

वाराहपुराणम्

अथैकशततमोऽध्यायः (नमः १५)

प्रथमोऽध्यायः ।

नारायणं नमस्कृत्य नरकं

देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमु

नमस्तस्मै वराहाय लीलया हरते मेहीम् ।

सुरमध्यगतो यस्य मेरुः खण्डखण्डायते ॥ १

दंष्ट्राग्रेशोऽवृता गौरुदधिपरिहृता पर्वतैर्निष्कर्णाभः

साकं सृत्पिण्डवत्प्राग्दृष्टदुरुवपुषा†ऽनन्तरूपेण येन ;

सोऽयं कंसासुरारिर्भुरनरकदशास्यान्तकृत‡ सर्वसंख्यः

कृष्णो विष्णुः सुरेशो नृदत्त§ मम रिपूनादिदेवो वराहः ॥ २।

* (क) पुस्तके एव हीकी नास्ति ।

† गुह्यतरवपुषा इति (ख) ।

‡ भधुनरकदशास्यन्तकृत इति (ख) ।

§ (ग) पुस्तके नृदत्ति मम रिपूना इति पाठो वर्तते ।

¶ (ख) (ग) पुस्तकयोः

“नः संसाराकंदे नीरिव नरकजराभ्याधिनक्षीर्द्धिभीते

भक्तानां भीतिहर्ता नृनरकदशास्यन्तकृतो कथ्यते ।

वरुण
पुराणे

यस्मिन्काले नि सृत उवाच ।

उद्धृता विभुः त्विः पूर्वं वराहवपुषा तु सा* ।

शक्त्याः पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ ३ ।

धरण्युवाच । §

वानिव मां समुद्धरति प्रभो § ।

न ते मूर्त्तिमादिसर्गे च वा केशव ॥ ४ ॥

वेदेषु तेषु ॥ मत्स्योभूत्वा रसात् तात्** ।

प्रविश्य तस्मिन् दत्तवानसि ॥ ५ ॥

अन्यत्सुरमिति त्वं समुद्रस्य मत्स्ये

धृतवानसि कौर्म्येण मन्दरं मधुसूदन ॥ ६ ॥

पुनश्च तां जगन्नाथ निमज्जन्तीं रसातलात्††

विष्णुः सर्वेश्वरोऽयं यमिह कृतधियो लीलयामाप्नुवन्ति

व्यक्तात्मानो न पापं प्रभवमनुदिनाऽरातिपचः क्षितीशः ॥

एष श्रीकौस्तुभः (ख) पुस्तके अस्मात्परं सृत उवाच इति पाठो नास्ति ।

* (ख) पुस्तके कल्पवाराहकपिण्विति पाठः ।

† उद्धृता नमिता भक्त्या इति (ख) ।

‡ (ख) एष पाठः (क) (ख) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ कस्मिन् काले भवानेव मां समुद्धरति विभो इति (ग) । अत्र समुद्धरति इत्यात्मनेपदमाहम् ।

॥ मादिसर्गेषु इति (ख) ।

॥ विप्रनष्टेषु इति (ख) ।

** रसातले इति (घ) ।

†† देवासुरमिति इति (ख) । सुरासुरमयमिति (ग) ।

‡† पुनर्वाराहकपिण्य आगच्छन्तीं रसातलमिति (ख) ।

प्रथमोऽध्यायः ।

उज्जहारैकदंष्ट्रेण भगवन्ते महार्णवाः* ॥ ७ ।

अन्यद्विरण्यकशिपुर्वरदानेन दमिष्टः ।

आबाधमानः पृथिवीं स त्वया विनिपातितः ॥ ८ ॥

पुनर्निःक्षत्रिया देव त्वया चापि पुरा कृतम् ।

जामदग्न्येन रामेण त्वया भूत्वा सकृद्विभी ॥ ९ ॥

पुनश्च रावणो रक्षः क्षपितं क्षात्रतेजसा ।

बलिः प्रबद्धो भगवन्त्वया वामनरूपिणा ॥ १० ॥

न च जानाम्यहं देव तव किञ्चिद्विघ्नकर्मम् ।

उद्धृत्य ममैकं सृष्टिं सृजसे किञ्च कारणम् ॥ ११ ॥

सकृद्व्रियेत कृत्वा च पाण्यते चापि केन वा ।

केन वा सुलभो देवो भवेस्त्वं सततं विभी ॥ १२ ॥

* भवानेव रसातलादिति (ख) ।

† असावपि दमिष्टं तदपुराणाय नाशित इति (ख) ।

‡ (ख) पुस्तके (९) (१०) श्लोकावेवं पठ्यन्ते—

“बलिलु बद्धो भगवन्त्वया वामनरूपिणा ।

पुनर्निःक्षत्रिया विप्र साऽहं हत्वा त्वया कृतम् ॥

जामदग्न्येन रामेण त्वया भूत्वाऽसकृद्विभी ।

पुनश्च रावणोरक्षः क्षपितं स्वेन तेजसा ॥”

तत्रैकोऽधिकः श्लोकश्च वर्तते यथा—

नन्दमोष्ठेऽवतीर्थाऽसौ हतः कंसासुरस्त्वया ।

साम्प्रतं बृद्धरूपेण तिष्ठसे लोकाभीष्टनः ॥

§ सृष्टेः किं मे प्रमाणञ्च त्वया दृष्टं विशेषतः इति (ख) ।

कथञ्च सृष्टेरादिः सादवसानं कथं भवेत्* ।

कथं युगस्य गणना संख्याऽस्यानु चतुर्युगम् ॥ १३ ।

को वा विशेषः सत्त्वस्मिन्का वा वाक्यं महेश्वर ।

उद्धतः

यज्वः

राजानः के च सिद्धिं प्राप्नुताः ॥ १४ ।

एतस्मात् मासेन कथयस्व प्रसीद मे ।

इत्युक्तः क्रोडरूपेण जहास परमेश्वरः ॥ १५ ।

हसतस्तस्य कुक्षौ तु जगन्नाथी ददर्श ह ।

रुद्रान्देवान्सर्वसर्वः, सिद्धसङ्घान्महर्षिभिः ॥ १६ ।

सचन्द्रसूर्यग्रहसप्तलोका-

नन्वस्मितास्तत्र उपात्तधर्मान् ।

इतीदृशं पश्यति सा समस्तं

यावत् चित्तिर्वैपितसर्व्वगात्रा ॥ १७ ।

उन्मीलितास्तसु यदा महात्मा

दृष्टोऽधरस्याऽमलसर्व्वगात्रा ।

तावत्स्वरूपेण चतुर्भुजेन

महोदधौ सुप्तमथोऽन्वपश्यत् ॥ १८ ।

शेषपर्यङ्कशयने सुप्तं देवं जनार्दनम् ।

दृष्ट्वा तन्नाभिपङ्कोरुद्धन्तस्थं तं चतुर्भुजम् ।

* कथं युगस्य निश्चायं किन्तु तस्माच्चतुर्युगमिति (ख) । युगं युगस्य गणनेति कथित्वाठः ।

† सर्वसर्वः इति चार्धं, सर्वसूत्रमिति साधु ।

‡ पृष्ट इति (ख) ।

प्रथमोऽध्यायः ।

कृताञ्जलिपुटा देवी सुतिं धात्री जगद् ह ॥ १८ ।

धरण्युवाच ।

नमः कमलपत्राय नमस्ते पीतवाससे ।

नमः सुरारिविधसकारिणे परमात्मने ॥ २० ।

शेषपथ्यङ्गशयने धृतवक्षःस्थलत्रये ।

नमस्ते सर्वदेवेश नमस्ते मोक्षकारिणे ॥ २१ ॥

नमः शार्ङ्गासिचक्राय जन्ममृत्युविवर्जिते ।

नमो नाभ्यस्थितमहाकमलासनजन्मने ॥ २२ ।

नमो निरुभरक्लोष्ठपाणिपल्लवशोभिने ।

शरणं त्वां प्रपन्नास्मि चाहि नारीमनागसम् ॥ २३ ॥

पूर्णनीलाञ्जनाकारं वाराहं ते जनार्दन ।

दृष्ट्वा भीताऽस्मि भूयोऽपि जगत्त्वद्देहगोचरे ।

इदानीं कुरु मे नाथ दयां चाहि महाप्रभो ॥ २४ ।

केशवः पातु मे पादौ जंघे नारायणो मम ।

माधवी मे कटिं पातु गोविन्दो गुह्यमेव च ॥ २५ ।

नाभिं विष्णुस्तु मे पातु उदरं मधुसूदनः ।

उरस्त्रिविक्रमः पातु हृदयं पातु वामनः ॥ २६ ॥

श्रीधरः पातु मे कण्ठं हृषीकेशो मुखं मम ।

पद्मनाभस्तु नयने शिरो दामोदरो मम ॥ २७ ।

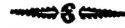
* जन्ममृत्युविवर्जिते इति शार्ङ्गं, जन्ममृत्युविवर्जिताय इति साध

+ पूर्णनीलोञ्जनाकारमिति (ग) ।

वराहपुराणे

एवं न्येस्य हरिर्न्यानां नामानि जगतीति तदा ।
नमस्ते भगवन्विष्णो इत्युक्त्वा विरराम ह ॥ २८ ॥

इति वराहपुराणे सन्वन्धे प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

ततस्तुष्टो हरिर्भक्त्या धरण्यात्मशरीरगः ।
मायां प्रकाशय तेनैव स्थितो वाराहमूर्त्तिना ॥ १ ॥
जगाद् किन्ति सुश्रोणि प्रश्नमेतं सुदुर्लभम् ।
वाक्ययामि पुराणस्य विषयं सर्वशास्त्रतः ॥ २ ॥
पुरा ानां हि सर्वेषामयं साधारणः स्मृतः ।
श्लोकं धरणि निश्चित्य निःशेषं त्वमतः शृणु ॥ ३ ॥

वराह उवाच ।

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।
वंशानुचरितञ्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ ४ ॥
आदिसर्गमहं तावत्कथयामि वरानने ।
वैष्णवाद्धारभ्य देवानां राज्ञां चरितमेव च ॥ ५ ॥
आयते चतुरंशश्च परमात्मा सनातनः ॥ ६ ॥

आदावहं व्योम ३ हत्ततोऽणु-
 रेकैव मत्तः प्रबभूव बुद्धिः ।
 त्रिधा तु सा सत्त्वजस्तमोभिः
 पृथक् पृथक् सत्त्व रूपैरुपेता ॥ ७ ।
 तस्मिंस्तिकेऽहं तमसो महान्स
 सदोच्यते सर्वविद्वां प्रधानः ।
 तस्मादपि क्षेत्रविदूर्जितो यो
 बभूव बुद्धिस्तु ततो बभूव ८
 तस्मात् क्षेत्र्यः श्रवणादिहेतव-
 स्तत्रोऽक्षमाला जगतो व्यवस्थिता ।
 भूतैर्गतैरेव च पिण्डमूर्ति-
 र्मया भद्रे विहिता त्वात्मनैव ॥* ९ ।
 शून्यत्वासीत्तत्र शब्दस्तु खं च
 तस्माद्वायुस्तत एवानु तेजः ।
 तस्मादापस्तत एवानु देवि
 मया भृष्टा भवती भूतधात्री ॥ १० ।
 योगे पृथिव्यां जलवत्ततोऽपि
 सबुद्बुदं कललं त्वण्डमेव ।
 तस्मिन्प्रवृद्धिं च गतेऽहमासी-†
 दापोमयश्चात्मनात्मानमादी ॥ ११ ।

* मया भद्रे विहिता त्वात्मनैव इत्यत्र कन्दोभङ्गः

† अहमासीदिति आरम्भं, अहमासमिति साधु ।

वराहपुराणे

सृष्ट्वा नारस्ता अग्रे तत्र चाहं

येनैव स्यान्नाम नारायणेति ।

कल्पे कल्पे तत्र शयामि भूयः

सुप्तस्य मे नाभिजः स्याद्यथाद्य ॥ ११ ॥

एवम्भूतः मे देवि नाभिपद्मे चतुर्मुखः ।

उत्तस्थी स मया प्रोक्तः प्रजाः सृजामहे ॥ १२ ॥

एवमुक्त्वा तिरोभावं गतोऽहं सोऽपि चिन्तयन् ।

आस्ते यावज्जगदात्रि नाध्यगच्छत्तु किञ्चन* ॥ १४ ॥

तावत्तस्य महारोषो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः †

सम्भूय तेन बालः स्याददेको रोषात्मसम्भवः ॥ १५ ॥

यो रुक्न्वारितस्तेन ब्रह्मणाव्यक्तमूर्त्तिना‡

ब्रवीति नाम मे देहि तस्य रुद्रेति सो ददौ ॥ १६ ॥

सोऽपि तेन सृजस्वेति प्रोक्तो लोकमिमं शुभे ।

अथक्तः सोऽथ सलिले ममज्ज तपसे घृतः§ ॥ १७ ॥

तस्मिन्सलिलमग्ने तु पुनरन्यं प्रजापतिम् ।

ब्रह्मा ससर्ज भूतेषु दक्षिणाङ्गुष्ठतः परम् ॥ १८ ॥

वामे चैव तथाङ्गुष्ठे तस्य पद्मीमथासृजत् ॥ १९ ॥

स तस्यां जनयामास मनुं स्वायम्भुवं प्रभुः ।

* नाधिगच्छति किञ्चन इति (क), (ग) ।

† स्यादिति आर्षमभूदिति साधु ।

‡ ब्रह्मणाव्यक्तरूपिणा इति (ख) ।

§ तपसे घृत इति (ग) ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

तस्मात्सम्भाविता बुद्धिः प्रजानां ब्रह्मणा पुरा* ॥ २० ।

धरण्युवाच ।

विस्तरेण ममाचार आदिसर्गः सुरेश्वर ।

ब्रह्मा नारायणाद्योऽयं कल्पादौ चाभवद्यथा ॥ २१

श्रीभगवानुवाच ।

ससर्ज सर्वभूतानि यथा नारायणामकः ।

कथ्यमानं मया देवि तदशेषं क्षिते शृणु ॥ २२ ।

गतकल्पावसाने तु निशि सुप्तः स्थितः शुभे ।

सत्त्वादिमस्तथा ब्रह्मा शून्यं लोकमवैक्षत ॥ २३ ।

नारायणः परोऽचिन्त्यः पराणामपि पूर्वजः ।

ब्रह्मस्वरूपो भगवाननादिः सर्वसम्भवः ॥ २४ ।

इदं चोदाहरन्त्यत्र श्लोकं नारायणं प्रति ।

ब्रह्मस्वरूपिणं देवं जगतः प्रभवाम्ययम् ॥ २५ ।

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ॥

अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ २६ ।

सृष्टिं चिन्तयतस्तस्य कल्पादिषु यथा पुरा ।

अबुद्धिपूर्वकस्तस्य प्रादुर्भूतस्तमोमयः ॥ २७ ।

तमो मोहो महामोहस्तामिस्रो ह्यश्वसंज्ञितः ।

अविद्या पञ्चप्रवैषा प्रादुर्भूता महात्मनः† ॥ २८ ।

पञ्चधावस्थितः सर्गो ध्यायतः प्रतिबोधवान् ।

* ब्रह्मणः पुरा इति (ग) ।

† एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

स मुख्यसर्गो विज्ञेयः सर्गविद्भिर्विचक्षणैः ॥ २९ ।

पुनरन्यमभूत्तस्य ध्यायतः सर्गमुत्तमम् ।

क तिर्यक्स्त्रोतसु वै यस्मात्तिर्यक्स्त्रतः वै स्मृतः ॥ ३० ।

पश्चादयस्ते विख्याता उत्पद्यग्राहिणः कृताः* ।

तमप्यसौ न मत्वा तिर्यक्स्त्रोतश्चतुर्मुखः ॥ ३१ ।

जड्वस्त्रोतस्त्रिधा यस्तु सात्विको धर्मवर्धनः ।

ततोर्जचारिणो देवाः† सर्वे गर्भसमुद्भवाः ॥ ३२ ।

तदा सृष्टान्यसर्गन्तु तदा दध्यौ प्रजापतिः ।

असाधकांस्तु तान्मत्वा मुख्यसर्गादिसम्भवान् ॥ ३३ ।

ततः सुचिन्तयामास अर्वाक्स्त्रोतसु स प्रभुः ।

अर्वाक्स्त्रोतसि चोत्पन्ना मनुष्याः साधका मताः ॥ ३४ ।

ते च प्रकाशबहुलास्तमोद्रिक्ता रजोऽधिकाः ।

तस्मात्ते दुःखबहुला भूयोभूयश्च कारिणः ॥ ३५ ।

इत्येते कथिताः सर्गाः षड्विंशते सुभगे तव ।

प्रथमो महतः सर्गस्तन्मात्राख्यो द्वितीयकः ॥ ३६ ।

वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गश्चैन्द्रियकः स्मृतः ।

इत्येष प्राक्तनः सर्गः संभूतो बुद्धिपूर्वकः ॥ ३७ ।

मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः ।

तिर्यक्स्त्रोतश्च यः प्रोक्तस्तेर्यक्स्त्रोतः स उच्यते ॥ ३८ ।

* उत्पद्यग्राहिणः कृता इति (ग) ।

† ततोर्जचारिणः इति भाष्यं, तत जडचारिणः इति साधु ।

ततोर्हस्रोतसां* मिष्ठः सप्तमः स तु मानवः ।

अष्टमोऽनुग्रहः सर्गाः सात्विकस्तामसश्च सः ॥ ३८ ।

पञ्चैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः† ।

प्राकृतो वैकृतश्चै‍व कौमारो नवमः स्मृतः ॥ ४० ।

द्वत्येते वै समाख्याता नव सर्गाः प्रजापतेः ‡

प्राकृता वैकृताश्चै‍व जगतो मूलहेतवः ।

द्वत्येते कथिताः सर्गाः किमन्यच्छेत्तुमिच्छसिः ॥ ४१ ।

धरण्युवाच ।

नवधा सृष्टिरुत्पन्ना ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।

कथं सा ब्रह्मणे देव एतन्मे कथयाच्युत ॥ ४२ ।

वराह उवाच ।

प्रथमं ब्रह्मणा सृष्टा रुद्राद्यास्तु तपोधनाः ।

सर्गकादयस्ततः सृष्टाऽमरीचादय एव च ॥ ४३ ।

मरीचिरनिश्च तथा अङ्गिराः पुलहः क्रतुः ।

पुलस्त्यश्च महातेजाः प्रचेता भृगुरेव च ।

नारदो दशमश्चैव वशिष्ठश्च महातपाः ॥ ४४ ।

* ततोर्हस्रोतसामिति आर्थे, तत ऊर्हस्रोतसामिति साधु ।

† प्राकृतास्तु तु संस्मृता इति (क) ।

‡ (ग) पुलहेऽत्रैवं पाठो वर्तते —

“द्वत्येते कथिताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः ।

प्राकृतो वैकृतश्चै‍व किमन्यच्छेत्तुमिच्छसि ॥”

§ सर्गकादयस्ततः सृष्टा इत्यच्चाक्षरमेकमधिकं वर्तते, सर्गकाद्यास्ततः सृष्टा इति कृते तु न कश्चिद्दोषः, एवं ४५ श्लोकेऽपि ।

सनकादयो निवृत्त्याख्ये तेन धर्मे प्रयोजिताः
 प्रवृत्त्याख्ये मरीचाद्या मुक्तौकं नारद मुनिम् ॥ ४५
 योऽसौ प्रजापतिस्त्वाद्यो दक्षिणाङ्गुष्ठस्तम्भवः ।
 तस्यादौ तत्र वंशे तु जगदेतच्चराचरम् ॥ ४६ ।
 देवाश्च दानवाश्चैव गन्धर्व्योरगपक्षिणः ।
 सर्वे दक्षस्य कन्यासु जाताः परमधा मेकाः ॥ ४७ ।
 योऽसौ रुद्रेति विख्यातः पुत्रः क्रोधसमुद्भवः ।
 भ्रुकुटीकुटिलात्तस्य ललाटात्परमेष्ठिनः ॥ ४८ ।
 अर्धनारीनरवपुः प्रचण्डोऽतिभयङ्करः ।
 विभजात्मानमित्युक्ता ब्रह्मा चान्तर्दधे पुनः ॥ ४९ ।
 तथोक्तेऽसौ द्विधा स्त्रीत्वं पुरुषत्वं चकार सः ।
 त्रिभेद पुरुषत्वं च दशधा चैकधा च सः ॥ ५० ।
 ततस्त्वेकादश ख्याता रुद्रा ब्रह्मसमुद्भवाः ॥ ५१ ।
 अयमुद्देशतः प्रोक्ता रुद्रसर्गो मयाऽनघे ।
 इदानीं युगमाहात्म्यं कथयामि समासतः ॥ ५२ ।
 कृतं त्रेता हापरश्च कलिश्चेति चतुर्युगम् ॥ ५३ ।
 एतस्मिन्ने महासत्त्वा राजानो भूरिदक्षिणाः ।
 देवासुराश्च ये चक्रुर्धर्मकर्म च तच्छृणु ॥ ५४ ।
 आसीत्प्रथमकल्पी तु मनुः स्वायम्भुवः पुरा ।
 तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे अतिमानुषचेष्टितम् ॥ ५५ ।
 प्रियव्रतोत्तानपादनामानं* धर्मवत्सलम् ।

तत्र प्रियव्रतो राजा महायज्वा तपोबलः ॥ ५६ ।
 स चेष्टा विविधैर्युगैर्विपुलैर्भूरिदक्षिणैः ।
 समहीपेषु संस्थाप्य भरतादीन् सुतान्निजान् ।
 स्वयं विशालां वरुणं गत्वा तेषु महत्तपः ॥ ५७ ।
 तस्मिन् स्थितस्य तपसि राज्ञो वै चक्रवर्त्तिनः ।
 उपेयान्नारदस्तत्र दिदृक्षुर्बभूवुश्चरिणम् ॥ ५८ ।
 स दृष्ट्वा नारदं व्याम्नि ज्वलद्वास्करतेजसम् ।
 अभ्युत्थानेन राजेन्द्र उत्तस्थौ हर्षितस्तदा ॥ ५९ ।
 तस्यासन्नपादं पादौ सम्यक् कृत्वा निवेद्य वै ।
 स्वाभ्युत्थानादिभिरालापैः परस्परमवाचताम् ॥ ६० ।
 कथयन्ते नारदं राजा पप्रच्छ ब्रह्मवादिनम् ॥ ६१ ।

प्रियव्रत उवाच ।

अगवन् किञ्चिदाश्चर्यमेतस्मिन् कृतसंज्ञिते ।
 युगे दृष्टं श्रुतं चापि तन्मे कथय नारद ॥ ६२ ।

नारद उवाच ।

आश्चर्यमेकं दृष्टं मे तच्छृणुष्व प्रियव्रत ।
 ह्यस्तनेऽहनि राजेन्द्र श्वेताख्यं गतवानहम् ॥ ६३ ।
 हीपं तत्र सरो दृष्टं फुल्लपङ्कजमालिनम् ॥
 सरसस्तस्य तीरे तु कुमारीं पृथुलोचनाम् ॥ ६४ ।

* उपेयादिति भूतेलिङ्गार्थम् ।

† तस्यासने चेति (ग) ।

‡ फुल्लपङ्कजमास्थितमिति (ख) ।

दृष्ट्वाहं विस्मयापन्नस्तां कन्यामायतेषणाम् ।
 पृष्ठवानस्मि राजेन्द्र तदा मधुरभाषिणीम् ॥ ६१ ॥
 भूः कासि भद्रे कथं वासि किं वा कारि मिह त्वया
 कर्त्तव्यं चारुसर्वाङ्गि तन्मावाचस्व माभने ॥ ६२ ॥
 एवमुक्ता मया सा हि मां दृष्ट्वाऽनिमेषेक्षणा ।
 स्मृत्वा तूष्णीं स्थिता यावत्तावन्मे ज्ञात्तुत्तमम् ॥
 विस्मृतं सर्ववेदाश्च सर्वशास्त्राणि चैव हि ।
 योगशास्त्राणि शिञ्चाश्च वेदानां स्मृतयस्तथा ॥ ६८ ॥
 सर्वं दृष्ट्वैव मे राजन् कुमार्याऽपहृतं क्षणां ।
 ततोऽहं विस्मयाविष्टश्चिन्ताशोकसमन्वितः ॥ ६८ ॥
 तामेव शरणं गत्वा यावत्पश्यामि पार्थिव ।
 तावद्दिग्धः पुमांस्तस्याः शरीरे समदृश्यत ॥ ७० ॥
 तस्यापि पुंसो हृदये त्वपरस्तस्य चोरसि ।
 अन्यो रक्तेक्षणः श्रीमान्हादशादित्यसन्निभः* ॥ ७१ ॥
 एवं दृष्ट्वाः पुमांसोऽत्र त्रयः कन्याशरीरगाः ।
 क्षणेन तत्र कन्यैका न तान् पश्यामि सुव्रत ॥ ७२ ॥
 ततः पृष्ट्वा मया देवी सा कुमारी कथं मम ।
 वेदा नष्टा ममाचक्ष्व भद्रे तन्नाशकारणम् ॥ ७३ ॥

कन्योवाच ।

माताहं सर्ववेदानां सावित्री नाम नामतः ।
 मां न जानासि येन त्वं ततो वेदा हतास्तव ॥ ७४ ॥

* (ग) पुस्तके (७१) श्रीकृष्ण प्रथमः पादो नास्ति ।

एवमुक्ते तथा राज न्विस्मयेन तपोधन ।
पृष्टा त एते पुरुषा एतत्कथय शोभने ॥ ७५ ।

कन्योवाच ।

य एष मच्छरीरस्त्वं सर्वाङ्गधारुशोभनः ।
एष ऋग्वेदनामा तु वेदो नारायणः स्वयम् ।
वह्निभूतो दहत्यः पापान्युच्चारणादनु ॥ ७६ ।
एतस्य हृदये योऽयं दृष्ट आसीत्स्वयात्मजः ।
स यजुर्वेदरूपेण स्थितो ब्रह्मा महाबलः ॥ ७७ ।

तस्याऽप्यसि संविष्टो य एष शुचिरुज्ज्वलः ।

स सामवेदनामा तु रुद्ररूपी व्यवस्थितः ॥ ७८ ।

एष आदित्यवत्पापान्याशु नाशयते स्मृतः* ॥ ७९ ।

एते त्रयो महावेदा ब्रह्मन्देवास्तयः स्मृताः ।

एते वर्णा अकाराद्याः सवनान्यत्र वै हिज ॥ ८० ।

एतत्सर्व्वं समासेन कथितं ते द्विजोत्तम ।

गृहाण वेदाञ्छास्त्राणि सर्व्वज्ञत्वञ्च नारद ॥ ८१ ।

एतस्मिन्वेदसरसि स्नानं कुरु महाद्विज ।

कृते स्नानेऽन्यजन्मीयं येन स्मरसि सत्तम ॥ ८२ ।

एवमुक्त्वा तिरोभावं गता कन्या नराधिप ।

अहं तत्र कृतस्नानस्त्वद्दिदृक्षुर्निहागतः ॥ ८३ ।

इति बराहपुराणे आदिभूतवृत्तान्ते द्वितीयोऽध्यायः ।

— • —

* एष आदित्यसम्भावत्पापान्दइति आद्य वा इति (ग) ।

तृतीयोऽध्यायः ।

प्रियव्रत उवाच ।

अन्यस्मिन् भगवज्जन्मन्यासीद्यत्त्वहि द्रितम् ।
सर्वं कथय देवर्षे महत्कौतूहलं हि मे ॥ १ ।

नारद उवाच ।

स्नातस्य मम राजेन्द्र तस्मिन्वेदसरस्यथ ।
सावित्रागश्च वचः श्रुत्वा तस्मिञ्जन्मसहस्रिकम् ।
स्मरणं तत्त्वणाज्ज्ञातं शृणु जन्मान्तरं मम हि ।
अस्थवन्तीपुरं राजंस्तत्राहं प्राग्निहोतमः ।
नाम्ना सारस्वतः पूर्वं वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३ ।
बहुभृत्यपरीवारो बहुधान्यश्च पार्थिव ।
अन्यस्मिन् कृतसञ्ज्ञे तु युगे परमबुद्धिमान् ॥ ४ ।
ततो ध्यातं मयैकान्ते किमनेन करोम्यहम् ।
द्वन्द्वेन सर्व्वमेतद्धि न्यस्वा* पुत्रेषु याम्यहम् ।
तपसे धृतसङ्कल्पः सरः सारस्वतं द्रुतम् ॥ ५ ।
एवं चिन्त्य† मया पृष्टः कर्मकाण्डेन केशवः ।
आद्वैश्च पितरो देवा यद्वैश्वान्ये तथा जनाः ॥ ६ ।
ततोऽहं निर्गतो राजंस्तपसे धृतमानसः ।
सारस्वतं नाम सरो यदेतत्पुष्करं स्मृतम् ॥ ७ ।

* न्यस्वा इत्यार्षे, न्यस्य इति साधु ।

† चिन्त्य इति आर्षे, विचिन्त्य चिन्तयित्वा वेति साधु ।

तत्र गत्वा मया विष्णुः पुराणः पुरुषः शिवः ।

आराधितो मया नित्या जपन्नारायणात्मकम् ॥ ८ ।

ब्रह्मपारमयं राजपता परमस्तवम् ।

ततो मे भगवांस्तुः प्रत्यक्षत्वं जगाम ह ॥ ९ ।

प्रियव्रत उवाच ।

कीदृशं ब्रह्मपारम् श्रोतुमिच्छामि सत्तम ।

ऋथयस्व प्रसादेन देवर्षे सुप्रसन्नधीः ॥ १० ।

नारद उवाच ।

परं पराणाममृतं पुराणं

पारं परं विष्णुमनन्तवीर्यम् ।

नमामि नित्यं पुरुषं पुराणं

परायणं पारगतं पराणाम् ॥ ११ ।

पुरातनं त्वं प्रतिमं पुराणं

परापरं पारगमुग्रतेजसम् ।

गम्भीरगम्भीरधियां प्रधानं

नतोऽस्मि देवं हरिमीशितारम् ॥ १२ ।

परात्परं चापरमं प्रधानं

परास्पदं शुद्धपदं विशालम् ।

परात्परेशं पुरुषं पुराणं

नारायणं स्तौमि विशुद्धभावः ॥ १३ ।

पुरा पुरं शून्यमिदं ससर्जं

तदा स्थितत्वात्पुरुषः प्रधानम् ।

जने प्रसिद्धः शरणं ममासु
 नारायणो वीतमलः पुराणः ॥ १४ ।
 पारं परं विष्णुमपाररूपं
 पुरातनं नीतिमतां प्रधानम् ।
 धृतक्षमं शान्तिधरं क्षितीशम्
 शुभं सदा स्तौमि महानुभावम् ॥ १५ ।
 सहस्रमूर्धनमनन्तपाद-
 मनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।
 तमक्षरं* क्षीरसमुद्रनिद्रं
 नारायणं स्तौम्यमृतं परेशम् ॥ १६ ।
 त्रिवेदगम्य त्रिनवैकमूर्तिं
 त्रिशुक्लसंस्थं त्रिहुताशभेदम् ।
 त्रितत्त्वलब्धं त्रियुगं त्रिनेत्रं
 नमामि नारायणमप्रमेयम् ॥ १७ ।
 कृते सितं रक्ततनुं तथा च
 त्रैतायुगे पीततनुं पुराणम् ।
 तथा हरिं ह्यपरतः कलौ च
 कृष्णीकृतात्मानमथो नमामि ॥ १८ ।
 ससर्जं यो वक्त्रत एव विप्रान्
 भुजान्तरे च त्रयोर्युगमे ।

विशः पदयोः तथैव शूद्रान्
नमामि न विष्वतनुं पुराणम् ॥ १८ ।

परात्परं नारगतं प्रमेयं
युधाम्नि कार्यत एव कृष्णम् ।
गदासिवर्षणमृतोत्पपाणिं
नमामि नारायणमप्रमेयम् ॥ २० ।

इति सुतो देववरः प्रसन्नो
जगाद मां नीरदतुल्यबोषः ।

नर वृणीष्वेत्यसक्ततोऽहं
तस्यैव देहेलयमिष्टवांस ॥ २१ ॥ *

इति श्रुत्वा वचो मच्चं देवदेवः सनातनः ।
उवाच प्रकृतिं गच्छ विप्रैतत्तु प्रयोजनम् ॥ २२ ॥

पानीयमित्युक्तं पितृणां तद्ददौ भवान् ।

तदाप्रभृति ते नाम नारदेति भविष्यति ॥ २३ ॥

एवमुक्त्वा गतो देवः सद्योऽदर्शनमुच्चकैः ।

अहं कलेवरं त्यक्त्वा कालेन तपसा तदा ॥

* (ख) पुस्तके २१३ः श्लोको नास्ति ।

† (ग) पुस्तके पाद एवोऽन्वया पठ्यते यथा—
उवाच प्रकृतिं विप्र संसरस्वाचयामिमान् ।

‡ (ग) पुस्तके एव श्लोक एवं पठ्यते—
नारं पानीयमित्युक्तं पितृणां तत्सदा भवान् ।
तदाति ते ततो नाम नारदेति भविष्यति ॥

ब्रह्मलोके लयं प्राप्तस्तदोत्पत्तिं च पार्थिव* ॥ २४।२।
 दिवसश्च पुनः सृष्टौ दशभिस्तनयैः सह† ।
 दिनादिर्यो हि देवस्य ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥
 स सृष्ट्यादिः समस्तानां देवादीनां च संशयः ।
 सर्वस्य जगतः सृष्टिरेषैव प्रमुधन्मत ॥ २६।२७ ।
 एतन्मे प्राक्ततं जन्म यन्मां पृच्छसि पार्थिव ॥ २८ ।
 यस्मान्नारायणं ध्यात्वा प्राप्तोऽस्मि गुरुतां नृप ।
 तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र भव विष्णुपरायणः ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे चादिभूतवृत्तान्ते नारदजन्मो-

पाश्यामी नाम तृतीयोऽध्यायः ।

-०-०-

चतुर्थोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

योऽसौ नारायणो देवः परमात्मा सनातनः ।
 भगवान् सर्वभावेन उताहो नेति शंस मे* ॥ १ ।

* तवीत्यन्तिश्च पार्थिव इति (ग) ।

† दशभिर्मानसैः सह इति (ख) ।

—

* संशयः इति (ख) ।

१ वराह उवाच ।

मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः ।

रामो रामश्च कृष्णश्च बुधः कल्की च ते दश ॥ २ ।

इत्येताः कथितास्तस्य मूर्त्तयो भूतधारिणि* ।

दर्शनं प्राप्नुमिच्छूँः सोपानानि च शोभने ॥ ३ ।

यत्तस्य परमं रूपं तन्न पश्यन्ति देवताः ।

अस्मदादिस्वरूपेण पूरयन्ति ततो धृतिम् ॥ ४ ।

ब्रह्मा भगवती† मूर्त्ती राजसस्तामसस्तथा ।

याभिः संज्ञायते विश्वं स्थितौ सञ्चाल्यते‡ च ह ॥ ५ ।

त्वमेता तस्य देवस्य मूर्त्तिराद्या धरा धरे§ ।

द्वितीया सलिलं मूर्त्तिस्तृतीया तैजसी स्मृता ॥ ६ ।

चतुर्थी वायुमूर्त्तिः स्यादाकाशाख्या तु॥ पञ्चमी ।

इति स मूर्त्तयस्तस्य क्षेत्रज्ञत्वं हि मद्भियाम्॥ ॥

मूर्त्तित्रयं तथा तस्य इत्येताश्चाष्टमूर्त्तयः ॥** ७ ।

अभिव्याप्तमिदं सर्वं जगन्नारायणेन ह ।

* एता रजोऽधिकास्तत्र मूर्त्तयो लोकधारिणि इति (ख) ।

† वाह्ये भगवत इति (ख) ।

‡ संवर्द्धते इति (ख) ।

§ तस्य देवस्य यन्मूर्त्तिराधाय च धृतिर्हरे इति (ख) ।

॥ आकाशाख्याय इति (ख) ।

॥ मद्भिय इति (ग) ।

** (ख) पुस्तके लोकस्यास्य द्वितीयतृतीयपादौ न कः ।

इत्येतत्कथितं देवि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

नारदेनैवमुक्तस्तु तदा राजा प्रियव्रतः ।

कृतवान् किं ममाचक्ष्व* प्रसादात्परमेश्वरः ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

भवतीं सप्तधा कृत्वा पुत्राणां च प्रदाय सः ।

प्रियव्रतस्तपस्तेपे नारदाच्छ्रुतविस्मयः ॥ १० ।

नारायणात्मकं ब्रह्म परं जप्त्वा स्वयम्भुवः† ।

ततः स तद्गतमनाः परं निर्व्याणमाप्तवान् ‡ ११ ।

शृणु चान्यद्वरारोहे यदुक्तं परमेष्ठिनः§ ।

आराधनाय च यतः पुराकाले नृपस्य ह ॥ १२ ।

आसीदक्षशिरा नाम राजा परमधार्मिकः ।

सोऽश्वमेधेन यज्ञेन§ यष्ट्वा सुबहुदक्षिणः¶ ॥ १३ ।

स्नातश्चावभृथे सोऽथ॥ ब्राह्मणैः परिवारितः ।

यावदास्ते स राजर्षिस्तावद्योगिवरो मुनिः ।

आययौ कापिलः श्रीमाञ्जैगीषव्यश्च योगिराट् ॥ १४ ।

* कृतवान्ममाचक्ष्वेति (ख) ।

† समाराध्य स्वयम्भुवमिति (ख) ।

‡ यदुक्तं परमेष्ठिना इति (घ) ।

§ सोऽश्वमेधेन राज्ञा वै इति (ग) ।

¶ इत्यात् बहुदक्षिण इति (ख) । यद्वेति आर्षम्, इद्वेति साधु ।

॥ प्रातश्चावभृथे सोऽथ इति (ग) ।

ततस्त्वरितमुत्थाय* स राजा स्वागतक्रियाम्† ।
 चकार परया युक्तः स मुदा राजसत्तमः ॥ १५ ।
 तावर्चितावासनगौ दृष्ट्वा देवौ महाबलः‡ ।
 पप्रच्छ तौ तिग्मभ्रियौ§ योगज्ञौ स्वेच्छयागतौ ॥ १६ ।
 भवन्तौ संशयं विप्रौ पृच्छामि पुरुषोत्तमौ ।
 कथमाराधयेद्देवं हरिं नारायणं परम् ॥ १७ ।

विप्रावूचतुः ।

क एष प्रोच्यते राजन्त्वया नारायणो गुरुः ।
 आवां नारायणो हौ तु त्वत्प्रत्यक्षगतौ ॥ १८ ।

अश्वशिरा उवाच ।

भवन्तौ ब्राह्मणौ सिद्धौ तपसा दग्धकिल्बिषौ ।
 कथं नारायणावावामिति वाक्यमथेरितम् ॥ १९ ।
 क्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ।
 गरुडस्थो महादेवः कस्तस्य सदृशो भुवि ॥ २० ।
 तस्य राज्ञो वचः श्रुत्वा तौ विप्रौ शंसितव्रतौ ।
 जहसतुः पश्यन् विष्णुं राजन्निति जजल्पतुः ॥ २१ ।

* तथोत्थरितमुत्थाय इति (ख) ।

† स राजास्वागतक्रियामिति (ग) ।

‡ दृष्ट्वा राजा महाबलः इति (ख) ।

§ तौ तदा विप्रौ इति (ख) ।

¶ जहसतुः पश्य तं विष्णुं राजन्निति जजल्पतुरिति (क) (ख) पुस्तकयोः पाठः,
 तच्च तमित्यक्षरस्याधिक्याच्छब्दोभङ्गः ।

एवमुक्त्वा स कपिलः स्वयं विष्णुर्बभूव सः ।

जैगीषव्यश्च गरुडस्तत्क्षणं समजायत ॥ २२ ।

ततोहाहाकृतं त्वासीत्तत्क्षणाद्राजमण्डलम्* ॥ २३ ।

दृष्ट्वा नारायणं देवं गरुडस्थं सनातनम् ॥

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा ततो राजा महायथाः† ॥

उवाच शाम्यतां विप्रौ नायं विष्णुरथेदृशः ।

यस्य ब्रह्मा समुत्पन्नो नाभिपङ्कजमध्यमः ।

तस्माच्च ब्रह्मणो रुढः स विष्णुः परमेश्वरः ॥ २५ ।

इति राजवचः श्रुत्वा तदा तौ मुनिपुंगवौ‡

चक्रतुः परमां मायां योगमायां विशेषतः§ ॥ २६ ॥

कपिलः पद्मनाभस्तु जैगीषव्यः प्रजापतिः ।

कमलस्थी बभौ ब्रह्मा तस्माद्रुद्रः प्रभास्करः§ ॥ २७ ।

ददर्श राजा रक्ताक्षं कालानलसमद्युतिम्¶ ॥

नेष्ट्यो भवति विश्वेशो मायैषा योगिनां सदा ॥ २८ ॥

सर्व्वव्यापी हरिः श्रीमानिति राजा जगाद ह॥ ।

ततो वाक्यावसाने तु तस्य राज्ञोहि संसदि** ॥ २९ ॥

* तदा तद्राजमण्डलमिति (ख) ।

† महाशय इति (ख) ।

‡ योगमायाविशारदौ इति (ख) ।

§ कमलस्थी बभौ रुद्रस्तस्य वाङ्मे प्रजापतिरिति (ग) ।

¶ कालाञ्जनसमद्युतिमिति (ग) ।

॥ इति राजा तमब्रवीदिति (ख) ।

** राज्ञोऽथ संसदि इति (ख) ।

मत्कुणा मशका यूका भ्रमराः* पक्षिणीरगाः । ३० ।
 अग्रा गावो द्विपाः सिंहा व्याघ्राः†गीमायवो मृगाः ।
 अन्येऽपि पशवः कीटा ग्राम्यारण्याश्च सर्वशः ।
 दृश्यन्ते राजभवने कोटिशो भूतधारिणिः॥ ३१ ।
 तं दृष्ट्वा भूतसङ्घातं राजा विस्मितमानसः ।
 यावच्चिन्तयते किं स्यादेतदित्यवगम्य च § ॥
 जैगीषव्यस्य माहात्म्यं कपिलस्य च धीमतः ।
 कृताञ्जलिपुटो भूत्वा स राजाश्वशिरास्तदा ॥
 पप्रच्छ तं‡भी भक्त्या किमिदं द्विजसन्तुमौ ॥ ३२।३३ ।
 द्विजावूचतुः ।
 प्रावां पृष्टौ त्वया राजन् कथं विष्णुरिहेज्यते ।
 प्राप्यते च॥ महाराज तेनेदं दर्शितं तव ॥ ३४ ।
 गुणा ह्येते ये राजंस्तव दर्शिताः ।
 स च नारायणो देवः सर्वज्ञः कामरूपवान् ॥ ३५ ।

* भूमिजाः पक्षिणीरगाः इति (ख) । पक्षिणीरगा इति आर्षे, पक्ष्युरगाः,
 पशवो पक्षिण उरगा इति साधु ।

† व्याघ्रा गीमायवो मृगा इति (ख) ।

‡ कीटिशो बह्वापगा इति (ख), बह्वापगा इति आर्षे, बह्व्य आपगा इति साधु ।

§ किञ्चिदेवमित्यवगम्य च इति (ख) ।

॥ राजा अश्वशिरास्तदा इति (ख) ।

॥ प्राप्यते वै इति (ख) ।

सौम्यस्तु* संस्थितः कापि प्राप्यते मनुजैः† किल
 आराधनं न चैतस्य परमार्थं भविष्यति ॥ ३६ ।
 किन्तु सर्वशरीरस्थः परमात्मा जगत्पतिः ।
 स्वदेहे दृश्यते भक्त्या नैकस्थानगतस्तु सः ॥
 अतोऽर्थः‡ दर्शितं रूपं देवस्य परमात्मनः ।
 आवयोस्तव राजेन्द्र प्रतीतिः स्याद्यथा तव ॥ ३७
 एवं सर्वगतो विष्णुस्तव देहे जनेश्वर ।
 मन्त्रिणां मृत्युसङ्घस्य सुराद्या ये प्रदर्शिताः§ ॥ ३८
 यशवः कीटसङ्घाश्च तेऽपि विष्णुमया नृप ।
 भावनान्तु दृढां कुर्याद्यतः सर्वमयो हरिः॥ ३९
 नान्यस्तत्सदृशं भूतमिति भावेन सेव्यताम् ।
 एष ते ज्ञानसङ्गावस्तव राजन् प्रकीर्तितः॥ ॥ ४१ ।
 परिपूर्णेन भावेन स्मर नारायणं गुरुम्** ।

* सौम्यश्च संस्थितः इति (ख) ।

† पुरुषैरिति (ग) ।

‡ अतीव इति (क), (ख) ।

§ तदुपायं प्रदर्शितमिति (ख), स उपायः प्रदर्शित इति साधु ।

॥ सर्वगतो हरिरिति (ग) ।

॥ श्लोकोऽर्थं (ख) पुस्तके भिन्नरूपेऽस्ति । यथा—

निश्चिता सर्वभूतानामिति भावेन सिध्यति ।

एष वै ज्ञानसङ्गावस्तव राजन् प्रदर्शितः ॥ इति ।

इति भावेन सेव्यते इति (ग) ।

** नरनारायणं गुरुमिति (ख) ।

पूजोपहारैर्धूपैश्च* ब्राह्मणानाञ्च तर्पणेः ।
ध्यानेन सुस्थितेनाशु सुप्राप्यः परमेश्वरः* ॥ ४२ ।

इति बराहपुराणे आदिकृतहस्तान्ते चतुर्थोऽध्यायः ।

—:—

पञ्चमोऽध्यायः ।

अश्वशिरा उवाच ।

भवन्तो मम सन्देहमेकं केतुमिहार्हतः ।
येन च्छिन्नेन जायेत मम संसारविच्युतिः* ॥ १ ।
एवमुक्तो नृपतिना तदा योगिवरो मुनिः ।
कपिलः प्राह धर्मात्मा राजानं यजतां वरम्* ॥ २ ।
कपिल उवाच ।
कस्ते मनसि सन्देहो राजन् परमधार्मिक ।
केदामिः* येन तच्छ्रुत्वा ब्रूहि यत्तेऽभिवाञ्छितम् ॥ ३ ।

* अर्घ्यैश्च इति (ख) । पूजोपहारधूपैश्चेति (ग) ।

ध्यानेन स्तवनेनापि प्राप्नोति परमेश्वरमिति (ख) ।

* संसारनिर्हतिः इति (ख) ।

यज्वानं यज्वनां वरमिति (ख) ।

केदामीति आर्षे, क्षिन्नीति साधु । क्षिन्दामीति (ग), तदपि आर्षम् ।

राजीवाच* ।[†]

कर्म्मिणा प्राप्यते मोक्ष उताहो ज्ञानिना मुने ।
एतन्मे संशयं छिन्धि यदि मेऽनुग्रहः कृतः ॥ ४ ॥

कपिल उवाच ।

इममग्रं महाराजः पुरा पृष्टो ब्रह्मस्यतिः ।
रैभ्येण ब्रह्मपुत्रेण राज्ञा च वसुना तथाऽ ॥ ५ ॥
वसुरासीनृपत्रेष्ठो विद्वान्दानपतिः पुरा ।
चाक्षुषस्य मनोः काले ब्रह्मणोऽन्वयवर्द्धनः ॥ ६ ॥
वसुः स ब्रह्मणः सद्य गतवांस्तद्दिदृक्षया ।
पयि चैतरथं दृष्ट्वा विद्याधरवरं नृप ।
अपृच्छ च वसुः प्रीत्या ब्रह्मणोऽवसरं प्रभोग ॥ ७ ॥
सोऽब्रवीद्देवसमितिर्वर्त्तते ब्रह्मणो गृहे ।
एवं श्रुत्वा वसुस्तस्थौ द्वारि ब्रह्मौकसस्तदा ॥ ८ ॥
तद्वर्त्ततत्रैव रैभ्यस्तु आजगाम महातपाः ।
स राजा प्रीतिमानासीदसुः सम्पूर्णमानसः ॥ ९ ॥

* अश्वशिरा उवाच इति (ख) ।

† कर्म्मिणा प्राप्यते मोक्ष उताहो ज्ञानिना मुने इति (ग) ।

‡ महाबाहो इति (ख) ।

§ (ग) पुस्तके रैभ्येण ब्रह्मपुत्रेणेत्यतः परं गतवांस्तद्दिदृक्षयेति पाठो वर्तते
साङ्गैकः श्लोको नास्तीति भावः ।

¶ (ख) पुस्तके अपृच्छ क गतो रैभ्य इति विद्याधरं वसुरित्यधिकार्द्धं वर्त्तते

॥ वसुर्धात्रा च पूजित इति (ख) । स राजा प्रीतमनसा वसुः सम्पूर्णमानसः

उवाच पूजयित्वाग्नें क्व प्रयातोऽसि वै मुने ॥ १० ।

रैभ्य उवाच ।

अहं बृहस्पतेः पार्श्वीदागतोऽस्मि* महानृप ।

किञ्चित्कार्यान्तरं प्रष्टुमगादेवपुरोहितम् ॥ ११ ।

एवं ब्रुवति† रैभ्ये तु ब्रह्मणस्तन्महत्सदः ।

उत्तस्थौ‡ स्वानि धिष्णानि गता देवगणाः प्रभो ॥ १२ ।

तावद्बृहस्पतिस्तत्र रैभ्येण सह संविदम् ।

कृत्वा स्वधिष्णमगमदसुना चानुपूजितः§ ॥ १३ ।

रैभ्य आक्षिपसि राजा वसुञ्चोपविवेश ह ।

अपविष्टेषु राजेन्द्र॥ तेषु त्रिष्वपि सोऽब्रवीत् ॥

बृहस्पतिर्देवगुरु रैभ्यं वचनमन्तिके ।

किं करोमि महाभाग वेदवेदाङ्गपारग॥ ॥ १४ ॥ १५ ।

रैभ्य उवाच ।

बृहस्पते कर्म्मिणा किं प्राप्यते ज्ञानिनाऽथवा ।

मोक्ष एतन्ममाचक्ष्व पृच्छतः संशयं प्रभो ॥ १६ ।

* आगतोऽच इति (ख) ।

† वदति इति (ख) ।

‡ उत्थाय इति (ख) ।

§ वसुना चापि पूजितः इति (ख) । वसुना चाय पूजित इति (ग) ।

॥ आसनेषूपविष्टेषु इति (ख) ।

॥ किन्तो करोमि विप्रेन्द्र कथ्यतां राजसत्तम इति (ख) ।

वृहस्पतिरुवाच ।^१

यत्किञ्चित्कुरुते कर्म पुरुषः साध्वसाधु वा ।

सर्वं नारायणे न्यस्य कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ १७ ।

श्रूयते च द्विजश्रेष्ठ संवादो विप्रलुब्धयोः ।

आत्रेयो ब्राह्मणः कश्चिद्देदाभ्यासरतो मुनिः ॥ १८ ।

तपस्यभिरतः प्रातःस्नायी त्रिषवणे रतः ।

नान्ना संयमनः पूर्वमेकस्मिन्दिवसे नदीम् ।

धर्म्मारण्ये गतः स्नातुं धन्यां भागीरथीं शुभाम्* ॥ १९ ।

तत्रासीनं महायूथं हरिणानां विचक्षणः ॥

लुब्धो निष्ठुरको नाम धनुःपाणिः कृतान्तवत् ।

आययौ तं जिघांसुः सन्सज्यं संयुज्य सायकम्† ॥ २० ।

ततः संयमनो विप्रो दृष्ट्वा तं मृगयारतम् ।

वरयामास मा भद्र जीवघातमिमङ्कुरुध‡ ॥ २१ ।

एतच्छ्रुत्वा कचो व्याधः स्मितपूर्वमिदं वचः ।

उवाच नाहं हिंसामि पृथग्जीवान्द्विजोत्तम ॥ २२ ।

परमात्मा त्वयं भूतैः क्रीडते भगवान्स्वयम्§ ।

कृता मायावली॥ मन्त्रैस्तद्वदेतन्न संशयः ॥ २३ ।

* धर्म्मारण्येषु स स्नात्वा ययौ भागीरथीं शुभामिति (ख) ।

† आययौ तं जिघांसुः सन्सनुषा योज्य सायकमिति (ग) ।

‡ वारयामास तं विप्रो जीवनाशञ्च मा कुर्व इति (ख) ।

§ एकवचै स्वयमिति (ख) ।

॥ कृत्वा मृदावलीमिति (ख) ।

अहंभावः सदा ब्रह्मन् विधेयो मुमुक्षुभिः ।

यात्राप्राणरतं सर्वं जगदेतद्विचेष्टितम् ।

तत्राहमिति यः शब्दः स साधुत्वं न गच्छति ॥ २४ ॥

इत्याकर्ण्य स विप्रेन्द्रो द्विजः संयमनस्तदा ।

विस्मयेनाब्रवीद्वाक्यं लुब्धं निष्ठुरकं द्विजः ॥ २५ ॥

किमेतदुच्यते भद्र प्रत्यक्षं हेतुमद्वचः ॥ २६ ॥

ततः श्रुत्वा पुनर्विप्रं लुब्धकः प्राह धर्मवित् ।

कृत्वा लोहमयं जालं तस्याधो ज्वलनं ददौ ॥ २७ ॥

दत्तवक्त्रं द्विजं प्राह ज्वालयतां काष्ठसूक्ष्मयम् ।

ततो विप्रो मुखेनाग्निं प्रज्वाल्य विरराम ह ॥ २८ ॥

ज्वलिते तु पुनर्वक्त्रौ तं जालं लोहसम्भवम् ।

गवाक्षैर्निर्गतज्वालं बभौ कादम्बिगोलवत्* ॥ २९ ॥

पृथक् पृथक् सहस्राणि निम्बेलुज्ज्वलनार्चिषः† ॥

एकस्थानगतस्यापि वज्रेणायसजालकैः ॥ ३० ॥

ततो लुब्धोऽब्रवीद्विप्रमेकां ज्वालां महामुने ।

गृहाण येन शेषाणां करिष्यामीह नाशनम् ॥ ३१ ॥

एवमुक्त्वा हुताग्ने तु तीयपूर्णघटं द्रुतम् ।

चिक्षेप सहसा वक्त्रिः प्रशशामाथ पूर्ववत्‡ ॥ ३२ ॥

* एतच्छ्रुत्वा पुनरिति (ख) । ततः श्रुत्वा मुनेर्वाक्यमिति (ग) ।

† एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ पृथक् पृथक् सहस्राणि निम्बेलुज्ज्वलनार्चिषेति (ग) ।

§ प्रशमार्थमसूचयदिति (ख) ।

ततोऽब्रवीलुब्धकस्तु* ब्राह्मणं तं तपोधनम् ।
 भगवन्त्या त्वया ज्वाला गृहीतासीदुताशनात्† ।
 प्रयच्छ येन मार्गेण मां सान्धानाथ्य भक्षये ॥ ३३ ।
 एवमुक्तस्तदा विप्रो यावदायसजालकम् ।
 पश्यत्येव न‡ तत्राग्निर्मूलनाशे गतः क्षयम् ॥ ३४ ।
 ततो विलस्यभावेन ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।
 तूष्णीभूतः स्थितस्तावलुब्धको वाक्यमब्रवीत् ॥ ३५ ।
 एतस्मिञ्चलितो वज्रैर्बहुशास्त्रैश्च सत्तम§ ।
 मूलनाशे भवेन्नायस्तददत्तदपि द्विज ॥ ३६ ।
 आत्मा स प्रकृतिस्थश्च भूतानां संश्रयो भवेत् ।
 विष्णुतादुद्भवस्तस्य एषा वै जगतः स्थितिः॥ ॥ ३७ ।
 पिण्डग्रहणधर्मेण यदस्य विहितं व्रतम् ।
 तत्तदात्मनि संयोज्य कुर्वाणो नावसीदति ॥ ३८ ।
 एनमुक्ते तु व्याधेन ब्रह्मणो राजसत्तम ।
 पुष्पहृष्टिरथाकाशात्तस्योपरि पपात ह ॥ ३९ ।
 विमानानि च दिव्यानि कामगानि महान्ति च ।

* लुब्धको वै इति (ख) ।

† ग्रहीता दुताशनादिति ।

‡ पश्यंस्तावत् तत्राग्निः इति (क), (ख) ।

§ एतस्मिञ्चलिते वज्रौ बहुशास्त्रैर्द्विजोत्तम इति (ख) ।

॥ (ग) पुस्तके एतदर्थमेवं पठितम्—

“भूप एषा जगत्पृष्टिस्तथैव जगती भवेत् ।”

बहुरत्नानि मुख्यानि ददृशे* ब्राह्मणोत्तमः ॥ ४० ।

तेषु निष्ठुरकं लब्धं सर्वेषु समवस्थितम्† ।

ददृशे‡ ब्राह्मणस्तत्र कामरूपिणमुत्तमम् ॥ ४१ ।

अद्वैतवासनासिद्धं योगाद्बहुशरीरकम् ।

दृष्ट्वा विप्रो मुदा युक्तः प्रययौ निजमाश्रमम् ॥ ४२ ॥§

एवं ज्ञानं भवेत्कर्म कुर्वतोऽपि स्वजातिकम् ।

भवेन्मुक्तिर्हिजश्रेष्ठ रैभ्यराजवसोर्ध्रुवम् ॥ ४३ ।

एवं तौ संशयच्छेदं प्राप्नौ रैभ्यवसू नृप ।

वृहस्पतेस्तुत्रे धिष्णयाज्जगत्तुर्निजमाश्रमम् ॥ ४४ ।

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र देवं नारायणं प्रभुम् ।

अभेदेन स्वदेहे तु पश्य आराधयन् प्रभुम् ॥ ४५ ।

कपिलस्य वचः श्रुत्वा स राजाश्वशिरा विभुः ।

ज्जिष्ठं पुत्रं समाह्वय धन्यं स्थूलशिराद्वयम् ।

अभिषिच्य निजे राज्ये स राजा प्रययौ वनम् ॥

नैमिषास्थं वरारोहे तत्र यज्ञतनुं हरिम् ।

तपसाराधयामास यज्ञमूर्तिस्तवेन च ॥ ४६॥४७ ।

* ददृशे इत्यात्मनेपदमार्थे, ददृशेति साधु ।

† तेषु निष्ठुरकं तुल्यमिति (ख) ।

‡ अत्रापि ददृशेति साधु ।

§ (ग) पुस्तके अतः परं किमप्यधिकं श्लोकाश्च वर्तन्ते यथा—

“एवं ज्ञानवतः कर्म कुतोविद्याः स्वयीनिजाः ।”

धरण्युवाच ।

कथं यज्ञतनोः स्तोत्रं राज्ञा नारायणस्य ह ।

स्तुतिः कृता महाभाग पुनरेतच्च शंस मे ॥ ४८ ।

वराह उवाच ।

नमामि नित्यं त्रिदशाधिपस्य

भवस्य सूर्यस्य हुताशनस्य ।

सोमस्य राज्ञो मरुतामनेक-

रूपं हरिं यज्ञतनं नमस्ये* ॥ ४९ ।

सुभीमदंष्ट्रं शशिसूर्यनेत्रं

संवत्सरोद्घापनयुग्मकुक्षिम् ।

दर्भाङ्गरोमाणमथोयशस्तिं†

सनातनं यज्ञनरं नमामि ॥ ५० ।

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि

व्याप्तं शरीरेण दिशश्च सर्वाः ।

तमीदृमीशं जगतां प्रसूतिं

जनार्दनं तं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५१ ।

सुरासुराणामजयो जयाय

युगे युगे यत्स्वशरीरमाद्यम् ।

* (क) पुस्तकेऽस्य श्लोकस्य तृतीयपादस्तु एवं पठ्यते “सर्वस्य विश्वस्य पुत्रं सुसु-
मिति । तच्चाऽतः परं चरणत्रयं नास्ति ।

† धर्माङ्गरोमाणमथोऽयं सन्निवसति (ग) ।

सृजत्यनादिः परमेश्वरो य-
 स्तं यन्नमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५२ ।
 दधार मायामयमुग्रतेजा
 जयाय चक्रं त्वमलं सुशुभ्रम् ।
 सारङ्गशङ्खादिचतुर्भुजो य-
 स्तं यन्नमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५३ ।
 क्वचित्सहस्रं शिरसां दधानः
 क्वचिन्महापर्वततुल्यकायः ।
 क्वचित्स एव त्रसरेणुतुल्यो-
 यस्तं सदा यन्ननरं नमामि ॥ ५४ ।
 चतुर्मुखो यः सृजतेऽऽ समयं
 रथाङ्गपाणिः प्रतिपालनाय ।
 जयाय कालानलसन्निभो य-
 स्तं यन्नमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५५ ।
 संसारचक्रक्रमणक्रियायै
 य इज्यते सर्वगतः पुराणः ।
 यो योगिनां ध्यानगतोऽप्रमेय-
 स्तं यन्नमूर्त्तिं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ५६ ।

* जयाय चक्रं समरेषु शुभ्रम् गदासिसारङ्गचतुर्भुजो य इति (ख) ।

† क्वचिन्नवेद्यं त्रसरेणुतुल्यमिति (ख) ।

‡ सृजते जगद्भेति (ख) । सृजत इति चार्थं सृजतीति साधु ।

§ यो योगिभिर्ध्यायते चाऽप्रमेय इति (ख), (ग) ।

सम्यग्जनस्यर्पितवानहं ते
 यदा सुदृश्यं स्वतनौ तु तत्त्वम्* ।
 न चान्यदस्तीति मतिः स्थिरा मे
 यतस्ततो याति विशुद्धभावम्† ॥ ५७ ।
 इतीरतस्तस्य हुताशनार्चिः-
 ग्रस्यन्तु‡ तेजः पुरतो बभूव ।
 तस्मिन्स राजा प्रविवेश बुद्धिं
 कृत्वा लयं प्राप्तवान्यन्नमूर्त्तौ ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे आदित्यतट्टत्तान्ते पञ्चमीऽध्यायः ।

—:—

षष्ठोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

सवसुः संशयच्छेदं प्राप्य रैभ्यश्च सत्तमः ।
 उभौ किं चक्रतुर्देव श्रुत्वा चाङ्गिरसं वचः* ॥ १ ।

* नमोमयं स्थापितवानहन्तु दृश्यं दृशा ते स्वतनूं तनौ ते इति (ख) पुस्तके

† यतस्तत आवह शुद्धभावमिति.(ग) ।

‡ ग्रस्यमिति (ख) ।

—•—

* एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

वराह उवाच ।

स वसुः सर्वधर्मज्ञः स्वराज्यं प्रत्यपालयत् ।
 अयजद्बहुभिर्यज्ञैर्महद्भिर्भूरिदक्षिणैः ॥ २ ।
 कर्मकाण्डेन देवेशं हरिं नारायणं प्रभुम् ।
 तोषयामास राजेन्द्रस्तमभेदेन चिन्तयन् ॥ ३ ।
 ततः कालेन महता तस्य राज्ञो मतिः किल ।
 निहत्तराज्यभोगेच्छा* हन्तस्यान्तमुपेयुषः ॥ ४ ।
 ततः पुत्रं विवस्वन्तं श्रेष्ठं भ्रातृशतस्य ह ।
 अभिषिञ्च स्वके राज्ये तपोवनमुपागम्य† ॥ ५ ।
 पुष्करं नाम तीर्थानां प्रवरं यत्र केशवः ।
 पुण्डरीकाक्षनामा तु पूज्यते तत्परायणैः ॥ ६ ।
 तत्र गत्वा स राजर्षिः काश्रीराधिपतिर्वसुः ।
 अतितीव्रेण तपसा स्वशरीरमशीषयत्‡ ॥ ७ ।
 पुण्डरीकाक्षपारन्तु स्तवं भक्त्या जपन् बुधः ।
 आरिराधयिषुर्देवं नारायणमकल्मषम् ।
 स्तोत्रान्ते तप्तयं प्राप्तः स राजा राजसत्तमः ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

पुण्डरीकाक्षपारन्तु स्तोत्रं देव कथं स्मृतम् ।

* निहत्तराज्यभोगेच्छेति (ग) ।

† तपोवनमुपागमदिति (ख), (ग) ।

‡ स्वं शरीरमशीषयदिति (ख) ।

कीदृशं तन्ममाचक्ष परमेश्वर तत्त्वतः* ॥ ८ ॥

वराह उवाच ।

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते मधुसूदन ।

नमस्ते सर्व्वलोकेश नमस्ते तिग्मचक्रिणे ॥ १० ॥

विश्वमूर्त्तिं महाबाहुं वरदं सर्व्वतेजसम् ।

नमामि पुण्डरीकाक्षं विद्याविद्यात्मकं विभुम्† ॥ ११ ॥

आदिदेवं महादेवं वेदवेदाङ्गपारगम् ।

गभीरं सर्व्वदेवानां नमस्ये वारिजेक्षणम्‡ ॥ १२ ॥

सहस्रशीर्षिणं देवं सहस्राक्षं महाभुजम् ।

जगत्संव्याप्य तिष्ठन्तन्मस्ये परमेश्वरम्§ ॥ १३ ॥

शरण्यं शरणं देवं॥ विष्णुज्जिष्णुं सनातनम् ।

नीलमेघप्रतीकाशं नमस्ये चक्रपाणिनम् ॥ १४ ॥

शुद्धं सर्व्वगतं नित्यं व्योमरूपं सनातनम् ।

भावाभावविनिर्मुक्तं नमस्ये सर्व्वगं हरिम् ॥ १५ ॥

नान्यत्किञ्चित्प्रपश्यामि व्यतिरिक्तं त्वयाऽच्युत ।

* कीदृशं वा ममाचक्ष भक्तायाः परमेश्वर इति (ख) ।

† विद्याविद्यात्मकं मुने इति (ख) ।

‡ गभीरं सर्व्वदेवानां नमामि मधुसूदन इति (ग) ।

§ (ग) पुस्तके एष श्लोक एव पठितः—

“विश्वमूर्त्तिर्महापूतिर्विद्यामूर्त्तिस्त्रिमूर्त्तिकम् ।

कवचं सर्व्वदेवानां नमस्ये वारिजेक्षणम् ॥”

॥ (ग) पुस्तके चरणमेतदन्यथा दृश्यते यथा—देवदेवं महादेवमिति ।

त्वन्मयञ्च प्रपश्यामि सर्वमेतच्चराचरम् ॥ १६ ।

एवन्तु वदतस्तस्य मूर्त्तिमान् पुरुषः किल ।

निर्गत्य देहानीलाभो घनचण्डो भयङ्करः ॥

रक्ताक्षो ऋष्यकायस्तु दग्धस्थूणासमग्रभः ।

उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा किं करोमि नराधिप ॥ १७।१८ ।

राजोवाच ।

कोऽसि किं कार्यमिह ते कस्मादागतवानसि ।

एतन्मे कथय व्याध एतदिच्छामि वेदितुम् ॥ १९ ।

व्याध उवाच ।

पूर्वं कलियुगे राजन्त्वं राजा दक्षिणापथे* ।

पूर्णधर्मोद्भवः श्रीमान्† जनस्थाने विचक्षणः ॥ २० ।

स कदाचिद्भवान्वीर तुरगैः परिवारितः‡ ।

अरण्यमागतो हन्तुं श्वापदानि विशेषतः ॥ २१ ।

तत्र त्वया अकामेन मृगवेषधरो मुनिः ।

दण्डयुग्मेन दूरे तु§ पातितो धरणीतले ॥ २२ ।

सद्यो मृतश्च विप्रेन्द्रस्त्वच्च राजन्मुदा युतः॥ ।

हरिणोऽयं हत इति यावत्पश्यसि पार्थिव ।

* दक्षिणामुखे इति (ख), (ग) ।

† सोमवंशोद्भवः श्रीमानिति (ख) ।

‡ अगणैः परिवारित इति (ख) ।

§ काण्डयुग्मेन दूरानु इति (ख) ।

॥ मुदाऽन्वित इति (ख) ।

तावन्मृगवपुर्विप्रो मृतः प्रस्त्रवणे गिरौ ॥ २३ ।
 तं दृष्ट्वा त्वं महाराज क्षुभितेन्द्रियमानसः ।
 गृहागतः*स्ततोऽन्यस्य कस्यचित्कथितं त्वया ॥ २४ ।
 ततः कतिपयाहस्य त्वया रात्री नरेश्वर ।
 ब्रह्महत्याभयाङ्गीतचित्तेनैतद्विचिन्तितम्† ।
 कृत्यं करोमि शान्त्यर्थं मुच्येयं येन पातकात्‡ ॥ २५ ।
 ततस्त्वया महाराज सकृन्नारायणं प्रभुम् ।
 सञ्चिन्त्य द्वादशी शुद्धा त्वया राजन्नुपोषिता ॥ २६ ।
 नारायणी मे सुप्रीत इति प्रीक्त्वा शुभेऽहनि ।
 गौर्दत्ता विधिना सद्यो मृतोऽस्युदरशूलतः§ ॥ २७ ।
 अमुक्तो द्वादशीधर्म्मा यत्तत्रापि च कारणम्¶ ॥
 कथयामि भवत्पत्नी नान्ना नारायणी शुभा ॥ २८ ।
 सा कण्ठगेन प्राणेन व्याहृता तेन ते गतिः॥ ॥ २९ ।
 दाक्षिमेकं महाराज जातो विष्णुपुरे तव** ।
 अहञ्च तव देहस्थः सर्वं जानामि चाक्षयम् ॥ ३० ।

* गृहं गत इति (ग) ।

† ब्रह्महत्याभयाङ्गीत्या युक्तमेतद्विचिन्तितम् । इति (ख) ।

‡ मुच्यते येन पातकादिति (ख), (ग) ।

§ (ख) पुस्तके श्लोकेऽस्मिन् प्रभूतः पाठभेदो वर्तते—यथा, नारायणीऽस्मै मे इति चोक्तं स्वकी दृष्टि । गां ददद्विधिवत्सद्यो मृतोऽस्युदरशूलतः ॥ इति ।

¶ तत्रापि तव कारणमिति (ख) ।

॥ व्याहृता ते ततो गतिरिति (ख) ।

** जातो विष्णुपुरं तव इति (ख) ; (ग) पुस्तकेऽतः परं सार्धपञ्चश्लोका न सन्ति

ब्रह्मग्रही महाघोरः पीडयामीति* मे मतिः ।
 तावद्विष्णोस्तु पुरुषैः किङ्करैर्मुषलैरहम् ।
 प्रहृतः सङ्ख्यं जातस्युतस्ते रोमकूपतः† ।
 स्वर्गस्थस्यापि राजेन्द्र स्थितोऽहं स्वेन तेजसा ॥ ३१।३२ ।
 ततोऽहःकल्पे निर्वृत्ते रात्रिकल्पेन सत्तम ।
 इदानीमादिच्छष्टौ तु कृते नृपतिसत्तम ।
 सभूतस्त्वं महाराज राज्ञः सुमनसो गृहे ।
 काश्मीरदेशाधिपतेरहं चाङ्गरुहैस्तव ॥
 यन्नैरिष्टलया[‡]नेकैर्बहुभिश्चाप्तदक्षिणैः§ ॥ ३३।३४ ।
 न चाहन्तेरपहृतोऽ विष्णुस्मरणवर्जितैः॥ ।
 इदानीं यत्त्वया स्तोत्रं पुण्डरीकाक्षपारगम् ।
 पठितं तत्प्रभावेण विहायाङ्गरुहाण्यहम्॥ ।
 एकीभूतः पुनर्जातो व्याधरूपी नृपोत्तम** ॥ ३५।३६ ।

* ब्रह्मग्रहायहे घोरपीडयामीति (ख) ।

† स च्युतसद्रोमकूपत इति (ख) ।

‡ काश्मीरदेशाधिपतिसत्तमवाङ्मृतः सह ।

यन्नैरिष्ट लयाऽनेकैर्दानैश्च विविधैस्तव ॥ इति (ख) ।

§ न चाहं तेरपगत इति (ख) ।

॥ जातिस्मरणवर्जित इति (ग) पुस्तके पाठः ।

॥ (ग) पुस्तके श्रीकोऽयमेवं पठितः—

“इदानीं तत्त्वया प्रोक्तं पुण्डरीकाक्षपारकम् ।

पठितं तच्च भावेन गुहायां गुह्याप्यहम् ॥”

** व्याधरूपी द्विजोत्तम इति (ख) ।

अहं भगवतः स्तोत्रं श्रुत्वा प्राक् पापमूर्तिना ।
 मुक्तोऽस्मि धर्मबुद्धिर्मे वर्तते साम्प्रतं विभो ॥ ३७ ॥
 एतच्छ्रुत्वा वचो राजा† परं विस्मयमागतः ।
 वरेण हृन्दयामास तं व्याधं राजसत्तमः ॥ ३८ ॥

राजोवाच ।

स्मारितोऽस्मि यथा व्याध त्वया जन्मान्तरं गतम् ।
 तथा त्वं मत्प्रभावेण‡ धर्मव्याधो भविष्यति ॥ ३९ ॥
 यद्येतत्पुण्डरीकाक्षपारगं शृणुयात्परम् § ।
 तस्य पुष्करयात्रायां विधिस्नानफलं भवेत् ॥ ४० ॥

वराह उवाच ।

एवमुक्त्वा ततो राजा विमानवरमास्थितः ।
 परेण तेजसा योगमवापाशेषधारिणि ॥ ४१ ॥

इति वराहपुराणे आदिक्ततडत्तान्ते षष्ठीऽध्यायः ।

वसुचरितं समाप्तम् ।

* “अहं हि पारगं स्तोत्रं पुण्डरीकाक्षमूर्तिनः ।

मुक्तोऽस्मि धर्मबुद्धिर्मे वर्तते साम्प्रतं विभो ॥” इति (ख) ।

† एतच्छ्रुत्वा ततो राजा इति (ख) ।

‡ मत्प्रसादेन इति (ख) ।

§ पारगं शृणुयात्पठेदिति (ख) ।

सप्तमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

रैभ्योऽसौ मुनिशार्दूलः श्रुत्वा सिद्धं वसुं तदा ।
स्वयं किमकरोद्देव संशयो मे महानयम्* ॥ १ ॥

वराह उवाच ।

स रैभ्योमुनिशार्दूलः श्रुत्वा सिद्धं वसुं तदा† ।
आजगाम गयां पुण्यां पिष्टतीर्थे तपोधनः ॥ २ ॥
तत्र गत्वा पितृन् भक्त्या पिण्डदानेन तर्पयन् ।
तताप सुमहत्तीव्रं तपः परमदुस्तरम्‡ ॥ ३ ॥
चरतस्तस्य तत्तीव्रं तपो रैभ्यस्य धीमतः§ ।
आजगाम महायोगी विमानस्थोऽतिदीप्तिमान्¶ ॥ ४ ॥
त्रसरेणुसमे शुद्धे विमाने सूर्यसन्निभे ।
परमाणुप्रमाणेन पुरुषस्तत्र दीप्तिमान् ॥ ५ ॥
सोऽब्रवीद्रेभ्य किं कार्यं तपस्वरसि सुव्रत ।
एवमुक्त्वा दिवो भूमिं मापयामास वै पुमान् ॥ ६ ॥

* संशयो मे महानभूदिति (ख) ।

† स तु रैभ्यो मुनिः श्रुत्वा वसुं सिद्धमुपागतमिति (ख) ।

‡ परमदुष्करमिति (ख) । तपस्तताप इति, आर्षे, तपस्तेपे इति साधु ।

§ ततो रैभ्यस्य धीमत इति (ख) ।

¶ विमानस्थोऽपि दीप्तिमानिति (ख) ।

॥ (ख, पुस्तकं (५) (६) श्लोकौ न स्तः ।

तत्रापि रोदसीव्याप्तं विमानं सूर्यसन्निभम् ।

युगपद्विष्णुभवनं व्याप्नुवन्तं ददर्श सः * ॥ ७ ।

ततः स विस्मयाविष्टो रैभ्यः प्रणतिपूर्वकम् ।

पप्रच्छ तं महायोगिन् को भवान् प्रब्रवीतु मे ॥ ८ ।

पुरुष उवाच ।

अहं रुद्रादवरजो ब्रह्मणो मानसः सुतः ।

नान्ना सनत्कुमारेति† जनलोके वसाम्यहम्‡ ॥ ९ ।

भवतः पार्श्वमायातः प्रणयेन तपोधन ।

धन्योऽसि सर्व्वदा§ वत्स ब्रह्मणः कुलवर्द्धनः ॥ १० ।

रैभ्य उवाच ।

नमोऽस्तु ते योगिवर प्रसीद

दयां मङ्गं कुरुषे विश्वरूपम् ॥

किमत्र कृत्यं वद योगिसिंह

धन्योऽहमुक्तो हि कथं त्वयाद्य॥ ॥ ११ ।

सनत्कुमार उवाच ।

धन्यस्त्वमेव द्विजवर्य्यमुख्य**

* युगपद्ब्रह्मसदनं भासयन्तं ददर्श इति (ख) ।

† सनत्कुमारेति आर्षे, सनत्कुमार इति साधु ।

‡ नमोलीके वसाम्यहमिति (ग) ।

§ सर्व्वदा इति (ख) ।

॥ कुरु विप्रमुख्य इति (ख) । अत्र कन्दोनियमो न दृश्यते ।

॥ किमत्र कृत्यं वद योगिसिंह धन्योऽसि रूपं तव रूपमद्य इति (ख) ।

** द्विजविप्रमुख्य इति (ख) । श्लोकोऽप्यत्र कन्दोनियमो नास्ति ।

यद्देवादाभिरतः पितृंश्च ।
 ग्रीणासि मन्त्रव्रतजप्यहोमै-
 र्गयां समासाद्य च सर्व्वपिण्डैः* ॥ १२ ।
 शृणुष्व चान्यो नृपतिर्बभूव
 विशालनामा स पुरं विशालम्† ।
 उवास धन्यो धृतिमान्‡ सपुत्रः
 स्वयं विशालाधिपतिर्द्दिजाग्रान् ॥
 पप्रच्छ पुत्रार्थममित्रहा स-
 ते ब्राह्मणाः प्रोचुरदीनसत्त्वाः ।
 राजन् पितृंस्तरप्य पुत्रहेतो-
 र्गत्वा गयामन्नदानैरनेकैः§ ॥ १३।१४ ।
 ध्रुवं सुतस्ते भविता नृपेश्च॥
 सुसम्प्रदाता सकलक्षितीशः॥ ॥ १५ ।
 इतीरिते ब्राह्मणैः स प्रहृष्टो**

* तथाऽन्यपिण्डैरिति (ग) ।

† स पुरीं विशालामिति (ख) ।

‡ धन्यो धृतिमानिति (ख) ।

§ गत्वा गयां पिण्डदानेन सम्यगिति (ख) ।

॥ भविता नृवीर इति (ख) ।

॥ सङ्खदाता सकलक्षितीश इति (ख) ।

** इतीरिते ब्राह्मणैः सिद्धवहैरिति (ख) ।

राजा विशालाधिपतिः प्रयत्नात् । *
 आगत्य तेन प्रवरेण तीर्थे
 मघासु भक्त्याथ कृतं पितृणाम् ।
 पिण्डप्रदानं विधिना प्रयत्ना-
 त्तावद्वियत्युत्तममूर्त्तयस्त्रीन् ॥†
 पश्यन् स पुंसः सितपीतकृष्णा-
 नुवाच राजा किमिदं भवद्भिः ।
 उपेक्ष्यतेऽऽशंसत सर्व्वमेव
 कौतूहलं मे मनसि प्रवृत्तम् ॥ १६।१७।
 सित उवाच ।
 अहं सितस्ते जनकोऽस्मि तात
 नाम्ना च वृत्तेन कुलेन कर्मणा§ ।
 अयञ्च मे जनको रक्तवर्णी
 नृशंसकृद्ब्रह्महा पापकारी ॥ १८ ।
 अधीश्वरो नाम परः पिताऽस्य

* (ख) पुस्तके अतः परं जगाम तीर्थप्रवरं द्विजोऽथ गयः ऽभिधानं वचनान्तरे इति श्लोकार्धं वर्त्तते ।

† (ख) पुस्तके श्लोकोऽयमेवं पठितः—

“आगत्य सोऽथ प्रवरं सुतीर्थं गयाशिरो यागपरः पितृणाम् ।

पिण्डप्रदानं विधिवत्प्रयत्नात्तावद्वियत्युत्तममूर्त्तयस्त्रीन् ॥”

उत्तममूर्त्तय इति आर्षम्, उत्तममूर्त्तीति साधु ।

‡ औरध्यते इति (ख) ।

§ अहं सितस्ते जनकः सितोऽस्मि नाम्ना च वृत्तेन च कर्मणा च इति (ख) ।

कृष्णो वृत्त्या कर्मणा चापि कृष्णः* ।

एतेन कृष्णेन हताः पुरा वै

जन्मन्यनेके ऋषयः पुराणाः ॥ १९ ।

एतौ मृती हावपि पुत्र रौद्र-

मवीचिसंज्ञं नरकं प्रपन्नौ ।

अधीश्वरो मे जनकः परोऽस्य

कृष्णः पिता हावपि दीर्घकालम् ॥ २० ।

अहञ्च शुद्धेन निजेन कर्मणा

शक्रासनं प्रापितो दुर्लभं तत्† ।

त्वया पुनर्मन्त्रविदा गयायां

पिण्डप्रदानेन बलादिमौ च ॥

मेलापितौ तीर्थपिण्डप्रदान-

प्रभातो यौ नरकश्रितावपि‡ ॥ २१ ।

पितृन् पितामहांस्तत्र तथैव प्रपितामहान् ।

प्रीणयामीति तत्तोयं त्वया दत्तमरिन्दम ॥ २२ ।

तेनास्मद्युगपद्योगो जातो वाक्येन सत्तम ।

तीर्थप्रभावाद्गच्छामि पितृलोकं न संशयः ॥ २३ ।

अत्र पिण्डप्रदानेन एतौ तव पितामहौ ।

दुर्गतावपि संसिद्धौ पापकृद्विकृतिङ्गतौ ॥ २४ ।

* कृष्णो नाम्ना कर्मणा धर्मात्तस्य इति (ख) ।

† चरणेऽत्र कन्दोभङ्गः ।

‡ नरकश्रितावपीति (ख) । अत्र कन्दोभङ्गः ।

तीर्थप्रभाव एषोऽस्मिन्न्रह्मन्नापि तत्सुतः ।
 पितुः पिण्डप्रदानेन कुर्यादुद्धरणं पुनः ॥ २५ ।
 एतस्मात्कारणात्पुत्र ग्रहमेतौ विगृह्य वै ।
 आगतोऽस्मि भवन्तं वै द्रष्टुं यास्यामि साम्प्रतम् ॥ २६ ।
 एतस्मात्कारणाद्रैभ्य भवान्धन्यो मयोच्यते ।
 सकृन्नयाभिगमनं सकृत्पिण्डप्रदापनम् ॥
 दुर्लभं त्वं पुनर्नित्यमस्मिन्नेव व्यवस्थितः ।
 किमनु प्रोच्यते रैभ्य तव पुण्यमिदं प्रभो ॥ २७ । २८ ।
 येन साक्षाद्गदापाणिर्दृष्टो नारायणः स्वयम् ।
 ततो गदाधरः साक्षादस्मिन् क्षेत्रे व्यवस्थितः ।
 अतोऽतिविख्याततमं तीर्थमेतद्विजोत्तम ॥ २९ ।

वराह उवाच

एवमुक्त्वा महायोगी तत्रैवान्तरधीयत ।
 रैभ्योऽपि च गदापाणेर्हरेः स्तोत्रमथाकरोत् ॥ ३० ।

रैभ्य उवाच

गदाधरं विबुधजनैरभिष्टुतं
 धृतक्षमं क्षुधितजनार्त्तिनाशनम् ।
 शिवं विशालासुरसैन्यमर्हन्
 नमाम्यहं हृतसकलाशुभं स्मृतौ ॥ ३१ ।
 पुराणपूर्वं पुरुषं पुरुष्टुतं
 पुरातनं विमलमलं नृणां गतिम् ।
 त्रिविक्रमं हृतधरणिं बलीर्जितं

गदाधरं रहसि नमामि केशवम् ॥ ३२ ।

विशुद्धभावं विभवैरुपावृतं

श्रिया हृतं विगतमलं विचक्षणम् ।

क्षितीश्वरैरपगतकिल्बिषैः सुतं

गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३३ ।

सुरासुरैरर्चितपादपङ्कजं

केयूरहाराङ्गदमौलिधारिणम् ।

अब्धौ शयानश्च रथाङ्गपाणिनं

गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३४ ।

सितं कृते चैतयुगेऽरुणं विभुं

तथा तृतीये नीलवर्णमच्युतम्* ।

कलौ युगेऽलिप्रतिमं महेश्वरं

गदाधरं प्रणमति यः सुखं वसेत् ॥ ३५ ।

बीजाङ्गवो यः सृजते† चतुर्मुखं

तथैव नारायणरूपतो जगत् ।

प्रपालयेद्द्रुद्रवपुस्तथान्तक-

ङ्गदाधरोजयतु षड्वर्धमूर्तिमान् ॥ ३६ ।

सत्त्वं रजश्चैव तमो गुणास्त्रय-

स्वितेषु विश्वस्य समुद्भवः किल ।

* पीतवर्णमच्युतमिति (ग) ।

† सृजत इति, आर्षं सृजतीति साधु ।

स चैक एव त्रिविधो गदाधरो
 दधातु धैर्यं मम धर्ममोक्षयोः ॥ ३७ ।
 संसारतोयार्णवदुःखतन्तुभि-
 र्वियोगनक्रक्रमणैः सुभीषणैः ।
 मञ्जन्तमुच्चैः सुतरां महाग्नौ
 गदाधरो मामुदधौ तु योऽतरत् ॥ ३८ ।
 स्वयं त्रिमूर्तिः खमिवात्मनात्मनि
 स्वशक्तितद्याण्डमिदं ससर्ज ह ।
 तस्मिञ्चलोग्यासनमाप तैजसं
 ससर्ज यस्तं प्रणतोऽस्मि भूधरम् ॥ ३९ ।
 मत्स्यादिनामानि जगत्सु प्रश्रुते
 सुरादिसंरक्षणतो वृषाकपिः ।
 मखस्वरूपेण स सन्ततो विभु-
 र्गदाधरो मे विदधातु सङ्गतिम् ॥ ४० ।

वराह उवाच ।

एवं सुतस्तदा विष्णुर्भक्त्या रैभ्येण धीमता ।
 प्रादुर्बभूव सहसा पीतवासा जनार्दनः ॥ ४१ ।
 शङ्खचक्रगदापाणिर्गरुडस्थो वियुक्ततः ।
 उवाच मेघगम्भीरधीरवाक् पुरुषोत्तमः ॥ ४२ ।
 तुष्टोऽस्मि रैभ्य भक्त्या ते सुत्या चापि द्विजोत्तम* ।
 तीर्थस्नानेन च विभो ब्रूहि यत्तेऽभिवाञ्छितम् ॥ ४३

रैभ्य उवाच ।

गतिं मे देहि देवेश यत्र ते सनकादयः ।
वसेयन्तत्र येनाहं त्वत्पुसादाज्जनार्दन ॥ ४४ ॥

देव उवाच ।

एवमस्त्विति ते ब्रह्मन्नित्युक्त्वाऽन्तरधीयत ।
भगवानपि रैभ्यस्तु दिव्यज्ञानसमन्वितः ॥
क्षणाद्भव देवेन परितुष्टेन चक्रिणा ।
जगाम यत्र ते सिद्धाः सनकाद्या महर्षयः ॥ ४५/४६ ॥
एतच्च रैभ्यनिर्दिष्टं स्तोत्रं विष्णोर्गदाभुतः ।
यः पठेत्स गयां गत्वा पिण्डदानाद्विशिष्यते ॥ ४७ ॥

इति वराहपुराणे रैभ्यवरिते अष्टमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

योऽसौ वसोः शरीरे तु व्याधो भूत्वा नृपस्य ह ।
स स्वहत्या स्थितः कालश्चतुर्वर्षसहस्रकम्* ॥ १ ॥

* स तदुत्थास्थितः कालमिति (य) ।

एकैकं स्वकुटुम्बार्थं हत्वा वनचरं मृगम् ।

मृत्यातिथिहुताशनानां प्रीणनं कुरुते सदा ॥ २ ।

मिथिलायां वरारोहे सदा पर्वणि पर्वणि ।

पितृणां कुरुते आद्यं स्वाचारेण विचक्षणः ॥ ३ ।

अग्निं परिचरन्नित्यं वदन् सत्यं सुभाषितम् ।

प्राणयात्रानुसक्तस्तु योऽसौ जीवं न पातयेत्* ॥ ४ ।

एवन्तु वसतस्तस्य धर्मबुद्धिर्भहातपाः ।

पुत्रस्वर्ज्जुनको नाम बभूव मुनिवदशी ॥ ५ ।

तस्य कालेन महता चारित्र्येण च धीमतः ।

बभूवार्ज्जुनका नाम कन्या च वरवर्णिनी ॥ ६ ।

तस्या यौवनकाले तु चिन्तयामास धर्मवित् ।

कस्येयन्दीयते कन्या को वा योग्यश्च वै पुमान् ॥ ७ ।

इति चिन्तयतस्तस्य मतङ्गस्य सुतं प्रति ।

धर्मव्याधस्य सुव्यक्तं प्रसन्नाख्यं प्रतिब्रुवन् ॥ ८ ।

एवं सचिन्त्य मातङ्गं प्रसन्नमति सोद्यतः† ।

उवाच तस्य पितरम्प्रसन्नायार्ज्जुनीं भवान् ।

गृहाण तपतां श्रेष्ठ स्वयन्दत्तां महात्मने ॥ ९ ।

मतङ्ग उवाच ।

प्रसन्नोऽयं मम सुतः सर्वशास्त्रविशारदः ।

गृह्णाम्यर्ज्जुनकां कन्यान्वत्सुतां व्याधसत्तम ॥ १० ।

* योऽसौ जीवेन पातयेदिति (ग) ।

† सोद्यत इति आर्षे, स उद्यत इति साधु ।

एवमुक्ते तदा कन्यां धर्मव्याधौ महातपाः ।
 मतङ्गपुत्राय ददौ प्रसन्नाय च धीमते ॥ ११ ।
 धर्मव्याधस्तदा कन्यां दत्त्वा स्वगृहमीयिवान् ।
 सापि श्वशुरयोर्भर्तुः शुश्रूषणपराभवत् ॥ १२ ।
 अथ कालेन महता सा कन्याऽर्जुनकाऽशुभा ।
 उक्ता श्वश्रा सुता पुत्री जीवहन्तुस्वमीदृशी ।
 न जानासि तपश्चर्तुं भर्तुराराधनं तथा ॥ १३ ।
 साऽपि स्वल्पाऽपराधेन भर्त्सिता तनुमध्यमा ।
 पितुर्वैष्णवागता बाला रोदमाना* मुहुर्मुहुः ॥ १४ ।
 पित्रा पृष्टा किमेतत्ते पुत्रि रोदनकारणम् ।
 एवमुक्ता तदा सा तु कथयामास भामिनी ॥ १५ ।
 श्वश्राऽहमुक्ता तीव्रेण कोपेन महता पितः ।
 जीवहर्तुः सुतेत्युच्चैरसकृदपराधजिति च ॥ १६ ।
 एतच्छ्रुत्वा स धर्मात्मा धर्मव्याधौ रुषाऽन्वितः ।
 मतङ्गस्य गृहं सोऽथ गत्वा जनपदैर्द्वितम् ॥ १७ ।
 तस्यागतस्य सम्बन्धी मतङ्गो जयतां वरः ।
 आसनाद्यर्चपाद्येन पूजयित्वेदमब्रवीत् ॥ १८ ।
 किमागमनकृत्यं ते किं करोम्यागतक्रियाम् ॥ १९ ।

व्याध उवाच ।

भोजनं किञ्चिदिच्छामि भोक्तुं चैतन्यवर्जितम् ।
 कौतूहलेन येनाऽहमागतो भवतो गृहे ॥ २० ।

मतङ्ग उवाच ।

गोधूमा ब्रीहयश्चैव संस्कृता मम वेश्मनि ।
भुज्यतां धर्मविच्छेष्ठ यथाकामं तपोधन ॥ २१ ।

व्याध उवाच ।

पश्यामि कीदृशास्ते हि गोधूमा ब्रीहयो यवाः ।
स्वरूपेण च सन्त्येते येन वो वेद्मि सत्तमः ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

एवमुक्ते मतङ्गेन शूर्पं गोधूमपूरितम् ।
अपरं तत्र ब्रीह्रीणां धर्मव्याधाय दर्शितम् ॥ २३ ।
दृष्ट्वा ब्रीह्रीन्स गोधूमान्धर्मव्याधो वरासनात् ।
उत्थाय गन्तुमारभे मतङ्गेन निवारितः ॥ २४ ।
किमर्थं गन्तुमारब्धं त्वया वद महामते ।
अभुक्तेनैव संसिद्धं मद्गृहे चान्नमुत्तमम् ।
पाचयित्वा* स्वयश्चैव कस्मात्त्वं नाद्य भुञ्जसे† ॥ २५ ।

व्याध उवाच ।

सहस्रशः कीटिशश्च जीवान्हंसि दिने दिने ।
अथेदृशस्य पापस्य कोऽन्नं भुञ्जति‡ सत्पुमान् ॥ २६ ।
अचैतन्यं यदि गृहे विद्यतेऽन्नं सुसंस्कृतम् ।
तदानीमस्मि संभोक्ता मत्वा तु स्वजनं तव ॥ २७ ।

* पाचयित्वेति बहुषु पुनर्लक्षेण पाठः ।

† भुञ्जसे इति आर्षं, भुञ्जे इति साधु । तत्पुमानिति (ग) ।

‡ भुञ्जतीति आर्षं, भुङ्क्ते इति साधु ।

अहमेकं कुटुम्बार्थं हस्तरस्ये पशुं दिने ।

तच्चेत्पितृभ्यः सत्कृत्य दत्त्वा भुञ्जामि* साऽनुगः ॥ २८ ।

त्वन्तु जीवान् बहन् हत्वा स्वकुटुम्बेन साऽनुगः† ।

भुञ्जसे‡ तेन सततमभोज्यं तन्मतं मम ॥ २९ ।

ब्रह्मणा तु पुरा सृष्टा ओषधः सर्व्ववीरुधः ।

यज्ञार्थं तत्तु भूतानां भक्ष्यमित्येव वै श्रुतिः ॥ ३० ।

दिव्यो भौमस्तथा पैत्रो मानुषो ब्राह्म एव च ।

एते पञ्च महायज्ञा ब्रह्मणा निर्मिता पुरा ॥ ३१ ।

ब्राह्मणानां हितार्थाय इतरेषाञ्च तन्मुखाः ।

इतरेषान्तु वर्णानां ब्राह्मणैः कारिताः शुभाः ॥ ३२ ।

एवं कृत्वा नरो भुक्त्वा तस्माद्दानं विशुध्यति§ ।

अन्यथा ग्रीहयोऽप्येते एकैके मृगपक्षिणः ¶ ।

* भुञ्जामीति चार्धं, भुञ्जे इति साधु ।

† साऽनुग इति (ग) ।

‡ भुञ्जसे इति चार्धं, भुञ्जे इति साधु । भुञ्जसे तेनेति (ग) ।

§ तस्माद्दानं विशुध्यतीति (ग) ।

¶ (क) पुस्तके एतेषां स्त्रीकानां स्थाने अमी पठिताः—

अथ शत्रूनां कृता निन्दा त्वं कथा जीवघातिनः ।

इति केनचिदाख्यातं युतं व्याधेन धीमता ॥

ततोमत्तङ्गसदनं गत्वा क्रोधसमन्वितः ।

मातङ्गमववीतच धर्मयुतं वचस्तदा ॥

धर्मव्याध उवाच ।

पुरा वराह्याख्यातं धरणीं प्रति सत्तम ।

मन्तव्या दातृभोक्तृणां महामांसन्तु तत्स्मृतम् ॥ ३३ ।
 मया ते दुहिता दत्ता पुत्रार्थे वरवर्णिनी ।
 सा च त्वन्नार्थया प्रोक्ता दुहिता जन्तुघातिनः ।
 अतोऽर्थमागतोऽहन्ते गृहं प्रतिसमीक्षितम् ॥ ३४ ।
 आचारं देवपूजाञ्च अतिथीनाञ्च तर्पणम् ।
 एतेषामेकमप्यत्र कुर्वन्नपि न दृश्यसे ॥ ३५ ॥*
 तदहं गन्तुमिच्छामि† पितॄणां श्राद्धकाम्यया ।
 स्वगृहे नैव भुञ्जामि‡ पितॄणां कार्यमित्युत ॥ ३६ ।
 अहं व्याधोजीवघाती न तु त्वं लोकहिंसकः॥ ३७ ।
 मत्सृता जीवघातस्य यदोढा त्वत्सुतेन च ।
 तन्महत्त्वञ्च सम्प्राप्तं प्रायश्चित्तं तपोधन ॥ ३८ ।
 एवमुक्त्वा स चोत्थाय शङ्खा नारीं तदाम्बरे ।
 मा स्नुषाभिः समं श्वश्रून् विश्वासो भवतु क्वचित् ॥ ३९ ।
 मा च स्नुषा कदाचित्स्याद्वा श्वश्रून् जीवती§मिषेत् ।
 एवमुक्त्वा गतो व्याधः स्वगृहं प्रति भामिनि ॥ ४० ।

मांसाशी नरकं याति अदत्त्वा पितृदेवते ॥

दत्त्वा च पितृदेवेभ्यस्तथाहानि विशुद्धयति ।

अथवा त्रीहयोऽप्येते एकैकमपचिषः ॥

* एष श्लोको (ग) पुलकं नास्ति ।

† श्रातुमिच्छामि वैगुण्यमिति (ग) ।

‡ भुञ्जामीति आर्थे, भुञ्जे इति साधु ।

§ जीवतीमिति आर्थे, जीवन्तीमिति साधु ।

ततो देवान् पितॄन् भक्त्या पूजयित्वा विचक्षणः ।
 पुत्रश्चार्जुनकं स्थाप्य* स्वसन्तानं महातपाः ।
 धर्मव्याधो जगामाशु तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥ ४१ ।
 पुरुषोत्तमाख्यञ्च परन्तत्र गत्वा समाहितः ।
 तपश्चचार नियमात्पठन्स्तोत्रमिदं धरे ॥ ४२ ।

नमामि विष्णुं त्रिदशारिनाशनं
 विशालवक्षस्थलसंश्रितश्रियम् ।
 सुशासनं नीतिमतां पराङ्गतिं
 त्रिविक्रमं मन्दरधारिणं सदा ॥ ४३ ।
 दामोदरं निर्जितभूतलं धिया
 यशोऽंशुशुभ्रं भ्रमराङ्गसप्रभम् ।
 भवे भवं दैत्यरिपुं पुरुष्टुतं
 नमामि विष्णुं शरणं जनार्दनम् ॥ ४४ ।
 त्रिधा स्थितं तिग्मरथाङ्गपाणिनं
 नयस्थितं युक्तमनुत्तमैर्गुणैः ।
 निःश्रेयसाख्यं क्षयितेतरं गुरुं
 नमामि विष्णुं पुरुषोत्तमं त्वहम् ॥ ४५ ।
 महावराहो हविषां भुजो जनो
 जनार्दनो मे हितकृच्चतुर्मुखः ।
 क्षितीधरो मामुदधिप्लवे महान्
 स पातु विष्णुः शरणार्थिनं तु माम् ॥ ४६ ।

मायाततं* येन जगन्नयं कृतं†
 यथाग्निनैकेन ततं चराचरम् ।
 चराचरस्य स्वयमेव सर्व्वतः
 स मेऽस्तु विष्णुः शरणं जगत्पतिः ॥ ४७ ।
 भवे भवे यश्च ससर्ज्जं कं ततो
 जगत्प्रसूतं सचराचरं त्विदम् ।
 ततश्च रुद्रात्मवति प्रलीयते
 ततोऽहरिर्विष्णुर्हरस्तथोच्यते ॥ ४८ ।
 रवीन्दुपृथ्वी‡पवनादिभास्कराः
 जलञ्च यस्य प्रभवन्ति मूर्त्तयः ।
 स सर्व्वदा मे भगवान् सनातनो
 ददातु शं विष्णुरचिन्त्यरूपधृक् ॥ ४९ ।
 इतीरिते तस्य सनातनः स्वयं
 पुरो बभूवाद्भुतरूपदर्शनः ।
 वरं वृणीष्वेति सनातनोऽब्रवी-
 दनन्तपादोदरबाहुवक्त्रः§ ॥ ५० ।
 इतीरितो व्याध्ववरो जगाद
 प्रदीयतामेष वरः सुतेष्वपि ।

* मायामतमिति (ख) ।

† जगन्नयं ततमिति (ख) ।

‡ स्वात्मीन्दुपृथ्वीति (ग) ।

§ अनन्तपादोदरबाहुवक्त्र इति (ग) ।

क्रियाकलापेन तथात्मविद्यया
कुलप्रसूतावपि तेऽनुगामिनः ॥ ५१ ।
ज्ञानोदयस्त्वऽस्य कुलस्य* सर्वदा
लयस्तथा ब्रह्मणि मे सनातन ।

- इतीरिते तन्मगवानुवाच ह
प्रसन्नबुद्धिर्भवते मया त्वयम् ॥
वरो विस्मृष्टश्च कुलस्य ते मया
लयस्तथा ब्रह्मणि शाश्वते तव ।
इतीरिते देववरेण स क्षणात् •
स्वदेहतस्तेज उदीर्णमैक्षत ॥
विसर्जयामास कविं सनातनं
लयञ्च तत्र प्रतिपेदिवानसौ ॥ ५२।५३ ।
इतीरितं स्तोत्रवरन्धरे नरः
पठिष्यते† यश्च शृणोति मानवः । •
हरिं समभ्यर्च्य सदा ह्युपोषितो
विशेषतो विष्णुदिने च मानवः ।
स याति यत्र स्वयमेव केशवी
वसेत‡ मन्वन्तरसप्ततिं सुखम् ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तान्ते धर्मव्याधचरिते अष्टमोऽध्यायः ।

- * ज्ञानोदयात् स्वस्य कुलस्य सर्वदा इति (क), (ख) ।
† पठिष्यते इति आर्षे, पठिष्यतीति साधु ।
‡ वसेत इति आर्षे, वसेदिति साधु ।

नवमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

आदौ कृतयुगे नाथ किं कृतं विश्वमूर्तिना ।
नारायणेन तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १ ।

वराह उवाच ।

पूर्वनारायणस्त्वेको नासीत्किञ्चिद्वरे परम् ।
सैक* एव रतिं लेभे नैव स्वच्छन्दकर्मकृत् ॥ २ ।
तस्य द्वितीयमिच्छन्त† चिन्ता बुद्ध्यात्मिका भूमी ।
अभावेत्येव संज्ञा या‡ चणभास्करसन्निभा ॥ ३ ।
तस्या अपि द्विधा भूता चिन्ताभूद्ब्रह्मवादिनः ।
उमेति संज्ञया यत्तत्सदा मर्त्ये व्यवस्थिता ॥ ४ ।
उमेत्येकाक्षरीभूता ससर्जमां महीन्तदा ।
भूः ससर्जं भुवं सोऽपि ससर्जं च ततो महत् ॥ ५ ।
ततश्च जल इत्येव ततश्चात्मा प्रलीयते ।
एतदोतन्तथा प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ६ ।
जगत्प्राणवतो भूतं शून्यमेतत्स्थितन्तदा ।
येयं मूर्तिर्भगवतः शङ्करः स स्वयं हरिः ॥ ७ ।
शून्याल्लोकानिमान्सृष्ट्वा सिष्टक्षुर्मूर्तिसुत्तमाम्

* सैक इति आर्षं, स एक इति साधु ।

† इच्छन्त इति आर्षम्, इच्छत इति साधु ।

‡ अभावेद्येवसंज्ञाया इति (क), (ख) ।

क्षोभयित्वा मनोधाम तत्राकारः स्वमात्रतः ।
 स्थितस्तस्मिन्त्यदा क्षुब्धे ब्राह्मणमभवत्तदा ॥ ८ ।
 तस्मिंस्तु शकलीभूते भूर्लोकश्च व्यवस्थितम्* ।
 अपरम्भुवनस्यायात्मध्ये भास्करसन्निभम्† ॥ ९ ।
 पुरा नहकसंस्थो यः पद्मकोशो व्यवस्थितः ।
 स हि नारायणो देवः प्राजापत्येन तेजसा‡ ॥
 अकाराद्यं स्वरन्ताभ्यां हलञ्च विससर्ज ह ।
 अमूर्त्तसृष्टौ शास्त्राणि उदगायत्तदाहि सः ॥ १० । ११ ।
 सृष्ट्वा पुनरुमेयात्मा चिन्तयामास धारणम् ।
 तस्य चिन्तयतो नेत्रात्तेजः समभवन्महत् ॥ १२ ।
 दक्षिणं वह्निःसङ्काशं वामन्तुहिनसन्निभम् ।
 तद्वद्वा चन्द्रसूर्यौ तु कल्पितौ परमेष्ठिना ॥ १३ ।
 ततः प्राणः§ समुत्तस्थौ वायुश्च परमेष्ठिनः ।
 स एव वायुर्भगवान्योऽद्यापि हृदिगो विभुः ॥ १४ ।
 तस्माद्वह्निः समुत्तस्थौ तस्मादग्नेर्जलं महत् ।
 य एवाग्निः स वै तेजा ब्राह्मं परमकारणम् ॥ १५ ।
 बाहुभ्यामप्यसौ तेजः क्षात्रन्तेजः ससर्ज ह ।
 जरुभ्यामपि वैश्यांश्च पद्भ्यां शूद्रांस्तथा विभुः ॥ १६ ।

* भूर्लोकश्च व्यवस्थितमिति आर्षं, भूर्लोकश्च व्यवस्थित इति साधु ।

† अपरम्भुवनश्चैव प्राजापत्येन तेजसा इति (ख) ।

‡ अपरम्भुवनश्चैव प्राजापत्येन तेजसा इति (ख) ।

§ प्राणशब्दो हि सर्वत्र बहुवचनान्तः प्रयुज्यते ।

ततस्तु सृज्ये यक्षावाक्षसांश्च तथा विभुः ।
 चतुर्विधैस्तु भूर्लोकं भुवो लोकं वियञ्चरैः ॥ १७ ।
 भूतैः स्वर्गार्गैरन्यैः स्वर्लोकं समपूरयत् ।
 महर्लोकं तथा तैस्तैर्भूतैश्च सनकादिभिः ॥ १८ ।
 जनलोकान्ततश्चैव वैराजैः समपूरयत् ।
 तपोलोकं ततो देवैस्तपोनिष्ठैरपूरयत् ॥ १९ ।
 अपुनर्मरिक्कैर्देवैः सत्यलोकमपूरयत् ।
 सृष्टिं सृष्ट्वा तथा देवो भगवान् भूतभावनः ।
 कल्पसंज्ञान्तदामोषां जगन्ति परमेश्वरः ॥ २० ।
 तस्मिञ्जगति भूर्लोको भुवोलोकश्च जायत* ।
 स्वर्लोकश्च त्रयोऽप्येते†‡ जायन्ते नात्र संशयः ॥ २१ ।
 सुप्ते तु देवे कल्पान्ते तावती रात्रिरिष्यते ।
 त्रैलोक्यमेतत्सुप्तं स्यात्तथोपप्लवताङ्गतम् ॥ २२ ।
 ततो रात्र्यां व्यतीतायामुत्थितः§ कमलेक्षणः ।
 चिन्तयामास तान्वेदान्मातरश्च चतुर्वर्षि ॥ २३ ।
 चिन्तयानः स देवेशस्तान्वेदान्नाध्यगच्छत॥
 लोकमार्गस्थितिं कर्तुं निद्राज्ञानेन मोहितः ।

* अपुनर्भास्करेरिति (ख) ।

† जायत इति आर्षम्, अजायत इति साधु ।

‡ त्रयोऽप्येते इति (क), (ख) ।

§ मुञ्चित इति (ख) ।

॥ अध्यगच्छत इति आर्षम्, अध्यगच्छदिति साधु ।

चिन्तयामास देवेशो नात्र देवो व्यवस्थितः ॥ २४ ।

ततः खमूर्त्तौ तोयाख्ये लीनान्दृष्ट्वा महेश्वरः ।

जिष्टक्षुच्चिन्तयामास मत्स्यो भूत्वाऽविशजलम् ॥ २५ ।

एवं ध्यात्वा महामत्स्यस्तत्त्वणात्ममजायत ।

विवेश च जलन्देवः समन्तात्क्षोभयन्निव ॥ २६ ।

तस्मिन् प्रविष्टे सहसा जलन्तु

महामहीधृग्वपुषि प्रकाशम् ।

मात्स्यं गते देववरे महोदधिं

हर्षिं स्तवैस्तुष्टुवुरुद्धृतचित्तिम् ॥ २७ ।

नमोऽस्तु वेदान्तरगाप्रतर्क्य

नमोऽस्तु नारायण मत्स्यरूप ।

नमोऽस्तु ते सुस्वर विश्वमूर्त्तौ

नमोऽस्तु विद्याहयरूपधारिन् ॥ २८ ।

नमोस्तु चन्द्रार्कमनेकरूप

जलान्तविश्वस्थितचारुनेत्र ।

नमोस्तु विष्णोः शरणं व्रजामः

प्रपाहि नो मत्स्यतनुं विहाय ॥ २९ ।

त्वया ततं विश्वमनन्तमूर्त्तौ

पृथङ्ग ते किञ्चिदिहास्ति* देव ।

भवान्न चास्य व्यतिरिक्तमूर्त्ति-

स्वत्तो वयन्ते शरणं प्रमत्ताः ॥ ३० ।

खात्मेन्दुवक्त्रिश्च मनश्च रूपं
 पुराणमूर्त्तिस्तव चाञ्जनेन ।
 क्षमस्व शम्भो यदि भक्तिहीनं
 त्वयाजगद्भासति* देवदेव ॥ ३१ ।
 विरुद्धमेतत्तव देवरूपं
 सुभाषणं सुस्वनमद्रितुल्यम् ।
 पुराण देवेश जगन्निवास
 शमं प्रयाह्यच्युततीव्रभानो ॥ ३२ ।
 नमामः सर्व्वे शरणं प्रपन्ना
 भयाच्च ते रूपमिदं प्रपश्यन् ।
 लोके समस्तश्रवता विनाऽद्य
 न विद्यते देहगतं पुराणम् ॥ ३३ ।

एवं स्नुतस्तदा देवो जलस्थाञ्जगृहे च सः ।
 वेदान् सोपनिषच्छास्त्राण्यतः स्वं रूपमास्थितः ॥ ३४ ।
 यावत्स्वमूर्त्तिर्भगवान्तावदेव जगत्त्विदम् ।
 कूटस्थे तल्लयं याति विक्लतस्थे विवर्द्धते‡ ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे आदिक्ततद्वत्तान्ते सृष्टिवर्णने नवमोऽध्यायः ।

* भासतीति आर्षे, भासते इति साधु ।

† प्रपश्य इति आर्षे, प्रदृश्य इति साधु ।

‡ विक्लतस्थो विवर्द्धते इति (ग) ।

दशमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

एवं सृष्ट्वा जगत्सर्व्वं भगवान् भूतभावनः ।
विरराम ततः सृष्टिर्व्यवर्द्धत धरे तदा ॥ १ ।
ब्रह्मायामथ सृष्टौ तु सर्व्वदेवाः पुरातनम् ।
नारायणाख्यं पुरुषं यजन्तो विविधैर्मखैः ॥
हीपेषु चैव सर्व्वेषु वर्षेषु च मखैर्हरिम् ।
देवाः सत्रैर्महद्भिस्ते यजन्तः श्रद्धयान्विताः ।
तोषयामासुरत्यर्थं स्वम्पूज्यं कर्त्तुमीप्सवः ॥ २।३ ।*
एवं तोषयतान्तेषां बहुवर्षसहस्रिकः ।
कालो देवुस्तदा तुष्टः प्रत्यक्षत्वं जगाम ह ॥ ४ ।

अनेकबाह्दरवक्रनेत्रो

महागिरेः शृङ्गमिवोत्तिष्ठंस्तदा ।

उवाच किं कार्य्यमथो सुरेशो

ब्रूत वरन्देववरा वरं वः ॥ ५ ।

देवा ऊचुः ।

जयस्व गोविन्द महानुभाव

* (ग) पुस्तके २५ श्य श्लोकयोः स्थाने एवं श्लोको वर्तते—

ब्रह्मायामथ सृष्टौ तु सर्व्वे देवाः सवासवाः ।

सत्रैर्महद्भिः सर्व्वेऽत्र यजन्तः श्रद्धयाऽन्विताः ।

तोषयामासुरत्यर्थं स्वं पूज्यं कर्त्तुमीप्सवः ॥

त्वया वरं नाथवरेण देवाः ।

मनुष्यलोकेऽपि भवन्तमाद्यं

विहाय नास्मान्भवते* ह कश्चित् ॥ ६ ।

चन्द्रादित्यौ वसवो ये च साध्या

विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चाथपाथ ।

सर्वे भवन्तं शरणागताः स्म

कुरुष्व पूज्यानिह विश्वमूर्त्ते ॥ ७ ।

एवमुक्तस्तदा तैस्तु महायोगीश्वरो हरिः ।

करोमि सर्वान्ः पूज्यानिपुणैः शान्तरधीयत ॥ ८ ।

देवा अपि निजौकांसि गतवन्तः सनातनाः ।

सुवन्तः परमेशोऽपि त्रिविधभावमास्थितः ॥ ९ ।

एवं त्रिधा जगद्वाता भूत्वा देवान्महेश्वरः ।

आराध्य सात्त्विकं राजस्तामसञ्च† त्रिधा स्थितम् ॥ १० ।

सात्त्विकेन पठेद्देदान्यजन्यज्ञेन देवताः ।

आत्मनोऽवयवो भूत्वा राजसेनापि केशवः ॥ ११ ।

स कालरूपिणं रौद्रं प्रकृत्या शूलपाणिनम् ।

आत्मनो राजसीं मूर्त्तिं पूजयामास भक्तितः ॥ १२ ।

तामसेनापि भावेन असुरेषु व्यवस्थितः ॥ १३ ।

एवं त्रिधा जगद्वाता भूत्वा देवान्महेश्वरः ।

आराधयामास ततो लोकोऽपि विविधोभवत् ॥ १४ ।

* भवते भावयति चिन्तयतीत्यर्थः ।

† राजः इति आर्षे, राजसमिति साधु ।

एवं विष्णुर्महेशानां नाम गृह्णन्वावस्थितः ।
 स च नारायणो देवः कृते युगवरे प्रभुः ॥ १५ ।
 त्रेतायां रुद्ररूपस्तु द्वापरे यज्ञमूर्त्तिमान् ।
 कलौ नारायणो देवो बहुरूपो व्यजायत ॥ १६ ।
 तस्यादिकर्तृतो विष्णोश्चरितं भूरितेजसः ।
 शृणुष्व सर्व्वं सुश्रेणि गदतो मम भामिनि ॥ १७ ।
 आसीत्कृतयुगे राजा सुप्रतीको महाबलः ।
 तस्य भार्याद्वयं चासीदविशिष्टं मनोरमम् ॥ १८ ।
 विद्युत्प्रभा कान्तिमती तयोरेते तु नामुनी ।
 तयोः पुत्रं समं राजा न लेभे बलवानपि ॥ १९ ।
 यदा तदा मुनिश्रेष्ठमात्रेयं वीतकल्मषम् ।
 तोषयामास विधिना चित्रकूटे नगोत्तमे ॥ २० ।
 स ऋषिस्तौषितस्तेन दीर्घकालं वरार्थिना ।
 वरन्दिक्षुतया यावदब्रवीदत्रिजो मुनिः* ॥ २१ ।
 तावदिन्द्रोऽपि करिणा गतः पार्श्वेन तस्य ह ।
 देवसैन्यैः परिवृतस्तूष्णीमिव महाबलः ॥ २२ ।
 तं दृष्ट्वा† तद्गतप्रीतिरप्रीतिं प्रीतवान्मुनिः‡ ।
 चुकोप देवराजाय शापमुग्रं ससर्ज ह ॥ २३ ।

* वरं दिदिक्षथा यावदब्रवीदत्रिजो मुनिरिति (ख) । दिदिक्षथेति आर्षे दिदक्ष-
 येति साधु ।

† तं दृष्ट्वाऽन्तर्गतप्रीतिरिति (ग) ।

‡ प्रीतवान्मुनिरप्रीतिमिति (ख) ।

यस्मात्त्वया ममाऽवज्ञा कृता मूढ दिवस्यते ।

ततस्त्वं चालितो राज्यादन्यलोके वसिष्यसि* ॥ २४ ।

एवमुक्त्वाऽपि कोपेन सुप्रतीकञ्च भूपतिम् ।

उवाच राजन्पुत्रस्ते भविता दृढविक्रमः ॥ २५ ।

इन्द्ररूपोपमः श्रीमानुद्यच्छस्त्रः प्रतापवान् ।

विद्याप्रभावतत्त्वज्ञः क्रूरकर्मा भविष्यति ॥ २६ ।

दुर्जयोऽतिबली राजा एवमुक्त्वा गतो मुनिः ॥ २७ ।

सोऽपि राजा सुप्रतीको भार्यायां गर्भमावहत् ।

विद्युन्प्रभायां धर्मज्ञः साऽपि काले त्वसूयत ॥ २८ ।

तस्याः पुत्रः समभवद्दुर्जयाख्यो महाबलः ।

जातकर्मादिसंस्कारं तस्य चक्रे मुनिः स्वयम् ॥ २९ ।

तस्य चेष्टेर्बलेनासौ मुनेः सौम्यो बभूव ह ।

वेदशास्त्रार्थविद्यायां पारगो धर्मवान् शुचिः ॥ ३० ।

या द्वितीयाऽभवत्पत्नी तस्य राज्ञो महात्मनः ।

नाम्ना कान्तिमती धन्या† तस्याः पुत्रो बभूव ह ।

नाम्ना सुद्युम्न इत्येवं वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३१ ।

अथ कालेन महता स राजा राजसत्तमः ।

सुप्रतीकः सुतन्दृष्ट्वा दुर्जयं योग्यमन्तिके ॥ ३२ ।

आत्मनो वृद्धभावञ्च वाराणस्यधिपो बली ।

चिन्तयामास राज्यार्थं दुर्जयं प्रति भामिनि ॥ ३३ ।

* वसिष्यसीति आर्थे, वत्स्यसीति साधु ।

† कौन्तिमती धन्या इति (ग) ।

एवं सच्चिन्त्य धर्मात्मा तस्य राज्यं ददौ नृपः ।
 स्वयञ्च चित्रकूटाख्यं पर्वतं स जगाम ह ॥ ३४ ।
 दुर्जयोऽपि महद्राज्यं हस्त्यश्वरथवाजिभिः ।
 संयोज्य चिन्तयामास राज्यवृद्धिं प्रति प्रभुः ॥ ३५ ।
 एवं सच्चिन्त्य मेधावी हस्त्यश्वरथपत्तिभिः ।
 समेतां वाहिनीं कृत्वा उत्तरां दिशमाश्रितः ॥ ३६ ।
 तस्य चोत्तरतो देशाः सर्वे सिद्धा महात्मनः ।
 भारताख्यमिदं वर्षं साधयित्वा सुदुर्जयः ॥
 ततः किंपुरुषं नाम वर्षं तेनाऽपि साधितम् ।
 ततः परतरञ्चान्यद्वरिवर्षं जिगाय सः ॥ ३७ । ३८ ।
 रम्यं रोमावतं वापि कुरुभद्राश्वमेव च ।
 इलावृतं मेरुमध्यमेतत्सर्वं जिगाय सः ॥ ३९ ।
 जित्वा जम्बाख्यमेतद्धि* द्वीपं यावदसौ नृपः ।
 जगाम देवराजानं जेतुं सर्वं सुरान्वितम् ॥ ४० ।
 मेरुपर्वतमारुह्य† देवगन्धर्व्वदानवान् ।
 गुह्यकान् किव्ररान्देव्यांस्ततो ब्रह्मसुतो मुनिः ।
 नारदो दुर्जयजयं देवराजाय शंसते‡ ॥ ४१ ।
 तत इन्द्रस्वरायुक्तो लोकपालैः समन्वितः ।

* रम्यं हेमवतं चाऽपि इति (ग) ।

† मेरुं पर्वतमारुह्य इति (ग) ।

‡ देवराजाय शंसत इति (ग) । संशत इति चार्षम्, अशंसदिति साधु ।

जगाम दुर्जयं हन्तुं सोऽचिरेणास्त्रनिर्जितम्* ॥ ४२
 विहाय पर्वतं मेरुं मर्त्यलोकमिहागतः ॥ ४३ ।
 पूर्वदेशे† च देवेन्द्रो लोकपालैः समं प्रभुः ।
 स्थितवांस्तस्य सुमहच्चरितं सम्भविष्यति ॥ ४४ ।
 दुर्जयश्च सुराञ्जित्वा यावत्प्रतिनिवर्त्तते ।
 गन्धमादनपृष्ठे तु स्कन्धावारनिवेशनम् ।
 कृत्वाऽवस्थितसम्भारमागतौ तापसौ तु तम् ॥ ४५ ।
 तावागतौ तथाऽब्रूतां‡ राजन्दुर्जय लोकपाः ।
 निवारितास्त्वय्य सर्वे लोकपालैर्विना जगद् ।
 न प्रवर्त्तन्ततोऽ देहि तत्पदं सुखमुत्तमम् ॥ ४६ ।
 एवमुक्ते ततस्तौ तु दुर्जयः प्राह धर्मवित् ।
 कौ भवन्ताविति ततस्तावूचतुररिन्दमौ ॥ ४७ ।
 विद्युत्सुविद्यनामानावसुराविति नामतः ।
 त्वया सम्प्रति चेच्छामो धर्मं सत्सु सुसंस्कृतम् ॥ ४८ ।
 लोकपालानां सर्वमावाङ्मयं कुर्वः सुदुर्जय ।
 एवमुक्ते दुर्जयेन तौ स्वर्गे सन्निवेशितौ ॥ ४९ ।
 लोकपालौ कृतौ सद्यस्ततोऽन्तर्धानमापतुः ।
 तयोरपि महत्कर्म चरितञ्च धराधरे ॥

* सोऽचिरेणाऽस्त्रनिर्जित इति (ग) ।

† पूर्वदेशे च देवेन्द्र इति (ग) ।

‡ तथा ब्रूतां तं (च तं ?) राजन्दुर्जयं लोकपालानां इति (ग) ।

§ प्रवर्त्तदिति चार्थः, प्रवर्त्तत इति साधु ।

भविष्यति महाराजो दुर्जयो मन्दरोपरि ।
 धनदस्य वनं दिव्यं दृष्ट्वा नन्दनसन्निभम् ॥
 मुदा बभ्राम रम्येऽस्मिन्स यावद्राजसत्तमः* ।
 तावत्सुवर्णवृक्षाधः कन्याद्वयमपश्यत्† ॥ ५०।५१ ५२ ।
 अतीवरूपसम्पन्नमतीवाद्भुतदर्शनम् ।
 दृष्ट्वा तु विस्मयाविष्टः क इमे शुभलोचने ।
 एवं सञ्चिन्त्य यावत्स क्षणमेकं व्यवस्थितः ।
 तस्मिन्वने तावदुभौ तापसौ सोऽवलीकयत्‡ ॥ ५३।५४ ।
 तौ दृष्ट्वा मुहसा राजा ययौ प्रीत्या परं मुदम् ।
 अवतीर्य द्विपात्तूर्णं नमस्क्रे तयोः स्वयम् ॥ ५५ ।
 उपविष्टः स ताभ्यान्तु कौश्ले दत्ते वरासने ।
 पृष्टः कस्त्वं कुतश्चासि कस्य वा किमिह स्थितः ॥ ५६ ।
 तौ प्रहस्यान्नवीद्राजा सुप्रतीकिति§ विभ्रुतः ।
 तस्य पुत्रः समुत्पन्नो दुर्जयो नाम नामतः ॥ ५७ ।
 पृथिव्यां सर्व्वराजानो॥ जिगीषन्निह सत्तमौ ।
 आगतोऽस्मि ध्रुवश्चैव स्मर्त्तव्योऽहं तपोधनौ ।
 भवन्ती कौ समाख्यातं ममानुग्रहकाङ्क्षया ॥ ५८ ।

* मुदा बभ्राम रम्येण तद्यावद्राजसत्तम इति (ग) ।

† अपश्यत् इति आर्षम्, अपश्यदिति साधु ।

‡ अवलीकयदिति आर्षम्, अवलीकयदिति साधु ।

§ सुप्रतीक इति साधु ।

॥ सर्व्वराजान इति आर्ष, सर्व्वराजानिति साधु ।

तापसावूचतुः ।

आवां हेतुप्रहेवाख्यौ मनोः स्वायम्भुवः सुतौ ।

आवां देवविनाशाय गतौ स्वी मेरुपर्वतम् ॥ ५८ ।

तत्रावयोर्महासैन्यं गजाश्वरथसङ्कुलम् ।

जिगाय सर्वदेवानां शतशोऽथ सहस्रगः ॥ ६० ।

ते च देवा महसैन्यं दृष्ट्वा सैन्यं निपातितम् ।

असुरैरुज्झितप्राणं ततस्ते शरणं गताः ॥

क्षीराब्धौ यत्र देवेगो हरिः शैते स्वथं प्रभुः ।

तत्र विज्ञापयामासुः सर्वे* प्रणतिपूर्वकम् ॥ ६१।६२ ।

देव देव हरे सर्वं सैन्यं त्वसुरमत्तमैः ।

पराजितं परित्राहि भीतं विह्वललोचनम् ॥ ६३ ।

त्वया देवासुरे युडे पूर्वं ज्ञाता स्म केशव ।

सहस्रबाहोः क्रूरस्य समरे कालनेमिनः ॥ ६४ ।

- इदानीमपि देवेश असुरी देवकण्टकी ।

हेतुप्रहेदनामानौ बहुसैन्यपरिच्छदी ॥

तौ हत्वा‡ त्राहि नः सर्वान्देवदेव जगत्पते ॥ ६५ ।

एवमुक्तास्ततो देवो विष्णुर्नारायणः प्रभुः ।

अहं यास्यामि तौ हन्तुमित्युवाच जगत्पतिः ॥ ६६ ।

एवमुक्तास्ततो देवा मेरुपर्वतसन्निधौ ।

* मेरुपर्वते इति (ग) ।

+ सर्वे प्रणतिपूर्वकमिति (ग) ।

‡ हत्वा तु त्राहि न इति (ग) ।

प्रतस्थुस्तेऽथ मनसा चिन्तयन्तो जनार्दनम् ॥ ६७ ।

तैः सञ्चिन्तितमात्रम् देवस्रक्त्रगदाधरः ।

आवयोः सैन्यमाविश्य एक एव महाबलः ।

एकधा दशधात्मानं शतधा च सहस्रधा ।

लक्षधा कोटिधा कृत्वा स्वभूत्या च जगत्पतिः* ॥ ६८।६९ ।

एवं स्थिते देववरेऽस्मत्सैन्ये महाबलः ।†

यः कथिदसुरो राजन्नावयोर्बलमाश्रितः ।

स हतः पतितो भूमौ दृश्यते गतचेतनः ॥ ६० ।

एवं तत्सहस्रा सैन्यं मायया विश्वमूर्तिम् ।

निहत्य मांसलकलम्पतिध्वजसमाकुलम् ।

चतुरङ्गं बलं सर्वं हत्वा देवो रथाङ्गष्टक् ।

आवां शेषावयो दृष्ट्वा गतोऽन्तर्जानमीश्वरः ॥ ६१।६२ ।

आवयोरीदृशं कर्म दृष्टं देवस्य शार्ङ्गिणः ।

ततस्तमेव शरणं गतावाराधनाय वै‡ ॥ ६३ ।

त्वञ्चास्मन्निव्रतनयः सुप्रतीकात्मजो नृपः ।

इमे च आवयोः कन्ये गृहाण मनुजेश्वर ।

हेलकन्या सुकेशी तु मिश्रकेशी प्रहेलणः§ ॥ ६४ ।

* अत्र चचार इति क्रियापदसंख्याहार्थम् ।

† (ग) पुस्तके ६७ श्लोकः, ६८ श्लोकस्य पूर्वार्द्धं न क्तः ।

‡ गत्वा आराधनाय वै इति बहुषु पुस्तकेषु पाठोदृश्यते । तत्र च नीचिती, रजिती इति क्रियान्तरस्यापेक्षा वर्तते ।

§ प्रहेलण इति आर्षे, प्रहेतुरिति साधु ।

दुर्जयस्त्वेवमुक्तम् हेतुनाः ते उभे शुभे ।
 कन्ये जग्राह धर्मेण भार्यार्थं मनुजेश्वरः । ६५ ।
 ते लब्ध्वा सहसा राजाः सुदा परमया युतः ।
 आजगाम स्वकं राष्ट्रं निजसैन्यसमावृतः ॥ ६६ ।
 ततः कालेन महता तस्य पुत्रद्वयं बभौ ।
 सुकेश्याः प्रभवः पुत्री मिश्रकेश्याः सुदर्शनः ॥ ६७ ।
 स राजा दुर्जयः श्रीमांल्लब्ध्वा पुत्रद्वयं शुभम् ।
 स्वयं कालान्तरे श्रीमांल्लगामारण्यमन्तिके ॥ ६८ ।
 तत्रस्थो वनजङ्गलस्तून्वन्धयन्वे भयङ्करान्ः ।
 ददर्शारण्यमाश्रित्य मुनिं स्थितमकल्मषम् ।
 तपस्वन्तं महाभागं नाम्ना गौरमुखं शुभम् ।
 ऋषिहृन्दस्य गोमारं आतारं पापिनां स्वयम् ॥ ६९ । ७० ।
 तस्यायमो विमलजलाविलोमरुत्
 सुगन्धिवृक्षप्रवरो द्विजग्ननः ।
 रुराज जीमूत इवाम्बरान्मही-
 मुपागतः प्रवरविमानवद्ब्रह्मः ॥ ७१ ।
 ज्वलन्मुखाग्निप्रतिभासिताम्बरः
 सुशुद्धसंवासितवेशकुट्टकः ।

* अत्रापि द्वेरा इति साधु ।

† तेजसा सहसा राजा इति (ग) ।

‡ (ख) पुस्तके तत्रस्थो वनजानीहिं वह्यन्वे भयङ्कर इति पाठोऽस्ति ।

§ श्रीकस्यास्य प्रथमपादोऽन्यविधेनैव हृन्दसा विरचितः ।

शिष्यैः समुच्चारितसामनादकः
 सुरुपयोषिदृषिकन्यकायुतः ।
 इतीदृशोऽस्यावसथो वराश्रमे
 सुपुष्पिताशेषतरुप्रसूनः* ॥ ७२ ।

इति श्रीवगाङ्गपुराणे दुर्जयचरिते दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ततस्तमीदृशं दृष्ट्वा तदा गौरमुखाश्रमम् ।
 दुर्जयश्चिन्तयामास रम्यमाश्रममण्डलम् ॥ १ ।
 प्रविशाम्यत्र पश्यामि ऋषीन् परमधार्मिकान् ।
 चिन्तयित्वा तदा राजा प्रविवेश तमाश्रमम् ॥ २ ।
 तस्य प्रविष्टस्य ततो राज्ञः परमहर्षितः ।
 चकार पूजां धर्मात्मा तदा गौरमुखो मुनिः ॥ ३ ।
 स्वागतादिक्रियाः कृत्वा कथान्ते तं महामुनिः ।
 स्वशक्त्याहं नृपश्रेष्ठ सानुगस्य तु भोजनम् ।
 करिष्यामि प्रमुच्यन्तां साधुवाहा इति द्विजः ॥ ४ ।
 एवमुक्त्वा स्थितस्तूष्णीं स मुनिः शंसितव्रतः ।
 राजापि तस्थौ तद्भक्त्या स्वसहायैः समन्वितः ॥ ५ ।

* शोकसास्य शेषचरणस्यैकाचरन्ध्रता दृश्यते

अक्षीहिण्यो जलस्यास्य पञ्चमात्रं तदा स्थिताः ।
 अयञ्च तापसः किं मे दास्यते* भोजनं त्विह ॥ ६ ।
 निमन्त्रा दुर्जयं विप्रस्तदा गौरमुखो नृपम् ।
 चिन्तयामास किञ्चास्य† मया देयं तु भोजनम् ॥ ७ ।
 एवं चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
 स्थितो मनसि देवेशो हरिर्नारायणः प्रभुः ॥ ८ ।
 ततः संस्मृत्य मनसा देवं नारायणं तदा ।
 तोषयामास गङ्गायां प्रविश्य मुनिसत्तमः ॥ ९ ।

• वरण्युवाच ।

कथं गौरमुखो विष्णुं तोषयामास भूधर ।
 एतन्मे कौतुकं श्रोतुं सम्यगिच्छा प्रवर्त्तते ॥ १० ।

वराह उवाच ।

- नमोऽग्रे विष्णवे नित्यं नमस्ते पीतवाससे ।
 • नमस्ते वायुरूपाय नमस्ते जलरूपिणे ॥ ११ ।
 नमस्ते सर्वसंस्थाय नमस्ते जलशायिने ।
 नमस्ते क्षितिरूपाय नमस्ते तैजसात्मने ॥ १२ ।
 नमस्ते वायुरूपाय नमस्ते व्यामरूपिणे ।
 त्वं देवः सर्वभूतानां प्रभुस्त्वमसि हृच्छयः ॥ १३ ।
 त्वमोङ्कारो वषट्कारः सर्वत्रैव च संस्थितः‡ ।

* दास्यते इति आर्षे, दास्यतीति साधु ।

† किन्त्वस्य इति (ग) ।

‡ सर्वत्रैव च संस्थितः इति (गु) ।

त्वमादिः सर्वदेवानां तव चादिर्न विद्यते ॥ १४ ।
 त्वं भूस्त्वच्च भुवो देवस्त्वं जनस्त्वं महः स्मृतः ।
 त्वं तपस्त्वच्च सत्यच्च त्वयि देव चराचरम् ॥ १५ ।
 त्वत्तो भूतमिदं सर्वं विश्वं त्वत्त ऋगादयः* ।
 त्वत्तः शास्त्राणि जातानि त्वत्तो यज्ञाः प्रतिष्ठिताः ॥ १६ ।
 त्वत्तो वृक्षा वीरुधश्च त्वत्तः सर्व्ववनौषधी ।
 पशवः पक्षिणः सर्पास्त्वत्त एव जनार्दन ॥ १७ ।
 ममापि देवदेवेश राजा दुर्जयसंश्रितः ।
 आगतोऽभ्यागतस्तस्य आतिथ्यं कर्त्तुमुग्रहे ॥ १८ ।
 तस्य मे निर्धनस्याद्य देवदेव जगत्पते ।
 भक्तिनम्रस्य देवेश कुरुष्वान्नाद्यसञ्चयम् ॥ १९ ।
 यं यं स्पृशामि हस्तेन यच्च पश्यामि चक्षुषा† ।
 काष्ठं वा तृणकन्दं वा‡ तत्तदन्नं चतुर्विधम् ॥ २० ।
 तथा त्वन्धतमं वापि यद्ग्रातं मनसा मया ।
 तत्सर्व्वं सिद्धयतां मह्यं§ नमस्ते परमेश्वर ॥ २१ ।

वराह उवाच ।

इति सुत्या तु देवेशसुतोष जगतां पतिः ।
 मुनेस्तस्य स्वकं रूपं दर्शयामास केशवः ॥ २२ ।

* त्वत्तोभूतमिदं विश्वं त्वदुद्भूता ऋगादय इति (ग) ।

† यं यं पश्यामि चक्षुषा इति (ख) ।

‡ फलं वा तृणकन्दं वा इति (ख) ।

§ सत्यमिति (ग) ।

उवाच सुप्रसन्नात्मा ब्रूहि विप्र वरं परम् ।

एवं श्रुत्वाक्षिणी यावदुन्मीलयति वै मुनिः ॥ २३ ।

तदा शङ्खगदापाणिः पीतवासा जनाईनः ।

गरुडस्थोऽपि तेजस्वी द्वादशादित्यसुप्रभः ॥ २४ ।

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थितिः* ।

यदि भा सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः† ॥ २५ ।

तत्रैकस्यञ्जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा‡ ।

ददर्श स मुनिर्देवि विस्मयात्फुल्ललोचनः ॥ २६ ।

ननाम शिरसा§ देवं कृताञ्जलिरथान्रवीत् ।

यदि मे वरदो देवो भूयाद्भक्तस्य केशवः ।

इदानीमेष नृपतिर्यथा सबलवाहनः ।

ममायमे कृताहारः श्वः प्रयाता स्वकं गृहम्¶ ॥ २७।२८ ।

इत्युक्तस्तस्य देवेभ्यो वदतः संबभूव ह ।

चित्तसिद्धिं ददौ तस्मै मणिञ्च सुमहाप्रभम् ॥ २९ ।

तं दत्त्वान्तर्दधे देवः स च गौरमुखो मुनिः ।

जगाम चायमं पुण्यं नानाकृतिनिपेवितम् ॥ ३० ।

तत्र गत्वा स विप्रेन्द्रश्चित्तयामास वै मुनिः ।

* उच्छ्रितिः इति (ख) ।

† भगवद्गीता (११.१२) दृश्यताम् ।

‡ भगवद्गीता (११.१३) दृश्यताम् ।

§ जगाम शिरसा देवमिति (ग) ।

¶ स्वके गृहे इति (ग) ।

हिमवच्छिखराकारं महाभ्रमिव चोन्नतम् ।
 शशाङ्गरश्मिसङ्काशं गृहं वै शतभूमिकम् ॥ ३१ ।
 तादृशानां सहस्राणि लक्षकोट्यथ सर्वशः ।
 गृहाणि निर्ममे विप्रो विष्णोर्लब्धवरस्तदा ॥ ३२ ।
 प्राकाराणि ततोपान्तेः तल्लग्नोद्यानकानि च ।
 कोकिलाकुलघुष्टानि नानाद्विजवराणि च ॥ ३३ ।
 चम्पकाशोकपुन्नागनागकेसरवन्ति च ।
 नानाजात्यास्तथा वृक्षा गृहोद्यानेषु सर्वशः ॥ ३४ ।
 हस्तिनां हस्तिशालाश्च तुरगाणाञ्च मन्दुराः ।
 चकार सञ्चयान्विप्रो नानाभक्ष्याणि सर्वशः ॥ ३५ ।
 भक्ष्यं भोज्यन्तथा लेह्यं चोष्यं बहुविधं तथा ।
 चकारान्नाद्यविषयं हेमपात्राणि[†] सर्वतः ॥ ३६ ।
 एवमुक्त्वा स विप्रस्तु राजानं भूरितेजसम् ।
 उवाच सर्वसैन्यानि प्रविशन्तु गृहानिति ॥ ३७ ।
 एवमुक्तस्ततो राजा तद्गृहं पर्वतोपमम् ।
 प्रविवेशान्तरेष्वन्ये भृत्या विविशुराशु वै ॥ ३८ ।
 ततस्तेषु प्रविष्टेषु तदा गौरमुखो मुनिः ।
 प्रगृह्य तं मणिं दिव्यं राजानञ्चेदमब्रवीत् ॥ ३९ ।
 मज्जनभ्यवहारार्थं पथि प्रक्रामतेः‡ तथा ।

* ततोपान्ते इति शार्ङ्ग, तत उपान्ते इति साधु ।

† हेमपात्रश्च सर्वत इति (ग) ।

‡ अमज्जते तथा इति (ग) ।

- विलासिनीस्तथा दासान्प्रेषयिष्यामि ते नृप ॥ ४० ।
 एवमुक्त्वा स विप्रेन्द्रस्तं मणिं वैष्णवं तदा ।
 एकान्ते स्थापयामास राज्ञस्तस्य प्रपश्यतः ॥ ४१ ।
 तस्मिन्स्थापितमात्रे तु मणौ शुद्धसमप्रभे ।
 निश्चेर्योषितस्तत्र दिव्यरूपाः सहस्रशः ॥ ४२ ।
 सुकुमाराङ्गरागाद्याः सुकुमारा वराङ्गनाः ।
 सुकपोलाः सुचार्व्यङ्गाः सुकेशान्ताः सुलोचनाः ॥ ४३ ।
 काञ्चिक्सीवर्ण्यपात्रीश्च गृहीत्वा सम्प्रतस्थिरे ।
 एवं शोषिद्वणास्तत्र नराः कर्मकरास्तथा ॥
 निर्जग्मुस्तस्य नृपतेः सर्वे भृत्या नृपस्य ह ।
 केवलं भोजनं पूर्वं परिधानञ्च सर्वशः ॥ ४४ । ४५ ।
 ताः स्त्रियः सर्वभृत्यानां राजमार्गेण मज्जनम् ।
 ददृशुस्ते नरास्तासां हस्तिनां चारुगामिनाम् ॥ ४६ ।
 • नानाविधानि तूर्याणि तत्र वाद्यन्तः* सर्वशः ।
 मज्जतो नृपतेस्तस्य ननृतुष्वन्यथाषितः ॥ ४७ ।
 अपराद्य जगुस्तत्र शक्रस्यैव प्रमज्जतः ॥ ४८ ।
 एवं दिव्योपचारेण स्नात्वा राजा महामनाः ।
 चिन्तयामास राजेन्द्रो विस्मयाविष्टचेतनः ।
 किमिदम्मुनिसामर्थ्यात्तपसो वायवा मणेः ॥ ४९ ।
 एवं स्नात्वात्तमे वस्त्रे परिधाय नृपस्तथा ।
 विविधान्नु विधिना बुभुजे स नृपोत्तमः ॥ ५० ।

* वाद्यन्त इति आर्यम्, अवाद्यन्त इति ४५ ।

एकादशोऽध्यायः ।

यथा च नृपतेः पूजा कृता तेन महर्षिणा ।
तद्दृष्ट्यजनस्यापि चकार मुनिमत्तमः ॥ ५१ ।
यावत्स राजा बुभुजे सभृत्यबलवाहनः ।
तावदस्तगिरिं भानुर्जगामाऽरुणसप्रभः ॥ ५२ ।

ततस्तु रात्रिः समपद्यताऽधुना
शरच्छशाङ्गीज्ज्वललक्ष्ममण्डिता ।
करोति रागं स च रोहिणीधवः
सुसङ्गतं सौम्यगुणैर्युतोपि च ॥ ५३ ।
भृगून्महः कृष्णतरांशुभानुना
सहोद्यतो दैत्यगुरुः सुराधिपः ।
अथाऽन्यथापक्षगतीः न राजते
स्वभावयोगेन मतिस्तु देहिनाम् ॥ ५४ ।
सुरक्ततां भूमिसुतश्च सुचते
राहुः शितं चन्द्रमसोऽश्वः सिताः ।
युक्तः स्वभावो जगतः सुरासुरै-
र्ननु स्वभावो बलवीर्यकृन्वृषः ॥ ५५ ।
शनैश्चराख्यापितरश्मिमण्डले
सूर्याग्रसिद्धान्तकथेव निर्मले ।
करोति केतुर्न परोमहत्तम-
स्तदा कुशीलेषु गतिश्च निर्मला ॥ ५६ ।

बुधोच्चबुद्धिर्जगतीः विभावय-
 वराज राशस्तनयः स्वकर्म्मभिः ।
 भृतीच्छुकः कक्षविवाहितचिरा-
 द्भवेदयं साधुषु सन्नितो भुवम् ॥ ५७ ।
 करोति केतुः कपिलं वियच्चिरं
 राशः सुराणां पथि संस्थितो भृशम् ।
 न दुर्जनः सज्जनसंसदि कचि-
 त्करोति शुद्धं निजकर्म्मकौशलम् ॥ ५८ ।
 शशाङ्कश्चिप्रतिभासिता अपि
 प्रसादमीयुर्न रतीः पदे पदे ।
 कुलंभुवाः सम्भवधर्म्मपदयो
 महंशुयोगान्महतां समुन्नतिः ॥ ५९ ।
 त्रिदोषसंक्रान्तिकतोऽस्य सर्वशः
 सुतेन राशोवरुणस्य सूर्यजाः ।
 चिरं जिता कौशिकसन्निवेशिता
 न वेदकर्म्म कचिदन्यथा भवेत् ॥ ६० ।
 इन्द्रः समेतामनयः शिशुः पुरा
 हरिं य आराधितवानृपासनम् ।
 लक्ष्म्यापि बुद्ध्या सुचिरं प्रकाशितं
 ध्रुवेण विष्णुस्मरणेन दुर्लभम् ॥ ६१ ।
 इतीव सा रात्रिरभून्मुनेः शुभे

वराग्रमे दुर्जयभूपतेः शुभा ।
 सभृत्यवर्गः सगजाश्वदन्तिनाम्*
 सुभक्तवस्त्राभरणादिपूजया ॥ ६२ ।
 इतीदृशो ये वररत्नचित्रिताः†
 सुपट्टसंवीतवरान्विताः सदा ।
 गृहेषु पर्यङ्कवराः समास्थिताः
 सुरूपयोषित्स्थितभङ्गभासुराः ॥ ६३ ।
 स तत्र राजा विससर्ज भूभृतः
 स्वयं सुभृत्यान्पि सर्व्वतो गृहम्
 गतेषु सुष्वाप वरस्त्रिया हतः
 सुरेश्वत्स्वर्गगतः प्रतापवान् ॥ ६४ ।

एवं सुमनसुस्तस्य सभृत्यस्य महात्मनः ।
 ऋषेस्तस्य प्रभावेण हृष्टाः प्रसुषुपुस्तदा ॥ ६५ ।
 ततो रात्र्यां व्यतीतायां स राजा ताः पुनः स्त्रियः ।
 अन्तर्धानं गतास्तत्र दृष्ट्वा तानि गृहाणि वा ॥ .
 अदृश्यानि महार्हाणि वरासनगतानि च ।
 स राजा विस्मयाविष्टश्चिन्तयामास दुःखितः ॥ ६६।६७ ।
 कथमेवं मणिर्मह्यं भवतीति पुनः पुनः ।
 चिन्तयन्नधिगम्याथ स राजा दुर्जयस्तथा ॥ ६८ ।

* सगजान्श्वदन्तिनामिति (ख) ।

† यान्तरलक्षचित्रिता इति (ग) ।

चिन्तामणिमिमञ्चास्य हरामीति विचिन्त्य च * ।
 प्रयाणं नोदयामास स राजाश्रमवाह्यतः । ६८ ।
 आश्रमस्य वह्निर्गत्वा नातिदूरे सवाहनः ।
 ततो विरोचनाख्यं वै प्रेषयामास मन्त्रिणम् ॥ ७० ।
 ऋषेर्गौरमुखस्यापि मणेर्याचनकर्मणि ।
 ऋषिन्तच्च समागत्य मणिं याचितुमुद्यतः ॥ ७१ ।
 रत्नानां भाजनं राजा मणिं† तस्मै प्रदीयताम् ।
 अमात्येनैवमुक्तम् क्रुद्धो गौरमुखोऽब्रवीत् ॥ ७२ ।
 प्रतिग्राहीति ‡ प्रसक्तः राजा चैव ददाति च ।
 त्वच्च राजा पुनर्भूत्वा याचसे दीनवत्कथम् ॥ ७३ ।
 एवं ब्रूहि दुराचारं राजानं दुर्जयं स्वयम् ।
 गच्छ द्रुतं दुराचारं मा त्वां लोकोऽत्यगादिति ॥ ७४ ।
 एवमुक्तस्तदा दूतो जगाम च नृपान्तिकम् ।
 कथयामीस तत्सर्वं यदुक्तं ब्राह्मणेन च ॥ ७५ ।
 ततः क्रोधपरीतात्मा श्रुत्वा ब्राह्मणभाषितम् ।
 दुर्जयः प्राह नीलाख्यं सामन्तं गच्छ मा चिरम् ॥ ७६ ।
 ब्राह्मणस्य मणिं गृह्यन् तूर्णमेहि यदृच्छया ॥ ७७ ।

* विचिन्त्य स इति (क), (ग) ।

† मणिं तस्मै प्रदीयतामिति आर्थे, मणिलभौ प्रदीयतामिति साधु ।

‡ प्रतिग्राहीति वै विप्रो राजा चैव ददाति च इति (ख) ।

§ मा त्वां लोकोऽत्यगादिति (क) ।

॥ गच्छेति आर्थे, गृह्येति साधु ।

एवमुक्तस्तदा नीलो बहुसेनापरिच्छदः ।

जगाम स च विप्रस्य वन्द्यमाश्रममण्डलम् ॥ ७८ ।

तत्राग्निहोत्रशालायां दृष्ट्वा तं मणिमाहितम् ।

उत्तीर्य स्यन्दनानीलः सोऽवारोहत* भूतले ॥ ७९ ।

अवतीर्णे ततस्तस्मिन्नीले परमदारुणे ।

क्रूरबुद्ध्या मणेस्तस्मान्निर्जग्मुः शस्त्रपाणयः ।

सरथाः सध्वजाः साश्वः सवर्णाः सासिचर्मिणः ।

सधनुष्काः सतूणीरा योधाः परमदुर्जयाः ॥ ८० । ८१ ।

निधेरुस्तं मणिभित्वा असङ्गेया महाबलाः ।

तत्र सज्जा महाशूरा दश पञ्च च सङ्ख्याया ॥ ८२ ।

नामभिस्ताभ्रहाभागे कथयामि शृणुष्व तत् ॥

सुप्रभोदीप्रोत्तेजाय सुरश्मिः शुभदर्शनः ।

सुकान्तिः† सुन्दरः सुन्दः प्रद्युम्नः सुमनाः शुभः ।

सुशीलः सुखदः शम्भुः सुदान्तः सोम एव च ।

एते पञ्चदश प्रोक्ता नायका उत्थिता मणेः ॥ ८३ । ८४ ।

ततो विरोचनं दृष्ट्वा बहुसैन्यपरिष्कृतम् ।

योधयामासुरव्यग्रा विविधायुधपाणयः ॥ ८५ ।

धनूंषि तेषां कनकप्रभाणि

शरान्सुजाम्बूनदपुंखनद्धान् ।

पतन्ति खड्गानि विभीषणानि

* अवारोहत इति चार्धम्, अवारोहदिति साधु ।

† सुकौर्तिरिति (ख) ।

भुशुण्डिशूलाः परमप्रधानाः ॥ ८६ ।

रथो रथं सम्परिवार्य तस्थौ

गजोगजस्थापि हयो हयस्य ।

पदातिरत्युपपराक्रमश्च

पदातिमेव प्रससार चाग्न्यम् ॥ ८७

इन्द्रान्यनेकानि तथैव युद्धे

द्रवन्ति शूराः* परिभर्त्सयन्तः ।

विभीषणं निर्गतसाधुमार्गं

बभूव रत्नप्रभवं सुघोरम् ॥ ८८ ।

तथा प्रवृत्ते तुमुले च युद्धे

हतः स राज्ञः सचिवो विसंज्ञः ।

सहानुगः सर्व्वबलैरुपेतो

जगाम वैवस्वतमन्दिराय ॥ ८९ ।

तस्मिन् हते दुर्जयराजमन्त्रिणि

उपाययौ स्वेन बलेन राजा ।

स दुर्जयः साश्वरथोऽतितीव्रः

प्रतापवांस्तेर्मणिजैर्युयोध ॥ ९० ।

ततस्तस्मिंस्तदा राज्ञो महत्कदनमाबभौ ॥ ९१ ।

ततो हेतुप्रहेतुभ्यां श्रुत्वा जामातरं रणे ।

युध्यमानं महाबाहुं ततश्चाययतुष्टमूम् ॥ ९२ ।

तस्मिन्बले ये दैतेयास्ताञ्छृण्व धरेरितान्* ।
 प्रघसो विघसस्यैव सङ्घसोऽग्निसप्रभः† ।
 विद्युत्प्रभः सुघोषश्च उन्मत्ताक्षो भयङ्करः ।
 अग्निदत्तोऽग्नितेजाश्च बाहुः शक्रः प्रतर्हन्ः ।
 विराधो भीमकर्मा च विप्रचित्तिस्तथैव च ।
 एते पञ्चदश श्रेष्ठा असुराः परमायुधाः ॥ ८३।८४।८५ ।
 अक्षौहिणीपरीवार एकैकोऽत्र पृथक् पृथक् ।
 महामायास्तु समरे दुर्जयस्य दुरात्मनः ।
 युयुधुर्माग्निजैः साहं महासैन्यपरिच्छेदाः ॥ ८६ ।
 तं सतेजास्त्रिभिर्वाणैर्विघसं सम्प्रविध्यत‡ ।
 सङ्घं सन्दशभिर्वाणैः सुरश्मिः प्रत्यविध्यत ॥ ८७ ।
 अग्निसप्रभं रणेऽविध्यत्पञ्चभिः शुभदर्शनः ।
 विद्युत्प्रभं सुकान्तित्तु सुघोषं सुन्दरस्तथा ॥ ८८ ।
 उन्मत्ताक्षं तथाविध्यत्सुन्दः पञ्चभिराशुगैः ।
 चकर्त्त च धनुस्तस्य श्रितेन नतपर्वणा ॥ ८९ ।
 सुमना अग्निदंष्ट्रन्तु सुवेदश्चाग्नितेजसम् ।
 सुनलो वायुशक्रौ तु सुवेदस्तु प्रतर्हन्म् ॥ ९० ।
 परस्परं सुयुद्धेन योधयित्वास्त्रलाघवात् ।

* धरेरितानिति आर्षं, धरे ईरितानिति साधु ।

† सङ्घोऽग्निसप्रभ इति (ग) ।

‡ सम्प्रविध्यत इति आर्षं, सम्प्रविध्यदिति साधु । एवं परञ्च प्रत्यविध्यत इत्या-
 क्तनेपदमाधम् ।

यथासंख्येन ते दैत्याः पुनर्मणिभवैर्हताः ॥ १०१ ।
 यावत्स सङ्गरो घोरो महान्स्तेषां व्यवर्जित ।
 तावत्समित्कुशादीनि कृत्वा गौरमुखो मुनिः ।
 आगतो महदाश्चर्यसंग्रामं भीमदर्शनम् ॥
 बहुसैन्यपरीवारं स्थितं तच्चापि दुर्जयम् ।
 तं दृष्ट्वा स मुनिर्द्वारि चिन्तापरम एव हि ॥ १०२।१०३ ।
 उपविश्याधिगम्याथ मणेः कारणमेव ह ।
 एवं कृत्वा मणिकृतं रौद्रं गाढञ्च संयुगम् ।
 चिन्तयामास देवेशं हरिङ्गैरमुखो मुनिः ॥ १०४ ।
 स देवः पुरतस्तस्य पीतवासाः खगासनः ।
 किमत्र ते मया कार्यमिति वाणीमुदीरयत्* ॥ १०५ ।
 स ऋषिः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रोवाच पुरुषोत्तमम् ।
 जह्मीमं दुर्जयं पापं सैन्येन परिवारितम् ॥ १०६ ।
 एवं मुक्तान्तदा तेन चक्रं ज्वलनसन्निभम् ।
 तेन चक्रेण तत्सैन्यमसुरैर्दुर्जयं चणात् ॥
 निमेषान्तरमात्रेण समग्रं भस्मसात्कृतम् ॥ १०७।१०८ ।
 एवं कृत्वा ततो देवो मुनिं गौरमुखन्तदा ।
 उवाच निमिषेणेदं निहतन्दानवङ्कुलम् ।
 अरण्येऽस्मिन्स्ततस्त्वेवं नैमिषारण्यसंज्ञितम् ।
 भविष्यति यथार्थं वै ब्राह्मणानां निवेशनम् ॥ १०९।११०

—अहञ्च यन्नपुरुष एतस्मिन्वनगोचरे ।

नाम्ना याज्याः सदा चेमे दश पञ्च च नायकाः ॥ १११ ।

कृते युगे भविष्यन्ति राजानो मणिजा इमे ॥ ११२ ।

एवमुक्त्वा ततो देवो गतोऽन्तर्द्धानमीश्वरः ।

द्विजोऽपि स्वाश्रमं तस्थौ मुदा परमया युतः ॥ ११३ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे भगवच्छास्त्रे दुर्जयचरिते एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ततस्तत्र रथाङ्गाग्नौ दग्धांश्कृत्वा नरोत्तमान् ।

महच्छोकपरीतात्मा चिन्तयामास पार्थिवः ॥ १ ।

तस्य चिन्तयतस्त्वेवन्तत्त्वबुद्धिरजायत* ।

चित्रकूटे गिरौ विष्णुः राघवश्च प्रकीर्त्त्यते† ॥ २ ।

ततोऽहं नामसंज्ञाभिर्हरिं स्तौमि जगत्पतिम् ।

इति सच्चिन्त्य नृपतिर्जगाम गिरिसुत्तमम् ॥ ३ ।

चित्रकूटं महापुण्यं नृपः स्तोत्रमुदीरयत्‡ ॥ ४ ।

* तदा बुद्धिरजायत इति (ग) ।

† राघवः प्रतीकैर्त्यत इति (ग) ।

‡ सुदीरयदिति आर्षे, सुदेरयदिति साधु ।

दुर्जय उवाच ।

नमामि रामं नरनाथमच्युतं
 कविं पुराणं त्रिदशाऽरिनाशनम् ।
 शिवस्वरूपं प्रभवं महेश्वरं
 सदाप्रपन्नार्त्तिहरं धृतश्रियम् ॥ ५ ।
 भवान् सदा देव समस्ततेजसां
 करोषि तेजांसि समस्तरूपवृक् ।
 त्रिती भवान् पञ्चगुणस्तथा जले
 चतुःप्रक्षारस्त्रिविधाऽथ तेजसि ॥ ६ ॥
 द्विधाऽथ वार्यो वियति प्रतिष्ठितो
 भवान् हरिः शब्दचरः पुमानसि ।
 भवाब्ध्या मूय्यद्भुताशनोऽसि
 त्वयि प्रलीनं जगदेतदुच्यते ॥ ७ ।
 भवत्यतिष्ठं रमते जगद्यतः
 ततोऽसि रामेति जगत्प्रतिष्ठितः ।
 भवार्णवे दुःखतरांश्चिसङ्कुले
 तथाक्षमीनग्रहनक्रभीषणे ॥
 न मज्जति त्वत्स्मरणप्लवो नरः
 स्मृतोऽसि रामेति तथा तपोवने ।

* शब्दचर इति (ग) ।

† स्मृतोऽसि रामेतीति (क), (ख) । रामेति चावे, राम इति साधु

वेदेषु नष्टेषु भवांस्तथा हरे
 करोषि मात्स्यं वपुरात्मनः सदा ॥ ८।८ ।
 युगक्षये रक्षितसर्व्वदिक्षुखे
 भवांस्तथाग्निर्बहुरूपधृग्विभो ।
 कौर्मं तथा स्वं वपुरास्थितः सदा
 युगे युगे माधव सिन्धुमन्यने ॥ १० ।
 न चान्यदस्तीति भवत्समं क्वचि-
 ज्जनार्हनाद्यत्प्रबभूव चोत्तमम् ।
 त्वय्यततं विश्वमिदं महात्मन् •
 लोकाखिलाः* वेद दिशश्च सर्वाः ॥ ११ ।
 कथं त्वमाद्यं† परमन्तु धाम
 विहायु चान्यं शरणं व्रजामि ।
 भवानेकः पूर्व्वमासीत्ततश्च
 महानहं सलिलं वज्जिरूपैः ॥ •
 वायुस्तथा खञ्जमनोऽपि बुद्धि-
 स्त्वत्तो गुणास्त्वत्प्रभवश्च सर्व्वम्‡ ॥ १२ ।
 त्वया ततं विश्वमिदं समस्तं
 सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे§ ।

* लोकाखिला इति आर्षे, लोका अखिला इति साधु ।

† त्वमाद्यमिति आर्षे, त्वमाद्यमिति साधु छन्दोऽगुरोर्धातुस्यः कृत ।

‡ चेतोगुणास्त्वत्प्रभवश्च सर्व्वमिति (ग) ।

§ भगवद्गीता (११।१८) दृश्यताम् ।

समस्तविश्वेश्वर विश्वमूर्त्ते
 सहस्रबाहो जय देव देव
 नमोऽस्तु रामाय महानुभाव ॥ १३ ।
 इति सुतो देववरः प्रसन्नः
 तदा तु राज्ञः सुप्रकतीस्य मूर्त्तिम्* ।
 सन्दर्शयामास ततोऽभ्युवाच
 वरं हृणीष्विति च सुप्रतीक ॥ १४ ।
 एवं श्रुत्वा वचनं तस्य राजा†
 ससम्भ्रमं देववरं प्रणम्य ।
 उवाच देवेश्वर मे प्रयच्छ
 लयं यदास्ते परमं वपुस्ते ॥ १५ ।
 इतीरिते राजवरः क्षणेन
 लयं तथाऽगादसुरघ्नमूर्त्तिं
 ध्यानेन युक्तः पुरुषं गृणन्तः‡
 स्थितस्तस्मिन्नात्मभूतो विमुक्तः
 स भूमिपः कर्मकाण्डैरनेकैः ॥ १६ ।
 वराह उवाच ।
 इतीरितन्ते तु मया पुराणं
 स्वयम्भुवे चादिकृतैकदेशम् ।

* एष पादोऽधिकाक्षरको वर्तते ।

† अत्र पादे कन्दीभङ्गः ।

‡ पुरुषं गृणन् गिरा इति (ख) ।

शक्यं न चास्यैर्विदुभिः सहस्रै-
रपीह केनापि सुखेन वक्तुम् ॥ १७ ।

उद्देशतः संस्मृतमात्रमेत-
न्मयाऽपि भद्रे कथितं पुराणम् ।

समुद्रतोयात्परिमाणवर्षं
क्वचित्क्वचिद्वत्तमथोह्यनर्घम् ॥ १८ ।

स्वयम्भुवा कथितं ब्रह्मणापि
नारायणेनापि कुतोभयेन ।

अशक्यमस्माभिरितीरितन्ते
न मूर्त्तमस्य स्मरणीयमाद्यम् ॥ १९ ।

समुद्रे बालुकासङ्ख्या विद्यते रजसः क्षितौ ।

न तु अस्य पुनः सङ्ख्या क्रीडितः परमेष्ठिनः ॥ २० ।

एष नारायणस्यांशो मया प्रोक्तः शुचिस्मिते ।

कृते वृत्तान्त एषश्च किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २१ ।

इति वराहपुराणे नारायणेऽर्थे द्वादशोऽध्यायः ।

तयोदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

एतन्मे महदाश्चर्यं दृष्ट्वा गौरमुखो मुनिः ।

ते चापि मणिजाः प्राप्ताः किं फलन्तु वरं गुरोः* ॥ १ ।

कोऽसौ गौरमुखः श्रीमान्मुनिः परमधार्मिकः ।

किं चकार मुनेः कर्म दृष्ट्वासौ मुनिपुङ्गवः ॥ २ ।

वराह उवाच ।

निमिषेण कृतं कर्म† दृष्ट्वा भगवता मुनिः ‡

आरिराधयिषुर्हवन्तमेव प्रययौ वनम् ॥ ३ ।

प्रभासं नाम सोमस्य तीर्थं परमदुर्लभम् ।

तत्र दैत्यान्तकदेवः प्राच्यते तीर्थचिन्तकेः ॥ ४ ।

आराधयामास हरिन्दैत्यसूदनसञ्चितम् ।

तस्याराधयतो देवं हरिन्नारायणं प्रभुम् ।

आजगाम महायोगी मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ५ ।

तं दृष्ट्वाभ्यागतन्दूरादर्घ्यपाद्येन सोः‡ मुनिः ।

अर्चयामास तम्भक्त्या मुदा परमया युतः ॥ ६ ।

कौश्यां वृथां तदासीनं पप्रच्छेदं मुनिस्तदा ।

शाधि मां मुनिशार्दूल किं करोमि महाव्रत ॥ ७ ।

* वरं जगारिति (ग) ।

† निमेषेण कृतं तीर्थेति (ग) ।

‡ सो मुनिरिति आर्षं, स मुनिरिति ऋषिः ।

एवमुक्तः स विप्रेन्द्रो मार्कण्डेयो महातपाः ।

उवाच श्रुत्वा वाचा मुनिङ्गौरमुखन्तदा । ८ ।

मार्कण्डेय उवाच ।

सर्वेषामेव देवानामाद्यो नारायणो गुरुः ।

तस्माद्ब्रह्मा समुत्पन्नः सोऽपि सप्ताऽसृजन्मुनीन् ॥ ९ ।

मां यजस्वेति तेनोक्तास्तदा ते परमेष्ठिना ।

आत्मनात्मानमेवाग्रे अयजन्त इति श्रुतिः ॥ १० ।

तेषां वै ब्रह्मजातानां महावैकारिकम्रणाम् ।

अशपह्यभिचारो हि महानेष कृतो यज्ञः ।

प्रभ्रष्टज्ञानिनः सर्वे भविष्यन्ति न संशयः ॥ ११ ।

एवं शप्तास्ततस्ते वै ब्रह्मणात्मसमुद्भवाः ।

सद्यो वंशकुराण्युत्रानुत्पाद्य त्रिदिवं ययुः ॥ १२ ।

ततस्तेषु प्रयातेषु त्रिदिवं ब्रह्मवादिषु ।

तत्पुत्राः श्राद्धदानेन तर्पयामासुरञ्जसा ॥ १३ ।

ते च वैमानिकाः सर्वे ब्रह्मणः सप्त मानसाः ।

तत्पिण्डदानं मन्त्रोक्तं प्रपश्यन्तो व्यवस्थिताः ॥ १४ ।

गौरमुख उवाच ।

ये च ते पितरो ब्रह्मन्यं च कालं समासते ।

कियन्तो वै पिण्डगणास्तस्मिन् लोके व्यवस्थिताः* ॥ १५ ।

मार्कण्डेय उवाच ।

प्रवर्त्तन्ते वराः केचिद्देवानां सोमवर्द्धनाः ।

ते मरीच्यादयः सप्त स्वर्गे ते पितरः स्मृताः ॥ १६ ।

चत्वारो मूर्त्तिमन्तो वै त्रयस्त्रयस्त्रयः ।

तेषां लोकनिसर्गश्च कीर्त्तयिष्यामि तच्छृणु ॥ १७ ।

लोकाः सन्तानका नाम यत्र तिष्ठन्ति भास्वराः ।

देवानां पितरस्ते हि तान्यजन्तीह देवताः ॥ १८ ।

एते वै लोकविभ्रष्टा लोकान् प्राप्य सनातनान् ।

पुनर्युगघटान्ते जायन्ते ब्रह्मवादिनः ॥ १९ ।

ते प्राप्य तां स्मृतिभूयः साध्ययोगमनुत्तमम् ।

चिन्त्य* योगगतिं शुद्धां पुनरावृत्तिदुर्लभाम् ॥ २० ।

एते स्म पितरः आद्वे योगिनां योगवर्द्धनाः ।

आप्यायितास्तु ते सर्वे योगियोगबलेन च† ॥ २१ ।

तस्माच्छ्रद्धानि देयानि योगिनां योगिसत्तम‡ ।

एष वै प्रथमः सर्गः सोमपानामनुत्तमः ॥ २२ ।

एते त एकतनवो वर्त्तन्ते द्विजसत्तमाः ।

भूर्लोकवासिनां याज्याः स्वर्गलोकनिवासिनः ॥ २३ ।

ब्रह्मपुत्रा मरीच्याद्यास्तेषां याज्या मरुद्गणाः ।

कल्पवासिकसंज्ञानां तेषामपि जनैर्दृताः ॥ २४ ।

* चिन्त्य इति आर्थे, विचिन्त्येति साधु ।

† आप्यायितास्तु ते पूर्व्व योगियोगबले रताः इति (ग) ।

‡ योगसत्तम इति (ग) ।

सनकाद्यास्ततस्तेषां वैराजा तपसि स्थिताः ।
 तेषां सप्त गणाः प्रोक्ता इत्येषा पितृसन्ततिः ॥ २५ ।
 तेऽपि याज्याः पृथग्वर्णैर्न शूद्रेभ्यः पृथक्कृताः ।
 वर्षत्रयाभ्यनुज्ञातः शूद्रः सर्वाग्निपतृन्यजेत् ॥ २६ ।
 ते तु तस्य पृथक् सन्ति पितरः शूद्रजातयः ।
 सुक्ताद्येतनका ब्रह्मन् दृश्यन्ते पितृष्वपि ॥ २७ ।
 विशेषशास्त्रदृष्ट्या तु पुराणानाञ्च दर्शनात् ।
 एवं ऋषिसुतैः शास्त्रैर्ज्ञात्वा याज्यान् स्वसम्भवान् ।
 स्वयं सृष्ट्यां स्मृतिर्लब्धा पुत्राणां ब्रह्मणा अतः ।
 परं निर्वाणमापन्नास्तेऽपि ज्ञानेन एव च ॥ २८ ।
 वस्त्रादीनां कश्यपाद्या वर्णानां वसवादयः ।
 अविशेषेण विज्ञेया गन्धर्व्वाद्या अपि ध्रुवम् ॥ ३० ।
 एष ते पैतृकः सर्ग उद्देशेन महामुने ।
 कथितो नान्त एवास्य वर्षकोट्या हि दृश्यते ॥ ३१ ।
 आदस्य कालान्वक्ष्यामि ताञ्छृणुष्व द्विजोत्तम ॥ ३२ ।
 आहार्हमागतन्द्रव्यं विशिष्टमथवा द्विजम् ।
 आहं कुर्वीत विज्ञाय व्यतिपातेऽयने तथा ।
 विषुवे चैव संप्राप्ते ग्रहणे शशिसूर्ययोः ।
 समस्तेष्वेव विप्रेन्द्र राशिष्वर्केऽतिगच्छति* ॥ ३३ ।
 नक्षत्रग्रहपीडासु दुष्टस्वप्नावलोकने ।
 इच्छाआह्वानि कुर्वीत नवग्रहस्यागमे तथा ॥ ३५ ।

* अभिगच्छतीति (ग) ।

अमावस्या यदा आर्द्रा*विशाखास्वातियोगिनी ।
 आर्द्रैः पितृगणसृष्टिं तदाप्नोत्यष्टवार्षिकी ॥ ३६ ।
 अमावस्या यदा पुष्ये रौद्रेऽर्क्षे च पुनर्वसौ ।
 द्वादशाब्दं तथा तृप्तिं प्रयान्ति पितरोऽर्चिताः ॥ ३७ ।
 वासवाजैकपादार्क्षे पितृणां तृप्तिमिच्छताम् ।
 वारुणे चाप्यमावास्या देवानामपि दुर्लभा ॥ ३८ ।
 नवस्वर्क्षेष्वमावास्या यदा तेषु द्विजोत्तम ।
 तदा आहानि देयानि अन्नव्यफलमिच्छताम् ।
 अपि कोटिसंख्येण पुण्यस्यान्तो न विद्यते ॥ ३९ ।

अथापरम्पितरः आहकालं
 रहस्यमस्मात्प्रवदन्ति पुण्यम् ।
 वैशाखमासस्य तु या तृतीया
 नवम्यसौ कार्तिकशुक्लपक्षे ॥
 नभस्यमासस्य तमिस्त्रपक्षे
 त्रयोदशी पञ्चदशी च माघे ।
 उपप्लवे चन्द्रमसौ रवेश्च
 चतसृष्वप्यष्टकास्त्रयनद्वये च ॥ ४०।४१ ।
 पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं
 दद्यात्पितृभ्यः प्रयतो मनुष्यः ।
 आहं कृतं तेन समासहस्रं
 रहस्यमेतत्पितरो वदन्ति ॥ ४२ ।

* यदा सैव इति कचित्पाठः ।

माघासिते पञ्चदशी कदाचि-
 दुपेति योगं यदि वारुणेन ।
 ऋक्षेण कालः परमः पितॄणां
 न त्वत्पुण्यैर्दिज लभ्यतेऽसौ ॥ ४३ ।
 काले धनिष्ठा यदि नाम तस्मिन्
 लभ्येत विप्रेन्द्र यदा पितृभ्यः ।
 दत्तं जलान्नं प्रददाति तृप्तिं
 वर्षायुतं तत्कुलजैर्मनुष्यैः ॥ ४४ ।
 तत्रैव चेद्भाद्रपदा तु पूर्वा
 काले तदा यैः क्रियते पितृभ्यः ।
 आद्यं परान्तृप्तिमुपैत्यनेन
 युगं सुमयं पितरः स्वपन्ति ॥ ४५ ।
 मङ्ग्रां शतद्रुमयवा विपाशां
 सरस्वतीं नैमिषगोमतीं वा ।
 ततो गवाद्यार्चनमादरेण
 कृत्वा पितॄणामहितानि हन्ति ॥ ४६ ।
 गायन्ति चैतत्पितरः कदा तु
 त्रयोदशीयुक्तमघासु भूयः ।
 वर्षासितान्ते शुभतीर्थतोयै-
 र्यास्याम* तृप्तिं तनयादिदत्तैः ॥ ४७ ।
 चित्तञ्च वित्तञ्च नृणां विशुद्धं

शस्तस्य कालः कथितो विधिसः* ।

पात्रं यथोक्तं परमा च भक्ति-

नृणां प्रयच्छन्त्यभिवाञ्छितानि ॥ ४८ ।

पितृगीतांस्तथैवात्र स्त्रोकांस्तावृणु सत्तम ।

श्रुत्वा तथैव भविता भाव्यन्तत्र विधात्मना ॥ ४९ ।

अपि धन्यः कुले जायादस्माकं मतिमान्नरः ।

अकुर्व्वन्वित्तशालं यः पिण्डान्नो निर्व्वपिष्यति ॥ ५० ।

रत्नवस्त्रमहायानं सर्व्वन्तोयादिकं वसु† ।

विभवे सति‡ विप्रेभ्यः अस्मानुद्दिश्य दास्यति ॥ ५१ ।

अन्नेन वा§ यथाशक्त्या कालेऽस्मिन् भक्तिनम्रधीः ।

भोजयिष्यति विप्राग्रंस्तन्मात्रविभवो नरः ॥ ५२ ।

असमर्थोऽन्नदानस्य वन्यशकं स्वशक्तिः ।

प्रदास्यति द्विजाग्रेभ्यः स्वल्पां यो वापि दक्षिणाम् ॥ ५३ ।

तत्राप्यसामर्थ्ययुतः करैर्गृह्णाणसितांस्तिलान् ।

प्रणम्य द्विजमुख्याय कस्मैचिदपि दास्यति ॥ ५४ ।

तिलैः सप्ताष्टभिर्वापि समवेतञ्जलाञ्जलिम् ।

भक्तिनम्रः समुद्दिश्य योऽस्माकं सम्प्रदास्यति ॥ ५५ ।

* विधाञ्चेति (ग) ।

† सर्व्वन्तोयादिकमिति (ग) ।

‡ स तु इति (ग) ।

§ चेति (ग) ।

॥ गृह्णाति आर्षे, गृह्णीतेति साधु ।

यतः कुतश्चित्सम्प्राप्य गोभ्यो वापि गवाङ्गिकम् ।
 अभावे प्रीणयेत्तस्माद्भक्त्या युक्तः प्रदास्यति ॥ ५६ ।
 सर्वाभावे वनं गत्वा कक्षमूलप्रदर्शकः ।
 सूर्यादिलोकपालानामिदमुच्चैः पठिष्यति ॥ ५७ ।

न मेऽस्ति वित्तं न धनं न चान्य-#
 छादस्य योग्यं स्वपितृव्रतोऽस्मि ।
 तप्यन्तु भक्त्या पितरो मयैतौ
 भुजौ ततौ वर्त्मनि मारुतस्य ॥ ५८ ।
 इत्येव पितृभिर्गीतं भावाभावप्रयोजनम् ।
 कृतस्तेन भवेच्छाङ्गं य एवं कुरुते द्विजः ॥ ५९ ।
 इति वराहपुराणे श्राद्धकल्पे त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

मार्कण्डेय उवाच ।

एतस्मै कथितं पूर्वं ब्रह्मपुत्रेण धीमता ।
 सनकाभुजेन विप्रर्षे ब्रह्मणा शृणु साम्प्रतम् ॥ १ ।
 त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णः षडङ्गवित् ।
 ऋत्विजं भागिनेयश्च दौहित्रं श्वशुरन्तथा ।

जामातरं मातुलञ्च तपोनिष्ठञ्च ब्राह्मणम् ।
 पञ्चाग्न्यभिरतश्चैव शिथं सम्बन्धिनस्तथा ।
 मातृपितृरतश्चैव एताच्छ्राद्धे नियोजयेत् ॥ २।३ ।
 मितध्रुक्कुनखी चैव श्यावदन्तस्तथा द्विजः ।
 कन्यादूषयिता वज्रिवेदीभूः* सोमविक्रयी ।
 अभिशप्तस्तथा स्तेनः पिशुनो ग्रामयाजकः ।
 भृतकाध्यापकश्चैव सूतकाध्यापकश्च यः ।
 परपूर्वापतिश्चैव मातापित्रोस्तथोज्ज्वलकः ।
 वृषलीसूतिपीनश्च वृषलीपतिरेव च ।
 तथा देवलकश्चैव श्राद्धे नार्हन्ति केतनम् ॥ ४—६ ।
 प्रथमे हि बुधः कुर्याद्विप्राग्रगणां निमन्त्रणम् ।
 आनिमन्त्र्य द्विजान्पश्चादागतान्भोजयेद्यतीन् ॥ ७ ।
 पादशौचादिना गेहमागतान्भोजयेद्विजान् ।
 पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् ॥ ८ ।
 पितृणामयुजोयुग्यान्देवानामपि योजयेत् ।
 देवानामेकमपि वा† पितृणाञ्च निवेदयेत् ॥ ९ ।
 तथा मातामहश्राद्धं वैश्वदेवसमन्वितम् ।
 कुर्वीत भक्तिसम्पन्नस्तन्त्रं वा वैश्वदेविकम्‡ ॥ १० ।
 प्राङ्मुखं भोजयेद्विप्रं देवानामुभयात्मकम् ।

* चैव वज्रिवेद इति (ग) ।

† देवानामेकमेकं वेति (ख), (ग) ।

‡ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

पितृपैतामहानाञ्च भोजयेच्चाप्युदमुखान् ॥ ११ ।

पृथक् तयोः* केचिदाहुः आक्षस्य कारणं द्विजः ।

एकत्रैकेन पात्रेण वदन्त्यन्ये महर्षयः ॥ १२ ।

विष्टरार्थं कुशान्दत्त्वा सम्पूज्यार्घविधानतः ।

कुर्यादावाहनं प्राप्नो देवानां तदनुज्ञया ॥ १३ ।

यवाम्बुना च देवानां दद्यादर्घं विधानवित्† ।

सुगन्धधूपदीपांश्च दत्त्वा तेभ्यो यथाविधि ॥ १४ ।

पितृणामपसव्येन सर्वमेवोपकल्पयेत् ।

अनुज्ञाञ्च नतः प्राप्य दत्त्वा दर्भान्द्विधाकृतान् ॥ १५ ।

मन्त्रपूर्वं पितृणान्तु कुर्यादावाहनम्बुधः ।

तिलाम्बुना चापसव्यं दद्यादर्घादिकं बुधः ॥ १६ ।

काले तत्रातिथिं प्राप्तमन्नकामं द्विजाध्वगम् ।

ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातः कामं तमपि पूजयेत् ॥ १७ ।

योगिनो विविधैरूपैर्नराणामुपकारिणः ।

भ्रमन्ति पृथिवीमेतामविज्ञातस्वरूपिणः ॥ १८ ।

तस्मादभ्यर्चयेत्प्राप्तं आक्षकालेऽतिथिं बुधः ।

आक्षक्रियाफलं हन्ति द्विजेन्द्रापूजितोऽतिथिः ॥ १९ ।

जुहुयाद्वाज्जनचारैर्वर्जमन्नन्ततोऽनले ।

अनुज्ञातो द्विजैस्तेषु त्रिः कृत्वा पुरुषर्षभ ॥ २० ।

* पृथक्त्विति (ग) ।

† तिलाम्बुना वापसव्यं दद्यादर्घादिकं बुधः इति (ग); तत्र १५ श्लोकस्य पूर्वार्धं,
१५श श्लोकः, १६श श्लोकस्य पूर्वार्धञ्च न सन्ति ।

अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति प्रथमाहुतिः ।
 सोमाय वै पित्रमते दातव्या तदनन्तरम् ॥ २१ ।
 वैवस्वताय चैवान्या तृतीया दीयते हुतिः ।
 हुतावशिष्टमन्यात्पं विप्रपात्रेषु निर्व्वपेत् ॥ २२ ।
 ततोऽन्नं सृष्टमन्यर्थमभीष्टमभिसंस्कृतम् ।
 दत्त्वा जुषस्वमिच्छातो वाच्यमेतदनिष्टुरम् ॥ २३ ।
 भोक्तव्यं तैश्च तद्विज्ञैर्मौनिभिः सुमुखैः स्थिरम् ।
 अक्रुध्यताप्यन्नवता देयस्तेनापि भक्षितः ॥ २४ ।
 रक्षोघ्नमन्त्रपठनं भूमेरास्तरणन्तिलैः ।
 कृत्वाज्यपाश पितरस्त एव द्विजसत्तमाः ॥ २५ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
 मम तृप्तिं प्रयान्त्वद्य होमाध्यापितमूर्त्तयः† ॥ २६ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
 मम तृप्तिं प्रयान्त्वद्य विप्रदेहेषु संस्थिताः ॥ २७ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
 तृप्तिमयान्तु पिण्डेषु मया दत्तेषु भूतले ॥ २८ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहाः ।
 तृप्तिमयान्तु मे भक्त्या यन्मयैतदुदाहृतम् ॥ २९ ।
 मातामहस्तृप्तिमुपैतु तस्य
 तथा पिता तृप्तिमुपैतु योऽन्यः ।

* तद्विज्ञैरिति (ग) ।

† होमाध्यापितमूर्त्तय इति (ग) ।

विश्वेऽथ देवाः परमाग्नयान्तु

तृप्तिमणयान्तु च यातुधानाः ॥ ३० ।

यज्ञेश्वरो यज्ञसमस्तनेता

भोक्ता व्ययाम्ना हरिरीश्वरोऽत्र ।

तत्सन्निधानादपयान्तु सद्यो

रक्षांस्यशेषाण्यसुराश्च सर्व्वे ॥ ३१ ।

तृप्तेष्वेतेषु विप्रेषु किरेदन्नं महीतले ।

दद्यादाचमनार्थाय तेभ्यो वारि सकृत्सकृत् ॥ ३२ ।

सुतृप्तैस्तेरनुब्रातः सर्व्वेणान्नेन भूतले । •

सलिलेन ततः पिण्डान् सम्यग्गृह्य* समासतः ॥ ३३ ।

पितृतीर्थेन सलिलं तथैव सलिलाञ्जलिम् ।

मातामहेभ्यस्तृप्तैर्नैव पिण्डांस्तीर्थेषु निर्व्वपेत् ॥ ३४ ।

दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु पुष्पधूपादिपूजितम् ।

स्वपित्रे प्रथमं पिण्डं दद्यादुच्छिष्टसन्निधौ ॥ ३५ ।

पितामहाय चैवान्यं तत्पित्रे च तथापरम् ।

दर्भमूले लेपभुजां लेपयेत्पेषवर्षणात् ॥ ३६ ।

पिण्डैर्मातामहांस्तद्वत्तन्ममाख्यादिसंयुतैः ।

पूजयित्वा द्विजाग्राणां दद्यादाचमनं बुधः ॥ ३७ ।

पित्रेभ्यः प्रथमं भक्त्या तस्मिन्स्त्रो द्विजेश्वरः ।

स्वख्यादि वाचयित्वा तु दद्याच्छक्त्या च दक्षिणाम् ॥ ३८ ।

दत्त्वा च दक्षिणां तेभ्यो वाचयेद्दैवदेविकम् ।

* गृह्यति आर्षं, गृहीतेति साधु । एवं परत्रापि ।

प्रीयन्तामिति ये विश्वेदेवास्ते स इतीरयेत् ॥ ३९ ।
 तथेति चोक्ते तैर्विप्रैः प्रार्थनीयास्तथाशिवः ।
 तथा विसर्जयेद्देवान् पूर्व्वं पैत्रगाम्नाहामते ॥ ४० ।
 मातामहानामप्येवं सह देवैः क्रमात्स्थितैः ।
 भोजने च स्वशक्त्या च दाने तद्वद्विसर्जने ।
 आपादशीचनात्पूर्व्वं कुर्यादेवं द्विजन्मसु ॥ ४१ ।
 ज्ञानिनं प्रथमं विप्रं त्रिषु मातामहादिषु ।
 तथा विसर्जयेत्प्राज्ञः सन्नान्याभ्यर्थिनस्ततः ॥ ४२ ।
 निवर्त्तेताभ्यनुज्ञात आद्वारान्तमनुव्रजेत् ।
 ततस्तु वैश्वदेवाख्यं कुर्यान्नित्यक्रियान्ततः ॥ ४३ ।
 भुञ्जीयाच्च समं पूज्यभृत्यबन्धुभिरात्मना ॥ ४४ ।
 एवं आहं बुधः कुर्यात्पित्रं मातामहन्तथा ।
 आद्वैराप्यायिता द्युः सर्व्वान् कामान्पितामहाः ॥ ४५ ।
 त्रीणि आद्वे पवित्राणि दौहित्रः कुतपस्तिलाः ।
 रजतस्य तथा दानं तथा सन्दर्शनादिकम् ॥ ४६ ।
 वर्ज्यन्तु कुर्वता आहं क्रोधोर्द्ध्वगमनन्वरा ।
 भोक्तुं रज्यति* विप्रेन्द्रे त्रयमेतन्न संशयः ॥ ४७ ।
 विश्वेदेवाः सपितरस्तथा मातामहा द्विज ।
 कुलञ्चाप्यायतं पुंसां सर्व्वं आहं प्रकुर्वता ॥ ४८ ।
 सोमाधारः पितृगणो योगाधारस्तु चन्द्रमाः ।
 आहं योगनियुक्तस्तु तस्माद्विप्रेन्द्र शस्यते ॥ ४९ ।

सहस्रस्यापि विप्राणां योगी चेतुरतः स्थितः ।
 सर्वान् भोक्तृस्तारयति यजमानस्तथा द्विज ॥ ५० ।
 इयं सर्वपुराणेषु सामान्या पैटकी क्रिया ।
 एतत्क्रमात्कर्णकाण्डं ज्ञात्वा मुच्येत बन्धनात् ॥ ५१ ।
 एतदाश्रित्य निर्वाणमृषयः शंसितव्रताः ।
 प्राप्ता गौरमुखादाशु* त्वमध्येवंपरोभव ॥ ५२ ।
 इति ते कथितं भक्त्या पृच्छतो द्विजसत्तम ।
 पितृन्यद्वा हरिं ध्यायेद्यस्तस्य किमतः परम् ॥ ५३ ।
 न† तस्मान्परतः पित्रं तन्ममस्तीति निश्चयः ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे आश्वकल्पः समाप्तः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

एवं आश्वविधिं श्रुत्वा मार्कण्डेयामहामुनिः ।
 तदा गौरमुखो देवः किमूर्द्धं कृतवानसौ ॥ १ ।

वराह उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा तदा धात्रि पिबतन्मं महामुनिः ।

* गौरमुमादीस्त्विति (क), (ख) ।

† भैतव्यादिति (ग) ।

तत्स्मारितो जगत्ततः* मार्कण्डेयेन धीमता ॥ २ ।

धरण्यावाच ।

भवन् गौरमुखः कोऽसावन्यजन्मनि कः स्मृतः ।

कथञ्च० स्मृतवान् स्मृत्वा किं चकार च सत्तमः ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

भृगुरासीत्स्वयं साक्षादन्यस्मिन् ब्रह्मजन्मनि ।

तदन्वयात्मजस्त्वेष मार्कण्डेयो महामुनिः ॥ ४ ॥

पुनैस्तु बोधिता यूयं सुगतिम्प्राप्स्यथेति यत् ।

प्रागुक्तं ब्रह्मण तेन मार्कण्डेयेन बोधितः ॥ ५ ॥

सस्मारः सर्वजन्मानि स्मृत्वा चैव तु यत्कृतम् ।

तच्छृणुष्व वरारोहे कथयामि समासतः ॥ ६ ।

एवं आहविधानेन द्वादशाब्दं ततः पितृन् ।

इष्टा पश्चाद्वरेः स्तोत्रं स मुनिस्तपचक्रमे ॥ ७ ।

प्रभासं नाम यत्तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।

तत्र दैत्यान्तकन्देवं स्तोतुङ्गौरमुखः स्थितः ॥ ८ ।

ਗੈਰਮੁਖ ਉਵਾਚ ।

स्तोत्रे महेन्द्रं रिपुदर्पहं शिवं

* स्मारितं जन्मशतकमिति (ग) ।

† कथं वेति (ग) ।

‡ संस्कारमिति (क), (ख) ।

५ वरारोद्धे इति (ग) ।

नारायणं ब्रह्मविदां वरिष्ठम् ।
 आदित्यचन्द्राग्निशुक्लमाद्यं*
 पुरातनं दैत्यहरं सदा हरिम् ॥ ८ ।
 चकार मात्स्यं वपुरात्मनो यः
 पुरातनं वेदविनाशकाले ।
 महामहीभृद्वपुरयपुच्छ-
 च्छटाहवार्धिः सुरशत्रुहाद्यः ॥ १० ।
 तथाब्धिमन्यानकते गिरीन्द्रं
 दधत् यः कौर्म्यवपुः पुराणम् ।
 हितेच्छयाप्तः पुरुषः पुराणः
 प्रपातु मां दैत्यहरः सुरेशः ॥ ११ ।
 महावूराहः सततं पृथिव्या-
 स्तलात्तलम्नाविशद्यो महात्मा ।
 यन्नाङ्गसंघः सुरसिद्धसङ्घैः
 स पातु मां दैत्यहरः पुराणः ॥ १२ ।
 वृत्सिंहरूपी च बभूव योऽसौ
 युगे युगे योगिवरोग्रभीमः ।
 करालवक्त्रः कनकाग्रवर्चा-
 वराग्रयोऽस्मान्मुरान्तकोऽव्यात् ॥ १३ ।
 बलेर्मखध्वंसकृदप्रमेयो
 योगात्मको योगवपुःस्वरूपः ।

स दण्डकाष्ठाजिनलक्षणः पुनः

क्षितिं योऽसौ क्रान्तवान्नः* पुनातु ॥ १४ ।

त्रिःसप्तकत्वी जगतीं जिगाय

कृत्वा ददौ कश्यपाय प्रचण्डः ।

स जामदग्न्योऽभिजनस्व गोप्ता

हिरण्यगर्भोऽसुरहा प्रपातु ॥ १५ ।

चतुःप्रकारश्च वपुर्व्यं चाश्वं

हैरण्यगर्भप्रतिमानलक्ष्यम् ।

रामाक्षिरूपैर्बहुरूपभेद-

श्चकार सोऽस्मान्नसुरान्तकोऽव्यात् ॥ १६ ।

चाणूरकंसासुरदर्पभीते-

र्भीतामराणामभयाय देवः ।

युगे युगे वासुदेवो बभूव

कल्पे भवत्यद्भुतरूपकारी† ॥ १७ ।

युगे युगे कल्किनाम्ना महात्मा

वर्णस्थितिं कर्तुमनेकरूपः ।

सनातनो ब्रह्ममयः पुरातनो

न यस्य रूपं सुरसिद्धदैत्याः ।

पश्यन्ति विघ्नानगतिं विहाय

अतो यमेनापि समर्चयन्ति ।

* क्रान्तवपुरिति (क), क्षितिं य आक्रान्तवपुरिति (ख)

† भवदद्भुतरूपकारीति (ख) ।

मत्स्यादिरूपाणि चराणि सोऽव्यात् ॥ १८।१९ ।
 नमो नमस्ते पुरुषोत्तमाय
 पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ।
 नयस्व मां मुक्तिपदं नमस्ते ॥ २० ।
 एवं नमस्यतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
 प्रत्यक्षताङ्गतो देवः स्वयञ्चक्रगदाधरः ॥ २१ ।
 तन्दृष्ट्वा तस्य विज्ञानं निस्तरङ्गं स्वदेहतः ।
 उत्तस्थौ सोऽपि तं लब्ध्वा तस्मिन् ब्रह्मणि शाश्वते ।
 लयं जगाम देवात्मन्यपुनर्भवसंज्ञिते ॥ २२ ।
 इति वराहपुराणे आदिकृतवृत्तानि पञ्चदशोऽध्यायः ।

षोडशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

तदा दुर्वाससा शप्तो देवराजः शतक्रतुः ।
 वसिष्ठसि त्वं मर्त्येषु सुप्रतीकसुतेन तु ॥
 उत्सादितो दिवो मूढेत्येवमुक्तसु भूधरः ।
 इन्द्रो मर्त्यमुपागम्य सर्वदेवसमन्वितः ॥
 किञ्चकार च तस्मिंस्तु दुर्जये च निपातिते
 परमेष्ठिना भगवता तेन योगविदुत्तमौ ॥

स्वर्गे विद्युत्सुविद्युच्च तौ च किञ्चक्रतुस्तदा ।

एतन्मे संशयं देव कथयस्व प्रसादतः ॥ १।२।३।४ ।

वराह उवाच ।

दुर्जयेन जितो धात्रि देवराजः शतक्रतुः ।

भारते हि तदा वर्षे वाराणस्यान्तु पूर्व्वतः ।

आश्रित्य संस्थितो देवैः सह यक्षमहोरगैः ॥ ५ ।

विद्युत्सुविद्युच्च तदा योगमास्थाय शोभने ।

दीर्घतापज्वरं वायुकर्मयोगेन संश्रितौ ।

लोकपालायतं कृत्स्नं चक्रतुर्योगमायया ॥ ६ ।

तं दुर्जयं मृतं श्रुत्वा समुद्रान्तं स्थितं सदा ।

आनीय चतुरङ्गन्तु देवान् प्रति विजग्मतुः ॥ ७ ।

आगत्य तौ तदा दैत्यौ महत्सैन्येन पर्व्वतम् ।

हिमवन्तं समाश्रित्य संस्थितौ तु बभूवतुः ॥ ८ ।

देवा अपि महत्सैन्यं संहत्य कृतदंशिताः ।

मन्त्रयः चक्रुरव्यग्रा ऐन्द्रं पद्मभीषवः ॥ ९ ।

अब्रवीत्तत्र देवानां गुरुराङ्गिरसो मुनिः ।

गोमेधेन यजध्वं वै प्रथमं तदनन्तरम् ॥

यष्टव्यं क्रतुभिः सर्व्वैरेषा स्थितिरधामराः ।

उपदेशो मया दत्तः क्रियतां शीघ्र एष वै ॥ १०।११ ।

एवमुक्तास्तदा देवा गांः पशून्धानुकल्प्य ते ।

सुसुचुश्चरणार्थाय रक्षार्थं सरमान्ददुः ॥ १२ ।

ताश्च गावो देवशुन्या रक्ष्यमाणा धराधरे ।

तत्र जग्मुस्तदा गावसरन्वो यत्र तेऽसुराः ॥ १३ ।
 ते च गावस्तु ता दृष्ट्वा शुक्रमूषुः पुरोहितम् ।
 पश्य त्वन्देव गा ब्रह्मांश्चार्यन्ते रक्षमाणया* ।
 देवशुन्या सरमया वद किं क्रियतेऽधुना ॥ १४ ।
 एवमुक्तास्तदा शुक्रः प्रत्युवाचासुरांस्तदा ।
 एता गा क्रियतां† श्रीघ्नमसुरा मा विलम्बथ ॥ १५ ।
 एवमुक्तास्तदा दैत्या जङ्गुस्ता गा यदृच्छया ॥ १६ ।
 हतास्त तास्तु सरमा मार्गान्वेषणतत्परा ।
 अपश्यन्ता दितेः पुत्रैर्नीता गावो धराध्वरे ।
 दैत्यैरपि शुनी दृष्टा दृष्टमार्गा विशेषतः ॥ १७ ।
 दृष्ट्वा ते ताञ्च सान्धैव सामपूर्वमिदं वचः ।
 आसाङ्गवान्तु दुग्धैवङ्गीरन्त्वं सरमे शुभे ।
 पिवस्त्रैवमिति प्रोक्ता तस्यै तद्दुरञ्जसा ॥ १८ ।
 दत्त्वा तु चीरपानन्तु तस्यै ते दैत्यनायकाः ।
 मा भद्रे देवराजाय गास्त्रिमा विनिवेदय ॥
 एवमुक्ता ततो दैत्या मुमुक्षुस्तां शुनीं वने ।
 तैर्मुक्ता सा सुरांस्तूर्णं जगाम खलु वेपती ॥ १९।२० ।
 नमश्क्रो च देवेन्द्रं सरमा सुरसत्तमम् ॥ २१ ।
 तस्याश्च मरुतो देवा देवन्द्रेण निरूपिताः ।
 गूढङ्गच्छत रक्षार्थं देवशुन्या महाबलाः ।

* रक्षमाणयेति आर्षं, रक्षन्त्येति बाधु ।

† क्रियतामिति आर्षं, हरतेति बाधु ।

इत्युक्तास्तेन सूक्ष्मेण वपुषा जम्भुरक्षसा ॥ २२ ।
 तेऽप्यागम्य सुरेन्द्राय नमस्कृर्धराधरे ।
 तान्देवराजः पप्रच्छ गावः किं सरमेऽभवन् ॥ २३ ।
 एवमुक्ता तु सरमा न जानामीति चान्नवीत् ॥ २४ ।
 तत इन्द्रो रुषा युक्तो यज्ञार्थमुपकल्पिताः ।
 गावः क्व चेति मरुतः प्रोवाचेदं शुनी कथम् ॥ २५ ।
 एवमुक्तास्तु मरुतो देवेन्द्रेण धराधरे ।
 कथयामासुरव्यथाः कर्म तत्सरमाकृतम् ॥ २६ ।
 तत इन्द्रः सकुल्याय पदा सन्ताडयच्छुनीम्* ।
 क्रोधेन महताविष्टो देवेन्द्रः पाकशासनः ॥ २७ ।
 चीरं पीतन्वया मूढे गावस्ताश्वासुरैर्हृताः ।
 एवमुक्ता पदा तेन ताडिता सरमा धरे ॥ २८ ।
 तस्येन्द्रपादघातेन चीरं वक्त्रात्प्रसुसुवे† ।
 स्रवतां तेन पयसा सा शुनी यत्रगाभवत् ।
 जगाम तत्र देवेन्द्रः सहसैन्यस्तदा धरे ॥ २९ ।
 अपश्यत्तत्र देवेन्द्रस्ता गा दैत्यैरुपाहृताः ।
 चक्रुर्ये पासनं दैत्यास्ते दैत्या बलिनो भृशम् ॥ ३० ।
 तैः सैन्यैर्निहताः सद्यस्तत्पुङ्गवाः स्वमूर्तिभिः ।
 सामन्तैश्च सुरेन्द्रोऽथ वृतः परमहर्षितैः ॥ ३१ ।
 ताश्च लब्ध्वा महेन्द्रस्तु मुदा परमया युतः ।

* सन्ताडयदिति आर्षे, समताडयदिति साधु ।

† प्रसुसुवे इत्यात्मनेपदमाधे, प्रसुसावेति साधु ।

चकार यन्नाविविधांसहस्रानपि* क प्रभुः ॥ ३२ ।
 क्रियमाणैस्ततो यन्नैर्वहधेन्द्रस्य† तद्वलम् ।
 वर्धितेन बलेनेन्द्रो देवसैन्यमुवाच ह ॥ ३३ ।
 सन्नद्धतां सुराः शीघ्रं दैत्यानां बधकर्षिणि ।
 एवमुक्तास्तदा देवाः सन्नद्धास्तद्यधिऽभवन् ॥ ३४ ।
 असुराणामभावाय जग्मुर्देवाः सवासवाः ।
 गत्वा तु युयुधुस्तूर्णं विजिग्युस्वासुरीश्वरम् ॥ ३५ ।
 जिताश्च देवैरसुरा हतशेषा धराधरे ।
 ममज्जुः सङ्घारजले भयत्रस्ता विचेतसः॥ ३६ ।
 देवराजोऽपि त्रिदिवं लोकपालैः समन्धरे ।
 आरुह्य बुभुजे प्राग्वतः‡ सदेवो देवराड्भिमुः ॥ ३७ ।
 य एवं§ शृणुयान्नित्यं परमाख्यानमुत्तमम् ।
 स गोमेधस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ३८ ।
 भ्रष्टराज्यस्य यो राजा शृणोतीदं समाहितः ।
 स देवेन्द्र इव स्वर्गं राज्यं स्वं लभते नरः ॥ ३९ ।

इति वराहपुराणे सरस्वतीपाख्याने षोडशोऽध्यायः ।

* सहस्रानपीति आर्षं, सहस्राण्यपीति साधु ।

† वहधेन्द्रस्येति आर्षं, वहध इन्द्रस्येति साधु ।

‡ शृण्वदिति (ग) ।

§ एनदिति (ग) ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

ये ते मणौ तदा देव उत्पन्ना नरपुङ्गवाः ।
तेषां वरो भगवता दत्तस्त्रेतायुगे किल ॥ १ ।
राजानो भवितारो वै कथन्तेषां समुद्रवः ।
किञ्च चक्रुर्हि ते कर्म पृथङ्नामानि शंस मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

सुप्रभो मणिज्जे यस्तु राजा नाम महामनाः ।
तस्योत्पत्तिं वरारोहे शृणु त्वभूतधारिणि ॥ ३ ।
आसीद्राजा महाबाहुरादौ* कृतयुगे पुरा ।
श्रुतकीर्तिरिति ख्यातस्त्रैलोक्ये बलवत्तरः ॥ ४ ।
तस्य पुत्रत्वमापेदे सुप्रभो मणिजो धरे ।
प्रजापालिति† वै नाम्ना श्रुतकीर्तिर्महाबलः ॥ ५ ।
स एकस्मिन्दिने प्रायाद्गहनं खापदाकुलम् ।
तत्रापश्यदृषेद्वन्यं महदाश्रममण्डलम् ॥ ६ ।
तस्मिन्महातपा नाम ऋषिः परमधार्मिकः ।
तपस्तेपे निराहारो जपन्ब्रह्म सनातनम् ॥ ७ ।
तत्रासौ पार्थिवः श्रीमान् प्रवेशाय मतिन्तदा ।
चकार चाविशद्राजा प्रजापाली महातपाः ॥ ८ ।

* बाहुरादावभूदिति (ग) ।

† प्रजापालेति चार्थः, प्रजापाल इति साधु

तस्मिन्वराश्रमपदे वनवृक्षजात्या-
धराप्रसूतोर्जितमार्गजुष्टा* ।
लतागृहा इन्दुरिव प्रकाशिनी
नायासम्ना यत्र याता हि भृङ्गाः ॥ ९ ।
सुरक्तपद्मीदरकोमलाग्र-†
नखाङ्गुलीभिः प्रसृतैः सुरागाम् ।
वराङ्गनाभिः पदपङ्क्तिमुच्चै-
र्विहाय भूमिन्त्वपि वृक्षशत्रोः ॥ १० ।
क्वचिन्ममीपे तमतीव‡ हृष्टै-
र्नानाद्विजैः षट्चरणैश्च मत्तैः ।
वासङ्गियुक्तैः§ विविधप्रमाणाः
शाखाः सुपुष्पाः समयोगयुक्ताः ॥ ११ ।
कदम्बनीपार्जुनशीलशाल-
भृता गृहस्थैर्मधुरस्वरेण ।
जुष्टा विहङ्गैः सुजनप्रयोगा
निराकुला कार्यधृतिर्गार्ययास्थैः ॥ १२ ।

* प्रशस्तोर्जितमार्गजुष्टा इति (ख) ।

† रत्नं पयोदारककोमलाङ्गा इति (ग) ।

‡ तावन्तीवेति साधु ।

§ वासङ्गियुक्तैरिति शार्ङ्गं, वसङ्गियुक्ता इति साधु ।

॥ कार्यधृतिरिति (ग) ।

मखाग्निधूमैरुदितान्निहोमै-
स्ततः समन्ताद्गृहमेधिभिर्हिजैः ।
सिंहैरिवाधर्मकरी विदारितः
सतीश्वदंष्ट्रैर्वरमत्तकेसरैः ॥ १३ ।

एवं स राजा विविधानुपाया-
न्वराश्रमे प्रेक्षमाणो* विवेश ।
तस्मिन् प्रविष्टे तु स तीव्रतेजा
महातपाः पुण्यकृतान्म्रधानः ।
दृष्टो यत्ता भानुरनन्तभातुः
कौश्यासने ब्रह्मविदाम्रधानः ॥ १४ ।
दृष्ट्वा स राजा विजये मृगाणां
मतिं विसस्मार मुनेः प्रसङ्गात् ।
चकार धर्ममति मानसं सः
अनुत्तमञ्चाप्रतिमश्रुनिः सः ॥ १५ ।

स मुनिस्तनूषं दृष्ट्वा प्रजापालमकल्मषम् ।
अभ्यागतक्रियाञ्चक्रे आसनस्वागतादिभिः ॥ १६ ।
ततः कृतासनो राजा प्रणम्य ऋषिपुङ्गवम् ।
पप्रच्छ वसुधे प्रश्रमिमम्यरमदुर्लभम् ॥ १७ ।
भगवन्दुःखसंसारमग्नैः पुद्भिर्जिगीषुभिः ।
यत्कार्यन्तन्ममाचक्ष्व प्रणते शंसितव्रत ॥ १८ ।

महातपा उवाच ।

संसारार्णवमज्जमानमनुजैः पीतः स्थिरोऽतिध्रुवः
कार्थ्यः पूजनहोमदानविविधैर्यज्ञैः समभ्यायनैः ।
कीलैः कीलितमोक्षभिः* सुरभटैरुर्ध्वं महारज्जुभिः
प्राणायैरधुना कुरुष्व नृपते पीतन्विलोकेश्वरम् ॥ १९ ।

नारायणं नरकहरं सुरेशं
भक्त्या नमस्कुर्वति† यो नृपेय ।
स वीतशोकः परमं विशोकं
प्राप्नोति विष्णोः पदमव्ययं यत्‡॥ २० ।

नृप उवाच ।

भगवन् सर्वधर्माज्ञ कथं विष्णुः सनातनः ।
पूज्यते मोक्षमिच्छद्भिः पुरुषैर्व्वद तत्त्वतः ॥ २१ ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन् महाप्राज्ञ यथा विष्णुः प्रसीदति ।
पुरुषाणां तथा स्त्रीणां सर्वयोगीश्वरो हरिः ॥ २२ ।
सर्वे देवाः सपितरो ब्रह्माद्याद्याण्डमध्यगाः ।
विष्णोः सकाशादुत्पन्ना इतीयं वैदिकी श्रुतिः ॥ २३ ।
अग्निस्तथाश्विनौ गौरी गजवक्त्रभुजङ्गमाः ।
कार्तिकेयस्तथादित्या मातरो दुर्गया सह ॥ २४ ।

* फेजितमोक्षभिरिति (ख), मोक्षभिरिति आर्षे, मोक्षैरिति साधु ।

† नमस्कुर्वतीति आर्षे, नमस्करोतीति साधु ।

‡ पदमव्ययं तदिति (ख) ।

दिशो धनपतिर्विष्णुर्यमो ब्रह्मः शशी तथा ।
 पितरश्चेति सञ्भूताः प्राधान्येन जगत्पतेः ॥ २५ ।
 हिरण्यगर्भस्व तनो सर्व एव समुद्रवाः ।
 पृथक् पृथक् ततोर्गर्भं वहमानाः समन्ततः ॥ २६ ।
 अहं योग्यस्वहं शान्त इति तेषां स्वनो महान् ।
 श्रूयते देवसमितौ सुव्यसागरसन्निभः ॥ २७ ।
 तेषां विवदमानानां वज्रिकृत्याय पार्थिवः ।
 उवाच मां यजस्वेति ध्यायध्वं मामिति ब्रुवन् ॥ २८ ।
 प्राजापत्यमिहं नूनं शरीरं मद्भिना कृतम् ।
 विनाशमुपपद्येत यतो नायं महानहम् ॥ २९ ।
 एवमुक्त्वा शरीरन्तु त्यक्त्वा वज्रिर्विनिर्ययी ।
 निर्गतेऽपि ततस्तस्मिंस्तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ३० ।
 ततोऽश्विनौ मूर्त्तिमन्तौ प्राणापानशरीरगौ ।
 आवां प्रधानावित्वेवमूचतुर्याज्यमुत्तरी ॥ ३१ ।
 एवमुक्त्वा शरीरन्तु विहाय कचिदास्थितौ ।
 तयोरपि क्षयं कृत्वा क्षीणन्तत्पुरमास्थितम् ॥ ३२ ।
 ततो वागब्रवीद्गौरी* प्राधान्यं मयि संस्थितम् ।
 साध्येवमुक्त्वा ज्ञेवात्तु निश्चक्राम वह्निः शुभा ॥ ३३ ।
 तथा विनापि तत्क्षेत्रं वागूनं व्यवतिष्ठत† ।
 ततो गणपतिर्वाक्यमाकाशाख्योऽब्रवीत्तदा ॥ ३४ ।

* वाचमब्रवीद्गौरीति साधु ।

† व्यवतिष्ठत इति आर्षं, व्यवतिष्ठत इति साधु ।

न मया रहितद्विचिच्छरीरं स्थायि दूरतः ।
 कालान्तरित्वेव*सुक्ता सोऽपि निष्काम्य दैहतः ।
 पृथग्भूतस्तथाप्येतच्छरीरं नाप्यनीनयत्† ॥ १५ ।
 विनाशाख्यं च तत्तेन तथापि न विशीर्यते ॥ १६ ।
 सुषिरैस्तु विहीनस्तु दृष्ट्वा चेन्न व्यवस्थितम् ।
 शरीरधातवः सर्व्वे ते ब्रूयुर्वाक्यमेव हि ॥ १७ ।
 अस्माभिर्व्यतिरिक्तस्य न शरीरस्य धारणम् ।
 भवतीत्येवमुक्ता ते जडः सर्व्वे शरीरिणः‡ ॥ १८ ।
 तैर्व्यपेतमपि चेन्नमुक्षेण प्रपाद्यते ।
 तं दृष्ट्वा त्वन्नवीत्स्कन्दः सोऽदृष्टारः प्रकीर्तितः ॥ १९ ।
 मया विना शरीरस्य सम्भूतिरपि नेष्यते ।
 एवमुक्ता शरीरान्तु स व्यपेतः पृथक् स्थितः ॥ ४० ।
 तेनाक्षतेन तत्त्वेन विना सुक्तवदास्थितम् ।
 तं दृष्ट्वा कुपितो भानुः स आदित्यः प्रकीर्तितः ॥ ४१ ।
 मया विना कथं चेन्नमिमं§ क्षणमपीष्यते ।
 एवमुक्ताथ यातः स तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ४२ ।

* कालान्तरित्वेवमिति आर्षं, कालान्तर इत्येवमिति साधु ।

† नाप्यनीनयदिति (ग) ।

‡ (ख) पुस्तके १७।१८ श्लोकयोः स्थले केवलमेक एव श्लोकः पठ्यते—

सुषिरैस्तु विरिक्तस्य न शरीरस्य धारणम् ।

भवतीत्येवमुक्ता ते जडः सर्व्वे शरीरिणः (शरीरिणम् ?) ॥

§ इममिति आर्षं, इदमिति साधु ।

ततः कामादिरुत्याय गणो मातृविसंज्ञितः ।
 न मया व्यतिरिक्तस्य शरीरस्य व्यवस्थितिः* ।
 एवमुक्त्वा स यातस्तु शरीरं तन्न शीर्यते ॥ ४३ ।
 ततो मायाब्रवीत्कोपात्मा च दुर्गा प्रकीर्तिता ।
 न मयास्य विना भूतिरित्युक्तान्तर्दधे पुनः ॥ ४४ ।
 ततो दिशः समुत्तस्युरुचुष्टेदं वचो महत् ।
 नास्माभीरहितं कार्यमभवतीति न संशयः ॥ ४५ ।
 चतस्र आगताः काष्ठास्ताः प्रयाताः क्षणात्तदा ।
 ततो धनपतिर्वायुर्मध्यतस्त्यक्तसम्भवः† ।
 शरीरस्येति सोऽप्येवमुक्त्वा मूर्ध्नाङ्गोऽभवत् ॥ ४६ ।
 ततो विष्णोर्मनो ब्रूयान्नायन्देहो मया विना ।
 क्षणमप्युत्सहे‡ स्थातुमित्युक्तान्तर्दधे पुनः ॥ ४७ ।
 ततो धर्मोऽब्रवीत्सर्वमिदम्यालितवानहम् ।
 इदानीमप्युपगते कथमेतद्विष्यति ॥ ४८ ।
 एवमुक्त्वा गतो धर्मस्तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ४९ ।
 ततोऽब्रवीत्सहादेवः अव्यक्तो भूतभावनः ।
 महत्संज्ञो मया हीनं शरीरको भवेद्यथा ॥ ५० ।
 एवमुक्त्वा गतः शम्भुस्तच्छरीरं न शीर्यते ॥ ५१ ।

* एतदर्थं (ख) पुस्तके नास्ति ।

† सक्तसम्भव इति (ग) ।

‡ उत्सहेदिति भाष्यं, उत्सहेतेति साधु ।

तद्वद्वा पितरस्योत्सृष्टान्नं यावदस्मभिः* ।
 प्राणान्तरेभिर्†रेतस्य शरीरं शीर्यते ध्रुवम् ॥ ५२ ।
 एवमुक्त्वा तु‡ तद्देहत्यक्तान्तर्धानमागताः ।
 अग्निः प्राणः अपानी च आकाशश्चैव धातवः ॥ ५३ ।
 क्षेत्रज्ञददृहङ्कारी भानुः कामादयो मया ।
 काष्ठा वायुर्विष्णुधर्मैश्च शम्भुश्चैवेन्द्रियार्थकाः ॥
 एतैर्मुक्तान्तु तत्क्षेत्रम्मुक्त्वाविव तु संस्थितम् ।
 सोमेन पाल्यमानन्तु पुरुषेणेन्दुरूपिणा ॥ ५४।५५ ।
 एवं व्यवस्थिते सोमे षोडशात्मन्यथाचरे ।
 प्राग्वत्तत्र गुणोपेतं क्षेत्रमुत्थाय बभ्रमः§ ॥ ५६ ।
 प्रागवस्थं शरीरन्तु दृष्ट्वा सर्वज्ञपालितम् ।
 ताः क्षेत्रदेवताः सर्वा वैलक्षण्यभावमास्थिताः ।
 तमेवन्तुष्टुबुः सर्वास्तं देवम्परमेश्वरम् ॥ ५७ ।
 स्वस्थानमाशिषुः सर्वास्तदा नृपतिसत्तम ।
 त्वमग्निस्वन्तथा प्राणस्त्वमपानः सरस्वती ॥ ५८ ।
 त्वमाकाशश्च नाभ्यक्षणास्त्वं शरीरस्य धातवः ।

* अस्मभिरिति आर्षं, अस्माभिरिति साधु ।

† प्राणान्तरेभिरिति आर्षं, प्राणान्तरेरिति साधु ।

‡ ते देवमिति (क), (ख) ।

§ बभ्रम इति आर्षं, बभ्रानिति साधु । उत्थागबभ्रम इति (ग) ।

¶ त्वमभ्यक्ष इति (ग) ।

अहङ्कारो भवान्देव* त्वमादिभ्योऽष्टको गचः ॥ ५८ ।
 त्वं माया इषिवी दुर्गा त्वं दिग्दशमस्यत्यतिः ।
 त्वं विष्णुस्त्वन्तथा धर्मस्त्वस्त्रिष्णुस्त्वम्पराजितः ॥ ६० ।
 भक्तदार्ढ्यस्वरूपेण परमेश्वरसंज्ञितः ।
 अस्माभिरपयातैस्तु कथमेतद्विच्यति ॥ ६१ ।
 एवमत्र शरीरस्तु त्यक्तमस्माभिरिव च ।
 न परम्भवतो देव तदत्र त्वच्च पात्यते† ॥ ६२ ।
 स्थानभङ्गो न नः कार्यः स्वयं सृष्ट्वा प्रजापते ।
 एवं सुतस्ततोऽदेवस्तेषां तोषं परं ययौ ॥ ६३ ।
 उवाच चैतान् क्रीडार्थं भवन्तोत्पादिता‡ मया ।
 कृतकतयस्य चैकान्तु§ भवद्भिर्मे प्रयोजनम् ॥ ६४ ।
 तथा चेदप्रियं रूपे हे हे प्रत्येकशोऽधुना ।
 भूतकार्येष्वमूर्त्तेषु देवलोके तु मूर्त्तिना ।
 तिष्ठध्वमपि कालान्ते लयं त्वाविशत द्रुतम् ॥ ६५ ।
 शरीराणि पुनर्नैव कर्त्तव्योऽहमिति क्वचित् ।
 मूर्त्तिनाञ्च॥ तथा तुभ्यमग्निनामानि वोऽधुना ॥ ६६ ।

* दीप इति (ग) ।

† त्वं प्रपात्यत इति (ग) ।

‡ भवन्त उत्पादिता इति साधु ।

§ मे किन्त्विति (ग) ।

॥ विप्रयोजनमिति (ग) ।

॥ (ग) पुस्तके मूर्त्तिनाद्येवसाधारण्यं सुता तथेतिपर्यन्तः पाठो नास्ति ।

अग्नेर्वैश्वानरो नाम प्राणोपानौ तथाश्विनौ ।
 भविष्यति तथा गौरी हिमशैलसुता तथा ॥ ६७ ।
 पृथिव्यादिगुणस्त्वेष यजवक्त्रो भविष्यति ।
 शरीरधातवस्त्रेमे नानाभूतानि एव तु ॥ ६८ ।
 अहङ्कारस्तथा स्कन्दः कार्तिकेयो भविष्यति ।
 शरीरमाया* दुर्गैषा कारणान्ते भविष्यति ॥ ६९ ।
 दश कन्या भविष्यन्ति काष्ठास्वेतास्तु वारुणाः ।
 अयं वायुर्धनेशस्तु कारणान्ते भविष्यति ॥ ७० ।
 अयं मनो विष्णुनामा भविष्यति न संशयः† ।
 धर्मोऽपि यमनामा च भविष्यति न संशयः ॥ ७१ ।
 महत्तत्त्वञ्च भगवान्महादेवो भविष्यति‡ ।
 इन्द्रियार्थाश्च पितरो भविष्यन्ति न संशयः ॥ ७२ ।
 अयं सोमः पुरा भूत्वा यामिचं सर्व्वदामराः ।
 एवं वेदान्तपुरुषः प्रोक्तो नारायणात्मकः ।
 स्वस्थाने देवताः सर्वा देवस्तु विरराम ह ॥ ७३ ।
 एवंप्रभावो देवोऽसौ वेदवेद्यो जनार्दनः ।
 कथितो नृपते तुभ्यं किमन्यच्छेत्तुमिच्छसि ॥ ७४ ।

इति वराहपुराणे महातप उपपाख्याने समुद्रगोऽध्यायः ।

* शरीरमायेत्यादि श्लोकाश्च (ग) पुस्तके नास्ति ।

† नाम्ना च भविष्यत्येव नाम्यथेति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके एतदर्थं नास्ति ।

षष्ठादशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथमग्नैः समुत्पत्तिरग्निनीर्वा महासुने ।
गौर्या नक्षपतेर्वाऽपि नागानां वा शुहस्र च ॥ १ ।
आदित्यचन्द्रमातृषां दुर्गाया वा दिशान्तथा ॥
धनदस्य च विष्णोर्वा धर्मस्य परमेष्ठिनः ॥ २ ।
शम्भोर्वापि पितॄणाञ्च तथा चन्द्रमसो मुने ।
शरीरदेवताः क्षत्र्याः कथं मूर्तित्वमागताः ॥ ३ ।
किञ्च तासां मुने भोज्यं का वा संज्ञा तिथिश्च का ।
यस्यां दृष्ट्वा त्वमी पुंसां फलं यच्छन्त्यनामयम् ।
एतन्मे सरहस्यन्तु मुने त्वं वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।

महातपा उवाच ।

योगसाध्यस्वरूपेण आत्मा नारायणात्मकः ।
सर्वज्ञः क्रीडितस्तस्य भोगेच्छा चात्मनात्मनि ॥ ५ ।
क्षोभितेऽस्मिन्महाभूते एतन्महैतदद्भुतम् ।
तमद्य प्रीतिमत्तोऽयं विकारं समरोचयत् ॥ ६ ।
विकुर्व्वतस्तस्य तदा महानग्निः समुत्थितः ।
कोटिज्वालापरीवारः शब्दवान्दहनात्मकः ॥ ७ ।
असावप्यतितेजस्वी विकारं समरोचयत् ।
विकुर्व्वतो बभौ वज्रेर्वायुः परमदारुणः ॥ ८ ।
तस्मादपि विकारस्यादाकाशं समपद्यत ।

तच्छब्दलक्षणं व्योम स च वायुः प्रतापवान् ॥ ८ ।
 तच्च तेजोऽश्रसा युक्तं श्लिष्टमन्योन्यतस्तथा ।
 तेजसा शोषितं तीर्य वायुना उग्रगामिणा ॥ १० ।
 बोधितेन तथा व्योममार्गे दत्ते तु तत्त्वज्ञात् ।
 पिण्डीभूतं तथा सर्व्वं काठिन्यं समपद्यत ॥ ११ ।
 सेयं पृथ्वी महाभाग तेषां वृक्षेतराभवत् ।
 चतुर्णां योगकाठिन्यादेकैकं गुणवृद्धितः ॥ १२ ।
 पृथ्वी पञ्चगुणा ज्ञेया तेऽप्येतस्यां व्यवस्थिताः ।
 स च काठिन्यकं कुर्व्वन् ब्रह्माण्डं समपद्यत ॥ १३ ।
 तस्मिन्नारायणी देवचतुर्मूर्त्तिचतुर्भुजः ।
 प्राजापत्येन रूपेण सिद्धस्तुर्विविधाः प्रजाः ॥ १४ ।
 चिन्तयन्नाधिगच्छेत सृष्टिं लोकपितामहः ।
 ततोऽस्य समहान् कोपो जग्ने परमदारुणः ॥ १५ ।
 तस्मात्कोपात्सहस्रार्चिरुत्तस्थौ दहनात्मकः ।
 स तं दिधक्षुर्ब्रह्माणं* ब्रह्मणोक्तस्तदा नृप ॥ १६ ।
 हव्यं कथं वहस्वेति ततोऽसौ हव्यवाहनः ।
 ब्रह्माणं क्षुधितं प्रायात्किङ्करोमि प्रशाधि माम् ।
 स ब्रह्मा प्रत्युवाचैनं त्रिधा त्वत्तिमवाप्स्यसि ॥ १७ ।
 दत्तासु दक्षिणास्त्रादौ त्वत्तिर्भूत्वा यतोऽमरान् ।
 नयसे दक्षिणाभागन्दक्षिणाग्निस्ततोऽभवत् ॥ १८ ।
 आसमन्ताद्भुतं किञ्चिद्यत्त्रिलोके विभावसो ।

तद्वहस्य सुरार्थाय ततस्त्वं हव्यवाहनः ॥ १८ ।
 गृहं शरीरमित्युक्तं तत्पतिस्त्वं यतोऽधुना ।
 अतो वै गार्हपत्यस्त्वं भव सर्वगतो विभो ॥ २० ।
 विश्वावरान् हुतो येन नयसे सन्नतिं प्रभो ।
 अतो वैश्वानरो नाम तव वाक्यं भविष्यति ॥ २१ ।
 द्रविणं बलमित्युक्तं धनञ्च द्रविणं ततः ।
 ददाति तद्ववानेव द्रविणोदास्ततोऽभवत्* ॥ २२ ।
 पापस्तिरोभवेन्नित्यं निःशब्दो निश्चयात्मकः ।
 अतस्त्वं सर्वगता च तेजोऽग्निस्ते भविष्यति ॥ २३ ।
 आप्रपूरणशब्दो य इधानामपि कीर्त्तते ।
 पूरितस्य गतिर्येन तेनेष्टस्त्वं भविष्यसि ॥ २४ ।
 याज्यान्धेतानि नामानि तव पुत्र महामखे ।
 यजन्तस्त्वां नराः कामैस्तर्पयिष्यन्त्यसंशयः ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे महातपत्रपाख्याने अष्टात्यतिनाम अष्टादशोऽध्यायः ।

—•—

जनविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

विष्णोर्विभूतिमाहात्म्यं कथितं ते प्रसङ्गतः ।
तिथीनां शृणु माहात्म्यं कथ्यमानं मया नृप ॥ १ ।
इत्यभूतो महानग्निर्ब्रह्मक्रोधसमुद्भवः ।
उवाच देवं ब्रह्माणं तिथिर्मे दीयतां विभो ।
यस्यामहं समस्तस्य जगतः स्थातिमाप्नुयाम् ॥ २ ।

ब्रह्मोवाच ।

देवानामथ यक्षाणां गन्धर्वाणाञ्च सत्तम ।
आदौ प्रतिपदा येन त्वमुत्पन्नोऽसि पावक ॥ ३ ।
त्वत्पदात्प्रातिपदिकं* सन्धविष्यन्ति देवताः ।
अतस्ते प्रतिपन्नाम तिथिरेषा भविष्यति ॥ ४ ।
तस्यान्तिथौ हविष्येण प्राजापत्येन मूर्त्तिना† ।
होष्यन्ति तेषां प्रीताः स्युः पितरः सर्वदेवताः ॥ ५ ।
चतुर्विधानि भूतानि मनुष्याः यशवोऽसुराः ।
देवाः सर्वे सगन्धर्वाः प्रीताः स्तुस्तर्पितास्त्वयि ॥ ६ ।
यद्योपवासं कुर्वीत त्वङ्गत्तः प्रतिपदिने ।
घीराशनो वा वर्त्तेत शृणु तस्य फलं महत् ।

* (प्रातिपदिकाः ?) ।

† मूर्त्तिना इत्यार्षं, मूर्त्या इति साधु ।

चतुर्युगानि षड्विंशं* स्वर्गलोके महीयते ॥ ७ ।
 तेजस्वी रूपसम्पन्नो द्रव्यवाष्पायते नरः ।
 इह जन्मन्यसौ राजा प्रेत्य स्वर्गे महीयते† ॥ ८ ।
 तूष्णीम्बभूव सोऽप्यग्निर्ब्रह्मादत्ताश्रमं ययौ ॥ ९ ।
 य इदं शृणुयान्नित्यं प्रातरुत्याय मानवः ।
 अग्नेर्जन्म स पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १० ।

इति वराहपुराणे अष्टात्यप्तिर्नाम ऊनविंशोऽध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

एवमग्नेः समुत्पत्तिर्जाता ब्रह्मन्महात्मनः* ।
 प्राणापानी कथं देवावश्विनी सम्बभूवतुः ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रः स्वयं ब्रह्मा द्विसप्तभिः ।
 रूपैर्व्यवस्थितस्तेषां मरीचिः श्रेष्ठतामगात् ॥ २ ।
 तस्य पुत्री महातेजा कश्यपो नाम वै मुनिः ।
 स्वयं प्रजापतिः श्रीमान्देवतानां पिताभवत् ॥ ३ ।

* षड्विंशमित्यर्थं, षड्विंशतिमिति साधु ।

† (ग) पुस्तके एष ग्रीको नास्ति ।

* ब्रह्मात्मनः पुरेति (ग) ।

तस्य पुत्रा बभूवुर्हि आदित्या द्वादश प्रभो ।
 नारायणात्मकं तेजो द्वादश सुप्रकीर्तितम् ॥ ४ ।
 ते ते* मासास्तु आदित्याः स्वयं संवत्सरो हरिः ।
 एवं ते द्वादशादित्या मार्त्तण्डश्च प्रतापवान् ॥ ५ ।
 तस्य त्वष्टा ददौ कन्यां संज्ञां नाम महाप्रभाम् ।
 तस्यापत्यद्वयञ्जज्ञे यमश्च यमुना तथा ॥ ६ ।
 तस्य तेजोऽप्यसहती† बभूवाग्नी मनोजवा ।
 स्वां छायां तत्र‡ संस्थाप्य सा जन्मामोत्तरान् कुरुन् ॥ ७ ।
 तद्रूपां तां स्रवर्णान्तु भेजे मार्त्तण्डभास्करम् ।
 तस्मादपि हयं जज्ञे शनिं तपतिमेव च ॥ ८ ।
 यदा त्वसदृशं भेजे पुत्रान् प्रति नरोत्तम ।
 संज्ञां प्रोवाच भृगवान् क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 असमत्वं न कर्त्तव्यं स्वेष्टपत्येषु भामिनि ॥ ९ ।
 एवमुक्त्वा यदा सा तु असमत्वं व्यरोचत ।
 तदा यमः स्वपितरं प्रोवाच भृशदुःखितः ॥ १० ।
 नेयं माता भवेत्तात अस्माकं शत्रुवत्सदा ।
 सपत्नीव वृथाचारा स्वेष्टपत्येषु वत्सला§ ॥ ११ ।
 एवं यमवचः श्रुत्वा सा छाया क्रोधमूर्च्छिता ।

* ये ते मासा इति (क), (ख) ।

† असहतीत्यार्षम्, असहमानेति साधु ।

‡ स्वां छायांमवेति (ख) ।

§ भामिकीति (ग) ।

शशाप प्रेतराजस्त्वं भविष्यस्यचिरादिव ॥ १२ ।
 एवं श्रुत्वाथ मार्त्तण्डस्तदा पुत्रद्वितेच्छया ।
 उवाच मध्यवर्ती त्वं भविता धर्मपापयोः ।
 लोकपालश्च भविता त्वं पुत्र दिवि शोभसे ॥ १३ ।
 शनिं शशाप मार्त्तण्डश्चायाकोपप्रधर्मितः ।
 त्वं क्रूरदृष्टिर्भविता मातृदोषेण पुत्रक ॥ १४ ।
 एवमुक्त्वा समुत्थाय ययौ भानुर्दिदृक्षया ।
 तामपश्यत्त्वसी सोऽश्वामुत्तरेषु कुरुष्वथ ॥ १५ ।
 ततोऽश्वरूपं गत्वा स गत्वा तत्रोत्तरान् कुरुन् ।
 प्राजापत्येन मार्गेण युयोजात्मानमात्मना ॥ १६ ।
 तस्यां त्वाङ्गामश्वरूपां मार्त्तण्डस्तीव्रतेजसा ।
 वीजं* निर्वोपयामास तज्ज्वलन्तं† द्विधापतत् ॥ १७ ।
 तत्र प्राणस्त्वपानश्च योनीं चात्मजितौ पुरा ।
 वरदानेन च पुनर्मूर्त्तिमन्तौ बभूवतुः ॥ १८ ।
 तौ त्वाङ्गामश्वरूपायां जातौ येन नरोत्तमौ ।
 ततस्तावस्त्रिनी देवी कीर्त्यन्ते रविनन्दनी ॥ १९ ।
 प्राजापत्यं स्वयं भानुस्वाङ्गी शक्तिः परापरा ।
 तस्याः प्राग्वच्छरीरस्यावमूर्त्तौ‡ मूर्त्तिमात्रितौ ॥ २० ।
 ततस्तावस्त्रिनी देवी मार्त्तण्डमुपतस्थतुः ।

* वसुमिति (ग) ।

† ज्वलन्तमित्यर्थः, ज्वलदिति साधु ।

‡ चतुर्भूतौ इति (ग) ।

जचतुः स्वरुचिन्तावत्किङ्कर्तव्यमथावयोः । २१ ।

मार्त्तण्ड उवाच ।

पुत्रैः प्रजापतिं देवं भक्त्याराधयतां वरम् ।

नारायणं स वोऽदाता वरं नूनं भविष्यति ॥ २२ ।

एवं तावद्विनी प्रोक्तौ मार्त्तण्डेन महात्मना ।

तेपतुः स्त्रीव्रतपत्नी तपः परमदुश्चरम् ।

ब्रह्मपारमयं स्तोत्रं जपन्ती तु समाहितौ ॥ २३ ।

तयोः कालेन महता ब्रह्मा नारायणात्मकः ।

तुतोष परमप्रीत्याऽऽ वरच्चैनन्ददौ तयोः ॥ २४ ।

प्रजापाल उवाच ।

अस्त्रिभ्यामीरितं स्तोत्रं ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।

श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रह्मं स्वप्नसादान्महासुने ॥ २५ ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन्यथा स्तोत्रमस्त्रिभ्यां ब्रह्मणः कृतम् ।

ईदृशञ्च फलं प्राप्तं तयोः स्तोत्रस्य चानघ ॥ २६ ।

ओं नमस्ते निष्क्रिय निष्प्रपञ्च

निराश्रय निरपेक्ष निरालम्ब ।

निर्गुण निरालोक निराधार

निर्मम निरालम्ब ॥ २७ ।

* सर्वदातेति (ग) ।

† ते पुनरिति (ग) ।

‡ यत्तु समीत्येति (ग) ।

ब्रह्मा महामह्यं ब्राह्मणप्रिय
 पुरुष महापुरुष पुरुषोत्तम ।
 देव महादेव देवोत्तम
 स्थाणो स्थितिस्थापकः ॥ २८ ।
 भूत महाभूत भूताधिपते
 यक्ष महायक्ष यक्षाधिपते ।
 गुह्य महागुह्य गुह्याधिपते
 सौम्य महासौम्य सौम्याधिपते ॥ २९ ।
 पक्षि महापक्षिपते
 दैत्य महादैत्याधिपते ।
 रुद्र महारुद्राधिपते
 विष्णो महाविष्णुपते ।
 परमेश्वर नारायण
 प्रजापतये नमः ॥ ३० ।

एवं कृतस्तदा ताभ्यामश्विभ्यां स प्रजापतिः ।
 ततोऽथ परमप्रीत्या वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ३१ ।
 वरं वरयतां शीघ्रं देवैः परमदुर्लभम् ।
 येन वो वरदानेन चरतस्त्रिदिवं सुखम् ॥ ३२ ।

अश्विनावूचतुः ।

आवयोर्देवभागन्तु देहि देव प्रजापते ।

स्थाणोत्तम स्थितिस्थापकसमिति (ग)

एतद्वर्णं (ग) पुनर्कं नास्ति ।

सोमपत्वच्च देवानां सामान्यत्वच्च शाश्वतम् ॥ ३३ ।

ब्रह्मोवाच ।

रूपं कान्तिरनौपम्यं भिषक्त्वं सर्व्ववस्तुषु ।

सोमपत्वच्च लोकेषु सर्व्वमेतद्भविष्यति ॥ ३४ ।

महातपा उवाच ।

एतत्सर्व्वं द्वितीयायामश्विभ्यां ब्रह्मणा पुरा ।

दत्तं यस्मादतस्तेषां तिथीनामुत्तमा तिथिः ॥ ३५ ।

एतस्यां रूपकामस्तु पुष्पाहारो भवेन्नरः ।

संवत्सरं शुचिर्नित्यं सुस्वरूपो भवेन्नरः ॥ ३६ ।

अश्विभ्यां ये गुणाः प्रोक्तास्ते तस्यापि भवन्ति च ।

य इदं शृणुयान्नित्यमश्विनोर्जन्म चोत्तमम् ।

सर्व्वपापविनिर्मुक्तः पुत्रवाञ्छायते नरः ॥ ३७ ।

इति वराहपुराणे अश्विपूजितिनोम विंशोऽध्यायः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं गौरी महाप्राज्ञ संस्तुता वरदानतः ।

मूर्त्तिं लब्धवती पुंसः परस्य परमात्मनः ॥ १

महातपा उवाच ।

पूर्व्वं प्रजापतिर्देवः सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।

चिन्तयामास धर्मात्मा यदान्तान्नाध्यगच्छत ॥
 तदास्य कीपात्सञ्ज्ञे स च रुद्रः प्रतापवान् ।
 रोदनात्तस्य रुद्रत्वं सञ्जातं परमेष्ठिनः ॥ २।३ ।
 तस्य ब्रह्मा शुभां कन्यां भार्यायै मूर्त्तिसम्भवाम् ।
 गौरीनान्नीं स्वयं देवीं भारतीं तां ददौ पिता ।
 रुद्रायामितदेहाय स्वयं ब्रह्मा प्रजापतिः ॥ ४ ।
 स तां लब्ध्वा वरारोहं सुदा परमया युतः ।
 सर्गकालेषु तं ब्रह्मा तपसा प्रत्युवाच ह ॥ ५ ।
 रुद्र प्रजाः सृजस्वेति पीनः पुन्येन नोदितः ।
 असमर्थ इति जले निमज्जत* महाबलः ॥ ६ ।
 तपोऽर्थित्वं तपोहीनः स्त्रष्टुं शक्नोति न प्रजाः ।
 एवं चिन्त्य† जले मग्नस्ततो रुद्रः प्रतापवान् ॥ ७ ।
 तस्मिन्निमग्ने देवेशे तां ब्रह्मा कन्यकां पुनः ।
 अन्तःशरीरगां कृत्वा गौरीम्परमशोभनाम् ॥
 पुनः सिद्धञ्चुर्भगवानसृजत्सप्त मानसान् ।
 दक्षश्च तेषामारभ्य‡ प्रजाः सम्यग्विवर्धिताः ॥ ८।९ ।
 तत्र दाक्षायणी पुत्राः सर्व्वे देवाः सवासवाः ।
 वसवोऽष्टौ च रुद्राश्च आदित्या मरुतस्तथा ॥ १० ।
 सापि दक्षाय सुश्रीणी गौरी दत्ताश्च ब्रह्मणा ।

* निमज्जतेति आर्धं, न्यमज्जदिति साधु ।

† चिन्थेति आर्धं, चिन्तयित्वेति साधु ।

‡ तेषामारभ्येति आर्धं, तेभ्य आरभ्येति साधु ।

दुहिदत्वे पुरा या हि रुद्रेणोक्ता महात्मनाः ॥ ११ ।

सा च दाक्षायणी देवी पुनर्भूत्वा नृपोत्तमः ॥ १२ ।

ततो दक्षः प्रष्टृष्टात्मा दौहित्रांस्तान्समृद्धिक्तान् ।

दृष्ट्वा यज्ञमथारमे प्रीणनाय प्रजापतेः ॥ १३ ।

तत्र ब्रह्मसुताः सर्वे मरीच्यादय एव च ।

चक्रुरार्त्विजकं कर्म स्वे स्वे मार्गे व्यवस्थिताः ॥ १४ ।

ब्रह्मा स्वयं मरीच्यसु बभूवाऽन्ये तथापरैः ।

अत्रिसु यज्ञकर्मस्थ आग्नीध्रस्त्वङ्गिराभवत् ॥ १५ ।

होता पुलस्त्यस्वभवदुक्षाता पुलहोऽभवत् ।

क्रतो क्रतुसु प्रस्रोता तदा यज्ञे महातपाः ॥ १६ ।

प्रतिहर्त्ता प्रचेतासु तस्मिन् क्रतुवरे बभौ ।

सुब्रह्मण्यो वश्विष्ठसु सनकाद्याः सभासदः ॥ १७ ।

तत्र याज्यः स्वयं ब्रह्मा स च इज्यसु विश्वकृतः ।

पूज्या दक्षस्य दौहित्रा रुद्रादित्योऽङ्गिरादयः ॥ १८ ।

प्रत्यक्षं पितरस्ते हि तैः प्रीतैः प्रीयते जगत् ।

तत्र भागार्थिनी देवा आदित्या वसवस्तथा ॥ १९ ।

विश्वेदेवाः सपितरो गन्धर्वाद्या मरुतृणाः ।

जगद्दुर्यज्ञभागांस्तान्यावन्तो हविषार्पिताः ॥ २० ।

तावत्कालं जलात्स्य उत्तस्थौ ब्रह्मणः पुनः ।

* श्रीकोऽयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† उद्धिक्तदिति (ग) ।

‡ पूज्यते इति (ख) ।

रुद्रः कीर्षीरुवी बलं पूर्वमन्वी महाजले ॥ २१ ।
 स सहस्रार्कसहस्री निचक्राम जलात्ततः ।
 सर्वज्ञानमयो देवः सर्वदेवमयोऽमलः ॥ २२ ।
 प्रत्यक्षदर्शी सर्वस्य जगतस्तपसा बभौ ।
 तस्मिंस्तु काले पञ्चानाम्नातः सर्गो नरोत्तम ॥ २३ ।
 दिव्यानां पृथिवीस्थानां चतुर्णां मरजातिनाम्* ।
 रौद्रसर्गस्य सभूतिस्तदा सद्योऽपि जायते ।
 इदानीं रुद्रसर्गस्त्वं शृणु पार्थिवसत्तम ॥ २४ ।
 दशवर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महज्जले ।
 प्रतिरुद्रो यदा रुद्रस्तदा चोर्वीं सकाननाम् ॥
 दृष्ट्वा शस्यवतीं रम्यां मनुष्यपशुसङ्कुलाम् ।
 शय्याव च तदा शब्दानृत्विजां दक्षसङ्गनि ।
 आश्रमे यन्नियानोच्चैर्योगस्थैरिति कीर्तितान् ॥ २५ ।
 ततः श्रुत्वा महातेजाः सर्वज्ञः परमेश्वरः ।
 चुकोप सुभृशन्देवो वाक्यचेदमुवाच ह ॥ २६ ।
 अहं पूर्वन्तु कविना सृष्टः सर्वात्मना विभुः ।
 प्रजाः सृजस्वेति तदा वाक्यमेतत्तथोक्तवान् ॥ २७ ।
 इदानीं केन तत्कर्म कृतं सृष्ट्यादिवर्णनम् ।
 एवमुक्तो शृणु कोपाननाद परमेश्वरः ॥ २८ ।
 तस्यैव नदतो ज्वालाः श्रोत्रेभ्यो निर्ययुस्तदा ।
 तत्र भूतानि वैताला उच्छुष्मा प्रेतपूतनाः ।

उत्तम्युः कोटिशस्तन मानाप्रहरणावृताः ॥ ३० ।
 तं दृष्ट्वा भूतसङ्घाता विविधायुधपाणयः ।
 ससर्ज वेदविद्याङ्गरथं परमशीभनम् ॥ ३१ ।
 तस्मिन्मृगद्वयं स्वशौः* जितत्त्वञ्च त्रिवेणुकम् ।
 त्रिपूजकं त्रिषवणं धर्माच्चं मारुतध्वनिम् ।
 अहोरात्रे पताके द्वे धर्माधर्मे† तु दण्डकम् ।
 शकटं सर्वविद्याञ्च त्वयं ब्रह्मा हि सारथिः ॥ ३२।३३ ।
 मायत्री च धनुस्तस्य ओङ्कारो गुण एव च ।
 स्वराः सप्त शरास्तस्य देवदेवस्य सुव्रत ॥ ३४ ।
 एवं कृत्वा स सामग्रीन्देवदेवः प्रतापवान् ।
 जगाम दक्षयज्ञाय कीपाद्गुद्रः प्रतापवान् ॥ ३५ ।
 गच्छतस्तस्य देवस्य अम्बराङ्गिरसन्नयत् ।
 ऋत्विजां मन्त्रनिचयो नष्टो रुद्रागमे तदा ॥ ३६ ।
 विपरीतमिदं दृष्ट्वा तदा सर्वेऽपि ऋत्विजः ।
 जञ्चुः सन्नद्धतां देवा मद्ब्रह्मो भयमागतम् ॥ ३७ ।
 कश्चिदायाति बलवानसुरो ब्रह्मनिर्मितः ।
 यज्ञभागार्थमेतस्मिन् क्रतौ परमदुर्लभम् ॥ ३८ ।
 एवमुक्तास्ततो देवा जञ्चुर्मातामहं तदा ।
 दक्ष तात किमत्रास्मत्कार्यं ब्रूहि विवक्षितम् ॥ ३९ ।

* शब्दद्वि (क), (ख) ।

† धर्माधर्मौ इति साधु ।

इत्युवाच ।

जघ्नतां हुतमस्त्राणि सङ्ग्रामोऽत्र विधीयताम् ॥ ४० ॥

एवमुक्ते तदा देवैर्विविधायुधधारिभिः ।

रुद्रस्यानुचरैः सार्धं महद्युधं प्रवर्तितम् ॥ ४१ ॥

तत्र वैतालभूतानि कूष्माण्डा ग्रहपूतनाः ।

युयुर्लोकपालैश्च नानायुधधराणि च ॥ ४२ ॥

दिवी रौद्राणि भूतानि निर्गच्छन्तो यमालयम् ।

चिच्छिपुः सायकान् घोरानसीष्वासपरश्वधान् ॥ ४३ ॥

भूतान्यपि मृधै घोराण्युल्लुक्कैरस्त्रिभिः शरैः ।

जघ्नुर्देवान्मृधे रोषाद्गुद्रस्य पुरतो बलात् ॥ ४४ ॥

ततस्तस्मिन्महारौद्रे संग्रामे भीमरूपिणी ।

रुद्रो भगस्य नेत्रे तु विभेदैकेषुणा मृधे ॥ ४५ ॥

रुद्रस्य शरपातेन नष्टनेत्रं भगं तदा ।

दृष्ट्वास्य क्रोधात्तेजस्वी पूषा रुद्रमयोधयत् ॥ ४६ ॥

सृजन्तमिषुजालानि पूषणन्तु† महामृधे ।

दृष्ट्वा रुद्रोऽस्य दन्तांस्तु चकर्ष परवीरहा ॥ ४७ ॥

तस्य दन्तांस्तदा दृष्ट्वा पूष्णो रुद्रेण पातितान् ।

दुहुवुः सर्व्वतो दिक्षु रुद्रास्त्रिकादय दुतम् ॥ ४८ ॥

तां भग्नां सहसा दिक्षु दृष्ट्वा विष्णुः‡ प्रतापवान् ।

* जम्भुरिति (ग) ।

† पूषणमिति साधु ।

‡ रुद्र इति (ग) ।

आदित्यावरजो वाक्यमुवाच खवलं तदा ॥ ४९ ।
 क्व यात पौरुषस्यक्ता दर्पं माहात्म्यमेव च ।
 व्यवसायं कुलं भूतिं कथं न स्मर्यते द्रुतम् ॥ ५० ।
 परमेष्ठिगुणैर्युक्ता लब्धमायुर्यतः पुरा ।
 तं नमस्कुरुतामोघं पृथिव्यां पद्मजं* स्वयम् ॥ ५१ ।
 एवमुक्ता गरुत्मन्तमारुरोह हरिस्तदा ।
 शङ्खचक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ॥ ५२ ।
 ततो हरिहरं युद्धमभवत्तोमहर्षणम् ।
 रुद्रः पाशुपतास्त्रेण विव्याध हरिमोजसम् ॥ ५३ ।
 हरिर्नारायणास्त्रेण रुद्रं विव्याध कोपवान् ।
 नारायणं पाशुपतमुभेऽस्त्रे व्योम्नि रोषिते ।
 युयुधाते भृशं दिव्यं परस्परजिघांसया ।
 दिव्यं वर्षसहस्रान्तु तयोर्युद्धमभूत्तदा ॥ ५४।५५ ।
 तत्रैकं मुकुटोद्धतमन्यश्च जटजालकम् ।
 एकं प्रधापयच्छङ्खमन्यच्छमरकं शुभम् ॥ ५६ ।
 एकं खड्गकरं तत्र तथान्यन्दणधारिणम् ।
 एकङ्क्षीसुभदीप्ताङ्गमन्यं भस्मविभूषितम् ॥ ५७ ।
 एकं गदां भ्रमयन्तं† द्वितीयं दण्डमेव च ।
 एकं शोभति‡ कण्ठस्थैर्मणिभिः स्वस्थिभिः परम् ॥ ५८ ।

* यत्प्रजमिति (ग) ।

† भ्रमयतीति (क), (ख) ।

‡ शोभतीति चार्धं, शोभत इति साध ।

एकं पीताम्बरं तत्र द्वितीयं सर्पमिश्रकम् ।
 एवं तौ सर्दिनावस्त्रौः रौद्रनारायणात्मकौ ।
 अन्योऽन्यातिशयोपेतौ तदाक्षौक्य पितामहः ।
 उवाच शान्त्यतामस्त्रे स्वस्वभावेन सुव्रते ॥ ५८॥६०॥
 एवं ते ब्रह्मणा प्रोक्ते शान्तभावं प्रजन्मतुः ।
 अथ विष्णुहरौ ब्रह्मा वाक्वमेतदुवाच ह ॥ ६१॥
 उभौ हरिहरौ देवौ लोके ख्यातिं गमिष्यथः ।
 अथ च यज्ञो विध्वस्तः सम्पूर्णत्वं गमिष्यति ॥ ६२॥
 दक्षस्य ख्यातिमाँल्लोके सन्तत्यायं भविष्यति ॥ ६३॥
 एवमुक्त्वा हरिहरौ तदा लोकपितामहः ।
 ब्रह्मा लोकानुवाचेदं रुद्रभागोऽस्य दीयताम् ॥ ६४॥
 रुद्रभागो ज्येष्ठभाग इतीयं वैदिकी श्रुतिः ।
 सुतिश्च देवाः कुरुत रुद्रस्य परमेष्ठिनः ॥ ६५॥
 भगनेत्रहरं देवं पूष्णो दत्तविनाशनम् ।
 सुतिं कुरुत वः† शीघ्रं गीतैरेतैस्तु नामभिः ॥
 येनायं वः प्रसन्नात्मा वरदत्वं भजेत ह ॥ ६६॥
 एवमुक्तास्तु ते देवा स्तोत्रं शश्वोर्महात्मनः ।
 चक्रुः परमया भक्त्या नमस्कृत्य स्वयम्भुवे ॥ ६७॥
 देवा ऊचुः ।

नमो विषमनेत्राय नमस्ते त्र्यम्बकाय च ।

* अत्रास्त्रशब्दस्य तद्विशेषणानाञ्च पुंस्त्वमार्थम् ।

† चेति (ग) ।

नमः सहस्रनेत्राय नमस्ते शूलपाणिने ।

नमः खट्वाङ्गहस्ताय नमस्ते दण्डधारिणे ॥ ६८ ।

त्वं देव हुतभुग्ज्वालाकोटिभानुसमप्रभः ।

अदर्शने वयं देव मूढविघ्नानतोऽधुना ॥ ६९ ।

नमस्त्रिनेत्रार्तिहराय शम्भो

त्रिशूलपाणे विघ्नतास्यरूप ।

समस्तदेवेश्वर शुद्धभाव

प्रसीद रुद्राश्रित सर्वभाव ॥ ७० ।

पूष्णोऽस्य दन्तान्तक भीमरूप

प्रलम्बभोगीन्द्रलुलन्तकण्ठ ।

विशालदेहाश्रित नीलकण्ठ

प्रसीद त्रिश्वेश्वर विश्वमूर्त्ते ॥ ७१ ।

भगाच्चिसंस्फोटनदक्षकर्मा

गृहाण भागं मखतः प्रधानम् ।

प्रसीद देवेश्वर नीलकण्ठ

प्रपाहि नः सर्वगुणोपपन्न* ॥ ७२ ।

सिताङ्गरागाप्रतिपन्नमूर्त्ते

कपालधारिंस्त्रिपुरघ्न देव† ।

प्रपाहि नः सर्वभयेषु चैव‡

* सर्वभयेषु चैव इति (क) ।

† एतदर्थं (ख) पुस्तके नास्ति ।

‡ चैवेति (क), (ख) ।

उमापते पुष्करनालजम् ॥ ७३ ।

पश्यामि ते* देहगतात्सुरेश

सर्गादयो वेदवराननन्त ।

साङ्गान् सविद्यान् सपदक्रमांश्च

सर्वान्निलीनांस्त्वयि देवदेव ॥ ७४ ।

भव सर्व्व महादेव पिनाकिनुद्र ते हर ।

नताः का सर्व्वे विंशेश चाहि नः परमेश्वर ॥ ७५ ।

इत्थं सुतस्तदा देवैर्देवदेवो महेश्वरः ।

तुतोष सर्व्वदेवानां वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ७६ ।

रुद्र उवाच† ।

भगस्य नेत्रं भवतु पूष्णो दन्तास्तथा मुखे ।

दक्षस्याच्छिद्रतां यातु यज्ञस्याप्यदितेः सुताः ॥ ७७ ।

पशुभावं तथा चापि अपनेष्यामि वः सुराः ।

महर्षनेन यो जातः पशुभावो दिवीकसाम् ।

स मयापहृतः सद्यः पतित्वं वो भविष्यति‡ ॥ ७८ ।

अहञ्च सर्व्वविद्यानां पतिराद्यः सनातनः ।

अहं वै पतिभावेन पशुमध्ये§ व्यवस्थितः ।

* पश्याम्यहमिति (ग) ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ (७८) अङ्कितः पाठः (क) पुस्तके नास्ति । (ख) पुस्तके स मयापहृत

इत्यस्मादनन्तरं मभामध्ये व्यवस्थित इति पाठो वर्तते ।

§ मध्यमिति (ग) ।

अतः पशुपतिर्नाम मम लोके भविष्यति* ॥ ७९ ।
 ये मां यजन्ति तेषां स्याद्दीक्षा पाशुपती भवेत् ॥ ८० ।
 एवमुक्ते तु रुद्रेण ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 उवाच रुद्रं सस्नेहं स्मितपूर्वमिदं वचः ॥ ८१ ।
 भ्रुवं पशुपतिर्हैव त्वं लोके ख्यातिमेष्यसि ।
 अयञ्च देवस्तन्नाम्ना लोके ख्यातिं गमिष्यति ॥ ८२ ।†
 आराध्यश्च समस्तानां लोकादीनां गमिष्यति ॥ ८३ ।
 एवमुक्त्वा तदा ब्रह्मा दक्षं प्रोवाच बुद्धिमान् ।
 गौरीं प्रयच्छ रुद्राय पूर्वमेवोपपादिताम् ॥ ८४ ।
 एवमुक्त्वा ददा देवस्तां कन्यां दक्षसन्निधौ ।
 ददौ रुद्राय महते गौरीं परमशोभनाम् ॥ ८५ ।
 दक्षस्य च प्रियं कुर्वन् बहुमानपुरःसरम् ।
 गृहीतायान्तु कन्यायां दाक्षायस्यां पितामहः ।
 ददौ रुद्राय निलयं कैलासं सुरसन्निधौ ॥ ८६ ।
 रुद्रोऽपि प्रययौ भूतैः समं कैलासपर्वतम् ।
 देवाद्यापि यथास्थानं स्वं स्वं जग्मुर्मुदान्विताः ॥ ८७ ।
 ब्रह्मापि दक्षसहितः प्राजापत्यं पुरं ययौ ॥ ८८ ।

इति वराहपुराणे गौर्युत्पत्तिर्नाम एकविंशोऽध्यायः ।

* श्लोकोऽयं (ख) पुस्तके अन्यथैव पठितः । यथा—

स मयाऽपगतः सङ्घसभामध्ये व्यवस्थितः ।

अतः पशुपतिर्नाम मम लोके भविष्यति ॥

† ८२ श्लोकः (क), (ख) पुस्तकयोर्नास्ति ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

तस्मिन्निवसतस्तस्य रुद्रस्य परमेष्ठिनः ।

शुकोप गौरी देवस्य पितुर्वैरमनुस्मरन्* ॥ १ ॥

चिन्तयामास देवस्य अनेनापहृतं पुरम् ।

यज्ञो विधिध्वंसितो यस्मात्तस्माद्देहं त्यजाम्यहम् ॥ २ ॥

आराध्य तपसा तस्य गृहे भूत्वा व्रजाम्यहम् ।

कथं गच्छामि पितरं दत्तं क्षयितवान्धवम् ॥ ३ ॥

भवपत्नी च दुहिता एवं सञ्चिन्त्य सुन्दरी ।

जगाम तपसे देवी हिमवन्तं महागिरिम् ॥ ४ ॥

तत्र कालेन महता क्षपयन्ती कलेवरम् ।

स्वशरीराग्निना दग्धा ततः शैलसुताभवत् ।

उमा नामेति महती कृष्णा चेत्यभिधानतः ॥ ५ ॥

लग्धा तु शोभनां मूर्त्तिं हिमवन्तगृहे शुभाम् ।

पुनस्तपश्चकारोग्रं देवं स्मृत्वा त्रिलोचनम् ॥ ६ ॥

असावेव पतिर्मह्यमित्युक्त्वा तपसि स्थिता ॥ ७ ॥

कुर्वन्त्या तप्तपञ्चोग्रं हिमवन्ते महागिरौ ।

कालेन महता देवस्तपसाराधितस्तया ।

आजगामाश्रमन्तस्या विप्रो भूत्वा महेश्वरः ॥ ८ ॥

वृद्धः शिथिलसर्वाङ्गः खलंश्चैव पदे पदे ।

* अनुस्मरन्तीति साधु । एवं परत्रापि ।

कच्छान्तस्याः समीपन्तु आगत्य द्विजसत्तमैः ।
 बुभुक्षितोऽस्मि मे देहि भद्रे भोज्यं द्विजस्य तु । ८ ॥
 एवमुक्ता तदा कन्या उमा शैलसुता शुभा ।
 उवाच ब्राह्मणं भोज्यं दद्वि विप्र फलादिकम् ।
 कुरु स्नानं द्रुतं विप्र भुञ्जस्वान्नं* यदृच्छया ॥ ९ ॥
 एवमुक्तस्तदा विप्रस्तस्याः पार्श्वे महानदीम् ।
 गङ्गां जगाम स्नानार्थं स्नानं कर्त्तुमवातरत् ॥ ११ ॥
 स्नानन्तु कुर्वता तेन रुद्रेण द्विजरूपिणा ।
 भूत्वा मायाभयं भीमं मकरं भयदर्शनम्†
 ग्राहितसु तदा विप्रस्तेन दुष्टेन मङ्गना ॥ १२ ॥
 दृष्ट्वा धृतमथात्मानं मकरेण बलीयसा ।
 हृदमात्मानमन्यस्तां दर्शयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ १३ ॥
 अब्रह्मण्यङ्गतं कन्ये त्रायस्व मामतो भूषात् ।
 यावन्न याति विष्णुतिं तावन्मान्वातुमर्हसि ॥ १४ ॥
 एवमुक्ता तदा कन्या चिन्तयामास पार्वती ।
 पितृभावेन शैलेन्द्रं भर्तृभावेन शङ्करम् ।
 स्पृशामि तपसा पूता कथं विप्रं स्पृशाम्यहम् ॥ १५ ॥
 यद्येनन्नापकर्षामि करेण च जले धृतम् ।
 तदानीं ब्रह्मवध्या† मे भविष्यति न संशयः ॥ १६ ॥

* भुञ्जस्व इति शार्ङ्ग, भुङ्क्ष्वेति साधु ।

† ब्रह्मवधेति साधु, एवं परत्रापि ।

अन्यं व्यतिक्रमे धर्ममपनेतुश्च शक्यते ।

ब्रह्मवध्या पुनर्नैवमेवमुक्ता गतात्वरत्नः ॥ १७ ।

सा गत्वा त्वरितं भीरुर्गृहीत्वा पाणिना द्विजम् ।

चकर्षान्तर्जलात्तावत्स्वयभूतपतिर्हरः ॥ १८ ।

यमाराध्य तपश्चर्तुमारब्धं शैलपुत्रयागः ।

स एव भगवानुद्रस्तस्याः पाशवलयम्बितः ॥ १९ ।

तं दृष्ट्वा लज्जिता देवी पूर्वत्वागममुत्तरम् ।

न किञ्चिदुत्तरं सुभूर्वदति स्म सुलज्जया ॥ २० ।

तूष्णीभूतान्तर्तां दृष्ट्वा गौरीं रुद्रो हसन्निव ।

पाणौ गृहीत्वा मां भद्रे कथन्त्यक्तुमिहार्हसि ॥ २१ ।

मत्पाणिः प्रहृष्टं भद्रे दृष्ट्वा यदि करिष्यसि ।

तदानीं ब्रह्मणः पुत्रग्रामाहारार्थं ब्रवीम्यहम् ॥ २२ ।

न भवेत्परिहासोऽयमुक्तं देवी परम्परा ।

लज्जमाना तदा वाक्यं वदति स्मितपूर्वकम् ॥ २३ ।

देवेदेव त्रिलोकेषु त्वदर्थोऽयं समुद्यमः ।

प्रागजन्माराधितो भर्ता भवान्देवो महेश्वरः ॥ २४ ।

इदानीं मे भवान्देवः पतिर्नान्यो भविष्यति ।

किन्तु स्वामी पिता मम शैलेन्द्रे मे प्रजामि तम् ॥ २५ ।

● अत्वरदति आर्षं, अत्वरतेति साधु ।

† पुत्रयेति आर्षं, पुत्रेति साधु ।

‡ त्वत्पाणीति (ग) ।

§ तदानीं ब्रह्मणः पुर्वो तां भार्याये ब्रवीम्यहमिति क्वचिन्पाठः ।

अनुज्ञाप्य विधानेन ततः पाणिद्वहीषसिः ॥ २६ ।
 एवमुक्ताः तदा देवी पितरं प्रति भामिनी ।
 कृताञ्जलिपुटा भूत्वा हिमवन्तमुवाच ह ॥ २७ ।
 इतोऽन्यजन्मभर्ता मे रुद्री दक्षमखान्तकः ।
 इदानीं तपसा सैव ज्ञातोऽभून्नृतिभावनः ॥ २८ ।
 स च विश्वपतिर्भूत्वा ब्राह्मणो मे तपोवनम् ।
 आगत्य भोजनार्थं मां याचयामास शङ्करः ॥ २९ ।
 मया स्नातुं व्रजस्वेति चोदितो जाङ्गवीं गतः ।
 तत्रासौ वृक्षभावेन द्विजरूपेण शङ्करः ।
 मकरेण धृतः पूर्वमब्रह्मण्यमुवाच ह ॥ ३० ।
 ब्रह्महत्याभयात्तात मया पाणौ धृतस्ततः ।
 धृतमात्रः स्वकन्देहं दर्शयामास शङ्करः ॥ ३१ ।
 ततो मामब्रवीद्देवः पाणिग्रहणमागतम् ।
 भविता देविः मा किञ्चिद्दिचारय तपोधने ॥ ३२ ।
 एवमुक्ता त्वहं तेन शङ्करेण महात्मना ।
 तदनुज्ञाप्य देवेशं भवन्तं प्रष्टुमागता ॥ ३३ ।
 इदानीं यत्क्षमं कार्यं तच्छीघ्रं संविधीयताम् ॥ ३४ ।
 एवं श्रुत्वा तदा वाक्यं शैलराजो मुदा युतः ।

• एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† शाल्वेति (ग) ।

‡ भवती देवीति (ख) ।

§ यत्क्षमेति (ग) ।

जचे दुहितरं कन्यां* तस्मिन्काले वरानमः ॥ ३५ ।
 पुत्रि धन्योऽस्माहं लोके यस्य रुद्रः स्वयं हरः ।
 जामाता भविता देवस्त्वयाऽपत्यवदस्माग् ॥ ३६ ।
 स्थापितो मूर्ध्नि देवानामपि पुत्रि त्वया ह्यहम् ।
 स्वीयतां क्षणमेकन्तु यावदागमनं मम ॥ ३७ ।
 एवमुक्त्वा गतो राजा शैलानां ब्रह्मणोऽन्तिकम् ।
 तत्र दृष्ट्वा महात्मानं सर्व्वदेवपितामहम् ॥
 उवाच प्रणतो भूत्वा ब्रह्माणं शैलराट् ततः† ।
 देवीमा दुहिता मद्भ्यं‡ तां रुद्राय ददाम्यहम् ॥ ३८।३९ ।
 प्रयच्छीवाच देवानां तदा लोकपितामहः । ४० ।
 एवमुक्तः शैलराजः स्ववेष्मागम्य सत्वरम् ।
 तुस्मन्नुत्तरदक्षैव हाहां हृहन्तथैव च ॥
 स गत्वा किन्नराद्यैव असुरान्नाक्षसानपि॥ ४१ ।
 पर्व्वताः सरितः शैला वृक्षा ओषधयस्तथा ।
 आगता मूर्त्तिमन्तो वै पर्व्वताः सङ्गमोपलाः ।

* उवाच दुहितां कन्यामिति (क), तत्र दुहितामिति चार्धं दुहितरमिति साधु ।
 एवं सर्व्वत्र ।

† अपत्यवानिति साधु ।

‡ शैलराट् तथेति (ग) ।

§ मद्भ्यमित्यत्र पञ्चीस्थाने चतुर्थी (भार्धमिदम्) ।

॥ देवीमा दुहिता मद्भ्यमुदिवचति तां शुभामिति (ग) ।

॥ भमापिकाक्रिया नास्ति । तथा परत्रापि (४२) लोके ।

हिमवद्दुहितान्द्रष्टुं विवाहं शङ्करेण ह ॥ ४२ ।
 तत्र वेदी क्षितिद्यासीत्कलशाः सप्त सागराः ।
 सूर्यो दीपस्तथा सोमः सरितो ववहुर्जलम्* ॥ ४३ ।
 एवं विवाहसामग्रीं कृत्वा शैलनराधिपः ।
 प्रेषयामास रुद्राय समीपं मन्दरं गिरिम् ॥ ४४ ।
 स तदा शङ्करोक्तस्तु मन्दरो द्रुतमाययौ ।
 विधिना सोमयागं पाणिं जग्राह परमेश्वरः ॥ ४५ ।

तत्रोत्सवे पर्वतनारदौ द्वौ
 जगुश्च सिद्धा ननृतुर्वनस्पताः‡ ।
 पुष्पाण्यनेकानि विचित्रिपुः शुभा-
 ननृतुरुच्चैः सुरयोषितो मृगम् ॥ ४६ ।
 तस्मिन्विवाहे सलिलप्रवाहे
 चतुर्मुखो लोकपरस्त्रसंस्थः ।
 उवाच कन्यां तव पुत्रि लोके
 नारी प्रभर्ता तव चान्यपुंसाम् ॥ ४७ ।
 इत्येवमुक्त्वा स उमां सरुद्रां
 पितामहः स्वं पुरमाजगाम ॥ ४८ ।

स बभूव यथा प्रीतं प्रजापालाय पृच्छते ।

* ववहुरिति आर्षं, ऊहुरिति साधु । सरितो वै बहुञ्जलमिति (ग), तत्राप्यवह-
 मिति साधु ।

† स उमथेति साधु ।

‡ वनस्पता इति आर्षं, वनस्पतय इति साधु ।

ऋषिणा महता पूर्वं तपसा भावितात्मना ॥ ४८ ।
 गौर्या उत्पत्तिरेषा वै कथिता परमर्षिणा ।
 विवाहश्च यथा वृत्तस्तत्सर्वं कथितन्तव ॥ ५० ।
 एतत्सर्वन्तु गौर्या वै सम्पन्नन्तु तृतीयया ।
 तस्यान्तिथौ तृतीयायां लवणं वर्जयेत्सदा ॥ ५१ ।
 यद्योषीष्यति* नारी वा सा सौभाग्यन्तु विन्दति ॥ ५२ ।
 दुर्भगा या तु नारी स्यात्पुरुषस्यातिदुर्भगः ।
 एतच्छ्रुत्वा तृतीयायां लवणन्तु विवर्जयेत् ॥ ५३ ।
 सर्वकामानवाप्नोति सौभाग्यं द्रव्यसम्पदः* ।
 आरोग्यञ्च सदा लोके कान्तिं पुष्टिञ्च विन्दति ॥ ५४ ।

इति वराहपुराणे गौर्युवाची नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं गणपतेर्जन्य मूर्त्तिमन्तश्च सत्तम ।
 एतन्मे संशयच्छिन्धि हृदि कष्टं व्यवस्थितम् ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

पूर्वं देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ।
कार्यारम्भं तथा चक्रुः सिद्ध्यते च न संशयः ॥ २ ।
सन्मार्गवर्त्तिषु तथा सिद्ध्यन्ते विघ्नतः क्रियाः* ।
असत्कारिषु सर्वेषु तद्देवमविघ्नतः ॥ ३ ।
ततो देवाः सपितरश्चिन्तयामासुरोजसः ।
असत्कार्येषु विघ्नार्थं सर्व्व एवाभ्यमन्त्रयन् ॥ ४ ।
ततस्तेषां तदा मन्त्रं कुर्व्वतां त्रिदिवीकसाम् ।
बभूव बुद्धिर्गमने रुद्रं प्रति महामतिम् ॥ ५ ।
ते तत्र रुद्रमामन्त्र्य कौलासनिलयं गुरुम् ।
जघुः सविनयं सर्व्वं प्रणिपातपुरःसरम् ॥ ६ ।

• देवा जघुः ।

देवदेव महादेव शूलपाणे त्रिलोचन ।
विघ्नार्थमविशिष्टानामुत्पादयितुमर्हसि ॥ ७ ।
एवमुक्तस्तदा देवैर्भवः परमया मुदा ।
उमां निरीक्षयामास चक्षुषा निमिषेण ह ॥ ८ ।
देवानां सन्निधौ तस्य पश्यतोमां† महात्मनः ।
चिन्ताभूद्गोम्नि मूर्त्तिर्नो दृश्यते केन हेतुना ॥ ९ ।
पृथिव्यां विद्यते मूर्त्तिरपां मूर्त्तिस्तथैव च ।
तेजसः श्वसनस्यापि मूर्त्तिरेषा तु दृश्यते ॥ १० ।

* 'ख'पुस्तकेऽतःपरं पादचतुष्टयं नास्ति ।

† पश्यतोमामिति चार्थः, पश्यत उमामिति चाप्यु ।

आकाशश्च कथं नैति मत्वा देवो जहास च ।
 ज्ञानशक्तिः पुमान्दृष्ट्वा यदृष्टं व्योम्नि शम्भुना ॥ ११ ।
 यद्योक्तं ब्रह्मणा पूर्वं शरीरन्तु शरीरिणाम् ।
 यच्चापि हसितन्तेन देवेन परमेष्ठिना ॥
 एतत्कार्यञ्चतुष्केषु पृथिव्यादिचतुर्ष्वपि ।
 मूर्त्तिमानतितेजस्वी हसतः परमेष्ठिनः ॥
 प्रदीप्तास्यो महादीप्तः कुमारो भासयन्दिशः ।
 परमेष्ठिगुणैर्युक्तः साक्षाद्गुह्य इवापरः ॥
 उत्पन्नमात्रो देवानां व्युषितः संप्रमोहयन् ।
 कान्त्या दीप्त्या तथा मूर्त्त्या रूपेण च महात्मवान् ॥ १२-१५ ।
 तं दृष्ट्वा परमं रूपं कुमारस्य महात्मनः ।
 उमाऽनिमेषनेत्राभ्यां तमपश्यत* भामिनी ॥ १६ ।
 तं दृष्ट्वा कुपितो देवः स्त्रीभावञ्चक्षलं तथा ।
 मत्वा कुमाररूपन्तु शोभनं मोहनं दृशाम् ॥ १७ ।
 ततः शशाप तन्देवो गणेशम्परमेश्वरः ।
 कुमार गजवक्त्ररूपं प्रसन्नजठरस्तथा ।
 भविष्यसि तथा सर्पैरुपवीतगतिर्ध्रुवम् ॥ १८ ।
 एवं शशाप तन्देवस्त्रीव्रकोपसमन्वितः ।
 ध्रुवन् शरीरमुत्थाय ततो देवो कषान्वितः ॥ १९ ।
 यथा यथासौ स्वशरीरमाय-

* अपश्यत इति आर्षं, अपश्यदिति भाष्य ।

† कर्मेरिति (क), (ख) ।

मृनाति देवस्त्रिगिष्ठास्त्रपाणिः ।

तथा तथा चाङ्गरुहाश्चकाशे

जलं क्षिती संन्यपतत्तथान्धे ॥

विनायकानेकविधा* गजास्या-

स्तमालनीलाञ्जनसन्निकाशाः ।

उत्तस्युरुच्चैर्विविधास्तहस्ता-

स्ततस्तु देवो मगसाकुलेन ॥ २०।२१ ।

किमेतदित्यद्भुतकर्मकारी

द्येकः करोत्यप्रतिमं महच्च ।

कार्यं सुराणां कृतमेतदिष्टं

भवेदथैनं धरितः कुतस्तत् ॥ २२ ।

दिवौकसश्चिन्तयतां तथा तु

विनायकैः क्ष्मा क्षुभिता बभूव ।

चतुर्मुखश्चाप्रतिमं† विमान-

मारुह्य खे वाक्यमिदं जगाद् ॥ २३ ।

धन्याः स्य देवाः सुरनायकेन

त्रिलोचनेनाद्भुतरूपिणा च ।

अनुगृहीताः परमेश्वरेण

सुरद्विषां विघ्नकृताः क्षतौ च ॥ २४ ।

इत्येवमुक्त्वा प्रपितामहस्ता-

* विनायका अनेकविधा इति साधु ।

† चतुर्मुखाः प्रपितामह इति (ख) ।

नुवाच देवस्त्रिशिखास्त्रपाणिम् ।
 यस्ते विभो वक्त्रसमुद्भवः प्रभु-
 विनायकानां भवः* सत्त्वमेऽनुगाः ॥ २५ ।
 भवन्तथास्यात्मवरेण चाम्बरे
 त्वया चतुर्ष्वसु शरीरचारी ।
 आकाशमेतद्बहुधा व्यवस्थितं
 त्वया चैको वदतान्तेऽपयाताः† ॥ २६ ।
 प्रभुर्भव त्वं प्रतिमास्त्रपाणिना
 इमानि चास्त्रेषु वरांश्च देहि ।
 इत्येवमुक्त्वा विगते पितामहे
 त्रिलोचनश्चात्मभवं जगाद ॥ २७ ।
 विनायको विघ्नकरो गजास्यो
 गणेशनामा च भवस्य पुत्रः ।
 एते च सर्वे त्वपयान्तु भृत्या-
 विनायकाः क्रूरदृशः प्रचण्डाः ॥ २८ ।
 उच्छुम्भदानादिविहङ्गदेहाः
 कार्येषु सिद्धिं प्रतिपादयन्तः ।
 भवांश्च देवेषु तथा मखेषु
 कार्येषु चान्येषु महानुभावान् ॥ २९ ।
 अग्रेषु पूजां लभतेऽन्यथा च

* भवेत्यर्थे, भवत्विति साधु ।

† प्रयता इति (ग) ।

विनाशयिष्यस्यथ कार्यसिद्धिम् ।

इत्येवमुक्त्वा परमेश्वरेण

सुरैः समं काञ्चनकुम्भसंख्यैः ॥ ३० ।

जलैस्तथासावभिषिक्तगात्रो

रराज राजेन्द्र*विनायकानाम् ॥ ३१ ।

दृष्ट्वाभिषिच्यमानस्तु देवास्तत्क्षणनायकम् ।

तुष्टुवुः प्रयताः सर्व्वे त्रिशूलास्तस्य सन्निधौ ॥ ३२ ।

देवा जनुः ।

नमस्ते गजवक्त्राय नमस्ते गणनायक ।

विनायक नमस्तेऽस्तु नमस्ते चण्डविक्रम ॥ ३३ ।

नमोऽस्तु ते विघ्नकर्त्रे नमस्ते सर्पमेखल ।

नमस्ते रुद्रवक्त्रोद्यप्रलम्बजठराश्रित ।

सर्व्वदेवनमस्कारादविघ्नं कुरु सर्व्वदा ॥ ३४ ।

एवं स्तुतस्तदा देवैर्महात्मा गणनायकः ।

अभिषिक्तस्तु रुद्रेण सोमाया†ऽपत्यताकृतः ॥ ३५ ।

एतच्चतुर्थ्यां सम्भन्नं गणाध्यक्षस्य पार्थिवः ।

यतस्ततोऽयं‡ महती तिथीनां परमा तिथिः ॥ ३६ ।

एतस्यां यस्तिष्ठान् भुक्त्वा भक्त्या गणपतिमृप ।

आराधयति तस्याश्च तुष्यते नात्र संशयः ॥ ३७ ।

* राजेन्द्रोविनायकानामिति साधु ।

† स सोमाया इति साधु ।

‡ तत इयमिति साधु ।

यद्येतत्पठते स्तोत्रं यद्येतच्छृणुयात्तदा ।

न तस्य विघ्ना जायन्ते न पापं सर्वथा नृप ॥ ३८

इति वराहपुराणे विनायकोत्पत्तिर्नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

कथन्ते गात्रसंस्पर्शमूर्त्तिमन्तो महाकृताः ।

नागा बभूवुर्देवस्य कारणन्ते महीधर ॥ १ ।

वराह उवाच ।

श्रुत्वा गणपतर्जस्य प्रजापालो नराधिपः ।

उवाच श्रद्धया वाचा तं मुनिं शंसितव्रतम् ॥ २ ।

प्रजापाल उवाच ।

भगवंस्तार्क्ष्यविषयाः कथं मूर्त्तिमुपागताः ।

नागा बभूवुः कुटिला एतदाख्यातुमर्हसि ॥ ३ ।

महातपा उवाच ।

सृजता ब्रह्मणा सृष्टिं मरीचिसूतिकारणम् ।

प्रथमं मनसा ध्यातस्तस्य पुत्रसु कश्यपः ॥ ४ ।

तस्य दाक्षायणी भार्या कद्रुर्नाम शुचिस्मिता ।
 मारीचो जनयामास तस्यां पुत्रान्महाबलान् ॥ ५ ।
 अनन्तं वासुकिश्चैव कम्बलश्च महाबलम् ।
 कर्कोटकश्च राजेन्द्र पद्मश्चान्यं सरीसृपम् ॥
 महापद्मन्तथा शङ्खं कुलिकं पापराजितम् ।
 एते कश्यपदायादाः प्रधानाः परिकीर्तिताः ॥ ६।७ ।
 एतेषान्तु प्रसूत्या तु इदमापूरितं जगत् ॥ ८ ।
 कुटिला ह्रीनकर्मणस्तीक्ष्णास्योत्थविषोत्सवणाः ।
 दृष्ट्वा सन्दश्यन्मनुजान् भस्म कुर्युः क्षणाद्भुवम् ॥ ९ ।
 शब्दगामी यथा स्पर्शो मनुष्याणां नराधिप ।
 अहन्यहनि जायेत क्षयः परमदारुणः ॥ १० ।
 आत्मनस्तु क्षयं दृष्ट्वा प्रजाः सर्वाः समन्ततः ।
 जग्मुः शरण्यं शरणं परन्तु परमेश्वरम् ॥ ११ ।
 इममेवार्थमुद्दिश्य प्रजाः सर्व्या महीपते ।
 जञुः कमलजन्देवं पुराणं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥ १२ ।
 नाहि नस्तीष्णदंष्ट्रेभ्यो भुजङ्गेभ्यो महाबल ।
 अहन्यहनि ये देव पश्येयुररगा दृष्ट्वा ।
 मनुष्यं मृगयूथं वा तत्सर्वं भस्मसाद्भवेत् ॥ १३ ।
 त्वया सृष्टिः कृता देव क्षीयते सा भुजङ्गमैः ।
 एतज्ज्ञात्वा तु दुर्वृत्तं तत्कुरुष्व महामते ॥ १४ ।
 ब्रह्मोवाच ।
 अहं रक्षां विधास्यामि भवतीनां न संशयः ।

व्रजध्वं स्वानि धिष्णानि प्रजापालाः ससाध्वसाः* ॥ १५

एवमुक्ताव्रजंस्तेन ब्रह्मणाव्यक्तमूर्तिना ।

आगतासु प्रजास्त्राद्यस्तानाह्वय भुजङ्गमान् ।

शशाम† परमकुक्षौ वासुकिप्रमुखांस्तथा ॥ १६ ।

ब्रह्मोवाच ।

यतो मत्प्रभवान्नित्यं क्षयं नयत मानुषान् ।

भवान्तरे अथान्यस्मिन्मातुः शापात्सुदारुणात् ।

भवितातिक्षयो घोरो नूनं स्वायम्भुवेऽन्तरे‡ ॥ १७ ।

एवमुक्तासु वेपन्तो ब्रह्मणो भुजगोत्तमाः ।

निपत्य पादयोस्तस्य इदमूचुर्वचस्तदा ॥ १८ ।

नागा ऊचुः ।

भगवन्कुटिला जातिरस्माकं भवता कृता ।

विषोऽल्पवत्वं क्रूरत्वं दृक्शस्त्रत्वञ्च नो त्वया ।

सम्पादितं त्वया देव इदानीं शमयाच्युत ॥ १९ ।

ब्रह्मोवाच ।

यदि नाम मया सृष्टा भवन्तः कुटिलाशयाः ।

ततः किं मनुजान्नित्यं भक्षयध्वं गतव्यथाः ॥ २० ।

नागा ऊचुः ।

मर्त्यादां कुरु देवेश स्थानञ्चैव पृथक् पृथक् ॥ २१ ।

* सशायका इति (ग) ।

† शमयामास इति साधु ।

‡ तस्य इदमूचुर्वचस्तदेति (ग), तत्र १९प्रः श्लोको नास्ति ।

नागानां वचनं श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत् ।
 अयं करोमि वो नागाः समयं मनुजैः सह ॥ २२ ।
 तदेकमनसः सर्वे शृणुध्वं मम शासनम् ॥ २३ ।
 पातालं वितलच्चैव सुतलाख्यं तृतीयकम् ।
 दत्तं वै वसुकामानां गृहं तत्र गमिष्यथ ॥ २४ ।
 तत्र भोगान्बहुविधान्भुञ्जाना मम शासनात् ।
 तिष्ठध्वं सप्तमं यावद्वाचान्तं ते पुनः पुनः* ॥ २५ ।
 ततो वैवस्वतस्यादौ काश्यपेया भविष्यथ ।
 दायदाः सर्वदेवानां सुपर्णस्य च धीमतः† ॥ २६ ।
 तदा प्रसूतिर्वः सर्वा भोक्ष्यते चित्रभानुना ।
 भवतान्नैव दोषोऽयं भविष्यति न संशयः ॥ २७ ।
 ये वै क्रूरभोगिनो दुर्विनीता-
 स्तेषामन्तो भविता नान्यथैतत् ।
 कालप्राप्तं भक्षयध्वं दशध्वं
 तथाऽपकारे च क्षते मनुष्यान् ॥ २८ ।
 मन्त्रीषधैर्गारुडमण्डलैश्च
 बह्वैर्दृष्टैर्मानसा ये चरन्ति ।
 तेषां भीतैर्वर्त्तितव्यं न चान्य-

* २४, २५ श्लोको (ग) पुस्तके न स्तः ।

† श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके एवं पठितः—

दत्तं तस्मै पुनस्तत्र आदौ वैवस्वतान्यथा ।

आयाताः सर्वदेवानां सुपर्णस्य च धीमतः ॥ इति

चिह्नं कार्यं चाप्यथा वो विनाशः ॥ २८ ।

इतीदृशे ब्रह्मणि ते तुल्यहा-

वन्तुः क्षामं ज्ञातव्यत्वं हि सर्वे ॥ २९ ।

एवं प्रापन्ते तु सम्भवा प्रसादश्च चतुर्मुखात् ।

तस्युः पातालनिस्रवं मुद्दितेनान्तरात्मना ॥ ३० ।

एतत्सर्वं च पञ्चम्यां तेषाञ्जातं महात्मनाम् ।

अतः प्रियं* तिविधं च सर्वपापहरा शुभा ॥ ३१ ।

एतस्यां संयतो यस्तु अस्मन्तु† परिवर्जयेत् ।

क्षीरेण स्नानं वेवागांस्तस्य यास्यन्ति मित्रताम् ॥ ३२ ।

इति वराहपुराणे नामोत्पत्तिर्नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ।

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

अहङ्कारात्कथं जज्ञे कार्त्तिकेयो द्विजोत्तम ।

एतन्मे संशयञ्छिन्धि पृच्छतो वै महामुने ॥ १ ।

* चत्वारिंशमिति (ग) ।

† अल्पमिति (ग) ।

महातपा उवाच ।

सर्वेषामेव तत्त्वानां यः परः पुरुषः स्मृतः ।
 तस्मादव्यक्तमुत्पन्नं तत्त्वादि त्रिविधन्तु तत् ॥ २ ।
 पुरुषाव्यक्तयोर्मध्ये महत्त्वं समपद्यत ।
 सचाहङ्कार इत्युक्तो यो महाग्समुदाहृतः ॥ ३ ।
 पुरुषो विष्णुरित्युक्तः शिवो वा नामतः स्मृतः ।
 अव्यक्तन्तु उमा देवी श्रीर्वा पद्मनिभेक्षणा ॥ ४ ।
 तत्संयोगादहङ्कारः स च सेनापतिर्गुहः ।
 तस्योत्पत्तिमवस्थामि शृणु राजन्महामते ॥ ५ ।
 आद्यो नारायणो देवस्तस्माद्ब्रह्मा ततोऽभवत् ।
 अतः स्वयम्भुवसान्ये मरीच्याद्यार्कसम्भवाः ॥ ६ ।
 तेष्वारभ्य सुरा कैत्या गन्धर्वा मानुषाः खगाः ।
 पशवः सर्वभूतानि सृष्टिरेषा प्रकीर्तिता ॥ ७ ।
 सृष्ट्यां विस्तारितायान्तु देवदैत्या महाबलाः ।
 सात्वतं भावमास्थाय युयुधुर्विजिगीषवः ॥ ८ ।
 दैत्यानाम्बलिनः सन्ति नायका युद्धदुर्मदाः ।
 हिरण्यकशिपुः पूर्वं हिरण्याक्षो महासुरः ॥
 विप्रचित्तिर्विचित्रस्तु भीमाक्षः क्रौञ्च एव च ।
 एतेऽतिबलिनः शूरा देवसैन्यं महासृधे ।
 अमरांश्चाशितैर्वाणैर्जयन्ते*ऽनुदिनं सृधे ॥ ९ । १० ।
 तेषां पराजयं दृष्ट्वा देवानाञ्च ब्रह्मस्यतिः ।

उवाच हीनं वै सैन्यं* नावसेन विना सुराः ॥ ११ ।

एवेमेन्द्रेण दिव्येण सैन्येन्यातुं न शक्यते ।

अतः सेनापतिं क्षत्रिहन्नेष्वत मा चिरम् ॥ १२ ।

एवमुक्त्वास्ततो देवा जन्मुर्लोकपितामहम् ।

सेनापतिञ्च नो देहि वाक्कमूषुः ससन्धमम् ॥ १३ ।

ततो दधौ चतुर्वक्त्रः किमेषां क्रियते मया ।

ब्रह्मणश्चिन्त्यमानस्य रुद्रम्रति मनो गतम् ॥ १४ ।

ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः ।

ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा जग्मुः कैलासपर्वतम् ॥ १५ ।

तत्र दृष्ट्वा महादेवं शिवं पशुपतिं विभुम् ।

तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैः शक्राद्यास्त्रिदिवीकसः ॥ १६ ।

देवा ऊचुः ।

नमाम† सर्वे शरणार्थिनो वयं

महेश्वरन्त्यम्बकभूतभावनम् ।

उमापते विश्वपते मरुत्पते

जगत्पते शङ्कर पाहि नः स्वयम् ॥ १७ ।

जटाकलापाग्रशशाङ्कदीधिति-

प्रकाशिताशेषजगन्त्रयामल ।

त्रिशूलपाणे पुरुषोत्तमाच्युत

* (ग) पुस्तके एतेऽतिशयिनः शूरा इत्यतः परं हीनं वै सैन्यमित्यवधिकः नास्ति । तत्र १२श्च श्लोकस्य पराङ्गं, १३श्च श्लोकस्य पूर्वार्द्धं च नास्ति ।

† नमामः सर्वे इति साधु ।

प्रपाहि नो दैत्यभयादुपस्वितात् ॥ १८ ।
 त्वमादिदेवः पुरुषोत्तमो हरि-
 र्भवो महेशस्त्रिपुरान्तको विभुः ।
 भगाच्चहा दैत्यरिपुः पुरातनो
 वृषध्वजः पाहि सुरोत्तमोत्तम* ॥ १९ ।
 गिरीशजानाथ गिरिप्रियाप्रिय
 प्रभुः समस्तामरलोकपूजितः ।
 गणेश भूतेश शिवाक्षयाय
 प्रपाहि नो दैत्यवरान्तकाच्युत ॥ २० ।
 पृथ्वादितत्त्वेषु भवान्प्रतिष्ठितो
 ध्वनिस्वरूपो गगने विशेषतः ।
 लीनो द्विधा तेजसि स त्रिधा जले
 चतुः क्षितौ पञ्च गुणप्रधानः ॥ २१ ।
 अग्निस्वरूपोऽसि तरौ तथोपले
 सत्यस्वरूपोऽसि तथानिलेष्वपि ।
 तैलस्वरूपो भगवान्महेश्वरः
 प्रपाहि नो दैत्यगणार्हिताम्बर ॥ २२ ।
 नासीद्यदा काण्डमिदं न्विलोचन
 प्रभाकरेन्द्रेन्दुविनापि वा कुतः ।
 तदा† भवानेव विरुद्धलोचन

* १८ अं श्लोकस्य परार्धे (ग) पुस्तके नास्ति, २० अं श्लोकस्य प्रथमपादश्च ।

† सदेति (ग) ।

प्रमाणबाधादिः विवर्जितः स्थितः ॥ २३ ।
 कपालमालिन् शशिखण्डशेखर
 श्मशानवासिन्सितभस्मगुण्ठितः ।
 फणीन्द्रसंवीततनोऽन्तकाय
 प्रपाहि नो दक्षधिया सुरेश्वर ॥ २४ ।
 भवान्पुमान् शक्तिरियं गिरेः सुता-
 सर्वाङ्गरूपा भगवंस्तथा त्वयि ।
 त्रिशूलरूपेण जगद्भयङ्करे
 स्थितं त्रिनेत्रेषु मखाग्नयस्त्रयः ॥ २५ ।
 जटास्वरूपेण समस्तसागराः
 कुलाचलाः सिन्धुवहास्य सर्वशः ।
 शरीरजं ज्ञानमिदं त्ववस्थित-
 न्तदेव पश्यन्ति कुट्टयो जनाः ॥ २६ ।
 नारायणस्त्वं जगतां समुद्रव-
 स्तथा भवानेव चतुर्मुखो महान् ।
 सत्त्वान्निभेदेन तथान्निभेदतो
 युगादिभेदेन च संस्थितस्त्रिधा ॥ २७ ।
 भवन्तमेते सुरनायकाः प्रभो
 भवार्थिनाऽन्यस्य वदन्ति तोषयन् ।
 यतस्ततो नो भवभूतिभूषण
 प्रपाहि विश्वेश्वर रुद्र ते नमः ॥ २८ ।

महातपा उवाच ।

एवं सुतस्तदा देवो रुद्रः पशुपतिः सुरैः ।

उवाच देवानव्यग्रः किं कार्यं ब्रूत मा चिरम् ॥ २८ ।

देवा जघुः ।

सेनापतिश्च देवेश देहि दैत्यवधाय वै ।

देवानां ब्रह्ममुख्यानामेतदेव हितम्वेत् ॥ २९ ।

रुद्र उवाच ।

ददामि सेनानाथं वो देवा भवत विज्वराः ।

भविष्यमस्ति पौराणां योगादीनामचिन्तयित् ॥ ३० ।

एवमुक्त्वा हरो देवान्विसर्ज्य* स्वाङ्गसंस्थिताम् ।

शक्तिं सङ्क्षोभयामास पुत्रहेतोः परन्तप ॥ ३१ ।

तस्य क्षोभयतः शक्तिं ज्वलनार्कसमप्रभः ।

कुमारः सहजां शक्तिं बिभ्रच्छानैकशालिनीम् ॥ ३२ ।

उत्पत्तिस्तस्य राजेन्द्र बहुरूपा व्यवस्थिता ।

मन्वन्तरेष्वनेकेषु देवसेनापतिः किल ॥ ३३ ।

योऽसौ शरीरगो देवः अहङ्कारेति† कीर्तितः ।

प्रयोजनवशाद्देवः सैव‡ सेनापतिर्बभौ ॥ ३४ ।

तस्मिन्जाते स्वयं ब्रह्मा सर्वदेवैः समन्वितः ।

* विसर्ज्येति आर्षे, विस्त्रज्येति साधु ।

† अहङ्कार इति साधु ।

‡ स एवेति साधु ।

पूजयामास देवेशं शिवं पशुपतिस्तदा* ॥ ३६ ।

सर्व्वेष्ट देवैर्ऋषिभिश्च सिद्धैः

सेनापतिर्दानवरेण तेन ।

आप्यायितः सोऽपि सुरानुवाच

सहायी मे क्रीडनकञ्च दध्वम् ॥ ३७ ।

श्रुत्वा वचस्तस्य महानुभावो

वाक्यं महादेव इदं जगाद ।

ददामि ते क्रीडनकन्तु कुक्कुटं

तथानुगौ शाखविशाखसंज्ञौ ॥

कुमार भूतग्रहनायको भवान्

भवस्व देवेश्वर सेनायाः पतिः ॥ ३८ ।

एवमुक्त्वा ततो देवः सर्व्वदेवाश्च पार्थिव ।

तुष्टुवर्वाग्भिरिष्टाभिः स्कन्दं सेनापतिस्तदा ॥ ३९ ।

देवा जसुः ।

भवस्व† देवसेनानीर्महेश्वरस्तुत प्रभो ।

षण्मुख स्कन्द विश्वेश कुक्कुटध्वज पावके ॥ ४० ।

कम्पितारे कुमारेश स्कन्द बालग्रहानुग ।

जितारे क्रीडविध्वंस कृत्तिकाज शिवात्मज ॥ ४१ ।

भूतग्रहपतिश्चेष्ट पावकप्रियदर्शन ।

महाभूतपतेः पुत्र त्रिलोचन नमोऽस्तु ते ॥ ४२ ।

* एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† भवस्वेति आषे, भव इति साधु ।

एवं सुतस्तदा देवैर्विवर्धन* भवनन्दनः ।

हादशादित्यसङ्काशो बभूवातुलविक्रमः ॥ ४३ ।

त्रैलोक्यन्तेजसा स्नेन तपयामास† पार्थिव ॥ ४४ ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं त्वं कृत्तिकापुत्रमुक्तवान् शंस मे गुरो ।

कथं वा पावकिरसी कथं मण्मादनन्दनः ॥ ४५ ॥‡

महातपा उवाच ।

आदिमन्वन्तरे देवस्योत्पत्तिर्या मयोदिता ।

परोक्षदर्शिभिर्देवैरेवमेव सुतः प्रभो ॥ ४६ ।

कृत्तिका पावकस्तस्य मातरो गिरिजा तथा ।

द्वितीयजन्मनि गुह्यस्यैते उत्पत्तिहेतवः ॥ ४७ ।

एवमेतत्तवाख्यातं पृच्छतो पार्थिवोत्तम ।

आत्मविद्यामृतं गुह्यमहङ्कारस्य सञ्भवः ॥ ४८ ।

स्वयं स्कन्दो महादेवः सर्वपापप्रणाशनः ।

तस्य षष्ठीं तिथिं प्रादादभिषेके पितामहः ॥ ४९ ।

अस्यां फलाशनो यस्तु पूजे§ न्नियतमानसः ।

* विवर्धमिति आर्षे, विवर्धमान इति साधु ।

† तापयामासेति साधु ।

‡ एष श्लोकः (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ पूजयेदिति साधु ।

अपुत्रो लभते पुत्रमधनोऽपि* धनं लभेत्† ॥ ५० ।
 यं यमिच्छेत्‡‡ मनसा तन्तं लभति मानवः ॥ ५१ ।
 यच्चैतत्पठति स्तोत्रं कार्तिकेयस्य मानवः ।
 तस्य गेहे कुमारानां त्रैमारोग्यं भविष्यति ॥ ५२ ।

इति वराहपुराणे स्कन्दोत्पत्तिर्नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षड्विंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

शरीरस्य कथं मूर्त्तिग्रहणं ज्योतिषो द्विज ।
 एतन्मे संशयं ह्यिन्धि प्रणतस्य द्विजोत्तम ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

योऽसावात्मा ज्ञानशक्तिरेक एव सनातनः ।
 स द्वितीयं यदा वैच्छत्तदा तेजः समुत्थितम् ॥ २ ।
 तत्सूर्य इति भास्वास्तु अन्योन्येन महात्मनः ।
 लीनीभूतानि तेजांसि भासयन्ति जगत्त्रयम् ॥ ३ ।

* पुत्रान्निर्द्धनोऽपीति (ग) ।

† लभेतेति साधु ।

‡ इच्छेत् इति आर्षे, इच्छेदिति साधु । लभतीति आर्षे लभत इति साधु
 अपिच सामान्यार्थे नपुंसकमिति व्याख्यायत्तत्तदित्युचितम् ।

तस्मिन् सर्वे सुराः सिद्धा गणाः सर्वैर्महर्षिभिः ।
 स्वयम्भूत इति विभो तस्मात्सर्वेषु सोऽभवत् ॥ ४ ।
 लोनीभूतस्य तस्याशु तेजसोऽभूच्छरीरकम् ।
 पृथक्तेन रविः सोऽथ कीर्त्यते वेदवादिभिः ॥ ५ ।
 भासयेत्सर्वलोकांस्तु यतोऽसावुत्थितो दिवि ।
 अतोऽसौ भास्करः प्रोक्तः प्रकर्षाच्च प्रभाकरः ॥ ६ ।
 दिवा दिवस इत्युक्तस्तत्कारित्वाद्विवाकरः ।
 सर्वस्य जगतस्वादिरादित्यस्तेन उच्यते ॥ ७ ।
 एतस्य तेजसो जाता आदित्या द्वादश पृथक् ।
 प्रधान एक एवायं जगत्सु परिवर्तते ॥ ८ ।
 तं दृष्ट्वा जगतो व्याप्तिं कुर्व्वाणं परमेश्वरम् ।
 तस्यैवान्तःस्थितः देवा विनिष्क्रम्य मृतिं जगुः ॥ ९ ।

देवा जघुः ।

भवान् प्रसूतिर्जगतः पुराणः
 प्रपासि विश्वं प्रलये च हंसि ।
 समुत्थितस्त्वं सततं प्रपासि
 विश्वं सदा त्वां प्रणताः स्म नित्यम् ॥ १० ।
 त्वया ततं सर्वत एव तेजः
 प्रतापितं सूर्यं यन्नप्रवृत्ती ।
 सप्ताश्वयुक्ते च रथे स्थितस्त्वं
 कालाक्षमन्वन्तरवेगयुक्ते ॥ ११ ।
 प्रभाकरस्त्वं रविरादिदेवः

आत्मा समस्तस्य चराचरस्य ।
 पितामहस्त्वं वरुणो यमश्च
 भूतभविष्यश्च वदन्ति सिद्धाः ॥ १२ ।
 तेजोऽरिविध्वंसन वेदमूर्ते
 प्रपाहि चात्मान् शरणागतान् सदा ।
 वेदान्तवेद्योऽसि मखेषु देव
 त्वं ह्ययमे विष्णुरिति प्रसन्न ॥ १३ ।
 इति सुतस्तैः सुरनाथ भक्त्या
 प्रपाहि शम्भो न इति प्रसन्न ॥ १४ ।
 एवमुक्तस्तदा देवैः सौम्यां मूर्त्तिमथाकरोत् ।
 प्रकाशत्वं जगामाशु देवतानां महाप्रभः ॥ १५ ।
 एतत्सर्व्वसुराणान्तु दहनं शमितम्वयः ।
 सप्तम्यां खलु सूर्य्येण मूर्त्तिर्त्वं कृतवान् भुवि । १७ ।
 एतां यः पुरुषो भक्त्या उपास्ते सूर्य्यमर्चयेत् ।
 भास्करश्चैव तस्यासौ फलमिष्टं प्रयच्छति ॥ १८ ।
 एतत् ते कथितं राजन् सूर्याख्यानं पुरातनम् ।
 आदिमन्वन्तरे वृत्तं मातरः* शृणु साम्प्रतम् ॥ १९ ।
 इति वराहपुराणे आदित्योत्पत्तिर्नाम षड्विंशोऽध्यायः ।

सप्तविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

पूर्वमासीन्महादैत्यो बलवानन्धको भुवि ।

स देवान्वशमानिन्ये ब्रह्मणो वरदर्पितः ॥ १ ।

तेनात्मसात्सुराः कृत्वा त्याजिता मेरुपर्वतम् ।

ब्रह्माणं शरणं जग्मुरन्धकस्य भयार्हिताः ॥ २ ।

तानागतान्तदा ब्रह्मा उवाच सुरसत्तमान् ।

किमागमनकृत्यं वो देवा ब्रूत किमास्यते ॥ ३ ।

देवा ऊचुः ।

अन्धकेनार्हिताः सर्वे वयं देवा जगत्पते ।

त्राहि सर्वांसतुर्वक्तृ पितामह नमोऽस्तु ते ॥ ४ ।

ब्रह्मोवाच ।

अन्धकान्नैव शक्तोऽहन्तातुं वै सुरसत्तमाः ।

भवं शर्वं महादेवं व्रजामः शरणार्थिनः ॥ ५ ।

किन्तु पूर्वं मया दत्तो वरस्तस्य सुरोत्तमाः ।

अवध्यस्त्वं हि भविता न शरीरं स्पृशेन्महीम्* ॥ ६ ।

तस्यैवं बलिनस्त्वेको हन्ता रुद्रः परन्तप ।

तत्र गच्छामहे सर्वे कैलासनिलयं प्रभुम् ॥ ७ ।

एवमुक्त्वा ययौ ब्रह्मा सदेवो भवसन्निधौ ।

तस्य सन्दर्शनाद्भुद्रः प्रत्युत्थानादिकाः क्रियाः ।

* न शरीरं स्पृशाम्यहमिति (ग) ।

कृत्वाभ्युवाच देवेभ्यो ब्रह्माणं भुवनेश्वरम् ॥ ८ ।

शश्वरुवाच ।

किं कार्यन्देवताः सर्वा आगता मम सन्निधौ ।

येनाहं तत्करोम्याशु आन्ना कार्या हि सत्वरम् ॥ ९ ।

रक्षस्व देव बलिनस्त्वन्धकादुष्टचेतसः ॥ १० ।

यावदेव सुराः सर्वे शंसन्ति परमेष्ठिनः ।

तावत्सैन्येन महता तत्र चान्धक आययौ ॥ ११ ।

बलेन चतुरङ्गेण हन्तुकामो भवं मृधे ।

तस्य भार्या गिरिसुतां हन्तुमिच्छति साधनः ॥ १२ ।

तं दृष्ट्वा सहसायातं देवो दैत्यं प्रहारिणम् ।

सन्नद्य सहसा देवा रुद्रस्यानुचराभवन् ॥ १३ ।

रुद्रोऽपि वासुकिन्यात्वा तच्चकच्च धनञ्जयम् ।

वलयं कटिसूत्रञ्च चकार परमेश्वरः ॥ १४ ।

नीलनामा तु दैत्येन्द्रो हस्ती भूत्वा भवान्तिकम् ।

आगतस्त्वरितः शत्रुर्हस्तीवाहुतरूपवान् ॥ १५ ।

संज्ञातो नन्दिना दैत्यो वीरभद्राय दर्शितः ।

वीरभद्रोऽपि सिंहेन रूपेणाहत्य च द्रुतम् ॥

तस्य कृत्तिं विदार्याशु करिणस्त्वज्जनप्रभाम् ।

रुद्रायार्पितवान्सोऽपि तमेवाम्बरमाकरोत् ॥ १६।१७ ।

* तत्रैवेति (ग) ।

† इच्छदिति आर्षं, ऐच्छदिति साधु ।

‡ अनुचरा अभवन्निति साधु ।

ततः प्रभृति रुद्रोऽपि गजचर्मपटोऽभवत् ॥ १८ ।

गजचर्मपटो भूत्वा भुजङ्गाभरणोज्ज्वलः ।

आदाय त्रिशिखं शूलं सगणोऽन्धकमन्वयात् ॥ १९ ।

ततः प्रवृत्ते युद्धं देवदानवयोर्महत् ॥ २० ।

इन्द्राद्या लोकपालास्तु स्कन्दः सेनापतिस्तथा ।

सर्वे देवगणाश्चान्ये युयुधुः समरे तदा ॥ २१ ।

तद्वद्वा नारदस्तूर्णं ययौ नारायणं प्रति ।

शशंस च महद्युद्धं कैलासे दानवैः सह ॥ २२ ।

तच्छ्रुत्वा चक्रमादाय गरुडस्थो जनार्दनः ।

तमेव देशमागत्य युयुधे दानवैः सह ॥ २३ ।

आगत्य च ततो देवा हरिणाप्यायिता रणे ।

विषण्वदनाः सर्वे पलायनपराभवन् ॥ २४ ।

तत्र भग्नेषु देवेषु स्वयं रुद्रोऽन्धकं ययौ ।

तत्र तेन महद्युद्धमभवज्जोमहर्षणम् ॥ २५ ।

तत्र देवोऽप्यसौ दैत्यं त्रिशूलेनाहनजृशम् ।

तस्याहतस्य यद्रक्तमपतद्भूतले किल ।

तत्रान्धका असंख्याता बभूवुरपरे भृशम् ॥ २६ ।

तद्वद्वा महदाश्चर्यं रुद्रो मूलान्धकं मृधे ।

मृहीत्वा त्रिशिखायेण नमर्त्त परमेष्ठिनः ॥ २७ ।

इतरेऽप्यन्धकाः सर्वे चक्रेण परमेष्ठिना ।

नारायणेन निहतास्तत्र येऽन्ये समुत्थिताः ॥ २८ ।

अष्टकधारातुषारैस्तु शूलप्रोतस्य चासक्तम् ।
 अनारतं समुत्तस्थी ततो बद्धो रुषान्वितः ॥ २८ ।
 तस्य क्रोधेन महता मुखाज्ज्वाला विनिर्ययी ।
 तद्रूपधारिणी देवी या तां योगेश्वरीं विदुः ॥ २९ ।
 स्वरूपधारिणी चान्या विष्णुनापि विनिर्म्मिता ।
 ब्रह्मणा कार्त्तिकेयेन इन्द्रेण च यमेन च ॥ ३० ।
 वराहेण च देवेन विष्णुना परमेष्ठिना ।
 पाताललोद्धारणं रूपं तस्या देव्या विनिर्ममे ।
 माहेश्वरी च माहेश्वरी इत्येता अष्ट मातरः* ॥ ३१ ।
 कारणं यस्य यत्प्रोक्तं चैवज्ञेनावधारितम् ।
 शरीरन्देवतानान्तु तदिदं कीर्त्तितं मया ॥ ३२ ।
 कामः क्रोधस्तथा लोभो मदो मोहोऽथ पञ्चमः ।
 मात्सर्यं षष्ठमित्याहुः पैशुन्यं सप्तमस्तथा ।
 अनसूयाष्टमी ज्ञेया इत्येता अष्ट मातरः ॥ ३३ ।†
 कामं योगेश्वरीं विद्धि क्रोधा माहेश्वरी तथा ।
 लोभस्तु वैष्णवी प्रोक्ता ब्रह्माणी मद एव च ॥ ३४ ।
 मोहः स्वयम्भूः कौमारी मात्सर्यश्चेन्द्रजां विदुः ।
 यमदण्डधरा देवी पैशुन्यं स्वयमेव च ॥ ३५ ।
 अनसूया वराहाख्या इत्येताः परिकीर्त्तिताः ।
 कामादिगण एषोऽयं शरीरमपरिकीर्त्तितम् ॥ ३६ ।

* माहेश्वरी च राजेन्द्र इत्येता अष्टमातरः इति (ख) ।

† (ख) पुस्तके ११।२४ श्लोको न क्तः ।

जग्राह मूर्तिं नु तथा यथा ते कीर्तितं मया ॥ ३८ ।
 एताभिर्देवताभिश्च तस्य रक्तेऽतिशोषिते ।
 क्षयं गतासुरी माया स च सिद्धोऽन्धकोऽभवत् ॥ ३९ ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातमात्मविद्यामृतं मया ॥ ४० ।
 य एतच्छृणुयान्नित्यं मातृणामुद्भवं शिवम् ।
 तस्य ताः सर्वतो रक्षां कुर्वन्त्यनुदिनं नृप ॥ ४१ ।
 यच्चैतत्पठते जन्म मातृणां पुरुषोत्तम ।
 स धन्यः सर्वथा लोके शिवलोकश्च गच्छति ॥ ४२ ।
 तासाञ्च ब्रह्मणा दत्ता अष्टमी तिथिरुत्तमा ।
 एताः सम्पूजयेद्भक्त्या विस्वाहारो नरः सदा ।
 तस्य ताः परितुष्टाः स्युः क्षेमरोग्यं ददन्ति च ॥ ४३ ।

इति वराहपुराणे स्कानादिमातृगणोत्पत्तिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः ।

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं माया समुत्पन्ना दुर्गा कात्यायनी शुभा ।
 आदिक्षेत्रे स्थिता सूक्ष्मा पृथक्सूक्ष्मा व्यजायत ॥ १ ।

महातपा उवाच ।

आसीद्राजा पुरा राजन् सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ।
 वरुणांशो महाराज सोऽरख्ये तपसि स्थितः ॥ २ ।
 पुत्री मे शक्रनाशाय भवेदिति नराधिपः ।
 एवं कृतमतिः सोऽथ महता तपसा स्वकम्* ।
 कलेवरं स्थिरो† भूत्वा शोषयामास सुव्रत ॥ ३ ।

प्रजापाल उवाच ।

कथं तस्य द्विजश्रेष्ठ शक्रेणापकृतमभवेत् ।
 येनासी तद्दिनाशाय पुत्रमैच्छन् व्रते स्थितः ॥ ४ ।

महातपा उवाच ।

सोऽन्यजन्मनि पुत्रीऽभूत्त्वष्टुर्बलभृतां वरः‡ ।
 अवध्यः सर्वशस्त्रीघैरपां फेनेन नाशितः ॥ ५ ।
 जलफेनेन निहतस्त्वस्मिँल्लयमवाप्तवान्§ ।
 पुनर्ब्रह्माग्नये जातः सिन्धुद्वीपः प्रतापवान् ॥ ६ ।
 स तपे परमं तीव्रं शक्रवैरमनुस्मरन् ॥ ७ ।
 ततः कालेन महता नदी वेचवती शुभा ।
 मानुषं रूपमास्थाप सालङ्कारं मनोरमम् ।
 आजगाम यतो राजा तपे परमकन्तपः ॥ ८ ।

* सदेति (ख) ।

† स्थित इति (ग) । त्वष्टुश्च वदतां वर इति (ग) ।

‡ वचवतां वर इति (ख) ।

§ ततो लयमवाप्तवानिति (ख) ।

तां दृष्ट्वा रूपसम्पन्नां स राजा क्षुब्धमानसः ।

उवाच कासि सुश्रेणि सत्यं कथय भामिनि ॥ ८ ।

ननुवाच ।

अहं जलपतेः पत्नी वरुणस्य महात्मनः ।

नाम्ना वेचवती एषा त्वामिच्छन्तीहमागता ॥ १० ।

साभिलाषां परस्त्रीश्च भजमानां विसर्जयेत् ।

स पापः पुरुषो ज्ञेयो ब्रह्महत्याश्च विन्दति ॥ ११ ।

एवं ज्ञात्वा महाराज भजमानां भजस्व माम् ।

एवमुक्तस्तयाराजा साभिलाषोपभुक्तवान् ॥ १२ ।

तस्य सद्योऽभवत्पुत्रो हादृशार्कसमप्रभः ।

वेचवत्युदरे जातो नाम्ना वेचासुरोऽभवत् ।

बलवानतितेजस्वी प्राग्ज्योतिषपतिर्भवत्* ॥ १३ ।

स कालेन युवा जातो बलवान्दृढविक्रमः† ।

महायोगेन संयुक्तो जिगायेमां वसुन्धराम् ॥

सप्तद्वीपवतीं पद्यान्नेरुपर्वतमारुहत् ।

तत्रेन्द्रं प्रथमं जिग्ये पश्चादग्निं यमं ततः ॥ १४।१५ ।

इन्द्रो भग्नो गतः सोऽग्निमग्निर्भग्नो यमं ययौ ।

यमो निर्ऋतिमागच्छन्निर्ऋतिर्वरुणं ययौ‡ ॥ १६ ।

* अभवदिति साधु ।

† बभूव दृढविक्रम इति (ख) ।

‡ (ग) पुराणे यमोभग्नो गतः सोऽपि धर्मो निर्ऋतिमागच्छत् । तत्रेन्द्रश्च भग्नश्च न
निर्ऋतिर्वरुणं ययावित्यधिकं पाठो वर्तते ।

इन्द्रादिभिर्दधितस्तु बभूवो वायुमन्त्रगात् ।
 वायुर्दधति त्वाग्वात्सर्वैरिन्द्रादिभिः सह ॥ १७ ।
 जनहोऽपि स्वर्गं मित्रमीशं देवं समन्वितः ।
 दद्यात् नद्या सोऽपि हानवो बलगन्धितः ।
 नदामादाय कुद्राव शिवलोकं प्रति प्रभो ॥ १८ ।
 शिवोऽप्यवध्यन्तं मत्वा देवान्गृह्य* ययौ पुरीम् ।
 ब्रह्मणः सुरसिद्धाद्यैर्वन्दितां पुण्यकारिभिः ॥ १९ ।
 तत्र ब्रह्मा जगत्स्रष्टा विष्णुपादोद्भवे जले ।
 नियमेन च संयुक्तोऽजपतान्तर्जले शुभे ॥
 क्षेत्रज्ञमायां गायत्रीं ततो देवा विशुकुशः ।
 चाहि प्रजापते सर्वान्देवानृषिवरानपि ।
 असुराद्भयमापन्नान्नाहि चाहीत्यचोदयत् ॥ २० । २१ ।
 एवमुक्तस्तदा ब्रह्मा दृष्ट्वा देवांस्तदागतान् ।
 चिन्तयामास देवस्य मायेयं विगतञ्जगत् ।
 नासुरा न च रक्षोऽत्र मायेयं कीदृशी मता ॥ २२ ।
 एवं चिन्तयतस्तस्य प्रादुरासीदयोनिजा ।
 शुक्लाम्बरधरा कन्या स्रक्किरीटोज्ज्वलानना ॥
 अष्टभिर्बाहुभिर्युक्ता दिव्यप्रहरणीयता† ।
 चक्रं शङ्खं गदां पाशं खड्गं घण्टां तथा धनुः ॥
 धारयन्ती तथा चान्यान्बद्धतूणा जलादहिः ।

* गृह्य इति आर्षं, गृहीत्विति साधु ।

† प्रहरणीयतेति (ग) ।

निचक्राम महायोगिः सिंहवाहनवेगिता ॥ २३।२४।२५ ।

युयुधे चासुरान्सर्वानेकैव बहुधा स्थिता ।

दिव्यं वर्षसहस्रन्तु दिव्यैरस्त्रैर्महाबला ॥ २६ ।

युष्मा कालात्यये देव्या हतो वेत्रासुरो रणे ।

ततः किलकिलाशब्दे देवसैन्येऽभवत्सहान् ॥ २७ ।

हतं वेत्रासुरे भीमे तदा सर्वं दिवौकसः ।

प्रणेमुर्जय युद्धेति स्वयमीशः स्तुतिं जगौ ॥ २८ ।

महेश्वरीवाचः ।

जयस्व देवि शायत्रे महामाये महाप्रभे ।

महादेवि महाभागे महासत्त्वे महोत्सवे ॥ २९ ।

दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गि दिव्यस्त्रग्दामभूषिते ।

वेदमातर्नमस्तुभ्यः मत्तरस्थे महेश्वरि ॥ ३० ।

त्रिलोकस्थे त्रितत्त्वस्थे त्रिवक्त्रस्थे त्रिशूलिनि ।

त्रिनेत्रे भीमवक्त्रे च भीमनेत्रे भयानके ॥ ३१ ।

कमलासनजे देवि सरस्वति नमोऽस्तु ते ।

नमः पङ्कजपत्राक्षि महामायेऽमृतस्त्रवेण ।

सर्व्वगे सर्व्वभूतेशि स्वाहाकारे स्वधेऽम्बिके ॥ ३२ ।

* महायोगीति (ग) ।

† स दैव्यो युद्धदुर्गन्द इति (ग) । तत्र पराङ्गं नास्ति ।

‡ महेश्वरीवाच इति आर्थः, महेश्वर उवाच इति साधु ।

§ देवमातर्नमस्तुभ्यमिति (ख) ।

¶ नमो महाऽमृतस्त्रवे इति (ग) ।

सम्पूर्णं पूर्णचन्द्राभे भास्वराङ्गे भवोद्भवे ।
 महाविद्ये महावेद्ये महादैत्यविनाशिनि ॥ ३३ ।
 महाबुधुद्भवे देवि वीतशोके किरातिनि ।
 त्वं नीतिस्त्वं महाभागे गीस्त्वं* त्वं गौस्त्वमक्षरम् ॥ ३४ ।
 त्वं धीस्त्वं त्रीस्त्वमोङ्कारस्तत्त्वे चापि परिस्थिता ।
 सर्वसत्त्वहिते देवि नमस्ते परमेश्वरि ॥ ३५ ।
 इत्येवं संस्तुता देवी भवेन परमेष्ठिना ।
 देवैरपि जयेत्युच्चैरित्युक्ता परमेश्वरी ॥
 यावदास्ते चतुर्वक्त्रस्तावदन्तर्जलादहिः ।
 निश्चक्राम ततो देवीं कृतकृत्यां ददर्श सः ॥ ३६।३७ ।
 तां दृष्ट्वा देवकार्यञ्च सिद्धं मत्वा पितामहः ।
 भविष्यं कार्यमुद्दिश्य ततो वचनमब्रवीत् ॥ ३८ ।

ब्रह्मावाच ।

इयं देवी वरारोहा यातु शैलं हिमालयम् ।
 तत्र यूयं सुराः सर्वे गत्वा नन्दत मा चिरम्† ॥ ३९ ।
 नवम्याञ्च सदा पूज्या इयं देवी समाधिना ।
 वरदा सर्वलोकानां भविष्यति न संशयः ॥ ४० ।
 नवम्यां यस्तु पिष्टायी भविष्यति हि मानवः ।
 नारी वा तस्य सम्पन्नं भविष्यति मनोगतम् ॥ ४१ ।
 यश्च स्वयं सदा प्रातरिदं स्तोत्रं पठिष्यति ।

* त्वं गौरिति (ग) ।

† नन्दितमानस इति (ग) ।

त्वयेरितं महादेव तस्य देव्या समं भवान् ।
 वरदो देव सर्वासु आपत्स्त्रप्युदरेऽस्त्रयम् ॥ ४२ ।
 एवमुक्त्वा भवं ब्रह्मा पुनर्देवीं स चाब्रवीत् ।
 त्वया देवि महाकार्यं कर्त्तव्यञ्चान्यदस्ति नः ।
 भविष्यं महिषाख्यस्य असुरस्य विनाशनम् ॥ ४३ ।
 एवमुक्त्वा ततो ब्रह्मा सर्वे देवाश्च पार्थिव ।
 यथागतं ततो जग्मुर्देवीं स्थाप्य* हिमे गिरौ ॥ ४४ ।
 संस्थाप्य नन्दिता यस्मात्तस्मान्नन्दाऽभवत्तु सा ।
 यश्चेदं शृणुयाज्जन्म देव्या यश्च स्वयं पठेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः परं निर्वाणमृच्छति ॥ ४५ ।

इति बराहपुराणे देव्युत्पत्तिर्नाम अष्टाविंशोऽध्यायः ।

जनविंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

शृणु राजन्नवहितः प्रजापाल कथामिमाम् ।
 यदा दिशः समुत्पन्नाः ओचेभ्यः पृथिवीपते ॥ १ ।
 ब्रह्मणः सृजतः सृष्टिमादिसर्गे समुत्थिते ।

* स्थाप्य इति चार्धे, स्थापयित्वा इति सार्ध ।

चिन्ताभूम्नहृती को मे प्रजाः सृष्टा धरिष्यति ॥ २ ।

एवं चिन्तयतस्तस्य अवकाशं व्रजन्निह ।

प्रादुर्बभूवुः श्रोत्रेभ्यो दश कन्या महाप्रभाः ॥ ३ ।

पूर्वा च दक्षिणा चैव प्रतीची चोत्तरा तथा ।

जर्द्धाधरा च षट् मुख्याः कन्या ह्यासंस्तदा नृप ॥ ४ ।

तासां मध्ये चतस्रस्तु कन्याः परमशोभनाः ।

रूपवन्त्यो महाभागा गान्धारीर्येण समन्विताः ॥ ५ ।

ता ऊचुः प्रणयाद्देवं प्रजापतिमकल्मषम् ।

अवकाशन्तु नो देहि देवदेव प्रजापते ॥ ६ ।

यत्र तिष्ठामहे सर्वा भर्तृभिः सहिताः सुखम् ।

पतयश्च महाभागा* देहि नोऽव्यक्तसम्भव ॥ ७ ।

ब्रह्मोवाच ।

ब्रह्माण्डमेतत्सुश्रोण्यः शतकोटिप्रविस्तरम् ।

तस्यान्ते स्वेच्छया तुष्टा उष्यतां मा विलम्बथ ॥ ८ ।

भर्तृन्व वः प्रयच्छामि सृष्ट्वा रूपस्त्रिनोऽनघाः ।

यथेष्टं गम्यतां देशो यस्या यो रोचतेऽधुना ॥ ९ ।

एवमुक्ताश्च ताः सर्वा यथेष्टं प्रययुस्तदा ।

ब्रह्मा ससर्ज तूर्णं ताँल्लोकपालान्महाबलान् ॥ १० ।

सृष्ट्वा तु लोकपालांस्तांस्ताः कन्याः पुनराह्वयत् ।

विवाहं कारयामास ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ११ ।

एकामिन्द्राय स प्रादादग्नयेऽन्यां यमाय च ।

* पतयश्च महाभागा इति चार्धं, पतीचैव महाभागानिति साधु ।

निर्ऋताय च देवाय वरुणाय महात्मने ॥
 वायवे धनदेशाय ईशानाय च सुव्रत ।
 ऊर्ध्वां स्वयमधिष्ठाय शेषायाधोव्यवस्थिताम् ॥ १२।१३ ।
 एवं दत्त्वा पुनर्ब्रह्मा तिथिं प्रादाद्दिशान्तथा ।
 दशमी च तिथिस्तासामतीव दयिताभवत् ॥ १४ ।
 तस्यां दध्याशनो यस्तु सुव्रत भवते नरः ।
 तस्य पापक्षयन्तास्तु कुर्वन्त्यहरहर्नृप ॥ १५ ।
 यच्चैतच्छृणुयाज्जन्म दिशान्नियतमानसः ।
 स प्रतिष्ठामवाप्नोति ब्रह्मलोके न संशयः ॥ १६ ॥*

इति वराहपुराणे दिगुत्पत्तिर्नाम ऊनत्रिंशोऽध्यायः ।

त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

शृणु चान्यां वसुपतेरुत्पत्तिं पापनाशिनीम् ।
 यथा वायुशरीरस्थो धनदः सम्बभूव ह ॥ १ ।
 आद्यं शरीरं यत्तस्मिन्वायुरन्तःस्थितोऽभवत् ।
 प्रयोजनान्मूर्तिमस्त्वमातिष्ठत्वेन देवता ॥ २ ।

* (ख) पुस्तके १५श्लोकस्य उत्तरार्धं, १६श्लोकस्य च पूर्वार्धं नास्ति ।

तत्रमूर्त्तस्य वायोऽस्तु उत्पत्तिः कीर्त्तिता मया ।
 तां शृणुष्व महाभाग कथ्यमानां मयानघ ॥ ३ ।
 ब्रह्मणः सृष्टिकामस्य मुखाद्वायुर्विनिर्ययौ ।
 प्रचण्डशर्करावर्षीं तं ब्रह्मा प्रत्यषेधयत् ॥ ४ ।
 मूर्त्तीं भवस्व शान्तश्च तेनोक्तो मूर्त्तिमाग्भवत्* ।
 सर्वेषाञ्चैव देवानां† यद्वित्तं फलमेव च ।
 तत्सर्वं पाहि येनोक्तं तस्माद्धनपतिर्भवान् ॥ ५ ।
 तस्य ब्रह्मा ददौ तुष्टस्तिथिमेकादशीं प्रभुः ।
 तस्यामनग्निपक्षाशी यो भवेन्नियतं शुचिः ।
 तस्यापि धनदो देवस्तुष्टः सर्वं प्रयच्छति ॥ ६ ।
 एषा धनपतेर्मूर्त्तिः सर्वकिल्बिषनाशनी ।
 य एतां शृणुयाद्भक्त्या पुरुषः पठतेऽपि वा ।
 सर्वकामानवाप्नोति स्वर्गलोकञ्च गच्छति ॥ ७ ।

इति वराहपुराणे धनदीप्यतिर्नाम त्रिंशोऽध्यायः ।

* अभवदिति साधु ।

† सर्वेषामेव देवानामिति (म्ह)

एकचिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

मनोर्नाम मनुत्वञ्च यदेतत्प्रव्यते किल ।

प्रयोजनवशाद्विष्णुरसावेव तु मूर्त्तिमान् ॥ १ ।

योऽसौ नारायणो देवः परात्परतरो नृप ।

तस्य चिन्ता समुत्पन्ना सृष्टिं प्रति नरोत्तम ॥ २ ।

सृष्टा चेयं मया सृष्टिः पालनीया मयैव ह ।

कर्म्मकाण्डन्त्यमूर्त्तेन कर्त्तुं न वेह शक्यते ।

तस्मान्मूर्त्तिं सृजाम्येकां यया* पात्यमिदं जगत् ॥ ३ ।

एवं चिन्तयतस्तस्य सत्याभिधायिनो नृप ।

प्राक्सृष्टिजातं राजन्वै मूर्त्तिमत्तत्पुरो बभौ ॥ ४ ।

पुरोभूतस्ततस्तस्मिन्देवो नारायणः स्वयम् ।

प्रविशन्तं ददर्शाय त्रैलोक्यन्तस्य देहतः ॥ ५ ।

ततः सस्मार भगवान्वरदानं पुरातनम् ।

वागादीनां ततस्तुष्टः प्रादात्तस्य पुनर्वरम् ।

सर्वज्ञः सर्वकर्त्ता त्वं सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ६ ।

त्रैलोक्यप्रतिपालाच्च भव विष्णुः सनातनः† ॥ ७ ।

देवानां सर्वदा कार्यं कर्त्तव्यं ब्रह्मणः सदा ।

सर्वज्ञत्वञ्च भवतु तव देव न संशयः ॥ ८ ।

* मयेति (ग) ।

† (ग) पुस्तके सर्वज्ञ इत्यारभ्य षट् पादा न सन्ति ।

एवमुक्त्वा ततो देवः प्रकृतिस्थो बभूव ह ।
 विष्णुरप्यधुना पूर्वां बुद्धिं सस्मार स प्रभुः ॥ ८ ।
 तदा सञ्चिन्त्य भगवान्योमनिद्रां महातपाः ।
 तस्यां संस्थाप्य भगवानिन्द्रियार्थोद्भवाः प्रजाः ॥ १० ।
 ध्यात्वा परेण रूपेण ततः सुष्वाप वै प्रभुः ।
 तस्य सुप्तस्य जठरान्महत्पद्मं विनिःसृतम् ॥ ११ ।
 सप्तद्वीपवती पृथ्वी सप्तमुद्रा सकानना ।
 तस्य रूपस्य विस्तारं पातालातलसंस्थितम् ।
 कर्णिकायां तथा मेरुस्तन्मध्ये ब्रह्मणो भवः ॥ १२ ।
 एवं दृष्ट्वा परन्तस्य शरीरस्य तु सम्भवम् ।
 मुमुदे तच्छरीरस्था वायुर्वायुं समसृजत् ॥ १३ ।
 अविद्या विजयञ्चेमं ग्रहरूपेण धारय ।
 अज्ञानच्छेदनार्थाय खड्गन्तेऽस्तु सदा करे ॥ १४ ।
 कालचक्रमयं घोरं चक्रं तद्वारयाच्युत ।
 अधर्म्मराजघातार्थं गदां धारय केशव ॥ १५ ।
 मालेयं भूतमाता ते कण्ठे तिष्ठतु सर्वदा ।
 श्रीवत्सकौस्तुभौ चेमौ चन्द्रादित्यच्छलेन ह ॥ १६ ।
 मारुतस्ते गतिर्वीर गरुत्मान् स च कीर्तितः ।
 त्रैलोक्यगामिनी देवी लक्ष्मीस्तेऽस्तु सदाश्रये ॥ १७ ।
 द्वादशी च तिथिस्तेऽस्तु कामरूपी च जायते ।
 दृताशनो भवेद्यन् द्वादश्यान्वत्परायणः ।
 स स्वर्गवासी भवतु पुमान् स्त्री वाविशेषतः ॥ १८ ।

स च विष्णुस्तवाख्यातो* मूर्त्तयो देवदानवाः ॥ १८ ।

हन्ति पाति शरीराणि सृजत्यन्यानि चात्मनः ।

युगे युगे सर्व्वगोऽयं वेदान्तपुरुषो ह्यसौ ॥ २० ।

न हीनबुद्ध्या वक्तव्यो मनुष्योऽयं कदाचन ।

य एव शृणुयात्सर्गं वैष्णवं पापनाशनम् ।

स कीर्त्तिमिह सम्प्राप्य स्वर्गलोके महीयते ॥ २१ ।

इति वराहपुराणे परापरनिर्णयो नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ।

द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

अथोत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि धर्मस्य महतो नृप ।

माहात्म्यञ्च तिथिञ्चैव तन्निबोध नराधिप ॥ १ ।

पूर्वं ब्रह्माव्ययः शुद्धः परादपरसंज्ञितः ।

स सिसृक्षुः प्रजास्वादी पालनञ्च विचिन्तयन् ॥ २ ।

तस्य चिन्तयतस्वप्नाद्वक्षिणाच्छेतकुण्डलः ।

प्रादुर्बभूव पुरुषः श्वेतमाख्यानुलेपनः ॥ ३ ।

तं दृष्ट्वा वाच भगवांश्चतुष्पादं वृषाकृतिम् ।

* एष विष्णुस्तवाख्यात इति (ग) (ख)

पालयेमाः प्रजाः साधो त्वं ज्येष्ठो जगती भव ॥ ४ ।
 इत्युक्तः समवस्थोऽसौ चतुष्पात्यात्कृते युगे ।
 त्रेतायां त्रिपदस्यासौ द्विपादो हापरेऽभवत् ॥ ५ ।
 कलावेकेन पादेन प्रजाः पालयते प्रभुः ।
 षड्भेदो ब्राह्मणानां स त्रिधा चने व्यवस्थितः ।
 द्विधा वैश्येकधाः शूद्रे स्थितः सर्व्वगतः प्रभुः ॥ ६ ।
 रसातलेषु सर्व्वेषु द्वीपवर्षेष्वयम्प्रभुः ।
 गुणद्रव्यक्रियाजातिचतुष्पादः प्रकीर्त्तितः ॥ ७ ।
 त्रिशृङ्गोऽसौ स्मृतो वेदे ससंहितपदक्रमः* ।
 तथा आयन्त आङ्गारद्विशिराः सप्तहस्तवान् ॥ ८ ।
 उदात्तादित्रिभिर्बद्ध एवं धर्म्मो व्यवस्थितः ।
 स धर्म्मः पीडितः पूर्वं सोमेनाद्भुतकर्म्मणा ॥ ९ ।
 ताराञ्जिष्टक्षुणा पत्नीं भ्रातुराङ्गिरसस्य च ।
 सोऽपायाङ्गेषितस्तेन बलिना क्रूरकर्म्मणा ।
 अरण्यं गहनं घोरमाविवेश तदा प्रभुः ॥ १० ।
 तस्मिन् गते सुराः सर्व्वे असुराणान्तु पत्तयः ।
 जिष्टक्षन्तस्तदीकांसि बभ्रमुर्द्धन्मवञ्चिताः ।
 असुरा अपि तद्वच्च सुरवेश्मनि बभ्रमुः ॥ ११ ।
 निर्म्मथ्यादे तथा जाते धर्म्मनाशे च पार्थिव ।
 देवासुरा युयुधिरे सोमदापेण कोपिताः ॥ १२ ।
 स्त्रीहेतोश्च महाभाग विविधायुधपाणयः ।

* वैश्यकर्त्तव्यं आपर्णं, वैश्य एकवर्त्तव्यं साधु ।

तान्दृष्ट्वा युध्यतो देवानसुरैः सह कोपितान् ।
 नारदः प्राह सङ्गम्य पितरं प्रति हर्षितः ॥ १३ ।
 स हंसयानमारुह्य सर्व्वलोकपितामहः ।
 निवारयामास तदा कस्यार्थे युद्धमब्रवीत् ॥ १४ ।
 सर्व्वे शंशसुः सोमन्तु स तु बुद्ध्या स्वकं सुतम् ।
 पीडनादपयातन्तु गहनं वनमाश्रितम् ॥ १५ ।
 ततो ब्रह्मा ययौ तत्र देवासुरयुतस्वरन्* ।
 ददर्श च सुरैः सार्धं चतुष्पादं वृषाकृतिम्† ।
 चरन्तं शशिसङ्काशं दृष्ट्वा देवानुवाच ह ॥ १६ ।

ब्रह्मोवाच ।

अयं मे प्रथमः पुत्रः पीडितः शशिना भृशम् ।
 पत्नीं जिघृक्षुणा आतुर्धर्मसंज्ञो महासुनिः ॥ १७ ।
 इदानीं तोषयध्वं वै सर्व्व एव सुरासुराः‡ ।
 येन स्थितिर्वै भवति समं देवासुरा इति ॥ १८ ।
 ततः सर्वे सुतिष्ठक्रुस्तस्य देवस्य हर्षिताः ।
 विदित्वा ब्रह्मणो वाक्यात्सम्पूर्णं शशिसन्निभम्§ ॥ १९ ।

देवा जचुः ।

नमोऽस्तु शशिसङ्काश नमस्ते जगतः पते ।

* त्वरमाण इति साधु ।

† वृषाकृतिमिति (ख) ।

‡ सर्व्व एनं सुरासुराः इति (ख) ।

§ सम्पूर्णशशिसन्निभमिति (ख) ।

नमोऽस्तु देवरूपाय स्वर्गमार्गप्रदर्शक ॥ २० ।

कर्ममार्गस्वरूपाय सर्वगाय नमो नमः ।

त्वयैव पात्यते पृथ्वी त्रैलोक्यञ्च त्वयैव हि ॥ २१ ।

जनस्तपस्तथा सत्यं त्वया सर्वं नु पात्यते ।

न त्वया रहितं किञ्चिज्जगत्स्थावरजङ्गमम् ।

विद्यते त्वहिहीनन्तु सद्यो नश्यति वै जगत् ।

त्वमात्मा सर्वभूतानां* सतां सत्त्वस्वरूपवान् ॥ २२।२३ ।

राजसीनां रजस्वञ्च तामसीनां तमोमयः ।

चतुष्पादो भवान्वेदश्चतुःशृङ्गस्त्रिलोचनः ॥ २४ ।

सप्तहस्तस्त्रिवन्धश्च वृषरूप नमोऽस्तु ते ।

त्वया हीना वयं देव सर्वं उन्मार्गवर्तिनः ।

तन्मार्गं यच्छ मूढानां त्वं हि नः परमा गतिः ॥ २५ ।

एवं सुतस्तदा देवैर्वृषरूपी प्रजापतिः ।

तुष्टः प्रसन्नमनसा शान्तचक्षुरभाषत ॥ २६ ।

दृष्टमात्राम्नु ते देवाः स्वयं धर्मेण चक्षुषा ।

क्षणेन गतसम्प्रोहाः सम्यक्संन्यसंहिताः ॥ २७ ।

असुरा अपि तद्वच्च ततो ब्रह्मा उवाच तम् ।

अद्यप्रभृति ते धर्मं तिथिरन्तु त्रयोदशी ॥

यस्तामुपोष्य पुरुषो भवन्तं समुपार्जयेत् ।

कृत्वा पापसमाचारं तस्मान्मुञ्चति मानवः ॥ २८ ।

यच्चारण्यमिदं धर्मं त्वया व्याप्तं चिरम्भो ।

* (ख) पुस्तकेऽतः परं दश पादा न सन्ति ।

नान्ना भविष्यति ह्येतद्वर्ण्यमिति प्रभो ॥ २९ ।

चतुस्त्रिपाद्देवकपाच्च प्रभो त्वं
कृतादिभिर्लक्ष्यसे येन लोकैः ।

तथा तथा कर्मभूमौ नभश्च

प्रायो युक्तः स्वर्गं पाहि विश्वम् ॥ ३० ।

इत्युक्तमात्रः प्रपितामहोऽधुना

सुरासुराणामथ पश्यतां नृप ।

अदृश्यतामगमत्स्त्रालयांश्च

जग्मुः सुराः सवृषा वीतशोकाः ॥ ३१ ।

धर्मोत्पत्तिं य इमां आवयीत*

तदा आद्येन तर्पयीत* पितृंश्च ।

त्रयोदश्यां वायसेन स्वयत्कथा

स स्वर्गगामी तु सुरानुपेयात् ॥ ३२ ।

इति वराहपुराणे धर्मोत्पत्तिर्नाम द्वाविंशोऽध्यायः ।

आवयीत, तर्पयीतेति आर्षप्रसीदौ, आद्येन, तर्पयेदिति चाह ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

अथापरां रुद्रसम्भूतिमाद्यां
शृणुष्वेमां यत्नतः सोऽभ्युवाच ।
महातपाः पातिताधर्महृत्तः
क्षमास्त्रधारी ऋषिरुग्रतेजाः ॥ १ ।
जातः प्रजानाम्पतिरुग्रतेजा
ज्ञानम्परन्तत्त्वभावं विदित्वा ।
सृष्टिं सिसृक्षुः क्षुभितोऽतिरोषा-
ददृष्ट्विकाले जगतः प्रकामम् ॥ २ ।
तपस्यतोऽन्तः स्थिरकीर्त्तिपुण्ये
रजस्तमोर्ध्वस्तगतिर्बभूव ।
वरो वरेण्यो वरदः प्रतापी
क्षणारुणः पुरुषः पिङ्गनेत्रः ॥ ३ ।
रुदन्मुक्तो ब्रह्मणा मा रुद त्वं
रुद्रस्ततोऽसावभवत्पुराणः ।
नयस्व सृष्टिं विततस्वरूपां
भवान् समर्थोऽसि महानुभाव ॥ ४ ।
इत्युक्तमात्रः सलिले ममज्ज
मग्ने ससर्जात्मभवाय दत्तः ।
कस्ये तदा देववरेऽपि ते तु

सृष्टिश्चक्रुर्मानसा ब्रह्मजाताः ॥ ५ ।

तस्यान्ततायान्तु सुराधिपे तु

पैतामहं यज्ञवरम्यकामम् ।

मग्नः पुरा यत्सलिले स रुद्र

उत्सृज्य विश्वन्तु सुरान् सिष्टक्षुः* ॥ ६ ।

सुस्राव यज्ञं सुरसिद्धयचा-

नुपागतान् क्रोधवशं जगाम ।

कन्यां च दीप्तां परिभाव्य के न

सृष्टं जगन्मां व्यतिरिच्य मोहात् ॥ ७ ।

हा हेति चोक्ते ज्वलनार्चिषसु

निश्चेरुरास्यात्परिपिङ्गलस्य ।

तत्राभवन् क्षुद्रपिशाचसङ्घा

वेतालभूतानि च योगिसङ्घाः ॥ ८ ।

घनं यदा तैर्विततं वियञ्च

भूमिश्च सर्वाश्च दिशश्च लोकाः ।

तदा स सर्व्वज्ञतया चकार

धनुश्चतुर्विंशतिहस्तमात्रम् ॥ ९ ।

शुणन्निवृत्तञ्च चकार रोषा-

दादत्त दिव्ये द्रुषुधी शरांश्च ।

ततश्च पूष्णी दशनानपातय-

इगस्य नेत्रे वृषणी क्रतोश्च ॥ १० ।
 स विद्धवीजो व्यपयात्क्रतुश्च
 मार्गं वायुर्हारयन्त्यन्नवाटात् ।
 देवाश्च सर्व्वे पशुतामुपेयु-
 र्जग्मुश्च सर्व्वे प्रणतिश्रवस्य ॥ ११ ।
 आगम्य तत्रैव पितामहस्तु
 भवम्प्रतीतः सम्परिष्वज्य देवान् ।
 भक्त्योपेतानीक्षयन्देवदेवा-
 न्विज्ञाय रुद्रेण कृतापकारान् ॥ १२ ।
 रुद्रं दृष्ट्वा देवदेवो जगाद
 मा तात कोपेन गतो हि यज्ञः ।
 इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा
 रुद्रः प्रोवाच कोपवान् ॥ १३ ।

रुद्र उवाच ।

सृष्टः पूर्व्वं भवताहं तवेमे
 कस्मान्न भागम्परिकल्पयन्ति ।
 यज्ञोद्भवन्तेन रूपं मयेमे
 वीतज्ञाना विज्ञता देवदेव ॥ १४ ।

ब्रह्मोवाच ।

देवाः शम्भुं स्तुतिभिर्ज्ञानहेतो-
 र्यजध्वमुच्चैरसुराश्च सर्व्वे ।
 येन रुद्रो भगवांस्तोषमेति

सर्वज्ञता तोषमात्रस्य च स्यात् ॥

इत्युक्तास्तेन ते देवाः सुतिष्ठकुर्महात्मनः ॥ १५ ।

देवा जसुः ।

नमो देवातिदेवाय त्रिनेत्राय महात्मने ।

रक्तपिङ्गलनेत्राय जटामुकुटधारिणे ॥ १६ ।

भूतवेतालजुष्टाय महाभोगोपवीतिने ।

भीमाट्टहासवक्त्राय कपर्दिस्थाणवे नमः ॥ १७ ।

पूष्णो दन्तविनाशाय भगनेत्रहने नमः ।

भविष्यद्वषट्क्राय महाभूतपते नमः ॥ १८ ।

भविष्यत्त्रिपुरान्ताय तथान्धकविनाशिने ।

कैलासवरवासाय करिकृत्तिनिवासिने ॥ १९ ।

विकरालोर्ध्वकेशाय भैरवाय नमो नमः ।

अग्निज्वालाकरालाय शशिमौलिकृते नमः ॥ २० ।

भविष्यकृतकापालिव्रताय परमेष्ठिने ।

तथा दारुवनध्वंसकारिणे तिग्मशूलिने ॥ २१ ।

कृतकङ्कणभोगीन्द्रनीलकण्ठत्रिशूलिने ।

प्रचण्डदण्डहस्ताय वडवाग्निमुखाय च ॥ २२ ।

वेदान्तवेद्याय नमो यज्ञमूर्त्ते नमो नमः ।

दक्षयज्ञविनाशाय जगद्भयकराय च ॥ २३ ।

विश्वेश्वराय देवाय शिव शम्भो भवाय च* ।

कपर्दिने करालाय महादेवाय ते नमः ॥ २४ ।

एवं देवैः स्तुतः शम्भुरुग्रधन्वा सनातनः ।

उवाच देवदेवोऽहं यत्करोमि तदुच्यते ॥ २५ ।

देवा ऊचुः ।

वेदशास्त्राणि विज्ञानं देहि नी भव मा चिरम् ।

यज्ञश्च सरहस्यो भी यदि तुष्टोऽसि नः प्रभी ॥ २६ ।

महादेव उवाच ।

भवन्तः पशवः सर्वे भवन्तु सहिता इति ।

अहं पतिश्च भवतां ततो मोक्षमवाप्स्यथ ॥ २७ ।

तथिति देवास्तं प्राहुस्ततः पशुपतिर्भवत्* ।

ब्रह्मा पशुपतिम्राह प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ २८ ।

चतुर्हशी ते देवेश तिथिरस्तु न संशयः ॥

तस्यान्तिथौ भवन्तं ये यजन्ति श्रद्धयान्विताः ।

उपोष्यं भोजनीयान् गोधूमान्नेन वै हिजाः ।

तेषान्वं तुष्टिमापन्नो नय स्थानमनुत्तमम् ॥ २९।३० ।

एवमुक्तस्तथा रुद्रो ब्रह्मणाव्यक्तजन्मना ।

दन्तान्नेत्रे फलम्रादाद्भगपूष्णोः क्रतोरपि ॥ ३१ ।

परिज्ञानञ्च सकलं स प्रादादमरेष्वपि ॥ ३२ ।

एवं रुद्रस्य सम्भूतिः सम्भूता ब्रह्मणः पुरा ।

अनेनैव प्रयोगेण देवानां पतिरुच्यते ॥ ३३ ।

यश्चेतच्छृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ ३४ ।

इति वराहपुराणे रुद्रोत्पत्तिर्नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

पितॄणां सम्भवं राजन् कथ्यमानं निबोध मे ॥ १ ।

पूर्वं प्रजापतिर्ब्रह्मा सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।

एकाग्रमनसः सर्वैस्तन्मात्रा मनसा वहिः ।

कृत्वा परमकं ब्रह्मा ध्यायन्सर्वेषु रूपकैः ॥ २ ।

तस्यात्मनि तदा योगं गतस्य परमेष्ठिनः ।

तन्मात्रा निर्ययुर्देहाद्भूमवर्णकृतत्विषः ॥ ३ ।

पिबाम इति भाषन्तः सुरान्सोममिति स्म ह ।

जडं जिगमिषन्तो वै वियत्संस्थास्तपस्विनः ॥ ४ ।

तान्दृष्ट्वा सहसा ब्रह्मा तिर्यक्संस्थास्ततोन्मुखान्* ।

भवन्तः पितरः सन्तु सर्वेषां गृहमेधिनाम् ॥ ५ ।

जड्वक्त्रास्तु ये तत्र ते नान्दीमुखसंज्ञिताः ।

इत्युक्त्वा तु तदा ब्रह्मा तेषां पन्थानमाकरोत् ॥ ६ ।

* तत उन्मुखानिति साधु ।

दक्षिणायनसंग्रन्तु पितृणाञ्च पितामहः ।
 तूष्णीं ससर्ज भूतानि तामूषुः पितरस्ततः ।
 वृत्तिं नो देहि भगवन् यया विन्दामहे सुखम् ॥ ७
 ब्रह्मोवाच ।

अमावास्यादिनं बोऽसु तस्यां कुशतिलोदकैः ।
 नर्पिता मानुषैस्तृप्तिं पराङ्मुखत नान्यथा ॥ ८ ।
 तिला देया तथैतस्यामुपोथ पितृभक्तितः ।
 परमं तस्य सन्तुष्टा वरं यच्छत मा चिरम् ॥ ९ ।

इति वराहपुराणे पितृसर्गस्थितिवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

ब्रह्मणो मानसः पुत्रः अत्रिर्नाम महायशः ।
 तस्य पुत्रोऽभवत्सोमो दक्षजामातृताङ्गतः ॥ १ ।
 याः सप्तविंशतिः कन्या दाक्षायण्यः प्रकीर्तिताः ।
 सोमपत्न्योऽतिमान्यास्तास्तासां श्रेष्ठा तु रोहिणी ॥ २ ।
 तामेव रमते सोमो नेतरास्त्रिति शुश्रुम ।
 इतराः प्रोचुरागत्य चन्द्रस्यासमतां पितुः ।
 दक्षोऽप्यसकृदागत्य तमुवाच स नाकरोत् ॥ ३ ।

समतां सोऽपि तं दक्षः शशापान्तर्हितो भव ।
 एवमुक्तः क्षयं सोम अगमद्दक्षशापतः ॥ ४ ।
 देवा मनुष्याः पशवो नष्टे सोमे सवीरुधः ।
 क्षीणाभवं*स्तदा सर्वा औषध्यश्च विशेषतः ॥ ५ ।
 क्षयं गच्छद्भिरत्यर्थमौषधीभिः सुरर्षभाः ।
 मूलेषु वीरुधां सोमः स्थित इत्यचूरातुराः ॥ ६ ।
 तेषाञ्चिन्ताभवत्तीव्रा विष्णुञ्च शरणं ययुः ।
 भगवानाह तान् सर्वान् ब्रूत किं क्रियते मया ॥ ७ ।
 ते चोचुर्देव दक्षिण शतः सोमो विनाशितः ।
 तानुवाच तदा देवो मय्यताङ्गलशोदधिः ।
 औषध्यः† सर्वतो देवाः प्रक्षिप्याशु सुसंयतैः ॥ ८ ।
 एवमुक्त्वा ततो देवान्दध्यौ रुद्रं हरिः स्वयम् ।
 ब्रह्माणञ्च तथा दध्यौ वासुकिन्नेत्रकारणम् ॥ ९ ।
 ते सर्वे तत्र सहिता ममन्युर्वरुणालयम् ।
 तस्मिन् सुमथिते जातः पुनः सोमो महीपते ॥ १० ।
 योऽसौ क्षेत्रज्ञसंज्ञो वै देहेऽस्मिन् पुरुषः परः ।
 स एव सोमो मन्तव्यो देहिनां जीवसंज्ञकः‡ ॥ ११ ।
 परोक्षया§ स मूर्तिन्तु पृथक् सौम्यां प्रपेदिवान् ।

* क्षीणा अभवन्निति साधु ।

† औषधीरिति साधु ।

‡ जीवसंज्ञित इति (ग) ।

§ परेक्ष्येति (ग) ।

तमेव देवमनुजाः षोडशेमास देवताः ॥
 उपजीवन्ति वृक्षाश्च तथैवीषधयः प्रभुम् ।
 रुद्रस्तमेव सकलं दधार गिरसा तदा ॥ १२।१३ ।
 तदात्मिका भवन्त्यापो विश्वमूर्तिरसौ स्मृतः ।
 तस्य ब्रह्मा ददौ प्रीतः पौर्णमासीन्तिथिं प्रभुः ॥ १४ ।
 तस्यामुपोषयेद्राजंस्तमर्थम्यतिपादयेत् ।
 स चात्राहारश्च भवेत्तस्य ज्ञानम्यच्छति ।
 कान्तिमुष्टिश्च राजेन्द्र धनं धान्यञ्च केवलम् ॥ १५ ।
 इति वराहपुराणे सोमीत्यतिस्थितिरहस्यं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

महातपा उवाच ।

आदित्रेतासु राजानो मणिजा ये प्रकीर्त्तिताः ।
 कथयिष्यामि तान्राजन्यत्र जातोऽसि पार्थिव ॥ १ ।
 योऽसौ सुप्रभनामासीत्स्व त्वं राजन्कृते युगे ।
 जातोऽसि नान्ना विख्यातः प्रजापालेति शोभनः ॥ २ ।
 शेषास्त्रेतायुगे राजन् भविष्यन्ति महाबलाः ।
 यो दीप्ततेजा मणिजः स शान्त इति कीर्त्तितः ॥ ३ ।
 सुरश्चिर्भविता राजा शशकर्णो महाबलः ।
 शुभदर्शनः पाञ्चालो भविष्यति न संशयः ॥ ४ ।

सुशान्तिरङ्गवंशे वै सुन्दरोऽप्यङ्ग इत्युत ।
 सुन्दश्च सुसुकुन्दोऽभूत्सुयुजसुहरेव च ॥ ५ ।
 सुमनाः सोमदत्तसु शुभः संवरणोऽभवत् ।
 सुशीलो वसुदानसु सुखदोऽसुप्रतिर्भवत्* ॥ ६ ।
 शुभः सेनापतिरभूत्कान्तो दशरथः स्मृतः ।
 सोमोऽभूज्जनको राजा एते त्रेतायुगे नृपाः ॥ ७ ।
 सर्वे भूमिमिमां राजन् भुक्त्वा ते वसुधाधिपाः ।
 द्रष्टा च विविधैर्यज्ञैर्दिवं प्राप्स्यन्थसंश्रयम् ॥ ८ ।

• वराह उवाच ।

एवं श्रुत्वा स राजर्षिर्ब्रह्मविद्यामृतमभुः† ।
 आख्यानं परमम्रीतस्तपश्चर्तुमगाइनम् ॥ ९ ।
 ऋषिरध्यात्मयोगेन विहायेदं कलेवरम् ।
 ब्रह्मभूतोऽभवद्वाचि हरौ लयमवाप च ॥ १० ।
 हन्दावनञ्च राजासौ तपोऽर्थे‡ गतवान् प्रभुः ।
 तत्र गोविन्दनामानं हरिं स्तोतुमधारभत्§ ॥ ११ ।

राजोवाच ।

नमामि देवं जगताञ्च मूर्तिं
 गोपेन्द्रमिन्द्रानुजमप्रमेयम् ।

* अभवदिति साधु ।

† शुभमिति (ग) ।

‡ तपोऽर्थमिति (ग) ।

§ आरभदिति आर्षम्, आरभतेति साधु ।

संसारचक्रक्रमणैकदक्षं
 पृथ्वीधरन्देववरं नमामि ॥ १२ ।
 भवोदधी दुःखशतोर्न्निभीमे
 जरावर्त्ते कृष्ण पातालमूले ।
 तदन्त एको ददते सुखं मे
 नमोऽस्तु ते गोपतिरप्रमेय ॥ १३ ।
 व्याध्यादियुक्तैः पुरुषैर्यद्वैद्य
 सङ्घट्टमानं पुनरेव देव ।
 नमोऽस्तु ते युद्धरते महात्मन्
 जनार्दनोपेन्द्र समस्तबन्धो ॥ १४ ।
 त्वमुत्तमः सर्वविदां सुरेश
 त्वया ततं विष्णुमिदं समस्तम् ।
 गोपेन्द्र मां पाहि महानुभाव
 भवाङ्गीतं तिग्मरथाङ्गपाणिः* ॥ १५ ।
 परोऽसि देवः प्रवरः सुराणां
 पुराणरूपोऽसि शशिप्रकाशः ।
 हुताशवक्त्राच्युत तीव्रभाव
 गोपेन्द्र मां पाहि भवे पतन्तम्† ॥ १६
 संसारचक्रक्रमणान्यनेका-

* (ख) पुस्तके श्लोकस्यास्य शेषपादो नास्ति ।

† एष श्लोकः (ख) पुस्तके नास्ति ।

न्याविर्भवत्यच्युत देहिनां यत्* ।
 त्वन्मायया मोहितानां सुरेश
 कस्ते मायान्तरते†‡ इन्द्रधामा ॥ १७ ।
 अगोत्रमस्पर्शमरूपगन्ध-
 मनामनिर्देशमजं वरेण्यम् ।
 गोपेन्द्र ये त्वामुपासन्ति‡‡ धीरा-
 स्ते मुक्तिभाजो भवधर्ममुक्ताः ॥ १८ ।
 शब्दातिगं व्योमरूपं विमूर्त्तिं
 विकर्षिणं शुभभावं वरेण्यम् ।
 चक्राब्जपाणिन्तु तथोपचारा-
 दुक्तं पुराणे सततन्नमामि ॥ १९ ।
 त्रिविक्रमं ऋगीतजगत्त्रयञ्च
 चतुर्मूर्त्तिं विश्वजगत्त्रितीशम् ।
 शम्भुं विभुं भूतपतिं सुरेशं
 नमाम्यहं विष्णुमनन्तमूर्त्तिम् ॥ २० ।
 त्वं देव सर्वाणि चलाचराणि
 सृजस्यथो संहरसे§ त्वमेव ।
 मां मुक्तिकामन्नय देव शीघ्रं

* (ख)पुस्तकेऽत्र श्लोकपादोऽधिको वर्तते, यथा “परात्परं देवगुरो नमस्ते” इति ।

† तरतीति साधु ।

‡ उपासते इति साधु ।

§ संहरसीति साधु ।

यस्मिन् गता योगिनो नोपयान्ति ॥ २१ ॥

जयस्व गोविन्द महानुभाव

जयस्व विष्णो जय पद्मनाभ ।

जयस्व सर्वज्ञ जयाप्रमेय

जयस्व विश्वेश्वर विश्वमूर्ते ॥ २२ ॥

वराह उवाच ।

एवं सुत्वा तदा राजा निधाय स्वङ्गलेवरम् ।

परमात्मनि गोविन्दे मोक्षमागाच्च शाश्वतम् ॥ २३ ॥

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

कथमाराध्यसे देव भक्तिमन्निर्नरैर्विभो ।

स्त्रीभिर्वा सर्वमेतन्मे शंस त्वं भूतभावन ॥ १ ॥

वराह उवाच ।

भावसाध्योऽस्माहन्देवि न वित्तैर्न जपैरहम् ।

साध्यस्तथापि भक्तानां कायक्लेशं वदामि ते ॥ २ ॥

कर्मेणा मनसा वाचा मच्चित्तिं यो नरो भवेत् ।

तस्य व्रतानि वक्ष्येऽहं विविधानि निबोध मे ॥ ३ ।

अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यम्यकीर्त्तितम् ।

एतानि मानसान्याहुर्व्रतानि तु धराधरे ॥ ४ ।

एकभक्तं तथा नक्तमुपवासादिकञ्च यत् ।

तत्सर्वं कायिकम्पुंसां व्रतम्भवति नान्यथा ॥ ५ ।

वेदस्याध्ययनं विष्णोः कीर्त्तनं सत्यभाषणम् ।

अपैशुन्यं हितं धर्मवाचिकं व्रतमुत्तमम्* ॥ ६ ।

अत्रापि श्रूयते चान्यद्विदुष्यतपाः पुरा ।

ब्रह्मपुत्रः पुराकल्पे आरुणिर्नाम नामतः ॥ ७ ।

सोऽरण्यमगमत्किञ्चित्तपोऽर्थी द्विजसत्तमः ।

तपस्तेपे ततस्तस्मिन्नुपवासपरायणः ॥ ८ ।

देविकायास्तटे रम्ये सोऽवसद्ब्राह्मणः किल ।

कदाचिदभिषेकाय स जगाम महानदीम् ॥ ९ ।

तत्र स्नात्वा जपन्विप्रो ददर्शयान्तमग्रतः ।

व्याधं महाधनुःपाणिमुग्रनेत्रं विभीषणम् ॥ १० ।

तं द्विजं हन्तुमायात्स वल्कलानां जिघृक्षया ।

तं दृष्ट्वा क्षुभितो विप्रो ब्रह्मघ्नस्य भयादिति ॥ ११ ।

ध्यायन्नारायणं देवं तस्थौ तत्रैव स द्विजः ॥ १२ ।

तं दृष्ट्वान्तर्गतहरिं व्याधो भीत इवाग्रतः ।

विहाय सशरश्चापं ततो वचनमब्रवीत् ॥ १३ ।

व्याध उवाच ।

हन्तुमिच्छन्नहं ब्रह्मन् भवन्तस्माग्निहागतः ।
 इदानीं दर्शनात्तुभ्यं सा मतिः कापि मे गताः ॥ १४
 ब्राह्मणानां सहस्राणि सत्स्त्रीणामयुतानि च ।
 निहतानि मया ब्रह्मन्सततं पापकारिणा ॥ १५ ।
 काङ्क्षतिं प्रतिपत्स्यामि ब्रह्मघ्नोऽहं द्विजोत्तम ।
 इदानीं तमुमिच्छामि तपोऽहन्त्वत्समीपतः ।
 उपदेशप्रदानेन प्रसादङ्कर्तुमर्हसि ॥ १६ ।
 एवमुक्तोऽप्यसौ विप्रो नोत्तरं प्रत्यपद्यत ।
 ब्रह्महा पापकर्मेति* मत्वा ब्राह्मणपुङ्गवः ॥ १७ ।
 अनुक्तोऽपि स धर्मेष्पुर्व्याधस्तत्रैव तस्थिवान् ।
 स्नात्वा नद्यां द्विजः सोऽपि वृक्षमूलमुपाश्रितः ॥ १८ ।
 कस्यचित्त्वथ कालस्य तां नदीमगमत्किल ।
 व्याघ्रो बुभुक्षितः शान्तं तं विप्रं हन्तुमुद्यतः ॥ १९ ।
 अन्तर्जलगतं विप्रं यावद्व्याघ्रो जिहृक्षति ।
 तावद्व्याधेन व्याघ्रोऽसौ सद्यः प्राणैर्वियोजितः ॥ २० ।
 तस्माद्व्याघ्रगरीरात्तु उत्थाय पुरुषः किल ।
 विप्रश्चान्तर्जले मग्नः श्रुत्वा तं शब्दमाकुलम् ।
 नमो नारायणायेति वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २१ ।
 व्याघ्रेणापि श्रुतो मन्त्रः प्राणैः कण्ठस्थितैस्ततः ।
 श्रुतमात्रे जहौ प्राणान् पुरुषश्चाभवच्छुभः ॥ २२ ।

सोऽब्रवीद्यामि तन्देशं यत्र विष्णुः सनातनः ।
 त्वत्प्रसादाद्विजयेष्ठ मुक्तपाप्मा निरामयः ॥ २३ ।
 इत्युक्तो ब्राह्मणः प्राह कोऽसि त्वं पुरुषोत्तम ।
 सोऽब्रवीत्तस्य राजेन्द्र यहत्तं पूर्वजन्मनि ॥ २४ ।
 दीर्घबाहुरिति ख्यातः सर्व्वधर्मविशारदः ।
 अहं जानामि वेदांश्च अहं वेद्मि शुभाशुभम् ।
 ब्राह्मणैर्नैव मे कार्य्यं किं वस्तु ब्राह्मणा इति ॥ २५ ।
 तस्यैवंवादिनो विप्राः सर्व्वे क्रोधसमन्विताः ।
 जचुः शापं दुःशोधं क्रूरो व्याघ्रो भविष्यसि* ॥ २६ ।
 अवमानात्तु विप्राणां नात्यर्थं स्मरणन्तव ।
 मृत्युकाले तु संमूढं केशवेति शृणुष्यसि* ॥ २७ ।
 इत्युक्तोऽहं पुरा तैस्तु ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।
 तदेव सर्व्वं सम्प्राप्तो ब्रह्मशापं सुपुष्कलम् ॥ २८ ।
 ततस्ते ब्राह्मणाः सर्व्वे प्रणिपत्य मया मुने ।
 उक्तानुग्रह†हेतोर्वै त जचुर्मामिदं पुरा ॥ २९ ।
 षष्ठान्नकालिकस्याग्रे यस्ते स्थास्यति कश्चन ।
 स भक्ष्यस्ते तु भविता कश्चिन्कालन्नराधिप ॥ ३० ।
 यदेषुघातं सम्भवा तु प्राणैः कण्ठगतैर्भवान् ।
 श्रोण्यसे द्विजवक्तात्तु नमो नारायणेति च ।
 तदा स्वर्गगतिसुभ्यं भविता नात्र संशयः ॥ ३१ ।

* श्रोण्यसीति साधु ।

† उक्ताः अनुग्रह इति साधु ।

परवक्त्रगतश्चापि विष्णोर्नाम श्रुतं मया ।

कृतद्वेषस्य विप्राणां प्रत्यक्षोऽभवदश्रुतः ॥ ३२ ।

यः पुनर्ब्राह्मणान् पूज्य* स्ववक्त्रेण नमो हरिम् ।

वदन् प्राणैर्वियुज्येत मुक्तोऽसौ वीतकिल्बिषः ॥ ३३ ।

सत्यं सत्यं पुनः सत्यमुच्छिष्य भुजमुच्यते ।

जङ्गमाः ब्राह्मणा देवाः कूटस्थः पुरुषोत्तमः ॥ ३४ ।

एवमुक्त्वा गतः स्वर्गं स राजा वीतकल्मषः ।

ब्राह्मणोऽपि सदा मुक्तस्तं व्याधमत्यभाषत ॥ ३५ ।

ऋषिरुवाच ।

जिष्टक्षोर्मृगराजस्य यत्त्वया रक्षितो ह्यहम् ।

तत्पुत्र तुष्टस्ते दद्वि वरं वरय सुव्रत ॥ ३६ ।

व्याध उवाच ।

एष एव वरो मद्भ्यं यत्त्वं मां भाषसे द्विज ।

अतः परं वरेणाहं किङ्करोमि प्रशाधि माम् ॥ ३७

ऋषिरुवाच ।

अहं त्वया पुरा व्याध प्रार्थितोऽस्मि तपोऽर्थिना ।

बहुपातकयुक्तेन घोररूपेण चानघ ॥ ३८ ।

इदानीं तव पापानि देविकाभिषवेण च ।

महर्षनेन च चिरं विष्णुनामश्रुतेन च ।

नष्टानि शुद्धदेहोऽसि साम्प्रतन्नात्र संशयः ॥ ३९ ।

इदानीं वरमेकत्वं गृहाण मम सन्निधौ ।

तपः कुरुष्व साधो त्वं चिरकालं यदिच्छसि ॥ ४० ।

व्याध उवाच ।

य* एष भवता प्रीतो विष्णुर्नारायणः प्रभुः ।

स कथं प्राप्यते मर्त्यैरेष एव वरो मम ॥ ४१ ।†

ऋषिर्वाच ।

तमुद्दिश्य व्रतं कुर्याद्यत्किञ्चित्पुरुषोऽच्युतम् ।

स परन्तमताप्नोति भक्त्या युक्तः पुमानिति ॥ ४२ ।

एवं ज्ञात्वा भवान् पुत्र व्रतमेतत्प्रमाचर ।

न भक्षयेद्गणान्नन्तु न वदेदनृतं क्वचित् ॥ ४३ ।

एतत्ते व्रतमादिष्टं मया व्याध वरं ध्रुवम् ।

अत्रैव तपसा युक्तस्तिष्ठ त्वं यावदिच्छसि ॥ ४४ ।

वराह उवाच ।

एवञ्चिन्तान्वितं मत्वा वरदो ब्राह्मणोऽभवत् ।

मोक्षार्थिनमथोऽ‡ बुद्ध्वा वञ्चयित्वा गतो मुनिः ॥ ४५ ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

—०:०—

* स एष इति (ग) ।

† एवमुक्त्वा तु तं व्याधं तस्मात्प्राणाख्ये द्विजः ।

इत्येवं सङ्ग पुत्रिभ्यो प्रागिति प्राह संक्षेपः॥

(ख) पुनर्के एषश्लोकोऽधिको वर्तते ।

‡ नामत इति (ग) ।

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

स शुभं योभनं मार्गमास्त्राय व्याधसत्तमः ।
तपस्तेपे निराहारस्तं गुहं मनसा स्मरन् ॥ १ ।
भिक्षाकाले* तु सम्प्राप्ते शीर्णपर्णान्यभक्षयत् ॥ २ ।
स कदाचित्क्षुधाविष्टो वृक्षमूलं समाश्रितः ।
बुभुक्षितस्तरोः पर्णान्यैच्छद्भक्षितुमन्तिकात् ॥ ३ ।
इत्येवं कुर्वतो व्योम्नि वागुवाचाशरीरिणी ।
मा भक्षयस्व सकठमुच्चैरेवं प्रभाषिते ॥
ततोऽसौ तद्विहायान्यदार्चं पतितमग्रहीत् ।
तदप्येवं निषिद्धं स्यादन्यदेव तथैव च ॥ ४ । ५ ।
एवं स सकठं मत्वा व्याधः किञ्चिन्न भक्षयत्† ।
निराहारस्तपस्तेपे स्मरन् गुरुमतन्द्रितः ॥ ६ ।
एवन्तपस्यतस्तस्य काले ऋषिवरोऽभ्ययात् ।
दुर्वासाः शंसितात्मा वै प्राणयुक्तमपश्यत् ।
व्याधन्तपोत्थ‡ तेजोभिर्ज्वलमानं§ हविर्यथा ॥ ७ ।
सोऽपि व्याधस्तु तं नत्वा शिरसाऽथ महामुनिम् ।

* भक्ष्यकाल इति (ग) ।

† अभक्षयदिति साधु ।

‡ तप उत्येति साधु ।

§ ज्वलन्मिति साधु ।

उवाच तं कृतार्थोऽस्मि भगवन्दर्शनात्तव ।
 इदानीं आद्यकाले त्वं प्राप्तोऽसि मम दैवतम् ।
 शीर्ष्पर्णादिभिः कृत्वा प्रीणयामि द्विजोत्तमम् ॥ ८ । ९ ।
 दुर्वासा अपि तं शुद्धभावपूतं जितेन्द्रियम् ।
 जिज्ञासुस्तत्तपो वाक्यमिदमुच्चैरुवाच ह ॥ १० ।
 यवगोधूमशालीनामन्नञ्चैव सुसंस्कृतम् ।
 दीयतां मे चुधार्त्ताय त्वामुद्दिश्यागताय च ॥ ११ ।
 इत्युक्ते नन्वसौ व्याधस्मिन्तां परमिकाङ्गतः ।
 क्व संभविष्यते* मद्भूमिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ १२ ।
 तस्य चिन्तयतः पात्रमाकाशात्पतितं शुभम् ।
 सौवर्णं सिद्धिसंयुक्तं तज्जग्राह करेण सः ॥ १३ ।
 तद्गृहीत्वा मुनिं प्रहृष्ट दुर्वासाख्यं ससाध्वसः ।
 अत्रैव स्थीयतां ब्रह्मन्यावद्विच्चाटनं त्वहम् ।
 करोमि मत्प्रसादोऽयं क्रियतां ब्रह्मवित्तम ॥ १४ ।
 एवमुक्त्वा ततो भिक्षां याचितुं व्याधसत्तमः ।
 नातिदूरेण नगरं वनघोषसमन्वितम् ॥ १५ ।
 तस्य तत्र प्रयातस्य अग्रतः सर्व्वशोभनाः ।
 वृक्षेभ्यो निर्य्युष्टान्या हेमपात्राग्रपाणयः ॥ १६ ।
 विविधान्नानि तस्याशु दत्त्वा पात्रम्प्रपूरितम् ।
 स च भूतार्थमात्मानं मत्वा पुनरथाश्रमम् ।
 आजगाम ततोऽपश्यत्तमृषिं जपतां वरम् ॥ १७ ।

तं दृष्ट्वा स्थाप्य* तां भिक्षां शुची देशे प्रसन्नधीः ।
 प्रणम्य तमृषिं वाक्यमुवाच व्याधसत्तमः ॥ १८ ।
 ब्रह्मन् क्षालय पादौ त्वमुपविश्यासने शुभे ।
 यदि मेऽनुग्रहो देव तदेवं कर्तुमर्हसि ॥ १९ ।
 एवमुक्तः स जिज्ञासुस्तपोवीर्यं शुभं मुनिः ।
 नदीङ्गन्तुं न शक्नोमि जलपात्रं न चास्ति मे ।
 कथं प्रक्षालनं व्याध पादयोर्मे भविष्यति ॥ २० ।
 इत्येवं मुनिना प्रोक्तो व्याधश्चिन्तापरोऽभवत् ।
 किङ्करोमि कथञ्चास्य भोजनं वै भविष्यति ॥ २१ ।
 एवं सञ्चिन्त्य मनसा गुरुं स्मृत्वा विचक्षणः ।
 जगाम शरणन्तान्तु सरितन्देविकां सुधीः ॥ २२ ।

व्याध उवाच । ॐ

व्याधोऽस्मि पापकर्मास्मि ब्रह्महास्मि सरिद्वरे ।
 तथापि संस्मृता देवी पाहि मां शरणागतम् ॥ २३ ।
 देवतां नैव जानामि न मन्त्रं न तथार्चनम् ।
 गुरुपादौ परम्यात्वा पश्यामि सततं शुभम् ॥ २४ ।
 एवंविधस्य मे देवि दयां कुरु सरिद्वरे ।
 ऋषेरासन्नतां याहि पादशौचार्थमापगे ॥ २५ ।
 एवमुक्ता तु व्याधेन देविका पापनाशिनी ।
 आजगाम यतस्तस्थौ दुर्वासा शंसितव्रतः ॥ २६ ।
 तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं दुर्वासा विस्मयं ययौ ।

प्रक्षाल्य हस्तपादौ च तदन्नं शययान्वितम् ।
 बुभुजे परमप्रीतस्तथाचम्य विचक्षणः ॥ २७ ।
 तमस्थिशेषं व्याधन्तु क्षुधा दुर्बलताङ्गतम् ।
 उवाच वेदाः साङ्गास्ते सरहस्या पदक्रमाः ।
 ब्रह्मविद्या पुराणानि प्रत्यक्षाणि भवन्तु ते ॥ २८ ।
 एवमप्रदाहरन्तस्य दुर्वासा नाम चाकरोत् ।
 भवान्सत्यतपा नाम ऋषिराद्यो भविष्यसि ॥ २९ ।
 एवं दत्तवरो व्याधस्तमाह मुनिसत्तमम् ।
 व्याधो भूत्वाऽऽकथं ब्रह्मन्वेदानध्यापयाम्यहम् ॥ ३० ।

ऋषिरुवाच ।

प्राक्शरीररङ्गतन्तेऽद्य निराहारस्य सत्तम ।
 तपोमयं शरीरन्तेऽपृथग्भूतं न संशयः ॥ ३१ ।
 प्राग्विज्ञानं गतन्नाशमिदानीं शुद्धमक्षरम् ।
 उत्पन्नं शुद्धकायोऽसि सत्यमेतद्वीमि ते ।
 तेन वेदाश्च शास्त्राणि प्रतिभास्यन्ति वै मुने ॥ ३२ ।

इति ब्राह्मपुराणे सत्यतप उपाख्याने अष्टाविंशोऽध्यायः ।

जनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सत्यतपा उवाच* ।

भगवन्हे शरीरे तु इति यत्परिकीर्तितम् ।

तस्मै कथय भेदं वै केन ब्रह्मविदां वर ॥ १ ।

दुर्वासा उवाच ।

न हे त्रीणि शरीराणि वाचं तद्विपरीतकम् ।

विभोगायतनञ्चैव शरीराणीति देहिनाम् ॥ २ ।

प्रागवस्थमधर्माख्यं परिज्ञानविवर्जितम्†

अपरं सव्रतं तद्वि ज्ञेयमत्यन्तधार्मिकम् ॥ ३ ।

धर्माधर्मापभोगाय यत्तृतीयमतीन्द्रियम् ।

तत्त्रिभेदं विनिर्दिष्टं ब्रह्मविद्भिर्विचिन्तयैः ॥ ४ ।

यावता धर्मभोगश्च भुक्तिश्चेति त्रिभेदकम् ॥ ५ ।

यस्तु भावः पुरा ह्यासीत्प्राणिनो निघ्नतस्तव ।

तत्पापाख्यं शरीरन्ते‡ पापसंज्ञमतोऽभवत् ॥ ६ ।

इदानीं शुभवृत्तिन्तु कुर्वतस्तप आर्जवम् ।

अपरन्धर्मरूपन्तु शरीरन्ते व्यवस्थितम् ।

तेन‡ वेदपुराणानि ज्ञातुमर्हस्यसंशयम् ॥ ७ ।

यदाष्टके सम्परिवर्त्तते पुमां-

* व्यास उवाच इति (ख) ।

† शरीरन्तु इति (क) ।

‡ येनेति (ग) ।

स्तदान्यवृत्तो भवतीह निश्चितम् ।

गताष्टवर्षसु पुमान्यदा भवे-

त्तदान्यचेष्टा भवतीह मानवः ॥ ८ ।

एकं शरीरं हि पृथक् निर्दिष्टं ब्रह्मवादिभिः ।

अवस्थाभेदतश्चैवं तदेतत्कथितन्निधा ।

अन्तरन्नाग्नि चैतस्य यथा सृष्टयोरिव ॥ ९ ।

कर्म्मकाण्डञ्चतुर्भेदं ब्राह्मणादिषु कीर्तितम् ।

तत्र वेदोक्तकर्म्माणि त्रयः कुर्वन्ति नित्यशः ॥ १० ।

त्रिशुश्रूषामथैकैसु एता वेदोदिताः क्रियाः ।

एतान्धर्मांसु विज्ञाय ब्राह्मणो यस्तपस्यति ।

तस्य मुक्तिर्भवेन्नूनं वेदवादरतस्य च ॥ ११ ।

सैत्यतपा उवाच ।

यत्तदेतत्परं ब्रह्म त्वया प्रोक्तं महामुने !

तस्य रूपं न जानन्ति योगिनोऽपि महात्मनः ॥ १२ ।

अनामगोचरहितममूर्त्तं मूर्त्तिर्वर्जितम् ।

कथं तज्ज्ञायते ब्रह्म संज्ञानामविवर्जितम् ॥ १३ ।

तत्तस्य संज्ञां कथय येन जानाम्यहं गुरो ॥ १४ ।

दुर्वासा उवाच ।

यदेतत्परमं ब्रह्म वेदे शास्त्रेषु पठ्यते ।

स वेदः पुण्डरीकाक्षः स्वयं नारायणो हरिः ॥ १५ ।

स यज्ञैर्विविधैरिष्टैर्दानैर्दत्तैश्च सत्तम ।

प्राप्यते परमो देवः स्वयं नारायणो हरिः ॥ १६ ।

सत्यतपा उवाच ।

भगवन् बहुवित्तेन ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ।
 प्राप्यते पुण्यकृद्भिर्हि देवो नारायणो भृशम् ॥ १७ ।
 अधनेन* कथन्देवः प्राप्यते तद्वदस्व मे ।
 वित्तेन च विना दानं दातुं विप्र न शक्यते ॥ १८ ।
 विद्यमानेऽपि न मतिः कुटुम्बासक्तचेतसः ।
 तस्य नारायणो दूरे सर्व्वथा प्रतिभाति मे ॥ १९ ।
 अत्यायासेन लभ्येत येन देवः सनातनः ।
 तस्मै विशेषतो ब्रूहि सर्व्ववर्णैः कृतम्भवेत् ॥ २० ।

दुर्वासा उवाच ।

कथयामि परं गुह्यं रहस्यन्देवनिर्मितम् ।
 धरण्या यत्कृतं पूर्वं मज्जन्या नु रसातले ॥ २१ ।
 पृथिव्याः पार्थिवो भावः सलिलेनातिरेचितः ।
 तस्मिन् सलिलमग्ने तु पृथ्वी प्रायाद्रसातलम् ॥ २२ ।
 सा भूतधारिणी देवी रसातलगता शुभा ।
 आराधयामास विभुं देवन्नारायणं विभुम् ॥ २३ ।
 उपवासव्रतैर्देवी नियमैश्च पृथग्विधैः ।
 कालेन महता तस्याः प्रसन्नो गरुडध्वजः ।
 उज्जहार स्थितौ स्थित्यां स्थापयामास सोऽव्ययः ॥ २४ ।

सत्यतपा उवाच ।

कोऽसौ धरण्या सञ्जीर्ण उपवासो महामुने ।

* अधनेनेति (क), (ख) ।

कानि व्रतानि च तथा एतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ २५ ।

दुर्वासा उवाच ।

यदा मार्गशिरः* मासि दशम्यान्नियतात्मवान् ।

कृत्वा देवार्चनन्धीमानग्निकार्यं यथाविधि ॥

शुचिवासाः प्रसन्नात्मा हव्यमन्नं सुसंस्कृतम् ।

भुक्त्वा पञ्चपदङ्गत्वा पुनः शौचन्तु पादयोः ॥

कृत्वाष्टाङ्गुलमात्रन्तु क्षीरद्वयसमुद्भवम् ।

भक्षयेद्दन्तकाष्ठन्तु तत आचम्य यत्नतः ॥ २६।२७।२८ ।

स्यूद्वा द्वाराणि सर्वाणि चिरन्ध्यात्वा जनार्दनम् ।

शङ्खचक्रगदापाणिं पीताम्बरधरं विभुम् ॥

प्रसन्नवदनं देवं सर्व्वलक्षणपूजितम् ।

ध्यात्वा पुनर्जलं हस्ते गृह्णात् भावैर्जनार्दनम् ॥

दद्यादर्घ्यं देवाय करतोयेन मानवः ।

एवमुच्चारयन्वाचं तस्मिन् काले महामुने ॥ २९।३०।३१ ।

एकादश्यान्निराहारः स्थित्वा चैवापरेऽहनि ।

भोक्ष्यामि पुण्डरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत ॥ ३२ ।

एवमुक्त्वा ततो रात्रौ देवदेवस्य सन्निधौ ।

जपन्नारायणायेति स्वपेत्तत्र विधानतः ॥ ३३ ।

ततः प्रभाते विमले नदीङ्गत्वा समुद्रगाम् ।

इतरां वा तङ्गां वा गृहे वा नियतात्मवान् ॥

* मार्गशिर इति आर्षे, मार्गशिरसीति साधु ।

† गृहीतेति साधु ।

आनीय मृत्तिकां शुद्धां मन्त्रेणानेन मानवः* ।
 धारणं पोषणस्त्वत्तो भूतानां देवि सर्व्वदा ॥
 तेन सत्त्वेन मे पापं यावन्मोचय सुव्रते ।
 ब्रह्माण्डीदरतीर्थानि त्वया पृष्ठानि देवते ।
 तेनेमां मृत्तिकान्त्वत्तो गृह्य+ स्थास्येऽथ मेदिनि ।
 त्वयि सर्व्वे रसा नित्याः स्थिता वरुण सर्व्वदा ॥
 तैरिमां मृत्तिकां प्राप्य‡ः पूतां कुरुहि§ मा चिरम् ।
 एवं मृदं तथा त्रायं प्रगृह्यात्मानमालभेत् ।
 त्रिः कृत्वा शेषमृत्स्नात्वा सर्व्वाङ्गं लेपयेद्बुधः॥३४—३७॥
 वारुणैरेव मन्त्रैस्तु स्नानं कुर्याद्यथाविधि ।
 स्नात्वा चावश्यकं कृत्वा पुनर्देवगृहं व्रजेत् ॥ ३८ ।
 तत्पाराध्य मया युक्तं देवं नारायणं प्रभुम् ।
 केशवाय नमः पादौ कटिं दामोदराय च ॥ ३९ ।
 ऊर्युग्मं नृसिंहाय उरः श्रीवत्सधारिणे ।
 कोष्ठं कौस्तुभवासाय वक्षः श्रीपतये तथा ॥ ४० ।
 त्रैलोक्ये विजयायेति वाङ्म सर्व्वात्मने शिरः ।
 रथाङ्गधारिणे चक्रं शङ्करायेति वारिजम् ॥ ४१ ।

* (ग) पुस्तके अधनेन कथं देव इत्यप्यात् जागरं तत्र काग्येदित्यन्तः सन्दर्भो नास्ति ।

+ गृहीत्विति साधु ।

‡ प्रावयित्विति साधु ।

§ कुरुहीति चाये, कुरु इति साधु ।

॥ (ख) पुस्तके (३७) श्लोकस्य शेषपरणं तथाऽपरश्लोकस्य चरणवचनं नास्ति ।

गम्भीरायेति च गदामञ्भोजं शान्तिमूर्सये ।
 एवमभ्यर्च्य देवेशं देवं नारायणं प्रभुम् ।
 पुनस्तस्याग्रतः कुम्भान् चतुरः स्थापयेदुधः ।
 जलपूर्णान्समाख्यांश्च तिलपूर्णैः सकाञ्चनैः ॥ ४२।४३ ।
 चत्वारस्ते समुद्रास्तु कलशाः परिकीर्त्तिताः ।
 तेषां मध्ये शुभं पीठं स्थापयेदस्त्रगर्भितम् ॥ ४४ ।
 सौवर्णं राजतं पात्रं ताम्रं वादरवं तथा ।
 अलाभे सर्वपात्राणां पालाशं पत्रमिष्यते ॥ ४५ ।
 तोयपूर्णन्तु तत्कृत्वा तस्मिन्पात्रे ततो न्यसेत् ।
 सौवर्णं मत्स्यरूपेण कृत्वा देवं जनार्दनम् ॥
 सर्व्वावयवसंयुक्तं सर्व्वाभरणभूषितम् ।
 तत्रानेकविधैर्भक्ष्यैः* फलैः पुष्पैश्च शोभितम् ।
 गन्धधूपैश्च वस्त्रैश्च अर्चयित्वा यथाविधि ॥ ४६।४७ ।
 रसातलगता वेदा यथा देव त्वया हृताः ।
 मत्स्यरूपेण तदन्मां भवानुद्धर केशव ॥ ४८ ।
 एवमुच्चार्य तस्याग्रे जागरं तत्र कारयेत् ॥ ४९ ।
 यथा विभवसारेण प्रभाते विमले तथा ।
 चतुर्णां ब्राह्मणानाञ्च चतुरो दापयेद्वटान् ॥ ५० ।
 पूर्वन्तु बह्वृचे* दद्याच्छन्दोगे दक्षिणं तथा ।
 यजुःशाखान्विते दद्यात्पश्चिमं घटमुत्तमम् ॥ ५१ ।
 उत्तरङ्गामतो दद्यादेष एव विधिः स्मृतः ।

ऋग्वेदः प्रीयतां पूर्वे सामवेदसु दक्षिणे ॥
 यजुर्वेदः पश्चिमतो अथर्ववेदोत्तरेण तु ।
 अनेन क्रमयोगेन प्रीयतामिति वाचयेत् ॥ ५२।५३ ।
 सौवर्णं मत्स्यरूपन्तु आचार्याय निवेदयेत् ।
 गन्धधूपादिवस्त्रैश्च सम्पूज्य विविधक्रमात् ॥ ५४ ।
 यद्विभक्तं सरहस्यञ्च मन्त्रश्चैवोपपादयेत् ।
 विधानं तस्य वै दत्त्वा फलं कोटिगुणोत्तरम् ॥ ५५ ।
 प्रतिपद्य गुरुं यस्तु मोहादिप्रतिपद्यते ।
 स कोटिजन्म नरके पच्यते पुरुषाधमः ॥ ५६ ।
 विधानस्य प्रदातासो गुरुरित्युच्यते बुधैः ।
 एवं दत्त्वा विधानेन द्वादश्यां विष्णुमर्त्यं च* ॥
 विप्राणां भोजनं दद्याद्यथाशक्त्या रुदक्षिणम् ॥ ५७ ।
 सतिलं ताम्रपात्रञ्च स्थापितं कलशोपरि ।
 तत्सर्वं जलपात्रस्थं ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।
 देवं दद्यान्महाभागस्ततो विप्रांश्च भोजयेत् ॥ ५८ ।
 भूरिणा परमान्नेन ततः पश्चात्स्वयन्नरः ।
 भुञ्जीत सहितो बालैर्वाग्यतः संयतेन्द्रियः ॥ ५९ ।
 अनेन विधिना यस्तु धरणीव्रतकृद्गरः ।
 तस्य पुण्यफलञ्चाग्न्यं शृणु बुद्धिमतां वर ॥ ६० ।
 यदि वक्रसहस्राणि भवन्ति मम सुव्रत ।
 आयुश्च ब्रह्मणस्तुल्यं भवेद्यदि महान्नत ।

* अर्घ्यं च इति आश्रमं, अर्घ्ययित्वा इति साधु ।

तदानीमस्य धर्मस्य फलं कथयितुम्वेत् ॥ ६१ ।
 तथाप्युद्देशतो ब्रह्मकथयिष्यामि तच्छृणु ।
 दशसप्तदशाब्दे च अष्टौ चत्वार एव च ॥
 लक्षायुतानि चत्वारि* एकस्यास्य चतुर्युगम् ।
 तैरेकसप्ततियुगं भवेन्नन्वन्तरं मुने ॥ ६२।६३ ।
 चतुर्दशाहोरात्रसु तावती रात्रिरिष्यते ।
 एवं त्रिंशद्दिनो मासः ते द्वादश समाः स्मृताः ॥ ६४ ।
 तेषां शतं ब्रह्मणसु आयुर्नास्त्यत्र संशयः ॥ ६५ ।
 यः सकृद्द्वादशीमेतामनेन विधिना क्षिपेत् ।
 स ब्रह्मलोकमाप्नोति तावत्कालञ्च तिष्ठति ॥ ६६ ।
 ततो ब्रह्मोपसंहारं संहारे तल्लयेच्चिरम् ।
 पुनः सृष्टौ भवेद्देवो राजा नाम महातपाः ॥ ६७ ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि ब्रह्मलोककृतान्यपि ।
 अकामः कामतो वापि तानि नश्यन्ति तत्क्षणात् ॥ ६८ ।
 ब्रह्म लोके दरिद्री यो भ्रष्टराज्योऽथवा नृपः ।
 उपोष्यते विधानेन स राजा जायते ध्रुवम् ॥ ६९ ।
 बन्ध्या नारी भवेद्या तु अनेन विधिना शुभा ।
 उपोष्यति भवेत्तस्याः पुत्रः परमधार्मिकः ॥ ७० ।
 अगम्यागमनं येन कृतं जानाति मानदः ।
 स इमं विधिमासाद्य तस्मात्पापादिमुच्यते ॥ ७१ ।
 ब्रह्मक्रियाया लोपेन बहुवर्षकृतेन च ।

उपोष्येमां सकृद्व्रत्या वेदमंस्कारमाप्नुयात् ॥ ७२ ।
 किमत्र ब्रह्मनेतोनेन न तदस्ति महामुने ।
 अपाप्यं प्रापयति या अतः कार्या सदा नरैः ॥ ७३ ।
 अनेन विधिना ब्रह्मन् स्वयमेव ह्युपाधिता ।
 धरण्या ममया तात नात्र कार्या विचारणा ॥ ७४ ।
 अदीक्षिताय नो देयं विधानं नास्तिकाय च ।
 देवब्रह्मद्विषे वापि न आव्यन्तु कदाचन ॥ ७५ ।
 गुरुभक्ताय दातव्यं सद्यः पापप्रणाशनम् ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं धनं धान्यं वरस्त्रियः ।
 भवन्ति विविधास्तस्य य उपोष्यति मानवः ॥ ७६ ।
 य इमं आवयेद्भक्त्या द्वादशीकल्पमुत्तमम् ।
 शृणोति वा स पापैस्तु सर्वैरेव प्रमुच्यते ॥ ७७ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रते मत्स्यद्वादशीव्रतं नाम ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तथैव पौषमासे तु अमृतं मथितं सुरैः ।
 तत्र कूर्मो भवेद्देवः स्वयमेव जनार्दनः ॥ १ ।
 तस्येयन्तिथिरुद्दिष्टा महती कूर्मरूपिणः ।
 पौषमासस्य या शुक्ला दशमीति निगद्यते ॥ २

तस्यां प्रागेव सङ्कल्प्य प्राग्वत्स्नानादिकाः क्रियाः ।

निर्वर्त्याराधयेद्भक्त्या एकादश्यां जनार्दनम् ।

पृथक्कन्त्रैर्मुनिश्रेष्ठ देवदेवं जनार्दनम् ॥ ३ ।

कूर्मार्थाय पादौ प्रथमं प्रपूज्य

नारायणायेति हरेः कटिञ्च ।

सङ्कर्षणायेत्युदरं विशोके-

त्युरोभवायेति तथैव कण्ठम् ॥ ४ ।

सुवाहवे चैव भुजौ शिरस्य

नमोविशीलाय नमोऽस्तु देवः ।

स्वनाममन्त्रेण सुगन्धपुष्पै-

र्धूपादिनैवेद्यफलैर्विचित्रैः ॥ ५ ।

अभ्यर्च्य देवं कलशं तदग्रे

संस्थाप्य मालासितवस्त्रयुक्तम् ।

तं रत्नगर्भन्तु पुरेव कृत्वा

स्वशक्तितो हेममयञ्च देवम् ॥ ६ ।

समन्दरं कूर्मरूपेण कृत्वा

संस्थाप्य ताम्ने घृतपूर्णपात्रे ।

पूर्णे घटस्योपरि सन्निवेश्य

तद्वाङ्मणं पूज्य* तथैव दद्यात् ॥ ७ ।

स्त्रो ब्राह्मणान्पूज्य च दक्षिणादिभि-

र्यथाशक्त्या प्रीणयेद्देवदेवम् ।

नारायणं कूर्मरूपेण मुक्तं
 पश्चात् भुञ्जीत सभृत्यवर्गः* ॥ ८ ।
 एवं कृते विप्र समस्तपापं
 विनश्यते नात्र कुर्याद्विचारः ।
 संसारचक्रं स विहाय शुद्धं
 प्राप्नोति लोकञ्च हरेः पुराणम् ॥ ९ ।
 प्रयान्ति पापानि विनाशमाशु
 श्रीमांस्तथा जायते सत्यधर्मः ।
 अनेकजन्मान्तरसञ्चितानि
 नश्यन्ति पापानि नरस्य भक्त्या ॥ १० ।
 प्रागुक्तरूपन्तु फलं लभेत
 नारायणस्तुष्टिमायाति सद्यः ॥ ११ ।
 इति वराहपुराणे कूर्मंदादशीव्रतं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

एवं माघे सिते पक्षे द्वादशी धरणीभृतः ।
 वराहस्य शृणुष्वद्यां मुने परमधार्मिक ॥ १ ।

* पश्चात् स्वयं भुञ्जीत सभृत्यवर्ग इति (ख) ।

प्रागुक्तेन विधानेन सङ्कल्पस्यानमेव च ।
 कृत्वा देवं समभ्यर्च्य एकादशां विचक्षणः ॥ २ ।
 धूपनैवेद्यगन्धैश्च अर्चयित्वाऽप्युत्तरः ।
 पश्चात्तस्याग्रतः कुम्भं जलपूर्णं तु विन्यसेत् ॥ ३ ।
 वराहायेति पादौ तु माधवायेति वै कटिम् ।
 क्षेत्रज्ञायेति जठरं विश्वरूपायेत्युरो हरेः* ॥ ४ ।
 सर्वज्ञायेति कण्ठं प्रजानां पतये शिरः ।
 प्रद्युम्नायेति च भुजौ दिव्यास्त्राय सुदर्शनम् ॥ ५ ।
 अमृतोद्भवाय शङ्खं तु एष देवार्चने विधिः ।
 एवमभ्यर्च्य मेधावी तस्मिन्कुम्भे तु विन्यसेत् ॥ ६ ।
 सौवर्णं रौप्यताम्रे वा पात्रे विभवशक्तितः ।
 सर्ववित्तैस्तु सम्पूर्णं स्थापयित्वा विचक्षणः ॥ ७ ।
 तत्र शक्त्या तु सौवर्णं वराहद्वारयेद्बुधः† ।
 दंष्ट्रायेणोद्धतां भूमिं सपर्वतवनद्रुमाम् ।
 माधवं मधुहन्तारं वराहरूपमास्थितम् ॥ ८ ।
 सर्वबीजभृतं पात्रं रत्नगर्भं घटोपरि ।
 स्थापयेत्परमं देवं जातरूपमयं‡ हरिम् ॥ ९ ।
 सितवस्त्रयुगाच्छवं ताम्रपात्रे तु वै मुने ।

* अत्र कुन्दोद्भवा अर्घः, एवमन्यत्रापि ।

† स्थापयित्वा विचक्षणः इति (ख) ।

‡ ज्ञानरूपमयमिति (क), (ख) ।

स्थाप्याः*र्चयेद्भस्मपुष्पैर्नैवेद्यैर्विविधैः शुभैः ॥ १० ।
 पुष्पमण्डलिकां कृत्वा जागरं तत्र कारयेत् ।
 प्रादुर्भावादरेस्तत्र वाचयेद्भावयेद्बुधः ॥ ११ ।
 एवम्पूजां विधायाथ प्रभाते उदिते रवी ।
 शुचिः स्नात्वा हरिं पूज्य† ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ १२ ।
 वेदवेदाङ्गविदुषे साधुवृत्ताय धीमते ।
 विष्णुभक्ताय शान्ताय‡ ऋत्रियाय कुटुम्बिने ॥ १३ ।
 एवं सकुम्भन्तं दत्त्वा हरिं वराहरूपिणम्§ ।
 दत्त्वा चाथ लभेद्यत्तु फलं तन्मे निशामय ॥ १४ ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं श्रीः कान्तिमृष्टिरेव च ।
 दरिद्रो वित्तवान्सद्य अपुत्रो लभते सुतम् ॥ १५ ।
 अलक्ष्मीर्नश्यते सद्यो लक्ष्मीः संविश्यते बलात् ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं परलोके निशामय ॥ १६ ।
 अस्मिन्नर्थे पुरा वृत्तमितिहासं पुरातनम् ।
 प्रतिष्ठानेऽभवद्राजा वीरधन्वेति विद्युतः ॥ १७ ।
 स कदाचिद्वनम्यायामृगहन्तोः परन्तपः ।
 व्यापादयामृगगणान्तत्रर्षिवनमध्यगः ॥ १८ ।
 जघान मृगरूपान्सीऽज्ञानतो ब्राह्मणानृपः ।

* स्थापयित्वेति भाष्य ।

† पूज्य इति आर्थः, पूजयित्वा इति भाष्य ।

‡ विदुष इति (ग) ।

§ आर्षत्वाद्वितीया ।

भ्रातरस्तत्र पञ्चाशन्मृगरूपेण संस्थिताः ।

संवर्त्तस्य सुता ब्रह्मन्वेदाध्ययनतत्पराः ॥ १८ ।

सत्यतपा उवाच ।

कारणं किं समाश्रित्य ते चक्रुर्मृगरूपताम् ।

एतन्मे कौतुकं ब्रह्मन्प्रणतस्य प्रसीद मे ॥ २० ।

दुर्वासा उवाच ।

ते कदाचिदनं याता दृष्ट्वा हरिणपोतकान् ।

जातमात्रान् स्वमात्रा तु विहीनानृपमत्तम् ॥ २१ ।

एकैकं जगृहुस्ते हि ते मृताः कन्दरास्थिताः ।

ततस्ते दुःखिताः सर्वे ययुः पितरमन्तिकम् ॥ २२ ।

जुचुश्च वचनञ्चेदं मृगहिंसामृते मुने ॥ २३ ।

कृषिपुत्रा जुचुः ।

जातमात्रा मृगाः पञ्च अस्माभिर्निहता मुने ।

अकामतस्ततोऽस्माकं प्रायश्चित्तं विधीयताम् ॥ २४ ।

संवर्त्त उवाच ।

मत्पिता हिंसकश्चासीदहन्तस्मादिशेषतः ।

भवन्तः पापकर्माणिः सञ्जाता मम पुत्रकाः ॥ २५ ।

इदानीं मृगचर्माणि परिधाय यतव्रताः ।

चरध्वं पञ्च वर्षाणि ततः शुद्धा भविष्यथ ॥ २६ ।

एवमुक्तास्तु ते पुत्रा मृगचर्मोपवीतिनः ।

वनं विविशुरव्यथा जपन्तो ब्रह्म शाश्वतम् ॥ २७ ।

तथा वर्षे व्यतिक्रान्ते वीरधन्वा महीपतिः ।

तत्राजगाम यस्मिंस्ती चरन्ति मृगरूपिणः ॥ २८ ।

ते चाप्येकतरोर्मूले मृगचर्मोपवीतिनः ।

जपन्तः संस्थितास्ते हि राज्ञा दृष्टा मृगा इति ॥ २९ ।

मत्वा विद्यासु युगपन्मृतास्ते ब्रह्मवादिनः ॥ ३० ।

तान्दृष्ट्वा तु मृताग्राजा ब्राह्मणान्ग्रंथंसितव्रतान् ।

भयेन वेपमानसु देवराताश्रमं ययौ ॥ ३१ ।

तत्रापृच्छद्ब्रह्महत्या मम जाता महामुने ।

आमूलात्तद्वधं वृत्तं कथयित्वा नराधिपः ॥ ३२ ।

भृशं शोकपरीतात्मा कुरोदातीव दुःखितः ।

स ऋषिर्देवरातसु रुदन्तं नृपसत्तमम् ॥

उवाच मा भैर्नृपते अपनेष्यामि पातकम् ।

पाताले सुतलाग्नौ च यथा धात्री निमज्जती ।

उद्धृता देवदेवेन विष्णुना क्रोड़मूर्त्तिना ॥ ३३ ।

तस्माद्भवन्तं राजेन्द्र ब्रह्मवध्यापरिप्लुतम् ।

उद्धरिष्यति देवोऽसौ स्वयमेव जनार्दनः ॥ ३४ ।

एवमुक्तस्ततो राजा हर्षितो वाक्यमब्रवीत् ।

कतरेण प्रकारेण स मे देवः प्रसीदति ।

प्रसन्ने चाशुभं सर्व्वं येन नश्यति सत्तम ॥ ३५ ।

दुर्वासा उवाच ।

एवमुक्तो मुनिस्तेन देवरात इदं व्रतम् ।

आचख्यौ सोऽपि तत्कृत्वा भुक्त्वा भोगान्सुपुष्कलान् ॥

मृत्युकाले मुनिश्रेष्ठ सौवर्णेन विराजता ।

विमानेनागमत्स्वर्गमिन्द्रलोकं स पार्थिवः ॥ ३६।३७ ।

तस्येन्द्रस्वर्वाभादाय प्रत्युत्थानेन निर्ययौ ।

आयान्तमिन्द्रं दृष्ट्वा तु तमूचुर्विष्णुकिङ्कराः ॥ ३८ ।

न द्रष्टव्यो देवराजस्त्वं हीनस्तपसा इति ॥ ३९ ।

एवं सर्वे लोकपाला निर्ययुस्तस्य तेजसा ।

प्रत्याख्याताश्च तैर्विष्णुकिङ्करैर्हीनकर्माणः* ॥ ४० ।

एवं स सत्यलोकान्तं गतो राजा महामुने ।

अपुनर्मरुके लोके दाहप्रलयवर्जिते† ॥

अद्यापि तिष्ठते देवैः स्तूयमानो महानृपः ।

प्रसन्ने यज्ञपुरुषे किञ्चित् येन तद्भवेत् ॥ ४१।४२ ।

इह जन्मनि सौभाग्यमायुरारोग्यसम्पदः ।

एकैका विधिनोपास्ता ददात्यमृतमुत्तमम् ॥

किं पुनः सर्वसंपूर्णः‡ स ददाति स्वकम्पदम् ।

नारायणश्चतुर्भुक्तिः परार्क्षश्च न संशयः ॥ ४३।४४ ।

यथैवोद्धृतवान् देवान्मत्स्यरूपेण केशवः ।

क्षीराब्जुधौ मथ्यमाने मन्दरं धृतवान्प्रभुः ॥ ४४ ।

तद्वच्च कूर्मरूपी स्याद्वितीया पश्य वैष्णवी ।

* हीनकर्माण इति हेत्वर्थे पञ्चमी, लोकपालविशेषणत्वे हीनकर्माण इति भवितु-
मर्हति, तथा कृतेऽत्र कृन्दीभङ्गः ।

† वर्जित इति (क), (ख) ।

‡ सर्वसम्पूर्ण इति बहुषु पाठः ।

यथा रसातलात्स्माच्च धृतवान् पुरुषोत्तमः ।

वराहरूपी तद्वच्च तृतीया पश्य वैष्णवी ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रते वराहदादशोव्रतं नाम एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्वत्फाल्गुनमासे तु या शुक्लेकादशी भवेत् ।

तामुपोष्य विधानेन हरिमाराधयेत्सुधीः ॥ १ ।

नरसिंहाय पादौ तु गोविन्दायेत्यरू तथा ।

कटिं विश्वभुजे पूज्यः अनिरुद्धेत्युरस्तथा ॥ २ ।

कण्ठन्तु शितिकण्ठाय पिङ्गकेशाय वैगिरः ।

असुरध्वंसनायेति चक्रन्तोयात्मने तथा ॥ ३ ।

शङ्खमित्येव सम्पूज्य गन्धपुष्पफलैस्तथा ।

तदग्रे घटमादाय सितवस्त्रयुगान्वितम् ॥ ४ ।

तस्योपरि नृसिंहन्तु सौवर्णं ताम्रभाजने ।

यथाविभवतः कृत्वा दारुवंशमयेऽपि वा ॥ ५ ।

रत्नगर्भे घटे स्थाप्य तं सम्पूज्य च मानवः ।

द्वादश्यां वेदविदुपे ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ६ ।

एवङ्कते फलं प्राप्तं यत्पुरा पार्थिवेन तु ।
 तस्याहं सम्प्रवक्ष्यामि वत्सनामा महामुने ॥ ७ ।
 आसीत्किम्पुरुषे वर्षे राजा परमधार्मिकः ।
 भारतेति च विख्यातस्तस्य वत्सः सुतोऽभवत् ॥ ८ ।
 स शत्रुभिर्जितः संख्ये हृतकोशो हिपादवान् ।
 वनं प्रायात्सपत्नीको वशिष्ठस्याश्रमेऽवसत् ॥ ९ ।
 कालेन महताः सोऽथ वशिष्ठेन महात्मना ।
 किङ्कार्यमिति स प्रोक्तो वसस्यस्मिन्महामुने ॥ १० ।

• राजोवाच ।

भगवन्हृतकोशोऽहं^१ हृतराज्योऽसहायवान्^२ ।
 शत्रुभिर्हृतऽसर्वस्वो भवन्तं शरणं गतः ॥ ११ ।
 उपदेशप्रदानेन प्रसीदं कर्तुमर्हसि ॥ १२ ।

दुर्वासा उवाच । ॥

एवमुक्त्वा वशिष्ठमु तस्येमां द्वादशीं मुने ।
 आदिदेश विधानेन॥ सोऽपि सर्व्वमथाकरोत् ॥ १३ ।

* गच्छता सोऽसौ इति (ख) ।

† हृतकोशोऽहमिति (ख) ।

‡ हृतराज्यो विशेषत इति (ख), (ग) ।

§ हृतसर्व्वस्व इति (ख), हृतसङ्कल्प इति (ग) ।

॥ एष पाठः (ख) पुस्तके नास्ति ।

॥ विधिना प्रत्युवाचाऽय इति (ख) ।

तस्य वतान्ते भगवान्* नरसिंहसुतीष ह ।

चक्रमादाच्च शतूणां विध्वंसनकरं मृधे॥ १४

तेनास्तेषु स्वकं राज्यं जितवान् स नृपोत्तमः ।

राज्ये स्थित्वाऽमेधानां सहस्रमकरात्प्रभुः† ।

अन्ते च विष्णुलोकाख्यं‡ पद्मागाच्च॥ सत्तमः ॥ १५

एषा धन्या पापहरा द्वादशी भवता मुने ।

कथितेमां॥ प्रसन्नेन श्रुत्वा कुरु यथेष्टितम् ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे नरसिंहद्वादशीर्जनं नाम द्वाचत्वारिंशीऽध्यायः ।

* वतान्ते तस्य भगवान् इति (ख)

† परमिति (ख), (ग) ।

‡ विभुमिति (ग) ।

§ ब्रह्मलोकाख्यमिति (क) ।

॥ पद्मापद्य इति (ख), (ग) ।

॥ कथिता येति (ग) ।

त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

एवमेव मुने मासि चैत्रे सङ्कल्पा द्वादशीम् ।
उपोष्याराधयेद्भक्त्या देवदेवं जनार्दनम्* ॥ १ ।
वामनायेति पादौ तु विष्णवे कटिमर्चयेत् ।
वासुदेवाय जठरमुरः सङ्कर्षणाय च† ॥ २ ।
कण्ठं विश्वभृते‡ पूज्य§ शिरो वै व्यामरूपिणे ।
बाह्व विश्वजिते पूज्य¶ स्वनाम्ना शङ्खचक्रकौ ॥ ३ ।
अनेन विधिनाभ्यर्च्य देवदेवं सनातनम्॥ ।
प्राग्वद्रत्नोदकं कुम्भं सम्पूतं पुरतो न्यसेत्** ॥ ४ ।
प्रागुक्तपात्रे संस्थाप्य काञ्चनं वामनं बुधः ।
यथाशक्त्या कृतं सर्वं सितयज्ञोपवीतिनम् ॥ ५ ।
कुण्डिकां स्थापयेत्पार्श्वे कृत्रिका पादुका तथा ।

* (ख) (ग) पुस्तकयोः श्लोकोऽयमेवं पठितः—

एवं मुने मासि चैत्रे या शुक्लैकादशी भवेत् ।

तामुपोष्य यजेत्पश्चाद्भक्त्या देवन्तु वामनम् ॥

† वासुदेवेति जठरमुरः सम्पूर्णकाय चेति (क) ।

‡ विश्वहने इति (ख), (ग) ।

§ पूजयित्वेति साधु ।

¶ पूज्येति (ग) ।

॥ विधिना पूज्य देवदेवं जनार्दनमिति (ख), (ग) ।

* ५ प्राग्वदेवीतमं कुम्भं सवस्त्रं पुरतो न्यसेदिति (ख), (ग) ।

अक्षमासाञ्च संस्थाप्य वृषिकाञ्च विशेषतः ॥ ६ ।
 एतैरुपस्करैर्युक्तं प्रभाते ब्राह्मणाय च* ।
 दापयेन्प्रीयतां विष्णुर्ऋत्स्वरूपीत्युदीरयेत्† ॥ ७ ।
 मासनान्ना तु संयुक्तं प्रादुर्भावाभिधानकम् ।
 प्रीयतामिति सर्व्वं विधिरेष प्रकीर्तितः ॥ ८ ।
 श्रूयते च पुरा राजाः‡ हर्य्यश्चः पृथिवीपतिः ।
 अपुत्रः स तपस्तेपे पुत्रमिच्छंस्तपोधन ॥ ९ ।
 तस्यैवं कुर्व्वतस्त्वष्टिं पुत्रार्थे§ मुनिसत्तम ।
 आजगाम हरिर्देवो॥ द्विजरूपं समान्वितः ॥ १० ।
 स उवाच नृपं राजन् किन्ते व्यवसितन्त्विति॥ ।
 पुत्रार्थमिति सोवाच** तं विप्रः प्रत्युवाच ह ॥ ११ ।
 इदमेव विधानन्तु कुरु राजन्प्रयत्नतः†† ।
 एवमुक्ता तु राजानं क्षणादन्तर्हितः प्रभुः ॥ १२ ।
 राजाऽपि तं चकाराशु मन्त्रवित्तं‡‡ द्विजातये ।

* सहिजातये इति (ख), (ग) ।

† संपूज्य विधिवद्दद्यात् ब्राह्मणाय हि वामनमिति (ख), (ग) ।

‡ पुरा राजन् इति (ख) ।

§ ऋष्टिं पुत्रार्थे इति (ख), (ग) ।

॥ तूर्णमिति (ग) ।

॥ उवाच तपसा राजन् किन्ते व्यवसितं प्रभो इति (ख), (ग) ।

** पुत्रार्थमिति सोवाच इति (क), सोवाचति चापि स उवाचति साधु ।

†† कुरु राजन्प्रयत्नतः ह इति (ख), (ग) ।

‡‡ मन्त्रवत्तमिति (ग) ।

हरिद्राय तथा प्रादाज्ज्योतिर्गर्भाय धीमते* ॥ १३ ।

यथादितेरपुत्रायाः† स्वयं पुत्रत्वमागतः ।

भगवंस्तेन सत्येन ममाप्यसु सुतो वरः ॥ १४ ।

अनेन विधिनीक्तेन तस्य पुत्रोऽभवन्मुने‡ ॥

उग्राश्व इति विख्यातऽश्वक्रवर्त्ती महाबलः ॥ १५ ।

अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी लभते धनम् ।

अष्टराज्यो लभेद्राज्यं मृतो विष्णुपुरं व्रजेत् ॥ १६ ।

क्रीडित्वा सुचिरं तत्र ब्रह्म मर्त्यमुपागतः॥

चक्रवर्त्ती भवेद्धीमान् ययातिरिव नाहुषः ॥ १७ ।

इति बराहपुत्राक्षे वामनवाद्दशैव्रतं नाम त्रयश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

वैशाखेऽप्येवमेवन्तु सङ्कल्पा विधिना नरः ।

तद्वत्स्नानं मृदा कृत्वा ततो देवालयं व्रजेत् ॥ १ ।

* गर्भाचार्याय धीमते इति (ख), (ग) ।

† तथादितेरपुत्राया इति (ख) ।

‡ भवेन्मुने इति (ग) ।

§ कुबलयान्निति विख्यात इति (ख), (ग) ।

॥ तत्र स्थित्वा ब्रह्मन् भोगान् मुक्त्वा मर्त्यमुपागत इति (ख) ।

तत्राराध्य हरिं भक्त्या एभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः* ।
 जामदग्न्याय पादौ तु उदरं सर्वधारिणे ॥ २ ।
 मधुसूदनायेति कटिमूर्धु श्रीवत्सधारिणे ।
 चरान्तकायेति भुजौ शितिकण्ठाय कूर्चकम् ।
 खनान्ना शङ्खचक्री तु शिरो ब्रह्माण्डधारिणे ॥ ३ ।†
 एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ।
 विन्यसेत्स्थापितं तद्वद्वस्त्रं युग्मं विशेषतः‡ ॥ ४ ।
 वैणवेन तु पात्रेण तस्मिन् स्थापयेद्हरिम् ।
 जामदग्न्येन रूपेण कृत्वा सौवर्णमग्रतः ॥ ५ ।§
 दक्षिणे परशुं हस्ते तस्य देवस्य कारयेत् ।
 अर्घगन्धैश्च सम्पूज्य पुष्पैर्नानाविधैस्तथा॥ ६ ।
 ततस्तस्याग्रतः कृत्वा जागरं भक्तिनावितः॥ ।
 प्रभाते विमले सूर्ये ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ७ ।
 एवं नियमयुक्तस्य तत्फलन्तु निबोधः* मे ॥ ८ ।

* देवमन्त्रैर्विचक्षण इति (क) ।

† एष श्लोकः (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

‡ संस्थाप्योत्तमवस्त्रं वेष्टयन्पुष्पमण्डपमिति (ख), (ग) ।

§ (ख), (ग) पुस्तकयोः श्लोक एव एवं पठितः—

कृत्वा तु वैणवे पात्रे तस्मिन् संस्थापयेद्हरिम् ।

जामदग्न्याय विख्यातं नाद्या क्लेशविनाशनम् ॥

॥ नानाविधैः गुभैरिति (ख), (ग) ।

॥ जागरं भक्तिमात्रम् इति (ख), (ग) ।

* तन्निबोधेति (ग) ।

• आसीद्राजा महाभागो वीरसेनो महाबलः ।

अपुत्रः स पुरा तीव्रन्तपस्तीपे महामनाः* ॥ ८ ।

चरतस्तु तपो घोरं याज्ञवल्क्यो महासुनिः ।

आजगाम महायोगी तन्द्रष्टुं नातिदूरतः ॥ १० ।

तमायान्तमथो दृष्ट्वा ऋषिम्परमवर्चसम् ।

कृताञ्जलिपुटो भूत्वा राजाम्युत्थानमाकरोत् ॥ ११ ।

स पूजितो मुनिः प्राह किमर्थं क्रियते तपः† ।

राजन्कथय धर्मज्ञ किङ्कार्थं ते‡ विवक्षितम् ॥ १२ ।

• राजोवाच ।

अपुत्रोऽहं महाभाग नास्ति मे पुत्रसन्ततिः ।

तेनेदन्तप आस्थाय क्षयिष्ये स्वतनूँ द्विज§ ॥ १३ ।

याज्ञवल्क्य उवाच ।

अलं ते तपसानेन महाक्लेशेन पार्थिव ।

अल्पायासेन ते पुत्रो भविष्यति न संशयः ॥ १४ ।

राजोवाच ।

कथं मे भविता पुत्रः स्वल्पायासेन वै द्विज¶ ।

* महाबल इति (क) ।

† तप्यते तप इति (ख), (ग) ।

‡ क्लेशे कार्यमिति (ग) ।

§ तेन मे तप आस्थाय क्षियते स्वतनुर्द्विज इति (ख), (ग) ।

¶ अल्पायासात्स वै द्विज इति (ख) ।

एतन्मे कथय प्रीत्या* भगवन् प्रणतस्य वै† ॥ १५ ।

दुर्वासा उवाच ।

एवमुक्त्वा मुनिस्तेन पार्थिवेन यशस्विना ।

आचस्थौ द्वादशीञ्चेमां वैशाखे सितपक्षजाम् ॥ १६ ।

स हि राजा विधानेन पुत्रकामो विशेषतः ।

उपोष्य लब्धवान् पुत्रं नलं परमधार्मिकम् ॥ १७ ।

योऽद्यापि कीर्त्यते लोके पुण्यश्लोको नरोत्तमः ।

प्रासङ्गिकं फलं ह्येतद्व्रतस्यास्य महामुने ॥ १८ ।

सुपुत्रो जायते तस्य‡ विद्या श्रीः कान्तिरुत्तमा§ ।

द्रुह जन्मनि किञ्चिन्नं परलोके शृणुष्व मे ॥ १९ ।

कल्पमेकं ब्रह्मलोक उषित्वाणसरसाङ्गणैः ।

क्रीडन्ति ते पुनः सृष्टौ जायन्ते चक्रवर्तिनः॥ ॥ २० ।

त्रिंशत्कल्पसहस्राणि जीवन्ते नात्र संशयः** ॥ २१ ।

इति वराहपुराणे द्वादशीमाहात्म्ये नामदशद्वादशीव्रतं नाम चतुश्लोकार्थोऽध्यायः ।

* प्रीत इति (ग) ।

† प्रणतस्य इति (ग) ।

‡ निश्चयमिति (ग) ।

§ विद्यावान् कान्तिरुत्तमा इति (ख), (ग) ।

॥ वभित्वेति (ग), आर्षश्च तत् ।

॥ क्रीडन्त्यने पुनः सृष्टौ चक्रवर्ती भवेदध्वमिति (ख), (ग) ।

** त्रिंशद्वयसहस्राणि जीवते नात्र संशय इति (ख), (ग) ; जीवन्ति, जीवति

वा साधु ।

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

ज्यैष्ठमासेऽप्येवमेवं सङ्कल्प्य विधिना नरः ।
अर्चयेत्परमं देवं पुष्पैर्नानाविधैः शुभैः ॥ १ ।
नमो रामाभिरामाय पादौ पूर्वं समर्चयेत् ।
त्रिविक्रमायेति कटिं धृतविश्राय चोदरम् ॥ २ ।
उरः संवत्सरायेति कण्ठं संवर्त्तकाय च ।
सर्वास्त्रधारिणे वाह्ये स्वनान्नाभरथाङ्गकैः ॥ ३ ।
सहस्रशिरसेऽभ्यर्च्य शिरस्तस्य महात्मनः ।
एवमभ्यर्च्य विधिवत्प्राग्वत्कुम्भन्तु विन्यसेत् ॥ ४ ।
प्राग्वद्वस्त्रेण संच्छ्रयं शीवर्णौ रामलक्ष्मणौ ।
अर्चयित्वा विधानेन प्रभाते ब्राह्मणाय तौ ।
दातव्यौ मनसा काममीहता पुरुषेण तु ॥ ५ ।
अपुत्रेण पुरा पृष्टो राज्ञा दशरथेन च ।
पुत्रकामपरः पञ्चाद्वशिष्ठः परमार्चितः ।
इदमेव विधानन्तु कथयामास स हिजः ॥ ६ ।
प्रायश्चित्तं विदित्वा तु स राजा कृतवानिदम् ।
तस्य पुत्रः स्वयं जज्ञे रामनामा महाबली ॥ ७ ।
चतुर्धा सोऽव्ययो विष्णुः परितुष्टो महामुने ।
एतद्देहिकमाख्यानं पारत्रिकमथो नृणाम् ॥ ८ ।

तावन्नैगान् भुञ्जते स्वर्गलोके

यावदिन्द्रो देवसङ्घाश्च सर्वे ।

अतीतकाले पुनरेत्य मर्त्यं

भवेत्स राजा शतयज्ञयाजी ॥ ८ ।

निष्काम एवं व्रतमस्य चीर्त्वाः*

नश्यन्ति पापानि च तस्य पुंसः ।

प्राप्नोति निर्व्वाणमलञ्च शाश्वतम् ॥ १० ।

इति वराहपुराणे रामदादश्रीव्रतं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

आषाढेऽप्येवमेव स्यात्सङ्कल्प्य विधिना नरः ।

चक्रपाणयेति भुजौ कण्ठं भूपतये तथा ॥ १ ।

स्वनान्ना शङ्खचक्रौ तु पुरुषायेति वे शिरः ।

एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ॥ २ ।

विन्यस्य वस्त्रसंयुक्तं तस्यापरि ततो न्यसेत् ।

क्वाञ्चनं वासुदेवन्तु चतुर्व्यूहं सनातनम् ॥ ३ ।

तमभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।

प्राग्वत्तं ब्राह्मणे दद्याद्देवादरते तथा ॥ ४ ।

* एतच्चरणद्वयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

एवं नियमयुक्तस्य यत्पुण्यं तच्छृणुष्व मे ।
 वसुदेवोऽभवच्छ्रेष्ठो यदुवंशविवर्धनः ॥ ५ ।
 देवकी तस्य भार्या तु समानव्रतधारिणी ।
 सा त्वपुत्राभवत्साध्वी पतिधर्मपरायणा ॥ ६ ।
 तस्य कालेन महता नारदोऽभ्यगमद्गृहम् ।
 पूजितो वसुदेवेन भक्त्यासौ वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ।
 वसुदेव शृणुष्वेदं देवकार्यं ममानघ ।
 श्रुत्वैताञ्च कथां शीघ्रमागतोऽस्मि तवान्तिकम् ॥ ८ ।
 पृथिवी देवसमितिं मया दृष्टा यदूत्तम ।
 गत्वा च जल्पती भारं न शक्ता ऊहितुं* सुराः ।
 पीडयन्ति समेता मां तान्हनध्वं† सुरोत्तमाः‡ ॥ ९ ।
 एवमुक्ताः पृथिव्या तै देवा नारायणं गताः ।
 मनसा ध्यातमात्रः स देवः प्रत्यक्षतां ययौ ॥ १० ।
 उवाच च सुरश्रेष्ठः स्वयं कार्यमिदं सुराः ।
 साधयामि न सन्देहो मत्पूज्यत्वा मनुष्यवत् ॥ ११ ।
 क्तिन्वाषाढे शुक्लपक्षे या नारी सह भर्तृणा ।
 उपोष्यति मनुष्येषु तस्या गर्भे भवाम्यहम् ॥ १२ ।
 एवमुक्ता गता देवाः स्वयञ्चाहमिहागतः ।
 उपदिष्टन्तु भवतः अपुत्रस्य विशेषतः ॥ १३ ।

* न शक्ता ऊहितुरिति (ग) पुस्तके पाठः । बोदुं बोदुर्वेति साधु ।

† हनध्वमिति आर्षे, हनेति साधु ।

‡ सुरोत्तम इति (ग) ।

एताञ्च हादशीङ्गत्वा वसुदेवो महाययाः ।

पुत्रं लेभे स क्षणाख्यं* महतीञ्च त्रियं तथा ॥ १४ ।

भुक्त्वा प्राज्यत्रियं सोऽथ गतिम्परमिकां ययौ ।

एष ते विधिरुद्दिष्ट आषाढे मासि वै मुने ॥ १५ ।

इति वराहपुराणे लक्ष्महादशीव्रतं षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

आव्रणे मासि शुक्लायामेकादश्याञ्चरेद्व्रतम् ।

अर्चयेत्पूर्वविधिना गन्धपुष्पैर्जनार्दनम् ॥ १ ।

दामोदराय पादौ तु हृषीकेशाय वै कटिम् ।

सनातनेति जठरमुरः श्रीवत्सधारिणे ॥ २ ।

चक्रपाणयेति भुजौ कण्ठञ्च हरये तथा* ।

मुञ्चकेशयेति शिरो भद्राय च शिखां तथा† ॥ ३ ।

* पुत्राख्यमिति (ग) ।

* कण्ठं भूपतये तथा इति (ख) ।

† अनाम्ना मङ्गलकौ तु पुरुषायेति वै शिरः इति (ख) ।

एवं सम्पूज्य संस्थाप्य कुम्भं पूर्व्ववदेव तु ।
 संवेद्य वस्त्रयुग्मेन तस्योपरि ततो न्यसेत्* ॥ ४ ।
 काञ्चनं देवदेवन्तु† दामोदरसनामकम् ।
 तमभ्यर्च्य विधानेन गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥ ५ ।
 प्राग्वत्तं ब्राह्मणे दद्याद्वेदेवेदाङ्गपारगे ।
 एवं नियमयुक्तस्य प्रभावं तच्छृणुष्व मे ॥ ६ ।
 एष वै विधिरुद्दिष्टः श्रावणे मासि वै सुने ।
 एतस्यास्य प्रभावं यच्छृणु पापप्रणाशनम् ॥ ७ ।
 पुरा कृतयुगे राजा नृगो नाम महाबलः ।
 बन्धाम स वनं घोरं मृगयासक्तमानसः ॥ ८ ।
 स कदाचित्तुरङ्गेण गतो दूरं महद्वनम् ।
 व्याघ्रसिंहगजाकीर्णं दस्युसर्पनिषेवितम् ॥ ९ ।
 एकाकी तत्र राजा तु अश्वं मुच्य‡ तरोरधः ।
 स्वयं कुशमथास्तीर्य्य सुप्तो दुःखसमन्वितः ॥ १० ।
 तावत्तत्रैव लुब्धानां सहस्राणि चतुर्दश ।
 आगतानि मृगान्मृत्तुं रात्रौ रात्रः समन्ततः ॥ ११ ।
 तत्रापश्यन्ततः सुप्तं हेमरत्नविभूषितम् ।

* (ख) पुस्तके श्लोक एष एवं पठितः —

एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्यायतो घटम् ।

विन्यस्य वस्त्रसंयुक्तं तस्योपरि ततो न्यसेत् ॥

† काञ्चनं वासुदेवन्तु इति (ख) ।

‡ मुच्येति श्रावणे, मुक्तेति साधु ।

नृगं राजानमत्युग्रं त्रिधा परमया युतम् ॥ १२ ।
 ते गत्वा त्वरितं व्याधाः स्वभर्त्से सश्ववेदयन् ।
 सोऽपि रत्नसुवर्णार्थं राजानं हन्तुमुद्यतः ॥ १३ ।
 तुरगस्य च हेतीस्तु निस्त्रिंशान्वनचारिणः ।
 राजानं सुप्तमासाद्य निगृहीतुं प्रचक्रमुः ॥ १४ ।
 तावद्रात्रः शरीरात्तु श्वेताभरणभूषिता ।
 नारी काचित्समुत्तस्थौ स्वक्चन्दनविभूषिता ॥ १५ ।
 उत्थाय चक्रमादाय ते स्नेच्छा विनिपातिताः ॥ १६ ।
 दस्यून्निहत्य सा देवी तस्य रात्रस्तनुं पुनः ।
 प्रविशन्त्याशु राजापि प्रतिबुद्धः प्रदिष्टवान् ॥ १७ ।
 स्नेच्छांस्तु निहतान्दृष्ट्वा तां स्वमूर्त्तौ लयङ्गताम् ।
 अश्वमारुह्य स पुनर्वामदेवाश्रमं ययौ ॥ १८ ।
 तत्रापृच्छदृषिं भक्त्या का स्त्री के ते निपातिताः ।
 एतत्कार्यं ऋषे मह्यं प्रसीद कथयस्व मे ॥ १९ ।

वामदेव उवाच ।

त्वमासीच्छूद्रजातीयः अन्यजन्मनि पार्थिवः ।
 तत्र त्वया ब्राह्मणेभ्यः श्रुता चेयं कृता पुरा ॥ २० ।
 आवणस्य तु मासस्य शुक्लपक्षेषु हादशी ।
 सा विधानात्त्वया राजन् भक्त्या च समुपोषिता ॥ २१ ।
 उपोषितायां तस्यान्तु राज्यं लब्धं त्वयाऽनघ ।

सर्वापत्सु च सा देवी भवन्तं परिरक्षति ॥ २२ ।
यया विनिहताः क्रूरा स्नेच्छाः पापसमन्विताः ।
भवांश्च रक्षितो राजन् आवण्णहादशीति सा ॥ २३ ।
एकैव पाति चापत्सु राज्यमेकैव यच्छति ।
किं पुनर्हादशैतास्तु याभ्य ऐन्द्रश्च गच्छति ॥ २४ ।

इति वराहपुराणे बृहदादशीव्रतं नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्ब्रह्माद्रपदस्यापि या शुक्लैकादशी भवेत् ।
तस्यां सङ्कल्प्य विधिना देवदेवं समर्चयेत् ॥ १ ।
नमोऽस्तु कल्किने पादौ हृषीकेशाय वै कटिम् ।
स्नेच्छविध्वंसनायेति जगन्मूर्ते तथोदरम् ॥ २ ।
शितिकण्ठाय कण्ठस्तु खड्गपाणेति* वै भुजौ ।
चतुर्भुजायेति हस्तौ विश्वमूर्ते† तथा शिरः ॥ ३ ।
एवमभ्यर्च्य मेधावी प्राग्वत्तस्याग्रतो घटम् ।

* खड्गपाण्ये इति साधु ।

† विश्वमूर्तये इति साधु । एवमन्वयः

विन्यसेत्कल्किनं देवं सौवर्णं तत्र कारयेत् ॥ ४ ।

सितवस्त्रेण संयुक्तं गन्धपुष्पोपशोभितम् ।

कृत्वा प्रभाते विप्राय प्रदेयं शास्त्रवित्तमे* ॥ ५ ।

एवं कृते भवेद्यत्तु तन्निबोध महामुने ।

पूर्वं राजा विशालोऽभूत्काशिपुर्थ्यां महाबलः ।

गोत्रजैर्हृतराज्योऽसौ गन्धमादनमाविशत् ॥ ६ ।

तस्य द्रोण्यां महाराज वदरीं प्राप शोभनाम् ।

हृतराज्यो विशेषेण गतश्रीको नरोत्तमः ॥ ७ ।

कदाचिदागतौ तत्र पुराणावृषिसत्तमी ।

नरनारायणी देवौ सर्वदेवनमस्कृती ॥ ८ ।

तौ दृष्ट्वा तत्र राजानं पूर्वागतमरिन्दमी ।

ध्यायन्तं परमं ब्रह्म विष्णुाख्यं परमं पदम् ॥ ९ ।

तौ प्रीतावूचतुष्टैवं राजानं क्षीणकल्मषम् ।

वरं वृणीष्व राजेन्द्र वरदी स्वस्तवागतौ ॥ १० ।

राजीवाच ।

भवन्तौ कौ न जानामि कस्य गृह्णाम्यहं वरम् ।

आराधयामि यं तस्माद्वरमिच्छामि शोभनम् ॥ ११

एवमुक्त्वौ तु तौ प्रोचुः† कमाराधयसे प्रभो ।

कं वा वरं वृणीषि त्वं कथयस्व कुतूहलात् ॥ १२ ।

* शास्त्रवित्तमायेति साधु ।

† प्रोचतुरिति साधु ।

एवमुक्तस्ततो राजा विष्णुमाराधयाम्यहम् ।
 कथयित्वा स्थितस्तूष्णीं ततस्तावूचतुः पुनः ॥ १३ ।
 राजंस्तस्यैव देवस्य प्रसादादावयोर्वरः ।
 दातव्यस्ते वरं ब्रूहि कस्ते मनसि वर्त्तते ॥ १४ ।
 राजोवाच ।

यथा यज्ञेश्वरं देवं यज्ञैर्विविधदक्षिणैः ।
 यष्टुं समर्थता मे स्यात्तथा मे ददतां वरम् ॥ १५ ।
 स्वयं नारायणो देवो लोकमार्गप्रदर्शकः ।
 मया सह तपः कुर्वन्वदर्थ्यां लोकभावनः ॥ १६ ।
 अयं मत्स्योऽभवत्पूर्वं पुनः कूर्मः सुरुपवान् ।
 वराहश्चाभवद्देवो नरसिंहस्ततोऽभवत् ॥ १७ ।
 वामनस्तु ततो जातो जामदग्न्यो महाबलः ।
 पुनर्द्वाशरथीभूत्वा मोहयामास पार्थिवः ॥ १८ ।
 स कलान्दस्यवोऽस्तेच्छान् घातयित्वा महीमिमाम् ।
 प्रकृतिस्थां चकारायंऽ स एष भगवान्हरिः ॥ १९ ।
 नारसिंहेण रूपेण तद्वत्पापभयान्नरैः ।
 वामनं मोहनाशाय वित्तार्थे जमदग्निजम् ॥ २० ।
 क्रूरशत्रुविनाशाय यजिद्वाशरथिं बुधः ।
 बलकृष्णो यजिद्वीमान् पुत्रकामो न संशयः ॥ २१ ।

* दत्तामिति साधु ।

† दस्यव इति शार्थे, दस्यूनिति साधु ।

‡ चकाराय इति (ग) ।

रूपकामो यजेद्बुधं शत्रुघाताय कल्किनम् ।
 एवमुक्त्वा नरस्तस्य इमामेवाब्रवीन्मुनिः ॥ २२ ।
 द्वादशीं कृतवान्सोऽपि चक्रवर्त्ती बभूव ह ।
 तस्यैव नाम्ना वदरी विशालाख्याभवन्मुने ॥ २३ ।
 ब्रह्मजन्मनि राजासी राज्यं कृत्वा इयादनम्* ।
 यज्ञैश्च विविधैरिष्ट्वा परं निर्वाणमाप्तवान् ॥ २४ ।

इति वराहपुराणे कल्किद्वादशीव्रतं नाम अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

जनपञ्चाशोऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

तद्ददृश्वयुजे मासि द्वादशी शुक्लपक्षजा ।
 तस्यामभ्यर्चयेद्देवं पद्मनाभं सनातनम् ॥ १ ।
 पद्मनाभाय पादौ तु कटिं वै पद्मयोनये ।
 उदरं सर्व्वदेवाय पुष्कराक्षाय वै उरः ।
 अव्ययाय तथा पाणिं प्राग्वदस्त्राणि पूजयेत् ॥ २ ।
 प्रभवाय शिरः पूज्य प्राग्वदग्रे घटं न्यसेत् ॥ ३ ।
 तस्मिन् सौवर्णकं देवं पद्मनाभन्तु विन्यसेत् ।
 तमेव देवं संपूज्य गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ।

* इयादिति आर्षं, इयायेति साधु ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्थां ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ४ ।
 एवं कृते तु यत्पुण्यं तन्निबीध महामते ॥ ५ ।
 आसीत्कृतयुगे राजा भद्राश्वो नाम वीर्यवान् ।
 यस्य नाम्नाभवद्वर्षं भद्राश्वं नाम नामतः ॥ ६ ।
 तस्यागस्त्यः कदाचित्तु गृहमागत्य सत्तम ।
 उवाच सप्तरात्रन्तु वसामि भवतो गृहे ।
 तं राजा शिरसा नत्वा स्थीयतामित्यभाषत ॥ ७ ।
 तस्य कान्तिमती नाम भार्या परमशीभना ।
 तस्यास्तेजः सभभवद्वादशादित्यसन्निभम् ॥ ८ ।
 शतानि पञ्च तस्यासत्सपत्नीनां यतव्रताः ।
 ता दास्य इव कर्माणि कुर्व्वन्त्यहरहः शुभाः ॥ ९ ।
 कान्तिमती महाभरगा भार्या तस्य विशेषतः ।
 तामगस्त्यस्तथा दृष्ट्वा रूपतेजोऽन्वितां शुभाम् ॥ १० ।
 सपत्न्यश्च भयात्तस्याः कुर्व्वन्त्यः कर्म शोभनाः ।
 राजा तु तस्या मुदितं मुखमेवान्वलोकयत् ॥ ११ ।
 एवभ्रूतामथो दृष्ट्वा राज्ञीं परमशीभनाम् ।
 साधु साधु जगन्नाथेत्याहागस्त्यः प्रहर्षितः ॥ १२ ।
 द्वितीये दिवसेऽप्येवं राज्ञीं दृष्ट्वा महाप्रभाम् ।
 अहो मुष्टमहो मुष्टं जगदेतच्चराचरम् ॥ १३ ।
 इत्यगस्त्यो द्वितीयेऽङ्गि राज्ञीं दृष्ट्वाभ्युवाच ह ।
 तृतीयेऽहनि तां दृष्ट्वा पुनरेवमुवाच ह* ॥ १४ ।

* पुनरेवाभ्युवाच च इति (ख), (ग) ।

अहो मूढा न जानन्ति गोविन्दं परमेश्वरम् ।
 य एकेन दिनेनैव राजसुष्टः प्रदत्तवान् ॥ १५ ।
 चतुर्थे दिवसे हस्तावुत्थिष्य पुनरब्रवीत् ।
 साधु साधु जगन्नाथ स्त्रीशूद्राः साधु साध्विति ॥ १६ ।
 द्विजाः साधु नृपाः साधु वैश्याः साधु पुनः पुनः ।
 साधु भद्राश्च साधु त्वं साधु भोगस्त्य साधु ते ॥ १७ ।
 साधु प्रज्ञाद साधुस्ते ध्रुव साधो महाव्रत ।
 एवमुक्त्वा ननर्त्ताच्चैरगस्त्यो राजसन्निधौ ॥ १८ ।
 एवभूतञ्च तं दृष्ट्वा सपत्नीको नृपोत्तमः* ।
 किं हर्षकारणं ब्रह्मन्येनेत्यनृत्यते† भवान् ॥ १९ ।

अगस्त्य उवाच ।

अहो मूर्खः कुराजा त्वं अहो मूर्खाऽनुगास्त्वमी ।
 अहो पुराहिता मूर्खा ये न जानन्ति मे मतम्† ॥ २० ।
 एवमुक्ते ततो राजा कृताञ्जलिरभाषत ।
 न जानीमो वयं ब्रह्मन् प्रश्नमेतत्त्वयेरितम् ।
 कथयस्व महाभाग यद्यनुग्रहकृद्भवान् ॥ २१ ।

अगस्त्य उवाच ।

द्रयं राज्ञी पुरा चाभूद्दासी वैश्यस्य वै गृहे ।
 नगरे हरिदत्तस्य त्वमस्याः पतिरेव च ।
 तस्यैव कर्मकारोऽभूः शूद्रः सेवनतत्परः ॥ २२ ।

* नृत्यतीति साध ।

† मतिमिति (ख), (ग) ।

स वैश्योऽश्वयुजे मासि द्वादश्यां नियतः स्थितः ।
 स्वयं विष्णुालयं गत्वा पुष्पधूपादिभिर्ह्रिरिम् ।
 अभ्यर्च्य स्वगृहं प्रायाद्भवन्ती रक्षपालकौ ।
 स्थाप्य द्वावपि दीपानां ज्वलनार्थं महामते ॥ २३।२४ ।
 गते वैश्ये भवन्ती तौ दीपान् प्रज्वाल्य संस्थितौ ।
 यावत्प्रभाता रजनी निशामेकां नरोत्तम ॥ २५ ।
 ततः काले मृती तौ तु उभौ द्वावपि दम्पती ॥ २६ ।
 तेन पुण्येन ते जन्म प्रियव्रतगृहेऽभवत् ।
 द्वयं पत्नी तु तौ जाता पुरा वैश्यस्य दासिका ॥ २७ ।
 पारक्यस्यापि दीपस्य ज्वालितस्य हरेर्गृहे ।
 यः पुनः स्वेन वित्तेन विष्णोरग्रे प्रदीपकम् ।
 ज्वालयेत्तस्य यत्पुण्यं तत्संख्यातुं न शक्यते ।
 तेन साधो हरेः साधु इत्युक्तं वचनं मया ॥ २८।२९ ।
 पूर्णे संवत्सरे भक्तिं हरेः कृत्वा विचक्षणः ।
 संवत्सरार्धे त्रेतायां सममेतन्न संशयः ॥ ३० ।
 त्रिमासे द्वापरे भक्त्या पूजयन्लभते फलम् ।
 नमो नारायणेत्युक्त्वा कलौ तु लभते फलम् ॥ ३१ ।
 तेन मुष्टं जगत्सर्व्वं भक्तिमात्रं मयेरितम् ।
 पारक्यदीपस्योत्कर्षाद्देवाग्रे फलमीदृशम् ॥ ३२ ।
 भो राजन्यत्त्वया प्राप्तं फलमेतन्मयेरितम् ।
 अहो मूढा न जानन्ति हरेर्दीपक्रियाफलम् ॥ ३३ ।
 एवंविधा द्विजाग्रे च राजानो ये च भक्तितः ।

यजन्ते विविधैर्यज्ञैस्तेन ते साधवः स्मृताः ॥ ३४ ।
 अहन्तमेव मुक्तान्यं न पश्यामि महीतले ।
 तेन साधो अगस्त्येति मया चात्मा प्रशंसितः ॥ ३५ ।
 सा स्त्री धन्या स शूद्रस्तु तथा धन्यतरो मतः ।
 भर्तुः शुश्रूषणकृत्वा तत्परोक्षे हरेरिति ॥ ३६ ।
 सा स्त्री धन्या तथा शूद्रो द्विजशुश्रूषणे रतः ।
 तदाज्ञया हरेर्भक्तिः स्त्रीशूद्रौ तेन साध्विति ॥ ३७ ।
 आसुरं भावमाश्रित्य प्रह्लादः पुरुषोत्तमम् ।
 मुक्ता चान्यं न जानाति तेनासौ साधुर्न्यते ॥ ३८ ।
 प्रजापतिकुले भूत्वा बाल एव वनं गतः ।
 आराध्य विष्णुं प्रापथ स्थानं परमशोभनम् ॥ ३९ ।
 तेन साधो ध्रुवैर्युवं मर्यातां राजसत्तम ॥ ४० ।
 इति राजा वचः श्रुत्वा अगस्त्यस्य महात्मनः ।
 अत्योपदेशं राजासौ पप्रच्छ मुनिपुङ्गवम् ।
 अगस्त्यश्च महाभागः कार्त्तिक्यां पुष्करं व्रजत्* ॥ ४१ ।
 गतऽगस्त्ये प्रगच्छन्वै भद्राश्वस्य निवेशनम् ।
 पृष्टश्च राजा तामिव द्वादशीं मुनिसत्तमः ॥ ४२ ।

दुर्वासा उवाच ।

इदमेव मया तुभ्यं कथितं ते तपोधन ।
 कथयित्वा पुनर्वाक्यमगस्त्यो नृपसत्तमम् ॥ ४३ ।

* अत्रगदिति साधु । व्रजगति (ग) इत्यपि शब्दप्रत्ययान्तस्य विशेषणत्वादन्या समापकक्रिया काङ्क्षिता भवति ।

उवाच पुष्करं यामि सपुत्रञ्चास्तु ते गृहम् ।*
 एवमुक्त्वा जगामाशु सद्योऽदर्शनतां मुनिः ॥ ४४ ।
 द्वादशीं पद्मनाभस्य राजा स विधिना ततः ।
 उपोष्य परमङ्गाममिह जन्मनि चाप्तवान् ॥ ४५ ।
 पुत्रपौत्रैः परिहृतो भुक्त्वा भोगानथोत्तमान् ।
 पद्मनाभप्रसादेन वैष्णवं स्थानमाप सः ॥ ४६ ।

इति बराहपुराणे पद्मनाभद्वादशीव्रतं नाम जनपञ्चाशीऽध्यायः ।

पञ्चाशीऽध्यायः ।

दुर्वासा उवाच ।

गत्वा तु पुष्करन्तीर्थमगस्त्यो मुनिपुङ्गवः ।
 कार्त्तिक्यामाजगामाशु पुनर्भद्राश्वमन्दिरम् ॥ १ ।
 तमागतं मुनिं प्रेक्ष्य राजा परमधार्मिकः ।
 अर्घपाद्यादिभिः पूज्य कृतासनपरिग्रहम् ।
 उवाच हृषितो* राजा तमृषिं शंसितव्रतम् ॥ २ ।
 राजीवाच ।

भगवन् कथितं पूर्वं त्वया ऋषिवरोत्तम ।

* एतदर्थं (ख) (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

* हृषित इति (ख), (ग) ।

आश्विने मासि द्वादश्यां विधानन्तर्गतं मया ।

इदानीं कार्तिके मासि यत्स्यात्पुण्यं वदस्व मे ॥ ३ ।

अगस्त्य उवाच ।

कार्तिकी द्वादशी राजवृक्षा परमपावनी ।

उपोष्य विधिना येन यच्चास्याः प्राप्यते फलम् ।

तदहं संप्रवक्ष्यामि शृणोत्ववह्निर्भवान् ॥ ४ ।

पूर्वोक्तविधिना सम्यक् सङ्कल्प्य स्नानमाचरेत् ॥ ५ ।

तमेव पूजयेद्देवं नारायणमकल्मषम् ।

नमः सहस्रशिरसे शिरः सम्पूजयेद्दरेः* ॥ ६ ।

पुरुषायेति च भुजौ कण्ठं वै विश्वरूपिणे ।

ज्ञानास्त्रायेति चास्त्राणि श्रीवत्साय तथा उरः ॥ ७ ।

जगद्भ्रसिष्णवे तुभ्यं† उदरं दिव्यमूर्तये ।

कटिं सहस्रपादाय पादौ देवस्य पूजयेत् ॥ ८ ।

अनुलोमेन देवेशं पूजयित्वा विचक्षणः ।

नमो दामोदरायेति सर्वाङ्गं पूजयेद्दरेः ॥ ९ ।

एवं सम्पूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटान्‡ ।

स्थापयेद्ब्रह्मगर्भांस्तु सितचन्दनचर्चितान् ॥ १० ।

स्नग्दामबद्धग्रीवांस्तु सितवस्त्रावगुण्ठितान् ।

* (ग) पुष्पके एतस्मादन्तरं एवं सम्पूज्य विधिना तस्याग्रे चतुरो घटानित्यधिकः पाठो वर्तते ।

† पूजयामिति (ख) ।

‡ एवं संपूज्य यत्नं तदग्रे चतुरो घटानिति (ख), (ग) ।

स्थापितांस्ताम्रपात्रैस्तु तिलपूर्णेः सकाञ्चनैः ॥ ११ ।

चत्वारः सागराश्चैव कल्पयेद्राजसत्तम ।

तन्मध्ये प्राग्विधानेन सौवर्णं स्थापयेद्धरिम् ॥ १२ ।

योगीश्वरं योगिगम्यं पीताम्बरधरं विभुम् ।

एवं सम्पूज्य विधिवज्जागरन्तत्र* कारयेत् ॥ १३ ।

कुर्याच्च वैष्णवं यज्ञं यजेद्योगीश्वरं हरिम् ।

षोडशारे तथा चक्रे योगिभिर्बहुभिः कृते ॥ १४ ।

एवं कृत्वा प्रभातेषु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।

चत्वारः सागरां देयाश्चतुर्णां पञ्चमस्य च ॥ १५ ।

योगीश्वरन्तु देवेशन्दद्यात्प्रयतमानसः ।

वेदार्थं† तु समन्दत्तं द्विगुणं तद्विदे तथा‡ ॥ १६ ।

आचार्ये पञ्चरात्राणं सहस्रगुणितं भवेत् ।

यस्त्विमं सरहस्यन्तु समन्वञ्चोपपादयेत् ॥ १७ ।

विधानं तस्य वै दत्तं कोटिकोटिगुणोत्तरम् ।

गुरौ सति तु यश्चान्यमाश्रयेत्पूजये§त्कुधीः ॥ १८ ।

स दुर्गतिमवाप्नोति दत्तमस्य च निष्फलम् ।

प्रयत्नेन गुरौ पूर्व्वं पश्चादन्यस्य दापयेत् ॥ १९ ।

अविद्यो वा सविद्यो वा गुरुरेव जनार्दनः ।

* एवं सम्पूजयेद्धरेर्जागरमिति (ख) ।

† वेदाय (ग) ।

‡ तद्वत् द्विगुणं तथा इति (ग) ।

§ पूजयन्निति (ग) ।

मार्गस्थो वाप्यमार्गस्थो गुरुरेव परा गतिः ॥ २० ।
 प्रतिपद्य गुरुं यस्तु मोहादिप्रतिपद्यते ।
 युगक्रीटिं स नरके पच्यते पुरुषाधमः ॥ २१ ।
 एवं दत्त्वा विधानेन द्वादश्यां विष्णुमर्थ्यं च ।
 विप्राणां भोजनं दद्याद्यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ २२ ।
 धरणीव्रतमेतद्धि पुरा कृत्वा प्रजापतिः ।
 प्राजापत्यं तथा लेभे मुक्तिं ब्रह्म च शाश्वतम् ॥ २३ ।
 तथा च हैहयो राजा कृतवीर्यो नराधिपः ।
 कार्तवीर्य्यं सुतं लेभे परं ब्रह्म च शाश्वतम् ॥ २४ ।
 शकुन्तलाप्येवमेव व्रतं कृत्वा महामते ।
 लेभे च भरतं पुत्रं दीप्यन्तं चक्रवर्त्तिनम् ॥ २५ ।
 तथातीताश्च राजानो वेदीक्ताश्चक्रवर्त्तिनः ।
 अनेन विधिना प्राप्ताश्चक्रवर्त्तित्वमुत्तमम् ॥ २६ ।
 धरण्या अपि पाताले मग्नया* च पुरा कृतम् ।
 व्रतमेतत्ततो नाम्ना धरणीव्रतमुत्तमम् ॥ २७ ।
 समाप्तेऽस्मिन्धरा देवी हरिणा क्रोडमूर्त्तिना ।
 उड्गता चापि तुष्टेन स्थापिता नौरिवान्धसि ॥ २८ ।
 धरणीव्रतमेतद्धि कीर्त्तितं ते मया मुने ।
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या यश्च कुर्यान्नरोत्तमः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे धरणीव्रतं नाम पञ्चाशीऽध्यायः ।

* पातालं मग्नयति (ख), (ग) ।

एकपञ्चाशोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

श्रुत्वा दुर्वाससी वाक्यं धरणीव्रतमुत्तमम् ।
ययौ सत्यतपाः सद्यो हिमवत्पार्श्वमुत्तमम् ॥ १ ।
पुष्पभद्रा नदी यत्र शिला चित्रशिला तथा ।
वटो भद्रवटो यत्र तत्र तस्याश्रमो बभौ ।
तत्रोपरि महत्तस्य चरितं सम्भविविध्यति ॥ २ ।

• धरण्युवाच ।

बहुकल्पसहस्राणि व्रतस्यास्य सनातन ।
मया कृतस्य तपसस्तन्मया विस्मृतं प्रभो ॥ ३ ।
इदानीन्त्वत्प्रसादेन प्राक्तनं स्मरतीं मम ।
जातं जातिस्मरत्वच्च विशोका परमेश्वर ॥ ४ ।
यदि नाम परन्देव कीतुकं हृदि वर्त्तते ।
अगस्त्यः पुनरागत्य भद्राश्वस्य निवेशनम् ।
यच्चकार स राजा तु तन्ममाचक्ष्व भूधर ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

प्रत्यागतमृषिं दृष्ट्वा भद्राश्वः श्वेतवाहनः ।
वीरासनगतं दृष्ट्वा कृत्वा पूजां विशेषतः* ।
अपृच्छन्मोक्षधर्माख्यं प्रश्नं सकलधारिणि ॥ ६ ।

* एतदङ्गं (ग) पुस्तके नास्ति ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवन् कर्मणा केन ह्रियते भवसंश्रुतिः ।

किं वा कृत्वा न शोचन्ति मूर्त्ता मूर्त्तीपपत्तिषु ॥ ७ ।

अगस्त्य उवाच ।

शृणु राजन्कथान्दिव्या दूरासन्नव्यवस्थिताम् ।

दृश्यादृश्यविभागोऽस्यां समाहितमना नृपः ॥ ८ ।

नाहोन रात्रिर्न दृशो दिशश्च

न द्यौर्न देवा न दिनं न सूर्यः ।

तस्मिन्काले पशुपालेति राजा

स पालयामास पशून्नेकान् । ९ ।

तान् पालयन् स कदाचिद्दृष्टुः

पूर्वं समुद्रञ्च जगाम तूर्णम् ।

अनन्तपारस्य महोदधेः

तीरे वनं तत्र वसन्ति सर्पाः ॥ १० ।

अष्टौ द्रुमाः कामवहा नदी च

तिर्यक् चोर्ध्वं बभ्रमुस्तत्र चान्ये ।

पञ्च प्रधानाः पुरुषास्तथैकः

स्त्रियं विभ्रते तेजसा दीप्यमानाम् ॥ ११ ।

सापि स्त्री स्वे वक्षसि धारयन्ती

सहस्रसूर्यप्रतिमं विशालम् ।

तस्याधरस्त्रिर्विकारस्त्रिवर्ण-

स्त्रं राजानं पश्य* परिभ्रमन्तम् ॥ १२ ।

तूष्णीभूता नृतकल्पा इवासन्†

नृपोऽप्यसौ तदनं संविवेश ।

तस्मिन् प्रविष्टे सर्व एते विविशु-

र्भयादैक्यं गतवन्तः क्षणेन ॥ १३ ।

तैः सर्पैः स नृपो दुर्विनीतैः

संवेष्टितो दस्युभिश्चिन्तयानः ।

कथं चैतै न भविष्यन्ति येन

कथं चैते संमृताः सम्भवेयुः ॥ १४ ।

एवं राज्ञश्चिन्तयतस्त्रिवर्णः पुरुषोऽपरः ।

श्वेतं रक्तं तथा पीतं त्रिवर्णं धारयन्नरः ॥ १५ ।

स संज्ञां कृतवान्मह्यः‡ मपरोऽथ क यास्यसि ।

एवं तस्य ब्रुवाणस्य महन्नाम व्यजायत ॥ १६ ।

तेनापि राजा संवीतः स बुध्यस्वेति चाब्रवीत् ।

एवमुक्ते ततः स्त्री तु तं राजानं रुरोध ह ॥ १७ ।

मायाततं मा भैष्ट तं§ ततोऽन्यः पुरुषो नृपम् ।

संवेष्ट्यास्थितवान्वीरस्ततः सर्वेश्वरेश्वरः ॥ १८ ।

* 'दृष्ट्वा' स्थाने पश्येति आर्षम् ।

† आसीदिति स्थाने आसन्निति आर्षम् ।

‡ मत्त. इत्यस्य स्थाने मद्यमिति आर्षम् ।

§ तं माभैष्टेति (ग) ।

ततोऽन्ये पञ्च पुरुषा आगत्य नृपसत्तमम् ।

संवेष्ट्य संस्थिताः सर्वे ततो राजावरोचितः* ॥ १८ ।

रुध्य† राजनिताः सर्वे एकीभूतास्तु दृश्यवः ।

मथितुं शस्त्रमादाय लीनान्योऽन्यं ततो भयात् ॥ २० ।

तैर्लीनैर्नृपतेर्वैश्वं बभौ परमशोभनम् ।

अन्येषामपि पापानां कौटिः सायाभवन्नृप ॥ २१ ।

गृहे भूः सलिलं वज्रिः सुखशीतश्च मारुतः ।

सावकाशानि शुभ्राणि पञ्चैक्येन गुणानि च ॥ २२ ।

एकैव तेषां सुचिरं संवेष्ट्यामज्य संस्थितम् ।

एवं स पशुपालोऽसौ कृतवानञ्जसा नृप ॥ २३ ।

तस्य तस्माच्च वं दृष्ट्वा रूपञ्च नृपतेर्मृध ।

त्रिवर्णः पुरुषो राजन्नब्रवीद्राजसत्तमम् ॥ २४ ।

त्वत्पुत्राऽस्मि महाराज ब्रूहि किङ्करवाणि ते ।

अस्माभिर्वन्धुमिच्छद्भिर्भवन्तं निश्चयः कृतः ॥ २५ ।

यदि नाम कृताः सर्वे वयन्देव पराजिताः ।

एवमेव शरीरेषु लीनास्तिष्ठामः‡ पार्थिव । २६ ॥

मध्येके§ तव पुत्रत्वङ्गते सर्वेषु सम्भवः ।

एवमुक्तस्ततो राजा तन्नरं पुनरब्रवीत् ॥ २७ ।

* राजनिरीधने इति (ख), विरीधित इति (ग) ।

† रुध्यति आर्ष, रुद्धा इति साधु ।

‡ अत्र विसर्गलोप आर्षः ।

§ एकव्यक्तिरिति साधु ।

पुत्रो भवति मे कर्त्ता अन्येषामपि सत्तम ।
 पुण्यसुखैर्नरैर्भावैर्नाहं लिप्ते कदाचन ॥ २८ ।
 एवमुक्त्वा स नृपतिस्तमात्मजमथाकरोत् ।
 तैर्विसुक्तः स्वयन्तेषां मध्ये स विरराम ह ॥ २९ ।

इति बराहपुत्राण्ये भगवन्निगीतासु एकपञ्चाशोऽध्यायः ।

हापञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

स त्रिवर्णो नृपः सृष्टः स्वतन्त्रत्वाच्च पार्थिवः ।
 अहं नामानमसृजत्पुत्रं पुत्रस्त्रिवर्णकः ॥ १ ।
 तस्यापि चाभवत्कन्या अवबोधस्वरूपिणी ।
 सा तु विज्ञानदं पुत्रं मनोज्ञं विससर्ज ह ॥ २ ।
 तस्यापि सर्वरूपाः स्युस्तनयाः पञ्च भोगिनः ।
 यथासङ्गेन पुत्रास्तु तेषामक्षाभिधानकाः ॥ ३ ।
 एते पूर्वं दस्यवस्तु ततो राज्ञा वशीकृताः ।
 अमूर्त्ता इव ते सर्वे चक्रुरायतनं शुभम् ॥ ४ ।
 नवहारं पुरं तस्य एकस्तम्भं चतुष्यथम् ।
 नदीसहस्रसङ्कीर्णं जलकृत्यसमाश्रितम् ॥ ५ ।

तत्पुरं ते प्रविविशुरेकीभूतास्ततो नव ।
 पुरुषो मूर्तिमावाजा पशुपालोऽभवत् क्षणात् ॥ ६
 ततस्तत्पुरसंस्थानु पशुपालो महानृपः ।
 संसूच्य वाचकान् शब्दान्वेदान्सस्मार तत्पुरे ॥ ७ ।
 आत्मस्वरूपिणो नित्यांस्तदुक्तानि व्रतानि च ।
 नियमान् क्रतवश्चैव : सर्वावाजा चकार ह ॥ ८ ।
 स कदाचिवृषः खिवः कर्मकाण्डमरोचयत् ।
 सर्वज्ञां यागनिद्रायां स्थित्वा पुत्रं समर्ज्ज ह ।
 चतुर्वक्त्रं चतुर्व्रीहं चतुर्वेदं चतुःपथम् ॥ ९ ।
 तस्मादारभ्य नृपतेर्विषयः स्वपदास्थितः ।
 तस्मिन् समुद्रे स नृपो वने तस्मिंस्तथैव च ॥ १० ।
 तृणादिषु नृपथैव हस्त्यादिषु तथैव च ।
 समोऽभवत्कर्मकाण्डादनुजानन्नहामते ॥ ११ ।

इति वराहपुराणे अग्निसंगीतासु द्वापद्यायः ।

त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

मत्प्रश्नविषये ब्रह्मन् कथेयं कथिता त्वया ।
तस्याविर्भूतिरभवत्कस्य केन कृतेन ह ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

आगतेयं कथा चित्रा सर्वस्य विषये स्थिता ।
त्वद्देहे मम देहे च सर्वजन्तुषु सा समा ॥ २ ।
तस्याः सभूतिमिच्छन्त्यस्तस्योपायं स्वयम्परम् ।
पशुपालात्ममुत्पन्नो यद्यतुष्याच्चतुर्मुखः ॥ ३ ।
स गुरुः स कथायाम् तस्याद्यं प्रवर्त्तकः ।
तस्य पुत्रः स्वरो नाम सत्यमूर्त्तिरसौ स्मृतः ॥ ४ ।
तेन प्रोक्तन्तु यत्किञ्चिच्चतुर्णां स धनमृष ।
ऋगर्थानाञ्चतुर्भिस्ते तद्भक्त्याराध्यतां ययुः ॥ ५ ।
चतुर्णां प्रथमो यस्तु चतुःशृङ्गः समास्थितः ।
वृषद्वितीयस्तत्प्रोक्तमार्गेणैव तृतीयकः ।
चतुर्थस्तत्प्रणीतस्तां पूज्य भक्त्याशु तं व्रजेत् ॥ ६ ।
सप्तमूर्त्तेस्तु चरितं शश्वतुः प्रथममृषः ।
ब्रह्मचर्येण वर्त्तेत द्वितीयोऽस्य सनातनः ॥ ७ ।
ततो भृत्यादिभरणं वृषभारोहणं नृषु ।
वनवासश्च निर्दिष्ट आत्मस्ये वृषभे सति ॥ ८ ।

क्रियार्थानामिति (ग) ।

अहमस्मिन्वदन्यन्यचतुर्धा एकधा द्विधा ।
 भेदभिन्नसहोत्पन्नास्तस्यापत्नानि जग्मिरे ॥ ८ ।
 नित्यानित्यस्वरूपाणि दृष्ट्वा पूर्व्वचतुर्मुखः ।
 चिन्तयामास जनकं कथं पश्याम्यहं नृप ॥ १० ।
 मदीयस्य पितुर्ये हि गुणा ह्यासन्महात्मनः ।
 न ते सम्प्रति दृश्यन्ते स्वरापत्येषु केषुचित् ॥ ११ ।
 पितुः पुत्रस्य यः पुत्रः स पितामहनाम यत् ।
 एवं श्रुतिः स्थिता चेयं स्वरापत्येषु नान्यथा ॥ १२ ।
 कापि सम्पत्स्यते भावो द्रष्टव्यस्यापि ते पिता ।
 एवं नीतिऽपि किङ्कार्यमिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ १३ ।
 तस्य चिन्तयतः शस्तं पितृकाम्पूरतो बभौ ।
 तेन पुत्रेण तं रोषान्ममन्य स्वरमन्तिके ॥ १४ ।
 तस्मिन्मथितमात्रे तु शिरस्तस्यातिदुर्ग्रहम् ।
 नारिकेलफलाकारं चतुर्वक्त्रोऽन्वपश्यत ॥ १५ ।
 तच्चाहतं प्रधानेन दशधा संवृतो बभौ ।
 चतुष्पादेन शस्त्रेण चिच्छेद तिलकाण्डवत् ॥ १६ ।
 प्रकामन्तिलशस्त्रिणे तदमूलो न मे बभौ ।
 अहं त्वहं वदन् भूतन्तमप्येवमथाच्छिनत् ॥ १७ ।
 तस्मिन् भागे दृशङ्गत्वा ऋष्वमन्यमवेक्षत ।

* जननमिति (ख) ।

† पैटकमिति माधु ।

‡ (ख) पुत्रकं शकस्यास्य सार्धक. पादो नास्ति ।

अहं भूतादि वः पञ्च वदन्तं भूतिमन्त्रिकात् ॥ १८ ।

तमध्येवमथो हित्वा पञ्चास्रन्यानमीक्षत* ।

क्षत्वावकाशन्ते सर्वे ज्वलन्त इदमन्त्रिकात् ॥ १९ ।

तमप्यसङ्गशस्त्रेण चिच्छेद तिलकाण्डवत् ।

तस्मिंश्छिन्ने दशांशेन ऋक्षमन्यमपश्यत† ॥ २० ।

पुरुषं रूपशस्त्रेण तच्छित्त्वान्यमपश्यत ।

तद्दृष्ट्वं सितं सौम्यं तमध्येवं तदाकरोत् ॥ २१ ।

एवञ्जते शरीरन्तु ददर्श स पुनः प्रभुः ।

स्वकीयमेव तस्थान्तः पितरं नृपसत्तम ॥ २२ ।

असरेणुसमं मूर्त्या अव्यक्तं सर्वजन्तुषु ।

स मे दृष्ट्वा परं हर्षमुभौ हि स स्वरोऽभवत्‡ ॥ २३ ।

एवंविधोऽसौ पुरुषः स्वरनामा महातपाः ।

मूर्त्तिस्तस्य प्रवृत्ताख्यं निवृत्ताख्यं शिरो महत् ॥ २४ ।

एतस्माद्देव तस्याशु कथया राजसत्तम ।

सम्भूतिरभवद्राजा विवृतस्त्वेष एव तु ॥ २५ ।

एषेतिहासः§ प्रथमः सर्वस्य जगती भृशम् ।

य इमं वेत्ति तत्त्वेन साक्षात्कर्मपरो भवेत् ॥ २६ ।

इति बराहपुराणे अगस्तिगीतासु पद्मपालीपाठ्यानां नाम त्रिपञ्चाशोऽध्यायः ।

* इक्षत इति आर्षे, ऐक्षत इति साधु ।

† अपश्यत इति साधु, एवं परत्रापि ।

‡ विसस्वरान्तवदिति (ग) ।

§ एषेतिहास इति सभिरार्षप्रयोग, सैषदाशरथीराम इतिवत्पादपूरणार्थम् ।

चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

विज्ञानोत्पत्तिकामस्य क आराध्यो भवेद्द्विज ।

कथञ्चाराध्यते सो हि* एतदाख्याहि†भी द्विज ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

विष्णुरेव सदाराध्यः सर्वदेवैरपि प्रभुः ।

तस्योपायं प्रवक्ष्यामि येनासौ वरदो भवेत् ॥ २ ।

रहस्यं सर्ववेदानां मुनीनां मनुजांः‡ तथा ।

नारायणः परो देवस्तं प्रणम्य न सीदति ॥ ३ ।

श्रूयते च पुरा राजन्मारदेन महात्मना ।

कथितन्तुष्टिदं विष्णोर्व्रतमप्सरसः॥न्तथा ॥ ४ ।

अप्सरस ऊचुः ।

भगवन् ब्रह्मतनय भर्तृकामा वयं द्विज ।

नारायणश्च भर्ता नो यथा स्यात्तत्प्रचक्ष्व नः ॥ ५ ।

नारद उवाच ।

प्रणामपूर्वकः§ प्रश्नः सर्वत्र विहितः शुभाः ।

स च मे न कृतो गर्वाद्युष्माभिर्यौवनम्रयात् ॥ ६ ।

* सीद्तीति आर्ये, महीति साधु ।

† तन्ममाचक्ष्व भी द्विज इति (ख) ।

‡ मनुजानामिति साधु । मनुजानां तथा यण इति (ख) ।

§ प्रणामपूर्वकः इति (ख) ।

तथापि देवदेवस्य विष्णोर्यन्नाम कीर्तितम् ।
भवतीभिस्तथा भर्ता भवत्विति वरः कृतः ।
तन्नामोच्चारणादेव कृतं सर्व्वं न संशयः ॥ ७ ।
इदानीं कथयाम्याशु व्रतं येन हरिः स्वयम् ।
वरदत्वमवाप्नोति भर्तृत्वञ्च नियच्छति ॥ ८ ।

नारद उवाच ।

वसन्ते शुक्लपक्षस्य द्वादशी या भवेच्छुभा ।
तस्यामुपोष्य विधिवन्निशायां हरिमर्चयेत् ॥ ९ ।
तस्योपरि रक्तपुष्पैर्मण्डलङ्कारयेदुधः ।
नृत्यवादित्रगीतैश्च जागरन्तत्र कारयेत् ॥ १० ।
नमो भवायेति शिरः अनङ्गायेति वै कटिम् ।
कामाय बाहुमूले तु सुशास्त्रायेति चोदरम् ॥ ११ ।
मन्मथायेति पादौ तु हरयेति* च सर्व्वतः ।
चक्षुर्द्दिक्षु भृशं तस्य प्रणतस्य ततो नृप ॥ १२ ।
एवङ्कत्वा प्रभाते तु दापयेद्वाङ्मनाय च ।
वेदवेदाङ्गयुक्ताय सम्पूर्णाङ्गाय धीमते ॥ १३ ।
ब्राह्मणांश्च तथा पूज्य व्रतमेतत्समापयेत् ।
एवङ्कते तथा विष्णुर्भर्ता वो भविता ध्रुवम् ॥ १४ ।
पश्चात्तु रसमादाय इक्षुकाण्डात्सुशोभनात् ।
पुष्पैः सम्पूज्य देवेशं मल्लिकाजातिभिस्तथा ॥ १५ ।

* हरयेति चार्धे, हरय इति साधु ।

अकृत्वा मत्प्रणामस्तु पृष्टो गर्व्येण शोभनाः ।

अवमानस्य तस्यायं विपाको वो भविष्यति ॥ १६ ।

एतस्मिन्नेव सरसि अष्टावक्रो महामुनिः ।

तस्योपहामङ्गत्वा तु शापं लप्साथ शोभनाः ॥ १७ ।

व्रतनानेन देवेशं पतिं लब्ध्वाभिमानतः ।

अवमानेन हरणं गोपालैर्वोभविष्यति ।

पुरा हर्ता च कन्यानां देवो भर्ता भविष्यति ॥ १८ ।

अगस्त्य उवाच ।

एवमुक्त्वा स देवर्षिः प्रययौ नारदः क्षणात् ।

ता अप्येतद्वतञ्चक्रुमुष्टयासां स्वयं हरिः ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे उत्तमभर्तृप्राप्तिव्रतं नाम चतुःपञ्चाशोऽध्यायः ।

पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

शृणु राजन्महाभाग व्रतानामुत्तमं व्रतम्* ।

येन सम्प्राप्यते विष्णुः शुभेनैव न संशयः ॥ १ ।

मार्गशीर्षस्य मासे तु प्रथमेऽङ्गि समारभेत् ।

* (ख) पुस्तकेऽतः परं सार्वपट्युकीका न सन्ति ।

सिते पक्षे दशम्यान्तु एकभक्तं समाचरेत् ॥ २ ।
 ततो दशम्यां स्नात्वा तु मध्याह्ने विष्णुमर्चयेत् ।
 भुक्त्वा सङ्कल्पयेत्प्राग्वद्वादशीमक्षतां नृप ॥ ३ ।
 विप्रेभ्यश्च यवान्दद्यात्तामुपोष्य विधानतः ।
 सर्वदा च हरिर्वाच्यो दाने ह्येते तथार्चने ॥ ४ ।
 चातुर्मास्यमथैवन्तु क्षपित्वा राजसत्तम ।
 चैत्रादिषु पुनस्तद्वदुपोष्य प्रयतः सुधीः ॥ ५ ।
 सक्तुपात्राणि दद्यात्तु विप्रेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् ।
 श्रावणादिषु मासेषु शालीर्दद्यात्प्रयत्नतः ॥ ६ ।
 त्रिषु मासेषु यावच्च कार्तिकस्यादिरागतः ।
 तमध्येवं क्षपित्वा तु दशम्यां प्रयतः शुचिः ॥ ७ ।
 अर्चयित्वा हरिं भक्त्या मासनाम्ना विचक्षणः ।
 सङ्कल्प्य पूर्ववद्भक्त्या द्वादश्यां संयतेन्द्रियः ॥ ८ ।
 एकादश्यां यथाशक्त्या कारयेत्पृथिवीं नृप ।
 काञ्चनाङ्गाञ्च पाताल कुलपर्वतसंयुताम् ॥ ९ ।
 भूमिन्यासविधानेन स्थापयेत्तां हरेः पुरः* ।
 सितवस्त्रयुगच्छत्रां सर्ववीजसमन्विताम् ॥ १० ।
 सम्पूज्य प्रियदत्तेति पञ्चरत्नैर्विचक्षणः ।
 जागरं तत्र कुर्वीत प्रभाते तु पुनर्द्विजान् ॥ ११ ।
 आमन्त्र्य संख्यया राजंश्चतुर्विंशति† यत्नतः ।

* पुनरिति (ख) ।

† चतुर्विंशतिमिति युक्तम् ।

एकैकाय च गान्ध्यादनङ्गाहं सदक्षिणम् ॥ १२ ।
 एकैकं वस्त्रयुग्मञ्च अङ्गुलीयकमेव च ।
 कटकानि च सीवर्णकर्णाभरणकानि च ॥ १३ ।
 एकैकङ्गाममेतेषां राजा राजन् प्रदापयेत् ।
 स्वशक्त्या भरणञ्चैव दरिद्रस्य स्वशक्तितः ॥ १४ ।
 यथाशक्त्या महीं कृत्वा काञ्चनीङ्गीयुगं तथा ।
 वस्त्रयुग्मञ्च दातव्यं यथाविभवशक्तितः ॥ १५ ।
 सर्वाभरणसंयुक्ताङ्गाञ्च दद्याद्विशेषतः ।
 एवङ्कृते सकृद्राजन्तुष्टिमायाति वै विभुः ॥ १६ ।
 रौप्यां वा पृथिवीकृत्वा यथाविभवशक्तितः ।
 दद्यात्तां ब्राह्मणेभ्यश्च यथाशक्त्या हरिं स्मरन् ॥ १७ ।
 तथा भोजनमेतेषामुपानच्छत्रिकं तथा ।
 पादुके च तथा दद्यात्कृष्णां दामोदरा मम ॥ १८ ।
 प्रीयतां सर्वदो देवो विश्वरूपो हरिर्मम ।
 दानं सुभोजनं दत्त्वा सकृद्यत्फलमाप्स्यते ॥ १९ ।
 वर्षाणाञ्च सहस्रेण कीर्तितुञ्चैव शक्यते ।
 तथाप्युद्देशतः किञ्चित्फलं वक्ष्यामि तेऽनघ ॥ २० ।
 व्रतेनानेन यद्वृत्तं शुभं यस्य शृणुष्व तत् ।
 आसीदादियुगे राजा ब्रह्मवादी दृढव्रतः ॥ २१ ।
 स पुत्रकामः पप्रच्छ ब्रह्माणं परमेश्वरम् ।
 तस्येदं व्रतमाचख्यौ ब्रह्मा स कृतवान् पुरा ॥ २२ ।
 तस्य व्रतान्ते विश्वात्मा स्वयं प्रत्यक्षतां गतः ।

दृष्ट्वा चोवाच भो राजन्वरो मे त्रियतां वरः ॥ २३ ।

राजोवाच ।

पुत्रं मे देहि देवेश वेदमन्त्रविशारदम् ।

याजकं यजनासक्तं कीर्त्या युक्तं चिरायुषम् ॥ २४ ।

असंख्यातगुणश्चैव ब्रह्मभूतमकल्मषम् ।

एवमुक्त्वा ततो राजा पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ २५ ।

ममाप्येतच्छुभं स्थानं प्रयच्छ परमेश्वर ।

यत्तन्मुनिपदं नाम यत्र गत्वा न शोचति ॥ २६ ।

एवमस्त्विति तं देवः प्रोक्त्वा चादर्शनं गतः ।

तस्यापि राज्ञः पुत्रोऽभूदत्सग्नीनाम नामतः ॥ २७ ।

वेदवेदाङ्गसम्पन्नो यज्ञयाजी बहुश्रुतः ।

तस्य कीर्त्तिर्महाराजविस्तृता धरणीतले ॥ २८ ।

राजापि तं श्रुतं लब्ध्वा विष्णुदत्तं प्रतापिनम् ।

जगाम तपसे युक्तः सर्व्वद्वन्द्वसहः प्रभुः ॥ २९ ।

आराधयामास हरिं निराहारो जितेन्द्रियः ।

हिमवत्पर्व्वते रम्ये सुतिश्चापि सदापठत् ॥ ३० ।

भद्राश्व उवाच ।

कीदृशी सा सुतिर्ब्रह्मन् यां चकार स पार्थिवः ।

किञ्च तस्याभवद्देवं सुन्वतः पुरुषोत्तमम् ॥ ३१ ।

दुर्वासा उवाच ।

हिमवन्तं समाश्रित्य राजा तद्गतमानसः ।

सुतिश्चकार देवस्य विष्णोरद्भुतकर्माणः ॥ ३२ ।

राजीवाच्च ।

चराक्षरं क्षीरसमुद्रशायिनं
 पृथ्वीधरं मूर्त्तिमतां परम्पदम् ।
 अतीन्द्रियं विश्वभुजां परःकृतं
 नीराकृतिं स्तौमि जनार्दनं प्रभुम् ॥ ३३ ।
 त्वमादितस्त्वं परमार्थरूपी
 विभुः पुराणः पुरुषोत्तमश्च ।
 अतीन्द्रियो वेदविदां प्रधानः
 प्रपाहि मां यङ्गगदान्वपाणे ॥ ३४ ।
 कृतस्त्वया देव सुरासुराणां
 सङ्गीर्त्यमानेन अनन्तमूर्त्ते ।
 सृष्ट्यर्थमेतत्तव देव विष्णो*
 सञ्चेष्टितं कूटगतस्य तत्प्रात्* ॥ ३५ ।
 तथापि कूर्मत्वष्टगत्वमुच्चै-
 स्त्वया कृतं रूपमनेकरूप ।
 सर्वज्ञभावादसकृच्च जन्म
 सङ्गीर्त्यते तेऽप्युत नैतदस्ति ॥ ३६ ।
 नृसिंह वामन नमो जमदग्निनाम
 दशस्यगोत्रान्तक वासुदेव ।

नमोऽस्तु ते बुद्ध कल्किन्वरेण*
 शम्भो नमस्ते विबुधारिनाशन ॥ ३७ ।
 नमोऽस्तु नारायण पद्मनाभ
 नमो नमस्ते पुरुषोत्तमाय ।
 नमः समस्तामरसङ्घपूज्य
 नमोऽस्तु ते सर्वविदां प्रधान ॥ ३८ ।
 नमः करालास्य वृसिंहमूर्त्ते
 नमो विशालाद्रिसमान कूर्म्भ ।
 नमः समुद्रप्रतिमान मत्स्य
 नमामि त्वां क्रोडरूपिन्ननत् ॥ ३९ ।
 सृष्ट्यर्थमेतत्तव देव चेष्टितं
 न मुख्यपत्रे तथ मूर्त्तिता विभो ।
 अजानता ध्यानमिदं प्रकाशितं
 न लक्ष्यसे त्वं पुरुषः पुराणः ॥ ४० ।
 आद्यो मखस्त्वं स्वयमेव विष्णो
 मखाङ्गभूतोऽसि हविस्त्वमेव ।
 पशुर्भवान् ऋत्विगाज्यन्त्वमेव
 त्वां देवसङ्घा मुनयो यजन्ति† ॥ ४१ ।
 चलाचलं जगदेतच्च यस्मिन्
 सुरादिकालानलसंस्थमुत्तमम् ।

* मुरेश इति (ख) ।

† यजन्ते इति साधु ।

न त्वं विभक्तोऽसि जनार्दनस्य

प्रयच्छ सिद्धिं हृदयेष्वितां मे ॥ ४२ ।

नमः कमलपत्राक्ष मूर्त्तामूर्त्त नमो हरे ।

शरणत्वां प्रपन्नोऽस्मि संमाराग्नां समुद्धर ॥ ४३ ।

एवं स्तुतस्ततो देवस्तेन राज्ञा महात्मना ।

विशालाम्बतलस्येन तृतीय परमेश्वरः ॥ ४४ ।

कुञ्जरूपस्ततो भूत्वा आजगाम हरिः स्वयम् ।

तस्मिन्नागतमात्रे तु सोऽप्याम्नः* कुञ्जकोऽभवत् ॥ ४५ ।

तद्वद्वा महदाश्चर्यं स राजा शंसितव्रतः ।

विशालस्य कथं कौञ्जमिति चिन्तापराऽभवत् ॥ ४६ ।

तस्य चिन्तयतो बुद्धिर्जातीयं ब्राह्मणमिति ।

अनेनागतमात्रेण कृतमेतन्न संशयः ॥ ४७ ।

एतस्मादेव भविता भगवान्पुरुषोत्तमः ।

एवमुक्त्वा नमश्क्रे तं विप्रं स नृपोत्तमः ॥ ४८ ।

अनुग्रहाय भगवन्नूनं त्वं पुरुषोत्तमः ।

आगतोऽसि स्वरूपं मे दर्शयस्वाधुना हरे ॥ ४९ ।

एवमुक्तस्तदा देवः शङ्खचक्रगदाधरः ।

बभौ तत्पुरतः सौम्यो वाक्यच्चेदमुवाच ह ॥ ५० ।

वरं वृणीष्व राजेन्द्र यत्ते मनसि वर्त्तते ।

मयि प्रसन्ने त्रैलोक्यं तिलमात्रमिति प्रभो ॥ ५१ ।

एवमुक्तस्ततो राजा हर्षोत्फुल्लितलोचनः ।
 मोक्षं प्रयच्छ देवेशेत्युक्त्वा नोवाच किञ्चन ॥ ५२ ।
 एवमुक्तः स भगवान् पुनर्वाक्यमुवाच ह ॥ ५३ ।
 मय्यागते विशालोऽयमात्रः कुञ्जत्वमागतः ।
 यस्मात्तस्मात्तीर्थमिदं कुञ्जकाम्नं भविष्यति ॥ ५४ ।
 तिर्यग्योन्यादयोऽप्यस्मिन् ब्राह्मणा वा यदि स्वकम् ।
 कलेवरं त्यजिष्यन्ति* तेषां पञ्च शतानि च ।
 विमानानि भविष्यन्ति योगिनो मुक्तिरेव च ॥ ५५ ।
 एवमुक्त्वा नृपं देवः शङ्खाग्रेण जनार्दनः ।
 स्पृश्य* संस्पृष्टमात्रोऽसौ† परं निर्वाणमाप्तवान् ॥ ५६ ।
 तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र तं देवं शरणं व्रज ।
 येन भूयः पुनः शीघ्रपदवीं नो प्रयास्यसि ॥ ५७ ।
 य इदं शृणुयान्नित्यं प्रातरुत्थाय मानवः ।
 पठेद्यच्चरितन्ताभ्यां मोक्षधर्मार्थदो भवेत् ॥ ५८ ।
 शुभ्रव्रतमिदं पुण्यं यच्च कुर्याज्जनेश्वर ।
 स सर्व्वसम्पदश्चेह भुक्तान्ते तल्लयं व्रजेत् ॥ ५९ ।

इति वराहपुराणे शुभ्रव्रतं नाम पञ्चपञ्चाशोऽध्यायः ।

* त्यज्यतीति साधु ।

† स्पृष्टवान् इति स्थाने स्पृक्षेति पाठो चार्थः ।

षट्पञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि धन्यव्रतमनुत्तमम् ।
येन सद्या भवेदन्यः अधनोऽपि हि यो भवेत् ॥ १ ।
मार्गशीर्षे मिते पक्षे प्रतिपद्या तिथिर्भवेत् ।
तस्यां नक्तं प्रकुर्वीत विष्णुमग्निं प्रपूजयेत् ॥ २ ।
वैश्वानराय_पादौ तु अग्नयेत्युदरं तथा ।
हविर्भुजाय च उरौ द्रविणीदेति वै भुजौ ॥ ३ ।
संवर्त्तायेति च शिरो ज्वलनायेति सर्वतः ।
अभ्यर्च्यैवं विधानेन देवदेवं जनार्दनम् ॥ ४ ।
तस्यैव पुरतः कुण्डं कारयित्वा विधानतः ।
होमं तत्र प्रकुर्वीत एभिर्मन्त्रैर्विचक्षणः ॥ ५ ।
ततः सयावकञ्चान्नं भुञ्जीयाद्भृतसंयुतम् ।
क्षणपक्षेऽप्येवमेव चातुर्मास्यन्तु यावता ॥ ६ ।
चैत्रादिषु च भुञ्जीत पायसं सष्टतं बुधः ।
श्रावणादिषु सक्तंश्च ततश्चेतत्समाप्यते ॥ ७ ।
समाप्ते तु व्रते वज्रिं काञ्चनं कारयेद्बुधः ।
रक्तवस्त्रयुगच्छत्रं रक्तपुष्पानुलेपनम् ॥ ८ ।
कुङ्कुमेन तथालिप्य* ब्रह्माणं सत्त्वमेव च ।

सर्वावयवसम्पूर्णं ब्राह्मणं प्रियदर्शनम् ।
 पूजयित्वा विधानेन रक्तवस्त्रयुगेन च ।
 दद्यात्पश्चाच्च तं तस्य मन्त्रेणानेन बुद्धिमान् ॥ ८।१० ।
 धन्योऽस्मि धन्यकर्मास्मि धन्यचेष्टोऽस्मि धन्यवान् ।
 धन्येनानेन चीर्णेन व्रतेन स्यां सदा सुखी ॥ ११ ।
 एवमुच्चार्य तं विप्रेः न्यस्य कोशं महात्मने ।
 सद्यो धन्यत्वमाप्नोति योऽपि स्याद्भोगवर्जितः* ॥ १२ ।
 इह जन्मनि सौभाग्यं धनं धान्यञ्च पुष्कलम् ।
 अनेन कृतमात्रेण जायते नात्र संशयः ॥ १३ ।
 प्राग्जन्मजनितं यावदग्निर्दहति पातकम्† ॥
 दग्धे पापे विमुक्तात्मा इह जन्मन्यसौ भवेत् ॥ १४
 योऽपीदं शृणुयान्नित्यं यस्य भक्त्या पठेद्दिजः‡ ॥
 उभौ ताविह लोकौ तु धन्यौ सद्यो भविष्यतः ॥ १५ ।
 श्रूयते च व्रतञ्चैतच्चीर्णमासीन्महात्मना ।
 धनदेन पुरा कल्पे शूद्रायोनौ स्थितेन हि ॥ १६ ।

इति बराहपुराणे धन्यव्रतं नाम षट्पञ्चाशोऽध्यायः ।

* विप्राय इति साधु ।

† भगवर्जित इति (ग) ।

‡ पापकमिति (क), (ख)

§ पठेन्नर इति (ख) ।

सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतःपरं प्रवक्ष्यामि कान्तिव्रतमनुत्तमम् ।
यत्कृत्वा तु पुरा सोमः कान्तिमानभवत्पुनः ॥ १
यत्क्षणा दक्षशापेन पुरा क्रान्तो निशाचरः ।
एतच्चीर्त्वा व्रतं सद्यः कान्तिमानभवत्किल ॥ २ ।
द्वितीयायान्तु राजेन्द्र कार्त्तिकस्य सितन्दिनम् ।
नक्तं कुर्वीत यत्नेन अर्चयन् बलकेगयम् ॥ ३ ।
बलदेवाय पादौ तु केशवाय शिरोऽर्चयेत् ।
एवमभ्यर्च्य मेधावी वैष्णवं रूपमुत्तमम् ॥ ४ ।
परन्तु रूपं सोमाख्यं द्विकलं तद्दिने हि यत् ।
तस्य देवस्य चार्घ्यन्तु दद्यान्मन्त्रेण सुव्रतः ॥ ५ ।
नमोऽस्त्वमृतरूपाय स वै विधिवराय च ।
यज्ञलोकाधिपतये सोमाय परमात्मने ॥ ६ ।
रात्रौ स विप्रो भुञ्जीत यवान्नं सद्यतन्नरः ॥ ७ ।
फाल्गुनादिचतुष्कन्तु पायसम्भक्षयेच्छुचिः ।
शालिर्होमं प्रकुर्वीत कार्त्तिके तु यवैस्तथा ॥ ८ ।
आषाढादिचतुष्के तु तिलहोमन्तु कारयेत् ।

* (ख) पुस्तकेऽतःपरं षट्पादा न सन्ति ।

† एष पादः (ग) पुस्तके नास्ति ।

तद्वत्तिलान्नं भुञ्जीत एष एव विधिः स्मृतः ॥ ८ ।
ततः संवत्सरे पूर्णं काञ्चनं शशिनं व्रती ।
सितवस्त्रयुगच्छन्नं सितपुष्पानुलेपनम् ॥ १० ।
दद्याद्विजाय सम्पूज्य काञ्चनं शशिनं तथा* ।
अथ संवत्सरे पूर्णं कृत्वा सोमन्तु राजतम् ॥ ११ ।
सितवस्त्रयुगच्छन्नं सितपुष्पानुलेपनम् ।
एवमेव द्विजं पूज्य ततस्तं प्रतिपादयेत्† ॥ १२ ।
कान्तिमानपि लोकेऽस्मिन् सर्व्वज्ञः प्रियदर्शुनः ।
त्वत्प्रसादात्कीर्मरूपिन्नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १३ ।
अनेन किल मन्त्रेण दत्त्वा विप्राय वाग्यतः ।
दत्तमात्रे ततस्तस्मिन् कान्तिमाञ्जायते नरः ॥ १४ ।
आत्रेयेणापि सोमैर्न कृतमेतत्पुरा नृप ।
तस्य व्रतान्ते सन्तुष्टः स्वयमेव जनार्दनः ॥ १५ ।
यक्ष्माणमपनीयाशु अमृताख्यां कलां ददौ ।
तां कलां सोमराजासौ तपसा लब्धवान्विशि ॥ १६ ।
सोमत्वच्चागमत्सोमो द्विजराजत्वमेव च ।
द्वितीयामग्निर्नो सोमभुजौ कीर्त्यौ तु तद्दिने ॥ १७ ।
तौ शेषविष्णुविख्यातौ‡ शुक्लपक्षौ न संशयः ।

* अतःपरं षट्पादाः (ख) पुस्तके न सन्ति ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ नृप तौ शेषविष्णुविख्यातौ इति (ग), मुख्यपक्षौ इति (क), (ख)

न विष्णोर्व्यतिरिक्तः स्याद्देवतं नृपसत्तम ।
नामभेदेन सर्व्वत्र संस्थितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे कान्तिव्रतं नाम सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अतःपरं महाराज सौभाग्यकरणं व्रतम् ।
शृणु येनाशु सौभाग्यं स्त्रीपुंसोरुपजायते ॥ १ ।
फाल्गुनस्य तु मासस्य तृतीया शुक्लपक्षगा ।
उपासितव्या नक्तेन शुचिना सत्यवादिना ॥ २ ।
सस्त्रीकञ्च हरिं पूज्य रुद्रं वा चामया सह ।
या स्त्रीः सा गिरिजा प्रोक्ता यो हरिः स त्रिलोचनः ॥ ३ ।
एवं सर्व्वेषु शास्त्रेषु पुराणेषु च गद्यते ।
एतस्मादव्यथा यत्नं ब्रूते शास्त्रं पृथक्तया ॥ ४ ।
रुद्रो जनानां मर्त्यानां काव्यं शास्त्रं न तद्भवेत् ।
विष्णुं रुद्रकृतं ब्रूयाच्छीर्गोरीति निगद्यते ॥ ५ ।
एतयोरन्तरं* यच्च सोऽधमेत्युच्यते जनैः ।

* एतयोरन्तरं ब्रूयादिति (क) । अथ, पुष्पकं अन्तरिति ।

† अधमेत्युच्यते इत्यादि, अधम इत्युच्यते इति साधु ।

तं नास्तिकं विजानीयात्सर्वधर्मवद्विष्कृतम् ॥ ६ ।
 एवं ज्ञात्वा सलक्ष्मीकं हरिं सम्पूज्य यत्नतः ।
 मन्त्रेणानेन राजेन्द्र ततस्तं परमेश्वरम् ॥ ७ ।
 गम्भीरायेति पादौ तु सुभगायेति वै कटिम् ।
 उदरं देवदेवाय त्रिनेत्रायेति वै मुखम् ॥ ८ ।
 शिरश्च वाचस्पतये रुद्रायेति च सर्वतः ।
 एवमभ्यर्च्य मेधावी विष्णुं लक्ष्म्या समन्वितम् ॥ ९ ।
 हरं वा गौरीसंयुक्तं गन्धपुष्पादिभिः क्रमाद् ॥
 ततस्तस्याग्रतोऽहोमं कारयेन्मधुसर्पिषा ।
 तिलैः सह महाराज सौभाग्यपतयेति* च ॥ १० ।
 ततस्त्वक्षरविरसं निस्त्रेहं धरणीतले ।
 गोधूमान्नन्तु भुञ्जीत† कृष्णेऽप्येवं विधिः स्मृतः ॥ ११ ।
 आषाढादिद्वितीया‡ तु पारणां तत्र कल्पयेत् ।
 यवान्नेन ततः पश्चात्कार्तिकादिषु पार्थिव ॥ १२ ।
 श्यामाकं तत्र भुञ्जीत त्रीन्मासान्नियतः शुचिः ॥ १३ ।
 ततो माघसिते पक्षे तृतीयायां नराधिप ।
 सौवर्णं कारयेद्गौरीं रुद्रश्चैकत्र बुद्धिमान् ।
 सलक्ष्मीकं हरिं वापि यथाशक्त्या‡ प्रसन्नधीः ॥ १४ ॥

* पतयेति इत्यार्षे पतय इति साधु ।

† द्वितीये तु इति (क),

‡ यथाशक्तीति साधु ।

ततस्तान् ब्राह्मणेः दद्यात्पात्रभूतं विश्वक्षणे ॥
 अन्नेन हीने वेदानां पारगे साधुवर्त्तिनि ।
 सदाचारेऽथ वा दद्याद्विष्णुभक्ते विशेषतः ॥ १५।१६ ।
 षड्भिः पात्रैरुपेतन्तु ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 एकं मधुमयं पात्रं द्वितीयं घृतपूरितम् ॥
 तृतीयं तिलतैलस्य चतुर्थं गुडसंयुतम् ।
 पञ्चमं लवणैः पूर्णं षष्ठं गोक्षीरसंयुतम् ॥ १७।१८ ।
 एतानि दत्त्वा पात्राणि सप्तजन्मान्तरे भवेत् ।
 सुभगो दर्शनीयश्च नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे सौभाग्यव्रतं नाम अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ।

ऊनपष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथ विघ्नहरं राजन् कथयामि शृणुष्व मे ।
 सम्यक्कृतेन येनाशु न विघ्नैः परिभूयते ॥ १ ।
 चतुर्थ्यां फाल्गुने मासि ग्रहीतव्यं व्रतन्त्विदम् ।
 नक्ताहारेण राजेन्द्र तिलान्नं पारणं स्मृतम् ॥ २ ।

तदेवाग्नौ तु होतव्यं ब्राह्मणाय च तद्भवेत् ।
 चातुर्मास्यं व्रतञ्चेतत्कृत्वा वै पञ्चमे तथा ॥ ३ ।
 विप्राय दद्यात्सौवर्णं गजवक्त्रं सुपूजितम् ।
 पायसैः पञ्चभिः पात्रैरुपेतन्तु तिलैस्तथा ॥ ४ ।
 एवं कृत्वा व्रतञ्चेतत्सर्वविघ्नैर्विमुच्यते ।
 हयमेधस्य विघ्ने तुः सञ्जाते सगरस्तथा ॥ ५ ।
 एतदेव चरित्वा तु हयमेधं स आसवान् ।
 तथा रुद्रेण देवेन त्रिपुरं निघ्नता पुरा ॥ ६ ।
 एतदेव कृतन्तस्मात्त्रिपुरस्तेन पातितः ।
 मया समुद्रं पिवता एतदेव कृतं व्रतम् ॥ ७ ।
 अन्यैरपि महीपालैरेतदेव कृतं पुरा ।
 तपोऽर्थिभिर्ज्ञानकृद्भिरविघ्नार्थं परन्तप ॥ ८ ।

शूराय धीराय गजाननाय

लम्बोदरायैकदंष्ट्राय चैव ।

एवं सम्पूज्य तद्दिने पुण्यकृद्भि-

र्होमं कुर्याद्विघ्ननाशस्य हेतोः ॥ ९ ।

अनेन कृतमात्रेण सर्वविघ्नैः प्रमुच्यते ।

विनायकस्य दानेन कृतकृत्यो नरो भवेत् ॥ १० ।

इति बराहपुराणे अविघ्नव्रतं नाम ऊनषष्टितमोऽध्यायः ।

षष्ठितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

शान्तिव्रतं प्रवक्ष्यामि तव राजन् शृणुष्व तत् ।

येन चीर्णेन शान्तिः स्यात्सर्वदा गृहमेधिनाम् ॥ १ ।

पञ्चम्यां शुक्लपक्षस्य कार्तिके मासि सुव्रत ।

आरम्भे वर्षमेकन्तु भुञ्जीयादुणवर्जितम् ॥ २ ।

नक्ते देवन्तु सम्पूज्य हरिं शेषोपरि स्थितम् ।

अनन्तायेति पादौ तु कटिं वासुकिने नमः ॥ ३ ।

तत्तत्कायेति जठरमुरः कर्कोटकाय च ।

पद्माय कण्ठं सम्पूज्य महापद्माय दायुगम् ॥ ४ ।

शङ्खपालाय वक्रन्तु कुटिलायेति वै शिरः ।

एवं विष्णुगतं पूज्यः पृथग्व च पूजयेत् ॥ ५ ।

चीरेण स्नपनं कुर्यात्तानुद्दिश्य हरेः पुनः ।

तदग्रे होमयेत् चीरं तिलैः सह विचक्षणः ॥ ६ ।

एवं संवत्सरस्यान्ते ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ।

नागन्तु काञ्चनं कुर्याद्ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ७ ।

एवं यः कुरुते भक्त्या व्रतमेतन्नराधिप ।

तस्य शान्तिर्भवेन्नूनं नागर्भ्या न भयं तथा ॥ ८ ।

इति वराहपुराणे शान्तिव्रतं नाम षष्ठितमोऽध्यायः ।

एकषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

कामव्रतं महाराज शृणु मे गदतोऽधुना ।
येन कामाः समृद्धान्ते मनसा चिन्तिता अपि ॥ १ ।
षष्ठ्यां फलाशनो यस्तु वर्षमेकं व्रतं चरेत् ।
पौषमासे सिते पक्षे पञ्चम्यां कृतभोजनः ॥ २ ॥
षष्ठ्यान्तु प्राशयेद्दीमान्प्रथमन्तु फलं नृप ।
ततो भुञ्जीत यत्नेन वाग्यतः शुद्धमोदनम् ॥ ३ ।
ब्राह्मणैः सह राजेन्द्र अथवा केवलैः फलैः ।
तमेकं दिवसं स्थित्वा सप्तम्यां पारयेन्नृप ॥ ४ ॥
अग्निकार्यन्तु कुर्वीत गुह्यरूपेण* केशवम् ।
पूजयित्वा विधानेन वर्षमेकं व्रतं चरेत् ॥ ५ ।
षड्वक्त्रः कार्तिकेयश्च सेनानीः कृत्तिकासुतः ।
कुमारः स्कन्द इत्येवं पूज्यो विष्णुः स्वनामभिः ॥ ६ ।
समाप्नोतु व्रतस्यास्य कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ।
षण्मुखं मूर्त्तिसौवर्णं† ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ७ ।
सर्वे कामाः समृद्धान्तां मम देव कुमारक ।
त्वत्प्रसादादिमं भक्त्या गृह्यतां विप्रमा चिरम् ॥ ८ ।
अनेन दत्तमात्रेण ब्राह्मणाय सवस्तकम् ।

* गुह्यरूपेणेति (ग) ।

† सर्वसौवर्णमिति (ग) ।

ततः कामाः समृद्धान्ते सर्वे वै इह जन्मनि ॥ ८ ।
 अपुत्रो लभते पुत्रं धनार्थी* लभते धनम् ।
 भ्रष्टराज्यो लभेद्राज्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ १० ।
 एतद्व्रतं पुरा चीर्णं नलेन नृपसत्तम ।
 ऋतुपर्णस्य विषये वसता व्रतचर्यया ॥ ११ ।
 तथा राज्यच्युतैरन्यैर्बहुभिर्नृपसत्तमैः ।
 पौराणिकैर्व्रतञ्चैव सिद्धार्थं नृपसत्तम ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे कामव्रतं नाम एकषष्टितमोऽध्यायः ।

द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं महाराज व्रतमारीग्यसंज्ञितम्* ।
 कथयामि परं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १ ।
 आदित्य भास्कर रवे भानो सूर्य दिवाकर ।
 प्रभाकरेति सम्पूज्य† एवं व्रतमुपाचरेत् ॥ २ ।

* अधन इति (ग) ।

* अथाऽपरं प्रवक्ष्यामि व्रतमारीग्यसंज्ञितमिति (क) ।

† कण्ठे सम्पूज्य इति (ख) ।

षष्ठ्याच्चैव कृताहारः सप्तम्यां भानुमर्चयेत् ।
 षष्ठ्याच्चैव भुञ्जीत एष एव विधिक्रमः ॥ ३ ।
 अनेन वत्सरं पूर्णं विधिना योऽर्चयेद्रविम् ।
 तस्यारोग्यं धनं धान्यमिह जन्मनि जायते ॥ ४ ।
 परत्र च शुभं स्थानं यद्गत्वा न निवर्त्तते ।
 सार्वभौमः पुरा राजा अनरण्यो महाबलः ॥ ५ ।
 तेनायमर्चितो देवो व्रतेनानेन पार्थिव ।
 यस्य तुष्टोऽभवद्देवः* प्रादादारोग्यमुत्तमम् ॥ ६ ।

भद्राश्व उवाच ।

किमसौ रोगवान्राजा येनारोग्यमवाप्तवान् ।
 सार्वभौमस्य च कथं ब्रह्मव्रोगस्य सम्भवः ॥ ७ ।
 अगस्त्य उवाच ।

स राजा सार्वभौमोऽभूद्यशस्वी च सुरूपवान् ।
 स कदाचिन्महाराज नृपत्रेष्ठो महाबलः ॥ ८ ।
 गतवान्मानसं दिव्यं सरो देवगणान्वितम् ।
 तत्रापश्यद्दृष्ट्वा सरोमध्यगतं सितम् ॥ ९ ।
 तत्र चाङ्गुष्ठमात्रन्तु स्थितं पुरुषसत्तमम् ।
 रक्तवासोभिराच्छन्नं द्विभुजन्तिग्मतेजसम् ॥ १० ।
 तं दृष्ट्वा सारथिम्याह पद्ममेतन्ममानय ।
 इदन्तु शिरसा बिभ्रत्सर्व्वलोकस्य सन्निधौ ॥ ११ ।
 आघनीयो भविष्यामि तस्मादानय मा चिरम् ।

* वरं देव इति (ख) ।

एवमुक्तस्तदा तेन सारथिः प्रविवेक्य ह ॥ १२ ।
 ग्रहीतुमुपचक्राम तत्पद्मं नृपसत्तम ।
 स्पृष्टमात्रे ततः पद्मे हुङ्कारः समजायत ॥ १३ ।
 तेन शब्देन विव्रस्तः स पपात ममार च ।
 राजा च तत्क्षणादेव शब्देन समपद्यत ॥ १४ ।
 कुष्ठी विगतवर्णश्च बलवीर्यविवर्जितः ।
 तथागतमथात्मानं दृष्ट्वा स पुरुषर्षभः ॥ १५ ।
 तस्थौ तत्रैव शोकार्त्तः किमेतदिति चिन्तयन् ।
 तस्य चिन्तयतो धीमानाजगाम महातपाः ॥ १६ ।
 वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रोऽथ स तं पप्रच्छ पार्थिवम् ।
 कथन्ते राजशार्दूल इह देहस्य शासनम् ॥ १७ ।
 इदानीं मे च किङ्कार्यं तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ।
 एवमुक्तस्ततो राजा वसिष्ठेन महात्मना ॥ १८ ।
 सर्वं पद्मस्य वृत्तान्तं कथयामास च प्रभुः ।
 तं श्रुत्वा स मुनिस्तत्र साधु राजन्तथाब्रवीत् ॥ १९ ।
 असाधुरथ चातिष्ठस्तस्मात्कुष्ठित्वमागतः ।
 एवमुक्तस्तदा राजा वेपमानः कृताञ्जलिः ॥ २० ।
 पप्रच्छ साध्वहं विप्र कथं वासाध्वहं मुने ।
 कथं मे कुष्ठं सञ्जातमेतन्मे वक्तुमर्हसि ॥ २१ ।
 वसिष्ठ उवाच ।
 एतद्ब्रह्मोद्भवं नाम पद्मं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 दृष्टमात्रेण चानेन दृष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ २२ ।

एतस्मिन्दृश्यते चैतत् षण्मासं कापि पार्थिव ।
 एतस्मिन्दृष्टमात्रे तु यो जलं विद्यते नरः ॥ २३ ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः परं निर्वाणमर्हति ।
 ब्रह्मणः प्रागवस्थायां मूर्त्तिरसु व्यवस्थिता ॥ २४ ।
 एतां दृष्ट्वा जले मग्नः संसाराद्धि प्रमुच्यते ।
 इमञ्च दृष्ट्वा ते सूतो जले मग्नो नरोत्तम ॥ २५ ।
 प्रविष्टश्च पुनरिमं हन्तुमिच्छन्नराधिप ।
 प्राप्तवानसि दुर्बुद्धे कुष्ठित्वं पापपूरुष ॥ २६ ।
 दृष्टमेतत्त्वया यस्मात्त्वं साध्विति ततः प्रभो ।
 मयोक्तो मोहमापन्नस्तेनासाधुरितीरितः ॥ २७ ।
 ब्रह्मपुत्रो वदन्नेवं नृपमन्तर्हितोऽभवत् ।
 स तद्वचनमाकर्ण्य रीजापि परमेश्वरम् ॥ २८ ।
 अहन्यहनि चागच्छत्तं पुनर्दृष्टवानपि ।
 देवा अपि वदन्त्येते पद्मं काञ्चनमुत्तमम् ॥ २९ ।
 मानसे ब्रह्मपद्मन्तु दृष्ट्वा चावगतं हरिम् ।
 प्राप्स्यामस्तत्परं ब्रह्म यद्गत्वा न पुनर्भवेत् ॥ ३० ।
 इदञ्च कारणं चान्यत्कुष्ठस्य शृणु पार्थिव ।
 आदित्यः पद्मगर्भोऽस्मिन्स्वयमेव व्यवस्थितः ॥ ३१ ।
 तं दृष्ट्वा तत्त्वतो भावः परमात्मैष शाश्वतः ।
 धारयामि शिरस्येनं ततः ख्यातिर्भविष्यति ॥ ३२ ।
 इतीमं भावमास्थाय सूतोऽयं प्रेषितस्त्वया ।
 तत्त्वणादेव स मृतः त्वञ्च कुष्ठित्वमागतः ॥ ३३ ।

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र व्रतमेतत्समाचर ।

व्रतस्यास्य प्रभावेण कुष्ठरोगात्प्रमुच्यसे ॥ ३४ ।

इति वराहपुराणे चारोम्यव्रतं नाम विषष्टितमोऽध्यायः ।

• चयःषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं महाराज पुत्रप्राप्तिव्रतं शुभम् ।

कथयामि समासेन तन्मे निगदतः शृणु ॥ १ ।

मासे भाद्रपदे या तु कृष्णपक्षे नरेश्वर ।

अष्टम्यामुपवासेन पुत्रप्राप्तिव्रतं हि तत् ॥ २ ।

सप्तम्याञ्चैव सङ्कल्प्य अष्टम्यामर्चयेद्हरिम्* ।

देवक्युत्सङ्गं विष्णुं मातृभिः परिवेष्टितम् ॥ ३ ।

प्रभाते विमलेऽष्टम्यामर्चयेत्प्रयतो हरिम् ।

प्राग्विधानेन गोविन्दमर्चयित्वा विधानतः ॥ ४ ।

ततो यवैः कृष्णतिलैः सष्टतैर्होमयेद्दधि ।

ब्राह्मणाभोजयेद्भक्त्या यथाशक्त्या सदक्षिणम् ॥ ५ ।

* षष्ठ्याञ्चैव तु संकल्प्य सप्तम्यां पूजयेद्हरिमिति (क), (ग)।

ततः स्वयन्तु भुञ्जीत प्रथमं विल्वमुत्तमम् ।
 पञ्चाद्यष्टं भुञ्जीत स्नेहैः सर्वरसैर्युतम् ॥ ६ ।
 प्रतिमासमनेनैव विधिनोपोष्य मानवः ।
 कृष्णाष्टम्यां व्रतं कृत्वा अपुत्रः पुत्रवान्भवेत् ॥ ७ ।
 श्रूयते च पुरा राजा शूरसेनः प्रतापवान् ।
 अपुत्रः स तपस्तेपे पर्वते च हिमालये ॥ ८ ।
 तस्यैवं कुर्वतो देवो व्रतमेतज्जगाद् ह ।
 सोऽप्येतत्कृतवाग्राजा पुत्रश्चैवोपलब्धवान् ॥ ९ ।
 वसुदेवं महाभागमनेकव्रतयाजिनम् ।
 तं लब्ध्वा सोऽपि राजर्षिः परं निर्व्वर्णमाप्तवान् ॥ १० ।
 एवं कृष्णाष्टमी राजन्मया ते परिकीर्त्तिता ।
 संवत्सरान्ते दातव्यं गीयुग्मन्तु द्विजातये ॥ ११ ।
 एतत्पुत्रव्रतं नाम मया ते परिकीर्त्तितम् ।
 एतत्कृत्वा नरः पापैः सर्वैरेव प्रमुच्यते ॥ १२ ।

इति बराहपुराणे पुत्रप्राप्तिव्रतं नाम त्रयःषष्टितमोऽध्यायः ।

चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

अथापरं प्रवक्ष्यामि शौर्यव्रतमनुत्तमम् ।

येन भीरोरपि महर्षीर्यं भवति तत्क्षणात् ॥ १ ।

मासि चाश्वयुजे शुद्धां नवमीं समुपोषयेत् ।

सप्तम्यां कृतसङ्कल्पः स्थित्वाष्टम्यां निरीदनः ।

नवम्यां प्राशयेत्पिष्टं प्रथमं भक्तिर्ता नृप ॥ २ ।

ब्राह्मणाभोजयेद्भक्त्या देवीञ्चैव तु पूजयेत् ।

दुर्गां देवीं महाभागां महामायां महाप्रभाम् ॥ ३ ।

एवं संवत्सरं यावदुपोष्येति विधानतः ।

व्रतान्ते भोजयेद्दीमान्यथाशक्त्याः कुमारिकाः ॥ ४ ।

हेमवस्त्रादिभिस्तासु भूषयित्वा तु शक्तितः ।

पश्चात्क्षमापयेत्तान् देवी मे प्रीयतामिति† ॥ ५ ।

एवं कृते ऋष्टराज्यो लभेत्‡ राज्यं न संशयः ।

अविद्यो लभते विद्यां भीतः शौर्यञ्च विन्दति ॥ ६ ।

इति वराहपुराणे शौर्यव्रतं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ।

* यथाशक्तीति साधु ।

† भूषयित्वा स्त्रशक्तित इति (ग) ।

‡ लभेतेति साधु ।

पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

सार्वभौमव्रतश्चान्यत्कथयामि ममासतः ।
येन सम्यक्कृतेनाशु सार्वभौमो नृपो भवेत् ॥ १ ।
कार्तिकस्य तु मामस्य दशमीः शुक्लपक्षगा ।
तस्यां नक्ताग्रनां भूत्वा दिक्षु शुद्धबलिं हरेत् ॥ २ ।
विचित्रैः कुसुमैर्भक्त्या पूजयित्वा द्विजोत्तमाम् ।
दिशान्तु प्रार्थनीं कुर्यान्मन्त्रेणानेन सुव्रतः ॥ ३ ।
सर्वा भवत्यः सिध्यन्तु मम जन्मनि जन्मनि ।
एवमुक्त्वा वलिन्ताभ्यां दत्त्वा शुद्धेन चेतसा ॥ ४ ।
ततो रात्रौ स भुञ्जीत दध्यन्नं सुसंस्कृतम् ।
पूर्वं पश्चादथैष्टन्तु एवं संवत्सरनृप ॥ ५ ।
यः करोति नरो नित्यं तस्य दिग्विजयो भवेत् ।
एकादश्यां निराहारो नरः कुर्याद्यथाविधि ॥ ६ ।
मार्गशीर्षे शुक्लपक्षादारभ्याह्णं विचक्षणः ।
तद्व्रतं धनदस्यैष्टं कृतं वित्तं प्रयच्छति ॥ ७ ।
एकादश्यां निराहारो यो भुङ्क्ते द्वादशीदिने ।
शुक्ले वाप्यथवा कृष्णे तद्व्रतं वैष्णवं महत् ॥ ८ ।
एवञ्चीर्णं सुघोराणि हन्ति पापानि पार्थिव ।

नयोदश्यान्तु नक्षत्रेन धर्मव्रतमधोष्यते ॥ ८ ।
 शुक्लपक्षे फाल्गुनस्य तथारभ्य विचक्षणः ।
 रौद्रव्रतं चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे विशेषतः ॥ १० ।
 माघमासात्तथारभ्य* पूर्णं संवत्सरं नृप ।
 इदं व्रतन्तु पञ्चम्यां† शुक्लायां नक्षत्रभोजनम् ।
 पितृव्रतममायां स्यादिति राजन्तर्धरितम् ॥ ११ ।
 दश पञ्च च वर्षाणि य एवं कुरुते नृप ।
 तिथिव्रतादिकं तस्य फलं स्यात्तत्प्रमाणतः‡ ॥ १२ ।
 अश्वमेधसहस्राणि राजसूयगतानि च ।
 यष्टानि तेन राजेन्द्र कन्योक्तव्रतकारिणा ॥ १३ ।
 एकमेव कृतं हन्ति व्रतं पापानि नित्ययः ॥ १४ ।
 यः पुनः§ सर्वमेतद्दि कुर्याद्वरवरात्मजः ।
 स शुद्धो विरजालोकानाप्नोति सकलावृष ॥ १५ ।
 इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे चण्डिकागीतायु मास्यभौमव्रतं नाम
 पञ्चपटितमोऽध्यायः ।

* माघमासात्तथारभ्येति (ग) ।

† पञ्चदश्यामिति ग ।

‡ (ग) पुस्तके १२१ श्लोकस्य पराद्धे १०१ श्लोकस्य यथाव्याजं न क्षतः ।

§ यत्पुनरिति (ख) ।

षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

आश्चर्य्यं यदि ते किञ्चिद्दिदितं दृष्टमेव च* ।

तस्मै कथय धर्म्मज्ञ परं कौतूहलं महत् ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

आश्चर्य्यरूपो भगवानेष एव जनार्दनः ।

तस्याश्चर्य्याणि दृष्टानि बहूनि विविधानि वै ॥ २ ।

श्वेतद्वीपगतः पूर्वं नारदः किल पार्थिव ।

सोऽपश्यच्छङ्खचक्राक्षान्पुरुषांस्तिग्मतेजसः ॥ ३ ।

अयं विष्णुरयं विष्णुर्ग्रेष विष्णुः सनातनः ।

चिन्ताऽभूत्तस्य तान्दृष्ट्वा कोऽस्मिन्विष्णुरिति प्रभुः ॥ ४ ।

एवं चिन्तयतस्तस्य चिन्ता कृष्णं प्रति प्रभी† ।

आराधयामि च कथं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ५ ।

येन वेद्मि परं देवं कृष्णं नारायणं प्रभुम् ।

एवं सच्चिन्त्य दध्यौ स तं देवं परमेश्वरम् ॥ ६ ।

दिव्यं वर्षसहस्रन्तु सायं ब्रह्मसुतस्तदा ।

ध्यायतस्तस्य देवोऽसौ परितोषं जगाम ह ॥ ७ ।

उवाच सः‡ प्रसन्नात्मा प्रत्यक्षत्वङ्गतः प्रभुः ।

* वति (ग) ।

† कृष्णमिति प्रभी इति (ख) ; प्रभी इति (ग) ।

‡ उवाच चेति (ग) ।

वरं ब्रह्मसुत ब्रूहि किन्ते दक्षि महामुने ॥ ८ ।

नारद उवाच ।

सहस्रमेकं वर्षाणां ध्यातस्त्वं भुवनेश्वर ।

त्वत्प्राप्तिर्येन तद्ब्रूहि यदि तुष्टोऽसि मेऽच्युत ॥ ९ ।

देवदेव उवाच ।

पौरुषं सूक्तमास्थाय ये यजन्ति* द्विजाशु माम् ।

स्ते मां प्राप्स्यन्ति सततं संहिताध्ययनेन च ॥ १० ।

† शिमे वेदशास्त्राणां‡ पञ्चरात्रादितेन हि ।

अलाभं मां यजन्ते ये ते मां प्राप्स्यन्ति मानवाः ।

‡ मार्गेण नैव त्रयविशं पञ्चरात्रं विधीयते ॥ ११ ।

ब्राह्मणक्षत्रिणैस्तु मेः§ क्षेत्रपदवीगमनं हिज ।

शूद्रादीनां संहितन्तेषां नान्यत्पूजादिकं चरेत् ॥ १२ ।

मन्त्राम विप्रैर्विप्रेन्द्र पुराकल्पे पुरातनम् ।

एवं मयोक्तं पञ्चरात्रं सहस्राणां यदि कश्चिद्ब्रूहीष्यति ॥ १३ ।

कर्मक्षये च मां कश्चिद्यदि भक्तो भविष्यति ।

तस्य चेदं पञ्चरात्रं नित्यं हृदि वसिष्यति ॥ १४ ।

इतरे राजसैर्भावैस्तामसैश्च समावृताः ।

भविष्यन्ति द्विजश्रेष्ठ मय्यासनपराङ्मुखाः§ ॥ १५ ।

* यजन्ते इति साधु ।

† अलाभं देवशास्त्राणामिति (ख) ।

‡ मरवेत्रमिति (ग) ।

§ मन्त्रासनपराङ्मुखा इति (ग) ।

•

कृतं चेता द्वापरञ्च युगानि त्रीणि नारद ।

सत्त्वस्था मां समेयन्ति कलौ रजस्तमोऽधिकाः ॥ १६ ।

अन्यच्च ते वरं दद्वि शृणु नारद साम्प्रतम् ।

यदिदं पञ्चरात्रं मे शास्त्रं परमदुर्लभम् ।

तद्भवान्वेत्यते* सर्व्वं मत्प्रसादान्न संशयः ॥ १७ ।

वेदेन पञ्चरात्रेण भक्त्या यज्ञेन च द्विज ।

प्राप्योऽहं नान्यथा वत्स वर्षकाव्ययुतैरपि ॥ १८ ।

एवमुक्त्वा स भगवान्नारदं परमेश्वरः ।

जगामादर्शनं संद्यो नारदोऽपि दिवं ययौ ॥ १९ ।

इति वराहपुराणे भगवत्संगीतासु नारदपुराणसूचनं नाम षट्षष्ठितमोऽध्यायः ।

सप्तषष्ठितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवन्सितकृष्णे द्वे ये ते जगति सत्तम ।

स्त्रियौ बभूवतुः के द्वे सिता कृष्णा च का शुभा ॥ १ ।

कश्चासौ पुरुषो ब्रह्मन्पावकः सप्तधाऽभवत् ।

कोऽसौ द्वादशधा विप्र द्विदेहः षट्शिराः प्रभुः ॥ २ ।

दम्पत्यश्च हिजयेष्ठ कृतसूर्योदयादसम् ।

कस्मादेतज्जगदिदं विततं हिजसत्तम ॥ ३ ।

अगस्त्य उवाच ।

सितकण्ठो विजयी येते ते भगिन्यो प्रकीर्त्तिता ।

सितासिताः* द्विवर्णा च नारी रात्रिरुदाहृता ॥ ४ ।

यः पुमान्सप्तधा जात एको भूत्वा नरेश्वर ।

स समुद्रम् विज्ञेयः सप्त चैको व्यवस्थितः ॥ ५ ।

योऽसौ हृद्दयधा राजन्निदेहः पट्गिराः प्रभुः ।

संवत्सरः स विज्ञेयः शरारे हे गती स्मृते ।

ऋतवः पट् च वक्त्राणि एष संवत्सरः स्मृतः ॥ ६ ।

दम्पत्यं तदर्होरात्रं सूर्याचन्द्रमसौ यतः ।

ततो जगत्समुत्तम्यो देवादम्भाश्च सत्तम ॥ ७ ।

स विष्णुः परमो देवो विज्ञेयो नृपसत्तम ।

न च वेदक्रियाहीनः पश्यते‡ परमेश्वरम् ॥ ८ ।

इति वराहपुराणे अगस्त्यगीतासु विष्णुाख्यं नाम सप्तषट्तिमोऽध्यायः ।

* ये एते इति साधु ।

† सन्यासिन्या इति (क), (ख) ।

‡ पश्यतीति साधु ।

अष्टादशतमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

योऽसौ सर्वगतो देवः परमात्मा व्यवस्थितः ।*
चतुर्युगे त्वसौ कीदृग्विज्ञेयः परमेश्वरः ॥ १ ।
युगे युगे क आचारो वर्णानां भविता मुने ।
कथञ्च शुद्धिर्विप्राणामन्यस्त्रीसङ्करे मुने ॥ २ ।

अगस्त्य उवाच ।

कृते युगे मही देवैर्युज्यते वेदकर्मणा ।
यजद्विष्ट† सुरांस्तेता तद्देवैश्च सत्तम ॥ ३ ।
हापरे सत्त्वरजसोबहुले नृपसत्तम ।
यावद्वर्त्मसुतो राजा भविष्यति महामते ।
ततस्तमः प्रभविता कलिरूपो नरेश्वर ॥ ४ ।
तस्मिन् कलौ वर्त्तमाने स्वमार्गाश्चरविता हिजाः ।
राजानो वैश्यशूद्राश्च प्रायशो हीनजातयः ॥ ५ ।
भविष्यन्ति नृपयेष्ठ सत्यशीचविवर्जिताः ।
ततो विनश्यते लोको वर्णधर्मश्च नश्यति ॥ ६ ।

भद्राश्व उवाच ।

अगम्यागमनं कृत्वा ब्राह्मणः क्षत्रियोऽपि वा ।

* (ख) पुस्तकेऽतः परं चरणषट्कं नास्ति ।

† यजमानैरिति साधु ।

शूद्रोऽपि शुध्यते* केन किं वागम्यन्तु मस्यते† ॥ ७ ।

अगस्त्य उवाच ।

चतुर्गामी भवेद्विप्रस्त्रिगामी क्षत्रियः स्मृतः ।

द्विगामी तु भवेद्वैश्यः शूद्र एकगमः स्मृतः ॥ ८ ।

अगम्यां ब्राह्मणीं प्राहुः क्षत्रियस्य नरेश्वरः ।

क्षत्रिया चापि वैश्यस्य शूद्रस्य सा च पार्थिव ॥ ९ ।

अधमस्योत्तमा नारी अगम्या मनुरब्रवीत् ।

माता मातृश्वमा श्वश्रूभ्रातृपत्नी च पार्थिव ॥ १० ।

अधमस्योत्तमा नारी यत्नेन परिवर्ज्यते ।

स्रुपां दुहितरञ्चैव मित्रपत्नीञ्च सर्व्वदा ।

जाया स्वमातृजा चैव अगम्याख्याः सुतस्त्रियः ॥ ११ ।

रजक्यादिषु चान्याश्च स्त्रियाऽगम्याः प्रकीर्त्तिताः ।

अगम्यागमनञ्चैतत्कृतं पापाय जायते ॥ १२ ।

वियोनिगमनादाशु ब्राह्मणाय भवत्यलम् ।

शेषस्याशुद्विषैवं प्राणायामशतं भवेत् ॥ १३ ।

बहुनापि हि कालेन यत्पापं समुपार्जितम् ।

वर्णसङ्करसङ्गत्या ब्राह्मणेन नरर्षभ ॥ १४ ।

दशप्रणवगायत्रीप्राणायामशतैस्त्रिभिः ।

मुच्यते ब्रह्महत्यायाः किम्पुनः शेषपातकैः ॥ १५ ।

अथवा पररूपं यो देवं ब्राह्मणपुङ्गवः ।

* अत्रात्मनेपदमायम् ।

† (ख), (ग), आयं वर्त्तमानप्रयोगश्च ।

वेत्ति ध्यानादिभिः पूजां न स पापैर्हं लिप्यते ॥ १६ ।
 वेदाध्यायी पापशतैः कृतैरपि न लिप्यते ।
 स्मरन्विष्णुं पठन्वेदं ददन्दानं यजन्हरिम् ॥ १७ ।
 ब्राह्मणः शुद्ध एवास्ते विरुद्धमपि तारयेत् ।
 एतस्ते सर्व्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वया नृप ॥ १८ ।
 मन्वादिभिर्विस्तारशः कथितं यच्च पार्थिव ॥
 समासतस्तच्च मया कथितं नृपसत्तम ॥ १९ ॥

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे षष्ठ्यष्टितमोऽध्यायः ।

जनसप्ततितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवंस्त्वच्छरीरे तु यद्वृत्तं द्विजसत्तम ।
 चिरजीवी भवांस्तन्मे वक्तुमर्हसि सत्तम ॥ १ ॥

अगस्त्य उवाच ।

मच्छरीरमिदं राजन् बहुकौतूहलान्वितम् ।
 अनेककल्पसंख्यायि वेदविद्याविशोभितम् ॥ २ ॥
 अटन्नहं महीं सर्वां गतवानस्मि पार्थिव ।

* (ग) पुस्तके मन्वादिभिर्विस्तारशः कथितं ते नृपसत्तम इत्येतदहंमात्रमस्ति ।

इलाहृतं महावर्षं मेरोः पार्श्वे व्यवस्थितम् ॥ १ ।

तत्र रम्यं सरो दृष्टं तस्य तीरे महाकुटी ।

तत्रोपवासशिथिलं दृष्टवानस्मि तापसम् ॥ ४ ।

अस्थिचर्मावशेषन्तु चीरवल्कलधारिणम् ।

तं दृष्ट्वाहं नृपयेष्ठ क एषस्तापसोत्तमः ॥ ५ ।

विश्वस्य प्रतिपत्त्यर्थं मर्याक्तः स द्विजोत्तमः ।

ब्रह्मन्मे दीयतां किञ्चिदागतोऽहं तवान्तिके ।

इति मां स मुनिः प्राह स्वागतन्ते द्विजोत्तम ॥ ६ ।

स्थीयतां स्थीयतां ब्रह्मन्नातिथ्यं करवाणि ते ।

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य प्रविष्टोऽहं कुटीं तु ताम् ॥ ७ ।

तावत्पश्याम्यहं विप्रं ज्वलन्तमिव तेजसा ।

भूर्मा स्थितन्तु मां दृष्ट्वा हुङ्गारमकरोद्विजः ॥ ८ ।

तदुङ्काराच्च पातालं भित्त्वा पञ्च हि कन्यकाः ।

निर्ययुः काञ्चनं पीठमेका तासान्तु गृह्यः वै ॥ ९ ।

सा मां प्रादात्तदा कन्या मलिलं करमंस्थितम् ।

गृहीत्वान्या तु मे पादौ चालितुञ्चापचक्रमे ॥ १० ।

अन्ये द्वे व्यजनं गृह्यः मत्पक्षाभ्यां व्यवस्थिते ।

ततो हुङ्गारमकरोत्पुनरेव महातपाः ॥ ११ ।

तच्छ्रद्धानन्तरं हेमद्रीणीं योजनविस्तृताम् ।

गृह्णाजगाम अकरोत्प्रायं सरमि पार्थिव ॥ १२ ।

तस्यान्तु कन्याः शतशो हेमकुम्भकराः शुभाः ।

आययुस्ता अथोदृष्ट्वा स मुनिः प्राह मां नृप ॥ १३ ।
 स्नानार्थं कल्पितं ब्रह्मन्निदं ते सर्व्वमेव तु ।
 द्रोणीं प्रविश्य चेमां त्वं स्नातुमर्हसि सत्तम ॥ १४ ।
 ततोऽहं तस्य वचनात्तस्यां द्रोण्यां नराधिप ।
 विशामि तावत्सरसि सा द्रोणी प्रत्यमञ्जत ॥ १५ ।
 द्रोण्यां जले निमग्नोऽहं तमृषिं तच्च वै पुरम् ।
 तावन्नेरुगिरेर्मूर्द्धि पश्याम्यात्मानमात्मना ॥ १६ ।
 समुद्रान् सप्त पश्यामि तथैव कुलपर्व्वतान् ।
 सप्तदीपवतीं पृथ्वीं दृष्टवानस्मि पार्थिव ॥ १७ ।
 अद्यापि तं लोकवरं ध्यायन्तिष्ठामि सुव्रत ।
 कदा प्राप्सेऽथ तं लोकमिति चिन्तापरोऽभवम् ॥ १८ ।
 एवं ते कौतुकं राजन् कथितं परमेष्ठिनः ।
 यद्वत्सं मम देहे तु किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १९ ।

इति बराहपुराणे नारायणार्च्यकथने जनसप्ततितमोऽध्यायः ।

सप्ततितमोऽध्यायः ।

भद्राश्व उवाच ।

भगवन् किं कृतं लोकं त्वया तमनुपश्यता ।
 व्रतं तपो वा धर्मो वा प्राप्त्यर्थं तस्य वै मुने ॥ १ ।

* यावदिति (ग) ।

अगस्त्य उवाच ।

अनाराध्य हरिं भक्त्या न लोकान् कामयेद्बुधः* ।
 आराधिते हरौ लोकाः सर्व्वे करतलेऽभवन्† ॥ २ ।
 एवं सञ्चिन्त्य राजेन्द्र मया विष्णुः सनातनः ।
 आराधितो वर्ष्वशतं क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ ३ ।
 ततः कदाचिद्बहुना कालेन नृपनन्दन ।
 यजतो मम देवेशं यज्ञमूर्त्तिं जनार्दनम् ॥ ४ ।
 आहता आगता देवाः सममेव सवासवाः
 स्वे स्वे स्थाने स्थिता आसन्त्यावहेवाः सवासवाः ॥ ५ ।
 तावत् तत्रैव भगवानागतो वृषभध्वजः ।
 महादेवो विरूपाक्षस्त्र्यम्बको नीललोहितः ॥ ६ ।
 सोऽपि रौद्रे स्थितः स्थाने बभूव परमेश्वरः ।
 तान्सर्व्वानागतान्दृष्ट्वा देवानृषिमहोरगान् ॥ ७ ।
 सनत्कुमारो भगवानाजगामाजसम्भवः ।
 त्रसरेणुप्रमाणेन विमाने सूर्य्यसन्निभे ॥
 अवस्थितो महायोगी भूतभव्यभविष्यवित् ।
 आगम्य शिरसा रुद्रं स ववन्दे महामुनिः ॥ ८ । ९ ।
 तानहं संस्थितान्देवान्नारदादीनृषींस्तथा ।
 सनत्कुमाररुद्री च दृष्ट्वाहमिदमब्रवम् ॥ १० ।

* लोकान् कान् कामयेद्बुध इति (ग) ।

† भवेद्युक्त्यर्थे अभवन्निति आप्यम् ।

क एषां भवतां याज्यो वरिष्ठश्च नृपोत्तमः ।

एवमुक्ते तदोवाच रुद्रो मां सुरसन्निधौ ॥ ११ ॥

रुद्र उवाच ।

शृण्वन्तु विबुधाः सर्व्वे तथा देवर्षयोऽमलाः ।

ब्रह्मर्षयश्च विख्याताः सर्व्वे शृण्वन्तु मे वचः ।

त्वञ्चागस्त्य महाबुधे शृणु मे गदतो वचः* ॥ १२ ॥

यो यज्ञैरिज्यते देवो यस्मात्सर्व्वमिदं जगत् ।

उत्पन्नं सर्व्वदा यस्मिँल्लीनं भवति सामरम् ।

नारायणः परो देवः सर्व्वरूपो जनार्दनः ॥ १३ ॥ १४ ॥

त्रिधात्मानं स भगवान्ससर्ज परमेश्वरः ।

रजस्तमोभ्यां युक्तोऽभूत् रजःसत्त्वाधिकं विभुः ॥ १५ ॥

ससर्ज नाभिकमलाङ्गघ्राणं कमलासनम् ।

रजसा तमसा युक्तः सोऽपि मामसृजद्विभुः ॥ १६ ॥

यत्सत्त्वं स हरिर्देवो यो हरिस्तत्परं पदम् ।

ये सत्त्वरजसी सोऽपि ब्रह्मा कमलसन्भवः ॥ १७ ॥

यो ब्रह्मा सैव देवस्तु यो देवः स चतुर्मुखः ।

यद्रजस्तमसोपेतं सोऽहं नास्त्यत्र संशयः ॥ १८ ॥

सत्त्वं रजस्तमयैव त्रितयं चैतदुच्यते ।

सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः सत्त्वं नारायणात्मकम् ॥ १९ ॥

रजसा सत्त्वयुक्तेन भवेत्सृष्टी रजोऽधिका ।

तच्च पैतामहं वृत्तं सर्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥ २० ।
 यदेद्वाह्यं कर्म स्याच्छास्त्रमुद्दिश्य वेद्यते ।
 तद्रौद्रमिति विख्यातं तस्मैष्टं गदितं नृणाम् ॥ २१ ।
 यदा न रजसा कर्म केवलं तामसन्तु यत् ।
 तद्गुर्गतिपरं नृणामिह लोके परत्र च ॥ २२ ।
 सत्त्वेन मुच्यते जन्तुः सत्त्वं नारायणात्मकम् ।
 नारायणश्च भगवान्यन्नरूपी विभाव्यते ॥ २३ ।
 कृते नारायणः शुद्धः सूक्ष्मरूप उपास्यते ।
 चैतायां यन्नरूपेण पञ्चरात्रेण दापरे ॥ २४ ।
 कलौ मत्कृतमार्गेण बहुरूपेण तामसैः ।
 इज्यते द्वेषबुद्ध्या सः परमात्मा जनार्दनः ॥ २५ ।
 न तस्मात्परतो देवा भविता न भविष्यति ।
 यो विष्णुः स स्वयं ब्रह्मा यो ब्रह्मासी महेश्वरः ॥ २६ ।
 वेदत्रये च यज्ञेऽस्मिन्पण्डितेष्वेव निययः ।
 यो भेदं कुरुतेऽस्माकं त्रयाणां द्विजसत्तमः ।
 स पापकारी दुष्टात्मा दुर्गतिं समवाप्नुयात् ॥ २७ ।
 इदञ्च शृणु मेऽगस्त्य गदतः प्राक्तनं तथा ।
 यथाकल्पे हर्षभक्तिं न कुर्वन्तीह मानवाः ॥ २८ ।
 भूर्लोकवासिनः सर्वे पुरा यद्वाः जनार्दनम् ।
 भुवर्लोकं प्रपद्यन्ते तत्रस्था अपि केशवम् ॥ २९ ।

आराध्य स्वर्गंति यान्ति क्रमानुक्रां व्रजन्ति हि ।
 एवं मुक्तिपदे व्याप्ते* सर्व्वलोकेस्तथैव च ।
 मुक्तिभाजस्ततो देवास्तं दध्युः प्रयता हरिम् ।
 सोऽपि सर्व्वगतत्वाच्च प्रादुर्भूतः सनातनः ॥ ३० । ३१ ।
 उवाच ब्रूत किङ्कार्य्यं सर्व्वं योगिवराः सुराः ।
 ते तं प्रणम्य देवेशमृचुष परमेश्वरम् ॥ ३२ ।
 देवदेव जनः सर्व्वो मुक्तिमार्गे व्यवस्थितः† ।
 कथं सृष्टिश्च भविता नरकेषु च को वसेत् ॥ ३३ ।
 एवमुक्तस्ततो देवैस्तानुवाच जनार्दनः ।
 युगानि त्रीणि बहवो मामुपेयन्ति मानवाः ॥ ३४ ।
 अन्ये युगे प्रविरला भविष्यन्ति मदाश्रयाः ।
 एष मोहं सृजाम्याशु यो जनं मोहयिष्यति ॥ ३५ ।
 त्वच्च रुद्र महाबाहो मोहशास्त्राणि कारय ।
 अल्पायासं दर्शयित्वा मोहयाशु महेश्वरः ॥ ३६ ।
 एवमुक्ता तदा तेन देवेन परमेष्ठिना ।
 आत्मा तु गोपितः सद्यः प्रकाशोऽहङ्कृतस्तदा ॥ ३७ ।
 तस्मादारभ्य कालात्तु मत्प्रणीतेषु सत्तमः‡ ।
 शास्त्रेष्वभिरतो लोको बाहुल्येन भवेदतः ॥ ३८ ।

* एवं मुक्तिपदे प्राप्ते इति (ख) ।

† देवाः सृष्टिगणाः सर्व्वे मुक्तिमार्गे व्यवस्थिता इति (ख)

‡ (ग) पुस्तकेऽतः परमष्टौ पादा न सन्ति ।

वेदानुवर्त्तिनं मार्गं देवं नारायणमथवा ।
 एकीभावञ्च पश्यन्तोमुक्ताश्चैव भवन्ति ते ॥ ३८ ।
 मां विष्णोर्व्यतिरिक्तं ये ब्रह्मणश्च द्विजोत्तम ।
 भजन्ते पापकर्माणस्तेऽयान्ति नरकं नराः ॥ ४० ।
 ये वेदमार्गनिर्मुक्तास्तेषां मोहार्थमेव च ।
 नयसिद्धान्तसंज्ञाभिर्मया शास्त्रन्तु दर्शितम् ॥ ४१ ।
 पाशोऽयं पशुभावस्तु स यदा पतितो भवेत् ।
 तदा पाशुपतं शास्त्रं जायते[†] वेदसंज्ञितम् ॥ ४२ ।
 वेदमूर्त्तिरहं विप्र नान्यशास्त्रार्थवादिभिः ।
 ज्ञायते मत्स्वरूपन्तु मुक्ता देवमनादिवत् ॥ ४३ ।
 वेदवेद्योऽस्मि विप्रर्षे ब्राह्मणैश्च विशेषतः ।
 युगानि त्रीण्यहं विप्र ब्रह्मा विश्वस्तथैव च ॥ ४४ ।
 त्रयोऽपि सत्त्वादिगुणान्तर्यो वेदान्तर्योऽग्नयः ।
 त्रयो लोकात्मनयः सन्ध्यास्तयो वर्णास्तथैव चः ॥ ४५ ।
 सवनानि तु तावन्ति त्रिधा बडमिदं जगत् ।
 य एवं वेत्ति विप्रर्षे परं नारायणं तथा ॥ ४६ ।
 अपरं पश्यानिन्तु ब्रह्माणं त्वपरन्तु माम् ।
 गुणतो मुख्यतस्त्वेक एवाहं मोह इत्युभे ॥ ४७ ।

इति वराहपुराणे ब्रह्मगीतासु सप्ततितमोऽध्यायः ।

* भजन्ते मोहबन्धने इति (ग) ।

† जायतेत्यर्थः 'जायते' इति चार्थम् ।

‡ एष श्लोकः (ग) पुनरुक्तं नास्ति ।

एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

अगस्त्य उवाच ।

एवमुक्तास्ततो देवा ऋषयश्च पिनाकिना ।
अहञ्च नृपते तस्य देवस्य प्रणतोऽभवम् ॥ १ ।
प्रणम्य शिरसा देवं यावत्पश्यामि हे नृप ।
तावत्तस्यैव रुद्रस्य देहस्थं कमलासनम् ॥ २ ।
नारायणश्च हृदये त्रसरेणुसुसूक्ष्मकम् ।
ज्वलद्भास्करवर्णाभं पश्यामि भवदेहतः* ॥ ३ ।
तं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे याजका ऋषयोऽभवन् ।
जयशब्दरवांश्चक्रुः सामऋग्यजुषां स्वनम् ॥ ४ ।
कृत्वोत्तुप्तं तदा देवं किमिदं परमेश्वरम् ।
एकस्यामेव मूर्त्तौ ते लक्ष्यन्ते चित्तमूर्त्तयः ॥ ५ ।

रुद्र उवाच ।

यज्ञेऽस्मिन्यहुतं हव्यं मामुद्दिश्य महर्षयः ।
ते त्रयोऽपि वयं भागं गृह्णीमः कविसत्तमाः ॥ ६ ।
नास्माकं विविधो भावो वर्त्तते मुनिसत्तमाः ।
सम्यग्दृशः प्रपश्यन्ति विपरीतेष्वनेकशः ॥ ७ ।
एवमुक्ते तु रुद्रेण सर्वे ते मुनयो नृप ।
पप्रच्छुः शङ्करं देवं मोहशास्त्रप्रयोजनम् ॥ ८ ।

* भवदेहतव इति (ख) ।

ऋषय ऊचुः ।

मोहनार्थन्तु लोकानां त्वया शास्त्रं पृथक्कृतम् ।

तत्त्वया हेतुना केन कृतं देव वदस्व नः ॥ ८ ।

रुद्र उवाच ।

अस्यैके भारते वर्षे वनं दण्डकसंज्ञितम् ।

तत्र तीव्रन्तपो धीरं गौतमी नाम वै द्विजः ॥ १० ।

चकार तस्य ब्रह्मा तु परितोषं गतः प्रभुः ।

उवाच तं मुनिं ब्रह्मा वरं ब्रूहि तपोधन ॥ ११ ।

एवमुक्तस्तदा तेन ब्रह्मणा लोककर्तृणां ।

उवाच शस्यपंक्तिर्मे धान्यानां देहि सङ्गता ।

एवमुक्तो ददा तस्य तमेवार्थं पितामहः ॥ १२ ।

लब्ध्वा तु तं वरं विप्रः शतशृङ्गे भ्रमायमम् ।

चकार तस्यापसि च पाकान्ते शालयां द्विजः ॥

लूयन्ते तेन मुनिना मध्याह्ने पच्यते* तथा ।

सर्वातिथ्यमसौ विप्रो ब्राह्मणभ्यो ददात्यलम् ॥ १३।१४

कस्यचित्त्वथ कालस्य महती हादशादिका ।

अनावृष्टिर्द्विजवर अभवन्नोमहर्षिणी ॥ १५ ।

तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे अनावृष्टिं वनेचराः ।

क्षुधया पीड्यमानाश्च प्रययुर्गौतमं तदा ॥ १६ ।

अथ तानागतान्दृष्ट्वा गौतमः शिरसा नतः ।

उवाच स्त्रीयतां मह्यं गृहे मुनिवरात्मजाः ॥ १७ ।
 एवमुक्तास्तु ते तेन तस्थुर्विविधभोजनम् ।
 भुञ्जमानामनादृष्टिर्यावत्सा निवृत्ताऽभवत् ॥ १८ ।
 निवृत्तायाश्च ते तस्यामनावृष्ट्यान्तु ते द्विजाः ।
 तीर्थयात्रानिमित्तन्तु प्रयातमनसोऽभवन् ॥ १९ ।
 तत्र शाण्डिल्यनामानं* तापसं मुनिसत्तमम् ।
 प्रत्युवाचेति सच्चिन्त्य मारीचः परमो मुनिः ॥ २० ।

मारीच उवाच ।

शाण्डिल्य शोभनं वक्ष्ये पिता ते गौतमो मुनिः ।
 तमनुक्त्वा न गच्छामस्तपयन्तु तपोवनम् ॥ २१ ।
 एवमुक्तेऽथ जहसुः सर्वे ते मुनयस्तथा ।
 किमस्माभिः स्वकोऽद्वैतो विकीतोऽस्यात्र भक्षणात् ॥ २२ ।
 एवमुक्त्वा पुनद्योचुः सोपाधिं गमनम्रति ।
 कृत्वा मायामयीज्ञान्तु तच्छालायां व्यसर्जयन् ॥ २३ ।
 तां चरन्तीं ततो दृष्ट्वा शालायां गौतमो मुनिः ।
 गृहीत्वा सलिलं पाणी प्राणिरुद्रेत्यभाषत ।
 ततो मायामयी सा गौः पपात जलविन्दुवत् ॥ २४ ।
 मिहतां तां ततो दृष्ट्वा मुनिं जिगमिषूस्तथा ।
 उवाच गौतमो धीमांस्तान्मुनीन्प्रणतः स्थितः ॥ २५ ।

* शाण्डिल्यमासीनं इति (क) ।

किनर्धं गम्यते विप्राः साधु शंसत मा चिरम् ।
मां विहाय सदा भक्तं प्रचतश्च विशेषतः ॥ २६ ।

ऋषय ऊचुः ।

गोवन्धेयमिह ब्रह्मन्यावत्तव शरीरगा ।
तावद्व न भुञ्जामो भवतोऽन्नं महामुने ॥ २७ ।
एवमुक्तो गौतमस्तु तान्मनीग्रहाह धर्मवित् ।
प्रायश्चित्तं गोवध्यायाः दीयतां मे तपोधनाः ॥ २८ ।

ऋषय ऊचुः ।

इयं गौरमृता ब्रह्ममृष्टिर्दिव्यव्यवस्थिता ।
गङ्गाजलप्लुता चेयमुत्थास्यति न संग्रयः ॥ २९ ।
प्रायश्चित्तं मृतायाः स्यादमृतायाः कृतस्त्विदम् ।
व्रतं वा मा कृथाः कोपमित्युक्ता*प्रययुस्तु ते ॥ ३० ।
गतैस्तैर्गतिमा धीमान् हिमवन्तं महागिरिम् ।
मामाराधयिषुः प्रायात्तप्तश्चाशु महातपः ॥ ३१ ।
शतमेकान्तु वर्षाणामहमाराधितोऽभवम् ।
तुष्टेन च मया प्रोक्तो वरं वरय सुव्रत ॥ ३२ ।
सोऽब्रवीन्मां जटासंस्थां देहि गङ्गां तपस्विनीम् ।
मया सार्द्धं प्रयात्वेष्टा पुण्या भागीरथी नदी ॥ ३३ ।
एवमुक्ते जटाखण्डमेकं स प्रददौ शिवः ।

•

तां गृह्णः गतवान् सोऽपि यथास्ते सा तु गौर्मृता ॥ ३४ ।

तज्जलप्लाविता सा गौर्गता चोत्थाय भामिनी ।

नदी च महती जाता पुण्यतीया शुचिऋदा ॥ ३५ ।

तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं तत्र सप्तर्षयोऽमलाः ।

आजग्मुश्च विमानस्थाः साधु साध्विति वादिनः ॥ ३६ ।

साधु गौतम साधूनां कोऽस्ति वा सदृशं तव ।

यदेवं जाह्नवी देवी दण्डके चावतारिता ॥ ३७ ।

एवमुक्तस्तदा तैस्तु गौतमः किमिदं त्विति ।

गोवध्याकारणं^{*} मच्छं[†] तावत्पश्यति गौतमः ॥ ३८ ।

ऋषीणां मायया सर्वमिदं जातं विचिन्त्य वै ।

शशाप ताञ्जटाभस्ममिथ्याव्रतधरांस्तथा ।

भविष्यथ त्रयीवाद्या धेदकर्मवहिष्कृताः ॥ ३९ ।

तच्छ्रुत्वा क्रूरवचनं गौतमस्य महामुनेः ।

जतुः सप्तर्षयो मैवं सर्वकालं द्विजोत्तम ॥ ४० ।

एवन्तुः[‡] किन्तु ते वाक्यं मोघं नास्त्यत्र संशयः ।

यदि नाम कलौ सर्वे भविष्यन्ति द्विजोत्तमाः ॥ ४१ ।

उपकारिणि एते हि अपकर्त्तार एव तु ।

* गृहीत्विति साधु ।

† भम इत्यस्य स्थाने मच्छमिति चार्धम्

‡ भवन्त्विति (ग) ।

इत्यभूता अपि कलौ भक्तिभाजी भवन्तु तेऽ ॥ ४२ ।

त्वदाक्षवक्रिनिर्दग्धाः सदा कलियुगे द्विजाः ।

भविष्यन्ति क्रियाहीना वेदकर्मवहिष्कृताः ॥ ४३ ।

अस्याश्च गौणं नामेह नदी गोदावरीति च ।

एतां प्राप्य कलौ ब्रह्मन् गान्ददन्ति* जनाश्च ये ।

यथाशक्त्याः† तु दानानि मोदन्ते त्रिदशैः सह ॥ ४४ ।

मिहंस्थे च गुरौ तत्र यां गच्छति समाहितः ।

स्नात्वा च विधिना तत्र पितृस्तर्पयते तथा ॥ ४५ ।

स्वर्गं गच्छन्ति पितरो निरये पतिता अपि ।

स्वर्गस्थाः पितरस्तस्य मुक्तिभाजो न संग्रयः ।

त्वं ग्यातिं महतीं प्राप्य मुक्तिं यास्यसि शाश्वतीम् ॥ ४६ ।

एवमुक्ताथ मुनयो ययुः कैलासपर्वतम् ।

यत्राहममया सार्द्धं सदा तिष्ठामि सत्तमाः ॥ ४७ ।

ऊचुर्मन्त्रे च मुनयो भवितारो द्विजोत्तमाः ।

कलौ त्वद्रूपिणः सर्वे जटामकुटधारिणः ॥ ४८ ।

स्वेच्छया प्रेतवेपाय मिथ्यालिङ्गधराः प्रभो ।

तेषामनुग्रहार्थाय किञ्चिच्छास्त्रं प्रदीयताम् ।

ये चाम्मदंशजाः सर्वे वर्त्तयुः‡ कलिपीडिताः ॥ ४९ ।

* एष ग्रन्थः (यः) पुस्तकं नास्ति ।

† ददन्तीति चापं, ददन्तीति साधु ।

‡ यथाशक्तीति साधु ।

§ वर्त्तयुः इति चापं, वर्त्तेरन्विति साधु ।

•

एवमभ्यर्थितस्तेषु पुराहं द्विजसत्तम ।

वेदक्रियासमायुक्तां कृतवानस्मि संहिताम् ॥ ५० ।

निःश्वासास्थ्यां ततस्तस्यां लीना बाभ्रव्यशाण्डिलाः ।

अल्पापराधं श्रुत्वेव गतास्ते दाम्भिकाभवन्* ॥ ५१ ।

मयैव मोहितास्ते तु भविष्यज्जानता† द्विजाः ।

लौल्यार्थिनः स्वशास्त्राणि करिष्यन्ति कलौ नराः ॥ ५२ ।

निश्वाससंहिताया हि लक्षमात्रं प्रमाणतः ।

सैव पाशुपती दीक्षा योगः पशुपतेस्तथा ॥ ५३ ।

एतस्माद्देदमार्गाद्वि यदन्यदिह जायते ।

तत्तुद्रकम्‡ विज्ञेयं रौद्रं शौचविवर्जितम् ॥ ५४ ।

ये रुद्रमुपजीवन्ति कलौ वैदान्तिका नराः ।

लौल्यार्थिनः स्वशास्त्राणि करिष्यन्ति कलौ नराः ।

उच्छुम्भरुद्रास्ते ज्ञेया नाहन्तेषु व्यवस्थितः ॥ ५५ ।

भैरवेण स्वरूपेण देवकार्यं यदा पुरा ।

नर्त्तितन्तु मया सोऽयं‡ सखन्धः क्रूरकर्माणाम् ॥ ५६ ।

क्षयं निनीपता दैत्यान्सोऽदृहासो मया कृतः ।

यः पुरा तत्र ये मद्भ्यां§ पतिता अश्रुविन्दवः ।

* दाम्भिका अभवन्निति साधु ।

† भविष्यं जानता इति (ग) ।

‡ मया सोऽपि इति (ख) ।

§ मत्थे इति (ख), मद्भ्यामिति (ग) तदर्थेणु मम ।

असंख्यातास्तु ते रौद्रा भवितारो महीतले ॥ ५७ ।
 उच्छुम्भनिरता रौद्राः सुरामांसप्रियाः सदा* ।
 स्त्रीलोलाः पापकर्माणः सम्भूता भूतलेषु ते ।
 तेषां गीतमशापाच्च भविष्यन्त्यन्वये द्विजाः ॥ ५८ ।
 तेषां मच्छासनरताः सदाचाराच्च ये द्विजाः ।
 स्वर्गञ्चैवापवर्गञ्च इत्युक्ता संशयात्परा ।
 वैदान्तिकाऽधो यास्यन्ति मम सन्ततिद्रुषकाः ॥ ५९ ।
 प्राग्गीतमोऽग्निना दग्धाः पुनर्मद्वचनाद्विजाः ।
 नरकन्तु गमिष्यन्ति नात्र कार्या विचारणा ॥ ६० ।

रुद्रः उवाच ।

एवं मया ब्रह्मसुताः प्रोक्ता जग्मुर्यथागतम् ।
 गीतमोऽपि स्वकं गेहं जगामाशु परन्तपाः ॥ ६१ ।
 एतद्दः कथितं विप्रा मया धर्मस्य लक्षणम् ।
 एतस्माद्विपरीतो यः स पाषण्डरतोऽभवत् ॥ ६२ ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

* भवितारो महीतले इति (ग) ।

† रुद्रस्य वचने 'रुद्र उवाच' इति पुनरुक्तः पाठः ।

द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

सर्व्वज्ञं सर्व्वकर्त्तारं भवं रुद्रं पुरातनम् ।
प्रणम्य प्रयतोऽगस्त्यः पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ १ ।

अगस्त्य उवाच ।

भवान् ब्रह्मा च विष्णुश्च त्रयमेतत्त्रयी स्मृता ।
दीपोऽग्निर्दीपसंयोगैः सर्व्वशास्त्रेषु सर्व्वगः ॥ २ ।
कस्मिन् प्रधानो भगवान् काले कस्मिन्नधक्षजः ।
ब्रह्मा वा एतदाचक्ष्व मम देव त्रिलोचन ॥ ३ ।

रुद्र उवाच ।

विष्णुरेव परं ब्रह्म त्रिभेदमिह पद्यते ।
वेदसिद्धान्तमार्गेषु तन्न जानन्ति मोहिताः ॥ ४ ।
विश्वं प्रवेशने धातुस्तत्र स्रुप्त्ययादनु ।
विष्णुर्यः सर्व्वदेवेषु परमात्मा सनातनः ॥ ५ ।
योऽयं विष्णुस्तु दग्धधा कीर्त्यते चैकधा द्विजाः ।
स आदित्यो महाभाग योगैश्वर्य्यसमन्वितः ॥ ६ ।
यो देवकार्य्याणि सदा कुरुते परमेश्वरः ।
मनुष्यभावमाश्रित्य स मां स्तौति युगे युगे ॥ ७ ।
लोकमार्गप्रवृत्त्यर्थं देवकार्य्यार्थसिद्धये ।
अहश्च तौ सदा स्तौमि श्वेतद्वीपे कृते युगे ॥ ८ ।
सृष्टिकाले चतुर्वक्त्रं स्तौमि कालो भवामि च ।

ब्रह्मा देवासुराः स्तौति मां सदा तु कृते युगे* ॥ ८ ।
 लिङ्गमूर्तिश्च मां देवा यजन्ते भोगकाङ्क्षिणः ।
 सहस्रशीर्षकं देवं मनसा तु मुमुक्षवः ।
 यजन्ते यं स विश्वात्मा देवो नारायणः स्वयम् ॥ १० ।
 ब्रह्मयज्ञेन ये नित्यं यजन्ते द्विजसत्तम ।
 ते ब्रह्माणं प्रीणयन्ति वेदो ब्रह्मा प्रकीर्तितः ॥ ११ ।
 नारायणः शिवो विष्णुः शङ्करः पुरुषोत्तमः ।
 एतेषु नामभिर्ब्रह्म परं प्रोक्तं सनातनम् ॥ १२ ।
 कर्मवेदयुजां विप्र ब्रह्मा विष्णुर्महेश्वरः ।
 वयं त्रयोऽपि मन्त्राद्याः† नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ।
 अहं विष्णुस्तथा वेदा ब्रह्मकर्माणि चाप्युत ।
 एतत्त्रयन्त्वेकमेव न पृथग्भावयेत्क्षुधीः ॥ १४ ।
 योऽन्यथा भावयेदेतत्पक्षपातेन सुत्रत ।
 स याति नरकं घोरं तेनैवं पापपूरुषः ॥ १५ ।
 अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च ऋग्यजुः साम एव च ।
 तेनास्मिन् भेदमप्यस्ति सर्वेषां द्विजसत्तमाः ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे प्रकृतिपुरुषनिर्णये द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† मन्त्राणामिति (ख) ।

चयःसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

शृणु चान्यद्विजश्रेष्ठ कौतूहलसमन्वितम् ।
अपूर्वभूतं सलिले मग्नेन मुनिपुङ्गव ॥ १ ।
ब्रह्मणाहं पुरा सृष्टः प्रोक्तश्च सृज वै प्रजाः ।
अविज्ञानसमर्थोऽहं निमग्नः सलिले द्विज ॥ २ ।
तत्र यावत्क्षणञ्चैकं तिष्ठामि परमेश्वरम् ।
अङ्गुष्ठमात्रपुरुषं ध्यायन् प्रयतमानसः ॥ ३ ।
तावज्जलात्समुत्तस्थुः प्रभयाग्निसमप्रभाः ।
पुरुषा दश चैकश्च तापयन्तोऽंशुभिर्जलम् ॥ ४ ।
मया पृष्टाः के भवन्तो जलादुत्तीर्य तेजसा ।
तापयन्तो जलञ्चेदं क्व वा यास्यथ शंसत ॥ ५ ।
एवमुक्त्वा मया ते तु नोचुः किञ्चन सत्तमाः ।
एवमेव गतास्तूष्णीन्ते नरा द्विजपुङ्गवाः ॥ ६ ।
ततस्तेषामनु महापुरुषोऽतीव शोभनः ।
स तस्मिन्नेवसङ्काशः पुण्डरीकनिभेक्षणः ॥ ७ ।
तमहं पृष्टवान् कस्त्वं के चेमे पुरुषा गताः ।
किं वा प्रयोजनमिह कथ्यतां पुरुषर्षभ ॥ ८ ।

पुरुष उवाच ।

य एते वै गताः पूर्वं पुरुषा दीप्ततेजसः ।
आदित्यास्ते त्वरन्यान्ति ध्याता वै ब्रह्मणाभवन् ॥ ९

सृष्टिं सृजति वै ब्रह्मा तदर्थं याम्बमी नराः ।
प्रतिपालनाय तस्यास्तु सृष्टेर्देव न संशयः ॥ १० ।

शश्वरुवाच ।

जानीयां भगवन्कथं महापुरुषसत्तमम् ।
भवेति नान्ना तत्सर्वं कथयस्व परीक्ष्यहम् ॥ ११ ।
एवमुक्तस्तु रुद्रेण स पुमान् प्रत्यभाषत ।
अहं नारायणो देवो जलशायी मनातनः ॥ १२ ।
दिव्यं चक्षुर्भवति वै तव मां पश्य यत्नतः ।
एवमुक्तस्तदा तेन यावत्पश्याम्यहन्तु तम् ॥
तावदङ्गुष्ठमाचन्तु ज्वलद्वाष्करतेजसम् ।
तमेवाहं प्रपश्यामि तस्य नाभौ तु पङ्कजम् ।
ब्रह्माणं तत्र पश्यामि आत्मानश्च तदन्तकः ॥ १३।१४ ।
एवं दृष्ट्वा महात्मानं ततो हर्षमुपागतः ।
तं स्तोतुं दिजगार्हूल मतिर्मे समजायत ॥ १५ ।
तस्यां मतो तु जातायां स्तोत्रिणानेन सुव्रत ।
स्तुतो मया स विश्वात्मा तपसा स्मृतकर्म्मणा ॥ १६ ।

रुद्र उवाच ।

नमोऽस्त्वनन्ताय विशुद्धचेतसे
सकृत्कृपाय सहस्रबाहवे ।

* भवेदिति ज्ञाने भवेतीति चार्थम् ।

† एतौऽपि पुनरुक्तः पाठः ।

सहस्ररश्मिप्रवराय वेधसे
 विशालदेहाय विग्रहकर्म्मणेः ॥ १७ ।
 समस्तविज्ञातिहराय शम्भवे
 सहस्रसूर्यानिलतिग्मतेजसे ।
 समस्तविद्याविधृताय* चक्रिणे
 समस्तगीर्वाणभुते सदा नमः ॥ १८ ।
 अनादिदेवाभ्युत शेषशेखर
 प्रभो विभो भूतपते महेश्वर ।
 मरुत्पते सैर्ष्यपते जगत्पते
 भुवः पते भुवनपतेः‡ सदा नमः ॥ १९ ।
 जलेश नारायण विश्वशङ्कर
 क्षितीश विश्वेश्वर विश्वलोचन ।
 शशाङ्क सूर्याभ्युत वीर विश्वग
 प्रतर्क्यमूर्त्तेऽमृतमूर्त्तिरव्यय ॥ २० ।
 ज्वलद्भृताशार्चिविरुद्धमण्डल
 प्रपाहि नारायण विश्वतीमुख ।
 नमोऽस्तु देवात्तिहरामृताव्यय
 प्रपाहि मां शरणगतं सदाभ्युत§ ॥ २१ ।

* विग्रहमूर्त्तये इति (ख) ।

† समस्तविद्याविधृतायति (ख) ।

‡ (ख) पुष्पके भूतपते भदा नम इति च पाठो वर्तते ।

§ प्रपाहि मां त्वं शरणगतं सदाति कश्चित्पाठः ।

वक्त्राण्यनेकानि विभी तवाहं
पश्यामि मध्यस्थगतं पुराणम्* ।

ब्रह्माक्षमीयं जगतां प्रसूतिं
नमोऽस्तु मद्भक्तुः† पितामहाय ॥ २२ ॥
संसारचक्रभ्रमचैरनेकैः

कचिद्भवान्देववरादिदेव ।

सन्मार्गिभिर्ज्ञानविशुद्धसत्त्वै-

रुपास्यसे किम्पणमाम्यहं त्वाम् ॥ २३ ॥

एकं भवन्तं प्रकृतेः परस्ता-

द्या वेत्ति स सर्वविदादिदेव ।

गुणा न तेषु प्रसभं विभेद्या

विगालमूर्त्तिर्हि सुसूक्ष्मरूपः ॥ २४ ॥

वाग्योनिमर्शोः‡ विगतेन्द्रियोऽसि

विकर्मा भवान्नो विगतैककर्मा ।

संसारवांस्त्वं हि न तादृग्योऽसि

परं वपुर्देव विशुद्धभावैः ॥ २५ ॥

संसारविच्छित्तिकरैर्यजद्वि-

रतोऽवसीयेत चतुर्भुजस्त्वम् ।

* एतद्वहे ग पञ्चमे नास्ति ।

† अत्रापि ममस्थाने मद्भक्तम् ।

‡ वाग्योनिमान भो इति (ग) ।

परं न जानाति यतो वपुस्ते
 देवादयोऽप्यहुतकारणं तत् ॥ २६ ।
 अतोऽवतारोक्ततनुं पुराण-
 माधारयेयुः कमलासनाद्याः ।
 न ते वपुर्विग्रसृगजयोनि-
 रेकान्ततो वेद महानुभावः ॥ २७ ।
 परस्त्वहं वेद्मि कविं पुराणं
 भवन्तमाद्यन्तपसा विशुद्धः ।
 पद्मासनीं मे जनकः प्रसिद्ध-
 स्येतः प्रसूतावसक्तपुराणेः ॥ २८ ।
 सम्बुध्यते नाथ न मद्विधाऽपि
 विदुर्भवन्तं तपसा विहीनाः ।
 ब्रह्मादिभिस्तत्प्रवरैरबोध्यं
 त्वां देवरूपाः* समनस्त नत्वा ॥ २९ ।
 प्रबोधमिच्छन्ति न तेषु बुद्धे-
 रुदारकीर्तिष्वपि वेदहीनाः ।
 जन्मान्तरेर्वेदविदां विवेके-
 र्बुद्धिर्भवेन्नाथ तव प्रसादात् ॥ ३० ।
 त्वत्सम्बलाभस्य† न मानुषत्वं

* मद्विधा अपीति साधु ।

† त्वां देवमूर्त्यां इति (ख) ।

‡ नायस्यति (ग) ।

न देवगन्धर्वगतिः शिवं स्वात् ।
 त्वं विष्णुरूपोऽसि भवात्सुसूक्ष्म
 स्थूलोऽसि चेदं हतकृत्यताय ॥ ३१ ।
 स्थूलः सुसूक्ष्मः सुलभोऽसि देव
 त्वद्वाङ्मनसा नरके पतन्ति ।
 किमुच्यते वा भवति स्थितेऽस्मि-
 न्नाथे तु वस्वर्कमरुत्तहीभिः ॥ ३२ ।
 सत्त्वैः सत्तायैः समरूपधारि-
 ण्यात्मस्वरूपे विततस्वभावे ।
 इति मृतीर्मे भगवाननन्त
 जुषस्व भक्तस्य विगेषतय ॥ ३३ ।
 सृष्टिं सृजस्वेति तवोदितस्य
 सर्वज्ञतां देहि नमोऽग्रे विष्णो ।
 चतुर्मुखोवा यदि कौटिल्यक्ता
 भवेन्नरः कोऽपि विशुद्धचेताः ।
 समे गुणानामयुतैरनेकै-
 र्वदेत्तदा देववर प्रसीद ॥ ३४ ।
 समो वियुक्तस्य विशुद्धभाव-
 स्तद्भावभावैकमनोऽनुगस्य ।
 सदा हृदिस्थोऽसि भवानममो

न सर्व्वगस्यास्ति पृथग्व्यवस्थाः ॥ ३५ ।

इति प्रकाशङ्गतमेतदीश

स्तवं मया सर्व्वगतं विबुधा ।

संसारचक्रक्रममाणयुक्त्या

भीतं पुनीछ्युत कैवलत्वम् ॥ ३६ ।

वराह उवाच ।

इति श्रुतस्तदा देवा रुद्रेणामिततेजसा ।

उवाच वाक्यं सन्तुष्टो मेघगम्भीरनिस्त्रनः ॥ ३७ ।

• विष्णुरुवाच ।

वरं वरय भद्रोऽग्न देवदेव उमापते ।

न भेदश्चावयोर्देय एकावावामुभावपि ॥ ३८ ।

रुद्र उवाच ।

ब्रह्मणाहं नियुक्तमु प्रजाः सृज इति प्रभो ।

तत्र ज्ञानं प्रयच्छस्व त्रिविधं भूतभावनः ॥ ३९ ।

विष्णुरुवाच ।

सर्व्वज्ञस्त्वन्न सन्देहो ज्ञानराशिः सदातनः ।

देवानाञ्च परं पूज्यः सर्व्वथा त्वं भविष्यसि ॥ ४० ।

एवमुक्तः पुनर्वाक्यमुवाचोमापतिस्तदा ।

अन्यं देहि वरं देव प्रसिद्धं सर्व्वजन्तुषु ॥ ४१ ।

मूर्त्तीं भूत्वा भवानेव मामाराधय केशव ।

मां वहस्व स देवेश वरं मत्तो गृहाण च ।

येन त्वं सर्व्वदेवानां पूज्यात्पूज्यतरो भव ॥ ४२ ।

विष्णु उवाच ।

देवकार्यावतारेषु मानुषत्वमुपागतः ।

त्वामेवाराधयिष्यामि त्वञ्च मे वरदो भव ॥ ४३ ॥

यत्त्वयोक्तं वहस्वेति देवदेव उमापते ।

सोऽहं वहामि देव त्वां मेघो भूत्वा गतं समाः ॥ ४४ ॥

एवमुक्त्वा हरिर्मेघः स्वयं भूत्वा महेश्वरम् ।

उज्जहार जलात्तस्मादाक्यं देवमुवाच ह ॥ ४५ ॥

य एते दग्धं चेकश्च पुरुषाः प्राकृताः प्रभो ।

ते वैराजा मर्ही याता आदित्या इति मंघ्रिताः ॥ ४६ ॥

मदंगो दादंगो यम् विष्णुनामा महीतले ।

अवतीर्णो भवन्तस्तु आराधयति गङ्गर ॥ ४७ ॥

एवमुक्त्वा स्वकादंगामृष्टादित्यं घनं तथा ।

नारायणः गच्छत्वञ्च न विद्यः क लयं गतः ॥ ४८ ॥

रुद्र उवाच ।

एवमेव हरिर्देवः सर्वगः सर्वभावनः ।

वरदोऽभूत्परा मन्त्रं तेनाहं देवतैर्वरः ।

नारायणात्परो देवो न भूतो न भविष्यति ॥ ४९ ॥

एतद्रहस्यं वेदानां पुराणानाञ्च सत्तम ।

मया वः कीर्तितं सर्वं यथा विष्णुरिहेज्यते ॥ ५० ॥

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनस्ते ऋषयः सर्वे तं पप्रच्छुः सनातनम् ।

रुद्रं पुराणपुरुषं शाश्वतं क्रतुमव्ययम् ।

विश्वरूपमजं शश्वत्त्रिनेत्रं शूलपाणिनम् ॥ १ ।

ऋषय ऊचुः ।

त्वं परः सर्वदेवानामस्माकञ्च सुरेश्वर ।

पृच्छामस्तेन* त्वां प्रश्नमेकं तद्वक्तुमर्हसि ॥ २ ।

भूमिप्रमाणं संस्थानं पर्वतानाञ्च विस्तरम् ।

अस्माकं ब्रूहि क्षपया देवदेव उमापते ॥ ३ ।

रुद्र उवाच ।

सर्वेष्वेव पुराणेषु भूर्लोकः परिकीर्तितः ।

इदानीञ्च प्रवक्ष्यामि समासाहः क्षमातलम् ।

तन्निबोधत धर्मज्ञा गदतो मम सत्तमाः ॥ ४ ।

योऽसौ सकलविद्यावबोधितपरमात्मरूपी विगतकल्मषः
परमाणुरचिन्त्यात्मा नारायणः सकललोकालोकव्यापी पीता-
म्बरोरुवक्त्रः क्षितिधरो गुणतः† सूक्ष्मेत् तमस्त्वप्रपञ्चमदीर्घम-
स्वमक्षयमलोहितमित्येवमाद्योपलक्षितः‡ विज्ञानमात्ररूपः स

* अत्र नकारस्य संयोगात्पूर्वगुणत्वमपीति शेषम् ।

† गुणित इति (ग) ।

‡ उपलक्षित इति (ग) ।

भगवांस्त्वप्रकारः सत्त्वरजस्तमोद्विक्तः सत्तिलं सत्तर्ज्यं । तत्सृष्टा
आदिपुरुषः परमेश्वरो नारायणः सकलजगत्पथः सर्वमयो
देवमयो यज्ञमय आपोमय आपोमूर्तिर्योगनिद्रया समस्य
तस्य नाभौ तदक्षं निःसमार । तस्मिन् सकलवेदनिधि-
रविश्यान्मा परमेश्वरो ब्रह्मा प्रजापतिरभवत् । स च सनक-
सनन्दनमनातनमनक्तमारादीन् ज्ञानधर्म्मिणः पूर्वमृत्याय
पञ्चाशन्तु स्वायम्भुवं मरीच्यादीन्दत्तास्यान् ससर्ज । यः स्वाय-
म्भुवो मनुर्भगवता सृष्टस्तस्मादारभ्य भुवनस्यातिविस्तरोवर्ण्यते ।
तस्य च मनोर्हो पुत्रो बभूवतुः प्रियव्रतोत्तानपादौ ।

प्रियव्रतस्य दश पुत्राः बभूवुः*, अग्नीध्रोऽग्निबाहुर्मधो
मेधातिथिर्ध्रुवो ज्योतिष्मन्द्युतिमाग्ध्र्योवपुश्चान् सवनान्ताः ।
द्वितीयः स च प्रियव्रतः समर्होपिषु समपुत्रान्† स्थापयामास ।
तत्र चाम्नीध्रं जम्बूदीपेश्वरं चक्रे गाकदीपेश्वरं मेधातिथिं ज्योति-
ष्मन्तं कौशे द्युतिमन्तं शास्त्रलो गोमेदव्येश्वरं हव्यं वपुष्मन्तं
ब्रह्मदीपेश्वरं पुष्कराधिपतिं सवनमिति । पुष्करेशस्यापि सव-
नस्य ही पुत्रो महावीतिधातर्को भवेताम्‡ । तयोर्नाम्ना तौ
देशौ व्यवस्थितौ धातके धातकीखण्डं कुमुदस्य च कौमुदम् ।
शास्त्रलाधिपतरपि ज्योतिष्मत्स्रयः पुत्राः स्युः कुशवैद्यत-

* (ख) पुलके चम्रीध्र इत्यादिभ्यः समपुत्रानित्यन्तः सन्दर्भो नास्ति ।

† (ग) पुलके सवनान्ता इत्यन्तत्वं समर्होपिषु समर्होपान् स्थापयामास इति पाठो वर्तते ।

‡ समन्तः समन्ताः समन्ततो वा माध ।

जीमूतवाहनास्तेषां नाम्ना ते देशा ज्ञाताः । तत्रा च द्युतिमतः
सप्त पुत्राः कुग्रलोः* मनुगव्यौ † स्तः ‡ पीवरोऽन्नाश्वकारकमुनि-
र्दुन्दुभिचेति तन्नाम्ना क्रौञ्चे सप्त महादेशनामानि । कुग्रहीपे-
श्वरस्यापि ज्योतिष्मतः सप्त पुत्राः । उद्भिदो वेषुमांशेव रवी-
पलं मनो धृतिः प्रभाकरः कपिल इति तत्तन्नामानि वर्षाणि
द्रष्टव्यानि । शाकाधिपस्यापि मेधातिथेः सप्त पुत्रा नाभिः ‡
शान्तभयशिशिरमुखोदमनः ‡ शिवचेमकध्रुवा इति । तन्ना-
मान्येव वर्षाणि नाभेर्हेमवन्तं हेमकूटं किम्पुष्यं नैषधं हरि-
वर्षं मेरुमध्यमिलाहृतं नीलं रम्यकं श्वेतं हिरस्मयमुत्तरश्च
शृङ्गवतः कुरवो माण्यवन्तं भद्राश्वं गन्धमादनम् । कंतुमाले तु
एवं स्वायम्भुवेऽन्तरे भुवनप्रतिष्ठा कल्पे कल्पे चैवमेव सप्तसप्त-
पार्थिवैः क्रियते भूमेः पालनव्यवस्था च एष स्वभावः कल्पस्य
सदा भवतीति । अत्र नाभेः सर्गं कथयामि, नाभिर्मेरुदेव्यां
पुत्रमजनयदृषभनामानं, तस्य भरतो जज्ञे पुत्रश्च तावदयजः,
तस्य भरतस्य पिता ऋषभः हेमाद्रेर्दक्षिणं वर्षं महद्भारतं
नाम शशास । भरतस्य पुत्रः सुमतिस्तस्य राज्यं दत्त्वा
सोऽपि वनं ययौ । सुमतेस्तेजस्तपुत्रः सप्ततप्तस्याऽपीन्द्र-

* कुग्रहीतीति (ग) ।

† गव्यौ इति (ग) ।

‡ नाभीतीति (ग) पुष्करं नाभिः ।

§ दयमति (क) ।

शुक्लस्यापि परमेष्ठी तस्य प्रतिहर्ता, तस्य निष्ठातः, निष्ठा-
तस्य उन्नेता,* उन्नेतुरप्यभावस्तस्योद्गाता, तस्य प्रक्षोता,
प्रक्षोतुर्विभुर्विभीः पृथुः पृथोरनन्तः, अनन्तस्य गयः, गयस्य
नयस्तस्य विराट्, तस्य महावीर्यस्य सुधीमान् ।

तस्य पुत्रगतं जज्ञे तेनेमा वर्द्धिता प्रजाः ।

तैरिदं भारतं वर्षं सप्तद्वीपं समाहितम् ॥ १ ।

तेषां वंशप्रसृत्या तु भुक्तेयं भूमिरुत्तमा ।

कृतचेतादियुक्त्या तु युगाख्या लोकसप्ततिः ॥ २ ।

भुवनस्य प्रसङ्गेन मन्वन्तरमिदं शुभम् ।

स्वायम्भुवश्च कथितमपरं यस्मिन्नाधत ॥ ३ ।

इति बराहपुराणे कृतचित्तायु भुवनकोशे पञ्चम-प्रतितमोऽध्यायः ।

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

कद्र उवाच ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि जम्बूद्वीपं यथातथम् ।

संख्या चापि समुद्राणां द्वीपानाञ्चैव विस्तरम् ॥ १ ।

यावन्ति चैव वर्षाणि तेषु नव्यथ याः स्मृताः ।

महाभूतप्रमाणञ्च गतिञ्चन्द्रार्कयोः पृथक् ॥ २ ।

हीपभेदसहस्राणि सप्तस्रन्तर्गतानि च ।
 न शक्यन्ते क्रमेणैव वक्तुं यैर्विततं जगत् ॥ ३ ।
 सप्त हीपान् प्रवक्ष्यामि चन्द्रादित्यग्रहैः सह ।
 येषां मनुष्यास्तर्केण प्रमाणानि प्रचक्षते ॥ ४ ।
 अचिन्त्याः खलु ये भावा न तांस्तर्केण साधयेत् ।
 प्रकृतस्य परं यत्तु तदचिन्त्यं विभाव्यते ॥ ५ ।
 नववर्षं प्रवक्ष्यामि जम्बूद्वीपं यथातथम् ।
 विस्तारं मण्डलैश्चैव योजनैस्तन्निबोधत ॥ ६ ।
 शतमेकं सहस्रीणां योजनानां समन्ततः ।
 नानाजनपदाकीर्णं योजनैर्विविधैः शुभैः ॥ ७ ।
 सिद्धचारुणसङ्कीर्णं पर्वतरूपशोभितम् ।
 सर्वधातुविवृद्धेयं शिलाजालसमुद्भवैः ॥ ८ ।
 पर्वतप्रभवाभिर्य नदीभिः सर्वतश्चितम् ।
 जम्बूद्वीपं पृथु श्रीमत्सर्वतः परिमण्डलम् ॥ ९ ।
 नवभिश्चावृतं श्रीमान्यत्रास्ते भूतभावनः ।
 लवणेन समुद्रेण सर्वतः परिवारितः ॥ १० ।
 जम्बूद्वीपस्य विस्तारात्मनेन तु समन्ततः ।
 तस्य प्रागायता दीर्घाः षड्विंशतिवर्षपर्वताः ।
 उभयत्रावगाहाश्च समुद्रौ पूर्वपश्चिमौ ॥ ११ ।
 हिमप्रायश्च हिमवान्हेमकूटश्च हेमवान् ।

सर्वत्र सुसुखश्चापि निषधः पर्वतो महान् ॥ १२ ।
 चतुर्वर्णः ससौवर्णो मेरुश्चोक्तो मया गिरिः ।
 वृत्ताकृतिप्रमाणश्च चतुरस्रः समुत्थितः* ॥ १३ ।
 नानावर्णः सुपार्श्वेषु प्रजापतिगुणान्वितः ।
 नाभिमण्डलसम्भूतो ब्रह्माणः परमेष्ठिनः ॥ १४ ।
 पूर्वतः श्वेतवर्णस्तु ब्राह्मण्यं तेन तस्य तत् ।
 पीतश्च दक्षिणेनासौ तेन वैश्यत्वमिष्यते ॥ १५ ।
 भृङ्गपत्रनिभश्चासौ पश्चिमेण यतोऽथ सः ।
 तेनास्य शूद्रता प्रोक्ता मेरोर्यामार्थकर्मणः ॥ १६ ।
 पार्श्वमुत्तरतस्तस्य रक्तवर्णं विभाव्यते ।
 तेनास्य क्षत्रभावः स्यादिति वर्णाः प्रकीर्त्तिताः ॥ १७ ।
 वृत्तः स्वभावतः प्रोक्तो वर्णतः परिमाणतः ।
 नीलश्च वैदूर्यमयः श्वेतशुक्लो हिरण्यमयः ।
 मयूरवर्हिवर्णस्तु शातकौभस्य शृङ्गवान् ॥ १८ ।
 एते पर्वतराजानः सिद्धचारणसेविताः ।
 तेषामन्तरविष्कम्भो नवसाहस्र उच्यते ॥ १९ ।
 मध्ये त्विलाहृतं नाम महामेरोस्तु सम्भवः ।
 तेनैव तु सहस्राणि† विस्तीर्णः सर्वतश्च सः ॥ २० ।
 मध्यं तस्य महामेरुर्विधूम इव पावकः ।

* समुत्थित इति (ग) ।

† तेनैव शतसहस्राणीति (क), (ख), । अत्राधिकाशरत्नाच्छन्दोदायः ।

वेद्यर्हदक्षिणं मेरोरुत्तरार्धं तथोत्तरम् ॥ २१ ।
वर्षाणि यानि षड्वत्* तेषान्ते वर्षपर्वताः ।
योजनाग्रन्तु वर्षाणां सर्वेषां तद्विधीयते ॥ २२ ।
हे हे वर्षे सहस्राणां राजन्यानां समुच्छ्रयः ।
जम्बूद्वीपस्य विस्तारस्तेषामायाम उच्यते ॥ २३ ।
योजनानां सहस्राणां शते हे चापि† तौ गिरी ।
नीलश्च निषधश्चैव ताभ्यां हीनाश्च ये परे ।
श्वेतश्च हेमकूटश्च हिमवाल्क्यूङ्गवांश्च यः ॥ २४ ।
जम्बूद्वीपप्रमाणेनै निषधः परिकीर्तितः ।
तस्माद्वादशभागेन हेमकूटः प्रहीयते ।
हिमवान्विंशभागेन हेमकूटात्प्रहीयते ॥ २५ ।
अष्टांशाद्धिमवाब्जैल आयतः पूर्वपश्चिमे ।
द्वीपस्य मण्डलीभावाद्वासवद्वी प्रकीर्त्यते ॥ २६ ।
वर्षाणां पर्वतानाञ्च यथा चेमे तथोत्तरम् ।
तेषां मध्ये जनपदास्तानि वर्षाणि चैव तत् ॥ २७ ।
प्रपातविषमैस्तैस्तु पर्वतैरावृतानि तु ।
सन्ततानि नदीभेदैरगम्यानि परस्परम् ॥ २८ ।
वसन्ति तेषु सत्त्वानि नानाजातीनि सर्वशः ।
एतच्चैमवतं वर्षं भारती यत्र सन्ततिः ॥ २९ ।

* षट् तच्चेति (ग) ।

† चाप्येति (ग) ।

हेमकूटे परं यत्र नान्ना किम्पुरुषोत्तमः ।
 हेमकूटात्तु निषधं हरिवर्षन्तदुच्यते ॥ ३० ।
 हरिवर्षात्परञ्चैव हेमपार्श्वे इलावृतम् ।
 इलावृतात्परं नीलं रम्यकं नाम विश्रुतम् ॥ ३१ ।
 रम्यकाच्च परं श्वेतं विश्रुतं तद्विरण्मयम् ।
 हिरण्मयात्परञ्चैव शृङ्गवन्तं कुरु स्मृतम् ॥ ३२ ।
 धनुःसंस्थे तु द्वे वर्षे विज्ञेये दक्षिणोत्तरे ।
 द्वीपानां खलु चत्वारि चतुरस्रमिलावृतम् ॥ ३३ ।
 अर्वाक् च निषधस्याथ वेद्यर्द्धं दक्षिणं स्मृतम् ।
 परं शृङ्गवतो यच्च वेद्यर्द्धं हि तदुत्तरम् ॥ ३४ ।
 वेद्यर्द्धदक्षिणे त्रीणि वर्षाणि त्रीणि चोत्तरे ।
 तयोर्मध्ये तु विज्ञेयो यत्र मेरुस्त्रिलावृतः ॥ ३५ ।
 आयामतश्चतुस्त्रिंशत्सहस्राणि प्रकीर्तितः ।
 तस्य प्रतीच्यां विज्ञेयः पर्वतो गन्धमादनः ॥ ३६ ।
 आयामीच्छायविस्तारात्तुल्यो माल्यवता तु सः ।
 परिमण्डलस्तयोर्मध्ये मेरुः कनकपर्वतः ।
 चतुर्वर्णः स सौवर्णश्चतुरस्रः समुत्थितः ॥ ३७ ।
 अव्यक्तधातवः सर्व्वे समुत्पन्ना जनादयः ।
 अव्यक्तपृथिवी पद्मं मेरुस्तस्य च कर्णिका ॥ ३८ ।
 चतुष्पत्रं समुत्पन्नं व्यक्तं पञ्चगुणं महत् ।
 ततः सर्व्वाः समुत्पन्ना वितता हि प्रवृत्तयः ॥ ३९ ।
 अनेककल्पजीवद्भिः पुरुषैः पुण्यकारिभिः ।

कृतात्मभिर्महात्मभिः प्राप्यते पुरुषोत्तमः ॥ ४० ।
 महायोगी महादेवो जगद्धेयो जनार्दनः ।
 सर्वलोकगतोऽनन्तो व्यापको मूर्तिरव्ययः ॥ ४१ ।
 न तस्य प्राकृता मूर्तिर्मांसमेदोऽस्थिसम्भवा ।
 योगित्वाच्चेखरत्वाच्च सर्वरूपधरो विभुः ॥ ४२ ।
 तन्निमित्तं समुत्पन्नं लोके पद्मं सनातनम् ।
 कल्पशेषस्य तस्यासौ कालस्य गतिरीदृशी ॥ ४३ ।
 तस्मिन् पद्मे समुत्पन्नो देवदेवश्चतुर्मुखः ।
 प्रजापतिपतिर्देवैर्इशानो जगतः प्रभुः ॥ ४४ ।
 तस्य बीजनिसर्गः* हि पुष्करस्य यथार्थवत् ।
 कृत्स्नं प्रजानिसर्गेण विस्तरेणैव वर्ण्यते ॥ ४५ ।
 तदम्बु वैष्णवः कायो यतो रत्नविभूषितः ।
 पद्माकारा समुत्पन्ना पृथिवी सवनक्रदा ॥ ४६ ।
 तत्तस्य लोकपद्मस्य विस्तरं सिद्धभाषितम् ।
 वर्ण्यमानं विभागेन क्रमशः शृणुत द्विजाः ॥ ४७ ।
 महावर्षाणि ख्यातानि चत्वार्यत्र च संस्थिताः† ।
 तत्र पर्वतसंस्थानो मेरुर्नाम महाबलः ॥ ४८ ।
 नानावर्णः स पार्श्वेषु पूर्वतः श्वेत उच्यते ।
 पीतञ्च दक्षिणे तस्य शृङ्गवर्णन्तु पश्चिमम् ।
 उत्तरं रक्तवर्णन्तु तस्य पार्श्वं महात्मनः ॥ ४९ ।

* निसर्गमित्यत्र क्लीबत्वमार्थं निसर्ग इति साधु ।

† संस्थिता इत्यत्र संस्थितानीति चैतदंगतिर्भवेत् ।

मेरुसु शोभते शुक्लो राजवंशेष्वधिष्ठितः ।

तरुणादित्यसङ्काशो विधूम इव पावकः ॥ ५० ॥

योजनानां सहस्राणि चतुरशीतिमच्छितः ।

प्रविष्टः षोडशाधस्ताद्विस्तृतः षोडशैव तु ॥ ५१ ॥

शरावसंस्थितत्वाच्च द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विस्तृतः ।

विस्तारत्रिगुण्यास्य परिणाहः समन्ततः ॥ ५२ ॥

मण्डलेन प्रमाणेन व्यस्यमानन्तर्दिश्यते ।

नवतिश्च सहस्राणि योजनानां समन्ततः ॥ ५३ ॥

ततः षट्काधिकानाञ्च व्यस्यमानं प्रकीर्तितम् ।

चतुरस्त्रेण मानेन परिणाहः समन्ततः ॥ ५४ ॥

स पर्वता महादिव्यो दिव्योपधिममन्वितः ।

भवनैरावृतः सर्वैर्जातरूपमयैः शुभैः ॥ ५५ ॥

तत्र देवगणाः सर्व्वे गन्धर्व्वीरगराक्षसाः ।

शैलराज प्रमोदन्ते तथैवाप्सरसां गणाः ॥ ५६ ॥

स तु मेरुः परिहृता भवनैर्भूतभावनैः ।

चत्वारो यस्य देशान् नानापार्श्वेष्वधिष्ठिताः ॥ ५७ ॥

भद्राश्वो भारतयैव केतुमालश्च पश्चिमे ।

उत्तरे कुरवयैव कृतपुण्यप्रतिश्रयाः ॥ ५८ ॥

कर्णिको तस्य पद्मस्य समन्तात्परिमण्डलम् ।

योजनानां सहस्राणि योजनानां प्रमाणतः ॥ ५९ ॥

तस्य केसरजालानि नव षट् च प्रकीर्तिताः ।

* प्रकीर्तितमिति (ग), तत्र एतन्भूतकीर्णगणं परशोकस्य पुत्रादंश्च नास्ति ।

चतुरशीतिरुक्तेषु विचरान्तरगोचराः ॥ ६० ।
 त्रिंशद्यापि सहस्राणि योजनानां प्रमाणाः ।
 तस्य केसरजालानि विकीर्णानि समन्ततः ॥ ६१ ।
 गतसाहस्र आयामः अशीतिः पृथुलानि च ।
 चत्वारि तत्र पर्व्याणि योजनानां चतुर्दश ॥ ६२ ।
 तत्र या सा मया तुभ्यं कर्णिकेत्यभिविश्रुता ।
 तां वर्ण्यमानामेकाग्रमात्ममासेन निबोधत ॥ ६३ ।
 मणिपर्णशतैश्चिन्तां नानावर्णप्रभासिताम् ।
 अनेकपर्णनिचयं सौवर्णमरुणप्रभम् ॥ ६४ ।
 कान्तं सहस्रपर्व्याणं सहस्रोदरकन्दरम् ।
 सहस्रशतपत्रञ्च हतमेकं नर्गोत्तमम् ।
 मणिरत्नार्पितैः श्वस्त्रैर्मणिचित्रिततोरणैः ॥ ६५ ।
 तत्र ब्रह्मसभा रम्या ब्रह्मर्षिजनसङ्कुला ।
 नाम्ना मनोवती सा तु सर्वलोकषु विश्रुता ॥ ६६ ।
 तत्रेशानस्य देवस्य सहस्रादित्यवर्चसः ।
 महाविमानसंस्थस्य महिमा वर्तते सदा ॥ ६७ ।
 तत्र सर्वं देवगणाद्यतुर्वक्त्रं स्वयं प्रभुम् ।
 इष्टा पूज्या नमस्कारैरर्चनीयमुपस्थिताः ॥ ६८ ।
 येस्तदा जितसङ्कल्पैर्ब्रह्मचर्यं महात्मभिः ।
 चीर्णं चारुमनोभिश्च सदाचारपरिस्थितैः ॥ ६९ ।
 सम्यग्भक्त्या सुतुष्ट्या च पितृदेवार्चने रताः ।
 गृह्यान्मपरास्तत्र विनीता अतिथिप्रियाः ॥ ७० ।

गृहिणः शुक्लकर्णस्त्रा विरक्ताः कारवाककाः ।
 यन्नैर्नियमदानैश्च हृदनिर्हन्धकस्त्रिषाः ॥ ७१ ।
 तेषां निवासः शुक्ले च ब्रह्मलोके अनिन्दिते ।
 उपर्युपरि सर्वासां गतीनां परमा गतिः ॥ ७२ ।
 चतुर्दशसहस्राणि योजनानान्तु कीर्तितम् ।
 ततोर्ध्वरुचिरे कृण्वे तरुणादित्यवर्चसि ॥ ७३ ।
 महागिरी ततो रम्ये रत्नधानुविचित्रिते ।
 नैकरत्नसमावामे मणितोरणमन्दरे ।
 मेरुः सर्वेषु पार्श्वेषु समन्तात्परिमण्डले ॥ ७४ ।
 त्रिंशद्योजनसाहस्रं चक्रपादो नगोत्तमः ।
 दशयोजनविस्तीर्णा चक्रपादोपनिर्गता ॥ ७५ ।
 सा तृङ्गुवाहिनीः चापि नदी भूमौ प्रतिष्ठिता ।
 सा पुण्याममरावत्यां क्रममाणेन्दुमप्रभा ॥ ७६ ।
 तथा तिरस्कृता वापि सूर्येन्दुज्यातिषां गणाः ।
 उदयास्तमिते सम्ये ये सेवन्ते द्विजोत्तमाः ॥ ७७ ।
 तान्नुप्यन्ते द्विजाः सर्वानष्टावप्यचलोत्तमान् ।
 परिभ्रमज्ज्यातिषां या सा रुद्रेन्द्रमता शुभा ॥ ७८ ।

इति वराहपुराणे वटप्रदीपानामु भवनकोशे पञ्चमप्रतितमोऽध्यायः ।

* तृङ्गुवाहिनीति (ग) ।

† सा पुनर्यामयावधामिति (ग),

षट्सप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

तस्यैव मरीः पूर्वं तु देशे परमवर्चसे ।

चक्रपादपरिचिते नानाधातुविराजिते ।

तत्र सर्वामरपुरं चक्रपादसमुद्भूतम् ॥ १ ॥

दुर्धर्षबलदृष्टानां देवदानवरक्षसाम् ।

तत्र जाम्बूनदमयः सुप्राकारः सुतीरणः ॥ २ ॥

तस्याप्युत्तरपूर्वं तु देशे परमवर्चसे ।

अस्लोकजनसम्पूर्णा विमानशतसङ्गता ॥ ३ ॥

महावापीसमायुक्ता नित्यं प्रमुदिता शुभा ।

शोभिता पुष्पशबलेः पताकाध्वजमालिनी ॥ ४ ॥

देवैर्यक्षोऽप्सरोभिश्च ऋषिभिश्च सुशोभिता ।

पुरन्दरपुरी रम्या समृद्धा त्वमरावती ॥ ५ ॥

तस्या मध्येऽमरावत्या वज्रवैदूर्यवेदिका ।

त्रैलोक्यगुणविख्याता सुधर्मा नाम वै सभा ॥ ६ ॥

तत्रास्ते श्रीपतेः श्रीमान्सहस्राक्षः शचीपतिः ।

सिद्धादिभिः परितृतः सर्वाभिर्देवयानिभिः ॥ ७ ॥

तत्र चैव तु वंशः स्याद्भास्करस्य महात्मनः ।

साक्षात्तत्र सुराध्यक्षः सर्वदेवनमस्कृतः ॥ ८ ॥

तस्याथ दिक्षु विस्तीर्णा तत्तद्गुणसमन्विता ।

तेजोवती नाम पुरी हुताग्रस्य महात्मनः ॥ ९ ॥

तद्वद्वणवती रम्या* पुरी वैवस्वतस्य च ।
 नाम्ना संयमनी नाम पुरी त्रैलोक्यविभुता ॥ १० ।
 तथा चतुर्थे दिग्भागे नैर्ऋताधिपतेः शुता ।
 नाम्ना कृष्णवती† नाम विरूपाक्षस्य धीमतः ॥ ११ ।
 पञ्चमे ह्युत्तरपुटे नाम्ना शुद्धवती पुरी ।
 उदकाधिपतेः स्याता वरुणस्य महात्मनः ॥ १२ ।
 तथा षष्ठोत्तरे देवस्यास्योत्तरपुटे पुरी ।
 वायोर्गन्धर्वती नाम स्याता सर्वगुणोत्तरा ॥ १३ ।
 तस्योत्तरपुटे रम्या‡ गुह्यकाधिपतेः पुरी ।
 नाम्ना महादया नाम शुभा वैदूर्यवेदिका ॥ १४ ।
 तथाष्टमेऽन्तरपुटे ईशानस्य महात्मनः ।
 पुरी मनाहारा नाम भूतैर्नानाविधैर्युता ॥ १५ ।
 पुष्पैर्धर्म्यैश्च विविधैर्वनैरायममंस्थितैः ।
 प्राप्येते देवलोका यं स स्वर्ग इति कीर्तितः ॥ १६ ॥

इति वराहपुराणे कटकोताय भुवनकोशे पट्टममतिवर्गोऽध्यायः ।

* तस्यां कृष्णवती रम्या इति (ख) ।

† कृष्णवतीति (ग) ।

‡ तस्योत्तरपुरे रम्या इति (ख) ।

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

कद्र उवाच ।

यदेतत्कर्णिकामूलं मेरोर्मध्यं प्रकीर्तितम् ।
तद्योजनसहस्राणि संख्यया मानतः स्मृतम् ॥ १ ।
चत्वारिंशत्तथा चाष्टौ सहस्राणि तु मण्डलैः ।
शैलराजस्य तत्तत्र मेरुमूलमिति स्मृतम् ॥ २ ।
तेषां गिरिसहस्राणामनेकानां महोच्छ्रयः ।
दिगष्टौ च पुनस्तस्य मर्यादापर्वताः शुभाः ॥ ३ ।
जठरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि पर्वतौ ।
मर्यादापर्वतानेतानष्टावाहुर्मनीषिणः ॥ ४ ।
योऽसौ मेरुर्हिजयेष्ठाः प्रोक्तः कनकपर्वतः ।
दिगस्यास्य तु वक्ष्यामि शृणुध्वङ्गदतस्ततः ॥ ५ ।
मर्यादायास्तु चत्वारो शिरोरथं चतुर्दश ।
येनाचचाल विष्टब्धा सप्तद्वीपवती मही ॥ ६ ।
दशयोजनसाहस्रं व्यायामस्तेषु शङ्करतः* ।
तिर्थगूर्द्वश्च रचिता हरितालतलैर्वृता ॥ ७ ।
मनःशिलादरीभिश्च सुवर्णमणिचिचिता ।
अनेकसिद्धभवनैः क्रीडास्थानैश्च सप्रभा ॥ ८ ।
पूर्वेण मन्दरस्तस्य दक्षिणे गन्धमादनः ।

विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वयोस्तरे स्थितः ॥ ८ ।
 तेषां शृङ्गेषु चत्वारो महावृक्षाः प्रतिष्ठिताः ।
 देवदैत्यासुराभिश्च सेविताः सुसमृद्धिभिः ॥ १० ।
 मन्दरस्य गिरेः शृङ्गे कदम्बो नाम पादपः ।
 प्रलम्बशाखाशिखरः कदम्बश्चैव पादपः* ॥ ११ ।
 महाकुम्भप्रमाणैश्च पुष्पैर्विकचकेसरैः ।
 महागन्धमनोज्ञैश्च गोभितः सर्वकालजः † ॥ १२ ।
 समसेनापरिवृतो भुवनैर्भूतभावनैः ।
 सहस्रमधिकं सोऽयं गन्धेनापूरयन्दिशः ॥ १३ ।
 भद्राश्वो नाम वृक्षाऽयं वर्षादिः कृतुसम्भवः ‡ ॥ १४ ।
 कीर्त्तिमात्रपवान् श्रीमान्महापादपपादपः ॥ १४ ।
 यत्र साक्षाद्दृष्यते सिद्धमन्त्रैर्निषेवितः ।
 तस्य लोकसहस्रस्य तथा स्ववदन्तो हरिः ॥ १५ ।
 पृष्टवांशामरयेष्ठः स हि सानुं पुनः पुनः ।
 तेन चालोकितं वर्षं सर्वद्विपदनायकाः ।
 यस्य नाम्ना समाख्यातो भद्राश्वेति न संग्रहः ॥ १६ ।
 दक्षिणस्यापि शैलस्य शिखरे हे च सेवितः ।
 जम्बूमहाः पुष्पफलमहाशाखापगोभितः ॥ १७ ।
 सदा ह्यतिमनामानि स्वादूनि सुरभीणि च ।

* ग. पुष्पके एतदन्ते पर्याप्तस्य पुष्पादेव नास्ति ।

† चरदिः कृतुसम्भव इति ख. ।

फलान्यमृतकल्पानि पतन्ति गिरिभूर्धनि ।
 तस्माद्गिरिवरश्रेष्ठात्फलप्रस्तरवाहिनीः ॥ १८ ।
 तत्र जाम्बूनदं नाम सुवर्णमनलप्रभम् ।
 देवालङ्कारमतुलमतिसुन्दरवर्चसम् ॥ १९ ।
 देवदानवगन्धर्वयक्षराक्षसगुह्यकाः ।
 पिवन्त्यमृतकल्पञ्च प्रीत्या जम्बूफलासवम् ॥ २० ।
 मांसते दक्षिणे वर्षे जम्बूलोकेति विद्युता ।
 यस्या नाम्ना समाख्याता जम्बूदीपेति* मानवैः ॥ २१ ।
 विपुलस्य च शैलस्य दक्षिणेन महात्मनः ।
 जातिशृङ्गाऽतिसुमहानखत्यथेति पादपः ॥ २२ ।
 महोच्छ्रायो महास्कन्धो नैकसत्त्वगुणालयः ।
 कुम्भप्रमाणैरुचिरैः फलैः सर्वर्तुकैः शुभैः ॥ २३ ।
 सकेतुकेतुमालोक्त्य देवगन्धर्वसेवितैः ।
 केतुमालेति* यः ख्यातो नाम्ना तत्र प्रकीर्तितः ।
 तन्निबोधत विप्रेन्द्रा निरुक्तान्तेन वर्षके ॥ २४ ।
 क्षीरोदमथने वृत्ते मालां स्कन्धनिषेविताम् ।
 इन्द्रेण चैत्यकेतोश्च केतुमालस्ततः स्मृतः ।
 तेन तच्चिह्नितं वर्षं केतुमालेति विद्युतम् ॥ २५ ।
 सुपार्श्वस्योत्तरे शृङ्गे वटोनाम महादुमः ।
 न्यग्रोधी विपुलस्कन्धो यस्त्रियोजनमण्डलः ॥ २६ ।

* जम्बूदीपमिति, केतुमालमिति च साधु ।

मात्स्यमानः कलापैश्च विविधैश्च समन्ततः ।
 शाखाभिर्लम्बमानाभिः सेविते सिद्धसेविते ॥ २७ ।
 प्रलम्बकुम्भसदृशैर्हर्मवर्णफलैः सदा ।
 सद्यस्ते वै ततस्तस्मिन्वटवृक्षप्रकाशकाः ॥ २८ ।
 सनत्कुमारावरजा मानसा ब्रह्मणः सुताः ।
 सप्त तत्र महाभागाः कुरवो नाम विश्रुताः ॥ २९ ।
 तत्र स्थिरगतैः चान्तेर्नोरजस्कैर्महात्मभिः ।
 अद्भैः स्वपक्षपर्यन्तैः खम्भास्तास्ते सनातनाः ॥ ३० ।
 तस्य नामाङ्कितं वर्षं सप्ततिर्वै महात्मनः ।
 दिवि देवे च विख्याता भर्तारः कुरवः सदा ॥ ३१ ।
 इति वराहपुराणे वटवृक्षासु भुवनेकस्मिन् सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

तथा चतुर्णां वक्ष्यामि शैलेन्द्राणां यथाक्रमम् ।
 अनुविभ्यानि रम्यानि विहङ्गैः कूजितानि च ॥ १ ।
 अनेकपक्षियुक्तात्मशृङ्गाणि सुवह्नि च ।
 देवानां दिव्यनारीभिः समं क्रीडामयानि च ॥ २ ।

किन्नरोद्दितघुष्टानि ग्रीतमन्दसुगन्धिभिः ।
 पवनैः सेव्यमानानि रमणीयतराणि च ॥ ३ ।
 चतुर्द्दिक्षु विराजन्ते नामतः शृणु ता नदीः ।
 पूर्वे चैव रथं नाम दक्षिणे गन्धमादनम् ।
 प्रभावेण सुतोयानि वनखण्डयुतानि च ॥ ४ ।
 वनखण्डान्तथाक्रम्य देवताललना युताः ।
 यत्र क्रीडन्ति चोद्देशे मुदा परमया युताः ॥ ५ ।
 रत्नौषकीर्णतीर्थानि महापुण्यजलानि च ।
 अनेकजलयन्त्रैर्धनादितानि महान्ति च ॥ ६ ।
 शाखाभिर्लम्ब्यमानाभीरुवत्पक्षिकुलालिभिः ।
 कमलोत्पलकङ्कारशोभितानि सरांसि च ।
 चतुर्षु तेषु गिरिषु नानागुणयुतेषु च ॥ ७ ।
 अरुणोदन्तु पूर्वेण दक्षिणे मानसं स्थितम्* ।
 असितोदं पश्चिमे च महाभद्रं तथोत्तरे ।
 कुमुदैः श्वेतकपिलैः कङ्कारैर्भूषितानि च ॥ ८ ।
 अरुणोदस्य ये शैलाः प्राच्या वै नामतः स्मृताः ।
 तान्कीर्त्यमानान्तत्वेन शृणुध्वङ्गदतो मम ॥ ९ ।
 विकङ्को मणिशृङ्गश्च सुपात्रघोषलो महान् ।
 महानीलोऽथ कुम्भश्च सुविन्दुर्मदनस्तथा ।
 वेणुनदः सुमेदाश्च निषधो देवपर्वतः ॥ १० ।

इत्येते पर्वतवराः पुण्याश्च गिरयोऽपि च* ।
 सरसो मानसस्येह दक्षिणेन महाचलाः ।
 ये कीर्तिता मया तुभ्यं नामतस्तान्निबोध मे ॥ ११ ।
 शैलस्त्रिगिरश्चैत गिरिरथाचलोत्तमः ।
 कपिश्च शतमक्षय† तुरगश्चैव सानुमान् ॥ १२ ।
 ताम्राहश्च विषयैव तथा खेतोदनो‡ गिरिः ।
 समूलश्चैव सरलो रत्नकेतुश्च पर्वतः ॥ १३ ।
 एकमूलो महाशृङ्गो गजमूलोऽपि श्रावकः ।
 पञ्चशैलश्च कैलामो§ हिमवानचलोत्तमः ॥ १४ ।
 उत्तरा ये महाशैलास्तान्वक्ष्यामि निबोधत ।
 कपिलः पिङ्गलो भद्रः॥ सरसश्च महाचलः॥ ॥ १५ ।
 कुमुदो मधुमांशुश्च गजेनो मर्कटस्तथा ।
 कण्ठश्च पाण्डवश्चैव सहस्रगिरसस्तथा ॥ १६ ।
 पारिपात्रश्च शैलेन्द्रः शृङ्गवानचलोत्तमः ।
 इत्येते पर्वतवराः श्रीमन्तः पश्चिमे श्रुताः ॥ १७ ।
 महाभद्रस्य सरम उत्तरेण द्विजोत्तमाः ।

* एतदर्थं (यत्र पुलाके ज्ञातिः ।

† शतमक्षयं (ग) ।

‡ विषयः खेतोः मूलं चैव व्यन्दन इति ।

§ कैलाम इति (ग) ।

॥ भद्रमिति (ग) ।

॥ महावल इति (ग) ।

ये पर्वताः स्थिता विप्रास्तान्वक्ष्यामि निबोधत ॥ १८ ।

हंसकूटो महाशैलो हवहंसश्च पर्वतः ।

कपिञ्जलश्च शैलेन्द्र इन्द्रशैलश्च सानुमान् ॥ १९ ।

नीलः कनकमृङ्गश्च शतमृङ्गश्च पर्वतः ।

पुष्पकरो भिन्नशैलो विराजद्याचलोत्तमः ॥ २० ।

जातुचिद्येव शैलेन्द्र इत्येते उत्तरा स्मृताः ॥ २१ ।

इत्येतेषाम्बु मुख्यानामुत्तरेषु यथाक्रमम् ।

स्थलीर्नगरद्रोणीश्च सरांसि च निबोधत ॥ २२ ।

इति वगाडपुराणी बद्रगीतासु भुवमकोमे चटसप्ततितमोऽध्यायः ।

जनाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

सीतान्तस्थाचलेन्द्रस्य कुमुदस्यान्तरेण च ।

द्रोण्यां विहङ्गजुष्टायां नानासत्त्वनिषेविताम् ॥ १ ।

त्रियोजनशतायामां शतयोजनविस्तृताम् ।

सुरसामलपानीयां रम्यां तत्र सुरोचनीम् ॥ २ ।

द्रोणमानप्रमाणेय पुण्डरीकैः सुगन्धिभिः ।

सहस्रशतपत्रैश्च महापद्मैरलङ्कितम् ॥ ३ ।

देवदानवगन्धर्वैर्महासर्पैरधिष्ठितम् ।
 पुण्यं तच्छीसरो नाम सप्रकाशमिहैव च ।
 प्रसन्नसलिलैः पूर्णं * शरण्यं सर्वदेहिनाम् ॥ ४ ।
 तत्र त्वेकं महापद्मं मध्ये पद्मवनस्य च ।
 कौटिपत्रप्रकलितं तरुणादित्यवर्चसम् † ५ ।
 नित्यं ‡ व्याकोशमधुरं चरत्वादतिमण्डलम् § ।
 चारुकेसरजालाब्धं मत्तभ्रमरनादितम् ॥ ६ ।
 तस्मिन्मध्ये भगवती साक्षाच्छीर्नित्यमेव हि ।
 लक्ष्मीम् तं ‡ तदावासं मूर्त्तिमन्तं न सशयः ॥ ७ ।
 सरसस्तस्य तीरे तु तस्मिन् सिद्धनिषेवितम् ।
 सदापुष्पफलं रम्यं तत्र विल्ववनं महत् ।
 शतयोजनविस्तीर्णं द्वियोजनशतायतम् ॥ ८ ।
 अर्द्धक्रोशोच्चशिखरैर्महावृक्षैः समन्ततः ।
 शाखामहम्बकलितैर्महास्कन्धैः समाकुलम् ॥ ९ ।
 फलैः सहस्रमङ्गाग्रैर्हरितैः पाण्डुरैस्तथा ।
 अमृतम्वादुमदृगैर्भरीमात्रैः सुगन्धिभिः ॥ १० ।
 शीत्यद्विष पतद्विष कीर्णभूमिवनान्तरम् ।
 नान्ना तच्छीवनं नाम सर्वलोकेषु विद्युतम् ॥ ११ ।

* स्वच्छमिति (ग) ।

† नित्यव्याकंशेति (ग) ।

‡ चरत्वादतिमण्डलमिति (क), (ग) ।

§ सदावासमिति (ग) ।

देवादिभिः समाकीर्णमष्टाभिः ककुभिः* शुभम् ।
 विष्वाग्निभिश्च मुनिभिः सेवितं पुण्यकारिभिः ॥ १२ ।
 तत्र श्रीः संस्थिता नित्यं सिद्धसङ्गनिपेयिता ।
 एकैकस्याचलेन्द्रस्य मणिशैलस्य चान्तरम् ॥ १३ ।
 शतयोजनविस्तीर्णं द्वियोजनशतायतम् ।
 विमलं पद्मजवनं सिद्धचारणमेवितम् ॥ १४ ।
 पुष्पं लक्ष्म्या घृतं† भाति नित्यमप्रज्वलतीव ह ।
 अर्धक्रोशश्च शिखरेर्महास्कन्धैः समावृतम् ।
 प्रफुल्लशाखाशिखरं पिप्पलरं भाति तदनम् ॥ १५ ।
 द्विबाहुपरिणाहैस्तैस्त्रिहस्तायामविस्तृतैः ।
 मनःशिलापूर्वनिभैः पाण्डुकेसरशालिभिः ॥ १६ ।
 पुष्पैर्मनोहरैर्व्याप्तं व्याकांशैर्गन्धशालिभिः‡ ।
 विराजति वनं सर्वं मत्तभ्रमरनादितम् ॥ १७ ।
 तदनं दानवैर्देवै§ र्गन्धर्वैर्यक्षराक्षसैः ।
 किन्नरैरप्सरसीभिश्च महाभागेय¶ सेवितम् ॥ १८ ।
 तत्राश्रमो भगवतः कश्यपस्य प्रजापतेः ।

* ककुभिरिति आद्ये ककुभिरिति सातु ।

† भूतमिति (ख) ।

‡ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ दैत्यैरिति (ग) ।

¶ महाभागेयति (ख) ।

सिद्धसाधुगणाकीर्णं नानाश्रमसमाकुलम् ॥ १८ ।
 महानीलस्य मध्ये तु ककुभस्य गिरेस्तथा ।
 मध्ये सुखाः* नदी नाम तस्यास्तीरे महदनम् ॥ २० ।
 पञ्चाशद्योजनायामं त्रिंशद्योजनमण्डलम् ।
 रम्यं तालवनं श्रीमत्क्रोयाहीच्छितपादपम् ॥ २१ ।
 महाबलैर्महासारैः स्थिरैरविचलैः शुभैः ।
 महदञ्जनसंस्थानैः परिवृत्तैर्महाफलेः ।
 मृदगन्धगुणोपेतैरुपेतं सिद्धमेवितम् ॥ २२ ।
 ऐरावतस्य करिणस्तत्रैव समुदाहृतिः ।
 ऐरावतस्य रुद्रस्य देवशीलस्य चान्तरे† ॥ २३ ।
 सहस्रयोजनायामः शतयोजनविस्तृतः ।
 सर्वा श्लोकशिला भूमिर्वृक्षवीरुधवज्जिता ।
 आप्लता पादमात्रेण सलिलेन समन्ततः ॥ २४ ।
 इत्येताभ्यन्तरे‡ द्रोण्या नानाकाराः प्रकीर्तिताः ।
 मेराः पार्श्वेन विप्रेन्द्रा यथावदनुपूर्वशः ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे इन्द्रगीतासु भुवनेकेशे कलागीतितमोऽध्यायः ।

* सुखनदीति ग ।

† चाखरे इति (का), (ख) ।

‡ इत्येताभ्यन्तरेऽण्ये इति (ग), इत्येता मध्यन्तरे इति माधु ।

अशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ दक्षिणदिग्ब्यवस्थिताः पर्वतद्रोण्यः सिद्धाचरिताः
कीर्त्यन्ते । शिशिरपतङ्गयोर्मध्ये शुक्ता भूमिः स्त्रिया मुक्ता
गलितपादपा ।

इक्षुनेपे च शिखरे पादपैरुपशोभिते ।

उदुम्बरवनं रम्यं पत्तिसङ्घनिषेवितम् ॥ १ ।

फलितं तदनं भांति महाकूर्मोपमैः फलैः ।

तदनं देवयोन्योऽष्टौ सेवन्ते सर्वे एव हि* ॥ २ ।

तत्र प्रसन्नस्वादुमलिला बहदका नद्यो वहन्ति । तत्रा-
श्रमो भगवतः कर्दमस्य प्रजापतेः नानामुनिजनाकीर्णस्तव्य-
शतयोजनमेकं परिमण्डलं वनञ्च । तथाच ताम्राभस्य
शैलस्य पतङ्गस्य चान्तरे शतयोजनविस्तीर्णं दिगुणायतं
बालार्कमट्टगराजीवपुण्डरीकैः समन्ततः सहस्रपत्रैरविरलैर-
लङ्कितं महत्सरोऽनेकगन्धसिद्धगन्धर्वाध्युषितम् । तस्य च मध्ये
महाशिखरः शतयोजनायामस्त्रिंशद्योजनविस्तीर्णोऽनेकधातु-
रत्नभूषितस्तस्य चोपरि महती रथ्या रत्नप्राकारतोरणा तस्यां
महद्विद्याधरपुरन्तत्र पुलोमनामा विद्याधरराजः शतसहस्र-
परीवारः । तथाच विगाखाचलेन्द्रस्य श्वेतस्य चान्तरे सरः ।

* रुद्रदेव इति (ग) । देवयोनय इति साधु ।

तस्य च पूर्वतीरे महदाम्बुवनं कनकसङ्काशैः फलैरतिसुग-
न्धिभिर्महत्कुम्भमात्रैः* सर्वतश्चितं देवगन्धर्वादयश्च तत्र नि-
वसन्ति ।

सुमूलस्याचलेन्द्रस्य वसुधारस्य चान्तरे ।

त्रिंशद्योजनविस्तीर्णं पञ्चाशद्योजनायते ॥

विल्वस्थली नाम, तत्र फलानि महाकुम्भसङ्काशानि, तैश्च
पतद्भिः स्थलमृत्तिका क्लिप्ता, ताञ्च स्थलीं सुगन्धकादयः सेवन्ते
विल्वफलाग्निनः । तथाच वसुधाररत्नधारयोर्मध्ये विंशद्यो-
जनविस्तीर्णं शतयोजनायतं सुगन्धि किशुकवनं सदा कुसुम-
चयस्य गन्धेन वामयते योजनशतम् । तच्च सिद्धाध्युषित-
स्त्रलोपितञ्च । तत्र चादित्यस्य देवस्य महदायतनम् । स
मासे मासे भगवानवतरति सूर्यः । प्रजापतिं लोकजनकं
देवादयो नमस्यन्ति । तथाच पञ्चकूटस्य कैलासस्य चान्तरे
सहस्रयोजनायामं विस्तीर्णं शतयोजनं हंसपाण्डुरं क्षुद्रसत्त्वैर-
नाष्टयं स्वर्गभोगानमिव भूमण्डलम् । अथ पश्चिमे दिग्भागे
व्यवस्थिता गिरिद्रोण्यः कीर्त्यन्ते । सुपार्श्वगिखिग्रैरयोर्मध्ये
सप्तन्ताद्योजनशतमेकं भौमगिलातलं नित्यतप्तं दुष्पथम्,
तस्य मध्ये त्रिंशद्योजनविस्तीर्णं मण्डलं वक्रिस्थानं स च
सर्वकालमनिन्धनो भगवान्लोकजयकारी संवर्तको ज्वलते† ।

* महाकुम्भमात्रेति मायु

† ज्वलतीति मायु ।

अन्तरे च शैलवर्योः कुमुदाञ्जनयोः शतयोजनविस्तीर्णा
मातुलुङ्गस्थली सर्वसत्त्वानामगम्या पीतवर्णैः फलैरावृता सा
स्थली शोभते । तत्र च पुण्योद्भूतः सिंहैरुपेतः । वृहस्पतेस्तद्व-
नम् । तथाच शैलयोः पिप्परगौरयोरन्तरे सरो द्रोण्यो
अनेकशतयोजनायताः* । महद्भिद्य षट्पदोऽङ्गुष्ठैः कुमुदै-
रुपशोभिताः । तत्र च भगवतो विष्णोः परमेस्वरस्यायतनम् ।
तथाच शुक्लपाण्डुरयोरपि महागिर्योरन्तरे त्रिंशद्योजन-
विस्तीर्णो नवव्यायत एकः शिलोद्देशो वृक्षविवर्जितः । तत्र
च निष्कम्पा दीर्घिकी सवृक्षा स्थलपद्मिनी अनेकजातिजैय-
फलैः शोभिता तस्याश्च मध्ये पञ्चयोजनप्रमाणो न्यग्रोधो वृक्ष-
स्तस्मिंश्चन्द्रशेखरोमापतिर्नौलवासाय देवा निवसन्ति यक्षादि-
भिरिद्यमानः । सहस्रशिखरस्य गिरेः कुमुदस्य चान्तरे वर्त्त-
मानं पञ्चागद्योजनायामं विंशद्योजनविस्तृतं† इक्षुवेपो-
क्षशिखरमनेकपक्षिसेवितमनेकवृक्षफलैर्मधुरसैरुपशोभितम् । तत्र
चेन्द्रस्य महानाथमो दिव्याभिप्रायनिर्भितः । तथाच
शङ्खकूटऋषभयोर्मध्ये पुरुषस्थली रम्याऽनेकगुणा‡ अनेकयो-
जनायता विष्वप्रमाणैः कङ्कोलकैः सुगन्धिभिरुपेता । तत्र
पुरुषरसांश्रुताः नागाद्याः प्रतिवसन्ति । तथा कपिशूल-

* अनेकजाः शतयोजनायतो इति (ग) ।

† अनेकजातीयैरिति (ग) ।

‡ विंशतियोजनायतेति साधु ।

§ रम्याऽनेकगुणाऽलङ्कतेति (ख) ।

नागशैलयोरन्तरे द्विशतयोजनमायताः* शतयोजनविस्तीर्णा
 स्थली नानाजनविभूषिता द्राक्षाखर्जूरखण्डैरुपेता अनेक-
 वृक्षवल्लीभिरुपेता सा स्थली । तथाच पुष्करमहामेघयोरन्तरे
 षष्टियोजनविस्तीर्णा शतायामा पाण्डितलप्रख्या महती स्थली
 वृक्षवीरुध्विवर्जिता, तस्याश्च पार्श्वे चत्वारि महावनानि
 सरांसि चानेकयोजनानि । दश पञ्च सप्त तथाष्टौ† त्रिंश-
 द्विशतियोजनाः स्थला द्रोण्य तत्र काश्चिन्महाधाराः पर्वत-
 क्षयाः ।

इति वराहपुराणे वटवर्गीतासु भुवनकोशे अष्टौतितमोऽध्यायः ।

एकाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अतःपरं पर्वतान्तेषु* देवानामवकाशा वर्ण्यन्ते । तत्र यो-
 ऽसी सीतास्थः पर्वतस्तस्यापरि महेन्द्रस्य क्रीडास्थानम् । तत्र
 देवराजस्य पारिजातकवृक्षवनम् । तस्य पूर्वपार्श्वे कुञ्जरो

* द्विशतयोजनमायतेति क), ग) ।

† दश पञ्च सप्त तथाष्टौ त्रिंशद्विशतियोजना इति पाठः (ग, पुलकं नास्ति ।

* पर्वतस्थिति (ग) ।

नाम गिरिः । तस्योपरि दानवानामष्टौ पुराणि च । तथा
वज्रके पर्वते राक्षसानामनेकानि पुराणि । ते च नाम्ना
नीलकाः कामरूपिणः । महानीले च शैलेन्द्रे पुराणि पञ्चदश-
सहस्राणि किवराणां ख्यातानि तत्र देवदत्तचन्द्रादयो राजानः
पञ्चदश किवराणां गर्भिणीः । तानि सौवर्णानि विलप्रवेश-
नानि च पुराणि चन्द्रादये च पर्वतवरे नागानामधिवासः ।
ते च विलप्रवेशा विलेपः* वैनतेयविषयवर्त्तिना व्यवस्थितानु-
रागे च दानवेन्द्रा व्यवस्थिताः । वेणुमत्यपि विद्याधरपुरत्रयं
त्रिंशद्योजन† ग्रतविस्तीर्णमेकैकन्तावदायतम् । उलूकरोमश-
महावेन्द्रादयो राजानो विद्याधराणाञ्च । तत्र एकैके शैल-
राजनिः‡ स्वयमेव गरुडो व्यवस्थितः । कुञ्जरे तु पर्वतवरे नित्यं
पशुपतिर्व्यवस्थितः । वसुधारे च हृषभाङ्को महादेवः शङ्करो
योगिनां वरः अनेकगुणभूतकाण्डिसहस्रपरीवारोऽनादिपुरुषो
व्यवस्थितः । वसुधारे च पुष्पवतां वसूनां समवासः । वसु-
धार-रत्नधारयोर्मूर्ध्नि अष्टौ सप्त च संख्यया पुराणि वसुसप्त-
र्षीणाञ्चेति । एकशृङ्गे च पर्वतोत्तमे प्रजापतेः स्थानं चतु-
र्वक्त्रस्य ब्रह्मणः । गजपर्वते च महाभूतपरिहृता स्वयमेव
भगवती तिष्ठतीति । वसुधारे च पर्वतवरे मुनिसिंहविद्या-
धराणामायतनं चतुराशीत्यं वरपुरमिह प्राकारतीरणाः । तत्र

* विलप्रवेशातीति (क), (ख) ।

† त्रिंशद्योजनति (ग) विस्तीर्णयो जनति साधु ।

‡ एकैकस्थित इति शैलराजं इति च साधु ।

चानेकपर्वता नाम नन्धर्व्या युतशालिनो निवसन्ति । तेषा-
 ञ्चाधिपतिर्देवो राजराजैकपिङ्गलः । सुरराचसाः पञ्चकूटे
 दानवाः शतशृङ्गे दानवयक्षाणां पुरःशतम् । प्रभेदकस्य
 पश्चिमे दलेऽर्धदेवदानवसिंहादिपुराणि । तस्य गिरेर्मूर्ध्नि महती
 नाम शिला तिष्ठति, तस्याश्च पर्वणि पर्वणि सोमः स्वयमेवाव-
 तरति । तस्यैवोत्तरपार्श्वे त्रिकूटं नाम, तत्र ब्रह्मा तिष्ठति ।
 क्वचित्तत्र तथा च वङ्गायतनम्* । मूर्त्तिमान्वङ्किरूपास्यते देवैः ।
 उत्तरे च शृङ्गास्थे पर्वतवरे देवतानामायतनानि । पूर्व्वेण नार-
 यणस्यायतनम् । मध्ये ब्रह्मणः गङ्गरस्य पश्चिमे तत्र यक्षादीनां
 कानिचित्पुराणि । तस्य चोत्तरे तीरे जातुच्छमहापर्वतं त्रिंश-
 द्योजनमण्डलं नन्दजलं नाम सरस्तत्र नन्दा नाम नागराजो
 वसति । शतशीर्षप्रचण्ड इति इत्येतेऽष्टौ देवपर्वता विज्ञेयाः
 ते चानुक्रमेण हेमरजतरत्रवैदूर्यमनःशिलादिवर्णाः । इयञ्च
 पृथ्वी लज्जकाटिगतानेकमंथ्याता पृष्ठा तेषु च सिद्धविद्याधराणां
 निलयाः । तद्यथा मेराः पार्श्वतः केसरवलयालवालं सिद्धलोक-
 इति कीर्त्यते । इयञ्च पृथ्वी पद्माकारेण व्यवस्थिता । एष
 सर्व्वपुराणेषु क्रमः सामान्यतः प्रतिपाद्यते ।

इति वराहपुराणे षट्शततमोऽध्यायः ।

* दानवेति (ग) पुस्तके नास्ति ।

† पश्चिमे दले इत्यत्र पश्चिमेव इति (ग) ।

‡ ब्रह्मायतनमिति (क), (ख) ।

द्विशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ नदीनामवतारं शृणुत । आकाशसमुद्रो यः प्रीच्यते
तस्मादाकाशगामिनी नदी प्रवृत्ता सा चानवरतमिन्द्रगजेन
क्षीभ्यते सा च चतुरशीतिसहस्राच्छयान्मेरीरुपरि पतति । सा
च मेरुकूटतटान्तेभ्यः प्रस्खलिता चतुर्धा सञ्जाता पष्टिमहस्र-
योजनान्निरालम्बा पतमाना प्रदक्षिणमनुसरन्ती चतुर्धा जगामा-
सीता चालकन्दा चक्षुर्भद्रा चेतिनामभिः । तासां मध्ये एका-
शीतिसहस्रपर्वतान्दारयन्ती गां गता गङ्गेत्युच्यते । अथ गन्ध-
मादनपार्श्वेऽमरगण्डिका वर्ण्यते । एकत्रिंशद्योजनसहस्राणि
आयामथतुःशतविस्तीर्णम् । तत्र केतुमालाः सर्वे जनपदाः
क्षणवर्णाः पुरुषा महाबलिन उत्पलवर्णाः स्त्रियः शुभदर्शनाः ।
तत्र च महाहृत्वाः पनमाः सन्ति । तत्रेश्वरो ब्रह्मपुत्रस्तिष्ठति
तत्रोदपानाश्च जरारोगविवर्जिता वर्षायुतायुषो जुष्टापञ्च
मराः । मातृवतः पूर्वपार्श्वे पूर्वगण्डिका एकशृङ्गाद्योजन-
सहस्राणि मानतस्ते च भद्राश्वा नाम जनपदाः । भद्रसाल-
वनञ्च तत्र व्यवस्थितम् । कालाम्बुहृत्वाः पुरुषाः श्वेताः पद्म-
वर्णिनः स्त्रियः कुमुदवर्णा दशवर्षसहस्राणि तेषामायुस्तत्र
च पञ्च कुलपर्वतास्ते च शैलवर्णा मालास्थः कोरजस्कस्त्रिपर्णः
नीलश्चेति तद्विनिर्गताः, तदभ्यःस्थितानां देशानां तान्येव
नामानि । ते च देशा एता नदीः पिवन्ति, तद्यथा सीता

सुवाहिनी हंसवती कासा महावक्त्रा चन्द्रवती कावेरी सुर-
साख्यावती इन्द्रवती अङ्गारवाहिनी हरित्तोया सोमावर्त्ता
शतङ्गदा वनमाला वसुमती हंसा सुपर्णा पञ्चगङ्गा धनुष्मती
मणिवर्मा* सुव्रह्मभागा विलासिनी कृष्णतोया पुण्ड्रीदा नाग-
वती शिवा शैवालिनी मणितटा चीरोदा वरुणताली†
विष्णुपदी महानदी ये पिबन्ति ते दशवर्षसहस्रायुषो रुद्रोमा-
भक्ता इति ।

इति वराहपुराणे षट्तेतसु भुवनकोशे दशमोऽध्यायः ।

त्वग्गौतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

निमर्ग एव भद्राखानां कीर्त्तिना नः केतुमालानां विस्तरेण
कथितम् । नैषधस्याचलेन्द्रस्य पथिमेन कुलाचलजनपदनयः
कीर्त्यन्ते । तथाच विगाखकम्वलजयन्तकृष्णहरिताम्यक-
वर्द्धमान इत्येतेषां कुलपर्वतानां कोटिगः प्रसूतिः । तन्नि-
वासिनां जनपदास्तत्रामान एव द्रष्टव्याः । तद्यथा सोम्या-

* मणिवर्मा ।

† तक्षकवती ।

मान्त सातपः कृतसुरायवणकम्बलमाहेयाचल कूटवासमूख-
तपक्रीञ्चकणाङ्गमणिपङ्कज चूडमल सोमीय समुद्रान्तक कुरकुञ्च
सुवर्णतट कुह श्वेताङ्ग कण्णपाद विद कपिल कर्णिक महिष
कुञ्ज करनाट मर्हात्कट शुक नाकः सगज भूम ककुरञ्जन
महानाहः॥ किकिसपर्ण भीमक चोरक धूमजम्ब अङ्गारज
जीवलीकिताः॥ वाचांसहाङ्गमधुरेय शुकैय चकैय श्ववण मत्तका-
शिक गोदावाम कुलपञ्चाब वर्ज्जह मोदशालका एते जन-
पदास्तत्पर्वतस्था नदीः पिवन्ति । तद्यथा प्राचा महाकदम्बा
मानसी श्यामा सुमेधा बहुला विवर्णा मुक्ताः॥ माला दर्भवती
भद्रतदी शुकनदी पञ्जवा भीमा प्रभञ्जना काम्बा कुशावती
दक्षा कासवती तुङ्गा पुण्योदा चन्द्रावती॥ समूलावती ककु-
पद्मिनी॥ विशाला करण्टका पीवरी महामाया महिषी
मानुषी चण्डा एताः नदीः प्रधानाः शेषाः चुद्रनद्यः सहस्र-
शयेतिः॥

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु चाशीतितमोऽध्यायः ।

* शुक भाग इति (ख) नासगर्जति (ग) ।

† मनोहृति (ग) ।

‡ जीवन्जीवलीकिनेति (ग) ।

§ पुङ्गेति (ग) ।

॥ (ख) पुलकेऽत्र वेशपार्ण्येति पठितम् ।

॥ (ख) पुष्पकेऽत्र पद्मावतीति पठितम् । ककुप्तिनीति (ग) । (ख) पुलकेऽत्रः पर्व
द्विलासश्चक्यायां परिमहामहोयीतिदृष्ट्या नवनदीरेताः प्रधाना इत्येवं पाठो वर्तते ।

** (ख) पुष्पके सहस्रशयेतीति न पठितम् ।

चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

उत्तराणाञ्च वर्षाणां दक्षिणानाञ्च सर्व्वगः ।
आचक्षते यथान्यायं ये ये पर्व्वतवासिनः* ।
तच्छृणुध्वं मया विप्राः कीर्त्त्यमानं समाहिताः † ॥ १ ॥
दक्षिणेन तु मेरोर्य श्वेतस्य चोत्तरेण च‡ ॥
वायव्यं रम्यकं नाम जायन्ते तत्र मानवाः ।
मतिप्रधाना विमला जरादुर्गतिवर्ज्जिताः§ ॥ २ ॥
तत्रापि सुमहान्वृत्ता न्यग्रार्धा राहितः स्मृतः ।
तत्फलरसपानाच्च॥ दशवर्षसहस्रिणः ।
आयुषा सर्व्वमनुजा जायन्ते देवरूपिणः ॥ ३ ॥
उत्तरेण च श्वेतस्य त्रिशुङ्गस्य च दक्षिणे ।
वर्षं हिरण्यमयं नाम तत्र हैरण्वती नदी ।
यक्षा वसन्ति तत्रैव बलिनः कामरूपिणः ॥ ४ ॥
एका दशसहस्राणि समानान्तैर्हि जीव्यते॥ ।

* आकाशान् इति माध ।

† तेऽस्य पर्व्वतवासिन इति (क) ।

‡ दक्षिणे त्रिशुङ्गस्य न्यग्रार्धे नोपलब्धः इति ख ।

§ मतिप्रधानविमला जरादुर्गतिवर्ज्जिता इति ख ।

॥ तत्फलरसपानादि इति ख ।

॥ एषा दशसहस्राणि समानां तत्र जीवन्तीति ख ।

शतान्यन्यानि जीव्यन्ते वर्षाणां दश पञ्च च ॥ ५ ।

लकुचाः पनसाः* वृक्षास्तस्मिन्देशे व्यवस्थिताः ।

तत्फलप्राशनादेव जीवन्ति बहुवासरम् ॥ ६ ।

तथा त्रिमृक्ते च मणिकाञ्चनसर्व्वरत्नशिखरोरुक्रमेण तस्य
चोत्तरमृङ्गादक्षिणसमुद्रान्तं चोत्तरकुरवः । तत्र च चीर-
वृक्षाम्नासवाः सन्ति । तेषु वृक्षेष्वेव वस्त्राण्याभरणानि च ।
मणिमया भूमिः सुवर्णबालुकाः† तस्मिन् स्वर्गच्युताः पुरुषा
वसन्ति त्रयोदशवर्षसहस्रायुषः । तस्यैव द्वीपस्य पश्चिमेन
चतुर्योजनसहस्रमतिक्रम्य देवलोकाच्चन्द्रद्वीपो भवति योजन-
सहस्रपरिमण्डलः । तस्य मध्ये चन्द्रकान्तमूर्त्यकान्तनामानौ-
गिरिप्रस्रवणी तयोर्मध्ये चन्द्रावर्त्ता‡ नाम महानदी अनेकवृक्ष-
समाकुलानेकनदीयुक्ता ॥ एतत्कुरुवर्षान्तस्योत्तरपार्श्वे समुद्रो-
र्मिमालाव्यं पञ्चयोजनसहस्रमतिक्रम्य देवलोकात्सूर्यद्वीपो

* लकुचाः पनसा इति कविन्यासः ।

† तत्फलप्राशनादेव जीवन्ति मानवा इति (ख) । 'वर्त्तन्ते' इति माधु ।

‡ मधुसूक्तं वृक्षान् वस्त्राभरणादीनि च वृक्षेष्वेव जीवन्ति चीरवृक्षः सन्ति मणि-
वृक्षसुवर्णबालुका इति (ख) । जीवन्तीति माधु ।

§ समो वयस्यो मानवद्वौ एवं चन्द्रकान्तयोतनामानौ तयोर्मध्ये चन्द्रमसीति (ख) ।
पश्चिमेन चतुर्योजनसहस्रपरिमण्डलः तस्य मध्ये चन्द्रकान्तमूर्त्यकान्तनाम नौ गिरिवरी
तयोर्मध्ये चन्द्रावर्त्तानामिति (ग) ।

¶ अनेकफलाऽनेकनदीसमाकुमेति (ख) ।

भवति* योजनसहस्रपरिमण्डलः । तस्य मध्ये गिरिवरः शत-
 योजनविस्तीर्णस्तदुच्छ्रितः† । तस्मात्सूर्यावर्त्तनामा‡ नदी
 निर्गता, तत्र च सूर्यस्याधिष्ठानं, तत्र सूर्यदैवत्यास्तद्वर्णाश्च
 प्रजाः दशवर्षसहस्रायुषः । तस्य च द्वीपस्य§ पश्चिमेन चतुर्यो-
 जनसहस्रमतिक्रम्य समुद्रदेशे योजनसाहस्रपरिमण्डलेन¶
 द्वीपो भद्राकारो॥ नाम । तत्र च भद्रासनं वायोरनेकरत्न-
 शोभितं, तत्र सकलविग्रहवान्वायुस्तिष्ठति । तपनीयवर्णाश्च
 प्रजाः पञ्चवर्षसहस्रायुषः ।

इति वराहपुराणे रुद्रगीतासु भुवनकोशे चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

* चन्द्रद्वीपो भवतीति (ख) ।

† स्नावदुच्छ्रित इति (ग) ।

‡ तस्माच्चन्द्रवर्तीनामिति (ख), एवं तत्रान्यत्रापि सूर्यस्थाने चन्द्रः पठितः

§ तस्यैव द्वीपस्यति (ख) ।

¶ परिमण्डलत्वे तद्वीप इति (ग) ।

॥ रुद्राकारो नाम इति (ग) ।

पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

इयम्भूः पद्मव्यवस्था कथिता इदानीं भारतं नवभेदं शृणुत* ।
तद्यथा । इन्द्रः कसेरु† ताम्रवर्णो गभस्ति‡ नागदीपः
तथा सौम्यो गान्धर्वो वारुणी भारतश्चेति । सागरसंहत-
मेकैकं योजनसहस्रप्रमाणम् । तत्र§ च सप्त कुलपर्वताः
सन्ति॥ । तद्यथा

महेन्द्रो मलयैः सह्यः शक्तिमानृचपर्वतः॥ ।

विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च इत्येते कुलपर्वताः ॥

अन्ये च मन्दर शारदूर्दूर** कैलास†† मैनाक वैद्युत
वारन्धम पाण्डुर तुंग प्रस्थ कृष्णगिरि जयन्तीरावत ऋष्यमूक

* नवभेदयथेति (ग) ।

† इन्द्रः सकेतुरिति (ख) ।

‡ गभस्तिमानिति (ख) ।

§ अर्चते (ख) ।

॥ भवन्तीति (ख) ।

॥ (ख) पुस्तके शक्तिमानृचपर्वत इत्यत्र वेणुमान् भृगुपर्वत इति पाठो वर्तते ।

** शारदूर्दुरेति (ग) ।

†† (ख) पुस्तके कैलास इत्यतः परं द्युतं तत्र पाण्डुर प्रस्थ कृष्ण गुह तुङ्ग प्रस्थतुङ्ग
गिरि रैवतक ऋष्यमूक गोमन्तकूट शैल कृत्यस्थल इत्येते सुद्रपर्वताः शेषाः सुद्रतरास्तथा
नाम्ना जनपदा निवसन्तीति पाठो वर्तते ।

गोमन्त चित्रकूट श्रीपर्वत चकोरकूट शैल क्षतस्थलः इत्येते
 क्षुद्रपर्वताः एतेषामपि क्षुद्रतराः । तेषामार्या स्नेच्छा जनपदा
 वसन्ति । पिवन्ति चैतासु नदीषु पानीयम् । तद्यथा गङ्गा
 सिन्धुः सरस्वती शतद्रुर्वितस्ता विपाशा चन्द्रभागा सरयूर्यमुना
 इरावती देविका कुहर्गोमतीः धूतपापा बाहुदा दृषदती
 कौशिकी निस्त्रीरा गण्डकी चक्षुष्मती लोहिता इत्येता हिम-
 वत्पादनिर्गताः । वेदस्मृतिर्वेदवती सिन्धुपर्णा चन्दनाभा
 नाशदाचारा रोहीपाराः चर्मण्वती विदिशा वेदत्रयी वपन्ती
 इत्येता पारिपात्रोद्भवाः । शोणो ज्योतीरथा नर्मदा सुरसा
 मन्दाकिनी दशार्णा चित्रकूटा तमसा पिप्पला करतोया पिशा-
 चिका चित्रोत्पला विशाला वज्रुका बालुवाहिनीऽ शुक्तिमती
 वीरजा पङ्क्तिनी रात्री इत्येताः ऋक्षप्रसूताः । मणिजाला
 शुभा तापी पयोक्ली शीघ्रोदा वेष्णापाशा वातरणी वेदिपाला
 कुमुदती तोया दुर्गा अन्त्या गिरा एता विन्ध्यपादोद्भवाः ।
 गोदावरी भीमरथी मरथी कृष्णा वेष्णा वज्रुला तुङ्गभद्रा
 सुप्रयोगा बाह्यकावेरी इत्येताः सद्यपादोद्भवाः । शतमाला
 ताम्रपर्णी पुष्पावती उत्पलावती इत्येता मलयजाः । त्रियामा

* (क), (ख) पुस्तकयोः सर्वे एते लोके पठिताः ।

† गौतमीति (ग) ।

‡ नामदाचारा रोहिपरिति (ग) ।

§ बालुवाहिनीति (ग) ।

॥ वेष्मपार्श्वति (ग) ।

ऋषिकुल्या इक्षुला त्रिविन्दाला मूलिनी वंशवरा महेन्द्र-
तनयाः । ऋषिका लूसती मन्दगामिनी पलाशिनी इत्येताः
शक्तिमत्प्रभावाः, एताः प्राधान्येन कुलपर्वतनद्यः । शेषाः क्षुद्र-
नद्यः । एष जम्बूद्वीपो योजनलक्षप्रमाणः ।

इति वराहपुराणे ऋद्रगीतासु सुवनकेशे षडशीतितमोऽध्यायः ।

षडशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अतः परं शाकद्वीपं निबोधत । जम्बूद्वीपस्य विस्तारा-
द्विगुणपरिणाहल्लवणोदकश्च जम्बूद्वीपसमस्तेन द्विगुणावृत-
स्तत्र च पुण्याः जनपदाश्चिरात्मानः* ते दुर्भिक्षजराव्याधि-
रहिताश्च । देशेऽत्र समैव कुलपर्वतास्तावत्तिष्ठन्ति, तस्य चोभ-
यतो लवणक्षीरोदधौ व्यवस्थितौ । तत्र च प्रागायतः शैलेन्द्र-
उदयो नाम पर्वतः तस्यापरेण जलधारो नाम गिरिः स
एव चन्द्रेति† कीर्तितः । तस्य जलञ्च इन्द्रो गृहीत्वा वर्षति ।
तस्यापरः‡ खेतकोनाम गिरिस्तस्मिन्षट्पृचेति कीर्तिताः प्रजा-

* चिरान्म्रियन्ते इति (ग) ।

† चन्द्र इति साधु ।

‡ तस्यादपर इति साधु, एवं परचापि ।

ऽनेकविधाः* क्रीडन्ति, तस्यापरो रजतो गिरिः स एव शाको-
च्यते† । तस्य परेणाश्विर्ऋतः स च विभ्राजसो भण्यते । स एव
केसरीत्युच्यते । ततो वायुः प्रवर्त्तते । गिरिनामान्येव वर्षाणि‡
तद्यथा । उदयसुकुमारी जलधारतेमकमहाद्रुमेतिप्रधान-
नामानि द्वितीयपर्वतनामभिरपि वक्तव्यानि, तस्य च मध्ये
शाकड्वस्तव च सप्त महानद्यां दिनाभ्यस्तद्यथा सुकुमारी
कुमारी नन्दा वेणिका धेनुरिक्षुमतो गभस्तिरित्येता नद्यः ।

इति वराहपुराणे वदन्तीतामु भुवनेकीये पञ्चमोत्तमोऽध्यायः ।

सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ तृतीयं कुगङ्गीपं शृणुत । कुगङ्गीपेन क्षीरोदः परि-
हृतः शाकङ्गीपस्य विस्तारद्विगुणेन । तत्रापि सप्त कुलपर्वताः
सर्वे च दिनामानः, तद्यथा कुमुदः विद्रुमेति* च उच्यते स-

* प्रजा चनेकविधा इति साधु ।

† शाक उच्यते इति साधु ।

‡ गिरिनामादीपवर्षाणेति ग ।

* विद्रुम इतीति साधु ।

उन्नतोऽहमपर्वतः स एव द्रोणः पुष्पवान् स एव कङ्कश्च पर्वतः
 स एव कुशेययोऽग्निमान् स एव तथा षष्ठोमहिषनामा स
 एव हरिरुच्यते तत्राग्निर्वसति । सतमन् ककुभ्रनामा स
 एव मन्दरः कीर्त्यते इत्येतं पर्वताः कुशद्वीपे व्यवस्थिताः । एतेषां
 वर्षभेदो भवति दिनामसंज्ञः । कुमुदस्य श्वेतमुद्गिदन्तदेवादौ
 कीर्त्यते । उन्नतस्य लाङ्घितं वेणुमण्डलं तदेव भवति बलाहकस्य
 जीमूतं तदेवास्य रथाकार इति । द्रोणस्य हरिं तदेव बला-
 धनं भवति । तत्र दिनाम्नो नद्यः प्रतीयाः प्रवेष्ट्याः सेवीच्यते ।
 द्वितीया शिवा यशोदी सा च भवति । तृतीया चित्रा नाम
 सैव कृष्णा भण्यते । चतुर्थी क्रादिनी नाम सैव चन्द्रा
 निगद्यते । विद्युक्ता पञ्चमी शुक्ला सैव वर्णा षष्ठी सैव विभावरी
 महती सप्तमी सैव धृतिः । एताः प्रधानाः शेषाः क्षुद्रनद्यः ।
 इत्येष कुशद्वीपस्य सन्निवेशः । शाकद्वीपोऽपि द्विगुणसन्नि-
 वेशश्च कथितः । तस्य च मध्ये महाकुशस्तम्बः । एष च कुश-
 द्वीपः दधिमण्डादेनामृतसम्पत्तेन श्रीरोदद्विगुणेन ।

इति वराहपुराणे वृद्धगीतासु युवनकीर्णे सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

अष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच ।

अथ क्रीञ्चो भवति चतुर्थः* कुण्डलीपाद्दिगुणमानतः समुद्रः
क्रीञ्चेन द्विगुणेनावृतस्तस्मिंश्च समैव प्रधानपर्वताः प्रथमः
क्रीञ्चो विद्युक्कतो रैवतो मानसः सैव† पावकः, तथैवाश्वकारः
सैवाच्छोदकः‡ । देवावृत्तोदेवावृतः स च सुरापो भण्यते ।
ततोदेविष्ठः स एव काञ्चनशृङ्गो भवति । देवनन्दात्परो
गोविन्दो द्विविन्द इति । ततः पुण्डरीकः स एव तोधासहः ।
एते सप्त रत्नमयाः पर्वताः क्रीञ्चदीपे व्यवस्थिताः सर्वे च परस्पर-
रेणोच्छ्रयाः । तत्र वर्षाणि तथा क्रीञ्चस्य कुण्डलोद्देशः स एव
माधवः श्रुतो वामकस्य मनोऽनुगः स एव संवर्त्तिकस्ततोष्ण-
वान्§ स मप्रकाशस्ततः पावकः सैव सुदर्शनस्तथा आश्वकारः
सैव संमाहः, ततो मुनिदेशः स च प्रकाशः, ततोदुन्दुभिः
सैवानर्थ उच्यते । तत्रापि समैव नद्यः

गौरी कुमुदती चैव सभ्या रात्रिर्मनोजवा ।

ख्यातिश्च पुण्डरीका च नद्यः सप्तविधाः श्रुताः ॥

* क्रीञ्च भवति चतुर्थेऽस्मिन् म ।

† स एवेति मातुः

‡ अत्रापि स एवेति मातुः, एवं परात्रापि

§ तत उच्यतेति मातुः ।

गौरी सैव पुष्पवहा कुमुदती नार्द्रवती रीद्रा सन्ध्या सुखावहा
भोगजवा क्षिप्रोदा चाख्यातिः सैव बहुला पुण्डरीका चित्र-
वर्णदेशा नृद्रनयः । क्रीञ्चदीपो घृताङ्गेनावृतो घृतोदः
शास्त्रलेनेति ।

इति वराहपुराणे ब्रह्मगीतायु सुवनकोषे अष्टाव्योतितमोऽध्यायः ।

जननवतितमोऽध्यायः ।

ब्रह्म उवाच ।

त्रिषु मिष्टेषु वक्ष्यामि द्वीपेषु मनुजान्युत ।

शास्त्रलं पञ्चमं वर्षं प्रवक्ष्यामि निबोधत ।

क्रीञ्चदीपस्य विस्ताराच्छास्त्रलो द्विगुणो मतः ॥ १ ॥

घृतसमुद्रमावृत्य व्यवस्थितस्तद्विस्तारो द्विगुणस्तत्र च सप्त
पर्वताः प्रधानाः तावत्यानयः । तत्र च पर्वताः सुमहाङ्गीत-
शातकौश्मात्सर्वगुणसौवर्णरोहित-सुमनस-कुगल जाम्बूनदवैद्युत-
इत्येते कुलपर्वताः वर्षाणि चेति । अथ षष्ठं गामेदं कथ्यते ।
शास्त्रलं यथा सुरोदेनावृतं तद्वत्सुरोदोऽपि तद्विगुणं गामेदेना-

* घृताङ्गेनेति (ग) ।

* प्रवरा इति (ग) ।

वृत्तस्तत्र च प्रधानपर्व्वती हावेव । एकश्च तावतावसरः*
 अपरश्च कुमुद इति । समुद्रेक्षुरसस्तद्विगुणेन पुष्करेणावृतः,
 तत्र च पुष्कराख्ये मानसो नाम पर्व्वतः, तदपि द्विधा खिन्नं
 वर्धं तत्प्रमाणेन च स्वादूदकेनावृतः । ततश्च कटाहम् । एतत्
 पृथिव्याः प्रमाणं ब्रह्माण्डस्य च सकटाहविस्तारप्रमाणम् ।
 एवंविधानां मण्डलानां परिसंख्यानं विद्यते† । एतानि कल्पे
 कल्पे भगवान्नारायणः क्रोडरूपी रसातलान्तःप्रविष्टान्दृष्ट्यैक-
 योदृत्य स्थितौ स्थापयति ।

एष वः‡ कथितो मार्गो भूमेरायामविस्तरः ।

स्वस्ति वोऽमु गमिष्यामि कैलासनिलयं दिजाः ॥

वराह उवाच ।

एवमुक्त्वा गतो रुद्रः क्षणात्कैलासपर्व्वतम्§ ।

तत्र च सर्व्वं गता देवा ऋषयश्च यथागतम् ॥

इति वराहपुराणे वृत्तानामु भुवनकोशे कनकवर्तितमोऽध्यायः ।

* तावतावसर इति (ग) ।

† परिसंख्या न विद्यते इति (ग),

‡ एवं च इति (ग) ।

§ कैलासपर्व्वत इति (क), (ख) ।

नवतितमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

परमात्मा शिवः पुण्य इति केचिद्भवं विदुः ।
अपरे हरिमीशानं इति केचिच्चतुर्मुखम् ॥ १ ।
एतेषां कतमो देवः परः को वायवापरः ।
एतदेव ममाचक्ष्व परं कौतूहलं हि मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

परो नारायणो देवस्ततस्तस्माच्चतुर्मुखः ।
तस्माद्गुह्योऽभवद्देवि स च सर्वज्ञतां गतः ॥ ३ ।
तस्याश्चर्याण्यनेकानि विविधानि वरानने ।
शृणु सर्वाणि चार्वङ्गि कथ्यमानं मयानघे ॥ ४ ।
केलासशिखरे रम्ये नानाधातुविचित्रिते ।
वसत्यनुदिनं देवः शूलपाणिस्त्रिलोचनः ॥ ५ ।
सैकस्मिन्दिवसे देवः सर्वभूतनमस्कृतः ।
गणैः परिष्ठतो देव्या महानासीत्* पिनाकधृक् ॥ ६ ।
तत्र सिंहमुखाः केचिद्गणा नर्दन्ति सिंहवत् ।
अपरे हस्तिवक्त्राश्च हयवक्त्रास्तथापरैः ॥ ७ ।
अपरे मिश्रमारास्या अपरे शूकराननाः ।
अपरेऽश्वमुखा रौद्राः खरास्याजाननास्तथा ।
कागमत्स्याननाः शूरा अनन्ताः शस्त्रपाणयः ॥ ८ ।

* महाभाग इति (ख) ।

केचिद्वायन्ति नृत्यन्ति धावन्ति स्फोटयन्ति च ।

हसन्ति किलकिलायन्ति गर्जन्ति च महाबलाः ॥ ८ ।

केचिन्नादांस्तु संगृह्य युयुधुर्गणनायकाः ।

अपरे मल्लयुगेन युयुधुर्बलदर्पिताः ॥ १० ।

एवं गणसहस्रेण वृता देवा महेश्वरः ।

यावदास्ते स्वयं देव्या क्रीडन्देववरः स्वयम् ।

तावद्ब्रह्मा स्वयं देवैरुपायात्सह सत्वरः ॥ ११ ।

तमागतमथा दृष्ट्वा पूजयित्वा विधानतः ।

उवाच परमो देवो रुद्रो ब्रह्माणमव्ययम् ॥ १२ ।

किमागमनकृत्यन्ते ब्रह्मन्ब्रूहि ममाचिरम् ।

किञ्च देव त्वरायुक्त आगतो मम सन्निधी ॥ १३ ।

ब्रह्मावाच ।

अस्यम्यको महादैत्यस्तेन सर्वे दिवीकसः ।

अर्दिता मत्समीपन्तु दृष्ट्वा मां गरुणैषिणः ॥ १४ ।

ततश्चेतं मया प्रोक्ताः सर्वे देवा भवन्मति ।

गच्छाम इति देवेश ततस्त्विते समागताः ॥ १५ ।

एवमुक्त्वा स्वयं ब्रह्मा वीक्षाच्चक्रे पिनाकिनम् ।

नारायणञ्च मनसा सम्भार परमेश्वरम् ॥ १६ ।

ततो नारायणो देवो दाभ्यां मध्ये व्यवस्थितः ।

ततस्त्वेकीगतास्तेऽ तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १७ ।

* एकीगता इति ग, स च न सम्यक् पाठः, अभूततद्वाव एव चिर्भवति । एकी-

भूता इति सम्यक् पाठः, तथात्वे इन्द्रोभङ्गश्च ।

परस्परं सूक्ष्मदृष्ट्या वीणाञ्चक्रमुदा युताः ।
 ततस्तेषां चिन्धा दृष्टिर्भूत्वेका समजायत ॥ १८ ।
 तस्यां दृष्ट्यां समुत्पन्ना कुमारी दिव्यरूपिणी ।
 नीलोत्पलदलश्यामा नीलकुञ्चितमूर्धजा ।
 सुनासा सुललाटान्ता सुवक्त्रा सुप्रतिष्ठिता ॥ १९ ।
 त्वष्टा यदग्निजिह्वन्तु लक्षणम्परिभाषितम् ।
 तत्सर्व्वमेकतः संस्थं कन्यायां सम्प्रदृश्यते ॥ २० ।
 अथ तां दृश्य* कन्यान्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 जघुः कासि शुभि ब्रूहि किं वा कार्य्यं विपश्चिते ॥ २१ ।
 त्रिवर्णा च कुमारी सा† कृष्णा शुक्ला च पीतिका‡ ।
 उवाच भवतां दृष्टेर्योगाज्जातास्मि सत्तमाः ।
 किं मां न वेत्य सुश्रीणीं स्वशक्तिं परमेश्वरीम् ॥ २२ ।
 ततो ब्रह्मादयस्ते च तस्यान्तुष्टा वरं ददुः ।
 नाम्नासि त्रिकला देवी पाहि विश्वञ्च सर्व्वदा ॥ २३ ।
 अपराण्यपि नामानि भविष्यन्ति तवानघे ।
 गुणोत्थानि महाभागे सर्व्वसिद्धिकराणि च ॥ २४ ।
 अन्यञ्च कारणं देवि त्रिवर्णासि वरानने ।
 मूर्ध्नित्रयं त्रिभिर्वर्णैः कुरु देवि स्वकं द्रुतम् ॥ २५ ।

* दृष्टेति बाध ।

† त्रिवर्णा कुमारीति (ख) ।

‡ शुक्लकृष्णा च पीतिकांति (ग) । रक्तिकेति बाध ।

एवमुक्त्वा तदा देवैरकरोत्त्रिविधान्तनुम् ।

सितां रक्तां तथा कृष्णां त्रिमूर्त्तित्वं जगाम सा ॥ २६ ।

या सा ब्राह्मी शुभा मूर्त्तिस्तया सृजति वै प्रजाः ।

सौम्यरूपेण सुशोणो ब्रह्मसृष्टिविधानतः ॥ २७ ।

या सा रक्तेन वर्णेन सुरूपा तनुमध्यमा ।

शङ्खचक्रधरा देवी वैष्णवी सा कला स्मृता ।

सा पाति सकलं विष्वं विष्णुमायेति कीर्त्त्यते ॥ २८ ।

या सा कृष्णेन वर्णेन रौद्रा मूर्त्तिस्त्रिशूलिनी ।

दंष्ट्राकरालिनी देवी सा मंहरति वै जगत् ॥ २९ ।

या सृष्टिर्ब्रह्मणो देवी श्वेतवर्णा विभावरी ।

सा कुमारी महाभागा विपुलाञ्जदलेक्षणा ।

सद्यो ब्रह्माणमामन्त्रा तत्रैवान्तरधीयत ॥ ३० ।

सान्त्वहिता ययौ देवी वरदा श्वेतपर्व्वतम्* ।

तपस्तप्तुं* महत्तीव्रं सर्व्वज्ञत्वमभीप्सती ॥ ३१ ।

या वैष्णवी कुमारी तु साप्यनुज्ञाय केशवम् ।

मन्दराद्रिं ययौ तप्तुं तपः परमदुश्चरम् ॥ ३२ ।

या सा कृष्णा विशालाक्षी रौद्रो दंष्ट्राकरालिनी ।

सा नीलपर्व्वतवरं तपश्चर्त्तुं ययौ शुभा ॥ ३३ ।

* श्वेतपर्व्वते इति (क, ख) ।

+ (क, ख) पुनरुक्तं ३१ श्लोकस्य परादौ ३२ श्लोकस्य अट्, तत्र केषां तपस्तप्तुं महाभागे तपः परमदुश्चरमिति पाठो वर्त्तते ।

अथ कालेन महता प्रजाः स्रष्टुं प्रजापतिः ।
 आरब्धवान् तास्तस्य वव्रधुः सृजतः प्रजाः* ॥ ३४ ।
 यदा न वव्रधुस्तस्य ब्रह्मणो मानसप्रजाः ।
 तदा दध्नी किमेतन्मे न तथा वर्धते प्रजाः ॥ ३५ ।
 ततो ब्रह्मा हृदा दध्नी योगाभ्यासेन सुव्रते ।
 चिन्तयन् वव्रधे देवस्तां कन्यां श्वेतपर्वते ।
 तपसरत्नीं सुमहत्तपसा दग्धकिल्बिषाम् ॥ ३६ ।
 ततो ब्रह्मा ययौ तत्र यत्र सा कमलेक्षणा ।
 तरसरत्नीं तां दृष्ट्वा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३७ ।

ब्रह्मोवाच ।

किन्तपः क्रियते भद्रे कार्यमापेक्ष्य शोभने ।
 तुष्टोऽस्मि ते विशालाक्षि वरं वरय कन्यके ॥ ३८ ।

सृष्टिरुवाच ।

भगवन्नेकदेशस्था† नोत्तरे स्थातुमञ्जसा ।
 अतोऽर्थं त्वां वरं याचे सर्व्वगत्वमभीषती ॥ ३९ ।
 एवमुक्तस्तदा देव्या सृष्ट्या ब्रह्मा प्रजापतिः ।
 उवाच तां तदा देवीं सर्व्वगा त्वं भविष्यसि ॥ ४० ।
 एवमुक्ता तदा तेन सृष्टिः सा कमलेक्षणा ।
 तस्य हृद्रे लयं प्राप्ता सा देवी पद्मलोचना ॥ ४१ ।
 तस्मादारभ्य कालात्तु ब्रह्मसृष्टिर्व्यवर्द्धत ।

* (ग) पक्षकं ३५ अःको नाति ।

† भगवन्ने करं संस्थिति (क), (ख) ।

ब्रह्मणी मानसाः सप्त तेषामन्ये तपोधनाः ॥ ४२ ।

तेषामन्ये ततस्त्वन्ये चतुर्धा भूतसंग्रहः ।

सस्याणुजङ्गमानाश्च सृष्टिः सर्व्वत्र संस्थिता ॥ ४३ ।

यत्किञ्चिदास्यं लोके जगत्स्यावरजङ्गमम् ।

तत्सर्व्वं स्थापितं सृष्ट्या भूतं भव्यञ्च सर्व्वदा ॥ ४४ ।

इति वराहपुराणे सृष्टिबिभागे अवतितमोऽध्यायः ।

एकनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु चान्यं वरारोहे तस्या देव्या महाविधिम् ।

या सा त्रिशक्तिरुद्दिष्टा शिवेन परमेष्ठिना ॥ १ ।

तत्र सृष्टिः पुरा प्रोक्ताः श्वेतवर्णा सुरुपिणी ।

एकाक्षरेति विख्याता सर्व्वाक्षरमयी शुभा ॥ २ ।

वागीगेति समाम्याता कश्चिद्देवी सरस्वती ।

सैव विद्येश्वरी देवी सैव क्राप्यमिताक्षरा ।

सैव ज्ञाननिधिः कापि सैव देवी विभावरी ॥ ३ ।

यानि मौम्यानि नामानि यानि ज्ञानाद्भवानि च ॥ ४ ॥

* पुरा प्रोक्तान्यमहर्षीति (ग) ।

† ज्ञानाद्भवानि च इति (ग) ।

तानि तस्या विद्यालानि द्रष्टव्यानि वरानने ॥ ४ ।
 या वैष्णवी विद्यालाक्षी रक्तवर्णा सुरूपिणी ।
 अपरा सा समाख्याता रौद्री चैव परायणा ॥ ५ ।
 एतास्त्रयोऽपि सिध्यन्ति यो रुद्रं वेत्ति तत्त्वतः ।
 सर्वां सेयं वरारोहे एकैव त्रिविधा स्मृता ॥ ६ ।
 एषा सृष्टिर्वरारोहे कथिता ते पुरातनी ।
 तथा सर्वमिदं व्याप्तं जगत्स्यावरजङ्गमम् ॥ ७ ।
 या सादौ वर्धिता सृष्टिर्ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
 तथा तुल्यां भुक्तिं चक्रे तस्या देव्याः पितामहः ॥ ८ ।

ब्रह्मोवाच ।

जयस्व* सत्यसम्भूते ध्रुवे देवि धरेऽक्षरेः† ।
 सर्वगे सर्वजननि सर्वभूतमहेश्वरि ॥ ९ ।
 सर्वज्ञा त्वं वरारोहे सर्वसिद्धिप्रदायिनी ।
 सिद्धिबुद्धिकरे‡ देवि प्रसूतिः परमेश्वरी ॥ १० ।
 त्वं स्वाहा त्वं स्वधा देवि त्वमुत्पत्तिर्वरानने ।
 त्वमोद्धारयिता देवि वेदोत्पत्तिस्त्वमेव च ॥ ११ ।
 देवानां दानवानाञ्च यक्षगन्धर्वरक्षसाम् ।

* जय इति आर्थः, तिस्र इति माधु ।

† जयस्व इति आर्थः, जयतां जय वेति काय ।

‡ वरे चमे इति (ग) ।

§ बुद्धिकरोति (ग) ।

पशूनां वीरुधाद्यापि त्वमुत्पत्तिर्वरानने ॥ १३ ।
 विद्या विद्येश्वरी सिद्धा प्रसिद्धाहं सुरेश्वरी ।
 सर्वज्ञा त्वं वरारोहे सर्वसिद्धिविधायिनी* ॥ १३ ।
 सर्वगा गतसन्देहा सर्वशत्रुनिवर्हिणी ।
 सर्वविद्येश्वरी देवी नमस्ते स्वस्तिकारिणि ॥ १४ ।
 ऋतुस्नातां स्त्रियं गच्छेद्यस्त्वां स्मृत्वा वरानने ।
 तस्यावश्यं भवेत्सृष्टिस्त्वत्प्रसादात्प्रजेश्वरि ।
 स्वरूपा विजया भद्रे सर्वशत्रुविनाशिनि ॥ १५ ।

इति वराहपुराणे सृष्टिस्तुतिनांम एकनवतितमोऽध्यायः ।

द्विनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच* ।

या मन्दरगता देवी तपः कर्तुं नु वैष्णवी ।
 राजसी परमा शक्तिः कौमारव्रतधारिणी ॥ १ ।

* प्रदायिनीति (ग) ।

* एष पाठः (ख) पुस्तके नास्ति ।

सैकाकिनी तपस्तेपे विशालायान्तु शोभना ।
 तस्यास्तपन्त्याः कालेन महता क्षुभितं मनः ॥ २ ।
 तस्मात्क्षोभात्समुत्तस्यः कुमार्यः सौम्यलोचनाः ।
 नीलकुञ्चितकेशान्ता विम्बोष्ठयायतलोचनाः ।
 नितम्बरसनोदामः नूपुराभ्याः सुवर्चसः ॥ ३ ।
 एवंविधाः स्त्रियो देव्याः क्षोभितं मनसि द्रुतम् ।
 उत्तस्युः शतसाहस्राः कोटिगं विविधाः प्रजाः ॥ ४ ।
 दृष्ट्वा कुमार्यः† सा देवी तन्निन्नेव गिरौ शुभाः‡ ।
 तपसा निर्ममे*देवि पुरं हर्म्यशताकुलम् ॥ ५ ।
 विशालरथं सौवर्णप्रासादैरुपशोभितम् ।
 अन्तर्जालानि वेश्मानि मणिसोपानवन्ति च ।
 रत्नजालगवाक्षाणि आसन्नोपवनानि च ॥ ६ ।
 असंख्यातानि हर्म्याणि तथा कन्या धराधरे‡ ।
 प्राधान्येन प्रवक्ष्यामि कन्यानामानि शोभने ॥ ७ ।
 विदुःप्रभा चन्द्रकान्तिः सूर्यकान्तिस्तथापरा ।
 गम्भीरा चारुकेशी च सुजाता मुञ्चकेशिनो ॥ ८ ।
 घृताक्षी क्षोर्वशी चान्या शयिनी शीलमण्डिता ।

* रसनादाम इति (ख) ।

† कुमार्य इति चाषं, कुमारीरिति साधु ।

‡ एभि इति (ग) ।

§ धराधरे इति (ख) ।

चारुकन्याः विमालाक्षी धन्या पीनपयोधरा । ८ ।
 चन्द्रप्रभा गिरिसुता तथा सूर्यप्रभासृता ।
 स्वयम्भवा चारुमुखी शिवदूती विभावरी ।
 जया च विजया चैव जयन्ती चापराजिता ॥ १० ।
 एताद्यान्याश्च शतशः कन्यास्तस्मिन्पुरोत्तमे ।
 देव्या अनुचराः सर्वाः पाशाङ्कुशधराः शुभाः ॥ ११ ।
 ताभिः परिवृता देवी सिंहासनगता शुभा ।
 सुसितैश्चामरैः स्त्रीभिर्वीज्यमाना विलासिनी ॥ १२ ।
 कौमारं व्रतमास्थाय तपः कर्तुं समुद्यता ।
 पूज्यमाना वरस्त्रीभिः कुमारीभिः समन्ततः ॥ १३ ।
 सर्वाङ्गीर्णाभिनी देवी यावदास्ते तपोऽन्विता ।
 तावदागतवांस्तत्र नारदी ब्रह्मणः सुतः ॥ १४ ।
 तं दृष्ट्वा सहसा देवी ब्रह्मपुत्रं तपोधनम् ।
 विश्रुत्प्रभामुवाचेदमासनन्दीयतामिति ।
 पादमाचमनीयश्च त्रिप्रमस्रैः प्रदीयताम् ॥ १५ ।
 एवमुक्ता तदा देव्या कन्या विदुःप्रभा शुभा ।
 आमनं पादमर्घ्यं च नारदाय न्यवेदयत् ॥ १६ ।
 ततः कृतासनन्दृष्ट्वा प्रणतस्वारदं मुनिम् ।
 उवाच देवी वचनं हर्षेण महतान्विता ॥ १७ ।
 स्वागतार्था मुनियेष्ठ कम्पाम्नांकादिहागतः ।

किङ्कार्यं वद ते कृत्यं मा ते कालात्ययो भवेत् ॥ १८ ।

एवमुक्तस्तदा देव्या नारदः प्राह लोकवित् ।

ब्रह्मलोकादिन्द्रलोकं तस्माद्रौद्रमथाचलम् ।

ततस्त्वामिह देवेशि द्रष्टुमभ्यागतः शुभे ॥ १९ ।

एवमुक्ता मुनिः श्रीमांस्तां देवीमन्ववेक्षयत्* ।

दृष्ट्वा मुहूर्त्तं देवेशि विस्मितो नारदोऽभवत् ॥ २० ।

अहं रूपमहं कान्तिरहं धैर्यमहो वयः ।

अहं निष्कामता देव्या इति खेदमुपाययौ ॥ २१ ।

देवगन्धर्वसिद्धानां यक्षकिन्नररक्षसाम् ।

न रूपमीदृशं कापि स्त्रीष्वन्यामु प्रदृश्यते ॥ २२ ।

एवं सञ्चिन्त्य मनसा नारदो विस्मयान्वितः ।

प्रणम्य देवीं सहसा उत्पपात नभस्तलम् ॥ २३ ।

गतश्च त्वरया युक्तः पुरीन्द्रेत्येन्द्रपालिताम् ।

महिषाख्येन भूतेशि समुद्रान्तस्थितां पुरीम् ॥ २४ ।

तत्राससाद् भगवानसुरं महिषाकृतिम् ।

दृष्ट्वा लम्बवरं वीरं देवमैन्यान्तकं महत् ॥ २५ ।

स तेन पूजितो भक्त्या तदा लोकचरो मुनिः ।

प्रीतात्मा नारदस्तस्मै देव्या रूपमनुत्तमम् ।

आचक्षते यथान्यायं यहत्तं देवतापुरे ॥ २६ ।

नारद उवाच ।

असुरेन्द्र शृणुष्वेकं कन्यारत्नं समाहितः ।

* अन्ववेक्षत इति (ख), (ग) ।

त्रैलोक्यं वरदानेन स्वाधीनन्ते चराचरम् ॥ २७ ।
 ब्रह्मलोकादहं दैत्य मन्दराद्रिमुपागतः ।
 तत्र देवीपुरं दृष्टं कुमारीशतसङ्गलम् ॥ २८ ।
 तत्र प्रधाना या कन्या तापसी व्रतचारिणी* ।
 सा देवदैत्ययक्षाणां मध्ये काचिन्न दृश्यते ॥ २९ ।
 यादृशी सा मया दृष्टा तादृशी काण्डमध्यतः ।
 भ्रमता चेदृशी दृष्टा न कदाचिन्मया सती ॥ ३० ।
 तस्याश्च देवगन्धर्वा ऋषयः सिद्धचारणाः ।
 उपासाञ्चक्रिरे सर्वे येऽप्यन्ये दैत्यनायकाः ॥ ३१ ।
 तां दृष्ट्वा वरदां देवीमहं तूर्णमिहागतः ।
 अजित्वा देवगन्धर्वाश्च तां जयति कथन ॥ ३२ ।
 एवमुक्त्वा क्षणं स्थित्वा तमनुज्ञाप्य नारदः ।
 यथागतं ययौ धीमानन्तर्हानेन तत्क्षणात् ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे प्राणितिकामे दिनवतितमोऽध्यायः ।

तयोनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गते तु नारदे दैत्यघ्नितयामास तां शुभाम् ।
 कथितां नारदमुखाच्छ्रुत्वा विस्मितमानसः ॥ १ ।

* व्रतचारिणीति (न) ।

तामेव चिन्तयन् शर्म न लेभे दैत्यसत्तमः ।
 मन्त्रिणश्चानयामास अलंशर्माणमुत्तमम् ॥ २ ।
 तस्याष्टौ मन्त्रिणः शूरा नीतिमन्तोबहुश्रुताः ।
 प्रघसो विघसस्रैव शङ्कुकर्णो विभावसुः ।
 विदुश्शाली सुमाली च पर्जन्यः क्रूर एव च ॥ ३ ।
 एते मन्त्रिवरास्तस्य प्राधान्येन प्रकीर्त्तिताः ।
 ते दानवेन्द्रमासीनमृषुः कृत्यं विधीयताम् ॥ ४ ।
 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा दानवेन्द्रो महाबलः ।
 उवाच कन्यालाभार्थं नारदावाप्तनिश्चयः ॥ ५ ।

महिष उवाच ।

मह्यन्तु कथिता बाला नारदेन महर्षिणा ।
 सा चाजित्य सुराध्यक्षं न लभ्येत वराङ्गना ॥ ६ ।
 एतदर्थं भवन्तो वै कथयन्तु विमृश्य मे ।
 कथं सा लभ्यते बाला कथं देवाश्च निर्जिताः ।
 भवेयुरिति तत्सर्वं कथयन्तु द्रुतं मम ॥ ७ ।
 एवमुक्तास्ततः सर्वे कथयामासुरञ्जसा ।
 एवमुक्तस्तथोवाच प्रघसो दानवेन्द्ररम् ॥ ८ ।
 या सा ते कथिता दैत्य नारदेन महासती ।
 सा शक्तिः परमा देवी वैष्णवी रूपधारिणी ॥ ९ ।
 गुरुपत्नी राजपत्नी तथा सामन्तयोषितः ।
 जिष्टक्षत्रशते* राजा तथागम्यागमेन च ॥ १० ।

प्रघसेनैवमुक्तस्तु विघसो वाक्यमब्रवीत् ।
 सम्यगुक्तं प्रघसेन* तान्देवीं प्रति पार्थिव ।
 यदि नाम मत्तैक्यस्तु बुद्धिः स्मरणमागता ॥ ११ ।
 वरणीया कुमारी तु सर्व्वदा विजिगीषुभिः ।
 न स्वतन्त्रेण कन्यायाः कार्य्यं क्वापि प्रकर्षणम् ॥ १२ ।
 यदि वो रोचते वाक्यं मदीयं मन्त्रिसत्तमाः ।
 तदानीं तां शुभां देवीं गत्वा याचन्तु† मन्त्रिणः ।
 यो महात्मा भवेत्तस्या बन्धुस्तं याचयामहे ॥ १३ ।
 साम्नेवादी ततः पश्चात्करिष्यामः प्रदानकम् ।
 ततो भेदं करिष्यामस्ततो दण्डं क्रमेण च ॥ १४ ।
 अनेन क्रमयोगेन यदि सा नैव लभ्यते ।
 ततः सन्नद्य गच्छामो बलाद्गृहीमः‡ तां शुभाम् ॥ १५ ।
 विघसेनैवमुक्तस्तु शेषस्तु मन्त्रिणा वचः ।
 शुभमूचुः प्रशंसन्तः सर्व्वे हर्षितमानसाः§ ॥ १६ ।
 साधून् विघसेनेदं यत्तां प्रति वराननाम् ।
 तदेव क्रियतां शीघ्रं दूतस्तत्र विसर्ज्यताम्¶ ॥ १७ ।
 यः सर्व्वगन्धर्वादिभिः शुचिः शौर्य्यसमन्वितः ।

* अथ यदा यदा मुखाभावात्कन्दोदीयः ।

† याचन्तु इति अर्थः, याचन्तुमिति साधु ।

‡ गृहीतकामिति साधु । तदानीं कन्दोदीयः ।

§ हर्षितमानसा इति मन्त्रिणः ।

¶ विसृज्यतामिति साधु ।

तस्माज्ज्ञात्वा तु तान्देवीं वर्णती रूपतो गुचैः ॥ १८ ।

पराक्रमेण शौर्येण शौण्डीर्येण बलेन च ।

बन्धुवर्गेण सामप्रगवास्थानकरणेन च ।

एवं ज्ञात्वा तु तान्देवीं ततः कार्यं विधीयताम्* ॥ १९ ।

ततः सपदि दैत्यस्य तद्वचः साधु साध्विति ।

प्रशंसं सुब्रह्मरारीहे विघसं मन्त्रिसत्तमम् ।

प्रशस्य सर्व्वे तं दूतं सन्देष्टुमुपचक्रमुः ॥ २० ।

विदुःशत्रुभं महाभागं बहुमायाविदं शुभम् ।

विसर्जयित्वा† तन्दूतं विघसो वाक्यमब्रवीत् ॥ २१ ।

क्रियतां विजयस्तावद्देवसैन्यं प्रति प्रभो ॥ २१ ।

मन्त्रद्वयां दानवेन्द्राश्चतुरङ्गबलेन ह ।

असुरेन्द्र सुरैर्भग्नैस्तत्पराक्रमभीषितैः ।

सा कन्या वशतामेति त्वयि शक्ते समागते ॥ २२ ।

लोकपालैर्जितैः सर्व्वैस्तथैव मरुतां मणैः ।

नागैर्विद्याधरैः सिद्धैर्गन्धर्वैः सर्पभोजनैः ।

रुद्रैर्वसुभिरादित्यैस्त्वमेवेन्द्रो भविष्यसि ॥ २३ ।

इन्द्रस्य ते शतं कन्या देवगन्धर्व्वयोषितः ।

वशमायान्ति सापि स्यात्सर्व्वथा वशमागता ॥ २४ ।

एवमुक्तस्तदा दैत्यः सेनापतिमुवाच ह ।

विरूपाक्षं महामेघवर्णं नीलाङ्गनप्रभम् ॥ २५ ।

* (ग) पुस्तके एवं ज्ञात्वालित्यनन्तरं षट्पादा न सन्ति ।

† विसृज्येति सत्यम् ।

आनीयतां द्रुतं सैन्यं हस्त्यश्वरथपत्तिनाम् ।
 येन देवान्सगन्धर्वान् क्षयामि युधि दुर्जयान् ॥ २६ ।
 एवमुक्ते विरूपाक्षे तदा सेनापतिर्दुतम् ।
 आनिनाय महत्सैन्यमनन्तमपराजितम् ॥ २७ ।
 एकैकोदानयस्तत्र वज्रहस्तसमो युधि ।
 एकैकं स्पर्धते देवं जेतुं स्त्रेन बलेन ह ॥ २८ ।
 तेषां प्रधानभूतानामर्बुदं नवकोटयः ।
 एकस्य येषां मनुपाति तावद्वलमर्थोज्जितम् ॥ २९ ।
 तेषां नैकसहस्राणि दैत्यानान्तु महात्मनाम् ।
 समितिः३ चक्रव्यग्रास्तदा दैत्याः प्रहारिणः ।
 प्रयाणङ्कारयामासुर्देवसैन्यजिघ्रंमया ॥ ३० ॥

विचित्रयाना विविधध्वजाया
 विचित्रगन्धा विविधोयकरूपाः ।
 दैत्याः सुराञ्जेतुमिच्छन्त उच्चै-
 र्ननर्तुरात्तायुधयुक्तहस्ताः ॥ ३१ ॥

इति वराहपुराणे नागदमहिषासुरयोः परस्परसंवादी नाम
 त्रयोदशतितमोऽध्यायः ।

* वनेन ह्रीति (ध) ।

† तेषामिति (ख) ।

‡ सञ्जतिमिति (ग) ।

चतुर्नवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ततो महिषदैत्यस्तु कामरूपी महाबलः ।
मत्तहस्तिनमारुह्य यियासुर्मेरुपर्वतम् ॥ १ ।
तत्रैन्द्रपुरमासाद्य देवैः सह गतक्रतुम् ।
अभिदुद्राव दैत्येन्दो देवान्क्रोधसमन्वितः ॥ २ ।
आदाय स्नानि शस्त्राणि वाहनानि विशेषतः ।
अधिष्ठाय सुरानाजो दुद्रुवुर्मुदिता श्रमम् ॥ ३ ।
तेषां प्रवहते* युद्धन्तुमुलं लोमहर्षणम् ।
घोरं प्रचण्डयोधानामन्योन्यमभिगर्जताम् ॥ ४ ।
तत्राञ्जनो नीलकुक्षिर्मेघवर्णोविलाहकः ।
उदारार्चोललाटाक्षः सुभीमोभीमविक्रमः ।
स्वर्भानुयेति दैत्याष्टौ वसून्दुद्रवराहवे ॥ ५ ।
यथासंस्थेन तद्वच्च दैत्या द्वादश चापरे ।
आदित्यान्दैत्यवय्यास्तु तेषां प्राधान्यतः शृणु ॥ ६ ।
भीमोष्वांक्षोष्मस्तकर्णः शङ्खकर्णस्तथैव च ।
वज्रको ज्योतिर्वीर्यश्च† विदुग्माली तथैव च ।
रक्ताक्षो भीमदंष्ट्रस्तु विद्युज्जिह्वस्तथैव च‡ ॥ ७ ।

* भावर्षत इति (क) ।

† ज्योतिर्वीर्ययेति साध, तथा कृते हृन्दीदीपः ।

‡ (ग) पुष्पको एतदर्थं नास्ति ।

अतिकायोमहाकायोदीर्घबाहुः कृतात्मकः ।
 एते द्वादश दैत्येन्द्रा आदित्यान्युधि दुद्रुवुः ॥ ८ ।
 स्वकं सैन्यमुपादाय तदहन्येऽपि दानवाः ।
 रुद्रान्दुद्रुवरव्यग्रा यथासंख्येन कोपिताः ॥ ९ ।
 कालः कृतान्तो रक्ताक्षो हरणोमिवहा नलः ।
 यज्ञहा ब्रह्महा गोघ्नः स्त्रीघ्नः संवर्त्तकस्तथा ॥ १० ॥
 इत्येते दश चैकश्च दैत्येन्द्रा युद्धदुर्मदाः ।
 यथासंख्येन रुद्रांस्तु दुद्रुवुर्भूमिविक्रमाः ॥ ११ ।
 शेषान्देवान्गोपदैत्या यथायोगमुपाद्रवन् ।
 स्वयं महिषदैत्यम् इन्द्रन्दुद्राव वेगतः ॥ १२ ।
 स चापि बलवान्दैत्याव्रह्मणावरदर्पितः ।
 अवध्यः पुरुषिणाजो यद्यपि स्यात्पिनाकष्टक् ॥ १३ ॥
 आदित्यैर्वसुभिः सार्धं रुद्रेभ्य निहता भृशम् ।
 असुरा यानुधानाथ संख्यापूरणकवलाः ।
 देवानामपि सैन्यानि निहतान्यसुरैर्युधि ॥ १४ ॥
 एवम्भूते तदा भस्मे देवेन्द्रे विद्रुताः सुराः ।
 अर्हिता विविधैः शस्त्रैः शूलपट्टिगमहरैः ॥ १५ ॥
 गतवन्तो ब्रह्मलोकमसुरैरर्हिताः सुराः ॥ १६ ॥

इति वराहपुराणे विष्णुकिमाहाय्ये महिषासुरवधे

अष्टमोऽध्यायः ।

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अथ विद्युत्प्रभो दैत्यस्तथा दूतो विसर्जितः ।

प्रणम्य प्रयतोभूत्वा कुमारीशतसङ्कलाम् ।

अस्थाने विजयापन्नस्ततो वचनमब्रवीत् ॥ १ ।

विद्युत्प्रभ उवाच ।

देवि पूर्व्वमृपिस्त्वासीदादिसर्गेकसम्भवः ।

सखा सारस्वती जातः सुपाश्वी नाम वै विभुः ॥ २ ।

तस्याभवन्महातेजाः सिन्धुदीपः प्रतापवान् ।

स हि तीव्रस्तपस्तेपे माहिषत्यां पुरोत्तमे ॥ ३ ।

कुर्व्वतम्बु तपो घोरं निराहारस्य शोभने ।

आद्या तु विप्रचित्तेः सा सुता परमशोभना ।

माहिषतीति विख्याता रूपेणासदृशीभुवि* ॥ ४ ।

सा सखीभिः परिवृता विहरन्ती यदृच्छया ।

आगता मन्दरद्रोणीं तत्रापश्यत्तपोवनम् ॥ ५ ।

मुनेरस्वरसंग्रस्य विविधद्रुममालितम् ।

क्षतागृहेस्तु विविधैर्वकुलैर्लकुचैस्तथा ।

चन्दनैः सन्दनैः शालैः सरलैरुपशोभितम्† ॥ ६ ।

* रूपेणासदृशा विभुरिति (क), (ख) ।

† शोभितेरिति (ख) ।

विचित्रवनखण्डेष भूषितस्तु महात्मनः ।
 दृष्ट्वायमपदं रम्यं साऽसुरी कन्यका शुभम् ।
 माहीष्मती वरारीहा चिन्तयामास भामिनी ॥ ७ ।
 भीषयित्वाऽहमेनस्तु तापसत्त्वायमे स्वयम् ।
 तिष्ठामि क्रीडती साहं सखीभिः परमार्चिता ॥ ८ ।
 एवं सञ्चिन्त्य सा देवी महिषी सम्बभूव ह* ।
 सखीभिः सह विश्वेशि तीक्ष्णशृङ्गाग्रधारिणी ॥ ९ ।
 तमृषिं भीषितुं† ताभिः सह गत्वा वरानना ।
 अस्मां विभीषितस्ताभिस्तां ज्ञात्वा ज्ञानचक्षुषा ।
 आसुरीं क्रोधसम्पन्नः शयाप शुभलोचनाम् ॥ १० ।
 यस्माद्वीषयमे मान्त्वं महिषीरूपधारिणी ।
 अतो भव महिष्येव पापकर्म्म शतं समाः ॥ ११ ।
 एवमुक्ता ततः सा तु सखीभिः सह त्रिपती‡ ।
 पादयोर्न्यपतत्तस्य शापान्तं कुरु जल्पती§ ॥ १२ ।
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स मुनिः करुणान्वितः ।
 शापान्तमकरोत्तस्या वाक्यञ्चिदमुवाच ह ॥ १३ ।
 अनेनैव स्वरूपेण पुत्रमेकं प्रसूय वै ।
 शापान्तो भविता भद्रे महाक्यं न मृषा भवेत् ॥ १४ ।

* सम्बभूव निति मा० ।

† भीषयितुमिति मा० ।

‡ त्रिपतीति मा० ।

§ जल्पतीति मा० ।

एवमुक्ता गता सा तु नर्मदातीरमुत्तमम् ।
 यत्र तपो तपो घोरं सिन्धुहीपो महातपाः ॥ १५ ।
 तत्र चेन्दुमती नाम दैत्यकन्यातिरूपिणी ।
 सा दृष्टा तेन मुनिना विवस्त्रा मज्जती जले ।
 चस्कन्द स मुनिः शुक्रं शिलाद्रीण्यां महातपाः ॥ १६ ।
 तच्च माहिष्यती दृष्ट्वा दिव्यगन्धि सुगन्धि च ।
 ततः सखीरुवाचेदं पिबामीदं जलं शुभम् ॥ १७ ।
 एवमुक्ता तु सा पीत्वा तच्छुक्रं मुनिसम्भवम् ।
 प्राप्ता गर्भं मुनेर्वीर्यात्पुत्रे च तदा सती ॥ १८ ।
 तस्याः पुत्रोऽभवद्दीप्तान्महाबलपराक्रमः ।
 महिषेति* स्मृतो नाम्ना ब्रह्मवंशविवर्धनः ॥ १९ ।
 स त्वां वरयते देवि देवसैन्यविमर्दनः ।
 स सुरानपि जित्वा र्जां त्रैलोक्यञ्च तवानघे ।
 दास्यते देवि सुप्रीतस्तव सर्व्वं महासुरः ।
 तस्यात्पोषप्रदानेन कुरु देवि महत्कृतम् ॥ २० ।
 एवमुक्ता तदा देवी तेन दूतेन शोभना ।
 जहास परमा देवी वाक्यं नीवाच किञ्चन ॥ २१ ।
 तस्या हसन्त्या दूतोऽसौ त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
 ददर्श कुक्षौ सम्भ्रान्तस्तत्क्षणात्समजायत† ॥ २२ ।

* महिष इति साधु ।

† समपद्यतेति (ग) ।

ततो देव्याः प्रतीहारी जयास्या अतितेजसा ।

देव्या इदि स्थितं वाक्यमुवाच तनुमध्यमा ॥ २३ ।

जया उवाच ।

कन्यार्थो वदते* यत् तत्त्वया समुदीरितम् ।

यदि नाम व्रतज्ञास्याः कौमारं सर्वकालिकम् ॥ २४ ।

अपि चान्याः कुमार्योऽपि सन्ति देव्याः पदानुगाः ।

तासामेकापि नो लभ्या किमु देवी स्वयं शुभा ।

याहि दूत त्वरं† मा ते किञ्चिदन्यद्विविध्यति ॥ २५ ।

एवमुक्त्वा गतो दूतस्तावहोन्मि महामुनिः ।

आयातो नारदस्तूर्णं‡ गृण्यन्मैः॥महातपाः ॥ २६ ।

दिष्ट्या दिष्ट्येति चागत्य तां कन्यां प्रणिपत्य च§ ।

उपविष्टो जगादाथ आसने परमे॥र्चितः ।

प्रणम्य देवीः सर्वास्ताः उवाच च महातपाः ॥ २७ ।

देवि देवैरहं प्रीतः प्रेषितोऽस्मि तवान्तिकम् ।

महिषाख्येन दैत्येन युधि देवा विनिर्जिताः॥ ॥ २८ ।

* वदतीति साधु ।

† त्वरमित्यादि, त्वरया, सत्वरं वेति साधु ।

‡ नृपप्रवेति (ग) ।

§ दिष्ट्यादिष्येति वदतस्मा देवीं गृहणीयनामिति (ग) ।

॥ देवी सर्वज्ञेतिमिति (ग) ।

॥ विनिक्ता देवि दैत्येन महिषाख्येन निर्जिता इति (ग) । अथ विधिर्तेनिर्जिते-

रिति कृते तु मङ्गलि. स्यात् ।

त्वाङ्गहीतं प्रयत्नं स कृतवान्देवि दैत्यराट् ।

एवमुक्त्वाऽस्मि* देवैस्त्वां बोधयामि वरानने ॥ २८ ।

स्थिरीभूता महादेवी तं दैत्यमतिघातय ।

उक्तेवान्तर्हितः सद्यो नारदः स्नेह्यया ययौ ।

देवी च कन्यास्ताः सर्वाः सन्नह्यन्तामुवाच ह ॥ २९ ।

ततः कन्या महाभागाः सर्वास्ता देवीशासनात् ।

बभूवुर्गौररूपिण्यः खड्गचर्मधनुर्धराः ।

सङ्ग्रामहेतोः सन्तस्युः† दैत्यविध्वंसनाय ताः ॥ ३१ ।

तावद्दैत्यबलं सर्व्वं मुक्त्वा देवचमून्नुतम् ।

आययौ यत्र तद्देव्याः सन्नवं स्त्रीबलं महत् ॥ ३२ ।

ततस्ता युयुधुः कन्या दानवैः सह दर्पिताः ।

क्षणेन तद्बलन्ताभियुत्तरङ्गं निपातितम् ॥ ३३ ।

शिरांसि तत्र केषाञ्चिच्छिन्नानि पतितानि च ।

अपरेषां विदार्य्यारः कन्यादाः पान्ति शोणितम् ॥ ३४ ।

अन्ये कवस्यभूतान् ननृतुर्दैत्यनायकाः ।

एवं क्षणेन ते सर्व्वे विद्रुताः पापचेतसः ॥ ३५ ।

अपरे विद्रुताः सर्व्वे यत्रासौ महिषासुरः ।

ततो हाहाकृतं सर्व्वं तथा दैत्यबलं महत् ॥ ३६ ।

एवं तदाकुलं दृष्ट्वा महिषो वाक्यमब्रवीत् ।

* उक्त्वाऽप्येति (ग) ।

† सन्तस्युरिति चापे, सन्तस्युरे इति साधु ।

सेनापते किमेतद्वि बलं भस्मं ममापतः । ३७ ।
 ततो यज्ञहनुर्नामा देव्यो हस्तिस्वरूपवान्
 उवाच भस्ममेतद्वि कुमारीभिः समन्ततः ॥ ३८ ।
 ततो दुद्राव महिषस्ताः कन्या शुभलोचनाः ।
 गदामादाय तरमा घातितुन्तास्ततोऽसुराः ॥ ३९ ।
 यत्र तिष्ठति सा देवी देवगन्धर्व्वपूजिता ।
 तत्रैव सोऽसुरः प्रायायत देवो व्यवस्थिता ॥ ४० ।
 सा च दृष्ट्वा तमायान्तं विंगदस्तां वभूव ह ।
 धनुः खड्गं तथा शक्तिं शरान् शूलं गदान्तथा ॥ ४१ ।
 मुसलञ्च तथा चक्रं भिन्दिपालं तथैव च ।
 दण्डं पाशं ध्वजञ्चैव पद्मञ्चेति च विंगतिः ॥ ४२ ।
 भूत्वा विंगदृजा देवी सिंहमास्थाय दंशिता ।
 सम्भार रुद्रं देवेगं रौद्रं संहारकारणम् ॥ ४३ ।
 ततोऽपध्वजः साक्षाद्गन्तव्येव आयया
 तथा प्रणम्य विज्रमः सर्व्वान्देवान्जयाम्यहम् ।
 त्वयि मन्त्रिधिमात्रे तु देवदेव मनातन ॥ ४४ ।
 एवमुक्त्वाऽसुरान्मञ्चीञ्जिगाय परमेश्वरी ।
 मुक्त्वा तमेकं महिषं गेपं हत्वा तमध्ययात् ।

* कन्या दुद्राव देवगानिति (य) ।

† विंगदृकेति आये, विंगतिदृकेति साधु । एवं परव विंगदुजति ।

‡ धनुः शक्तिं तथा खड्गमिति (ख) ।

§ दृग्ययमिति (ग) ।

यावद्देवी ततः सापि तां दृष्ट्वा सोऽपि दुहुवे ॥ ४५ ।
 कचिद्युध्यति* दैत्येन्द्रः कचिच्चैव पलायति ।
 कचित्पुनर्मृधञ्चक्रे कचित्पुनरुपारमत् ॥ ४६ ।
 एवं वर्षसहस्राणि दश तस्य तया सह ।
 दिव्यानि विगतानि स्युः† युध्यतश्चैव‡ ग्रामिने ॥ ४७ ।
 बभ्राम सकलस्वाजो ब्रह्माण्डं भीतमानसम् ।
 ततः कालेन महता यतशृङ्गे महागिरौ ।
 पङ्गामाक्रम्य शूलेन निहतो दैत्यनायकः§ ॥ ४८ ।
 गिरिच्छिन्द खड्गेन तत्र चान्तःस्थितः॥ पुमान् ।
 निर्गत्य विगतः स्वर्गं देव्याः शस्त्रनिपातनात् ॥ ४९ ।
 ततो देवगणाः सर्व्वं महिषं वीक्ष्य निर्जितम् ।
 स ब्रह्मकाः स्तुतिञ्चक्रुर्देव्यामुष्टेन चेतसा ॥ ५० ।

देवा ऊचुः ।

नमो देवि महाभागे गम्भीरे भीमदर्शने ।
 जयस्ये स्थितिसिद्धान्ते त्रिनेत्रे विश्वतोमुखि ॥ ५१ ।
 विद्याविद्ये जपे जाप्ये महिषासुरमर्हिनि ।

* दृष्ट्वातीति (क), (ख) ।

† बहुवचिन्त्यर्थे स्युरित्यर्थम् ।

‡ युध्यतस्तस्य शोभन इति (ग)

§ दैत्यसत्तम इति (ग) ।

॥ अतो स्थित इति (ग) ।

सर्वं न सर्वदेवेशि विष्णुरपि न वैष्णवि ॥ ५२ ॥

वीतयोक्तं भूवे देवि पद्मपत्रशुभे च ॥

शुद्धसत्त्वव्रतस्थे च चण्डरूपे विभावरी ॥ ५३ ॥

ऋद्विसिद्धिप्रदे देवि विद्येऽविद्येऽमृतं शिवे ।

शाङ्करी वैष्णवी ब्राह्मी सर्वदेवनमस्कृते ॥ ५४ ॥

घण्टाहस्ते त्रिशूलास्ते महामहिषमर्द्दिनि ।

उग्ररूपे विरूपाक्षि महामायेऽमृतस्त्रवे ॥ ५५ ॥

सर्वमत्त्वहिते देवि सर्वमत्त्वमये भूवे ।

विद्यापुराणशिष्यानां जननी भूतधारिणि ॥ ५६ ॥

सर्ववेदरहस्यानां सर्वमत्त्ववतां * शुभे ।

त्वमेव शरणं देवि विद्येऽविद्ये श्रियेऽम्बिके ॥ ५७ ॥

विरूपाक्षि तथा ज्ञान्तिः चांभितान्तर्जलेऽमले† ।

नमोऽस्तु ते महादेवि नमस्ते परमेश्वरि‡ ॥ ५८ ॥

शरणं त्वां प्रपद्यन्ते ये देवि परमेश्वरि ।

न तेषाञ्चायत्नं किञ्चिदशुभं रणसङ्कटे ॥ ५९ ॥

यद्य व्याघ्रभये घोरं चौरराजभये तथा ।

स्तवमेनं सदा देवि पठिष्यति यतात्मवान् ॥ ६० ॥

निगडस्थोऽपि यो देवि त्वां स्मरिष्यति मानवः ।

* सत्त्वमतामिति (ग) ।

† जलं त्रिले इति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके नमस्तं सर्वदेवानां भावनित्ये अथ दये इत्याधिकाङ्कं वर्तते ।

सोऽपि बन्धैर्विनिर्मुक्तः* सुसुखं वसते सुखी ॥ ६१ ।

वराह उवाच ।

एवं सुता तदा देवी देवैः प्रणतिपूर्वकम् ।

उवाच देवान् सुत्राणि वृणुध्वं† वरमुत्तमम् ॥ ६२ ।

देवा ऊचुः ।

देवि स्तोत्रमिदं ये हि पठिष्यन्ति तवानघे ।

सर्वकामसमापन्नान् कुरु देवि स नो वरः‡ ॥ ६३ ।

एवमस्त्विति तान्देवानुज्ज्ञा देवी परापरा ।

विससर्ज ततो देवान् स्वयं तत्रैव संस्थिता ॥ ६४ ।

एतद्वितीयं यो जन्म वेद देव्या धराधरे ।

स वीतशोको विरजाः पदं गच्छत्यनामयम् ॥ ६५ ।

इति वराहपुराणे विष्णुक्रियाहोमो महिषासुरवधी नाम

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

* विसृक्तस्त्विति (ग) ।

† वृणुध्वमिति (ख), वृणुन्विति (ग) ।

‡ भुगो वर इति ।

पञ्चवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

या सा नीलगिरिं याता तपसे धृतमानसा ।
रौद्री तमोद्भवा गतिस्तस्याः शृणु धरे व्रतम् ॥ १ ॥
तपः कृत्वा चिरं कालं पालयाम्यखिलं जगत् ।
एवमुद्दिष्य पञ्चाग्निं साधयामास भामिनी ॥ २ ॥
तस्याः कालान्तरे देव्यास्तपन्त्यास्तपः उत्तमम् ।
कुरुमि महार्तजाः ब्रह्मदत्तवरोऽसुरः ॥ ३ ॥
समुद्रमध्ये रत्नाढ्यं पुरमस्ति महावनम् ॥
तत्र राजा स दैत्येन्द्रः सर्वदेवभयङ्करः ॥ ४ ॥
अनेकयतमाहस्रकोटिकोटितथोत्तरेः ।
असुरैरन्वितः श्रीमान्वितीयो नमुचिर्यथा ॥ ५ ॥
कालेन महता चामौः लोकपालपुराण्यथ ।
जिगीषुः सैन्यसंवीतो देवैर्युद्धमरोचयत् ॥ ६ ॥

उत्तिष्ठतस्तस्य महासुरस्य

समुद्रतोयं वष्टुधेऽतिमात्रम् ।

* अचिरं कालेति (ग) ।

† तप्यमानायास्तप इति साधु ।

‡ महावरमिति (ग)

§ मोक्षे इति (ग) ।

अनेकनकयहमीनजुष्ट-
 माप्रावयत्पर्वतसानुदेशान्* ॥ ७ ।
 अन्तःस्थितानेकसुरारिसङ्घा-
 द्विचित्रवर्मायुधचित्रशोभम् ।
 भीमं बलं वर्ञ्जितचारयोधं
 विनिर्ययी सिन्धुजलादिशालात्† ॥ ८ ।
 तत्र द्विपा दैत्यवरैरुपेताः
 समानघण्टायुतकिङ्किणीकाः ।
 विनिर्ययुः* स्वाकृतिभीषणाश्च
 समत्वमुच्चैः खलु दर्शयन्तः ॥ ९ ।
 अश्वास्तथा काञ्चनपीठनदा
 रौहिण्युक्ताः सितचामरैश्च‡ ।
 व्यवस्थितास्ते सममेव तूर्णं
 विनिर्ययुर्लक्ष्यः कोटिशब्द ॥ १० ।
 रथा रविस्यन्दनतुल्यवेगाः
 सुचक्रदण्डाश्चित्रिवेणुयुक्ताः॥ ॥

* यद्वज्रालजुष्टमिति (ग) ।

† आपातशस्त्रवर्तसारदेशानिति (क), (ख) ।

‡ विशालमिति (ग) ।

§ रौहितमस्यैः समभा जलान्तरिति (ग) ।

॥ चित्रिवेणुयुक्ता इति (ख) ।

सुशस्त्रयन्त्राः परि*पीडिताङ्गा-

श्चलन्त्यमन्त्राः† त्वरितं विशक्ताः ॥ ११ ।

तथैव योधाः स्थगितेतरतरा-

स्तितीर्षवो ये वरतूणपाणयः ।

पदे पदे लब्धजयाः प्रहारिणो

विरेजुरुच्चैरसुरानुगा भृशम् ॥ १२ ।

देवेषु चैव भग्नेषु विनिर्गत्य जलान्ततः ।

चतुरङ्गवलोपेतः प्रायादिन्द्रपुरं प्रति ॥ १३ ।

युयोध च सुरैः सार्धं‡ रुरुदैत्यपतिस्तथा ।

मुद्गरैर्मृगलैर्घोरैः§ शरैर्दण्डायुधैस्तथा ।

जघ्नुर्दैत्याः§ सुरान् संख्ये सुराश्चैव तथासुरान् ॥ १४ ।

एवं क्षणमथो युद्धा तदा देवाः सवासवाः ।

असुरैर्निर्जिताः सद्यो दुद्रुवुर्विमुखा भृशम् ॥ १५ ।

देवेषु चैवभग्नेषु विद्रुतेषु विशेषतः ।

असुरः सर्वदेवानामन्वधावत वीर्यवान् ॥ १६ ।

ततोदेवगणाः सर्वे द्रवन्तो भयविह्वलाः ।

नीलं गिरिवरं जग्मुर्यत्र देवी व्यवस्थिता ॥ १७ ।

* सुशस्त्रपवीपरीति (ग) ।

† चलन्त्यमन्त्रा इति (ख), (ग) ।

‡ शलैरिति (ग) ।

§ ययुर्दैत्या इति (ग) ।

रौद्री तपोरता देवी तामसी शक्तिरुत्तमा ।
 संहारकारिणी देवी कालरात्रीति तां विदुः ॥ १८ ।
 सा दृष्ट्वा तान्तदा देवान् भयत्रस्तान्विचेतसः ।
 मा भैष्टेत्युच्चकैर्देवी तानुवाच सुरोत्तमान् ॥ १९ ।

देव्युवाच ।

किमियं व्याकुला देवा गतिर्व उपलस्यते ।
 कथयध्वं द्रुतन्देवाः सर्व्वथा भयकारणम्* ॥ २० ।

देवा जघुः ।

अयमायाति दैत्यैन्द्रो हरुर्भीमपराक्रमः ।
 एतस्य† भीतावचस्व त्वं देवान् परमेश्वरि ॥ २१ ।
 एवमुक्त्वा तदा देवैर्देवी भीमपराक्रमा ।
 जहास परया प्रीत्या देवानां पुरतः शुभा ॥ २२ ।
 तस्या हसन्त्या वक्त्रात्तु बह्व्योदेव्योविनिर्ययुः ।
 याभिर्विश्वमिदं व्याप्तं विकृताभिरनेकशः ॥ २३ ।
 पाशाङ्कुशधराः सर्वाः सर्वाः पीनपयोधराः ।
 सर्वाः शूलधरा भीमाः सर्वाश्चापधराः शुभाः ॥ २४ ।
 ताः सर्वाः कोटिशो देव्यस्तां देवीं वेद्यः‡ संस्थिताः ।
 युयुधुर्दानवैः सार्धं बद्धतूणा महाबलाः ॥ २५ ।

* भयकारिणमिति (सू) ।

† एतस्येति विवदायां षष्ठी, एतस्यादिति साधु ।

‡ वेद्येति चाप, वेदिलेति साधु ।

क्षणेन दानवबलं तत्सर्वं निहतन्तु तैः ।
 देवाश्च सर्वे सम्पन्ना युयुधुर्दानवं बलम् ॥ २६ ।
 कालरात्र्या बलञ्चैव यश्च देवबलं महत् ।
 तत्सर्व्वन्दानवबलमनयद्यमसादनम् ॥ २७ ।
 एक एव महादैत्यो हरुस्तस्यौ महामृधे ।
 स च* मायां महारौद्रीं रौरवीं विससर्ज्ज ह ॥ २८ ।
 सा माया बहधे भीमा सर्व्वदेवप्रमोहिनी ।
 तथा विमोहिता देवाः सर्व्वे निद्रान्तु लेभिरे† ॥ २९ ।
 देवी च त्रिशिखेनाजौ तं दैत्यं समताडयत् ॥ ३० ।
 तथा तु ताडितस्यास्य दैत्यस्य शुभलोचने ।
 चर्ममुण्डे उभे सम्यक् पृथग्भूते बभुवतुः ॥ ३१ ।
 रुरोसु दानवेन्द्रस्य चर्ममुण्डे क्षणाद्यतः ।
 भ्रपहृत्याहरदेवी चामुण्डा तेन साऽभवत् ॥ ३२ ।
 सर्व्वभूतमहारौद्री या देवी परमेश्वरी ।
 संहारिणी तु या चैव कालरात्रिः प्रकीर्त्तिता ॥ ३३ ।
 तस्या ह्यनुचरा देव्या वाह्यसंख्यातकोटयः ।
 तास्तान्देवीं महाभागां परिवार्य्य व्यवस्थिताः ।
 याचयामासुरव्ययास्तास्तान्देवीं बुभुक्षिताः ॥ ३४ ।
 वयं देवि क्षुधाक्ताः स्मी देहि नो भोजनं शुभे ।

* स्वाधेति (ग) ।

† सद्यो निद्रान्तु भेजिरे इति (ग) ।

एवमुक्ता तदा देवी दध्यौ तासान् भोजनम् ॥ ३५ ।
 न चाध्यगच्छच्च* यदा तासां भोजनमन्तिकात् ।
 ततो दध्यौ महादेवं रुद्रं पशुपतिं विभुम् ॥ ३६ ।
 सोऽपि ध्यानात्समुत्तस्थौ परमात्मा त्रिलोचनः ।
 उवाच च द्रुतं देवीं किन्ते कार्यं विवक्षितम् ।
 ब्रूहि देवि वरारोहे यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ३७ ।

देव्युवाच ।

भक्ष्यार्थमासां देवेश किञ्चिद्वातुमिहार्हसि ।
 बलात्कुर्वन्ति मीमेता भक्षार्थिन्यो महाबलाः ।
 अन्यथा मामपि बलाद्गच्छयिष्यन्ति ताः प्रभो ॥ ३८ ।

रुद्र उवाच ।

एतासां शृणु देवेशि भक्ष्यमेकं मयोदितम् ।
 कथ्यमानं वरारोहे कालरात्रे† महाप्रभे ॥ ३९ ।
 या स्त्री सगर्भा देवेशि अन्यस्त्रीपरिधानकम् ।
 परिधत्ते स्पृशेच्चापि‡ पुरुषस्य विशेषतः ।
 स भागोऽस्तु महाभागे कासाञ्चित्पृथिवीतले ॥ ४० ।
 अन्याम्बिन्द्रेषु वाऽन्नानां§ गृहीत्वा तत्र वै बलिम् ।

* नाध्यगच्छयदति (ग) ।

† कालरात्रीति (ग) ।

‡ स्पृशेद्वापीति (ग) ।

§ बालानोति (क), (ख), अत्राऽपत्यानीत्यूर्ध्वं, सामान्यार्थे नपुंसकम् ।

लब्ध्वा भवन्तु सुप्रीता अपि वर्षशतान्यपि ॥ ४१ ।
 अन्याः स्रुतिगृहे च्छिद्रं गृह्णीयुस्तत्र पूजिताः ।
 निवसिष्यन्ति* देवेशि† तथान्या जातहारिकाः ॥ ४२ ।
 गृहे क्षेत्रे तडागेषु वाप्यद्यानेषु चैव हि ।
 अन्यचित्ता‡ रुदन्यो याः स्त्रियस्तिष्ठन्ति नित्यशः ।
 तासां शरीराण्याविश्य काञ्चि§ तृप्तिमवाप्स्यथ ॥ ४३ ।
 एवमुक्त्वा तदा देवीं स्वयं रुद्रः प्रतापवान् ।
 दृष्ट्वा रुरुच्च सबलमसुरेन्द्रं निपातितम् ।
 स्रुतिञ्चकार भगवान् स्वयं देवस्त्रिलोचनः ॥ ४४ ।

रुद्र उवाच ।

जयस्व देवि चामुण्डे जय भूतापहारिणि ।
 जय सर्वगत्ये देवि कालरात्रेण नमोऽस्तु ते ॥ ४५ ।
 विश्वमूर्त्ते शुभे शुद्धे विरूपाक्षि त्रिलोचने ।
 भीमरूपे शिवे वेद्ये महामाये महादये ॥ ४६ ।
 मनोजवे** जये जृम्हे भीमाक्षि क्षुभितक्षये ।

* निवसिष्यन्तीति आर्यः, निवस्यन्तीति साधु ।

† देशं चेति (ख) ।

‡ अन्यचित्ता इति (ख) ।

§ काञ्चिदिति (ग)

ण कालरात्रीति (ग) ।

॥ मार्कण्डेये देवीमाहात्म्येऽपि श्रीकोऽयं वर्णितः ।

** महाशवे इति (ख) ।

महामारि विचित्राङ्गे जय नृत्यप्रिये शुभे ॥ ४७ ।
 विकराले* महाकालि कालिके पापहारिणि ।
 पाशहस्ते दण्डहस्ते भीमरूपे भयानके ॥ ४८ ।
 चामुण्डे ज्वलमानास्ये तीक्ष्णदंष्ट्रे महाबले† ।
 शतयानस्थिते देवि प्रेतासनगते शिवे ॥ ४९ ।
 भीमाक्षि भीषणे देवि सर्वभूतभयङ्करि ।
 कराले विकराले च महाकाले करालिनि ।
 काली कराली विक्रान्ता कालरात्रि नमोऽस्तु ते ॥ ५० ।
 इति सुता तदा देवी रुद्रेण परमेश्विना ।
 सुतोष परमा देवी वाक्यञ्चेदमुवाच ह ।
 वरं वृणीष्व देवेश यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ ५१ ।
 रुद्र उवाच ।
 स्तोत्रेणानेन ये देवि त्वां सुवन्ति वरानने ।
 तेषान्त्वं वरदा देवि भव सर्व्वगता सती ॥ ५२ ।
 यद्येमन्त्रिःप्रकारन्तु देवि भक्त्या समन्वितः ।
 स पुत्रपौत्रपशुमान् समृद्धिमुपगच्छति ॥ ५३ ।
 यद्येमं शृणुयाद्भक्त्या त्रिशक्त्यासु समुद्भवम् ।
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तो पदङ्गच्छत्यनामयम् ॥ ५४ ।

* विकराक्षीति (ग) ।

† महायक्षे इति (क) ।

स रान्यमतुलं लेभे* भयेभ्यश्च प्रमुच्यते ॥ ६२ ।
यस्येदं लिखितं गेहे सदा तिष्ठति धारितम्† ।
न तस्याग्निभयं घोरं सर्पचौरादिजं भवेत् ॥ ६३ ।
यद्येवं पूजयेद्भक्त्या पुस्तकेऽपि स्थितं बुधः ।
तेन यष्टं‡ भवेत्सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ६४ ।
जायन्ते पशवः पुत्रा धनं धान्यं वराः स्त्रियः ।
रत्नान्यश्वास्तथा गावो दासा दास्यो भवन्ति हि§ ।
यस्येदं तिष्ठते॥ गेहे तस्य सम्पद्भवेद्भुवम् ॥ ६५ ।

• वराह उवाच ।

एतदेव॥ रहस्यन्ते कीर्तितं भूतधारिणि ।
रुद्रस्य खलु माहात्म्यं सकलं कीर्तितं मया ॥ ६६ ।
नवकोट्यसु चामुण्डा भेदभिन्ना व्यवस्थिताः ।
या रौद्री तामसी शक्तिः सा चामुण्डा प्रकीर्तिता ॥ ६७ ।
अष्टादश तथा कोट्यवैष्णव्या भेद उच्यते ।
या विष्णोः** राजसी शक्तिः पालनी चैव वैष्णवी ।

* लेभे इत्यार्षे, लभेतेति साधु ।

† धारिणीति (ग) ।

‡ यष्टमिति साधु ।

§ भवन्त्यपीति (ख) । रत्नान्यश्चनवा भूत्या यानान्याः भवन्त्युत इति (ग) ।

॥ तिष्ठतीति साधु ।

॥ एतद्वेतीति (ग) ।

** या सालिति (ग) ।

या ब्रह्मशक्तिः सत्त्वस्या सा अनन्ता प्रकीर्तिताः ॥ ६८ ।
 एतासां सर्वभेदेषु पृथगेकैकशो धरेत् ।
 सर्वासां भगवानुद्रः सर्वगश्च पतिर्भवेत् ॥ ६९ ।
 यावन्त्यस्या महाशक्त्यास्तावद्रूपाणि शङ्करः ।
 कृतवांस्ताश्च भजते पतिरूपेण सर्वदा ॥ ७० ।
 यश्चाराधयते तस्य रुद्रस्तुष्टो भविष्यति § ।
 सिध्यन्ति तस्य कामाश्च मनसा चिन्तिता अपि ¶ ॥ ७१ ।

इति वराहपुराणे विमर्शमाहात्म्यं नाम षष्ठ्यतितमोऽध्यायः ।

सप्तमवतितमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अथ रुद्रवतीत्यत्तिं शृणु देवि वरानने ।
 येन ज्ञातेन पापेभ्योः मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ।

* अनन्तास्तु प्रकीर्तिताः इति (ग) ।

† साधने इति (ख) ।

‡ कृतिवासाश्चिन्ति (ग) ।

§ यश्चाराधयेत्तान् तस्य रुद्रो भविष्यतीति (ग) ।

¶ सिध्यन्ति तास्तदा दिव्यो मन्त्रिणो नात्र संशय इति (ग) ।

* पापानामिति (ग) ।

ब्रह्मणा तु यदा सृष्टः पूर्व* रुद्रो* वरानने ।
 तृतीये जन्मनि विभुः पिङ्गाक्षो नीललोहितः ॥ २ ।
 तदा कौमूहलाङ्गना स्नाने तं जगृहे प्रभुः ।
 स्नानारूढस्तदा रुद्रो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥ ३ ।
 जन्मतश्च शिरो यद्वि पञ्चमन्तःकृगाद् ह ।
 मन्त्रमाथर्व्यं रुद्रो† येन सद्यः प्रमुच्यते ॥ ४ ।
 कपालिन् रुद्र वभ्रोऽथ भव कैरात सुव्रत ।
 पाहि विश्वं विशालाक्ष कुमार वरविक्रम ॥ ५ ।
 एवमुक्तस्तदा रुद्रो भविष्यैर्नामभिर्भवः ।
 कपालशब्दात्कपितस्तच्छिरो विचकर्त्त ह ॥ ६ ।
 वामाङ्गुष्ठनखेनाद्यं प्राजापत्यं विचक्षणः ।
 तन्निष्कृतं शिरो धात्रि हस्तलग्नं बभूव ह ॥ ७ ।
 तस्मिन्निष्कृते‡ शिरसि प्राजापत्यं त्रिलोचनः ।
 ब्रह्माणं प्रयतोभूत्वा रुद्रो वचनमब्रवीत् ॥ ८ ।

रुद्र उवाच ।

कथं कपालं मे देव करात्पतति सुव्रत ।
 नश्यते§ च कथं पापं ममेतद्दद सुव्रत ॥ ९ ।

* ब्रह्मणा तु यदा रुद्र पूर्व सृष्ट इति (ग) ।

† धात्रीति (ग) ।

‡ तस्मिन् लिप्तेऽयेति (ग) ।

§ नश्यतीति साधु ।

ब्रह्मीवाच ।

इदमेव व्रतं देव चर कापालिकं विभो ।
 समयाचारसंयुक्तं कृत्वा खेनैव तेजसा ॥ १० ।
 एवमुक्तस्तदा रुद्रो ब्रह्मणाऽव्यक्तमूर्तिना ।
 आजगाम गिरिङ्गन्तुं माहेन्द्रं पापनाशनम् ॥ ११ ।
 तत्र स्थित्वा महादेवस्तच्छिरो विभिदे त्रिधा ।
 तस्मिन् भिन्ने पृथक्केशान् गृहीत्वा भगवान् भवः ॥ १२ ।
 यज्ञोपवीतुं कैशन्तु महास्थात्तमणींस्तथा* ।
 कपालशकलच्चैकमष्टकपूर्णं करे स्थितम् ॥ १३ ।
 अपरं खण्डशः कृत्वा जटाजूटे न्यवेशयत् ।
 एवं कृत्वा महादेवो बभ्रामेमां वसुम्बराम् ॥ १४ ।
 सप्तदीपवतीं पुण्यां मज्जंस्तीर्थेषु नित्यशः ।
 समुद्रे प्रथमं स्नात्वा ततो गङ्गां व्यगाहत ॥ १५ ।
 सरस्वतीं ततो गत्वा यमुनासङ्गमन्ततः ।
 शतद्रुञ्च ततो गत्वा देविकाञ्च महानदीम् ॥ १६ ।
 वितस्तां चन्द्रभागाञ्च† गोमतीं सिन्धुमेव च ।
 तुङ्गभद्रां तथा गोदामुत्तरे गण्डकीं तथा‡ ॥ १७ ।

* महदस्थिमणीं कथेति (क), (ख) ।

† (ख) पुनर्केतः परं साहस्योक्तव्यं नास्ति ।

‡ एतदङ्गे (ग) पुस्तके नास्ति ।

नेपालञ्च* ततो गत्वा ततो† रुद्रमहालयम् ।
 ततोदारुवनं गत्वा केदारगमनम्युनः ॥ १८ ।
 भद्रेश्वरं‡ ततो गत्वा गयां पुण्यमथाऽगमत् ।
 तत्र फल्गुऽकृतस्नानः पितृन् सन्तर्प्य यत्नतः ॥ १९ ।
 एवं॥ वेगेन सकलं ब्रह्माण्डं भूतधारिणि ।
 बभ्राम सर्वदेवेशः षष्ठेऽब्दे तस्य चापतत् ।
 परिधानन्तु कौपीनं नग्नः कापालिकोऽभवत्॥ ॥ २० ।
 पुनरद्भ्यश्चान्तस्तीर्थे तीर्थे हरः स्वयम् ।
 कपालन्यक्तुकामः सन्तद्वस्तात्तत्तु नापतत्** ॥ २१ ।

* ऊर्द्धगच्छति (ग) ।

† यत इति (ग) ।

‡ महेश्वरमिति (ग) ।

§ गयां गलेति (ग) ।

॥ पश्चादिति (ग) ।

॥ नग्नः कौपीनोऽभवत्तदेति (ख) ।

भमतः परिधानन्तु कौपीनं रसनागतम् ।

तस्मिन्नु पतिते देवि नग्नः कापालिकोऽभवदिति ॥ (ग)

** पुनरद्भ्यश्चान्तो भ्रह्माण्डं तीर्थकारणात् ।

तीर्थे तीर्थे हरः स्वात्वा कपालं त्यक्तुमिच्छति ।

त्यजतोऽपि न तद्वस्ताच्छावते भूतधारिणीति (ग) ॥

ततोऽद्मेकं बभ्राम हिमवत्पर्वते शुभे* ।
 गत्वा हरिहरक्षेत्रं स्नात्वा देवाङ्गदे तथा ।
 सोमेश्वरं समभ्यर्च्य गतोऽसौ चक्रतीर्थकम् ॥ २२ ।
 तत्र स्नात्वा तथा नत्वा त्रिजलेश्वरसंज्ञितम् ।
 अयोध्यायां तथा गत्वा वाराणस्यां ततोऽगमत् ॥ २३ ।
 द्वादशाद्वैर्गतवतः सीमाचारिगणैस्तथा ।
 बलात्कारेण तदस्तात्कपालं पातितं भुवि ।
 कपालमोचनं तीर्थं ततो जातमघापहम् ॥ २४ ।
 गङ्गाभ्रसि ततः स्नाप्य† विश्वेशम्पूज्य भक्तितः ।
 रुद्रो विशुद्धिमापन्नो मुक्तः स ब्रह्महत्याया ॥ २५ ।
 कपालमोचनं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

* इतः षड्विंशश्लोकपर्यन्तं (ग) पुस्तकेऽन्यथैव पाठः । यथा-
 ततोऽन्यद्वर्षमेकसु वर्तते हिमवद्भिर्गौ ।
 भ्रमतो विभ्रमो जातस्त्रिनेत्रस्य महात्मनः ॥
 पुनरद्भ्यश्चान्यत्परमेष्ठी वृषाकपिः ।
 बभ्राम रुद्रस्तीर्थानि पुराणानि समन्ततः ॥
 कस्यचित्स्य कालस्य द्वादशेऽन्दे धराधरे ।
 वाराणसीं गतो देवस्तत्र स्नानमथारभत् ॥
 गङ्गायां देवदेवेशो यावन्मज्जति भामिनि ।
 भवत्कपालं पतितं दृष्ट्वायादृक्कणः पुरा ॥
 कपालमोचनं नाम तत्तीर्थमनुत्तमम् ।

† पृथिव्यां प्लातिसगमद्वाराण्यसौ धराधरे ॥

‡ स्नापयित्वेति साधु ।

यच्चाप्नुतो नरो भक्त्या ब्रह्महा तु विशुध्यति ॥ २६ ।

कपालं पतितं दृष्ट्वा रुद्रहस्ताच्चतुर्मुखः ।

आगतो देवसहितो वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ २७ ।

ब्रह्मोवाच ।

भव रुद्र विरूपाक्ष लोकमार्गव्यवस्थितः* ।

व्रतानि कुरुते देव त्वत्कृतानि हि पुत्रक ।

स त्वत्प्रसादाद्देवेश ब्रह्महापि विशुध्यति ॥ २८ ।

यद्गतं नग्नकापालं यद्वाभ्रव्यन्त्वया कृतम् ।

यत्कृतं शुद्धशैवञ्चै तत्तन्नाम्ना भविष्यति ॥ २९ ।

मां पुरस्कृत्य देवस्त्वं पूज्यसे यैर्विधानतः ।

तेषां शास्त्राणि सर्वाणि शास्त्रं पाशुपतं तथा ।

* इतोऽपि त्रिंशच्छ्लोकपर्यन्तं (ग) पुस्तकेऽन्यथा पाठी दृश्यते । यथा-

रुद्र भव विरूपाक्ष लोकमार्गे व्यवस्थितः ।

व्रतानि कुरुते देव त्वत्कीर्णानि महाप्रभ ॥

कपालं गृह्य यद्गतं कपालव्ययपाणिना ।

तद्गतं नग्नकापालं भविष्यति तृणां भुवि ॥

यच्च ते बभूता जाता हिमवत्यचलोत्तमे ।

भ्रमतस्तद्गतं देव बाभ्रव्यन्तद्भविष्यति ॥

यश्चेदानीं त्रिगुह्यस्य तीर्थेऽस्मिन् देहगृहता ।

तच्छुद्धशैवं भवतु व्रतं ते पापनाशनम् ॥

ये पुरस्कृत्य देवास्तां पूज्यन्ते विविधान्विताः ।

शास्त्राणि तानि सर्वेषां कथयिष्यामि नाशया ॥

कथयस्व महादेव सविधानं समासतः ॥ ३० ।
 एवमुक्तस्ततोद्गो ब्रह्मणाऽव्यक्तमूर्तिना ।
 देवैर्ज्येति सन्तुष्टः कैलासनिलयं ययौ ॥ ३१ ।
 ब्रह्मा अपि सुरैः सार्द्धं गतः स्वर्लोकमुत्तमम् ।
 देवा अपि ययुः खञ्ज स्वस्थानं स्वं यथागतम् ॥ ३२ ।
 एतद्गुद्रस्य माहात्म्यं मया ते परिकीर्तितम् ।
 चरितं यच्च देवस्य वित्तं समभगद्भुवि ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे ब्रह्माह्मं नाम सप्तमवतितमोऽध्यायः ।

अष्टनवतितमोऽध्यायः ।

धरण्यवाच ।

योऽसौ सत्यतपा नाम लुब्धो भूत्वा द्विजो बभौ* ।
 येनारुणिव्याघ्रभयाद्रक्षितो यः स्वशक्तिः ॥ १ ।
 दुर्वासाः संश्रुतार्थश्च हिमवन्तं नगं ययौ ।
 तस्योपरि महश्चित्रं भवतीति त्वयेरितम् ।
 कीदृशं तन्ममाचक्ष्व महत्कीतृहन्तं विभो ॥ २ ।

* बभूवार्थे बभूविति प्रयोगः । द्विजो भूयीति कचिन् पाठः ।

वराह उवाच ।

स हि सत्यतपाः पूर्व्वं भृगुवंशोद्भवोद्भिजः ।
 दस्युसंसर्गसम्भूतो दस्युवत्समजायत ॥ ३ ।
 ततः कालेन महता ऋषिसङ्गात्पुनर्द्भिजः ।
 बभौ दुर्व्वाससा सम्यग्बोधितश्च विशेषतः ॥ ४ ।
 हिमाद्रेरुत्तरे पादे पुण्यभद्रा नदी शुभा ।
 तस्यास्तीरे शिला दिव्या नान्ना चित्रशिला धरे ॥ ५ ।
 न्यग्रोधश्च महांस्तत्र नान्ना भद्रो महावटः ।
 तत्र सत्यतपाः स्थित्वा तपः कुर्वन्महातपाः ॥ ६ ।
 स कदाचिक्कुठारेण चकर्त्त समिधः किल ।
 चिच्छेद् अङ्गुलीमेकां वामतर्ज्जनिकां मुनिः ॥ ७ ।
 क्षिप्वायामङ्गुली तस्य भस्मचूर्णं भवत्किल* ।
 न लोहितं न मांसन्तु न मज्जा तत्र दृश्यते ॥ ८ ।
 अङ्गुली सन्धिता तेन† पूर्व्ववच्चाभवत्कृते ॥ ९ ।
 तस्मिन् भद्रवटे चैकं मिथुनं किन्नरं स्थितम् ।
 रात्री सुप्तमृषेस्तस्य दृष्ट्वा तन्महदद्भुतम् ।
 प्रभाते विमले प्राप्तमिन्द्रलोकमिति स्मृतिः ॥ १० ।
 अथेन्द्रेण सुराः सर्व्वे यक्षगन्धर्व्वकिन्नरैः‡ ।

* (ग) पुस्तके श्लोकस्यास्य परार्द्धं परश्लोकस्य पूर्वार्द्धञ्च न स्तः ।

† अङ्गुलीसन्धिविधानेनेति (ग) ।

‡ सहार्थे तृतीया । किन्नरा इति (ग) ।

पृष्टाः किञ्चिदिहाश्चर्यमपूर्वं कथ्यतामिति ॥ ११ ।
 तत्र रुद्रसरस्तीरे यदेतन्निधुनं शुभम् ।
 स्थितं किन्नरयोस्तच्च वाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ १२ ।
 दृष्टन्तु महदाश्चर्यं पुण्यभद्रातटे शुभे ।
 यदेतत्सत्यतपसः समवोचत्ततः शुभे* ॥ १३ ।
 स्नवणं भस्मनश्चैव श्रुतं सर्व्वं शशंस ह ।
 तच्छ्रुत्वा सहसा शक्रो विस्मितो विष्णुमब्रवीत् ॥ १४ ।
 आगच्छ विष्णो गच्छामो हिमवत्पार्श्वमुत्तमम् ।
 तत्राश्चर्यमपूर्वं मे कथितं किन्नरेण ह ॥ १५ ।
 एवमुक्तस्ततो विष्णुर्वाराहं रूपमग्रहीत् ।
 मृगयुञ्ज तथैवेन्द्रो जग्मतुस्तमृषिं प्रति ॥ १६ ।
 विष्णुर्वाराहरूपेण ऋषिदृष्टिपथे स्थितः ।
 भूत्वा दृश्योऽप्यदृश्योऽभूत्पुनरेव च दृश्यते ॥ १७ ।
 तावदिन्द्रो धनुष्पाणिस्तीक्ष्णसायकधृग्वने† ।
 आगत्य सत्यतपसमृषिमेनमुवाच ह ॥ १८ ।
 भगवन्निह दृष्टस्ते वराहः पृथुलो महान् ।
 येन तं हन्मि भृत्यानां पोषणाय महामुने ॥ १९ ।

* दृष्टं किञ्चिदिहाश्चर्यं दृष्टिम् हिमवद्गिरी ।

पुण्यभद्रानदीतीरे महदाश्चर्यमुत्तमम् ।

यदेतत्सत्यतपसः समवोचत्ततः शुभे ॥ इति (ग)

† क्षयमिति (ग) ।

एवमुक्तोमुनिस्तेन चिन्तयामास तत्क्षणात् ।
यदि तं दर्शयाम्यस्मै वराहं हन्यते तदा ।
नो चेत्कुटुम्बः क्षुधया सीदत्यस्य न संशयः ॥ २० ।
जायापुत्रसमायुक्तो लुब्धकोऽयं क्षुधान्वितः ।
सशल्यश्च वराहोऽयं ममाश्रममुपागतः ॥ २१ ।
एवं गते तु किं कार्यमयासौ चिन्तयन् प्रभुः* ।
नाध्यगच्छत बुद्धिश्च क्षणात्तस्य व्यजायत ॥ २२ ।

दृष्टं चक्षुर्निहितं जङ्गमेषु
जिह्वा वक्तुं मृगयौ तद्विदुष्टम् ।
दृष्टं चक्षुर्नास्ति जिह्वेह वक्तुं
जिह्वायाः स्यात्तत्त्वतोऽस्तीह चक्षुः ॥ २३ ।
एवं श्रुत्वा हावपि तस्य तुष्टौ
इन्द्राविणू दर्शयन्तौ स्त्रमूर्तिम् ।
वाक्यं चेदमूचतुर्ब्रूहि नो ते
तुष्टौ धन्यं वरमेकं वदस्व
तच्छ्रुत्वाऽसौ सत्यतपा उवाच ॥ २४ ।
न चातिरिक्तोऽस्ति वरः पृथिव्याम् ।
यद्वष्टौ मे पुरतो देवदेवा-
वलं वरेणापि कृतार्थतासीत् ॥ २५ ।
तथापीदं ये सदा पर्वकाले

विप्रा विप्रांश्चार्चयन्तीह भक्त्या ।

तेषां पापं नश्यतां* मासमेकं

यत्सञ्चितं त्वेष एको वरोऽस्तु ॥ २६ ।

मुक्तिञ्चाहं व्रजामीति द्वितीयोऽस्तु वरो मम ॥ २७ ।

तथेत्युक्त्वा तु तौ देवौ दत्त्वा तस्य वरं शुभम् ।

अदर्यनं गतौ देवौ सोऽपि तत्र व्यवस्थितः ।

लब्ध्वा वरं सत्यतपा ब्रह्मभूतोऽभवद्बुद्धि ॥ २८ ।

यावदास्ते शुभे देशे कृतकृत्यो महामुनिः ।

तावत्तस्य गुरुस्तत्र आरुणिः समदृश्यत ।

पृथ्वीं प्रदक्षिणीकृत्य तीर्थहेतोर्विचक्षणः ॥ २९ ।

तेन चासौ महाभक्त्या पूजितो मुनिपुङ्गवः ।

पाद्याचमनगोदानैः कृतासनपरिग्रहः ॥ ३० ।

ज्ञात्वा स शिथं सिद्धन्तु तपसा दग्धकिल्बिषम् ।

उवाच विनयापन्नं प्राञ्जलिं पुरतः स्थितम् ॥ ३१ ।

आरुणिरुवाच ।

पुत्र सिद्धोऽसि तपसा ब्रह्मभूतोऽसि सुव्रत ।

इदानीमात्मना सार्द्धं मुक्तिकालो मतोऽस्ति ते ॥ ३२ ।

उत्तिष्ठ गम्यतां पुत्र मया सार्द्धं परं पदम् ।

यद्गत्वा न पुनर्जन्म भवतीति न संशयः ॥ ३३ ।

एवमुक्त्वा तु तौ सिद्धौ उभौ सत्यतपारुणी ।

ध्यात्वा नारायणं देवं तद्देहे तौ लयं गतौ* ॥ ३४ ।

यद्यापि शृणुयात्पादं पर्व्वीध्यायं सविस्तरम् ।

आवयेद्वापि स नरो गतिमिष्टामवाप्नुयात् ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे पर्व्वीध्यायो नाम अष्टनवतितमोऽध्यायः ।

नवनवतितमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

या सा माया शरीरात्तु ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।

गायत्राष्टभुजा भूत्वा चैत्रासुर*मयोधयत् ॥ १ ।

सैव नन्दाभवद्देवी देवकार्य्यचिकीर्षया ।

महिषाख्यासुरवधं कुर्व्वती ब्रह्मणेरिता† ।

वैष्णव्याख्या ततो देव कथमेतद्धि शंस मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

इयं जगद्धिता देवी गङ्गा शङ्करसुप्रिया ।

* तदहस्ती दिवं गताविति (ग) ।

* वैत्रासुर इति (ग) ।

† ब्रह्मणेरितमिति (ग) ।

क्वचित्किञ्चिद्भवेत्तं स्वपदं वेद सर्व्ववित् ॥ ३ ।
 स्वायम्भुवे हतोदेत्यो वैष्णव्या मन्दरे गिरौ ।
 महिषाख्यः परः पञ्चाक्ष वै चैत्रासुरो हतः* ।
 नन्दया निहतो विष्ये महाबलपराक्रमः ॥ ४ ।
 अथवा ज्ञानशक्तिः सा महिषोऽज्ञानमूर्त्तिमान् ।
 अज्ञानं ज्ञानसाध्यन्तु भवतीति न संशयः ॥ ५ ।
 मूर्त्तिपक्षे चेतिहासममूर्त्ते चैकवद्बुद्धि ।
 ख्याप्यते† वेदवाक्यैश्च इह सा वेदवादिभिः ॥ ६ ।
 इदानीं शृणु मे देवि पञ्चपातकनाशनम् ।
 यजनन्देवदेवस्य विष्णोः पुत्रवसुप्रदम् ॥ ७ ।
 इहजन्मनि दारिद्र्यः‡ व्याधिकुष्ठादिपीडितः ।
 अलक्ष्मीवानपुत्रस्तु§ योभवेत्पुरुषो भुवि ॥ ८ ।
 तस्य सद्यो भवेन्नक्ष्मीरायुर्वित्तं सुतः सुखम् ।
 दृष्ट्वा तु मण्डलगतं देवं देव्या समन्वितम् ॥ ९ ।
 नारायणं परन्देवं यः पश्यति विधानतः ।
 आचार्य्यदर्शितं देवि मन्त्रमूर्त्तिमयोनिजम् ॥ १० ।
 कार्तिके मासि शुक्लायां द्वादश्यान्तु विशेषतः ।

* वृत्रासुरः पुनरिति (ग) ।

† ख्यायत इति (क), (ख) ।

‡ द्रव्यादीति (ख) ।

§ नैव देवीति (क) ।

सर्वांसु वा यजेद्देवं हादशीषु विधानतः ॥ ११ ।
 संक्रान्त्यां वा महाभागं चन्द्रसूर्यग्रहे तथा* ।
 यः पश्यति हरिं देवि पूजितं गुरुणा शुभे ।
 तस्य सद्योभवेक्षुष्टिः पापध्वंसश्च जायते ।
 सामान्यदेवतानाञ्च भवतीति न संशयः ॥ १२ । १३ ।
 ब्राह्मणक्षत्रियविशां भक्तानान्तु परीक्षणम् ।
 संवत्सरं गुरुः कुर्याज्जातिशौचक्रियादिभिः ।
 उपासन्नान्ततोच्चात्वा हृदयेनावधारयेत् ॥ १४ ।
 तेऽपि भक्तिमतोः† उच्चात्वा आत्मानं परमेश्वरम्‡ ।
 संवत्सरं गुरोर्भक्तिं कुर्युर्विष्णोरिवाचलाम् ॥ १५ ।
 संवत्सरे ततः पूर्णे गुरुश्चैव प्रसादयेत् ।
 भगवंस्त्वत्प्रसादेन संसारार्णवतारणम् ।
 इच्छामस्त्वैहिकीं लक्ष्मीं विशेषेण तपोधन ॥ १६ ।
 एवमभ्यर्च्य मेधावीणं गुरुं विष्णुमिवाग्रतः ।
 अभ्यर्चितस्तैः सोऽप्याशु दशम्यां कार्तिकस्य तु ॥ १७ ।
 क्षीरवृक्षसमुद्भूतं दन्तकाष्ठं समन्तकम्॥ ।

* ग्रहेऽपि वेति (ग) ।

† उपसन्नमिति (ग) ।

‡ भक्तिमन्त इति साधु ।

§ परमेश्वरे इति (ग) ।

॥ विद्यावानिति (ग) ।

॥ मन्त्रितं परमेश्वरेण इति (ग) ।

भक्षयित्वा स्वपेयुर्हि देवदेवस्य सन्निधौ ॥ १८ ।
 स्वप्राण्टट्ठा गुरोरपे आवयेत* विचक्षणः ।
 ततः शुभाशुभं तत्र लक्षयेत्परमोगुरुः ॥ १९ ।
 एकादश्यामुपोष्यैवं स्नात्वा देवालयं व्रजेत् ।
 गुरुस्य मण्डलं भूमौ कल्पितायान्तु वर्त्तयेत् ॥ २० ।
 लक्षणेर्विविधैर्भूमिं लक्षयित्वा विधानतः ।
 षोडशारं लिखेच्चक्रं सर्व्वतोभद्रमेव च† ॥ २१ ।
 अथवा अष्टपत्रञ्च‡ लिखित्वा दर्शयेद्बुधः ।
 नेत्रबन्धन्तु कुर्व्वीत सितवस्त्रेण यत्नतः ॥
 वर्णानुक्रमतः शिथ्यान् पुष्पहस्तान् प्रवेशयेत् ॥ २२ ।
 नवनाभं यदा कुर्यान्मण्डलं वर्णकैर्बुधः ।
 तदानीं पूर्व्वतो देवमिन्द्रपूर्व्वन्तु§ पूजयेत् ॥ २३ ।
 लोकपालैः समं पूज्यन् अग्निं सम्पूजयेच्छुभे ।
 स्वदिक्षु तद्दद्याम्यायां नैर्ऋत्याच्चिर्ऋतिं न्यसेत् ॥ २४ ।
 वरुणं वारुणायाञ्च वायुं वायव्यतो न्यसेत् ।
 धनदञ्चोत्तरे न्यस्य रुद्रमीशानगोचरे ॥ २५ ।

* आवयेदिति साधु ।

† एवमेति (ख), नवनाभमथापि वेति (ग) ।

‡ अष्टपत्रमर्थोनापीति (ग) ।

§ ऐन्द्रशान्विति (ग) ।

॥ तद्दिति (ग), पूज्यति पाठे पूजयित्वेति साधु ।

पूज्यैव तु विधानेन दिक्क्षेत्रेषु व्यवस्थितान् ।
 पद्ममध्ये तथा विष्णुमूर्चयेत्परमेश्वरम् ॥ २६ ।
 पूर्वपत्रे बलं पूज्य* प्रद्युम्नं दक्षिणे तथा ।
 अनिरुद्धं तथा पूज्य† पश्चिमे चोत्तरे तथा ।
 पूजयेद्वासुदेवन्तु सर्वपातकशान्तिदम् ॥ २७ ।
 ऐशान्यां विन्यसेच्छङ्खमाग्नेय्याञ्चक्रमेव तु‡ ।
 याम्यायान्तु गदां पूज्य वायव्यां पद्ममेव च ॥ २८ ।
 ऐशान्यां सुसल§म्पूज्य दक्षिणे गरुडं न्यसेत् ।
 वामतो विन्यसेत्क्षीं देवदेवस्य बुद्धिमान् ॥ २९ ।
 धनुश्चैव तु खड्गन्तु देवस्य पुरतो न्यसेत् ।
 श्रीवत्सं कौस्तुभश्चैव नवमस्तत्र कल्पयेत्॥ ३० ।
 एवं पूज्य यथान्यायं देवदेवं जनार्दनम् ।
 दिक्षु दलेषु॥ विन्यस्य अष्टौ कुम्भान्विधानतः ।
 वैष्णवं कलसश्चैवं नवमं तत्र कल्पयेत् ॥ ३१ ।
 स्नापयेन्मृत्तिकामन्तु वैष्णवेन घटेन ह ।

* पूर्वमिति (ख) ।

† पूज्यमिति (ग) ।

‡ च इति (ख) ।

§ सुशलमिति (ख), (ग) ।

॥ देवस्य पुरतो न्यसेदिति (ख), (ग) ।

॥ दिक्षुदलेष्विति (ग) ।

श्रीकामं आपयेत्तद्वैन्द्रेण तु घटेन च* ॥ ३२ ।
 प्राज्यप्रतापकामश्च आग्नेयेन तु आपयेत् ।
 मृत्युञ्जयविधानाय याम्येन अपनन्तथा† ।
 दुष्टप्रध्वंसनायालं निर्वर्तनं विधीयते ।
 शान्तये वारुणेनाशु पापनाशाय वायवे‡ ॥ ३४ ।
 द्रव्यसम्पत्तिकामस्य कौबिरेण विधीयते ।
 रौद्रेण ज्ञानहेतोश्च§ लोकपालपदामये॥ ३५ ।
 एकैकेन नरः स्नातः सर्वपापविवर्जितः ।
 भवेदव्याहतं ज्ञानं श्रीमान्विप्रो विचक्षणः ॥ ३६ ।
 किं पुनर्नवभिः स्नातो नरः पातकवर्जितः ।
 जायते विष्णुसदृशः सद्योराजाय वा भवेत्॥ ३७ ।
 अथवा दिक्षु सर्वासु यथासंख्येन लोकपान् ।
 पूजयेत् स्वशास्त्रोक्तविधानेन विधानवित् ॥ ३८ ।
 एवं सम्पूज्य देवांश्च** लोकपालान् प्रसन्नधीः ।
 पश्चात्प्रदक्षिणान् शिष्यान् बडनेत्रान् प्रवेशयेत् ॥ ३९ ।

* (ग) पुस्तके २२ र्ग्रीकान्तरवर्तिनाद्वयञ्च न क्षः ।

† आपयेत्तथ्यति (ख) ।

‡ वायवेर्नति माधु ।

§ हेतोस्त्विति (ग) ।

॥ क्रमेण त्विति (ग) ।

॥ पुनरिति (ग) ।

** तु इति (ख) ।

आग्नेयी वारुणी दग्धा वायुना विधिना ततः ।
 सीमेनाप्यायिता पश्चाच्छ्रावयेत्समयान् बुधः ॥ ४० ॥
 अनित्या ब्राह्मणा वेदां विष्णुर्ब्राह्मण एव च ।
 रुद्रमादित्यमग्निश्च लोकपालग्रहांस्ततः ॥ ४१ ॥
 गुरुं च* वैष्णवांश्चापि पुरुषः पूर्वदीक्षितः ।
 एवन्तु समयं ख्याप्य†‡ पश्चाद्गोमन्तु§ कारयेत् ॥ ४२ ॥
 ओं नमो भगवते सर्वरूपिणे ह्रँ फट् स्वाहा ॥
 षोडशाक्षरमन्त्रेण होमयेज्ज्वलिताग्नये ॥ ४३ ॥
 गर्भाधानादिकाश्चैव क्रियाः समवधारयेत् ।
 त्रिभिराहुतिभिश्चापि॥ देवदेवस्य सन्निधौ ॥ ४४ ॥
 होमान्ते दीक्षितः पश्चाद्दद्याच्च गुरुदक्षिणाम् ।
 हस्त्यश्वकटकादीनि हेमग्रामादिकनृपः*** ।
 दद्याच्च गुरवे प्राज्ञो मध्यमे मध्यमन्तया ॥ ४५ ॥
 एवं कृते तु यत्पुण्यं माहात्म्यञ्जायते धरे ।
 तन्न शक्यन्तु गदितुमपि वर्षशतैरपि ॥ ४६ ॥

* वा इति (ख) ।

† वा इति (ख) ।

‡ समये ख्याप्य इति (ख) ।

§ च इति (ख) ।

॥ विष्णवे स्वाहेति (ग) ।

॥ त्रिभिस्त्रिभिश्चाहुतिभिरिति (ग) ।

** नर इति (क), (ख) ।

दीक्षितात्मा पुनर्भूत्वा वराहं शृणुयाद्यदि ।
 तेन वेदपुराणानि सर्व्वे मन्त्राः ससंयहाः ॥ ४७ ।
 जप्ताः स्युः पुष्करे तीर्थे प्रयागे सिन्धुसङ्गमे ।
 देवागारे कुरुक्षेत्रे वाराणस्यां विशेषतः ॥ ४८ ।
 ग्रहणे विषुवे चैव यत्फलं जपतां भवेत् ।
 तत्फलं द्विगुणं तस्य दीक्षितो यः शृणोति च ॥ ४९ ।
 देवा अपि तपः कृत्वा ध्यायन्ते च वदन्ति च ।
 कदा नो भारते वर्षे जन्म स्याद्भूतधारिणि ॥ ५० ।
 दीक्षिताश्च भविष्यामो वराहं शृणुमः कथम् ।
 वराहं षोडशात्मानन्त्यक्ता देहं कदा वयम् ॥
 यास्यामः परमं स्थानं यद्गत्वा न पुनर्भवेत् ।
 एवं जल्पन्ति विबुधा मनसा चिन्तयन्ति च ॥ ५१ । ५२ ।
 अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ।
 वमिष्ठस्य च संवादं श्वेतस्य च महात्मनः ॥ ५३ ।
 स्वर्गवासे स्थितोऽस्मीति राजा महायशः ।
 आसीद्विलासते वर्षे श्वेतीराजा बृहत्तपाः ॥ ५४ ।
 स महीं सकलान्देविः सपत्नववनद्भुताम् ।

* पुरेति (ख) ।

† ध्यायन्तीति साधु ।

‡ नाम महामना इति (ग) ।

§ देवीमिति (ग) ।

दातुमिच्छन्स चोवाच वसिष्ठं तपसान्निधिम् ॥ ५५ ।

भगवन्दातुमिच्छामि ब्राह्मणेभ्यो वसुन्धराम् ।

देह्यनुष्ठां स चोवाच वसिष्ठो राजसत्तमम् ॥ ५६ ।

अन्नं देहि सदा राजन् सर्वकालसुखावहम् ।

अन्नेन चैव दत्तेन किन्न दत्तं महीतले* ॥ ५७ ।

सर्वेषामेव दानानामन्नदानं विशिष्यते† ।

अन्नाद्भवन्ति भूतानि अन्नेनैव च वर्धते‡ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन अन्नन्दानं ददस्व भोः§ ॥ ५८ ।

वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा स राजा न तथाकरोत् ॥ ५९ ।

रत्नवस्त्रमलङ्कारान् श्रीमन्ति नगराणि च ।

यत्किञ्चित्कोषजातं स द्विजानाह्वय तद्ददौ॥ ६० ।

स कदाचिन्मृपः पृथ्वीं जित्वा परमधर्मवित् ।

पुरोहितमुवाचेदं वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ ६१ ।

भगवन्मश्वमेधानां सहस्रं कर्तुमुत्सहे ।

सुवर्णरौप्यताम्राणि यागङ्गत्वा द्विजातिषु॥ ॥

दत्तानि तेन राज्ञा वै नान्नं दत्तं तथा जलम् ।

* (ख) पुष्पके एतदर्थं परश्वीकस्य च पूर्वार्द्धं न स्तः ।

† विशिष्यते इति सार्वजनिकः पाठः, स च लिपिकरप्रमादज इति परित्यक्तः ।

‡ विवर्धते इति (ग) ।

§ अन्नं ददस्व भूपते इति (ग) ।

॥ प्रदत्तं ब्राह्मणस्याथ कुञ्जरानजिनानि चेति (ग) ।

॥ द्विजातिष्विति विवचायां समसौ, द्विजातिभ्यः इति साधु ।

खल्यं वस्तु इति ज्ञात्वा सोऽब्रुवन् नाददन्मभुः ॥ ६२।६३ ।

एवं विभवयुक्तस्य तस्य राज्ञो महात्मनः ।

कालधनं वशादेवि मृत्युः समभवत्तदा ॥ ६४ ।

परलोके वर्त्तमानः स च राजा महामनाः ।

क्षुधया पीडितो ह्यासीत्तृपया च विशेषतः ॥ ६५ ।

आनिनायासरोभागङ्गत्वा श्वेताख्यपर्वतम् ।

तत्र प्राग्जन्ममूर्त्तिं च पुरा दग्धा महात्मनः ॥

तत्रास्थीनि स संगृह्य लिहन्नास्ते स पार्थिवः ।

पुनर्विमानमारुह्य दिवमाचक्रमे नृपः ॥ ६६।६७ ।

अथ कालेन महता स राजा शंसितव्रतः ।

तान्यस्थीनि लिहन्दृष्टो वसिष्ठेन महात्मना ॥ ६८ ।

उक्तश्च तेन किञ्च त्वं स्वास्थिं भुङ्क्ष्व नराधिप ।

एवमुक्तस्तदा राजा वसिष्ठेन महात्मना ।

उवाच वचनञ्चेदं श्वेतो राजा मुनिन्तदा ॥ ६९ ।

भगवन्क्षुधितश्चास्मि अन्नपानं पुरा मया ।

न दत्तं मुनिगार्हूल तेन मां बाधते क्षुधाः ॥ ७० ।

एवमुक्तस्ततो राज्ञा वसिष्ठो मुनिपुङ्गवः ।

उवाच च मुनिर्भूयः श्वेतं वाक्यं महानृपम् ।

किन्ती करोमि राजेन्द्र क्षुधितस्य विशेषतः ।

अदत्तं नोपतिष्ठेत् कस्यचित्किञ्चिदुत्तमम् ॥ ७१ ।

रत्नहेमप्रदानेन भोगवाञ्छायते नरः ।

अन्नपान*प्रदानेन सर्व्वकामैस्तु तर्पितः ।

तन्न दत्तं त्वया राजन्स्तोकं मत्वा नराधिप ॥ ७२ ।

श्वेत उवाच ।

अदत्तस्य च सम्प्राप्तिस्तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ।

शिरसा भक्तियुक्तेन याचितोऽसि महामुने ॥ ७३ ।

वसिष्ठ उवाच ।

अस्येकं कारणं येन जायते तन्न संग्रयः ।

तच्छृणुष्व† नरव्याघ्र कथ्यमानं मयाऽनघ ॥ ७४ ।

आसीद्राजा पुराकल्पे विनीताश्वेति‡ विश्रुतः ।

स सर्व्वमेधमारभे स्वयं क्रतुवरदृपः ॥ ७५ ।

यजता§नेन विप्रेभ्यो दत्ता गावो द्विपा वसु ।

नादन्तेन तदा दत्तं खल्यं मत्वा यथा त्वया ॥ ७६ ।

ततः कालेन महता मृतोऽसी जाङ्गवीजले ।

कृत्वा पुण्यं विनीताश्वः सार्व्वभौमो नृपोत्तमः॥ ७७ ।

स्वर्गञ्च गतवान्सोऽपि यथा राजन्भवान् प्रभो ।

असावपि क्षुधाविष्ट एवमेव गतो नृपः ॥ ७८ ।

* अन्नदानेति (ग) ।

† शृणुष्वेति चार्धं, शृणु इति साधु ।

‡ विनीताश्व इति साधु ।

§ यजमानेनेति साधु ।

॥ नृपोमहदिति (ग) ।

मर्त्तलोके नदीतीरे गङ्गायां नीलपद्मैतम्* ।

विमानेनार्कवर्णेन भास्वता देववन्धुपः ॥ ७९ ।

ददर्श च तदा राजा क्षुधितः स्वं कलेवरम् ।

पुरोहितन्दर्शाय हीतारं जाह्नवीतटे ॥ ८० ।

तद्वद्वाऽसावपि नृपः पप्रच्छ मुनिसत्तमम् ।

क्षुधायाः कारणं किं मे स हीता तमुवाच ह ॥ ८१ ।

तिलधेनुभवाव्राजञ्जलधेनुञ्च सत्तम ।

घृतधेनुञ्च धेनुञ्च रमधेनुञ्च पार्थिव ।

देहि शीघ्रं येन भवान् क्षुधया वर्ज्जितो भवेत् ॥ ८२ ।

तपते† यावदादित्यस्तपते वापि चन्द्रमाः ।

एवमुक्तस्ततो राजा तं पुनः पृष्ठवानिदम् ॥ ८३ ।

विनीताश्च उवाच ।

कथं सा दीयते ब्रह्मांस्तिलधेनुर्जिगीषुभिः ।

भुङ्क्ते स्वर्गञ्च विप्रेन्द्र तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ८४ ।

हीतोवाच ।

विधानन्तिलधेनोऽयः‡ त्वं शृणुष्व§ नराधिप ।

चतुर्भिः कुड्वैश्वैव॥ प्रस्थ एकः प्रकीर्तितः ॥ ८५ ।

* नीलपद्मैतम् इति (ग) ।

† तपतीति साधु । एवं परत्रापि ।

‡ धेनोस्त्विति (ग) ।

§ शृणु इति साधु ।

॥ चतुर्विंशतिकाभिधेति (ग) ।

सा तु षोडशभिः कार्या चतुर्भिर्वत्सकीभवेत्* ॥ ८६ ।
 नासा† गन्धमयी तस्या जिह्वा गुडमयी शुभा ।
 पुच्छे प्रकाशनीया सा घण्टाभरणभूषिता ॥ ८७ ।
 ईदृशीं कलयित्वा तु स्वर्णशृङ्गीन्तु कारयेत् ।
 कांस्यदेहां रौप्यसुरां पूर्वधेनुविधानतः ॥ ८८ ।
 कृत्वा तां ब्राह्मणायाश्च दद्याच्चैव नराधिपः ।
 कृष्णाजिनं धेनुवासो नन्दितां कल्पितां शुभाम् ॥ ८९ ।
 सूत्रेण सूत्रिताङ्गत्वा सर्वरत्नसमन्विताम् ।
 सर्वौषधिसमायुक्तां मन्त्रपूतान्तु दापयेत्‡ ॥ ९० ।
 अन्नं मे जायतामन्यऽत्पानं सर्वरसास्तथा ।
 सर्वं सम्पादयास्माकं तिलधेनो द्विजार्पिता ॥ ९१ ।
 गृह्णामि देवि त्वां भक्त्या कुटुम्बार्थं विशेषतः ।
 भजस्व॥ कामान्मां देवि तिलधेनो नमोऽस्तु ते ॥ ९२ ।
 एवंविधान्ततो दद्यात्तिलधेनुं नृपोत्तम ।
 सर्वकामसमावाप्तिं कुरुते नात्र संशयः ॥ ९३ ।

* तैः षोडशैर्भवेत्सा च चतुर्भिर्वत्सकी भवेदिति (ग) ।

† नानेति (ग) ।

‡ मन्त्रपूतां सुदापयेदिति (ग) ।

§ सद्य इति (ग) ।

॥ देहीत्यर्थः ।

यक्षेदं शृणुयाद्भक्त्या कुर्यात्कारयतेऽपि वा ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकञ्च गच्छति* ॥ ८४ ॥

इति वराहपुराणे श्वेतविनीताष्टोपाख्याने† तिलधेनुमाहात्म्यं
नाम नवमवतितमोऽध्यायः ।

शततमोऽध्यायः ।

होतोवाच ।

जलधेनुं प्रवक्ष्यामि पुण्येऽङ्गि विधिपूर्वकम् ।

गोचर्ममात्रं भूभागं गोमयेनोपलेपयेत्* ॥ १ ॥

तत्र मध्ये तु† राजेन्द्र पूर्णं कुम्भञ्च विन्यसेत् ।

जलपूर्णं सुगन्धाढ्यं कर्पूरागुरुचन्दनैः ।

वासितं गन्धतोयेन तां धेनुं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥

बलं तथापरं कल्पय‡ जलेन§ परिपूरितम् ।

* स गच्छतीति (ख) ।

† श्वेतकोयोपाख्याने इति (ग) ।

* गोमये मण्डले कृत्वा गोचर्मतदनन्तरमिति (ग) ।

† मध्ये चेति (ग) ।

‡ कल्पय इति आद्यं, कल्पयित्वा इति साधु ।

§ घृतेनेति (ग) ।

वर्जनीकं* महाराज यन्त्रपुष्पैः समन्वितम् ।
 दूर्वाङ्कुरैरुपस्तीर्य स्वग्निद्यैव विभूषितम् ॥ ३ ।
 पञ्चरत्नानि निक्षिप्य† तस्मिन् कुम्भे नराधिप ।
 मांसीमुषीरं कुष्ठञ्च तथा शैलेयबालुकम् ॥ ४ ।
 धात्रीफलं सर्षपाच्च‡ सर्वधान्यानि पार्थिव ।
 चतुर्दिक्ष्वपि पात्राणि चत्वार्यैव प्रकल्पयेत् ॥ ५ ।
 एकं धृतमयं पात्रं द्वितीयं दधिपूरितम् ।
 तृतीयं मधुनस्यैव चतुर्थं शर्करावृतम् ॥ ६ ।
 सुवर्णमुखचक्षूषिं शृङ्गं कृष्णाङ्गरेषु च ।
 प्रशस्तपत्रश्रवणां मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥ ७ ।
 ताम्रपृष्ठां§ कांस्यदेहां दर्भरोमसमन्विताम् ।
 पुच्छं सूत्रमयङ्गत्वा कृष्णाभरणघण्टिकाम् ॥ ८ ।
 कम्बले पुष्पमालाञ्च गुडास्यां शुक्तिदन्तिकाम् ।
 जिह्वां शर्करया कृत्वा नवनीतेन च स्तनान् ॥ ९ ।
 इक्षुपादान्तु राजेन्द्र गन्धपुष्पोपशोभिताम् ।
 कृष्णाजिनोपरि स्थाप्य॥ वस्त्रेणाच्छादितान्तु ताम् ।

* (ग) पुस्तके वर्जनीकामिति पाठः, ततश्च तद्विशेषज्ञानि स्त्रीलिङ्गे पठितानि ।

† संक्षिप्य इति (ख) ।

‡ आमला सर्षपाः चैता इति (ग) ।

§ ताम्रपृष्ठीमिति (ग) ।

॥ स्थापयित्वेति बाधु ।

गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य विप्राय निनिवेदयेत् ॥ १० ।
 एवं धेनुन्तदा दत्त्वा ब्राह्मणे वेदपारगम्* ।
 साधुविप्राय राजेन्द्र श्रीचियायाहिताग्नये ।
 तपोव्रतहाय पात्राय दातव्या च कुटुम्बिने ॥ ११ ।
 यो ददाति नरो राजन्यः पश्यति शृणोति च ।
 प्रतिगृह्णाति यो विप्रः सर्व्वे मुच्यन्ति† पातकात् ॥ १२
 ब्रह्महा पितृहा गोघ्नः सुरापो गुरुतरुपगः ।
 विमुक्ताः सर्व्वपापैस्तु गन्तारो विष्णुमन्दिरे‡ ॥ १३ ।
 योऽश्वमेधेन यजते समाप्तवरदक्षिणः ।
 जलधेनुञ्च यो दद्यात्सममेतन्नराधिप ॥ १४ ।
 जलाहारस्त्वेकदिनं तिष्ठेच्च जलधेनुदः ।
 ग्राहकोऽपि तिरात्रं वै तिष्ठेदेवं न संशयः ॥ १५ ।
 यत्र क्षीरवहा नद्यो मधुपायसकर्दमः ।
 यत्र चाप्सरसाङ्गीतं तत्र यान्ति जलप्रदाः ॥ १६ ।
 दाता च दापकश्चैव प्रतियाही च यो द्विजः§ ।
 सर्व्वपापविर्निमुक्ता विष्णुसायुज्यमाप्नुयुः॥ १७ ।

* अत्र विवक्षावशात्समसौ ।

† मुच्यन्ते इति साधु । सर्व्वे तरति दुष्कृतमिति (ग) ।

‡ विमुक्तः सर्व्वपापैस्तु विष्णुलोकं स गच्छतीति (ग) ।

§ (ख) पुष्पकैऽतः परं चत्वारः पादा न सन्ति ।

॥ विष्णुमेति न संशय इति (ग) ।

जलधेनु*विधानं यः शृणुयात्कीर्त्तयेत्ति वा ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गमेति जितेन्द्रियः ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे जलधेनुविधिनां त्रततमोऽध्यायः ।

एकाधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

रसधेनुविधानन्ते कथयामि समासतः ।

अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तरे* ॥ १ ।

रसस्य तु घटं राजन् सम्पूर्णं त्वैक्षवस्य तु† ।

तद्वत्कङ्कल्पयेत्प्राञ्चश्चतुर्यांशेन वत्सकम्‡ ॥ २ ।

इक्षुदण्डमयाः पादा रजतस्य खुरैर्युताः§ ।

सुवर्णशृङ्गाभरणा वस्त्रपुच्छा घृतस्तनीषा ॥ ३ ।

* रसधेनुमिति (क), (ख) ।

* कुशोत्तरे इति (ग) ।

† स्थापयेत्तत इति (ग) ।

‡ तुरीयांशेन वत्सन्तु तत्पार्श्वे स्थापयेत् सधीरिति (ग) ।

§ एवं कार्पूररसधेनुरिक्षुपादसमन्वितेति (ग) ।

॥ जतस्तगा इति (ख) ।

पुष्पकम्बलसंयुक्ता शर्करामुखजिह्वाका* ।

दन्ताः फलमयास्तस्याः पृष्ठन्ताम्रमयं शुभम् ॥ ४ ॥

पुष्परोमान्तु राजेन्द्र मुक्ताफलकृतक्षणाम् ।

सप्तत्रीहिसमायुक्तां चतुर्दिक्षु च दीपिताम् ॥ ५ ॥

सर्वोपस्करसंयुक्तां सर्वगन्धादिवासिताम् ।

चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् ॥ ६ ॥

सर्वलक्षणयुक्ताय श्रोत्रियाय कुटुम्बिने ।

रसधेनुः प्रदातव्या स्वर्गकामेन नित्यदा ॥ ७ ॥

दाता स्वर्गमवाप्नोति सर्वपापविवर्जितः ।

दाता च ग्राहकश्चैव एककालमभोजनः ॥ ८ ॥

सोमपानफलं तस्य सर्वत्र तु फलं भवेत् ।

दीयमानान्तु पश्यन्ते† ते च यान्ति परां‡ गतिम् ॥ ९ ॥

धेनुश्च पूजयित्वाग्रे गन्धधूपस्रगादिभिः ।

पूर्वोक्तैरेव मन्त्रैस्तु ततस्तां प्रार्थयेत्सुधीः ॥ १० ॥

प्रार्थनापूर्वकं भक्त्या हिजाग्राय निवेदयेत् ।

दशपूर्वान् परांश्चैव आत्मानश्चैकविंशकम् ।

प्रापयेत्परमं स्थानं स्वर्गान्नावर्त्तते पुनः ॥ ११ ॥

एषा ते कथिता राजव्रसधेनुरनुत्तमा ।

* जिह्विकेति (ग) ।

† पश्यन्ते इति आर्षं, पश्यन्तीति साधु ।

‡ परमाप्नोति (ग) ।

ददस्व च महाराज परं स्थानमवाप्नुहि ॥ १२ ।
य इदं पठते नित्यं शृणुयादथ भक्तितः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ १३ ।

इति बराहपुराणे श्वेतीपात्र्याने रसधेनुमाहात्म्यं
नाम एकाधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतीवाच ।

गुडधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वकामार्थसाधिनीम् ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तृते ॥ १ ।
तस्योपरिष्ठातं वस्त्रं गुडमानीय पुष्कलम् ।
कृत्वा गुडमयीं धेनुं सवसाङ्गांस्यदेहिनीम् ॥ २ ।
सौवर्णे मुखशृङ्गे च दन्ताश्च मणिमौक्तिकैः ।
ग्रीवा रत्नमयी त्वस्या घ्राणं गन्धमयन्तथा ॥ ३ ।
शृङ्गे त्वगुरुकाष्ठेन पृष्ठं ताम्रमयं तथा* ।

* पृष्ठं ताम्रमयीत्यर्थेति (ग) ।

पुष्कं क्षीममयन्तस्याः सर्वाभरणभूषिताम्* ॥ ४ ।

द्रुमुपादां रौप्यसुरां कम्बलं पटसूत्रकम् ।

आच्छाद्य पटवस्त्रेण† घण्टाचामरशोभिताम्‡ ॥ ५ ।

प्रशस्तपत्रश्रवणां नवनीतस्तनीं बुधः ।

फलैर्नानाविधैस्तस्या उपशोभाम्प्रकल्पयेत् ॥ ६ ।

उत्तमा गुडधेनुः स्यात्सदा धारचतुष्टयम् ।

भागार्द्धेन तु तौल्येन चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥ ७ ।

मध्यमा च तदर्द्धेन भारेणैकेन साधमा ।

वित्तहीना यथाशक्त्या शतैरष्टाभिरेव च ॥ ८ ।

अत ऊर्ध्वन्तु कर्त्तव्या§ गृहवित्तानुसारतः ।

गन्धपुष्पादिभिः पूज्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्॥ ९ ।

श्रोत्रियाय† प्रदातव्या सहस्रकनकेन तु ।

तदर्द्धेन महाराज तस्याप्यर्द्धेन वा पुनः ॥ १० ।

शतेन वा शतार्द्धेन यथाशक्त्या** निवेदयेत्†† ।

* काश्यपादयन्तस्याः पुष्कं क्षीममयन्तर्धति (ग) ।

† पदयुग्मेनेति (ग) ।

‡ भूषितामिति (ग) ।

§ एवमेव तु कर्त्तव्यमिति (ग) ।

॥ गन्धपुष्पादिभिः कृत्वा छपनैवेद्यदीपकान् ।

एवं कृत्वा द्विजेन्द्राय आदिताम्रैर्विशेषतः ॥ इति (ग) ।

॥ इदंशायिति (ग) ।

** यथाशक्तीति साधु ।

†† यथाशक्त्या तु दापयेदिति (ग) ।

गन्धपुष्पादिभिः पूज्यः* मुद्रिकाकर्णभूषणैः† ।
 कृत्रिकापादुके दत्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ११ ।
 गुडधेनो महावीर्ये सर्वसम्पत्पदे शुभे ।
 दानादस्माच्च भो देवि भक्ष्यभोज्यं प्रयच्छ मे‡ ।
 प्राप्नुखोवापि दाता च ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ १२ ।
 वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा यद्विचिन्तितम् ।
 मानकूटं तुलाकूटं कन्यागोऽर्थे उदाहृतम्§ ॥ १३ ।
 अनृतं नाशमायातु॥ गुडधेनो द्विजार्पिता॥
 दीयमानां प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १४ ।
 यत्र चीरवहा नद्यो घृतपायसकईमाः ।
 ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धेनुदाः ॥ १५ ।
 दश पूर्वान्दश परानात्मानश्चैकविंशतिम्॥ ।
 विष्णुलोकं नयत्याशु गुडधेनोः प्रसादतः ॥ १६ ।
 अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनचये** ।

* पूजयित्वेति साधु ।

† कृत्वा मुद्रिकाकर्णपत्रकैरिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके चरणद्वयमात्रं वर्तते तच्च भिन्नरूपमेव । यथा—

याश्रियादीनि मन्त्राणि पूर्वोक्तानि अरिदुषु इति ।

§ कन्यानृतगवाकृतमिति (ग) ।

॥ आयातीति (क) । तत्सर्वं नाशयेद्वा चेति (ग) ।

॥ तारयद्गुडधेनुद इति (ग) ।

*† एतदेव विधानं स्यादेते चोपस्कराः स्मृताः ।

मन्त्रावाहनसंयोगः सदा पर्वणि पर्वणि ॥ इति (ग) ।

सर्वदेवः प्रदातव्या पात्रं दृष्ट्वा महामते ॥ १७ ।

अद्वान्वितेन दातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।

सर्वकामप्रदा नित्यं सर्वपापहरा स्मृताः ॥ १८ ।

गुडधेनोः प्रसादात्तु सौभाग्यमखिलं भवेत् ॥ १९ ।

वैष्णवं पदमाप्नोति दीर्घायुस्तस्य नश्यति ॥ २० ।

इति वराहपुराणे श्रीनृपाख्यानं गुडधेनुमाहात्म्यं

नाम द्वाधिकशततमोऽध्यायः ।

* तस्मादेवेति (ग) ।

† शुभेति (ग) ।

‡ इह सौभाग्यमनुलमायुरारोग्यममृतम् इति (ग) ।

§ आये अरणं हरति (ग) । ततः पर (ग) पुष्पके द्वौ श्लोकौ चाधिकौ वर्तन्ते । यथा—

दशहादशमाहस्या दश चाष्टौ च जन्मनि ।

न शोकदुःखदौर्गत्यं तस्य सञ्जायते क्वचिन् ।

इति पठन्ति शृण्वन्ति चेह सख्यक् मतिमपि ददाति योजनानाम् ।

स इह विभवेभ्यश्च वसित्वा यमनि चिरं दिवि देवतादिपूज्यः ॥ इति

वसित्वेति चार्थम्, उपित्वेति साधु ।

अधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

तद्वच्च * शर्कराधेनुं शृणु राजन्यथार्धतः ।
अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशास्तरे† ॥ १ ।
धेनुं शर्करया राजन्कृत्वा भारचतुष्टयम् ।
उत्तमा कथ्यते सद्भिश्चतुर्थांशेन वत्सकम् ॥ २ ।
तद्वद्वं मध्यमा प्रोक्ता कनिष्ठा भारकेण तु ।
तद्वद्वत्सं प्रकुर्वीत चतुर्थांशेन तत्त्वतः ॥ ३ ।
अथ कुर्यादष्टशतैरुर्ध्वं नृपतिसत्तम ।
स्वशक्त्या कारयेद्रेणुं तथात्मानं न पीडयेत् ॥ ४ ।
सर्व्वबीजानि संस्थाप्य चतुर्द्दिक्षु समन्ततः ।
सुवर्णस्य मुखं शृङ्गे मौक्तिकैर्नयने तथा‡ ॥ ५ ।
गुडेन तु मुखं कार्य्यं जिह्वा पिष्टमयी तथा ।
कम्बलं पटसूत्रेण कण्ठाभरणभूषिताम् ॥ ६ ।
इक्षुपादां रौप्यखुरां नवनीतस्तनीं तथा ।
प्रशस्तपत्रश्रवणां सितचामरभूषिताम् ॥ ७ ।

* वक्ष्यति इति (ग) ।

† कुशीस्तरे इति (ग) ।

‡ सौवर्णमुखशृङ्गाणि मौक्तिकानयनानि चेति (ग) ।

पञ्चरत्नसमायुक्तां वस्त्रेणाच्छादितां तथा* ।
 गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत्† ॥ ८ ।
 श्रोत्रियाय दरिद्राय साधुवृत्ताय धीमते ।
 वेदवेदाङ्गविदुषे साम्निकाय कुटुम्बिने‡ ॥ ९ ।
 अदुष्टाय प्रदातव्या न तु मत्सरिणे द्विजे§ ॥ ८ ।
 अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ।
 एषु पुण्येषु कालेषु यथाविभवशक्तितः॥ १० ।
 सत्पात्रञ्च॥ द्विजं दृष्ट्वा आगतं श्रोत्रियं गृहे ।
 आगताय॥ प्रदातव्या पुच्छदेशे विमृश्य** च ॥ ११ ।
 पूर्वाभिमुखमास्थाय†† अथवा स उदङ्मुखः ।
 गां‡‡ पूर्वाभिमुखीं कृत्वा वत्समुत्तरतो न्यसेत् ॥ १२ ।
 दानकाले तु ये मन्त्रास्तान्पठित्वा समर्पयेत् ।
 सम्पूज्य विधिवद्विप्रं मुद्रिकाकर्णभूषणैः ॥ १३ ।
 स्वशक्त्या दक्षिणा देया वित्तशाल्यविवर्जितः ।

* आच्छादितीपरीति (ग) ।

† कुटुम्बिने इति (ग) ।

‡ आहिताग्निंश्रेयस इति (ग) ।

§ द्विजायेति साधु ।

॥ यदृच्छा वा सुदापयेदिति (ग) ।

॥ तादृशायेति (ग) ।

** उपविश्येति (ग) ।

†† पूर्वामुखः स्थितोदातेति (ग) ।

‡‡ धेनुमिति (ग) ।

हस्ते तु दक्षिणां दत्त्वा गन्धपुष्पसचन्दनाम् ।
 धेनुं समर्पयेत्तस्य मुखञ्च न विलोकयेत् ॥ १४ ।
 एकाहं शर्कराहारो ब्राह्मणस्त्रिदिनं वसेत् ।
 सर्वपापहरा धेनुः सर्वकामप्रदायिनी ॥ १५ ।
 सर्वकामसमृद्धस्तु जायते नात्र संशयः ।
 दीयमानं प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ॥ १६ ।
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या पठते वापि मानवः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १७ ।

इति वराहपुराणे शर्कराधेनुमाहात्म्ये नाम चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

मधुधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वपातकनाशिनीम् ।
 अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकुशोत्तरे ॥ १ ।
 धेनुं मधुमयीं कृत्वा सम्पूर्णघटघोडशाम् ।
 चतुर्थेन तथांशेन वत्सकं परिकल्पयेत् ॥ २ ।
 सौवर्णन्तु मुखं कृत्वा शृङ्गाण्यगुरुचन्दनैः* ।

पृष्ठं ताम्रमयं कृत्वा साक्षां पटमयीं तथा ॥ ३ ।
 पादानि क्षुमया कृत्वा सितकम्बलकम्बलम्* ।
 मुखं गुडमयं कृत्वा जिह्वां शर्करया तथा ॥ ४ ।
 ओष्ठौ पुष्पमयी तस्या दन्ताः फलमयाः स्मृताः ।
 दर्भराममयी† देवी सुरैरौष्यैश्च भूषिताः‡ ॥ ५ ।
 प्रशस्तपत्रश्रवणा प्रमाणात्परितस्तता ।
 सर्वलक्षणसंयुक्ता सप्तधान्यान्विता तथा§ ॥ ६ ।
 चत्वारि त्रिलपात्राणि चतुर्दिक्षु प्रकल्पयेत्॥ ।
 छादिता वस्त्रयुग्मेन कण्ठाभरणभूषिता ।
 कांस्थोपदेहिनीं कृत्वा गन्धपुष्पैश्च पूजिताम्॥ ॥ ७ ।
 अयमे विपुले पुण्ये व्यतीपातं दिनक्षये ।
 संक्राम्यामुपरागं च सर्वकाले यदृच्छया ॥ ८ ।
 द्रव्यब्राह्मणसम्पत्तिं दृष्ट्वा तां प्रतिपादयेत् ।
 ब्राह्मणाय दरिद्राय श्रोत्रियायाहिताग्नये** ॥

* कम्बलमिति (ग) ।

† रीमपरिति (ग) ।

‡ औष्यस्वरविभूषितमिति (ग) ।

§ धान्यानि दापयेदिति (ग) ।

॥ दिव्यपि दापयेदिति (ग) ।

॥ भूषितामिति (क), (ख) ।

** गुणयुक्ताय पात्रके (क), (ख) ; (ग) पुनर्कृतः परं आर्यावर्ते समुत्पन्ने वेद-
 विदाङ्गपुराणे इत्यधिकपाठो वर्तते, तत्र विवचायां सप्तमी ।

तादृशाय प्रदातव्या मधुधेनुर्नरोत्तमे ॥ ८ ।
 पुच्छदेशे विमृश्याथ जलपूर्णां सदक्षिणाम् ।
 दद्याद्विप्राय धेनुन्तां मन्त्रपूर्वां विचक्षणः* ॥ १० ।
 रसज्ञा सर्वदेवानां सर्वभूतहिते रता ।
 प्रीयन्तां पितरो देवा मधुधेनो† नमोऽस्तु ते ।
 एवमुच्चार्य ताभ्येनं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ११ ।
 अहं गृह्णामि त्वां देवि कुटुम्बार्थं विशेषतः ।
 कामं कामदुघे कामान्मधुधेनो नमोऽस्तु ते ॥ १२ ।
 मधुवातेति मन्त्रेण दद्यादाशुचिकेन तु ।
 दत्त्वा धेनुं महाराज छत्रिकोपानहौ तथा ॥ १३ ।
 एवं यः कुरुते भक्त्या मधुधेनुं नराधिप ।
 दत्त्वा दानं पायसेन मधुना च दिनं नयेत् ॥ १४ ।
 ब्राह्मणश्च‡ तिरात्रन्तु मधुपायससंयुतम् ।
 एवं कृते तु यत्पुण्यं तन्निबोध नराधिप ॥ १५ ।
 यत्र नद्यो मधुवहा यत्र पायसकर्हमाः ।

* (ग) पुस्तकेऽत्रान्यथैव पाठो दृश्यते । यथा—

पुच्छदेशोपविष्टस्तु गन्धधूपान्निपूजता ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन मुद्रिकावर्णनाचकैः ॥

स्वशक्त्या दक्षिणां दत्त्वा वित्तशःश्रान्तिर्वर्जितः ।

जलपूर्वन्त कर्तव्यं पश्चाद्यानं समर्पयत् ॥ इति ।

† मम धना इति (क), (ख) ।

‡ ब्राह्मणोऽपीति (ग) ।

ऋषयो मुनयः सिद्धास्तत्र गच्छन्ति धनुदाः ।

तत्र भोगानघो भुङ्क्ते ब्रह्मलोकं* स गच्छति† ॥ १६ ।

दश पूर्वान्दश परानात्मानश्चैकधिशकम् ।

नयते विष्णुसायुज्यं मधुधेनुप्रसादतः ॥ १७ ।

य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १८ ।

इति वराहपुराणे मधुधेनुसंहितायां नवमोऽधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

क्षीरधेनुं प्रवक्ष्यामि तां निबोध नराधिप ।

अनुलिप्ते महीपृष्ठे गोमयेन नृपोत्तम ॥ १ ।

गोचर्यमात्रमानेन कुशानास्तीर्य सर्वतः ।

तस्योपरि* महाराज न्यसेत्कृष्णाजिनं बुधः ॥ २ ।

* विष्णुलोकमिति (ख) ।

† (ग) पुनर्लोकः परं

क्रीडित्वा सुचिरं कालं पुनर्मन्यमुपागतः ।

स भुङ्क्ते विष्णुं भोगान् विष्णुलोकं स गच्छतीति ॥

* ततोपरीति (ग) ।

तत्र कृत्वा* कुण्डलिकां गोमयेन सुविस्तृताम्† ।
 क्षीरकुम्भं ततः स्थाप्य‡ ऽ चतुर्थींशेन वत्सकम् ॥ ३ ॥
 सुवर्णसुखशृङ्गाणि चन्दनागुरुकाणि च ।
 प्रशस्तपत्रश्रवणां तिलपात्रोपरि न्यसेत् ॥ ४ ॥
 सुखङ्गुडमयं तस्या जिह्वां शर्करया तथा ।
 फलप्रशस्तदशनां§ मुक्ताफलमयेक्षणाम् ॥ ५ ॥
 द्रक्षुपादां दर्भरोमां सितकम्बलकम्बलाम् ।
 ताम्रपृष्ठां कांस्यदेहां पट्टसूत्रमयीं शुभाम्¶ ॥ ६ ॥
 पुच्छश्च नृपशार्दूल नवनीतमयस्तनीम् ।
 स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां पञ्चरत्नसमन्विताम् ॥ ७ ॥
 चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्द्दिक्ष्वपि विन्यसेत्॥ ।
 सप्तधान्ययुतं पात्रं दिक्षु दिक्षु च विन्यसेत्** ॥ ८ ॥
 एवं लक्षणसंयुक्तां क्षीरधेनुं प्रकल्पयेत् ।
 आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पैः समर्चयेत् ॥ ९ ॥

* तत्रोपरीति (ग) ।

† कृतमपीति (ग) ।

‡ स्थापयित्वेति साधु ।

§ फलप्रशस्तपत्राणामिति (ख) ।

¶ तथेति (ग) ।

॥ स्थापयेदिति (ग) ।

** सप्तत्रिंशमयीयुक्तां दिक्षु सर्वांसु स्थापयेदिति (ग) ।

धूपदीपादिकं कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 वस्त्रादिभिरलङ्कृत्य* मुद्रिकाकर्णकुण्डलैः† ।
 पादुकोपानहौ छत्रं दत्त्वा दानं समर्पयेत् ॥ १० ।
 दद्यादनेन मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रयत्नतः‡ ।
 आप्यायस्वेति मन्त्रेण वेदोक्तेन विधानतः§ ।
 प्रतिग्राही पठेन्न्यन्तमेव¶ दानविधिः स्मृतः|| ॥ ११ ।
 दीयमानां प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमां गतिम् ।
 एतां हेमसहस्रेण शतेनाथ स्वशक्तितः ।
 दत्त्वा धेनुं महाराज शृणु तस्यापि यत्फलम् ॥ १२ ।
 षष्टिवर्षसहस्रन्तु इन्द्रलोके महीयते ।
 पित्रादिभिश्च सहितो** ब्रह्मणो भवनं व्रजेत् ॥ १३ ।
 दिव्यं विमानमारूढो दिव्यस्त्रगनुलेपनः ।
 क्रीडित्वा†† सुचिरं कालं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १४ ।

* आच्छाद्यालङ्कृतं कृत्विति (ग) ।

† मानकैरिति (ग) ।

‡ अनेनैव तु मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रदापयेदिति (ग) ।

§ आप्यायः सर्वभूतानामित्यादि नगपुङ्गव ।

¶ आप्यायस्वेति मन्त्रेण क्षीरधेनुं प्रसादयेदिति (ग) ।

|| एवमिति (ख) ।

|| गृह्णीति च पठेन्न्यन्तं यादृकीराजसत्तम इति (ग) ।

** पितृपितामहैः साङ्गमिति (ग) ।

†† क्रीडित्वेति (ख) ।

द्वादशादित्यसङ्ग्रामे विमानवरमण्डिते ।

गीतवादित्रनिर्वीघैरक्षरोगणशेषिते ।

तत्रोत्थ* विष्णोर्भवने विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्† ॥ १५ ॥

य इमं शृणुयाद्राजन् पठेद्वा भक्तिभावतः‡ ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १६ ॥

इति वराहपुराणे श्रीरधेनुविधिर्नाम षडाधिकशततमोऽध्यायः ।

षडधिकशततमोऽध्यायः ।

होतीवाच ।

दधिधेनोर्महाराज विधानं शृणु साम्प्रतम् ।

अनुल्लिप्ते महाभागे* गोमयेन नराधिपः ॥ १ ॥

* उच्य इति आर्षम्, उल्लिप्ति साधु ।

† सायुज्यतां व्रजेदिति (ग) ।

‡ भावित इति (ग) ।

* अनुल्लिप्ते महाभाग इत्यारभ्य पादसप्तकं (ख) पुस्तके नास्ति ।

गोचर्ममात्रन्तु पुनः पुष्पप्रकरशोभिते ।
 कुशैरास्तीर्य वसुधां क्षणाजिनकुशोत्तरीम् ॥ २ ।
 दधिकुम्भन्तु संस्थाप्य सप्तधान्यचयोपरि* ।
 चतुर्थांशेन वत्सन्तु सौवर्णमुखमण्डितम्† ॥ ३ ।
 आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन पुष्पगन्धैस्तु पूजिताम् ।
 ब्राह्मणाय कुलीनाय साधुवृत्ताय धीमते ।
 क्षमादिगुणयुक्ताय‡ दद्यात्तां दधिधेनुकाम् ॥ ४ ।
 पुच्छदेशोपविष्टस्तु मुद्रिकाकर्णभूषणैः§ ।
 पादुकोपानहौ कृत्रं दत्त्वा मन्त्रमिमं पठेत्॥ ।
 दधिक्राप्तेति मन्त्रेण दद्याद्देनुं सुपूजिताम्॥ ॥ ५ ।
 एवं दधिमयीं धेनुं दत्त्वा राजर्षिसत्तम ।
 एकाहारी** दिनं तिष्ठेद्दध्ना च नृपनन्दन ॥ ६ ।
 यजमानोवसेद्राजंस्त्रिरात्रञ्च द्विजोत्तमः ।
 दीयमानाम्प्रपश्यन्ति ते यान्ति परमं पदम् ॥ ७ ।

* धान्यस्य चोपरोति (ग) ।

† संयुक्तमिति (ग) ।

‡ क्षमाद्यगुणयुक्तायिति (ख) । क्षमादमशमोषितायेऽङ्गाय प्रदापयेदिति (ग) ।

§ मात्रकैरिति (ग) ।

¶ अनुष्मरदिति (ग) ।

॥ दधिधेनुं प्रदापयेदिति (ग) ।

** दध्याहारीति (ग) ।

य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः ।
सोऽश्वमेधफलं प्राप्य विष्णुलोकञ्च* गच्छति ॥ ८ ।

इति वराहपुराणे दधिधेनुमाहात्म्यं नाम षडधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ५

हीतोवाच ।

नवनीतमयीं धेनुं शृणु राजन्प्रयत्नतः ।
यां श्रुत्वा सर्व्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ १ ।
गोमयेनानुलितायां भूमौ गोचर्ममानतः ।
चर्मं कृष्णमृगस्यैव तस्योपरि च धारयेत्* ॥ २ ।
कुम्भान्तु नवनीतस्य प्रस्थमात्रस्य धारयेत् ।
वत्सं चतुर्थभागस्य तस्यानुत्तरतो न्यसेत् ॥ ३ ।
कृत्वा विधानेन च राजसिंह
सुवर्णशृङ्गी सुमुखा च कार्या ।

* स इति (ग) ।

* तस्योपरि कृष्णमृगस्य च चर्मप्रसारितमिति (ग)

नेत्रे च तस्या मणिमौक्तिकैस्तु

कृत्वा तथान्यच्च गुह्येन जिह्वाम्* ।

श्रोष्ठौ च पुष्पैश्च फलैश्च दन्ताः

प्रकल्प्य सास्त्राच्च सितैश्च सूत्रैः† ॥ ४ ।

नवनीतस्तनीं राजन्निक्षुपादां‡ प्रकल्पयेत् ।

ताम्रपृष्ठां रौप्यसुरां§ दर्भरोमकृतच्छविम् ॥ ५ ।

चतुर्भिस्तिलपात्रैश्च संवृतां¶ सर्वतो दिशि ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन गन्धपुष्पैरलङ्कयताम् ॥ ६ ।

दीपांश्च दिक्षु" प्रज्वालय ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।

मन्त्रास्त एव जप्तव्याः सर्वधेनुषु ये स्मृताः ॥ ७ ।

पुरा देवासुरैः सर्वैः सागरस्य तु मन्यने ।

उत्पन्नं दिव्यममृतं नवनीतमिदं शुभम् ।

आप्यायनन्तु** भूतानां नवनीतं नमोऽस्तु ते ॥ ८ ।

* तस्या इति (ग) ।

† जिह्वां तथा शंकरया प्रकल्प्य फलानि दन्ताः कम्बलं पटमृचमिति (ग) ।

‡ तिलपादामिति (ग) ।

§ सूत्रपुच्छामिति (ग), तत्रातः परं स्वर्णशृङ्गां रौप्यसुरां पञ्चरत्नसमन्वितामित्य-

धिकः पाठो वर्तते ।

¶ तां संयुतामिति (ग) ।

॥ दिग्भ्योद्दीपांश्चिति (ग), तत्रातः परं वेदवेदाङ्गविदुषे आदितापे हिमात्मवा-

नित्यधिकः पाठो वर्तते ।

** चेति (ग) ।

एवमुच्चार्य तां दद्याद्वाङ्मणाय कुटुम्बिने ।
 धेनुञ्च दत्त्वा सुदुषां सोपधानां नयेद्बृहम्* ॥ ८ ।
 हविरेवं रसञ्चैव विप्रवर्यस्य भूपते ।
 भुक्त्वा तिष्ठेद्द्विनं राजन्धेनुदस्त्रीणि वै द्विजः ॥ १० ।
 यः प्रपश्यति ताम्धेनुं दीयमानां नरोत्तम ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवसायुज्यतां व्रजेत् ॥ ११ ।
 पितृभिः पूर्वजैः सार्धं भविष्यद्भिर्य मानवः ।
 विष्णुलोकं व्रजत्याशु यावदाभूतसंग्रवम्† ॥ १२ ।
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या यावयेद्वापि मानवः‡ ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ॥ १३ ।

इति वराहपुराणे नवमीतधेनुभाषायां नाम सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ।

* गृहे इति (ख) ।

† यावदाभूतसंग्रवमिति (ख), (ग) ।

‡ मानवैरिति (ग) ।

अष्टाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतीवाच ।

लवणधेनुं प्रवक्ष्यामि तान्निबोध नृपीतमः ।

षोडशप्रस्थसंयुक्तां धेनुं कृत्वा तु मानवः† ॥ १ ।

वत्सं चतुर्भो राजेन्द्र दत्तुपादाच्चः‡ कारयेत् ।

सुवर्णैःसुवर्णशृङ्गाणि सुरा रौप्यमयागस्तथा ॥ २ ।

मुखं गुह्ययन्तस्या दन्ताः फलमया नृप ।

जिह्वां शर्करया राजन् घ्राणं गन्धमयन्तथा ॥ ३ ।

नेत्रे रत्नमये कुर्यात्कर्णौ पत्रमर्या तथा ।

श्रीखण्डमयकोष्ठी च नवनीतमयाः स्तनाः ॥ ४ ।

सूत्रपुच्छान्ताम्रपृष्ठान्दर्भरोमां पयस्विनीम् ।

क्रांस्थोपदोहां राजेन्द्र घण्टाभरणभूषिताम् ॥ ५ ।

सुगन्धपुष्पधूपैश्च पूजयित्वा विधानतः ।

* महीपते इति ग) ।

† अनुभिर्न महीश्वरे कृतान्निनकुशोत्तरे, धेनुं लवणमयीं कृत्वा षोडशप्रस्थसंयुक्ता-
मिति (ग) ।

‡ तु इति (ग) ।

§ जीवन्तीति (ग) ।

¶ रौप्यमर्यामिति (ग) ।

॥ श्रीखण्डमयकोष्ठी चिति (ग) ।

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन ब्राह्मणाय निवेदयेत्* ॥
 ग्रहणे वाथ संक्रान्ती व्यतीपाते तथायने ।
 द्विजाय साधुवृत्ताय वेदवेदाङ्गपारगे† ॥ ६।७ ।
 ब्राह्मणम्पूज्य‡ विधिवत्पूर्वोक्तविधिना नृप ।
 सदक्षिणञ्च गोपुच्छं दत्त्वा ब्राह्मणहस्तके ।
 इमं मन्त्रं समुच्चार्य ततस्तां प्रतिपादयेत् ॥ ८ ।
 इमां गृहाण भो विप्र रुद्ररूपां नमोऽस्तु ते ।
 रसज्ञा सर्वभूतानां सर्वदेवनमस्कृता ।
 कामं पूरय मे देवि रुद्ररूपे नमोऽस्तु ते§ ॥ ९ ।
 दत्त्वा धेनुं लवणेन एकाहञ्चैव तिष्ठति ।
 स्वयं चिरात्रं विप्रेण तथैव लवणाग्निना ॥ १० ।
 सहस्रेण शतेनाथ स्वशक्त्या कनकेन तु ।

* अतः परं (ग) पुस्तके—

नक्षत्रयङ्गीडाञ्च सर्वकालं प्रदापयेदित्यधिकः पाठो वर्तते ।

† (ग) पुस्तके द्विजाय साधुवृत्ताय कुलीनाय च धीमते ।

वेदवेदाङ्गविदुषे श्रीचियायाहिताग्रये ।

ईदृशाय प्रदातव्या तथाऽमन्त्ररिणे नृप ॥

यद्दामेवञ्च मन्त्रं पुच्छदेवीपविश्य च ।

कृत्रकीपानह्री देये मुद्रिकाकर्णमाचकैः ॥

आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन दक्षिणां कम्बलं वदेत् ।

पूर्वोक्तं विधानेन स्वशक्त्या कनकेन तु ॥ इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

‡ पूजयित्वेति साधु ।

§ कामं कामदुषे कामं लवणधेनो नमोऽस्तु ते इति (ग) ।

दत्त्वेमां स्वर्गमाप्नोति यत्र देवी हृषध्वजः ॥ ११ ।

य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः ।

मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्रलोकञ्च गच्छति ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे लक्ष्मधनुर्माहात्म्ये नाम षष्ठाधिकशततमोऽध्यायः ।

नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

ज्ञातोवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासकीं* नृप ।

यत्रदानान्नरी याति ऐन्द्रलोकमनुत्तमम् ॥ १ ।

विषुवे त्वयने पुण्ये युगादिग्रहणे तथा ।

ग्रहपीडासु चोग्रासु दुःस्वप्ने रिष्टदर्शने† ॥ २ ।

पुण्येष्वायतने‡ राजंक्षुचिदेगे गवां गणे ।

गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्थ्य वै तिलान् ॥ ३ ।

तन्मध्ये स्थापयेद्देनुं वस्त्रमाख्यानुलेपनाम्§ ।

* कार्पासमयीमिति (ग) ।

† नृणाञ्च ग्रहपीडासु दुःस्वप्नाद्भुतदर्शने इति (ग) ।

‡ पुण्येष्वायतने इति (ग) ।

§ लेपनैरिति (ग) ।

धूपदीपादिनैवेद्यैः पूजयेच्च विमलरः ॥ ४ ।
 उत्तमा च चतुर्भारैरर्द्धनैव* तु मध्यमा ।
 भारेण चाधमा प्रोक्ता वित्तशाल्यं विवर्जयेत् ॥ ५ ।
 चतुर्थ्यांशेन वत्सन्तु कल्पयित्वा विधानतः† ।
 कर्त्तव्या रुक्मशृङ्गी तु रजतस्य खुरान्विता ।
 नानाफलमया दन्ता रत्नगर्भसमन्विताः ॥ ६ ।
 इत्येवं सर्व्वं सम्पूर्णां कृत्वा अडासमन्वितः ।
 आवाहयेत्तां कार्पासधेनुं मन्त्रैर्हिजातये ।
 दद्याद्धेनुं चर्मपाणिः प्रयतः अडयाऽन्वितः ॥ ७ ।
 पूर्व्वोक्तान् विधिः कार्य्यो दानमन्त्रपुरःसरः ॥ ८ ।
 यथा देवगणः सर्व्वस्त्वया ह्रीनो न वर्त्तते ।
 तथा उच्चर मां देवि पाहि संसारसागरात् ॥ ९ ।

इति वराहपुराणे कार्पासधेनुभाषायां नाम नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

* तदर्द्धेन इति (ग) ।

† कृत्वा वे वत्सन्तु परिकल्पयेदिति (ग) ।

दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

हीतोवाच ।

शृणु राजग्ववक्ष्यामि धान्यधेनुमुत्तमाम्* ।

यस्याः† सङ्कीर्त्तनादेव सा तुष्टेत्पार्श्वतो स्वयम् ॥ १ ।

विषुवे चायने वापि कार्त्तिक्यान्तु विशेषतः ।

यां दत्त्वा मुच्यते पापाच्छयाङ्ग इव राहुणाः‡ ॥ २ ।

दशधेनुप्रद्वनेन यत्फलं राजसत्तम ।

तत्सर्वमेव प्राप्नोति व्रीहिधेनुप्रदानतः§ ॥ ३ ।

कृष्णाजिनं ततः कृत्वा प्राग्वत्सं स्थापयेद्धुधः॥

गोमयेनानुलिप्तायां भूमौ तां परिपूजयेत्॥ ॥ ४ ।

उत्तमा तु भवेद्धेनुः**द्रीणिद्यापि चतुष्टयैः ।

मध्यमा च तदर्धेन वित्तशायं न कारयेत् ॥ ५ ।

* दानमाहात्म्यमुत्तममिति (ग) ।

† यस्यति (ग) ।

‡ तदिदानीं प्रवक्ष्यामि धान्यधेनुविधिं परमिति (ग), तत्रातः परं यां दत्त्वा तस्यैव वृत्तं ।

§ व्रीहिधेनुप्रदीन इति (ग) ।

॥ कृष्णाजिनं समीचीनं पात्रो वं विन्यसेद्वपुः इति (ग) ।

॥ गोमयेनानुलिप्तायां भूमौ तां वस्त्रसंयुताम् ।

पूजयेद्धेनुमध्यं तु वेदिनिधायमङ्गलैः ॥ इति (ग) ।

** सा च धेनुः स्यादिति (ग) ।

चतुर्थींशेन वत्सन्तु कल्पयित्वा विधानतः* ।
 अङ्गन्तु पूर्ववत्कार्यं[†] मुखं चौद्रमयं शुभम् ॥ ६ ।
 पूर्ववदर्थयित्वा[‡] तां कृत्वा दीपार्चनादिकम् ।
 पुण्यकालञ्च सम्प्राप्य स्नातः शुक्ताम्बरो गृही ।
 त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य दण्डवत्प्रणमेच्च ताम्[§] ॥ ७ ।
 त्वं हि विप्र महाभाग वेदवेदाङ्गपारग ।
 मया दत्ताञ्च गृहीष्व[§] प्रसीदन् त्वं हि जौत्तम ।
 प्रीयतां मम देवेशो भगवान्मधुसूदनः ॥ ८ ॥
 या च लक्ष्मीस्तु गोविन्दे स्वाहा या च विभावसी ।
 शक्रे शचीति विख्याता शिवे गौरी च संस्थिता ॥ ९ ॥

* चतुर्थींशेन धेनोर्वे वत्सन्तु परिकल्पयेत् ।
 कर्तव्यौ वत्सगृही तु राजतखुरसंयुतो ।
 गौर्मेधा कुर्वीत प्राणं अगुरुं चन्दनन्तथा ॥
 सुक्ताफलमया दत्ता घृतचौद्रमयं मुखम् ।
 प्रशस्तपत्रयवर्णं कांस्यदोहनकारिताम् ॥
 इक्षुपटिमयाः पादाः शीत्यपुच्छसमन्विताम्
 नानाफलसमुपेतां रत्नगर्भसमन्विताम् ।
 पादुकीपानहृच्छवभाजनं तर्पणं तथा ॥

इत्यधिकः पाठः (ग) पुस्तके दृश्यते ।

† इत्थेवं रक्षयित्वेति (ग) ।

‡ मन्त्राणामनुकीर्तयेदिति (ग) ।

§ गृहाणेति साधु ।

॥ प्रदत्ताधीपकाराय गृहीष्वेति (ग) ।

गायत्रीं ब्रह्मणः प्रोक्ता ज्योत्स्ना चन्द्रे रवेः प्रभा ।
 बुद्धिर्वृहस्पतेः ख्याता मेधा मुनिषु सत्तमा ॥ १० ।
 तस्मात्सर्वमयी देवी धान्यरूपेण संस्थिता ।
 एवमुच्चार्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ।
 दत्त्वा प्रदक्षिणं कृत्वा तं क्षमाप्य द्विजोत्तमम् ॥ ११ ।
 यावच्च पृथिवी सर्वा वसुरत्नानि भूपते ।
 तावत्पुण्यं समधिकं व्रीहिधेनोश्च तत्फलम् ॥ १२ ।
 तस्मान्नरेन्द्र* दातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ।
 इहलोके च सौभाग्यमायुरारोग्यवर्धनम् ॥ १३ ।
 विमानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना† ।
 स्तूयमानोऽप्सरोभिश्च स याति शिवमन्दिरम्‡ ॥ १४ ।
 यावच्च स्मरते जन्म तावत्स्वर्गे महीयते ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जम्बूद्वीपपतिर्भवेत् ॥ १५ ।
 एवं हरेण चोद्गीर्णं श्रुत्वा वाक्यं नरोत्तमः ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोके महीयते ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे धान्यधेनुमाहात्म्यं नाम दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* नरेण्येति (ख), रात्रेन्द्रेति (ग) ।

† जालिनेति (ग) ।

‡ शिवमन्दिरं इति (ग) ।

एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

होतीवाच ।

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि कपिलां धेनुमुत्तमाम् ।
यत्प्रदानान्नरो याति विष्णुलोकमनुत्तमम् ॥ १ ।
पूर्वाक्तेन विधानेन दद्याडेन सवत्सकाम् ।
सर्वालङ्कारसंयुक्तां सर्व्वरत्नसमन्विताम् ॥ २ ।
शिरो ग्रीवा कपिलायाः सर्व्वतीर्थानि भास्मिनि ।
पितामहनियोगाच्च निवसन्ति हि निश्चयः* ॥ ३ ।
प्रातरुत्थाय यो मर्त्यः कपिलागलमस्तकात् ।
प्लुतन्तु भक्त्या पानीयं शिरसा वन्दते शुचिः ॥ ४ ।
स तेन पुण्यतो येन तत्क्षणाद्दग्धकिल्बिषः ।
त्रिंशद्वर्षकृतं पापं दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥ ५ ।
कल्यमुत्थाय यो मर्त्यः कुर्यात्तासां प्रदक्षिणम् ।
प्रदक्षिणीकृता तेन पृथिवी स्यादसुन्धरे ॥ ६ ।
प्रदक्षिणेन चैकेन श्राद्धायुक्तेन तत्क्षणात् ।
दशजन्मकृतं पापं तस्य नश्यत्यसंशयम् ॥ ७ ।
कपिलायास्तु मूत्रेण स्नायाच्चैव शुचिर्ब्रतः ।
स गङ्गादिषु तीर्थेषु स्नातो भवति मानवः ॥ ८ ।
तेन स्नानेन चैकेन भावयुक्तेन वै नरः ।

* नित्यं इति (ग) ।

यावज्जीवकतात्पापाभ्युच्यते नात्र संशयः ॥ ८ ।
 गोसहस्रं यो दद्यादेकां वा कपिलां नरः ।
 सममेतत्पुरा प्राह मन्त्रा लोकापितामहः ॥ १० ।
 मशामन्त्रि ततोऽप्येतत्सृतगन्धेन ध्रुयेत् ।
 यावज्जिघ्रति तं गन्धं तावत्पुण्यं पर्येत ॥ ११ ।
 गवां कण्डूयनं श्रेष्ठं तथा च परिपालनम् ।
 तुल्यं गोयतदानस्य भयरोगादिपालने ॥ १२ ।
 दृणोदकानि यो दद्यात्क्षुधितेन गवाङ्गिकम् ।
 गोमेधस्य फलं दिव्यं लभते मानवात्तमः ॥ १३ ।
 विमानैर्विविधैर्दिव्यैः कन्याभिरभितोऽर्पितैः* ।
 सेव्यमानः सुगन्धैर्वै दीप्यमान इवाग्नयः† ॥ १४ ।
 सुवर्णकपिला पूर्वं द्वितीया गौरपिङ्गला ।
 तृतीया चैव रक्ताक्षी चतुर्थी गुड़पिङ्गला ॥ १५ ।
 पञ्चमी बहुवर्णा स्यात्पृष्ठी च श्वेतपिङ्गला ।
 सप्तमी श्वेतपिङ्गाक्षी अष्टमी क्षणपिङ्गला ॥ १६ ।
 नवमी पाटला त्रयो दशमी पुच्छपिङ्गला‡ ॥
 एकादशी खुरश्वेता एतासां सर्वलक्षणाः ॥ १७ ।
 सर्वलक्षणसंगुक्ता सर्वालङ्कृतसुन्दरी ।

* अभितोऽर्पितेति (ग) ।

† यथाग्रय इति (ग) ।

‡ श्वेतपिङ्गलेति (ग) ।

ब्राह्मणाय प्रदातव्या सर्व्वमुक्तिप्रदायिनी ।

शुक्तिमुक्तिप्रदा तेषां विष्णुमार्गप्रदायिनी ॥ १८ ।

इति ब्रह्मपुराणे कपिलानाहाख्ये नाम एकदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ८

होतोवाच ।

अतः परं महाराज शृणूभयमुखीं ततः* ।

विधानं तद्वरारोहे धरण्या कथितं पुरा ।

तदहं सम्प्रवक्ष्यामि तव पुण्यफलं महत्† ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

या त्वया कपिला प्रोक्ता‡ पूर्व्वमुत्पादिता प्रभो ।

होमधेनुः सदा पुण्या सा ज्ञेया कतिलक्षणा ॥ २ ।

कियत्यः कपिलाः प्रोक्ताः स्वयमेव स्वयम्भुवा ।

प्रसूयमाना दानेन किं पुण्यं स्याच्च माधव ।

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण जगद्गुरो ॥ ३ ।

* महाराजोभयमुख्याः समासत इति (ग) ।

† तावत्पुण्यफलस्येदिति (ग) ।

‡ नामेति (ग) ।

वराह उवाच ।

शृणुष्व देवि* तत्त्वेन पवित्रं पापनाशनम् ।
 यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥ ४ ।
 कपिला ह्यग्निहोत्रार्थे यज्ञार्थे च वरानने ।
 उद्धृत्य† सर्वतेजोभिर्ब्रह्मणा निर्मिता पुरा ॥ ५ ।
 पवित्राणां पवित्रञ्च मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् ।
 पुण्यानां परमं पुण्यं कपिला च वसुन्धरे ॥ ६ ।
 तपसस्तप-एवाग्रं व्रतानां व्रतमुत्तमम् ।
 दानानामुत्तमन्दानं निधीनां ह्येतदक्षयम् ॥ ७ ।
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि गुह्यान्यायतनानि च ।
 पवित्राणि च पुण्यानि सर्व्वलोकेषु सुन्दरि ॥ ८ ।
 होतव्यान्ह्यग्निहोत्राणि सायं प्रातर्दिजातिभिः ।
 कपिलाया उतेनेह दध्ना क्षीरेण वा पुनः ॥ ९ ।
 जुह्वते‡ ह्यग्निहोत्राणि मन्त्रैश्च विविधैः सदा ।
 पूजयन्नतिथिः§ खेव परां भक्तिमुपागताः ॥ १० ।
 ते यान्यान्दित्यवर्णैश्च विमानैर्दिजसत्तमाः ।
 सूर्यमण्डलमध्यात्तु§ ब्रह्मणा निर्मिता पुराणा ॥ ११ ।

* भद्रे इति (ग) ।

† उद्धृतेति (ग) ।

‡ जुह्वतीति साधु ।

§ सूर्यमण्डलमध्यनेति (ग) ।

॥ तु सति (ग) ।

कपिला या पिङ्गलाक्षी* सर्वसीत्यप्रदायिनी ।
 सिद्धिबुद्धिप्रदा धेनुः कपिलानन्तरूपिणी ॥ १२ ।
 पूर्वोक्ता यास्तु कपिलाः† सर्वलक्षणलक्षिताः ।
 सर्वा ह्येता महाभागास्तारयन्ति न संशयः ॥ १३ ।
 सङ्गमेषु प्रशस्ताश्च सर्वपापविनाशनाः‡ ।
 अग्निपुच्छा अग्निमुखी अग्निलोमानलप्रभा ।
 तथाग्नायी तथा देवी सुवर्णाख्या प्रवर्त्तते ॥ १४ ।
 ग्रहीत्वा कपिलां शूद्रान् कामतः सदृशीं प्बिजेत् ।
 पतितः स हि विज्ञेयद्याण्डालसदृशोऽधमः ॥ १५ ।
 तस्मान्न प्रतिगृह्णीयाच्छूद्रादिप्रः प्रतियहम् ।
 दूरात्ते परिहर्त्तव्याः श्वभिक्षुत्या इवाध्वरे ॥ १६ ।
 पर्वकाले§ हि सर्वे वैषा वर्जिताः पितृदैवतैः
 असम्भाष्याप्रतिग्राह्याः शूद्रास्ते पापकर्मणः ॥ १७ ।
 पिबन्ति यावत्कपिलां यावत्तेषां पितामहाः ।
 भूमेर्मलं समश्रन्ति जायन्ते विड्भुजश्चिरम् ॥ १८ ।
 तासाङ्गीरं दृतं वापि नवनीतमथापि त्रा ।
 उपजीवन्ति ये शूद्रास्तेषाङ्गतिमतः शृणु ॥ १९ ।

* पिङ्गलाक्षेति (ग) ।

† कपिला तत्र इति (ख) । एतः दृशो समाख्याता कपिला ते वरानने इति (ग) ।

‡ प्रशशना. इति (ख) ।

§ सर्वकाले इति (क), (ख) ।

¶ ते सर्वे इति (ग) ।

कपिलाजीविनः* शूद्राः कूरा गच्छन्ति रौरवम् ।
 रौरवे तु महारौद्रे† वर्षकांतिशतम्‡ ॥ २० ।
 ततोविमुक्ताः कालेन शुनोयोनिं व्रजन्ति हिः॥ ।
 शुनोयोन्या विमुक्ताम् विष्ठाभुङ्क्ष्वयस्ततः§ ॥ २१ ।
 विष्ठास्थानेषु पापिष्ठः सुदुर्गन्धिषु नित्यशः ।
 भूयोभूयोजायमानस्ततोत्तारं न विन्दति ॥ २२ ।
 ब्राह्मण्यैव यो विद्वान् कुर्यात्तेषां प्रतियहम् ।
 ततः प्रभृत्यमेध्यान्तः पितरस्तस्य शेरते ॥ २३ ।
 न तं विप्रन्तु सम्भाषेत्तथा चैवेकामनं विजेत् ।
 स नित्यं वर्जनीयां हि दूरात् ब्राह्मणैर्धरे ॥ २४ ।
 यस्तेन सह सम्भाषेत्तथा तैकामनं व्रजेत् ।
 प्राजापत्यञ्चरेत्कृत्स्नं तेन शुध्यति स द्विजः ॥ २५ ।
 एकस्य गोप्रदानस्य सहस्राग्निं पुर्यते ।
 किमन्यैर्बहुभिर्दानैः कोटिमग्न्यान्विस्तरैः ॥ २६ ।
 अत्रियाय दरिद्राय सुवृत्तायाहिताग्नये ।
 आसन्नप्रसवान्धेनुन्दानार्थं प्रतिपालयेत् ।

* कपिलोपजीविन इति बहुषु पाठस्तत्र कन्दोदीपः ।

† रौरवेषु च पठ्यन्त इति (ग) ।

‡ त इति (ग) ।

§ विष्ठायां जायते कृमिरिति (ग) ।

॥ सम्भाषेति यजुम् । एवं परत्रापि ।

॥ ब्रह्मणोऽध्वरे इति (ग) ।

कपिलाईप्रसूता वै दातव्या च द्विजन्मने ॥ २७ ।
 जायमानस्य वत्सस्य सुखं योन्यां प्रदृश्यते ।
 तावत्सा पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भत्र मुञ्चति ॥ २८ ।
 धेन्वा यावन्ति रोमाणि सवत्साया वसुम्भरे ।
 तावत्यावर्षकाव्यस्तु ब्रह्मवादिभिरर्चिताः ॥ २९ ।
 वसन्ति ब्रह्मलोके वै ये नित्यं कपिलाप्रदाः* ॥ ३० ।
 सुवर्णशृङ्गीं यः कृत्वा रौप्ययुक्तसुरां तथा ।
 ब्राह्मणस्य करे दत्त्वा सुवर्णं रौप्यमेव च ।
 कपिलायास्तदां पुच्छं ब्राह्मणस्य करे न्यसेत् ॥ ३१ ।
 उदकञ्च करे दत्त्वा वाचयेच्छुद्धया गिरा† ।
 ससमुद्रवना तेन सशैलवनकानना ।
 रत्नपूर्णा भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र संशयः ॥ ३२ ।
 पृथिवीदानतुल्येन दानेनैतेन वै नरः ।
 नन्दितो याति पितृभिर्विष्णुाख्यं परमम्पदम् ॥ ३३ ।
 ब्रह्मस्वहारी वा गोप्त्री भ्रूणहा पापदेहक‡ ।
 महापातकयुक्तोऽपि वञ्चको ब्रह्मदूषकः ॥ ३४ ।
 निन्दको ब्राह्मणानाञ्च तथा कर्मावदूषकः§ ।

* ब्रह्मलोके भवसन्ति ये च वै कपिलाप्रदा इति (ग) ।

† दिने इति (ग) ।

‡ ब्रह्मस्वहारिणी ये वै, ब्रह्मइत्यावदूषक इति (ग) ।

§ उपदूषक इति (ग) ।

महापातकयुक्तोऽपि गवां दानेन शुध्यति ॥ ३५ ।
 यथाभयमुखीं दद्यात्प्रभूतकनकान्विताम् ।
 तद्दिनं पायसाहारं पयसा वापि वा भवेत्* ॥ ३६ ।
 सुवर्णस्य सहस्रेण तदर्धेनापि भामिनि ।
 तस्याप्यर्ध† शतेनाथ पञ्चाशच्च ततोऽर्धकम्‡ ॥ ३७ ।
 यथाशक्त्या प्रदातव्या वित्तशाल्यं विवर्जयेत् ॥ ३८ ।
 इमां गृह्णाऽभयमुखीमुभयत्र शमोऽस्म वै ।
 ददे वंशविद्भुङ्गार्थं मदा स्वस्तिकरी भव ॥ ३९ ।
 प्रतिगृह्णामि त्वा धेनो॥ कुटुम्बार्थं विशेषतः ।
 शुभं भवतु मे नित्यं देवधाति नमोऽस्म ते ॥ ४० ।
 श्रीं योस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णात्** ।
 क इदं कम्पा अदादिति जपित्वा वै वसुन्धरे ।
 विमृज्य ब्राह्मणं देवि तां धेनुं तद्गृहं नयेत् ॥ ४० ।
 एवं प्रमूयमानां यो गान्ददाति वसुन्धरे ।
 पृथिवी तेन दत्ता स्यात्सप्तद्वीपा न संशयः ॥ ४१ ।

* पयसा वाऽपि निर्वपेदिति (ग) ।

† यस्याप्यर्ध इति (ख) ।

‡ तदर्धत इति (ग) ।

§ गृह्णाति साधु ।

॥ प्रतिगृह्णाति ता धेनुमिति (ग) ।

॥ स्वस्ति भवतु मे नित्यं रुद्राङ्गिति नमोऽस्म इति (ग) ।

** योस्वाददाति नन्देण कपिली प्रतिगृह्णाति इति (ग) ।

वदन्ति तां चन्द्रसमानवक्त्रां

प्रतप्तजाम्बूनदतुल्यवर्णाम् ।

महासितत्वां तनुवृत्तमध्यां

सेवम्यजस्रं कुलितां हि देवाः ॥ ४२ ।

प्रातरुत्थाय यो मर्त्यः कल्पक्षेदं समाहितः ।

जितेन्द्रियः शुचिर्भूत्वा पठेद्भक्त्या समन्वितः ॥ ४३ ।

त्रिः सदावर्त्तनं कृत्वा पापं वर्षकृतञ्च यत् ।

नश्यते तत्क्षणादेव वायुना पांशवो यथा ॥ ४४ ।

आहकाले पठेद्यन्तु इदं पावनमुत्तमम् ।

तस्यान्नं संस्कृतन्तद्धि पितरोऽग्रन्ति धीमतः ॥ ४५ ।

अमायां वाथ यः कश्चिद्भिजानामग्रतः पठेत् ।

पितरस्तस्य दृष्यन्ति वर्षाणां शतमेव च ॥ ४६ ।

यश्चेतच्छृणुयान्नित्यं तद्गतेनान्तरात्मना ।

संवत्सरकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ४७ ।

होतोवाच ।

इदं रहस्यं राजेन्द्र वराहेण पुरातनम् ।

धरण्यै कथितं राजस्येनुमाहात्म्यमुत्तमम् ।

मया ते कथितं सर्व्वं सर्व्वपापप्रणाशनम् ॥ ४८ ।

द्वादस्यां माघमासस्य शुक्लायां तिलधेनुदः ।

सर्व्वकामसमृद्ध्यर्थो वैष्णवं पदमाप्नुयात् ॥ ४९ ।

द्वादश्यां श्रावणे मासि शुक्लायां राजसत्तम ।

प्रत्यक्षधेनुर्दातव्या सहिरण्या नृपोत्तम ॥ ५० ।

सर्व्वदा सर्व्वधेनूनां प्रदानं राजसत्तम ।
 सर्व्वपापप्रशमनं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्* ॥ ५१ ।
 एतत्ते सर्व्वमाख्यातं समासाद्बहुविस्तरम् ।
 धेनूनां फलमुद्दिश्य सर्व्वकामप्रदं नृणाम्† ॥ ५२ ।
 अथवा पीड्यसेऽत्यन्तं क्षुधया पार्थिवोत्तम ।
 इदानीं कार्त्तिकी चेयं वर्त्तते च नराधिपः‡ ॥ ५३ ।
 ब्रह्माण्डं सर्व्वसम्पन्नं भूतरत्नौषधैर्युतम् ।
 देवदानवग्रक्षेत्§ युक्तमेतत्तदा विभो ॥ ५४ ।
 एतडेवमयं कृत्वा सर्व्वबीजरसान्वितम् ।
 सरत्नं पुरुषः कृत्वा कार्त्तिक्यां द्वादशीदिने ॥ ५५ ।
 अथवा पञ्चदश्याञ्च कार्त्तिकस्य विशेषतः ।
 पुरोहिताय गुरवे दद्याद्भक्तिसमन्वितः॥ ५६ ।
 ब्रह्माण्डोदरवर्त्तिनि यानि भूतानि पार्थिव ।
 तानि दत्तानि तेन स्युः समासात्कथितं तव ॥ ५७ ।
 यो यच्चे यजते राजन्सहस्रशतदक्षिणैः ।

* (ग) पुस्तके ४० श्लोकान् ५० श्लोकपर्यन्तो ग्रन्थांशो नास्ति ।

† त्रिचाटिसर्व्वधेनूनां प्रदानं राजसत्तम इति (ख) । अपारफलमुद्दिश्य ब्रह्मणा
 लोकोक्तमुच्यते (ग) ।

‡ श्लोकोऽयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ चेति (ग) ।

॥ द्वादशैर्भक्तिसामग्र्य इति (ग) ।

सैकदेशो यजेत्तस्य ब्रह्माण्डस्य विशेषतः ॥ ५८ ।

यः पुनः सकलञ्चेदं ब्रह्माण्डं यजते नरः ।

तेन यष्टं हुतं दत्तं पठितं कीर्तितं भवेत् ॥ ५९ ।

एवं श्रुत्वा ततो राजा हेमकुम्भप्रकल्पितम् ।

ब्रह्माण्डमृषये प्रादात्कपिधानञ्च तत्क्षणात् ॥ ६० ।

सर्वकामैः सुसंवीतो ययौ स्वर्गं नराधिपः ।

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र तद्वत्त्वा तु सुखी भव ॥ ६१ ।

एवमुक्त्वा वसिष्ठेन सोऽप्येवमकरोन्मृपः ॥

जगाम परमां सिद्धिं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ६२ ।

वराह उवाच ।

द्वयं ते कथिता देवि संहिता सर्वकामिका ।

वराहाख्या वरारोहे सर्वपातकनाशिनी ॥ ६३ ।

सर्वज्ञादुत्थिता चेयं ततो ब्रह्मा बुबोध ह ।

ब्रह्मा स्वसूनवेऽप्रादात्पुलस्त्याय महात्मने ॥ ६४ ।

सोऽपि रामाय च प्रादाद्भार्गवाय महात्मने ।

असावपि स्वशिश्याय ॥ प्रादादुग्राय धारिणि ॥ ६५ ।

* यजतेति साधु ।

† गुरोः चणादिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके ६० श्लोकस्य परान्तं, ६१ श्लोकस्य पूर्वार्धे च न कः ।

§ ब्रह्माऽपि स्वसुते इति (ग) ।

¶ पुलस्त्योऽपि प्रदद्याद् इति (ग) ।

॥ वसिष्ठायैति (क), (ख) ।

उयोऽपि मनवे प्रादादेष वः कीर्त्तिंती मया* ।
 सम्बन्धः पूर्वकल्पीयो द्वितीयं ऋण साम्प्रतम् ॥ ६६ ।
 सर्वज्ञाज्ञव्यवानस्मि त्वञ्च मर्त्ता धराधरे ।
 त्वत्तञ्च तपसा सिद्धा† वेत्स्यन्ते‡ कपिलादयः ॥ ६७ ।
 क्रमेण यावद्दशासेन ज्ञातमेतद्भविष्यति ।
 तस्यापि शिष्यो भविता नाम्ना वै रोमहर्षणिः ।
 असी शुकपुत्राय§ कथयिष्यति नान्यथा ॥ ६८ ।
 अष्टादश पुराणानि वेद द्वैपायनो गुरुः ।
 ब्राह्मं पाशं वैष्णवञ्च शैवं भागवतन्तथा ॥ ६९ ।
 तथान्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च सप्तमम् ।
 आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यं नवमं तथा ॥ ७० ।
 दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
 वाराहं द्वादशं प्रोक्तं स्कान्दश्चापि त्रयोदशम् ॥ ७१ ।
 चतुर्दशं वामनकं कौर्म्यं पञ्चदशं स्मृतम् ।
 मात्स्यञ्च गारुडञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परम् ॥ ७२ ।
 य एतत्पाठयेद्भक्त्या कार्त्तिक्यां द्वादशीदिने ।

* एवोऽपि परिकीर्त्तित इति (म) ।

† तपसा युक्ता इति (ग) ।

‡ वेत्स्यन्तीति माधु ।

§ शुकपुत्रस्मृति (क) ।

तस्य नूनं भवेत्पुत्री ह्यपुत्रस्यापि धारिणि ॥ ७३ ।
यस्येदं तिष्ठते* गृहे लिखितं पूज्यते सदा ।
तस्य नारायणो देवः स्वयं तिष्ठति धारिणि ॥ ७४ ।
यद्येतच्छृणुयाद्भक्त्या नैरन्तर्येण मानवः ।
श्रुत्वा तु पूजयेद्यस्मात्† शास्त्रं वाराहसंज्ञितम् ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७५ ।

इति वाराहपुराणे तृतीयाध्यायः नाम द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* तिष्ठतीति साधु ।

† यो वै इति (ख) । (ग) पुल्लिङ्गे अधिकः पाठो वर्तते यदा—

श्रुत्वा तु पूजयेच्छास्त्रं तथा विष्णुं सनातनम् ।

गन्धैः पुष्पैश्च वा वस्त्रैर्वाङ्गानाञ्च तर्पणैः ।

यथाशक्त्या नृपोयामैः पूजयेद्वचनं धरे ॥ इति ।

चयोद्देशाधिकशततमोऽध्यायः । *

स तेन सात्त्वितायां वै पृथिव्यां यः समागतः ।

सनत्कुमारस्तत्त्वे दृष्ट्वा तां संस्थितां महीम् ।

स्वस्तिवाच्याह पुण्याये प्रत्युवाच वसुधैराम् ॥ १ ॥

सनत्कुमार उवाच ।

यं दृष्ट्वा वर्द्धमे देवि त्वच्च यस्यासि माधवि ।

विष्णुना धार्यमाणा च किं त्वया दृष्टमद्भुतम् ॥ २ ॥

एतदाचक्ष्व तत्त्वेन यत्ते हरिमुखाच्छतम् ।

ब्रह्मपुत्रवचः श्रुत्वा पृथिवी वाक्यमब्रवीत् ॥ ३ ॥

* (ख) पुनर्क एतदध्यायप्रारम्भे श्रीं नमो वराहाय नमो ब्रह्मपुत्राय सनत्कुमाराय नम इत्यधिकः पाठोऽस्ति । (ग) पुनर्क प्रथमतस्त्रयोद्देशयोक्तपर्यन्तमन्यथैव पाठः । यथा —

नमस्तस्मै वराहाय नमस्तस्मै नमोऽङ्गरीभ्यः ।

स्वस्तिवाच्याह पुण्याये प्रत्युवाच ।

दृष्ट्वा यं दृष्ट्वा गौकदधिपरिवृता पञ्चतेजिस्त्रिभि-

भङ्गानां भातिहःनी मुन्नरकदशास्यान्तकः काङ्क्षपी ।

विष्णुः सर्वेश्वरीऽयं यमिह इतमना नीलया प्रापुर्वान्

त्यक्तात्मानोऽनपापं प्रभवन् मुदितारातिपञ्चवितीशम् ॥

यस्मिन् कानि नितिः पूर्वकल्पे वाराहसृजिना ।

उद्भूता च यथा भक्त्या पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥

धरण्युवाच ।

कल्पं कल्पं भवानेव तां भुङ्क्षते भवान् ।

न बाहुयुतसं सृजिर्मादृशी गावश्च केशव ॥

धरण्युवाच ।

यद्गुह्यं स मया पृष्टो यच्च मे सम्प्रभाषितम् ।
 शृणु तत्त्वेन विप्रेन्द्र गुह्यं धर्मं महीजसम् ॥ ४ ।
 भगवत्प्रोक्तधर्मेषु यद्गुह्यं कथयाम्यहम् ।
 तेन मे कथितं ह्येतत्संसारान्तु विमोक्षणम् ।
 विष्णुभक्तेन यत्कार्यं यत्क्रिया परितिष्ठता ॥ ५ ।
 उवाच परमं गुह्यं धर्माणां व्याप्तनिश्चयम् ।
 अयं धर्मो मया ह्येतच्छ्रुते धर्मो सनातने ॥ ६ ।
 ततो महीवचः श्रुत्वा ब्रह्मपुत्रोमहातपाः ।
 कौकामुखे मम क्षेत्रं जपन्तो ब्रह्मवादिनः ॥ ७ ।
 तान्सर्वानानयामास यत्र देवी व्यवस्थिता ।
 सनत्कुमारः पूतात्मा प्रत्युवाच महीं प्रति ॥ ८ ।
 यन्मया पूर्वमुक्तासि कथयस्व वरानने ।
 अप्रमेयगतिञ्चैव धर्ममाचक्ष्व तत्त्वतः ॥ ९ ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा प्रणम्य ऋषिपुङ्गवम् ।
 उवाच परमप्रीता धात्री मधुरया गिरा* ॥ १० ।

धरण्युवाच ।

शृण्वन्तु ऋषयः सर्वे यत्तद्विष्णुमुखाच्छ्रुतम् ।
 वाङ्मिल्येव तां देवि स्वस्ति ब्रूहीति सोऽब्रवीत् ॥ ११ ।
 नष्टचन्द्रानिले लोके नष्टभास्करतारके ।

* परमया गिरिति (ख) ।

स्तम्भिताश्च दिग्गः सर्व्या न प्राप्नायत किञ्चन ॥ १२ ।
 न वाति पवनस्तत्र नैव चाम्निर्न विद्युतः ।
 न किञ्चित्तत्र विद्येत न तारा न च रागयः* ॥ १३ ।
 न चैवाङ्गारकस्तत्र न शुक्रो न बृहस्पतिः ।
 यनैश्चरो बुधो नात्र न चेन्दो धनदो यमः ॥ १४ ।
 वरुणोऽपि न विद्येत नान्ये केचिद्दिवौकसः ।

* वेदेषु चैव नष्टेषु मन्वी भूत्वा रमातलम् ।

प्रविश्य तानद्योः कृष्य ब्रह्मणे दत्तवानमि ।

अन्यदेव कृष्यैवैतन्मम भुङ्क्ष्व मय्यनं ।

धृतवानमि कार्येषु मन्दर मधुमदन ।

पुनर्वेगादप्येष मा गच्छन्ती रमातलम् ।

उज्ज्वलान्ते कटदृश्य भगवन्तं मङ्गलं शतम्

किञ्चिद्दिव्यं किञ्चिदुत्तमं दानेन दत्तम् ।

अथवापि शुभिरुच्य वपुराख्याय जाग्रितः ।

पुनर्निःश्वस्य पेष त्वयाऽहं विक्रता पुरा ।

जामदग्नौ न रामेण त्वया दृष्टा मङ्गलं प्रभो ।

पुनश्च रावक्षीरतः क्षयितं स्वेन तेजसा ।

बलित्वं बद्धो भगवन् त्वया वामनरूपिणा ॥

न च जानास्यहं देव तत्र किञ्चिद्विचित्रितम् ।

उद्धृत्य मां कथं देव सृजमे किञ्च कारणम् ॥

सृष्टा किमादिशः सर्व्या न प्राप्नायत किञ्चन ।

न वाति पवनस्तत्र न चैवाग्निर्न वाति च ॥

अंशवद्य न विद्यते न नक्षत्रा न वा यहाः । इति (ग) ।

वर्जयित्वा त्रयोः* देवान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ १५ ।
 पृथिवी भारसन्तप्ता ब्रह्माणं शरणं गता ।
 गत्वा च शरणं देवी दैन्यं वदति माधवी ॥ १६ ।
 प्रसीद मम देवेन्द्र मग्नाहं भारपीडिता ।
 सपर्वतवनैः सार्धं[†] मां तारय पितामह ॥ १७ ।
 पृथिव्या वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 मुहूर्त्तं[‡] ध्यानमास्थाय पृथिवीन्तामुवाच ह ॥ १८ ।
 नाहं तारयितुं शक्नो विषमस्यां वसुन्धरे ।
 लोकनाथं सुर्यैष्ठमादिकर्त्तारमञ्जसा ॥
 लोकेशं धन्विनं श्रेष्ठं[†] याहि मायाकरण्डकम् ।
 सर्वेषामेव नः कार्यं[‡] यच्च किञ्चित्प्रवर्त्तते ॥ १९ । २० ।
 सर्व्यांस्तारयितुं शक्तः किं पुनस्त्वां वसुन्धरे ।
 अनन्तशयने देवः शयानं योगशायिनम् ॥ २१ ।
 ततः कमलपत्राक्षी नानाभरणभूषिता ।
 कृताञ्जलिपुटा देवी प्रसादयति माधवम् ॥ २२ ।
 धरण्युवाचः॥ ।
 अहं भारसमायुक्ता ब्रह्माणं शरणङ्गता ।
 प्रत्याख्याता भगवता तेनाप्युक्तमिदं वचः ॥ २३ ।

* त्रीनिति साधु ।

† लक्षणमिति (ग) ।

‡ एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

नाहं तारयितुं शक्तः सुशोणि व्रज माधवम् ।
 स त्वान्तरयितुं शक्तो मग्नासि यदि सागरे ॥ २४ ।
 प्रसीद मम देवेश लोकनाथ जगत्प्रभो* ।
 भक्त्या त्वां शरणं यामि† प्रसीद मम माधव ॥ २५ ।
 त्वमादित्यश्च चन्द्रश्च त्वं यमो धनदस्तु वै ।
 वासवो वरुणश्चासि अग्निर्मरुत एव च ॥ २६ ।
 अक्षरश्च चरश्चासि त्वं दिशो विदिशो भवान् ।
 मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽसि वामनः ॥ २७ ।
 रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्की महात्मवान् ।
 एवं पश्यसि योगेन श्रूयते त्वं महायशाः ॥ २८ ।
 युगायुगसहस्राणि व्यतीतान्यसि संस्थितः ।
 पृथिवी वायुराकाशमापोज्योतिश्च पञ्चमम् ।
 शब्दस्पर्शस्वरूपोऽसि रसोगन्धोऽसि नो भवान्‡ ॥ २९ ।
 सग्रहाणि च ऋक्षाणि कला काष्ठा मुहूर्तकाः§ ।
 ज्योतिश्चक्रं ध्रुवश्चासि सर्वेषु द्योतते भवान् ॥ ३० ।
 मासः पक्षमहोरात्राश्चतुः संवत्सराण्यपि ।

* जगत्पते इति (ग) ।

† भक्त्याः शरणायाश्चेति (ग) ।

‡ ज्योतिश्चक्रं ध्रुवश्चासि सर्वेषु द्योतते प्रवर्णयति (क), (ख) ।

§ सग्रहा ये च नक्षत्रा कला काष्ठमुहूर्तका इति (ग) ।

॥ पक्षः, ऋतोरात्रः इति साधु ।

कला काष्ठापि* षष्ठासाः षड्रसाश्चापि संयमः† ॥ ३१ ।

सरितः सागराश्च त्वं‡ पर्वताश्च महोरगाः ।

त्वं मेरुर्मन्दरो विन्ध्यो मलयो दर्दुरो भवान् ॥ ३२ ।

हिमवान्निषधश्चासि सचक्रोऽसि वरायुधः ।

धनुषाच्च§ पिनाकोऽसि सांख्ययोगोऽसि॥ चोत्तमः ॥ ३३ ।

परम्परोऽसि लोकानां नारायणः परायणः ।

संचितश्चैव विस्तारो गोप्ता यज्ञश्च शाश्वतः॥ ॥ ३४ ।

यज्ञानाञ्च महायज्ञो यूपानामसि संस्थितः॥

वेदानां सामवेदोऽसि साङ्गोपाङ्गो महाव्रतः ॥ ३५ ।

गर्जनं वर्षणश्चासि त्वं वेधा अनृतानृते** ।

अमृतं सृजसे विष्णो येन लोकानधारयत् ॥ ३६ ।

त्वं प्रीतिस्त्वं परा प्रीतिः पुराणः पुरुषो भवान् ।

धेयाधेयं जगत्सर्वं यच्च किञ्चित्प्रवर्तते ॥ ३७ ।

सप्तानामपि लोकानां त्वं नाथस्त्वमसङ्गहः ।

* ऋतवशापीति (ग) ।

† संयुत इति (ग) ।

‡ सागरश्चासीति (ग) ।

§ धनुःसु चेति (ग) ।

॥ योगः सांख्योऽसीति (ग) ।

॥ क्षेप्ता च वै भवानिति (ग) ।

** त्वं धामा नृतानृते इति (ग) ।

त्वञ्च कालञ्च मृत्युञ्च त्वं भूतो भूतभावनः ॥ ३८ ।
 आदिमध्यान्तरूपोऽसि मेधा बुद्धिः स्मृतिर्भवान् ।
 आदित्यस्त्वं युगावर्त्तास्त्वं तपस्वी महातपाः ॥ ३९ ।
 अप्रमाणः प्रमेयोऽसि ऋषीणाञ्च महानृषिः ।
 अनन्तश्चासि नागानां सर्पाणामसि तक्षकः ॥ ४० ।
 उदहः प्रवहश्चासि वरुणो वारुणो भवान् ।
 क्रीडावितेपणश्चासि गृहेषु गृहदेवताः ॥ ४१ ।
 सर्वात्मकः सर्वगतो वर्डनो मन एव च ॥
 युगमन्वन्तरे चापि वृक्षाणाञ्च वनस्पतिः ॥ ४२ ।
 अद्वासि त्वञ्च देवेश दोषहन्तासि माधवः ।
 गरुडोऽसि महात्मानं वहसि त्वं परायणः ॥ ४३ ।
 दुन्दुभिर्नेमिघोषैश्च आकाशममलोऽपि भवान् ।
 जयश्च विजयश्चासि गृहेषु गृहदेवताः ॥ ४४ ।
 सर्वात्मकः सर्वगतश्चेतनो मन एव च ।
 भगस्त्वं विषलिङ्गश्च परस्त्वं परमात्मकः ॥ ४५ ॥

* मपीति (ग) । श्रीमद्भगवद्गीतायामप्येतदर्थं वर्त्तते ।

† एष श्लोको (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ अतः परं (ग) पुस्तके —

साङ्ख्यं विद्युतीनाञ्च विद्युतानां महाद्युतिरित्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

§ अष्टजीह्वज्ज्वेदानां जगद्युनाञ्च माधवेति (ग) ।

¶ आकाशगगन इति (ग) ।

सर्वभूतनमस्कार्यो नमो देवो नमो नमः* ।

आदिकालात्मकः कृष्णः सर्वलोकात्मको विभुः† ॥ ४६ ।

य इदं पठते स्तोत्रं केशवस्य दृढव्रतः ।

व्याधितो मुच्यते रोगाद्वदो मुच्येत बन्धनात् ॥ ४७ ।

अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो धनमाप्नुयात् ।

अभार्यो लभते भार्यामपतिः पतिमाप्नुयात् ॥ ४८ ।

उभे सन्ध्ये पठेद्यस्तु माधवस्य महात्मकम् ।

स गच्छेद्विष्णुलोकञ्च‡ नान् कार्या विचारणा ॥ ४९ ।

एवन्तु§ अक्षरोक्तोऽपि भवे तु परिकल्पना ।

तावदर्पसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ५० ।

इति वराहपुराणे विष्णुस्तवनं नाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* (ग) पुस्तकेऽतः परं—

मां त्वं मय्यामसि चातुं लोकनाथ इहाहंसीति (ग) ।

† आदिकालात्मकं ह्येतत्सर्वपापहरं शिवमिति (ग) ।

‡ ह्येति (ग) ।

§ अयन्विति (ग) ।

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

संस्तूयमानो भगवान्मुनिभिर्मन्त्रवादिभिः ।
तुष्टो नारायणो देवः केशवः परमो विभुः ॥ १ ।
ततो ध्यानं समास्थाय दिव्यं योग्यञ्च माधवः ।
मधुरं स्वरमास्थाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ २ ।
तव देवि प्रियार्थाय भक्त्या यं त्वं व्यवस्थिताः ।
अहं त्वां धारयिष्यामि सशैलवनकाननाम् ।
ससागरां ससरितां सप्तद्वीपसमन्विताम् ॥ ३ ।
एवमाश्वासयित्वा† तु वसुधां स च माधवः ।
रूपं सङ्कल्पयामास वाराहं सुमहोजसम् ॥ ४ ।
षट् सहस्राणि चोच्छ्रायो विस्तारेण पुनस्तयः ।
एवं नवसहस्राणि योजनानां विधाय च ॥ ५ ।
वामया दंष्ट्रया गृह्यः‡ उज्जहार च मेदिनीम् ।
सपर्वतवनाकारां सप्तद्वीपां सपत्तनाम्§ ॥ ६ ।

* अतः परं (ग) पुस्तके —

कारयिष्यामि ते सर्वं यत्ते हृदि व्यवस्थितम् ।

इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

† आश्वामयित्वेति आर्थम्, आश्वस्तेति साधु ।

‡ गृह्येति आर्थे, गृहीतेति साधु ।

§ (ग) पुस्तके एतद्वचं परशोक्तस्य पूर्वार्धं न स्तः ।

नगा विलम्बाः पतिताः केचिद्विज्ञानसंश्रिताः ।
 शोभन्ते च विचित्राङ्गमेघाः सन्ध्यागमे यथा* ॥ ७ ।
 चन्द्रनिर्मलसङ्काशा वराहमुखसंस्थिताः ।
 शोभन्ते† चक्रपाणेश्च नृणालं कर्हमे यथा ॥ ८ ।
 एवं हि धार्यमाणा सा पृथिवी सागरान्विता ।
 वर्षाणाञ्च सहस्रं हि वज्रदंष्ट्रेण साधुना ॥ ९ ।
 तस्यामेव तु कालस्य परिमाणं युगेषु च ।
 एकसप्ततिमे कल्पे कर्हमोऽयं प्रजापतिः ॥ १० ।
 ततः पृथिव्या देवश्च भगवान्विष्णुरव्ययः ।
 अन्योन्याभिमताद्यैव वाराहे कल्प उत्तमे ॥ ११ ।
 सा गौः सुवति‡ तच्चैव पुराणं परमव्ययम् ।
 योगेन परमेणैव शरणञ्चैव गच्छति ॥ १२ ।
 आधारः कीदृशी देव उपयोगश्च कीदृशः ।
 काले काले च देवेश कर्मणश्चापि कीदृशः ॥ १३ ।
 कीदृशी पश्चिमा सन्ध्या कीदृशी ह्यर्द्धवाह्यतः ।
 शेषाः समानास्त्वा देव ये तु कर्माणि कुर्वते ॥ १४ ।
 किन्नु संस्थापनं देव आवाहनविसर्जने ।
 अगुरुङ्गन्धूपञ्च प्रमाणं§ गृह्यसे कथम् ॥ १५ ।

* मेघवर्णनयामर्थेति (ग) ।

† निर्मलमिति (ख) ।

‡ सुवतीति आर्षं, स्वीति स्वीतीति वा साधु ।

§ प्रापणमिति (ग) ।

कथं पादस्य गृह्णासि स्थापनालेपनानि च ।
 कथं दीपस्य दातव्यः कन्दमूलफलानि च ॥ १६ ।
 आसनं शयनञ्चैव किङ्कर्मणि विधीयते ।
 कथं पूजाधिकर्त्तव्या प्राणास्तत्र च वै कति ॥ १७ ।
 पश्चिमा पूर्वसन्ध्यायां किं पुण्यञ्चापि† तत्र वै ।
 शरदि कीटशं कर्म शिशिरे कर्म कीटशम् ॥ १८ ।
 वसन्ते कीटशं कर्म ग्रीष्मे किङ्कर्म कारयेत् ।
 प्रावृट्काले च किङ्कर्म वर्षान्ते किञ्च कारयेत् ॥ १९ ।
 यानि तत्रोपयोग्यानि पुष्पाणि च फलानि च ।
 कर्मण्यास्ते अकर्मण्या ये च शास्त्रवहिष्कृताः ॥ २० ।
 किङ्कर्मणा भोगवता यावद्वर्च्छति माधवः ।
 कथं कर्म न चान्त्रेषु अतिगच्छति कीटशम् ॥ २१ ।
 अर्चायां किं प्रमाणन्तु स्थापनञ्चापि कीटशम् ।
 परिमाणं कथं देव उपवासस्य कीटशः ॥ २२ ।
 पीतकं शुक्लरक्तं वा कथं गृह्णाति वाससाम्‡ ।
 तेषान्तु कानि वस्त्राणि यैर्हि तं प्रतिपद्यते ॥ २३ ।
 केषु द्रव्येषु संयुक्तं मधुपर्कं प्रदीयते ।
 के तु कर्मगुणास्तस्य मधुपर्कस्य माधव ।

* कथं मूलफलानि चति (ग) ।

† चास्तीति (ख) ।

‡ शाश्वतमिति (ग) ।

केषु लोकेषु* गच्छन्ति मधुपर्कस्य मक्षणात्† ॥ २४ ।

स्तवे परमकालेऽपि तव भक्तस्य माधव ।

किम्पमाणन्तु दातव्यं मधुपर्कसमन्वितम् ॥ २५ ।

कानि मांसानि ते देव फलं शाकश्च कीदृशः ।

प्रापणेष्वपि युज्येत कर्म शान्तसमायुतम् ॥ २६ ।

आहृतस्य च मन्त्रेण आगते धर्मवत्सल‡ ॥

केन मन्त्रविधानेन प्राशनन्ते प्रदीयते§ ॥ २७ ।

वृतस्य चोपचारेषु अर्चयित्वा यथाविधि ।

कानि कर्माणि कुर्वीत तव भक्तस्य भोजनात् ॥ २८ ।

यस्तु तं प्रापणं देवं न च दोषप्रसादिकम् ।

केऽत्र भुञ्जति॥ तद्देव सर्वशुद्धिकरम्परम् ॥ २९ ।

ये तु एकाग्रिनो देवमुपसर्पति माधवम् ।

तेषान्तु का गतिर्देव तव मार्गानुसारिणाम् ॥ ३० ।

व्रतङ्गत्वा यथोक्तेन येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।

तेषान्तु का गतिर्देव तव भक्तिं प्रकुर्वताम्॥ ॥ ३१ ।

कच्छसान्तपने कृत्वा येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।

* कानि लोकानीति (ग) ।

† प्राशनादिति (ग) ।

‡ भक्तिवत्सलेति (ग) ।

§ प्रदापयेदिति (ग) ।

॥ भुञ्जते इति साधु ।

॥ कां गतिं पुरुषा यान्ति भविता तव शासनादिति (ग)

कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्मपरायणाः ॥ ३२ ।
 वायाहारं ततः कृत्वा कृष्णं समधिगच्छति ।
 तेषान्तु का गतिः कृष्ण तव भक्तौ व्यवस्थिताः ॥ ३३ ।
 अक्षारलवणङ्गत्वा येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम् ।
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्मानुसारिणः ॥ ३४ ।
 कृत्वा पयोव्रतञ्चैव येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम् ।
 कां गतिं प्रतिपद्यन्ते नरा ये व्रतकारिणः* ॥ ३५ ।
 दत्त्वा गवाङ्गिकञ्चैव ये प्रपद्यन्ति† माधवम् ।
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव भक्त्या व्यवस्थिताः ॥ ३६ ।
 उच्छ्वत्तिं समास्थाय येऽभिगच्छन्ति माधवम् ।
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते नरा भिक्षापजीवनः ॥ ३७ ।
 गृहस्थधर्मङ्गत्वा वै येऽभिगच्छन्ति माधवम्‡ ॥
 कां गतिन्ते प्रपद्यन्ते तव कर्मपरायणाः ॥ ३८ ।
 वैकुण्ठ तव क्षेत्रेषु§ ये तु प्राणान्विमुच्यते ।
 काँक्षोकांस्ते प्रपद्यन्ते तव क्षेत्रेषु ये मृताः ॥ ३९ ।
 कृत्वा पञ्चातपञ्चैव¶ माधवाय प्रयच्छति ।

* व्रतकारिण इति (ग) ।

† प्रपद्यन्ते इति साधु ।

‡ केशवमिति (ग) ।

§ तव क्षेत्रेषु ये देवेति (क), (ख) ।

¶ पञ्चात्मकञ्चैवेति (ग) ।

कां गतिं वै परायान्ति ये तु पञ्चातपे मृताः ॥ ४० ।
 कण्ठशय्यां समासाद्य ये प्रपश्यन्ति चाच्युतम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव कण्ठशय्यां समाश्रिताः ॥ ४१ ।
 आकाशशयनङ्गत्वा ये प्रपद्यन्ति* चाच्युतम् ।
 तेषान्तु का गतिः कृष्ण तव भक्तिपरायणाः ॥ ४२ ।
 गोव्रजे शयनं कृत्वा ये प्रपद्यन्ति केशवम् ।
 तेषान्तु का गतिर्ब्रह्मस्तव भक्तिपथे स्थिताः† ॥ ४३ ।
 शाकाहारं ततः कृत्वा येऽभिगच्छन्ति चाच्युतम्‡ ॥ ४४ ।
 तेषान्तु का गतिर्देव कण्ठशय्यां ये नराः§ ॥ ४५ ।
 पञ्चगव्यं ततः पीत्वा येऽभिगच्छन्ति माधवम्॥ ॥ ४६ ।
 तेषान्तु का गतिर्देव ये नरा यावकाशिनः ॥ ४७ ।
 आहारं गोमयङ्गत्वा येऽभिगच्छन्ति केशवम् ।
 नारायण गतिस्तेषां कीदृशोऽत्र विधिः स्मृतः॥ ॥ ४८ ।
 सक्तुं वै भक्षयित्वा तु ये प्रपद्यन्ति चाच्युतम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तव कर्मपरायणाः** ॥ ४९ ।

* प्रपद्यन्ते इति साधु, एवं परचापि ।

† देव तव भक्तिपरायणा इति (ग) ।

‡ माधवमिति (ग) ।

§ तव भक्तिपरायणा इति (ग) ।

॥ (ग) पुष्पके ये नरा यावकाशिन इत्येतावन्मात्रः पाठो दृश्यते ।

॥ पञ्चाहारं कृतं तेषां कीदृशोऽत्र विधीयते इति (ग) ।

** शिरसा दोषधारणादिति (ग) । तत्र परश्वीको नास्ति ।

शिरसा दीपककृत्वा येऽभिगच्छन्ति केशवम् ।
 तेषान्तु का गतिर्देव शिरसा दीपधारणात् ॥ ४८ ।
 ये हि नित्यं पयः पीत्वा तव चिन्ताव्यवस्थिताः ।
 ते गतिं कां प्रपद्यन्ति तव चिन्तापरायणाः ॥ ४९ ।
 अश्माशनं व्रतकृत्वा ये प्रपद्यन्ति नि यशः ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तत्र भक्तिपरायणाः ॥ ५० ।
 भक्षयित्वा तु दूर्वां ये प्रपद्यन्ति मनीषिणः ।
 तेषान्तु का गतिर्देव स्वधर्मगुणचारिणः ॥ ५१ ।
 जानुभ्यां प्रतिपद्यन्ति तव प्रीत्या च माधव ।
 तेषान्तु का गतिर्देव तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ ५२ ।
 उत्तानशयनकृत्वा धारयन्ति हि दीपिकाम्* ।
 ते यान्ति कां गतिन्देव कथ्यते या च शाश्वती§ ॥ ५३ ।
 जानुभ्यां दीपकं कृत्वा केशवाय प्रपद्यते॥ ।
 तेषान्तु का गतिर्देव कथ्यते चैव शाश्वती ॥ ५४ ।
 अवाङ्मुखस्तु भूत्वा॥ वै यः प्रपद्ये**जनार्दनम् ।

* स्वधर्मोति (ग) ।

+ प्रतिपद्यन्ते इति साधु ।

‡ येऽभिचार्यन्ति दीपिका इति (ग) । अभिचारयन्तीति साधु ।

§ तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः इति (ग) ।

॥ परच तेषामिति बहुवचनेन निर्देशादत्रापि प्रपद्यन्ते इति बहुवचनप्रयोग एव
 सम्यक्, तथा कृते तु छन्दीभङ्गः ।

॥ अवाक्शिरस्विति (ग), अवाक्शिरा इति साधु ।

** प्रपद्येति साधु ।

भगवन् का गतिस्तस्य अवाक्शिरसि शायिनः ॥ ५५ ।

पुत्रदारगृहञ्चैव मुक्ता योऽनुप्रपद्यते ।

का गतिस्तस्य सिद्धा तु कथयस्व सुरोत्तम ॥ ५६ ।

भाषितोऽसि मया ह्येवं सर्वलोकमुखावहम् ।

गमनागमनञ्चैव त्वत्प्रसन्नेन माधव ॥ ५७ ।

त्वं ज्ञाता त्वं पिता चैव* सर्वधर्मविनिश्चयः ।

अतस्त्वयैव वक्तव्यो योगसाङ्गविनिश्चयः ॥ ५८ ।

त्वां भजंश्च गते जीवे मधुपर्कसमन्वितम् ।

भस्माकुलेषु निक्षिप्य कथञ्चाग्नौ प्रपद्यते ॥ ५९ ।

कां गतिं प्रतिपद्यन्ते‡ त्वद्भक्तो जलमास्थितः ।

त्वत्क्षेत्रसंस्थितो वापि तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः§ ॥ ६० ।

स्मरणं पुत्र ते कृष्ण यैस्तु नाम प्रकीर्त्यते ।

नमो नारायणेत्युक्ताः तेषां वै का गतिर्भवेत् ॥ ६१ ।

उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु हन्यमाना रणे नराः ।

नामप्रकीर्तनात्तेषां कीदृशी तु गतिर्भवेत्॥ ॥ ६२ ।

अहं शिष्या च दासी च तव भक्त्या व्यवस्थिता ।

* त्वञ्चेति (ग) ।

† कर्मेति (ग) ।

‡ अत्र बहुवचनमात्रे, प्रतिपद्यते इति सम्यक्, तथा कृते तु छन्दोभङ्गः ।

§ एतदङ्गं परश्लोकस्य पूर्वार्द्धञ्च (ग) पुस्तके न स्तः ।

॥ सत्सन्नारायणेत्युक्तेति (ग) ।

॥ ये तु नाम प्रकीर्तन्ते तेषां वै कीदृशी भवेदिति (ग) ।

रहस्यं धर्मसंयुक्तं तन्ममाचक्ष माधव ॥ ६३ ।

एवं तत्परमं* गुह्यं मम प्रीत्या जगद्गुरो ।

सञ्चिन्त्य लोकधर्मार्थं† तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ६४ ।

इति वराहपुराणे पृथिव्याः प्रश्नो नाम चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

— ०३० —

पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ततो महीवचः श्रुत्वा देवो नारायणोऽब्रवीत् ।

कथयिष्यामि ते देवि कर्म स्वर्गसुखावहम् ॥ १ ।

यत्त्वया पृच्छते देवि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।

स्थितिं सत्तान्तु मर्त्यानां भक्त्या ये च व्यवस्थिताः ॥ २ ।

नाहं दानसहस्रेण नाहं यज्ञशतैरपि ।

तुष्यामि न तु वित्तेन ये नराः स्वल्पचेतसः ॥ ३ ।

एकचित्तं समाधाय यो मां जानाति माधवि ।

नित्यं तुष्यामि तस्याहं पुरुषं बहुदोषकम् ॥ ४ ।

* ते परममिति (ग) ।

† लोकधर्मार्थवित्याऽयेति (ग) ।

* शृणु इति ऋधु, एवं परत्रापि ।

यच्च पृच्छसि मां भद्रे कर्म स्वर्गसुखावहम् ।
तच्छृणुष्व वरारोहे गदतो मे शुचिस्मिते ॥ ५ ।
ये नमस्यति मां नित्यं पुरुषा बहुचेतसः ।
अर्द्धरात्रेऽन्धकारे च मध्याह्ने वापराहृतयोः ॥ ६ ।
यस्य चित्तं न नश्येत्* मम भक्तिव्यवस्थितम् ।
द्वादश्यामुपवासन्तु यः कुर्यान्मम तत्परः ।
ते मामेव प्रपश्यन्ति मयि भक्तिपरायणाः† ॥ ७ ।
कृत्वा चैवोपवासन्तु गृह्यः‡ चैव जलाञ्जलिम् ।
नमो नारायणेत्युक्त्वा आदित्यञ्चावलीकयेत् ॥ ८ ।
यावन्तो विन्दवः किञ्चित्पतन्त्येवाञ्जलेर्जलात् ।
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ ९ ।
अथ चैव तु द्वादश्यां पुरुषा धर्मवादकाः ।

* नश्येदिति साधु ।

† न तेषां हि पश्यामि कदाचिदपि साधवीति (ग), तत्रातः परं—

लम्बचेतो गुणत्रय नरो भक्तिव्यवस्थितः (परायणः) ।

इच्छयाऽपि भवेद्भद्रे स्वर्गे वसति मुन्दरि ॥

स्वल्पकेन न गम्यन्ते दुःप्राप्योऽहं वरानने ॥

यानि कर्माणि कुर्वन्तु मां प्रपश्यन्ति साधवि ।

तानि ते कथयिष्यामि येन भक्त्या व्यवस्थिताः ॥

द्वादश्यामुपवासन्तु ये च कुर्वन्ति ते नराः ।

तेषामेव प्रपश्यन्ति ममभक्तिपरायणाः ॥ इत्यधिकः पाठोऽस्ति ।

‡ गृहीतेति साधु ।

विधिना च प्रयत्नेन ये मां कुर्वन्ति मानवाः* ॥ १० ।

पाण्डुरैश्चैव पुष्पैश्च सृष्टैर्धूपैस्तु धूपयेत् ।

यो मे धारयते भूमी तस्यापि शृणु या गतिः ॥ ११ ।

दत्त्वा शिरसि पुष्पाणि इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।

हृदि कृत्वा तु मन्त्रांश्च शुक्लाम्बरधरो धरे ।

सुमान्यः सुमना गृह्य प्रीयतां† मे भगवान्हरिः ॥ १२ ।

नमोऽस्तु विष्णवे व्यक्ताव्यक्तिगन्धिगन्धान् सुगन्धान् वा गृह्य
गृह्य नमो भगवते विष्णवे । अनेन‡ मन्त्रेण गन्धं दद्यात् ।

श्रुत्वा प्रत्यागतमाधारसवनं पतये भवं प्रविष्टं मे धूप
धूपनं गृह्णातु मे भगवानश्रुतः । अनेन§ मन्त्रेण धूपं
दद्यात् ।

श्रुत्वा चैवञ्च शान्ताणि यो मानेव तु कारयेत् ।

मम लोकञ्च गच्छेत्तत्र जायेतैव चतुर्भुजः ॥ १३ ।

एतत्ते कथितं देवि श्रेष्ठञ्चैव मम प्रियम् ।

तव चैवं प्रियार्थाय मन्त्रपूजां सुखावहाम् ॥ १४ ।

श्यामाकं स्वस्तिकञ्चैव गोधूमं मुद्गकन्तथा ।

शालयन्तु यवाश्चैव तथा नीवारकाङ्गुकाः ॥ १५ ।

* मानवा इति (ग) ।

† प्रियोमे इति (ग) ।

‡ एतेनेति (ग) । गृह्णति चार्पे, गृह्णाणेति साधु ।

§ एतेनिति (ग) ।

॥ गच्छेदिति साधु ।

एतानि यन्तु भुञ्जीत* मम कर्मपरायणः ।
 शङ्कं चक्रं लाङ्गलञ्च मुसलं स च पश्यति† ॥ १६ ।
 ब्राह्मणस्य तु वक्ष्यामि‡ शृणु कर्म वसुन्धरे ।
 यानि कर्माणि कुर्वीत मम भक्तिपरायणः ॥ १७ ।
 षट्कर्मनिरतोभूत्वा अहङ्कारविवर्जितः ।
 लाभालाभं परित्यज्य भिक्षाहारो जितेन्द्रियः ॥ १८ ।
 मम कर्मसमायुक्तः पैशुन्येन विवर्जितः ।
 शास्त्रानुसारिमध्यस्थो न वृद्धशिशुचेतनः ॥ १९ ।
 एतद्वै ब्रह्मणः कर्म एकचित्तो जितेन्द्रियः§ ।
 द्रष्टापूर्तञ्च कुरुते स मामेति वसुन्धरे॥ २० ।
 क्षत्रियाणां प्रवक्ष्यामि मम कर्मसु तिष्ठताम् ।
 यानि कर्माणि कुर्वीत क्षत्रियोमध्यसंस्थितः ॥ २१ ।
 दानशूरश्च कर्मज्ञो यज्ञेषु कुशलः शुचिः ।
 मम कर्मसु मेधावी अहङ्कारविवर्जितः ॥ २२ ।
 अल्पभाषी गुणज्ञश्च नित्यं भागवतप्रियः ।
 गुरुविद्योऽनसूयश्च नित्यकर्मविवर्जितः ।
 अभ्युत्थानादिकुशलः पैशुन्येन विवर्जितः ॥ २३ ।

* एतान् प्रशस्य भुञ्जीति (ग) ।

† पश्यति शङ्कचक्रं लाङ्गलं मुसलं सदेति (ग) ।

‡ प्रवक्ष्यामीति (ग) ।

§ एकचित्तायनादिभिरिति (ग) ।

॥ कारयेदिष्टपूर्तञ्च न स मामेव पश्यतीति (ग) ।

एतैर्गुणैः समायुक्तो यो मां व्रजति क्षत्रियः ।
 भजते मम यो नित्यं मम लोकाय गच्छति ॥ २४ ।
 वैश्यानान्तु प्रवक्ष्यामि मम कर्मसु तिष्ठताम् ।
 यानि कर्माणि कुरुते मम भक्तिपथं स्थितः ॥ २५ ।
 एतैर्गुणैः स्वधर्मेण लाभालाभविवर्जितः ।
 ऋतुकालाभिगामी च शान्तात्मा मोहवर्जितः ॥ २६ ।
 शुचिर्दक्षो निराहारी मम कर्मरतः सदा ।
 गुरुसम्पूजको नित्यं युक्तो भक्तानुवत्सलः ॥ २७ ।
 वैश्योऽप्येवं सुसंयुक्तो यस्तु कर्माणि कारयेत्* ।
 तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ २८ ।
 अथ शूद्रस्य वक्ष्यामि कर्माणि शृणु माधवि ।
 कर्माणि यानि कृत्वा ह शूद्रो मह्यं व्यवस्थितः ॥ २९ ।
 दम्पती मम भक्तौ यो मम कर्मपरायणो ।
 उभौ भागवता भक्तौ मद्भक्तौः॥ कर्मेनिष्ठितौ ॥ ३० ।
 देशकालौ च जानाति रजसा तमसाञ्जितः ।
 निरहङ्कारशुद्धात्मा आतिथेयो विनीतवान्§ ॥ ३१ ।

* एभिरिति (ग) ।

† वैश्यस्त्वं तु संयुक्तो योऽनकर्मानुसारयेदिति (ग) ।

‡ सत्यराविति (ग) ।

§ निरहङ्कारशुद्धान्तो अतिथे धर्मावस्त्वाविति (ग) । तत्र परत्रापि द्विवचनान्तः

अद्धानोऽतिपूतात्मा लोभमोहविवर्जितः ।
 नमस्कारप्रियो नित्यं मम चिन्ताव्यवस्थितः ॥ ३२ ।
 शूद्रः कर्माणि मे देवि य एवं सममाचरेत् ।
 त्यक्त्वा ऋपिसहस्राणि शूद्रमेव भजाम्यहम् ॥ ३३ ।
 चातुर्वर्ण्यस्य कर्माणि यत्त्वया परिपृच्छितम्* ।
 एवं कर्मगुणाश्चैव येन भक्त्या व्यवस्थितः ॥ ३४ ।
 सव्वर्णानि मां देवि अपरं क्षत्रिये शृणु ।
 येन तत्प्राप्यते योगं तच्छृणुष्व वसुधरे ॥ ३५ ।
 त्यक्त्वा लाभमलाभञ्च मोहं कामञ्च वर्जयेत् ।
 न शीते च न चीणे च लब्धाऽलब्धं विचिन्तयेत् ॥ ३६ ।
 न तिक्तेनातिकटुना मधुराग्लैर्न लावणैः ।
 न कषायैः स्पृहा यस्य प्राप्नुयात्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ३७ ।
 भार्या पुत्राः पिता माता उपभोगार्थसंयुतम् ।
 य एतां हि परित्यज्य मम कर्मरतः सदा ॥ ३८ ।
 धृतिज्ञः कुशलश्चैव अद्धानो धृतव्रतः ।
 तत्परो नित्यमुद्युक्तः अन्यकार्यजुगुप्सुकः ॥ ३९ ।
 बाले वयसि कल्पश्च अल्पभोगी कुलान्वितः ।
 कारुण्यः सर्वसत्त्वानां प्रत्युत्थायी महाक्षमः ॥ ४० ।
 काले मौनक्रियां कुर्याद्यावत्तत्कर्म कारयेत् ।
 त्रिकालञ्च दिशो भागं सदा कर्मपथि स्थितः ॥ ४१ ।

* परिपृच्छामिति साधु । प्रतिभाषितमिति (ग) ।

उपपन्नानुभुञ्जानः कर्माण्यभोजनानि च ।
 अनुष्ठानपरश्चैव मम पार्श्वे मनश्चरः ॥ ४२ ।
 काले मूत्रपुरीषाणि विसृज्य स्नानवत्सलः ।
 पुष्पे गन्धे च धूपे च मत्कर्माणि सदा रतः ॥ ४३ ।
 कदाचित्कन्दमूलानि फलानि च कदाचन ।
 पयसा याचकेनापि कदाचिद्वायुभक्षणः ॥ ४४ ।
 कदाचित्पष्ठकालेन क्वचिद्दृष्टमहाफलः ।
 कदाचित्चतुर्थेन कदाचित्फलमेव च ।
 कदाचिद्दशमे भुञ्जेत्पत्रे मासे वसुन्धरे ॥ ४५ ।
 य एतत्सप्त जन्मानि मम कर्माणि कुर्वते ।
 योगिनस्तान् प्रपश्यन्ति पूर्वोक्तान् कर्मासु स्थितान्* ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे विविधकर्मान्तौ पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* योगिनस्तांश्च वक्ष्यामि तेनैव च समाप्तमिति (ग) ।

षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

मया प्रोक्तविधानेन यस्तु कर्माणि कारयेत् ।
तच्छृणुष्व* महाभागे येन साफल्यमाप्नुयात् ॥ १ ॥
एकचित्तः समास्थाय† अहङ्कारविवर्जितः ।
मच्चित्तसंहतो‡ नित्यं चान्तो दान्तो जितेन्द्रियः ॥ २ ॥
फलमूलानि शाकानि द्वादश्यां वा§ कदाचून ।
पयोव्रतश्च तत्कालैः पुनरेव॥ निरामिषः ॥ ३ ॥
षष्ठ्यष्टमी अमावास्या उभे पक्षे चतुर्दशी ।
मैथुनं नाभिसेवेत द्वादश्याञ्च तथा प्रिये ॥ ४ ॥
एवं योगविधानेन कर्म कुर्याद्द्वद्व्रतः ।
पूतात्मा धर्मसंयुक्तो विष्णुलोकन्तु गच्छति ॥ ५ ॥
न ग्लानिर्न जरा तस्य न मोहो रोग एव च ।
भुजाष्टादश जायन्ते धन्वी खड्गी शरी गदी ।
तेषां व्युष्टिं प्रवक्ष्यामि मम कर्मसमुत्थिताम् ॥ ६ ॥

* शृणुष्व त्वमिति (ग) ।

† समादायेति (ग) ।

‡ मच्चित्तोपगत इति (ग) ।

§ वै इति (ग) ।

॥ चैवेति (ग) ।

षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
 ममार्चनविधिङ्गत्वा मम लोके महीयते ॥ ७ ।
 दुःखमेवं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 उचितेनोपचारेण दुःखमोक्षविनाशनम् ॥ ८ ।
 अहङ्कारावृतो नित्यं नरो मोहेन चावृतः ।
 यो मां नैव प्रपद्येत* ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ९ ।
 सर्वाशी सर्वविक्रेता नमस्कारविवर्जितः ।
 यो न मां प्रतिपद्येत ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १० ।
 प्राप्तकाले वैश्वदेवे दृष्ट्वा चातिथिमागतम् ।
 अदत्त्वा तस्य यो भुङ्क्ते ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ११ ।
 सर्वान्नानि तु सिद्धानि पाकभेदं करोति यः† ।
 तस्य देवा न चाश्रन्ति‡ ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १२ ।
 असन्तुष्टम् वैषम्ये§ परदाराभिमर्षकः॥ ।
 परोपतापी मन्दात्मा ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १३ ।
 अकृत्वा पुष्कलं कर्म गृहे संवसन्॥ नरः ।

* ये मां नैव प्रपद्यन्त इति (ग) ।

† पाकभेदम् कारयेदिति (ग) ।

‡ न वैश्वदेवा नाश्रन्तीति (ग) ।

§ वैषम्ये इति (ग) ।

॥ मर्षक इति (ग) ।

॥ संवसतीति साधु ।

मृत्युकालवशं प्राप्तस्ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १४ ।
 हृत्स्थश्चरथयानानि गच्छमानानि* पश्यति ।
 धावन्यस्याग्रतः पृष्ठे ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १५ ।
 अश्रन्ति पिशितं केचिक्केचिच्छालिसमन्वितम्† ।
 शुष्कान्नं केचिदश्रन्ति ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १६ ।
 वरवस्त्रावृतां ग्रथ्यां समासेवति‡ भूषिताम् ।
 केचित्तृणेषु शेरन्ते§ ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १७ ।
 विद्वान् कृती गुणव्रजश्च सर्व्वशास्त्रविशारदः ¶
 केचिन्मूकाश्च दृश्यन्ते ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १८ ।
 विद्यमाने धने केचिक्कृपणा भोगवर्जिताः ।
 दरिद्रो जायते दाता ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १९ ।
 द्विभार्य्यः पुरुषो यस्तु तयोरेकाम्प्रशंसति ।
 एका तु दुर्भगा तत्र ततो दुःखतरं नु किम् ॥ २० ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णाः सुमध्यमे ।

* गच्छन्तीति साधु ।

† दत्तशालिसमन्वितमिति (ग) ।

‡ समासेवत इति साधु ।

§ शेरते इति साधु ।

¶ (ग) पुस्तकेऽतः परं

सुरूपी दृश्यते कश्चित्पुरुषश्चात्मकश्रमिभिः ।

केचिद्विरूपा दृश्यन्ते ततो दुःखतरं नु किम्

इत्यधिकः पाठो दृश्यते ।

पापकर्म्मरता ह्यासन्ततो दुःखतरं नु किम्* ॥ २१ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे दुःखकर्म्मविनिश्चयम् ।
 सर्व्वभूताहितं पापं यत्त्वया परिपृच्छितम्† ॥ २२ ।
 यच्च मां पृच्छसे‡ भद्रे शुभं कीदृशमुच्यते ।
 तच्छृणुष्वानवद्याङ्गि मम कर्म्मविनिश्चयम् ॥ २३ ।
 कृत्वा तु विपुलं कर्म्म मङ्गलेषु निवेदयेत् ।
 यस्य बुद्धिर्विजायेत§ स दुःखायोपजायते॥ ॥ २४ ।
 मां पूजयित्वा नैवेद्यं विशिष्टं परिकल्प्य च॥ ।
 शेषमन्नं समश्नाति ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २५ ।
 त्रिकालं ये प्रपद्यन्ते मयोक्तेन** वसुन्धरे ।
 कृत्वा सायाह्निकं कर्म्म ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २६ ।
 देवतातिथिमर्त्यानां त्यक्त्वा चान्नं वसुन्धरे ।
 यद्यात्मा वै समश्नाति ततः सौख्यतरं नु किम्†† ॥ २७ ।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति, तत्राऽन्य एव श्लोको विद्यते । यथा—

लब्ध्वा तु मानुषीं संज्ञां पञ्चभूतमभन्विताम् ।

मानवे न प्रपद्यन्ति ततो दुःखतरं नु किम् ॥ इति ।

† परिपृच्छमिति साधु ।

‡ पृच्छसीति साधु ।

§ बुद्ध्यावजायेतेति (ग) ।

॥ उपपद्यते इति (ग) ।

॥ मानवेवमर्चनं कृत्वा तत्र प्रापणमुत्तममिति (ग) ।

** मानवे चेति (ग) ।

†† एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

प्रविष्टस्त्वतिथिर्यस्य निराशो यन्न गच्छति ।
येन केनचिद्दत्तेन ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २८ ।
मासि मास्येकदिवसः* अमावास्याति योच्यते† ।
पितरो यस्य दृष्यन्ति ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ २९ ।
भोजनेषु प्रपन्नेषु यवान्नं यः प्रयच्छति ।
अभिन्नमुखरागेण ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३० ।
उभयोरपि भार्यासु यस्य बुद्धिर्न नश्यति ।
समं पश्यति यो देवि ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३१ ।
अहिंसनन्तु कुर्वीत विशुद्धेनान्तरात्मना ।
अहिंसापरतः शुद्धः स सुखायोपजायते‡ ॥ ३२ ।
परभार्यां सुरूपांस्तु दृष्ट्वा दृष्टिर्न चान्यते§ ।
यस्य चित्तं न गच्छेत्तत् ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३३ ।
मौक्तिकादीनि रत्नानि तथैव कनकानि च ।
लोष्टवत्पश्यते॥ यस्तु ततः सौख्यतरं नु किम् ॥ ३४ ।
मुदिते वाञ्छनागेन्द्रे उभे सैन्ये पथि स्थिते ।

* एकदिवसे इति (ग) ।

† उपजायते इति (ग) ।

‡ उपपद्यते इति (ग) ।

§ परभाव्यानुसूपांस्तु दृष्ट्वा दृष्टिर्न चान्यत इति (ग) ।

॥ गच्छेदिति साधु ।

॥ पश्यतीति साधु ।

यस्तु प्राणान्प्रमुचेत ततः सौख्यतरं न किम्* ॥ ३५ ।

लब्धेन चाप्यलब्धेन कुत्सितं कर्म गर्हयन्† ।

यस्तु जीवति सन्तुष्टः स सुखायोपपद्यते ॥ ३६ ।

भर्तुस्तु वै व्रत‡ः स्त्रीणामिवमेव वसुन्धरे ।

या तोषयति भर्तारं ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ३७ ।

विद्यते विभवेनापि पुरुषो यस्तु पण्डितः ।

निगृहीतेन्द्रियः पञ्च§ ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ३८ ।

सहते चावमानन्तु व्यसने न तु दुर्मनाः ।

यस्येदं विदितं सर्वं ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ३९ ।

अकामो वा सकामो वा मम ज्ञेये वसुन्धरे ।

यस्तु प्राणान्प्रमुचेत॥ ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ४० ।

मातरं पितरञ्चैव यः सदा पूजयन्नरः ।

देवतेव सदा पश्येत्ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ४१ ।

ऋतुकाले तु यो गच्छेन्मासे मासे च मैथुनम् ।

अनन्यमानसो भूत्वा ततः सौख्यतरं न किम् ॥ ४२ ।

प्रयुक्तः सर्वदेवानां यो मामेवं प्रपूजयेत् ।

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ४३ ।

* ३४, ३५ श्लोकौ (ग) पुस्तके न स्तः ।

† वर्जितमिति (ग) ।

‡ भर्तुः सुखं व्रतमिति (ग) ।

§ निगृहीतपञ्चेन्द्रिय इति समस्तमेवोचितं, असमस्तञ्चाप्यम् ।

॥ प्रमुचेदिति साधु ।

एतत्ते कथितं भद्रे शुभनिर्द्देशनिश्चयः ।

सर्वलोकहितार्थाय यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ॥ ४४ ।

इति वराहपुराणे सुखदुःखं नाम षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु भद्रे महाश्वर्यमाहारविधिनिश्चयम् ।

आहारश्चाप्यनाहारं तच्छृणोहि* वसुन्धरे ॥ १ ।

भुञ्जानोयाति चाश्नाति मम योगाय माधवि ।

अशुभं कर्म कृत्वापि पुरुषोधर्ममाश्रितः ॥ २ ।

आहारश्चैव धर्मज्ञ उपभुञ्जीत† नित्यशः ।

सर्वे चात्रैव कर्मण्या व्रीहयः शालयस्तथा ॥ ३ ।

अकर्मण्यानि वक्ष्यामि येन भोज्यन्ति‡ मां प्रति ।

तेन वै भुक्तमार्गेण अपराधो महीजसः॥ ४ ।

* शृणु इति साधु ।

† उपभुञ्जति इति (क, ख). आषे तत्, उपभुङ्क्ते इति साधु ।

‡ भुज्यन्ते इति साधु ।

प्रथमञ्चापराधानं न रोचते मम प्रिये ।
 भुक्त्वा तु परकीयान्नं तत्परस्तन्निवर्त्तनः ।
 द्वितीयस्त्वपराधोऽयं धर्मविघ्नाय वै भवेत् ॥ ५ ।
 गत्वा मैथुनसंयोगं यो नु मां स्पृशते* नरः ।
 तृतीयमपराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ६ ।
 दृष्ट्वा रजस्वलां नारीमस्माकं यः प्रपद्यते ।
 चतुर्थमपराधन्तु दृष्टं नैव† चमाम्यहम् ॥ ७ ।
 स्पृष्ट्वा तु मृतकञ्चैव असंस्कारकृतन्तु वै‡ ।
 पञ्चमञ्चापराधं च न चमामि§ वसुन्धरे ॥ ८ ।
 दृष्ट्वा तु मृतकं यस्तु नाचम्य स्पृशते तु माम्¶ ।
 षष्ठन्तं चापराधं॥वै न चमामि वसुन्धरे ॥ ९ ॥
 ममार्चनस्य काले तु पुरीषं यस्तु गच्छति** ।
 सप्तमञ्चापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १० ।
 यस्तु नीलेन वस्त्रेण प्रावृतो मां प्रपद्यते ।
 अष्टमञ्चापराधञ्च†† कल्पयामि वसुन्धरे ॥ ११ ।

* स्पृशतीति साधु ।

† वै नेति (ग) ।

‡ दृष्ट्वा तु मृतकञ्चैव नाचम्य स्पृशते तु मामिति (ग) । स्पृशतीति साधु ।

§ अपराधन्तं न चमेयमिति (ग) ।

¶ (ग) पुस्तकेऽत्र स्पृष्ट्वा तु मृतकञ्चेत्याद्यर्द्धे वर्त्तते ।

॥ षष्ठमिमञ्चापराधमिति (ग) ।

** यस्तु वाक्यं प्रभाषत इति (ग) ।

†† तु इति (ग) ।

ममैवार्चनकाले तु यस्त्वसमं प्रभाषते ।
नवमञ्चापराधन्तं* न रोचामि† वसुन्धरे ॥ १२ ।
अविधानं तु यः सृश्य‡ ममैव प्रतिपद्यते ।
दशमञ्चापराधोऽयं मम चाप्रियकारकः ॥ १३ ।
क्रुद्धस्तु यानि कर्माणि कुरुते कर्मकारकः ।
एकादशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १४ ।
अकर्मण्यानि पुण्यानि यस्तु मामुपकल्पयेत् ।
द्वादशञ्चापराधन्तं§ कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १५ ।
यस्तु रक्तेन वस्त्रेण कोसुम्भेनोपगच्छति ।
त्रयोदशञ्चापराधं¶ कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १६ ।
अश्वकारे च मान्देवि यः सृशेत्॥ कदाचन ।
चतुर्दशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ १७ ।
यस्तु कृष्णेन वस्त्रेण मम कर्माणि कारयेत् ।
पञ्चदशापराधन्तं कल्पयामि वसुन्धरे** ॥ १८ ।
अधीर्तन तु वस्त्रेण यस्तु मामुपकल्पयेत् ।

* तु इति (ग) ।

† रोचामीति चार्चं, रोचयामीति साधु ।

‡ सृष्टेति साधु ।

§ तु इति (ग) ।

¶ त्रयोदशापराधन्विति (ग) ।

॥ सृशेदिति साधु ।

** वरानने इति (ग) ।

षोडशत्वपराधानां कल्पयामि वरानने ॥ १९ ।
 स्वयमन्नन्तु यो ह्यद्यादज्ञानादपि माधवि ।
 सप्तदशापराधन्तु कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २० ।
 यस्तु मात्स्यानि मांसानि भक्षयित्वा प्रपद्यते ।
 अष्टादशापराधञ्च कल्पयामि वसुन्धरे* ॥ २१ ।
 जालपादं भक्षयित्वा यस्तु मामुपसर्पति ।
 एकोनविंशापराधं कल्पयामि वसुन्धरे† ॥ २२ ।
 यस्तु मे दीपकं स्पृष्ट्वा मामेव प्रतिपद्यते‡ ॥
 विंशकञ्चापराधन्तं कल्पयामि वरानने ॥ २३ ।
 श्मशानं यस्तु वै गत्वा मामेव प्रतिपद्यते ।
 एकविंशापराधन्तं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २४ ।
 पिण्याकं भक्षयित्वा तु यो मामेवाभिगच्छति§ ॥
 द्वाविंशञ्चापराधन्तं कल्पयामि प्रिये सदा ॥ २५ ।
 यस्तु वाराहमांसानि प्रापणेनोपपादयेत् ।
 अपराधं त्रयोविंशं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २६ ।
 सुरां पीत्वा तु यो मर्त्यः कदाचिदुपसर्पति ।
 अपराधं चतुर्विंशं कल्पयामि वसुन्धरे ॥ २७ ।
 यः कुसुम्भञ्च मे शाकं भक्षयित्वापचक्रमे ।

* अनज्ञानां माधवीति (ग) ।

† प्रतिज्ञानां मुन्दरीति (ग) ।

‡ नवमं दीपकं दृष्ट्वा यो मां स्पृशति माधवीति (ग) ।

§ उपचक्रमे इति (ग) ।

अपराधं पञ्चविंशं कल्पयामि वसुन्धरे* ॥ २८ ।
 परप्रावरणेनैव यस्तु मामुपसर्पति ।
 अपराधेषु षड्विंशं कल्पयामि वसुन्धरे† ॥ २९ ।
 नवान्नं यस्तु भक्षेत‡ न देवान्न पितृन्यजेत् ।
 सप्तविंशञ्चापराधं कल्पयामि गुणान्विते ॥ ३० ।
 उपानहौ च प्रपदे तथा वापीञ्च गच्छति ।
 अपराधमष्टविंशं कल्पयामि गुणान्विते ॥ ३१ ।
 शरीरं मर्दयित्वा§ तु यो मामाप्नोति माधुवि ।
 एकोनत्रिंशापराधो न स स्वर्गेषु गच्छति ॥ ३२ ।
 अजीर्णेन समाविष्टो यस्तु मामुपगच्छति ।
 त्रिंशकञ्चापराधन्तं कल्पयामि यशस्विनि॥ ॥ ३३ ।
 गन्धपुष्पाण्यदत्त्वा तु यस्तु धूपं प्रयच्छति ।
 एकत्रिंशञ्चापराधं कल्पयामि मनस्विनि॥ ॥ ३४ ।
 विना भेर्यादिशब्देन हारस्योद्घाटनं मम ।
 महापराधं जानीयाद्वात्रिंशन्तं मम प्रिये ॥ ३५ ।
 अन्यच्च शृणु वक्ष्यामि दृढव्रतमनुत्तमम् ।

* मनोरमे इति (ग) ।

† मनोरमे इति (ग) ।

‡ भक्षयेदिति साधु ।

§ मर्दयित्वेति (ग) ।

॥ वसुन्धरे इति (ङ) ।

॥ एकत्रिंशाऽपराधन्तु कल्पयामि यशस्विनीति (ग) ।

कृत्वा चावश्यकं कर्म मम लोकस्य गच्छति ॥ ३६ ।
 नित्ययुक्तश्च शास्त्रज्ञो मम कर्मपरायणः ।
 अहिंसापरमश्चैव सर्वभूतदयापरः ॥ ३७ ।
 सामान्यश्च शुचिर्दक्षो मम नित्यं पथे स्थितः ।
 निगृह्य चेन्द्रियग्राममपराधविवर्जितः ॥ ३८ ।
 उदारो धार्मिकश्चैव स्वदारेषु सुनिष्ठितः ।
 शास्त्रज्ञः कुशलश्चैव मम कर्मपरायणः* ।
 चातुर्वर्ण्यं मे भद्रे सन्मार्गेषु व्यवस्थितः† ॥ ३९ ।
 आचार्यभक्ता देवेषु भक्ता भर्त्तरि वत्सला ।
 संसारंश्चपि वर्त्तन्ती‡ गच्छन्ती अग्रतो यदि ।
 मम लोकस्थिताः सा वै भर्त्तारम्यसमीक्षते§ ॥ ४० ।
 पुरुषोऽयं मद्भक्तः स्त्रियन्त्यक्ता च गच्छति ।
 स ततोऽत्र प्रतीक्षेत भार्यां भर्त्तरि वत्सलाम् ॥ ४१ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्मणां कर्म चोत्तमम् ।
 ऋषयो मां न पश्यन्ति मम कर्मपथे स्थिताः॥ ॥ ४२ ।

* कर्मपथे स्थित इति (ग) ।

† एतच्चरणद्वयं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ वर्त्तमाना इति साधु ।

§ सम्यगीक्षते इति (ग) ।

॥ (ग) पुस्तकेऽतः परं—

द्रष्टव्या मम लोकेषु ऋषयोऽपि वरानने ।

किं पुनर्मानुषा ये च मम कर्मव्यवस्थिताः ॥

इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

अन्यदेवेषु ये भक्ता मूढा वै पापचेतसः ।
मम मायाविमूढास्तु न प्रपद्यन्ति* माधवि ॥ ४३ ।
मान्ते ये वै प्रपद्यन्ते मोक्षकामा वसुन्धरे ।
तानहं भावसंसिद्धान्वुद्धा संविभजामि वै ॥ ४४ ।
येन त्वं परया शक्त्या धारितासि मया धरे ।
तेनेदं कथितन्देवि आख्यानं धर्मसंयुतम् ॥ ४५ ।
पिशुनाय न दातव्यं न च मूर्खाय माधवि† ।
नादीक्षिताय दातव्यं नोपसर्प्याय यत्नतः ॥ ४६ ।
शठाय च न दातव्यं नास्तिकाय न माधवि ।
वर्जयित्वा भागवतं मम कर्मपरायणम् ॥ ४७ ।
एतत्ते कथितन्देवि मम धर्मं महौजसम् ।
सर्व्वलोकहितार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ४८ ।

इति बराहपुराणे द्वाविंशदपराधकथनं नाम सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

* प्रपद्यन्ते इति साधु ।

† (ग) पुष्पके एतदर्थमन्यथैव दृश्यते —

ततो न चीपदिष्टाय न शठाय प्रदापयेदिति ।

अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे भद्रे प्रायश्चित्तं यथाविधि ।

यथावत्स च दातव्यो मम भक्तेन विद्यया ॥ १ ।

वन्द्यमाणेन मन्त्रेण उद्धृत्य दन्तकाष्ठकम् ।

दीपं न ज्वालयेत्तावद्यावन्न स्पृश्यते धराः ॥ २ ।

दीपे प्रज्वालिते तत्र हस्तग्रीचन्तु कारयेत् ।

ततः प्रक्षाल्य हस्तौ तु पुनरेवमुपागतः ॥ ३ ।

वन्दयित्वास्य चरणौ दन्तधावनमानयेत् ।

अनेनैव तु मन्त्रेण दद्यादै दन्तकाष्ठकम् ॥ ४ ।

मन्त्रश्च । भुवनभवन रविसंहरण अनन्तो मध्यश्चेति

गृह्णेमं भुवनं दन्तधावनम् ।

यत्त्वया भाषितं सर्वमेवं धर्म्मविनिश्चयम् ।

दन्तधावनं दन्ते दद्याद्यावत्कर्म्म वसुन्धरे ॥ ५ ।

निर्म्माल्यं शिरसोत्तार्य धृत्वा शिरसि चात्मनः ।

पश्चात्तु जलपूतेन ततो हस्तेन सुन्दरि ॥ ६ ।

कार्यात्तु मुखकर्म्माणि स्वल्पेन सलिलेन च ।

* यावन्न स्पृशति भूमिं तावद्दीपं न ज्वालयेदिति (ग), स्पृशतीति साधु ।

† अतः परं (ग) पुस्तके अन्यः पाठो वर्तते, यथा—

ततः प्रस्थाप्यैव दन्तैर्विगृह्य पूज्यं जलशशिः ।

निरपराधो मध्यस्थ इदं मन्त्रमुदीरयेदिति ॥

मुखप्रक्षालने चेमं शृणु मन्त्रश्च सुन्दरि ।

यद्देमं कृतमन्त्रेण संसारात्तु प्रमुच्यते ॥ ७ ।

मन्त्रश्च । तद्भगवन्त्वां गुणश्च आत्मनश्चापि गृह्य वारिणः ।
वर्द्धदेवतानां मुखमेवं प्रक्षालयेत् । एतेन मन्त्रेण सगन्धधूप-
पिपनैवेद्यं पुनरेवं समर्पयेत् ।

ततः पुष्पाञ्जलिन्दत्वा भगवन् भक्तवत्सल ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत्* ॥ ८ ।

मन्त्रज्ञानां यज्ञयष्टारं भूतस्त्रष्टारमेव च ।

अन्यपुष्पाणि संगृह्य कल्पमुत्थाय माधवि ।

पूजयेद्देवदेवेशं ज्ञानी भागवतः शुचिः ।

निपतेद्गण्डवद्भूमौ†‡ सर्वकर्मसमन्वितः ॥ ९ । १० ।

कायं निपतितङ्गत्वा प्रसीदेति जनार्दनम् ।

शिरसा चाञ्जलिङ्गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

मन्त्रैर्लब्ध्वा संज्ञां त्वयि नाथ प्रसन्ने

त्वदिच्छातो ह्यपि योगिनाञ्चैव मुक्तिः ।

यतस्त्वदीयः कर्मकरोऽहमस्मि

त्वयोक्तं यत्तेन देवः प्रसीदतु§ ॥ १२ ।

* उदाहरेदिति (ग) ।

† एवं पुष्पाणीति (ग) ।

‡ देवीतले निपतेत् इति (ग) ।

§ लब्ध्वा संज्ञामपि नाथ प्रसन्नेच्छातः

संसाराद्मुक्तयेऽहं कर्मकरो यस्त्वया पूर्वमुक्तं प्रसीदतु इति (ग) ।

एवं मन्त्रविधिङ्गत्वा मम भक्तिव्यवस्थितः ।
 पृष्ठतोऽनुपदङ्गत्वा शीघ्रं यावन्न हीयते ॥ १३ ।
 एवं सर्वं समाधाय मम कर्म दृढव्रतः ।
 शीघ्रं मेऽभ्यञ्जनन्द्यात्तैलेनाथ घृतं वा ॥ १४ ।
 ततः स्नेहं समुद्दिश्य* मन्त्रज्ञः कर्मकारकः ।
 एवं चित्तं समाधाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्† ॥ १५ ।
 मन्त्रः ।—स्नेहं स्नेहेन संगृह्य लोकनाथ मया हृतम् ।
 सर्वलोकेषु, सिद्धात्मा ददास्यात्मकरेण च ।
 मया प्रोक्तः क्षमस्वेति तुभ्यच्चैव नमो नमः ॥ १६ ।
 एवं मन्त्रः समाख्यातस्तेनाज्यात्प्रथमं शिरः‡ ॥
 दक्षिणाङ्गं ततोऽभ्यज्यादाममङ्गं ततोऽनु च§ ॥ १७ ।
 पश्चात्पृष्ठं समभ्यज्य ततोभ्यज्यात्कटिं तथा॥ ।
 पश्चाल्लिम्पेत्ततो भूमिं गोमयेन दृढव्रतः ॥ १८ ।
 तस्य दृष्ट्वा श्रुतं भद्रे गोमयेन सुनिश्चितम्॥ ।
 यानि पुण्यान्यवाप्नोति तानि मे गदतः शृणु** ॥ १९ ।

* ततस्त्वं स्नेहमुद्दिश्येति (ग) ।

† (ग) पुस्तके अस्मादनन्तरं 'मन्त्रा ऊचुः' इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

‡ एवं मन्त्रैः समाख्यातः शिरसि प्रथमं दद्यादिति (ग) ।

§ पश्चाद्दक्षिणमङ्गेषु ततो वामान् लिपयेदिति (ग) ।

॥ पश्चात्पृष्ठं समाकृष्ट्य ततः पश्चात्कटिन्त्येति (ग) ।

॥ लिम्पय यत्र सुनिश्चितः इति (ग) ।

** मम मार्गानुसारिण इति (ग) ।

अप्यमानमपि तथा यावन्तस्त्रैलविन्दवः* ।
 तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ २० ।
 ततः पुण्यकृताँल्लोकान्पुरुषो योऽनुलिप्यते† ।
 एकैककणसंख्यातः स्वर्गलोके महीयते‡ ॥ २१ ।
 एवं योऽभ्यञ्जयेद्वात्र तैलेन तु दृतेन वा§ ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके प्रतिष्ठति॥ ॥ २२ ।
 अथ चोद्धर्त्तनं भद्रे प्रवक्ष्यामि प्रियं मम ।
 येन शुध्यन्ति चाङ्गानि मन प्रीतिश्च जायते॥ ॥ २३ ।
 भोगिना यदि वा रोध्रं यदि पिप्पलिकामधु ।
 मधूकमश्वपणं वा रोहिणश्चैव कर्कटम् ।
 एतेषां प्राप्य लभते शास्त्रज्ञः कर्मकारकः ॥ २४ ।
 करेण यस्य चूर्णेन पिष्टचूर्णेन वा पुनः ।
 एतदुद्धर्त्तनं** कुर्यान्मम गात्रसुखावहम् ॥ २५ ।

* यावन्ति जलविन्दूनि लिप्यमानस्य सुन्दरीति (ग) ।

।न्दूनीति लीवमाणे विन्दव इति साधु ।

† पुरुषैर्योऽनुलिप्यते इति (ग) ।

‡ एकैकैवानुलिपेन गोषु योन्वा प्रमुच्यते इति (ग) ।

§ एवं योऽभ्यञ्जनं दत्त्वा विशिष्टेनैव कर्मणा ।

यावन्तो विन्दवः केचिस्तेषां घृतातलानि वेति (ग) ।

॥ प्रतिष्ठते इति साधु ।

॥ विशुद्धिर्भवेत् जायते इति (ग) ।

** एतेनोद्धर्त्तनमिति (ग) ।

यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम कर्मानुसारकः ।
 एवमुद्धर्तमङ्गत्वा स्नानकर्म्म तुः कारयेत् ॥ २६ ।
 तत आमलकञ्चैव वसुगन्धार्यमुत्तमम् ।
 तेन मे सर्व्वगात्राणि मर्द्दयित्वा दृढव्रतः ।
 जलकुम्भं ततो गृह्य द्दमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २७ ।
 देवानां देवदेवोऽसि देव अनादिभूत ।
 तवाव्यक्तरूपं स्नानं गृहाण माम्ः ॥ २८ ।
 एवन्तु स्नापनं कुर्यान्मम मार्गानुसारकः ।
 अथ सौवर्णकुम्भेन रजतस्य घटेन वा ।
 एतेषामप्यलाभेन कर्म्मज्ञः कर्म्म कारयेत् ।
 ताम्बकुम्भमयेनैव कुर्यात्स्नापनमुत्तमम् ॥ २९।३० ।
 एवन्तु स्नापनङ्गत्वा विधिदृष्टेन कर्म्मणा ।
 पश्चाद्बन्धः प्रदातव्यः प्रकृष्टो मन्त्रसंयुतः ॥ ३१ ।
 सर्व्वगन्धाः सौमनस्याः सर्व्ववर्णाश्च ते मताः ।
 उत्पन्नाः सर्व्वलोकेषु त्वया सत्येपु योजिताः ॥ ३२ ।

* सर्व्वकर्म्माणीति (ग) ।

+ (ग) पुस्तकेऽतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इति पाठः ।

‡ देवानां देवोऽसि देव अनादि अनन्तव्यक्तरूपस्नानं गृह्य मामिति (ग) ।

§ अतः परं (ग) पुस्तके (मन्त्रा ऊचुः) इति पाठः ।

॥ सर्व्वगन्धाः सर्व्वमौगन्धिभिर्येव सर्व्वे वर्णा ये केचिदनिन्द्यवर्णास्तथा दन्ताः सप्त-
 लोकेषु देवता वा देहेन गति सुगन्धं समादाशाय समावेदमपयुषि सम भक्ताय तुष्टाय
 प्रतिगृह्याय माधव इति (ग) ।

मया च ते तवाङ्गेषु तानावह शुचीन्प्रभो ।
मम भक्त्या सुसन्तुष्टः प्रतिगृह्णीष्व* माधव ॥ ३३ ।
एवं गन्धांस्ततो दत्त्वा उत्कृष्टं कर्म कारयेत् ।
कर्मण्यन्यपि मात्न्यानि ततो मह्यं प्रदापयेत्† ॥ ३४ ।
तदेव‡ चार्चनं कृत्वा कर्मण्यः§ कर्मसम्मितः ।
ततः पुण्याञ्जलिं दत्त्वा द्रमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ३५ ।
जलजं स्थलजञ्चैव पुष्पं कालाङ्गवं शुचि ।
मम संसारमोक्षाय गृह्ण गृह्ण॥ ममाच्युत ॥ ३६ ।
एवंविधोपचारेण॑ अर्चयित्वा मम प्रियम् ।
पश्चाद्भूपञ्च मे दद्यात्सुगन्धद्रव्यसम्मितम्** ॥ ३७ ।
धूपं गृह्य विधानेन ममोक्तं सुखवत्प्रभम्†† ।
उभयेषु कुलेष्वात्मा धूपमन्त्रमुदीरयेत्‡‡ ॥ ३८ ।
वनस्पतिरसं दिव्यं बहुद्रव्यसमन्वितम् ।
मम संसारमोक्षाय धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ ३९ ।

* प्रतिगृह्णाणेति साधु ।

† कर्मण्येष्वपि मात्न्येषु शीघ्रमेव प्रदापयेदिति (ग) ।

‡ तमेवेति (ग) ।

§ कर्मज्ञ इति (ग) ।

¶ उदाहरेदिति (ग) ।

॥ गृह्णाण गृह्णाणेति साधु ।

** पश्चाद्भूपांश्च मे दद्याद्भस्मद्रव्यसमन्वितानिति (ग) ।

†† समायुक्तं महत्तरमिति (ग) ।

‡‡ उदाहरेदिति (ग) ।

मन्त्रः ।—शान्तिर्वै सर्वदेवानां शान्तिर्मम परायणम् ।

सांख्यानां शान्तियोगेन धूपं गृह्य नमोऽस्तु ते* ।

त्राता नान्योऽस्ति मे कश्चित्त्वां विहाय जगद्गुरो ॥ ४० ।

एवमभ्यर्चनं कृत्वा माण्यगन्धानुलेपनैः ।

पश्चादस्तच्च वै दद्यात्† चीमशुक्लं सपीतकम् ॥ ४१ ।

एवञ्चैव‡ समादाय कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।

दिव्ययोगं समादाय इमं मन्त्रमुदीरयेत्§ ॥ ४२ ।

प्रीयतां भगवान्पुरुषोत्तमः

श्रीनिवासः श्रीमानानन्दरूपः ।

गोप्ता कर्त्ताधिकर्त्ता नान्यनाथ

भूतनाथ आदिरव्यक्तरूपः ।

चीमं वस्त्रं पीतरूपं मनोज्ञं

देवाङ्गे स्वे गात्रप्रच्छादनाय॥ ४३ ।

वस्त्रैर्विभूषणं कृत्वा मम गात्रानुसारिणम् ।

पश्चात्पुष्पं गृहीत्वा तु आसनञ्चोपकल्पयेत् ।

गृहीत्वा प्रणवाद्येन॥ धर्मपुण्येन संवृतः ॥ ४४ ।

* शान्तिदेवताभिर्व काष्ठे वसति शान्तिः ।

सांख्यानां शान्तियोगानां गृह्य धूपं मम संसारमोचणमिति (ग) ।

† ततो दद्यादिति (ग) ।

‡ एवं वस्त्रमिति (ग) ।

§ अतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इति (ग) ।

॥ देव त्वं गृह्य गात्रप्रदानाय चेति (ग) ।

॥ प्रणवाङ्गेनेति (ग) ।

दं परायणं परस्परप्रीतिकरं प्राणरक्षणं प्राणिनां खिष्टं
दनुकल्पं सत्यमुपयुक्तमात्मने तद्देव गृहाण* ।

एवन्तु प्रापणं कृत्वा मम मार्गानुसारकः ।

मुखप्रक्षालनं दत्त्वा शीघ्रमेव प्रकल्पितम्† ॥ ४५ ।

शुचिः सुवतिः‡ देवानामेतदेव§ परायणम् ।

शौचार्थन्तु जलं गृह्ण कृत्वा प्रापणमुत्तमं ॥ ४६ ।

एवन्तु भोजनं दत्त्वा व्यपनीय तु प्रापणम् ।

ताम्बूलन्तु ततो गृह्य द्रुमं मन्त्रमुदीरयेत्¶ ॥ ४७ ।

[न्त्रः—अलङ्कारं सर्व्वतो देवानां द्रव्योनुक्तः सर्व्वसौगन्धिका-
देभिः गृह्य ताम्बूल लोकनाथविशिष्टमस्माकञ्च भवनं तव
।तिमा च ह॥ ।

अलङ्कारं मुखे श्रेष्ठं तव प्रीत्या मया कृतम् ।

मुखप्रसादनं श्रेष्ठं देव गृह्ण मया कृतम्** ॥ ४८ ।

* इदं परापरं नाम परस्परं शास्त्रपरप्रमाणं प्रमाणिनां वै खिष्टं तदनुकल्पप्रयुक्त-
।त्मानं सत्यं सदैव गृह्णातु इति (ग) ।

† मन्त्रप्रकल्पितमिति (ग) ।

‡ सुवेति इति (ग) । कौतूहलं साधु ।

§ एवमेवमिति (ग) ।

¶ अतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इति (ग) ।

॥ तव प्रीतिर्मे भवमिति (ग) ।

** मनोहरमिति (ग) ।

एतेनैवीपचारेण मङ्गलः कर्म कारयेत् ।

अनुमुक्तो महालोकान् पश्यते* मम नित्यशः ॥ ४९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे देवीपचारविधिर्नाम

अष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

धरण्युवाच

एवं कर्मविधिं श्रुत्वा सर्वसंसारमोक्षणम् ।

प्रसन्नवदनन्देवं पुनर्वाक्यमुवाच ह ॥ १ ।

एवं महौजसं कर्म तव मार्गानुसारतः ।

त्वत्तत्तु प्रापणविधिस्तव प्रीत्या मया श्रुतः ।

केन द्रव्येण संयुक्तं तन्ममाचक्ष्व माधव ॥ २ ।

वसुधाया वचः श्रुत्वा वराहः प्रीतमानसः* ।

उवाच धर्मसंयुक्तं धर्मज्ञो वाक्यकोविदः ॥ ३ ।

* पश्यतीति साधु ।

* परमात्मवानिति (ग) ।

वराह उवाच ।

येन मन्त्रेण संयुक्तो मम प्रापणकं नयेत् ।
 सप्त व्रीहीन्ततो गृह्य पयसा सह संयुतम् ॥ ४ ।
 परमन्तस्य शाकानि मधूकोदुम्बरन्तथा ।
 एते चान्ये च बहवः शतशोऽथ सहस्रशः ।
 कर्मण्याश्च त एतेषां ये मयाः परिकीर्त्तिताः ॥ ५ ।
 व्रीहीणाञ्च प्रवक्ष्यामि उपयोग्यानि माधवि ।
 एकाग्रं मानसं कृत्वा† प्रापणं शृणु सुन्दरि ॥ ६ ।
 धर्मचिह्निकशाकञ्च सुगन्धं रक्तसालिकी ।
 दीर्घशालिमहाशाली वरकुङ्कुममाक्षिकी ॥ ७ ।
 आमोदाशिवसुन्दर्यौ शिरीकाकुलशालिकाः‡ ।
 विविधं यावकात्रञ्च ज्ञेयान्येतानि कर्मणि ॥ ८ ।
 कर्मण्या मुद्गमाषा वै तिलकङ्गकुलिच्यकाः ।
 गवेषुकं महामोहं मकुष्ठमथवाहिजाम् ।
 श्यामाकमिति चोक्तानि कर्मण्यानि वसुन्धरे§ ॥ ९ ।
 कर्मण्यानि च शाकानि विजानीहि वसुन्धरे ।
 एतानि प्रतिगृह्णामि यच्च॥ भागवतं प्रियम् ॥ १० ।

* कर्मज्ञश्च य एतेषां ते मयेति (ग) ।

† एकचित्तं समादायेति (ग) ।

‡ कालिका इति (ग) ।

§ (ग) ८ श्लोकस्य उत्तरार्द्धे ९ श्लोकस्य न कः ।

॥ प्रतिगृह्णाम्यहमेतामिति (ग) ।

मार्गमांसं वरं छागं शासं समनुयुज्यते ।
 एतान् हि प्रापणे दद्यान्मम चैतत् प्रियावहम् ॥ ११ ।
 युञ्जानो वितते यज्ञे ब्राह्मणे वेदपारगे ।
 भागो ममास्ति तत्रापि पशूनां छागलस्य च ॥ १२ ।
 माहिषं वर्ज्येन्मह्यं क्षीरं दधि घृतं ततः ।
 वर्ज्येत्तत्र मांसानि यजुषा वैष्णवाऽश्रुते ।
 परं पायसमपि वर्ज्यानि तन्मांसं चेतकः खुरे ॥ १३ ।
 पक्षिणाञ्च पवच्यामि ये प्रयोज्या वसुधरे ।
 ये चैव मम क्षेत्रेषु उपयुज्यन्ति* नित्यशः ॥ १४ ।
 लावकं वार्त्तिकञ्चैव प्रशस्तञ्च कपिञ्जलम् ।
 एते चान्ये च वहवः शतशोऽथ सहस्रशः ।
 मम कर्मणि योग्या ये ते मया परिकीर्त्तिताः ॥ १५ ।
 यस्त्वेतत्तु विजानीयात्कर्मकर्त्ता तथैव चः† ।
 नापराधीति स नरो मम चीर्त्तं‡ वचः प्रिये ॥ १६ ।
 ते च भोज्याश्च॥ मङ्गल्या मम भक्तसुखावहाः ।

* मम चैवेति (ग) ।

† उपयुज्यन्ति इति माधु ।

‡ कटाचनेति (ग) ।

§ ततश्च नापराधीतं ममेवीकमिति (ग) ।

॥ भोज्याश्चेति (ग) ।

ततोपष्टव्यमेवं हि य इच्छेत्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ १७ ।
 य एतेन विधानेन यजिष्यन्ति वसुन्धरे ।
 प्राप्नुवन्ति परां सिद्धिं ममेव कृतकर्मिणः† ॥ १८ ।

इति ब्राह्मपुराणे भगवच्छास्त्रे प्रापणद्रव्यकर्मण्यभोज्यनियमविधिर्नाम
 ऊनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ब्राह्म उवाच ।

शृणुष्व परमं गुह्यं पूर्वं पृष्टं त्वया धरे* ।
 देवि सर्वं प्रवक्ष्यामि संसारतरणं महत् ॥ १ ।
 स्नानं कृत्वा यथान्यायं मम कर्मपरायणाः ।
 उपसर्पन्ति ये भक्त्या कदन्वाया जितेन्द्रियाः ॥ २ ।
 यश्चैवमुच्यते भद्रे मम रूपं सनातनम् ।

* यदास्तीति (ग) ।

† प्राप्नोति परमां सिद्धिं ममेव कृतकर्मिण इति (ग) ।

* शृणोहि परमं गुह्यं यत्त्वया परिपृक्षितमिति (ग) ।

शृणु इति साधु । परिपृष्टमिति साधु ।

अहमेव वरारोहे सर्वभूतसनातनम् ॥ ३ ।
 अधश्चोर्ध्वञ्च तिर्यक् च अहमेव व्यवस्थितः ।
 दिशाञ्च विदिशाञ्चैव उपर्युपरि भाविनि ॥ ४ ।
 सर्वथा वन्दनीयास्ते मम भक्तेन सर्वदा* ।
 क्रियासमूहयुक्तेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ५ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि† गुह्यं लोके महद्यगः ।
 यथा वै वन्दनीयास्ते मम मार्गानुसारिणः ॥ ६ ।
 कृत्वापि परमं कर्म बुद्धिमादाय तद्विधाम् ।
 ततः पूर्वमुखो भूत्वा पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
 ओं नमो नारायणेत्युक्ताः‡ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७ ।
 यजामहे धर्मपरायणोऽङ्गवं
 नारायणं सर्वलोकप्रधानम् ।
 ईशानमाद्यं पुरुषं पुराणं
 संसारमोक्षाय कृपाकरन्तम् ॥ ८ ।
 ततः पश्चाद्मुखो भूत्वा पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
 द्वादशाक्षरमुच्चार्य§ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ९ ।

* नित्यशः इति (ग) ।

† अन्यत्ते संप्रवक्ष्यामीति (ग) ।

‡ मूलयोगं समादायेति (ग) ।

§ ओंनमो नारायणेत्युक्ताति (ग) ।

॥ (ग) पुस्तकेऽतः परं (मन्त्रा ऊचुः) इत्यधिकः पाठो वक्ष्यते ।

यथा तु देवः प्रथमादिकर्त्ता
 पुराणकल्पश्च यथा विभूतिः ।
 तथा स्थितज्ञादिमनन्तरूप-
 ममोघसङ्कल्पमनन्तमीडे ॥ १० ।
 ततस्तेनैव कालेन* पुनर्गृह्य जलाञ्जलिम् ।
 तेनैव चास्य योगेन भूत्वा चैवोत्तरामुखः ।
 नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।
 यजामहे दिव्यं परं पुराण-
 मनादिमध्यान्तमनन्तरूपम् ।
 भवोद्भवं विश्वकरं प्रशान्तं
 संसारमोक्षावहमद्वितीयम् ॥ १२ ।
 ततस्तेनैव कालेन भूत्वा वै दक्षिणामुखः ।
 नमः पुरुषोत्तमायेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १३ ।
 यजामहे यज्ञमहो रूपन्तु सत्यं
 ऋतञ्च कालादिमरूपमाद्यम् ।
 अनन्यरूपञ्च महानुभावम् ।
 संसारमोक्षाय कृतावतारम् ॥ १४ ।
 काष्ठकृत्यस्ततो भूत्वा कृत्वा चेन्द्रियनिग्रहम् ।
 अच्युते तु मनः कृत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १५ ।
 यजामहे सोमपं भवन्तं ते
 सोमार्कनेत्रं शतपत्रनेत्रम् ।

* अथ तस्मिन् कालेऽभिन्निति (क) ।

जगत्प्रधानं ननु लोकनाथं

मृत्यात्रिसंसारविमोक्षणञ्च ॥ १६ ।

त्रिषु सन्ध्यास्त्रनेनैव विधिना कुर्यान्मम च कर्म तत् ।

बुद्ध्या युक्त्या च मत्या च यदीच्छेत्परमां गतिम्* ॥ १७

गुह्यानां परमं गुह्यं योगानां परमो निधिः† ।

सांख्यानां परमं सांख्यं कर्माणां कर्म चोत्तमम् ॥ १८ ।

एतन्न दद्यान्मूर्खाय पिशुनाय शठाय च ।

दीक्षितायैव दातव्यं सुशिष्याय दृढाय च ॥ १९ ।

एतन्मरणकालेऽपि गुह्यं विष्णुप्रभाषितम् ।

बुद्ध्या धारयितव्यञ्च न विस्मर्त्तव्यं कदाचन‡ ॥ २० ।

य एतत्पठते§ नित्यं कल्पोच्छ्रायी दृढव्रतः ।

ममापि हृदये नित्यं स तिष्ठति न संशयः॥ ॥ २१ ।

य एतेन विधानेन त्रिसन्ध्यं कर्म कारयेत् ।

तिर्य्यग्योनिविनिर्मुक्तो॥ मम लोकाय गच्छति ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे त्रिसन्ध्यामर्त्तापस्थानकरणं नाम

विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* एतेषां त्रिषु सन्ध्यासु कर्मचैवं समाचरेत् ।

बुद्धिमान्मतिमान् भूत्वा यदीच्छेत्परमां गतिमिति (ग) ।

† योगानां परमो योगो गुह्यानां परमः पर इति (ग) ।

‡ बुद्धिमान्मतिमान् भूत्वा विस्मरेत् कदाचनिति (ग) ।

§ पठतीति साध ।

॥ संस्थितं त्रिगुणान्वितमिति (ग) ।

॥ तिर्य्यग्योन्यापि संप्राप्त इति (ग) ।

एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

येन गर्भं न गच्छेत* तच्छृणुष्व वसुन्धरे† ।
कथयिष्यामि ते ह्येवं सर्वधर्माविनिश्चयम् ॥ १ ।
कृत्वापि विपुलं कर्म आत्मानं न प्रशंसति ।
करोति बहुकर्माणि शुद्धेनेवान्तरात्मना ॥ २ ।
कृत्वा तु मम कर्माणि‡ समर्थोऽनुग्रहे रतः
कार्याकार्यं विजानाति सर्वधर्मेषु निष्ठितः ॥ ३ ।
शीतोष्णवातवर्षादित्पिपासासहस्र यः ।
यो दरिद्रो निरालस्यः सत्यवागनसूयकः ॥ ४ ।
स्वदारनिरतो नित्यं परदारविवर्जकः§ ।
सत्यवादी विशुद्धात्मा नित्यं भागवतप्रियः ॥ ५ ।
संविभाज्य विशेषज्ञो नित्यं ब्राह्मणवत्सलः ।

* गच्छेदिति साधु ।

† तस्मै शृणुहि माधवीति (ग) । शृणु इति साधु ।

‡ कार्याणीति (ग) तच्चाऽतः परं—

नैव कुर्वत्यहंकारं क्रीधं चैव न गृह्णति ।

समं पश्यति चित्तेन लाभालाभविवर्जितः ।

पञ्चानामिन्द्रियाणाञ्च समर्थो नियुक्ते रतः ॥

ति पाठो वर्त्तते ।

§ विवर्जितः इति (ग) ।

प्रियभाषीः द्विजानाञ्च मम कर्मपरायणः ।

कुयोनिस्तु न गच्छेत मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्वः वसुन्धरे ।

यो वियोनिं न गच्छेतः मम कर्मपरायणः ॥ ७ ।

जीवहिंसानिवृत्तस्तुऽ सर्वभूतहितः शुचिः ।

सर्वत्र समतायुक्तः समलोद्वाग्मकाङ्क्षनः ॥ ८ ।

बाल्ये स्थितोऽपि वयसि क्षान्तो दान्तः शुभे रतः ।

नित्यं नैव विजानाति परेणापकृतं क्वचित् ॥ ९ ।

कर्त्तव्यं संस्मरेत्सर्वं मम सत्यञ्च जल्पति ॥

व्यलीकादिनिवृत्तो यस्तथ्येति कृतनिश्चयः ॥ १० ।

नित्यञ्च वृत्तिमागच्छति त्वरोक्षेऽपि न चाक्षिपेत् ।

ऋतुकालेऽपि गच्छेद्यः अपत्यार्थं स्त्रिकां स्त्रियम् ॥ ११

इदृशास्तु नरा भद्रे मम कर्मपरायणाः ।

ते वियोनिं न गच्छन्ति मम गच्छन्ति सुन्दरि ॥ १२ ।

* प्रियवादीति (ग) ।

† शृणु इति भाषु, एवं सर्वत्र ।

‡ गच्छदिति भाषु ।

§ जीवांसु ये न हिंसन्तीति (ग) ।

॥ असत्यञ्च न जल्पतीति (ग), तत्र इतः पूर्व पाठभेदोऽस्ति तच्चाशुबहुलतया परित्यक्त एव ।

॥ नित्यञ्च वृत्तिमान्यथेति (ग), तत्र परीक्षे च न निविदेदिति च पाठः ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।
 पुरुषाणां प्रसन्नानां यश्च धर्मः† सनातनः ॥ १३ ।
 मनुनाप्यन्यथा दृष्टोह्यन्यथाङ्गिरसेन च ।
 शुक्रेण चान्यथा दृष्टोगौतमेनापि चान्यथा ॥ १४ ।
 सोमेन चान्यथा दृष्टोरुद्रेणाप्यन्यथा पुनः ।
 शङ्खेन चान्यथा दृष्टोलिखितेनापि चान्यथा ॥ १५ ।
 कश्यपेनान्यथा दृष्टोधर्मोणायन्यथा धरे ।
 अग्निना वायुना चैव दृष्टोधर्मोऽन्यथा धरे ॥ १६ ।
 यमेन चान्यथा दृष्टइन्द्रेण वरुणेन च ।
 कुबेरेणान्यथा दृष्टः शाण्डिल्येनापि चान्यथा ॥ १७ ।
 पुलस्त्येनान्यथा दृष्टआदित्येनापि चान्यथा ।
 पितृभिश्चान्यथा दृष्टोह्यन्यथापि स्वयम्भुवा ॥ १८ ।
 आत्मनात्मनि धर्मोण ये नरा निश्चितव्रताः ।
 स्वकं पालयते धर्मं स्वमतेनैव भाषितम् ॥ १९ ।
 परवादं न कुर्वीत सर्वधर्मेषु निश्चितम् ।
 न निन्देद्दुर्मकार्याणि आत्मधर्मपथे स्थितः ॥ २० ।
 एभिर्गुणैः समायुक्तो मम कर्माणि कारयेत्‡ ।
 वियानिं स न गच्छेत्§ मम लोकाय गच्छति ॥ २१ ।

* शृणु इति साधु । एवं परत्रापि ।

† भव इति (ग) ।

‡ कुर्वतीति (ग) । करीतीति साधु ।

§ गच्छेदिति साधु । एवं परत्रापि ।

पुनरन्यत्तु वक्ष्यामि तच्छृणुष्वेह माधवि ।
 तरन्ति पुरुषा येन गर्भसंसारसागरम् ॥ २२ ।
 जितेन्द्रिया जितक्रोधा लोभमोहविवर्जिताः ।
 आत्मोपकारका नित्यन्देवातिथिगुरुप्रियाः* ॥ २३ ।
 हिंसादीनि न कुर्वन्ति मधुमांसविवर्जकाः† ॥
 मनसा ब्राह्मणीचैव योगच्छेत्र कदाचन ॥ २४ ।
 विप्राय कपिलां दद्याद्दंडं सान्त्वेन पालयेत् ।
 सर्वेषाञ्चै० पुत्राणां न विशेषं करोति यः‡ ॥ २५ ।
 संक्रुद्धं ब्राह्मणं दृष्ट्वा यस्तु तत्र प्रसादयेत् ।
 यः स्मृतेष्वापिलां भक्त्या कुमारीं न च दूषयेत् ॥ २६ ।
 अग्निं न च क्रमेत्पद्मां न च पुत्रेण भाषयेत् ।
 जले न मेहयेद्यस्तु गुरुभक्तो न जल्पकः ॥ २७ ।
 एवं धर्मेण संयुक्तो योऽनु मां प्रतिपद्यते ।
 स च गर्भं न गच्छेत्तमम लोकाय गच्छति ॥ २८ ।

इति वराहपुराणे योनिगर्भमीवणो नाम

एकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* सागरादिति (ग) ।

† देवतातिथिषु प्रिया इति (ग) ।

‡ विवर्जिता इति (ग) ।

§ विशेषं यो न कुर्वतीति (ग) ।

॥ जलेन मेहनश्चैवेति (ग) ।

द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गुह्यानां परमं गुह्यं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तिर्य्यग्योनिगताश्चापि येन मुच्यन्ति* किल्बिषात् ॥ १ ।

अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां मैथुनं यो न गच्छति ।

भुक्ता परस्य चान्नानि यश्चैव न विकुत्सति ॥ २ ।

बाल्ये वयस्यपि च यो† मम नित्यमनुव्रतः‡

येन केनापि सन्तुष्टो यो मातापितृपूजकः ॥ ३ ।

आयासे जीवति न यः प्रविभागी गुणान्वितः§

दाता भोक्ता च कार्येषु स्वतन्त्रो नित्यसंयतः ॥ ४ ।

विकर्म नाभिकुर्वीत कौमारव्रतसंस्थितः ।

सर्व्वभूतदयायुक्तः सत्त्वेन च समन्वितः ॥ ५ ।

* मुच्यन्तीति आर्थः, मुच्यन्ते इति साधु । येन गच्छति किल्बिषा इति (ग) ।

† बाल्ये वयसि वर्त्तेत इति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तकेऽत्र एवं पाठोऽस्ति—

प्राप्तं भुङ्जीत नित्यञ्च स्वयं न परिवेषकः ।

अलुब्धः सर्व्वकार्येषु स्वतन्त्रो नित्यसंयतः ।

विकर्म नाभिकुर्वीत कौमारव्रतसंस्थितः ।

सर्व्वभूतदधीनित्यं संविभागी गुणान्वितः ।

दाता भोक्ता च स चैव सत्त्वेन च समन्वितः ॥ इति ।

मत्या च निस्पृहोऽत्यन्तं परार्थेष्वस्पृहः सदाः ।
 ईदृग्बुद्धिं समादाय मम कर्म करोति यः ।
 तिर्यग्योनिं न गच्छेत् मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।
 इमं गुह्यं वरारोहे देवैरपिः दुरासदम् ।
 तच्छृणुष्वानवद्याङ्गि कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ ७ ।
 जरायुजाण्डजोद्भिज्जस्वेदजानि कदाचन ।
 ये न हिंसन्ति भूतानि शुद्धात्मानो दयापराः § ॥ ८
 यस्तु कोकामुखे देवि ध्रुवं प्राणान्परित्यजेत् ।
 मनसा न चलत्येव मम वल्लभतां व्रजेत् ॥ ९ ।
 ततो विष्णुवचः श्रुत्वा सा मही संशितव्रता ।
 वराहरूपिणन्देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १० ।

धरण्यवाच ।

अहं शिष्या च दासी च भक्ता च त्वयि माधव ।
 एवं मे परमं गुह्यं त्वद्गत्त्या वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।
 चक्रं वाराणसीञ्चैव अट्टहासञ्च नैमिषम् ।
 भद्रकर्णऋदञ्चैव हित्वा कोकां प्रशंससि ¶ ॥ १२ ।

* मतिमात्रैव तप्यन्ते परार्थेषु कदाचनेति (ग) ।

† ईदृशौ बुद्धिमादाय मम कर्माणि कुर्वतीति (ग) ।

‡ देवैरतीति (क), (ख) ।

§ ये न हिंसन्ति भूतानि स्वेदजोद्भिज्जमण्डजान् ।

जरायुजानां गुद्धात्मा सर्वभूतदयापरः इति (ग) ।

¶ भद्रकर्णऋदं नैव कोकं किं वै प्रशंससीति (ग) ॥

नगरञ्च द्विरण्डञ्च मुकुटं* मण्डलेश्वरम् ।

केदारञ्च ततो मुक्ता किङ्कोकाञ्च प्रशंससि† ॥ १३ ।

देवदारुवनं मुक्ता तथा जालेश्वरं‡ विभुम् ।

दुर्गं महाबलं मुक्ता किं वै कीकां प्रशंससि ॥ १४ ।

गोकर्णञ्च ततो मुक्ता शुद्धञ्जालेश्वरन्तथा§ ।

एकलिङ्गं ततो मुक्ता किं वा कीकां प्रशंससि ॥ १५ ।

एवं पृष्टस्तथा भक्त्या माधवञ्च महाप्रभुः ।

वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

एवमेतन्महाभागे यन्मान्त्वं भीरु भाषसे ।

कथयिष्यामि ते गुह्यं कीका येन विशिष्यते ॥ १७ ।

एते रुद्राश्रिताः क्षेत्रा ये त्वया परिकीर्त्तिताः¶ ।

एते पाशुपताश्चैषा कीका भागवतस्य ह॥ ॥ १८ ।

तत्रान्यत्ते** प्रवक्ष्यामि महाख्यानं वरानने ।

कृतं कीकामुखे चैव मम क्षेत्रे हि†† सुन्दरि ॥ १९ ।

* कुकुटमिति (ग) ।

† कीकां किं वै प्रशंससीति (ग) । एवं परत्रापि ।

‡ यागेश्वरमिति (ग) ।

§ गोकर्णञ्च ततोऽगुह्यं शुद्धञ्जालेश्वरं तथेति (ग) ।

¶ क्षेत्रशब्दस्य तद्विशेषणानाञ्च पुस्तकार्थम् ।

॥ आर्षप्रयोगबाहुल्याच्छ्लोक एष (क) (ख) पुस्तकयोर्न दृष्ट इत्यनुमीयते ।

** अन्यच्च ते (ग) ।

†† मम क्षेत्रमिति (ग) ।

कश्चिन्नृषो मिषाहारसरन्वैः* कीकमण्डले ।
 तत्राल्पेनाम्बुना युक्ते ऋदे मत्स्यसु तिष्ठति† ॥ २० ।
 दृष्ट्वा तं लुब्धकस्तूर्णं वडिशेनाजहार ह ।
 तस्य हस्तात्तु बलवान्मत्स्यस्तूर्णं विनिर्गतः ॥ २१ ।
 अथ श्येनसु तं हन्तुं मन्त्रयित्वा नभश्चरः ।
 निपत्य तं गृहीत्वैव प्रोड्डीनस्वरयान्त्रितः ।
 अशक्तस्य ततोनेतुं मत्स्यः कीकामुखेऽपतत् ॥ २२ ।
 तत्क्षेत्रस्य प्रभावेण राजपुत्रोऽभवत्प्रभुः ।
 रूपवान् गुणवान् शुद्धः कुलेन वयसान्वितः‡ ॥ २३ ।
 अथ कालेन तस्यैव मृगव्याधस्य चाङ्गना ।
 गृहीत्वा चैव मांसानि गच्छन्ती याति तत्र वै§ ॥ २४ ।
 एका चिल्ली मांसलुब्धा तद्वस्तान्मांसगर्दिनी ।

* लुब्धोऽस्मिन्मिषमाहारं चरन्त्विति (ग) ।

† अन्तोदकेषु तिष्ठन्तं ततोमध्यं मत्स्यकमिति (ग) ।

‡ २१. २२. २३ श्लोकाः (ग) पुस्तके एवं पठिताः ।—

स तेनापि प्रबुद्धेन विद्धोमत्स्यः कदाचन ।

मत्स्योऽथ बलवान्मत्स्यं लुब्धकस्य च पाणितः ॥

दूरे चैव धृतस्तेन स तु मत्स्यो दिग्गम्भरे ।

श्येनोमन्त्रयते हन्तुं निःश्वसन् खचरस्तथा ॥

सोऽपतन्मम र्क्षेत्रे तु कीकायान्तु बभूवुर्गम्भरे ।

शक्तस्य पुत्रीजायत रूपवान् बलवान् युधिः ॥

§ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठान्तरमस्ति, तद्यायुर्विवाहकृत्यान्नोद्धृतम् ।

आगत्यागत्य तरसा हर्तुं समुपचक्रमे* ॥ २५ ।
 मृगव्याधा बलान्मांसं हर्तुकामान्तु चिन्निकाम्† ।
 वाणेनैकेन संहृत्य पातिता भुवि तत्तच्छातः‡ ॥ २६ ।
 आकाशात्पतिता भद्रे कीकायां मम सन्निधौ§ ।
 जाता चन्द्रपुरे रम्ये॥ राजपुत्री यशस्विनी ॥ २७ ।
 व्यवर्द्धत मा तु कन्या वयोरूपगुणान्विता ।
 चतुःषष्टिकलायुक्ता पुरुषं सा जुगुप्सति ॥ २८ ।
 रूपवान् गुणवान् शूरो युद्धकार्यार्थनिश्चित॥ ।
 सौम्यश्च पुरुषश्चैव सा च नेति जुगुप्सति॥ ॥ २९ ।
 अथ केनचित्कालेन शक आनन्दपूरके ।
 सम्बन्धोऽजायत तयोर्मध्यमे वयसि स्थयोः** ॥ ३० ।

* अथ चामिषलम्भा वै चिन्नी व्यचरदम्बरे ।

तस्मिन्देगे समागम्य मांसं हरितुमिच्छति ॥ इति (ग) । हर्तुमिति साधु

† मांसगर्हनलीलुपामिति (ग) ।

‡ एकेनैव तु वाणेन सा वै निपतिता सहेति (ग) ।

§ मण्डले इति (ग) ।

॥ चैवेति (ग) ।

॥ सा तु वै वर्द्धते कन्या चतुःषष्टिकलान्विता ।

रूपयौवनसम्पन्ना पुरुषं सा जुगुप्सति ॥

जुगुप्सतीति आर्षे, जुगुप्सते इति साधु । (ग) पुस्तकेऽतः परं

रूपवान् गुणवान् शूरो युद्धकार्यार्थनिश्चितः ।

सौम्यश्च पुरुषश्चैव सर्वानभिजुगुप्सतीत्यधिकः पाठो वर्तते ।

** सम्बन्धो जायते तेषां ममेच्छया वरानने इति (ग) ।

तथा तु तौ समासाद्य परस्परमथ क्रमात्* ।
 यथान्यायं स विप्रोक्तं विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३१ ।
 स च तथा समं नित्यं सा च तेन समं शुभा ।
 अन्योन्यं रममाणा तौ मुहूर्त्तमपि नोञ्जतः ॥ ३२ ।
 गच्छत्येवं बहुतरे काले चैवाप्यनिन्दिता† ।
 समप्रेम्णा च संयुक्ता साहृदेन च नायकम्‡ ।
 भजमाना विनीता च साहृदाश्च विगेषतः ॥ ३३ ।
 एवं बहुगलः कालः कामभोगेषु§ सक्तयोः ।
 राजपुत्रस्ततोऽप्यत्र शकानां नन्दवर्द्धनः ।
 तस्याजायत मध्याह्ने गिरीरुगतिपीडिनी॥ ॥ ३४ ।
 ये केचिद्विषजस्तत्र गतेषु कुशलाः शुभे ।
 ते तत्रौषधयोगश्च चक्रस्तेनापि वेदना॥ ।
 ननाश नैव संयातः कालोबहुतिथस्ततः ॥ ३५ ।
 न सम्बुध्यति चात्मानं विष्णुमायाविमोहितः** ।
 पूर्णे हि समये तत्तु उभयोश्च तदन्तरम् ॥ ३६ ।

* प्राप्नौ तु ताविहात्यान्यमुभयोश्चैव सन्दरि इति (ग) ।

† एवं सुबहुधाकाले गच्छत्येव अनिन्दिता इति (ग) ।

‡ नायिकेति (ग) ।

§ बहुश्चैव गतः कालः समभोगेष्विति (ग) ।

॥ अतिभीषण्येति (ग) ।

॥ ते तस्य सर्वमाचष्टे न सा तिष्ठति वेदनेति (ग) ।

** प्रमोहित इति (ग) ।

तस्य कालः संवृतस्य योऽसौ पूर्वप्रतिस्तवः ।
 अयने गत एतेषां वृत्तं कौतूहलं भुवि ॥ ३७ ।
 अन्योऽन्यप्रीतियुक्तौ तु नान्योऽन्यं जहतुः क्वचित् ।
 ततः सर्वानवद्याङ्गी भर्त्तारमिदमब्रवीत् ॥ ३८ ।
 किमिदन्तव भद्रन्ते वेदना जायते शिरे* ।
 एतदाचक्ष्व तत्त्वेन यद्यहञ्च तव प्रिया ॥ ३९ ।
 बहवोभिषजश्चैव नानाशास्त्रविशारदाः ।
 कुर्वन्ति तव कर्माणि वेदना च न गच्छन्ति† ।
 एवं स प्रियया प्रोक्तस्तां प्रियां पुनरब्रवीत् ॥ ४० ।
 इदं किं विस्मृता भद्रे सर्व्वव्याधिसमन्वितम् ।
 यत्नब्धं मानुषत्वञ्च सुखदुःस्वसमन्वितम् ।
 संसारसागरारूढं नातिप्रष्टुन्त्वमर्हसि‡ ।

* शिरसीति साधु ।

† शिरे तिष्ठति वेदनेति (ग) ।

‡ (ग) पुनर्कीञ्च पाठभेदो यथा—

इतः किं विस्मृता भद्रे न च त्वं ज्ञातुमर्हसि ।

मानुष्यमेव यद्भद्रे सर्व्वव्याधिसमन्वितम् ॥

लभते ज्ञातमात्रेण दुःखानि च सुखानि च ।

एवं ज्ञातं वरारोहे मानुषत्वञ्च संवृतम् ।

संसारसागरारूढं नातिप्रष्टुमर्हसि ॥ इति

तिप्रष्टुमिति साधु ।

तेनैवं भाषिता बालाः श्रोतुकामा वरानना ॥ ४१।४२ ।
 ततः कदाचिच्छयने सुप्तौ तौ दम्पती किल ।
 गते बहुतिथे काले पुनः पप्रच्छ सा प्रियम् ॥ ४३ ।
 कथयस्व तमेवार्थं यन्मया पूर्व्वपृच्छितम् ॥
 किं मां न भाषसे नाथ साभिप्रायं वचस्तव ॥ ४४ ।
 गोप्यं वा किञ्चिदस्तीह किं गोपयसि मे पुरः ।
 अवश्यञ्चैव वक्तव्यं यद्यहन्तव वल्लभा ॥ ४५ ।
 इति निर्जितः पृष्टः स शकाधिपतिर्नृपः ।
 तां प्रियां प्रणयात्प्राह बहुमानपुरःसरम् ॥ ४६ ।
 मुच्यतां मानुषं भावं तां जातिं स्मर पौर्व्विकीम् § ।
 अथ कौतूहलं भद्रे श्रवणे पूर्व्वजन्मनः ।
 मन्मातापितरौ गत्वा प्रसादय शुचिस्मिते ॥ ४७ ।
 मानार्हौ मानयित्वा तौ यथाहं जठरे धृतः ।
 तयोराज्ञां पुरस्कृत्य मानयित्वा यथार्हतः ।
 अथ कौकामुखे गत्वा कथयिष्याम्यसंशयम् ॥ ४८ ।
 स्वपूर्व्वजन्मवृत्तन्तु देवानामपि दुर्लभम् ।

* एवं सा तेन प्रोक्ता त्विति (ग) ।

+ पक्षमात्रे गते काले स्नेहौ तौ शयने गतौ ।

जातकौतूहले स्नेहे पुनरेवान्वपृच्छत ॥ इति (ग) ।

‡ पृष्टमिति साधु ।

§ जन्मनीति (ग) ।

¶ गत्वा कौकामुखे स्नानमिति (ग) ।

तत्र ते कथयिष्यामि सर्व्ववृत्तमनिन्दिते ॥ ४८ ।
 ततः सा ह्यनवद्याङ्गी श्वश्रूश्चशुरयोः पुरः ।
 गत्वा गृहीत्वा चरणौ ततस्ताविदमब्रवीत्* ।
 किञ्चिद्विज्ञप्तुकामास्मि तत्र वा†मवधीयताम् ॥ ५० ।
 भवदाज्ञां पुरस्कृत्य भवद्भगामनुमानितौ ।
 पुण्ये कोकामुखे गन्तुमिच्छावस्तत्र वां गुरु ।
 कार्य्यगौरवभावेन न निषेध्या कथञ्चन ॥ ५१ ।
 अथ यावत्किमपि वां याचितत्र मया क्वचित् ।
 पुरस्ताद्भगवयोस्तन्मे याचितं दातुमर्हथः ॥ ५२ ।
 शिरोवेदनयायुक्तः सदा तव सुतो ह्ययम् ।
 मध्याङ्गे मृतकल्पो वै जायते ह्यचिकित्सकम् ॥ ५३ ।
 सुखानि सर्व्वविषयान्विमृज्य परिपीडितः ।
 कोकामुखं विना कष्टं न निवृत्तं भविष्यति ॥ ५४ ।
 कदाचिन्नोक्तपूर्व्वन्ते रहस्यं परमं महत् ।
 त्वरितङ्गन्तुमिच्छामि विष्णोस्तत्परमं पदम् ।
 दम्पतीभ्यां हि मननं रोचतां सर्व्वथैव हि ॥ ५५ ।
 ततोवधूवचः श्रुत्वा शकानामधिपो नृपः‡ ।
 करेण स्वयमादाय वधूँ पुत्रमुवाच ह ॥ ५६ ।

* अतः परं (ग) पुलकेशमुल्लङ्घयन्तः पाठः ।

† वामिति आर्षम् ।

‡ शकादिः पृथिवीपतिः इति (ग) ।

किमिदं चिन्तितं वत्स कोकामुखगमं प्रति ।

हस्त्यश्वरथयानानि स्त्रियश्चाप्सरसोपमाः ॥ ५७ ।

सर्वमेतत्तु समाङ्गं कौषकोष्ठादिसंयुतम् ।

शरणं वित्तयोराज्यं सर्व्वं त्वयि प्रतिष्ठितम् ॥ ५८ ।

मित्रं वरासनञ्चैव गृहीष्व सुतसत्तम* ।

त्वयि प्रतिष्ठिताः प्राणाः सन्तानञ्च तदुत्तरम्† ॥ ५९ ।

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनि ।

पितुः पादौ गृहीत्वा च प्रोवाच विनयान्वितः‡ ॥ ६० ।

अलं राज्येन कौशेन वाहनेन बलेन वा ।

गन्तुमिच्छामि तत्राहं तूर्णं॥ कोकामुखं महत् ॥ ६१ ।

शिरोवेदनया युक्तो यदि जीवाम्यहं पितः ।

तदा राज्यं बलं कौषो ममैवैतन्न संशयः ।

तत्रैव गमनान्मह्यं वेदना नाशमेष्यति॥ ॥ ६२ ।

पुत्रोक्तमवधार्यैवं शकानामधिपो नृपः ।

अनुजज्ञे ततः कोकां गच्छ पुत्र नमोऽस्तु ते ॥ ६३ ।

* विवर्जितमिति (ग) ।

† गृह पुत्र समीत्तरमिति (ग) ।

‡ तदुत्तरमिति (ग) ।

§ पितरं चरणौ गृह्य प्रत्युवाच पुनस्तत इति (ग) ।

॥ शीघ्रमिति (ग) ।

॥ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

बणिजश्चैव पौरास्य वैश्याश्चापि* वराङ्गनाः ।

अनुजग्मू† राजपुत्रं कोकामुखपथे स्थितम्‡ ॥ ६४ ।

अथ दीर्घेण कालेन प्राप्तः कोकामुखन्विदम् ।

तत्र गत्वा वरारोहा भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ६५ ।

पूर्वपृष्ठं मया यत्ते वक्ष्यामीति च मां प्रति ।

कोकामुखे त्वयाप्युक्तं तदेतन्मम कथ्यताम् ॥ ६६ ।

निश्चयेति प्रियाप्रोक्तं राजपुत्रो यशस्विनि ।

प्रहस्याह प्रियान्तान्तु समालिङ्ग्य वसुन्धरे ॥ ६७ ।

रजनी सम्प्रवृत्तेयं सुखं स्वापो विधीयताम् ।

श्वः सर्व्वं कथयिष्यामि यत्ते मनसि वर्त्तते§ ॥ ६८ ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्यां स्नातो क्षौमविभूषितौ ।

प्रणम्य शिरसा विष्णुं हस्ते गृह्य ततः प्रियाम् ॥ ६९ ।

ततः पूर्व्वोत्तरे पार्श्वे नित्यं यो हृदि तिष्ठति ।

अस्थीनि दर्शयामास अवशिष्टानि यानि तु ॥ ७० ।

* चैवेति (ग) ।

† अथावदिति (ग) ।

‡ (ग) पुस्तके श्लोक एष एवं पठितः ।—

तथा वै धार्य्यमाणोऽभौ तिष्ठते सर्व्वकर्म्मवित् ।

पित्रा तातोऽनुज्ञातो वै गच्छ पुत्र नमोऽस्तु ते ॥

§ सुखं स्वप वरारोहे ऽहेका रजनीं प्रिये ।

कल्पन्ते कथयिष्यामि यच्च स्यात्ते मनोपितमिति (ग) ॥

एतानि मम चास्थीनि पूर्वदेहाद्भवानि च* ।
 अहं पुराभवं मत्स्यः कौकेषु विचरञ्जले† ।
 व्याधेन निगृहीतोऽस्मि वडिशेन जलेचरः ॥ ७१ ।
 तद्वस्तान्निर्गतस्तत्र बलेन पतितो भुवि ।
 श्येनेनामिषलुब्धेन नखैर्विद्धोऽस्मि सुन्दरि ॥ ७२ ।
 नीत आकाशमार्गेण तस्माच्च पतितोऽत्र वै ।
 तेन तस्य प्रहारेण जाता शिरसि वेदना ।
 अहमेव विजानामि नान्यो जानाति मां विना‡ ॥ ७३ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे पूर्वपृष्ठञ्च यत्त्वया§ ।
 गच्छ सुन्दरि भद्रन्ते यत्र ते वर्त्तते मनः ॥ ७४ ।
 ततः साप्यनवद्याङ्गी रक्तपद्मशुभानना ।
 करुणं स्वरमादाय भर्त्तारं पुनरब्रवीत् ॥ ७५ ।
 एतदर्थं मया भद्रं गुह्यं नीतं तथा स्वकम् ।
 अहञ्च यादृशी पूर्वमभवन्तच्छृणुष्व मे ॥ ७६ ।
 क्षुत्पिपासापरिग्रान्ता चिल्ली गगनगामिनी ।
 वृद्धोपरि समासीना भक्ष्यञ्चैव विचिन्वती॥ ७७ ।

* पूर्वकाणि वरामने इति (ग) ।

† अहं मत्स्योऽनु कौके तु विचरामि जलेषु वै इति (ग) ।

संवातः परं चरथी न न्तः ।

‡ न कथान्यो विजानातीति (ग) ।

§ यत्त्वया पूर्वपृष्ठितमिति (ग), आर्षमिदम् ।

॥ एष श्लोकः (ग) पुष्पके नास्ति ।

अथ कश्चिन्मृगव्याधो हत्वा वनचरान्वहन् ।
 संगृह्य मांसभारान्वै तेन मार्गेण सङ्गतः ॥ ७८ ।
 स्थापयित्वा मांसभारान् प्रियायाः सविधे स्वयम् ।
 काष्ठान्यानयितुं* यातः क्षुधितो मांसपाचने† ॥ ७९ ।
 प्रवृत्तोऽग्निमुपादाय तावदुड्डीय सत्वरम् ।
 मांसपिण्डोमया विद्धोटद्वैर्वज्रमयैर्नखैः ॥ ८० ।
 न च शक्तास्मि संहर्तुं मांसभारप्रपीडिता ।
 अशक्ता दूरगमने सविधे हि व्यवस्थिताः‡ ॥ ८१ ।
 भक्षयित्वा ततो मांसं व्याधः संहृष्टमानसः§ ।
 अपश्यन्मांसपिण्डन्तु मृगयामास पार्श्वतः ।

* आनेतुमिति साधु ।

† (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदा यथा—

स्थापयित्वा मांसभारं क्वचित्काष्ठं समाहरेत् ।
 अहं चरामि चाकाशे मार्गमादाय चाभिषम् ।
 क्षुत्पिपासापरिश्रान्ता किञ्चिन्मांसानि हिन्दनी ।
 तत आधाय्य काष्ठानि प्रज्वाल्य च हुताशनम् ।
 पचतस्तत्र मांसानि क्षुत्पिपासापरिष्कृता ।
 ततोऽहं च समासाद्य पश्यती मांसपिण्डिनी ॥
 पतितास्मि ततस्तत्र यत्रासौ पश्यति मिषम् ।
 अप्रमाणं मया मांसं विद्धं चन्द्रमयैर्नखैरिति ॥

पश्यते मिषमित्यत्र पचत्यामिषमिति साधु ।

‡ न दूरं गमिता तत्र तत्र स्थाने व्यवस्थितेति (ग)

§ प्रहृष्टनान्तरात्मना इति (ग) ।

तावद्दर्शं मान्त्रं खादन्तीं मांमपिण्डिकाम् ॥ ८२ ।

ततः स धनुरुद्यम्य सगरश्च व्यकर्षत ॥

त्रिङ्गा वाणेन मां तच्च भक्षयन्तीमपातयत् ॥ ८३ ।

ततोऽहं भ्रममाणा वै निषेष्टा गतजीविताऽ ।

पतितास्मावशात् भद्र कालतन्त्रे दुरासटे ॥ ८४ ।

एतन्नेत्रप्रभावेण अकामापि कृपात्मजा ॥

ज्ञातास्मि त्वमिषा चापि स्मरन्ती पृथ्वज्जन्म तत् ॥ ८५ ।

एतानि पृथ्व्यानि शेषाणि बहुकालतः ।

गलिताव्यल्पशेषाणि प्राणनाथ समीपतः ॥ ८६ ।

एवं सा दर्शयित्वा तु भर्तारं पुनरब्रवीत् ।

आनीतोऽसि मया भद्र स्थानं कीकामुखम्पति ॥ ८७ ।

एतन्नेत्रप्रभावेण तिर्यग्यानिगता अपि ।

* लज्जितास्मि च व्याधिन कृद्धेनामिषकाङ्क्षिणेति (ग) ।

† बाणं गृह्य समान्तिके इति (ग) ।

‡ ततोऽहं पातित्वा तेन चयन्ती मांमपिण्डिकामिति (ग) ।

§ गतमानमेति (ग) ।

¶ पतितास्मि अहमिति (क) ।

॥ (ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदो यथा—

अस्य नेत्रप्रभावेण अकामा मा यशस्विनी ।

अस्थीनि पृथ्वी तानि तत् शेषाणि ये च मे ॥

जीर्णानि दीर्घकालेन ये केचिन् पतिष्ठति ।

अत्रार्थप्रयोगस्य बाह्यमिति ।

उत्तमे तु कुले जाता मानुषीं जातिमाश्रिताः* ॥ ८८ ।
यं यं प्रवक्ष्यसे† धर्मं विष्णुप्रोक्तं यशोधन ।
तं तमेव करिष्यामि विष्णुलोके सुखावहम्‡ ॥ ८९ ।
ततस्तस्या वचः श्रुत्वा लब्धपूर्वस्मृतिनृपः§ ।
विस्मयं परमं गत्वा साधु साध्वित्यपूजयत्¶ ॥ ९० ।
तस्मिन्नेत्रे च यत्कर्म कर्त्तव्यं धर्मसंहितम् ।
तच्छ्रुत्वा कानिचिद्देवी स्वयं चक्रे पतिव्रता ॥ ९१ ।
अन्येऽपि सर्वे तच्छ्रुत्वा यस्य यद्रीचते प्रियम् ।
तत्तत्सर्वेऽपि कुर्वन्ति विधिदृष्टेन कर्मणा॥ ॥ ९२ ।
तत्र तौ दम्पती द्रव्यमन्नं रत्नं द्विजेषु च ।
ददतुः परमप्रीतौ पात्रेभ्यश्च यथार्हतः ॥ ९३ ।
येऽन्ये तत्कार्यमासाद्य यातास्तेऽपि वसुधरे ।
ब्राह्मणेभ्योददुः स्वानि विष्णुभक्त्या यतव्रताः ॥ ९४ ।
तत्र स्थित्वा वरारोहे मम कर्मव्यवस्थिताः ।

* यस्य चेवप्रभावेण तिर्यग्यीनिगता वयम् ।

जाता वै मानुषीं संज्ञासुत्तमेषु कुलेषु चेति (ग) ।

† प्रवक्ष्यसीति साधु ।

‡ तानेव कारयिष्यामि, सुखावहे इति च (ग) ।

§ आगतोऽयं पुरागतिमिति (ग) ।

¶ सोऽब्रवीदिति (ग) ।

॥ श्रुत्वा वै चेत्कर्माणि स तस्या वचनं महत् ।

तेऽपि कुर्वन्ति कर्माणि यस्य यच्चाथ रीचते इति (ग) ।

तत्क्षेत्रस्य प्रभावेण श्वेतद्वीपमुपागताः* ॥ ८५ ।

एवं स राजपुत्रोऽपि मम कर्मव्यवस्थितः ।

मुक्ता तु मानुषं भावं श्वेतद्वीपमुपागताः† ॥ ८६ ।

सर्वे च पुरुषास्तत्र आत्मनात्मानुदर्शनात् ।

शुक्लाम्बरधरा दिव्यभूषणैश्च विभूषिताः ।

दीप्तिमन्तो महाकायाः सर्वे च शुभदर्शनाः ॥ ८७ ।

स्त्रियोऽपि दिव्या यतत्या दिव्यभूषणभूषिताः ।

तेजसा दीप्तिमन्त्यश्च शुद्धसत्वविभूषिताः ।

मयि शुद्धं परं भावमारूढाः सत्यवर्चसः ॥ ८८ ।

एतत्ते कथितं देवि कीकामुखमनुत्तमम् ।

यत्र मत्स्यश्च चित्नी च सकामा ये समागताः‡ ॥ ८९ ॥

* मम लोकेमुपागत इति (ग) ।

† एवं मत्स्यश्च चित्नी च सकामा ये समागताः ।

प्रसादान्मम सुशोणि श्वेतद्वीपमुपागत इति (ग) ।

‡ (ग) पुष्पके इति पूर्वं एव पाठभेदो विद्यते—

केचिच्चान्द्रायणं कथ्युः केचिच्चैव जलाशनम् ।

ते च विष्णुनयान्मन्त्रांस्तान्मन्त्रिजः समाचरेत् ॥

बहुधात्यवरं रघुं दंपत्योऽथ यशस्विनि ।

तेऽपि कुर्वन्ति कर्माणि मम भक्ता व्यवस्थिताः ॥

तेऽपि दीर्घेण कालेन अटमाना मतिः कृता ।

कुर्वन्लोमस कर्माणि भाव्यं पञ्चत्वमागताः ॥

ततः क्षेत्रप्रभावेण मम कर्मप्रभावतः ।

मम चैव प्रसादेन श्वेतद्वीपमुपागतः ॥

प्रसादान्मम सुश्रोणि श्वेतद्वीपमुपागताः ।
 एष धर्मश्च कीर्त्तिश्च शक्तिश्चैव महद्ययः ।
 कर्मणां परमं कर्म* तपसाञ्च महत्तपः ॥ १०० ।
 आख्यानानाञ्च परमं कृतीनां परमा कृतिः† ।
 धर्माणाञ्च परो धर्मस्तु वार्थं कीर्त्तितो मया ॥ १०१ ।
 क्रोधनाय न तं दद्यान्मूर्खाय पिशुनाय च ।
 अभक्ताय न तं दद्यादश्रद्धाय शठाय च ॥ १०२ ।
 दीक्षितायैव‡ दातव्यं सुप्रपन्नाय नित्यशः§
 पण्डिताय च दातव्यं यश्च शास्त्रविशारदः ॥ १०३ ।
 एतन्मरणकालेऽपि धारयेद्यः समाहितः ।

एवं स राजपुत्रीऽथ सर्वभूतगुणान्वित ।
 मुक्ता तु मानुषं भावमूढं शास्त्रीपतिरिति ॥
 योऽपि परिजनस्य सम कर्मव्यवस्थितः ।
 मानुष भावमुत्सृज्य सम लोकमुपागतः ॥
 सर्वश्रेयुतिमांस्तत्र आत्मनानात्मदर्शनात् ।
 याश्च तत्र स्थितः काश्चित्सर्वश्रेयत्पलगन्विनौ ॥
 मायया मतिमान् मुक्ताः सर्वश्रेयं प्रिया वृताः ।
 एवं मत्स्येति ।

* कर्मणां कर्मणः श्रेष्ठमिति (ग) ।

† आख्यानां महदाख्यानां द्युतीनाञ्च महाद्युतिरिति (ग) ।

‡ दीक्षिताय चेति (ग) ।

§ उपपन्नाय साधवे इति (ग) ।

सोऽपि मुच्येत पूतात्मा गर्भाद्योनिभवाद्भयात् ॥ १०४ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे महाख्यानं महींजसम् ।
 य एतेन विधानेन गत्वा कीकामुखं महत्* ।
 तेऽपि यान्ति परां सिद्धिं चित्नीमत्स्यौ यथा पुरा ॥ १०५ ।

इति वराहपुराणे कीकामुखमाहात्म्ये द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा तु कीकामाहात्म्यं पृथिवी धर्मसंहितम्* ।
 विस्मयं परमं याता श्रुत्वा धर्मं महींजसम् ॥ १ ।

धरण्युवाच† ।

अहो प्रभावः कीकाया माहात्म्यं क्रोडरूपिणः ।
 तिर्यग्योनिगता वापि प्राप्तो यत्परमां गतिम् ॥ २ ।
 तव देव प्रसादेन किञ्चिदिच्छामि वेदितुम् ।
 यन्मया पूर्वपृष्टोऽसि केन धर्मेण मानवाः ।

* धर्मसंहितेति (ग) ।

† एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

तपसा कर्मणा वापि पश्यन्ति त्वां हि माधव ।
प्रसादसुमुखोभूत्वा निखिलं वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।
एवं पृष्टस्तदा देव्या माधव्या स तु माधवः ।
प्रहस्य पुनरेवेदं वक्तुं समुपचक्रमे ॥ ४ ।

वराह उवाच* ।

एवमेतन्महाभागे यथा त्वं भीरु भाषसे ।
कथयिष्यामि ते धर्मं गुह्यं† संसारमोक्षणम् ॥ ५ ।
गते मेघागमे काले प्रसन्नशरदाशये ।
अम्बरे विमले जाते विमले शशिमण्डले ॥ ६ ।
नातिशीते न चात्युष्णे काले हंसविराविणि ।
कुमुदोत्पल‡ःकह्लारपद्मसौरभनिर्भरे ॥ ७ ।
कुमुदस्य च मासस्य भवेद्या द्वादशी शुभा ।
तस्यां मामर्चयेद्यसु तत्प्रभावं शृणुष्व मे§ ॥ ८ ।
यावत्ल्लोकाश्च धार्यन्ते तावत्कालं वसुन्धरे ।
मङ्गलौ जायते धन्यो नान्यभक्तः कदाचनः ॥ ९ ।
कृत्वा ममैव कार्याणि द्वादश्यान्तत्र माधवि ।
ममैवाराधनार्थाय इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १० ।

मन्त्रः—ब्रह्मणा च रुद्रेण यस्तूयमानो भवानृषिवन्दितो वन्द-

* एष पाठः (ग) पुस्तके नास्ति ।

† सर्व्वे धर्ममिति (ग) ।

‡ कमलोत्पलिति (ग) ।

§ यथा प्रिये इति (ग) ।

नीयथ प्राप्ता दादयीयन्ते प्रबुध्यस्व जागृष्वः मेघा गताः पूर्ण-
चन्द्रः शारदानि पुष्पाणि लोकनाथ तुभ्यमहन्ददानीति धर्म-
हेतास्तत्र प्रीतये प्रबुधं जायन्तं लोकनाथ त्वां भजमाना
वज्रेण वज्रन्ते मन्त्रेण सविष्टो वेदेः पठन्ति भगवन्तः शुभाः
प्रबुधा जायन्ते लोकनाथ

एवं कर्माणि कुर्वन्ते* दादयां वै यशस्विनि ।

मम भक्ता व्रतं येन ते यान्ति परमाङ्गतिम् ॥ ११ ।

एवं वै गाढं कर्म निखिलं कथितं मया ।

देवि संसारमोक्षार्थं मम भक्तसुखावहम् ॥ १२ ।

इति प्रबोधिनीकर्मः† ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि श्रेष्ठं कर्म शोभनम् ।

यानि कर्माणि कुर्वन्ति पुंसां‡ यान्ति परां गतिम् ॥ १३ ।

श्रीतवाताभिसन्तप्ता मम भक्त्या व्यवस्थिताः ।

अनन्यमनसो भूत्वा योगाय कृतनिश्चयाः ।

शिशिरे यानि कर्माणि पुष्पिताश्च वनस्पतीः ॥ १४ ।

तैरेव चार्चनं कृत्वा जानुभ्यां पतितः क्षिती ।

कराभ्यामञ्जलिं कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १५ ।

* जागृहीति साधु । एवं परत्र जायतमिति साधु ।

† कुर्वन्ते इति साधु ।

‡ एष पाठः (ग) पुरुषे नास्ति ।

§ पुंसां इति साधु ।

¶ उदाहरदिति (ग) ।

मन्त्रः—शिशिरो भवान् धातरिमं लोकनाथ हिमम् दुस्तरन्दु-
ष्प्रवेशं कालं संसारान्मान्तरयेमन्धर्त्ता त्रिलोकनाथ ।

यस्त्वथैतेन मन्त्रेण शिशिरे कर्म कारयेत् ।

स गच्छेत्परमां सिद्धिं मम भक्त्या व्यवस्थितः ॥ १६ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

मासं मार्गशिरश्चैव* वैशाखञ्च मम प्रियम् ॥ १७ ।

अहं तत्र प्रवक्ष्यामि पुष्पादीनाञ्च† यत्फलम् ।

नववर्षसहस्राणि नववर्षशतानि च ।

तिष्ठते‡ विष्णुलोकेऽस्मिन्योददाति स्म निश्चलम् ॥ १८ ।

एकैकं गन्धपत्रञ्च वानमेतन्महत्फलम् ।

मतिमान् धृतिमान् भूत्वा गन्धपुष्पाणि§ दापयेत् ॥ १९ ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि गन्धपत्रस्य यत्फलम् ।

द्वादश्याञ्चैव यो दद्यात्तीन्मासांश्च समाहितः ॥ २० ।

कीमुदस्य तु मासस्य मार्गशीर्षस्य वै तथा ।

वैशाखस्य तु मासस्य वनमालां सुपुष्पिताम् ॥ २१ ।

एकचित्तं समाधाय गन्धपुष्पाणि यो न्यसेत् ।

वर्षाणि द्वादशैवेह तेन पूजा कृता भवेत्॥ ॥ २२ ।

* मार्गशिरसश्चैवेति साधु ।

† गन्धपत्रस्येति (ग) ।

‡ तिष्ठतीति साधु ।

§ गन्धपत्रं ह्येति (ग) ।

॥ कृता गन्धेन पूजितेति (ग) ।

शालपुष्पेण मिश्रेण कौमुद्याङ्गन्धकेन च ।
 मासि मार्गशिरे* भद्रे दद्यादुत्पलमिश्रितम् ।
 एवं महत्फलं भद्रे गन्धपत्रस्य च स्मृतम् ॥ २३ ।
 श्रुत्वेति वचनं तस्य प्रश्रयेण तु माधवी ।
 प्रहस्य प्रणयाद्वाक्यमित्युवाच वसुन्धरा ॥ २४ ।
 प्रभां द्वादश मासाश्च षष्ठ्युत्तरगतत्रयम् ।
 तत्र द्वावेव किं मह्यं भगवन् किं प्रशंससि ।
 द्वादशीच्चापि देवेश प्रशंसमि सदा मम ॥ २५ ।
 इति पृष्टस्तदा देव्या धरण्या स तु माधवः ।
 प्रहस्य तामुवाचेदं वचनं धर्मसंश्रितम् ॥ २६ ।
 शृणु तत्त्वेन मे देवि येनेमी मम च प्रियौ ।
 तिथीनां द्वादशी चापि सर्व्वयज्ञफलाधिका ॥ २७ ।
 त्वया द्विजसहस्रेभ्यो यत्फलं प्राप्नुयान्नरः ।
 तदेकं संप्रदायेव द्वादश्यामभिविन्दति ॥ २८ ।
 कौमुद्याच्च प्रबुद्धोऽस्मि वैशाख्यां च समुद्धृतः ।
 महानाधिहरो योगस्तेनैतत्प्रभवो धरे ॥ २९ ।
 अतः कौमुदिकायान्तु वैशाख्यां यतमानसः ।
 गन्धपत्रं करे गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३० ।

मन्त्रः—भगवन्नाज्ञापय ।

इमं बहुतरं नित्यं वैशाखञ्चैव कार्त्तिकम् ।

* मार्गशिरसीति माघ ।

† कार्त्तिकेदिति (ग) ।

गृहाण गन्धपत्राणि धर्ममेवं प्रवर्जय ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा गन्धपत्रं प्रदापयेत्* ॥ ३१ ॥

पुष्पाणाञ्च प्रवक्ष्यामि यो गुणो यच्च वै फलम् ।

दत्त्वा वै गन्धपत्राणि पुष्पहस्तः शुचिर्नरः† ॥

ओं नमो वासुदेवायेत्युक्त्वा मन्त्रमुदीरयेत्‡ ॥ ३२ ॥

मन्त्रः—भगवन्नाज्ञापय सुमनांसीमानि अर्चयितुं मां सुमन-
सङ्गुरु गृह्णीष्व सुमनस्कं देव सुगन्धेन ते नमः§ ।

प्राप्नोति ददमानस्तु॥ मम कर्मपरायणः ।

न जन्म मरणञ्चैव न ग्लानिं न च वै क्षुधाम् ।

दिव्यं वर्षसहस्रं वै मम लोकेषु तिष्ठति ॥ ३३ ॥

एकैकस्य तु पुष्पस्य पुण्यमेतन्महाफलम् ।

सुमनोगन्धसम्भूतं यत्त्वया पूर्वपृच्छितम्॥ ॥ ३४ ॥

इति ब्राह्मपुराणे सुमनोगन्धादिमाहात्म्यं नाम

त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* (ग) पुस्तके २४—३१ श्लोका न सन्ति ।

† मम भक्तेषु सुन्दरीति (ग) ।

‡ क्रिमिकं सुमनो गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेदिति (ग) ।

§ भगवन्नाज्ञापय यतिसुमनो भगवन्नमोविशुद्धात्मा विनिश्चिताः गृह्णीष्व सुमनस्केन
वदेवसुगन्धकाः इति (ग) ।

॥ ददान इति साधु ।

॥ परिपृच्छितमिति (ग) । पृष्ठमिति साधु ।

चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

फाल्गुनस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम् ।

गृह्य वासन्तिकान्पुष्पान् सुगन्धा ये क्रमागताः ॥ १ ।

श्वेतं पाण्डुरकञ्चैव सुगन्धं शोभनम्बहु ।

विधिना मन्त्रयुक्तेन सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २ ।

तत एवं विधिं कृत्वा सर्व्वं भागवतः शुचिः ।

यस्तु जानाति कर्माणि सर्व्वमन्त्रविनिश्चितः ।

तदाहरति कर्माणि विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ३ ।

विधिना मन्त्रपूतेन कुर्याच्छान्तमनोमलः ।

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४ ।

मन्त्रः—ओं नमोऽस्तु देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।

नमोऽस्तु ते लोकनाथ प्रवीराय नमोऽस्तु ते ॥ ५ ।

संपुष्पितस्येह वसन्तकाले

वनस्पतेर्गन्धरसप्रयुक्ताः ।

पश्यंश्च मां पुष्पितपादपेन्द्रं*

वसन्तकाले समुपागते च ॥ ६ ।

यद्यैतेन विधानेन कुर्यान्भासे तु फाल्गुने ।

न स गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति ॥ ७ ।

* पश्यद्दिदं पुष्पितपादपेन्द्रमिति (ग) ।

यत्तु पृच्छसि सुश्रोणि मासे वैशाख उत्तमे ।
 शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां यत्फलं तच्छृणुष्व मे ॥ ८ ।
 पुष्पितेषु च शालेषु तथान्येषु* दुमेषु च ।
 गृहीत्वा शालपुष्पाणि† मम कर्माणि संस्थिताः ॥ ९ ।
 कृत्वा तु मम कर्माणि शुभानि तरुणानि च ।
 पूज्य‡ भागवतान्सर्वान् स्थापयित्वा ततोऽग्रतः ॥ १० ।
 ऋषयस्तुवन्ति§ मन्त्रेण वेदाङ्गेन च माधवि ।
 गन्धर्वाप्सरसश्चैव गीतनृत्यैः सवादितैः ॥ ११ ।
 तुवन्ति देवलोकाश्च पुराणं पुरुषोत्तमम् ।
 सिद्धविद्याधरा यक्षाः पिशाचोरगराक्षसाः ॥ १२ ।
 तुवन्ति देवं भूतानां सर्व्वलोकस्य चेश्वरम् ।
 आदित्यवसवो रुद्रा अश्विनौ च मरुद्गणाः ॥ १३ ।
 तुवन्ति देवदेवेशं युगानां संचयेऽक्षयम् ।
 ततो वायुश्च विश्वे च अश्विनौ च समन्विताः ॥ १४ ।
 तुवन्ति केशवं देवमादिकालमयं प्रभुम् ।
 ततो ब्रह्मा च सोमश्च शक्रश्चाग्निसमन्वितः ।
 तुवन्ति नाथं भूतानां सर्व्वलोकमहेश्वरम् ॥ १५ ।
 नारदः पर्व्वतश्चैव असितो देवलस्तथा ।

* कालिष्विति (ग) ।

† बाणपुष्पाणीति (ग) ।

‡ पूजयित्वेति साधु ।

§ ऋषिः तुवन्तीति तत्रैकवचनमात्रे, ऋषय इत्यत्र चैकाक्षरसधिकम् ।

पुलहस्य पुलस्त्यस्य भृगुश्चाङ्गिर एवच ॥ १६ ।
 एते चान्ये च बहवो मित्रावसुपरावसू ।
 सुवन्ति नाथं भूतानां योगिनां योगमुत्तमम् ॥ १७ ।
 श्रुत्वा तु प्रतिनिर्घोषं देवानान्तु महोजसाम् ।
 ततो नारायणो देवः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १८ ।
 किमयं श्रूयते शब्दो ब्रह्मघोषेण संयुतः* ।
 देवानाञ्च† महाभागे महाशब्दोऽत्र श्रूयते ॥ १९ ।
 ततः कमलपत्राक्षी सर्वरूपगुणान्विता ।
 वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ २० ।
 देवा काङ्क्षन्ति ते देव वाराहीं रूपमंस्थितिम् ।
 त्वन्नियोगनियुक्ताश्च तदर्थं लोकभावन ॥ २१ ।
 ततो नारायणो देवः पृथिवीं प्रत्युवाच ह ।
 अहं जानामि तान् देवि मार्गमाणानुपस्थितान् ॥ २२ ।
 दिव्यं वर्षसहस्रं वै धारितासि वसुन्धरे ।
 मया लीलायमानेन एकदंष्ट्राग्रकेण‡ वै ॥ २३ ।
 इहागच्छामि भद्रन्ते द्रष्टुकामा दिवौकसः ।
 आदित्या वसवो रुद्राः स्कन्देन्द्रः सपितामहाः ॥ २४ ।
 एवं तस्य वचः श्रुत्वा माधवस्य वसुन्धरा ।

* चोदित इति (ग) ।

† देवतानामिति (ग) ।

‡ क्रमशेति (ग) ।

शिरस्यञ्जलिमाधाय ततस्तु चरणेऽपतत्* ।
 वाराहं पुरुषं देवं विज्ञाप्यति† वसुन्धरा ॥ २५ ।
 उद्धृतास्मि त्वया देव रसातलगता ह्यहम् ।
 शरणन्त्वां प्रपन्नाहं त्वद्भक्ता त्वं गतिः प्रभुः‡ ॥ २६ ।
 किङ्कर्म कर्मणा केन किं वा जन्मपरायणम् ।
 कथं वा तुष्यसे देव पूज्यसे केन कर्मणा§ ॥ २७ ।
 तवाहं कर्तुमिच्छामि यच्च मुख्यं॥ सुखावहम् ।
 न च मेऽस्ति व्यथा काचित्तव कर्मणि नित्यशः ॥ २८ ।
 न ग्लानिर्न जरा॥ काचिन्न जन्ममरणे तथा ।
 सर्वे सुरासुरा लोकाः सरुद्रेन्द्रपितामहाः ।
 क्रेष्टं॥ निवासं कुर्वन्ति एकैकञ्च यशोधर** ॥ २९ ।
 कानि कर्माणि कुर्वन्ति ये त्वां पश्यन्ति माधव ।
 किमाहाराः किमाचारास्त्वां पश्यन्तीह माधव ॥ ३० ।
 ब्राह्मणस्य च किं कर्म क्षत्रियस्य च किं भवेत् ।
 वैश्यः किं कुरुते कर्म शूद्रः किं कर्म कारयेत् ॥ ३१ ।

* शिरसा चाञ्जलिं कृत्वा ततस्तच्चरणेऽपतदिति (ग) ।

† विज्ञापयतीति (क), (ख), साधलेऽप्यस्य कन्दोदोषः ।

‡ शरणं त्वामवाप्ता वै तद्भक्ता स्याद्भक्तिः प्रभुरिति (ग) ।

§ पूज्यः केनासि कर्मणेति (ग) ।

॥ तदहं कारयिष्यामि कर्म कर्तुमिति (ग) ।

॥ क ते इति (ख) ।

** ते वा कस्य किमात्मका इति (क), (ख) ।

योगोवै प्राप्यते केन तपो वा केन निश्चितम् ।
 किञ्चात्र फलमाप्नोति तव कर्मपरायणः ॥ ३२ ।
 किञ्च दुःखनिवासं वा भोजनं पानकं तथा ।
 किञ्च कर्म प्रयोक्तव्यं तव भक्तैश्च* माधव ।
 प्रापणं कीदृशञ्चापि कासु दिक्षु तथा प्रभोग† ॥ ३३ ।
 कथं योनिं न गच्छेत्‡ विद्योनिं न च गच्छति ।
 तिर्यग्योनिं न गच्छेत् कर्मणा केन केशव ।
 तन्ममाचक्ष्व सकलं येन चैव सुखं भवेत् ॥ ३४ ।
 जरा वा केन गच्छेत् जन्म वा केन‡ गच्छति ।
 गर्भवासं न गच्छेत् कर्मणा केन वाऽच्युत ।
 संसारस्य न गच्छेत् केन§ कर्मप्रभावतः ॥ ३५ ।
 इत्युक्तो भगवांस्तत्र प्रत्युवाच वसुन्धराम् ।
 शृण्वन्तु मे भागवता ये च मोक्षे व्यवस्थिताः ।
 तान्मन्वान् कीर्त्तयिष्यामि यैस्तापयामि नित्यशः ॥ ३६

मन्त्रः—मासेषु सर्वेषु च मुख्यभूत णा
 स्त्वं माधवो माधवमास एव ।

* भक्तैश्चिति (ग) ।

† दिशासु विदिशासु चेति (ग) ।

‡ गच्छेदिति साधु । एनं परत्रापि ।

§ जन्म केन चेति (ग) ।

ण कस्य कर्मप्रभावतः इति (ग) । उभयत्राप्यर्पम् ।

॥ मास इति (ग) ।

पश्येद्विन्तन्तु वसन्तकाले
 उपागतङ्गन्धरसप्रयुक्त्या ।
 नित्यञ्च यज्ञेषु तथेज्यते यो
 नारायणः सप्तलीकेषु वीरः ॥ ३७ ।
 एवं ग्रीष्मे विधिञ्चैव कुर्यात्सर्व्वं ममात्कितः* ।
 इममुच्चारयेन्नन्तं सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ ३८ ।
 मासेषु सर्व्वेष्वपि मुख्यभूतो
 मासोभवान् ग्रीष्म एकः प्रपन्नः ।
 पश्येत्† भवन्तं वर्त्तमानं ग्रीष्मे‡
 तेनैव सर्व्वं दुःखमेतु प्रशान्तिम्§ ॥ ३९ ।
 एवं ग्रीष्मे वरारोहेण मम चैवार्चनं कुरु ।
 न जन्म मरणं येन॥ मम लोके गतिर्भवेत् ॥ ४० ।
 यावन्तः पुष्पिताः शालाः पृथ्वा यावत्सुगन्धकाः ।
 अर्चितः स भवेत्सर्व्वैः कृतो येन ह्ययं विधिः ॥ ४१ ।

* विधानत इति (ग) ।

† पश्येदिति साधु ।

‡ त्वनुग्रीष्मकाले इति (ग) ।

§ उपागतं गन्धरसप्रयुक्त्येति (ग) । तच्चातः परं—

नित्यञ्च यज्ञेषु तथेज्यमानो नारायणः सर्व्वलीकेषु वीरः ।

इति चरणद्वयमधिकं वर्त्तते ।

ण एतेनैव विधानेनेति (ग) ।

॥ तर्ह्येति (ग) ।

एवं वर्षास्त्रपि धरेः॥ मम कर्म च कारयेत् ।
 निष्कला भवते॥ बुद्धिः संसारे च न जायते ॥ ४२
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्म संसारमोक्षणम् ।
 कदम्बमुकुलाश्चैवः सरलार्जुनपादपाः § ।
 एतेषां सुमनीभिश्च पूजनीया महादरात् ॥ ४३ ।
 मम संस्थापनं कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ।
 नमो नारायणायैति इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ४४ ।
 पश्यन्ति ये ध्यानपरा वनाभं
 त्वामाश्रिताः* पूज्यमानं महिम्ना ।
 निद्रां भवान् भजतां॥ लोकनाथ
 वर्षास्त्रिमं पश्यतु मेघवर्णम्ः॥ ॥ ४५ ।
 आघादमासे द्वादश्यां सर्वशान्तिकरं शुभम् ।
 य एतेन विधानेन मम कर्म तु कारयेत् ।

* एवं साधवमामेवैति (ग) ।

† भवतीति साधु ।

‡ कुटजाश्चैवेति (ग) ।

§ शङ्खकार्जुनकाम्पथेति (ग) ।

॥ परिनिर्वाणं कुर्याद्विधिदृष्टेन कर्मणेति (ग) ।

॥ ततः संस्थापनं कुर्यान्मम मन्त्रपरायण इति (ग) ।

** पश्यन्ति मेघा अपि मेघवर्णित्वाभागतंति (ग) ।

†† गृहं तु इति (ग) ।

‡‡ मेघवर्णित्वाभागतंति (ग) ।

स मर्त्यो न प्रणश्येत्* संसारेऽस्मिन् युगे ॥ ४६ ।

एतत्ते कथितं देवि ऋतूनां कर्म चोत्तमम् ।

तरन्ति येन संसारं नराः कर्मपरायणाः ॥ ४७ ।

एतद्ब्रह्मं महाभागे देवाः केऽपि न जानते ।

मुक्ता नारायणन्देवं वराहं रूपमास्थितम् ॥ ४८ ।

नादीक्षिताय दातव्यं मूर्खाय पिशुनाय च ।

कुशिक्षाय न दातव्यं ये च शास्त्रार्थदूषकाः ॥ ४९ ।

न पठेद्गोघ्नमध्ये वै न पठेच्छठमध्यतः† ।

धनधर्मक्षयस्तेषां पठनादाशु जायते ।

पठेद्भागवतां‡ मध्ये ये च धर्मेण दीक्षिताः ॥ ५० ।

एतत्ते कथितं भद्रे पूर्वं यत्पृष्टवानसि§ ।

कार्त्स्न्येन कथितं ह्येतत्किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ५१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे ऋतूपकरणं नाम

चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* प्रणश्येदिति साधु ।

† मध्यग इति (ग) ।

‡ भागवतानामिति साधु ।

§ एतेन कर्मणा भद्रे यत्त्वया परिपृक्षितमिति (ग) ।

पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा षडृतुकर्माणि पृथिवी शंसितव्रता ।
ततो नारायणं भूयः प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १ ।
मङ्गल्याश्च पवित्राश्च ये त्वया समुदाहृताः ।
मम लोकेषु विख्याता मनः प्रह्लादयन्ति ते ॥ २ ।
श्रुत्वा त्वेतानि कर्माणि त्वन्मुखोक्तानि माधव ।
जातास्मि निर्मला देव शशाङ्क इव शारदः ॥ ३ ।
एतन्मे परमं गुह्यं परं कौतूहलं तथा ।
मम चेव हितार्थाय त्वं विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।
यामेनां भाषसे देव मम मायेति नित्यशः ।
का माया कीदृशी विष्णो किं वा मायेति चोच्यते ।
ज्ञातुमिच्छामि मायार्थं रहस्यं परमुत्तमम् ॥ ५ ।
ततस्तस्या वचः श्रुत्वा विष्णुर्मायाकरण्डकः ।
प्रत्युवाच तदा वाक्यं प्रहस्य तु वसुन्धराम्* ॥ ६ ।
भूमे मा पृच्छ मायां मे यन्मां पृच्छसि सादरम्† ।
वृथा क्लेशं किमर्थं त्वं प्राप्स्यसे यद्विलोकनात्‡ ॥ ७ ।

* प्रहस्य मधुरं वाचं प्रत्युवाच वसुन्धरामिति (ग) ।

† इयं का भूमि ते माया यन्मां त्वं परिपृच्छसीति (ग) ।

‡ किञ्च मां क्रियते भूमिर्न मायां ज्ञातुमर्हसीति (ग) ।

अथापि मां न जानन्ति रुद्रेन्द्राः सपितामहाः ।
मम मायां विशालाक्षि किं पुनस्त्वं वसुन्धरे ॥ ८ ।
पर्जन्यां वर्षते* यत्र तज्जलेन प्रपूर्यते† ।
देशीनिर्जलतां याति एषा माया मम प्रिये ॥ ९ ।
सोमो यत्क्षीयते पक्षे पक्षे वापि च वर्द्धते ।
अमायां न स दृश्येत मायेयं मम तत्त्वतः‡ ॥ १० ।
हेमन्ते सलिलं कूपे उष्णं भवति सुन्दरि§ ।
भवेच्च शीतलं ग्रीष्मे मायेयं मम तत्त्वतः ॥ ११ ।
पश्चिमां दिशमास्थाय यदस्तं याति भास्करः ।
उदेति पूर्वतः प्रातर्मायेयं मम सुन्दरि ॥ १२ ।
शोणितञ्चैव शुक्रञ्च उभे ते प्राणिसंस्थिते ।
गर्भे च जायते जन्तुर्मायेयं मम सुन्दरि॥ १३ ।
जीवं प्रविश्य गर्भन्तु सुखदुःखे च विन्दति ।
जातञ्च विस्मरेत्सर्व्वमेषा माया ममोत्तमा ॥ १४ ।
आत्मकर्माश्रितो जीवो नष्टसंज्ञो गतस्पृहः ।
कर्मणा नीयतेऽन्यत्र मायेषा मम चोत्तमा ॥ १५ ।

* वर्षतीति साध ।

† प्रपूरयेदिति (ग) ।

‡ सुन्दरीति (ग) ।

§ तत्त्वत इति (ग) ।

॥ मम मायेत्यनुत्तमा इति (ग) ।

शुक्रशोणितसंयोगाज्जायते मम जन्तवः ।
 अङ्गुल्यश्चरणी चैव भुजौ शीर्षं कटिस्तथा ॥ १६ ।
 पृष्ठं तथोदरञ्चैव दन्तौष्ठपुटनासिकाः* ।
 कर्णौ नेत्रे कपालौ च ललाटं जिह्वया सह ॥ १७ ।
 एतया मायया युक्ता जायन्ते यदि जन्तवः ।
 तस्यैव जीर्यते भुक्तमग्निना पीतमेव च ।
 अधश्च स्रवते जन्तुरेषा माया ममोत्तमा ॥ १८ ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धश्च पञ्चमः ।
 अन्नात्प्रवर्तते जन्तुरेषा माया मम प्रिया ॥ १९ ।
 सर्व्वर्तुषु निजाकारः स्यावरे जङ्गमे तथा ।
 तत्त्वं न ज्ञायते तस्य मायैषा मम सुन्दरि ॥ २० ।
 आपो दिव्यास्तथा भीमा आपो येषु प्रतिष्ठिताः ।
 नद्यो वृद्धिः† प्रयान्त्यत्र मायैषा मम सुन्दरि‡ ॥ २१ ।
 वृष्टौ बह्वदकाः सर्व्वे§ पल्वलानि सरांसि च ।
 ग्रीष्मे सर्वाणि शुष्यन्ति एतन्मायाबलं मम ॥ २२ ।
 हिमवच्छिखरान्मुक्ता नान्ना मन्दाकिनी नदी ।
 गां गता सा भवेद्गङ्गा मायैषा मम कीर्त्तिता ॥ २३ ।

* नामिकमिति लौकिकत्वं साधु ।

† न च वृद्धिमिति (ग) ।

‡ मायैषा परमा ममेति (ग) ।

§ अत्र पुंस्त्वमाधर्मम् ।

मेघा वहन्ति* सलिलमुद्धृत्य लवणार्णवात्† ।
वर्षन्ति मधुरं लोके एतन्मायाबलं मम ॥ २४ ।
रोगार्त्ता जन्तवः केचिद्भक्षयन्ति महीषधम् ।
तस्य वीर्यं समाश्रित्य मायान्तु विसृजाम्यहम् ॥ २५ ।
श्रीषधे दीयमानेऽपि जन्तुः पञ्चत्वमेति यत् ।
निर्वीर्यमौषधङ्गत्वा कालो भूत्वा हराम्यहम् ॥ २६ ।
प्रथमं जायते गर्भः पश्चादुज्जायते पुमान् ।
जायते मध्यमं रूपं ततोऽपि जरया युतः‡ ।
तत इन्द्रियनाशश्च एतन्मायाबलं मम ॥ २७ ।
यद्भूमौ निहितं बीजं तस्मात्तज्जायतेऽङ्कुरम् ।
पुनश्च पत्रादियुतमेतन्मायाबलं मम ॥ २८ ।
एकबीजात्प्रकीर्णाद्वै जायन्ते तानि भूरिशः ।
तत्रामृतं विसृजामि§ मायायोगेन भूरिशः॥ ॥ २९ ।
लोक एवं विजानाति गरुडो वहतेऽच्युतम् ।
भूत्वा वेगेन गरुडो वहाम्यात्मानमात्मना ॥ ३० ।
या एता देवताः सर्वा यन्नभागेन तोषिताः ।

* वर्षन्तीति (ग) ।

† लवणं सलिलार्णवे इति (ग) ।

‡ मध्यमस्तत्र ततोऽपि जरया पुनरिति (ग) ।

§ वे सृजामीति (ग) ।

॥ माधवीति (ग) ।

मायामेतामहं कृत्वा तौषयामि दिवौकसः* ॥ ३१ ।
 लोकाः सर्वे विजानन्ति देवा नित्यं मखाशिनः ।
 मायामेतामहङ्कृत्वा यष्यामि त्रिदिवौकसः ॥ ३२ ।
 सर्वोऽपि भजते लोको यष्टारञ्च वृहस्पतिम् ।
 मायामाङ्गिरसीङ्कृत्वा याजयामि दिवौकसः† ॥ ३३ ।
 सर्वे लोका विजानन्ति वरुणः पाति सागरम् ।
 मायान्तु वारुणीङ्कृत्वा रक्षामि च महार्णवम्‡ ॥ ३४ ।
 सर्वे लोका विजानन्ति कुवेरोऽयं धनेश्वरः ।
 कुवेरमायामादाय अहं रक्षामि तद्वनम् ॥ ३५ ।
 एवं लोका विजानन्ति वृत्रः शक्रेण सूदितः ।
 शाक्रीमायां समास्थाय मया वृत्रो निपृदितः ॥ ३६ ।
 एवं लोका विजानन्ति आदित्यश्च ध्रुवो महान् ।
 मेरुं मायामयङ्कृत्वा वह्नाम्यादित्यमेव च ॥ ३७ ।
 एवमाभाषते लोको जलं वा§ नश्यतेऽखिलम् ।
 बड्ग्वामुखमास्थाय पिबामि तदहं जलम् ॥ ३८ ।
 वायुं मायामयङ्कृत्वा मेघेषु विसृजाम्यहम् ।
 यदीदम्भाषते लोकः कुत्रैतत्तिष्ठते जलम् ॥ ३९ ।
 देवा अपि न जानन्ति अमृतं कुत्र तिष्ठति ।

* पृच्छामि त्रिदशान् सदेति (ग) ।

† दिवौकसामिति (ग) ।

‡ मोहयामि महोदधिमिति (ग) ।

§ जले किमिति (ग) ।

मम मायानियोगेन तिष्ठति ह्यौषधं वने ॥ ४० ।
लोको ह्येवं विजानाति राजा पालयते प्रजाः ।
राजमायामहङ्गत्वा पालयामि वसुधराम् ॥ ४१ ।
ये तु वै हादशादित्या उदेथ्यन्ति युगक्षये ।
प्रविश्य तानहं भूमे मायां लोके सृजाम्यहम् ॥ ४२ ।
सूर्यस्य चांशुना भूमेऽ* लोकेषु पत्यते सदा ।
मायामंशुमयीङ्गत्वा पूरयाम्यखिलं जगत् ॥ ४३ ।
वर्षन्ते यत्र संवर्त्ता धारैर्मुशलसन्निभैः ।
मायां सांवर्त्तकीं गृह्य पूरयाम्यखिलं जगत् ॥ ४४ ।
यत्स्वपामि वरारोहे शेषस्योपरि धारिणि ।
अनन्तमायया चाहं धारयामि† स्वपामि च ॥ ४५ ।
वराहमायामादाय भूमे जानासि किं न वै ।
देवा यत्र निलीयन्ते सा माया मम कीर्त्तिता ॥ ४६ ।
त्वञ्चापि वैष्णवीं मायां कृत्वा जानासि किं न तत्‡ ।
धारितासि च सुश्रोणि वारान् सप्तदशैव तु ॥ ४७ ।
माया तु मम देवीयं कृत्वा ह्येकार्णवां महीम् ।
मम मायाबलं ह्येतद्येन तिष्ठाम्यहं जले§ ॥ ४८ ।

* भूमि इति (ग) । एवं परत्रापि ।

† तां वहामि स्वपामि चेति (ग) ।

‡ कस्माज्जानासि नैव चेति (ग) ।

§ जलमिति (ग) ।

प्रजापतिञ्च रुद्रञ्च सृजामि च वहामि च* ।

तेऽपि मायां न जानन्ति मम मायाविमोहिताः ॥ ४८ ।

अथो पितृगणाश्चापि य एते सूर्यवर्चसः† ।

मायां पितृमयीं ह्येतां गृह्णामीति च तत्त्वतः ॥ ५० ।

किन्तु त्वयैव सुश्रीणि अन्यञ्च शृणु सुन्दरि ।

ऋषिर्मायानुसारेण स्त्रिया योनिं प्रवेशितः ॥ ५१ ।

ततो विष्णोर्वचः श्रुत्वा श्रोतुकामा वसुन्धरा ।

कराभ्यामञ्जलिङ्गत्वा वाक्यमेतत्तदब्रवीत् ॥ ५२ ।

किं तेन ऋषिमुख्येन कृतं कर्म सुदुष्करम् ।

स्त्रीत्वञ्चैव पुनः प्राप्तं स्त्रीयोनिञ्चैव प्रापितः‡ ॥ ५३ ।

एतन्मे सर्वमाख्याहि परं कौतूहलं मम ।

तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य स्त्रीत्वे यत्कर्म पापकम् ॥ ५४ ।

ततो मद्या वचः श्रुत्वा हृष्टतुष्टमना§ हरिः ।

मधुरं वाक्यमादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५५ ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि धर्माख्यानं च सुन्दरि॥ ।

माया मम विशालाक्षि रोहिणी लोमहर्षिणी ॥ ५६ ।

* वहामि चिति (ग) ।

† सूर्यवर्जस इति (ग) ।

‡ प्रजापतिरिति (ग) ।

§ हृष्टतुष्टमना इति (ग) ।

॥ महामते इति (ग) ।

मायाया मम योगेन सोमशर्मा च कर्षितः* ।
 गतो गतीरनेकाश्च उत्तमाधममध्यमाः ।
 ब्राह्मणत्वं पुनः प्राप्नो मम मायाप्रणोदितः ॥ ५७ ।
 यथा ब्राह्मणमुख्येन प्राप्ता स्त्रीयोनिरेव च† ।
 न तस्य विवृतं कर्म अपराधी न विद्यते ॥ ५८ ।
 ममैवाराधनपरो मम कर्मपरायणः ।
 नित्यं चिन्तयते भूमे मम मूर्त्तिं मनोरमाम् ॥ ५९ ।
 अथ दीर्घेन कालेन तस्य तुष्टोऽस्मि सुन्दरि ।
 तपसा कर्मणा भक्त्या अनन्यमनसा स्तुतः ॥ ६० ।
 ततस्तस्य मया देवि दत्त्वा दर्शनमुत्तमम् ।
 वरेण हृन्दिती विप्रस्तूपस्तुष्टोऽस्मि‡ ते हिज ॥ ६१ ।
 वरं वरय भद्रन्ते तव यदृदि वर्त्तते ।
 रत्नानि काञ्चनं गावस्तथा राज्यमकण्टकम् ॥ ६२ ।
 अथवेच्छसि तं स्वर्गं यत्र सौख्यं वराङ्गनाः§ ।
 धनरत्नं समृद्धं हि हेमभाण्डविभूषितम् ॥ ६३ ।
 यत्र सर्वा दिव्यरूपा भवन्त्यप्सरसः पराः ।

* कर्षित इति (ग) ।

† स्त्रियाथोनिश्च प्रापिता इति (ग) ।

‡ साधुस्तुष्टोऽस्मीति (ग) ।

§ स्वर्गं वा यत्र ते चाप्सरोगणाः इति (ग) ।

ददामि ते वरं विप्र यावत्ते चित्तचिन्तितम् ॥ ६४ ।

ततो मम वचः श्रुत्वा स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।

शिरसा पतितोभूमी मामुवाच प्रियं वचः ॥ ६५ ।

अथ नो कुप्यसे देव वरं समनुयाचते ।

यत्त्वया भाषितन्देव मम देयं यदृच्छया ॥ ६६ ।

न चाहं काञ्चनं गावो न च स्त्रीराज्यमेव च ।

स्वर्गं वाप्सरसो वापिः ॥ ऐश्वर्यं न मनोहरम् ॥ ६७ ।

तथा स्वर्गसूहस्राणामेकञ्चापि न रोचते ।

ज्ञातुमिच्छामि ते मायां यया क्रीडसि माधव ॥ ६८ ।

ततस्तस्य वचः श्रुत्वा स मया तत्र भाषितः ।

किं मायया ते विप्रेन्द्र अकार्यं पृच्छसे द्विज ।

देवा अपि न जानन्ति विष्णुमायाविमोहिताः ॥ ६९ ।

ततो मम वचः श्रुत्वा स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।

उवाच मधुरं वाक्यं मायया च प्रणोदितः ॥ ७० ।

* अत्र चेच्छमि विप्रेन्द्र कृपीणां क्षीतम कृपिः ।

भविता भागतयैव मम कर्मपरायणः ।

अथ चेच्छमि कन्यानां महत्तं दिव्यमत्तमम् ॥

धनराजमरुद्धानां हेमभाण्डविभूषितम् ।

सर्वासां दिव्यरूपाणां भवन्त्यप्सरसीगणाः ।

ददामि ते वसुधैव विप्र यने विचिन्तितमिति (ग)

† भूम्यामुवाच मधुरां गिरमिति (ग) ।

‡ नाप्सरसीनैव च स्वर्गमिति (ग) ।

यदि तुष्टोऽसि मे देव कर्मणा तपसाऽथवा ।
 तव देव प्रसादेन ममैवं दीयतां वरम् ॥ ७१ ।
 ततस्तु स मया प्रोक्तस्तपस्वी ब्राह्मणस्तथा ।
 गच्छ कुञ्जाम्बके गङ्गास्नातो मायान्तु गच्छसि ॥ ७२ ।
 ममैवं वचनं श्रुत्वा कृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ।
 कुञ्जाम्बके देवि विप्रो मम मायाभिलाषुकः* ॥ ७३ ।
 ततः कुण्डी त्रिदण्डी च मात्राभाण्डञ्च यत्नतः ।
 स्थापयित्वा यथान्यायं तीर्थमाराधयद्यथा† ॥ ७४ ।
 ततो ह्यवतरद्गङ्गा विधिदृष्टेन‡ कर्मणा ।
 अवगाह्य ततो गङ्गां सर्व्वगात्रे च क्लेदिते§ ।
 तावन्निषादसदने तत्स्त्रीगर्भे गतोऽभवत्॥ ७५ ।
 हृदयेऽचिन्तयत्तत्र गर्भक्लेशेन पीडितः ।
 अहो कष्टं मया किंस्विकर्म॥ वा दुष्कृतं कृतम् ।
 योऽहं निषादगर्भेऽस्मिन्वसामि नरकेषु च ॥ ७६ ।
 धिक्कृतो धिक् च मे कर्म धिक् फलं धिक् च जीवितम् ।

* मायाभिकाङ्क्षयति (ग) ।

† तीर्थान्याराधयद्यथेति (ग) ।

‡ विधिश्चेत्यनेति (क), (ख) ।

§ सर्व्वगात्राणि क्लेदिता इति (ग) ।

॥ निषादस्य गृहे गर्भसिष्ठते स च ब्राह्मण इति (ग) ।

॥ किञ्चिदिति (ग) ।

योऽहं निषादगर्भेऽस्मिन्पीडामि मलसङ्कुले* ॥ ७७ ।
 अस्यां त्रिशतसङ्कीर्णे† नवद्वाराभिसंहते ।
 पुरीषमूत्रसङ्कीर्णे मांसशोणितकर्दमे ॥ ७८ ।
 दुर्गन्धे दुःसहे चैव वातिकक्षेपैत्तिके ।
 बहुरोगसमाकीर्णे बहुदुःखसमाकुले ।
 अलं किं तेन चोक्तेन दुःखान्यनुभवामि च ॥ ७९ ।
 कुतो विष्णुः कुतो ब्राह्मं कुतो गङ्गाजलानि च ।
 गर्भसंसारनिष्क्रान्तः पश्चादाप्सामि तां क्रियाम् ॥ ८० ।
 एवं चिन्तयमानस्तु शीघ्रं गर्भादिनिःसृतः ।
 भूम्यान्तु पततस्तस्य नष्टं यत्पूर्वचिन्तितम्‡ ॥ ८१ ।
 अजायत§ ततः कन्या निषादस्य गृहे तदा ।
 धनधान्यसमृद्धस्य वर्त्तते स च ब्राह्मणः ॥ ८२ ।
 न च संज्ञायते किञ्चिद्विष्णुणामायाप्रमोहिता ।
 अथ दीर्घस्य कालस्य कृतोद्वाहा यशस्विनी ।
 पुत्रान् दुहितरथैव जनयामास मायया ॥ ८३ ।
 भक्षामन्नञ्च खादेत पेयापेयञ्च तत्पिवेत् ।

* घनसङ्कुले इति (ग) ।

† त्रिभिश्चाद्विशतेः पूर्णे इति (ग), तथाऽतः परं षट् पादा न सन्ति ।

‡ नष्टं तद्वि विचिन्तितमिति (ग) ।

§ प्रजाता इति (ग) ।

¶ विष्णोरिति (ग) ।

जीवानि* चैव सततं घातितानि ततस्ततः ॥ ८४ ।
 कार्य्यकार्य्यं न जानीते वाचावाच्यन्तथेति च ।
 गम्यागम्यं न जानाति मायाजालेन मोहितः† ॥ ८५ ।
 पञ्चाशद्वर्षके काले मयाख्यातः स ब्राह्मणः ।
 घटं गृहीत्वा विड्लिप्तवस्त्रचालनकारणात् ॥ ८६ ।
 तीरे निक्षिप्य वस्त्रं स घटञ्च विनिधाय हि ।
 स्नातुं गङ्गाजले स्थित्वा विगाहयति जाह्नवीम् ॥ ८७ ।
 प्रखेदघर्भसन्तप्तः स शिरःस्नानमीहते‡ ॥
 जातस्तपोधनस्तत्र दण्डी कुण्डीधरः पुनः ॥ ८८ ।
 यत्र§ पश्यति विप्रोऽसौ मात्रां कुण्डीन्विदण्डकम् ।
 वस्त्रादि दर्शितञ्चैव यत्र संस्थापितं पुरा ॥ ८९ ।
 तत्तेन सर्व्वं सन्दृष्टं जाते ज्ञाने तु पूर्व्ववत्॥ ॥
 विप्रेण ज्ञातुकामेन विष्णुमायां यथा पुरा॥ ॥ ९० ।
 तत उत्तरतस्तत्र गङ्गायान्तु तपोधनः ।
 सत्रीङ्गो गृह्णते** वासो योगञ्च परिचिन्तयन् ॥ ९१ ।

* क्लौवत्वमार्षम् ।

† मायया मम मोहित इति (ख) । आत्मविक्रयमेव चेति क्वचित् ।

‡ सशिरश्चायमीहते इति (ग) ।

§ तत इति (ग) ।

॥ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

॥ जातज्ञानेन विष्णुमायाभिकाङ्क्षेति (ग) ।

** गृह्णातीति साधु ।

उपविश्य च गङ्गायाः पुलिने समवालुके ।
 ततो विन्दति चात्मानं तपसा यत्तदा कृतम् ॥ ८२ ।
 मया किं कर्म पापेन कृतं नित्यं सुदुष्करम् ।
 एवं निन्दति चात्मानं धिक्कुर्वन् साधुदूषितम् ॥
 आचारो वा परिभ्रष्टो येनाहं प्रापितस्त्रिमाम् ॥ ८३ ।
 निषादस्य कुले जातो भक्ष्याभक्ष्याश्च भक्षिताः ॥
 जीवाश्च घातिताः सर्वे जलस्थलदिवाकसः ॥ ८४ ।
 पेयापेयश्च मे पीतं विक्रीताद्याप्यविक्रियाः ।
 अगम्यागमनश्चैव वाच्यावाच्यं न रक्षितम् ॥ ८५ ।
 वैश्वानरभोज्यभोज्यश्च भुक्तश्चैव न संग्रहः ।
 पुत्रा दुहितरश्चैव निषादाज्जनिता मया ॥ ८६ ।
 ततः किञ्चापराधं वा केन वा तद्विचिन्त्ये ।
 येनाहं प्रापितो ह्येनां निषादीमादृशीं दृशाम् ॥ ८७ ।
 एतस्मिन्नन्तरं भूमिं निषादः क्रोधमूर्च्छितः ।
 पुत्रैः परिवृतस्तत्र मायातीर्थमुपागतः ॥ ८८ ।
 ततो मृगयते भार्यां भक्तियुक्तां शुभेक्षणाम् ॥

* उपविश्याविति (ग) ।

† तद्विचिन्त्येति (ग) ।

‡ एतदर्थं ग पुलके जालि ।

§ भक्ष्याभक्ष्यश्च भक्षितमिति (ग) ।

॥ जलजाः स्थलजाश्च ये इति (ग) ।

.. भक्तिसान् युभलवशमिति (ग) ।

परिपृच्छति चैकैकं तप्यमानं तपोधनम् ॥ ८८ ।
 किं नु पश्यथ भार्या मे गङ्गातीरमुपागता ।
 घटमादाय हस्तेन आगता जलकारणात् ॥ १०० ।
 तत्रैव च नराः सर्वे मायातीर्थमुपागताः ।
 पश्यन्ते च परिव्राजं कुम्भश्चैव यथाम्यितम् ॥ १०१ ।
 ततो दुःखेन सन्तप्तः अपश्यंश्च स्वकां प्रियाम् ।
 दृष्ट्वा पटञ्च कुम्भञ्च करुणं पर्यवेदयत् ॥ १०२ ।
 इदं वामश्च कुम्भञ्च नदीकले च तिष्ठति ।
 न चापि दृश्यते भार्या मम गङ्गामुपागता ॥ १०३ ।
 अथ केनापि ग्राहेण स्त्रायमाना तपस्विनी ।
 गृहीता तोयमध्यन्तु जिह्वालंडेन चावला ॥ १०४ ।
 न चाप्रियं मयाऽस्युक्ता कदाचिदपि वाचकम् ।
 स्वप्नेऽपि नाक्तपूर्वासि कदाचिदपि चाप्रियम् ॥ १०५ ।
 अथवापि पिशाचेन भक्षिता भूतराक्षसैः ।
 आकृष्टा किं नु रोगेण गङ्गातीरं समाश्रिता ॥ १०६ ।
 जिह्वतं दुष्कृतं पूर्वं मया कर्म सुमङ्गटम् ।
 येन मत्पूरतो भार्याप्यदृष्टा विगतिं गता ॥ १०७ ।
 एहि मे सुभगे कान्ते मम चित्तानुवर्तिनि ।
 पश्यैताम्बालकान् भीतान् क्लिश्यमानानितस्ततः ॥ १०८ ।

* अतः पर (ग) पक्षके

क गतामि प्रियेऽन्नाकं त्यक्ताः पृथान् गच्छे च माम् ।

बाला दुहितो रोदिति दुषाणां स्तनपायिनः त अकोऽत्रिको वर्तते ।

मां पश्यस्वः वरारोहि त्रोग्मुचानतिबालकान् ।
 दुहितृः पश्य चत्वारि सख्यन्तु मम मानदे ॥ १०८ ।
 मम पुत्रा रुदन्त्येते बालकास्तव लालमाः ।
 नियञ्च दारिका रच मम दुष्कृतकारिणः ॥ ११० ।
 कानं मां क्षुधितश्चैव क्षास्यसे त्वं पिपासितम् ।
 एवमुक्ता च कक्ष्याणि मम भक्त्या व्यवस्थिता ॥ १११ ।
 एव विलपमानस्य निषादस्य हतस्ततः* ।
 सत्रीङ्गः१ भाषते विप्रो निषादं गच्छ नास्ति सा ।
 सुखं योगञ्च ते नीत्वा सा गता क्षान्तिवृत्तये३ ॥ ११२ ।
 तं रुदन्तं तथा दृष्ट्वा कारुण्येन परिप्लुतः ।
 निषादं भाषते तत्र गच्छ किं परिक्लिप्तये४ ॥ ११३ ।
 बालान्त्वान्परिरक्षस्व आहारैर्विविधैरपि ।
 एते न त्यजनीयास्ते कदाचिदपि पुत्रकाः ॥ ११४ ।
 परिव्राजवचः श्रुत्वा निषादस्तस्य सन्निधौ ।
 उवाच सधुरं वाक्यं दुःखशोकपरिप्लुतः ॥ ११५ ।
 अहो मुनिवरयेष्ट अहो धर्मभृतां वरः५॥

* पश्यति साधु किं मां पश्यति ग ।

१ यतस्तत इति (ग) ।

२ सत्रीङ्ग इति (ग) ।

३ सुखं योगं समाख्यातं पुत्रमाख्यायती हि य इति (ग) ।

४ परिक्लिप्तमिति इति साधु ।

५ धर्मभृतां इति (ग) ।

** धर्मविदां इति ग ।

मान्खितोऽस्मि त्वया विप्र वचनेर्मधुराक्षरैः ॥ ११६ ।
 निषादस्य वचः श्रुत्वा स मुनिः संशितव्रतः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं दुःखशोकपरिप्लुतः* ॥ ११७ ।
 मारोदीर्घचिम्† भद्रस्ते तवाहं सा प्रियाऽभवम्‡ ॥
 गङ्गातीरं समासाद्य मुनिर्जातोऽस्म्यहं तथा§ ॥ ११८ ।
 परित्राजवचः श्रुत्वा निषादो विगतज्वरः ।
 श्लक्ष्णं वचनमादाय प्रत्युवाच द्विजोत्तमम् ॥ ११९ ।
 किमिदं भाषमे विप्र अव्यक्तं यत्कदाचन ।
 न भाव वा यद्वटितं स्त्रियः पुंस्त्वं सदैव हि ॥ १२० ॥
 निषादस्य वचः श्रुत्वा ब्राह्मणोदु खमूर्च्छितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं गङ्गातीरे च धीवरम् ॥ १२१ ॥
 शीघ्रं गच्छ स्वकन्देशमेतान् गृह्य स्ववालकान् ।
 सर्व्वेयाश्च यथासंख्यं स्नेहः कर्त्तव्य एव च ॥ १२२ ॥
 स तेन चोदितो ह्येवं निषादो नावगच्छति ।
 मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच द्विजोत्तमम् ॥ १२३ ॥
 किं त्वया दुष्कृतं कर्म कृतं पूर्वं पुरातनम् ।

* एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† वक्ष्येति (ग) ।

‡ प्रवरस्त्रिय इति (ग) ।

§ जातोऽस्मि च तत्र स्त्रियेति (ग) ।

¶ स ब्राह्मणमिति (ग) ।

मम यद्वापसे चैव स्त्रीत्वं प्राप्तोऽसि तत्कथम्* ॥ १२४ ।

केन द्रोणेण प्राप्तस्त्वं स्त्रीस्त्वं भूत्वा पुमाग्युनः ।

पुंस्त्वं चैव कथं प्राप्त एतदाचक्ष्व पृच्छतः† ॥ १२५ ।

एवं तस्य वचः श्रुत्वा स ऋषिः संश्रितव्रतः ।

उवाच मधुरं वाक्यं मायातीर्थजलेचरम् ॥ १२६ ।

निषादं शृणु तत्त्वेन मत्कथाञ्च प्रजल्पतः‡ ॥

न मया दुष्कृतं किञ्चित्कृतं कुत्रापि तत्त्वतः§ ॥ १२७ ।

एकभक्तं सुमाचारे अभक्ष्यञ्चैव वर्जितम् ।

स मयाराधितो देवो लोकनाथो जनार्दनः ।

कर्म्मभिर्बहुभिश्चैव मयादर्शनकाङ्क्षिणा ॥ १२८ ।

अथ दीर्घेण कालेन मया दृष्टो जनार्दनः ।

वरेण हृन्दयामास बहुधा मायया ततः॥ १२९ ।

मया नाभीषितस्तस्माद्दीयमानो वरस्ततः॥

मायां मे दर्शय विभो विष्णो प्रणतवत्सलः** ॥ १३० ।

* अहं त्वं यः वरस्त्विय इति (ग) ।

† केन द्रोणेण प्राप्तस्त्वं स्त्रियत्वं ऋषिपुङ्गव ।

मृगित्वञ्च कथं प्राप्तं एतदाचक्ष्व पृच्छतः ॥ इति (ग) ।

‡ यां कथं मम तत्त्वत इति (ग) ।

§ कृतमेव हि किञ्चित्कृतं इति (ग) ।

॥ तदनन्तरमिति (ग) ।

॥ न मया चक्षितस्तव दीयमानो वरस्तदिति (ग) ।

** इच्छिता च मया तव विष्णुमाया मङ्गलमेति (ग) ।

ततो मां भाषते विष्णुर्मायां दृष्ट्वा क्षलं हिज* ।
 मया पुनः पुनश्चोक्तो मम प्रीत्या प्रदर्शयत्† ॥ १३१ ।
 ततोऽहस्तेन चाप्युक्तस्तर्हि‡ द्रक्ष्यस्व भवान् ।
 गच्छ कुजाम्बके गङ्गां स्नात्वित्यन्तर्हितोऽभवत्§ ॥ १३२ ।
 अहं मायाप्रलोभेन गङ्गातीरमुपागतः ।
 दण्डं कुण्डीञ्च वस्तञ्च तीरं संस्थाप्य यत्नतः ।
 ततः स्नानविधानेन निमग्नस्तज्जलेऽमले§ ॥ १३३ ।
 न तत्र किञ्चिज्जानामि किमिदं किं प्रवर्त्तते ।
 निषादीगर्भसम्भूतैस्तव पद्माभवन्ततः॥ ॥ १३४ ।
 केनचित्कारणेनात्र प्रविष्टो जाह्नवीजले ।
 स्नात्वाऽपश्यं पूर्व्ववच्च तावज्जातो ऋषिस्त्वहम्॥ ॥ १३५ ।

* किले माथेन ब्राह्मण इति (ग) ।

† (ग) पुम्बके एतदङ्के, परश्रीकपुञ्जाङ्के न स्तः ।

‡ गच्छ कुजाम्बके यत्र स्नानं कुरु च जाह्नवी ।

एवं ततोऽवशीक्षा विष्णुयात्मरधीयत इति ग ।

§ अत्र (ग) पुम्बके पाठभेदो यथा —

स्थापितं दण्डकुण्डे च पात्रं वस्तञ्च निक्षिपेत् ।

उचितेनोपचारेण निमग्ना सलिलान्भसोति ॥

॥ सञ्ज्वेमेव विजानामि योनिषादगृहं स्वसमिति (ग) ।

॥ लोभसोऽहं कामार्थक्रीधेन च परिभूतः ।

ततः केनापि कर्मण जलकृत्यमुपागतः ।

निमग्न सलिले चात्र जातोऽस्मि ब्राह्मणोऽहमिति (ग)

निषाद पश्य कुण्डीञ्च मात्रां वस्त्रं यथा पुराः ।
 पञ्चाशद्वर्षदेशीयो जातोऽस्मि त्वद्गृहे वसन् ।
 दण्डवस्त्रादि यत्किञ्चिन्न जीर्णं गङ्गया हृतम्* ॥ १३६ ।
 एवं तेन ततश्चोक्तो निषादोऽदृश्यतां गतः ।
 ये च ते बालकास्तत्र तेषां कश्चिन्न दृश्यते ॥ १३७ ।
 स ततो ब्राह्मणो देवि तपस्तपति निश्चितः ।
 ऊर्ध्वासोर्ध्वाङ्घ्रिश्च तायुभक्षपरायणः ॥ १३८ ।
 तस्य वै तिष्ठमानस्य अपराहन्तुः जायते ।
 ततः प्रमुच्यते तोयं देवि कृत्वा यथोचितम् ॥ १३९ ।
 कर्मण्यानि च पुष्पाणि आहृत्य श्रद्धयान्वितः ॥
 अर्चयित्वा यथान्यायं वीरासनमुपागतः ॥ १४० ।
 हतम् ब्राह्मणेर्मुख्यैर्गङ्गास्नानपु वै द्विजः ।
 ऊचुस्ततो द्विजास्तत्र तपस्विनमनिन्दितम् ॥ १४१ ।
 पूर्वाह्णे स्थापयित्वात्र मात्रां कुण्डीं त्रिदण्डकम् ।
 हृतो गतोऽस्मि ब्रह्मेन्द्र स्थापयित्वा तु धीवरान् ।
 विस्मृतं किं त्वया स्थानं कथं ग्रीष्मं न चागतः ॥ १४२ ।
 ततो विप्रवचः श्रुत्वा तूष्णीमासीन्मुनिस्तदा ।

* सधैर्हरति ग ।

† पञ्चाशद्वर्षदेशीय इति तत्त्वञ्च न ज्ञायतेति ग ।

‡ न जङ्गलादस्त्रात्, मये आहृत्या नैव ते हृता इति ग ।

§ अपराहन्ति ग ।

¶ अकर्मण्यपु पुण्यं समाचनरतः सति ग ।

ब्राह्मणानुगतं स्थानमात्मनात्मानुसंस्थितः ॥ १४३ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।
 अथ पञ्चागद्वर्षाणि अमावस्याद्य चैव हि ॥ १४४ ।
 कथमेतावतङ्गालं मामूचुर्ब्राह्मणाय किम् ।
 पूर्वार्ह्णे स्थापयित्वा त्वं स्वां मावाद्यापराह्निके ।
 कथं कालेऽनुसम्प्राप्तः किमेतदिति भाषते ॥ १४५ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि ब्राह्मणाय ततो मया ।
 दर्शयित्वा निजं रूपं तमर्वाचमिदम्वरे ॥ १४६ ।
 किमिदं भ्रान्तरूपोऽसि किं वा त्वं दृष्टवानसि ।
 पश्यामि त्वां व्यग्रमिव सावधानोऽभवं स्वयम् ॥ १४७ ।
 एवमुक्तः स तु मया भूमौ कृत्वा गिरः स्वकम् ।
 उवाच दुःखितो दीनो निःश्वस्य च मुहुर्मुहुः ॥ १४८ ।
 अहो देव द्विजा एते मां वन्दन्तिः जगद्गुरो ।
 पूर्वार्ह्णे स्थापयित्वा त्वं वस्त्रं दण्डकमण्डल् ।
 आगतोऽस्यपराह्णे किं स्थलं विस्मृतवानसि ॥ १४९ ।
 अहं व्याधस्य वै भूत्वा भार्या च व्याधयोनिजा ।
 पञ्चागद्वर्षपर्यन्तं तत्र स्थित्वा ततः किल ॥ १५० ।
 तस्माच्चैव त्रयः पुत्रास्तिस्रस्यापि च कन्यकाः ।

* अमावस्या नु एष वै इति (ग) ।

† दर्शितं तस्य चात्मानं दिव्यरूपेण वर्धमेति (ग) ।

(ग) पुलकेंऽत्र कति श्लोकाः परिव्यक्ताः ।

‡ वन्दन्ति इति साधु ।

जातान्येवमपत्यानि दुष्टकर्मकृतस्तथा ॥ १५१ ।
 ज्ञातुं कदाचिद्गङ्गायां गतोऽहं तीरभूमिगः ।
 स्थापयित्वाद्य स्वं वस्त्रं मग्नः स्नास्यञ्जलेऽमले ।
 उन्मज्य स्वयं पुनश्चैव प्राप्तो रूपं मुनिसुतम् ॥ १५२ ।
 किं मया विकृतं कर्म सेवमानेन माधव ।
 तपस्य तप्यमानेन किं मया विकृतकृतम् ॥ १५३ ।
 भक्षितं किमकर्मण्यं सेवमानेन चाच्युत ।
 व्यभिचारस्य मे तत्र की जातस्तु तवार्चने ॥ १५४ ।
 एतदावच्छ तत्त्वेन येनाहं नरकं गतः ।
 एतच्चिन्ताव्याकुलोऽहं निर्बोध भगवन्मम ॥ १५५ ।
 मायालुब्धेन हि मया पूर्वं विज्ञापितो ज्ञसि ।
 नान्यत्स्मरामि पापञ्च नरकं येन पातितः ॥ १५६ ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा कारुण्यं परिदेवितम् ।
 उक्तवानस्मि तं विप्रं दुःखमन्तप्तमानमम् ॥ १५७ ।
 मा दुःखं कुरु विप्रेन्द्र आत्मदोषममद्भवम् ।
 विकर्म न कृतं किञ्चिदपि मे विप्र पूजने ।
 येन दुःखमनुप्राप्तं तिर्यग्यानिश्च वै गतः ॥ १५८ ।
 उक्तमेव मया पूर्वं शृणु ब्राह्मणपुङ्गव ।
 वरान्वरय भो ब्रह्मन् त्वं मायां हतवानसि ॥ १५९ ।
 ददामि दिव्यभोगान्वै भोमान्वापि तवेक्षितम् ।
 तांस्तु नेच्छसि मायाया दर्शनं हतवानसि ॥ १६० ।
 दृष्टा तु वैष्णवी माया या त्वया ब्राह्मणेक्षिता ।

न गतो दिवसयेह नापराहोऽपि कुत्रचित् ।
वर्षाणि चैव पञ्चागन्निपादस्य गृहेऽपि न ॥ १६१ ।
अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व द्विजोत्तम ।
या एषा वैष्णवी माया त्वया ब्राह्मण ईषिता ॥ १६२ ।
त्वया न तत्कृतं किञ्चिच्छ्रमं वाशुभमेव वा ।
सर्वं मायामयं तत्र विस्मयात्परितप्यमे ॥ १६३ ।
यत्त्वया दुष्कृतं कर्म्म व्यभिचारय तत्र वै ।
अर्चनञ्च न ते भ्रष्टं तपयैव न नाशितम् ॥ १६४ ।
भवान्तरे कृतं यच्च येनेदं प्राप्तवान्हन ।
दुःखन्तश्च तवाग्न्यास्ये शृणु ब्राह्मणमत्तमम् ॥ १६५ ।
मम भक्ता द्विजाः शुद्धा यत्त्वया नाभिवादिताः ।
तत्पापादीदृशो भोगस्तथ जातो हि दुःखदः ॥ १६६ ।
ये च भागवताः शुद्धास्ते नूनं मम मूर्त्तयः ।

* अथ ग. पञ्चकस्य पाठो यथा —

पुनरन्यत्र प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व द्विजोत्तम ।
यस्य नैवापगमनं स्वयं कृत्वा भवान्भवे
शुद्धा भागवता विप्र मद्भक्ता नाभिवादिताः ।
तस्य दीपापराधस्य कामं प्राप्तं ततोऽद्विजः
सर्वथा बन्दिनीया वै भक्ता भागवताः शर्चि ।
थे मां बन्दिनि विप्रेन्द्र भक्ता भागवता मम ।
बन्दिनीऽस्मि हि विप्रेन्द्र सत्यमेतच्च संशयः ।
योमां पृच्छन्ति यैवेह यस्य वाच्यं न विदुः । इति ।

तान्विप्रान्ये नमस्यन्ति ते मामेव नमस्यते* ।
 विदितोऽस्मीह विप्रेन्द्र तैरहं नात्र संशयः ॥ १६७ ।
 मम दर्शनकामा ये ते मे भक्ता द्विजास्तथा ।
 शुद्धा भागवताः पूज्या द्रष्टव्याः सर्व्वदा नृभिः ॥ १६८ ।
 विशेषेण कलौ ब्रह्मन्विजरूपो ह्यवस्थितः ।
 तस्माद्ब्राह्मणभक्ता ये ते मद्भक्ता न संशयः ॥ १६९ ।
 यो मां प्राप्नुमिहेच्छेत यस्यावाच्यं न विद्यते ।
 अनन्यमानसो भूत्वा मद्भक्तेषु नियोजयेत् ॥ १७० ।
 गच्छ ब्राह्मणसिद्धोऽसि यदा प्राणान्विमोच्यसि† ।
 तदा गतोऽसि मत्स्थानं श्वेतदीपं न संशयः‡ ॥ १७१ ।
 एवमुक्त्वा वरारोहे तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।
 सोऽपि द्विजस्तनुत्यक्त्वा मायातीर्थं यशस्विनि ।
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म श्वेतदीपमुपागतः§ ॥ १७२ ।
 धन्वी तूष्णीं शरी खड्गी मायाबलपराक्रमः ।
 माञ्च पश्यति वै नित्यं मायाबलसुसंस्थितम् ॥ १७३ ।

* नमस्यतीति माधु ।

† प्राणांश्चात्रैव मन्यस इति (ग) ।

‡ गच्छ मे परमं स्थानं श्वेतदीपं मया सहितं (ग) ।

§ अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा —

एवमुक्त्वा मया भूमिं स च ब्राह्मणपुङ्गवः ।

दत्त्वा वरं महाभागे तत्रैवान्तरधीयत ॥

ब्राह्मं देहं स संन्यस्य मायातीर्थं यशस्विनि । इति ।

मायया किन्तव धरे न मायां ज्ञातुमर्हसि ।
 मम मायां न जानन्ति देवदानवराक्षसाः ॥ १७४ ।
 एतत्ते कथितं भूमे मायाख्यानं महौजसम्* ।
 मायाचक्रमिति ख्यातं सर्वपुण्यसुखावहम्† ॥ १७५ ।
 आख्यानानां महाख्यानं तपसाञ्च परन्तपः ।
 पुण्यानां परमं पुण्यं गतीनाञ्च परा गतिः ॥ १७६ ।
 पठेद्यो नित्यं भक्तेषु अभक्तेषु न कीर्त्तयेत् ।
 मा पठेन्नीचमध्येषु मा पटेच्छास्त्रदूषके ॥ १७७ ।
 अग्रतः पृच्छताशूद्रमङ्गलेषु तथाग्रतः ।
 पठते शोभते विप्रो न तु ये शास्त्रदूषकाः ॥ १७८ ।
 कल्पमुत्थाय यो भूमे पठते च दृढव्रतः ।
 तेन द्वादश वर्षाणि ममाग्रे पठितं भवेत् ॥ १७९ ।
 अथ पूर्णेन कालेन पुमाग्नपञ्चत्वमागतः ।
 मङ्गलो जायते देवि वियोनिं न च गच्छति ॥ १८० ।
 य एवं शृणुयान्नित्यं महाख्यानं वसुन्धरे ।
 न स जायेत मन्दात्मा वियोनिं नैव गच्छति ॥ १८१ ।

महौज इति साधु ।

सर्वस्य स्वसुखावहमिति (ग) ।

एतत्ते कथितं भद्रे त्वया यत्पूर्वमीषितम् ।
मुच्यमाना वरारोहे किमन्यत्परिपृच्छसि* ॥ १८२ ।

इति वराहपुराणे भगवन्सार्वभौममायाचक्रनाम

पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

श्रुत्वा मायाबलं ह्येतद्वरणी शंसितव्रता ।
वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १ ।
धरण्युवाच ।
यत्तत्कुञ्जाम्रके देव भाषसे तदनन्तकम् ।
न तत्राहं विजानामि पूर्वमुक्तञ्च यत्त्वया* ॥ २ ।
यच्च कुञ्जाम्रके पुण्यं पुष्टिस्तस्य सनातनी† ।
एतन्मे परमं गुह्यं भगवन्वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।

* एतत्ते कथितं देवि त्वया वचनमीरितम् ।

अधुना च वरारोहे किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ इति (ग) ।

* त्वमिह त्वविजानामि यत्त्वया पूर्वमुक्कितमिति (ग) ।

† यच्च कुञ्जाम्रके देव पुण्यपुष्टिः सनातनीति (ग) ।

वराह उवाच ।

सर्वं तत्त्वथयिष्यामि सर्वलोकसुखावहम् ।
यच्च कुञ्जाम्रके पुष्टिर्यच्च तीर्थमनिन्दितम् ।
तच्च कात्स्न्येन मे देवि शृणु तच्चेन सुन्दरि ॥ ४ ।
यथा कुञ्जाम्रको जातस्ततस्तीर्थं यथाक्रमम् ।
यच्च कर्म यतोभूमे स्नातो याति मृतोऽपि च ॥ ५ ।
युगे सप्तदशे भूमे कृत्वा चैकां वसुधराम् ।
मधुकैटभां तथा हत्वा ब्रह्मणीं वचनात्तदा ।
जलसंहरणं कृत्वा ममाधारमुपागतः ॥ ६ ।
पश्यामि तं नतं भूमे रैभ्यं नाम महामुनिम् ।
ममेवाराधने युक्तं सर्वकर्मसु निष्ठितम् ।
युक्तिमन्तङ्गुणञ्च शुचिं दत्तं जितेन्द्रियम् ॥ ७ ।
दशवर्षसहस्राणि जर्द्धबाहुः स तिष्ठति ।
सहस्रञ्चाम्बुभक्षेण तथा शैवालभक्षणम् ।
वर्षाणाञ्च शतं पञ्च तिष्ठते स महामुनिः ॥ ८ ।
ततः प्रीतोऽस्म्यहं देवि रैभ्यस्य च महात्मनः ।
भक्त्या च परया चैव तेन चाराधितो ह्यहम् ॥ ९ ।

(ग) पुस्तकेऽत्र पाठभेदी यथा

ममेवाराधने युक्तो धर्मकर्मसु निष्ठितः ।

मधुस्र कैटभं हत्वा प्रसन्नश्च चोदितः ॥

संहरन्तु ततः कृत्वा गङ्गादारमुपागतः ।

पश्यामि तच्च तं भूमि मुक्तिमुक्तिमताम्बुजम्

ततो वै तप्यमानन्तः* गङ्गाद्वारमुपागतम् ।
 आन्मृष्टं समासाद्य दृष्टः स मुनिपुङ्गवः ॥ १० ।
 दर्शितोऽयं मया चात्मा हेतुमात्रेण केनचित् ।
 मया यदाश्रितश्चाम्बस्तेन कुञ्जत्वमागतः† ॥ ११ ।
 एवं कुञ्जाम्बकं ख्यातं स्थानमेतन्मनस्विनि‡ ॥
 मृतापि§ तत्र गच्छन्ति मम लोकाय केवलम् ॥ १२
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 दृष्ट्वा स मामृषिद्यैव यानि वाक्यानि भाषते ॥ १३ ।
 एवं तत्र मया दृष्टः कुञ्जरूपं समास्थितः ।
 जानुभ्यामवनिङ्गत्वा किञ्चिदेव प्रभाषते ॥ १४ ।
 नमस्कृत्य स्थितं तन्तु मुनिं वै संशितव्रतम् ।
 वरेण छन्दयामास अहम्प्रीतमना धरेण ॥ १५ ।

गणज्ञश्च गच्छिं दत्तं जितात्मानं जितेन्द्रियम् ।

दृष्टवर्षमहम्बाणि ऊदैवाहुः सहस्रकम् ।

सहस्रं वायुभक्त्यथ पुनःशैवान्मभक्षणम् ।

वपुर्णाच्च शतं पञ्च तिरुते स महामुनिः ॥ इति :

तप्यमानन्तु इति (ग) ।

† एतदर्थं (ग) पुनर्के नास्ति ।

‡ यशस्विनीति (ग) ।

§ मृता अपीति साधु ।

¶ श्रीक एष (ग) पुनर्के एवं पठितः -

जानुभ्यां पतितं दृष्ट्वा तं मुनिं शंसितव्रतम् ।

वरेण छन्दितस्तस्य यत्तस्यैव च रोचते ॥ इति ।

ममैव वचनं श्रुत्वा स मुनिस्तपसान्वितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं प्रसादार्थी* महायशः ॥ १६ ।
 यदि प्रसन्नो भगवाँल्लोकनाथो जनार्दनः ।
 तव चात्र† निवासं वै देव इच्छामि नित्यशः ॥ १७ ।
 यावज्जोका धरिष्यन्ति तावच्चैव‡ महाप्रभो ।
 स्थानन्तव हृषीकेश इच्छामि मधुसूदन§ ॥ १८ ।
 त्वयि भक्तिः सदा भूयाद्यावस्थानं जनार्दन¶ ॥
 अन्यभक्तिर्मम विभो॥ रोचते न कदाचन ॥ १९ ।
 एतदेव परं चित्तं मया चैव विधार्यते** ।
 उपेन्द्र यदि तुष्टोऽसि ममायं दीयतां वरः ॥ २० ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा रैभ्यस्यर्धरहम्पुनः ।
 वाढमिल्येव ब्रह्मर्षी†† एवमेतद्भविष्यति ॥ २१ ।
 ममैवं वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणः स वसुन्धर ।

* प्रसादार्थमिति (ग) ।

† तवैवात्रेति (ग) ।

‡ तावत्तवेति (ग) ।

§ स्थानं तव प्रसादाद्भि वाञ्छेयं तव संस्थितिमिति (ग) ।

¶ सा मे भक्तिर्भवद्दैन्ये तव चर्चा जनार्दनेति (ग) ।

॥ अन्यभक्तिर्भवेद्विणी इति (ग) ।

** एतच्च परमं व्रतं यन्मया हृदि वर्तते इति (ग) ।

†† ब्रह्मन्देति (ग) ।

मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय मासुवाच सुदान्वितः* ॥ २२ ।
 एतस्य तीर्थवर्यस्य महिमानं त्वया प्रभो ।
 शृणुवै† कथ्यमानन्तु वद लोकोपकारक ॥ २३ ।
 अन्यानि यानि तीर्थानि एतत्त्वेनाश्रितानि तु ।
 तान्यपि श्रोतुमिच्छामि कथ्यमानानि च त्वया‡ ॥ २४ ।
 शृणु तत्त्वेन मे ब्रह्मन् यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
 तीर्थं कुञ्जाम्बके पुण्ये मम लोके सुखावहे ॥ २५ ।
 तीर्थन्तु कुमुदाकारं तस्मिन्कुञ्जाम्बके स्थितम् ।
 स्नानमात्रेण सूर्याणि स्वर्गं प्राप्नोति मानवः ॥ २६ ।
 कौमुदस्य तु मासस्य तथा मार्गशिरस्य§ च ।
 वैशाखस्यैव मासस्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ २७ ।
 यां वै परित्यजेत्याणान्स्त्री पुमान्वा नपुंसकः ।
 निष्कलां लभते सिद्धिं मम लोकं स गच्छति ॥ २८ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थं मानसमित्येव विख्यातं मम सुन्दरिण ॥ २९ ।
 यस्मिन् स्नात्वा विशालाक्षि गच्छते॥ नन्दनं वनम् ।

* प्रत्युवाच द्विर्जातस इति (ग) ।

† शृणुवतीति माय ।

‡ (ग) पुस्तके २३।२८ श्रोतुं न भा ।

§ मार्गशिरस इति माय ।

• यत् तत्र विधीयते इति ग ।

॥ गच्छतीति मा ।

दिव्यं वर्षसहस्रं वै मोदते चाप्सरैः* सह ॥ ३० ।
 पूर्णे वर्षसहस्रे तु जायते विपुले कुले ।
 द्रव्यमान्गुणवांश्चैव जायते तत्र मानवः ॥ ३१ ।
 तत्राथ सुचते† प्राणान् कौमुदस्य तु हादगी ।
 पुष्कलां लभते मिद्धिं मम लोकञ्च गच्छति ॥ ३२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 मायातीर्थमिदं ख्यातं येन मायां विजानते‡ ॥ ३३ ।
 तस्मिन् कृतोदको ब्रह्मन्मायातीर्थं महायशाः ।
 दशवर्षसहस्राणि मद्भक्तो जायते नरः ॥ ३४ ।
 लभते परमां पुष्टिं कुबेरभवनं यथा§ ।
 एकं सहस्रं वर्षाणां स्वच्छन्दगमनात्त्रयम् ॥ ३५ ।
 अथवा म्रियते तत्र मायातीर्थे यशस्विनी ।
 मायायोगी ततो भूत्वा मम लोकाय गच्छति ॥ ३६ ।
 अन्यच्च ते॥ प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थं सर्व्वात्मकं नाम सर्व्वतीर्थगुणान्वितम्॥ ॥ ३७ ।
 यस्तत्र स्नायते कश्चिद्देशाख्यस्य तु हादशीम् ।

* अप्सरीभिरिति साधु ।

† सुचतीति साधु ।

‡ विजानीते इति साधु ।

§ तथेति (क), (ख) ।

॥ पुनरन्यदिति (ग) ।

॥ सर्व्वधर्म्यगुणान्वितमिति (ग) ।

निष्कलं लभते स्वर्गं सहस्रं दश पञ्च च ॥ ३८ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्तीर्थे सार्षपके तथा ।

सर्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकञ्च ॥ गच्छति ॥ ३९ ।

पुनरन्यत्र वक्ष्यामि शृणुष्व ॥ शुभलोचने ।

तीर्थं पूर्णमुखं नाम तन्न जानाति कथनः ॥ ४० ।

तत्र सर्वा भवेद्गङ्गा शीतलं जायते जलम् ।

यत्र चीणां भवत्यम्बुः ज्ञेयं पूर्णमुखं तथा ॥ ४१ ।

स्नातोऽपि गच्छति सुयोगि सोमलोके महीयते ।

पश्यते तु तदा सोमं सहस्रं दश पञ्च च ॥ ४२ ।

ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो ब्राह्मणश्चैव जायते ।

मद्भक्तः शुचिमान्दक्षः सर्वकर्म्मगुणान्वितः ॥ ४३ ।

अथवा म्रियते तत्र मासि मार्गशिरे ॥ तथा ।

शुक्लपक्षे च द्वादश्यां मम लोकञ्च गच्छति ॥ ४४ ।

तत्र मां पश्यते नित्यं दीप्तिमन्तं चतुर्भुजम् ।

न जन्म विद्यते तस्य मरणञ्च कदाचन ॥ ४५ ।

॥ लोकार्थेति (ग) ।

† शृणु मे इति (ग) ।

‡ तत्तु कथं न जानत इति (ग)

§ तपत्यम्बु इति (ग) ।

¶ स्नात्विति (ग) ।

॥ मार्गशिर्मा इति साधु ।

पुनरन्यत्र प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 अनन्यमानसो भूत्वा भक्तो भागवतो मम ॥ ४६ ।
 तस्मिंस्तीर्थे तु यः स्नाति* कदाचिदपि मानवः ।
 दशवर्षसहस्राणि मोदते ह्यमरालये ॥ ४७ ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टस्तीर्थस्य प्रभावतः† ।
 द्रव्यवान् गुणवाञ्छैव मद्भक्त्यैव जायते ॥ ४८ ।
 वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी ।
 यदि मुञ्चेत्स्वकं देहं कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ४९ ।
 न जन्म मरणं तस्य न ग्लानिर्न च वै भयम् ।
 सर्वसङ्गविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति ॥ ५० ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थं करवीरकं नाम सर्वलोकः‡ सुखावहम् ॥ ५१ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन ज्ञापयते§ शुभे ।
 पुरुषो ज्ञानवांस्तावन्मम भक्तिविनिश्चितः॥ ५२ ।
 माघमासे तु सुश्रोणि शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
 पुष्पिते करवीरे वै मध्याह्ने तु न संशयः ॥ ५३ ।
 तस्मिन् कृतोदकस्तीर्थे स्वच्छन्दगमनालयः ।

* यन्मु स्नाति तत्र तीर्थे इति (ग) ।

† तस्य तीर्थस्य यत्फलमिति (ग) ।

‡ मम लोकेति (ग) ।

§ ज्ञापयतीति साधु ।

॥ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

भ्रमेहिमानमारुढो सहस्रावरीनर्तितः ॥ ५४ ।
 तत्राय म्रियते भूमि माघमासस्य* हादशीम् ।
 ब्रह्माणं माञ्च पश्येत् पश्येत्† च हृषध्वजम् ॥ ५५ ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य पूर्व‡ यत्कथितं मया ।
 तस्मिन् कुजाम्बके भद्रे स्थानन्तु मम रोचते ॥ ५६ ।
 पुण्डरीक इति ख्यातं तीर्थञ्चैव महत्फलम् ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व शुचिस्मितेः§ ॥ ५७ ।
 तस्य तीर्थस्य सुश्रीणि मध्याह्ने हादशीदिने ।
 रथचक्रप्रमाणो वै चरते तत्र कच्छपः॥ ५८ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 स्नात्वा प्राप्नोति सुश्रीणि फलं तत्र महागुणम् ॥ ५९ ।
 पुण्डरीकस्य यज्ञस्य यजमानस्य यत्फलम् ।
 प्राप्नोति वसुधे तत्र एवमेव न संशयः॥ ६० ।
 अथवा म्रियते तत्र लब्धसंज्ञो महायशः ।
 दशानां पुण्डरीकाणां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ६१ ।

* माघमासे तु इति (ग) ।

† पश्येत् पश्यतीति साधु ।

‡ वसुन्धरे इति (ग) ।

§ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति । तत्र केवलं तस्य तीर्थस्य सुश्रीणि फलं महागुण-
 मिति पाठो वर्तते ।

॥ एवमेतन्न संशय इति (ग) ।

भुक्त्वा यज्ञफलं तत्र जातिशुद्धौ महातपाः ।
 सिद्धय लभते नित्यं मम लोकाय गच्छति ॥ ६२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि प्रिये तद्दे शृणुष्व* मे ।
 अग्नितीर्थमिति ख्यातं सिद्धं कुञ्जाम्बके स्थितम् †
 यद्दे प्रजायते† देवि द्वादश्यां पापवर्जितैः ॥ ६३ †
 कौमुदस्य तु मासस्य मासो मार्गशिरस्य ‡
 आषाढस्य च मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम्§ ॥ ६४ †
 यथैव माधवे मासि समये हृदि वर्त्तते ।
 तस्मान्तु शुक्लद्वादश्यां तीर्थे तिष्ठति यत्नतः ॥ ६५ †
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व हि वसुन्धरे ॥
 येन चिह्नेन विज्ञेयं तीर्थं तच्चैव मामकम् ।
 एकाग्रन्तु मनः कृत्वा तच्छृणुष्व वसुन्धरे॥ ॥ ६६ ॥
 मुक्त्वा भागवतान्शुद्धान्मम संहितापाठकान्*
 न हि कश्चिद्विजानाति शास्त्रं मम न यद्य वै†† ॥ ६७ ।
 फलं तस्य प्रवक्ष्यामि मृताऽपि स्नातकाऽपि वा ।

* शृणोहि मे इति (ग) ।

† पुनः प्रजायते चैव द्वादशीः पश्य माधवि इति (ग) ।

‡ मार्गशिरस इति साधु ।

§ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

¶ देवि तत्त्वेन ज्ञायतामिति (क), (ग) ।

॥ एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

* मम संहिजयाजकानिति (ग) ।

† यस्तु शास्त्रं न जानतीति (ग) । जानातीति साधु

एकचित्तं समाधाय तच्छृणुष्व यस्तुत्वरः ॥ ६८ ।
 अग्नितीर्थेषु स्नातो वै तस्मिन् कुञ्जाम्बकेषु च ।
 अग्नितीर्थं महाभागे दीप्तिमन्तं सवैष्णवम् ॥ ६९ ।
 सप्त कृत्वाग्निमेधानां यत्फलं भवति प्रिये ।
 प्राप्नोति तन्महाभागे स्नानमात्राच्च संशयः ॥ ७० ।
 अथवा म्रियते तत्र एकैकान्दादशीकृतान् ।
 स्थित्वा विंशत्यहोरात्रान् मम लोकाय गच्छति ॥ ७१ ।
 तीर्थस्य तस्य वक्ष्यामि चिह्नानि शृणु सुन्दरि ।
 येन विज्ञायते प्राज्ञैर्मम भक्तं सुखावहम् ॥ ७२ ।
 उष्णं भवति हेमन्ते वसुधे तज्जलन्तथा ।
 उष्णकाले भवेच्छीतमेवं चिह्नन्तु तद्भवेत् ॥ ७३ ।
 एष वक्त्रिर्महाभागेऽ तीर्थमाग्नेयमुत्तरे ।
 तरन्ति मानवा येन घोरं संसारसागरम् ॥ ७४ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि देवि कुञ्जाम्बके महत् ॥ ७५ ।
 वायव्यमिति विख्यातं तीर्थं धर्माद्विनिःसृतम् ॥ ७६ ।
 तस्मिंस्तीर्थे तु यः स्नातः कृतनित्योदकक्रियः ॥ ७७ ।
 वाजपेयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति निष्कलम् ॥ ७८ ।

* तच्छृणोहि वस्तुत्वर इति (ग) ।

† विज्ञानिति (ग) ।

‡ एवं चिह्नं महाभागे इति (ग) ।

§ ह्यहमिति (ग) ।

॥ कृतोदककृत्याग्निः इति (ग) ।

अथवा म्रियते तत्र वायुतीर्थे महाक्रदे ।
 दिनानि दश पञ्चैतत्कृतमेव हि मामकम् ॥ ७७ ।
 जन्म वा मरणं वापि भूमौ नैव पुनर्भवेत्* ।
 जायते च चतुर्बाहुर्मम लोकप्रतिष्ठितः ॥ ७८ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि वायुतीर्थस्य सुन्दरि ।
 येन चिह्नेन विज्ञेयं तीर्थं तच्च महत्तरम्† ॥ ७९ ।
 अश्वत्थवृक्षपत्राणि चलन्ति नित्यशो वने ।
 चतुर्विंशतिर्द्वादश्यां येन विज्ञायते खलु‡ ॥ ८० ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तीर्थं कुञ्जाम्बके धरे§ ।
 शक्रतीर्थमिति ख्यातं सर्व्वसंसारमोक्षणम्¶ ॥ ८१ ।
 तस्मिंस्तीर्थे वरारोहे शक्रतीर्थे वसुन्धरे॥ ।
 शक्रस्य वसते लोके वज्रहस्तो न संशयः ॥ ८२ ।
 अथवा म्रियते तत्र** शक्रतीर्थे महातपे ।
 उपोष्य दशरात्राणि†† मम लोकाय गच्छति ॥ ८३ ।

१ न तस्य मरणं भूमे जन्म तस्य न विद्यते इति (ग) ।

† शुभैर्भागवतैस्तु धेति (ग) ।

‡ विभी इति (ग) ।

§ सुवीर्य इति (ग) ।

¶ मोक्षनमिति (ग) ।

॥ महायश इति (ग) ।

** देवीति (ग) ।

†† दशरात्राणिति साधु ।

तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन विज्ञायते ततः* ।
 एकचित्तं समाधाय शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥ ८४ ।
 पञ्च वृक्षास्तु तिष्ठन्ति तद्दक्षिणदिशि चिते ।
 शक्रतीर्थस्य चिह्नन्ते वसुधे परिकीर्तितम्† ॥ ८५ ।
 अन्यच्च तीर्थं वक्ष्यामि तस्मिन् कुजाम्रके परम्‡ ॥
 वरुणेन तपस्तप्तं सहस्रं पञ्च सप्त च ॥ ८६ ।
 तत्र स्नातस्य वक्ष्यामि जायते तत्र यत्फलम् ।
 यत्प्राप्नोति स्मृतो वापि पुरुषः संशितव्रतः ॥ ८७ ।
 अष्ट वर्षसहस्राणि गत्वा वै वरुणालयम् ।
 स्वच्छन्दगमनो भूत्वा एवमेव न संशयः ॥ ८८ ।
 अथ वै स्मियते तत्र विंशवर्षोपितो नरः§ ।
 सर्व्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ८९ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व॥ वसुन्धरे ।
 तत्र धारा पतत्येका एकरूपा सदा भवेत् ।
 न वर्द्धते च वर्षासु घर्म्मं न ऋसते॥ पुनः ॥ ९० ।

* नर इति (ग) ।

† पञ्चवृक्षामृतमस्य तीर्थस्य दक्षिण स्थिताः ।

भूमिं धेनुं सविज्ञेयं शत्रुतोषमिति स्मृतम् ॥ इति (ग) ।

‡ पुनरन्यत् प्रवक्ष्यामि तीर्थमेव वसुन्धरे इति (ग) ।

§ चिररात्रोपितोनरः इति (ग) ।

॥ तच्छृणीहीति (ग) ।

॥ ऋसतीति माधु ।

सप्तसामुद्रकं नाम तस्मिन् कुञ्जाम्बके परम्* ।
 तस्मिन् कृतोदको भूमे नरो धर्मपरायणः ।
 त्रयाणामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ८१ ।
 शीघ्रं गच्छति वै स्वर्गं सहस्रं दश पञ्च च ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टः कुलवाञ्छायते द्विजः ।
 वेदवेदाङ्गकुशलः सोमपथैव जायते ॥ ८२ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मुक्तसङ्गा जितेन्द्रियः ।
 उपित्वा सप्तरात्रं वै मम लोकाय गच्छति ॥ ८३ ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि तीर्थस्य शृणु सुन्दरि ।
 वैशाखशुक्लद्वादश्यां विभूतिस्तत्र या भवेत् ।
 विमला गाङ्गता यत्र गङ्गाजलविमिश्रितम् ॥ ८४ ।
 तस्मिन्तीर्थे तदेवैतत्क्षीरवर्णं पुनर्भवेत् ।
 पुनश्च पीतवर्णाभा पुनारक्तः कदा भवेत् ॥ ८५ ।
 पुनर्मरकताभासं पुनर्मुक्तासमप्रभम्† ।
 एतैश्चिह्नैस्तु विज्ञेयन्तीर्थं विदितात्मभिः ॥ ८६ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तीर्थं कुञ्जाम्बके महत्‡ ।
 तीर्थं मानसरो नाम सर्व्वभागवतप्रियम्§ ॥ ८७ ।

* स्थितमिति (ग) ।

† वर्णमरकतीभाति पुनारक्तसमप्रभ इति (ग) ।

‡ तस्मिन् कुञ्जाम्बके भुवीति (ग) ।

§ सर्व्ववैष्णवकं शुभमिति (ग) ।

तस्मिन् स्नातो वरारोहो गच्छति ॥ मानसं सरः ॥
 देवान् पश्यति वै सर्वान् देन्दुसमकृद्गणान् ॥ ८८ ॥
 अथ तत्र स्मृतो भूमे त्रिंशद्रात्रोपितो नरः ।
 सर्वसङ्गविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति ॥ ८९ ॥
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि येन तज्ज्ञायते ॥ नरैः ।
 पञ्चाशत्क्रोशविततं मानुषाणां दुरासदम् ॥ १०० ॥
 एतत्तु भूमे विज्ञेयं यथेतन्मानसं सरः ।
 शुद्धैर्भागवतैर्ज्ञेयं मम कर्मसु निष्ठितैः ॥ १०१ ॥
 एतत्तोर्यं महाभागं तस्मिन् कुजाम्बके स्मृतम् ।
 मिहिकामस्य विप्रस्य रेभ्यस्य ॥ परिकीर्तितम् ॥ १०२ ॥
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसन्धर ।
 तत्र कुजाम्बके वृत्तं पुराचर्यं महाद्वृतम् ॥ १०३ ॥
 मम निर्माल्यपार्श्वे वै व्याली तिष्ठति निर्भया ॥
 गन्धमाल्योपहार्याणि भक्षयन्ती यदृच्छया ॥ १०४ ॥
 कस्यचित्त्वथ कालस्य नकुलस्तत्र चागतः ।

० गच्छतीति माधु ।

+ तस्मिन्भीर्यं वरारोहो गच्छन्मानसमन्दरे इति (ग) ।

‡ विज्ञायते इति (ग) ।

§ शुभैरिति (ग) ।

॥ भक्तस्येति (ग) ।

॥ मङ्गैर्जममिति (ग) ।

०० वसति निर्भयति (ग) ।

पश्यते च ततस्तत्र रममाणां यदृच्छया ॥ १०५ ।
 नकुलेन सह व्याख्या तदा युद्धमभूच्च तत्* ।
 सम्पूर्णं ते तु मध्याह्ने माघमासे तु द्वादशीम् ॥ १०६ ।
 तथा स दष्टो नकुलो नागाय मम मन्दिरे ।
 तेनापि विषदिग्धेन व्याली शीघ्रं निपातिता ॥ १०७ ।
 उभौ चान्योऽन्ययुद्धेन तदा पञ्चत्वमागती ।
 व्याली प्राग्ज्योतिषे जाता राजपुत्री यशस्विनी ॥ १०८ ।
 नकुलोऽजायत तदा कोशलेषु जनाधिपः ।
 रूपवान् गुणवान्देवि सर्वंगास्तकलान्वितः ॥ १०९ ।
 तौ तु दीर्घेण कालेन सौख्येन परिरञ्जितौ ।
 अवर्द्धतां यथाकालं शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ ११० ।
 स कन्या नकुलं दृष्ट्वा सद्यो हन्तुं तथेच्छति ।
 व्यालीं दृष्ट्वा राजपुत्रः सहसा हन्तुमिच्छति ॥ १११ ।
 अथ तस्यासु कालेन कोशलाधिपतिस्तथा ।
 पाणिं जग्राह विधिवन्मत्प्रसादादसुम्बरे† ॥ ११२ ।
 कोशलाधिपतेश्चापि राज्ञः प्राग्ज्योतिषस्य च ।
 महोत्सवेन संवृत्तः सम्बन्धो मत्प्रसादतः ॥ ११३ ।
 दृढप्रीतिस्तयोर्जाता यथा च जतुकाष्ठयोः ।
 रमतो‡ धूमकेतोश्च वज्रैश्चैव यथा तथा ॥ ११४ ।

* प्रावर्त्ततेति (ग) ।

† मत्प्रसादेन वै देवि सम्बन्धश्चैव जायते इति इति (ग) । तत्र परश्वीको नास्ति ।

‡ रममाणस्येति साधु ।

यथा शची च शक्रस्य रमन्ती* नन्दने वने ।
 एवञ्च दीर्घकालं हि तयोः प्रीतिर्न हीयते ॥ ११५ ।
 एवन्ती विहरन्ती तु तस्मिन्नुपवने ततः ।
 वसेते च यथान्यायं वेलामिव महोदधिः ॥ ११६ ।
 एवं तयोर्गतः कालो वर्षाणां समसमतिः ।
 न बुध्यतोस्तयात्मानं मम मायाविमोहितौ ॥ ११७ ।
 एवन्ती विहरन्ती तु तस्मिन्नुपवने ततः ।
 दृष्ट्वा व्यालीं राजपुत्रस्ततो हन्तुं व्यवस्थितः ॥ ११८ ।
 स तथा वार्यमाणोऽपि व्यालीं हन्तुमर्होद्यतः ।
 गरुडो हन्ति नागान्वै दृष्ट्वैव विनतात्मजः ॥ ११९ ।
 एवं स वार्यमाणोऽपि व्यालीं हन्ति स्म दारुणम् ।
 तदा सा रुषिता देवी न किञ्चिदपि भाषते† ॥ १२० ।
 ततस्तस्यान्तु वेलायां राजपुत्रग्रतो विलातः‡ ॥
 नकुलसु विनिर्गत्य§ आहारार्थं समुद्यतः ॥ १२१ ।
 दृष्ट्वा तु राजपुत्री सा नकुलं सर्पकाङ्क्षिणम् ।
 हृष्टं चङ्क्रममाणं सा नकुलं शुभदर्शनम् ॥ १२२ ।

* रममाणविति साधु ।

† सा तथा धृष्यमाणा च शीघ्रमेव निपातिता ।

रुषिता राजपुत्री सा न किञ्चिदपि भाषते ॥ इति (ग) ।

‡ राजपुत्राः समगत इति (ग) ।

§ विलान्निष्क्रम्य नकुल इति (ग) ।

क्रोधात् नकुलश्चापि विनिहन्तुं प्रचक्रमे* ।
 वारिता राजपुत्रेण सुता प्राग्ज्योतिषस्य वै ॥ १२३ ॥
 नकुलं घातितं दृष्ट्वा मङ्गल्यं शुभदर्शनम् ।
 कुपितो राजपुत्रो वै राजपुत्रीमभाषत ॥ १२४ ॥
 स्त्रीणां भर्ता सदा मान्यस्तं मामुल्लङ्घ्य निष्ठुरम्† ।
 दर्शनीयः प्रियो राज्ञां मङ्गल्यः शुभदर्शनः ।
 घातितो नकुलः कस्मान्मया वै वार्यमाणया ॥ १२५ ॥
 इति भर्तृवचः श्रुत्वा प्राग्ज्योतिषसुता तदा ।
 प्रत्युवाच ततः क्रोधात्कोशलाधिपते सुतम्‡ ॥ १२६ ॥
 असक्तद्वार्यमाणाऽपि व्यालीं घातितवान् यतः ।
 तस्मान्मयापि नकुलो घातितः सर्पघातकः§ ॥ १२७ ॥
 राजपुत्रा वचः श्रुत्वा राजपुत्रस्ततोऽब्रवीत् ।
 वाग्भिः स कटुकाभिश्च तर्ज्जयन्निवण्ण तां धरे ॥ १२८ ॥
 सर्पस्तीव्रविषो भद्रे तीक्ष्णदंष्ट्रो दुरासदः॥ ।

* क्रोधो वै जायते तस्या नकुलं हन्तुमुच्यतेति (ग) ।

† स्त्रीणां भर्ता चैव मान्यः सदैव तु विधीयत इति (ग) ।

‡ एष श्लोकः (ग) पुस्तके नास्ति ।

§ मया वै धार्यमाणेन त्वया व्यालिर्निपातिता ।

किन्तेऽपराधं राजेन्द्र अहिना विलुवासिना ।

यत्त्वया वार्यमाणेन शीघ्रमेव निपातिता ॥ इति (ग) ॥

॥ स कटुकं प्रीतं मम पूर्व्वं कदाचनेति (ग) ।

॥ महाबल इति (ग) ।

दशते मानुषं दुष्टो येनाऽसौ म्रियते जनैः* ।
 तस्मान्मया हतो भद्रेऽहितकारी विषोदितः ॥ १२८ ।
 प्रजापाला वयं भद्रे येऽपि चैवापद्ये† स्थिताः ।
 सर्वांस्तान्दण्डयामो हि तीव्रदण्डैर्यथोचितम्‡ ॥ १२९ ।
 साधून्हे चापि हिंसन्ति ह्यपराधविवर्जितान् ।
 स्त्रियश्चैवापि हिंसन्ति कामकाराश्च ये नराः ॥ १३० ।
 ते दण्ड्याश्चैव बध्याश्च राजधर्माद्यशार्हतः§ ।
 मयापि राजधर्मो वै कर्तव्यो राजकर्म्मणि ॥ १३१ ।
 नकुलेनापराधं किं तद्वद त्वं ममापि हि॥ ।
 दर्शनीयः सुरूपश्च राज्ञां योग्यो गृहेषु च ।
 मङ्गल्यश्च पवित्रश्च नकुलः किं हतस्त्वया॥ ॥ १३२ ।
 वार्यमाणोऽपि हि मया घातितो नकुलस्ततः** ।
 ततो मम न भार्यासि न चाहन्ते पतिः स्थितः ।
 किञ्च तेन न हन्मि त्वां स्त्रियोऽवध्याः सदैव यत् ॥ १३३ ।

* दशते मानुषं शीघ्रं तेन सर्पो मया हत इति (ग) ।

† ये केचिदपद्ये इति (ग) ।

‡ सर्वान्मे रक्षितव्या वै राजशास्त्रे यथा युतिरिति (ग) ।

§ श्वापदं ये तु हिंसन्ति मानुषान्तेऽपि कामतः ।

सर्पश्च येऽपि हिंसन्ति तेऽपि बध्या न संशयः ॥ इति (ग) ।

॥ ते आख्याहि यदि किं कृतमिति (ग) ।

॥ न कुलश्चापि पातितः इति (ग) ।

** मम चापि न भार्यासि अहश्चास्मि पतिर्न चेति (ग) ।

इत्युक्त्वा राजपुत्रस्तां निवृत्त्य नगरं प्रति ।
 एवं क्रोधं समादाय नष्टस्नेही परस्परम् ॥ १३५ ।
 एवं गच्छति काले वै कौशलायां जनाधिपः ।
 शृणोति तां कथां सर्व्यां वधं नकुलसर्पयोः ॥ १३६ ।
 एवं श्रुत्वा यथान्यायं सक्रोधी तावुभावपि ।
 ततः कञ्चुकिनश्चैव स्वामात्यानग्रतः स्थितान् ।
 पुत्रं मम वधूश्चैव समानयत सत्वरम् ॥ १३७ ।
 ततो वै राजभृत्यास्तु राज्ञो वै प्रियकारिणः ।
 राजाज्ञां तां पुरस्कृत्य वधूं पुत्रञ्च सादरम् ।
 आनीय दर्शयामासुर्यत्र राजा स्वयं स्थितः ॥ १३८ ।
 वधूपुत्री ततो दृष्ट्वा राजा वचनमब्रवीत्* ।
 पुत्र कुत्र गतं प्रेम युवयोस्तस्मादहितम् ।
 स्नेहश्च क्व गतः पूर्वो विरुडाचरणौ कथम् ॥ १३९ ।
 आसीद्या युवयोः प्रीतिरन्योऽन्यं जतुकाष्ठवत् ।
 दर्पणे प्रतिविम्बञ्च दृश्यते यद्वदात्मनः ।
 सम्मुखत्वेन च सदा तद्वद्वां याऽभवत्पुरा† ॥ १४० ।

* वधूपुत्री समानीय राजा वचनमब्रवीदिति (ग) ।

† अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा -

कुतः पुत्र गतं प्रेम वध्वर्थे क्व गतं तव ।

वधु तु मे कष्टं पुत्रप्रीतिसत्त्व कुतीगता ॥

दर्पणं शिवं पश्यामि प्रतिविम्बं यथात्मनि ।

निष्कषा वै सापराधिन कदाचिदपि पुत्रक ॥ इति ।

दत्त्वा सुगीला धर्मिष्ठा नैनां त्यक्तुमर्हसि* ।
 अप्रियं नोक्तपूर्वम्सु यया परिजनेऽपि च† ।
 मिष्टान्नसाधने दत्त्वा त्वया त्यक्तुं न युज्यते ॥ १४१ ॥
 धनसर्वम्सु ते धर्मः स च योषितकृतः खलु‡ ।
 अहो सत्यं जनानाञ्च स तु स्त्रीभ्यः सुतः कुलम् ॥ १४२ ॥
 ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनी ।
 उभौ तच्चरणौ गृह्य पितरं प्रत्यभाषत ॥ १४३ ॥
 दोषो न विद्यते तात स्त्रुषायां कोऽपि कुत्रचित् ।
 किं मे तु वार्य्यमाणापि नकुलं मेऽग्र्यताऽहनत्§ ॥ १४४ ॥
 ततोऽभवन्मम क्रोधो दृष्ट्वा पातितमग्रतः॥ ।
 क्रोधासक्तेन तु मया यथेयं परिभाषिता ॥ १४५ ॥
 मम भार्य्या न भवती न चाहन्तव वै पतिः ।
 एतच्च कारणं नान्यत्किञ्चिद्राजन्न संशयः॥ ॥ १४६ ॥
 ततः पतिवचः श्रुत्वा प्राग्ज्योतिषकुलोद्भवा ।
 गिरसा प्रणतिङ्कृत्वा इदं वचनमब्रवीत्** ॥ १४७ ॥

* न च वै त्यक्तुमर्हसीति (ग) ।

† परिजने जने इति (ग) ।

‡ धर्मो यो भिन्नसंशय इति (ग) ।

§ वार्य्यमाणा मया राजन्नकुलयायतीकृत इति (ग) ।

॥ ततोमे जायते सन्पुद्ग्लो न कुलपातनमिति (ग) ।

॥ एष श्रीर्का (ग) पुलके नाम्नि ।

** वाक्यचंदमुवाच इति (ग) ।

अपराधविहीनश्च भीतश्च* भुजगस्तथा ।
 शतशो वार्यमाणेन शीघ्रमेव निपातितः ॥ १४८ ।
 ततः सर्पवधं दृष्ट्वा क्रोधसन्तप्तमानसा† ।
 नाभाषितः किमपि नो मयैतदवधेहि वै‡ ॥ १४९ ।
 वधूपुत्रवचः श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यमुभयोर्जनसंसदि§ ॥ १५० ।
 अनेन निहतः सर्पस्त्वया च नकुलो हतः ।
 कथं वा क्रियते क्रोधस्तन्मे वक्तुमिहार्हय॥ ॥ १५१ ।
 हते तु नकुले पुत्रं किन्ते क्रोधस्य कारणम्॥ ।
 राजपुत्रि हते सर्पे किं वा ते मन्युकारणम्* ॥ १५२ ।
 ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलेश्वरनन्दनः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं राजपुत्रो महाशयाः ॥ १५३ ।
 एतेन किं वा प्रश्नेन नैतत्प्रष्टुं त्वमर्हसि ।
 एनां पृच्छ महाराज ज्ञास्यते कायचेष्टितम् ॥ १५४ ।

* अनपराधीभीतश्च वृद्धश्चेति (ग) ।

† क्रोधसन्तप्तदर्शनेति (ग) ।

‡ अनेन चाहं संवादं किञ्चिदेव प्रभाषितमिति (ग) ।

§ यद्विदितं शुभमिति (ग) ।

॥ नकुलं हतमित्याह यदि सर्पं निपातितः ।

किमिदं क्रियते क्रोधमेतन्मे वक्तुमर्हसीति (ग) ।

॥ कस्ते मन्युर्भवेत्तत इति (ग) ।

* कस्ते मन्युर्भवेदिहेति (ग) ।

पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा कोशलानां जनैश्चरः ।

उवाच मधुरं वाक्यं धर्मसंयोग्यसाधनम् ॥ १५५ ॥

ब्रूहि पुत्र यथान्यायं यत्ते मनसि वर्त्तते ।

प्रीतिविच्छेदकारणमुभयोरिह कथ्यताम् ॥ १५६ ॥

जाताः सम्बन्धिताः पुत्राः सर्व्वकामेषु निष्ठिताः ।

पितृपृष्टन्तु यद्गच्छं गोपयन्ति सुताधमाः* ॥ १५७ ॥

सत्यं वा यदि वाऽसत्यं† न ब्रुवन्ति कदाचन ।

पतन्ति नरके घोरं रौरवे तप्तबालुके ॥ १५८ ॥

पित्रा पृष्टन्तु ये ब्रूयुः शुभं वाशुभमेव वा‡ ॥

दिव्याञ्च ते गतिं यान्ति या गतिः सत्यवादिनाम् ॥ १५९ ॥

अवश्यमेव तद्वाक्यं वक्तव्यं मम सान्त्रधा ।

यस्य दीपेण ते पुत्र नष्टा प्रीतिर्गुणाकरा ॥ १६० ॥

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलानन्दिवर्द्धनः ।

उवाच श्लक्ष्णया वाचा तत्रैव जनसंसदि ॥ १६१ ॥

गच्छत्वेष§ जनः सर्व्वी यथान्यायं गृहाणि वै ।

प्रातस्त्वां कथयिष्यामि यद्वक्तव्यमवश्यकम्॥ १६२ ॥

* गोपयन्ति नराधमा इति (ग) ।

† सत्यञ्च यदसत्यञ्चेति (ग) ।

‡ पित्रा पृष्टन्तु धं सत्यं वदन्ते वा गमाशभमिति (ग) ।

§ गच्छत्ववेति (ग) ।

॥ कथ्यं ते कथयिष्यामि एवं यदि च रोचते इति (ग) ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्थां दुन्दुभीनां निनादनैः ।
 विबुधः कोशलश्रेष्ठः सूतमागधवन्दिभिः ॥ १६३ ।
 तदा* कमलपत्राक्षो राजपुत्रो महायशः ।
 ज्ञात्वा च मङ्गलैर्युक्तो राजद्वारमुपागतः† ॥ १६४ ।
 ततस्तु कञ्चुकी गत्वा राज्ञे चैव न्यवेदयत् ।
 द्वारि तिष्ठति पुत्रस्ते तव दर्शनलालसः ॥ १६५ ।
 कञ्चुकेस्तु‡ वचः श्रुत्वा कोशलानां जनेश्वरः§ ।
 शीघ्रं प्रवेशय सुतं कञ्चुकेण साधुवाहिनम् ।
 इत्युक्तो राजपुत्रन्तु प्रावेशयदनुज्ञया ॥ १६६ ।
 राजपुत्रः पितुर्वेश्म प्रविश्य नियतः शुचिः ।
 ववन्दे चरणौ मूर्ध्ना निषीदेति सुतन्ततः ।
 तमब्रवीत्पिता जीव जयेत्युक्त्वा सुदान्वितः ॥ १६७ ।
 पितृपुत्रौ तु विज्ञेयौ जनैस्त्वेकत्र संस्थितौ ।
 हर्षितस्त्वान्तरो बाह्यः कृतकौतुकमङ्गलः ॥ १६८ ।
 ततः पुत्रं प्रहस्याह कुमारं स जनाधिपः ।
 वद पुत्र महाभाग पूर्व्वं पृष्टं मया हि यत् ।
 युवयोः प्रीतिविच्छेदे कारणं गोपितं हि यत् ॥ १६९ ।

* तत इति पाठान्तरं (ग) पुस्तके दृश्यते ।

† राजधानीमुपागत इति (ग) ।

‡ कञ्चुकिन इति साधु ।

§ नरेश्वर इति (ग) पुस्तकपाठः ।

॥ कञ्चुकिनिति साधु ।

ततो राजकुमारस्तं पितरं प्रत्यभाषत ।
 अवश्यमेव वक्तव्यं त्वया पृष्टेन निष्फलम् ।
 तद्गुह्यं हि महाराज प्रीतिविच्छेदकारकम् ॥ १७० ॥
 यदीच्छसि महाराज श्रोतुं गुह्यमिदं महत् ।
 आगच्छ तात कुजाम्ने मया सह महीपतेः ॥ १७१ ॥
 तत्र ते कथयिष्यामि कोशलाधिपते त्वरन् ।
 यत्त्वया पृच्छितं ह्येतद्गुह्यं पूर्वमनिन्दितम् ॥ १७२ ॥
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा राजपुत्रस्य वै नृपः ।
 वाढमित्येव तत्राह पुत्रप्रेम्णा समन्वितः ॥ १७३ ॥
 राजपुत्रे गते सुभ्रु अमात्यानाञ्च सन्निधौ ।
 उवाच मधुरं वाक्यं ये वै तत्र समागताः ॥ १७४ ॥
 अमात्याः शृणुतेमं मे वचनञ्जितनिश्चयम् ।
 कुजाम्भकं प्रति वयं गच्छामस्तस्य साधनम् ॥ १७५ ॥
 शीघ्रं सम्पाद्यताञ्चैव युज्यन्तां गजवाजिनः ।
 राज्ञो वचस्ते संश्रुत्य तमूचुः कृतमेव तत् ॥ १७६ ॥
 इत्युक्त्वा सप्तरात्रेण सर्वं सम्पाद्य साधनम् ।
 गजाश्वपशुयानादिकार्षापणकधेनुकम् ॥ १७७ ॥
 सुवर्णरत्नवस्त्राणि अन्नञ्चान्यदपेक्षितम् ।

० गच्छ कुजाम्भकं शीघ्रं तात एवं मया महति (ग) पाठः ।

† नृपति (ग) पुलकं पाठः ।

‡ ये वै तत्र गताः स्थिता इति (ग) पुलकपाठः ।

राजानन्ते समागत्य सिद्धिमत्यचुरीश्वरम्* ॥ १७८ ।

ततः स राजशार्ङ्गः पुत्रमाह वसुन्धरे ।

राज्यं शून्यं कथन्त्यक्ता गमिष्यामी वयं सुत ॥ १७९ ।

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो महायशः ।

उवाच मधुरं वाक्यं गृहीत्वा† चरणौ पितुः ॥ १८० ।

कनीयानेष मे भ्राता एकीदरसमुद्भवः‡ ॥

एतस्य दीयतां राज्यं यथान्यायेन चागतम् ॥ १८१ ।

पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा कोशलानां कुलोद्भवः§ ॥

वर्त्तमानेऽपि च ज्येष्ठे कनीयान् कथमर्हति ॥ १८२ ।

ततः पितुर्वचः श्रुत्वा कोशलायाः कुलोद्भवः ।

उवाच मधुरं वाक्यं पितरन्वर्म्मकारणात् ॥ १८३ ।

अनुजानामि ते तात दीयमानां वसुन्धराम् ।

नास्य धर्म्मविलोपसु भुञ्जमानस्य॥ मेदिनीम् ॥ १८४ ।

* अत्र (ग) पुस्तके पाठभेदो यथा

अथ ते सभरात्रेण राजानं तमवाच ह ।

सज्जानि सर्वद्रव्याणि किमाज्ञापयते भवान् ॥

अमात्यानां वचः श्रुत्वा कोशलानामथाधिपः ।

साधु साध्विति चोक्त्वा वै अमात्यजनसंसदि ॥ इति ।

† निपत्य चरणाविति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

‡ एकीदरविनिःसृत इति (ग) पुस्तकपाठः ।

§ स राजा धर्म्मनिष्ठित इति (ग) पाठः ।

॥ भुञ्जमानस्यति श्रार्षम्, भुञ्जत इति साधु ।

नाहङ्गुजाम्रकङ्गत्वा निवर्त्तिष्ये कदाचन ।
 एतत्सत्यञ्च धर्मञ्च तात ते कथितं मया* ॥ १८५ ।
 पुत्रेण चाभ्यनुज्ञातः कनीयानभिषेचितः ।
 स मुख्येनाभ्यनुज्ञातो भूमे भूपतिसत्तमः† ॥ १८६ ।
 ततो दीर्घेण कालेन स्थानं कुब्जाम्रकं गतः ।
 अन्तःपुरेण सहितः‡ सर्व्वद्रव्यसमन्वितः ॥ १८७ ।
 ततस्तीर्थविधिङ्गत्वा दत्त्वा दानानि भूरिशः ।
 अन्नवस्त्रसुवर्णानि गोहस्त्यश्वभुवस्तथा ॥ १८८ ।
 ततो बहुतिथे काले व्यतीते सति धामताम् ।
 ततः कदाचिद्भूपालो राजपुत्रमुपस्थितम् ।
 दम्पत्योः प्रीतिविच्छेदं गुह्यन्तत्समपृच्छत ॥ १८९ ।
 स्थानं पावनकं वत्स विष्णोः पादसमाश्रयम् ।
 दत्तानि धनरत्नानि जातस्तस्य विधिः परः ॥ १९० ।
 इदानीं ब्रूहि सत्यं तद्यत्कते सुन्दरी स्नुषा ।
 अदुष्टकारिणी युक्ता कुलशीलगुणान्विता ।
 त्वया मिथ्यैव किन्त्यक्ता तद्गुह्यं वद पुत्रक ॥ १९१ ।
 ततः स पितरम्याह रात्रिर्गच्छतु सुप्यताम् ।
 श्वः प्रभाते ततः सर्व्वं कथयिष्यामि तत्पुनः ॥ १९२ ।

* तत इति (ग) पुस्तके पाठान्तरं दृश्यते ।

† भूमिपसत्तम इति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ अन्तःपुरसमायुक्त इति (ग) पाठः ।

ततो राज्ञां व्यतीतायाः*मुदिते च दिवाकरे ।
 क्षतोदकसु गङ्गायां क्षौमवस्त्रविभूषितः ॥ १८३ ।
 अर्चयित्वा यथान्यायं माञ्चैव गुरुवत्सलः ।
 पितुः प्रदक्षिणं कृत्वा वाक्यमेतदुदाहरत् ॥ १८४ ।
 एह्येहि तात गच्छामः यत्त्वं गुह्यानि पृच्छसि‡ ।
 शृणु तत्त्वेन मे राजन् यत्त्वया पूर्वपृच्छितम् ॥ १८५ ।
 राजपुत्रश्च वै राजा सा च यङ्गजलोचना ।
 गत्वा निर्माल्यकूटन्ते यत्तद्वत् पुरातनम् ॥ १८६ ।
 निर्माल्यन्तु समीपाद्य राजपुत्रो महातपाः ।
 उभौ तौ चरणौ गृह्य पितरं प्रत्यभाषत ॥ १८७ ।
 नकुलोऽहं महाराज वसामि कदलीतले ।
 ततोऽहं कालसंयुक्तः प्राप्तो निर्माल्यकूटकम् ॥ १८८ ।
 ततस्त्वाशीविषा सर्पी सर्पतेऽत्र जनाधिप ।
 भक्षयन्ति सुगन्धानि पुष्पाणि विविधानि च ॥ १८९ ।
 दृष्ट्वा तु तां महाव्यालीं क्रोधसंरक्तलोचनः ।
 अचिरेणैव कालेन तस्याङ्गं सहसा गतः ॥ २०० ।§
 तया सह महाराज घोरं युद्धमवर्त्तत ।

* ततो रज्यां व्युष्टायामिति (ग) पुस्तकपाठः ।

† वाक्यमेतदुवाच हेति (ग) पाठः ।

‡ त्वं गुह्यानि यदीच्छसीति (ग) पाठः ।

§ (ग) पुस्तके (१८९ - २००) श्लोको न स्तः ।

माघमासस्य द्वादश्यां तत्र कश्चिन्न पश्यति ॥ २०१ ।
 युध्यमानस्य मे तत्र गातञ्चैव निगूहतः ।
 नासावंशे तथा दष्टो भुजङ्गा च तदन्तरे ॥ २०२ ।
 मयापि विषदिग्धेन निहता च भुजङ्गमाः ।
 उभौ प्राणान्परित्यज्य उभौ पञ्चत्वमागता ॥ २०३ ।
 मृती स्वकाले राजेन्द्र क्रोधमोहपरिभृताः ।
 जातोऽहं तव पुत्रस्य कोमलाधिपते प्रियः ॥ २०४ ।
 एवं मे घातितः सर्पस्तत्क्रोधवगनिश्चयात् ।
 एतद्गुह्यं मया राजन् यत्त्वया पूर्वपृच्छितम् ॥ २०५ ।
 राजपुत्रवचः श्रुत्वा वधूर्वचनमब्रवीत् ।
 अहं सर्पिं महाराज पुरा निर्माल्यकूटके ॥ २०६ ।
 युध्यमाना तु तेनैव नकुलेन निपातिताः ।
 प्रागज्यातिषकुले जाता जाता तव वधूस्ततः ॥ २०७ ।
 तेन क्रोधेन नृपते मूर्च्छिता मरणम्व्रति ।
 घातिता नकुलश्चेतद्गुह्यं प्रोक्तं तव प्रभो ॥ २०८ ।
 वधूपुत्रवचः श्रुत्वा स राजा संश्रितव्रतः ।
 मायातीर्थं समासाद्य ततः पञ्चत्वमागतः ॥ २०९ ।

० भुजङ्गमीति पाठः (ग) पुल्लके दृश्यते ।

† क्रोधदीपपरिभृताविति (ग) पाठः ।

‡ अहं सर्पिं महाराज नकुलेन निपातितेति (ग) पुल्लकपाठः ।

§ वधून्व उपगतैति (ग) पाठः ।

राजपुत्री विशालाक्षी राजपुत्री यशस्विनी ।
 पौण्डरीके ततस्तीर्थे तेऽपि पञ्चत्वमागताः ।
 गतास्ते परमं स्थानं यत्र देवो जनार्दनः ॥ २१० ।
 राजा वा राजपुत्रश्च राजपुत्री यशस्विनी ।
 मम चैव प्रसादेन तपसश्च बलेन च ।
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म श्वेतद्वीपमुपागताः ॥ २११ ।
 योऽसौ परिजनो देवि कृत्वा तु सुकृतं महत्* ।
 सोऽपि सिद्धिं परां प्राप्ताः श्वेतद्वीपमुपागतः† ॥ २१२ ।
 एष ते कथिता देवि पुष्टिः कुजाम्बकस्य च ।
 तस्य ब्राह्मणमुख्यस्य रैभ्यस्य कथिता मया ॥ २१३ ।
 एतत्पुण्यं परञ्चप्यं चातुर्वर्ण्येन सर्व्वदा‡ ।
 सर्व्वकर्मसु मुख्यञ्च एतदेव विशिष्यते§ ।
 तेजसाञ्च महत्तेजस्तपसाञ्च महत्तपः ॥ २१४ ।
 एतन्न मूर्खमध्यन्तु पठेच्चापि कदाचन ।
 न पठेद्भोग्यमधेयं तु वेदवेदाङ्गनिन्दके ॥ २१५ ।
 न पठेद्गुरुविद्विष्टे न पठेच्छास्त्रदूषके ।
 पठेद्भागवतानाञ्च मधेयं दीक्षावतान्तथा ॥ २१६ ।

* तवेति पाठान्तरं (ग) पुस्तके लङ्यते ।

+ तेऽपि सिद्धिं परां प्राप्ताः श्वेतद्वीपमुपागताः इति (ग) पाठः ।

‡ एष जप्यश्च मुख्यश्च चातुर्वर्ण्यवस्थितैरिति (ग) पाठः ।

§ कार्याणाञ्च महाकार्यं क्रियाणाञ्च महाक्रियेति (ग) पाठः ।

य एतत्पठते भूमे कल्पमुत्थाय मानवः ।
 तारयेच्च स्तकुलजान्* दशपूर्वान्दिशापरान् ॥ २१७
 एतत्तु पठमानो वै यस्तु प्राणान्विमुञ्चति ।
 चतुर्भुजश्च जायेत मल्लोकेषु प्रतिष्ठितः ॥ २१८ ।
 एतत्ते कथितं भूमे स्थानं कुञ्जाम्बके तथा ।
 मम भक्तसुखार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ २१९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे कुञ्जाम्बकमाहात्म्ये वैष्णवग्रहणं
 नाम षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं धर्मास्ततः श्रुत्वा बहुमीक्षार्थकारणात् ।
 प्रत्युवाच ततो भूमिलोकनाथं जनार्दनम् ॥ १ ।
 अहो प्रभावः क्षेत्रस्य* कथ्यमानोऽतिपुष्कलम् ।

* पठंस्त्वारयते द्वीतीति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

* धर्मस्येति (ग) पुस्तकपाठः ।

अहं भारभराक्रान्ता लघुर्जातास्मि धावती* ॥ २ ।
 विमोहा च विशुद्धा च शृण्वमाणा† त्विमां प्रभो ।
 अहं लोकेषु विख्याता मुखात्तव विनिःसृता ॥ ३ ।
 पुनः पृच्छामि ते देव संशयं धर्मसंहितम् ।
 येन धर्मविधानेन दीक्षा प्राप्येत पुष्कला ॥ ४ ।
 एतन्मे परमं गुह्यं परं कौतूहलञ्च मे ।
 धर्मसङ्ग्रहणार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हसि‡ ॥ ५ ।
 ततो महीवचः श्रुत्वा मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ।
 वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ६ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि मम धर्मं सनातनम् ।
 देवा एतन्न जानन्ति§ ये च योगव्रते स्थिताः ॥ ७ ।
 एतं‖ धर्मं वरारोहे माङ्गल्यमुखनिःसृतम्॥ ।
 अहमेको विजानामि मङ्गला ये जना भुवि ॥ ८ ।
 यच्च पृच्छसि मे भद्रे दीक्षां भागवतीं कथाम् ।
 तच्छृणुष्व वरारोहे कर्मसंसारमोक्षणम्** ॥ ९ ।

* साधवीति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

† शृण्वमाणेति आर्षं, शृण्वतीति साधु ।

‡ (ग) पुस्तके श्लोकद्वयं नास्ति ।

§ मम देवा न जानन्तीति (ग) पुस्तकपाठः ।

॥ इममिति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

॥ ममाङ्गविधिनिःसृतमिति (ग) पाठः ।

** कर्मसंसारमागरादिति (ग) पाठः ।

मयोक्तां लभते कथिहीलाज्ञैव सुखावहाम् ।
 चातुर्वर्ण्यविधानेन तान्दीक्षां शृणु सुन्दरि । ॥ १० ।
 मयि शान्तं मनःकृत्वा तदुत्कृष्टञ्च सुन्दरि ।
 अभिगच्छेद्गुरुदेवि शाधि शिष्याऽस्मि मां गुरोः ॥ ११ ।
 तदाज्ञान्तु पुरस्कृत्य दीक्षाद्रव्यानयाहरेत् ।
 लाजा मधु कशाद्यैव घृतक्षामृतसन्निभम् ॥ १२ ।
 गन्धं समनसो धूपं दीपं प्रापणकादिकम् ।
 कञ्जाजिनञ्च पालाशं दण्डञ्चैव कमण्डलुम् ॥ १३ ।
 घटं वामः पादुकाञ्च शक्तयज्ञोपवीतिकम् ।
 यन्त्रिकामर्घपात्रीञ्च चरुस्थालीं सदर्विकाम् ।
 तिलव्रीहियवाद्यैव विविधांश्च फलोदकम् ॥ १४ ।
 भक्ष्यं भोज्यान्नपानञ्च कर्मण्याद्यैव सञ्चयान् ।
 दीक्षिता यदि भुञ्जन्ति मम कर्मपरायणाः ॥ १५ ।
 यानि कानि च ॥ बीजानि रत्नानि विविधानि च ।

- १० मयोक्तां तु वरागोहं सर्ववर्णसुखावहामिति (ग) ।
 ११ चातुर्वर्ण्यं प्रवन्द्यामि दीक्षां च त्वं शश्वतीमिति (ग) ।
 अत्र हरन्ति मनुजा येन गर्भमंसारमागरादित्यधिकः पाठो वर्तते ।
 १२ शिष्य, अहं त्वेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।
 १३ धूपगन्धाश्च सामान्याश्च पालाशो दण्डयष्टिकमिति (ग) पाठः ।
 १४ चर्मकञ्जाजिनञ्चैव दण्डञ्चैव कमण्डलुमिति (ग) पाठः ।
 ॥ वामांसि पादुके चैवेति (ग) पाठः ।
 * फलांश्चयति (ग), फलान्नीति माध ।
 † तानि कानि चेति (ग) पुस्तकपाठः ।

काचकादीनि* सुग्रीणि तानि शीघ्रमुपाहरेत् ॥ १६ ।
 एतान्येवोपहार्याणि गुरुमूले ततः परम् ।
 स्नात्वा मङ्गलसंयुक्तो दीक्षाकामश्च ब्राह्मणः ।
 गुरोश्चरणौ संगृह्य ब्रूहि किङ्करवाणि ते ॥ १७ ।
 ततस्तु गुर्वनुज्ञातो वेदीं कुर्याच्च पुष्कलाम् ।
 ब्राह्मणो दीक्षमाणस्तु चतुरस्तान्तु षोडश ।
 हस्तान् कृत्वा तत्र च† कलशोपरि युञ्जयेत् ॥ १८ ।
 प्रतिष्ठाप्य विधानेन धान्योपरि दृढं नवम् ।
 जलेन पूरितं मन्त्रैः पुष्पपल्लवशोभितम् ॥ १९ ।
 तस्योपरि तिलैः पूर्णपात्रं स्थाप्य विधानतः ।
 पूजयेन्मां गुरुं द्रव्यैः शिष्येणैवोपकल्पितैः ॥ २० ।
 तत्रार्चनविधिं कृत्वा गुरुर्दम्भविनिश्चयः ।
 पूर्वोक्तानि च‡ द्रव्याणि वेदीमध्यमुपाहरेत् ॥ २१ ।
 चतुर. कलशान्दद्याच्चतुष्पार्श्वेषु सुन्दरि ।
 वारिपूर्णान्द्विजान् शुडान् सहकारविभूषितान् ॥ २२ ।
 सर्वतः शुक्लसूत्रेण वेष्टयेत् तथानघे ।
 पूर्णपात्राणि चत्वारि चतुष्पार्श्वेषु स्थापयेत् ॥ २३ ।
 एवं मन्त्रं ततः कृत्वा दद्याद्दीक्षाप्रयोजकः ।
 सा च मन्त्रा यथान्यायं येन वा तुष्यते गुरुः ॥ २४ ।

* कनकादीनीति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

† अत्र कन्दोभङ्गः समाचारात्मकपादत्वान्

‡ यानि कानि चिन्ति (ग) पाठः ।

यथान्यायेन संगृह्य गुरुकर्मविनिश्चितः ।
 प्रपद्यावसथं विष्णोर्दीक्षाणां परिकाङ्क्षिणः ॥ २५ ।
 उपस्पृश्य यथान्यायं भृत्वा पूर्वमुखस्ततः ।
 सर्व्वान्शु यावयेच्छिष्यान्दीक्षणार्थं न संशयः ॥ २६ ।
 यस्तु भागवतान्दृष्ट्वा स्वयं भागवतः शुचिः ।
 अभ्युत्थानं न कुर्व्वीत तेनाहन्तु विहिंसितः ॥ २७ ।
 कन्यान्दत्त्वा पुनस्तान्तु कर्मणा नोपपादयेत् ।
 अष्टौ पितृगणास्तेन हिंसिता नात्र संशयः ॥ २८ ।
 भार्यां प्रियसखीं यस्तु साध्वीं हिंसति निर्घृणः ।
 न तेन तां प्राप्नुवन्ति हिंसका दुष्टयोनिजाः ॥ २९ ।
 ब्रह्मघ्नश्च कृतघ्नश्च गोघ्नश्च कृतपातकाः ।
 एताञ्छिष्यान् विवर्ज्जितः उक्ता ये चान्यपातकाः ॥ ३० ।
 विल्ववृक्षोदुम्बरश्च तथा चान्ये कदाचन ।
 कर्मण्याश्चैव ये वृक्षा न ह्येतव्याः कदाचन ॥ ३१ ।
 यदिच्छेत्परमां सिद्धिं मोक्षधर्म्यं सनातनम् ।
 भक्ष्याभक्ष्यञ्च तं शिष्यं वेदितव्यं तदन्तरे ॥ ३२ ।
 करीरस्य वधः शस्तः फलान्योदुम्बरस्य च ।

॥ सर्व्वेषां यावयेच्छिष्यां रक्षणार्थं न संशय इति (ग) पाठः ।

† भृत्वा भागवत इति (ग) पुस्तकपाठः ।

† अहं तेनापि हिंसित इति (ग) पाठः ।

§ न तेषां पुनरावृत्तिः हिंसितस्याथ मुन्दगीति (ग) पाठः ।

¶ विवर्ज्जयति साधु ।

सद्योभक्षी भवेत्तेन अभक्ष्या पूतिवासिका ॥ ३३ ।
 न भक्षणीयं वाराहं मांसं मत्स्याश्च सर्वशः* ।
 अभक्ष्या ब्राह्मणैरेते दीक्षितैश्च† न संशयः ॥ ३४ ।
 परोवाहं न कुर्वीत न हिंसां वा कदाचन ।
 पेशुन्यन्न च कर्त्तव्यं स्तेन्यं वापि कदाचन‡ ॥ ३५ ।
 अतिथिञ्चागतन्दृष्ट्वा दूराध्वानं गतं क्वचित्§ ।
 संविभागस्तु कर्त्तव्यो येन केनापि पुत्तक ॥ ३६ ।
 गुरुपत्नी राजपत्नी ब्राह्मणस्त्री॥ कदाचन ।
 मनसापि न गन्तव्या एवं विष्णुः प्रभाषते ॥ ३७ ।
 कनकादीनि रत्नानि यौवनस्था च कामिनी ।
 तत्र चित्तं न कर्त्तव्यमेवं विष्णुः प्रभाषते ॥ ३८ ।
 दृष्ट्वा परस्य भाग्यानि आत्मनो व्यसनन्तथा ।
 तत्र मन्युर्न कर्त्तव्य एवं धर्मः सनातनः ॥ ३९ ।
 एवं ततः आवयीत॥ दीक्षाकामं वसुन्धरे ।
 छत्रञ्चोपानहञ्चैव मनसा चोपकल्पयेत् ॥ ४० ।
 द्वे द्वे औदुम्बरस्य पत्रे वेदीमध्ये तु स्थापयेत् ।

* भुक्ता मांसं वराहस्य मत्स्यस्य सकलेश्वरीति (ग) पाठः ।

† दीक्षितैवेति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ पिशुनस्तेनो वा क्वचिदिति (ग) पाठः ।

§ दूरस्थानागतं क्वचिदिति (ग) पुस्तकपाठः ।

॥ ब्राह्मणी वेति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

॥ आवधिल्वेति (ग) पाठः ।

क्षुरश्चैव वरारोहिः जलपूर्णश्च भाजनम् ।

ममावाहनपूर्व्वेन मन्त्रेण विधिनार्हयेत् ॥ ४१ ।

ओं मन्त्रः—सप्त द्वीपानि सप्त सागराश्च सप्त पर्व्वताश्च द्वा-
स्वर्गमहम्बाश्च । समस्ताश्च नमोऽस्तु सर्व्वस्मिन् हृदये वसन्ति ।
यद्येतद्वर्षति पुनरुन्नमति । ओं भगवन्वासुदेव ममेतत्कार्य्य-
युक्तं वराहरूपसृष्टेनः । पृथिव्यान्तु मन्त्रानुस्मरणेन य आजा-
पयानुभावनास्माकमाज्ञप्तमनुचिन्तयित्वा भगवन्नागच्छ दीक्षा-
कामविप्रस्त्वग्रसादात्तु दीक्षति । एतन्मन्त्रमुदाहरित्वा §
गिरसा जानुभ्यामवनिं गर्तेन भवितव्यम् । ओं स्वागतं स्वा-
गतवानिति ।

तत एतेन मन्त्रेण आनयित्वा वसुन्धरे ।

अर्घ्यं पाद्यञ्च दातव्यं मन्त्रेण विधिनिययात् ॥ ४२ ।

मन्त्रः—अकृतघ्ने देवानसुराकृतघ्नरुद्रेण ब्राह्मणाय च
लब्धं सर्व्वनिमां भगवतेऽस्तु दत्तं प्रतिगृह्णीष्व च लोकनाथ ।

एवं भूमे ततो दत्त्वा अर्घ्यम्पाद्यञ्च कर्मणा ।

क्षुरं गृहीत्वा यथान्यायमिमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४३ ।

मन्त्रः—एवं वरुणः पातु शिष्य ते वपतः शिरः ।

ॐ उदुक्षुरं वरारोहि इति (ग) पुष्पकस्य पाठः ।

+ सप्त स्वर्गमहम्बार्थति (ग) पुष्पकधृतपाठः ।

। वराहरूपतृष्टेनेति (ग) पुष्पकस्य पाठान्तरम् ।

§ उदाहृत्येति साधु ।

॥ जीवं गृह्णीति (ग) पुष्पकपाठो न समीचीनः ।

जलेन विष्णुयुक्तेन दीक्षा संसारमोक्षणम् ॥ ४४ ।
 एकस्य कलशन्द्यात्कर्मकारस्य सुन्दरि ।
 निष्कलन्तु शिरः कृत्वा शोणितेन विवर्जितम् ।
 पुनः स्नानं ततः कृत्वा शीघ्रमेव न संशयः ॥ ४५ ।
 एतस्य विधिवत्कृत्वा दीक्षाकामस्य सुन्दरि ।
 दत्त्वा संसारमोक्षाय सर्व्वकामविनिश्चितः ।
 जानुभ्यामवनीं गत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४६ ।
 ओं मन्त्रः—वेदाम्यहं* भागवतांश्च सर्व्वान्†
 सुदीक्षितो ये गुरवश्च सर्व्वे ।
 विष्णुप्रसादेन च लब्धदीक्षा
 मम प्रसीदन्तु नमामि सर्व्वान् ॥ ४७ ।
 नत्वा तु‡ भगवद्भक्तान् प्रज्वाल्य च हुताशनम् ।
 घृतेन मधुमिश्रेण लाजाकृष्णतिलैस्तथा§ ॥ ४८ ।
 सप्तवारांस्ततो दत्त्वा विंशतिञ्च तिलोदनम्¶ ।
 जानुभ्यामवनिं गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ४९ ।
 मन्त्रः—अश्विनौ दिशः सोमसूर्य्यौ साक्षिमात्रं॥ वयं प्रसन्नाः
 शृण्वन्तु मे सत्यवाक्यं वदामि ।

* वेदामीति आर्षप्रयोगः, वेदमीति साधु ।

† वन्दामि भी भागवतांश्च सर्व्वानिति (ग) पाठः ।

‡ नमित्वेति (ग) पाठस्तु न साधुः ।

§ कृष्णतिलेन चेति (ग) पुष्पकपाठः ।

¶ विंशत्येवं प्रसीदनमिति (ग) पाठः प्रामादिकः ।

॥ साक्षिपात्रमिति (ग) पाठः ।

सत्येन धार्यते भूमिः सत्येन तिष्ठति भूमिः ।

सत्येन गच्छतेः सूर्यो वायुः सत्येन वातिः च ॥ ५० ।

एवं सत्यं ततः कृत्वा ब्राह्मणीवाञ्छनं पुनः ।

गुरुभ्रसादयेत्तत्र मन्त्रेण विप्रिनार्चयन् ॥ ५१ ।

तिस्रः प्रदक्षिणाः कृत्वा देवं भागवतं गुरुम् ।

गुरुपादौ तु संगृह्य ॥ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५२ ।

मन्त्रः—गुरुदेवप्रसादेन लब्धा दीक्षा यदृच्छया ।

यत्रैवापकृतं किञ्चिद्गुरुमपेयतां वस ॥ ५३

एवं प्रसादयित्वा तु गिर्यो मन्त्रेण मुन्दिरि ।

वेदीमध्ये स्थापयित्वा भत्वा पूर्वमुखस्ततः ।

गिर्यमेव ततो दृष्ट्वा गृहीत्वा च कमण्डलुम् ।

शक्त्यज्ञापयित्वा इमं मन्त्रमुदाहरित् ॥ ५४ ।

मन्त्रः—विष्णुप्रसादेन गतोऽसि मिडिं

प्राप्ता च दीक्षा सकमण्डलुश्च ।

गृहीत्वा तु कराभ्यां युक्तोऽसि

कर्मणा क्रियायाञ्चैव ॥ ५५ । ॥

गच्छतीति मायुः ।

• भूमिः सत्येन धार्यते इति ग. पुष्पकस्थ पाठः ।

• गुरुवं चरणी गृह्यति ग. पादौ न मायुः ।

§ यतः पार्थ कृतमिति ग. पुष्पकपाठः ।

• आगृह्य राज्यकराभ्यां युक्तोऽसि कर्मणा क्रियायाञ्चैवेति ग. पाठः ।

मुखपदं ततः कृत्वा दीक्षितो गुरुणा तथा ।

सर्वप्रदक्षिणहृत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ५६ ।

अर्धाऽर्धा भूत्वा यद्यहश्चास्य-

लब्ध्वा गुरुर्विष्णुदीक्षा च लब्ध्वा ।

तव प्रसादाच्च गुरो यथा च ॥ ५७ ।

एतेन मन्त्रेण मुखं पदं कारयेत् । श्रीचसेके वै कुर्याद्देवान्
नुवासनम् ।

एवं वै वाम आदत्ते गृह्ण वस कमण्डलुम् ।

इमं लोकेषु विख्यातं गोधनं सर्वकर्मसु ॥ ५८ ।

न्तः—गृहीत्वः गन्धपात्राणि सर्वगन्धं सुखाचितम् ।

सर्ववैष्णवकं शुद्धं सर्वसंसारमोक्षणम् ।

मधुपर्कं गृहीत्वा तु इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५९ ।

न्तः—गृहाण ः मधुपर्कञ्च प्रार्थकाय विशोधनम् ।

ततो गृहीत्वा चरणौ गुरोर्यन्त्रात्सुतोषयेत् § ॥ ६० ।

गिरसाण चाञ्जलिहृत्वा मनसैव सुसंयतम् ।

गुरुपदिष्टं सन्ध्यायै ॥ इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ६१ ।

५६ गृह्ण त्वं गन्धपात्राणीति (ग) पुस्तकपाठः ।

† एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

‡ गृह्ण त्वमिति (ग) पुस्तकधृतपाठः ।

§ उभौ तु चरणौ गृह्य उपाध्यायपकल्पयेदिति (ग) पाठः ।

॥ समर्पति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

॥ अथ गृह्य यथान्यायमिति (ग) पाठः ।

॥ उदाहरति (ग) पुस्तकपाठः ।

मन्त्रः — शृण्वन्तु मे भागवताम् सर्वे

गुरुश्च मे सर्वकामक्षयञ्चकार ।

अहं शिष्या दासभूतस्तथैव ॥

देवसमी गुरुय मे तथोपपन्नम् । ॥ ६२ ।

एषागमे ब्राह्मणस्य दीक्षा भूमे ह्यदाहताः॥

त्रयाणामथ वर्णानां मम दीक्षाविधीः ॥ ६३ ।

एतन्नैव विधानेन दीक्षयेत वसुन्धरः ।

उभौ च प्राप्तौ सिद्धिमाचार्यः शिष्य एव च ॥ ६४

इति वराहपुराणे ब्राह्मणार्दीन सप्त नाम

सुप्रतिपाद्यद्विकगततर्माः, अध्यायः ।

अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

क्षत्रियस्य प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।

त्यक्त्वा प्रहरणान्सर्वान्यत्किञ्चित्पूर्वशिञ्चितम् ।

— — —

तर्वेति । ग. पुष्पकधृत. पाठः ।

दासभूतभव देव समग्रश्च मे ग्रन्थोपपन्न इति (ग) पाठः ।

एषागर्भेय वर्णेषु द्वौचां भूमि विज्ञानतेति । ग, पाठः ।

• वृत्तान्तांशोति ग पाठः ।

पूर्वमन्त्रेण* मे भूमे तस्य दीक्षाञ्च कारयेत् ॥ १ ।

मया च पूर्वमुक्तानि यानि संसारकानि च ।

तानि सर्वाणि चानीय एकं वर्ज्यं यशस्विनि ॥ २ ।

न दद्यात्कृष्णमारस्य चर्मं तत्र कदाचन ।

पालाशं दण्डकाष्ठञ्च दीक्षायाम् तु कारयेत् ॥ ३ ।

क्वागस्य चैव कृष्णस्य चर्मं तत्र प्रदापयेत् ।

आश्वत्थं दण्डकाष्ठान्तु दीक्षायान्तदनन्तरम् ॥ ४ ।

कृत्वा द्वादशहस्तान्तु वेदीन्तत्रोपलिपयेत् ।

सर्वं ममात्तं कर्त्तव्यं यच्च मेऽपूर्वभाषितम् ॥ ५ ।

एवं क्षत्त्रियदीक्षायां सर्वं सम्प्राप्य यत्नतः† ॥

चरणौ मम सङ्गृह्य‡ इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६ ।

मन्त्रः—त्यक्तानि विश्वा शस्त्राणि त्यक्तं सर्वं क्षत्त्रियकर्म
र्वं त्यक्त्वा देवं विश्नुं प्रपन्नोऽथ संसाराद्वै जन्मनान्तरयस्व ।

एवं ततो वचसांक्त्वा क्षत्त्रियो मम पार्श्वतः ।

उभौ च चरणौ गृह्य इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ७ ।

* पूर्वकर्मणिति (ग) पल्लके पाठो दृश्यते ।

† यन्मर्थति (ग) पल्लकपाठः ।

‡ एवं कृत्वा ततः सर्वं क्षत्त्रियं दीक्षाकारिणोति (ग) पाठः ।

§ ममैव चरणं गत्विति (ग) पल्लकपाठः ।

॥ मन्त्रमुदाहरदिति (ग) पाठः ।

मन्त्रः—नाहं शस्तं देवदेव सृशामि

परापवादं न च देव ब्रवीमि ।

कर्म करामि संसारमोक्षण-

न्वया चोक्तमेव वराहसंस्थान ॥ ८ ।

तत एवं वची ब्रूते सर्व्वैवात्र पूजयेत् ।

विविधैर्गन्धपत्रैश्च धूपैश्चैव यथादितम् ॥ ९ ।

यथाक्तेनैव तान्भूमे भोजयेत्तदनन्तरम् ॥

शुद्धान्भागवतांश्चैव § एवमतत्र मशयः ॥ १० ।

एषा वै क्षत्रिये दीक्षा देवि संसारमाक्षणम् ।

मत्प्रसादेन कर्त्तव्यं यदीच्छेत्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ११ ।

वैश्यस्य चैव वक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ।

दीक्षा च यादृशी तस्य ॥ यथा भवति सुन्दरि ॥ १२ ॥

त्यक्त्वा तु वैश्यकर्माणि मम कर्मपरायणः ।

यथा च लभते निधिं तृतीया वर्णसंस्थितिः ॥ १३ ॥

सर्व्वं तत्र समानीय यन्मया पूर्व्वभाषितम् ।

दशहस्तां ततः कृत्वा वेदीं वेदविचेतितः ॥ १४ ॥

* संस्थितमिति (ग) पुलकपाठो न समीचीनः ।

+ योजयेदिति (ग) पुलकस्य पाठः ।

‡ गोपयेत्तदनन्तरमिति (ग) पुलकपाठः ।

§ गणैर्भागवतेत्यति (ग) पुलकस्य पाठः ।

॥ वैश्यस्यैव प्रवक्ष्यामीति (ग) पाठान्तरम् ।

॥ तर्जति (ग) पुलकपाठो न सुसङ्गतः ।

७७ विंशद्दशां मसानिष्य पृथ्व्याद्येन कारयेदिति (ग), तत्र परश्लोकस्य पृथ्वार्धं नास्ति ।

लेपयेद्गोमयेनादीं पूर्व्वन्यायेन तत्र वै ।

चर्मणापि तु क्वागस्य स्वगात्रं परिवेष्टयेत् ॥ १५ ।

उदुम्बरं दन्तकाष्ठं गृहीत्वा दक्षिणे करेः ।

शुद्धभागवतानाञ्च कृत्वा त्रिः परिवर्त्तनम् ॥

जानुभ्यामवनीकृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १६ ।

मन्त्रः—अहं वैश्या भवन्तमुपागतः

प्रमुच्य कर्माणि च वैश्ययोगम् ।

दीक्षा च लब्धा भगवत्प्रसादा-

त्प्रसीदतां मे भवबन्धमोक्षणम् ॥ १७ ।

सामेवं सोऽपि चोक्ता वै मम कर्मप्रसादवान् ॥

गुरोश्च चरणी गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १८ ।

त्यक्त्वा वै कृषिगोरक्षावाणिज्यक्रयविक्रयम् ।

लब्धा च त्वत्प्रसादेन विष्णुदीक्षा मयाऽधुना ॥ १९ ।

देवाभिवादनकृत्वा पुरो भागवतेषु च ।

पश्चात् भोजनं दद्यादपराधवह्निष्कृतम् ॥ २० ।

एवं दीक्षा तु वैश्यानां मम मार्गानुसारिणाम् ।

१ गृह्य हस्ते च दक्षिणे इति (ग) पाठः ।

† कथाङ्गावतान् गृह्यान् त्रीणि वारान् प्रदक्षिणमिति (ग) पाठः ।

‡ मन्त्रमुदाहरेदिति (ग) पल्लकपाठः ।

§ प्रसीदति साधु ।

॥ मम त्वेवं ततोक्ता मम कर्मप्रसादनादिति (ग) पाठः ।

॥ विष्णुदीक्षाऽहं कामये इति (ग) पाठः ।

येन मुच्यन्ति* सुश्रोणि घोरसंसारसागरात् ॥ २१ ।

शूद्रस्यापि प्रवक्ष्यामि मद्भक्तस्य वराङ्गने† ।

यस्तु दीक्षां समासाद्य मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ॥ २२ ।

सर्व्वसंस्कारद्रव्याणि मया पूर्व्वोदितानि च ।

दीक्षाकामस्य शूद्रस्य शीघ्रं तानि प्रकल्पयेत् ॥ २३ ।

अष्टहस्तां ततो देवि संलिप्य नीयतां ततः ।

चर्म नीलस्य क्वागस्य कल्पयेच्छूद्रयो नये ।

दण्डञ्च वैणवं दद्यान्नीलं वस्त्रञ्च तस्य वै‡ ॥ २४ ।

एवं गृहीत्वा शूद्रोऽपि दीक्षायाः कारणं परम्§ ।

ममेव शरणं गत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २५ ।

मन्त्रः—शूद्रोऽहं शूद्रकर्माणि मुक्ता भक्ष्यञ्च सर्व्वगः ।

भक्ष्याभक्ष्यं ततस्त्यक्त्वा त्यक्त्वा च शूद्रकर्म च ॥ २६ ।

एवं वदेत्ततो देवेण शूद्रो दीक्षाभिकाङ्क्षिणम् ।

विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यो लब्धमंजो गतस्मृहः ॥ २७ ।

उभौ तौ चरणौ गृह्य गुरोर्वै तदनन्तरम् ।

गुरोः प्रसादनाथाय इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २८ ।

मुच्यन्ते इति साधु । मुच्यते इति (ग) पुलकपाठः ।

† वमश्चरे इति (ग) पुलकस्य पाठः ।

‡ उपलिप्य समग्रहणं स्थण्डिलं तदनन्तरम् ।

चर्मणा कृष्णङ्गास्य तस्य गात्राणि वेष्टते ॥ इति (ग) पाठः ।

§ एवं गृह्य यथान्यायं शूद्रोदीक्षायाः कारणमिति (ग) पाठः ।

॥ देवीति (ग) पाठः ।

मन्त्रः—विष्णुप्रसादे शुद्धं प्रसन्नात्पूर्ववच्च लब्धा चैव
संसारमोक्षणाय करोमि कर्म प्रसीद ।

एतन्मन्त्रं समुच्चार्य कुर्यात्तत्र प्रदक्षिणम् ।

चतुरथ यथान्यायं पुनश्चैवाभिवादयेत् ॥ २८ ।

अनन्तरन्ततः कुर्याद्भस्ममाल्येन चार्चनम् ।

भोजयेच्च* यथान्यायमपराधविवर्जितः ॥ ३० ।

दीक्षा एषा च शूद्राणामुपचारश्च ईदृशः ।

चतुर्णामपि वर्णानां दुःखमंसारमोक्षणम् ॥ ३१ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व† वसुन्धरे ।

चतुर्णामपि वर्णानां यथा क्वचं‡ प्रदीयते ॥ ३२ ।

ब्राह्मणे पाण्डुरञ्छत्रं क्षत्रिये रक्तमेव च ।

वैश्याय पीतं वै दद्यान्नीलं शूद्राय दापयेत् ॥ ३३ ।

सूत उवाच ।

चातुर्वर्ण्यस्य श्रुत्वा वै सा मही संश्रितव्रता ।

वराहं पुनरप्याह नत्वा सा धरणी तदा§ ॥ ३४ ।

धरोवाचना ।

श्रुता दीक्षा यथान्यायं चातुर्वर्ण्यस्य केशव ।

* भोजयेदिति (ग) पुस्तकस्य पाठः ।

† शृणुहीति (ग) पुस्तकपाठः ।

‡ शस्त्रमिति (क), (ख) पुस्तकयोः पाठः ।

§ वराहरूपिणं वन्द्यं प्रणुवाच वसुन्धरति (ग) पाठः ।

॥ धरणुवाचेति (ग) पाठः ।

दीक्षितैः किञ्च कर्त्तव्यं तव कर्मपरायणैः ॥ ३५ ।

ततो महीवचः श्रुत्वा मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ।

वराहरूपी भगवान्प्रवाच स महान्युतिः ॥ ३६ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन कल्याणि यन्मान्त्वं परिपुच्छसि ।

सर्वत्र चिन्तनार्योऽहं गुह्यमेव गणान्तिकम् ॥ ३७ ।

नारायणवत्तः श्रुत्वा धरणीं शंसितव्रता ।

हृदयमनास्तत्र श्रुत्वा तच्च महौजसम् ।

शुचिभोगवतां श्रेष्ठा तव कर्मणि नित्ययः ॥ ३८ ।

ततः कमलपत्राक्षी भक्ताभक्तेषु वत्सला ।

कराभ्यामञ्जलिङ्गत्वा नारायणमथाब्रवीत् ॥ ३९ ।

धरण्युवाच ।

त्वद्भक्तेन महाभाग विधिना दीक्षितेन च ।

तव चिन्तापरेणात्र किङ्कर्त्तव्यञ्च माधव ॥ ४० ।

केन चिन्तयितव्यस्त्वमचिन्त्योऽऽमानुषैः परः ।

किञ्च भागवतैः कार्यं यथावित्तं न शक्यते ॥ ४१ ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा आदिरव्यक्तमभवः ।

मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४२ ।

वराह उवाच ।

देवि तत्त्वेन वक्ष्यामि यन्मान्त्वं परिपुच्छसि ।

येन चिन्तयसे चिन्तां मम कर्मपरायणा* ॥ ४३ ।
 एषा गणान्तिका नाम दीक्षाङ्गवीजनिःसृता ।
 एतद्गुह्यां महाभागे मम चिन्तां विचिन्तयेत् ॥ ४४ ।
 दीक्षितेन तु शब्देन मम निश्चितकर्मणा† ।
 ग्रहीतव्यः‡ विद्यालक्षि मन्त्रेण विधिनाच वै ॥ ४५ ।
 यस्तु भागवतो भूत्वा तद्गृह्णाति गणान्तिकाम् ।
 जनस्य दर्शनस्पर्शसंगुक्तां वामसंयुताम् ।
 तस्य धर्मा न विद्येत दीक्षा तस्य महाफला§ ॥ ४६ ।
 यस्तु गृह्णाति सूर्याणि मन्त्रवृत्तां गणान्तिकाम् ।
 आसुरी नाम सा दीक्षा ययाधर्मः प्रवर्तते ॥ ४७ ।
 यस्माद्गणान्तिकां गुह्यां चिन्तयेच्छुद्धमानसः ।
 गुह्यां गणान्तिकां यो मां चिन्तयेत्त बुधोत्तमः॥ ।
 जन्मान्तरसहस्राणि चिन्तिता तेन तेन सः ॥ ४८ ।
 ग्रहणस्य प्रवक्ष्यामि यथा शिष्याय दीयते ।
 मन्त्रं लोकसुखार्थाय तच्छृणु च वसुधरे ॥ ४९ ।

* चिन्ता चिन्तयते मम कर्मपरायणः इति (ग) पाठः ।

† दीक्षितेन विगृहेन विधिदृष्टेन कर्मणेति (ग) पाठः ।

‡ मङ्गितार्थमिति (ग) पुस्तकस्य पाठान्तरम् ।

§ न स दीक्षित उच्यते इति (ग) पाठः ।

॥ गुह्यां गणान्तिकां देवी यो मां चिन्तयते बुध इति (ग) पाठः ।

॥ मन्त्रं लोकसुखार्थाय तच्छृणुहि वसुधरे इति (ग) पाठः ।

कीमुदस्य तु मासस्य मार्गशीर्षस्य वाप्यथः ।

वैशाख यापि मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ॥ ५० ।

कुर्यान्निरामिषं तत्र दिनानि त्रीणि निश्चितः ।

तस्मिन् गणान्तिकं ग्राह्यं मम धर्माविनिश्चयात् ॥ ५१ ।

ममाग्रतो वरारोहे प्रज्वाल्य च हुताग्रमम् ।

कुशैरास्तरणङ्गत्वाः स्थापयित्वा गणान्तिकम् ॥ ५२ ।

ततः शिष्या गुरुश्चैव दीक्षितः शचिरुत्तमः ।

नमो नारायणित्युक्ता इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५३ ।

मन्त्रः—या धारता पूज्यापतामहन् §

ब्रह्मण्यदेवेन भवोद्भवेन ।

नारायणादक्षिणगात्रजातां

हं शिष्य गृह्णीष्व स वै त्वमेव ॥ ५४ ।

तत एतेन मन्त्रेण गुरुर्गृह्णन् गणान्तिकम् ।

शिष्याय दत्त्वा तन्निधाय इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५५ ।

मन्त्रः—नारायणस्य दक्षिणगात्रजातां

स्वशिष्य गृह्णीष्व समयेन देवीम् ।

१. मार्गशीर्षस्य वा तथेति (ग) पाठः ।

२. तस्मिन् गणान्तिकं प्राप्य मम धर्माविनिश्चयादिति (ग) पाठः ।

३. संस्तरणं कर्तव्यं (ग) पुनरुक्त्य पाठः ।

§ पाद्यादिना प्रजिता पितामहेनेति (ग) पाठः ।

॥ गुरुर्गृह्णन् गणान्तिकमिति (ग) पाठः ।

॥ शिष्याय प्रदत्तां तत्र पुनर्मन्त्रमुदाहरेदिति (ग) पाठः ।

एतद्विचिन्त्यापरएव भूत्वा

भवे पुनर्भावनमेति नैव ॥ ५६ ।

धरण्युवाच ।

स्नानोपकल्पनान्तेषु किङ्कर्त्तव्यन्तु माधव ।

प्रसाधनविधिञ्चैव केन मन्त्रेण कल्पयेत् ॥

अकर्मण्येन मुच्येत तव कर्मपरायणः ॥ ५७ ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा लोकनाथो जनार्दनः ।

धर्मसंयुक्तवाक्येन प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५८ ।

वराह उवाच ।

देवि तत्त्वेन वक्ष्यामि यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।

स्नानस्यैवोपचाराणि यानि कुर्वन्ति कर्मिणः ॥ ५९ ।

वृत्तेष्वेवोपचारेषु जलप्रधानाणिकेषु च ।

कङ्कतीच्चाञ्जनञ्चैव दर्पणञ्चैव सुन्दरि ।

यथा मन्त्रेण दातव्यं तच्छृणुष्व वसुन्धरी ॥ ६० ।

सृष्ट्वा तु मम गात्राणि क्षौमवस्त्रेण संवृतः ।

अञ्जनं कङ्कतीञ्चैव शीघ्रमेव प्रसादयेत् ॥ ६१ ।

ततो जानुस्थितो भूत्वा मम कर्मपरायणः ।

१. कार्यदिशि (ग) पलकस्य पाठः ।

२. कङ्कती जाञ्जनञ्चैव शीघ्रमेव प्रकल्पयेत् ।

दर्पणञ्च वराह उवाच मन्त्रेण दीयते । इति (ग) ।

३. प्रकल्पयेदिति (ग) पाठः ।

अञ्जली कङ्कतीं* गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६२ ।

मन्त्रः—एतां कङ्कतीमञ्जलिस्थां प्रगृह्य†

प्रसीद नारायण शिरः प्रसाधि हि ।

महानुभाव विश्वनेत्रे स्तनेत्रे

याभ्यां पश्यसे त्वं त्रिलोकीम् ।

लोकप्रभो सर्व्वलोकप्रधान

एषो जनमञ्जनं लोकनाथ ॥ ६३ ।

ततः संस्त्रापयेद्देवं मन्त्रेणानेन सुव्रतम् ॥ ६४ ।

मन्त्रः—देवदेव स्त्रानीयमिदं मम‡ कल्पितं सुवर्णकलसं
गृहाण प्रसीद एषोऽञ्जलिर्मया परिकल्पितः स्त्राहि स्त्राहीतिः॥

नमो नारायणत्युक्ता इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ६५ ।

मन्त्रः—एषा मया माधव त्वत्प्रसादा-

द्गुरुप्रसादाच्च हि मन्त्रपूजा ।

प्राप्ता ममैषा च गणान्तिका वै

भवेद्धर्म्मा न च मे कदाचित् ॥ ६६ ।

य एतेन विधानेन मम कर्मणि दीक्षितः ।

गुरोर्गृहीत्वा महतो मम लोकाय गच्छति ।

कुशियाय न दातव्या पिशुनाय शठाय च ॥ ६७ ।

* अञ्जलिकणकमिति (ग) पुष्पकपाठः ।

† एषोऽञ्जलिं कणकं देन इति (ग) पाठः ।

‡ एष पाठः (ग) पुष्पकं नाम्नि .

एषा चैव वरारोहे गृहीत्वा गणनान्तिका ।
 सुगिष्याय च दातव्या हस्ते चैव गणान्तिका ॥ ६८ ।
 उत्तमाष्टाधिकशतं पञ्चाशत्तुर्यमध्यमा ।
 तद्वदं कन्यसी चापि परिमाणेन सुन्दरि* ॥ ६९ ।
 रुद्राक्षैरुत्तमा सा तु मध्यमा पुत्रजीवकैः† ।
 पद्माक्षैः कन्यसी ज्ञेया देवि ते कथिता मया ॥ ७० ।
 एतत्कश्चिन्न जानाति‡ जन्मान्तरगतैरपि ।
 सर्वलोकहितां शुद्धां मोक्षकामां गणान्तिकाम् ॥ ७१ ।
 नोच्छिष्टः संस्पृशेत्तान्तु§ स्त्रीणां हस्ते न कारयेत् ।
 आकाशे स्थापनं कुर्यान्न च वामेन संस्पृशेत् ॥ ७२ ।
 न दर्शयेच्च कस्यापि चिन्तयित्वा तु पूजयेत् ॥
 एतत्ते परमं गुह्यमाख्यातं मोक्षदायकम् ॥ ७३ ।
 एवं हि विधिपूर्व्वेण पालयेत् गणान्तिकाम्॥ ।
 विशुद्धो मम भक्तश्च मम लोकाय गच्छति ॥ ७४ ।

* परिमाणं विधीयत इति (ग) पुनःकपाठः ।

† रुद्राक्ष उत्तमा चैव पुत्रजीवकमध्यमा इति (ग) पाठः ।

‡ एतन्न जानते कश्चिदिति (ग) पाठः ।

§ नोच्छिष्टेन तु स्पृष्टव्या इति (ग) पाठः ।

॥ यदीच्छेत् परमां गतिमिति (ग) पाठः ।

॥ गृह्यात् परमं गुह्यं सन्ध्यापासनमेव च ।

एष मन्त्रश्च जापश्च पूज्या वै गणनान्तिकेति (ग) पाठः ।

एवं विष्णोर्वचः श्रुत्वा धरणी शंसितव्रताः ।

प्रत्युवाच परं श्रेष्ठं लोकनाथं महीजसम् ॥ ७५ ।

दर्पणन्ते कथं देयाः । तन्ममाख्याहि माधव ।

येन तुष्टो निजं रूपं पश्यसे चिन्तितः प्रभोः ॥ ७६ ।

धरण्यास्तद्वचः श्रुत्वा वराहः पुनरब्रवीत् ।

शृणु मे दर्पणविधिं यथावद्देवि सुव्रते ।

नमो नारायणित्युक्त्वा इमं मन्त्रमदीरयेत् ॥ ७७ ।

मन्त्रः—श्रुतिर्भागवती श्रेष्ठा श्रुती अग्निर्हिजय तव मुखं
नामेऽश्विनी नयने चन्द्रसूर्यौ मुखञ्च चन्द्र इव गात्राणि जग-
त्प्रधानानीमञ्च दर्पणं पश्य पश्य रूपम् ॥

य एतेन विधानेन मम कर्मपरायणः ।

करोति मम कर्माणि तारितं कुलमतकम् § ॥ ७८ ।

एतेन मन्त्रेण वै भूमे उपचारमृण ईदृशः ।

हृदयतुष्टेन कर्त्तव्यो यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ७९ ।

इति वराहपुराणे कइतावनदर्पणं नाम

+ दर्शयति ग पुनः कपाटः ।

। अविभागवताः श्रेष्ठाः तव कर्म विनिश्चिता गात्राणि यत्प्रधानानि मुखं चन्द्रो
यमतानि च दर्पणं च मे दर्पणलीकनाशस्य स्वरूपजगत्प्रभोः इति (ग) पाठः ।

§ मम कर्माणि कर्त्तव्यं तारितान मम वै कुलानि (ग) पाठः ।

॥ भूमि उपचारयेति ग पाठः ।

ऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

भूपितालङ्घतङ्गत्वा मम कर्मपरायणः ।

शुक्लं यज्ञोपवीतञ्च देयन्नवगुणन्तथाः ।

गन्धेन तिलकं दद्याल्ललाटे मम सुन्दरि ॥ १ ।

० दद्यान्नवगुणन्तर्थाति (ग) पाठः । अस्माच्छ्रीकादनन्तरं (ग) पुनर्के कश्चिदधिकः
शब्दो वर्तते यथा -

शिरसा चावलित्वा वसुधा पुनरब्रवीत्

धरण्यावाच ।

एतस्या परमं गच्छं तद्भक्ता वक्तुमर्हसि ।

सस्या वंकेन मन्त्रेण तव कर्मपरायणाम् ।

वद भागवतां गङ्गां तव कर्मविनिश्चिताम् ।

ततो भूमिवचः श्रुत्वा भूतानां प्रभवोऽज्यय ।

वराहरूपो भगवान् प्रत्युवाच वसुधराम

वराह उवाच ।

गण साधवि तत्त्वेन गन्तां त्वं परिपन्तःस ।

कथायिष्यामि ते भद्रे प्रवरं गच्छमुत्तमम् ।

यथा वन्दितमुत्तमं पुण्याः भागवताः शभाः ।

कृत्वा तं मम कर्माणि शशिः संसारमोक्षणीम् ।

कुर्वन्तेव परां सस्यां यथावर्दितां निश्चितम् ।

जलाश्रितं ततोऽगच्छ मम भक्त्या व्यवस्थितः ।

सुहृन्मं आनमास्थाय इमं मन्त्रमुदाहरत् ॥

मन्त्रः — भवोद्भवमादित्योक्तरूपमानं सर्वं देवा ब्रह्मा कद्रुत्वादृक्समसासीत् आनयति

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि कर्म लोकसुखावहम् ।

येन मन्त्रेण दातव्यं ललाटे तिलकं ममः ॥ २ ।

मन्त्रः—मुखं मण्डनं चिन्तया वासुदेव

त्वया प्रयुक्तञ्च मयोपनीतम् ।

एतेन चित्रं कुरु वासुदेव

स्थिता ते मन्त्रांस्था वासुदेवं नमसति वयं देवमादि यत्करषमात्मसप्तदिवसं तथापि संसाराद्ये
कर्म तत्करणमेव मन्त्रांस्था वासुदेवं नमोऽस्तुते ।

मन्त्राणां परमं मन्त्रस्तपसां परमं तपः ।

आचारं कुरुते श्रेयं मम लोकाय गच्छति ।

शृद्धानां परमं शृद्धं रक्षसां परमृतमम् ।

य एतं पठते निश्चयं न स पापिन लिप्यतः ।

न दीप्तिताश्च दातव्यं नोपयेति कथं वन ।

दीप्तिताश्चैव दातव्यं उपपन्नं तथैव च ॥

पुनरन्यप्रवक्ष्यामि देवि तत्तेन मे गण ।

न दीपसपि रक्षति दानं भागवते, शम्भे ॥

कृत्वा तु मम कर्माणि रक्ष्य दीपकमृतमम् ।

जानुमंथां ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥

मन्त्रः श्रीं नमो भगवतेऽनुग्रहे नमः विष्णो मन्त्रदेवा त्वाग्निमंस्था प्रविष्टा एवा
चाग्निमंस्था प्रविष्टा एवं चाग्निमव तेजसा भविष्यति स्वतेजसा सासाय मन्त्रस्य तेजसा
संसारद्ये देव रक्ष्य दीपकं निमलं सुनिमलं यन्मत्वा इमं कर्म लिप्यतम् ।

तत्करोति यथाव्यायं दीपकं ददते नरः ।

तारिताः पितरक्षेन लिप्यन्ताश्च पितामहाः ॥ इति

१ मन्त्रकर्मणि घ, पाठः ।

२ मुखमण्डलं विधेति (घ) पाठः ।

मम चेव कुरु ससारमालम्* ।

एतेन मन्त्रेण चित्रकं मे

दद्यात्तलाटे तिलकं धरित्रि† ॥ ३ ।

ततः सुमनसो गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरत् ॥ ४ ।

मन्त्रः—इमाः सुमनसः सौमनस्याय भगवन् ! सर्वे

सुमनसं कुरु त्वयैते सौमनस्याय निर्मिता गृहीता स्वाहा ।

एवं सुमनसो दत्त्वा धूपञ्चैव निवेदयेत् ।

ततो गृहीत्वा धूपन्तु सुगन्धं सुमनोहरम् !

नमो नारायणेत्युक्त्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ५ ।

मन्त्रः—सुगन्धानि तवाङ्गानि स्वभावेनैव केशव ।

अमुना चैव धूपेन धूपितानि तवाऽनघ ॥ ६ ।

तवाङ्गानां सुगन्धेन सर्वं सौगन्धिकं कुरु ।

गृह्णाणमच्च मे धूपं सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ ७ ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि यथा दीपं निवेदयेत् ।

यथा दत्तन्तु गृह्णामि मम भक्तैः सुखावहम्‡ ॥ ८ ।

कृत्वा तु मम कर्माणि गृह्य दीपमनुत्तमम् ।

जानुसंस्थं ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ९ ।

मन्त्रः—नमो भगवते तेजसे विष्णो

सर्वे देवास्त्वग्निसंस्थाः प्रतिष्ठाः ।

एवञ्चाग्निस्तव तेजसा प्रतिष्ठितो

* एतेन चित्रं ते देवगृहं ममैव संसारकारामोक्षमिति (ग) । † एतेन मन्त्रेण चित्रकं दातव्यमिति (ग) । ‡ (ग) पुस्तके (४-७) त्र्योका न सन्ति ।

तेजश्चात्मा स्वयमेव मन्वथ ॥ १० ।

तेजः संसारान्मोचयितुं देव

गृह्णीष्व दीपं द्युतिमन्तश्च

मूर्त्तिश्च भूत्वा इदं कर्म निष्कलम् ॥ ११ ।

मां करोति यथान्यायं दीपकं ददते नरः ।

तारिताः पितरस्तेन निष्कलाश्च पितॄमहाः ॥ १२ ।

नारायणवचः श्रुत्वा विस्मिता च वसुन्धरा ।

वराहरूपिणन्देवं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १३ ।

श्रुता मया भागवतास्तव कर्मपरायणाः ।

शेषसंश्रवणार्थाय मनो धावति सत्यथैः ॥ १४ ।

तव प्रापणकं कृत्यं केषु पात्रेषु कारयेत् ।

एतदाचक्ष्व तत्त्वेन येन तुष्यसि माधव ॥ १५ ।

ततोभूमेर्वचः श्रुत्वा लोकनार्थोऽब्रवीद्विदम् ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि पात्राणि यानि रोचते ॥

तानि ते कथयिष्यामि त्वया मे पूर्वपृच्छितम् ॥ १६ ।

सौवर्णं रजतङ्गांस्यं येषु दद्यात्प्रपाणकम् ।

सर्वाणि तानि त्यक्त्वा ताम्रञ्च मम रोचते ॥ १७ ।

एतन्नारायणाच्छ्रुत्वा धर्मकामा वसुन्धरा ।

१. प्रत्युवाचति (ग) । २. प्रत्युवाच पुनर्वच इति (ग) । ३. कृत्वा च तद कर्माणि शेषं च तपसं वने इति (ग) । ४. भूम्या वच इति (ध) । ५. ये च पात्रा मम प्रिया इति (ग), अत्र पात्रस्य पुंस्यर्थम् । ॥ धर्मकामंति (क), (ख) ।

उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनार्दनम् ।
 एतन्मे परमं गुह्यं ताम्रन्ते रोचते कथम् ॥ १८ ।
 ततो भूमेर्वचः* शुत्वा अनादिरपराजितः ।
 लोकानां प्रवरः श्रेष्ठः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ १९ ।
 शृणु तत्त्वेन मे भूमे† कथ्यमानं मयाऽनघे ।
 एकाग्रं चित्तमाधाय येन ताम्रं मम प्रियम् ॥ २० ।
 सप्तयुगसहस्राणि आदिकालेऽथ माधवि ।
 यथा ताम्रं समुत्पन्नं यथैव प्रियदर्शनम्‡ ॥ २१ ।
 पूर्वं कमलपत्राक्षि गुडाकेशो महासुरः ।
 ताम्ररूपं समादाय ममैवाराधने रतः§ ॥ २२ ।
 तत आराधितस्तेन वर्षाणान्तु चतुर्दश॥ ।
 सहस्राणि विशालाक्षि धर्मकामेन निश्चलम्॥ ॥ २३ ।
 अहन्तु तपसा तुष्टस्त्रीव्रेण कृतनिश्चयात्* ।
 ततस्ताम्रमये रम्ये यत्र ताम्रसमुद्भवः ॥ २४ ।
 दृष्ट्वायमं महादेवि किञ्चिदेव सुभाषितम् ।
 ततो जानुस्थितो भूत्वा†† मम एष विचिन्तयत्‡‡ ॥ २५ ।
 चतुर्बाहुश्च मां दृष्ट्वा मम कम्पपरायणः§§

* भूमिवच इति (ग) । † भूमि इति (ग) । ‡ ममेव प्रियदर्शनमिति (ग) ।

§ स्थित इति (ग) । ॥ सहस्राणि च योऽर्शति (ग) । † मम भक्तो विशालाक्षि धर्मकामं तु निश्चय इति (ग) । ‡ ततः प्रीतोऽस्मि सत्प्राणि तस्य संतपनिश्चयादिति (ग) । †† जानुस्थितो भूयति (ग) । ‡ विचिन्त्य तां दति (ग) । §§ ऊर्ध्वबाहुनतीदृशं मम चिन्तापरायण इति (ग) ।

प्रणतः प्राञ्जलिः प्राह शिरो भूमौ निधाप्य सः ।
 तच्च दृष्ट्वा मया प्रीतं प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ २६ ।
 गुडाकेश महाभाग ब्रूहि किङ्करवाणि ते ।
 तोषितोऽस्मानया भक्त्या दुराराध्याऽपि सुव्रतः ॥ २७ ।
 यत्त्वया चिन्तितं सौम्य कर्मणा मनसा गिराः ।
 वरं ब्रूहि महाभाग तव यद्रीचतेऽनघः ॥ २८ ।
 एवं मम वचः श्रुत्वा गुडाकेशोऽब्रवीदिदम् ॥
 कराभ्यामञ्जलिं कृत्वा विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ २९ ।
 यदि तुष्टोऽसि मे देव समस्तेनान्तरात्मना ।
 जन्मानान्तु सहस्राणि त्वयि भक्तिर्दृढाऽस्तु मे ।
 चक्रेण वधमिच्छामि त्वया मुक्तेन केशव ॥ ३० ।
 चक्रेण पातितस्येतदसामांसानि किञ्चन ॥
 ताम्रं नाम भवेदेव पवित्रीकरणं शुभम् ॥ ३१ ।
 तेन पात्रं ततः कृत्वा शुद्धधर्माविनिश्चितः ।
 तस्मिन् प्रापणकं कृत्वा शुद्धे वै ताम्रभाजने ।
 निवेदिते परा प्रीतिर्भवत्वैतन्मनोगतम् ॥ ३२ ।
 प्रसन्नो यदि मे देव ह्येष मे दीयतां वरः ।

* गुडाकेशो महाभाग मम कर्मविधौ स्थितः । एवं तत्तु मया प्रीतं प्रसन्नेनान्तरा-
 त्मनेति (ग) । + तोषितोऽहं महाभाग्य त्वया भक्तेन केवलमिति (ग) । ‡ च वै इति
 (ग) । § हृदीति (ग) । ॥ वचोऽब्रवीदिति (ग) । ॥ सर्वश इति (ग) ।
 ** य एष मम सामांसस्त्वया चक्रेण पातित इति (ग) ।

यच्चिन्तितोऽसि देवेश उग्रे तपसि तिष्ठता* ॥ ३३ ।
 वाढमित्येव सोऽप्युक्तो यावन्नोक्तस्थितिर्मया ।
 तावत्ताम्रास्थितो भूत्वा मम संस्थो भविष्यसि† ॥ ३४ ।
 ततःप्रभृति ताम्रात्मा गुडाकेशो व्यवस्थितः ।
 तत्ताम्रभाजने मङ्गं दीयते यत्सुपुष्कलम् ।
 अतुला तेन मे प्रीतिर्भूमेः‡ जानीहि सुव्रते ॥ ३५ ।
 मङ्गल्यञ्च पवित्रञ्च ताम्रन्तेन प्रियं मम ॥ ३६ ।
 त्वञ्च द्रक्ष्यसि तच्चक्रं मध्यसंस्थे दिवाकरे ।
 वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
 मम तेजोमयं चक्रं त्वां वधिष्यत्वसंशयम् ।
 एष्यसे मम लोकाय एवमेतन्न संशयः ॥ ३७।३८ ।
 एवमुक्त्वा गुडाकेशं तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।
 चक्रादधमभीषन्वै सोऽपि मत्कर्मणि स्थितः ॥ ३९ ।
 दिने दिने विशिष्टन्तु शुभं कुर्वंस्तपस्यति ।
 विष्णुसंस्थो भविष्यामि कदाहमिति चिन्तयन् ॥ ४० ।
 एवं स्थितस्य तस्याथ वैशाखस्य तु द्वादशी ।
 शुक्लपक्षस्य सम्प्राप्ता तस्यां धर्म्मविनिश्चितः ।
 विष्णुपूजां ततः कृत्वा प्रार्थयामास मां प्रति ॥ ४१ ।
 मुञ्च मुञ्च प्रभो चक्रमपि वह्निसमप्रभम् ।

* यत्तया चिन्तितं देव उग्रं तप इदं महद्दिति (ग) । † वाढमित्येव सोऽप्युक्त-
 वनेतद्भवित्यति । यावन्नोक्ता धरिष्यन्ति यावन्नैव महीसुराः । तावत्ताम्रस्थित इति (ग) ।
 भूमि इति (ग) । ●

आत्मा मे नीयतां ग्रीष्मं निकृत्याङ्गानि सत्वेयः ॥ ४२ ।

तदेव चक्रेण विपाटितोऽसौ

प्राप्तोऽपि मां भागवतप्रधानः ।

ताम्रन्तु तन्मांसमसृक् सुवर्ण-

मस्थीनि रुष्यं बहुधातवश्च ।

रङ्गञ्च सीमं त्रपुधातुसंस्थं

कांस्यञ्च रीतिथ मलम् तेषाम् ॥ ४३ ।

ताम्रपात्रेण वै भूमे प्रापणं यत्प्रदीयते ।

सिक्थेऽसिक्थेः फलं तस्य शृणुष्व गदतो मम ॥ ४४ ।

एतद्भागवतैः कार्यं मम प्रियकरैः मदा

एवं ताम्रं समुत्पन्नमिति मे रोचते हि तत् ।

दीक्षितैर्वै भागवतैः पात्राघ्रादी च दीयते ॥ ४५ ।

एवं दीक्षाविधिः प्रोक्त एवं ताम्रसमुद्भवः ।

देवि तत्त्वेन कथितः किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ४६ ।

भूमिरुवाच ।

देवदेव कथं सन्ध्यां दीक्षितः कुरुते वद ।

केन मन्त्रेण वा भक्तस्तव कर्मपरायणः ॥ ४७ ।

वराह उवाच ।

शृणु माधवि तत्त्वेन सन्ध्यामन्त्रमनुत्तमम् ।

यथा वन्दन्ति वै सूर्यं सन्ध्यां पूर्वापरान्तथा ॥ ४८ ।

जलाञ्जलिं गृहीत्वा तु मम भक्त्या व्यवस्थितः ।

मुहूर्तमन्यायमाख्याय इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४८ ।

सिक्थानि* तत्र यावन्ति ताम्रप्रापणके धरे ।

तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके स मीदते ॥ ५० ।

मन्त्रः—भवोद्भवमादिव्यक्तरूपमादित्यं

सर्वे देवा ब्रह्मरुद्रेन्द्रास्त्वाञ्च ।

कृष्णे यथासीदग्नययोगस्थितास्ते

सन्ध्यासंस्था वासुदेवं नमन्ति ॥ ५१ ।

वयं देवमादिमव्यक्तरूपं

कृत्वा चात्मानि देव संस्थान्मथापि ।

संसारार्थं कर्म तत्करणमेव

सन्ध्यासंस्था वासुदेव नमो नमः ॥ ५२ ।

अनेनैव हि† मन्त्रेण सन्ध्यां कुर्यात्तु दीक्षितः ॥ ५३ ।

इति बराहपुराणे चतुर्विंशदीक्षा नाम ऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं दीक्षां ततः श्रुत्वा नारायणमुखान्मही ।

विशुद्धमानसा देवी नारायणमथाब्रवीत् ॥ १ ।

* सिद्धानीति (गु) । † अनेनैव त्विति (ग) ।

धरण्युवाच ।

अहो ते दीक्षामाहात्म्यं यस्य वै व्यष्टिरुत्तमा ।
 शुक्लाहन्तु महाभाग जातास्मि विमला विभो ॥ २ ।
 अहो देवस्य माहात्म्यं लोकनाथस्य तत्त्वतः ।
 येन सा कारिता दीक्षा चातुर्वर्ण्यसुखावहा ॥ ३ ।
 एकं मे परमं गुह्यं यदीश हृदि वर्तते ।
 भव भक्तसुखार्थाय तत्त्वं मे वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।
 देव पूज्यापराधास्ते द्वात्रिंशदपि कीर्त्तिताः* ।
 एवङ्गत्वापराधानि† मनुजा अल्पचेतसः ॥ ५ ।
 कर्मणा केन शुद्ध्यन्ति अपराधस्य कारिणः ।
 तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन मम प्रीत्या च माधव ॥ ६ ।
 तद्दे भूम्या वचः शुक्ला हृषीकेशो महामनाः ।
 दिव्यम्व्यानं समादाय प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

शुद्धा भागवता भूत्वा मम कर्मपरायणाः ।
 ये तु भुञ्जन्ति राजान्नं लोभेन च भयेन वा ॥ ८ ।
 आपन्नता हि भुञ्जन्ति राजान्नन्तु वसुन्धरे ।
 दशवर्षसहस्राणि पच्यन्ते‡ नरके नराः ॥ ९ ।
 भगवद्वचनं श्रुत्वा कम्पिता च वसुन्धरा ।
 दिनानि सप्त दश च भयन्तीव्रमजायत ॥ १० ।

* द्वात्रिंशत्परिकीर्त्तितेति (ग) । † अपराधानिति साधु । ‡ पचन्ते इति (क), (ख) ।

ततो दीनमना भूत्वा सा मही शंसितव्रता ।

उवाच मभुरं वाक्यं सर्व्वलोकसुखावहम् ॥ ११ ।

धरण्युवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देव हृदये हि व्यवस्थितम् ।

को नु दोषोऽस्ति राज्ञां हि तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ १२ ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा सर्व्वधर्मविदां वरः ।

प्राह नारायणो वाक्यं धर्मकामां वसुन्धराम् ॥ १३ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन गुह्यमेतदनिन्दिते ।

राजान्नन्तु न भोक्तव्यं शुभैर्भागवतैः सदा ॥ १४ ।

यद्यप्येष समत्वेन राजा लोके प्रवर्त्तते ।

राजसन्तामसं वापि कुर्व्वन् कर्म सुदारुणम् ॥ १५ ।

अपि वा गर्हितं तेन राजान्नन्तु वसुन्धरे ।

धर्मसम्भारणार्थाय न तु मे रोचते भुवि ॥ १६ ।

ततो यद्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यथा राजान्तु भोज्यं वै शुद्धैर्भागवतैर्नरैः ॥ १७ ।

स्थापयित्वा तु मां देवि विधिदृष्टेन कर्मणा ।

धनधान्यसमृद्धानि दत्त्वा भागवतैरपि ॥ १८ ।

सिद्धं भागवतैश्चान्नं मम प्रापणशेषकम् ।

भुञ्जानसु वरारोहे न स पापेन लिप्यते ॥ १९ ।

एवं विष्णुवचः श्रुत्वा धरणी शंसितव्रता ।

वराहरूपिणं देवं प्रत्युवाच वरानना ॥ २० ।

धरण्यवाच ।

राजान्नन्तु नरो भुक्ता शुद्धो भागवतः शचिः ।
कर्माणा केन शुद्धेत तन्मे ब्रूहि जनार्दन ॥ २१ ॥

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्त्वं भोक्तुं भाषमे ।
तरन्ति पुरुषा येन राजान्नस्योपभुञ्जकाः ॥ २२ ॥
एकं चान्द्रायणं कृत्वा तमकच्छञ्च पुष्कलम् ।
कुर्यात्सान्तपनञ्चैकं शीघ्रं मुच्यन्ति* किल्बिषात् ।
न तस्य चापराधोऽस्ति वसुधै वै वचां मम ॥ २३ ॥
एवमेव न भोक्तव्यं राजानं वै कदाचन ।
ममात्र पूजाकामेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ २४ ॥

इति वराहपुराणं भगवच्छास्त्रं राजान्नप्रायश्चित्तं नाम

त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

एकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

दन्तकाष्ठमखादित्वा यो हि मामुपसर्पति* ।
पूर्वकालकृतं कर्म तेन चैकेन नश्यति ॥ १ ॥

* मुच्यन्ते इति साध ।

अतः परं (ग) पृष्ठके श्लोक एको नास्ति ।

नारायणवचः श्रुत्वा पृथिवी धर्म्मसंयिता ।
विष्णुभक्तसुखार्थाय हृषीकेशमुवाच ह ॥ २ ।

धरण्युवाच ।

सर्वकालकृतं कर्म्म क्षेपेन महताऽनघ ।
कथमेकापराधेन सर्वमेव प्रणश्यति ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन कथ्यमानं मयाऽनघे ।
येन चैकापराधेन पूर्वकर्म्म प्रणश्यति ॥ ४ ।
मनुष्यः किल्बिषो भद्रे कफपित्तसमन्वितः ।
पूयगोणितसम्पूर्णं दुर्गन्धि सुखमस्य तत् ॥ ५ ।
तत्सर्व्वबीजं नश्येत् दन्तकाष्ठस्य भक्षणात् ।
शुद्धिर्भागवती चैव आचारेण विवर्जिता ॥ ६ ।

धरण्युवाच ।

दन्तकाष्ठमखादित्वा यः कर्म्माणि करोति ते ।
प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि येन धर्म्मो न नश्यति ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

एवमेतन्महाभागे यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि हीदं ते यथा शुध्यन्ति मानवाः ॥ ८ ।
आकाशशयनङ्गत्वा दिनानि द्वे च पञ्च च ।
अभुक्तदन्तकाष्ठाश्च एवं शुध्यन्ति मानवाः ॥ ९ ।
एवं ते कथितं भद्रे दन्तकाष्ठस्य भक्षणम् ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
कुतस्तस्यापराधोऽस्ति एवमेव न संशयः ॥ १० ।

इति वराहपुराणे दन्तकाष्ठाभक्ष्यप्रायश्चित्तं
नामैकविंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वाविंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गत्वा तु मैथुनं भद्रे अस्नातो यः समस्पृशेत् ।
रेतः पिबति दुर्बुद्धिः सहस्रं नव पञ्च च ॥ १ ।
एतन्नारायणाच्छ्रुत्वा सा मही शंसितव्रता ।
ततो दीनमना भूत्वा प्रोवाच मधुसूदनम् ॥ २

धरण्युवाच ।

किमिदं भाषसे देव धर्म्मं भीषणसङ्कटम् ।
कथमेवं पुमान्धै स रेतःपानपरो भवेत् ।
एतन्मे परमं दुःखं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि इदं गुह्यमनुत्तमम् ।
चिह्नमेतद्वरारोहे आधिचारविनिश्चयः ॥ ४ ।

पुरुषः स्त्रीषु कर्माणि यो विकुर्वीत निर्घृणः ।
 दृष्टं तस्यापराधस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ५ ।
 एवमेतद्वरारोहे यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
 अपराधस्य दोषेण विशुद्धिश्च न जायते ॥ ६ ।
 प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि रागदोषेण दोषितम् ।
 गृहस्थाः पुरुषा भद्रे मम कर्मपरायणाः ॥ ७ ।
 यावक्तेन त्रयं क्षिप्त्वा पित्र्याक्तेन दिनत्रयम् ।
 वायुभक्षं दिनं त्वेकं ततो मुच्येत किल्बिषात् ॥ ८ ।
 य एवं कुरुते भूमे विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 ज्ञात्वा कर्मपराधन्तु न स पापेन लिप्यते ॥ ९ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे मिथुनं योऽभिगच्छति ।
 प्रायश्चित्तं महाभागे मम लोकसुखावहम् ॥ १० ।

सृष्ट्वा तु मृतकं भद्रे नरं पञ्चत्वमागतम् ।
 मम शास्त्रं वह्निष्कृत्वा यः श्मशानं प्रपद्यते ॥ ११ ।
 पितरस्तस्य सुत्रोणि आत्मनश्च पितामहाः ।
 श्मशाने जम्बुका भूत्वा भक्षयन्ति शवांस्तथा ॥ १२ ।
 ततो हरेर्वचः श्रुत्वा धर्मकामा वसुधरा ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सर्व्वलोकहिताय वै ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

तव नाथ प्रपन्नानां क पापं विद्यते प्रभो ।
 प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि येन मुच्यन्ति* किल्बिषात् ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

शृणु सुन्दरि तत्त्वेन यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ।
 कथयिष्यामि ते हीदं शोभनं पापनाशनम् ॥ १५ ।
 एकाहारो दिनागस्तत्र विरात्रं चाप्यगोषितः ।
 पञ्चगव्यं ततः पीत्वा ततो मुच्यति* किल्बिषात् ॥ १६ ।
 शवे सृष्टेऽपराधस्य एष ते कथितो विधिः ।
 सर्वथा वर्जनीयं वै सर्वभागवतेन तु ॥ १७ ।
 य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
 विमुक्तः सर्वपापेभ्यो नापराधोऽस्ति तस्य वै ॥ १८ ।
 नारीं रजस्वलां सृष्ट्वा यो मां सृगति निर्भयः ।
 रागमोहेन संयुक्तः कामेन च वशीकृतः ॥ १९ ।
 वर्षाणान्तु सहस्रैकं रजः पिबति निर्घृणः ।
 अन्यथ जायते देवि दरिद्रो ज्ञानमूर्खवान् ॥ २० ।
 न च विन्दति चात्मानं पतितो नरकं यथा ।
 अपराधमिमङ्गत्वा तत्रैवं नास्ति संशयः ॥ २१ ।

धरण्युवाच ।

तव देव प्रपन्नानां मोक्षं संसारसागरात् ।
 अपराधसमायुक्तस्तव कर्मपरायणः ।
 कर्मणा येन शुध्येत तन्मे ब्रूहि जनार्दन ॥ २२ ।

वराह उवाच ।

सृष्ट्वा रजस्वलां नारीं नरो मद्भक्तितत्परः ।

* मुच्यते इति साधु । । अपराधी न विद्यते इति (ग) ।

तपः कृत्वा त्रिरात्रन्तु आकाशगयने वसेत् ॥ २३ ।

शुद्धो भागवतो भूत्वा मम कर्मपरायणः ।

एवङ्गत्वा महाभागे प्रायश्चित्तं मम प्रियम् ॥ २४ ।

मुच्यते किल्बिषाहेवि आचारेण वहिष्कृतः ।

एतत्ते कथितं भद्रे यत्सृष्ट्वा तु रजस्वलाम् ॥ २५ ।

सृष्ट्वा तु मृतकं देवि यो मत्तन्त्रेषु तिष्ठति ।

शतं वर्षसहस्राणि गर्भेषु परिवर्तते ॥ २६ ।

दशवर्षसहस्राणि चण्डालश्चैव जायते ।

अन्यः सप्तसहस्राणि मण्डूकश्च* शतं समाः ॥ २७ ।

मत्तिका त्रीणि वर्षाणि टिट्ठिभैकादश† समाः ।

दंष्ट्रो वै सप्त चान्यानि ककलासो भवेत्समाः ॥ २८ ।

हस्ती वर्षशतञ्चैव खरो हात्रिंशकं भवेत् ।

माज्जारो नव वर्षाणि वानरो दश पञ्च च ॥ २९ ।

एवं स चात्मदोषेण मम कर्मपरायणः ।

प्राप्नोति सुमहदुःखं देवि चैवं न संग्रयः ॥ ३० ।

ततो हरेर्वचः श्रुत्वा दुःखेन परिपृच्छती ।

सर्वसंसारमोक्षाय प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ ३१ ।

धरण्युवाच ॥३

किमिदं भाषसे देव मानुषाणां दुरासदम् ।

वाक्यश्रीषण्मत्यन्तं‡ मम मर्मप्रभेदकम् ॥ ३२ ।

* कन्दूकश्चेति (ग) । † डिट्ठिभैकादशमिति (ग) । ‡ (ग) पुस्तके एष पाठोनास्ति । § भीषणकश्चेति (ग) ।

आचाराच्च परिभ्रष्टस्तव कर्मपरायणः ।

यथा तरतिः दुर्गाणि प्रायश्चित्तं तथा वन्द ॥ ३३ ।

श्रुत्वा पृथ्वास्तथा वाक्यं लोकनाथो जनार्दनः ।

धर्मसंरक्षणार्थाय प्रत्युवाच वसुधराम् ॥ ३४ ।

वराह उवाच ।

सृष्ट्वा तु मृतकं भूमे मम कर्मपरायणः ।

एकाहारं ततस्मिष्टेद्दिनानि दग्ध पञ्च च ॥ ३५ ।

तत एवं विधिङ्गत्वा पञ्चगव्यन्तु प्राशयेत् ।

शुद्धभावं विशुद्धात्मा कर्मणा च न लिप्यते ॥ ३६ ।

एतत्ते कथितन्देवि सृष्ट्वा मृतकमेव च ।

दोषश्चैवं विबुडार्थं यत्त्वया पूर्वमिच्छितम् ॥ ३७ ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

अपराधविमुक्तो वै मम लोकं स गच्छति ॥ ३८ ।

इति वराहपुराणे मृतकस्य स्पर्शनप्रायश्चित्तं नाम

द्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

सृशमानेन मां भूमे वातकर्म प्रमुच्यते* ।

एवञ्च पुरुषो युक्तो वायुपीडितमानसः ॥ १ ।

मत्तिका पञ्च वर्षाणि त्रीणि वर्षाणि मूषकः ।

श्वा चैव त्रीणि वर्षाणि कूर्मो वै जायते नव ॥ २ ।

एष वै तापनं देवि मोहनं मम साम्प्रतम्† ।

यो वै शास्त्रं विजानाति मम कर्मपरायणः ।

श्रुत्वा वाक्यं हृषीकेशं प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ ३ ।

धरण्युवाच ।

अतुलं लभते पापं तव कर्मपरायणः ।

तस्य देव सुखार्थाय विशुद्धिं वक्तुमर्हसि ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

शृणु कात्स्न्येन मे देविः‡ कथ्यमानं मयाऽनघे ।

अपराधमिमङ्गत्वा सन्तरेद्येन कर्मणा ॥ ५ ।

पावकेन दिनं त्रीणि नक्तानि च पुनस्त्रयः§ ।

कर्म चैवं ततः कृत्वा स च मे नापराध्यति ।

सर्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ६ ।

* सृशमानीऽथ मां देवि वातकर्म प्रमुच्यतीति (ग) । सृशता, सृशन् वा साधु ।
‡ शंसतीति (क), (ख) । † शृणु क्रमेण मे देवि इति (ग) । § नक्तेन च पुनस्त्रय
ते (ग) । उभयत्रापि त्रय इति पुंस्त्वमार्थं त्रीणीति साधु ।

एतत्ते कथितं भद्रे महत्कर्मापराधिनः ।
 दोषश्चैव गुणश्चैव यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ ७ ।
 शृणु तत्त्वेन मे भूमे कथ्यमानं मयाऽनघे ।
 पुरीषं मुच्यते यस्तु मम कर्म समाचरन् ॥ ८ ।
 दिव्यवर्षसहस्रन्तु रौरवे नरके वसेत् ।
 पुरीषं भक्षयेत्तत्र मम कर्मपरायणः ॥ ९ ।
 प्रायश्चित्तं वदाम्यत्र येन मुच्येत किल्बिषात् ।
 मम कर्मपरिमर्शो विह्वलेनान्तरात्मना ॥ १० ।
 एकं जलमयीं शय्यामेकमाकाशशायिनीम् ।
 एवङ्गत्वा विधानन्तु सोऽपराधात्प्रमुच्यते ॥ ११ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे पुरीषं यः समुत्सृजेत् ।
 मङ्गलेषु विशालाक्षि अपराधविनिश्चयः ॥ १२ ।

इति वराहपुराणे मरुत्कर्म्म पुराणोत्तमं प्रायश्चित्तं नाम
 त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

मुक्ता तु मम कर्माणि मम कर्मपरायणः ।
 प्रायश्चित्तविधिन्देवि यस्तु वाक्यं प्रभाषते ।

मूर्खो भवति सुश्रोणि मम कर्मपरायणः ॥ १ ।
 प्रायश्चित्तविधिन्देवि येन मुच्येत किल्बिषात् ।
 आकाशशयनं कृत्वा दिनानि दश पञ्च च ।
 मुच्यते किल्बिषात्तत्र देवि चैवं न संशयः ॥ २ ।

इति भीमत्यागप्रायश्चित्तम् ।

वराह उवाच ।

भूषितो नीलवस्त्रेण यो हि मामुपपद्यते ।
 वर्षाणां हि शतं पञ्च कृमिर्भूत्वा स तिष्ठति ॥ ३ ।
 तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि अपराधविगोधनम् ।
 प्रायश्चित्तं विशालाक्षि येन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ४ ।
 व्रतं चान्द्रायणकृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 मुच्यते किल्बिषाङ्गमे एवमितन्न संशयः* ॥ ५ ।

अविधानेन संस्पृश्य यो हि मामुपसर्पति ।
 स मूर्खः पापकर्मा च मम विप्रियकारकः ॥ ६ ।
 तेन दत्तं वरारोहे गन्धमाल्यसुगन्धितम् ।
 प्रापणञ्च न गृह्णामि मृष्टञ्चापि कदाचन ॥ ७ ।
 ततो नारायणवचः श्रुत्वा सा संशितव्रता ।
 उवाच मधुरं वाक्यं धर्मकामा वसुधरा ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

यन्मान्त्वं भाषसे नाथ आचारस्य व्यतिक्रमम् ।

* अतः परं (ग) पुस्तके इति नीलवस्त्रप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्तते ।

उपसृश्य समाचारं रहस्यं वक्तुमर्हसि ॥ ८ ।
 केन कर्मविधानेन भूत्वा भागवता भुवि ।
 उपसृश्योपसर्पन्ति तव कर्मपरायणाः ॥ १० ।
 एतन्मे संशयः* देव परं कौतूहलं हि मे ।
 तव भक्तसुखार्थाय निष्कलं वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्त्वं भीरु भापसे ।
 कथितं मम तत्त्वेन गुह्यमेतत्परं महत् ॥ १२ ।
 विमुच्य सर्वकर्माणि यां हि मामुपसर्पति ।
 तस्य वै शृणु सुश्रोणि उपसृश्य च या क्रिया ॥ १३ ।
 भूत्वा पूर्वमुखस्तत्र पादौ प्रक्षाल्य चाम्बुभिः ।
 उपसृश्य यथान्यायं तिस्रो वै गृह्य मृत्तिकाः ॥ १४ ।
 ततः प्रक्षालितं हस्तं जलेन तदनन्तरम् ।
 सप्तकोशं ततो गृह्य जलेन क्षालयेत्ततः† ॥ १५ ।
 पादमेकैकशस्तद्वत्पञ्च पञ्च वदेत्ततः ।
 कोशौ सम्मृज्यतां‡ तत्र यदीक्षेत§ मम प्रियम् ॥ १६ ।
 त्रीणि कोशान्पिवेत्तत्र सर्वपापविशोधनम्॥ ।
 कराभ्यां मुखं मार्ज्येत्॥ सर्वमिन्द्रियनिग्रहम् ॥ १७ ।

* अत्र कौतूहलमर्थम्, एष मे संशय इति साधु । + मुखं प्रक्षालयेत्तर्थात् (ग) ।
 † सम्मृज्यतां तर्थात् (ग) । § यदीक्षेत मम प्रियमिति (ग) ; तत्र इच्छेदिति साधु ।
 ¶ सर्वकर्मविशोधनमिति (ग) । ॥ मुखमित्यत्र कन्दोभङ्ग आर्पणं, मार्ज्येतेति आर्पणम् ।

प्राणायामन्ततः कृत्वा मम चिन्तापरायणः ।
 कर्मणा विधिदृष्टेन कुर्यात्संसारमोक्षणम् ॥ १८ ।
 त्रीणि* वारान् स्पृशेत्तत्र शिरो ब्रह्मणि संस्थितः ।
 त्रीणि वारान् पुनस्तत्र उभे ते कर्णनासिके ॥ १९ ।
 स्पृशेत्† निष्कलस्तत्र योहि यत्र प्रतिष्ठितः ।
 विन्निपेक्षीणि वाराणि‡ सलिलं प्रवरं त्रयम् ॥ २० ।
 एवमुक्तस्य कर्त्तव्यं ममाभिगमनेषु च ।
 उपस्पृश्य तनुं वामे§ यदीक्षित प्रियं मम ॥ २१ ।
 एवञ्च कुर्वतस्तस्य मम कर्मव्यवस्थितः ।
 अपराधं न विन्देत् एवं देवि न संशयः ॥ २२ ।
 ततो नारायणवचः श्रुत्वा देवी वसुधरा ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सर्व्वभागवतां प्रियम् ॥ २३ ।
 धरण्युवाच ।
 उपस्पृश्य विधानेन यस्तु कर्माणि चाप्नुयात् ।
 तापनं शोधनञ्चैव तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ २४ ।
 वराह उवाच ।
 शृणु तत्त्वेन मे भूमे इमं गुह्यमनिन्दिते ।
 यां गतिञ्च प्रपद्यन्ते मम कर्मवह्निष्कृताः ॥ २५ ।
 व्यभिचारञ्च मे कृत्वा यश्च मामुपसर्पति ।
 दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।

* त्रीनिति साधु । एवं परत्रापि । † स्पृशेदिति साधु । स्पृशेत्तदिति (ग) ।

‡ त्रीन् वारानिति साधु । § चान्ते इति (ग) ।

कृमिर्भूत्वा यथान्यायं तिष्ठते* नात्र संशयः ॥ २६ ।
 प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य मूर्खस्य माधवि ।
 यच्च कृत्वा महाभागे कृतकृत्यः पुनर्भवेत् ॥ २७ ।
 महासान्त्वनं कृत्वा तप्तकच्छञ्च निष्कलम् ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यो मम ये च मर्ते स्थिताः ॥ २८ ।
 अनेन विधिना कृत्वा प्रायश्चित्तं यशस्विनि ।
 किल्बिषात्तु प्रमुक्तास्ते गच्छन्ति† परमां गतिम् ॥ २९ ।
 यस्मै क्रोधसमाविष्टो मम भक्तिपरायणः‡ ।
 स्पृशेत् मम गात्राणि चित्तं कृत्वा चलाचलम् ॥ ३० ।
 न चाहं रागमिच्छामि क्रुद्धमेव यशस्विनि ।
 इच्छामि च सदा दान्तं शुभं भागवतं शुचिम् ।
 पञ्चेन्द्रियसमायुक्तं लाभालाभविवर्जितम् ।
 अहङ्कारविनिर्मुक्तं कर्मण्यभिरतं मम ॥ ३१ । ३२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वरानने ।
 मां यदा लभते क्रुद्धः शुद्धो भागवतः शुचिः ॥ ३३ ।
 चिल्ली जातो वर्षशतं श्येनो वर्षशतं पुनः ।
 मेकस्मिंशतवर्षाणि§ यातुधानः पुनर्दृश ॥ ३४ ।
 अपुमान् षट् च वर्षाणि॥ रेतीभक्षन् जायते ।
 अश्वो जायेत सुग्रीणि पञ्च सप्त तथा नव ॥ ३५ ।

* तिष्ठतीति साध । † विप्रमुक्तास्तु गच्छन्तीति (क), (ख) । ‡ मम कर्मपरायण इति (ग) । § सङ्क्रीडो विंशत्यवर्षाणांति (ग) । ॥ षट्पञ्चवर्षाणांति (ग) ।

गृध्रो द्वात्रिंशवर्षाणि चक्रवाको दश० ॥ ११ ॥

शैवालभक्षिता चैव ह्याकाशगमनन्तथा ॥ ३६ ।

ब्राह्मणो जायते भूमे क्रोधस्य च पथे स्थितः* ।

आत्मकर्मापराधिन प्राप्तः संसारसागरे ॥ ३७ ।

धरण्यवाच ।

अहो वै परमं गुह्यं यत्त्वया पूर्वभाषितम् ।

जातं मे विह्वलं चित्तं न स्थिरं जायते क्वचित् ॥ ३८ ।

यत्त्वया भाषितं हीदं भक्तानाञ्च दुरासदम् ।

श्रुत्वा सुदुस्तरं सारं भीतास्मि परिदेविता ॥ ३९ ।

नाहमाज्ञापयामि त्वां देवदेव जगत्पते ।

मम चैव प्रियार्थाय सर्व्वलोकसुखावहम् ॥ ४० ।

येन मुच्यन्तिः‡ संशुद्धा बुधाः कर्मपरायणाः ।

अल्पसत्त्वा गतभया लोभमोहसमन्विताः ।

तरन्ति येन दुर्गाणि प्रायश्चित्तञ्च मे वद ॥ ४१ ।

ततः कमलपत्राक्षो वराहः सम्मुखे स्थितः§ ।

सनत्कुमारो मे भक्तो पुनर्नारायणोऽब्रवीत् ॥ ४२ ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा ब्रह्मणश्च सुतो मुनिः ।

सनत्कुमारो योगज्ञः प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४३ ।

धन्या चैव सुभाग्या च यत्त्वया परिशुद्धितम् ।

वराहरूपी भगवान् सर्व्वमायाकरण्डकः ॥ ४४ ।

* दशैव चेति (ग) । † मण्डूकस्य पथे स्थित इति (ग) । ‡ मुच्यन्ते इति साधु ।

§ अत संस्थित इति (ग) ।

किं त्वया भाषितो देवि सर्वयोगाङ्गयोगवित् ।

देवो नारायणस्तत्र सर्वधर्माविदां वरः ॥ ४५ ।

कुमारवचनं श्रुत्वा स महीं प्रत्यभाषत ।

शृणु तत्त्वेन मे ब्रह्मन्यन्मया परिपृच्छितम् ।

कार्यं क्रियाञ्च योगञ्च आध्यात्मं पार्थिवस्थितम् ॥ ४६ ।

एतन्मे पृच्छते ब्रह्मन्देवो नारायणः प्रभुः ।

ततो मां भाषते ब्रह्मन्विष्णुर्मायाकरण्डकः ॥ ४७ ।

क्रुद्धा भागवता ब्रह्मन्येन शुद्धास्ति किल्बिषात् ।

कृत्वा तेन व्रतञ्चैव मम कर्मपरायणः ॥ ४८ ।

पष्ठे काले तु भुञ्जीत गृहभिक्षामनिन्दिताम् ।

अटौ भिक्षा यथान्यायं शुद्धभागवतां* गृहे ॥ ४९ ।

य एतेन विधानेन ब्रह्मकर्माणि कारयेत् ।

मुच्यते किल्बिषात्तस्मादेवमाह जनार्दनः ॥ ५० ।

यदीच्छसि परां सिद्धिं विष्णुलोकं जनार्दनात्† ।

शीघ्रमाराधयेद्विष्णुं द्विजमुख्यो न संशयः ॥ ५१ ।

ततो भूमेर्वचः श्रुत्वा ब्रह्मणश्च सुतो मुनिः ।

प्रत्युवाच विशालाक्षीं धर्माकामो वसुन्धराम् ॥ ५२ ।

अहो गुह्यं रहस्यञ्च यत्त्वया देवि भाषितम् ।

तस्य ये मुखनिष्क्रान्ता धर्मास्तान्वक्तुमर्हसि ॥ ५३ ।

धरण्युवाच ।

ततः स पुण्डरीकाक्षः शङ्खचक्रगदाधरः ।

* भागवतामिति आर्थं, भागवतानामिति माधु । † द्विजीत्यत्र इति (क) ।

धराहरूपी भगवान् लोकनाथोजनार्हिनः ।

उवाच मधुरं वाक्यं मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ॥ ५४ ।

भक्तकर्मसुखार्थाय गुणवित्तसमन्विताम् ।

अनेनैव विधानेन आचारेण समन्वितः ।

देवि कारयेत* कर्म मम लोकाय गच्छति ॥ ५५ ।

क्रुद्धेन न च कर्त्तव्यं लोभेन त्वरया न च ।

मत्पूजनं विधानेन यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ५६ ।

ये मां देवि यजिष्यन्ति क्रोधन्यक्त्वा जितेन्द्रियाः ।

संसारन्ते न गच्छन्ति अपराधविवर्जिताः† ॥ ५७ ।

वराह उवाच

अकर्मण्येन पुष्पेण यो मामर्चयते भुवि ।

पातनन्तस्य वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ॥ ५८ ।

नाहं तत्प्रतिगृह्णामि न च ते वै मम प्रियाः ।

मूर्खा भागवता देवि मम विप्रियकारिणः ॥ ५९ ।

पतन्ति नरके घोरै रौरवे तदनन्तरम् ।

अज्ञानस्य च दोषेण दुःखान्यनुभवन्ति च ॥ ६० ।

वानरो दश वर्षाणि मार्जारश्च त्रयोदश ।

मूकः पञ्च च वर्षाणि बलीवर्हश्च षादश ॥ ६१ ।

कागश्चैवाष्टवर्षाणि मासं वै‡ ग्रामकुक्कुटः ।

त्रीणि वर्षाणि महिषो भवत्येव न संशयः ॥ ६२ ।

* कारयेदिति साधु । † अतः परं (ग) पस्तके इति कुड्प्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो वर्तते । ‡ मासौ द्वाविंशति (ग) ।

एतत्ते कथितं भद्रे पुष्पं यन्मे न रोचते ।

अकर्म्मण्यं विशालाक्षि पुष्पं ये च ददन्ति वै ॥ ६३ ।

धरण्युवाच ।

भगवन् यदि तुष्टोऽसि विशुडेनान्तरात्मना ।

येन शुध्यन्ति ते भक्तास्तव कर्म्मपरायणाः ॥ ६४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ।

प्रायश्चित्तं महाभागे येन शुध्यन्ति मानवाः ॥ ६५ ।

एकाहारं ततः कृत्वा मासमेकं वराननः ।

वीरासनविधींश्चैव कारयेत्सप्त सप्त च ॥ ६६ ।

चतुर्थ्यभक्ष्यमेकेन मासेन घृतपायसम् ।

यावकान्नं* दिनत्रीणि वायुभक्षं दिनत्रयम् ॥ ६७ ।

य एतेन विधानेन देवि कर्म्माणि कारयेत् ।

सर्वपापप्रमुक्तश्च समं लोकं स गच्छति ॥ ६८ ।

इति वराहपुराणं अकर्म्मण्यप्रायश्चित्तं नाम

चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

रक्तवस्त्रेण संयुक्तो यो हि मामुपसर्पति ।

तस्यापि शृणु सुश्रीणि कर्म संसारमोक्षणम् ॥ १ ।

रजस्वलासु नारीषु रजो यत्तत्प्रवर्तते ।

तेनासौ रजसा पुष्टो कर्मदापेण जानतः* ॥ २ ।

वर्षाणि दश पञ्चैव वसते तत्र निश्चयः ।

रजो भूत्वा महाभागे रक्तवस्त्रपरायणः ॥ ३ ।

प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य कायविशोधनम् ।

येन शुद्ध्यन्ति ते भूमे पुरुषाः शास्त्रनिश्चिताः ॥ ४ ।

एकाहारन्ततः कृत्वा दिनानि दश सप्त च ।

वायुभक्षो दिनत्रीणि दिनमेकं जलाशनः ॥ ५ ।

एवं स मुच्यते भूमे मम विप्रियकारकः ।

प्रायश्चित्तं ततः कृत्वा ममासौ रोचते सह ॥ ६ ।

एतत्ते कथितं भूमे रक्तवस्त्रविभूषिते ।

प्रायश्चित्तं महाभागे सर्वसंसारमोक्षणम्† ॥ ७ ।

यस्तु मामन्यकारेषु विना दीपेन सुन्दरि ।

सृशते‡ च विना शास्त्रं त्वरमाणी विमोहितः ।

* जानन्निति साधु । † अत्र (ग) पुस्तके रक्तवस्त्रपरिधानप्रायश्चित्तमित्यधिकः पाठो

वर्तते । ततः परं वराह उवाच इत्यपि च । ‡ सृशतीति साधु ।

पतनं तस्य वक्ष्यामि शृणुष्व त्वं वसुन्धरे ।
 तेन क्लेशं समामाय क्लिश्यते च नराधमः ॥ ८८ ।
 अर्था भूत्वा महाभागं एकं जन्म तर्मा मयः ।
 सर्वांगी सर्वभक्षश्च मानवः सोऽभिजायते ।
 अनन्यमानसो भूत्वा भूमे ह्येतत्प्रसाधयेत् ॥ ९० ।
 प्रायश्चित्तमवक्ष्यामि अश्वकारे तु यः पुरा ।
 संस्पृशत्सोऽपि धर्मात्मा येन लोकं मम व्रजेत् ॥ ९१ ।
 अक्ष्णोः राच्छादनङ्गत्वा दिनानि दश पञ्च च ।
 एकाहारं ततः कृत्वा दिनविंशसमाहितः ॥ ९२ ।
 यस्य कस्यापि मासस्य एकमिव च हादशीम् ।
 एकाहारस्ततो भूत्वा निग्रीडेच्च जलाग्नः ॥ ९३ ।
 ततो यवान्नभुञ्जीत गोमूत्रेण तु पाचितम् ।
 प्रायश्चित्तेन चैतेन मुच्यते पातकात्ततः ॥ ९४ ।
 यः पुनः क्षणवस्तेन मम कर्मपरायणः ।
 देवि कर्माणि कुर्वीत तस्य वै पातनं शृणु ॥ ९५ ।
 शुणो वै पञ्चवर्षाणि लाजवास्तुसमाश्रयः ।
 पञ्च वर्षाणि नकुलो दश वर्षाणि कच्छपः ॥ ९६ ।
 एवं भ्रमति संसारे मम कर्मपरायणः ।
 पारावतेषु जायेत नव वर्षाणि पञ्च च ॥ ९७ ।

* अवक्ष्यामिति (क), (ख) । † अत्र (ग) पुस्तके अश्वकारप्रायश्चित्तं ततः वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

जातो ममापराधेन स्थितः पारावतो भुवि ।
तिष्ठते मम पार्श्वेषु यत्रैवाहं प्रतिष्ठितः ॥ १८ ।
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि तस्य संसारमोक्षणे ।
येनासौ लभते सिद्धिं कृष्णवस्त्रापराधतः ॥ १९ ।
सप्ताहं यावकं भुक्त्वा त्रिरात्रं मक्तुपिण्डिकाम् ।
त्रीणि पिण्डांस्तिरात्रन्तु एवं मुच्येत किल्बिषात् ॥ २० ।
य एतेन विधानेन देवि कर्माणि कारयेत् ।
शुचिर्भागवतो भूत्वा मम मार्गानुसारतः* ।
न स गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति† ॥ २१ ।
वाससा चाविधौतेन यो मे कर्माणि कारयेत् ।
शुचिर्भागवतो भूत्वा मम मार्गानुसारकः ॥ २२ ।
तस्य दोषं प्रवक्ष्यामि अपराधं वसुधरे ।
पतन्ति येन संसारं वाससोच्छिष्टकारिणः ॥ २३ ।
देवि भूत्वा गजो मत्तस्तिष्ठत्येकं नरो भुवि ।
उद्ग्रथ्यैकं भवेज्जन्म जन्म चैकं वृकस्तथा ॥ २४ ।
गोमायुरेकं जन्मापि जन्म चैकं हयस्तथा ।
सारङ्गस्त्वेकजन्मा वै सुगो भवति वै ततः ॥ २५ ।
सप्तजन्मान्तरं पश्चात्ततो भवति मानुषः ।
मङ्गलश्च गुणज्ञश्च मम कर्म्मपरायणः ।

* सारग इति (ग) । † अतः परं (ग) पुस्तके इति कृष्णवस्त्रापराधप्रायश्चित्तम् ।

।राह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

निरपराधो दत्तय अहङ्कारविवर्जितः ॥ २६ ।

धरण्युवाच ।

श्रुतमेतन्मया देव यत्त्वया समुदाहृतम् ।

संसारं वामसोच्छिष्टा येन गच्छन्ति मानुषाः ॥ २७ ।

प्रायश्चित्तञ्च मे ब्रूहि सर्वकर्मसुखावहम् ।

किल्बिषाद्येन मुच्यन्ते तव कर्मपरायणाः ॥ २८ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि कथ्यमानं मयाऽनघे ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि मम कर्मपरायणः ॥ २९ ।

यावत्केन दिनं त्रीणि पिण्यार्केन दिनत्रयम् ।

पर्णभक्तो दिनत्रीणि पयोभक्तो दिनत्रयम् ॥ ३० ।

पायसेन त्रिरात्रन्तु वायुभक्तो दिनत्रयम् ।

एवङ्कृत्वा महाभागे वामसोच्छिष्टकारिणः ।

अपराधत्र विन्देरन् संसारं न प्रयान्ति च* ॥ ३१ ।

श्वानोच्छिष्टन्तु† यो दद्यान्मम कर्मपरायणः ।

पापन्तस्य प्रवक्ष्यामि संसारे च महद्भयम् ॥ ३२ ।

श्वानो वै सप्त जन्मानि गोमायुः सप्त वै तथा ।

उलूकः सप्त वर्षाणि‡ पश्याज्जायेत मानुषः ॥ ३३ ।

विशुद्धात्मा श्रुतिज्ञश्च मद्भक्तश्चैव जायते ।

* (ग) पुनर्के अतः परमधीतवामःप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्तते ।

† श्वानोच्छिष्टमिति आर्षे, गनोच्छिष्टमिति साध । । मम जन्मानोति (ग) ।

गृहे भागवतोत्कृष्टे अपराधविवर्जितः ॥ ३४ ।

शृणु तत्त्वेन वसुधे प्रायश्चित्तं मर्होजसम्* ।

तरन्ति मानुषा येन त्यक्त्वा संसारसागरम् ॥ ३५ ।

मूलभक्षो दिनत्रीणि फलाहारो दिनत्रयम् ।

शाकभक्षो दिनत्रीणि पर्याभक्षो दिनत्रयम् ॥ ३६ ।

दध्याहारो दिनत्रीणि पायसेन दिनत्रयम् ।

वाद्याहारो दिनत्रीणि स्नानङ्गत्वा दृढव्रतः ॥ ३७ ।

एवं दिनान्येकविंशत्कृत्वा वै शुभलक्षणम् ।

अपराधं न विन्देत् स लोकाय गच्छति ॥ ३८ ।

भुक्त्वा वराहमांसन्तु यश्च मामिह सर्पति ।

पातनं तस्य वक्ष्यामि यथा भवति सुन्दरि ॥ ३९ ।

वराहो दश वर्षाणि कृत्वानुचरते वने ।

व्याधो भूत्वा महाभागे समाः पञ्च च सप्त च† ॥ ४० ।

ततश्च मूषको भूत्वा वर्षाणि च चतुर्दश ।

एकोनविंशतिवर्षाणि‡ यातुधानश्च जायते ॥ ४१ ।

शल्लको चाष्टवर्षाणि जायते भवने बहु

व्याघ्रस्त्रिंशच्च वर्षाणि जायते पिशिताशनः ॥ ४२ ।

एवं संसारिताङ्गत्वा वराहामिषभक्षकः ।

जायते विपुले सिद्धे कुले भागवते तथा ॥ ४३ ।

* मर्होजसमिति (ग) । † अतः परं (ग) पुस्तके भूत्वा समाः सप्त सप्त तिष्ठते तत्र कले इत्यधिकः पाठो वर्तते । ‡ अद्वैताक्षराधिकाच्छन्दीदीपः ।

हृषीकेशवचः श्रुत्वा सर्व्वं सम्पूर्णलक्षणम् ।
 शिरसा चाञ्जलिं कृत्वावाक्यञ्चेदमुवाच ह ॥ ४४ ।
 एतन्मे परमं गुह्यं तव भक्तसुखावहम् ।
 वराहमांसभक्षणं येन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ४५ ।
 तरन्ति मानुषा येन तिर्य्यक्संसारसागरात् ।
 गोमयेन दिनं पञ्च कणाहारेण सप्त वै ॥ ४६ ।
 पानीयन्तु ततो भुक्त्वा तिष्ठेत्सप्तदिनं ततः ।
 अक्षारलवणं सप्त सक्तुभिश्च तथा त्रयः ॥ ४७ ।
 तिलभक्षो दिनान् सप्त पाषाणस्य च भक्षकः ।
 पर्यो भुक्त्वा दिनं सप्त कारयेद्बुद्धिमान्मनः ॥ ४८ ।
 चान्तं दान्तं तथा कृत्वा अहङ्कारविवर्जितः ।
 दिनान्येकोनपञ्चाशच्चरेत्कृतविनिश्चयः ॥ ४९ ।
 विमुक्तः सर्व्वपापिभ्यः ससंज्ञो विगतज्वरः ।
 कृत्वा मम च कर्म्मणि मम लोकाय गच्छति* ॥ ५० ।
 जालपादं भक्षयित्वा यम् मासुपसर्पति ।
 जालपादस्ततो भूत्वा वर्षाणि दश पञ्च च ॥ ५१ ।
 कुम्भीरो दश वर्षाणि पञ्चवर्षाणि शूकरः ।
 तावद्भूमति संसारे मम चैवापराधतः ॥ ५२ ।
 कृत्वा तु दुष्करं कर्म्म जायते विपुले कुले ।

* (ग) पुस्तके इति वराहमांसभक्षणप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठो वर्त्तते ।

शुद्धो भागवतश्रेष्ठो ह्यपराधविवर्जितः ।

सर्वकर्माण्यतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ५३ ।

प्रायश्चित्तं प्रयत्स्यामि जालपादस्य भक्षणे ।

तरन्ति मनुजा येन घोरसंसारसागरात् ॥ ५४ ।

यावकान्नं दिनत्रीणि वायुभक्षी दिनत्रयम् ।

फलभक्षी दिनत्रीणि तिलभक्षी दिनत्रयम् ॥ ५५ ।

अक्षारलवणान्नाशी पुनस्तत्र दिनत्रयम् ।

पञ्चदश दिनान्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ ५६ ।

जालपादापराधस्य एवं कुर्वीत शोधनम् ।

विनीतात्मा शुचिर्भूत्वा य इच्छेत्सुन्दरां गतिम् ॥ ५७ ।

इति वराहपुराणे जालपादभक्षणापराधप्रायश्चित्तं नाम

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

दीपं स्पृष्ट्वा तु यो देवि मम कर्माणि कारयेत् ।

तस्यापराधाहै भूमेः पातं प्राप्नोति मानवः ।

तच्छृणुष्व महाभागे कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ १ ।

जायते षष्टिवर्षाणि कुष्टी गात्रपरिप्लुतः ।

चाण्डालस्य गृहे तत्र एवमेतन्न संशयः ॥ २ ।
 एवं भुक्त्वा तु तत्कर्म मम तेने मृतो यदि ।
 मद्भक्त्येव जायेत शुद्धे भागवते गृहे । ३ ।
 प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि दीपस्य स्पर्शनाद्भुवि ।
 तरन्ति मनुजा येन कष्टं चाण्डालयोनिषु ॥ ४ ।
 यस्य कस्यापि मासस्य शुक्लपक्षे च द्वादशी ।
 चतुर्थभक्तमाहारमाकाशशयने स्वपेत् ॥ ५ ।
 दीपं दत्त्वापराधाहं तरन्ति मनुजा भुवि ।
 शुचिर्भूत्वा यथान्यायं मम कर्मपथे स्थितः ॥ ६ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे स्पर्शने दीपकस्य तु ।
 संसारशोधनञ्चैव यत्कृत्वा लभते शुभम्* ॥ ७ ।

श्मशानं यो नरो गत्वा अस्त्रात्वेव तु मां स्पृशेत् ।
 मम दोषापराधस्य शृणु तत्त्वेन यत्फलम् ॥ ८ ।
 जम्बूको जायते भूमी वर्षाणां नव पञ्च च ।
 गृध्रसु सप्त वर्षाणि जायते खचरेश्वरः ॥ ९ ।
 चरन्ती मानुषं मांसमुभौ† ती गृध्रजम्बुको ।
 पिशाचो जायते तत्र वर्षाणि नव पञ्च च ।
 ततस्तु कुणपोच्छिष्टं त्रिंशद्वर्षाणि खादति ॥ १० ।
 ततो नारायणाच्छ्रुत्वा धरणी वाक्यमब्रवीत् ।

* अतः परं (ख) पुस्तके दीपस्पर्शापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः
 पाठोऽस्ति । † मांसं भूमी इति (ग) ।

एतन्मे परमं गुह्यं लोकनाथ जनार्दन ।
 परं कौतूहलन्देव निखिलं वक्तुमर्हसि ॥ ११ ।
 श्मशानं पुण्डरीकाक्ष ईश्वरेण प्रशंसितम् ।
 किन्त्वत्र त्रिगुणन्देव पवित्रे शिवभाषिते ॥ १२ ।
 स तत्र रमते नित्यं भगवांस्तु महामतिः* ।
 कपालं गृह्य+ देवोऽत्र दीप्तिमन्तं महौजसम् ॥ १३ ।
 प्रशंसितञ्च रुद्रेण भवता किं विनिन्दितम् ।
 श्मशानं पद्मपत्राक्ष रुद्रस्य च निशि प्रियम् ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि इदमाख्यानमुत्तमम् ।
 अद्यापि ते न जानन्ति अनघे शंसितव्रताः ॥ १५ ।
 कृत्वा सुदुष्करं कर्म सर्वभूतपतिं हरिम् ।
 हत्वा च बालान् वृद्धांश्च त्रिपुरे रूपिणीः स्त्रियः ॥
 तेन पापेन सम्बद्धो न शक्नोति विचेष्टितुम् ।
 प्रनष्टमानसैश्वर्यो नष्टा माया च योगिनः ॥ १६।१७ ।
 विवर्णवदनो भूत्वा तिष्ठते स महेश्वरः ।
 तत्र स्थाने शिवो भूमे गणैः सर्वैः समावृतः ॥ १८ ।
 नष्टमायं ततो देवि चिन्तयामि वसुन्धरे ।
 ततो ध्यातो मया देवि गङ्गरः पुनरेष्यति ॥ १९ ।
 यावत्पश्यामि तन्देवं देवि दिव्येन चक्षुषा ।

नष्टं मायाबलं रुद्रं सर्वभूतमहेश्वरम् ॥ २० ।
 ततोऽहं तव गत्वा तु यष्टुकामन्वियम्बकम् ।
 नष्टसंज्ञो हतज्ञानो नष्टयोगबलोऽबलः ॥ २१ ।
 तत ईयां मया चोक्तो वाक्यमिव सुखावहम् ।
 किमिदन्तिष्ठसे रुद्र कश्मलेन समावृतः । २२ ।
 त्वं कर्ता च विकर्ता च विकाराकार एव च ।
 त्वं वैशाम्ब्यः । त्रियोगश्च त्वं योनिस्त्वम्परायणम् ॥ २३ ।
 त्वमपदेवदेयादिस्त्वं माम त्वं तथा दिगः
 किञ्च वृथामि चामानं गणे परिश्रुतो भवान् ॥ २४ ।
 किमिद् देवदेव्यग विवर्णेः पृथुलोचनः ।
 तन्ममाचक्ष्व तत्त्वेन यत्पृष्टोऽमि मया भवान् ॥ २५ ।
 स्मर योगश्च मायाश्च पश्य विष्णोर्महात्मनः ।
 तव चैव प्रियार्थाय येनाहमिह चागतः ॥ २६ ।
 ततो मम वचः श्रुत्वा लब्धसंज्ञो महेश्वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं पापसन्तमलोचनः ॥ २७ ।
 शृणु तत्त्वेन मे देव कीऽन्याऽप्येवं करिष्यति ।
 देवं नारायणश्चैकं सर्वलोकात्महेश्वरम् ॥ २८ ।
 हं विष्णो त्वत्प्रसादेन देवत्वञ्चैव साधव ।
 लब्धोयोगश्च साक्षाच्च जातोऽस्मि विगतज्वरः ॥ २९ ।
 त्वत्प्रसादेन जातोऽस्मि पूर्णाम्बुरिव सागरः ।

अहत्त्वान्तु विजानामि मान्त्वं जानासि माधव ॥ ३० ।
 आवयोरन्तरं काऽपि न पश्यति जनाईन ।
 ब्रह्माण्तु विजानाति नावयोरन्तरेण हि ।
 साधु विष्णो महाभाग सर्व्वमायाकरण्डक ॥ ३१ ।
 एवं मद्यं हरो वाक्यमुक्त्वा भुतमहेश्वरः ।
 मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय पुनः प्रोवाच माधवि ॥ ३२ ।
 तव विष्णोः प्रमादेन मया तच्चिपुत्रं हतम् ।
 निहता दानवास्तव गर्भिण्यश्च निपातिताः ॥ ३३ ।
 बालवृद्धा हतास्तव विम्फुरन्तो दिगो दग ।
 तस्य पापस्य द्रोपेण न गक्तामि विचेष्टितुम् ॥ ३४ ।
 प्रमदयोगमायश्च नष्टेश्वर्यश्च माधव ।
 किङ्कर्त्तव्यं मया विष्णो पापावस्थेन सम्प्रति ॥ ३५ ।
 विष्णो तत्त्वेन मे ब्रूहि शोधनं पापनाशनम् ।
 येन वै कृतमात्रेण शुद्धो मुच्येय किल्बिषात् ॥ ३६ ।
 एवं चिन्तात्मनस्तस्य मया रुद्रस्य भाषितम् ।
 कपालमालां गृहीत्वा समलो* गच्छ शङ्कर ॥ ३७ ।
 ममैवं वचनं श्रुत्वा भगवान्परमेश्वरः ।
 उवाच मां पुनर्व्यक्तं मां बोधय जगत्पते ।
 कीदृशः समलो विष्णो यत्र गच्छामहे वयम् ॥ ३८ ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा शङ्करस्य महेश्वरि ।

तत्पापशोधनार्थाय मया वाक्यं प्रभाषितम् ॥ ३८ ।

श्मशानं समलं रुद्र पृतिकाः त्रणगन्धिकः ।

स्वयं तिष्ठन्ति ते तत्र मनुजा विगतस्मृहाः ॥ ४० ।

तत्र गृहाः कपालानि रम तत्रैव शङ्कर ।

तत्र वर्षमहस्त्राणि दिव्यान्विव दृढप्रतः ॥ ४१ ।

ततो भक्षय मांसानि पापक्षयचिकीर्षुकः ।

हतानां चैव मांसानि ये च भोज्यास्तव प्रियाः ॥ ४२ ।

एवं सर्वैर्गणैः साङ्गे वस तत्र मनिधितः ।

पूर्णं वर्षमहस्त्रे तु स्थित्वा त्वं समलः पुनः ।

गच्छायमपदं पथाङ्गातमस्य महामुनेः ॥ ४३ ।

तत्र ज्ञाप्यसि चात्मानं गीतमाश्रमसंस्थितः ।

प्रामादाङ्गातममुनेर्भवतां गतकिल्बिषः ॥ ४४ ।

सततं पापसम्पन्नं कपालं शिरसि स्थितम् ।

ऋषिः पातयितुं शक्नोत्वप्रसादान्न संग्रहः ॥ ४५ ।

एवं रुद्रं वरं दत्त्वा तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ।

रुद्रोऽपि भ्रमते तत्र श्मशाने पापसंहते ॥ ४६ ।

अतो न रोचते भूमे श्मशानं मे कदाचन ।

यत्र रुद्रकृतस्यापं स्थितङ्गिल भयावहम् ॥ ४७ ।

एतत्ते कथितम्भद्रे श्मशानं मे जुगुप्सितम् ।

विना तु कृतसंस्कारो मम कर्मपरायणः ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि येन शुध्यति किल्बिषात् ॥ ४८ ।

कृत्वा चतुर्थभक्त्युद्दिनानि दश पञ्च च ।

आकाशगगनं कुर्यादेकवस्त्रः कुशासने ॥ ४९ ।

प्रभाते पञ्चगव्यञ्च पातव्यं कर्मगोधनम् ।

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो मम लोकाय गच्छति ॥ ५० ।

पिण्याकं भक्षयित्वा तु यो देवमुपसर्पति ।

तस्य वै शृणु सूर्याणि प्रायश्चित्तं सुगोधनम् ॥ ५१ ।

उलूको दश वर्षाणि कच्छपम् समास्त्रयः ।

जायते मानवस्तत्र मम कर्मपरायणः ॥ ५२ ।

यांस्तु दीपान्प्रपश्यन्ति संसारोऽस्मिन्वसुन्धरे ।

तस्य वक्ष्यामि सूर्याणि प्रायश्चित्तं महौजसम् ॥ ५३ ।

किल्बिषाद्येन मुच्येत संसारान्तञ्च गच्छति ।

यावकेन दिनैकन्तु गोमूत्रेण च कारयेत् ॥ ५४ ।

रात्रौ वीरासनं कुर्यादाकाशगगनेऽवसेत् ।

स न गच्छति संसारं मम लोकाय गच्छति ॥ ५५ ।

वराहमांसेन तु यो मम कुर्वीत प्रापणम् ।

मूर्खः स पापकर्मा च मम कर्मपरायणः ।

यांस्तु दीपान्प्रपद्येत संसारञ्च वसुन्धरे ॥ ५६ ।

* अतः परं (ग) पुस्तके श्मशानप्रवेशपराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठो वर्तते । + प्रपश्यन्तीति साधः । † कुर्यादाकाशगगने इति (ग) । § अतः परं (ग) पुस्तके पिण्याकभक्षणप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठो वर्तते ।

यावद्दीम वराहस्य मम गात्रेषु संस्थितम् ।
 तावद्वर्षसहस्राणि नरके पच्यते भुवि ॥ ५७ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 वराहेण तु मांसिन यम् कुर्वीति प्रापणम् ॥ ५८ ।
 यावत्तत्तनुसंस्थन्तु भाजने तु प्रतिष्ठितम् ।
 तावत्स पततेऽ देवि सौकरीं यानिमास्थितः ॥ ५९ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 यां गतिं सम्पद्येत मम कर्मपरायणः ॥ ६० ।
 अन्धा भूत्वा ततो देवि जन्म चैवं प्रतिष्ठितम् ।
 एवं गत्वा तु संसारं वराहमांसप्रापणात् ।
 जायते विपुले मिडे कुले भागवत शुचिः ॥ ६१ ।
 विनोतः कृतसंस्कारो मम कर्मपरायणः ।
 द्रव्यवान् गुणवांश्चैव रूपवान् ग्रीलवान् शुचिः ॥ ६२ ।
 प्रायश्चित्तस्म्यवक्ष्यामि तस्य कायविशोधनम् ।
 किंलिप्ताद्येन मुच्येत मम कर्मपरायणः ॥ ६३ ।
 फलाहारो दिनान्मम सप्त मृत्लागनस्तथा ।
 दिनानि सप्त तिष्ठेत सप्त वै पायमेन च ॥ ६४ ।
 तन्नेण सप्त दिवसान् सप्त पावकभोजनः ।
 प्रायश्चित्तान्महाभाग मम लोकाय गच्छति ॥ ६५ ।

३ पततीति माधु . + (ग) पुष्पकेतः परं वराहमांसप्रापणापराधप्रायश्चित्तम् ।

।। उवाच इत्यधिकः पाठो दृश्यते ।

मय्यम्पीत्वा वरारोहे यन् मामुपमर्षति ।
 तत्र दीपमवव्यामि शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥ ६६ ।
 दशवर्षमहस्त्राणि दरिद्रो जायते पुनः ।
 ततो भवेत्पूतात्मा मद्भक्तः स न संशयः ॥ ६७ ।
 यन् भागवतोभूत्वा कामरार्गेण मोहितः ।
 दीक्षितः पिवते मय्यम्प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ६८ ।
 अन्यत्र ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 अग्निवर्णां सुरां पोत्वा तेन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ६९ ।
 य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।
 न स लिप्यति पापेन संनारश्च न गच्छति ॥ ७० ।

कौसुमश्चैव यः शाकं भक्षयेन्मम पूजकः ।
 नरकं पच्यते घोरं दश पञ्च च स्मरः ॥ ७१ ।
 ततो गच्छेच्छ्रयानो च त्रीणि वर्षाणि जम्बुकः ।
 वर्षमेकं ततः शुध्यन्मत्कर्माणि रतः शुचिः ॥ ७२ ।
 मम लोकमवाप्नोति शुद्धोभूत्वा वसुन्धरे ॥ ७३ ।
 ततो भूमिर्वचः श्रुत्वा प्रत्यवाच पुनर्हरिम् ।
 कुसुमशकनेवेद्यप्रापणं च किल्बिषात् ।
 कथं मुच्येत देवेश प्रायश्चित्तं वद प्रभो ॥ ७४ ।

वराह उवाच ।

यो मे कुसुमशक्तेन प्रापणं कुरुते नरः ।

१ (ग) पुष्पकैः, परं मद्यपानप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिक पाठो दृश्यते ।
 स्मर इति (ग) । २ मत्कर्मानिरतः शुचिरिति (ग) ।

दशवर्षसहस्राणि नरके परिपश्यते ॥ ७५ ।

प्रायश्चित्तमवक्ष्यामि तच्च मे वदतः शृणु ।

भक्षणे तु कृते कुर्याच्चान्द्रायणमतन्द्रितः ।

प्रापणे तु कृते कुर्याद्वादशाहं पयोव्रतम् ॥ ७६ ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

न स लिप्येत पापेन मम लोकश्च गच्छति* ॥ ७७

यः पारक्येण वस्त्रेण न धूतेन च माधवि ।

प्रायश्चित्तीभवेन्मुखी† मम कर्मपरायणः ॥ ७८ ।

करोति मम कर्माणि सृशते‡ मां तदा स्थितः ।

मृगो वै जायते देवि वर्षाणि त्रीणि सप्त च ॥ ७९ ।

हीनपादेन जायेत चैकञ्जम् वसुन्धरे ।

मूर्खश्च क्रोधनश्चैव मङ्गलश्चैव जायते ॥ ८० ।

तस्य वक्ष्यामि सुश्रोणि प्रायश्चित्तं महौजसम् ।

येन गच्छति संसारं मम भक्तौ व्यवस्थितः ॥ ८१ ।

अष्टभक्तं ततः कृत्वा मम भक्तिपरायणः ।

माघस्यैव तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशीम् ॥ ८२ ।

तिष्ठेज्जलाशये गत्वा शान्तो दान्तो यतव्रतः ।

अनन्यमानसो भूत्वा मम चिन्तापरायणः ॥ ८३ ।

प्रभातायान्तु शर्व्वर्यामुदिते तु दिवाकरे ।

* (ग) पुस्तकेऽतः परं कुसुमशकभक्षणप्रापणकथीः प्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्य-
धिकः पाठः । † प्रायश्चित्ताद्भवेन्मुखं इति (ग) । ‡ सृशतीति साधु ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा मम कर्माणि कारयेत् ॥ ८४ ॥

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति* ॥ ८५ ॥

अकृत्वा यो नवान्नानि मम कर्मपरायणः ।

ततो भागवतो भूत्वा नवान्नं यो न कारयेत् ।

पितरस्तस्य नाश्रन्ति वर्षाणि दश पञ्च च ॥ ८६ ॥

अदत्त्वा यस्तु भुञ्जीत नवान्नानि कदाचन ।

न तस्य धर्मो विद्येत एवमेतन्न संशयः ॥ ८७ ॥

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि येन तस्मात्प्रमुच्यते ।

प्रायश्चित्तं महाभागे मम भक्तसुखावहम् ॥ ८८ ॥

उपवासं त्विरात्रन्तु तत एकेन वा पुनः ।

आकाशशयनङ्गत्वा चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ८९ ॥

एवं तत्र विधिङ्गत्वा उदिते च दिवाकरे ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥ ९० ॥

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

सर्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति† ॥ ९१ ॥

अदत्त्वा गन्धमाल्यानि यो मे धूपं प्रयच्छति ।

कुणपो जायते भूमे यातुधानो न संशयः ॥ ९२ ॥

वर्षाणि चैकविंशानि श्रयस्कारनिवासकः ।

* (ग) पुस्तकेऽतः परं परकीयवस्त्रापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठः ।

† (ग) पुस्तकेऽतः परं नृवाग्रभक्षणप्रायश्चित्तम् । वराह उवाचैत्यधिकः पाठः ।

तिष्ठतेऽत्र महाभागे एवमेतन्न संशयः ॥ ८३ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि येन मुच्येत किल्बिषात् ॥ ८४ ।

यस्य कस्यचिन्मामस्य शक्तपत्नस्य दादगोम् ।

उपोष्य चाष्टभक्तान् दुर्गैकादशमेव च ॥

प्रभातायान्तु सर्व्वार्थ्यामुदितं रविमण्डले ।

पञ्चगव्यं ततः पीत्वा शीघ्रं मुच्यति-॥ किल्बिषात् ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

तानि तानि तरन्त्येनः॥ सर्व्व एव पितामहाः॥ ८७ ।

वहन्नूपानर्ही पद्भ्यां यम्पु मासुपचङ्क्रमेत् ।

चर्मकारम्पु जायेत वर्षाणान्तु त्रयोदश ॥ ८८ ।

तज्जन्मनः परिभ्रष्टः सूकरो जायते पुनः ।

सूकरत्वात्परिभ्रष्टः श्वा भवेच्च जुगुप्सितः ॥ ८९ ।

ततः श्वत्वात्परिभ्रष्टो मानुषेषूपजायते ।

मद्भक्तस्य विनीतस्य अपराधविवर्जितः ।

मुक्ताम्पु सर्व्वसंसारान्मम लोकाय गच्छति ॥ १०० ।

य एतेन विधानेन वसुधे कर्म कारयेत् ।

न स लिप्येत पापेन एवमेतन्न संशयः॥ १०१ ।

* तिष्ठतीति साधु । + मुच्येत इति साधु । † तरन्त्येवेति (ग) । § अतः परं (ग) पुनर्कं गन्धसाध्यदानं विना धूपदाने प्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इत्यधिकः पाठः । ॥ शूकरत्वादिति (ग) । ॥ उपानहापराधप्रायश्चित्तम् । वराह उवाच इति (ग) पुनर्कं अधिकः पाठः ।

भेरीशब्दमकृत्वा तु यस्तु मां प्रतिबोधयेत् ।
 वधिरोजायते भूमे एकं जन्म न संशयः ॥ १०२ ।
 तस्य वक्ष्यामि सुयोगि प्रायश्चित्तं मम प्रियम् ।
 किल्बिषाद्येन मुच्येत भेरीताडनमोहितः ॥ १०३ ।
 यस्य कस्यचिन्मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
 आकाशगयनङ्गत्वा शीघ्रं मुच्येत किल्बिषात् ॥ १०४ ।
 य एतेन विधानेन वसुधे कर्म कारयेत् ।
 अपराधत्र गच्छेत मम लोकाय गच्छति* ॥ १०५ ।
 अन्नभुक्ता बहुतरमजीर्णेन परिप्लुतः ।
 उद्गारेण समायुक्तः अस्नात उपसर्पति ॥ १०६ ।
 एकजन्मनि श्वा चैव वानरश्चैव जायते ।
 एकस्मिञ्जन्मनि च्छागः शृगालश्चैकजन्मनि ॥ १०७ ।
 एकजन्म भवेदन्यो मूषिको जायते पुनः ।
 तारितो ह्येष संसाराज्जायते विपुले कुले ॥ १०८ ।
 शुद्धोभागवतः श्रेष्ठस्त्वपराधविवर्जितः ।
 प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि मम भक्तसुखावहम् ॥ १०९ ।
 किल्बिषाद्येन मुच्येत मम भक्तिपरायणः ।
 त्रिदिनं पावकाहारी मूलाहारी दिनत्रयम् ॥ ११० ।
 पायसेन दिनत्रीणि त्रिदिनं शक्नुना तथा ।

त्रिदिनं वायुभक्षोऽपि आकाशशयनस्तिकम् ॥ १११ ।

उत्थायापररात्रे तु कृत्वा वै दन्तधावनम् ।

पञ्चगव्यं पिवेच्चैव शरीरपरिशोधनम् ॥ ११२ ।

य एतेन विधानेन प्रायश्चित्तं समाचरेत् ।

न स लिप्येत पापेन मम लोकाय गच्छति ॥ ११३ ।

आख्यानानां महाख्यानं तपसाञ्च परन्तपः ।

अत्राहङ्गीर्तयिष्यामि ब्राह्मणभ्यां महेश्वरि ॥ ११४ ।

एष धर्मैश्च कीर्तिश्च आचाराणां महोजसाम् ।

गुणानाञ्च परं श्रेष्ठ ऋतीनाञ्च महाऋतिः* ॥ ११५ ।

य एतत्पठते नित्यं कल्यमुत्थाय मानवः ।

स पितृस्तारयेज्जन्तुर्दृश पूर्वाद्दिशापरान् ॥ ११६ ।

आरोग्याणां महारोग्यं मङ्गलानान्तु मङ्गलम् ।

रत्नानां परमं रत्नं सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ११७ ।

यस्तु भागवतो नित्यं पठते च दृढव्रतः ।

कृत्वा सर्वापराधानि न स पापेन लिप्यते ॥ ११८ ।

एष जप्यः प्रमाणञ्च सन्ध्यापासनमेव च ।

कल्यमुत्थाय पठते मम लोकाय गच्छति ॥ ११९ ।

न पठेन्मूर्खमध्ये तु कुशिक्षाणां तथैव च ।

दद्याद्भागवते श्रेष्ठे मम कर्मपरायणे ॥ १२० ।

एतत्ते कथितो देवि आचारस्य विनिश्चयः ।

पूर्वन्वया यत्पृष्टन्तु किमन्यच्छातुमिच्छसि ॥ १२१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे प्रायश्चित्तकर्ममूत्रं नाम

षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा तु विपुलं ह्येतदपराधविशोधनम् ।

कर्म भागवतं श्रेष्ठं सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ १ ।

अहो कर्म महाश्रेष्ठं भगवंस्तव भाषितम् ।

मम चैव प्रियार्थाय तव भक्तसुखावहम् ॥ २ ॥*

श्रुतं ह्येव महावाहो सर्व्वधर्मार्थसाधकम् ।

तव भक्तसुखार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ३ ।

किमुच्यते व्रतञ्चैव शुभं कुञ्जाम्बके† महत् ।

कतरच्चापि तच्छ्रेष्ठं क्षेत्रभक्तसुखावहम् ॥ ४ ॥

वराह उवाच ।

शृणु मे परमं गुह्यं यत्त्वया पृच्छितं‡ मम ।

* एष श्लोकः क खयोः पुस्तकयोर्नास्ति । † कुञ्जाम्बकं मन्ददिति (ग) । ‡ पृष्ट-

मम जेत्रं परञ्चैव शुद्धं भागवतप्रियम् ॥ ५ ।
 परं कीकामखं स्थानं तथा कुञ्जाम्बकं परम् ।
 परं सौकरवं स्थानं सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ ६ ।
 यत्र संस्था च मे देवि ह्युद्भूतासि रसातलात् ।
 यत्र भागीरथो गङ्गा मम सौकरवे स्थिता ॥ ७ ।

धरोवाच ।

केषु लोकेषु यान्तीश सौकरे ये मृताः प्रभो ।
 किं वा पुण्यं भवेत्तत्र स्नातस्य पिबतस्तथा ॥ ८ ।
 कति तीर्थानि पद्माक्ष जेत्रे सौकरवे तव* ।
 धर्मसंस्थापनार्थाय तद्विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यत्त्वं माम्परिपृच्छसि ।
 यां गतिन्ते प्रपद्यन्ते नराः सौकरवे मृताः ॥ १० ।
 यत्र स्नातस्य यत्पुण्यं गतस्य च मृतस्य च ।
 यत्र यानि च तीर्थानि मम संस्थानसंस्थिताः ॥ ११ ।
 शृणु पुण्यं महाभागे मम जेत्रेषु सुन्दरि ।
 प्राप्नुवन्ति महाभागे गत्वा सौकरवम्पति ॥ १२ ।
 दश पूर्वोपराथापि अपरे सप्त पञ्च च ।
 स्वर्गं गच्छन्ति पुरुषास्तेषां ये तत्र वै मृताः† ॥ १३ ।
 गमनादेव सुश्रोणि मुखस्य मम दर्शनात् ।

सप्तजन्मान्तरे भद्रे जायते विपुले कुले ॥ १४ ।
 धनधान्यसमृद्धेषु रूपवान् गुणवान् शुचिः ।
 मद्भक्तश्चैव जायेत मम कर्मपरायणः ॥ १५ ।
 एवं वै मानुषो भूत्वा अपराधविवर्जितः ।
 गमनन्तस्य जैत्रस्य मरणं तत्र कारणम् ॥ १६ ।
 ये मृतास्तस्य जैत्रस्य मौक्त्यस्य प्रभावतः ।
 शङ्खचक्रगदापद्मधनुर्हस्ताश्चतुर्भुजाः ।
 त्यक्त्वा कलेवरन्तूर्णं श्वेतद्वीपाय यान्ति ते ॥ १७ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तीर्थेषु तेषु स्नातव्यं यां प्राप्नोति परां गतिम् ॥ १८ ।
 चक्रतीर्थं महाभागे यत्र चक्रं प्रतिष्ठितम् ।
 शृणु पुण्यं तत्र भद्रे प्राप्नोति परमं नरः ॥ १९ ।
 चक्रतीर्थे नरो गत्वा नियतो नियताशनः ।
 वैशाखद्वादशीम्नाप्य स्नायाद्यो विधिपूर्वकम् ॥ २० ।
 दश वर्षसहस्राणि दश वर्षशतानि च ।
 धनधान्यसमृद्धौ हि जायते विपुले कुले ॥ २१ ।
 मद्भक्तश्चापि जायेत मम कर्मपरायणः ।
 अपराधं वर्जयति दीक्षितश्चैव जायते ॥ २२ ।
 भूत्वा वै मानुषस्तत्र तीर्थं संसारसागरम् ।
 तीर्त्वा चक्रगदाशङ्खपद्मपाणिश्चतुर्भुजः ॥ २३ ।

* तीर्थेषु स्नातव्यं यां प्राप्नोति परमां गतिमिति (क), (ख) पुस्तकयोः पाठस्तत्र च
 इत्युदीष्टः । † प्रतिष्ठितमिति (ग) ।

मम रूपधरः श्रीमान्मम लोके महीयते ।
 चक्रतीर्थे विशालाक्षि मरणे कृतकृत्यतः ॥ २४ ।
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य श्रीतुकामा वसुन्धरा ।
 शिरस्यञ्जलिमाधाय श्लक्ष्णमेतदुवाच ह ॥ २५ ।
 तत्र सौकरवे तीर्थे चन्द्रमास्वामतोषयत् ।
 एतदाचक्ष्व तत्त्वेन परं कौतूहलं हि मे ॥ २६ ।
 वसुधाया वचः श्रुत्वा विष्णुर्मायाकरण्डकः ।
 उवाच वाक्यं मेदिन्याः मेघदुन्दुभिनिःस्वनः ॥ २७ ।
 शृणु भूमे प्रयत्नेन कथ्यमानं मयानघे ।
 तस्य वै कारणं येन तेन चाराधितोऽस्म्यहम् ॥ २८ ।
 तस्य प्रीतोऽस्म्यहं देवि विशुद्धेनान्तरात्मना ।
 दर्शितश्च मया ह्यात्मा यो हि देवेषु दुर्कभः ॥ २९ ।
 रूपं सीमेन तद्वद्वा विसंज्ञस्तदनन्तरम् ।
 मद्भ्यः* द्रष्टुं न शक्नोति मम तेजःप्रमोहितः ॥ ३० ।
 ततो निमोलिताक्षेण कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
 न शक्नोति तथा वक्तुं भीरुः सन्त्रस्तलोचनः ॥ ३१ ।
 एवमेतद्विचेष्टन्तं† ब्राह्मणानामपीश्वरम् ।
 वाणीं सूक्ष्मां समादाय स सीमो नादितो मया ॥ ३२ ।
 किंवा फलं समुद्दिश्य तप्यसे सुमहत्तपः ।
 ब्रूहि तत्त्वेन मे सीम यत्ते मनसि वर्तते ।

सर्वं सम्पादयिष्यामि त्वत्प्रसादान्न संशयः ॥ ३३ ।
 मम वाक्यं ततः श्रुत्वा ग्रहाणां प्रवरेश्वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सोमतीर्थमवस्थितः ॥ ३४ ।
 भगवन् यदि तुष्टोऽसि मम चात्र ततः प्रभो ।
 योगनाथोजगच्छ्रेष्ठः सर्वयोगीश्वरेश्वरः ॥ ३५ ।
 यावल्लोका धरिष्यन्ति तावत्त्वयि जनार्दन ।
 अतुला त्वयि मे भक्तिर्भवेन्नित्यं सुनिश्चला ॥ ३६ ।
 यच्चापि मम तद्रूपं त्वया संस्थापितं प्रभो ।
 सप्तद्वीपेषु दृश्येत तत्र तत्रैव संस्थितम् ॥ ३७ ।
 सोम इत्येव यज्ञेषु पिबन्तु मम ब्राह्मणाः ।
 गतिः परमिका तेषां दिव्या विष्णो भवेद्यथा ॥ ३८ ।
 क्षीणस्तत्र त्वमावस्थां तत्र पिण्डपितृक्रिया ।
 प्रवर्तन्ते यथान्यायं भवेयं सौम्यदर्शनः ॥ ३९ ।
 अधर्मो च न मे बुद्धिर्भवेद्विष्णो कदाचन ।
 पतित्वच्चाथ गच्छेयमोषधीनां तथा कुरु ॥ ४० ।
 यदि तुष्टो महादेव आदिमध्यान्तवर्जितः ।
 मम चैव प्रियार्थाय एतन्मे* दीयतां वरः ॥ ४१ ।
 ततः सोमवचः श्रुत्वा तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ॥ ४२ ।
 एवं तप्तं महाभागे तपः सोमेन निश्चयात् ।
 प्राप्ता च परमा सिद्धिः सोमतीर्थेऽन्यदुर्लभा ॥ ४३ ।

स्नायाद्यः सोमतीर्थे तु मम कर्मपरायणः ।
 अष्टमेन तु भक्तेन मम कर्मविधौ स्थितः ।
 फलन्तस्य प्रवक्ष्यामि सोमतीर्थे नरस्य यत् ॥ ४४ ।
 यत्र तप्तन्तपस्तेन सोमेन सुमहात्मना ।
 पञ्चवर्षसहस्राणि एकपादेन तिष्ठता ।
 पञ्चवर्षसहस्राणि तथैवोर्द्ध्वमुखः स्थितः ॥ ४५ ।
 एवमुग्रन्तपः कृत्वा कान्तिमानभवच्च सः ।
 समापराधान्मृक्तश्च ब्राह्मणानां पतिस्तथा ॥ ४६ ।
 एवमेव महाभागे सोमतीर्थे कृतीदकः ।
 त्रिंशद्वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षशतानि च ।
 जायते ब्राह्मणः सुभ्रुः वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ४७ ।
 द्रव्यवान् गुणवाञ्छैव संविभागी यशस्विनि ।
 मद्भक्तश्चैव जायेत अपराधविवर्जितः ॥ ४८ ।
 स एष ब्राह्मणोभूत्वा संसारादिप्रमुच्यते ।
 तस्य चिह्नं प्रवक्ष्यामि सोमतीर्थस्य सुन्दरि ।
 तत्तीर्थं येन विज्ञेयं मम मार्गानुसारिणा ॥ ४९ ।
 वैशाखस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य षादशी ।
 प्रवृत्ते चान्यकारे तु यत्र कश्चिन्न दृश्यते ॥ ५० ।
 सोमेन च विना भूमिर्दृश्यते चन्द्रसप्रभा ।
 आलोकश्चैव दृश्येत सोमस्तत्र न दृश्यते ॥ ५१ ।

एवन्त्वां वच्मि हे भद्रे एष वै विस्मयः परः ।
 एतच्चिह्नं महाभागे पुण्ये सौकरवे मम ।
 सौमतीर्थे विशालाक्षि येन मुच्यन्ति* जन्तवः ॥ ५२ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 प्रभावमस्य क्षेत्रस्य विस्मयम्परमं महत्† ॥ ५३ ।
 अक्रामा तु मृता तीर्थे आत्मनः कस्मिन्निश्चयात् ।
 मम क्षेत्रप्रभावेण शृगाली मानुषी भवेत् ॥ ५४ ।
 राजपुत्री विशालाक्षी श्यामा सर्वाङ्गसुन्दरी ।
 गुणवद्रूपसम्पन्ना चतुःषष्टिकलान्विता ॥ ५५ ।
 तस्य पूर्व्वेण पार्श्वेन तीर्थं गृध्रवटं‡ स्मृतम् ।
 यत्राकामो मृतो गृध्रो मानुषत्वमुपागतः ॥ ५६ ।
 वाक्यं नारायणाच्छ्रुत्वा धरणी शुभलक्षणा ।
 उवाच मधुरं वाक्यं विष्णुभक्तसुखावहम् ॥ ५७ ।
 अहो तीर्थप्रभावो वै त्वया प्रोक्तो महान्मम ।
 यस्य देव प्रभावेण तिर्यग्योनित्वमागतौ ।
 गृध्रश्चैव शृगाली च प्राप्तौ वै मानुषीन्तनुम् ॥ ५८ ।
 स्नानेन तत्र तीर्थे च मरणाद्वा जनार्दन ।
 काङ्क्षति वै प्रपद्यन्ते तन्ममाचक्ष्व केशव ॥ ५९ ।
 चिह्नञ्च कीदृशन्तेषां ज्ञायन्ते येन ते तथा ।

* मुच्यन्ते इति साधु । † महदिति आर्षं महान्तमिति साधु । ‡ गृध्रवट-
 मिति (ग) ।

अक्रामावपि तौ चेचे प्राप्नौ तु परमां गतिम् ॥ ६० ।
 ततोमहीवचः श्रुत्वा विष्णुर्धर्मविदां वरः ।
 उवाच मधुरं वाक्यमर्थकामौ वसुधराम् ॥ ६१ ।
 शृणु तत्त्वेन मे भूमे यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
 उभौ तौः कारणाद्यन्मात्प्राप्तौ वै मानुषीङ्गतिम् ॥ ६२ ।
 तस्मिन् काले ह्यतिक्रान्ते मम कर्मविनिश्चयात् ।
 त्रेतायुगे ह्युपक्रान्ते ज्ञाते च युगसंस्थितौ ॥ ६३ ।
 तत्र राजा महाभागः स्वधर्मैकतनययः ।
 ब्रह्मदत्तेति* विख्यातः पुरं काम्पिन्नमास्थितः ॥ ६४ ।
 तस्य पुत्रोमहाभागः सर्वधर्मेषु निष्ठितः ।
 सीमदत्तेति विख्यातः कुमारः शुभलक्षणः ।
 पित्रर्थं मृगयां यातोमृगलिप्तुर्वने तदा ॥ ६५ ।
 अरण्ये स तदा गत्वा व्याघ्रसिंहनिषेविते ।
 न तत्र लभते किञ्चित्पितृकार्यं नराधिपः ॥ ६६ ।
 एवं हि भ्रमतस्तस्यः‡ शृगाली दक्षिणे तथा ।
 अङ्गमध्ये तु विद्धा सा स्फुरन्ती सर्वमङ्गला ॥ ६७ ।
 तथा सा वाणसन्तप्ता व्यथया च परिप्लुता ।
 पीत्वा सा सलिलं तत्र वृक्षं शाकोटकङ्गता ॥ ६८ ।
 आतपेन परिक्रान्ता वाणविद्धातुरा भृशम् ।

* उभौ तु इति (ग) । † ब्रह्मदत्त इतीति साधु । एवं परत्र सीमदत्त इतीति ।

‡ एवं सन्भ्रमतस्तस्येति (ग) ।

अकामा मुञ्चती प्राणांस्तीर्थं सोमात्मकम्प्रति ॥ ६८ ।

एतस्मिन्नन्तरे भद्रे राजपुत्रः क्षुधाहितः ।

प्राप्तो गृध्रवटं तीर्थं विश्रामन्तत्र चाकरोत् ॥ ७० ।

अथ पश्यति गृध्रं स वटशाखां समाश्रितम् ।

एकेन स तु वाणेन तथा गृध्रो निपातितः ॥ ७१ ।

स तत्र पतितो गृध्रो वटमूले यशस्विनि ।

गतासुर्नष्टसंज्ञो वै वाणभिन्नस्तथा हृदि ॥ ७२ ।

तं दृष्ट्वा पतितं गृध्रं राजपुत्रस्ततोष ह ।

तस्य च्छित्त्वा ततः पक्षी गृहीत्वा राजनन्दनः* ।

वाणपक्षान्विधातुञ्च सोमदत्तो गृहान्वयी ॥ ७३ ।

सोऽपि दीर्घेण कालेन अकामोऽपि मृतः खगः ।

जातः कलिङ्गराजस्य सुतो गुणविभूषितः ।

रूपवान् पण्डितश्चैव प्रजानन्दकरः सदा ॥ ७४ ।

तस्मिन्नाजनि नायासं कोऽपि कुत्रापि विन्दति ॥ ७५ ।

या सा शृगाली सञ्जज्ञे काञ्चीराज्ञो† गृहे सुता ।

रूपयुक्ता गुणवती दक्षाः‡ सर्वार्ङ्गसुन्दरी ॥ ७६ ।

चतुःषष्टिकलायुक्ता कोकिलेव सुखस्वरा ॥ ७७ ।

एवं प्रवर्तिते तत्र काञ्चीराज्ये कलिङ्गके ।

हार्दिक्यात्कीदृदाप्तीतिरन्योऽन्यकुलनिश्चयात् ।

* राजसत्तम इति (क), (ख) । † कालीराज्ञ इति (ग) । एव परत्रापि ।
दृष्टेति (ग) ।

भूमे मम प्रसादेन सम्बन्धो जायते ततः ॥ ७८ ।
 अथ दीर्घेण कालेन काञ्चीराजसुता तथा ।
 कलिङ्गराजपुत्रेण विधिना तु विवाहिता ॥ ७९ ।
 काञ्चीराजस्थोः प्रीत्या नानारत्नानि चाददत् ।
 भूषणानि च दिव्यानि गजाश्वमहिषीः स्त्रियः ॥ ८० ।
 ततः कलिङ्गराजोऽपि सबधकं निज सुतम् ।
 आदाय स्वगृहं यातस्तेन राज्ञातिमानितः ॥ ८१ ।
 एवं गच्छति काले वै दम्पत्योन्मथ्यमानयोः ।
 अन्यच्छिवाऽभवप्रीतो रोहिणीचन्द्रयारिव ॥ ८२ ।
 रैमतुस्तोऽविहारिषु देवतायतनेषु च ।
 वर्तन् चोपवने चैव ये केचिन्नन्दनोपमाः ॥ ८३ ।
 भर्तारं सा न पश्येच्चैकदाचिदपि पार्श्वतः ।
 नष्टं मन्येत चात्मानं राजपुत्री यमस्विनी ॥ ८४ ।
 न चेत्पश्यति भार्यां स्वां सोऽपि राजन्यनन्दनः ।
 आत्मानं मन्यते प्रीत्या नष्टप्रायं वसुन्धरे ॥ ८५ ।
 दिने दिने तयोरेव वर्द्धते प्रीतिरुत्तमा ।
 नान्तरं पश्यते कश्चित्पुरुषः पुण्यकर्म्मणोः ॥ ८६ ।
 सोऽपि बुद्ध्या सुशीलेन कृतेन च वसुन्धरे ।
 कलिङ्गस्तोषयामास पौराञ्जानपदांस्तथा ॥ ८७ ।

* आह्वयति (ग) । † तुष्यतीति साधु । ‡ रैमतुरिति आर्थे रैमाते इति साधु । § यत्किञ्चिन्नन्दनोपममिति साधु । ¶ पश्यतीति साधु ।

अन्तःपुरे तु या नार्थः कलिङ्गेषु धरे तयोः ।
 ताभ्यां सन्तोषिताः सर्वाः शीलेन स्वगुणैस्तथा ॥ ८८ ।
 एवमवर्द्धिता ताभ्यां प्रीतिः पूर्वं यशस्विनि ।
 रमते तत्र चान्योऽन्यं शचीवासवयोरिव ॥ ८९ ।
 अथ प्रणयपूर्वं सा कान्तं सर्वाङ्गसुन्दरी ।
 व्यजिज्ञपद्राजसुतं सौहृदेन यशस्विनी ॥ ९० ।
 किञ्चिदिच्छामि ते वक्तुं राजपुत्र यशोधन ।
 मम स्नेहाप्रियञ्चैव तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ९१ ।
 ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गस्य सुतः प्रभुः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं पद्मपत्रनिभेक्षणः ॥ ९२ ।
 यद्वदिष्यसि भद्रे त्वं यच्च तेऽस्ति मनीषितम् ।
 सर्व्वन्ते कथयिष्यामि श्रपे सत्येन सुन्दरि ॥ ९३ ।
 सत्यं मूलं ब्राह्मणानां विष्णुः सत्ये प्रतिष्ठितः ।
 तस्य मूलं तपो राज्ञि राज्यं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ ९४ ।
 नाहं मिथ्या प्रवक्ष्यामि कदाचिदपि सुन्दरि ।
 न मिथ्या पूर्व्वमुक्तं मे ब्रूहि किङ्करवाणि ते ॥ ९५ ।
 हस्त्यश्वरथरत्नानि यानानि च धनानि च ।
 अथवा परमग्रन्तु पट्टबन्धुङ्करोमि ते ॥ ९६ ।
 सा भर्तृवचनं श्रुत्वा काञ्चीराजस्य चात्मजा ।
 उभौ चरणी संगृह्य भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ९७ ।
 न चैव रत्नानीच्छामि हस्त्यश्वरथमेव च ।
 पट्टबन्धेन कथ्यञ्च यावद्व्रियति मे गुरुः ॥ ९८ ।

एका स्वपितुमिच्छामि मध्याह्ने तु तथाविधे ।

न चिरं बाल्यकालन्तु यथा कश्चिन्न पश्यति ॥ ८.८ ।

श्वशुरी यदि वा श्वश्रूर्यथैवान्या नराधिप ।

सुप्ता नैव च द्रष्टव्या व्रतमेतन्महर्त्तकम् ॥ १०० ।

आत्मनां वै गृहजना ये केचित्स्वजने जनाः ।

ते मां प्रसुप्तां पश्येयुः कदाचिदपि संस्थिताम् ॥ १०१ ।

ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गैश्चर्यवर्द्धनः ।

वाटमित्येव तां वाक्यं प्रत्युवाच वसुन्धरे ॥ १०२ ।

विस्त्रब्धा भव सुश्राणि कल्याणन यशस्विनि ।

न त्वां वै द्रक्ष्यते कश्चिच्छ्रयनीये महाव्रताम्* ॥ १०३ ।

एवं गच्छति काले तु तयोम्न तदनन्तरे ।

कलिङ्गा जरया युक्ता पुत्रं राज्येऽभ्यपेक्षयत् ॥ १०४ ।

राज्यं दत्त्वा वरारोहे यथान्यायं कुलोद्भवम् ।

कृत्वा निष्कण्टकं राज्यं दत्त्वा पञ्चत्वमागतः ॥ १०५ ।

एवमभ्युस्तताराज्यं पितुर्दत्तं यथाचितम्† ।

एकाकी स्वपते तत्र यत्र कश्चिन्न पश्यति ॥ १०६ ।

स तु दीर्घेण कालेन कलिङ्गवंशवर्द्धनः ।

सुतानजनयत्यञ्च आदित्यसमतेजसः ॥ १०७ ।

एवन्तु मानुषं लोकं मम मायाप्रमोहितम् ।

आत्मकर्म्मसु संयुक्तं चक्रवर्त्यरिवर्त्तते ॥ १०८ ।

जातो जन्तुर्भवेद्बालो बालोऽस्तु तरुणो भवेत् ।
 तरुणो मध्यमं याति पश्चाद्याति जरान्ततः ॥ १०८ ।
 बालो वै यानि कर्माणि करोत्यज्ञानतः स्वयम् ।
 न स लिप्यति* पापेन एवमेतन्न संशयः ॥ ११० ।
 ततः करिष्यतीराज्यन्निष्कण्टकमनामयम् ।
 सप्तसप्ततिवर्षाणि ह्यतीतानि यशस्विनि ॥ १११ ।
 अष्टसप्ततिमे वर्षे एकान्ते तु नराधिपः ।
 तमेव चिन्तयन्नर्थं मध्यमंस्थे दिवाकरे ॥ ११२ ।
 माधवस्य तु मामस्य शुक्लपत्ने तु दादृशी ।
 बुद्धिः सम्पद्यते तस्य प्रियादर्शनलालसा ॥ ११३ ।
 कोऽर्च्यस्तत्किं† व्रतञ्चास्या एषा स्वपिति निर्जने ।
 न सुप्ताया‡ व्रतं किञ्चिद्दृश्यते धर्मसञ्चयः ॥ ११४ ।
 न च विष्णुकृतं कर्म न चैवेश्वरचोदितम् ।
 मनुना वै कृतो धर्म एष चैव न दृश्यते ॥ ११५ ।
 न काप्यपकृतो§ धर्मो महानपि न योगिनाम् ।
 न तत्र एष विद्येत यश्चरेद्दत्तमीदृशम् ॥ ११६ ।
 वार्हस्पत्येषु धर्मेषु याम्येषु च न विद्यते ।
 न एष विद्यते तत्र सुप्ता चरति यद्वतम् ॥ ११७ ।
 भुक्ता तु कामभोगानि भुक्ता तु पिशितोदनम्॥ ।

* लिप्यते इति साधु । † कोऽर्च्यस्तत्किं व्रतञ्चास्या इति (क), (ख) । ‡ सुप्ताया-
 मति (ग) । § न काप्यपकृत इति बहुषु पाठः । ॥ आशितोदनमिति (क), (ख) ।

ताम्बूलं रक्तवस्त्रन्तु सुसूक्ष्मे पट्टवासमी ॥ ११८ ।
 सुगन्धैर्भूषिता गात्रे सर्व्वरत्नसमायुता ।
 मम कान्ता विगालाक्षी किमत्र चरते व्रतम् ॥ ११९ ॥
 कुप्येतापि तु सन्दृष्टा प्रिया मे कमलेक्षणा ।
 अवश्यमेव द्रष्टव्या चरति कीदृशं व्रतम् ॥ १२० ।
 किन्नरैः सुप्रलब्धैत वगीकरणमुत्तमम् ।
 अथ योगीश्वरी भूत्वा गच्छति यत्र रोचते ।
 अथवा चान्यमसृष्टा कामरोगिण्यं चावृताः ॥ १२१ ।
 एवञ्चिन्तयतस्तस्य अस्तं प्राप्तां दिवाकरः ।
 सवृत्ता रजनो मन्त्रः सर्व्वमार्थसखावहा ॥ १२२ ।
 ततो गात्रां व्यतीनायां प्रभातसमये शुभे ।
 पठन्ति मागधा वन्दिस्मृता वैतालिकास्तथा ॥ १२३ ।
 शङ्खदुन्दुभिनाद्वैद्य बाधिता वसुधाधिपः ।
 सर्व्वलोकहिताश्रया उदिते च दिवाकरे ॥ १२४ ।
 यत्तदा चिन्तितं पूर्वं द्रष्टुकामिन तां प्रियाम् ।
 सर्व्वचिन्तां परित्यज्य सा चिन्ता हृदि वर्त्तते ॥ १२५ ।
 स्नातस्तु विधिना सांध्यं क्षौमाभ्यामुपसंवृतः ।
 भूत्वा चात्मारयामास आज्ञां दत्त्वा यथोचितम् ॥ १२६ ।
 व्रतस्थं मान्तु यः स्पृशेन्नारी पुरुष एव च ।
 धर्म्ययुक्तेन दण्डेन मम वर्ध्या भवेत्तु सः ॥ १२७ ।

एवमाज्ञापयित्वा तु कालिङ्गा नृपतिः किल ।
 गतश्च त्वरया धीमान्प्रविष्टस्तत्र सुव्रते ॥ १२८ ।
 पर्यङ्कस्य तले तत्र राजा दर्शनलालसः ।
 विलोक्य तां वरारोहान्ततश्चिन्तापरायणाम् ॥ १२९ ।
 ततः कमलपत्राक्षी वेदनायासपीडिता ।
 रुजात्तां रुदते तत्र शिरोवेदनताडिता ॥ १३० ।
 किन्मया तु कृतं कर्म पूर्वमेव सुदुष्करम् ।
 येनाहमीदृशीं प्राप्ता दशां पुण्यपरिजयात् ।
 भर्ता च मां न जानाति क्लिश्यमानामनाथवत् ॥ १३१ ।
 अथ माङ्गिं कथं भर्ता मन्यते स्वजनांऽपि वा ।
 कथये किं शयाना तु सखीनां शयने स्थिता ॥ १३२ ।
 एवमत्र न युज्येत यन्मया परिचिन्तितम् ।
 किञ्च वात्मनि दुःखस्य सर्व्वमेतच्च ॥ युज्यते ॥ १३३ ।
 किञ्च मां वक्ष्यते भर्ता किञ्च मामितरे जनाः ।
 अन्यायेन व्रतञ्चीर्णं सर्व्वतो विकृतं भवेत् ॥ १३४ ।
 कदाचिदपि काले तु गच्छेत्सौकरवम्पति ।
 ततो ब्रूयामिदं वाक्यं यन्मे हृदयवतिष्ठते ॥ १३५ ।
 ततः प्रियावचः श्रुत्वा समुत्थाय ततो नृपः ।
 दोर्भ्यामालिङ्गा वै भार्यां वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १३६ ।
 किमिदं भाषसे । भद्रे आत्मानं न प्रशंससि ।

अशीच्या शीचती या तु यच्च निन्दसि चात्मनि ॥ १३७ ।

भिषजः किं न विद्यन्ते अष्टकर्म्मसमाहिताः ।

ये तु संस्थापयेयुस्ते शिरसांवेदनां पराम् ॥ १३८ ।

त्वया पूर्वं व्रतमिषावेदना यदि गोपिताः ।

येन वै क्लिश्यसे भद्रे गिरम्यसुखपीडिता ॥ १३९ ।

वायुना कफपित्तेन शोणितेन कफेन वा ।

सन्निपातस्य दापिण्येन दम्पीयते शिरः ॥ १४० ।

काले विकाले कृत्वा वै पित्ताद्रेकं यशस्विनि ।

अश्नासि पिणितं चाव्रन्तेनेदं दूष्यते शिरः ॥ १४१ ।

क्रियतेऽत्र गिरावेधा रुधिरस्ताव एव च ।

दीयते चेच्छिरोऽभ्यङ्गः कथं तिष्ठति वेदना ॥ १४२ ।

किमेतद्दापितं भद्रे मयि तत्र निवेदितम् ।

त्वया व्रतमिषेणायमात्मा संक्लिश्यते वृथा ॥ १४३ ।

या त्वं वै भाषसे वाक्यं मौक्ये गमनं प्रति ।

तत्र गोप्यं किमस्तीति येन ते परिवेदना ॥ १४४ ।

ततः कमलपत्राक्षी सव्रीडा दुःखपीडिता ।

भर्तुर्गृहीत्वा चरणौ सा पतिं प्रत्यभाषत ॥ १४५ ।

प्रसीद मे महाराज नेदं प्रष्टुन्त्वमर्हसि ।

मम पूर्व्वकथां वीर दुष्टकर्मानुसारिणीम् ॥ १४६ ।

ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।

उवाच मधुरं वाक्यं वह्नितेनान्तरात्मना* ॥ १४७ ।
 किमिदं गोप्यते देवि ममाग्रे वरवर्णिनि ।
 तथ्यमेव महाभाग पृच्छमाना यशस्विनि ॥ १४८ ।
 ततो भर्तृवचः श्रुत्वा विष्मयोत्फुल्ललोचना ।
 उवाच मधुरं वाक्यं कलिङ्गानां महाधिपम् ॥ १४९ ।
 भर्ता धर्मी यशो भर्ता भर्तैव प्रियमात्मनः ।
 अवश्यमेव तद्वाच्यं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १५० ।
 तथापि नोत्सहे वक्तुं हृदि यत्परिवर्त्तते ।
 तव पीडाकरमिति तन्मान्न प्रष्टुमर्हसि ॥ १५१ ।
 एतद्दुःखं महाभाग हृदि मे परिवर्त्तते ।
 सुखे हि वर्त्तसे नित्यं महाराजोऽसि सुन्दरः ॥ १५२ ।
 बह्व्यो मत्सदृशा भार्यास्तिष्ठन्त्यन्तःपुरे तव ।
 अश्नासि पिशितान्नञ्च प्रावारान् भूषणानि च ॥ १५३ ।
 आच्छादयसि यानैश्च हस्त्यश्वरथपृष्ठगः ।
 गच्छस्यनारतं राजन् किं स्थितञ्च मया विना ॥ १५४ ।
 आज्ञा च तेऽप्रतिहता गन्धान् भोगांश्च सर्व्वशः ।
 विभर्षि स्वेच्छया राजन्न मां संप्रष्टुमर्हसि ॥ १५५ ।
 त्वं मे देवो गुरुः साक्षाद्भर्ता यज्ञः सनातनः ।
 धर्म्यस्वार्थश्च कामश्च यशः स्वर्गश्च† मगनद ॥ १५६ ।

* वह्नितेन अवह्नितेन । वह्नितेनान्तरात्मना इति (ग) । † यश्चैश्वर्य्यश्च मानसमिति (ग), यश ऐश्वर्य्यमिति आधु ।

पृष्टया मे सदा वाक्यं सर्व्वं सत्यं प्रियं तव ।
 पतिव्रतानां सर्व्वसामिष धर्मः सनातनः ॥ १५७ ।
 न संगये नियोक्तव्यः सुखस्याहि पतिः स्त्रिया ।
 एतन्निश्चित्य मे षोडशं न प्रष्टुत्वमिहार्हमि ॥ १५८ ।
 ततो भार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं भार्याषोडाभिषीडितः ॥ १५९ ।
 शृणु तत्त्वेन मे भद्रे शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 अवश्यमेव वक्तव्यं पृष्टया पतिना ध्रुवम् ॥ १६० ।
 यानि गुह्यान्गुह्यानि स्त्रियो धर्मपथं स्थिताः ।
 भर्तारञ्च समामाद्य रहस्तां गोपयन्ति न ॥ १६१ ।
 कृत्वा सुदृक्करं कर्म रागलोभप्रमोहिता ।
 या सुगोपायते गुह्यं सती सा नाच्यते बुधैः ॥ १६२ ।
 एवं चित्त्यः महाभागे बृह्नि सत्यं यशस्विनि ।
 अधर्मस्ते न भविता गुह्यार्थकथने मम ॥ १६३ ।
 ततो भर्तृवचः श्रुत्वा सा देवी परमप्रिया ।
 प्रत्युवाच प्रियं वाक्यं राजानं धर्मवादिनम् ॥ १६४ ।
 देवाराजा गुरुराजा सोमाराजिति पठ्यते ।
 अवश्यमेव वक्तव्यमेष धर्मः सनातनः ॥ १६५ ।
 यदि गुह्यं न मे कार्य्यः श्रूयतां राजसत्तम ।
 अभिषिञ्चस्व राज्ये स्त्री ज्येष्ठं पुत्रं कुलोचितम् ।

* चित्त्यति आर्यं चित्त्यित्वेति साधु । † सत्यते इति (ग) । । वाक्यमिति (ग) ।

एहि नाथ मया मादं चेत्रं सौकरवम्प्रति ॥ १६६ ।
 ततोभार्यावचः श्रुत्वा कलिङ्गानां जनाधिपः ।
 वाढमिष्येव वाक्येन हृन्दयामास तां प्रियाम् ॥ १६७ ।
 दास्यामि राज्यं पुत्राय वचनान्तव सुन्दरि ।
 यथा पूर्वं मया लब्धं स्वपितुर्यद्यथाक्रमम् ॥ १६८ ।
 इत्युक्त्वा तौ महाभागौ युक्तञ्चैव परस्परम् ।
 राजा च राजपुत्री च निष्क्रान्ता तद्गृहात्ततः ॥ १६९ ।
 ततः कञ्चुकिनं दृष्ट्वा प्रोवाचोच्चस्वरेण च ।
 अपसारय सर्वं वै जनमावृत्य तिष्ठति ।
 ज्ञानकौतूहलोयोऽत्र शीघ्रं गच्छत्वितो वहिः ॥ १७० ।
 ततोहलहलाशब्दः प्रवृत्तोऽन्तःपुरे महान् ।
 किमिदं कारणं वृत्तं येन चोत्सारिता वयम्* ॥ १७१ ।
 नाज्ञास्ति चिन्तालीलानामागतानां स्वकार्यतः ।
 अश्रोतव्यं भवेन्नूनं येन चोत्सारिता वयम् ॥ १७२ ।
 ततोभोज्यान्नपानानि भुक्त्वा रुच्या नृपः प्रियान् ।
 समं महिष्या चाचम्य क्षणं विथम्य पार्थिवः ।
 अमात्यानानयामास ह्यभिषेक्तुं निजं सुतम् ॥ १७३ ।
 सम्प्राप्तान् सचिवांस्तत्र राजा वचनमब्रवीत् ।
 संस्क्रियतां राजधानी मङ्गलाचारपूर्वकम् ॥ १७४ ।
 वृद्धामात्यमुपास्याथ कलिङ्गी धर्मसंहितम् ।

* एष श्लोकः (ग) पुस्तके अत्र नास्ति, १७३ श्लोकादनन्तरमस्ति ।

नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञमुवाचाविक्लवं वचः ॥ १७५ ।
 कल्यमिच्छाम्यहं तात पुत्रं राज्येऽभिषेचितुम्* ।
 शीघ्रं सज्जं प्रकुर्वन्तु आभिषेचनिकं विधिम् ॥ १७६ ।
 भूतमित्येव तस्माद्भुः सचिवास्तं नराधिपम्† ।
 अस्माकमपि तच्चैव रोचते यत्प्रभाषसे ॥ १७७ ।
 पुत्रस्ते राजशार्दूल सर्व्वलोकहिते रतः ।
 प्रजानुरागवान्शूरो नीतिज्ञस्तु विचारकः ।
 मनीषितं त्वं विभी सम्यङ्ग्रीमनसः प्रियम् ॥ १७८ ।
 एवमुक्त्वा गतामात्याः‡ सूर्य्यश्चास्तमुपागतः ।
 सुखेन सा गता रात्रिर्गीतगान्धर्व्ववादिनैः ॥ १७९ ।
 बाधितः स च राजा तु सूतमागधवन्दिभिः ।
 वैतालिकैश्च सुर्याणि सर्व्वमङ्गलपाठकैः ॥ १८० ।
 प्रभातायान्तु शर्व्वर्यामुदितं च दिवाकरे ।
 मुहूर्त्तं शुभमासाद्य ह्यभिषिक्तः सुतः शुचिः ॥ १८१ ।
 एवन्दत्वा तदा राज्यं मूर्द्ध्नि चाग्राय धर्म्ववित् ।
 उवाच मधुरं वाक्यं पुत्रं पुत्रवतां वरः ॥ १८२ ।
 राज्यस्थेनापि ते पुत्र कर्त्तव्यं शृणु तन्मम ।
 यदीच्छेः परमं§ धर्म्वं पितृणां तारणं तथा ॥ १८३ ।
 दातव्यं न च हन्तव्यं हन्तव्याः पारदारिकाः ।

* अभिषेक्तुमिति साधु । † अत्र तमित्यस्य पुनरुक्तिरस्ति, सचिवास्ते इति कृते न
 कोऽपि दोषः स्यात् । ‡ गता अमात्या इति साधु । § यदीच्छेत्परममिति बहुषु पाठः ।
 तत्र प्रथमपुरुषप्रयोग आर्यः ।

बालघाताश्च हन्तव्याः हन्तव्याः स्त्रीविघातकाः ॥ १८४ ।
 न लोभः परभार्यासु ब्राह्मणीषु विशेषतः ।
 सुरूपां परनारीन्तु दृष्ट्वा चक्षुर्निमीलयेः* ॥ १८५ ।
 मा लोभः परद्रव्येषु अन्यायोपार्जितेषु च† ।
 न चिरं तिष्ठसि कापि कश्चन न पश्यसि‡ ॥ १८६ ।
 रक्षणीयश्च ते देशः कुशलन्यायसज्जितः ।
 नित्योद्युक्तेन स्थातव्यममात्यवचनङ्कुर ॥ १८७ ।
 अमात्यो यद्वचो ब्रूयात्तस्य कार्यं विमर्शनम् ।
 अवश्यमेव कर्त्तव्यं शरीरपरिरक्षणम् ॥ १८८ ।
 प्रजा येन प्रमोदन्ति येन तुष्यन्ति ब्राह्मणाः ।
 एवं ते पुत्र कर्त्तव्यं मम प्रियहितैषुणा ॥ १८९ ।
 सप्तव्यसनवर्गोऽत्र§ दीपो राज्ञां महान् भवेत् ।
 अर्थदूषणकश्चैव न कर्त्तव्यं कदाचन ।
 अमात्यं नाप्रियं ब्रूया यमिच्छेराजकर्मणि॥ ॥ १९० ।
 नाहं निवारणीयस्ते गमनाय पथे स्थितः ।
 एतन्मे क्रियतां शीघ्रं यदीच्छसि मम प्रियम् ॥ १९१ ।
 ततः पितुर्वचः श्रुत्वा राजपुत्रो यशस्विनि ।
 पितुः पादौ तु संगृह्य करुणमृत्युवाच तम् ॥ १९२ ।

* एष श्लोकः (ग)पुस्तके नास्ति । † न लोभः परद्रव्येषु नोऽन्यायोपार्जितेषु चेति (ग) ।

‡ सर्वे वानाः कश्चनेति (ग) । § सप्तव्यसनगोचर्येति (ग) । ॥ अमात्येनाप्रियं ब्रूयादमिच्छेद्राजकर्मणीति (ग), अत्रापि प्रथमपुरुषक्रियाप्रयोग आर्षः ।

मम किं तात राज्येन कौशेन च बलेन च ।
 यस्त्वया रहितस्तात न शक्नोमि विचेष्टितुम् ॥ १८३ ।
 अभियेकं राजशब्दं मम संज्ञापितन्त्वया ।
 एतन्न बहुमन्येऽहं विना तात त्वया ह्यहम् ॥ १८४ ।
 क्रीडामेवाऽत्र जानामि येन क्रीडन्ति बालकाः
 राज्यचिन्तां न जानामि राजानां यान्तु कुर्वन्ते ॥ १८५ ।
 ततः पुत्रवचः श्रुत्वा कलिङ्गानां महोपतिः ।
 उवाच सधुरं वाक्यं मामपुत्र्यं यगस्मिन् ॥ १८६ ।
 यच्चेदं भापसे पुत्रं नाहं जानामि तद्वचः ।
 पुत्रं गिज्ञापयिष्यन्ति पौरजानपदास्तव ॥ १८७ ।
 एवं मन्दिष्य तं तत्र म राजा धर्मशास्त्रतः ।
 गमनाय मतिञ्चक्रे क्षेत्रं सौकरवस्मति ॥ १८८ ।
 तस्मयान्तं ततोदृष्ट्वा पौरजानपदास्तदा ।
 सकलवसुताः सर्वेऽप्यनुयान्ति नराधिपम् ॥ १८९ ।
 हस्त्यश्वरथयानानि स्त्रियथान्तःपुरस्थिताः ।
 संहृष्टमनसः सर्वे अनुयान्ति नराधिपम् ॥ २०० ।
 अथ दीर्घेण कालेन प्राप्त्वा सौकरवस्मति ।
 धनधान्यममृडादि प्रददौ तत्र माधवि ॥ २०१ ।
 एवं गच्छति काले तु तयोस्तत्र वसुन्धरे ।

० येन कुर्वन्ते इति (ग) । + तत्तु पुत्रवच इति (ग) । † (ग) पुत्रके एष श्लोकः
 परश्लोकस्य च पूर्वार्धं न भः ।

प्रवर्त्तमानयोर्नित्यं धर्म्यं कर्मणि शुद्धयोः ॥ २०२ ।
 ततः स पद्मपत्राक्षः कलिङ्गानां जनाधिपः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं काञ्चीराजसुतां तदा ॥ २०३ ।
 पूर्णं वर्षसहस्रं वै जीवितं मम मन्दरि ।
 ब्रूहि तत्परमं गुह्यं यन्मया पूर्व्वपृच्छितम्* ॥ २०४ ।
 ततो भर्तुर्वचः श्रुत्वा प्रहस्य रुचिरेज्जना ।
 उभौ तौ चरणौ गृह्य* राजानं वाक्यमब्रवीत् ॥ २०५ ।
 एवमेतन्महाभाग यन्मात्वं परिपृच्छसि ।
 उपोष्य तु त्रिरात्रं त्वं पश्चाच्छोष्यमि मानद ॥ २०६ ।
 वाढमित्येव तां राजा प्रत्युवाच यशस्विनि ।
 पद्मपत्रविशालाक्षि पूर्णचन्द्रनिभानने ।
 यथा वदसि सुश्रीणि तथैव मम रोचते ॥ २०७ ।
 दन्तकाष्ठं समादाय हादशाङ्गुलमायतम् ।
 स्नात्वा सङ्कल्पयामास त्रिरात्रं नियमान्वितः ॥ २०८ ।
 उपोष्य तौ† त्रिरात्रन्तु विधिना नियमान्वितौ ।
 ततः स्नातौ शुची क्षीमे परिधाय तु वाससी ।
 प्रणम्य भूषितौ विष्णुं दम्पती तदनन्तरम् ‡ ॥ २०९ ।
 ततः सा सुन्दरी भूषां समुत्तार्य शुभेक्षणा ।
 मह्यं निवेदयामास प्रोवाच च जनेश्वरम्§ ।

* पृष्ठमिति साधु । † गृहीत्विति साधु, एवं परत्र । ‡ उपोष्य तु इति (ग) ।

§ जनेश्वरीति (ग) ।

एहोहि नाथ गच्छावः पश्य गोप्यं मनीषितम्* ॥ २१० ।

ततो हस्ते पतिं गृह्य उवाहे इव सुन्दरी ।

उवाच मधुरं वाक्यं कलिङ्गाधिपतिं तथा ॥ २११ ।

शृगाली पूर्वमेवाहं तिर्यग्योनिव्यवस्थिता ।

विडाम्नि सोमदत्तेन वाणन मृगलिप्तुना ॥ २१२ ।

एतं गिरमि मे राजन् पश्य वाणं सुसंस्कृतम् ।

यस्य दीपेण मेऽप्येष कजा गिरमि संस्थिता ॥ २१३ ।

काञ्चीराजकुले जन्म पित्रा दत्ता तव प्रिया ।

क्षेत्रप्रभावान्मे मैषा† जाता मिडिर्नमा‡नु ते ॥ २१४ ।

स ततः पद्मपत्राक्षः कलिङ्गानां जनाधिपः ।

युत्वा राजा प्रियां वाक्यं प्रत्युवाच स्मृतिङ्गतः ॥ २१५ ।

अहं गृध्रोमहाभाग तेनैव वनचारिणा ।

सोमदत्तेन वाणन एकेनैव निपातितः ॥ २१६ ।

ततो जातोऽस्माहं भद्रे कलिङ्गानां जनाधिपः ।

जातोऽस्मि परमा व्युष्टिः प्राप्तं राज्यं मया सहन् ॥ २१७ ।

मिडिर्नमाः वरागोहे मया मञ्जीरसुन्दरि ।

अक्षमपतितेनापि पश्य क्षेत्रस्य वै फलम् ॥ २१८ ।

ये च भागवतयेष्टा ये च नारायणप्रियाः ।

पौरजानपदाः सर्वे युत्वा तु तदनन्तरम् ।

लाभालाभौ परित्यज्य सर्वकर्मण्यकारयन् ॥

तत्रैव मरणम्प्रापुः* सर्वमङ्गविवर्जिताः
 श्वेतदीपं ततः प्राप्ताः सर्व एव चतुर्भुजाः ।
 सर्वे शङ्खधराश्चैव सर्वे चायुधसंयुताः ॥ २१८।२२० ।
 ताः स्त्रियश्च वरारोहे मृतिमान्या मर्हीजमः ।
 श्वेतदीपे प्रमोदन्ते सर्वभोगममन्विताः ॥ २२१ ।
 एवं ते कथितं भूमे व्युष्टिः मौकरवे महत् ।
 अकामपतिताश्चैव श्वेतदीपमुपागताः ॥ २२२ ।
 य एतेन विधानेन वामन्तीर्थे तु कारयेत् ।
 मरणञ्च विशालानि श्वेतदीपं स गच्छति ॥ २२३ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धर ।
 स्नानादाखोटके तीर्थे यत्फलं समुपायुते ॥ २२४ ।
 दशवर्षसहस्राणि दशवर्षगतानि च ।
 नन्दनं समवायित्य मोदन्ते चैव सर्वदा ॥ २२५ ।
 ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो जायते विपुले कुले ।
 मङ्गलश्चैव जायेत एवमेतन्न संग्रहः ॥ २२६ ।
 पुनरन्यथवक्ष्यामि स्नानमाचक्रतोदकः ॥ २२७ ।
 यत्फलं समवाप्नोति स्नानमाचक्रतोदकः ॥ २२८ ।
 नववर्षसहस्राणि नववर्षगतानि च ।
 इन्द्रलोकं समासाद्य मोदते दैवतैः सह ॥ २२९ ।
 इन्द्रलोकात्परिभ्रष्टो मम तीर्थप्रभावतः ।

सर्व्वमङ्गं परित्यज्य मद्भक्त्यैव जायते ॥ २२८ ।
 एतन्ने कथितम्भट्टे स्नानभावस्य यत्फलम् ।
 यत्त्वया पुच्छितं पूर्वं सर्व्वमसारमोक्षणम् ॥ २२९ ।
 ततो नारायणाच्छ्रुत्वा पृथिवी शंसितव्रता ।
 उवाच सधुर वाक्यं लोकनाथं जनार्दनम् ॥ २३० ।
 केन कस्मैविपाकेन तीर्थं पुनरवाप्यते ।
 स्नानं वा मरणन्दैव यथावदकुमर्हसि ॥ २३१ ।

वराह उवाच ।

शृणु देवि महाभाग पञ्चधर्मैकतां नराः ।
 केनचित्कस्मैदोषेण तिर्यग्योनिमवाप्य हि ॥ २३२ ।
 जन्मान्तर्गर्जितः पुण्यं स्नायेन्नाजपादिभिः ।
 महादानैश्च लभ्येत ॥ तीर्थं पश्यत्वमर्च्यकैः ॥ २३३ ।
 जन्मान्तरकृतं कर्म यत्स्वल्पमपि वा बहु ।
 तत्तदाविष्फलमेव न तस्य परिमङ्गलम् ॥ २३४ ।
 कदाचिदामहायां वै पुण्यतीर्थादिदर्शनात् ।
 दुर्ज्वलं प्रबलम्भूत्वा प्रबलं दुर्ज्वलम्भवेत् ॥ २३५ ।
 पापान्तरं समामाद्य गह्वरा कर्मणि गतिः ।
 यदल्पमिव दृश्येय तन्महत्वाय कल्पते ॥ २३६ ।
 अतएव मनुष्यत्वं प्राप्नो राजत्वमेव च ।
 शृगाली चैव गृध्रश्च तीर्थस्यैव प्रभावतः ॥ २३७ ।

मरणादेव सम्प्राप्य क्षीणपार्षी स्मृतिं पुनः ।

श्वेतदीपं ततः प्राप्तौ जानीहि त्वं वसुन्धरे ॥ २३८ ।

पुनरन्यत्र यच्छामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

तीर्थं वैवस्वतं नाम यत्रार्कस्तप्तवांस्तपः ॥ २४० ।

कदाचित्पत्रकामेन मार्त्तण्डेन महत्तपः ।

कृतं चान्द्रायणं तत्र दशवर्षमहस्रकम् ॥ २४१ ।

ततः सप्तमहस्राणि वायुभक्तम् संस्थितः ।

ततस्तृतीऽस्मिन् भद्रे सूर्यस्य सुमहीजसः ॥ २४२ ।

वरेण छन्दयामास आदित्यं तदनन्तरम् ।

विवस्वन्तं महाभागं मम कर्मपरायणम् ।

वरं वरय भद्रन्ते यस्ते मनमि वर्त्तते ॥ २४३ ।

ततो मम वचः श्रुत्वा कश्यपस्य सुतो वली ।

मधुरं स्वरमादाय प्रत्युवाच महद्बचः ॥ २४४ ।

यदि देव प्रसन्नोऽसि अयं मे दीयतां वरः ।

पुत्रमिच्छाम्यहं देव प्रसादात्ते सुरेश्वर ॥ २४५ ।

विवस्वहचनं श्रुत्वा तुष्टोऽहन्तस्य सुन्दरि ।

तस्य शुडेन मनसा प्रोक्तवानस्मि सुन्दरि ।

यमश्च यमुना चैव मिथुनं जनयिष्यसि ॥ २४६ ।

एवं तस्य वरं दत्त्वा आदित्यस्य वसुन्धरे ।

आत्मयोगप्रभावेण तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ॥ २४७ ।

आदित्योऽपि गतो भद्रे वैश्व स्वञ्च महाधनम् ।

पुण्यं सीकरुवे कृत्वा सुदुष्करतरं महत् ॥ २४८ ।

अष्टमेन तु भक्तेन यत्नं स्नाति दसुन्धरे ।
 दशवर्षसहस्राणि सूर्यलीके महीयते ॥ २४८ ।
 अथवा तत्र सूर्याणि स्मियते पुण्यवाचराः ।
 यमलीकं न गच्छति तीर्थेष्वप्यस्य प्रभावतः ॥ २५० ।
 एतत्ते कथितं भट्टे स्नानस्य मरणस्य च ।
 फलञ्चैव यथावत्तं तीर्थे मौक्तिके मम ॥ २५१ ।
 आध्यानानां महाध्यानं क्रियाणाञ्च महाक्रिया ।
 एष जपः प्रमाणश्च सन्ध्यापासनमेव च ॥ २५२ ।
 एष तेजसः सन्तश्च सर्व्वभागवतप्रियम् ।
 पिण्डनाथ न दातव्यं सर्व्वं भागवतं न तु ।
 न च वैश्याय शूद्राय ये न जानन्ति मां परम ॥ २५३ ।
 पण्डितानां मभामध्ये ये च भागवता भुवि ।
 मठे ब्राह्मणमध्ये तु ये च वेदविदां वराः ।
 दीक्षिताश्च दातव्यं ये च शास्त्राणि जानते ॥ २५४ ।
 एतत्ते कथितम्भट्टे पुण्यं मौक्तिके महत् ।
 य एतत्पठते सुभ्रु कल्य उत्याय मानवः ।
 तेन द्वादश वर्षाणि चिन्तिताऽहं न संशयः ॥ २५५ ।

१ गच्छति साधु । २ प्रमाणयति सार्धैविकः पाठ इति अस्माभिरपि तथा
 उद्धृतः, वल्लुतः प्रमाणयति सत्यक, यथा वेदाः प्रमाणमित्यादि । ३ एष वेदाश्च सन्तः इति
 (ग) । ४ सर्व्वभागवतप्रियमिति सार्धैविकः पाठः, वल्लुतः सर्व्वभागवतप्रिय इति कृते तु
 सुदुःस्यात्, एष इत्यस्य पुंस्त्वेन निर्दिष्टात् ।

न स जायेत गर्भेषु मुक्तिमाप्नोति शाश्वतीम् ।

यः पठेदेकमध्यायं तारयेत्स कुलान्दश । २५६ ।

इति वराहपुराणे भगवत्साम्ये तीर्थमाहात्म्ये सौकरवे

अष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

अष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सुत उवाच ।

एतत्पुण्यतमं श्रुत्वा रम्ये सौकरवे तदा ।

गुणस्तवच्च माहात्म्यं जात्यानां परिवर्त्तनम् ॥

ततः कमलपत्राक्षी सर्वधर्मविदां वरा ।

विष्मयं परमङ्गत्वा निर्वृतेनान्तरात्मना ।

पुनः प्रच्छ तन्देवं विष्मयाविष्टमानसा ॥ १२ ।

अर्हो तीर्थस्य माहात्म्यं ज्ञेये सौकरवे तव ।

अकामान्मित्रयमाणस्य मानुषत्वमजायत ।

किं वान्यदुत्तमाख्याहि ज्ञेये सौकरवे प्रतिग ॥ ३ ।

शृण्वन्त्या मे महाजातं चित्ते कौतूहलं परम् ।

गायमानस्य किं पुण्यं वाद्यमानस्य किं फलम् ।

नृत्यतः किंभवेत्पुण्यं जायतो वा फलं नु किम् ॥ ४ ।
 गोदातुरवदातुर्वा जलदातुस्त किम्फलम् ।
 सम्मार्ज्जने लेपने वा गन्धपुष्पादिदानतः ॥ ५ ।
 धूपदीपादिनैवेद्यैः किम्फलं समदीरितम् ।
 अन्येन कर्मणा चैव जपयज्ञादिनाऽथवा ॥ ६ ।
 कां गतिस्मृतिपद्यन्ते ये शुद्धमनसो जनाः ।
 तव भक्तसुखार्थाय तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ७ ।
 ततो मद्या वचः श्रुत्वा सर्व्वदेवमया हरिः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं धर्मकामां वसुन्धराम् ॥ ८ ।

वराह उवाच ।

शृणु मुन्दरि तत्त्वेन यन्मान्त्वं परिपृच्छसि ।
 सर्व्वन्ते कथयिष्यामि पुण्यकर्म सुखावहम् ॥ ९ ।
 तस्मिन् सांकरवे पत्नी खञ्जरीटस्य कीटकान् ।
 बहन् भुक्ता हि वसुधे अजीर्णभृगपीडितः ।
 मरणं समनुप्राप्तः पतितः स्वेन कर्मणा ॥ १० ।
 सम्प्राप्तास्तत्र वै बालाः क्रीडन्तस्तं मृतङ्गम् ।
 ग्रहीष्याम इति प्रोच्य धावन्तस्तत्र तत्र ह ॥ ११ ।
 ममायं वै ममायं वै जिघृक्षन्तः परस्परम् ।
 सङ्ख्यात्कलहः स्वक्रुर्भृशं क्रीडनकौमुदाः ॥ १२ ।
 तत एको गृहीत्वैनं गङ्गाश्रमसि समाक्षिपत् ।

युष्माकमेव भवतु नानेनाम्नप्रयोजनम् ॥ १३ ।

एवं स खञ्जरीटीहि गङ्गातोयाप्लुतस्तदा ।

आदित्यतीर्थसंस्क्रिन्नगरीरः स वसुन्धरे ॥ १४ ।

वैश्यस्य तु गृहे जातां ह्यनेकक्रतुयाजिनः* ।

धनरत्नसमृद्धे तु रूपवान् गुणवान् शुचिः ।

विवुडश्च पवित्रश्च मद्भक्तश्च वसुन्धरे ॥ १५ ।

जातस्य तस्य वर्षाणि जम्मुर्हादश्च सुव्रत ॥ १६ ।

कदाचिदुपविष्टो तौ दृष्ट्वा बालो गुणान्वितः ।

मातरं पितरं चोभौ हर्षेण महतान्वितौ ।

प्रणम्य शिरसा भूमीं बद्धाञ्जलिरयाचत ॥ १७ ।

मन्त्रियं यदि कर्त्तव्यमेको मे दीयतां वरः ।

न चाहं वारणीयो वै पित्रा मात्रा कथञ्चन ।

सत्यं श्रपामि गुरुणा यथा ननु कृतम्भवेत् ॥ १८ ।

पुत्रस्य वचनं श्रुत्वा दम्पती तौ मुदान्वितौ ।

ज्वतुस्तम्भियं वाक्यं बालं कमललोचनम् ॥ १९ ।

यद्यत्त्वं वक्ष्यसे वत्स यद्यत्ते हृदि वर्त्तते ।

सर्वं तत्तत्करिष्यामि विप्रश्च वद साम्प्रतम् ॥ २० ।

त्रिंशत्सहस्रजावो हि सर्वाश्च शुभदोहनाः ।

यद्यत्र रोचते पुत्र देहि त्वमविचारितम् ॥ २१ ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि* आवयोः पुत्र कारणात् ।

* अनेकक्रतुयाजिन इति (क), ख । † (ग) पुष्पके १८ श्लोकस्य चतुर्थः पादः,

१९ श्लोकः, २० श्लोकस्य प्रथमपादश्च न सन्ति ।

वाणिज्यं नः स्मृतङ्गम् तत्ते पुत्र यदीक्षितम् ॥ २२ ।
 तत्कुरुष्व यथान्यायं निवेभ्यादोयतां धनम् ।
 धनधान्यानि रत्नानि देहि पुत्र अवारितः ॥ २३ ।
 कन्या वै रमणीयाश्च सजातीयाः कुलोद्भवाः ।
 आनयिष्याव भद्रस्ते उदाहेन क्रमेण ते ॥ २४ ।
 यदीच्छसि पुनश्चान्यद्यज्ञैर्यष्टुं सुपुत्रक ।
 विधिना पृच्छेद्विद्वेन वैश्या येन यजन्ति च ॥ २५ ।
 अष्टौ सम्पूर्णधुर्याणां हलानां तावतां गतम् ।
 वैश्यकर्म्म समादाय किं पुनः प्राप्तुमिच्छामि ॥ २६ ।
 यावद्भोजनतृप्तान्वाः द्विजानिच्छामि तपितुम् ।
 सर्वं निजिच्छया पुत्र कर्म्ममर्हमि साम्प्रतम् ॥ २७ ।
 पितृमातृवचः श्रुत्वा स बालो धर्मसंयुतः ।
 चरणादुपसंगृह्य पितरौ पुनरब्रवीत् ॥ २८ ।
 गोप्रदानं न मे कार्यं भित्तं वापि न चिन्तितम् ।
 कन्यालाभे न चेच्छामि न च यज्ञफले तथा ॥ २९ ।
 नाहं वाणिज्यमिच्छामि कृपिगोरक्षमेव च ।
 न च सर्वातिथित्वं वा मम चित्ते प्रमज्जति ॥ ३० ।
 एकं मे परमं चिन्त्यं यन्ममिच्छा तपोधृती ।
 चिन्ता नारायणज्ञेन गाढं मौकरवम्प्रति ॥ ३१ ।
 ततः पुत्रवचः श्रुत्वा मम कर्म्मपरायणो ।

करुणस्परितेवन्ती रुदन्ती तावुर्भा तथा ॥ ३२ ।
 अथ हादयवर्षाणि तव जातस्य पुत्रक ।
 किमिदं चिन्तितं वत्स त्वया नारायणाश्रयम् ।
 चिन्तयिष्यसि भद्रन्ते यदा तत्प्राप्नुया वयः ॥ ३३ ।
 अद्यापि भोजनं गृह्यः धावमानास्मि पृथतः ।
 किमिदं चिन्तितं वत्स गमने मौकरस्मृतिः ॥ ३४ ।
 अद्यापि मत्स्तनो धन्यो प्रसूतो हि दिवानिशम् ।
 पुत्र त्वत्स्पर्शनागायाः किमेतच्चिन्तितं त्वय्य ॥ ३५ ।
 रात्रौ सुप्तोऽसि वत्स त्वं गय्यामु परिवर्त्ततः ।
 अस्वेति भापमेऽद्यापि कथमेतद्विचिन्तितम् ॥ ३६ ।
 स्मृयन्ति तव नार्योऽपि क्रीडमानस्य पुत्रक ।
 अपराधो न विद्येत पुत्र तत्र गृहेऽपि ॥ ३७ ।
 न वा स्वजनभृत्याद्यैः परुषन्ते प्रभाषितम्
 रुष्टेन वापि भीषायै गृह्यते चैव यष्टिका ।
 पुत्र हेतुं न पश्येऽहं तव निर्व्वेदकारणम् ॥ ३८ ।
 इति मातुर्वचः श्रुत्वा स वैश्यकुलनन्दनः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं जननीं सशितव्रतः ॥ ३९ ।
 उषितोऽस्मि त्वदङ्गेषु गर्भस्थः कुक्षिसम्भवः ।

गृहीतीति माय, एवं सर्वत्र । ' गमने मौकरं प्रतीतिः क' ख, तत्र कन्दे
 दीपः । मौकरं प्रतीतिः पाठे च मौकरित्यस्य वकारलोप आर्यः । यानि मौकरं
 प्रतीत्यै कृते तु न दीपः । ' तर्हि कारणं प्रतीतिः क', ख ।

क्रीडितोऽस्मि यथान्यायं तर्वात्सङ्गे यशस्विनि ॥ ४० ॥
 स्तनो ह्येतो मया पोतो ललितेन विजृम्भितो ।
 अङ्गन्तव समारुह्य पांशुभिर्गृण्हता तनुः ॥ ४१ ॥
 अस्व त्वं मयि कारुण्यं कुरुष्व खलु चोचितम् ।
 मुञ्च पुत्रकृतं शोकं त्यज मातरान्दिते ॥ ४२ ॥
 आयान्ति च पुनर्यान्ति गता गच्छन्ति चापरः ।
 दृश्यते च पुनर्नष्टो न दृश्यते पुनः क्वचित् ॥ ४३ ॥
 कृतोजातः क्व सम्बन्धः कस्य माता पिताथवा ।
 इमां योनिमनुप्राप्नो घोरं संसारसागरं ॥ ४४ ॥
 मातापितृमहस्त्राणि पुत्रदारशतानि च ।
 जन्मजन्मनि वर्तन्ते कस्य ते कस्य वा वयम् ।
 एवं चिन्तां समामाद्य मा श्रुचो जननि क्वचित् ॥ ४५ ॥
 एवं तो पितरो श्रुत्वा विस्मयात्पुनरुचतुः ।
 अर्होऽवन्त महद्गुह्यं किमेतत्तात कथ्यताम् ॥ ४६ ॥
 एतद्वचनमाकर्ण्य स वैश्यकुलबालकः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं जननीं पितरन्तथा ॥ ४७ ॥
 यदि युतेन वः कार्यं गुह्यस्य परिनिश्चयात् ।
 तत्पृच्छतां भवद्गतां हि गुह्यं मौकरवस्मति ॥ ४८ ॥
 तत्राहं कथयिष्यामि स्वस्य गुह्यं महौजसम् ।

सागरं इति क, स्व । । दृश्यते न पुनर्नष्टो दृश्यते च पुनः क्वचिदिति
 (ग) । । पृच्छतामिति (ग), स नार्थप्रयोगः ।

सूर्यतीर्थं समासाद्य यत्तान परिपृच्छसि ॥ ४८ ।
 वाढमित्येव पुत्रं तौ दम्पती प्रोचतुश्च तम् ॥
 गमने कृतसङ्कल्पा ततः सौकरवं प्रति ॥ ५० ।
 सर्वद्रव्यसमायुक्तो गमने सौकरवम्प्रति ॥
 ततः स पद्मपत्राक्ष आभीराणां जनेश्वरः ।
 गावोविंशसहस्राणि प्रेषयत्यग्रतोद्रुतम् ॥ ५१ ।
 अग्रे प्रययुस्ताः सर्वा द्रव्येण च समायुताः ।
 यच्च किञ्चिद्गृहे वास्तिः कृतं नारायणम्प्रति ॥ ५२ ।
 ततः पूर्वार्द्धयामेन माघमासे त्रयोदशी ।
 सर्वं स्वजनमामन्त्रा सम्ब्रुव्य यथाविधि ॥ ५३ ।
 मुहूर्त्तेन च तेनैव गमनं कुरुते ततः ।
 स्नात्वा च कृतशीचास्ते नारायणमुदावहाः ॥ ५४ ।
 अथऽर्द्धेण कालेन नारायणमुदावहाः ।
 वैशाखस्य तु हादश्यां मम क्षेत्रमुपागताः ॥ ५५ ।
 स्नाताः सन्तर्प्य च पितृभ्यः वस्त्रविभूषिताः ।
 गावोविंशतिसहस्रा याः पूर्वमुपकल्पिताः ॥ ५६ ।
 तत्र भङ्गुरसोऽग्नौ नाम मम कर्मपरायणः ।
 तेनैव ता गृहीता वै विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ५७ ।
 ततः स प्रददौ तस्य विंश गावो महाधनाः ।

* वाढमित्येव तं पुत्रं दम्पती प्रत्युवाच तमिति गो तत्र कर्त्तुं दयज्ञ एकवचनान्तक्रिया
 तमित्यस्य पुनरुक्तिश्च । + अत्रापि पूर्ववत् कर्त्तुं दीपः, यानि सौकरवं प्रतीति कृतं तु न
 दीपः । † चासीति (ग) । § तर्पति (ग) । ॥ भागुरसो नामिति (ग) ।

मङ्गल्याय पवित्राय सर्वाय वरदाहनाः ॥ ५८ ।
 प्रददौ धनरत्नानि नित्यमेव दिने दिने ।
 मोदते सह पुत्रेण भार्यया स्वजनेन च ॥ ५९ ।
 एवन्तु वसतस्तस्य वर्षाकाल उपागतः ।
 प्रावृष्टपथ्यता तत्र सर्व्वगम्यप्रवर्द्धिनी ॥ ६० ।
 पुष्पितानि कदम्बानि कटजार्ज्जुनकानि च ।
 एवं दुःखमनुप्राप्ता स्त्रिया या रहिताः प्रियेः ॥ ६१ ।
 गर्ज्जिताङ्गुताञ्चैव धारापातनिपातिताः ।
 मेघाः सविश्रुतयैव बलाकाङ्गदभुषिताः ॥ ६२ ।
 नदीनाञ्चैव निर्घोषा मयराणाञ्च निम्बनः ।
 कुटजार्ज्जुनगन्धाय कदम्बार्ज्जुनपादपाः ॥ ६३ ।
 वाताः प्रवान्ति ते तत्र शिखिनाञ्च सुखावहाः ।
 शार्ङ्गेन कामिनीनाञ्च भर्त्रा च रहिताश्च याः ॥ ६४ ।
 एवं स गच्छतेः कालो मेघदुन्दुभिनादितः ।
 ततः शरदनुप्राप्ता अगस्तिरुदिता महान् ॥ ६५ ।
 तडागानि प्रमत्नानि कुमुदोत्पलवन्ति च ।
 पद्मपण्डेः सुरम्याणि पुष्पितानि समन्ततः ॥ ६६ ।
 प्रवान्ति तु सुखा वाताः सुगन्धाय सुगीतलाः ।
 सप्तपर्णसुगन्धाय शीतलाः कामिवल्लभाः ॥ ६७ ।
 एवं शरदि निर्वृत्ते कामुदे समुपागते ।

सा तस्मिन्मासे सुश्रीणि शुक्लपक्षान्तरे तदा ॥ ६८ ।
 एकादश्यां ततः सुम्भु स्नातो क्षीमविभूषितौ ।
 उभौ तौ दम्पती तत्र पुत्रमूचतुरात्मनः ॥ ६९ ।
 उपिताम्रत्वत्र पण्मासान् सुखांश्च द्वादशी भवेत् ।
 किन्ना न वक्ष्यसे ॥ गुह्यं येन वै वारिता वयम् ॥ ७० ।
 पित्रांश्च वचनं श्रुत्वा स पुत्रो धर्म्मनिष्ठितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं तयोश्च कृतनिश्चयः ॥ ७१ ।
 एवमेतन्महाभाग यत्त्वया परिभाषितम् ।
 कल्पन्ते^१ कथयिष्यामि इदं गुह्यं महीजसम् ॥ ७२ ।
 एषा वै द्वादशी तात प्रभुनारायणप्रिया ।
 मङ्गला च विचित्रा च विष्णुभक्तसुखावहा ॥ ७३ ।
 ददतेऽस्यां प्रहृष्टा च द्वादश्याङ्गीमुदे सिते ।
 दीवितास्ते योगिकुले विष्णुभक्तिपरायणाः ॥ ७४ ।
 तेन दानप्रभावेण विष्णुतोषकरणे च ।
 तरन्ति दुस्तरन्तात घोरं संसारसागरम् ॥ ७५ ।
 एवं कथयतान्तेषां प्रभाता रजनी शुभा ।
 ततः सन्ध्यामुपास्याथ उदिते सूर्यमण्डले ।
 शुचिर्भूत्वा यथान्यायं क्षीमवस्त्रविभूषितः ॥ ७६ ।
 प्रणम्य शिरसा देवं शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 उभौ तच्चरणौ गृह्य पितरौ समभाषत ॥ ७७ ।

शृणु तात महाभाग यदर्थं समुपागतः ।
 यद्भवान्पृच्छते* तात गुह्यं मोकरवन्मति ॥ ७८ ।
 खञ्जरीटीहाहं तात पक्षियोनिमद्भवः ।
 भक्षिताश्च पतङ्गा मे अजोर्णेनातिषोडितः ॥ ७९ ।
 अहन्तेनेव दंष्ट्रेण न शक्नोमि विचेष्टितुम् ।
 दृष्ट्वा मां विह्वल बाला गृहीत्वा क्रीडितुं गताः ॥ ८० ।
 हस्ताङ्गुलीनां क्रीडन्तद्यान्याऽन्यपरिहामया ।
 त्वया दृष्टोमया दृष्टो ज्ञेयश्चेति कलिः कृतः ॥ ८१ ।
 तत एकेन वानेन भ्रामयित्वात्रयेऽश्वभिः ।
 न ममेति तवेत्युक्त्वा ह्यादित्यं तीर्थमुत्तमम् ।
 क्रीडनादाय तीव्रेण क्षितौ गङ्गाम्भसि त्वरा ॥ ८२ ।
 तव मुक्ता मया प्राणाः सूर्यतीर्थे महोजसि ।
 अक्रामेन विगलान्नि तवभावादहं ततः† ।
 जातस्तव सुतो मातस्तदेतद्दिनमुत्तमम् ॥ ८३ ।
 अक्रामान्म्रियमाणस्य वर्षाण्ययं त्रयोदश ।
 व्यतीतानि च गुह्यन्ते कथनं मम चैव यत् ॥ ८४ ।
 एतत्ते कथितन्तात गुह्यमागमनम्मति ।
 अहङ्कश्च करिष्यामि गच्छ तात नमोऽस्तु ते ॥ ८५ ।
 ततो माता पिता चैव पुत्रस्युनरुवाच ह ।
 विष्णुप्रोक्तानि कर्माणि यं यद्भारयिताः‡ भवान् ॥

तान्वयञ्च करिष्यामी विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 घटमानाः यथान्यायङ्गमं संसारमोक्षणम् ॥ ८६ ॥ ८७ ।
 तेऽपि दीर्घेण कालेन मम कर्मपरायणाः ।
 कत्वा तु विपुलं कर्म ततः पञ्चत्वमागताः ॥ ८८ ।
 मम ज्ञेयप्रभावेण चात्मनः कर्मनिश्चयात् ।
 विमुक्ताः सर्वसंसारच्छेदद्वीपमुपागताः ॥ ८९ ।
 योऽमी परिजनः कश्चिद्गृहेभ्यश्च समागतः ॥ ९० ।
 सर्वैः श्रिया युतः स्तत्र रागव्याधिविवर्जितुः ॥ ९१ ।
 सर्वे च योगिनस्तत्र सर्वे चात्यन्तगन्धराः ।
 मोदन्ते तु यथान्यायं प्रसादात्तत्रजान्मम ॥ ९२ ।
 एतत्ते कथितन्देवि महाख्यानं महाजसम् ।
 पुनरन्यथावक्ष्यामि यद्वृत्तं मोक्षरेण मम ॥ ९३ ।
 एषा व्युत्तिर्महाभागे ज्ञेये यत्क्रियते महत् ।
 तिर्यग्यानिविनिर्मुक्ताः श्वेतद्वीपमुपागताः ॥ ९४ ।
 य एतत्पठते नित्यं कल्पमुत्थाय मानवः ।
 स कुलांस्तारयेत्तूर्णं दश पूर्वान्दगावरान् ॥ ९५ ।
 न पठेन्मर्खमध्ये तु पापिष्ठे शास्त्रदूषके ।
 न पठेत्पिशुनानाञ्च एकाकी तु पठेद्गृहे ॥ ९६ ।

० पठमाना इति (को), (ख) । + प्रमुक्ताः सर्वसंसारान्मम कर्मपरायणाः ।
 देवि ज्ञेयप्रभावेण श्वेतद्वीपमुपागताः इति (ग) । + एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।
 § श्रियावत इति (ग) । ॥ मोक्षरेण भवेति (को), (ख) । पाठेऽत्र एकाक्षराधिकम् ।
 अन्यत्र वकारलोप आर्थः ॥ दशपरानिति (ग) ।

पठेद्वाङ्मणमथ्ये च ये च वेदविदां वराः ।
 वैष्णवानाञ्च परतोऽपि ये च गार्ग्यगुणान्विताः ।
 विशुद्धानां विनोतानां सर्व्वमंसारमोक्षणम् ॥ ८६ ॥

इति वराहपुराणे वराहोवाच नाम

अष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

ऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

शृणु तत्त्वेन मे देवि लिप्यमानस्य यत्फलम् ।
 सर्व्वन्ते कथयिष्यामि यथा प्राप्नोति मानवः ॥ १ ॥
 गृह्णीत्वा गोमयश्लेष्मि मम वेष्मोपलेपयेत् ।
 न्यस्तानि तत्र यावन्ति पदानि च विलिम्पतः ।
 तावद्वर्षमहस्त्राणि दिव्यानि दिवि मोदते ॥ २ ॥
 यदि हादगवर्षाणि लिप्यन्ते मम कर्म्मसु ।
 जायन्ते विपुले शुद्धे धनधान्यसमाकुले ॥ ३ ॥
 दिव्यैर्नमस्कृतो देवि कुशदीपञ्च गच्छति ।
 कुशदीपमनुप्राप्य सहस्राणि च जीवति ।
 दश चेव तु वर्षाणां मन भक्तो महान् शुचिः ॥ ४ ॥

कुण्डलीपात्यरिभ्रष्टो मम कर्मपरायणः ।
 राजा वै जायते सुभ्रु सर्वधर्मेषु निष्ठितः ॥ ५ ।
 लेपनस्य प्रभावेण मम कर्मपरायणः ।
 भक्तो व्यवस्थितश्चापि सर्वशाल्माणि पृच्छति ॥ ६ ।
 देवि कारयते सर्वं मम चायतनानि च ।
 कारयित्वा यथान्यायं मम लोकाय गच्छति ॥ ७ ।
 गोमयस्य तु वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 गोमयन्तु समासाद्य यावज्जीकोऽनुगच्छति ।
 समीपे यदि वा दूरे गत्वा नयति गोमयम् ॥ ८ ।
 यावन्ति तत्पदान्यस्य तावदर्षमहस्रकम् ।
 गोमयानयिता चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ ९ ।
 ततः स शाल्मले द्वीपे रमते च मुदा गुतः ।
 एकादशसहस्राणि एकादशगतानि च ॥ १० ।
 शाल्मलात्तु परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ।
 मद्भक्त्यैव जायेत सर्वधर्मविदां वरः ॥ ११ ।
 अथ द्वादशवर्षाणि मच्छितः सुदृढव्रतः ।
 वहते गोमयं सुभ्रु मम लोकाय गच्छति ॥ १२ ।
 स्नानोपलेपने भूमे सलिलं यो ददाति च ।
 तस्य पुण्यं महाभागे शृणु तत्त्वेन निष्कलम् ॥ १३ ।
 यावन्तो विन्द्वस्तत्र पानीयस्य वसुन्धरे ।
 तावदर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ १४ ।
 स्वर्गलोकात्परिभ्रष्टः क्रीडद्द्वीपञ्च गच्छति ।

क्रीडदीपात्परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ।
 तेनैव गुणयोगेन श्वेतद्वीपं गच्छति ॥ १५ ।
 सम्मार्जनमवस्थाभि तच्छृणुष्व वसुधारे ।
 यां गतिस्मरुषा यान्ति स्त्रियो वा कथं सु स्थिताः ॥ १६ ।
 शविर्भागवतः शङ्को अपराधविवर्जितः ।
 यावन्तः पांशवो भूमिरुद्धीयन्ते तु चान्तताः ।
 तावदप्येतावन्त्यागु स्वर्गलोके महीयते ॥ १७ ।
 स्वर्गलोकात्परिभ्रष्टः शाकद्वीपाय गच्छति ।
 तत्र स्थित्वा विरङ्गालं राजा भवति धार्मिकः ॥ १८ ।
 ततोभुक्ता सर्वभोगान् स्थित्वा संसारमागरे ।
 श्वेतद्वीपं ततो गच्छन्सर्वकर्मनिरतः शुचिः ॥ १९ ।
 अन्यत्र ते प्रवक्ष्यामि शृणुष्व गद्गतामस ।
 गायनं ये प्रकुर्वन्ति मम कर्मपरायणाः ।
 तेषां यद्यत्फलं भूति शृणुष्व गद्गतामसः ॥ २० ।
 गायमानस्य गीतस्य यावदक्षरणङ्कृतयः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि इन्द्रलोके महीयते ॥ २१ ।
 रूपवान् गुणवान् मित्रः सर्ववेदविदां वरः ।
 निश्चयस्यति तत्रस्थो देवराजं न संशयः ॥ २२ ।
 मङ्गलमेव जायेत इन्द्रलोकपथे स्थितः ।
 सर्वकर्मगुणश्रेष्ठस्तत्रापि मम पूजकः ॥ २३ ।

इन्द्रलोकात्परिभ्रष्टो मम गीतपरायणः ।

नन्दनोपवने रम्ये रमन् देवगणैः सह ॥ २४ ।

ततः स भूर्मा जायेत वैष्णवैः सह संस्थितः ।

गायन्मम यगो नित्यं भक्त्या परमया युतः ।

मत्प्रसादात्स शुद्धात्मा मम लोकाय गच्छति ॥ २५ ।

सूत उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माधवस्य यशस्विनी ।

कृताञ्जलिपुटा भूयः प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ २६ ।

धरण्युवाच ।

अहो गीतप्रभावो वै यस्त्वया कीर्त्तितो महान् ।

के च गीतप्रभावेण सिद्धिं प्राप्ता महीजसः ॥ २७ ।

वराह उवाच ।

तत्रैव चाश्रमे भद्रे चाण्डालः कृतनिश्चयः ।

दूराज्जागरणे याति मम भक्ती व्यवस्थितः ॥ २८ ।

गायमानश्च गीतानि संवत्सरगणान् बहन् ।

श्वपाकः स गुणत्रय मद्भक्त्यैव सुन्दरि ॥ २९ ।

कौमुदस्य तु मासस्य शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।

सुप्ते गते जने जाते वीणामादाय चङ्क्रमत् ।

जाग्रंस्तत्र स चाण्डालोऽगृहीतो ब्रह्मरत्नसा ॥ ३० ।

अल्पप्राणः श्वपाको वै बलवान् ब्रह्मराक्षसः ।

दुःखयोकेन सन्तप्तो न शक्नोति विचेष्टितम् ॥ ३१ ।
 तेन प्रीक्षः श्वपाकेन बलवान् ब्रह्मरक्षसः ।
 किन्त्वया चेष्टितं महां यस्त्विदं परिधावसि ॥ ३२ ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा तेन वै ब्रह्मरक्षसा ।
 ततः प्रोवाच तं श्वादं मानुषाहारलोलुपः ॥ ३३ ।
 अथेह दशरात्रं मे निराहारस्य तिष्ठतः ।
 विधात्रा विहितस्त्वञ्च आहारः पारणाविधौ ॥ ३४ ।
 अथ त्वां भक्षयिष्यामि सवसामांशगणितम् ।
 तृप्तिं यास्यामि परमां विधात्रा विहितां मम ॥ ३५ ।
 ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाको गीतलालसः ।
 राक्षसं हृन्दयामास मम भक्त्या व्यवस्थितः ॥ ३६ ।
 एवमेतन्महाभाग भक्ष्योऽहं समुपागतः ।
 अवश्यमेतत्कर्त्तव्यं धात्रा दत्तं यथा तव ॥ ३७ ।
 किन्त्वहं देवदेवस्य भक्त्या गातुञ्च जागरे ।
 उद्यतस्तत्र गत्वाहमुपास्य विधिना हरिम् ।
 पथात्स्वादम्भः मां रक्षो जागरादिनिवर्त्तितम् ॥ ३८ ।
 विष्णोः सन्तोषणार्थाय यतामि व्रतमास्थितम् ।
 जागरे विनिवृत्ते मां भक्षय त्वं यदीच्छसि ॥ ३९ ।
 श्वपाकस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मरक्षः क्षुधाद्विहतः ।

उवाच परुषं वाक्यं श्रुत्वा कन्तदनन्तरम् ॥ ४० ।
 मिथ्या किं भाषसे मूढ पुनरेष्यामि तेऽन्तिकम् ।
 मृत्योर्मुखमनुप्राप्य पुनर्जीवति मानवः ।
 रक्षसोमुखविभ्रष्टः पुनरागन्तुमिच्छसि ॥ ४१ ।
 राक्षसस्य वचः श्रुत्वा चाण्डालस्तमथाब्रवीत् ।
 यद्यप्यहं हि चाण्डालः पूर्वकर्मविदूषितः ।
 सम्प्राप्तो मानुषश्रावं विहितेनान्तरात्मना ॥ ४२ ।
 शृणु मत्कमयं रक्षो येनाहं पुनरागमम् ।
 दूराज्जागरणङ्गत्वां लोकस्य द्विजराक्षस ।
 सत्येन पुनरेष्यामि मन्यसे यदि मुञ्च माम् ॥ ४३ ।
 सत्यमूलज्जगत्सर्वं लोकाः सत्ये प्रतिष्ठिताः ।
 सत्येन सिद्धिमाप्ता हि ऋषयो ब्रह्मवादिनः ॥ ४४ ।
 सत्येन दीयते कन्या सत्यं जल्पन्ति ब्राह्मणाः ।
 सत्यं जयन्ति राजानस्त्रीण्येतान्यब्रुवन्नृतम् ॥ ४५ ।
 सत्येन गम्यते स्वर्गो मोक्षः सत्येन चाप्यते ।
 सत्येन तपते सूर्यः सोमः सत्येन रज्यते ॥ ४६ ।
 षष्ठ्यष्टमीममावास्यामुभे पक्षे चतुर्दशी ।
 अस्त्रातानाङ्गतिङ्गच्छे यद्यहं नागमे* पुनः ॥ ४७ ।
 गुरुपत्नीं राजपत्नीं यो भिगच्छति मोहितः ।
 ताङ्गतिं सम्पद्येहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४८ ।

याजकानाञ्च ये लोका ये च मिथ्याभिभाषिणाम् ।
 ताङ्गतिं सम्प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ४८ ।
 ब्रह्मघ्ने च सुराये वा स्तेन भग्नव्रते तथा ।
 तेषां गतिम्प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ५० ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा तुष्टो ब्राह्मणराक्षसः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं गच्छ शीघ्रं नमोऽस्मै ते ॥ ५१ ।
 ब्रह्मराक्षसमुक्त्वा तु श्वपाकः कृतनिश्चयः ।
 पुनर्गायति मद्यं वै मम भर्ता व्यवस्थितः ॥ ५२ ।
 अथ प्रभाते विमले गीते नृत्ये च जागरे ।
 नमो नारायणायति श्वपाकः परिवर्त्तते ॥ ५३ ।
 ततस्त्वरितमागत्य पुमांस्तस्याग्रतः स्थितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं चाण्डालकृतनिश्चयम् ॥ ५४ ।
 क्व यामि त्वरितः साधो न च त्वं गन्तुमर्हमि ।
 जानन् कौणपपतिन्तञ्च न त्वं मर्त्तुमिहार्हमि ॥ ५५ ।
 पुरुषस्य वचः श्रुत्वा चाण्डालः पुनरब्रवीत् ।
 समर्थोऽमि कृतः पृर्व्वं राक्षसेन हि भक्षता ।
 तेन तत्र गमिष्यामि सत्यं च परिपालयन् ॥ ५६ ।
 ततः स पद्मपत्राक्षः श्वपाकमत्युवाच ह ।
 मधुराङ्गिरमादाय विहितेनान्तरात्मना ॥ ५७ ।
 मा गच्छ तत्र चाण्डाल यत्रासी पापराक्षसः ।
 जीवितार्थाय मत्यस्य न दाप्यः परिहापनात् ॥ ५८ ।
 ततस्तस्य वचः श्रुत्वा श्वपाकः शंसितव्रतः ।

उवाच मधुरं वाक्यं मरणे कृतनिश्चयः ॥ ५८ ।

नाहमेवं करिष्यामि यन्मात्स्वं परिभाषसे ।

न चाहं नाशये सत्यमेतन्मे निश्चितं व्रतम् ॥ ६० ।

सत्यमूलं जगत्सर्व्वं कुलं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।

सत्यमेव परोधर्मं आत्मा सत्ये प्रतिष्ठितः ॥ ६१ ।

न चेवाहं तदुत्तृज्य असत्यः स्यां कदाचन ।

नाहं मिथ्या चरिष्यामि गच्छ तात नमोऽस्मै ते ॥ ६२ ।

एवमुक्त्वा श्वपाकोऽपि नित्यं सत्यव्रते स्थितः ।

राक्षसं समनुप्राप्तं स्तमुवाचाथ पूजयन् ॥ ६३ ।

आगतोऽस्मि महाभाग मा विलम्बय भक्षय ।

त्वत्प्रसादाद्दहं गन्ता वैष्णवं स्थानमुत्तमम् ॥ ६४ ।

एतानि मम गात्राणि भक्षयस्व यथेष्टतः* ।

पिवीषां रुधिरं मज्जां पीडिताऽसि क्षुधा भृशम् ।

तर्पयस्व स्वमात्मानं कुरुष्व मम वै हितम् ॥ ६५ ।

श्वपाकस्य वचः श्रुत्वा ततः स ब्रह्मराक्षसः ।

उवाच मधुरं वाक्यं श्वपाकस्तदनन्तरम् ॥ ६६ ।

साधु तुष्टोऽस्म्यहं वत्स सत्यं धर्मञ्च पालितम् ।

चण्डालस्याविधिज्ञस्य यस्य ते मतिरीदृशी ॥ ६७ ।

ब्रह्मरक्षीवचः श्रुत्वा श्वपाकः सत्यसङ्गरः ।

उवाच मधुरं वाक्यं ब्रह्मराक्षसमेव तु ॥ ६८ ।

यद्यप्यहं वै चाण्डालः सर्वकर्मविवर्जितः* ।
 तथापि सत्यं वक्तव्यं ब्रह्मराक्षस नित्यशः ॥ ६८ ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षो भयानकम् ।
 उवाच मधुरं वाक्यं श्वपाकं संशितव्रतम् ॥ ७० ।
 यत्त्वया गीयते रात्रौ विष्णोर्जागरणम्प्रति ।
 फलङ्गीतस्य मे देहि यदीच्छेर्जीवितं न्यक्तम् ।
 ततो मोक्ष्यामि कल्याण भक्ष्यामि न भीषणः ॥ ७१ ।
 ब्रह्मरक्षोवचः श्रुत्वा श्वपाकः प्रत्युवाच ह ।
 मनीज्जातमिदं वाक्यं ब्रह्मरक्षो निर्भाषमे ।
 भक्ष्यामितीति चोक्ता मां गीतपुण्यं किमिच्छसि ॥ ७२ ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षोऽप्रवाच्युनः ।
 एकयामीयं मे देहि पुण्यङ्गीतस्य वै परम् ।
 ततो मोक्ष्यसि भक्ष्येण सङ्गतः पुत्रदारकैः ॥ ७३ ।
 श्रुत्वा राक्षसवाक्यानि चाण्डालो गीतलोभितः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं राक्षसङ्गतनिश्चयः ॥ ७४ ।
 न गायनफलन्दग्निं ब्रह्मरक्षस्तर्पेण्यतम् ।
 भक्षयस्व यथान्यायं रुधिरं पिव चेष्टितम् ॥ ७५ ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा राक्षसः पुनरब्रवीत् ।
 एकगीतस्य मे देहि यत्त्वया विष्णुसंसदि ।
 एतेन तारितोऽस्मीति तव गीतफलेन वै ॥ ७६ ।

श्रुत्वा वाक्यानि चाण्डालो राज्ञस्य निवारयन् ।
 उवाच मधुरं वाक्यं चाण्डालो विस्मयान्वितः ॥ ७० ।
 किन्त्वया विकृतं कर्म तद्ब्रूहि मम राज्ञस्य ।
 कर्मणि यस्य दीपेण राज्ञसत्त्वं समागतः ॥ ७८ ।
 श्वपाकवचनं श्रुत्वा ब्रह्मरक्षामहायशाः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं दुःखसन्तप्तमानसः ॥ ७९ ।
 नाम्ना वै सोमयस्माहं चरको ब्रह्मर्यानिजः ।
 सूत्रमन्त्रपरिभ्रष्टो यज्ञकर्मसु निष्ठितः ॥ ८० ।
 ततोऽहं याजयाम्यज्ञान् लोभमोहप्रपीडितः ।
 प्रवर्त्तमाने यज्ञे तु कदाचिद्वै वर्योगतः ।
 उदरे जातशूलोऽहं तेन पञ्चत्वमागतः ॥ ८१ ।
 अथ पञ्चमहारात्रे ह्यसमाप्ते क्रतो तथा ।
 अस्य यज्ञस्य दीपेण मातङ्गः शृणु मे वचः ।
 राज्ञसत्त्वमनुप्राप्तस्तेन दुष्टेन कर्मणा ॥ ८२ ।
 मन्त्रहीनं मया तत्र स्वरहीनञ्च तत्कृतम् ।
 सूत्रहीनं तथा तत्र प्राग्वंगादि कृतं मया ॥ ८३ ।
 परिमाणञ्च रूपञ्च मया तत्रोपलक्षितम् ।
 कृतस्य तस्य दीपेण योनिम्प्राप्तोऽस्मि राज्ञसीम् ॥ ८४ ।
 स्वगीतफलदानेन निस्तारयितुमर्हसि ।
 मोक्षयस्वाधमं पापाद्विष्णुगीतेन सत्वरम् ॥ ८५ ।

ब्रह्मरक्षीवचः श्रुत्वा श्वपाकः संगितव्रतः ।
 बाढमित्येव तं वाक्यं राक्षसम्प्राव्रवीत्तदा ॥ ८६ ।
 एतस्य मम गीतस्य सुस्वरस्य फलन्मु यत् ।
 ददामि राक्षस त्वञ्जेन्मृच्यसे शुद्धमानसः ॥ ८७ ।
 यन्मु गायति संयुक्तं गीतकं विष्णुसन्निधौ ।
 स तारयति दुर्गाणीत्युक्ता तद्वत्तवान्फलम् ॥ ८८ ।
 एवं तस्मात्फलम्प्राप्य श्वपाकाद्राक्षसस्तदा ।
 जातः सुविमलो भद्रे शरदीव यथा गरी ॥ ८९ ।
 श्वपाकश्चापि सूर्योणि मम चैवापगायकः ।
 कृत्वा सुविपुलं कर्म स ब्रह्मत्वमुपागतः ॥ ९० ।
 एतद्गीतफलन्देवि प्राप्नोति मनुजो भुवि ।
 मच्चञ्चागरतो भद्रे गीयमानं मनस्विनि ॥ ९१ ।
 यन्मु गायति सूर्योणि कौमुदीं द्वादशीं प्रति ।
 सर्वमङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ९२ ।
 यन्मु गायति गीतानि मम जागरणे सदा ।
 सर्वमङ्गात्प्रमुक्तो वै मम लोकाय गच्छति ॥ ९३ ।
 एतत्ते कथितन्देवि गायनस्य फलं महत् ।
 यस्य गीतस्य शब्देन तरेत्संसारसागरम् ॥ ९४ ।
 वादिवस्य प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 प्राप्तवान्मानुषो येन देवेभ्यः सबलांश्च स्वयम् ॥ ९५ ।

शम्पातालप्रयोगेण सन्निपातेन वा पुनः ।

नववर्षसहस्राणि नववर्षगतानि च ।

कुवेरभवनङ्गत्वा मोदते वै यदृच्छया ॥ ८६ ।

कुवेरभवनाद्वष्टः स्वच्छन्दगमनालयः ।

शम्पादितालसम्पातैर्मम लोकाय गच्छति ॥ ८७ ।

नृत्यमानस्य* वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

मानवा येन गच्छेत्[†] कृत्वा संसारबन्धनम् ॥ ८८ ।

त्रिंशद्वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षगतानि च ।

पुष्करद्वीपमासाद्य स्वच्छन्दगमनालयः ।

फलम्प्राप्नोति सुश्रोणि मम कर्मपरायणः ॥ ८९ ।

रूपवान्गुणवान् शूरः ग्रीलवान् सत्यथे स्थितः ।

मद्भक्त्यैव जायेत संसारपरिमोचितः ॥ ९० ।

यम् जागरते नित्यं गीतवाद्येन नर्त्तकः ।

जम्बुद्वीपं समासाद्य राजराजसु जायते ॥ ९०१ ।

सर्वकर्मसमायुक्तो रक्षिता वै महीपतिः ।

मद्भक्त्यैव जायेत मम कर्मपरायणः ॥ ९०२ ।

उपहार्याणि पुष्पाणि मम कर्मपरायणः ।

यो मामुपानयेद्भूमे मम कर्मपथे स्थितः ॥ ९०३ ।

पुष्पाणि तत्र यावन्ति मम मूर्ध्नि धारयेत् ।

स कृत्वा पुष्कलङ्गम् मम लोकाय गच्छति ॥ ९०४ ।

एतत्ते कथितन्देवि भक्तानान्तु महीजसाम् ।
 मम भक्तसुखार्थाय सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ १०५ ।
 य एतत्पठतेः भूमे कल्पमन्त्राय मानवः ।
 स तु तारयतीति जन्तुर्दश पृथ्वीन्दिशापरान् ॥ १०६ ।
 न पठेन्मूर्खमप्येव तु पिशुनानां पुरा न च ।
 पठेद्भागवतानाञ्च मध्ये मुक्तिरतात्मनाम् ॥ १०७ ।
 अथद्धानि कुरे वा न पठेद्देवले तथा ।
 यदीच्छेत्सिद्धिकल्याणं मङ्गलञ्च मम प्रियम् ॥ १०८ ।
 धर्माणां परमं धर्मं क्रियाणाम्परमा क्रिया ।
 सा पठेच्छास्त्रदृष्टाय अध्यायं वा कदाचन ।
 यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम लोके महीयते ॥ १०९ ।

इति वराहपुराणे भगवत्संवादे सौकरं चाणोत्तरप्रश्नोत्तरसंवादे
 सौकरसाहाय्या नाम जनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतानि देवस्थानानि त्वया प्रोक्तानि यान्युत ।
 कस्मिंस्तिष्ठामि नित्यत्वं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ १ ।
 किञ्च ते परमं स्थानं यत्र मूर्त्याकृतिर्भवान् ।

कस्मिन्स्थाने कृतङ्कर्म्म येन यात्युत्तमां गतिम् ॥ २ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि भक्तानां भक्तवत्सले ।

येषु स्थानेषु तिष्ठामि कथ्यमानानिमान्* शृणु ॥ ३ ।

तव कौकामुखं नाम यन्मया पूर्व्वभाषितम् ।

वदरोति च विख्यातं गिरिराजगिलातलम् ॥ ४ ।

स्थानं लोहागलं नाम स्नेच्छराजसमाश्रितम् ।

क्षणञ्चापि न मुञ्चामि एवमेतन्न संशयः ॥ ५ ।

सचैत्यं पश्य मे स्थानं जगदेतच्चराचरम् ।

सर्व्वत्राहं वरारोहं न मश्नून् हि जानते ॥ ६ ।

ये तु जानन्ति मां देवि गुह्यां कामगतिं मम ।

शीघ्रङ्कीकामुखं यान्तु मम कर्मपरायणाः ॥ ७ ।

ततो देववचः श्रुत्वा पृथिवी वाक्यमब्रवीत् ।

शिरस्यञ्जलिमाधाय निर्वृतेनान्तरात्मना ॥ ८ ।

धरण्युवाच ।

सर्व्वतो लोकनाथेश परङ्गीतहलं हि मे ।

कथङ्कीकामुखं श्रेष्ठं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ ९ ।

वराह उवाच ।

नास्ति कीकामुखात्त्वेन श्रेष्ठङ्कीकामुखाच्छुचिः† ।

नास्ति कीकामुखात्स्थानं नास्ति कीकामुखात्प्रियम् ॥ १० ।

* स्थानम् जीवत्वात्कथ्यमानानामिति युक्तम् ।

† निश्चितेनान्तरात्मनोत्तमम् ।

यस्य कोकामुखं त्वत्वा न भूयो विनिवर्त्तते ।
 कर्माणि तत्र कुर्वीत यष्टम्भवति चात्मनि ॥ ११ ।
 यानि यानि च क्षेत्राणि त्वया पृष्टं वसुन्धरे* ।
 कोकामुखसमं स्थानं न भूतं न भविष्यति ॥ १२ ।
 मम सा परमा मूर्त्तिर्यां न जानन्ति गोपिताम् ।
 स्थितङ्कोकामुखं नाम एतत्ते कथितं मया ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

देव देव महादेव भक्तानामभयप्रद ।
 यानि गुह्यानि सन्त्यत कोकायां वक्तुमर्हसि ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मान्त्वम्परिपृच्छसि ।
 तस्मिन् कोकामुखं रम्यं कथ्यमानं मयाऽनघे ॥ १५ ।
 जलविन्दुरिति ख्याताः पर्वतात्पत्तनाद्भुवि ।
 तत्तु गुह्यमिति देवि कृत्वा कर्म महाजसम् ।
 सर्वसङ्गात्परिव्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ १६ ।
 विष्णुधारेति विख्याता कोकायां मम मण्डले ।
 पर्वतात्पतिता भ्रूमा धारा मुसलमन्त्रिभा ॥ १७ ।
 अहोरात्रापि नो भृत्वा स्त्रायात्तत्र प्रयत्नतः ।
 अग्निष्टोमसहस्राणां फलमप्राप्नोति मानवः ॥ १८ ।
 न मुह्यति स कर्त्तव्ये फलमप्राप्नोति चात्तमम् ।

जायते विपुले शुद्धे मम मार्गानुसारिणि । १९ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान्विष्णुधारां समाश्रितः ।
 पश्यते परमां मूर्त्तिमेतां मम न संशयः ॥ २० ॥
 तत्र विष्णुपदं नाम स्थानङ्गीकामुखाश्रितम् ।
 एतत्कश्चिन्न जानाति धरे वाराहसंश्रितम् ॥ २१ ॥
 तस्मिन् कृतोदकां देवि रात्रावुपोषितो नरः ।
 क्रौञ्चद्वीपे प्रजायेत मम भक्तिपरायणः ॥ २२ ॥
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान् गुह्यस्थाने परे मम ।
 सर्वसङ्गान् परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ २३ ॥
 अस्ति विष्णुमरीनाम यत्त्वया सह क्रीडितम्* ।
 यत्र दंष्ट्राप्रहारेण चाहतासि वसुन्धरे । २४ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत प्रातःकाले वसुन्धरे ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा मम लोकाय गच्छति ॥ २५ ॥
 सोमतीर्थमिति ख्यातङ्गीकायां मम मण्डले ।
 यत्र पञ्चशिलाभूमिर्विष्णुनाम्ना तथाङ्कितः ॥ २६ ॥
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोषितो नरः ।
 गोमदे जायते द्वीपे मम मार्गानुसारकः ॥ २७ ॥
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान् गुह्यक्षेत्रे परे मम ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः शुद्धात्मा मां स पश्यति ॥ २८ ॥
 तुङ्गकूटेति विख्यातं कीकायां मम मण्डले ।

धाराः पतन्ति चत्वारः पर्वतादुच्चसंश्रिताः ॥ २८ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोपितो नरः ।

कुण्डीपं समासाद्य मम लोकेषु तिष्ठति ॥ २९ ।

अनित्यमायमं नाम जैत्रकर्मसुखावहम् ।

देवापि यं न जानन्ति किम्पनर्म्भनुजादयः ॥ ३० ।

तत्र स्नात्वा वरारोहे अहारात्रोपितो नरः ।

जायते पुष्करड्वीपे मम कर्मपरायणः ॥ ३१ ।

अथ तत्र मृतीभूमे पुण्यजेत्रे महाशुचिः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोकाय गच्छति ॥ ३२ ।

अप्यवाग्निमरी नाम परङ्गह्यं मम स्थितम् ।

पञ्च धाराः पतन्त्यत्र गिरिकुञ्जमसाधिताः ॥ ३३ ।

तत्र चापि कृतस्नानः पञ्चरात्रोपितो नरः ।

कुण्डीपे च जायेत मम कर्मपरायणः ॥ ३४ ।

तत्राथ मुञ्चते प्राणान्कृत्वा कर्म महाजसम् ।

कुण्डीपात्परिभ्रष्टो ब्रह्मलोकश्च गच्छति ॥ ३५ ।

अस्ति ब्रह्ममरीनाम गुह्यहेतुं परं मम ।

यत्र धारा पतत्येका पुण्या भूमि गिलातले ॥ ३६ ।

तत्र स्नानमकुर्वीत पञ्चरात्रोपितो नरः ।

वसते सूर्यलोकेषु मम मार्गानुसारकः ॥ ३७ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान् सूर्यधारां समाश्रितः ।

सूर्यलोकमतिक्रम्य मम लोकन्तु गच्छति ॥ ३८ ।

अस्ति धेनुवटं नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।

एका धारा पतत्यत्र देवि पूर्णा गिलोच्चयात्* ॥ ४० ।

तत्र स्नानम्पकुर्वीत एकमेकं दिनन्तथा ।

सप्तरात्रोपितीभूत्वा मम कर्मसमाश्रितः ॥ ४१ ।

स्नात्वा सप्तसमुद्रेषु लब्धसंज्ञः समाहितः ।

विहरेत्सप्तदीपेषु मम कर्मपरायणः ॥ ४२ ।

तत्राय मुञ्चते प्राणान्मम भक्तिसमन्वितः ।

सप्तदीपमतिक्रम्य मम लोकन्तु गच्छति ॥ ४३ ।

अस्ति धर्माद्भवं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।

गिरिकुञ्जात्पतत्येका धारा भूमितले शुभा ॥ ४४ ।

तत्र स्नानम्पकुर्वीत एकरात्रोपिती नरः ।

स वैश्वोजायते शूद्रो मम कर्मपरायणः ॥ ४५ ।

तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् गुह्ये देवि गिलोच्चये ।

साङ्गयज्ञं सदक्षिण्यं भुक्त्वा मां प्रतिपद्यते ॥ ४६ ।

अस्ति कौटिवटं नाम क्षेत्रं गुह्यम्परं मम ।

एका धारा पतत्यत्र वटमूलमुपाश्रिता ॥ ४७ ।

तत्र स्नानन्तु कुरुते रात्रावुपिषिती नरः ।

यावन्ति वटपत्राणि तस्मिन् शृङ्गे परं मम ।

तावद्वर्षसहस्राणि रूपसम्पत्समन्वितः ।

तिष्ठते* तु वरारोहे मम मार्गानुसारिणि ॥ ४८।४८
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 अग्निवर्णस्ततोभूत्वा मम लोकाय गच्छति ॥ ५० ।
 पापप्रमोचनं नाम गुह्यमस्मिन् परं मम ।
 पतितैकतमा धारा स्थूला कुम्भसमा ततः ॥ ५१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमहोरात्रोपितो नरः ।
 जायते च चतुर्वेदो मम कर्मपरायणः ॥ ५२ ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् कौगिकोमायितो नदीम् ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोपितो नरः ।
 मोदते वासवे लोके मम मार्गानुसारिणि ॥ ५३ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 वासवं लोकमुत्सृज्य मम लोकस्थो गच्छति ॥ ५४ ।
 यमस्यसक्तं नाम गुह्यमस्ति परं मम ।
 क्षीतोवहति तत्रैकहोत्रिकीमावृत्तं नदीम् ॥

स्नानङ्कुर्वन्ति ये तच्च एकरात्रोपितो नरः ।
भेदङ्गिम्पुरुषम्प्राप्य जायते नाऽत्र संशयः ।
विद्वान् शुचिश्च जायेत मम कर्मानुसारकः* ॥ ५८ ।
तत्राऽथ मुच्यते प्राणान् गुह्ये देवि परे मम ।
मुक्ता किम्पुरुषभेदं मम लोकश्च गच्छति ॥ ६० ।
अस्ति वज्रभवं नाम गुह्ये तस्मिन् परं मम ।
स्नातां व्रह्मति तत्रैकमायितङ्गागिर्कीं नदीम् ॥ ६१ ।
स्नानङ्करोति यस्तत्र एकरात्रोपितो नरः ।
जायते शक्रलोके तु मम कर्मानुसारकः ॥ ६२ ।
शरीरचक्रसङ्घाते वज्रहस्तः स्वरूपकः ।
तत्र स्नानप्रभावेण जायते नात्र संशयः ॥ ६३ ।
अथाऽत्र मुच्यते प्राणान्मम चिन्तनतत्परः ।
शक्रलोकमतिक्रम्य मम लोकम्पद्यते ॥ ६४ ।
तत्र त्रिकोशमात्रेण गुह्यं क्षेत्रम्परं मम ।
शक्ररुद्रेति† विख्यातं तस्मिन् कोकाशिलातले ॥ ६५ ।
स्नानङ्करोति यस्तत्र त्रिरात्रोपितो नरः ।
जम्बूद्वीपे प्रजायेत जम्बूर्यत्र प्रतिष्ठिता ।
जम्बूद्वीपं परित्यज्य जायते मम पार्श्वगः ॥ ६६ ।
अस्ति चान्यथाहङ्ग्रे क्षेत्रे गुह्ये विशेषितम् ।
मनुजा येन गच्छन्ति मुक्ता संसारसागरम् ॥ ६७ ।

दंष्ट्राङ्कुरेति ॥ विख्यातं यत्र कीका विनिःसृता ।
 एतद्गुह्यं न जानन्ति यतीमुच्चन्ति जन्तवः ॥ ६८ ।
 कर्तोदकस्तत्र भद्रे अहोरात्रोपितो नरः ।
 जायते शाल्मलिदोषमम कर्मनिभारिणि ॥ ६९ ।
 तत्राथ सूत्रे प्राणान्मम कर्मसु निश्चितः ।
 शाल्मलिदोषमुत्सृज्य मम पार्श्वे स तिष्ठति ॥ ७० ।
 तस्मिन्नेवे महागुह्ये परमस्ति फलोदयम् ।
 विष्णोर्धर्ममिति ज्ञातं मम भक्तसुखावहम् ॥ ७१ ।
 ततः पर्वतमध्यात् कीकायास्पतये जलम् ।
 त्रिस्त्रातसं महाभाग सर्वसमारमोक्षणम् ॥ ७२ ।
 तस्मिन् कर्तोदकोभर्तुं दित्वा समारवन्धनम्
 वायं स भवनम्याथ वायुभवम् तिष्ठति ॥ ७३ ।
 तत्राथ सूत्रे प्राणान्मम कर्मसु निश्चितः ।
 वायुलोकमतिक्रम्य मम लोकं स गच्छति ॥ ७४ ।
 अस्ति तत्र वरं म्यातं महिमदागिकीकयोः ।
 सध्वकामिकेति विद्यायाः गिला तिष्ठति चोत्तरं ॥ ७५ ।
 तत्र यः कुरुते स्नानमहोरात्रोपितो नरः ।
 विस्तीर्णं जायते वंगं जातिं स्मरति चात्मनः ॥ ७६ ।
 स्वर्गं वा यदि वा भूमौ यं यद्गमयते नरः ।
 तं तं प्राप्नोति वै कामं स्नातमात्रं गिलातले ॥ ७७ ।

तत्राऽथ मुञ्चते प्राणात्मनः कर्मण्यवस्थितः ।
 सर्वमङ्गं परित्यज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ७८ ।
 अस्ति मत्स्यगिरिना नाम गुह्यङ्गीकामुखे वरम् ।
 धाराः पतन्ति तिस्रां वै कौशिकीमाश्रिता नदीम् ॥ ७९ ।
 तत्र च स्नायमानस्तः यदि मत्स्यं प्रपश्यति ।
 ततो जानास्यहं देवि प्राप्तो नारायणः स्वयम् ॥ ८० ।
 तत्र मत्स्यं पुनर्दृष्ट्वा यजमानस्तः सुन्दरि ।
 दद्यादर्थं ततो भद्रे मधुनाजममन्वितम् ॥ ८१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं देवि गुह्ये ततः परं ।
 तिष्ठतेऽः पद्मपत्रे तु सोत्तरे मेरुसंश्रिते ॥ ८२ ।
 अथ संप्राप्य मुच्येत मत्स्यं गुह्यम्परं मम ।
 मेरुशृङ्गं समलङ्घ्या मम लोकाय गच्छति ॥ ८३ ।
 पञ्चयोजनविस्तारं जैत्रङ्गीकामुखं मम ।
 यस्तु तत्तु विजानाति न स पापेन लिप्यते ॥ ८४ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 तस्मिन् कौकामुखे रम्ये तिष्ठामि दक्षिणामुखः ॥ ८५ ।
 शिलाचन्दनसङ्काशं देवानामपि दुर्लभम् ।
 वराहरूपमादाय तिष्ठामि पुरुषाकृतिः ॥ ८६ ।
 वामोन्नतमुखं कृत्वा वामदक्षाममुन्नतम् ।
 पश्यामि च जगत्सर्वं ये च भक्ता मम प्रियाः ॥ ८७ ।

ये च मां स्मरतेः भूमे पुरुषा मुक्तकिल्बिषाः ।
 तत्र कुर्वन्ति कर्माणि शुद्धाः संसारमोक्षणे ॥ ८८ ।
 यदि कौकामुखङ्गच्छेत्कदाचित्कालपर्यये ।
 मा ततो विनिवर्त्तेत यदीच्छेन्नम साम्यताम् ॥ ८९ ।
 गुह्यानां परमङ्गहमितत्स्थानं परं महत् ।
 सिद्धानाम्परमा मिडिर्गुह्यङ्गीकामुखस्मरम् ॥ ९० ।
 न च सांख्येन योगेन सिद्धिं याति महत्परामर्शः ।
 याति कौकामुखङ्गत्वा रहस्यद्वयितं मया ॥ ९१ ।
 एवं श्रेष्ठं महाभाग यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥
 कथनङ्कशितं सर्व्वङ्गिमन्यच्छातुमिच्छामि ॥ ९२ ।
 य एतत्कथितम् कौकामुखप्रनुत्तमम् ।
 तारिताः पितरस्तेन दश पूर्व्वान्तिथा पराः ॥ ९३ ।
 मृतो वा तत्र जायते शुद्धे भागवते कुले ।
 अनन्यमानसो भूत्वा मम मार्गप्रदर्शकः ॥ ९४ ।
 यद्येदं शृणुयान्नित्यङ्गुल्य सत्याय मानवः ।
 सप्तपञ्चगतं जन्म मम भक्त्य जायते ॥ ९५ ।
 य एतत्पठते नित्यङ्गीकाख्यानन्तर्थापमि ।
 गच्छते परमं स्थानमेवमेतन्न संग्रहः ॥ ९६ ।

इति वराहपुराण भगवच्छास्त्रं कौकामुखमाहात्म्यवर्णनं नाम
 चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ प्राणान् परित्यज्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।

—~~निष्काम~~ मम लोकं प्रपद्यते ॥ १८ ।

तस्मिन्

न तत्प्राप्नोति मनुजः कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।

प्राप्नुवन्ति च भक्ता ये, वदसीं विश्वतारिणीम् ॥ २ ।

दुर्लभं तन्मम चेत्वं हिमकूटगिलातले ।

यस्तत्प्राप्नोति हि चेत्तद्भक्तकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३ ।

ब्रह्मकुण्डमिति ख्यातमास्तेऽत्र तत्र गिलाञ्चये ।

हिमसंस्थं तथात्मानङ्गत्वा तिष्ठामि माधवि ॥ ४ ।

स्नानङ्करोति यस्तत्र त्रिरात्रोपोषितो नरः ।

अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ५ ।

मुञ्चेत्प्राणांस्तत्र यदि व्रतनिष्ठोजितेन्द्रियः ।

सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ६ ।

अग्निसत्यपदं नाम तस्मिन् चेत्त्रे परं मम ।

शृङ्गत्रयात्पतन्त्यत्र धारा मुसलसन्निभाः ॥ ७ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं त्रिरात्रोपोषितो नरः ।

सत्यवादी भविद्दत्तो मम कर्मपरायणः ॥ ८ ।

यस्तत्र मुञ्चते प्राणान्यदि कृत्वा जलाशयम् ।

सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोके स मोदते ॥ ८ ।
 इन्द्रलोकमिति ख्यातं वदर्थ्याञ्च ममायमम् ।
 तत्राहन्देवि शक्रेण निष्कलम्परितोषितः ॥ १० ।
 तत्र चैव तु शृङ्गेभ्यः स्थलधारा पतन्त्यनः ।
 स्थले गिलातले तत्र मम धर्मा व्यवस्थितः ॥
 स्नानङ्करोति यस्तत्र एकरात्रोपितो नरः ।
 सत्यवादी शुचिर्भूत्वा सत्यलोके महीयते ॥ ११।१२ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा चानागक व्रतम् ।
 सत्यलोकमतिक्रम्य मम लोकेऽपि तिष्ठति ॥ १३ ।
 अस्ति पञ्चशिखः नाम वदर्थ्यामायमस्मृति ।
 यत्र धाराः पतन्त्यत्र पञ्चशृङ्गममायिताः ॥ १४ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चस्नातमि मानवः ।
 अश्वमेधफलस्राप्य देवतैः सह मोदते ॥ १५ ।
 यद्यत्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 स्वर्गलोकमतिक्रम्य मम लोके महीयते ॥ १६ ।
 चतुःस्नातमिति ख्यातं तस्मिन् त्रैवे परे मम ।
 धाराः पतन्ति चत्वारि चतुराः दिग्मायिताः ॥ १७ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोपितो नरः ।
 मोदते नाकपृष्ठे तु मम भक्त्यः जायते ॥ १८ ।

: पञ्चशिखा नामिति (क) । । मुञ्चतेति माधु, एवमन्यत । । धारादिकश्च दयाः

स्नानं कृत्वा चत्वारि चतुर इति श्रापे, चतस इति माधु । § इति श्रुतिरिति (ग) ।

अथ प्राणान् परित्यज्य कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 नाकपृष्ठमतिक्रम्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ १९ ।
 वेदधारमिति ख्यातं तस्मिन् जेवे परे मम ।
 यत्र ब्रह्मसुखाद्भटा वेदाश्चत्वार एव च ॥ २० ।
 तत्रैव हिमवत्पृष्ठे चतुःशृङ्गाहृत्तराः ।
 धाराः पतन्ति चत्वारि विषमाश्च गिलाञ्चये ॥ २१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं चतुर्गात्रापिता नरः ।
 चतुर्णामपि देवानाद्ब्रह्मण कारणम्भवेत् ॥ २२ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपर्य स्थितः ।
 देवलोकमतिक्रम्य मम लोके प्रतिष्ठते । २३ ।
 द्वादशादित्यकुण्डेति तस्मिन् जेवे परे मम ।
 यत्र ते द्वादशादित्या देवि संस्थापिता मया ॥ २४ ।
 तत्र पर्वतशृङ्गे तु स्थूलमूले गिलातले ।
 द्वादशा पततेऽधारा मम कर्म सुखावहाः ॥ २५ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं यां काञ्चिद्वादशीं प्रति ।
 यत्र ते द्वादशादित्यास्तत्र गच्छेन्न संग्रयः ॥ २६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मणि संस्थितः ।
 समतिक्रम्य चादित्यान्मम लोके महीयते ॥ २७ ।
 लोकपालमिति ख्यातं तस्मिन् जेवे परे मम ।
 तत्र ते लोकपालान् मया संस्थापिताः पुरा ॥ २८ ।

तत पर्वतमध्ये तु स्थलकुण्डं ब्रह्मम ।
 भित्त्वा पर्वतमङ्गीर्णं यत्र सोमसमुद्रवः ॥ २८ ।
 तत्र स्नानन्तु कूर्वाति ज्यैष्ठमामस्य हादशीम् ।
 मोदते लोकपालेषु मम भक्त्य जायते ॥ २९ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मसु तत्परः ।
 लोकपालानतिक्रम्य मम लोकम्पद्यते ॥ ३० ।
 अस्ति मेरोर्वरं नाम तस्मिन् गुह्यम्परं मम ।
 तत्र स्थितेन भूमे तु मेरुः संस्थापितः स्वयम् ॥ ३१ ।
 धारास्ति स्रः पतन्त्य सुवर्णसदृशप्रभाः ।
 पतन्तु तज्जलमभ्यर्च्य व्यक्तिं नैवीपलभ्यते ॥ ३२ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानन्तिरात्रोपपिता नरः ।
 मोदते मेरुशृङ्गेषु मम भक्त्य जायते ॥ ३३ ।
 अथ तत्र मृतादेवि तस्मिन् गुह्ये परे मम ।
 मेरुपृष्ठमतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३४ ।
 मानसोद्भेदमिति च तत्रान्यत्तीर्थमुत्तमम् ।
 पृथ्वीमुद्दिश्य मध्ये तु जलङ्गच्छति सत्वरम् ॥ ३५ ।
 देवाप्येवं न जानन्ति तं देशं तत्र संस्थितम् ।
 मानुषा हि विजानन्ति भूम्यां पतति तज्जलम् ॥ ३६ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमहारात्रोपपिता नरः ।

भित्त्वा पर्वतमुद्धार इति ग ।

† पतितं तज्जलमभ्यर्च्य कृतं साधु स्यात् ।

‡ व्यक्तिर्नैवीपलभ्यते इति वक्ष्य पाठः ।

§ मम भक्तिर्धति (ग) । ॥ देवा अपीति साध ।

मोदते मानमे दिव्ये मम भक्त्य जायते ॥ ३८ ।
 अस्ति पञ्चशिरं नाम तस्मिन्गुह्यं परं मम ।
 ब्रह्मणा क्रियते यत्र शिरथैव महाद्युति ॥ ३९ ।
 तत्र वै पञ्च कुण्डानि स्थूलशीर्षाग्निलोचये ।
 पञ्चात्र शिरसः स्थाने बहुधारासमन्विताः ॥ ४० ।
 यत्र तन्मध्यमं कुण्डं क्तिन्नमेव स्वयम्भुवा ।
 तत्र रक्तजला भूमिर्दृश्यते धारमङ्गुला ॥ ४१ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं पञ्चरात्रोपितो नरः ।
 मोदते ब्रह्मलोकस्थो मम भक्त्य जायते ॥ ४२ ।
 तथात्र मुच्यते प्राणाङ्गुल्ये पञ्चशिरि मम ।
 जलचान्द्रायणकृत्वा मम कर्मसु निष्ठितः ॥ ४३ ।
 बुद्धिमान्मतिमांथैव रागमोहविवर्जितः ।
 ब्रह्मलोकमतिक्रम्य मम लोकाय गच्छति ॥ ४४ ।
 अस्ति सोमाभिषेकतिः तीर्थमन्यत्परं मम ।
 राजत्वे ब्राह्मणानान्तु मया सोमोऽभिषेचितः § ॥ ४५ ।
 तत्राहं तीपितस्तेन अत्रिपुत्रेण माधवि ।
 नवपञ्चककोट्यस्तु कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 प्राप्त्य परमां सिद्धिं मत्प्राप्तादाहसुन्दरे ॥ ४६ ।
 तदायत्तं जगत्सर्वं ब्रीहयः परमौषधीः ।

सोमाभिषेकमिति साध

§ अभिषेचित इति स्वार्थे णिच् । ॥ नवपञ्चककोटीस्तु, नवपञ्चककोटि तु वा साध ।

॥ औषध्यः औषधय इति वा साध ।

जायन्तीऽस्मिन्पलायन्ती स्कन्देष्टा समरुहणाः ।
 भूमे मांममयं सर्वं मम संग्यश्च विधयति ॥ ४७ ॥
 तत्र मांमगिरिनाम यत्र धारा पतति ।
 कुण्डैरग्रे विगले त् पतन्ती कथितं मया ॥ ४८ ॥
 यस्तत्र कुरुते स्नानं विगत्वापीयते नरः ।
 मांदते मांमर्लोऽप्य गवनेतत्र संगयः ॥ ४९ ॥
 अथात्र स्थिते देवि क्वा कश्चिद्भक्तकर्म ।
 मांमर्लोकमतिक्रम्य मम लोकाप्यपयति ॥ ५० ॥
 अस्ति चोपेगिकुण्डलितं गुह्यदेवि परं मम ।
 यत्र चोपेगा भिक्षा दत्तिर्णारुमजायत ॥ ५१ ॥
 तत्र तथाम्यहन्तेऽपि देवानामपि कारणात् ॥ ५२ ॥
 न मां कश्चिद्विजानाति स्यान्मानो हि विजानते ।
 ततोमं तथ्यमानस्य बहुवप्यतिक्रमात् ।
 देवा अपि न जानन्ति वज्रित्रक्ष्ममहेश्वराः ॥ ५३ ॥
 एकैकेन फलेनाऽत्र वदथ्यान्तु सुनिश्चितम् ।
 बहुवर्षमहस्रन्तु तपथीणं मया भूवि ॥ ५४ ॥
 तत्राहं दगकोऽयम् दगवर्षं दगार्धदम् ।
 दग भूमे तथान्यानि पद्मानि तपमि स्थितः ॥ ५५ ॥
 ततस्ते मां न पश्यन्ति देवा गुह्यपथं स्थितम् ।
 विस्मयं परमं जग्मुर्देवा दुःखपरायणाः ॥ ५६ ॥

अहम्यग्यामि सर्व्वं वै तपःसंख्यां वसुधरे ।
 न मां सर्व्वं प्रपश्यन्ति योगमायाममावृताः ॥ ५७ ।
 ततस्ता देवताः सर्वाः प्रव्यचुव पितामहम् ।
 विष्णुना च विना लोकं गान्तिवैव लभामहे ॥ ५८ ।
 देवानान् वचः श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 योगमायापटञ्चत्रङ्गयामास मां तदा ॥ ५९ ।
 ततो देवाः सगन्धर्वाः मिदाव परमर्षयः ।
 तत्र जग्मूर्महाभाग त्वयन्तः परमं मुदा ।
 विभावयन्ति मां तत्र देवा इन्द्रपुर्गमाः ॥ ६० ।
 त्वया नाथ परिचिता दुःखिताः शम्भेवर्जिताः ।
 त्वयस्य नो हृषीकेश परमानुग्रहेण वै ॥ ६१ ।
 एतत्कृत्वा त्रिगालान्ति देवान् प्रणतिपुञ्चकम् ।
 मया विलोकिताः सर्व्वे परां निर्वृतिमागताः ॥ ६२ ।
 एतस्मिन्नुर्व्वीगोक्ण्डे एकरात्रोपिता नरः ।
 यः स्नाति सर्व्वपापेभ्यो मच्यते नात्र संग्रहः ।
 उर्व्वीगोलोकमामाद्य क्रीडति कालमत्तयम् ॥ ६३ ।
 यस्तत्रोत्सृजते प्राणान्मम कश्चिपरायणः ।
 पुण्यपापविनिर्मुक्तो याति मञ्जयताम्रिये ॥ ६४ ।
 बद्धोमाश्रमं पुण्यां यत्र यत्र स्थितः स्मरेत् ।
 स याति वैष्णवं स्थानं पुनरावृत्तिवर्जितः ॥ ६५ ।
 य इदं शृणुयादित्यं मद्भक्तः सततमप्यरेत् ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधः सत्त्ववादी जितेन्द्रियः ।

ध्यानयोगरतो नित्यं स मुक्तिफलभागभवेत् ॥ ६६ ॥

यस्यैतद्विदितं सर्वं ध्यानयोगं वसुन्धरे

योऽवगच्छति चात्मानं स गच्छेत्परमावृतिम् ॥ ६७ ॥

इति वराहपुराणे भगवत्कथ्ये वराहकायमहाकावर्णेन नाम

एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

हाचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

ततो देववचः श्रुत्वा धर्मकामा वसुन्धरा ।

कृताञ्जलिपुटा भूत्वा प्रमादयति माधवम् ॥ १ ॥

धरण्युवाच ।

दास्यां मे प्रणयङ्कृत्वा विज्ञाप्यं गृणु माधव ।

मृदना च स्वभावेन वक्ष्यामि त्वां जनार्दन ॥ २ ॥

अन्यप्राणवला नार्थी यत्त्वया परिभाषितम् ।

अगताः सहितं* ह्रीताः क्षुधामनगनेत्रवलाः ॥ ३ ॥

भुञ्जमाना नरा ज्ञात्र रजसा यान्ति गं परम् ।

अन्नं ह्यनुग्रहस्येव येन ते कर्मसंयिताः ॥ ४ ॥

तस्यास्तहचनं श्रुत्वा माधव्याः स तु माधवः ।

प्रहस्य भावशुद्धात्मा तत एवम्प्रभाषति* ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

साधु देवि वरारोहं मम कर्मव्यवस्थिते ।

पृष्ट्वाहं परमङ्गुलं मम भक्तसुखावहम् ॥ ६ ।

सृष्टा या रजसा देवि मम कर्मपरायणा ।

मां संस्पृशन्तु तत्रस्थं यत्र तिष्ठामि सन्दरि ॥ ७ ।

यदि भावस्तदा कथिद्भोजने कायमाधने ।

चित्तश्रम्य* मयि क्षाणि भोक्तव्यञ्च न संगूयः ॥ ८ ।

न सा लिप्यति दीपेण भुञ्जमाना रजस्वला ।

अञ्जलिं गिरमा कृत्वा मयांक्तं मन्त्रमुत्तमम् ॥ ९ ।

अनादिमध्यान्तमजं पुराणं

रजस्वला देववरं नमामि ।

तत एतेन मन्त्रेण भक्ता देवि रजस्वला ।

करोति यानि कर्माणि न सा दुष्येत कर्हिचित् ॥ १० ।

स्नात्वा सा तु महाभागे पञ्चमाक्षु दिनात्पुनः ।

यथार्हङ्कृते कर्म मञ्जिता मत्परायणाः ।

प्राप्नुयात्पुरुषत्वञ्च न्यस्तसंसारचिन्तनात् ॥ ११ ।

धरण्यवाच ।

पुरुषा वा स्त्रियो वापि न पुमांसी न वाः स्त्रियः ।

कथन्दीपेण मुञ्चन्ते जन्मसंसारबन्धनात् ॥ १२ ।

वराह उवाच ।

इन्द्रियाणि निगृह्याथ चित्तमप्यनुवेक्ष्य च ।

मथि सध्यासयोगेन मम कश्चेपरायणः ।

मम योगेषु सध्यासमेकचित्तो दृढव्रतः ॥ १३ ।

एवं कुर्वन्महाभाग स्तियोवा पुनपुंसकम् ।

ज्ञानमध्यासयोगं वा यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ १४ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधैव

कर्मा बुद्धिश्च चित्तञ्च ते ज्ञानोपाः शरीरिणाम् ।

एकचित्तं मनः कृत्वा ज्ञानेन पृथुलोचने ।

समवित्तं प्रपद्यन्ते न ते निव्यन्ति मानवाः ॥ १५ । १६ ।

सर्वभक्ष्याणि भक्षन्तः पेयापेयास्तथैव च

समं चित्तं मयि यदि तदा तस्य न च क्रिया ॥ १७ ।

चित्तं मनश्च बुद्धिश्च समं स्थितं समं यदि ।

यत्किञ्चित्कुर्वन्तः कश्चि पश्यपश्यमिवाश्रमि ।

संयोगाच्च च लिप्येत समत्वादेव नान्यथा ॥ १८ ।

रात्रिन्दिवं मृज्जते वा जगं वा यदि वा कला ।

निमेषं वा वृष्टिं वाथ देवि चित्तं समङ्कुर ॥ १९ ।

सदा दिवानिगोद्यैव कुर्वन्तः कश्चेमङ्कुरम् ।

तेऽपि यान्ति परां मिदं यदि चित्तं व्यवस्थितम् ॥ २० ।

जाग्रतः स्वपतो वापि शृण्वतः पश्यतोऽपि वा ।

यो मां चित्ते चिन्तयति मच्चिन्तय्य च किञ्चयम् ॥ २१ ।
 दुर्वृत्तमपि चाण्डालं ब्राह्मणं चाऽपि स्थितम् ।
 तन्तु देवि प्रणमामि नान्यचित्तं कदाचन ॥ २२ ।
 यजन्तः सर्व्वधर्म्मज्ञा ज्ञानसंस्कारसंस्कृताः ।
 मयि चित्तं समाधाय मम कर्म्मपरायणाः २३ ।
 ये मत्कर्म्माणि कुर्व्वन्ति मया हृदि समाश्रिताः ।
 सुखविद्रां समादाय स्वपन्तः कर्म्मसंस्थिताः ॥ २४ ।
 येषां प्रसङ्गतचित्तं तेऽपि देवि मम प्रियाः ।
 सर्व्वमात्मनि कर्म्म स्वं शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ २५ ।
 प्राप्नुवन्ति च दुःखानि भ्रमच्चित्ता नराधमाः ।
 चित्तं नागोहि लोकस्य चित्तं मीनस्य कारणम् ॥ २६ ।
 तस्माच्चित्तं समादाय माम्प्रपद्यस्व मेदिनि ।
 न्यस्य ज्ञानञ्च योगञ्च एकचित्ता भजस्व माम् ॥ २७ ।
 मच्चित्तः सततं यो मां भजेत नियतव्रतः ।
 मत्पार्श्वस्माप्य परमं मङ्गावायोपपद्यते ॥ २८ ।
 मया चैव पुरा सृष्टं प्रजार्थेन तसुन्दर ।
 मासे मासे तु गन्तव्यमृतकाले व्यवस्थितम् ।
 एकचित्तं समादाय यदीच्छेत् मम प्रियम् ॥ २९ ।
 न गच्छेद्यदि मासे तु ऋतुकालव्यवस्थितम् ।

• (ग) पुनर्कं मम चित्तस्य च किञ्चयमिति पाठोऽपि एकाक्षराधिक्यं वर्तते ।

† मीनस्य कर्म्मण इति (ग) ।

पितरस्तस्य हन्यन्ते दश पूर्वा दशापराः ॥ ३० ।
 न तत्र कामलोभिन मोहेन च वसुन्धरे ।
 त्यक्तानङ्गश्च मोहश्च पित्रर्थाय स्तियं वर्जित् ॥ ३१ ।
 द्वितीयात्र स्मृग्वारीं नाभमोहात्कथञ्चन ।
 न संस्मृगत्तृतीयान्तु चतुर्थीं न कदाचन ॥ ३२ ।
 कृतं मन्मोगधर्मं तु कृतकौतुकमंस्थितः ।
 गयने न स्तियं पश्येद्यदोच्छेत्तुडिमुत्तमाम् ॥ ३३ ।
 कौतुकं कृतकञ्चि तु मम कर्मपरायणाः ।
 जलस्नानं ततः कुर्यादन्यवस्तपरिग्रहम् ॥ ३४ ।
 अशुणं ऋतुकाले तु योऽभिगच्छेद्रजस्वलाम् ।
 रेतोपाः पितरस्तस्य एवमेतन्न भंगयः ॥ ३५ ।
 एकान्तु पुरुषो याति द्वितीयाङ्गामभोहितः ।
 तृतीयां वा चतुर्थीं वा तदा स पुरुषाधमः ॥ ३६ ।
 सर्वस्यैव तु लोकाय ममयोऽयं हि मत्कृतः ।
 ऋतुकाले तु मञ्जुमां पित्रर्थेभोग इष्यते ।
 ऋतुकालाभिगामी यो ब्रह्मचार्यैव सम्मतः ॥ ३७ ।
 न गच्छति च यः क्रीडाभ्यासादा पुरुषाधमः ।
 ऋतौ ऋतौ भ्रूणहत्यां प्राप्नोति पुरुषयरन् ॥ ३८ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 ज्ञानान्तु चित्तयोगस्य कर्मयोगस्य यतिक्रियाः ॥ ३९ ॥

० एवं हि ममः प्रकृत्यान्तरमपेक्षते, यतः क्रियाभिर्न कृते तस्य च प्रकृत्यन्तेनाभ्यर्थे

कर्मणा यास्ति मत्स्थानं यास्ति मद्गाननिष्ठिताः ।
 यास्ति योगविदः स्थानं नास्ति चान्या परा गतिः ॥ ४० ।
 ज्ञानं योगश्च माङ्गाश्च नास्ति चित्तव्यपायितम् ।
 लभन्ते पुष्कलां मिहिं मम मार्गानुसारिणः ॥ ४१ ।
 यन् भागवता भूत्वा ऋतुकानि व्यवस्थितः ।
 वायुभक्षस्ततस्तिष्ठेद्भूमौ त्रीणि दिनानि च ॥ ४२ ।
 अथ तत्र चतुर्थे तु दिने प्राप्ते वसुन्धरे ।
 कृत्वा वै मिहिकर्माणि न गच्छत्वपराणि च ॥ ४३ ।
 ततः स्नानेन कुर्वीत शिरसामलशोधनम् ।
 शुक्लाम्बरधरो भूत्वा चित्तकृत्वा समाहितम् ॥ ४४ ।
 ततो बुद्धिं मनश्चैव समकृत्वा वसुन्धरे ।
 पथात्कुर्वन्ति कर्माणि सदा ते मे हृदि स्थिताः ॥ ४५ ।
 मम प्रापणककृत्वा ततः कुर्वन्ति भोजनम् ।
 अञ्जलिं शिरसा कृत्वा मयोक्तं कर्म सञ्चितम् ॥ ४६ ।
 तत्र मन्त्रः—आदिर्भवाङ्गुप्तमनस्तमधो
 रजस्वला देव वयं नमामः ।
 उपोषितास्त्रीणि दिनानि चैवं
 मुक्ता रतं वासुदेवं नमामः ॥ ४७ ।
 तत एतेन मन्त्रेण शुद्धा भूमे रजस्वलाः ।
 ये तु कुर्वन्ति कर्माणि स्नातास्नातानि भागशः ॥ ४८ ।

एवं न दुष्यते देवि नारी वा पुनर्घोऽपि वा ।
 कुर्वन्ति मम कर्माणि ते यथावन्मम प्रियाः ॥ ४८ ।
 सर्वाण्यनुदिनश्वरे मम चित्तानुसारिणः ।
 प्राप्नुयात्पुरुषः स्त्री वा रजसा दूषिता अपि ॥ ५० ।
 एकचित्तस्ततो भूत्वा भूमे चेन्द्रियनिग्रहात् ।
 मम योगेष्टसव्यासं यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ५१ ।
 एवङ्कुर्वन्ति ये नित्यं स्त्रियः पुंसो न पुंसकाः ।
 ज्ञाने सत्यप्रयोगानां मम कर्मासु कर्मिणाम् ॥ ५२ ।
 अद्यापि मां न जानन्ति नराः संसारमंश्रिताः ।
 ते वै भूमे विजानन्ति ये मङ्गल्या व्यवस्थिताः ॥ ५३ ।
 मातापितृसहस्राणि पुत्रदारगतानि च ।
 सक्रवत्परिवर्त्तन्ति यन्मोहान्मां न जानते ॥ ५४ ।
 अज्ञानेनावृता लोका मोहेन च वर्गीकृतः ।
 सङ्क्षेप बहुभिर्बहुस्तेन चित्तं न सन्नमेत् ॥ ५५ ।
 अन्यत्र गच्छते माता पिता चान्यत्र गच्छति ।
 पुत्राद्यान्यत्र गच्छन्ति दासयान्यत्र गच्छति ॥ ५६ ।
 जायन्ते चात्मनः स्थाने स्वस्वकर्म्मसमुद्भवे ।
 ज्ञानमूढा वरारोहे नराः संसारमोहिताः ॥ ५७ ।
 अल्पकालं परश्चैव मासमंवल्लरेति च ।
 भविष्यन्ति पुनः कृत्वा न मे मूर्खा सहासते ॥ ५८ ।

यस्यैतद्दिदितं सर्वं न्यासयोगं वसुधरे ।

योगं न्यस्य सदात्मानं मुच्यते न च संशयः ॥ ५८ ।

य एतच्छृणुयान्नित्यं कथ्यमृत्याय मानवः ।

पुष्कलां लभते मिदं मम लोकश्च गच्छति ॥ ६० ।

एतस्मै कथितश्चन्द्रे रहस्यम्परमं महत् ।

त्वया पृष्ठश्च यदेवि मम भक्तसुखावहम् ॥ ६१ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे यक्षकर्मसाहाय्यावर्णनं नाम

चाचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

चयश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि एकान्तं शृणु सुन्दरि ।

स्थानं मे परमं गुह्यं मङ्गलानां सुखावहम् ॥ १ ।

जाङ्गल्या दक्षिणे कूले विन्ध्यपृष्ठसमाश्रितम् ।

मन्दारेति* च विख्यातं सर्वभागवतप्रियम् ॥ २ ।

तत्र चेतायुगे भूमे रामो नाम महाश्रुतिः† ।

भविष्यति न सन्देहः स च मां स्थापयिष्यति ॥ ३ ।

नारायणमुखाच्छ्रुत्वा धर्मकामा वसुन्धरा ।

उवाच मधुरं वाक्यं लोकनाथं जनाईनम् ॥ ४ ।

धरण्यवाच ।

देव देव महादेव हरे नारायण प्रभो ।

मन्दारेति त्वया प्रोक्तं देव धर्मार्थसंयुतम् ॥ ५ ।

मन्दारे कानि कर्माणि कुर्वन्ति च ततो नराः ।

कांश्च लोकान् प्रपद्यन्ते तत्र कर्मकर्तो नराः ॥ ६ ।

मन्दारे कानि गुह्यानि रहस्यिष्यन्ति तत्र वै ।

वक्तुमर्हस्यगोपेण परङ्गीतुहलं मम ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

शृणु मन्दारि यत्नेन यन्मान्त्वम्परिपृच्छमि :

कथयिष्यामि ते गुह्यां मन्दारस्य महाक्रियाम् ॥ ८ ।

क्रीडमानोऽस्माहं तत्र मन्दारं पुष्पितं तदा ।

मन्दारपुष्पमादाय मनोज्ञं त्रयस्य वै हृदि ॥ ९ ।

ततो ममाभवञ्चिन्ता मन्दारे पर्वतस्थिते ।

तच्चैकादशकुण्डानि निःसृतानि गिरौ धरे ॥ १० ।

विन्ध्ये च मत्प्रभावेण मन्दारस्य महाद्रुमः ।

स्थितोऽहं तत्र सुभगे भक्त्यानुग्रहकामया ॥ ११ ।

दर्शनीयतमं स्थानं मनोज्ञञ्च शिलातलम् ।

यत्र तिष्ठाम्यहं देवि मन्दारद्रुममाश्रितः ॥ १२ ।

विन्मयं शृणु सुश्राणि मन्दारेऽस्मिन्महाद्रुमे ।

हादग्याश्च चतुर्दश्यां स पुष्पति महाद्रुमः ॥ १३ ।

तत्र मध्याह्नवेलायां वीक्ष्यमाणोजनैस्ततः ।
 ततोऽन्यदिनमासाद्य दृश्यते न कदाचन ॥ १४ ।
 तस्मिन्मन्दारकुण्डे तु एकभक्तोऽपि नरः ।
 स्नानकरोति शशाङ्का म गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ १५ ।
 अथ प्राणाग्रमुच्येत कुण्डे मन्दारमंथिते ।
 तपः कृत्वा वरारोहं मम लोकाय गच्छति ॥ १६ ।
 तस्य चोत्तरपार्श्वे च प्रापणं नाम तद्भिर्गुम् ।
 तिस्रो धाराः पतस्यन् दक्षिणां दिग्माश्रिताः ॥ १७ ।
 स्नानकुण्डमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 दक्षिणे पतते धारा स्रवते चोत्तरामुखम् ॥ १८ ।
 तत्र स्नाता वरारोहं एकरात्रोऽपि नरः ।
 मोदनं दक्षिणे गृहे तस्मिन्मेरी शिलोच्चये । १९ ।
 तत्राय मुच्येत्प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 सर्वमङ्गपरित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ २० ।
 तस्य पूर्वोत्तरे पार्श्वे गुहा वैकुण्ठकारणम् ।
 यत्र धारा पतत्येका हरिद्रावर्णमम्बिभा । २१ ।
 यस्तत्र कुर्वते स्नानमेकरात्रोऽपि नरः ।
 नाकपृष्ठं समासाद्य मोदते सह देवतैः ॥ २२ ।
 तथाऽत्र मुच्यते प्राणान् कृतकृत्यः सुनिश्चितः ।

तारयित्वा कुलं सर्वं मम लोकम्पश्यते ॥ २३ ।
 तस्य दक्षिणपूर्वेषु समस्त्राता वराहपुराणे ।
 पतते विन्ध्यशृङ्गेषु अगाधस्य महाकूटदः ॥ २४ ।
 तत्र स्नानस्तु कुर्वीत एकभक्तोऽपि नरः ।
 मोदते पूर्वपार्श्वे तु तस्मिन्मेरो शिलोच्चये ॥ २५ ।
 अथात्र मृचने प्राणान्मम चित्तव्यवस्थितः ।
 हित्वा वै सर्वसंसारं मम लोकाय गच्छति ॥ २६ ।
 मन्दारस्य तु पर्वण गुह्यङ्गीटरसंस्थितम् ।
 यत्र धारा पतत्येका मुसलेन समन्विता ॥ २७ ।
 तत्र स्नानम्कुर्वीत पञ्चभक्तोऽपि नरः ।
 मोदते पूर्वपार्श्वे च मेरो तस्मिन्शिलोच्चये ॥ २८ ।
 अथात्र मृचने प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 मेरुशृङ्गं समुत्सृज्य मम लोकस्य गच्छति ॥ २९ ।
 तस्य दक्षिणपार्श्वे तु गुह्यं विन्ध्यविनिस्तृतम् ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र मुसलेन समन्विताः ॥ ३० ।
 तत्र स्नानम्कुर्वीत अर्होऽपि नरः ।
 मोदते दक्षिणे शृङ्गे महामेरो शिलोच्चये ॥ ३१ ।
 अथात्र मृचने प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 मेरुशृङ्गं परित्यज्य मम लोकम्पश्यते ॥ ३२ ।
 दक्षिणे पयिमे भागे मन्दारस्य यगन्निनि ।

अत्र धारा पतत्येका आदित्यसमतेजसा ॥ ३३ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत अहोरात्रोपिता नरः ।
 मोदते पश्चिमे भागे भ्रूवा यत्र प्रवर्तते ॥ ३४ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्णव्यवस्थितः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो मम लोके च मोदते ॥ ३५ ।
 तस्य पश्चिमपार्श्वं तु गुह्यं देवसमन्वितम् ।
 चक्रावर्त्तमिति ख्यातमगाधस्य महाङ्गदः ॥ ३६ ।
 स्नानङ्करोति यस्तत्र पञ्चभक्तोपिता नरः ।
 मोदते मेरुशृङ्गेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ३७ ।
 अथ वै मुञ्चते प्राणांश्चक्रवर्त्ति महाययाः ।
 शृङ्गान्मर्ष्यान् परित्यज्य मोदते मम सचिधौ ॥ ३८ ।
 दिशं वायव्यमाश्रित्य तस्मिन्निवस्यशिलाश्रये ।
 तिस्त्रो धाराः पतस्यत्र ममलाकनयः शुभाः ॥ ३९ ।
 तत्र स्नानम्प्रकुर्वीत मम चित्तव्यवस्थितः ।
 मोदते सर्वशृङ्गेषु एकचित्तं समाश्रितः ॥ ४० ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्तन्मिन् गुह्ये यशस्विनि ।
 सर्वसङ्गम्यरित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ४१ ।
 तस्य विक्लांशमात्रेण दक्षिणां दिग्माश्रितः ।
 गुह्यो गभीरको नाम अगाधस्य महाङ्गदः ॥ ४२ ।
 तत्र स्नानम्प्रकुर्वीत अष्टभक्तोपिता नरः ।
 मोदते सर्वद्वीपेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ४३ ।
 अथ वै मुञ्चते प्राणान्मम कर्णव्यवस्थितः ।

सर्व्वहीपान् परित्यज्य मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ४४ ।
 तस्य पश्चिमपार्श्वे तु गुह्यं वै परमं महत् ।
 सप्त धाराः पतन्त्यत्र अगाधस्य महाकृदः ॥ ४५ ।
 तत्र स्नानम्कुर्व्वीत अर्हारात्रोषिती नरः ।
 मोदते शकलांके तु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ४६ ।
 अथ वै मुञ्चते प्राणान् स्वकर्मपरिनिष्ठितः ।
 सर्व्वसङ्गम्परित्यज्य मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ४७ ।
 मण्डलं तस्य क्षेत्रस्य कथ्यमानं मया शृणु ।
 समन्तपञ्चकञ्चैव मन्दारस्य गिरी मम ।
 तत्र तिष्ठामि सुर्याणि विन्ध्यस्य गिरिर्मूर्धनि ॥ ४८ ।
 मन्दारं परमं गुह्यं तस्मिन् गुह्यगिरिर्वाच्ये ।
 दक्षिणे संस्थितञ्चक्रं वामे स्थानं च वै गदा ॥ ४९ ।
 य एतच्छृणुयादित्यं गुह्यं मन्दारमस्थितम् ।
 लाङ्गले ममलञ्चैव शङ्कस्तिष्ठति चाग्रतः ।
 तत्र चैव प्रियार्थाय मम भक्तसुखावहम् ॥ ५० ।
 एतत्र जानते केचिन्मम मायाविमोहिताः ।
 मुच्यन्ते भागवताञ्जुहान्ये च वाराहमंथिताः ॥ ५१ ।

इति वराहपुराणे भगवत्पात्रे मन्दारमहिमवर्णनो नाम

त्रयशततमोऽधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सुत उवाच ।

श्रुत्वा मन्दारमाहात्म्यं धर्म्मकामा वसुन्धरा ।
विस्मयम्परमङ्गत्वा पुनः पप्रच्छ माधवम् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

मया देवप्रसादेन श्रुतं मन्दारवर्णेनम् ।
मन्दारात्परमं स्थानं विष्णो तदङ्गमर्हसि ॥ २ ।

वराह उवाच ।

शृणु तत्त्वेन मे देवि यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि मे गुह्यं शालग्राममिति स्मृतम् ॥ ३ ।
हापरे तु युगे भूमे यदूनाङ्गुलसङ्गुले ।
तत्र शर इति ख्यातो यदूनां वंशवर्धनः ॥ ४ ।
तस्य पुत्री महाभागे सर्व्वकर्मपरायणः ।
वसुदेवो गृहे जातो यादवानां कुलोद्भवः ॥ ५ ।
तस्य भार्या च वसुधे सर्व्वावयवसुन्दरी ।
देवकी नाम नान्ना च मनोज्ञा शुभदर्शना ॥ ६ ।
तस्या गर्भे महाभागे भविष्यामि न संशयः ।
वासुदेव इति ख्यातो देवानामरिमर्दनः ॥ ७ ।
ततोऽपि संस्थिते तत्र यादवानां कुलोद्भवे ।
तत्र ब्रह्मर्षिपरमः सालङ्कायन एव च ॥ ८ ।
ममैवाराधनार्थाय भ्रमते स दिशो दश ।

पुत्रार्थं स तपस्तेपे मेरुशृङ्गे ममाहितः ॥ ८ ॥
 ततः पिण्डाकरे गत्वा मम क्षेत्रे वसुन्धरे ।
 लोहार्गले ततो गत्वा सहस्रक्षेत्रे तिष्ठति ॥ ९ ॥
 ईश्वरेण समं पूर्वं गर्वयोगेश्वरं स्थितम् ।
 न च मां पश्यते । देवि मार्गमाण इतस्ततः ॥ १० ॥
 ईश्वरेण समम्पूर्वमहमासं वसुन्धरे ।
 तस्यैव तप्यमानस्य मालङ्कायनकस्य ह ॥ ११ ॥
 तस्मिन् क्षेत्रे हरो देवा मत्स्वरूपेण संयुतः ।
 शालग्रामे गिरौ तस्मिच्छिलारूपेण तिष्ठति ॥ १२ ॥
 अहन्तिष्ठामि तत्रैव गिरिरूपेण नित्यदा ।
 तस्मिच्छिलाः समग्रान् मत्स्वरूपा न संशयः ।
 पूजनीयाः प्रयत्नेन किं पुनश्चक्रलाञ्छिताः ॥ १३ ॥
 लिङ्गरूपेण च हरस्तत्र देवा लये गिरौ ।
 शिवनाभाः शिलास्तत्र चक्रनाभास्तथा शिलाः ॥ १४ ॥
 सोमेश्वराधिष्ठितस्तु शिवरूपो गिरिः स्मृतः ।
 सोमेन तत्र संस्थाप्य स्वनाम्ना लिङ्गमुत्तमम् ।
 वर्षाणान्तु सहस्रं वै स्वशापस्य निवृत्तये ॥ १५ ॥
 ततः शापाः हि निर्मुक्तः तेजसा च परिप्लुतः ।
 स्वकं तर्जो बलम्प्राप्य तुष्टाव गिरिजापतिम् ।
 सोमेश्वराच्च वरदमाविर्भूतन्त्रियम्बकम् ॥ १६ ॥

सोम उवाच ।

शिवं सौम्यमुमाकास्तभक्तानुग्रहकातरम् ।

नतोऽस्मि पञ्चवदनं नीलकण्ठं त्रिलोचनम् ॥ १८ ।

यथाङ्गशेखरन्दिव्यं सर्वदेवनमस्कृतम् ।

पिनाकपाणिं देवेशं भक्तानामभयप्रदम् ॥ १९ ।

त्रिशूलिनं डमरुणा लसद्वस्तं वृषध्वजम् ।

नानामुखं गीर्णैर्जुटं नानारूपैर्भयानकैः ॥ २० ।

त्रिपरश्वं महाकालमन्धकारिनिषदनम् ।

गजाजिनाहतं स्थाणुं व्याघ्रचर्मविभूषितम् ॥ २१ ।

नागभोगोपवीतञ्च रुद्रमालधरम्भुम् ।

अरूपमपि सर्वेशं भक्तेच्छोपात्तविग्रहम् ॥ २२ ।

वक्त्रिसोमार्कनयनं मनोवाचामगोचरम् ।

जटाजूटप्रकटितं गङ्गासम्भार्जिताहसम् ।

केलासनिलयं शम्भुं हिमाचलकृताश्रमम् ॥ २३ ।

एवं स्तुतस्तदा शम्भुरिन्दुं वचनमब्रवीत् ।

वरं वरय भद्रस्ते यत्ते मनसि वर्तते ।

दुर्लभं दर्शनं यस्मात्प्राप्तवानसि गोपते ॥ २४ ।

सोम उवाच ।

वरन्ददासि चेद्देव मम लिङ्गे सदा वस ।

एतन्निङ्गस्य भक्तानां पूरयस्व मनोरथम् ॥ २५ ।

देवदेव उवाच ।

विष्णुसान्निध्यमप्यत्र सदैव निवसाम्यहम् ।

विशेषतस्त्वदीयेऽस्मिन्नयमभृति गोपते ।
 ममैवान्या परा मूर्तिस्त्वं यथाङ्ग न संग्रयः ॥ २६ ।
 एतन्निष्ठाश्चकानाञ्च भक्तानां मम सर्वदा ।
 वरान्दास्यामि भद्रन्ते देवानामपि दुर्लभान् ॥ २७ ।
 सालङ्कायनकाव्यस्य मुनेन तपसा बलात् ।
 विष्णुना सह संमन्य स्थितावावां कलानिधे ॥ २८ ।
 शालग्रामगिरिविष्णुरहं सोमेश्वराभिधः ।
 तयोः पर्वतर्योर्या वं शिला विष्णुशिवभिधाः ॥ २९ ।
 रेवया च कृतं पूर्वन्तपः शिवमनुष्टिदम् ।
 मम त्वत्सदृशः पुत्रो भूयादिति विभूतयाः ॥ ३० ।
 अहङ्कस्यापि न सुतः किङ्करिष्यामि चिन्तयन् ।
 रेवायाम् वरो देयस्त्ववग्र्यं मृगलाब्धन ।
 निश्चित्यैवं तदा प्रोक्तः प्रमत्तेनान्तरात्मना ॥ ३१ ।
 लिङ्गरूपेण ते देवि गजाननपुरस्कृतः ।
 गर्भे तव वसिष्यामि पुत्रो भूत्वा शिवप्रिये ॥ ३२ ।
 मम त्वमपरा मूर्तिः ख्याता जलमयी शिवा ।
 शिवशक्तिविभेदेन आवामेकच संस्थितौ ॥ ३३ ।
 एवं दत्तवरा रेवा मत्सान्निध्यमिहागता ।
 रेवास्त्रगडमिति ख्याते ततःप्रभृति गोपते ॥ ३४ ।
 गण्डक्यापि पुरा तमं वर्षाणामयुतं विधा ।

शीर्षपर्णाग्ननह्णत्वा वायुभक्षाऽप्यनन्तरम् ।
 दिव्यवर्षगतं तेषः विष्णुं चिन्तयती तदा ॥ ३५ ।
 ततः साक्षाज्जगन्नाथो हरिर्भक्तजनप्रियः ।
 उवाच मधुरं वाक्यं प्रीतः प्रणतवत्सलः ॥ ३६ ।
 गण्डकि त्वां प्रमत्तोऽस्मि तपसा विस्मिताऽनघे ।
 अनविच्छिन्नया भक्त्या वरं वरय सुव्रते ।
 किं देयन्तद्वदस्वाशु प्रीतोऽस्मि वरवर्णिनि ॥ ३७ ।
 गण्डक्यापि पुरा दृष्टा शङ्खचक्रगदाधरम् ।
 दण्डवत्प्रणता भूत्वा ततः स्तोतुम्वचक्रमे ॥ ३८ ।
 अहो देव मया दृष्टो दुर्दर्शो योगिनामपि ।
 त्वया सर्वमिदं सृष्टं जगत्स्यावरजङ्गमम् ॥ ३९ ।
 तदनु त्वम्विष्टोऽसि पुरुषस्तेन चाचक्षे ।
 त्वल्लोलोन्मीलिते विम्बे कः स्वतन्त्रोऽस्ति वै पुमान् ॥ ४० ।
 अनाद्यन्तमपर्थ्यन्तं यद्वक्ष्ये श्रुतिबोधितम् ।
 तदेव त्वं महाविष्णो यस्त्वां वेद स वेदवित् ॥ ४१ ।
 तवैवाद्या जगन्माता या शक्तिः परमा स्मृता ।
 तां योगमायाप्रकृतिस्मृधानमिति चक्षते ॥ ४२ ।
 निर्गुणः पुरुषोऽव्यक्तचित्स्वरूपो निरञ्जनः ।
 आनन्दरूपः शुद्धात्मा ह्यकर्ता निर्विकारकः ॥ ४३ ।
 स्वां योगमायामाविश्य कर्तृत्वम्याप्तवानसि ।

प्रकृत्या सृज्यमानेऽस्मिन्द्रष्टा माक्षी निगद्यसे ॥ ४४ ।
 प्रकृतेस्त्रिगुणैरस्मिन् सृज्यमानेऽपि नान्यथा ।
 सान्निध्यमात्रतो देव त्वयि स्फुरति कारणे ॥ ४५ ।
 स्फटिके हि यथा स्वच्छे जवाकुसुमरागतः ।
 प्रकाश्यते त्वप्रकाशाज्ज्योतीरूपं नताऽस्मि तत् ॥ ४६ ।
 ब्रह्मादयोऽपि कवयो न विदन्ति यथार्थतः ।
 तद्भूयं विशाहं मूढा तव रूपं निरञ्जनम् ॥ ४७ ।
 मूढस्य जगती मध्ये स्थिता किञ्चिदजानती ।
 त्वया धृताः कृता चास्मि योग्यायोग्यमविन्दती ॥ ४८ ।
 तेन लोके महत्त्वञ्च त्वत्प्रसादेन चेच्छिताः ।
 यथाचेऽज्ञतयोदार तन्मे दातुं त्वमर्हसि ।
 दयानुरसि दीनेषु नेति मां न वद प्रभो ॥ ४९ ।
 ततः प्रोदाच भगवान्देवि यद्यत्त्वमिच्छसि ।
 तद्याचय वरारोहे अदेयमपि सर्वथा ॥ ५० ।
 यद्दुर्लभं मनुष्याणां ग्रीवं याचय मां प्रति ।
 महर्षेणमनुप्राप्य को वाऽपूर्णो मनोरथः ॥ ५१ ।
 ततो हिमांशो मा देही गण्डकी लोक्तारिणी ।
 प्राञ्जलिः प्रणता भूत्वा मधुरं वाक्यमब्रवीत् ॥ ५२ ।
 यदि देव प्रसन्नोऽसि देवो मे वाञ्छितो वरः ।
 मम गर्भगतो भूत्वा विष्णो मत्पुत्रतां व्रज ॥ ५३ ।

ततः प्रसन्नी भगवांश्चिन्तयामास गोपते ।
 किं याचितं निम्नगया निम्नं मत्सङ्गलुब्धया ।
 दास्यामि याचितं येन लोकाणां भवमाप्नोष्यम् ।
 इत्थिवं कृपया देवो निश्चिन्त मनसा स्वयम् ।
 गण्डकीमवदधीतः शृणु देवि वचो मम ॥ ५४ ।
 शालग्रामशिलारूपी तव गर्भगतः सदा ।
 स्थास्यामि तव पुच्छत्वे भक्तान्यहकारणात् ॥ ५५ ।
 मत्सर्वविध्यान्नदीनान्त्वमतियेठा भविष्यमि ।
 दर्शनात्स्पर्शनात्स्नानात्पानाच्चैवावगाहनात् ।
 हरिष्यमि महापापं वाङ्मनःकायसम्भवम् ॥ ५६ ।
 यः स्नास्यति विधानेन देवर्षिपितृतपेकः ।
 तर्पयेत्स्वपितृंश्चापि तारयित्वा दिवं नयेत् ।
 स्वयं मम प्रियो भूत्वा ब्रह्मलोकङ्गमिष्यति ॥ ५७ ।
 यदि त्वय्यत्कृत्याणाम्मम कर्मपरायणः ।
 सोऽपि याति मम स्थानं यत्र गत्वा न शोचति ॥ ५८ ।
 एवं दत्त्वा वरान्देव्यै तच्चैवान्तरधीयत ॥ ५९ ।
 ततः प्रभृति तिष्ठामः त्रेत्रेऽस्मिन्ब्रह्मलोकम् ।
 अहञ्च भगवान्विष्णुर्भक्तेच्छोपासविग्रहः ॥ ६० ।
 एवमुक्त्वा हिजपतिमन्वष्टह्नात् हरः प्रभुः ।
 प्रभासयन्नुपतैरङ्गानि प्रममार्ज्ज्व ॥ ६१ ।

शङ्करेण करेणापि नीरुजानि विधाय च ।
 पश्यतस्तस्य तु विधीस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६२ ।
 सीमेशाहक्षिणे भागे वाणेनाद्रिं विभिद्य वै ।
 रावणेन प्रकटिता जलधाराऽतिपुण्यदा ।
 वाणगङ्गेति विख्याता या स्नाता अघहारिणी ॥ ६३ ।
 सीमेशात्पूर्वदिग्भागे रावणस्य तपोवनम् ।
 यत्र स्थित्वा त्रिरात्रेण तपसः फलमश्नुते ॥ ६४ ।
 यत्र त्रिंशत् दिनेषु शृष्टस्तस्मै वरं ददौ ।
 तेन रावणनृत्येन प्रख्यातो नर्त्तनाचलः ॥ ६५ ।
 स्नात्वा तु वाणगङ्गायां दृष्ट्वा वाणेश्वरं प्रभुम् ।
 गङ्गास्नानफलम्प्राप्य मोदते देववद्विवि ॥ ६६ ।
 सालझायनक्रोऽप्याश तत्रै तस्मिन्परं मम ।
 शालग्रामे महातीव्रमास्थितम्परमन्तपः ॥ ६७ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि परङ्गुह्यं वसुन्धरे ।
 तप्यतस्तस्य तु मुनेरीश्वरेण ममं सुतम् ।
 प्राप्यामीति परं भावं ज्ञात्वा देवो महेश्वरः ।
 सुन्दरन्त्वपरं रूपं धृत्वा दृष्टिसुखावहम् ।
 सालझायनपुच्छत्वं योगमायामुपायितः ॥ ६८।६९ ।
 प्रामोऽपि तं न जानाति दक्षिणम्यार्ग्वमास्थितः ॥
 मायायोगवत्सोपेतस्य त्वां वै शूलपाणिपृक् ।

रूपवान् गुणवांश्चैव वपुषादित्यसन्निभः ।

स तं न ज्ञायते॥ जातं ममैवाराधने स्थितः ॥ ७०।७१ ।

अथ नन्दी प्रहस्याह महादेवाज्ञया मुनिम् ।

उत्तिष्ठ मुनिगार्हपत्यं सफलस्ते मनोरथः ।

त्वद्वज्रिणाङ्गाज्जातांऽस्मि पुत्रस्ते शाधि माम्मर्मा ॥ ७२ ।

त्वया तपः समारब्धमीश्वरेण समं सुतम् ।

प्राप्तामीति ततो मद्भ्रातृ सट्टयोऽन्यो न कथन ।

विचार्येति तवाहं वै जातांऽस्मि स्वयमेव च ॥ ७३ ।

तपसाराधयन्देवं शङ्खचक्रगदाधरम् ।

प्राप्तांऽस्मि परमां सिद्धिं त्वत्पुत्रांऽहं यतः स्थितः ॥ ७४ ।

श्रुत्वा तन्नन्दिनो वाक्यं प्रहृष्टवदनो मुनिः ।

विस्मितम् तदीवाच कथं नाद्यापि मे हरिः ।

दृष्ट्वाचरत्वमायाति जातश्चेत्तपसः फलम् ॥ ७५ ।

यावत्तं न समीक्षित्ये तावन्न विरतन्तपः ।

अहमत्रैव वक्ष्यामि यावदच्युतदर्शनम् ॥ ७६ ।

पुत्र त्वमपि योगिन मथुरां व्रज सत्वरम् ।

मदायमे तत्र पुण्ये धनं गीतजसङ्कलम् ।

आमुष्यायणमादाय ग्रीष्मत्र समानय ॥ ७७ ।

ततस्त्वाद्यां समादाय नन्दी सत्वरमाव्रजत् ।

गत्वा च मथुरान्तस्य ऋषेरायममीक्ष्यः च ।

दृष्ट्वामुष्यायणन्तत्र पृष्ट्वा नाम तमप्युत ।

गृहे वित्ते च कुशलमपृच्छद्गोधनेषु च ॥ ७८ ।
 सालङ्कायनशिष्योऽपि पामुष्यायणसंज्ञितः ।
 सर्वत्र कुशलं सार्धं प्रभावात्तु गुरोर्मम ।
 गुरोश्च कुशलं ब्रूहि कुत्रास्ते स तपोधनः ॥ ७९ ।
 भवान् कुतः समायातः किमत्रागमकारणम् ।
 तन्मे विस्तरतो ब्रूहि अर्घ्यदेवापगृह्यताम् ॥ ८० ।
 इत्युक्तः सोऽर्घ्यमादाय वियभ्य च ततो गुरोः ।
 वृत्तान्तं कथयामास स्वागमस्य च कारणम् ॥ ८१ ।
 ततस्तेनैव सहितो गोधनं तत्प्रगृह्य च ।
 दिनैः कतिपर्यैश्चैव गण्डकीतीरमायितः ॥ ८२ ।
 शनैरुत्तीर्थ्य च ततस्त्रिवेणीं प्राप्य हर्षितः ॥
 देविका नाम देवानाम्प्रभावाच्च तपस्यताम् ।
 नियमार्थं समुद्भूता गण्डक्या मिलिता शुभा ॥ ८३ ।
 आयमादपरा चासीत्पुलस्त्यपुलहायमात् ।
 गण्डक्या मिलिता सापि त्रिवेणी गण्डकीत्यभूत् ॥ ८४ ।
 कामिकं तत्प्रहातीर्थं पितृणामतिवक्त्रभम् ।
 तत्र स्थितं महालिङ्गं त्रिजलेश्वरसंज्ञितम् ।
 मुक्तिभुक्तिप्रदं देवि दर्शनादघनाशनम् ॥ ८५ ।

धरण्युवाच ।

प्रयागे या त्रिवेणीति यत्र देवीमहेश्वरः ।
 शूलटङ्क इति ख्यातः सोमेश इति चापरः ॥ ८६ ।

वेणिमाधवनाम्नाऽपि यत्र विष्णुः स्वयं स्थितः ।
 गङ्गा च यमुना चैव सरस्वत्यपरा नदी ॥ ८७ ।
 सर्वेषाञ्चैव देवानामृषीणां सरसामपि ।
 सर्वेषाञ्चैव तीर्थानां समाजस्तत्र मे श्रुतः ॥ ८८ ।
 यत्राग्नता दिवं यान्ति मृता मुक्तिं प्रयान्ति च ।
 तीर्थराज इति ख्यातं तत्तीर्थद्वेगवप्रियम् ।
 सैव त्रिवेणी विख्याता किमपूर्वाम्भयंससि ॥ ८९ ।
 एतद्गुह्यतममग्रातं त्वया विष्णो न संशयः ।
 तत्कथ्यतां महाभाग लोकानां हितकाम्यया ।
 मय्यनुक्रोशमुद्धा च कृपां कुरु दयानिधे ॥ ९० ।

वराह उवाच ।

शृणुष्व देवि भद्रं ते यद्गुह्यम्परिपृच्छसि ।
 अत्र ते कीर्त्तयिष्यामि सेतिहासाद्भ्यां शुभाम् ॥ ९१ ।
 पुरा विष्णुस्तपस्तेपे लोकानां हितकाम्यया ।
 हिमालये गिरौ रम्ये देवतागणसेविते ॥ ९२ ।
 ततो बहुतिथे काले यातेः सति तपस्यतः ।
 तीव्रन्तेजः प्रादुरासीद्येन लोकाश्चराचराः ॥ ९३ ।
 तस्योष्मणा समुद्भूतः स्वेदपूरस्तु गण्डयोः ।
 तेन जाता धुनी दिव्या लोकानामवहारिणी ॥ ९४ ।
 महर्लोकादयः सर्वे विस्मिताः सर्वतो दिशम् ।

तस्य प्रभवमिच्छन्तो ज्ञातुं नेशः कथञ्चन ॥ ८५ ।
 देवाः सर्वे ततो जग्मुर्ब्रह्माणम्यति चोत्सुकाः ।
 पप्रच्छुः प्रभवत्तस्य प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ८६ ।
 ब्रह्मापि हि न जानाति मोहितस्तस्य मायया ।
 ततो देवैः समं ब्रह्मा यद्गुरम्यत्युपस्थितः ॥ ८७ ।
 तं दृष्ट्वा महमा देवैः समेतं प्रत्युपस्थितम् ।
 पप्रच्छ तं महादेवस्तदागमनकारणम् ॥ ८८ ।
 ब्रह्मा तच्च महादेवम्यप्रच्छ प्रणतः स्थितः ।
 अत्यद्भुतं महत्तेजः किमुद्भुतं महेश्वर ॥ ८९ ।
 येन प्रत्याहता क्ष्माऽसौ जगदातिकरावहत् ।
 किन्नु स्यात्कथमेतत्स्यात्कथाम्य प्रभवो विभो ॥ ९० ।
 शिवः क्षणं ततो ध्यात्वा ब्रह्माद्यान् प्रत्युवाच ह ।
 महमोऽस्य समुत्पत्तिं महतो दर्शयामि वः ॥ ९१ ।
 जगाम देवमङ्गितः सोमः सहगणः प्रभुः ।
 यत्रास्ते भगवान्विष्णुर्महता तपमान्वितः ॥ ९२ ।
 उवाच परमप्रीतस्तदा शम्भुः श्रवन्नियः ।
 तपम्यमि किमिच्छन्तः स्त्वं कर्ता जगताम्यभुः ।
 सर्वाधारोऽखिलाध्यक्षस्तत्किं यत्तव दुर्लभम् ॥ ९३ ।
 एवमुक्तः प्रत्युवाच प्रणम्य जगताम्यभुः ।
 अहं लोकहितार्थाय तपस्तप्तुं समुद्यतः ॥ ९४ ।

त्वत्तो वरानभीषन्वै त्वद्गर्गनसमुत्सुकः ।

त्वद्गर्गनमनुप्राप्य कृतार्थोऽस्मि जगत्यते ॥ १०५ ।

शिव उवाच ।

भक्तितेजमिदं देव दर्शनादेव भक्तिदम् ।

गण्डध्वेदाद्गवा यत्र गण्डकी सरितां वरा ।

भविष्यति न मन्देहो यस्या गर्भे भविष्यसि ॥ १०६ ।

त्वयि स्थिते जगन्नाथे तव सान्निध्यकारणात् ।

अहं ब्रह्मा च देवाय ऋषिभिः सह केग्व ।

सर्वे वेदाय यज्ञाय सर्व्वीतीयानि चाप्यत ।

वसिष्ठ्यामः सदेवाश्च गण्डक्यां जगताम्पते ॥ १०७ । १०८ ।

कार्तिकं सकलं मामं यः स्नास्यति नरः प्रभो ।

सर्व्वपापविनिर्मुक्तो भक्तिभागी न संग्रयः ॥ १०९ ।

तीर्थानां परमं तीर्थं मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् ।

यत्र स्नानेन लभ्येत गङ्गास्नानफलं नरैः ॥ ११० ।

स्मरणाद्दर्शनात्स्पर्शाद्विष्वापो जायते नरः ।

यस्यास्तत्समताडान्या लभेद्भङ्गां विना नदीम् ॥ १११ ।

यत्र सा परमा पुण्या गण्डकी भुक्तिभुक्तिदा ।

अपरा देविका नाम्ना ॥ गण्डक्या सह सङ्गता ॥ ११२ ।

पुलस्त्यपुलहो पूर्व्वं तेषां परमन्तपः ।

यत्र सृष्टिविधानार्थं कृत्वाग्रमपदं पृथक् ।

सृष्टेर्विधानसामर्थ्यं यत्र लब्धं ततः परम् ॥ ११३ ।
 ततोऽभूद्ब्रह्मतनया पुण्या सा सरितां वराः ।
 गण्डक्या यत्र मिलिता ब्रह्मपुत्री यशस्विनीः ॥ ११४ ।
 त्रिवेणी सा महापुण्या देवानामपि दुर्लभा ।
 धरे जानीहि तत्क्षेत्रं योजनस्यरमार्चितम् ॥ ११५ ।
 पुरा वेदनिधेः पुत्री जयो विजय एव च ।
 यजनाय गतौ राज्ञा हतौ तौ कर्द्दमात्मजौ ।
 तृणविन्दोः सुतौ पापौ जातौ दृष्ट्यैव सुवर्तौ ॥ ११६ ।
 यज्ञविद्यासुनिपुणौ वेदवेदाङ्गपारगौ ।
 पूजयन्तौ हरिभक्त्या तन्निष्ठेन्द्रियमानसौ ॥ ११७ ।
 ययोः पूजयतोर्नित्यं सान्निध्यं किल केशवः ।
 ददाति पूजाऽवसरे भक्त्या किल वशीकृतः ॥ ११८ ।
 मरुत्तेन कदाचित्तावाहर्तौ कुशली द्विजौ ।
 राज्ञा समाप्तयज्ञेन पूजयित्वा पुरस्कृतौ ॥ ११९ ।
 दक्षिणाभिस्तापयित्वा विसृष्टौ गृहमागतौ ।
 विभागङ्कर्तुमारब्धौ पस्पर्द्धानि परस्परम् ॥ १२० ।
 समौ विभागः कर्त्तव्य इति ज्येष्ठोऽभ्यभाषत ।
 विजयश्चाब्रवीच्चैनं येन लब्धं हि तस्य तत् ॥ १२१ ।
 जयोऽब्रवीदसामर्थ्यं मन्वानो मां ब्रवीषि किम् ।
 न ददासि गृहीत्वा यत्तस्माद्गृहत्वमाप्नुहि ॥ १२२ ।

विजयोऽप्यब्रवीन्नूनमन्धीभूतोऽसि किन्धनैः ।
 गजो भव मदान्धस्त्वं यो मामेवमभाषसे ॥ १२३ ।
 एवन्ती ग्राहमातङ्गावभूतां शापतः पृथक् ।
 गण्डक्यामेव सञ्जातो ग्राहः पूर्वस्मृतिर्हिजः ॥ १२४ ।
 त्रिवेणीक्षेत्रमध्ये तु जयोऽभूद्वै महान् गजः ।
 करिशावैर्गजाभिश्च क्रीडमानो वने वसन् ॥ १२५ ।
 बह्वन्यद्दसहस्राणि व्यतीतानि तयोस्तदा ।
 वने विहरतोभूमे शापमोहितयोः सतोः ॥ १२६ ।
 कदाचित्स गजः स्नातुं करेणुगणसंवृतः ।
 त्रिवेणीमभितो यातोऽवगाहनपरायणः ॥ १२७ ।
 सिञ्चन् करेणूस्ताभिश्च सिच्यमानो जलम्पिवन् ।
 स्वयञ्च पाययंस्ताश्च चिक्रीड प्रीतमानसः ॥ १२८ ।
 एवं संक्रीडतस्तत्र दैवयोगेन तस्य हि ।
 ग्राहः सम्पेरितः पूर्वं वैरयोगमनुस्मरन् ।
 जग्राह सुदृढम्पादं गजोऽपि च विषाणतः ।
 ग्राहं विव्याध सोऽप्येतमाकर्षयत तज्जले ॥ १२९ । १३० ।
 तयोर्युद्धं समभवदनेकाव्दं विकर्षणैः ।
 आकर्षणैश्च बहुभिर्दन्तभेदैः परस्परम् ॥ १३१ ।
 प्रयुद्धयोस्तयोरेवं मत्सरग्रस्तयोः सतोः ।
 सत्त्वानि पीडितान्यासन्ननेकानि क्षयं ययुः ॥ १३२ ।
 ततो जलेश्वरो राजा भगवन्तं व्यजिज्ञपत् ।
 तेन विघ्नापितो देवो भगवान् भक्तवत्सलः ।

सुदर्शनेन चक्रेण ग्राहास्यं समपाटयत् ॥ १३३ ।
 क्षिप्तं पुनः पुनस्तत् शिलाः सङ्घट्टयन्धरे ।
 सङ्घट्टनात्तु चक्रस्य शिलाश्चक्रेण लाब्धिताः ॥ १३४ ।
 बाहुल्येन बभूवुर्हि तस्मिन् जेत्ते परे मम ।
 वज्रकीटैश्च ज्ञातानि सन्ततानि विलोकय ॥ १३५ ।
 न सन्देहस्त्वया कार्यस्त्रिवेणीं प्रति सुन्दरि ।
 त्रिवेणीजेतमहिमा एवन्ते परिकीर्तितः ॥ १३६ ।
 यदा च भरतो राजा पुलस्तस्याश्रमान्तिके ।
 स्थित्वा पर्यचरद्विष्णुं त्रिजलेशमपूजयत् ॥ १३७ ।
 ततःप्रभृति तस्यासीद्भरतेनारतिस्फुटम् ।
 पुनश्च मृगदेहान्ते जङ्घः स भरतोऽभवत् ॥ १३८ ।
 तेनैव पूजितो यस्माज्जलेश्वर इति स्मृतः ।
 यस्य सम्पूजनाद्भक्त्या योगसिद्धिः प्रजायते ॥ १३९ ।
 शालग्रामे परे जेत्ते यदाहं सुभगे स्थितः ।
 तत्र ज्ञात्वा जलेशेन मृतोऽहं वसुधे महि ॥ १४० ।
 ततो भक्तकृपावेगात् क्षिप्तवांस्तत्सुदर्शनम् ।
 प्रथमं पतितं यत्र तत्र तीर्थं ततोऽभवत् ॥ १४१ ।
 तत्र स्नानेन तेजस्वी सूर्यलोके महीयते ।
 यदि प्राणैर्वियुज्येत मम लोके महीयते ॥ १४२ ।
 भक्तसंरक्षणार्थाय मयाज्ञप्तं सुदर्शनम् ।
 यत्र यत्र भ्रमति तत्तत्र तत्र शिलाङ्किताः ।
 एवं तद्दे भ्रमाक्षिप्तं सर्व्वं चक्रमयन्त्वभूत् ॥ १४३ ।

ततः स पञ्चरात्राणि स्थित्वा वै विधिपूर्वकम् ।
 गोधनान्यग्रतः कृत्वा हरिर्ज्ञेयं जगाम ह ॥ १४४ ।
 हरिणाधिष्ठितं ज्ञेयं पूजनीयं ततः स्मृतम् ।
 यदा नन्दी शूलपाणिर्गोधनेन पुरस्कृतः ।
 स्थितवान् तद्दिनादेतत् स्यात् हरिहरप्रभम्* ।
 देवानामटनाच्चैव देवाट इति संज्ञितम् ॥ १४५ ।
 तस्य देवस्य महिमा केन वक्तुं हि शक्यते ।
 स शूलपाणिर्देवेशो भक्ताभयविधायकः ।
 मुनिभिर्देवगन्धर्वैः सेव्यतेऽचिन्त्यशक्तिमान् ॥ १४६ ।
 तस्मिन् स्थाने महादेवः सालङ्कायनकस्य हि ।
 पुत्रत्वं नन्दिरूपेण प्राप्तः साक्षाच्छिवः प्रभुः ॥ १४७ ।
 स्वयञ्चैव महार्यागी यागसिद्धिविधायकः ।
 आस्थितः परमम्पीठं तीर्थं चैव त्रिधारके ॥ १४८ ।
 त्रिजटाभ्योऽभवन्धारास्त्रिस्तो वै परमाद्भुताः ।
 गङ्गा च यमुना चैव पुण्या चैव सरस्वती ।
 एतच्चैधारिकन्तीर्थन्त्रिजटाभ्यः समुत्थितम् ॥ १४९ ।
 यत्र शम्भुः स्थितः साक्षात्तन्महायोगी महेश्वरः ।
 शालग्रामाभिधे चेत्रे हरिशीलनतत्परः ।
 दिशन् ज्ञानं स्वभक्तानां संसाराद्येन मुच्यते ॥ १५० ।
 तीर्थं त्रिधारे यः स्नात्वा सन्तर्प्य पितृदेवताः ।

महायोगिनमभ्यर्च्य न भूयोजन्मभाग्भवेत् ॥ १५१ ।
 तस्यैव पूर्वदिग्भागे हंसतीर्थमिति स्मृतम् ।
 तत्रैकङ्कितुकं वृत्तन्तच्छृणुष्व महत्तरम् ॥ १५२ ।
 कदाचिच्छिवरात्र्यान्तु भक्तैः पूजामर्हात्सवे ।
 नैवेद्यैर्विविधैः सृष्टैः पूजयित्वा तु यांगिनम् ।
 तत्र काकाः समुत्पेतुरन्ने तस्मिन् बुभुक्षिताः ।
 गृहीत्वान्नन्तु तत्काकस्तेन उड्डीय निर्गतः ।
 तद्गृहीतुम्परः काकस्तेनायुध्यत चाश्वरे ॥ १५३ ।
 तावुभी युध्यमानौ तु कुण्डे तस्मिन्निपेततुः ।
 तत्र हंसा ततोभूत्वा निर्गतौ चन्द्रवर्चसा ॥ १५४ ।
 तदृष्ट्वा महदाश्चर्यं तत्र ये मिलिता जनाः ।
 हंसतीर्थमिति प्राञ्चुस्ततः प्रभृति सत्तमेः ।
 ततः प्रभृति तत्तीर्थं हंसतीर्थमिति स्मृतम् ॥ १५५ ।
 पूर्वं यन्नक्ततन्तु यन्नतीर्थमिति स्मृतम् ।
 तत्र स्नातो नरः शुद्धो यन्नलोकं महीयते ॥ १५६ ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान् शिवभक्तिपरायणः ।
 यन्नलोकमतिक्रम्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ १५७ ।
 एवमभावन्तत्तीर्थं महायोगिप्रभावतः ।
 अहं शिवश्च लोकानामनुग्रहपरायणी ॥ १५८ ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातङ्केचं गुह्यं वसुन्धरे ।

आरभ्य मुक्तित्रेचं* तत्त्रेचं द्वादशयोजनम् ।
 शालग्रामस्वरूपेण मया यत्र स्थितं स्वयम् ।
 स्वभक्तानां विशेषेण परमानन्ददायकम् ।
 गुह्यानां परमङ्गुल्यङ्गिमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ १५८।१६० ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे मीमांसिकादिनिष्क्रमहिम मुक्तित्रेचत्रिवर्णादि-
 महिमकथनं नाम चतुर्थत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

भगवन्देवदेवेश सालङ्कायनको मुनिः ।
 किञ्चकार तपः कुर्वन्तव चेत्त्रे विमुक्तिदे ॥ १ ।

वराह उवाच ।

अथ दीर्घेण कालेन स ऋषिः संश्रितव्रतः ।
 तप्यमानोयथान्यायं पश्यते* शालमुत्तमम् ॥ २ ।
 अभिन्नमतुलच्छायं विशालं पुष्पितन्तथा ।
 मनोज्ञञ्च सुगन्धञ्च देवानामपि दुर्लभम् ॥ ३ ।

* आराममुक्तित्रेचमिति कविन्यासः ।

पश्यतीति साधु । एवं परत्रापि

ऋषिर्ज्ञानपरिश्रान्तः सालङ्कायनकोऽङ्गतम् ।
 पश्यते च पुनः शालं शुभानां शुभदर्शनम् ॥ ४ ।
 ततो दृष्ट्वा महाशालं परिश्रान्ती महामुनिः ।
 विश्रामं कुरुते तत्र द्रष्टुकामोऽथ मां मुनिः ॥ ५ ।
 शालस्य तस्य पूर्व्वेण स्थितः पश्चान्मुखो मुनिः ।
 मायया मम सूडात्मा शक्तोद्वष्टुं न मामभूत् ॥ ६ ।
 ततः पूर्व्वेण पार्श्वेन तस्य शालस्य सुन्दरि ।
 वैशाखमासदादृश्यां महर्शनमुपागतः ॥ ७ ।
 दृष्ट्वा मां तत्र स मुनिस्तपस्वी शंसितव्रतः ।
 तुष्टाव वैदिकैः सूक्तैः प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ८ ।
 मत्तेजसा ताडिताक्षः शनैरुन्मील्य लोचने ।
 यावत्पृथगिति मां तत्र स्तुवन् स तपसान्वितः ।
 वृक्षस्य दक्षिणे पार्श्वे गतस्तावदहत्परिः* ॥ ९ ।
 पूर्व्वस्थानं परित्यज्य स ऋषिः शंसितव्रतः ।
 स्थित्वा मत्प्रमुखे चैव स्तुवन्नेवं मम प्रियम् ॥ १० ।
 ततोऽहं स्तूयमानो वै ऋग्वेदस्यैव ऋगतैः ।
 स्तोत्रैः सम्पूज्यमानो हि गतोऽस्मि पश्चिमान्दिशम् ॥ ११ ।
 ततः पश्चिमपार्श्वे तु स्थितस्तत्रैव माधवि ।
 यजुर्वेदोक्तमन्त्रेण संस्तुतः पश्चिमाङ्गतः ॥ १२ ।
 स्तुवतीत्यं मुनी देवि गतोऽहमुत्तरान्दिशम् ।

तत्रापि* सामवेदीक्तैर्मन्त्रैर्मृष्टाव मां मुनिः ॥ १३ ।
 ततोऽहं स्तूयमानो वै ऋषिमुख्येन सुन्दरि ।
 प्राप्तश्च परमाम्नीतिं तमवीचमृषिं तदा ॥ १४ ।
 साधु ब्रह्मन्महाभाग सालङ्कायन सत्तम ।
 तपसानेन सन्तुष्टः श्रुत्या चैवानया तव ।
 वरं वरय भद्रं ते संसिद्धस्तपसा भवान् ॥ १५ ।
 एवमुक्तः स तु मया सालङ्कायनकोमुनिः ।
 शालवृक्षं समाश्रित्य निभृतेनान्तरात्मना ॥ १६ ।
 ततो मां भाषते देवि स ऋषिः संशितव्रतः ।
 तवैवाराधनार्थाय तपस्तप्तं मया हरे ॥ १७ ।
 पथ्येयामि महीं सर्वां सशैलवनकाननाम् ।
 इदानीं खलु दृष्टोऽसि चक्रपाणे महाप्रभो ॥ १८ ।
 यदि तुष्टोऽसि मे देव सर्वशान्तिकरः परः ।
 यदि देयोवरोमह्यं तपसाराधितेन च ।
 तदा देहि जगन्नाथ ममेश्वरसमं सुतम् ।
 एष एव वरोमह्यं दीयतां मधुसूदन ॥ १९ । २० ।
 एवं वरं याचितोऽस्मि मुनिना भीमकर्मणा ।
 पुत्रकामेन विप्रेण दीर्घकालन्तपस्यता ॥ २१ ।
 एवं तस्य वचः श्रुत्वा ब्राह्मणस्य तपस्विनः ।
 मधुराङ्गिरमादाय प्रत्यवोचमृषिम्प्रति ॥ २२ ।

चिरकालं व्रतस्थेन यत्त्वया चिन्तितं मुने ।
 स कामस्तव सञ्जातः सिद्धोऽसि तपसा भवान् ॥ २३ ।
 ईश्वरस्य पराः मूर्त्तिर्नाम्ना वै नन्दिकेश्वरः ।
 त्वद्वचिणाङ्गादुद्भूतः पुत्रस्तव मुनीश्वर ।
 संहरस्व तपो ब्रह्मन् शान्तिङ्गच्छ महामुने ॥ २४ ।
 अथ चैतस्य जातस्य कल्पा वै सप्त सप्त च ।
 त्वं न जानासि विप्रर्षे स जातो नन्दिकेश्वरः ।
 मायायोगवल्गोपेतो गोव्रजं स मया स्थितः ॥ २५ ।
 मधुरायाः समानीय आमुष्याग्रणसंज्ञितम् ।
 तव शिष्यं पुरस्कृत्य शूलपाणिरवस्थितः ॥ २६ ।
 तत्रायमे महाभाग स्थित्वा त्वं तपसान्निधे ।
 पुच्छेण परमप्रीतो मत्तेनैवैस्मत्समो भव ॥ २७ ।
 अन्यच्च* गुह्यं वक्ष्यामि मालङ्कायन तच्छृणु ।
 तव प्रीत्या प्रवक्ष्यामि येनैतत्तेवमुत्तमम् ।
 शालग्राममिति ख्यातं तन्निर्बाध मुने शुभम् ॥ २८ ।
 योऽयं वृक्षस्त्वया दृष्टः सोऽहमेव न संशयः ।
 एतत्कोऽपि न जानाति विना देवं महेश्वरम् ।
 माययाऽहं निगूढोऽस्मि त्वत्प्रसादात्प्रकाशित ॥ २९ ।
 एवं तस्मै वरन्दत्वा मालङ्कायनकाय वै ।
 पश्यतस्तस्य वसुधे तत्रैवान्तर्हितोऽभवम् ॥ ३० ।

दृष्टं दक्षिणतः कृत्वा जगाम स्वाश्रमं मुनिः ॥ ३१ ।
 मम तद्रोचते स्थानं गिरिकूटशिलाञ्चये ।
 शालग्राम इति ख्यातं भक्तसंसारमोक्षणम् ॥ ३२ ।
 तत्र गुह्यानि मे भूमे वक्ष्यमाणानि मे शृणु ।
 तरन्ति मनुजा येभ्यो घोरं संसारसागरम् ॥ ३३ ।
 गुह्यानि तत्र वसुधे तीर्थानि दग्ध पञ्च च ।
 नाद्यापि किञ्चिज्जानन्ति मुच्यन्ते यैरिह स्थिताः ॥ ३४ ।
 तत्र विल्वप्रभं नाम गुह्यङ्गेन मम प्रियम् ।
 कुञ्जानि तत्र चत्वारि क्रोशमात्रे यगस्विनि ।
 दृश्यन्त्यपरमङ्गुलं भक्तकर्मसुखावहम् ॥ ३५ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत अहोरात्रोषितो नरः ।
 चतुर्णामश्वमेधानाम्फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ३६ ।
 अथात्र मृच्यते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।
 अश्वमेधफलभुक्ता मम लोके स मोदते ॥ ३७ ।
 चक्रस्वामीति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 चक्राङ्कितशिलास्तत्र दृश्यन्ते च इतस्ततः ॥ ३८ ।
 चक्राङ्कितशिला यत्र तिष्ठते* वरवर्णिनि ।
 तदेतद्विद्धि वसुधे समन्ताद्या जनत्रयम् ॥ ३९ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत त्रिरात्रोषितो नरः ।
 त्रयाणामपि तन्त्राणां फलम्प्राप्नोति निश्चितम् ॥ ४० ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।

वाजपेयफलं भुक्त्वा मम लोकाश्च गच्छति ॥ ४१ ।

तत्र* विष्णुपदं नाम क्षेत्रं गुह्यम्परं मम ।

तिस्रो धाराः पतन्त्यत्र हिमकूटसमाश्रिताः ॥ ४२ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत त्रिरात्रापोषितो नरः ।

त्रयाणामपि रात्रीणां फलम्प्राप्नोति निष्कलम् ॥ ४३ ।

तथैव मुञ्चते प्राणान्मुक्तमङ्गो गतकलमः ।

अतिरात्रफलभुक्त्वा मम लोके महीयते ॥ ४४ ।

तत्र कालीकदं नाम गुह्यद्वैवम्परं मम ।

अत्र चैव क्रदस्त्रोतो वदरीवृक्षनिःसृतः । ४५ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत पष्टिकालोपितो नरः ।

नरमेधस्य यज्ञस्य फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ४६ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मुक्तरागो गतकलमः ।

नरमेधफलभुक्त्वा मम लोके च मोदते ॥ ४७ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि महाशय्यं वसुन्धरे ।

तत्र शङ्खपभं नाम गुह्यद्वैवम्परं मम ।

श्रूयते शङ्खगद्गद्य द्वादश्यामर्द्धरात्रके ॥ ४८ ।

गदाकुण्डमिति ख्यातं तस्मिन्क्षेत्रे परं मम ।

यत्र वै कम्पते स्त्रोतो दक्षिणान्दिगमाश्रितम् ॥ ४९ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत† त्रिरात्रापोषितो नरः ।

वेदान्तगानां विप्राणां फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ५० ।

अथ वै मुञ्चते प्राणान्कृतकृत्योगुणान्वितः ।

गदापाणिर्महाकायो मम लोकम्पद्यते ॥ ५१ ।

पुनश्चाग्निप्रभं नाम गुह्यङ्गेत्रं परं मम ।

धारा पतति तत्रैका पूर्वोत्तरममाश्रिता ॥ ५२ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं चतुर्भक्तोपितोनरः ।

अग्निष्टोमात्पञ्चगुणं फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ५३ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणात्मम कर्मसु निष्ठितः ।

अग्निष्टोमफलश्रुक्ता मम लोकम्पद्यते ॥ ५४ ।

तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।

हिमन्ते चोदकमुष्णं ग्रीष्मे भवति शीतलम् ॥ ५५ ।

गुह्यं सर्वायुधं नाम तत्र जेजे परं मम ।

पतन्ति सप्त स्त्रीतांसि हिमवन्निःसृतानि वै ॥ ५६ ।

तत्र स्नानम्कुर्वीत सप्तरात्रोषितो नरः ।

राजा भवति सुयोणि सर्वायुधकलान्वितः ॥ ५७ ।

अथ वै मुञ्चते प्राणात्मम कर्मविनिश्चितः ।

स भुक्ता राज्यभोज्यानि मम लोकञ्च गच्छति ॥ ५८ ।

तत्र देवप्रभं नाम गुह्यङ्गेत्रं परं मम ।

धाराः पञ्चमुखास्तत्र पतन्ति गिरिसंश्रिताः ॥ ५९ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत अष्टकालोषितोनरः ।

चतुर्णामपि देहिनां याति पारं न संशयः ॥ ६० ।

अथात्र मुञ्चते प्राणांस्त्रीभमोहविवर्जितः ।

वेदकर्म समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ६१ ।
 गुह्यं विद्याधरं नाम तत्र क्षेत्रे परं मम ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र हिमकूटविनिःसृताः ॥ ६२ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोषितो नरः ।
 याति वैद्याधरं लोककृतकृत्यो न संशयः ॥ ६३ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्वीतरागो गतक्लमः ।
 भुक्त्वा वैद्याधरान्भोगान्मम लोकाय गच्छति ॥ ६४ ।
 तत्र पुण्यनदी नाम गुह्यक्षेत्रे परे मम ।
 शिला कुञ्जलताकीर्णा गन्धर्व्वीप्सरसेविताः ॥ ६५ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्व्वीत अष्टभक्तोषितो नरः ।
 भ्रमतेऽसप्तद्वीपेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ६६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मनुसारकः ॥
 सप्तद्वीपान्समुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ६७ ।
 गन्धर्व्वीति च विख्यातं तस्मिन्क्षेत्रं परं मम ।
 एकधारा पतन्त्यत्र पश्चिमां दिशमाश्रिता ॥ ६८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्व्वीत चतूरात्रोषितो नरः ।
 मोदते लोकपालेषु स्वच्छन्दगमनालयः ॥ ६९ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मपरायणः ॥

७ असुरः भविष्यति साधु । तथा कृते कन्दोर्दीपः स्यात् । † भाष्यति, भ्रमति वा साधु ।

‡ मम कर्म्मविनिश्चित इति ग. § मम भक्त्या व्यवस्थित इति ग.

लोकपालान् परित्यज्य* मम लोकाय गच्छति ॥ ७० ।

तत्र देवक्रदं नाम मम क्षेत्रं वसुन्धरे ।

यत्र कान्तासि मे भूमे बलैर्यज्ञविनाशनात् ॥ ७१ ।

स क्रदो वरदः श्रेष्ठो मनोज्ञः सुखशीतलः ।

अगाधः सौख्यदद्यापि देवानामपि दुर्लभः ॥ ७२ ।

तस्मिन् क्रदे महाभागे मम वै नियमोदकं ।

मत्स्यायक्राङ्गिताश्चैव पर्यटन्ते† इतस्ततः ॥ ७३ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

महाशय्यं विशालाक्षि यत्र तत्परिवर्त्तते ।

अद्धानसु पश्येत‡ न पश्येत्पापपूरुषः ॥ ७४ ।

तस्मिन्देवक्रदे पुण्यं चतुर्विंशतिर्द्वादश ।

सौवर्णानि च पद्मानि दृश्यते भास्करोदये ॥ ७५ ।

तावत्पश्यन्ति भूतानि यावन्मध्यन्दिनम्वेत् ।

यत्र स्नाता दिवं यान्ति शुद्धा वाक्कायजैर्मलैः ॥ ७६ ।

तत्र स्नानमकुर्वीत दशभक्तोषितोनरः ।

दशानामश्वमेधानां प्राप्नोत्यविकलम्फलम् ॥ ७७ ।

अथाऽत्र सुच्यते प्राणान्मम चिन्ताव्यवस्थितः ।

अश्वमेधफलभुक्ता भूमे मत्समतां व्रजेत् ॥ ७८ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि क्षेत्रं गुह्यं परं मम ।

सम्प्रेदी देवनद्यांस्तु समस्तसुखवल्लभः ॥ ७९ ।

दिवोऽवतीर्थं तिष्ठन्ति देवा यत्र सहप्रियाः ।
 गन्धर्वाप्सरसश्चैव नागकन्याः सहोरगैः ॥ ८० ।
 देवर्षयश्च मुनयः समस्तसुरनायकाः ।
 सिद्धाश्च किन्नराश्चैव स्वर्गादवतरन्ति हि ॥ ८१ ।
 नेपाले यच्छिवस्थानं समस्तसुखवत्प्रभम् ।
 तेभ्यस्तेभ्यश्च स्थानेभ्यस्तीर्थेभ्यश्च विश्रुतः ॥ ८२ ।
 महादेवजटाजूटान्नीलकण्ठाच्छिवालयः ।
 श्वेतगङ्गेति या प्रोक्ता तथा सम्भृत सादरम् ।
 नानानद्यः समायाता दृश्याऽदृश्यतया स्थिताः ॥ ८३ ।
 गण्डक्या कृष्ण्या चैव या कृष्णस्य तनूज्वा ।
 तथा सम्भेदमापन्ना या सा शिवतनूज्वा ।
 विशूलगङ्गेत्याख्याता सापि तत्र महानदी ॥ ८४ ।
 एवं नदीसमुद्भेदः सर्व्वतीर्थकदम्बकम् ।
 मम जेवे समाख्यातं पुण्यं परमपावनम् ।
 वसुधे त्वं विजानीहि देवानामपि दुर्द्धभम् ॥ ८५ ।
 यश्च सिद्धायम इति विख्यातः पुण्यवर्द्धनः ।
 शम्भोस्तपोवनं* तत्र सर्व्वायमवरम्पति ॥ ८६ ।
 नानापुष्पफलापितङ्गदलीखण्डमण्डितम् ।
 निचुलैश्चैव पुन्नागैः केसरैश्च विराजितम् ॥ ८७ ।
 खर्ज्जूरार्शाककुलैश्चूतैश्चैव प्रियालकैः ।

नारिकेलैश्च पूगैश्च चम्पकैर्जम्बुभिर्धवैः ॥ ८८ ।

नारङ्गैर्वदरीभिश्च जम्बीरैर्मातुलुङ्गकैः ।

केतकीमल्लिकाजातीयृथिकाराजिराजितम् ॥ ८९ ।

कुन्दैः कुरवकैर्नागैः कुटजेर्दाडिमैरपि ।

आगत्य यत्र क्रीडन्ति देवानां मिथुनानि च ॥ ९० ।

तस्मिन्क्षेत्रे महापुण्ये पुण्यनद्याम् सङ्गमे ।

स्नानाच्छताश्वमेधानां फलम्प्राप्नोति मानवः ॥ ९१ ।

स्नात्वा तत्र तु वैशाखे गोमहस्रफलम्भवेत् ।

माघमासे पुनः स्नात्वा प्रयागस्नानजम्फलम् ॥ ९२ ।

कार्तिके मासि यः स्नाति तुलासंस्थे दिवाकरे ।

विधिना नियतः सोऽपि मुक्तिभागी न संग्रयः ॥ ९३ ।

यस्त्रिरात्रमुषित्वा तु नियते नियताशनः ।

राजसूयफलम्प्राप्य मोदते देववह्निवि ॥ ९४ ।

यज्ञस्तपोऽथवा दानं यावमिष्टस्य पूजनम् ।

यत्किञ्चित्क्रियते कर्म तदनन्तफलम्भवेत् ।

भूमे तस्यापराधांश्च सर्वानिव क्षमास्यहम् ॥ ९५ ।

गङ्गायमुनयोर्यहत्सङ्गमो मर्त्यदुर्लभः ।

तथैवायं देवनद्योः सङ्गमः समुदाहृतः ॥ ९६ ।

एतद्गुह्यं परन्देवि मम क्षेत्रे वसुन्धरे ॥ ९७ ।

अहमस्मिन्महाक्षेत्रे धरे पूर्वमुखः स्थितः ।

शालग्रामे महाक्षेत्रे भूमे भागवतप्रियः ॥ ९८ ।

अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

अन्तर्गुह्यं परं श्रेष्ठं यत्र जानन्ति मोहिताः ॥ ८८ ।
 शिवो मे दक्षिणस्थानं तिष्ठते ॥ विगतज्वरः ।
 लोकानाम्प्रवरः श्रेष्ठः सर्वलोकवरो हरः ॥ १०० ।
 तं ये विन्दन्ति ते देवि नूनं मामेव विन्दन्ति ॥
 ये मां विदन्ति देवेशि ते विदन्ति शिवम्परम् ॥ १०१ ।
 अहं यत्र शिवस्तत्र शिवो यत्र वसुधरे ।
 तत्राहमपि तिष्ठामि आवयोर्नान्तरं क्वचित् ॥ १०२ ।
 शिवं यो वन्दते भूमे स हि मामेव वन्दते ।
 लभते पुष्कलां सिद्धिमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ॥ १०३ ।
 एवमेतन्महाभागे क्षेत्रं हरिहरात्मकम् ।
 मृता येऽत्र गतिं यान्ति मम कर्मानुसारिणः ॥ १०४ ।
 मुक्तिक्षेत्रं प्रथमतो रुरुखण्डन्ततः परम् ।
 सन्भेदो देवनद्याश्च त्रिवेणी च ततः परम् ।
 क्षेत्रं प्रमाणं विज्ञेयं गण्डकीसङ्गतं परम् ॥ १०५ ।
 एवं सा गण्डकी देवि नदीनामुत्तमा नदी ।
 गङ्गया मिलिता यत्र भागीरथ्या महाफला ।
 अपरन्तन्महत्क्षेत्रं हरिक्षेत्रमिति स्मृतम् ॥ १०६ ।
 आर्द्रा सा गण्डकी पुण्या भागीरथ्या च सङ्गता ।
 तस्य तीर्थस्य महिमा ज्ञायते न सुरैरपि ॥ १०७ ।

० क्षेत्रमिति ग । १ तिष्ठतीति माध । २ विन्दतीति आपं, विन्दन्ति विदन्तीति
 वा माध । ३ प्रथममिति क., ख. ।

एतत्ते कथितम्भद्रे शालग्रामस्य सुन्दरि ।
 गण्डक्याश्चैव माहात्म्यं सर्वकल्मषनाशनम् ।
 पूर्वपृष्ठन्त्वया यच्च पुण्यं भागवतप्रियम् ॥ १०८ ।
 आख्यानानां महाख्यानं द्युतीनां परमा द्युतिः ।
 पुण्यानां परमं पुण्यं तपसाञ्च महत्तपः ॥ १०९ ।
 गुह्यानां परमङ्गुलं गतीनाम्परमा गतिः ।
 महालाभम् लाभानां नास्त्यस्मादपरं महत् ॥ ११० ।
 पिशुनाय न दातव्यं न शठाय गुरुद्वहे ।
 ये च पापा कृतघ्नाश्च द्विजदेवापराधिनः ।
 कुश्रिष्याय न दातव्यं न दद्याच्छास्त्रदूषके ।
 नीचाय न च दातव्यं ये न जानन्ति सेवितुम् ॥ १११।११२ ।
 सुश्रिष्याय च दातव्यं धीराय शभवुद्धये ।
 लोभमोहमदाद्यैर्ये वर्जिताः पुण्यबुद्धयः ॥ ११३ ।
 य एतत्पठते नित्यङ्गुल्यमुत्थाय मानवः ।
 कुलानि तारितान्येवं सप्त सप्त च सप्त च ॥ ११४ ।
 एवं मरणकाले तु न कदाचिद्विमुह्यते ।
 यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम लोकाय गच्छति ॥ ११५ ।
 शालग्रामस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं परमं मया ।
 कथितं ते महादेवि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ११६ ।

इति वराहपुराणे भगवत्काम्ये शालग्रामक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनं नाम

षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

शालग्रामस्य माहात्म्यं श्रुत्वा गुह्यं महौजसम् ।
विस्मयं परमं गत्वा हृष्टा वचनमब्रवीत् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

अहो जैत्रस्य माहात्म्यं यत्त्वया भाषितं हरे ।
एतच्छ्रुत्वा महाभाग जातामि विगतज्वरा ॥ २ ।
रुरुखण्डमिति प्रोक्तं यत्त्वया परमार्चितम् ।
रुक्तामि कथं कां वा आसीत्पूर्वं जनार्दन ॥ ३ ।
यन्नाम्ना परमह्वेन हृषीकेश त्वयाश्रितम् ।
कथयस्व जगन्नाथ यद्यनुग्राह्यता मयि ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

आसीत्पुरा महाभागो देवदत्त इति द्विजः ।
भृगुवंशं समुत्पन्नां वेदवेदाङ्गपारगः ।
यज्ञविद्यासु कुशलो व्रतनिष्ठोऽतिथिप्रियः ॥ ५ ।
तत्रायमपदं पुण्यं पुण्यद्रुमलतान्वितम् ।
शान्तेर्मृगगणैः कीर्णं कन्दमूलफलान्वितम् ॥ ६ ।
तत्र तीव्रं तपोऽतप्यद्देवदत्तो मुनीश्वरः ।
वर्षाणामयुतं सायं तत इन्द्रो व्यचिन्तयत् ॥ ७ ।
कामं वसन्तसहितं गन्धर्वान् ससखीन् पुनः* ।

* ससखान् पुर इति (क), (ख) ।

लवाच मधुरं वाक्यं क्षुब्धेन्द्रियमनाः प्रभुः ॥ ८ ।
 अहो सखायः किञ्चिन्मे महत्कार्यमुपस्थितम् ।
 तस्य मे चिन्तयानस्य यूयमेव परा गतिः ।
 भवत्प्रसादात्क्षुब्धोऽहं निर्भयस्तु हि चिन्त्यताम् ॥ ९ ।
 तदिन्द्रस्य वचः श्रुत्वा ते काममलयानिलाः ।
 प्रत्यूचुर्देवराजानमाज्ञापय निजम्निग्रम् ॥ १० ।
 जितेन्द्रियस्यापि मनः कस्य संचोभयामहे ।
 कं वा सुतीव्रात्तपसो भ्रंशयामः सुपेशलम्* ।
 आज्ञाप्रसादन्ते लब्ध्वा वद शीघ्रं सुखी भव ॥ ११ ।
 इत्युक्तः शतमन्युर्वै प्रत्युवाचाऽथ मानयन् ।
 तदैव मे गता चिन्ता भवतां दर्शनं यदा ।
 जातमेवाऽखिलङ्कार्यं मे वै तः† च्छृणुताखिलाः ॥ १२ ।
 हिमशैले महारम्ये हृषीकेशाश्रितो मुनिः ।
 देवदत्त इति ख्यातस्तपस्यति महत्तपः ।
 जिघृक्षुर्मे पदं नूनं तत्तपो विनिवर्त्यताम् ॥ १३ ।
 इत्युक्तास्ते तदाज्ञां वै गृहीत्वा शिरसा द्रुतम् ।
 प्रस्थानाय मतिञ्चक्रुः कामदेवपुरःसराः ।
 प्रस्थाप्याग्रे वसन्तश्च मलयानिलमेव च ॥ १४ ।
 ततः सुरपतिः शक्रः प्रह्लादान्नाम नम्रतः ।
 प्रशस्य प्रणयात्पूर्वं मानयन्निदमब्रवीत् ॥ १५ ।

* देवराजानमिति आर्षे देवराजमिति साधु । † सुपेशसमिति ग । ‡ समैत-
 दिति ग ।

गच्छ स्वस्तिमती देवि विजयाय मुनेर्भुवि ।
 यत्राश्रमपदस्तस्य देवदत्तस्य वै मुनेः ।
 ललितैः स्त्रीर्विलासैस्तं मोहयित्वा वशङ्कुरु ॥ १६ ।
 यथा मत्प्रीतिरतुला त्वं मे कार्य्यकरी सदा ।
 तथा कुरुष्व भद्रन्ते हृषीकेशसमीपतः ॥ १७ ।
 इन्द्रस्याज्ञां समादाय ययौ तस्याश्रमम्प्रति ।
 समीपोपवने रम्ये नानाद्रुमलताकुले ।
 मधुरालापवहुले कीकिलानां कुलाकुले ।
 रसालमञ्जरीव्यामरसामोदालिसङ्कुले ।
 गुञ्जन्मत्तालिसद्वादस्तुतिश्रुतिधारान्विते ।
 गन्धर्व्वगीतसंमिश्रे मलयानिलशीतले ।
 सम्प्लुतपङ्कजवने सुनिर्मलजलाशये ।
 सुनिप्रभावसन्त्यक्तक्रीर्यस्थलजलालये ।
 मधुरामोदमधुरे चित्तर्चाभविधायिनि ॥ १८।१९।२०।२१ ।
 प्रविश्य सा वरारोहा गीतं सुमधुरं जगौ ।
 यदा ध्यानादुपरतः समाधेर्विरतश्चिरात् ।
 गान्धर्व्वम्पारम्भंस्तेः* तु गन्धर्व्वाः सुरसम्पताः ॥ २२ ।
 तस्मिन्नेव क्षणे लब्ध्वाऽवसरं पञ्चसायकः ।
 विचकर्ष धनुः पौष्पं सायकान्समयूयुजत् ।
 संलक्ष्य तं मुनिं शान्तं भाविदैवबलात्कृतम् ॥ २३ ।

श्रुत्वा तन्मधुरं गीतं पञ्चमालापसुन्दरम् ।
 ह्रुब्धचित्तः समभवत्स मुनिः संश्रितव्रतः ॥ २४ ।
 चर्कष च धनुः कामः पुनः पुनरतन्द्रितः ।
 देवव्रतोऽपि स मुनिः ह्रुब्धात्मा नियतोऽपि सन् ॥ २५ ।
 विचचाराश्रमपदं पश्यन् सन्तुष्टमानसः ।
 दूराद्दर्शं तन्वङ्गीं क्रीडन्तीं कन्दुकेन ताम् ॥ २६ ।
 दृष्ट्वैव तान्तु चार्त्तङ्गीं विद्धः कामेन पत्रिणा ।
 तस्याः समीपमगमत् स्मयमानो महामुनिः ॥ २७ ।
 सापि दृष्ट्वा देवदत्तं सज्जन्ती हरिणेक्षणा ।
 कटाक्षयन्ती सहसा लज्जमाना विगूहति ॥ २८ ।
 करेण कन्दुकं घ्नन्ती चञ्चलाक्षी सुपेशला ।
 स्त्रंसता केशपाशेन गलत्पुष्पेण राजता ।
 मनोहरन्ती तस्यर्षेर्ललितैर्विभ्रमोद्भवैः ॥ २९ ।
 एतस्मिन्नन्तरे तस्या दक्षिणः पवनोऽहरत् ।
 वासः सूक्ष्मङ्गलव्रीवि काञ्चीदामगुणान्वितम् ॥ ३० ।
 पुष्पवाणोऽप्यविध्यत्तं दृष्ट्वाऽवसरमन्तिके ।
 सम्प्रोहितः स तु मुनिर्गत्वान्तिकमथाब्रवीत् ॥ ३१ ।
 का त्वङ्गस्यासि सुभगे वनेऽस्मिन्निकञ्चिकीर्षसि ।
 मादृशान् किं मृगयसे बाहुपाशेन वा मृगान् ।
 बद्धा गृहीत्वा वामोरु किं वाऽस्मान् कर्तुमिच्छसि ॥ ३२ ।
 सर्वथाऽस्मांस्तवाधीनान् यद्यदा कारयिष्यसि* ।

तत्तत्कुर्म्यी जयं नित्यं त्वदधीनाः स्म सर्व्वथा ॥ ३३ ।
 अथ तां हसमानाञ्च गृहीत्वा दक्षिणे करे ।
 समालिङ्ग्य विषज्जन्तीं रमयामास मोहितः ॥ ३४ ।
 रममाणस्तथा साईं भुञ्जन्* भोगान्मनोरमान् ।
 तपःप्रभावोपनतान्दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ३५ ।
 बह्वनहर्गणानिवं रममाणो यदृच्छया ।
 सुप्तोत्थित इवाकस्मादिवेकेन समन्वितः ।
 निर्वेदम्याप्तवान् सद्यस्तदोवाच भृगातुरः ॥ ३६ ।
 अर्हा भागवती माया ययाहं भृगमोहितः ।
 जानन्नपि तपोभ्रंशं प्राप्ता दैवबलात्कृतः ॥ ३७ ।
 अग्निकुण्डसमा नारी घृतकुम्भसमः पुमान् ।
 इति प्रवादो मूर्खाणां विचारात्महदन्तरम् ॥ ३८ ।
 घृतकुम्भोऽग्निर्योगेन द्रवते न तु दर्शनात् ।
 पुमान्स्त्रीदर्शनादेव द्रवते यदिमोहितः ॥ ३९ ।
 नापराधस्त्वतो नार्याः स्वयं यदजितेन्द्रियः ।
 इत्युक्त्वाऽसौ निवृत्तात्मा विससर्ज्ज सुराङ्गनाम् ।
 प्रह्लाद्यान्दैववगगो मनस्येतदचिन्तयत् ॥ ४० । ४१ ।
 उपसर्गो महानत्र तपसोभ्रंगकारकः ।
 त्यक्त्वाश्रममिमं चान्यत्स्थानङ्गत्वा समाहितः ।
 तपस्तीव्रं समास्थाय शोषयिष्ये कलेवरम् ॥ ४२ ।
 इति निश्चित्य मनसा गत्वा भृग्व्याश्रममगति ।

गण्डकीसङ्गमे स्नात्वा सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
 विष्णुं शिवञ्च सम्पूज्य तपःस्थानं विचिन्तयन् ।
 पश्यन् भृग्विश्वं रम्यमुत्तरङ्गतवान् शनैः ॥ ४३।४४ ।
 गण्डक्याः पूर्वभागे तु विविक्तं विजनं शुभम् ।
 दृष्ट्वा तीरेषु विश्रान्तस्तपोभूमिमचिन्तयत् ॥ ४५ ।
 भृगुतुङ्गं समामाद्य शङ्कराराधने रतः ।
 अतप्यत तपोधोरं शिवदर्शनलालसः ॥ ४६ ।
 अथ दीर्घेण कालेन सन्तुष्टः स महेश्वरः ।
 लिङ्गरूपधरः साक्षादुपर्यपि तथा ह्यधः ।
 तिर्यक् च जलधाराभिर्युक्तस्तत्तापशान्तिकृत् ।
 उवाच च प्रसन्नात्मा मुने पश्यस्व० मां शिवम् ।
 मामेवावैहि विष्णुं त्वं मा पश्यस्वान्तरं मम ॥ ४७।४८ ।
 पूर्वमन्तरभावेन दृष्टवानसि यन्मम ।
 तेन विघ्नोऽभवद्येन गलितन्वत्तपो महत् ।
 आवामेकेन भावेन पश्यंस्त्वं सिद्धिमाप्स्यसि ॥ ४९ ।
 तपःप्रभावान्निङ्गानि प्रादुर्भूतानि यत्र वै ।
 समङ्गमिति विख्यातमेतत् स्थानं भविष्यति ॥ ५० ।
 स्नात्वाऽतः॥ गण्डकीतीर्थं मम लिङ्गानि योऽर्चयेत् ।
 तस्य योगफलं सम्यग्भविष्यति न संशयः ॥ ५१ ।
 इति दत्त्वा वरं शम्भुस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ५२ ।

० पश्यस्वेति चार्थं पश्यति साधु । एवं परचापि । तत्र वै इति (गं) ।

। स्थित्विति (क), ख ।

देवदत्तोऽपि स मुनिः सम्प्राप्य ज्ञानमुत्तमम् ।
 शिवापदिष्टमार्गेण सायुज्यं परमं गतः ॥ ५३ ।
 प्रज्ञाचापि मुनेर्गर्भं सम्प्राप्याश्रममन्तिकात् ।
 प्रसूता कन्यकां त्यक्त्वा स्वर्गमेव जगाम ह ।
 पुनर्जातमिवात्मानं मन्यमाना शुचिस्मिता ॥ ५४ ।
 सापि कन्या मृगैस्तत्र रुरुभिर्वर्जिता सती ।
 रुरुरित्येव विख्याता पितुरेवाश्रमे स्थिता ।
 युवभिः प्रार्थ्यमानापि चित्ते कञ्चन नाध्यगात् ॥ ५५ ।
 ततः मुनिश्चयङ्गत्वा तपसे धृतमानसो ।
 चिन्तयन्ती जगन्नाथं भगवन्तं रमापतिम् ।
 मासे सा प्रथमे बाला फलाहारपरायणा ।
 एकान्तरं दिनम्प्राप्य द्वितीये त्रिदिनान्तरे ।
 तृतीये पञ्चमदिने चतुर्थे सप्तमान्तरे ।
 पञ्चमे नवरात्रेण षष्ठे पञ्चदशाहके ।
 मासेन सप्तमे चैव शीर्णपर्णागनाष्टमे ।
 त्यक्त्वा तान्यपि सा बाला वायुाहारा बभूव ह ॥

५६।५७।५८।५९ ।

सैवं वर्षगतं स्थित्वा हरावेकाग्रमानसा ।
 समाधिना समा भूत्वा स्थाणुवन्निश्चलाऽभवत् ॥ ६० ।
 इन्द्रानि नाविदच्चापि* आत्मभूतान्तरं विना ।
 पराङ्गाष्टां समापन्ना प्रकाशमयकान्तिधृक् ॥ ६१ ।

तत्तेजसा वृतं सर्व्वं तदा दृष्ट्वा वसुन्धरे ।
 अहं विस्मयमापन्नस्तस्याः प्रत्यक्षतां गतः ॥ ६२ ।
 सन्निरुद्धेन्द्रियग्रामा नाचक्षत* वह्निःस्थितम् ।
 तदा हृषीकाण्याविश्य संहृत्य स्वं हृदो वह्निः ।
 स्थितोऽहं वसुधे देवि अक्षोः प्रत्यक्षतां गतः ॥ ६३ ।
 हृषीकाणि नियम्याहं यतः प्रत्यक्षतां गतः ।
 हृषीकेय इति ख्यातो नाम्ना तत्रैव संस्थितः ॥ ६४ ।
 सा मां यदेव नापश्यदुन्मील्य नयने ततः ।
 वह्निः स्थितश्च मां दृष्ट्वा प्रणनाम कृताञ्जलिः ॥ ६५ ।
 गङ्गदस्वरसंयुक्ता अशुक्लित्रविलोचना ।
 रोमाञ्चिततनुश्चासीत्कदम्बमुकुलाकृतिः ॥ ६६ ।
 तथाभूतान्तु तां दृष्ट्वा प्रावीचमहमङ्गनाम् ।
 अग्रि बाले विगलाल्पि तुष्टोऽहं तपसस्तव ॥ ६७ ।
 वरं याचय मत्तस्त्वं यत्ते मनसि वर्त्तते ।
 अदेयमपि ते दग्धि यदन्येषां सुदुर्लभम् ॥ ६८ ।
 इति श्रुत्वा प्रभोर्वाक्यं प्रणम्य च पुनः पुनः ।
 सुत्वा तं देवदेवेशं† प्रबडकरसम्पुटा ॥ ६९ ।
 ददासि चेहरं मङ्गं देवदेव जगत्पते ।
 अनेनैव स्वरूपेण भगवन् स्थातुमर्हसि ॥ ७० ।

* नाचष्टेति साधु । † पुनः सुत्वा तं देवेशमिति (क), ख) । एतत्पाठे तु कन्दोदीषः ।

स्थितोऽस्मात्त्रैव भद्रन्ते अपरं वरयाशु मे ।
 दुर्लभन्ते वरं दक्षि तपसाऽहं प्रतीषितः ॥ ७१ ।
 इत्युक्त्वा मां प्रणम्याह कुरुः सा प्रसितव्रता ।
 यदि प्रसन्नो देवेश तदा मां कुरु पावनीम् ।
 मन्त्रान्ना ज्ञेयमेतच्च ख्यातं भवतु नान्यथा ॥ ७२ ।
 तामहं देवि सुभगे प्रावीचं पुनरेव हि ।
 तीर्थानां परमं तीर्थं तव देहोभवत्वयम् ।
 तव नाम्ना च विख्यातमेतत् ज्ञेयं भविष्यति ॥ ७३ ।
 तव तीर्थे कृतस्नानस्त्रिरात्रोपौषिती नरः ।
 विलीक्य मां भवेत्पूतो मम वाक्यान्न संशयः ॥ ७४ ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि ज्ञात्वाऽज्ञात्वा कृतान्यपि ।
 याम्यन्ति विलयं निप्रमेवमेतच्च संशयः ॥ ७५ ।
 इति दत्त्वा वरांस्तस्यै तत्रैवान्तर्हितः स्थितः ।
 सापि कालेन मञ्जाता तीर्थभूता तथाऽभवत् ॥ ७६ ।
 एतत्ते कथितं देवि कुरुमाहात्म्यमुत्तमम् ।
 कर्त्तव्यस्य प्रभवमेतद्गुह्यं परं मम ॥ ७७ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे कर्त्तव्यवर्षाकिशमहिमवर्णनं नाम

षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

अत्याश्चर्यं श्रुतं ह्येतद्गुरुत्वेन समुद्भवम् ।

हृषीकेशस्य महिमा त्वया य उपवर्णितः ॥ १ ।

अन्यच्च यत्परं गुह्यं क्षेत्रं परमपावनम् ।

वक्तुमर्हसि देवेश परङ्गीतूहलं मम ॥ २ ।

वराह उवाच ।

शृणु भूमे प्रयत्नेन कारणं परमं मम ।

गुह्यमस्य परञ्चैव हिमशृङ्गशिलोच्चये ॥ ३ ।

गोनिष्क्रमणकं नाम गावो यत्र प्रतारिताः* ।

यथा निष्क्रमणम्राप्य सुरभीणां वसुन्धरे ॥ ४ ।

सप्ततिर्यत्र कल्पानि श्रीर्वो यत्र प्रजापतिः ।

तपश्चचार परमं मम मायाबलान्वितः ॥ ५ ।

तस्यैवं वर्त्तमानस्य याति काले महत्तरे ।

एवं हि तप्यमानस्य सर्व्वलोकस्य संशयः ॥ ६ ।

न वरं प्रार्थयत्येष लाभालाभसमन्वितः ।

सूचकोऽपि न विद्येत बलिकर्मसुसंयतः ॥ ७ ।

अथ दीर्घस्य कालस्य कश्चिद्ब्रह्मयतिस्तदा ।

तपस्तपस्यति मुनी तस्मिन् शैलोच्चये धरे ।

ईश्वरोऽपि महाभागे तत्पार्श्वं समुपागतः* ।
 गोनिष्क्रमेति विख्यातं तस्मिंस्तीर्थं महौजसि ॥ ८।८ ।
 तत्र त्वीर्वी महाभागे तप्यते समदर्शनः ।
 पद्मानाङ्गारणादीर्वी गङ्गाद्वारमुपागतः ॥ १० ।
 तन्निर्गतं ततो ज्ञात्वा श्रीर्व्वं सर्व्वं तपस्विनः ।
 महेश्वरोमहातेजाः सन्ध्रमं समुपागतः ॥ ११ ।
 फलपुष्पसमाकीर्णं लक्ष्मीश्वोपजायते ।
 आश्रमं रूपसम्पन्नं फलपुष्पापशोभितम् ।
 तच्च वै भस्मसाद्भूतं महारुद्रस्य तेजसा ॥ १२ ।
 दग्ध्वा तच्चाश्रमं पुण्यमौर्व्वस्य सुमहत्प्रियम् ।
 ईश्वरोऽपि ततः प्राप्तः शीघ्रमेव हिमालयम् ॥ १३ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि गृह्य* पुष्पकरण्डकम् ।
 आश्रमं समनुप्राप्त श्रीर्व्वोऽपि सुनिपुङ्गवः ।
 शान्तो दान्तः क्षमाशीलः सत्यव्रतपरायणः ॥ १४ ।
 दृष्ट्वा स्वमाश्रमं दग्धं बहुपुष्पफलोदकम् ।
 मन्युना परमाविष्टो दुःखेन च परिणुतः ।
 उवाच क्रोधरक्ताक्षो वचनं निर्दहन्निव ॥ १५ ।
 येनैव चाश्रमो दग्धो बहुपुष्पफलोदकः ।
 सोऽपि दुःखेन सन्तप्तः सर्व्वलोकान् भ्रमिष्यति ॥ १६

* अत्र्याश्रममुपागत इति (क), (ख) । † गृहीत्विति साधु । अथवा सन्ध्यावधूं गृह्य
 करणं गाढमिति वत् साधु ।

एवमौर्वीण दत्ते तु शापे तस्मिन्महीजसि ।
 महाभयात् लोकानां न कश्चित्पथ्यवीरयत् ॥ १७ ।
 तत्क्षणादेव देवेशि ईशोऽपि जगतीविभुः ।
 महादाहेन सन्तप्तः शम्भुर्देवीमुवाच ह ॥ १८ ।
 और्वीस्य तु तपो दृष्टा भीतेर्देवैरुदाहृतम् ।
 दह्यते स्म जगत्सर्वं स तु किञ्चिन्न चेच्छति ।
 को वा प्रतिविधिस्तत्र यथा सर्वस्य सम्भवेत् ॥ १९ ।
 एवमुक्ते मया क्रोधादीक्षितस्तस्य चाश्रमः ।
 दग्धोऽभवत्क्षणेनैव वयं तस्मादिनिर्गताः ॥ २० ।
 एतद्दुःखेन सन्तप्तोमन्युना च परिणुतः ।
 और्वीः शशाप रोषेण तेन तप्ता वयं शिवे ॥ २१ ।
 ततोऽभ्रमदिरूपाक्षः शन्न प्राप्नोति कर्हिचित् ।
 अहञ्च परितप्तोऽस्मि आत्मत्वादीश्वरस्य च ।
 तेन दाहेन सन्तप्तो न शक्नोमि विचेष्टितुम् ॥ २२ ।
 पार्वत्या च ततः प्रोक्तः आवां नारायणं प्रति ।
 गच्छावस्तस्य वाक्येन सुखं यत्र भविष्यति ॥ २३ ।
 ततो नारायणं गत्वा सह तेन तमौर्वीकम् ।
 विज्ञापयामो रुद्रस्य शापोऽयं विनिवर्त्तताम् ।
 सन्तप्ताः स्म वयं सर्वे तस्माच्छापं निवर्त्तय ॥ २४ ।
 और्वीऽप्युवाच नोक्तं मे अनृतन्तु कदाचन ।
 सुरभीगणमानीय गत्वैतं स्नापयन्तु वै ।
 रुद्रशापो विहतः स्यात्तेनैव किल नान्यथा ॥ २५ ।

एतस्मिन्नन्तरे देवि मया गावोऽवतारिताः ।
 सप्तसप्तति कल्याणि सौरभेया महीजसः ॥ २६ ।
 तेनाप्लावितदेहाश्च परां निर्वृतिमागताः ।
 तच्च गोनिष्क्रमं नाम तीर्थं परमपावनम् ॥ २७ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत एकरात्रोषितोनरः ।
 गोलोकश्च समासाद्य मोदते नात्र संशयः ॥ २८ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्कृत्वा कर्म सदुत्तरम् ।
 शङ्खचक्रगदायुक्तो मम लोके महीयते ॥ २९ ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र मूले मूलवटस्य हि ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चरात्रोषितो नरः ।
 पञ्चानामपि यज्जानां फलमाप्नोति मानवः ॥ ३० ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सदुत्तरम् ।
 पञ्चयज्ञफलं भुक्त्वा मम लोकं प्रपद्यते ॥ ३१ ।
 अस्ति पञ्चपदं नाम तस्मिन्नेत्रे परं मम ।
 मम पूर्व्वेण पार्श्वेण दृढाः पञ्च महाशिलाः ।
 मत्पूर्व्वीं दिशमाश्रित्य तत्र ब्रह्मपदद्वयम् ॥ ३२ ।
 मध्ये तु तस्य कुण्डस्य शिलाविस्तीर्णसंश्रिता ।
 ऊर्ध्वं नालपरीणाहं तत्र विष्णुपदं मम ॥ ३३ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत पञ्चरात्रोषितोनरः ।
 याति शुद्धानि लोकानि* ये च भागवतप्रियाः ॥ ३४ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्युक्तः पञ्चपदे नरः ।

विमुक्तः सर्वसंसारान्मम लोकश्च गच्छति ॥ ३५ ।

ततो ब्रह्मपदं नाम क्षेत्रज्ञं परं मम ।

यत्र धारा पतत्येका पश्चिमां दिशमाश्रिता ॥ ३६ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीति एकरात्रोपितो नरः ।

ब्रह्मलोकमवाप्नोति ब्रह्मणा सह मोदते ॥ ३७ ।

कौमुदस्य तु मासस्य शुक्लपक्षस्य द्वादशी ।

यज्ञानां वाजपेयानां फलम्वाप्नोति मानवः ॥ ३८ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।

वाजपेयफलं मुक्त्वा मम लोके प्रमोदते ॥ ३९ ।

अस्ति कोटिवटं नाम तस्मिन्क्षेत्रे परं मम ।

पञ्चक्रोशं ततो गत्वा वायव्यां दिशि संस्थितः ॥ ४० ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत षष्ठकालोषितो नरः ।

बहुयज्ञस्य कोटीनां फलं प्राप्नोति निष्कलम् ॥ ४१ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान् भूमे कोटिवटे शुभे ।

यत्र कोटिफलभुक्त्वा मम कोटिः* प्रपद्यते ॥ ४२ ।

अस्ति विष्णुसरोनाम तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।

पूर्वोत्तरेण पार्श्वेन पञ्चक्रोशं न संशयः ॥ ४३ ।

मत्सरः पद्मपत्राक्षि अगाधं परिसंस्थितम् ।

पञ्चक्रोशश्च विस्तारः पर्वतः परिमण्डलः ॥ ४४ ।

तत्र भ्रमति योभद्रे कुर्याच्चैव प्रदक्षिणम् ।

उपवासं त्रिरात्रन्तु कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ४५ ।

यावन्ति भ्रममाणस्य पदानि ननु सुन्दरि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४६ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् स्वकर्मपरिनिष्ठितः ।
 ब्रह्मलोकं सुमुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ४७ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे आश्चर्यं शृणु सुन्दरि ।
 गवां वै श्रूयते शब्दो मम कर्मसुखावहः ॥ ४८ ।
 अथाव ज्येष्ठमासस्य शुक्लपक्षस्य हादशी ।
 श्रूयते सुमहाज्ज्वलः स्वयमेतन्न संशयः ॥ ४९ ।
 एवङ्गीस्थलके पृथ्वे महाभागवतः शुचिः ।
 करोति शुभकर्माणि शीघ्रं मृच्येत किल्बिषात् ॥ ५० ।
 एवं तेन महाभागे ईश्वरेण यगध्वनि ।
 शापदाहो विनिर्मुक्तः सर्वैः सह मरुद्गणैः ॥ ५१ ।
 एतद्गोस्थलकं नाम सर्वशान्तिकरं परम् ।
 कथितं देवि कार्त्स्न्येन तवानुग्रहकाम्यया ॥ ५२ ।
 एषोऽध्यायो महाभागे सर्वमङ्गलकारकः ।
 मम मार्गानुसाराणां मम च प्रीतिवर्धनः ॥ ५३ ।
 श्रेष्ठानां परमं श्रेष्ठं मङ्गलानाञ्च मङ्गलम् ।
 लाभानां परमो लाभो धर्माणां धर्म उत्तमः ॥ ५४ ।
 लभन्ते पठमाना वै मम मार्गानुसारिणः ।
 तेजः श्रियश्च लक्ष्मीश्च सर्वकामान्यशस्विनि ॥ ५५ ।
 यावन्ति चाक्षराणि स्युरत्राध्याये मनस्विनि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥ ५६ ।

पतनञ्च न विद्येत पठमाना दिने दिने ।
 तारितानि कुलान्येभिः सप्त सप्त च सप्त च ॥ ५७ ।
 पिशुनाय न दातव्यं न मूर्खाय शठाय च ।
 देयं पुत्राय शिष्याय यश्च जानाति सेवितुम् ॥ ५८ ।
 एतन्मरणकाले तु न कदाचित्तु विस्मरेत् ।
 श्लोकं वा यदि वा पादं यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ५९ ।
 तत्तेजन्तु महाभाग पञ्चयोजनमण्डलम् ।
 तिष्ठामि परया प्रीत्या दिशं पूर्वामुपाश्रितः ॥ ६० ।
 पश्चिमेन वह्निर्द्वात्रिंशन्निष्कामेण वसुधरे ।
 एवं रहस्यं गुह्यञ्च सर्व्वकर्मसुखावहम् ॥ ६१ ।
 एतत्ते परमं भद्रे गुह्यं धर्मसमन्वितम् ।
 मम ज्ञेयं महाभागे यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ ६२ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे गोनिष्क्रमणमाहात्म्यवर्णनं नाम
 सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टाचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

गोनिष्क्रमणमाहात्म्यं श्रुत्वा गुह्यमनुत्तमम् ।
 विस्मयम्पदसङ्कृत्वा सर्व्वरत्नविभूषिता ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

अहो गवां हि माहात्म्यं तव चैवं श्रुतं मया ।
 यच्छ्रुत्वाऽहं जगन्नाथ जातास्मि परिनिर्वृता ॥ २ ।
 एवमेव परङ्गुह्यं ब्रूहि नारायण प्रभो ।
 अस्मात् क्षेत्रात्परं देवः यदि क्षेत्रं विशिष्यते ॥ ३ ।

वराह उवाच ।

अहं नारायणो देवः सर्वधर्मव्यपाश्रयः ।
 मात्सर्यक्षेप मे नास्ति तेनाहं परमः प्रभुः ॥ ४ ।
 एतच्छास्त्रं महाभागे प्रयुक्तं लीलया मया ।
 वराहरूपमादाय सर्वभागवतप्रियम् ॥ ५ ।

धरण्युवाच ।

यथा यथा भाषसे धर्मकारण-
 मिदं वर्त्ता धर्मविनिश्चयं महत् ।
 तथा तथा देववराऽप्रमेयं
 हृद्यं मनो भावयसे जनार्दन ॥ ६ ।
 ततो महीवचः श्रुत्वा धर्मयेष्टामहामनाः ।
 वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुधराम् ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

साधु भूमे महाभागे मम कर्मव्यवस्थिते ।
 कथयिष्याम्यहं ह्येवं गुह्यं लोकसुखावहम् ॥ ८ ।

द्वापरं युगमासाद्य तत्र स्थास्यामि सुन्दरि ॥
 पुत्रोऽहं वसुदेवस्य देवक्या गर्भसम्भवः ।
 वासुदेव इति ख्यातः सर्व्वदानवसूदनः ॥ १० ।
 पञ्च तस्य सुगिण्याश्च भविष्यन्ति विचक्षणाः ।
 ऋषयो धर्मसंयुक्ता मत्प्रसादाद्बलाश्रिताः ।
 ते मां संस्थापयिष्यन्ति धर्ममूर्त्तिं महीङ्गतम् ॥ ११ ।
 शाण्डिल्यो जाजलिश्चैव कपिलश्चोपसायकः ।
 शृगुश्चैव महाभागे मम मार्गानुसारिणः ॥ १२ ।
 ते च प्रसन्नमनस आत्मदृष्टान्तदर्शिनः ।
 स्वयं ज्ञानप्रभावेण भासयिष्यन्ति मां सदा ॥ १३ ।
 सङ्कर्षणी वासुदेवः प्रद्युम्नो ह्यनिरुद्धकः ।
 गच्छता बहुकालेन मम कर्मपरायणाः ॥ १४ ।
 ततो दीर्घेण कालेन इज्यापूर्व्वस्थितेन च ।
 वरन्तेषां प्रदास्यामि यो यस्य हृदि संस्थितः ॥ १५ ।
 ते प्रवक्ष्यन्ति मां देवि आत्मशास्त्रव्यवस्थिताः ।
 आत्मशास्त्रम्यतिष्ठेत् यत्र धर्मः सुनिष्ठितः ।
 भवत्वेतन्निश्चयेन न तु मिथ्या कदाचन ।
 तव देव प्रसादेन इह लोकः* प्रवर्त्तताम् ॥ १६।१७।
 तानप्येवं वदिष्यामि शिष्याय भवतां प्रियम् ।

भविष्यति न सन्देहो यतो यूयं मम प्रियाः ॥ १८ ।
 सुश्रित्वा वाढमित्येवं भविष्यन्ति न संशयः ।
 तदेते प्रवदिष्यन्ति सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ १९ ।
 यथा च मथ्यमानाहै दध्नश्चोद्ध्रियते घृतम् ।
 एवं सर्व्वेषु शास्त्रेषु वाराहं घृतसम्मितम् ॥ २० ।
 वाराहं ज्ञानमुत्सृज्य महाभागं महौजसम् ।
 एवं समं मया चैव आत्मना परिभाषितम् ।
 ते प्रमाणं करिष्यन्ति सिद्धिं प्राप्स्यन्ति वै पराम् ॥ २१ ।
 महाज्ञानमिदं सूक्ष्मं भूमे भक्तेषु दृश्यते ।
 शास्त्राणां परमं शास्त्रं सर्व्वसंसारमोक्षणम् ॥ २२ ।
 किञ्चिदन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 शास्त्रमेतन्महाभागे स्थूलकर्म महौजसम् ॥ २३ ।
 केचित्तरन्ति ज्ञानेन केचित्कर्म्मणि निष्ठिताः ।
 केचिद्यथेष्टं सुर्याणि केचिद्दानेन कर्मणा ॥ २४ ।
 केचिद्योगबलं भुक्त्वा पश्यन्ति मम संस्थितिम् ।
 विधिपूर्व्वन्तु मे किञ्चिन्नराः पश्यन्ति निष्ठिताः ॥ २५ ।
 सर्व्वधर्म्मकराः केचित्सर्व्वाशाः सर्व्वविक्रयाः † ।
 ते मां पश्यन्ति वै भूमे एकचित्तव्यवस्थिताः ॥ २६ ।
 एवमेतन्महाशास्त्रं देवि संसारमोक्षणम् ।
 मम भक्तव्यवस्थायै प्रयुक्तं परमं प्रियम् ‡ ॥ २७ ।

* भक्ता इति (ग) । + (ग) पुनर्कं सर्वांशी सर्व्वविक्रयौत्येकवचनान्तः पाठः ।

† मर्यति (ग) ।

ते तथा च प्रवक्ष्यन्ति यच्च यस्याभिरोचते* ।
 अन्यथान्यस्य दृष्टानामृषिभिर्यथयोजितम् ।
 तद्युगस्य प्रभावेण भूमे कुर्वन्ति मानवाः ॥ २८ ।
 तैः स्वगिष्ठैः समं देवि ये शास्त्रविनियोजिताः ।
 मत्प्रसादेन ते सर्वे सिद्धिं यास्यन्ति मत्पराम् ॥ २९ ।
 मम गिष्ठेषु येषाञ्च मात्सर्योपहृतात्मनाम् ।
 मच्छास्त्रे च भवेद्दोषस्तेषामत्र पुनर्भवः ॥ ३० ।
 मात्सर्यं ये च कुर्वन्ति मदस्मरमे जने ।
 तेषान्नायं परात्मीको मात्सर्योपहृतात्मनाम् ॥ ३१ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ।
 मम मार्गानुसारेण परङ्गुह्यं मम प्रिये ॥ ३२ ।
 शास्त्रवन्तो विनीताश्च बहुदोषविवर्जिताः ।
 ते तु मात्सर्यदोषेण नष्टाचाराः पतन्त्यधः ॥ ३३ ।
 मात्सर्यं सर्वनाशाय मात्सर्यं धर्मनाशकम् ।
 यस्तु मात्सर्यसंयुक्तो न स पश्यति मां क्वचित् ॥ ३४ ।
 बहुकर्मसमायुक्ता दानाध्ययननिष्ठिताः ।
 तपसा ज्ञानयुक्ता वा नित्यकर्मसु चोद्यताः ।
 अनेन हि स्वभावेन मात्सर्यञ्चैव कुर्वते ।
 न ते पश्यन्ति मां भूमे मायया परिदूषिताः ॥ ३५।३६ ।

* यस्याभिरोचते इत्यत्र यस्येति सम्बन्धविवक्षायां षष्ठी । यस्ये अभिरोचत इत्येव
 सम्यक् । † वर्धते इति (क, ख) ।

न कर्तव्यं ततः सर्वैर्मात्सर्यं धर्मघातकम् ।
 मम शास्त्रपरेणैह यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ३७ ।
 एतद्बुद्धं महाभागे न जानन्ति मनीषिणः ।
 मात्सर्यस्य तु दीपेण बहवो निधनङ्गताः ॥ ३८ ।
 एतच्छास्त्रं महाभागे प्रयुक्तं विधिनाः मया ।
 बराहरूपमादाय सर्वभागवतप्रियम् ॥ ३९ ।
 तत्रार्थं महाभागे शृणु भूतगिरौ मम ।
 आयसी प्रतिमा तत्र अभेद्या चैव दृश्यते ॥ ४० ।
 ब्रुवन्ति केचित्कांक्ष्येति आयसीत्यपरेऽब्रुवन् ।
 पाषाणीत्यपरे केचिदन्ये वज्रमयीति च ॥ ४१ ।
 ऊर्ध्वं वा यदि वाऽधोवा ये कुर्वन्ति समार्चनम् ।
 तथापि संस्पृशन्ति मां शिरोमध्ये तु सुन्दरि ॥ ४२ ।
 ये तु पश्यन्ति मां भूमे मणिपूरगिरौ स्थितम् ।
 स्तुवन्त्याचार्यवन्तश्च मत्प्रमादात्सुसंयताः ॥ ४३ ।
 आचार्याणां गुणान् भुक्त्वा मम कर्मपथे स्थिताः ।
 सर्वैकिल्विषमुक्त्वा यान्ति ते परमाङ्गतिम् ॥ ४४ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे अस्ति गुह्यम्परं मम ।
 पञ्चारुमेति विख्यातं उत्तरां दिग्माश्रितम् ॥ ४५ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चकालोपिती नरः ।
 मोदते नन्दने दिव्ये अप्सरोभिः समाकुले ॥ ४६ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्कृतकृत्यो भवेन्नरः ।
 नन्दनं वनमृष्टज्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ४७ ।
 भृगुकुण्डेति विख्यातमत्र गुह्यं परं मम ।
 मम दक्षिणपार्श्वे तु अदूरादर्श्याजनात् ॥ ४८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत मम मार्गानुसारकः ।
 भृष्टे न तु जायेत कालेन विजितेन्द्रियः ॥ ४९ ।
 ध्रुवो यत्र तु तिष्ठेत् मेरुशृङ्गे शिलोच्चये ।
 तत्र मोदते* सुश्राणि अप्सराभिर्यथासुखम् ॥ ५० ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपथे स्थितः ।
 ध्रुवलोकां परित्यज्य मम लोके महीयते ॥ ५१ ।
 मणिकुण्डेति विख्यातं तत्र गुह्यम्परं मम ।
 मणयो यत्र दृश्यन्ते अनेकालयसंस्थिताः ॥ ५२ ।
 अगाधं तं ऋदम्ब्रे देवानामपि दुर्लभम् ।
 विष्मयं किं पुनस्तत्र मलयश्चलस्थिताः ॥ ५३ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 रत्नभागी भवेद्धीरराजलक्षणसंयुतः† ॥ ५४ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपथे स्थितः ।
 छित्त्वा वै सर्वसंसारं मम लोकम्पद्यते ॥ ५५ ।
 सुगुह्यमूर्ध्वपार्श्वेण मम जैत्रस्य सुन्दरि ।
 अदूरात्क्षीणि क्रोशानि‡ परिमाणं विधीयते ॥ ५६ ।

* मोदते इति साध । † मम शास्त्रेण संयुत इति क, ख । ‡ क्रोशानीति
 क्रीवलमार्थ, चीन् क्रोशुनिति साध ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत मम लोकाय गच्छति ॥ ५७ ।
 धूतपापेति विख्यातं तत्र गुह्यं परं मम ।
 अदूरात्पञ्च क्रीडा वै मम क्षेत्रस्य पश्चिमे ॥ ५८ ।
 तत्र कुण्ड महाभागे मम तद्राचते जलम् ।
 मारकतं सुवर्णाभमगाधं निर्मितं मया ॥ ५९ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत पञ्चभक्तोपिती नरः ।
 धुन्वानी दुष्करं कर्म पञ्चभुतात्मनिष्ठितम् ॥ ६० ।
 तत्र कृतोदको भद्रे धूतपापो यशस्विनि ।
 गत्वेन्द्रलोकं सुश्रीणि देवैः सह स मोदतेः ॥ ६१ ।
 अथात्र मुच्यते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 इन्द्रलोकम्परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ६२ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे धूतपापे शृणुष्व मे ।
 वर्त्तते च विशालाक्षि मणिपूरं गिरौ मम ॥ ६३ ।
 तावन्नः पतते धारा यावत्पापं न धूयते ।
 धूत पापे च सुश्रीणि धारा च पतते ॥ ६४ ।
 एवं तत्र विशालाक्षि वृक्षमश्वत्थमिश्रितम् ।
 धूतपापं न प्रविगन्तरे शुद्धे प्राविशति ॥ ६५ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे वरारोहे समन्तात्पञ्चयोजने ॥ ।
 यत्र तिष्ठाम्यहं देवि पश्चिमां दिशमाश्रितः ॥ ६६ ।

॥ समोदते इति (ग) । + मम लोके महीयते इति (ङ) । । यावदिति (ग) ।

§ पततीति माधु । ॥ अत्र पञ्चभुत्वात् कर्त्तादीपः । ॥ पञ्चयोजनमिति (ग) ।

तत्र चामलकभद्रे अदूरादर्घ्योजनात् ।
 मम चैव प्रभावेण सर्वकामफलोदयम् ॥ ६७ ।
 तत्र कश्चिन्न जानाति पापकर्मा नराधमः ।
 भक्तं भागवतं शुद्धं मम कर्मव्यवस्थितम् ॥ ६८ ।
 उपाय्य च त्रिरात्राणि अद्धानो जितेन्द्रियः ।
 तत्र गत्वा वरारोहे उदिते च दिवाकरे ।
 अथ मध्याह्नवेलायां यदि वास्तुगतेऽपि वा ।
 एकचित्तेन गन्तव्यं धृतिङ्गत्वा सुपुष्कलाम् । ६९ । ७० ।
 यत्तत्र लभते भद्रे फलमामलकं शुभम् ।
 पञ्चरात्रेण लभते तस्मिन् भूतगिरौ मम ॥ ७१ ।
 ततो हरिवचः श्रुत्वा सा मही संग्रितव्रता ।
 पुनर्नारायणन्तत्र प्रोवाच विनयान्विता ॥ ७२ ।
 श्रुतस्वामी श्रुतोऽसि त्वं तत्र स्थानानि यानि च ।
 एतन्नामनिरुक्तिन्त्वं वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥ ७३ ।

वराह उवाच ।

भूमे हत्वा तु संसारान्ये चान्ये देवकण्टकाः ।
 हापरं युगमासाद्य यत्र स्थास्यामि सुन्दरि ॥ ७४ ।
 ततोऽमरैश्च ब्रह्मादीर्बहुभिर्मन्त्रवादिभिः ।
 स्तुतिः कर्तुं समारब्धा मणिपूराश्रितस्य मे ॥ ७५ ।
 ततो मां नारदो देवि असितो देवलस्तथा ।
 पर्वतश्च महाभागे मम भक्त्या व्यवस्थितः ।
 नाम कुर्वन्ति मे तत्र मणिपूरगिरौ ततः ॥ ७६ ।

स्तुतस्वामीति विख्यातं मम कर्मव्यपाश्रितम् ॥ ७७
 एतत्ते कथितम्भद्रे निरुक्तिकरणं मया ।
 त्वया पृष्टं हि यद्भद्रे सर्व्वभागवत्प्रियम् ॥ ७८ ।
 एतत्स्तुतगिरेर्देवि माहात्म्यङ्कथितं मया ।
 हापरं युगमासाद्य यत्र स्थास्यामि सुन्दरि ॥ ७९ ।
 एतानि भूमि गुह्यानि तत्र भूतगिरौ मम ।
 अद्धानेन मर्त्येन श्रोतव्यं नात्र संशयः ॥ ८० ।
 एतत्ते कथितम्भद्रे सर्व्वधर्मव्यपाश्रयम् ।
 श्रीस्तुतस्वामिमाहात्म्यङ्गिमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ८१ ।

इति वराहपुराणे भगवत्साम्ने स्तुतस्वामिमाहात्म्यं नाम

अष्टानवत्यारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रीस्तुतस्वामिमाहात्म्यं श्रुत्वा धर्मपरायणा ।
 परितुष्टमना देवी वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १ ।

धरण्यवाच ।

एतच्छ्रुत्वा तु माहात्म्यं देवदेववर प्रभो ।
 मम चित्तस्य परमा जाता शान्तिरनुत्तमा ॥ २ ।

नाराचधारावरणासिधारी

सुररिपुवधकारी धरणीधरः ।

धृतशङ्खगदाजचक्रपाणिः

स्वयमिह शास्त्रमुदावहप्रधानम्* ॥ ३ ।

एवं हि गुणमाहात्म्यं नृपसुखमिनि मच्छ्रुतम् ।

अस्माच्चेदं परं श्रेष्ठं तन्मे वद कृपानिधे ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

एवभूमे वरं श्रेष्ठे पुञ्जपङ्कजमालिनि ।

कथयिष्यामि चान्यत्ते गुह्यम्मापभयापहम् ॥ ५ ।

द्वापरं युगमासाद्य यादवानां कुलोद्भवः ।

सौरीति तत्र विख्याता भविष्यति पिता मम ॥ ६ ।

द्वारकेति च विख्याता पुरी तत्र स्थिताऽभवत् ।

या च देवपुरीरस्या विश्वकर्माविनिर्माता ॥ ७ ।

पञ्चयोजनविस्तारा दशयोजनमायता ।

वसाम्यत्र वरारोहे शतपञ्चसमास्तथा† ॥ ८ ।

भारावतरणङ्गत्वा देवानां सुमहप्रियम् ।

पुनरप्यागमिष्यामि स्वर्लोकमति सुन्दरि ॥ ९ ।

भविष्यति वरारोहे ईश्वरः सदृशो मम ।

दुर्वासा इति विख्यातः शपिष्यति कुलं मम ॥ १० ।

तस्य शापाभिसन्तापाद्वारकावासिनी धरे ।

* (ग) पुस्तके श्रीकृष्णस्य पादविपर्यायी दृश्यते । † स्थिता इति (ग) ।

वृष्णाग्रन्थकाश्च भोजाश्च गमिष्यन्ति यमक्षयम् ॥ ११ ।

चन्द्रपाण्डुरसङ्काशी वनमाली हलायुधः ।

हलेनाकृष्य नगरं समुद्रङ्गमयिष्यति ॥ १२ ।

नारायणवचः श्रुत्वा धर्मकामा वसुन्धरा ।

उभौ तौ चरणौ गृह्य* पुनः पप्रच्छ माधवी ॥ १३ ।

धरण्युवाच ।

लोकनाथोऽसि सर्वेषां देव मायाकरण्डक ।

शपिष्यति कथं तत्र दुर्व्वासास्तददस्व मे ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

तत्र जाम्बवती नाम मम पत्नी भविष्यति ।

रूपयौवनसम्पन्ना मम भोगसमन्विता ॥ १५ ।

तस्याः पुत्नी महाभागे रूपयौवनदर्पितः ।

साम्ब इत्यभिविख्यातो ममैव सततन्मियः ॥ १६ ।

तेनैव क्रीडमानेन† कृत्वा गर्भमतथ्यतः ।

स पृष्टः परमश्रेष्ठ ऋषिरेषा प्रसोष्यति ।

पुत्रकामा त्वियं बाला मुने तत्प्रब्रवीहि मे ॥ १७ ।

साम्बोऽयमिति च ज्ञात्वा स मुनिः कोपमूर्च्छितः ।

उवाच तर्हि ते गर्भान्मुसलं कुलनाशनम् ।

येन वृष्णाग्रन्थकाः सर्वे गमिष्यन्ति यमक्षयम् ॥ १८ ।

श्रुत्वा दुर्व्वाससः शापन्ते च सर्वे कुमारकाः ।

शापेन सन्तप्तधियो मामूचुर्भयसंयुताः ॥ १९ ।

ततस्तानागतान्दृष्ट्वा कुमारान् स्पृष्ट्वाहनम् ।
 ते च मामब्रुवन् सर्वे यथावृत्तं समुत्सुकाः ॥ २० ।
 तच्च तेषां वचः श्रुत्वा प्रोक्तवानस्मि तच्छृणु ।
 भविष्यति न सन्देहो दुर्वासा यदुवाच ह ॥ २१ ।
 एवन्ते कथितं भूमे वृष्णादिशापकारणम् ।
 तत्र स्थानानि मे भूमे कथ्यमानानि वै शृणु ॥ २२ ।
 द्वारकायां महाभागे वैष्णवानां सुखावहे ।
 अस्ति पञ्चसरो नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।
 समुद्रतीरमुत्सृज्य मम कर्मसुखावहम् ॥ २३ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत षष्ठकालोपितोन्नरः ।
 मोदते नाकपृष्ठे तु अप्सरोगणसङ्कुले ॥ २४ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् क्षेत्रे पञ्चसरे मम ।
 देवलीकं समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ २५ ।
 प्लव्ही वै तत्र सुश्रोणि शतशाखीमहाद्रुमः ।
 सुफलैः शोभनैः कुम्भाकृतिभिर्बहुभिः फलैः* ॥ २६ ।
 बहवस्तत्र गच्छन्ति लाभलील्येन† मानवाः ।
 फलं न लभते कश्चिन्मुक्ता भागवतं नरम् ॥ २७ ।
 लभन्ते ये फलं तत्र मुक्ताः पापेन कर्मणा ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिं मम कर्मणि संस्थिताः ॥ २८ ।

* चतुर्विंशतिदादशीसुबहफलितोभिः फलैरिति (ग) । † लाभालाभेन मानवा इति (ग) ।

प्रभासमिति विख्यातं तस्मिंस्तीर्थे* परे मम ।
 मनुजा यं न पश्यन्ति रागलोभसमन्विताः ॥ २९ ।
 तत्र स्नानमकुर्वीत पञ्चभक्तोषितो नरः ।
 मोदते सप्तद्वीपेषु गुह्यानि च स गच्छति ॥ ३० ।
 अथ चेन्मुञ्चते प्राणान् प्रभासे गतकिस्त्रिषः ।
 सर्वसङ्गं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३१ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 प्रभासे यत्र शृण्वन्ति सागरे न मरम्यति† ॥ ३२ ।
 मकरास्तत्र दृश्यन्ते भ्रममाणास्ततस्ततः ।
 न किञ्चिदपराध्यन्ति स्नायमाना जले ततः ॥ ३३ ।
 अथात्र प्रक्षिपेत्पिण्डान् प्रसन्ने सलिले नरः‡ ॥
 असम्प्राप्ते च गृह्णन्ति एवमेतन्न संशयः ॥ ३४ ।
 पापकर्म्मरतस्यापि न गृह्णन्ति जलम्यति ।
 धर्मात्मनाञ्च गृह्णन्ति पिण्डमेव न संशयः ॥ ३५ ।
 पञ्चपिण्डमिति ख्यातं तस्मिन् गुह्यं परं मम ।
 अगाधस्याप्यपारस्य क्रोशविस्तार एव च ॥ ३६ ।
 तत्राभिषेकङ्कुर्वीत पञ्चकालोषितोनरः ।
 मोदते शक्रलोके स एवमेतन्न संशयः ॥ ३७ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् पञ्चकुण्डे यशस्विनि ।

* तीर्थं इति (क), (ख) । † नगरं प्रतीति (क), (ख) । ‡ सलिलं न तु इति (क), (ख) ।

शक्तलोकम्परित्यज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ३८ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 न पश्येत्पापकर्मा वै शुभकर्म्मैव पश्यति ॥ ३९ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां मध्याह्ने च दिवाकरे ।
 रौप्यं सुवर्णकम्पद्मं दृश्यते नात्र संशयः ॥ ४० ।
 क्षेतं सङ्गमनं नाम तस्मिंस्तीर्थं परं मम ।
 धाराः पतन्ति चत्वारि* मणिपूरगिरौ श्रिताः ॥ ४१ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत चतुर्भक्तोषितोनरः ।
 वैखानसेषु लोकेषु मोदते नाऽत्र संशयः ॥ ४२ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् मम भक्तिपरायणः ।
 त्यक्त्वा वैखानसां लोकान्मम लोकं स गच्छति ॥ ४३ ।
 तत्रापि परमाश्चर्यं कथ्यमानं शृणुष्व मे ।
 दृश्यन्ते यानि कुण्डेषु मणिपूरगिरौ तथा ॥ ४४ ।
 प्रक्षीयमाणे पापे तु नयते तज्जलं भुवि ।
 स्नायमानेषु पापेषु न पतित्तद्यथा पुरा ॥ ४५ ।
 हंसकुण्डेति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 धारा चैका पतत्यत्र मणिपूरगिरौ श्रिता ॥ ४६ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत षष्ठकालोषितोनरः ।
 मुक्तसङ्गी महाभागे मोदते वरुणालये ॥ ४७ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् हंसकुण्डे वरानने ।

वारुणं लोकमुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ४८ ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि हंसकुण्डे यशस्विनि ।
 शुद्धाः पश्यन्ति मनुजाः पापकर्मा न पश्यति ॥ ४९ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां मध्याह्ने च दिवाकरे ।
 हंसाश्चैवाऽत्र दृश्यन्ते चन्द्रकुन्दसमप्रभाः ॥ ५० ।
 यस्तत्र पश्यते* हंसान् भ्रममाणानितस्ततः ।
 लभन्ते ते परां सिद्धिं धरे नास्त्यत्र संशयः ॥ ५१ ।
 कदम्बमिति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 वृण्वो यत्र वै शुद्धाः संप्राप्ताश्च ममालयम् ॥ ५२ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत चतुःकालाषितोनरः ।
 मोदते ऋषिलोकेषु पुण्यात्मा वै न संशयः ॥ ५३ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 ऋषिलोकं परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ५४ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं शृणुष्व मे ।
 कदम्बात्पतते† धारा तत्र पूर्व्वं विनिःसृता ॥ ५५ ।
 स कदम्बो महाभागे माघमासस्य द्वादशी ।
 पुष्पाणि वै प्रकटयत्युदयस्थे दिवाकरे ॥ ५६ ।
 ये वा लभन्ते तत्पुष्पं मम मार्गानुसारिणः ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिमेवमेतत्र संशयः ॥ ५७ ।
 चक्रतीर्थमिति ख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।

पञ्च धाराः पतन्त्यत्र मणिपूरसमाश्रिताः ॥ ५८ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत पञ्चकालोपितो नरः ।
 दशवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके स मोदते ॥ ५९ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणाल्लोभमोहविवर्जितः ।
 सर्वान् स्वर्गान् समुत्सृज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ६० ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि कथ्यमानं शृणुष्व मे ।
 अन्यथैतन्न पश्यन्ति मम कर्मपरायणाः ॥ ६१ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यामर्द्धरात्रे यशस्विनि ।
 श्रूयते तत्र निर्घोषो मनःकर्णसुखावहः ॥ ६२ ।
 सुगन्धोवहते वायुर्वहुमाल्यसमन्वितः ।
 दुर्लभः पापिनाञ्चैव सुलभः पुण्यकर्म्मिणाम् ॥ ६३ ।
 तस्य चोत्तरपार्श्वेन अशोकश्च महाद्रुमः ।
 पुष्पते सोऽथ तत्रापि सूर्ये चाभ्युदिते* सति ॥ ६४ ।
 ये तत्र लभते पुष्पं मम मार्गानुसारिणः ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिं एवं भूमे न संशयः ॥ ६५ ।
 अस्ति देवतकं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 सर्व्वलोकेषु विख्यातं यत्र विक्रीडितं मया ॥ ६६ ।
 बहुगुल्मलताकीर्णं बहुपुष्पैश्च शोभितम् ।
 बहुवर्णशिलापङ्का गुहाश्चापि दिशो दश ।
 वाप्यश्च कन्दराश्चैव देवानामपि दुर्लभाः ॥ ६७ ।

तत्राभिषेकं कुर्वीत षष्ठकालोषितोनरः ।
 गच्छते* सीमलोकाय कृतकृत्यो न संशयः ॥ ६८ ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मसु निष्ठितः ।
 सीमलोकं समुत्सृज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ६९ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 पश्यन्ति मनुजाः सर्वे धर्मकामा न संशयः ॥ ७० ।
 पतन्ति सर्व्ववृक्षाणां पत्राणि सुबह्वन्यपि ।
 एकद्वापि न दृश्येत प्रसन्नं याति तज्जलम् ।
 स च पूर्व्वेण पार्श्वेण शोभते वै महाद्रुमः ॥ ७१ ।
 अपरो मम पार्श्वेण देवानामपि दुर्लभः ।
 पञ्चक्रोशसुविस्तारः शोभते वै महाद्रुमः ॥ ७२ ।
 पद्मैश्चैवोत्पलैश्चन्द्रं सुगन्धिकुसुमैः सह ।
 बहुमत्स्यजलाकीर्णं सर्व्वतस्तु फलान्वितम् ।
 शिलातलगुहाच्छन्नं सुगन्धिकुसुमैः सह ॥ ७३ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत अष्टभक्तोषितो नरः ।
 मोदते नन्दने दिव्ये अप्सरोभिः समन्विते ॥ ७४ ।
 अत्राश्चर्यं महाभागे कथ्यमानं मया शृणु ।
 पश्यन्ति मनुजाः सर्व्वे धर्मकामा न संशयः ॥ ७५ ।
 मध्याह्ने च पुनः पूर्णश्चार्द्धरात्रे समीवहेत् ।
 वर्द्धते क्षीयते चैव यथैव च महोदधिः ॥ ७६ ।

तस्य पश्चिमपार्श्वे तु विष्णुश्चैव महाद्भुतः ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां स पुष्पति च निष्कलम् ॥ ७७ ।
 पश्यते शुभकर्मा च पापकर्मा न पश्यति ।
 दृश्यते च महाभागे अस्तमेते दिवाकरे ॥ ७८ ।
 यस्तत्र लभते पुष्पं मम मार्गानुसारकः ।
 स लभेत परां सिद्धिमेवभूमि न संशयः ॥ ७९ ।
 विष्णुसंक्रमणं नाम तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 विद्मोऽस्मि यत्र व्याधेन स्मृतिं चास्थितः पुनः ॥ ८० ।
 तत्र कुण्डं महाभागे मणिपूरगिरौ श्रुतम् ।
 धारा चैका पतत्यत्र लाभालाभविवर्जितः ।
 सूर्यलोकां समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ८१ ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि विष्णुं शत्रुगणेश्वरम् ।
 पापिनां यस्तु दुर्दर्शः सुदृश्यः पुण्यचारिणाम् ॥ ८२ ।
 तस्य दक्षिणपार्श्वेन अश्वत्थो वै महाद्भुतः ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां मध्याह्ने तु दिवाकरे ।
 फलते स यथान्यायं सर्व्वभागवतप्रियम् ।
 उच्चैश्चैव विशालश्च मनोन्नखैव शीतलः ॥ ८३ ८४ ।
 ये लभन्ते फलं तत्र मम मार्गानुसारिणः ।
 ते लभन्ते परां सिद्धिमेवमेतन्न संशयः ॥ ८५ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे तिष्ठामि चोत्तरामुखः ।
 सर्व्वभागवतप्रीतिं समुद्रतटमाश्रितः ।
 अहं रामेण सहितः सा च एकादशी शुभा ।

त्रीणि तत्रैव तिष्ठामो द्वारकायां यशस्विनि ॥ ८६।८७ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे त्रयो मोदामहे धयम् ।
 त्रिंशद्योजनविस्तारः सर्व्वतस्तु दिशो दृश ॥ ८८ ।
 तत्र गत्वा वरारोहे ये मां द्रक्ष्यन्ति भक्तिः ।
 अदीर्घेणैव कालेन प्राप्नुवन्ति पराङ्गतिम् ॥ ८९ ।
 आख्यानानां महाख्यानं शान्तीनां शान्तिरुत्तमा ।
 धर्माणां परमो धर्मो द्युतीनां परमा द्युतिः ॥ ९० ।
 लाभानां परमो लाभः क्रियाणां परमा क्रिया ।
 श्रुतीनां परमं श्रेष्ठं तपसाञ्च परं तपः ॥ ९१ ।
 एतन्मरणकालेऽपि मा कदाचित्तु विस्मरेत् ।
 यदीच्छेत्परमां सिद्धिं मम लोकाय गच्छति ॥ ९२ ।
 य एतत्पठते भद्रे कल्यमुल्याय मानवः ।
 सकुल्यास्तारितास्तेन सप्त सप्त च सप्त च ॥ ९३ ।
 एतत्ते कथितम्भद्रे द्वारकायाः सुनिश्चयम् ।
 उचितेनोपचारेण किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ९४ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे द्वारवतीमाहात्म्यवर्णनी नाम

ऊनपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

द्वारकायास्तु माहात्म्यं श्रुत्वा ह्येतत्सुभाषितम् ।
हृष्टोवाच तदा देवं धर्मकामा वसुन्धरा ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

अहो देव प्रसादश्च यत्त्वया परिकीर्तितम् ।
श्रुत्वैतत्परमं पुण्यं प्राप्तास्मि परमां श्रियम् ॥ २ ।
एतस्मादपि चेद्गुह्यं लोकनाथ जनार्दन ।
यद्यस्ति प्रोच्यतां मह्यङ्गपा चत्परमाऽपि ते ॥ ३ ।
ततो महीवचः श्रुत्वा विष्णुः कमललोचनः ।
वराहरूपी भगवान् प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

सानन्दूरेति विख्यातं भूमे गुह्यम्परं मम ।
उत्तरे तु समुद्रस्य मलयस्य तु दक्षिणे ॥ ५ ।
तत्र तिष्ठामि वसुधे उदीचीं दिशमाश्रितः ।
प्रतिमा वै मदीयास्ति नात्युच्चा नातिनीचका ॥ ६ ।
आयसीन्तां वदन्त्येके अन्ये ताम्रमयीन्तथा ।
कांस्यां रीतिमयीमन्ये केचिन्नीसकनिर्मिताम् ।
शिलामयीमित्यपरे महदाश्चर्यरूपिणीम् ॥ ७ ।
तत्र स्थानानि वै भूमे कथ्यमानानि वै शृणु ।
मनुजा यत्र मुच्यन्ते गताः संसारसागरम् ॥ ८ ।

तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि सानन्दूरे यशस्विनि ।
 सौवर्णं दृश्यते पद्मं मध्याङ्गे तु दिवाकर ॥ ८ ।
 यत्र रामगृहं नाम मम गुह्यं यशस्विनि ।
 तत्रापि शृणु चाश्चर्यं यथापि परिवर्त्तते ॥ १० ।
 एका तत्र लता वृक्षे उच्चैःस्थूलो महाद्रुमः ।
 समुद्रमध्ये तिष्ठन्तं कोऽपि तत्र न पश्यति ॥ ११ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि महाश्चर्यं वसुधरे ।
 मम भक्ता हि पश्यन्ति तिष्ठमानाः स्वकर्मणा ।
 बहुमत्स्यसहस्राणि कीर्त्याह्वयुदमेव च ॥ १२ ।
 क्षिप्तः पिण्डश्च तन्मध्ये येन केन विकर्मिणा ।
 एकस्तत्र स्थूलमत्स्यो भूमे चक्रेण चाङ्कितः ।
 तावत्कश्चिन्न गृह्णाति यावत्तेन न भक्षितः ॥ १३ ।
 तत्र रामसरो नाम गुह्यङ्ग्रेण परं मम ।
 अगाधञ्चाप्यपारञ्च रक्तपद्मविभूषितम् ॥ १४ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत एकरात्रोषितो नरः ।
 बुधस्य भवनङ्गत्वा मोदते नात्र संशयः ॥ १५ ।
 अथ प्राणान् प्रमुच्येत तस्मिन् सरसि सुन्दरि ।
 बुधस्य भवनं त्यक्त्वा मम लोकम्पद्यते ॥ १६ ।
 तस्मिन्नामसरस्युच्चैराश्चर्यं शृणु सुन्दरि ।
 मनुजास्तत्र पश्यन्ति मम कर्मरता न ये ॥ १७ ।
 तत्सरः क्रोशविस्तारं बहुगुल्मलतावृतम् ।
 मनोज्ञं रमणीयञ्च जलजैश्चापि संहृतम् ॥ १८ ।

तत्र रुढानि पद्मानि द्योतयन्ति दिगो दश ।
 एकन्तु दृश्यते श्वेतमङ्गं रुक्ममयं तथा ॥ १८ ।
 तत्र ब्रह्मसरस्युच्चैरुत्तरम्यार्श्वमाश्रिता ।
 धारा चैका प्रपतति स्थूला मुसलसन्निभा ॥ २० ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत षष्ठकालोपितोनरः ।
 ब्रह्मलोकं समासाद्य मोदते नात्र संशयः ॥ २१ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणैर्भूमे ब्रह्मसरस्यपि ।
 ब्रह्मणा समनुज्ञातो मम लोकञ्च गच्छति ॥ २२ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे रम्ये ब्रह्मसरेः* शृणु ।
 मङ्गता यच्च† पश्यन्ति घोरसंसारमोक्षणम् ॥ २३ ।
 चतुर्विंशतिहादृशां सा धारा पृथुलेक्षणे ।
 मध्याङ्गे पतते‡ भूमि यावत्सूर्यस्तु तिष्ठति ॥ २४ ।
 परिहृते तु मध्याङ्गे सा धारा न पतेद्भुवि ।
 एवं तत्र महाश्चर्यं पुण्यब्रह्मसरोवरे ॥ २५ ।
 अस्ति सङ्गमनं नाम गुह्यङ्गेन परं मम ।
 समुद्रश्चैव रामश्च समेष्टेते वराङ्गने ॥ २६ ।
 तत्र कुण्डं महाभागे प्रसन्नविमलोदकम् ।
 बहुगुल्मलताकीर्णं शोभितञ्च विहङ्गमैः ॥ २७ ।
 समुद्रस्य तु पार्श्वेण अदूरात्तत्र योजनात् ।
 मण्डितं कुमुदैः पद्मैः सुगन्धैश्चोत्तमैस्तथा ॥ २८ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत षष्ठकालोषितोनरः ।
 समुद्रभवनङ्गत्वा मम लोकम्पद्यते ॥ २९ ।
 तत्राश्चर्यं प्रवक्ष्यामि कुण्डं रामस्य सङ्गमे ।
 यदृष्ट्वा मनुजास्तत्र भ्रमन्ति विगतज्वराः ॥ ३० ।
 यानि कानि च पर्णानि पतन्ति जलसंसदि ।
 एकमप्यत्र पश्यन्ति न केऽपि वसुधे नराः ॥ ३१ ।
 अच्छिद्राणि च पत्राणि तस्मिन्नामस्य सङ्गमे ।
 प्रपन्नेनापि मार्गं तच्छिद्रं तत्र न पश्यति ॥ ३२ ।
 अस्ति शक्रसरो नाम गुह्यद्वेजं परं मम ।
 तत्र पूर्वेण पार्श्वेण अदूरादर्ह्योजनात् ।
 तस्य कुण्डस्य सुश्रीणि चतस्रो विषमाश्रिताः* ।
 धाराः पतन्ति कल्याणि प्रसन्नसलिलास्तथा ॥ ३३।३४ ।
 तत्र स्नानं प्रकुर्वीत चतुष्कालोषितो नरः ।
 चतुर्णां लोकपालानां लोकानां प्राप्तिं चोत्तमान् ॥ ३५ ।
 अस्मिंश्च शक्रसरसि यदि प्राणान् प्रमुञ्चति ।
 लोकपालान् समुत्सृज्य मम लोकेषु मोदते ॥ ३६ ।
 तत्राश्चर्यं महाभागे दृश्यते तच्छृणुष्व मे ।
 शुद्धैर्भागवतैर्भूमे सर्वसंसारमोक्षणम् ॥ ३७ ।
 ता धाराश्चतुरो भद्रे पतन्ति चतुरो दिशः ।
 न च तद्वर्धते चाश्रो न चैव परिहीयते ॥ ३८ ।

मासे भाद्रपदे चैव शुक्लपक्षे तु द्वादशी ।
 श्रूयते गीतनिर्घोषः श्रुतिकर्म्ममनोहरः ॥ ३८ ।
 अस्ति सूर्पारकं नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।
 जामदग्न्यस्य रामस्य आश्रमोऽथ भविष्यति ॥ ४० ।
 तत्र तिष्ठाम्यहं देवि समुद्रतटमाश्रितः ।
 शास्त्रलीङ्गाग्रतः कृत्वाधिष्ठितश्चोत्तरामुखः ॥ ४१ ।
 तत्र स्नानम्पकुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 ऋषिलोकं ततो गत्वा पश्यते चाप्यरुन्धतीम् ॥ ४२ ।
 अथ प्राणान्विमुञ्चेत् कृत्वा कर्म्म सुदुष्करम् ।
 ऋषिलोकं परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ४३ ।
 तत्राश्चर्य्यं महाभागे नमस्कारं च कुर्वते ।
 वर्षाणि द्वादशैतेन नमस्कारः कृतोभवेत् ॥ ४४ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे पश्यन्ति परिनिष्ठिताः ।
 पापात्मानो न पश्यन्ति मम मायाविमोहिताः ॥ ४५ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां समुपायान्ति शास्त्रलीम् ।
 तत्र पश्यन्ति सुश्रोणि शुद्धा भागवता नराः ॥ ४६ ।
 तस्मिन् क्षेत्रे महाभागे अस्ति गुह्यम्परं मम ।
 जटाकुण्डमिति ख्यातं वायव्यां दिशि संस्थितम् ॥ ४७ ।
 तत्कुण्डस्य महाभागे समन्ताद्दृश्योजनम् ।
 मलयस्य दक्षिणेन समुद्रस्योत्तरे तथा ॥ ४८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 अगस्तिभक्त्वं गत्वा मोदते नात्र संशयः ॥ ४९ ।

अथ प्राणान् प्रमुञ्चेत मम चिन्तापरायणः ।
 अगस्तिभवनं त्यक्त्वा मम लोकन्तु गच्छति ॥ ५० ।
 तस्य कुण्डस्य सुश्रोणि नव धारा न किञ्चन ।
 विस्तारश्च महाभागे अगाधश्च महार्णवः ॥ ५१ ।
 आश्चर्य्यं सुमहत्तत्र कथ्यमानं मया शृणु ।
 यच्च पश्यति सुश्रोणि समन्तादितरो जनः ॥ ५२ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां रवावभ्युदिते सति ।
 न वर्द्धति* ततश्चाश्वो यावत्तिष्ठति तत्पुनः ॥ ५३ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे सानन्दूरेति तन्मया ।
 आश्चर्य्यञ्च प्रमाणञ्च भक्तिकीर्त्तिविवर्द्धनम् ॥ ५४ ।
 गुह्यानां परमङ्गुह्यं स्थानानां परमं महत् ।
 यस्तु गच्छति सुश्रोणि अष्टभक्तपथे स्थितः ।
 प्राप्नोति परमां सिद्धिं ममैव वचनं यथा ॥ ५५ ।
 य एतत्पठते नित्यं यश्चैवं शृणुयान्मुदा ।
 कुलानि तेन तीर्णानि षट् च षट् च पुनश्च षट् ॥ ५६ ।
 एतन्मरणकाले न विस्मर्त्तव्यङ्गदाचन ।
 यदीच्छेद्विष्णुलोके हि निष्कलङ्कमनं नरः ॥ ५७ ।
 एतत्ते कथितभद्रे त्वया पृष्टञ्च मां प्रति ।
 उक्तं भागवतार्थाय किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे सानन्दूरमाहात्म्यवर्णनो नाम

पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

सानन्दूरस्य माहात्म्यमेतच्छ्रुत्वा वसुन्धरा ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा वराहं पुनरब्रवीत् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

श्रुतमेतज्जगन्नाथ विष्णो गुह्यमनुत्तमम् ।
यच्छ्रुत्वा सुमहाभाग जाताऽस्मि विगतज्वरा ॥ २ ।
अपरं वाऽस्ति चेत्किञ्चिद्गुह्यं क्षेत्रं शुभावहम् ।
सानन्दूरात्परद्गुह्यद्वैत्रमस्ति न वा परम् ॥ ३ ।

सुरकरण नृसिंह लोकनाथ

युतससुरासुरधीरदेववीर ।

कमलदलसहस्रनेत्ररूपो

जयति कृतान्तसमानकालरूपः ॥ ४ ।

गद्गदं वचनं श्रुत्वा पृथिव्याः स जनार्दनः ।

उवाच मधुरं वाक्यं सर्वलोकार्तिहा हरिः ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

शृणु देवि च तत्त्वेन यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ।

गुह्यमन्यत्रवक्ष्यामि मद्गतः कर्मणोजनिः ॥ ६ ।

ततः सिद्धवटे गत्वा त्रिंशद्योजनदूरतः ।

क्लेच्छमध्ये वरारोहे हिमवन्तं समाश्रितम् ॥ ७ ।

तत्र लोहाङ्गुले क्षेत्रे निवासो विहितः शुभः ।

गुह्यं पञ्चदशायामं समन्तात्पञ्चयोजनम् ॥ ८ ।
 दुर्गमं दुःसहस्रैव पापैः सर्वत्र वेष्टितम् ।
 सुलभं पुण्ययुक्तानां मम चिन्तानुसारिणाम् ॥ ९ ।
 तत्र तिष्ठाम्यहं भद्रे उदीचीं दिशमाश्रितः ।
 हिरण्यप्रतिमां कृत्वा जातरूपां न संशयः ॥ १० ।
 ततो मे दानवाः सर्वे क्रमन्तो लोकमुत्तमम् ।
 मया चैवान्तरङ्गत्वा कृत्वा मायां च वैष्णवीम् ॥ ११ ।
 तत्र ब्रह्मा च रुद्राश्च स्कन्देन्द्रसमरुज्जनाः ।
 आदित्या वसवो वायुरश्विनौ च महौजसौ ॥ १२ ।
 सोमो बृहस्पतिश्चैव ये चान्ये वै दिवौकसः ।
 तेषाञ्चैवार्गलं दत्त्वा चक्रं गृह्य महौजसम् ।
 शतकोटिसहस्राणि शीघ्रमेव निपातितम् ॥ १३ ।
 ततश्च देवताः सर्वास्तुष्यमाणाः* इतस्ततः ।
 एवं लोहार्गलं नाम क्षेत्रं नाम मया कृतम् ॥ १४ ।
 ततो देवासुरे युद्धे हत्वा त्रिदशकण्टकान् ।
 तेषां संस्थापनं तत्र कृतञ्चैव महौजसाम् ॥ १५ ।
 यो मां पश्यति तत्रस्थं प्रयत्नेन कदाचन ।
 सोऽपि भागवतो भूमे भवत्येव सुनिष्ठितः ॥ १६ ।
 तस्मिन् कुण्डेति† सुश्रोणि यः स्नाति नियतो नरः ।
 उपोष्य च चिरात्रन्तु विधिदृष्टेन कर्मणा ।
 ततः स्वर्गसहस्रेषु मोदते नात्र संशयः ॥ १७ ।

* तुष्यन्त इति साधु । † कुण्डे इति सन्धिरार्थः ।

अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् स्वकर्म्मपरिनिष्ठितः ।
 सर्वान् स्वर्गान् परित्यज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ १८ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि यत्र तत्परमाद्भुतम् ।
 लोकविस्मापनार्थाय मया तच्च च यत्कृतम् ॥ १९ ।
 चतुर्विंशतिद्वादश्यां मासेन विधिना मम ।
 बलिः प्रदीयते तत्र सर्वकामविशोधनः ॥ २० ।
 अश्वो मे कल्पितस्तत्र सर्वरत्नविभूषितः ।
 श्वेतः कुमुदवर्णाभः शङ्खकुन्दसमप्रभः ॥ २१ ।
 मार्गणा मे धनुस्तत्र अक्षसूत्रं कमण्डलुः ।
 आसनं विततं दिव्यं दीयतेऽश्वोपरि स्थिरम् ॥ २२ ।
 श्वेतपर्वतमारुह्य पतमानः कुरुन् बहन् ।
 पतितस्तत्र दृश्येत क्षतं तत्र न दृश्यते ॥ २३ ।
 अनेकान्येव रूपाणि पातयित्वा नभस्तलात् ।
 शान्तो दान्तः परिक्लिष्टः स चाश्वोदिवि वर्त्तते ॥ २४ ।

सूत उवाच ।

ततो भूम्या वचः श्रुत्वा ब्रह्मपुत्रो महामुनिः ।
 विस्मयं परमग्राप्तो विष्णुमायोपवृंहितः ॥ २५ ।
 ततः स विस्मयाविष्टो ब्रह्मपुत्रो महामतिः ।
 सनत्कुमारी भगवान् पुनरेव प्रभाषतः* ॥ २६ ।

सनत्कुमार उवाच ।

धन्यासि देवि सुश्रीणि सुपुण्यासि वरानने ।

देवि यल्लोकनाथस्य साक्षाद्दर्शनमागता ॥ २७ ।

पद्मपत्रविशालाक्षो यत्त्वया परिभाषितः ।

तेनोक्तं शंस सकलं सर्वेषां सुखवद्भूतम् ॥ २८ ।

यथा यथा वदसि च धर्मसंहितं

गुह्यं परं देववरप्रणीतम् ।

गुणोत्तमङ्गारणसम्प्रयुक्तं

तथा तथा भावयसे मनो मम ॥ २९ ।

ततः स पुण्डरीकाक्षः किमाचष्ट ततः परम् ।

कर्म्मणा विधिदृष्टेन सर्व्वभागवतप्रियं ॥ ३० ।

सूत उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुमारस्य महौजसः ।

उवाच मधुरं वाक्यमाभाष्य ब्रह्मणः सुतम् ।

शृणु वत्स जगन्नाथो यथा मामाह नोदितः ॥ ३१ ।

वराह उवाच ।

एवं तत्रैव कर्म्माणि क्रियन्ते विधिपूर्व्वकम् ।

शोधकानि च पापानां मृदूनि च शुभानि च ॥ ३२ ।

अश्वानां तत्कुलीनानामावहन्ति सुमध्यमे ।

नान्यं वहन्ति ते चाश्वानां मम वाहा दुरत्ययाः ॥ ३३ ।

कुण्डं पञ्चसरो नाम गुह्यं क्षेत्रं परं मम ।

धाराः पतन्ति चत्वारि* शङ्खवर्णा मनोजवाः ॥ ३४ ।

तेन स्नानन्तु कुर्वीत चतुर्भक्तोषितो नरः ।
 लोकश्चैत्राङ्गदङ्गत्वा गन्धर्वैः सह मोदते ॥ ३५ ।
 अथ चेन्मुञ्चते प्राणांस्तस्मिन् क्षेत्रे परे मम ।
 गन्धर्व्वलोकमुत्सृज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३६ ।
 ततो नारदकुण्डेति मम क्षेत्रे परे महत् ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र तालवृक्षसमोपमाः ॥ ३७ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत एकभक्तोषितो नरः ।
 देवर्षिं नारदं पश्येन्मोदते तेन वै समम् ॥ ३८ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम गुह्यविनिश्चितः ।
 प्रमुच्य नारदं दिव्यं मम लोकञ्च गच्छति ॥ ३९ ।
 ततो वसिष्ठकुण्डेति तस्मिन् क्षेत्रं परं मम ।
 धाराः पतन्ति तिस्रस्तु न स्थूला नाति वै कृशाः ॥ ४० ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 वासिष्ठं लोकमासाद्य मोदते नात्र संशयः ॥ ४१ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्म्मसु निष्ठितः ।
 वासिष्ठं लोकमुत्सृज्य मम लोकं प्रपद्यते ॥ ४२ ।
 पञ्चकुण्डेति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।
 पञ्च धाराः पतन्त्यत्र हिमकूटविनिःसृताः ॥ ४३ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत पञ्चकालोषितो नरः ।
 स तत्र गच्छते* भूमे यत्र पञ्चशिखो मुनिः ॥ ४४ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम भक्ता जितेन्द्रियः ।

पञ्चषड् समुत्सृज्य स याति परमाङ्गतिम् ॥ ४५ ।

सप्तषिकुण्डं विस्थातमस्मिन् लेने परं मम ।

सप्त धाराः पतन्त्यत्र हिमवत्पर्वतस्थिताः ॥ ४६ ।

तत्राभिषेकं कुर्वीत सप्तभक्तापिती नरः ।

मोदते ऋषिलोकेषु ऋषिकन्याभिसंहतः ॥ ४७ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणावागलाभविवर्जितः ।

सप्तर्षीन् स समुत्सृज्य मोदते मम संस्थितः ॥ ४८ ।

शरभङ्गस्य कुण्डं वै लेने गुह्यं परे मम ।

तत्र धारा पतत्येका शरभङ्गाश्रिता नदी ॥ ४९ ।

स्नानं यस्तत्र कुर्वीत पञ्चभक्तापिती नरः ।

मोदते तस्य लोकेषु ऋषिकन्याप्रमोदितः ॥ ५० ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान् सर्वसङ्गविवर्जितः ।

शरभङ्गं समुत्सृज्य मम लोके महीयते ॥ ५१ ।

कुण्डमग्निसरो नाम सर्वमायाभिसंहतम् ।

भूमिं नीत्वा जलं तत्र तिष्ठते* च वरानने ॥ ५२ ।

तत्र स्नानमकुर्वीत अष्टकालोपिती नरः ।

गच्छत्यङ्गिरसो लोकं सुखभागी न संशयः ॥ ५३ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।

अग्निलोकं समुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ५४ ।

कुण्डं ब्रह्मस्यतेर्भूमे सर्व्ववेदोदकाश्रितम् ।

धारा चैका पतत्यत्र हिमकूटसमाश्रिता ॥ ५५ ।

तत्र स्नानम्पकुर्व्वीत षष्ठकालोषितो नरः ।

गत्वा ब्रह्मस्यतेर्लोकं मुनिकन्याभिर्मोदितः ॥ ५६ ।

अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकममाश्रितः ।

साऽपि याति परां सिद्धिं समुत्सृज्य ब्रह्मस्यतिम् ॥ ५७ ।

वैश्वानरस्य कुण्डेति गुह्यङ्गेन परं मम ।

धारा चैका पतत्यत्र दृश्यते हिममङ्गयात् ॥ ५८ ।

तत्राभिषेकं कुर्व्वीत षष्ठभक्तापितो नरः ।

गत्वा ब्रह्मस्यतेर्लोकं मुनिकन्याभिर्मोदितः ।

वैश्वानरेषु लोकेषु मोदते नाऽत्र संशयः ॥ ५९ ।

अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।

वैश्वानरं समुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ६० ।

कार्तिकेयस्य कुण्डेति गुह्यङ्गेन परं मम ।

यत्र पञ्चदशा* धाराः पतन्ति हिमपर्व्वतात् ॥ ६१ ।

तत्र स्नानम्पकुर्व्वीत षष्ठकालोषितो नरः ।

कुमारम्पश्यते व्यक्तं षन्मुखं शुभदर्शनम् ॥ ६२ ।

अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा चान्द्रायणं शुचिः ।

कार्तिकेयं समुत्सृज्य मोदते मम मण्डले ॥ ६३ ।

उमाकुण्डेति विख्यातं तस्मिन् क्षेत्रे परं मम ।

सा गौरी यत्र चोत्पन्ना महादेववराङ्गना ॥ ६४ ।

तत्र स्नानन्तु कुर्वीत दशरात्रीषितोनरः ।
 गौरीं स पश्यते देवीं तस्या लोके च मोदते ॥ ६५ ।
 अथ प्राणान् प्रमुञ्चेत् दशरात्रीषितोनरः ।
 उमालोकं समुत्सृज्य मम लोकम्पद्यते ॥ ६६ ।
 महेश्वरस्य वै कुण्डं यत्र चोदाहिता उमा ।
 कादम्बैश्चक्रवाकैश्च हंससारमसेवितम् ॥ ६७ ।
 तिस्रो धाराः पतन्त्यत्र हिमवत्पर्वताश्रिताः ।
 स्थूलाश्च रमणीयाश्च न क्रम्वन्त्यातिनिर्मलाः ॥ ६८ ।
 तत्र स्नानन्तु कुर्वीत द्वादशाहोषिता नरः ।
 मोदते रुद्रलोकेषु रुद्रकन्याभिरावृतः ॥ ६९ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान् कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 रुद्रलोकं समुत्सृज्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ७० ।
 प्रख्यातं ब्रह्मकुण्डेति वेदा यत्र समुत्थिताः ।
 चतुरोऽवेदधारास्तु पतन्ति च हिमालयात् ॥ ७१ ।
 ततः पूर्वेण पार्श्वेन समा धारा पतेच्छुभा ।
 उच्चा च रमणीया च पाण्डुरोदकशोभिता ॥ ७२ ।
 पुनरस्योत्तरे पार्श्वे सुवर्णसदृशोपमा ।
 ऋग्वेदः पतते धारा प्रसन्ना विमलोदका ॥ ७३ ।
 अथ पश्चिमपार्श्वेन यजुर्वेदेन संयुता ।
 अथ दक्षिणपार्श्वेन आयुर्वेदसमन्विता ॥ ७४ ।
 एका धारा पतत्यत्र रुद्रगोपकसन्निभा ॥ ७५ ।

यस्तत्र कुरुते स्नानं सप्तरात्राघितो नरः ।
 ब्रह्मलोकं समासाद्य ब्रह्मणा सह मोदते ॥ ७६ ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणानहङ्कारविवर्जितः ।
 ब्रह्मलोकं परित्यज्य मम लोकम्पद्यते ॥ ७७ ।
 गुह्याख्याने महाभागे लेखे लोहार्गले मम ।
 सिद्धिकामेन मर्त्येन गन्तव्यं नात्र संशयः ॥ ७८ ।
 ममन्तात्पञ्चविंशन्तु योजनानि वरानने ।
 न तस्य कर्म विद्येत स एवमपि संस्थितः ॥ ७९ ।
 आख्यानानां महीस्थानं धर्माणां धर्म उत्तमः ।
 पवित्राणां पवित्रन्तु न देयं यस्य कस्यचित् ॥ ८० ।
 ये पठन्ति महाभागे शृण्वन्ति मत्पथे स्थिताः ।
 तारितानि कुलानि स्युरुभयत्र दशापि च ॥ ८१ ।
 एतन्मरणकाले तु न कदाचित्तु विस्मरेत् ।
 यदिच्छेत्परमां सिद्धिं सर्वसंसारमीक्षणीम् ॥ ८२ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे लोहार्गलमनुत्तमम् ।
 माहात्म्यं पद्मपत्राक्षि गुह्यं यच्च महीजसम् ।
 मङ्गल्यञ्च पवित्रञ्च मम भक्तसुखावहम् ॥ ८३ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छाल्वे लोहार्गलमाहात्म्यवर्णनी

नाम एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वापञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा देवस्य माहात्म्यं लोहार्गलनिवासिनः ।
त्रैलोक्यनाथाधिपतेर्विस्मयं परमङ्गता ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

पद्मपत्रविशालाक्ष लोकनाथ जगत्पते ।
त्वत्प्रसादाच्च देवेश श्रुतं शास्त्रं महीजसम् ॥ २ ।
तव शिष्या च दासी च त्वामहं शरणङ्गता ।
जगद्धाता जगज्ज्योतिर्जगत्प्रभुरतन्द्रितः ॥ ३ ।
तव सम्भावनादेव* जातास्मि कनकाञ्ज्वला ।
अलङ्कृता च शस्ता च सर्व्वशास्त्रेण मानद ॥ ४ ।
जगद्धातुर्जगच्छास्त्रकृतेन हि परिश्रमः ।
त्वय्यायत्तं जगत्सर्व्वं यच्च किञ्चित्प्रवर्त्तते ॥ ५ ।
इति कृत्वा च मे देव साक्षादोहृदि वर्त्तसे ।
लोहार्गलात्परं श्रेष्ठं गुह्यं परमदुर्लभम् ॥ ६ ।
तीर्थं तद्वद् कल्याणं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ।
यदस्ति दुर्लभं तीर्थं तत्त्वं कथय मे प्रभो ॥ ७ ।

वराह उवाच ।

न विद्यते च पाताले नान्तरीक्षे न मानुषे ।
समानं मथुराया हि प्रियं मम वसुन्धरे ॥ ८ ।

* तव सम्भावनादिति (ग) पुस्तके पाठः ।

सूत उवाच ।

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य प्रियञ्च वसुधा तदा ।

प्रणम्य शिरसा देवी वराहं पुनरब्रवीत् ॥ ८ ।

पृथिव्युवाच ।

पुष्करं नैमिषक्षेत्रे पुरीं वाराणसीं तथा ।

एतान् हित्वा महाभाग मथुरां किं प्रशंससि ॥ १० ।

वराह उवाच ।

शृणु कार्त्तिकेन वसुधे कथ्यमानं मयानघे ।

मथुरेति च विख्यातं तस्मान्नास्ति परं मम ।

सा रम्या च सुशस्ता च जन्मभूमिस्तथा मम ॥ ११ ।

शृणु देवि यथा स्तौमि मथुरां पापहारिणीम् ।

तत्र वासी नरो याति मोक्षं नास्त्यत्र संशयः ॥ १२ ।

महामाध्यां प्रयागे तु यत्फलं लभते नरः ।

तत्फलं लभते देवि मथुरायां दिने दिने ॥ १३ ।

पूर्णं वर्षसहस्रान्तु वाराणस्यान्तु यत्फलम् ।

तत्फलं लभते देवि मथुरायाङ्गणेन हि ॥ १४ ।

कार्त्तिक्याक्षैव यत्पुण्यं पुष्करे तु वसुन्धरे ।

तत्फलं लभते देवि मथुरायां जितेन्द्रियः ॥ १५ ।

मथुरान्तु परित्यज्य योऽन्यत्र कुरुते रतिम् ।

मूढो भ्रमति संसारे मोहितो मम मायया ॥ १६ ।

यः शृणोति वरारोहे माथुरं मम मण्डलम् ।

अन्ये मोक्षार्थितं शश्वत्तोऽपि पापैः प्रमुच्यते ॥ १७ ।

पृथिव्यां यानि तीर्थानि आसमुद्रं सरांसि च ।
 मथुरायां प्रयान्त्यत्र सुप्तै चैव जनार्दने ॥ १८ ।
 मथुरामण्डलं प्राप्य आङ्गुत्वा यथाविधि ।
 तस्मिं प्रयान्ति पितरो यावत्स्थित्यग्रजन्मनः ॥ १९ ।
 ये वसन्ति महाभागे मथुरामितरे जनाः ।
 तेषां यान्ति परां सिद्धिं मत्प्रसादान्न संशयः ॥ २० ।
 कुजाम्बुके सौकरवे मथुरायां विशेषतः ।
 विना सांख्येन योगेन मत्प्रसादान्न संशयः ॥ २१ ।
 मथुरायां महापुण्यां ये वसन्ति शुचित्रताः ।
 बलिभिश्चाप्रदातारो देवास्ते नरविग्रहाः ॥ २२ ।
 भविष्यामि वरारोहे हापरे युगसंस्थिते ।
 ययातिभूपवंशाच्च क्षत्रियः कुलवर्द्धनः ।
 भविष्यामि वरारोहे मथुरायां न संशयः ॥ २३ ।
 मूर्त्तिं चतुर्विधाङ्गत्वा स्थास्यामि ऋषिभिः कृतः ।
 वत्सराणां शतं तत्र युद्धेषु कृतनिश्चयः ॥ २४ ।
 एका चन्दनसङ्काशा द्वितीया कनकप्रभा ।
 अग्निकसदृशा चान्या अन्याचीत्यलसन्निभा ॥ २५ ।
 तत्र गुह्यानि नामानि भविष्यन्ति मम प्रिये ।
 पुण्यानि च पवित्राणि संसारच्छेदनानि च ॥ २६ ।
 यत्रार्च्यत्वात्तयिष्यामि हात्रिंशतिर्वसुधरे ।
 दैत्यान् घोरान्महाभागे कंसादीन्मर्षदूषकान् ॥ २७ ।
 धमुना यत्र सुवहा नित्यसन्निहिता ध्रुवम् ।

वैवस्वतसुता रम्या यमुना यत्र विश्रुता ।
 गङ्गां प्राप्य प्रयागे या वेणीति प्रथिता भुवि ।
 गङ्गाशतगुणा पुण्या माथुरे मम मण्डले ।
 यमुना विश्रुता देवि नात्र कार्या विचारणा ॥ २८।२९ ।
 तत्र तीर्थानि गुह्यानि भविष्यन्ति ममानघे ।
 येषु स्नाने नरो देवि मम लोके महीयते ॥ ३० ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम कर्मपरायणः ।
 न जायते स मर्त्येषु जायते च चतुर्भुजः ॥ ३१ ।
 अविमुक्ते नरः स्नातो मुक्तिप्राप्तोऽत्यसंशयम् ।
 तथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ३२ ।
 विश्रान्तिसंज्ञकं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 यस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ३३ ।
 सर्व्वतीर्थेषु यत्स्नानं सर्व्वतीर्थेषु यत्फलम् ।
 तत्फलं लभते देवि दृष्ट्वा देवं गतश्रमम् ॥ ३४ ।
 न च यज्ञैर्न तपसा न ध्यानैर्न च संयमैः ।
 तत्फलं लभते स्नातो यथा विश्रान्तिसंज्ञके ॥ ३५ ।
 कालत्रयन्तु वसुधे यः पश्यति गतश्रमम् ।
 कृत्वा प्रदक्षिणे हे तुं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ३६ ।
 अस्ति चान्यत्परं गुह्यं सर्व्वसंसारमोक्षणम् ।
 यस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ३७ ।
 प्रयागं नाम तीर्थन्तु देवानामपि दुर्लभम् ।
 यस्मिन् स्नातो नरो देवि अग्निष्टोमफलं लभेत् ॥ ३८ ।

इन्द्रलोकं समासाद्य नरोऽसौ देवि मोदते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २८ ।
 तथा कनखलं नाम तीर्थं गुह्यम्परं मम ।
 स्नानमात्रेण तत्रापि नाकपृष्ठे स मोदते ॥ ४० ।
 अस्ति क्षेत्रं परं गुह्यं तिन्दुकं नाम नामतः ।
 तस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोके महीयते ॥ ४१ ।
 अस्मिंस्तीर्थे पुरा वृत्तं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ४२ ।
 पाञ्चालविषये देवि काम्बिल्यञ्च पुरोत्तमम् ।
 धनधान्यसमायुक्तं ब्रह्मदत्तेन पालितम् ॥ ४३ ।
 तस्मिंस्तु वसते देवि तिन्दुको नाम नापितः ॥ ४४ ।
 तस्मिंस्तु वसतस्तस्य नापितस्य पुरोत्तमे ।
 कालेन महता तस्य कुटुम्बञ्च क्षयङ्गतम् ॥ ४५ ।
 क्षीणे कुटुम्बे तु तदा सुभृशं दुःखपीडितः ।
 सर्वसङ्गं परित्यज्य सोऽगच्छन्मथुरां तदा ॥ ४६ ।
 ब्रह्मणावसथे सोऽपि वसमानो* वसुन्धरे ।
 तस्य कर्मगतङ्गत्वा स्नात्वैव यमुनां नदीम् ।
 नित्यं स यमुनां स्नाति चिरकालं दृढव्रतः ॥ ४७ ।
 ततः कालेन महता पञ्चत्वं समुपागतः ।
 स च तीर्थप्रभावेण जातोऽसौ ब्राह्मणोत्तमः ॥ ४८ ।
 तस्मिन्वरगृहे देवि ब्राह्मणीयोगिनां वरः ।

जातिस्मरो महाप्राज्ञो विष्णुभक्तो वसुन्धरे ।
 तत्तीर्थस्य प्रभावेण जाता मुक्तिः सुदुर्लभा ॥ ४८ ।
 ततः परं सूर्यतीर्थं सर्वपापप्रमोचनम् ।
 वैरोचनेन बलिना सूर्यस्वाराधितः पुरा ।
 भ्रष्टराज्येन हि तथा धनकामेन सुन्दरि ॥ ५० ।
 ऊर्ध्वबाहुर्निराहारस्तताप परमन्तपः* ।
 साग्रं संवत्सरं देवि ततः काममवाप्तवान् ॥ ५१ ।
 तस्य प्रसन्नो भगवान् द्युमणिः प्रत्यभाषत ।
 किङ्कारणं बले ब्रूहि तपस्यति† महत्तपः‡ ॥ ५२ ।
 बलिस्त्वाव ।

भ्रष्टराज्योऽस्मि देवेश पाताले निवसाम्यहम् ।
 वित्तेनापि विहीनस्य कुटुम्बभरणङ्कुतः ॥ ५३ ।
 मुकुटात्तस्य वै सूर्यो ददौ चिन्तामणिं ततः ।
 चिन्तामणिं समासाद्य पातालमगमद्बलिः ॥ ५४ ।
 तस्मिंस्तीर्थे नरः स्नातः सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 तत्राऽथ मुच्यते प्राणान्मम लोकञ्च गच्छति ॥ ५५ ।
 आदित्याहनि संक्रान्तौ‡ ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ।
 तस्मिन् स्नातो नरो देवि राजसूयफलं लभेत्§ ॥ ५६ ।
 ध्रुवेण यत्र सन्तप्तं स्वेच्छया परमं तपः ।

* स तेने परमन्तप इति साधु । † भवानिति कर्तृपदस्य व्यवहारः कर्तव्यः
 अन्यथा तपस्यसीति कर्तव्यम् । ‡ संप्राप्ते इति (ग) । § लभेतेति साधु ।

तत्र वै स्नानमात्रेण ध्रुवलोके महीयते ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान्मम लोके महीयते ॥ ५७ ।
 ध्रुवतीर्थं तु वसुधे यः श्राद्धं कुरुते नरः ।
 पितृस्तारयते सर्व्वं पितृपत्ने विशेषतः ॥ ५८ ।
 दक्षिणे ध्रुवतीर्थस्य तीर्थराजं प्रकीर्त्तितम् ।
 तस्मिन् स्नाते नरो देवि मम लोकम्प्रपद्यते ॥ ५९ ।
 तद्दक्षिणे महादेवि ऋषितीर्थं परं मम ।
 तत्र स्नातो नरो देवि ऋषिलोकम्प्रपद्यते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोके महीयते ॥ ६० ।
 दक्षिणे ऋषितीर्थस्य मोक्षतीर्थं परं मम ।
 तत्र वै स्नानमात्रेण मोक्षमेव प्रपद्यते ॥ ६१ ।
 तत्र वै कोटितीर्थं हि देवानामपि दुर्लभम् ।
 तत्र स्नानेन दानेन मम लोके महीयते ॥ ६२ ।
 कोटितीर्थे नरः स्नात्वा सन्तर्प्य पितृदेवताः ।
 तारिताः पितरस्तेन तथैव प्रपितामहाः ॥ ६३ ।
 कोटितीर्थे नरः स्नात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ ६४ ।
 तत्रैव वायुतीर्थन्तु पितृणामपि दुर्लभम् ।
 पिण्डदानात्तु तत्रैव पितृलोकं स गच्छति ॥ ६५ ।
 गयापिण्डप्रदानेन यत्फलं लभते नरः ।
 तत्फलं लभते देवि ज्येष्ठे दानान्न न संशयः ॥ ६६ ।
 द्वादशैतानि तीर्थानि देवानां दुर्लभानि च ।
 स्नानं दानं जपं ह्योगं सहस्रगुणितभवेत् ॥ ६७ ।

एषां स्मरणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ।

तीर्थानाञ्चैव माहात्म्यं श्रुत्वा कामानवाप्नुयात् ॥ ६८ ।

इति वराहपुराणं मथुरातीर्थप्रशंसा नाम

त्रयःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

उत्तरे शिवकुण्डाच्च तीर्थानां नवकं स्मृतम् ।

नवतीर्थात्परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥ १ ।

तत्रैव स्नानमात्रेण सौभाग्यं जायते परम् ।

रूपवन्तः प्रजायन्ते स्वर्गलोके न संशयः ।

तस्मिन् स्नातो नरो देवि मम लोकम्पद्यते ॥ २ ।

तत्र संयमनं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

तत्र स्नातो मृतो वापि मम लोकं स गच्छति ॥ ३ ।

पुनरन्यत्र वक्ष्यामि तच्छृणुष्व* वसुन्धरे ।

तस्मिन्संयमने तीर्थे यद्यहत्तं पुरातनम् ॥ ४ ।

कश्चित्पापसमाचारो निषादो दुष्टमानसः ।

* शृणुष्वेति आर्षम्, शृणु इति साधु ।

वसते नैमिषारण्ये सुप्रतीते सुपापकृत् ॥ ५ ।
 केनचित्त्वथ कार्येण सोऽगच्छन्मथुरां प्रति ।
 तत्र प्राप्य च कालिन्दीं कृष्णपद्मे चतुर्दशीम् ।
 स निषादस्तर्तुकामस्तस्याश्चैव तिथौ ततः ।
 ततार यमुनां सोऽथ प्राप्य संयमनं शुभे ।
 ममज्जासौ ततः पापस्तस्मिंस्तीर्थं वरे शुभे ।
 मग्नमात्रस्ततः पापः सद्यः प्राणैर्व्ययुज्यत ॥ ६ । ७ । ८ ।
 तत्तीर्थस्य प्रभावेण जातोऽसौ पृथिवीपतिः ।
 सौराष्ट्रविषये देवि क्षत्रियोऽभूदनुर्धरेः ।
 नान्ना यक्षधनुर्नाम सोऽभवत्प्रियदर्शनः ।
 पालयामास वसुधां क्षत्रधर्मसमाश्रितः ॥ ९ । १० ।
 तेनोदा काशीराजस्य पीवरी नामतः शुभा ।
 पत्नी शीतानां मुख्यानां प्रवरा सा वसुन्धरे ॥ ११ ।
 ताश्चैव रमयामास उद्यानेषु वनेषु च ।
 प्रासादेषु च रम्येषु नदीनां पुलिनेषु च ॥ १२ ।
 प्रजाः पालयतस्तस्य दानानि ददतस्तथा ।
 कालो गच्छति राजा तु भोगासक्तिश्च विन्दति* ॥ १३ ।
 भोगासक्तस्य वसुधे वर्षाणि†‡ सप्तसप्ततिः ।
 पुत्राः सप्त तथा जाताः कन्याः पञ्च सुशोभनाः ॥ १४ ।
 राज्ञां पञ्चसु ता दत्ताः कन्याः कमललोचनाः ।

* वसतीति साधु । † राजानु भोगासक्तिश्च विन्दतीति बहुषु पाठः । ‡ वर्षाणा-
 मिति (ग) ।

पुत्रान् संस्थापयामास स्थानेषु वसुधाधिपान् ॥ १५ ।

पीवर्या सह सुतः स राज्ञौ च वसुधाधिपः ।

तत्र प्रबुद्धो नृपतिर्हा हति वदते मुहुः ।

स्मृत्वा तु मथुरां देवि स्मृत्वा संयमनं परम् ॥ १६ ।

ततः सा पीवरीत्याह किमेवं भाषसे नृपः ।

प्रियाया वचनं श्रुत्वा राजा वचनमब्रवीत् ।

मत्तः सुतः प्रमत्तश्च असम्बद्धं प्रभाषते ।

निद्रावशस्य वचनं न सम्प्रष्टुन्त्वमर्हसि ॥ १७ । १८ ।

पीवर्युवाच ।

कथयस्व ममाद्य त्वं यद्यहं वल्लभा तव ।

प्राणांस्तत्त्वाम्यहं देव गोपयिष्यसि मे यदि ॥ १९ ।

प्रियाया वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच नराधिपः ।

अवश्यं यदि वक्तव्यं गच्छावो मथुरां पुरीम् ।

तत्र गत्वा यथातत्त्वं वदिष्यामि शुभानने ॥ २० ।

ददस्व विपुलं दानं ब्राह्मणेभ्यः सुलोचने ।

पुत्रान् संस्थाप्य दौहित्रान् स्त्रे स्त्रे स्थाने शुभान् प्रिये ।

कोशं रत्नानि ग्रामांश्च पुत्रान्वीक्ष्य पुनः पुनः ॥ २१ ।

ततः सम्मानयामास जनं पुरनिवासिनम् ।

॥ ततः सा पीवरी राज्ञी भर्तारं पर्यपृच्छत । किं त्वया भाषितं राजन् मथुरेति पुनः पुनः ॥ एवं सा पृच्छते देवी भर्तारं शुभलोचना । इति (गं) पुस्तकेऽत्र पाठभेदः । अथ प्रच्छधातीरात्मनेपुदमार्थम् ।

पितृपैतामहं राज्यं पालनीयं यथाक्रमम् ।
 राज्ये पुत्तान्नियोष्यामि यदि वो रीचतेऽनघाः ॥ २२ ।
 राज्यपुत्तकलत्राणि बन्धुवर्गं तथैव च ।
 नित्यमिच्छन्ति वै लोको यमस्येच्छानिः चान्यथा ।
 एवं ज्ञात्वा प्रपन्नेन कर्त्तव्यञ्चात्मनो हितम् ।
 तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन गच्छामी मधुरां पुरीम् ॥ २३।२४ ।
 अहो कष्टं यदस्माभिः पुरा राज्यमनुष्ठितम् ।
 इदानीन्तु मया ज्ञातं त्यागान्नास्ति परं सुखम् ॥ २५ ।
 नास्ति विद्यासमच्चतुर्नास्ति चतुःसर्म् बलम् ।
 नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागात्परं सुखम् ॥ २६ ।
 यः कामान्कुरुते सर्व्वान्यथैतान् क्वलान्स्थजेत् ।
 प्रायेण सर्व्वकामानां परित्यागो विणिष्यते ॥ २७ ।
 अभिविध्य सुतं ज्येष्ठमनुयोज्य परान्बहून् ।
 ततः पौरजनं दृष्ट्वा चतुरङ्गबलान्वितः ।
 ततः कालेन महता सम्प्राप्तो मधुरां पुरीम् ॥ २८ ।
 तेन दृष्ट्वा पुरी रम्या वासवस्य पुरी यथा ।
 तीर्थैर्द्वादयभिर्युक्ता पुण्या पापहरा शुभा ॥ २९ ।
 इम्यं मधुवनं नाम विष्णुस्थानमनुत्तमम् ।
 तं दृष्ट्वा मनुजो देवि कृतकृत्यो हि जायते ॥ ३० ।
 एकादशी शुक्लपक्षे मामि भाद्रपदे तथा ।
 तस्यांः स्नातो नरो देवि कृतकृत्यो हि जायते ॥ ३१ ।

वनं कुन्दवनं नाम तृतीयञ्चैवमुत्तमम् ।
 तत्र गत्वा नरोदेवि कृतकृत्या हि जायते ॥ ३२ ।
 एकादशी कृष्णपक्षे मासि भाद्रपदे हि या ।
 तत्र स्नातो नरो देवि रुद्रलोके महीयते ॥ ३३ ।
 चतुर्थङ्गाम्यकवनं वनानां वनमुत्तमम्* ।
 तत्र गत्वा नरो देवि मम लोके महीयते ॥ ३४ ।
 विमलस्य च कुण्डे तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 यस्तत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ३५ ।
 पञ्चमम्बकुलवनं नाम वनानामुत्तमं वनम् ।
 तत्र गत्वा नरो देवि अग्निस्थानं स गच्छति ॥ ३६ ।
 यमुनायाः परे पारे देवानामपि दुर्लभम् ।
 अस्ति भद्रवनं नाम षष्ठं वनमनुत्तमम् ॥ ३७ ।
 तत्र गत्वा तु वसुधे मङ्गलो मत्परायणः ।
 तदनस्य प्रभावेण नागलोकं स गच्छति ॥ ३८ ।
 सप्तमन्तु वनं भूमे खादिरं लोकविश्रुतम् ।
 तत्र गत्वा नरोभद्रे मम लोकं स गच्छति ॥ ३९ ।
 महावनञ्चाष्टमन्तु सदैव तु मम प्रियम् ।
 यत्र गत्वा तु मनुज इन्द्रलोके महीयते ॥ ४० ।
 लोहजङ्गवनं नाम लोहजङ्गेन रक्षितम् ।
 नवमन्तु वनं नाम सर्वपातकनाशनम् ॥ ४१ ।

वनं विश्ववनं नाम दशमं देवपूजितम् ।
 तत्र गत्वा तु मनुजी ब्रह्मलोके महीयते ॥ ४२ ।
 एकादशन्तु भाण्डीरं योगिनां प्रियमुत्तमम् ।
 तस्य दर्शनमात्रेण नरो गर्भं न गच्छति ॥ ४३ ।
 भाण्डीरं समनुप्राप्य वनामां वनमुत्तमम् ।
 वासुदेवं ततो दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ४४ ।
 हन्दावनं द्वादशमं हन्द्या परिरक्षितम् ।
 मम चैव प्रियं भूमे महापातकनाशनम् ॥ ४५ ।
 हन्दावनञ्च गोविन्दं ये पश्यन्ति वसुन्धरे ।
 न ते यमपुरं यान्ति यान्ति पुण्यकृताङ्गतिम् ॥ ४६ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे मथुरातीर्थमाहात्म्यावर्णनं नाम
 त्रयःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

एवंविधाञ्च मथुरां दृष्ट्वा तौ मुदमापतुः ।
 एवन्तु वसतस्तस्य राज्ञस्तत्र वसुन्धरे ।
 पप्रच्छ च तदा भार्या यद्गृह्यं पूर्वभाषितम् ॥ १ ।
 पुरस्त्रेण तदा राज्ञा वक्ष्यामि मथुराम्प्रति ॥

तं मे वद महाराज यत्नोप्यं पूर्वभाषितम् ॥ २ ।
 राजाप्युवाच तां राज्ञीं त्वयाप्युक्तं पुरा मम ।
 तददस्व स्वकं गुह्यं पश्चादध्याम्य हन्तव ॥ ३ ।
 इत्युक्त्वा पीवरी ज्ञात्वा प्रहस्य तु गुणालया ।
 प्रोवाच चैव राजानं मनसः प्रीतिकारणम् ॥ ४ ।
 अहन्तु पीवरी नाम गङ्गातीरनिवासिनी ।
 आगते मां पुरीं द्रष्टुं कुमुदस्य तु हादशीम् ॥ ५ ।
 नावमारुह्य यान्तीह पतिता यमुनाजले ।
 सद्यः प्राणैर्वियुक्ता च तत्तीर्थस्य प्रभावतः ॥ ६ ।
 काशीराजपतेः कन्या जातास्मि वसुधाधिप ।
 त्वया विवाहिता राजत्र च मां विजहात् स्मृतिः ॥ ७ ।
 एतत्तीर्थप्रभावेण धर्मयुक्ता तथा नघ ।
 धारापतनके तीर्थे त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ॥ ८ ।
 एतच्छ्रुत्वा ततो राजा कथां प्राजगमसम्भवान् ।
 स्वाश्चाप्यकथयत्तस्यै यथा संयमने मृतः ॥ ९ ।
 एवं तौ मथुराम्नाप्य स्नात्वा यामुनतीर्थयोः ।
 मां पश्यन्ती नियमतस्तत्रैव निधनं गतौ ।
 मतौ सर्वपरित्यक्तौ गतौ मम सलोकताम् ॥ १० ।
 एतत्ते कथितं देवि आश्चर्यं यदभूत्सहत् ।
 त्यक्त्वा चात्मतनुं तीर्थे धारापतनसंज्ञके ।
 नाकलोकमवाप्नोति त्यक्तपापो न संशयः ॥ ११ ।
 यमुनेश्वरमुसास्य त्यक्त्वा जीवितमात्मनः ।

विष्णुलोकमवाप्नोति दिव्यमूर्त्तिश्चतुर्भुजः ॥ १२ ।
 धारापतनके स्नात्वा वैनाकलोके समीदते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १३ ।
 अतः परं नागतीर्थं तीर्थानामुत्तमोत्तमम् ।
 यत्र स्नात्वा दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ १४ ।
 घण्टाभरणकं तीर्थं सर्वपापप्रमोचनम् ।
 यन्निगन्नातो नरो याति सूर्यलोकं न संशयः ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १५ ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धर ।
 तीर्थानामुत्तमं तीर्थं ब्रह्मलोकेषु विश्रुतम् ॥ १६ ।
 तत्र स्नात्वा च पीत्वा च नियतो नियताशनः ।
 ब्रह्मणा समनुज्ञातो मम लोकं स गच्छति ॥ १७ ।
 सोमतीर्थं तु वसुधे पवित्रे यमुनान्धसि ।
 यत्र मां पश्यते सोमो हापरे युगसंस्थिते ॥ १८ ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत स्वकर्मपरिनिष्ठितः ।
 मीदते सोमलोके तु एवमेव न संशयः ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १९ ।
 सरस्वत्याद्य पतनं सर्वपापहरं शुभम् ।
 तत्र स्नातो नरो देवि अवर्णोऽपि यतिर्भवेत् ॥ २० ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि माथुरे मम मण्डले ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानं त्रिरात्रोपोषितो नरः ।
 स्नानमात्रेण मनुजो मुच्यते ब्रह्महत्याया ।

अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २१।२२ ।

दशाश्वमेधमृषिभिः पूजितं सर्व्वदा मुदा ।

तत्र ये स्नान्ति नियतास्तेषां स्वर्गो न दुर्लभः ॥ २३ ।

मथुरापश्चिमे पार्श्वे सततमृषिपूजितम् ।

ब्रह्मणा सृष्टिकाले तु मनसा निर्मितं पुरा ।

मानसं नाम तीर्थन्तु ऋषिभिः पूजितं पुरा ।

तत्र स्नाता दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ २४।२५ ।

तीर्थन्तु विघ्नराजस्य पुण्यं पापहरं शुभम् ।

तत्र स्नातान्मनुष्यांश्च विघ्नराजो न पीडयेत् ॥ २६ ।

अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां चतुर्थ्यान्तु विशेषतः ।

तस्मिंस्तीर्थवरे स्नातं न पीडयति विघ्नराट् ॥ २७ ।

विद्यारम्भेषु सर्व्वेषु यज्ञदानक्रियासु च ।

अविघ्नं कुरुते तस्य सततं पार्व्वतीसुतः ।

तत्राय मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २८ ।

ततः परे कोटितीर्थं पवित्रं परमं स्मृतम् ।

तत्र वै स्नानमात्रेण गवां कोटिफलं लभेत् ॥ २९ ।

तथात्र* मुञ्चते प्राणांस्त्रीभमोहविवर्जितः ।

सोमलोकमतिक्रम्य मम लोकञ्च गच्छति ॥ ३० ।

अतःपरं शिवलेशमर्द्धक्रीशन्तु दुष्करम् ।

तत्र स्थितो हरो देवो मथुरां रक्षते† सदा ॥ ३१ ।

तत्र स्नात्वा च पीत्वा च माथुरं लभते फलम् ।

अथाऽत्र मुच्यते प्राणात्मनो लोकं स गच्छति ॥ ३२

इति वराहपुराणे यमुनातीर्थप्रभाववर्णनो नाम

चतुःपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि मर्त्यलोके सुदुर्लभम्* ।

अनन्तं विदितं तीर्थमचलं ध्रुवमव्ययम् ॥ १ ।

तत्र नित्यं स्थितो देवि लोकानां हितकाम्यया ।

मां दृष्ट्वा मनुजा देवि मुक्तिभाजो भवन्ति ते ॥ २ ।

अग्ने विष्णवे चैव तथा विष्णुपदीषु च ।

अनन्तं तं समासाद्य मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ३ ।

अक्रूरेति च विख्यातं मम क्षेत्रं वसुन्धरे ।

तत्र स्नात्वा महाभागे राहुग्रस्ते दिवाकरे ।

राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ४ ।

तीर्थराजं हि चाक्रूरं गुह्यानां गुह्यमुत्तमम् ।

तत्स्नानात्फलमाप्नोति प्रयागस्नानजं फलम् ॥ ५ ।

अस्मिंस्तीर्थे पुरावृत्तं तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 नाम्ना तु सुधनो नाम मम भक्तः सदैव हि ।
 धनधान्यसमायुक्तः सुतयुक्तः* सदैव हि ॥ ६ ।
 बन्धुपुत्रकलत्रैश्च गृहे प्रीतिरनुत्तमा ।
 पुत्रदारसमेतस्य मयि भक्तिर्वसुन्धरे ॥ ७ ।
 गच्छन्ति दिवसास्तस्य मासाः संवत्सरास्तथा ।
 करोति गृहकृत्यानि धनोपायेन नित्यशः ।
 मानकूटं तुलाकूटं न करोति स कर्हिचित् ॥ ८ ।
 एवञ्च वसतस्तस्य बहवो वत्सरा गताः ।
 नित्यकालञ्च कुरुते हरिपूजनमुत्तमम् ।
 पुष्पदीपप्रदानेन चन्दनेन सुगन्धिना ।
 उपहारेण दिव्येन धूपेन च सुगन्धिना ॥ ९ ।
 एकादश्यान्तु कुरुते पक्षयोरुभयोरपि ।
 उपवासं तु कुरुते रात्रौ जागरणं तथा ॥ १० ।
 स गच्छति यथाकालमक्रूरं तीर्थमुत्तमम् ।
 तत्रागत्य ममाग्रेसी नृत्यते‡ शुभदर्शनः ॥ ११ ।
 सुधनस्तु बणिक्श्रेष्ठः कदाचिद्रात्रिजागरे ।
 गच्छमानो§ गृहीतस्तु चरणे ब्रह्मरक्षसा ॥ १२ ।
 कृष्णवर्णो महाकाय ऊर्ध्वकेशो भयङ्करः ।

* बन्धुयुक्तः सदैव हीति (ग) । + स कदाचिदिति (क), (ख) । ‡ नृत्यतीति

साधु । § गच्छन्ति स्माधु ।

पादे गृहीत्वा वसुधे इदं वचनमब्रवीत् ॥ १३ ।

राक्षसोऽहं बणिक्श्रेष्ठ वसामि वनमाश्रितः ।

त्वामद्य भक्षयिष्यामि त्वंतिं यास्यामि याश्वतीम् ॥ १४

सुधन उवाच ।

प्रतीक्षस्व क्षणं मेऽद्य* दास्यामि तव पुष्कलम् ।

भक्षयिष्यसि मे गात्रं मिष्टान्नपरिपोषितम् ॥ १५ ।

जागरं देवदेवस्य कर्तुमिच्छामि राक्षस ।

मम व्रतं सार्वकालं यज्जागर्मि हरेः पुरः ॥ १६ ।

तत्र जागरणङ्गत्वा प्रभाते तव सन्निधौ ।

आगमिष्याम्यहं शीघ्रमादित्योदयनम्प्रति ॥ १७ ।

ततः खादिष्यसे† गात्रं विनिवृत्तस्य जागरात् ।

विष्णुतुष्टौ व्रतमिदमारब्धं सर्वकामदम् ॥ १८ ।

मा कुरु व्रतभङ्गं मे रक्षो नारायणस्य हि ।

जागरे विनिवृत्ते तु मां भक्षय यथेष्टितम् ॥ १९ ।

सुधनस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मरक्षः क्षुधाहृतः ।

उवाच मधुरं वाक्यं बणिजं प्रति सादरम् ॥ २० ।

मिथ्या प्रभाषसे साधो त्वं पुनः कथमेष्यसि ।

को हि रक्षोमुखाद्गृष्टो मानुषो यो निवर्तते ॥ २१ ।

राक्षसस्य वचः श्रुत्वा स बणिग्वक्त्रमब्रवीत् ।

सत्यमूलं जगत्सर्वं सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।

सिद्धिं लभन्ते सत्येन ऋषयो वेदपारगाः ॥ २२ ।
यद्यहञ्च बणिक् पूर्वं कर्मणा न हि दूषितः ।
प्राप्तय मानुषो भावो विहितेनान्तरात्मना ।
शृणु मत्समयं रक्षो येनाहं पुनरागमम्* ॥ २३ ।
कृत्वा जागरणं तत्र नृत्यङ्गत्वा यथासुखम् ।
पुनरेथाम्यहं रक्षो नासत्यं विद्यते मयि ॥ २४ ।
सत्येन दीयते कन्या सत्यं जल्पन्ति† ब्राह्मणाः ।
सत्यांतीर्णा हि राजानः सत्येन वसुधा धृता ॥ २५ ।
स्वर्गमिच्छन्ति सत्येन मोक्षः सत्येन लभ्यते ।
सत्येन सूर्यस्तपति सोमः सत्येन राजते ॥ २६ ।
यमः सत्येन हरति सत्यादिन्द्रो विराजते ।
तत्सत्यं मम नश्येत्‡ यद्यहं नागमे§ पुनः ॥ २७ ।
परदारांस्तु यो गच्छेत्काममोहप्रपीडितः ।
तस्य पापेन लिप्येऽहं॥ यदि नायामि ते पुनः ॥ २८ ।
यो वै रजस्वलाङ्गच्छेत्काममोहप्रपीडितः ।
तेन पापेन लिप्येऽहं॥ यदि नायामि ते पुनः ॥ २९ ।
दत्त्वा च भूमिदानं यो ह्यपकारङ्करोति च ।
तेन पापेन लिप्येऽहं॥ यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३० ।

* पुनरागमिष्यामीति साधु । † (ग) पुस्तकेऽतः परं सार्धं चरणपञ्चकं नास्ति ।

‡ नश्येदिति साधु । § नागच्छेयमिति साधु, एवं परचापि । ॥ लिप्येयमिति (ग) ।

॥ लिप्येयमिति (ग) ।

पूर्वं भुक्ता स्त्रियं यम् सुखमाप्य विद्वत् च ।
 देशात्तां यदि चेज्ज्जातस्याघं मे भवत्वन्मम् ॥ ३१ ।
 पङ्क्तिर्भेदन्तु यः कुर्यादेकपङ्क्त्याश्रितां भवम् ।
 तस्य पापेन लिप्येऽहं नागन्ताः यदि ते पुरः ॥ ३२ ।
 अमावस्यां महारक्षः आउङ्कृत्वा स्त्रियं व्रजेत् ।
 तेन पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३३ ।
 षष्ठाष्टमी त्वमावस्या उभे पक्षे चतुर्दशी ।
 अस्नातानां गतिं गच्छेम्ः यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३४ ।
 गुरोर्भ्रातुः सुतस्यापि सख्युर्वै मातुलस्य च ।
 व्यवस्यति च यन्नारीं यो मोहेन विमोहितः § ।
 अभिगच्छति मन्दात्मा तत्पापं मे भवेत्तदा ॥ ३५ ।
 राजपत्नीं ब्रह्मपत्नीं विधवां योऽभिगच्छति ।
 तस्य पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३६ ।
 यम् कन्यां सकृद्वत्त्वा अन्यस्मै चेत्पुनर्ददेत् ॥ ।
 तेन पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३७ ।
 राजयाजकयाज्याद्य ये च वै ग्रामयाजकाः ।
 तेषां पापेन लिप्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३८ ।
 ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चौरि भग्नव्रते शठे ।

० नागत इति कः, (ख) । + लिप्येयमिति (ग) । † गच्छेयमिति साधु ।

§ पितृव्यपर्वीं यो गच्छेन्मोहेन हि विमोहित इति (ग) । ॥ लिप्येयं यदि नाशामि
 तेऽनिकमिति (ग) । ॥ दद्यादिति साधु । ०० लिप्येयमिति (ग) । †† लिप्येय-
 मिति (ग) ।

या गतिस्तां प्रपद्येऽहं यद्यहं नागमे पुनः ॥ ३८ ।

वराह उवाच ।

सुधनस्य वचः श्रुत्वा सन्तुष्टो ब्रह्मराक्षसः ।

उवाच मधुरं वाक्यं गच्छ शीघ्रं नमोऽस्तु ते ॥ ४० ।

ब्रह्मराक्षसमुक्तोऽसौ बणिक् तु दृढनिश्चयः ।

पुनर्नृत्यति चैवाग्रे मम भक्तौ व्यवस्थितः ॥ ४१ ।

अथ प्रभातसमये नृत्यचित्तोऽतिकोविदः ।

पुनः पुनर्वै उच्चार्य नमो नारायणाय च ।

निवृत्ते जागरे सौऽथ कालिन्दीसलिलाप्लवः ।

दृष्ट्वा मां दिव्यरूपन्तु गतोऽसौ मथुरां पुरीम् ॥ ४२।४३ ।

दृष्ट्याग्रे त्वहं तेन पुरुषो दिव्यरूपवान् ।

स च पृष्टो मया देवि क भवान्प्रस्थितो द्रुतम् ॥ ४४ ।

पुरुषस्य वचः श्रुत्वा सुधनो वाक्यमब्रवीत् ।

अहङ्गच्छामि त्वरितो ब्रह्मराक्षससन्निधौ ॥ ४५ ।

निवारयामास तदा न गन्तव्यं त्वयानघ ।

जीवतो धर्ममाहात्म्यं मृते धर्मः कुतो यशः ॥ ४६ ।

पुरुषस्य वचः श्रुत्वा स बणिग्वाक्यमब्रवीत् ।

तत्र सत्यं वदिष्यामि यास्येः राक्षससन्निधौ ॥ ४७ ।

आगतोऽहं महाभाग नर्त्तयित्वा यथासुखम् ।

विष्णवे लोकनाथाय आगतोऽहं हरिजागरात् ॥ ४८ ।

इदं शरीरं मे रक्षो भक्षयस्व यथेक्षितम् ।

यथान्यायं विधानेन यथा वा तव रोचते ॥ ४८ ।

नोक्तपूर्वं मयाऽसत्यं कदाचिदपि राक्षसः ।

तेन सत्येन मां भुङ्क्ष्व ब्रह्मराक्षस दारुण ॥ ५० ।

बणिजसु वचः श्रुत्वा ततोऽसौ ब्रह्मराक्षसः ।

उवाच मधुरं वाक्यं सुधनं तदनन्तरम् ॥ ५१ ।

साधु तुष्टोऽस्मि भद्रन्ते सत्यं धर्मंश्च पालितः ।

वणिक् त्वच्चातिविघ्नस्तु यस्य ते गतिरीदृशी ॥ ५२ ।

जागरस्य समस्तस्य मम पुण्यं प्रयच्छ वै ।

सत्यपुण्यप्रभावेण यथाहं मुक्तिमाप्नुयाम् ॥ ५३ ।

सुधन उवाच ।

नाहं दास्यामि ते पुण्यं नृत्यस्य नरभोजन ।

अर्द्धं वाय समस्तं वा प्रहरं चार्द्धमेव वा ॥ ५४ ।

सुधनस्य वचः श्रुत्वा अब्रवीद्ब्रह्मराक्षसः ।

एकनृत्यस्य मे पुण्यं ददः त्वं बणिजोत्तमः ॥ ५५ ।

सुधन उवाच ।

नाऽहं दास्यामि ते पुण्यं यथोक्तञ्च समाचर ।

केन त्वं कर्मदोषेण राक्षसत्वमुपागतः ।

यत्ते गुह्यं महाभाग सर्व्वं तत्कथयस्व मे ॥ ५६ ।

सुधनस्य वचः श्रुत्वा विहसित्वाणह राक्षसः ।

* तस्येति (ग) । † ददामीति (ग) । ‡ देहीति साधु । § बणिजोत्तमेति साधु ।

किं त्वं माद्य विजानासि प्रतिवासी ह्यहं तव ।
 अग्निदत्तस्तु वै नाम ह्यान्दसो ब्राह्मणोत्तमः ॥ ५७ ।
 इष्टक्रांस्तु हरन्नित्यं परकीयांश्च सर्व्वदा ।
 मृतस्तु गृहकामेन राक्षसत्वमुपागतः ॥ ५८ ।
 मया त्वं हि यथाप्राप्त उपकारं कुरुष्व मे ।
 एकविश्रामपुण्यं मे देहि त्वं बणिजोत्तम ॥ ५९ ।
 कृपया तु समायुक्तो बणिग्वचनमब्रवीत् ।
 साधु राक्षस दत्तन्ते एकनृत्यं मया तव ।
 एकनृत्यप्रभावेण राक्षसो मुक्तिमागतः ॥ ६० ।

वराह उवाच ।

सुधनस्तु ततो देवि विश्वरूपं जनार्दनम् ।
 अग्रतस्तु स्थितं देवं दृष्ट्वाऽसौ धरणीं गतः ॥ ६१ ।
 उवाच मधुरं वाक्यं देवदेवो जनार्दनः ।
 चतुर्भुजो दिव्यतनुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ६२ ।
 विमानवरमारुह्य मम लोकं व्रजस्व च* ।
 इत्युक्त्वा माधवो देवस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६३ ।
 सुधनः सशरीरोऽपि सकुटुम्बो दिवं ययौ ।
 विमानवरमारुह्य विष्णोर्लोकं जगाम ह ॥ ६४ ।
 एष तीर्थप्रभावो वै कथितस्ते वसुन्धरे ।
 अक्रूराच्च परं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ।
 तस्य तीर्थप्रभावेण सुधनो मुक्तिमाप्तवान् ॥ ६५ ।

दादशी शक्तपत्ने तु कुमुदस्य च या भवेत् ।
 तस्मिन् स्नातस्य वसुधे राजसूयफलं भवेत् ॥ ६६ ।
 कार्तिकीं समनुप्राप्य तत्तीर्थं तु वसुन्धरे ।
 वृषोत्सर्गं नरः कुर्वन्स्तारयेत्स्वकुलोद्भवान् ॥ ६७ ।
 आढं यः कुरुते सुभ्रु कार्तिक्यां प्रयतो नरः ।
 पितरस्तारितास्तेन सदैव प्रपितामहाः ॥ ६८ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहारस्य अक्षरतीर्थप्रभाषी नाम

पञ्चपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

वत्सक्रीडनकं नाम तीर्थं वक्ष्ये परं* मम ।
 तत्र रक्तशिलावडं रक्तचन्दनभूषितम् ।
 स्नानमात्रेण तत्रैव वायुलोकं व्रजेन्नरः ।
 तत्राऽथ मुच्यते प्राणान्मम लोके महीयते ॥ १।२ ।
 पुनरन्यत्र वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 अस्ति भाण्डीरकं नाम यत्तीर्थं परमुत्तमम् ।
 शालैस्तालैश्च तरुभिस्तमालैरर्जुनैस्तथा ।

इङ्गुदैः पीलुकैश्चैव करीरैरक्तपुष्पकैः ॥ ३।४ ।
 तस्मिन् भाण्डीरके स्नातो नियतो नियताशनः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्त इन्द्रलोकं स गच्छति ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणायाम लोकाश्च गच्छति ॥ ५ ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि क्षेत्रं हन्दावनं मम ।
 तत्राहं क्रीडयिष्यामि गोभिर्गोपालकैः सह ।
 रम्यञ्च* सुप्रतीतश्च देवदानवदुर्लभम् ॥ ६ ।
 तत्र कुण्डे महाभागे बहुगुल्ललतावृते ।
 तत्र स्नानम्यकुर्वीत एकरात्रोषितोनरः ।
 गन्धर्वैरप्सरोभिश्च क्रीडमानः स मोदते ।
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणायाम लोकाश्च गच्छति ॥ ७।८ ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि महापातकनाशनम् ।
 तत्र हन्दावने तीर्थे यत्र केशी निपातितः ।
 तीर्थं शतगुणं† पुण्यं यत्र केशी निपातितः ।
 केश्यः शतगुणं पुण्यं यत्र विश्रमते हरिः ।
 तस्माच्छतगुणमुण्यं नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ८।१० ।
 तत्रापि च विशेषोऽस्ति केशीतीर्थे वसुन्धरे ।
 तस्मिन्पिण्डप्रदानेन गयातुल्यफलं भवेत् ।
 स्नाने दाने तथा होमे अग्निष्टोमफलभवेत्‡ ॥ ११ ।
 सूर्य्यतीर्थेषु वसुधे द्वादशादित्यसंज्ञके ।

कालियो रमते तत्र कालिन्याः सलिले शुभे ॥ १२ ।
 कालियो दमित*स्तत्र आदित्याः स्थापिता मया ।
 वरं वृणुष्वं भद्रं वो यही मनसि वर्त्तते ॥ १३ ।

आदित्या जनुः ।

वरं ददासि नो देव वराहं यदि वा वयम् ।
 अस्मिंस्तीर्थवरे स्नानमस्माकं सम्प्रदीयताम्† ॥ १४ ।
 आदित्यानां वचः श्रुत्वा क्रीडां कृत्वा वसुन्धरे ।
 स्नानमात्रेण तत्रैव मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ।
 अथाऽत्र मुच्यते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १५ ।
 उत्तरे हरिदेवस्य दक्षिणे कालियस्य तु ।
 अनयोर्देवयोर्मध्ये ये सृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ १६ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये मथुराप्रादुर्भावी नाम

षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

यमुनापारमुल्लङ्घ्य तत्रैव च महामुने ।
 मलयार्जुनकं तीर्थं कुण्डं तत्र च विद्यते ॥ १ ।

* आदित्योदमित इति (क), (ख) । † सम्प्रदायितामिति (क), (ख) ।

पर्यस्तं तत्र शकटं भिन्नभाण्डकुटीघटम् ।
 तत्र स्नानोपवासाभ्यामनन्तं फलमश्रुते ॥ २ ।
 द्वादश्यां शुक्लपक्षस्य ज्यैष्ठमासे वसुन्धरे ।
 तत्र स्नानेन दानेन महापातकनाशनम् ॥ ३ ।
 ज्यैष्ठस्य शुक्लद्वादश्यां स्नात्वा सुनियतन्द्रियः ।
 मथुरायां हरिं दृष्ट्वा प्राप्नोति परमाङ्गतिम् ॥ ४ ।
 यमुनासलिले स्नातः शुचिर्भूत्वा जितेन्द्रियः ।
 समभ्यर्च्यैष्टुतं सम्यक् प्राप्नोति परमाङ्गतिम् ॥ ५ ।
 अपि चाम्बल्कुले जातः कालिन्दीसलिले भुतः ।
 अर्चयिष्यति गोविन्दं मथुरायामुपोषितः ।
 इति गायन्ति पितरः परलोकगताः* सदा ॥ ६ ।
 ज्यैष्ठमासे तु द्वादश्यां समभ्यर्च्य जनार्दनम् ।
 धन्योऽसौ पिण्डनिर्वापं यमुनायां करिष्यति ॥ ७ ।
 तत्रैव तु महातीर्थे वने बहुलसंज्ञके ।
 तत्र स्नातो नरो देवि रुद्रलोके महीयते ॥ ८ ।
 चैत्रमासे तु द्वादश्यां शुक्लपक्षे वसुन्धरे ।
 तत्र स्नातो नरो याति मम लोकं न संशयः ॥ ९ ।
 अस्ति भाण्डकदं नाम परपारेषु दुर्लभम् ।
 दृश्यन्तेऽहरहस्तत्र आदित्याः शुभकारिणः ॥ १० ।
 तत्र चार्कस्थले कुण्डे स्नानं यः कुरुते नरः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोकः* ब्रजेवरः ,
 तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ११
 अर्कस्थलसमीपे तु कूपन्तु विमलादकम् ।
 सप्तसामुद्रकं नाम देवानामपि दुर्ममम् ॥ १२ ।
 तत्र स्नानेन वसुधे स्वच्छन्दगमनालयः ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १३ ।
 तत्र वीरस्थलं नाम क्षेत्रं गुह्यं परं मम ।
 आसन्नसलिलञ्चैव पद्मोत्पलविभूषितम् ॥ १४ ।
 यस्तत्र कुरुते स्नानमेकरात्रोषितो नरः ।
 स मत्प्रसादात्सुग्राणि वीरलोके महीयते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १५ ।
 कुशस्थलञ्च तत्रैव पुण्यं पापहरं शुभम् ।
 तत्र स्नातो नरो देवि ब्रह्मलोके महीयते ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १६ ।
 तत्र पुष्पस्थलं नाम शिवक्षेत्रमनुत्तमम् ।
 तत्र स्नानेन मनुजः शिवलोके महीयते ॥ १७ ।
 एते पञ्चस्थलाख्याताः† महापापविनाशनाः ।
 तेषु स्नानेषु वसुधे ब्रह्मणा सह मोदते ।
 तत्र गोपीश्वरोनाम महापातकनाशनः ॥ १८ ।
 कण्णस्य रमणार्थं हि सहस्राणि च षोडश ।

गोप्योरूपाणि चक्रे च तत्र क्रीडनके हरिः ॥
 यदा बालेन कृष्णेन भग्नार्जुनयुगं तथा ।
 शकटञ्च तदा भिन्नं घटभाण्डकुटीरकम् ॥ १८।२० ।
 ताभिस्तत्रैव गांविन्दं क्रीडन्तञ्च यदृच्छया ।
 परिष्वज्य* हि धर्मेण व्याजेन च सुगोपितम् ।
 मातलिस्तत्र चागत्य देवैरुक्तं यथादितम् ।
 गोपवेशधरं देवमभिषेकञ्चकार ह ॥ २१।२२ ।
 आनीय सप्त कलशान्नर्त्नाषधिपरिष्णुतान् ।
 गोपीमण्डलपातेनै स्त्रापितां हेमकुण्डलः ।
 गोप्यो गायन्ति नृत्यन्ति कृष्ण कृष्ण इति ब्रुवन्† ॥ २३ ।
 तत्र गोपीश्वरं देवं मातलिः स्थाप्य‡ पूजितम् ।
 कूपञ्च स्थापयामास माङ्गल्यैः § शुभैः ।
 सप्तसामुद्रिकं नाम कूपन्तु विमलोदकम् ॥ २४ ।
 देवस्याग्रे तु वसुधे गोपा यस्य महात्मनः ।
 पितरश्चापि नन्दन्ति पानीयं पिण्डमेव च ॥ २५ ।
 सप्तसामुद्रिके कूपे यः श्राद्धं सम्प्रदास्यति ।
 पितरस्तारितास्तेन कुलानां सप्तसप्ततिः ॥ २६ ।
 सोमवारे त्वमायां वै पिण्डदानङ्करोति यः ।
 पितरस्तस्य तृप्यन्ति कीटिवर्षशतान्मलम् ॥ २७ ।
 गोविन्दस्य च देवस्य तथा गोपीश्वरस्य च ।

* परिष्वक्तमिति (ग) । † ब्रुवन् इति साधु । ‡ स्थापयित्वेति साधु । § कवचै-
 रिति (ग) ।

मध्ये तु मरणं यस्य गच्छत्येति समं कृताम् ।

तथा बहुलकस्य गोविन्दस्यैव मधुः ।

तद्वद्व्याजमायास्य गोपीयस्यैव मधुः ॥ २८ ।

एतेषु स्नानदानेन पिण्डपातेन भामिनि ।

नरस्तारयते पुंसां दय पूर्वाश्रयापरान् ॥ २९ ।

एषु स्नातो नरो देवि देवेषु सह मोदते ।

तत्राऽथ मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ३० ।

वसुपत्नं महातीर्थं पुण्यं परममुत्तमम् ।

मथुरादक्षिणे पार्श्वे क्षेत्रं फाल्गुनकं तथा ।

तत्र स्नात्वा च पीत्वा च परलोकं महीयते ॥ ३१ ।

तत्र फाल्गुनके चैव तीर्थे परमदुर्लभे ।

वृषभाञ्जनकं नाम क्षेत्रं मे दुर्लभं महत् ॥ ३२ ।

तत्राभिषेकं यः कुर्यात्स देवैः सह मोदते ।

तत्र यो मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ३३ ।

अस्ति तालवनं नाम धेनुकासुररक्षितम् ।

मथुरापश्चिमे भागे अदूरादर्ज्योजनम् ॥ ३४ ।

तत्र कुण्डं स्वच्छजलं नीलोत्पलविभूषितम् ।

तत्र स्नानेन दानेन वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥ ३५ ।

अस्ति सम्पीठकं नाम अस्मिन् क्षेत्रे परं मम* ।

तत्र कुण्डं विशालाक्षि प्रसन्नसलिलं शुभम् ॥ ३६ ।

* (क), (ख) पुस्तकयोरत्र तीर्थस्थितिवर्णार्थितमिति पाठोऽस्ति, तत्र चातः परं चरण-
चतुष्टयं नास्ति ।

तत्र स्नानं च ये कुर्युरेकरात्रोषिता नराः ।
 अग्निष्टोमफलञ्चैव लभन्ते नात्र संशयः ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणात्मनो लोकं स गच्छति ॥ ३८ ।
 देवकीगर्भसम्भूतोऽ* वसुदेवगृहे शुभे ।
 तत्र पुण्येन हि मया रविराराधितः शुभः ।
 लब्धः प्राप्नो मया पुत्रो रूपवांसश्च गुणान्वितः ॥ ३९ ।
 तत्रैवं तु ततो दृष्टः पद्महस्तो दिवाकरः ।
 मासि भाद्रपदे देवि तिग्मतेजा विभावसुः ।
 सप्तम्यां कृष्णपक्षस्य रविस्तिष्ठति सर्वदा ॥ ४० ।
 तस्मिन्नहनि यः स्नानं कुर्यात्कुण्डे समाहितः ।
 न तस्य दुर्लभं लोके सर्वदाता दिवाकरः ॥ ४१ ।
 आदित्येऽहनि सम्प्राप्ते सप्तम्यान्तु वसुधरे ।
 नरो वाप्यथवा नारी प्राप्नोत्यविकलम्फलम् ॥ ४२ ।
 तत्रैव तु तपस्तप्तं राज्ञा शान्तनुना पुरा ।
 आदित्यन्तु पुरः स्थाप्य* प्राप्तो भीष्मोमहाबलः ॥ ४३ ।
 शान्तनुः प्राप्य तं पुत्रं गतोऽसौ हस्तिनापुरम् ।
 तत्र स्नानेन दानेन वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥ ४४ ।

इति बराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये सप्तपञ्चाशदधिक-

शततमोऽध्यायः ।

* देवकीगर्भसम्भूत इति पाठः सर्वत्र वर्तते, देवकीगर्भजातेन इति कृते तु सम्यक् भवति । † स्थापयित्वेति साधु ।

अष्टापञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

विंशतिर्योजनानान्तु माथुरं मम मण्डलम् ।
यत्र तत्र नरः स्नातोमुच्यते सर्व्वक्लिप्तिषैः ॥ १ ।
वर्षाकाले तु स्यातव्यं यत्र स्थानन्तु हर्षदम् ।
पुण्यात्पुण्यतरञ्चैव माथुरे मम मण्डले ॥ २ ।
सप्तद्वीपेषु तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।
मथुरायां गमिष्यन्ति प्रसुप्ते तु सदा मयि ॥ ३ ।
सुप्तोत्थितं तु दृष्ट्वा मां मथुरायां वसुन्धरे ।
ते नरा मां प्रपश्यन्ति सर्व्वकालं न संशयः ॥ ४ ।
सुप्तोत्थितन्तु वसुधे दृष्ट्वा मे मुखपङ्कजम् ।
सप्तजन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव मुच्यते ॥ ५ ।
मथुरावासिनी लोकाः सर्व्वे ते मुक्तिभाजनाः ॥ ६ ।
मथुरां समनुप्राप्य दृष्ट्वा देवन्तु केशवम् ।
स्नात्वा पुनस्तु कालिन्यां मम लोके महीयते ।
स तत्फलमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः ॥ ७ ।
प्रदक्षिणीकृतो येन मथुरायान्तु केशवः ।
प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥ ८ ।
घृतपूर्णेन पात्रेण समग्रेण च वाससा ।
केशवस्यायतो दत्त्वा दीपकन्तु वसुन्धरे ।
पञ्चयोजनविस्तारमायामं पञ्चविस्तरम् ।

दीपमालासमाकीर्णं विमानं सभते नरः ॥ ८।१० ।

सर्व्वकामसमृद्धं तदप्सरोगणसेवितम् ।

रम्यमालासमाकीर्णं भोगाक्यं सर्व्वकामिकम् ।

समारोहति वै नित्यं प्रभामण्डलमण्डितम् ॥ ११ ।

ये देवा ये च गन्धर्वाः सिद्धाश्चारणपन्नमाः ।

तं स्पृहन्ति सदा देवि पुण्यमस्ति कृतश्रुवि ॥ १२ ।

यदि कालान्तरे पुण्यं हीयतेऽस्य पुरा कृतम् ।

सतां पुण्यगृहे देवि जायते मानवो हि सः ॥ १३ ।

धैरस्युवाच ।

त्वेन हि रक्षते* देव कस्त्विदं पापनाशनम् ।

पशुभूतपिशाचैश्च रक्षोभूतविनायकैः ।

एवमादिभिराकृष्टन्तत्त्वेन फलदं भवेत् ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

मत्त्वेन ते न पश्यन्ति मत्प्रभावात्कदाचन ।

न विकुर्व्वन्ति ते दृष्ट्वा मत्पराणां हि देहिनाम् ॥ १५ ।

रक्षार्थं हि मया दत्ता दिक्पालास्तु वरानने ।

लोकपालास्तु चत्वारस्तीर्थं रक्षन्ति ये सदा ॥ १६ ।

पूर्वां रक्षति इन्द्रस्तु यमो रक्षति दक्षिणाम् ।

पश्चिमां रक्षते नित्यं वरुणः पाशभृत्स्त्रियम् ॥ १७ ।

उत्तरान्तु कुवेरस्तु महाबलपराक्रमः ।

मध्यान्तु रक्षते नित्यं गिरी देव उमापतिः ॥ १८ ।
 मथुरायां गृहं यन्तु प्रासादद्वयं नरः ।
 चतुर्भुजन्तु विघ्नेयो जीवन्मुक्ता न संग्रयः ॥ १९ ।
 मथुराया महाभागे कुण्डे च विमलोदके ।
 गम्भीरे सर्वदा देवि तिष्ठते च चतुर्भुजः ॥ २० ।
 तत्र मुञ्चेत यः प्राणाग्न्धान्कृत्वा वसुन्धरे ।
 वैष्णवं लोकमासाद्य क्रीडते स सुखादिव ॥ २१ ।
 तत्रैव तु सदाश्रयं कथ्यमानं मया शृणु ।
 यदुच्यते वै सुश्रोणि कुण्डे तु विमलोदके ॥ २२ ।
 हेमन्ते तु भवेच्छोणं शीतलङ्गीष्मके भवेत् ।
 तेजसा मम सुश्रोणि तुषारसदृशोपमम् ॥ २३ ।
 न वर्हते च वर्षासु ग्रीष्मे चापि न हीयते ।
 एतच्च महदाश्चर्यं तस्मिन्कुण्डे परं मम ॥ २४ ।
 पदे पदे तीर्थफलं मथुरायां वसुन्धरे ।
 तत्र तत्र नरः स्नातो मुच्यते सर्वपातकैः ॥ २५ ।
 वर्षासु स्थूलतीर्थेषु स्नातव्यन्तु प्रयत्नतः ।
 कूपे ऋदे देवखातेः गर्तेषु च नदीषु च ॥ २६ ।
 प्रवाहेषु च दिव्येषु नदीनां सङ्गमेषु च ।
 वर्षासु सर्वतः स्नायाद्यदीच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ २७ ।

* तिष्ठतीति साधु । + स्थलीतीर्थेति (क), (ख) । † ऋदे देवखाने-
 श्विति (ग) ।

अस्ति चेत् परं दिव्यं मुचुकुन्दन्तु नामतः ।
 मुचुकुन्दः स्वपितृव दानवासुरपातनः ॥ २८ ।
 तत्र कुण्डे नरः स्नात्वा प्राप्नोत्यभिमतं फलम् ।
 अथाऽत्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ २९ ।
 इहजन्मकृतं पापमन्यजन्मकृतञ्च यत् ।
 तत्सर्वं नश्यते शीघ्रङ्कीर्त्तनात्केशवस्य तु ॥ ३० ।
 किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैर्भक्तिर्यस्य जनार्दने ।
 नरके पाच्यमानस्य गतिर्देवि जनार्दनः ॥ ३१ ।
 कृत्वा प्रदक्षिणं दैवि विद्यामं कुरुते तु यः ।
 नारायणसमीपन्तु सोऽनन्तफलमश्नुते ॥ ३२ ।
 सुप्तोत्थितं हरिं दृष्ट्वा मथुरायां वसुन्धरे ।
 न तस्य पुनरावृत्तिर्जायते स चतुर्भुजः ॥ ३३ ।
 कुमुदस्य तु मासस्य नवम्यान्तु वसुन्धरे ।
 प्रदक्षिणीकृत्य वसुधां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३४ ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापथ गोघ्नो भग्नव्रतस्तथा ।
 मथुरान्तु परिक्रम्य पूतो भवति मानवः ॥ ३५ ।
 अष्टम्यां प्राप्य मथुरां दन्तधावनपूर्वकम् ।
 ब्रह्मचर्येण तां रात्रिङ्कृतसङ्कल्पमानसः ॥
 धौतवस्त्रस्तु सुस्नातो मौनव्रतपरायणः ।

* सर्वत्रैव एषः पाठो दृश्यते, परमत्र कन्दोदीपः । प्रदक्षिणीकृत्य धरामिति पाठे

न दोषः ।

प्रदक्षिणन्तु कुर्वीत सर्वपातकनाशनम्* ॥ ३६।३७ ।

प्रदक्षिणां क्रियमाणामन्योयः स्पृशते†‡ नरः ।

सर्वकामानवाप्नोति नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ ३८ ।

मथुरायां नरो गत्वा दृष्ट्वा देवं स्वयम्भवम् ।

प्रदक्षिणायां यत्पुण्यं तत्पुण्यं लभते नरः ॥ ३९ ।

देवस्याग्रे तु वसुधे कूपन्तु विमलोदकम् ।

पितरद्याभिनन्दन्ति पानीयं पिण्डमेव च ॥ ४० ।

चतुःसामुद्रिकं नाम त्रिलोकेषु च विश्रुतम्§ ।

तत्र स्नातो नरो भद्रे देवेश सह मोदते ।

तत्राऽय मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ४१ ।

इति वराहपुराणे मथुरातीर्थप्रादुर्भावा नाम

अष्टापञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ऊनपञ्च्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतं सुबहुशो देव तीर्थानां गुणविस्तरम् ।

प्रोच्यमानन्तु पुण्याख्यं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन* ॥ १ ।

* सर्वपातकगद्गर्थ इति (ग) । † प्रदक्षिणं हि कुर्वीणमिति साधु । ‡ स्पृशतेति साधु । § कूपं लोकेषु विश्रुतमिति (ग) ।

न दानैर्न तपोभिश्च न यज्ञैस्तादृशं फलम् ।
भूमेः प्रदक्षिणायाश्च यादृशं तीर्थसेवया ॥ २ ।
भुवश्च चतुरन्तायास्तीर्थप्रक्रमणं हरे ।
सर्व्वतीर्थाभिगमनमस्ति दुर्गतं नृणाम् ॥ ३ ।
अस्ति कश्चिदुपायोऽत्र येन सम्यगवाप्यते ।
प्रसादसुमुखो भूत्वा तत्सर्व्वं कथयस्व मे ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

भद्रे शृणु महत्पुण्यं पृथिव्यां सर्व्वतीदिशम् ।
परिक्रम्य यथाध्वानं प्रमाणगणितं शुभम्* ॥ ५ ।
भूम्याः परिक्रमे सम्यक् प्रमाणयोजनानि च ।
षष्टिकोटिसहस्राणि षष्टिकोटिशतानि च ॥ ६ ।
तीर्थान्येतानि देवाश्च तारकाश्च नभस्तले ।
गणितानि समस्तानि वायुना जगदायुषा ॥ ७ ।
ब्रह्मणा लोमशेनैव नारदेन ध्रुवेण च ।
जाम्बवतीशपुत्रेण रावणेन हनूमता ।
एतैरनेकधा देवैः ससागरवना मही ।
क्रमिता बलिना चैव बाह्यमण्डलरेखया ॥ ८ ।
अन्तरा भ्रमणेनैव सुग्रीवेण महात्मना ।
तथा च पूर्व्वं देवेन्द्रैः पञ्चभिः पाण्डुनन्दनैः ।
योगसिद्धैस्तथा कैश्चिन्मार्कण्डेयमुखैरपि ।

* परिक्रम्य यथाध्वानं पृथिव्यां सर्व्वतीदिशमिति कश्चिन्पाठः ।

क्रमिता न क्रमिष्यन्ति न पूर्वे नापरे जनाः ॥ १०।११

अल्पसत्त्वबलीपेतैः प्राणिभिश्चाल्पबुद्धिभिः ।

मनसाऽपि न शक्यन्ते गमनस्य च का कथा ॥ १२ ।

सप्तद्वीपे च तीर्थानां भ्रमणाद्यत्फलं भवेत् ।

प्राप्यते चाधिकं तस्मान्मथुरायाः परिक्रमे ॥ १३ ।

मथुरां समनुप्राप्य यस्तु कुर्यात्प्रदक्षिणम् ।

प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसन्धरा ॥ १४ ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सर्वकामानभीप्सुभिः ।

कर्त्तव्या मथुराम्प्राप्य नरैः सम्यक् प्रदक्षिणा ॥ १५ ।

धरण्युवाच ।

यथाविधानक्रमणं मथुरायामवाप्यते ।

प्रदक्षिणाफलं सम्यगनुक्रमविधिं वद ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

पुरा सप्तर्षिभिः पृष्टो ब्रह्मा लोकपितामहः ।

इदमेव पुरा प्रोक्तं यथा त्वं पृष्टवान्मम ॥ १७ ।

श्रुत्वा सर्वपुराणोक्तं तीर्थानुक्रमणं परम् ।

पृथिव्याश्चतुरन्तायास्तथा तद्वक्तुमुद्यतः ॥ १८ ।

सर्वदेवेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ।

सर्वदानेषु यन्प्राक्तमिष्टापूर्त्तेषु चैव हि ॥ १९ ।

यत्फलं लभ्यते विप्रास्तस्माच्छतगुणोत्तरम् ।

प्रक्रमान्मथुरायाम् सत्यमेतद्वदामि वः ॥ २० ।

इत्युक्त्वा ऋषयो जग्मुरभिवाद्य स्वयम्भुवम् ।

आमृत्य मथुरां देवीमाश्रमांश्चक्रतुर्द्विजाः ।
 ध्रुवेण सहिता आसङ्कामयानास्तु तद्दिनम् ॥ २१ ।
 कुमुदस्य तु मरुसस्य नवम्यां शुक्लपक्षके ।
 मथुरोपक्रमं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २२ ।

इति बराहपुराणे मथुरामाहात्म्यं नाम

*ऊनषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

बराह उवाच ।

अष्टम्यां मथुरां प्राप्य कार्तिकस्यासिते नरः ।
 स्नात्वा विश्रान्तितीर्थे तु पितृदेवार्चने रतः ॥ १ ।
 विश्रान्तिदर्शनं कृत्वा दीर्घविष्णुञ्च केशवम् ।
 प्रदक्षिणायाः सम्यग्वै फलमाप्नोति मानवः ॥ २ ।
 उपवासरतः सम्यगल्पमेध्याशनोऽथवा ।
 दन्तकाष्ठञ्च सायाह्ने कृत्वा शुद्धार्थमात्मनः ॥ ३ ।
 ब्रह्मचर्येण तां रात्रिं कृत्वा सङ्कल्पमानसः ।
 धौतवस्त्रेण सुस्नातो मौनव्रतपरायणः ॥ ४ ।
 तिलाक्षतकुशान् गृह्य* पितृदेवार्थमुद्यतः ।

* चरतुरिति (क), (ख), अत्र वयमपि आर्षम्, चक्रुषेर्वा साधु ।

* गृहीतेति साधु ।

दीपहस्तो वनङ्गत्वा श्रान्तो विश्रान्तिजागरे ॥ ५ ।
 यथानुक्रमणस्तैश्च ध्रुवादौर्ऋषिभिः कृतम् ।
 एवं परम्परायातं क्रमणीयं नरोत्तमैः ॥ ६ ।
 प्रदक्षिणावर्त्तमानो नरो भक्तिसमन्वितः ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति हयमेधफलं लभेत्* ॥ ७ ।
 एवं जागरणं कृत्वा नवम्यां नियतः शुचिः ।
 ब्रह्मै मुहूर्त्तं सम्प्राप्ते ततो यात्रामुपक्रमेत्† ॥ ८ ।
 तथा प्रारभयेद्यात्रां यावन्नोदयते‡ रविः ॥ ९ ।
 प्रातःस्नानं तथा कुर्यात्तीर्थं दक्षिणकोटिके ।
 प्रक्षाल्य पादावाचम्य हनूमन्तं प्रसादयेत् ॥ १० ।
 सर्वमङ्गलमाङ्गल्यं कुमारं ब्रह्मचारिणम् ।
 विज्ञाप्य सिद्धिकर्त्तारं यात्रासिद्धिप्रदायकम् ।
 यस्य संस्मरणादेव सर्वं नश्यन्त्युपद्रवाः ॥ ११ ।
 यथा रामस्य यात्रायां सिद्धिस्ते सुप्रतिष्ठिता ।
 तथा परिभ्रमन्नेऽद्य भवान्सिद्धिप्रदो भव ॥ १२ ।
 इति विज्ञाप्य विधिवद्धनूमन्तं गणेश्वरम् ।
 दीपपुष्पोपहारैस्तु पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥ १३ ।
 तथैव पद्मनाभस्तु दीर्घविष्णुं भयापहम् ।
 विज्ञाप्य सिद्धिकर्त्तारं देव्यश्च§ तदनन्तरम् ।
 दृष्ट्वा वसुमतीं देवीं तथैव ह्यपराजिताम् ।

* लभेति साधु । † उपक्रमेति साधु । ‡ उदयतीति साधु । § देवीरिति
 साधु, एवं परत्र गृहदेवीः, वासुदेवीरिति साधु ।

पायुधागारसंस्थाञ्च नृणां सर्वभयापहाम् ॥
 कंसवासनिकां तद्वदौघसेनाञ्च* चर्चिकाम् ।
 वधूटीञ्च तथा देवि† दानवक्षयकारिणीम् ।
 जयदां देवतानाञ्च मातरो‡ देवपूजिताः ।
 गृहदेव्योवास्तुदेव्यो दृष्ट्वानुज्ञाप्य निर्गमेत्§ ॥ १४।१५।१६।१७।
 मौनव्रतधरो गच्छेद्यावद्विणकीटिके ।
 प्राप्य स्नात्वा पितॄस्तर्प्य॥ दृष्ट्वा देवं प्रणम्य च ।
 नत्वा गच्छेद्विष्णुवासां देवि॥ कृष्णसुपूजिताम् ॥ १८ ।
 बालक्रीडनरूपाणि कृतानि सह गोपकैः ।
 यानि तीर्थानि तान्येव स्थापितानि महर्षिभिः ।
 स्थातिङ्गतानि सर्वाणि सर्वपापहराणि च ॥ १९ ।
 वत्सयुत्रं ततो गच्छेत्सर्वपापहरं परम् ।
 अर्कस्थलं** वीरस्थलं कुशस्थलमनन्तरम् ॥ २० ।
 पुण्यस्थलं महास्थलं महापापविनाशनम्†† ।
 पञ्चस्थलानि तत्रैव सर्वपापहराणि च ॥
 येषां तु दर्शनादेव ब्रह्मणा सह मोदते ।
 शिवं सिद्धमुखं दृष्ट्वा स्थलानां फलमाप्नुयात् ॥ २१।२२ ।
 हयमुक्तिं ततो गच्छेत्सिन्दूरं ससहायकम् ।
 श्रूयते चात्र ऋषिभिर्गाथा गीता पुरातनाः‡‡ ॥ २३ ।

* औघसेनौन्विति (ग) । † तथा देवीमिति (ग) । ‡ मातुरिति साधु ।

§ निर्गच्छेदिति साधु । ॥ तर्पयित्वेति साधु । ॥ देवीमिति (ग) । ** अर्कस्थलमिति (क), (ख) । †† महापातकनाशनमिति (ग) । ‡‡ पुरातनीति साधु ।

अश्वारुढेन तेनैव यच्चैयं समनुस्थिता ।
 अश्वीमुक्तिं गतस्तत्र सहायसहितः सुखम् ॥ २४ ।
 राजपुत्रः स्थितस्तत्र यानयात्रा न मुक्तिदा ।
 तस्माद्यानैव यात्रा च न कर्त्तव्या फलेच्छया ॥ २५ ।
 तस्मिंस्तीर्थे तु तं दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ।
 कुण्डं शिवस्य विख्यातं तत्र स्नानफलं महत् ॥ २६ ।
 मल्लिकादर्शनकृत्वा कृष्णस्य जयदं शुभम् ।
 ततः कदम्बखण्डस्य गमनात्किङ्किमाप्नुयात् ॥ २७ ।
 चर्चिका योगिनी तत्र योगिनीपरिवारिता ।
 कृष्णस्य रक्षणार्थं हि स्थिता सा दक्षिणां दिशम् ॥ २८ ।
 अस्पृश्या चास्पृशा चैव मातरौ लोकपूजितौ* ।
 बालानां दर्शनं ताभ्यां महारक्षाङ्करिष्यति ॥ २९ ।
 वर्षखातं ततो गत्वा कुण्डं पापहरम्परम् ।
 गत्वा स्नात्वा पितृस्तर्प्य† सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३० ।
 चैत्रपालं ततो गत्वा शिवं भूतेश्वरं हरम् ।
 मथुराक्रमणं तस्य जायते सफलं तथा ॥ ३१ ।
 कृष्णक्रीडासेतुबन्धं महापातकनाशनम् ।
 बालानां क्रीडनार्थं च कृत्वा देवोगदाधरः ।
 गोपकैः सहितस्तत्र क्षणमेकं दिने दिने ।
 तत्रैव रमणार्थं हि नित्यकालं स गच्छति ॥ ३२।३३ ।

बलिङ्गदक्ष* तत्रैव जलक्रीडाकृतं शुभम् ।
 यस्य सन्दर्शनादेव सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३४ ।
 ततः परञ्च कृष्णेन कुक्कुटैः क्रीडनङ्कृतम् ।
 यस्य दर्शनमात्रेण चण्डोऽपि गतिमाप्नुयात् ॥ ३५ ।
 स्तम्भोच्चयं सुशिखरं सौरभैः ससुगन्धिभिः ।
 भूषितं पूजितं तत्र कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ ३६ ।
 तस्य प्रदक्षिणङ्कृत्वा परिपूज्य प्रयत्नतः ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं व्रजेत्तु सः† ॥ ३७ ।
 वसुदेवेन देवक्यां गर्भस्य रक्षणाय च‡ ॥
 कृतमेकान्तशयनं महापातकनाशनम् ॥ ३८ ।
 ततो नारायणस्थानं प्रविशेन्मुक्तिहेतवे ।
 परिक्रम्य ततो देवान्नारायणपुरोगमान् ॥ ३९ ।
 दृष्ट्वा ततः सुविज्ञाप्य गणं विधिविनायकम् ।
 कुञ्जिकां वामनाच्चैव ब्राह्मण्यौ कृष्णपालिते ॥ ४० ।
 अनुज्ञाय ततः स्थानं द्रष्टुर्ज्ञेयं शिवम् ।
 दृष्ट्वा मात्रेण तत्रैव यात्राफलमवाप्यते ॥ ४१ ।
 महाविद्येश्वरी देवी आरक्षं पापकं हरेत्§ ।
 रक्षणार्थं हि क्षेत्रस्य यात्रायाः सिद्धिदां वृणाम् ।
 प्रभामल्लीच॥ तत्रैव दृष्ट्वा कामानवाप्नुयात् ॥ ४२ ।

* बालङ्गदक्षमिति (क), (ख) । † व्रजेन्नर इति (ग) । ‡ गर्भसंरक्षणाय चेति (ग) ।

§ आरक्षं परमं हरेरिति (ग) । ॥ प्रभालक्ष्मिमिति (ग) ।

महाविद्येश्वरी देवी कृष्णरक्षार्थमुद्यता ।

नित्यं सन्निहिता तत्र सिद्धिदा पापनाशिनी ॥ ४३ ।

कृष्णेन बलभद्रेण गोपैः कंसं जिवांसुभिः ।

सङ्केतकङ्कतं तत्र मन्त्रनिश्चयकारकम् ॥ ४४ ।

तदा संकेतकैः सा च सिद्धा देवी प्रतिष्ठिता ।

सिद्धिप्रदा भोगदा च तेन सिद्धेश्वरी स्मृता ।

सङ्केतकेश्वरीञ्चैव दृष्ट्वा सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४५ ।

तत्र कुण्डं स्वच्छजलं महापातकनाशनम् ॥ ४६ ।

ततो दृष्ट्वा महादेवं गोकर्णेश्वरनामतः ।

यस्य दर्शनमात्रेण सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४७ ।

सरस्वतीं नदीं दृष्ट्वा ततो भद्राणि पश्यति ।

विघ्नराजं ततो गच्छेद्दण्डं विघ्ननायकम् ।

सर्व्वसिद्धिप्रदं रम्यं दर्शनाच्च फलं लभेत् ॥ ४८ ।

गङ्गा साध्वी च तत्रैव महापातकनाशिनी ।

दृष्ट्वा स्पृष्ट्वा तथा ध्यात्वा सर्व्वकामान् समश्नुते ॥ ४९ ।

महादेवमुखाकारं नाम्ना रुद्रमहालयम् ।

क्षेत्रपतं परं दृष्ट्वा क्षेत्रवासफलं लभेत् ।

तस्मादुत्तरकोटिञ्च दृष्ट्वा देवङ्गणेश्वरम् ॥ ५० ।

द्यूतक्रीडा भगवता कृता गोपजनैः सह ।

नानावहासरूपेण जिता गोप्यो धनानि च ॥ ५१ ।

गोपैरानीय तथैव कृष्णाय च निवेदिताः ।

गोपालकृष्णगमनं महापातकनाशनम् ॥ ५२ ।

समंस्तं बालचरितं भ्रमणं च यथासुखम् ।
 कृतं तत्र यथारूपं यद्रूपञ्च यथा तथा ।
 ऋषिभिः सेवितं ध्यातं विष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ ५३ ।
 ततो गच्छेन्महातीर्थं विमलं यमुनान्धसि ।
 स्नात्वा पीत्वा पितृस्तर्प्य नाम्ना रुद्रमहालयम् ।
 गार्ग्यतीर्थं महापुण्ये नरस्तत्र तथा क्रमेत्* ॥ ५४ ।
 भद्रेश्वरे महातीर्थं सोमतीर्थं तथैव च ।
 स्नात्वा सोमेश्वरं देवं दृष्ट्वा यात्राफलं लभेत् ॥ ५५ ।
 सरस्वत्याः सङ्गमे* च देवर्षिपितृमानवान् ।
 सन्तर्प्य विधिवद्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५६ ।
 घण्टाभरणके तद्वत्तथा गरुडकेशवे ।
 धारालोपनके तद्वदैकुण्ठे खण्डवेलके ॥ ५७ ।
 मन्दाकिन्याः संयमने असिकुण्डे तथैव च ।
 गोपानां तीर्थके चैव तथैव मुक्तिकेश्वरे ॥ ५८ ।
 वेल्लगुरुडे चैव महापातकनाशने ।
 तीर्थान्येतानि पुण्यानि यथा विश्रान्तिसंज्ञकम् ॥ ५९ ।
 एषु तीर्थेषु क्रमितो भक्तिमांश्च जितेन्द्रियः ।
 देवान् पितृन्समभ्यर्च्य ततो देवं प्रसादयेत् ॥ ६० ।
 अविमुक्तेश देवेश सप्तर्षिभिरनुष्टुत ।
 मथुराक्रमणीयं मे सफलं स्यात्तवाज्ञया ॥ ६१ ।
 इत्थिवं देवदेवेशं विज्ञाय क्षेत्रपं शिवम् ।

विश्रान्तिसंज्ञके ज्ञानकृत्वा च पिबतर्पणम् ॥ ६२ ।

गतश्चमम्परिक्रम्य सुत्वा दृष्ट्वा प्रणम्य च ।

सुमङ्गलां ततो गच्छेद्यात्रासिद्धिं प्रसादयेत् ॥ ६३ ।

सर्वमङ्गलमङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।

यात्रेयं त्वत्प्रसादेन सफला मे भवत्विति ॥ ६४ ।

पिप्पलादेश्वरं देवं पिप्पलादेन पूजितम् ।

विश्रान्तस्तु परिक्रम्य त्रातस्तत्र महातपाः ॥ ६५ ।

उपलिप्य ततस्तस्य शीर्षोपरि महच्छिवम् ।

स्नानान्ना विंशतं स्थाप्य* तदा यात्राफलं लभेत् ॥ ६६

कर्कोटकं तथा नागं महादुष्टनिवारणम् ।

दृष्ट्वा गच्छेत्ततो देवीं या कृष्णेन विनिर्मिता ॥ ६७ ।

कंसभेदं प्रथमतः श्रुतं यत्र कुमन्वितम् ।

सुखवासञ्च वरदङ्गणस्याक्लिष्टकर्मणः ।

सुखासीनञ्च तत्रैव स्थापितं शकुनाय वै ॥ ६८ ।

स्नानुकूलो स्वरोयत्र प्रवेशे दक्षिणः स्वनः ।

ध्याता स्वभावे कृष्णेन स्वसा सातिसुखप्रदा ॥ ६९ ।

भयार्त्तेन च कृष्णेन ध्याता देवी च चण्डिका ।

स्थापिता सिद्धिदा तत्र नान्ना चार्त्तिहरा ततः ।

दृष्ट्वा सर्वार्त्तिहरणं यस्या देव्या सुखी नरः ॥ ७० ।

अग्रोत्तरं शुभतरं शकुनार्थञ्च याचतः ।

कृष्णस्य कंसघातार्थं सम्भूता सा तथोत्तरे ॥ ७१ ।

तां दृष्ट्वा मनुजः कामान्सर्वा निष्ठानवाप्नुते ॥ ७२ ।
 वज्राननं ततो ध्यात्वा कृष्णो मङ्गजिघांसया ।
 निहत्य मङ्गान् पद्मादि वज्राननमकल्पयत् ।
 वाञ्छितार्थफलञ्चक्रे कृष्णेनास्य मनोरथान् ॥ ७३ ।
 यस्यै यस्यै देवतायै तस्यै तस्यै ददौ मखम् ।
 उपयाचितन्तु माङ्गल्यं सर्वपापहरं शुभम् ॥ ७४ ।
 कृष्णस्य बालचरितं महापातकनाशनम् ।
 सूर्यं तं वरदं देवं माथुराणां कुलेश्वरम् ।
 दृष्ट्वा तत्रैव दानञ्च दत्त्वा यात्रां समापयेत् ॥ ७५ ।
 एवं प्रदक्षिणहृत्वा नवम्यां शुक्लकीमुदे ।
 सर्व्वं कुलं समादाय विष्णुलोके महीयते ॥ ७६ ।
 क्रमतः पदविन्यासाद्यावन्तः सर्व्वतोदिशः ।
 तावतः कुलसम्भूताः सूर्य्ये तिष्ठन्ति शाश्वते ॥ ७७ ।
 ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च चौरा भग्नव्रताश्च ये ।
 अगम्यागमने शीलाः क्षेत्रदारापहारकाः ।
 मथुराक्रमणहृत्वा विपाप्मानो भवन्ति ते ॥ ७८ ।
 अन्यदेशागतो दूरात्यरिभ्रमति यो नरः ।
 तस्य सन्दर्शनादन्ये पूताः स्युर्विगतामयाः ॥ ७९ ।
 श्रुतं यैश्च विदूरस्थैः कृतयात्रं नरं नरैः ।
 सर्व्वपापविनिर्मुक्तास्ते यान्ति परमम्पदम् ॥ ८० ।

इति वराहपुराणे मथुरापरिक्रमप्रादुर्भावे

●षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

ये धर्मविमुखा मूढाः सर्वज्ञानविवर्जिताः ।

का गतिः कृष्ण तेषां हि विदिता नरके सुरैः ॥ १ ।

अभुक्ता नारकं दुःखं सुकृतैः पश्यदैर्नृणाम् ।

प्रयान्ति कर्मणा येन तमुपायं ब्रवीहि मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

सर्वधर्मविहीनानां पुरुषाणां दुरात्मनाम् ।

नरकार्त्तिहरा देवी मथुरा पापघातिनी ॥ ३ ।

मथुरावासिनो ये च तीर्थानाञ्चापसेवकाः ।

वनानां दर्शको वाथ मथुराक्रमकोऽपि वा ॥

एषां मध्ये कृतं यैश्च एकञ्च शतमीजसा ।

न ते नरकभोक्तारः स्वर्गभाजो भवन्ति ते ॥ ४।५ ।

प्रथमं मधुवनं नाम द्वितीयं तालमेव च ।

वनं कुन्दवनञ्चैव तृतीयं वनमुत्तमम् ॥ ६ ।

चतुर्थं काम्यकवनं वनानां वनमुत्तमम् ।

पञ्चमम्बहुवनं नाम षष्ठं भद्रवनं स्मृतम् ॥ ७ ।

सप्तमन्तु वनं भूमे खादिरं लोकविश्रुतम् ।

महावनं चाष्टमन्तु सदैव च मम प्रियम् ॥ ८ ।

लोहार्गलवनं नाम नवमं पातकापहम् ।

वनं विल्ववनं नाम दशमं देवपूजितम् ॥ ९ ।

एकादशन्तु भाण्डीरं हादयं हृन्दावनम्* ।
 एतानि ये प्रपश्यन्ति न ते नरकभोगिनः ॥ १० ।
 यथाक्रमेण ये यात्रां वनानाञ्च जितेन्द्रियाः ।
 करिष्यन्ति वरारोहे इन्द्रलोकं व्रजन्ति ते ॥ ११ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये देववनप्रभावी नाम

एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्र वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
 चक्रतीर्थे पुरा वृत्तं मथुरायां तथोत्तरे ॥ १ ।
 महागृहोदयं नाम जम्बूद्वीपस्य भूषणम् ।
 तस्मिन् पुरवरे दिव्ये ब्राह्मणो वसते* शुभे ॥ २ ।
 कन्यां सपुत्रमादाय ब्राह्मणो वेदपारगः ।
 शालिग्रामं महापुण्यमगच्छद्ब्राह्मणोत्तमः ॥ ३ ।
 तत्रासौ वासमकरोत्पुण्यसेवी जितेन्द्रियः ।
 तीर्थसेवी च स्नायी च† देवतादर्शने रतः ॥ ४ ।

* हृन्दावनमिति (क), (ख), तत्र हृन्दीदीपः ।

* वसतीति साधुः । † तीर्थसेवी स्नानपर इति (ग) ।

तत्र सिद्धेन संजातो ब्राह्मणस्याभवत्तदा ।
 स सिद्धो वसते नित्यं कल्पग्रामे च सर्व्वदा ।
 गच्छतेः सर्व्वकालन्तु शालिग्रामे वसुन्धरे ॥ ५ ।
 स तेन सह सङ्गत्य कान्यकुब्जनिवासिना ।
 कल्पग्रामविभूतिञ्च नित्यकालमवर्णयत् ॥ ६ ।
 कल्पग्रामविभूतिञ्च श्रुत्वा स मुनिसत्तमः ।
 गमने बुद्धिरुत्पन्ना ततः सिद्धमयाचत ॥ ७ ।
 मित्रत्वं वर्त्तते सिद्ध नयस्त्रात्मनिवेशने ।
 ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा सिद्धो वचनमब्रवीत् ॥ ८ ।
 तत्र सिद्धा हि गच्छन्ति ते न तत्र गतिर्भवेत् ।
 प्रार्थनाद्ब्रूयादभन्तु शृणु वै ब्राह्मणात्तम ॥ ९ ।
 आत्मयोगबलेनैव चलिष्यामि सपुत्रकः ।
 दक्षिणे तु करे गृह्य ब्राह्मणं वेदपारगम् ।
 वामे च तु करे गृह्य तस्य पुत्रं महामतिम् ।
 उत्पपात तदा सिद्धो गृहीत्वा ब्राह्मणात्तमौ ॥ १० ।
 कल्पग्रामे तु तौ मुक्तौ पितापुत्रौ वसुन्धरे ।
 तत्र तौ वसतो नित्यं कल्पग्रामे द्विजात्तमौ ॥ ११ ।
 तत्र कालेन महता रुग्देहे चाभवत्तदा ।
 रुजा तु पीड्यमानः स दशमीञ्च दशाङ्गतः ॥ १२ ।
 मर्त्तुकामो द्विजवरो निरीक्ष्य सुतमुत्तमम् ।
 उवाच पुत्रं धर्म्मात्मा मरणे समुपस्थिते ।

गङ्गातीरे च मां पुत्रं नय त्वं मा विलम्बय ॥ १३ ।
 तेन पुत्रेण नीतोऽसौ गङ्गातीरे महामुनिः ।
 रुरोद पुत्रस्तु तदा पितृस्नेहसमन्वितः ॥ १४ ।
 वेदाध्ययनशीलः स पितृभक्त्या निर्यन्वितः ।
 वसतस्तस्य वै तत्र कालोजातो महामतेः ॥ १५ ।
 कल्पग्रामे तदा मित्रस्तस्य कन्या सुमध्यमा ।
 वरमन्वेषयन्ती सा न प्राप्तस्तु तथा मतः ॥ १६ ।
 कदाचिद्देवयोगिन कान्यकुब्जनिवासिनः ।
 गृहे प्रविष्टो विप्रः स भोजनार्थं महामतिः ॥ १७ ।
 पृष्टोऽसौ ब्राह्मणा भद्रे क्व भवांस्त्वमिहागतः ।
 स सर्वं कथयामास यथावृत्तं दृढव्रतः ॥ १८ ।
 दिव्यज्ञानेन तं ज्ञात्वा पूजयामास तं द्विजः ।
 पूजयित्वा यथान्यायङ्गन्यां तस्मै ददौ तदा ॥ १९ ।
 श्वशुरस्य गृहे नित्यं भोजनं कुरुते द्विजः ।
 वसतं पितृसान्निध्ये प्रतिचारी स पुत्रकः ॥ २० ।
 काले भगवतस्तस्य अतिक्षीणः पिता तदा ।
 तं दृष्ट्वा क्षीणतां प्राप्तं श्वशुरं पर्यपृच्छत ॥ २१ ।
 स्वामिन्पितुर्मे मरणं भविष्यति वदस्व माम् ।
 जामातृवचनं श्रुत्वा प्रहस्य श्वशुरोऽब्रवीत् ॥ २२ ।
 शूद्रान्नं भक्षितं तेन नित्यकालं द्विजोत्तम ।
 तस्य चाहारदोषेण मृत्युर्दूरङ्गतः पितुः ॥ २३ ।
 पादयोर्विद्युते तच्च शूद्रान्नञ्च पितुस्तव ।

जान्तीरुर्ध्वं न विद्येत शूद्रान्नञ्च द्विजोत्तम ।
 शूद्राद्वेन विहीनस्य तस्य मृत्युर्भविष्यति ॥ २४ ।
 श्वशुरस्य तु वचनं पितुरग्रे न्यवेदयत् ।
 तस्य पुत्रस्य वचनं श्रुत्वात्मानं विगर्हयत्* ॥ २५ ।
 ततः प्रभाते विमले उदिते च दिवाकरे ।
 पितुः समीपात्स गतः श्वशुरस्य निवेशनम् ॥ २६ ।
 गते पुत्रे पिता तस्य रुजा अत्यन्तपीडितः ।
 दुःखेन पीडितः चीर्णो मर्त्तुकामो द्विजोत्तमः ।
 गङ्गातीरात्समुत्तिष्ठन्दिशः सर्वा विलोकयन् ।
 सन्निधावुपलं दृष्ट्वा गृहीतं तेन तत्पदा ॥ २७ ।
 चूर्णयामास तौ पादौ पीडया मांहितोद्विजः ।
 ततः प्राणान् परित्यज्य गताऽसौ कालवर्त्तनम् ॥ २८ ।
 स्नात्वा भुक्त्वा ततो गत्वा प्रेक्ष्य तं पितरं मृतम् ।
 गतसंज्ञञ्च पितरं दृष्ट्वा स रुरुदे भृशम् ॥ २९ ।
 रुदित्वा सुचिरङ्गालं शास्त्रं दृष्ट्वा व्यचिन्तयत् ।
 संस्कारयोग्यता नास्ति इत्येव पुनरब्रवीत् ॥ ३० ।
 सर्पशृङ्गिहतानाञ्च दंष्ट्रिविप्रहतस्य च ।
 आत्मनस्त्यागिनश्चैव आपस्तम्बाऽब्रवीदिदम् ॥ ३१ ।
 आत्मघाती नरः पापो नरके पच्यते चिरम् ।
 प्रायश्चित्तं विधीयीत न दद्याच्चोदकक्रियाम् ।
 अहो देवं सुबलवर्त्यारूपन्तु निरर्थकम् ॥ ३२ ।

तस्य पुत्त्रो महाभागे गतः श्वशुरमन्दिरम् ।
 तं दृष्ट्वा श्वशुरोदीनमिदं वचनमब्रवीत् ।
 ब्रह्महत्या तु ते जाता गच्छ त्वञ्च यथेष्टितम् ॥ ३४ ।
 श्वशुरस्य वचः श्रुत्वा जामाता वाक्यमब्रवीत् ।
 न मया ब्राह्मणवधः कदाचिदपि कारितः ।
 केन दापेण मे सिद्धं ब्रह्महत्याफलं महत् ॥ ३५ ।
 जामातुर्वचनं श्रुत्वा श्वशुरोवाक्यमब्रवीत् ।
 पितृस्त्वया वर्धोपायोविनिर्द्दिष्टश्च पुत्त्रक ।
 तेन दापेण विप्रपै ब्रह्महत्याफलं तव ॥ ३६ ।
 आसन्नशयनाच्चैनं भोजनात्कथनादिषु ।
 संवत्सरेण पतति पतितेन सहाचरन् ।
 तस्मान्मम गृहे नास्ति वासस्ते हि द्विजोत्तम ॥ ३७ ।
 श्वशुरस्य वचः श्रुत्वा जामाता वाक्यमब्रवीत् ।
 किं मया वद कर्त्तव्यं त्वया त्यक्तेन सुव्रत ॥ ३८ ।
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।
 कल्पग्रामम्परित्यज्य मथुरां याहि सुव्रत ।
 नान्यत्र तव संशुद्धिः कदाचित्पितृघातिनः ॥ ३९ ।
 कल्पग्रामं परित्यज्य तत्क्षणादेव निःसृतः ।
 ततः कालेन महता सम्प्राप्तो मथुरां पुरीम् ।
 ब्राह्मणेभ्यो वहिःस्थाने नित्यन्तु वसते द्विजः ॥ ४० ।
 कन्यापुरनिवासी तु कुशिकोऽथ नराधिपः ।
 तस्य सत्रं नित्यकालं मथुरायां प्रवर्त्तते ॥ ४१ ।

द्वे सहस्रे तु विप्राणां तस्य सत्रे च भुञ्जते ।
 ब्राह्मणानां सदोच्छिष्टं ततश्चोदरते तु सः ॥ ४२ ।
 चक्रतीर्थं समासाद्य स्नानं स कुरुते सदा ।
 न भिक्षां कुरुते तत्र भोजनार्थं न गच्छति ॥ ४३ ।
 ततः कालेन महता चिन्ताभूच्छशुरस्य च ।
 दिव्यज्ञानेन तत्सर्वं ज्ञात्वा जामातृचेष्टितम् ।
 स्वां सुतां चोदयामास गच्छ तां मथुरां पुरीम् ।
 भोजनं गृह्य तत्रैव गच्छ त्वं भर्तृसन्निधौ ॥ ४४ ।
 दिव्यज्ञानेन च तदा नित्यं सा भर्तृसन्निधौ ।
 दिने दिने गच्छति सा भर्तृभोजनकारणात् ।
 दिवसस्यावमाने तु भोजनं गृह्य गच्छति ॥ ४५ ।
 भोजनं कुरुते नित्यं प्रियादत्तं वसुन्धरे ।
 पात्रं निःक्षिप्य कुण्डे तु सत्रे वसति सर्व्वदा ॥ ४६ ।
 एवं निवसतस्तस्य वर्षार्द्धान्तु गतं तदा ।
 ततः कालेन महता तैः पृष्टः स द्विजोत्तमः ।
 कुत्र सन्तिष्ठसे नित्यं भोजनं कुरुषे कुतः ॥ ४७ ।
 कथयामास वृत्तान्तं तं सर्व्वज्ञात्मनो हि सः ।
 ते श्रुत्वा ब्राह्मणाः सर्व्वे एकीभूता वसुन्धरे ।
 इदमूचुस्ततो विप्राः शुद्धोऽसीति द्विजम्प्रति ॥ ४८ ।
 चक्रतीर्थप्रभावेण पापान्मुक्तः सनातनः ।
 अस्माकं वचनाच्चैव पुनः सिद्धोऽसि वै द्विज ॥ ४९ ।
 ब्राह्मणानां वचः श्रुत्वा स द्विजो हृष्टमानसः ।

स्नानार्थन्तु ततः स्थानाच्चक्रतीर्थं समागतः ॥ ५० ।
 गते तस्मिंस्तस्य भार्या भिक्षामादाय चागता ।
 सा तु हृष्टेन मनसा भर्तारं वाक्यमब्रवीत् ।
 भोजनं कुरु मे दत्तं हृत्या लक्ष्यामि ते गता ॥ ५१ ।
 प्रियावचनमाकर्ण्य भर्ता वचनमब्रवीत् ।
 पुनराभाषितं भद्रे* यदिदभाषितं त्वया ॥ ५२ ।
 भर्तुर्वचनमाकर्ण्य पत्नी वचनमब्रवीत् ।
 न त्वं सभाषितः पूर्वं ब्रह्महत्यासमन्वितः ।
 चक्रतीर्थप्रभावेण मुक्तोऽसि द्विजसत्तम ॥ ५३ ।
 उत्तिष्ठ कान्त गच्छाव कल्पग्रामं सुशोभितम् ।
 तया सावर्णे जगामाथ कल्पग्रामं द्विजोत्तमः ॥ ५४ ।
 भद्रेश्वरनिमित्तं हि द्रव्यञ्च कथितं शुभम् ।
 नित्यञ्च भुञ्जते यत्र पात्रं द्रव्यसमर्पितम् ।
 दृष्ट्वा भद्रेश्वरे देवं चक्रतीर्थे फलं लभेत् ॥ ५५ ।
 कल्पग्रामाच्छतगुणं चक्रतीर्थं वसुन्धरे ।
 अहीरात्रोपवासेन मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ५६ ।
 कल्पग्रामेण किं तस्य वाराणस्याञ्च वा शुभे ।
 मथुरान्तु समासाद्य यः कश्चिन्म्रियते भुवि ।
 अपि कीटः पतङ्गी वा जायते स चतुर्भुजः ॥ ५७ ।

इति बराहपुराणे चक्रतीर्थप्रभावी नाम

द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* पुनराभाष्यतां भद्रे इति कृते तु सव्यगर्थेसङ्गतिर्भवति । + भवेदिति (क.), (ख) ।

चयःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
वैकुण्ठतीर्थमासाद्य यहत्तं हि पुरातनम् ॥ १ ।
मिथिलायांः पुरी रम्या जनकेन च पालिता ।
मिथिलावासिनो लोकास्तोर्थयात्रां समागताः ॥ २ ।
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राद्यापि वसुन्धरे ।
स्नात्वा सौकरवे तीर्थे आयाता मथुरां पुरीम् ॥ ३ ।
तेषाञ्च भक्तिरुत्पन्ना मथुराम्प्रति सुन्दरि ।
वैकुण्ठतीर्थमासाद्य सर्वे ते मनुजाः स्थिताः ॥ ४ ।
तेषान्तु ब्राह्मणः कश्चिद्ब्रह्महत्यासु चिह्नितः ।
रुधिरस्य हि धारा च स्रवन्ती तस्य हस्ततः ॥ ५ ।
प्रत्यक्षा दृश्यते सर्वैर्ब्रह्महत्यास्वरूपिणी ।
सर्वतीर्थप्रुतस्यापि ब्राह्मणस्य हि सा तदा ॥ ६ ।
न गता पूर्वमेवासीद्द्वैकुण्ठे स्नानमाचरत् ।
न सा वै दृश्यते धारा ततस्ते विस्मयङ्गताः ॥ ७ ।
किमेतत्किमिति प्राहुर्धारां प्रति वसुन्धरे ।
देवोब्राह्मणरूपेण लोकान्सर्वान् हि पृच्छति ॥ ८ ।
केन कारणदोषेण धारा त्यक्ता गता द्विजम् ।
तत्सर्वं कथयामासुर्ब्राह्मणस्य विचेष्टितम् ॥ ९ ।

मिथिला या पुरीति (ग) ।

वैकुण्ठे तु* निमज्जोऽयं ब्रह्महत्या गता ततः ।
 विष्णयो नात्र कर्त्तव्यस्तीर्थस्येदं महत्फलम् ॥ १० ।
 इत्युक्तस्तेर्देवदेवस्तत्रैवान्तरधीयत ।
 एषः प्रभावस्तीर्थस्य वैकुण्ठस्य वसुन्धरे ॥ ११ ।
 वैकुण्ठतीर्थे यः स्नाति मुच्यते सर्वपातकैः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १२ ।

सूत उवाच† ।

पुनरन्यत्रषष्ट्यामि असिकुण्डेऽतिपुण्यदे ।
 नाम्ना गन्धर्व्वकुण्डन्तु तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् ॥ १३ ।
 तत्र स्नातो नरो देवि गन्धर्व्वैः सह मोदते ।
 तत्र यो मुच्यते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ १४ ।
 विंशतिर्योजनानान्तु माथुरं मम मण्डलम् ।
 इदं पद्मं महाभागे सर्व्वेषां मुक्तिदायि च ॥ १५ ।
 कर्णिकायां स्थितोदेवि केशवः केशनाशनः ।
 कर्णिकायां मृता ये तु तेऽमरा मुक्तिभागिनः ॥ १६ ।
 तत्र मध्ये मृता ये तु तेषां मुक्तिर्वसुन्धरे ॥ १७ ।
 पश्चिमेन हरिन्देवं गोवर्द्धननिवासिनम् ।
 दृष्ट्वा तं देवदेवेशं किं मनः परितप्यते‡ ॥ १८ ।

* वैकुण्ठेऽतीति (ग) । † सूत उवाचेति सार्व्वत्रिकः पाठः परमेष न सङ्गच्छते पूर्व्वती-
 ऽविच्छेदे वराहवाक्प्रसङ्गे स्थिते सूतवचनस्याप्रसङ्गतत्वात्, वक्ष्यमाणानां मम लोकं स
 गच्छतीत्यादि वचनानामसम्बद्धान्नाच्च । अतीऽत्र वराह उवाच इति सम्यक् सम्भाव्यते ।
 ‡ परितप्यतीति चेत्सङ्गः ।

उत्तरेण तु गोविन्दं दृष्ट्वा देवं परं शुभम् ।
 नासौ पतति संसारे यावदाभूतसंप्रवम् ॥ १९ ।
 विश्रान्तिसंज्ञके देवं पूर्वपत्रे व्यवस्थितम् ।
 यं दृष्ट्वा तु नरो याति मुक्तिं नास्त्यत्र संशयः ॥ २० ।
 दक्षिणेन तु मां विद्धि प्रतिमां दिव्यरूपिणीम् ।
 महाकायां सुरूपाञ्च केशवाकारसन्निभाम् ।
 तां दृष्ट्वा मनुजो देवि ब्रह्मणा सह मोदते ॥ २१ ।
 कृते युगे तु राजासीम्नाम्नाता नाम नामतः ।
 तेनाहन्तोषितो देवि भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ २२ ।
 तस्य तुष्टेन हि मया प्रतिमेयं समर्पिता ।
 तेनेयं पूजिता नित्यमात्ममुक्तिमभीप्सता ॥ २३ ।
 यदा तु मथुराम्नाप्य लवणोऽयं निपातितः ।
 तदैव प्रतिमा दिव्या मथुरायां व्यवस्थिता ॥ २४ ।
 पुण्येयं प्रतिमा दिव्या तैजसा दिव्यरूपिणी ।
 कपिलो नाम विप्रर्षिर्मम भक्तिपरायणः ॥ २५ ।
 मनसा निर्म्मिता तेन वाराही प्रतिमा शुभा ।
 कपिलो ध्यायते* नित्यमर्चति स्म दिने दिने ॥ २६ ।
 इन्द्रेणाराधितो देवि कपिलो मुनिसत्तमः ।
 तस्य प्रीतो ददौ देवं वराहं दिव्यरूपिणम् ॥ २७ ।
 देवे लब्धे तु वाराहे शक्रो हर्षसमन्वितः ।
 ध्यायति† स्म सदा देवं पूजाङ्गत्वा हि भक्तितः ।

इन्द्रेण तु तदा प्राप्तं दिव्यं ज्ञानमनुत्तमम् ॥ २८ ।
ततः कालेन महता रावणो नाम राक्षसः ।
इन्द्रलोकङ्गतः सोऽथ स्वर्गं जेतुं महाबलः ॥ २९ ।
शक्रेण सह सङ्गम्य ततो युद्धं प्रवर्तितम् ।
रावणेन जिता देवाः शक्रश्चैव महाबलः* ।
बद्धा चेन्द्रं महाबाहुं शक्रस्य भवनङ्गतः ॥ ३० ।
प्रविश्य रावणस्तत्र गृहे रत्नविभूषिते ।
दृष्ट्वा कपिलवाराहं शिरसा धरणीं गतः ।
तेन सम्मोहितो दैवि रावणो नाम राक्षसः ॥ ३१ ।
त्रातुमर्हसि मे देव धरणीधर माधव ।
दामोदर हृषीकेश हिरण्याक्षविदारण ॥ ३२ ।
वेदगर्भं नमस्तेऽस्तु वासुदेव नमोऽस्तु ते ।
कूर्मरूपं नमस्तेऽस्तु नारायण नमोऽस्तु ते ॥ ३३ ।
मत्स्यरूपधरं देवं मधुकैटभनाशिनम् ।
निरीक्षितुं न शक्नोमि प्रष्टुञ्चैव गुणव्रतः† ॥ ३४ ।
देवदेव नमस्तुभ्यं भक्तानामभयप्रद ।
मम त्वं भक्तिनम्रस्य प्रसादं कुरु सर्व्वदा ॥ ३५ ।
इति स्तुतो रावणेन देवदेवो जगत्पतिः ।
सौम्यरूपोऽभवद्देवो लोकनाथो जनार्दनः ॥ ३६ ।

* शक्रश्चैव महाबलमिति बहुषु पाठः, तत्र तथाविधपराभवेण शक्रस्यापि कौवलं
जातमिति च सूच्यते । † न सुव्रत इति (ग) ।

सन्निधानमनुप्राप्य पुष्पकारोहणीत्सुकः ।

तदुद्धर्तुं न शक्नोति रावणी विस्मयङ्गतः ॥ ३७ ।

शङ्करेण पुरा सार्धं कैलासस्तु मयोद्धृतः ।

देव त्वं खल्यकायोऽसि नाहमुद्धरणक्षमः ॥ ३८ ।

प्रसीद देवदेवेश सुरनाथ नमोऽस्तु ते ।

अहं त्वां नेतुमिच्छामि पुरीं लङ्कामनुत्तमाम् ॥ ३९ ।

वराह उवाच ।

अवैष्णवोऽसि रक्षस्त्वं कुतोभक्तिस्त्वेदृशी ।

कपिलस्य वचः श्रुत्वा रावणोवाक्यमब्रवीत् ।

त्वद्दर्शनात्ममुत्पन्ना भक्तिरव्यभिचारिणी ।

महात्मन्त्वां नयिष्यामि देवदेव नमोऽस्तु ते ॥ ४०।४१

भक्तिमुदहतस्तस्य लघुवेषोऽभवत्तदा ।

पुष्पके तु समारोप्य देवं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

आनयामास लङ्कायां स्थापयित्वा स्वके गृहे ।

तदा स्थितोऽहं लङ्कायां रावणेन प्रपूजितः ॥ ४२।४३ ।

अयोध्याधिपतीरामो हन्तुं राक्षसपुङ्गवम् ।

गतोऽसौ विक्रमेणैव हत्वा राक्षसपुङ्गवम् ।

विभीषणश्च लङ्काया आधिपत्येऽभिषेचितः ।

विभीषणेन रामस्य सर्व्वस्वञ्च निवेदितम् ॥ ४४।४५ ।

राम उवाच ।

अनेन नास्ति मे कार्य्यं तव रक्षो विभीषण ।

देवो मे दीयतां रक्षः शक्रलोकाद्य आगतः ।
 अहन्यहनि पूजामि* देवं वाराहरूपिणम् ॥ ४६ ।
 अयोध्यायाञ्च नेष्यामि त्वया दत्तं हि राक्षस ।
 ततः समर्पयामास कपिलं दिव्यरूपिणम् ।
 पुष्पके तु समारोप्य नीतवान्नगरीं प्रति ।
 अयोध्यायां स्थापयित्वा पूजयामास तं तदा ॥ ४७ । ४८ ।
 गतं वर्षसहस्रान्तु दशोत्तरमतःपरम् ।
 लवणस्य वधार्थं हि शत्रुघ्नं प्रेषयत्तदा† ।
 कृतप्रणामः शत्रुघ्नी राघवाय महात्मने ।
 चतुरङ्गबलोपेता जगाम मथुराम्भति ॥ ४९ ।
 गत्वा तु राक्षसश्रेष्ठं लवणं रौद्ररूपिणम्‡ ।
 घातयित्वा तु शत्रुघ्नः प्रविश्य मथुरां पुरीम् ।
 ब्राह्मणान्स्थापयित्वा तु मया तुल्यान्महीजसः ।
 षड्विंशतिसहस्राणि वेदवेदाङ्गपारगान् ॥ ५० । ५१ ।
 अनृचो माथुरो यत्र चतुर्वेदस्तथापरः ।
 एकस्मिन्भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिताः ॥ ५२ ।
 लवणस्य यथा वृत्तं कथितं ते वसुन्धरे ।
 लवणस्य वध्रं श्रुत्वा राघवो वाक्यमब्रवीत् ।
 वरं वरय शत्रुघ्न यत्ते मनसि रोचते ॥ ५३ ।
 राघवस्य वचः श्रुत्वा शत्रुघ्नो वाक्यमब्रवीत् ।

यदि तुष्टोऽसि मे देव वराहो यदि वाप्यहम् ।
 दीयतां मम देवोऽयं यदि मे वरदो भवान् ॥ ५४ ।
 शत्रुघ्नस्य वचः श्रुत्वा राघवोवाक्यमब्रवीत् ।
 नय शत्रुघ्न देवं त्वं दिव्यं वाराहरूपिणम् ॥ ५५ ।
 धन्याऽसौ मण्डली लोके धन्या सा मथुरा पुरी ।
 धन्यास्ते माथुरा लोकाः कपिलं पश्यते* सदा ॥ ५६ ।
 दृष्टः स्पृष्टः सदा ध्यातः स्नापितश्च दिने दिने ।
 अनुलिप्तश्च शत्रुघ्न सर्वपापं व्यपोहति ॥ ५७ ।
 पूजितः स्नापितो देवो दृष्टो येन दिने दिने ।
 सर्वं हरति वै पापं मोक्षश्चैव प्रयच्छति ॥ ५८ ।
 इत्युक्त्वा राघवस्तस्मै देवमादादहसुन्धरे ।
 देवमादाय शत्रुघ्नो जगाम मथुरां पुरीम् ॥ ५९ ।
 ब्राह्मणं स्थापयित्वा तु आगच्छन्मम सन्निधौ ।
 तत्र मध्ये तु संस्थाप्य पूजयामास राघवः ।
 अनेन क्रमयोगेण मथुरायां स्थितः प्रभुः ॥ ६० ।
 गयायां पिण्डदानेन यत्फलं ज्येष्ठपुष्करे ।
 तत्फलं समवाप्नोति श्वेतं दृष्ट्वा सदा नरः ॥ ६१ ।
 विश्रान्तिसंज्ञके तदहोविन्दे च तथा हरी ।
 केशवे दीर्घविण्णौ च तदेव फलमश्रुते ॥ ६२ ।
 उदये मामकं तेजः सदा विश्रान्तिसंज्ञके ।

मध्याह्ने मामकं तेजो दीर्घविष्णौ व्यवस्थितम् ।
 केशवे मामकं तेजो दिनभागे चतुर्थके ॥ ६३ ।
 एषा विद्या पुरा देवि नित्यकालं सुगोपिता ।
 भक्ता त्वं मम शिष्या च कथिता ते वसुन्धरे ॥ ६४ ।

इति वराहपुराणे कपिलवराहमाहात्म्यं नाम

चतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अस्ति गोवर्धनं नाम क्षेत्रम्परमदुर्लभम् ।
 मधुरापश्चिमे भागे अदूराद्योजनद्वयम् ॥ १ ।
 ऋदं तत्र महाभागे द्रुमगुल्मलतायुतम् ।
 चत्वारि तत्र तीर्थानि पुण्यानि च शुभानि च ॥ २ ।
 ऐन्द्रं पूर्वेण पार्श्वेन यमतीर्थन्तु दक्षिणे ।
 पश्चिमे वारुणं तीर्थं कौबेरञ्चोत्तरेण तु ।
 तेषां मध्ये स्थितो भद्रे क्रीडयिष्ये यदृच्छया ॥ ३ ।
 तत्र वै शक्रतीर्थे तु स्नानं कुर्याद्भद्रव्रतः ।
 मोदते शक्रलोके तु सर्व्वहन्धविवर्जितः ॥ ४ ।
 दक्षिणे यमतीर्थे तु स्नानं कुर्याद्यथाविधि ।

यमस्य भवनङ्गत्वा मादते कृतनिययः ५ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणान् लोभमोहविवर्जितः ।
 यमलोकं परित्यज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ६ ।
 तत्रैव वारुणं तीर्थमासाद्य स्नानमाचरेत् ।
 वारुणं भवनङ्गत्वा मुच्यते सर्व्वकिल्बिषात् ॥ ७ ।
 तत्राथ मुञ्चते प्राणात्क्रामक्रोधविवर्जितः ।
 वारुणं लोकमुत्सृज्य मम लोकं स गच्छति ॥ ८ ।
 तत्र मध्ये च यः स्नाति क्रीडते स मया सह ।
 अथात्र मुञ्चते प्राणान्मम लोकं स गच्छति ॥ ९ ।
 अन्नकूटं^१ ततः प्राप्य तस्य कुर्यात्पदक्षिणम् ।
 न तस्य पुनरावृत्तिर्देवि सत्यं ब्रवीमि ते ॥ १० ।
 स्नात्वा मानसगङ्गायां दृष्ट्वा गोवर्द्धने हरिम् ।
 अन्नकूटं परिक्रम्य किं पुनः परिशोचति ॥ ११ ।
 सोमवारे त्वमायां वै^२ प्राप्य गोवर्द्धनङ्गिरिम् ।
 दत्त्वा पिण्डं पितृभ्यश्च राजसूयफलं भवेत् ॥ १२ ।
 गयायां पिण्डदानेन यत्फलमाप्स्यते नरः ।
 तत्फलं प्राप्यते तत्र नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ।
 गोवर्द्धनम्परिक्रम्य दृष्ट्वा देवं परं हरिम् ।
 राजसूयाग्नेधानां फलमाप्नोत्यसंशयम् ॥ १४ ।

^१ मम लोकश्च गच्छतीति (ग) । ^२ अन्न कूटमिति (ग), एवं परत्रापि । ^३ अमा-
 बस्यामिति (क), (ख) ।

पृथिव्युवाच ।

परिक्रमोऽन्नकूटस्य विधिना क्रियते क्वचम् ।

प्रभावगुणमाहात्म्यं तद्ववान्वक्तुमर्हसि ॥ १५ ॥

वराह उवाच ।

मासि भाद्रपदे या तु शुक्ला चैकादशी शुभा ।

गोवर्द्धने सोपवासः कुर्यात्तत्र प्रदक्षिणाम् ॥ १६ ॥

स्नात्वा मानसगङ्गायां प्रभाते उदिते रवौ ।

गोवर्द्धनं प्रसाद्यैवं हरिश्चाऽवलमूर्धनि ।

पुण्डरीकं ततो गच्छेत्कुण्डे स्नात्वा विधानतः ॥ १७ ॥

देवान् पितॄन् समभ्यर्च्य पुण्डरीकमथार्च्यः च ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः प्रयाति भवनं हरेः ॥ १८ ॥

कुण्डच्चाप्सरसं नाम प्रसन्नसलिलाश्रयम् ।

तत्र स्नानं तर्पणञ्च कृत्वा फलमवाप्नुयात् ।

राजमूयाश्वमेधानां धूतपाप्मा न संशयः ॥ १९ ॥

तीर्थं सङ्कर्षणं नाम्ना बलभद्रेण रचितम् ।

गोहत्या पूर्वसंलग्ना उत्तीर्णा तत्र दूरतः ।

स्नानान्नच्छति सा त्रिप्रं नाऽत्र कार्या विचारणा ॥ २० ॥

अन्नकूटस्य सान्निध्ये तीर्थं शक्रविनिर्भितम् ।

तत्र कृष्णेन पूजार्थमिन्द्रस्य विहृती मखः ॥ २१ ॥

महानिन्द्रस्य चोत्थानं भक्ष्यभोज्यसमन्वितम् ।

* अथार्थयित्वेति साधु । + महेन्द्रस्य अथवा महदिति उत्थानविशेषः, ततः मह-

कृत्वा तुष्टिकरागसाक्षाद्दिन्द्रेण सह सङ्गथा ।
 इन्द्रस्य वर्षतोऽत्यन्तं तासां पीडाकरञ्जलम् ।
 तासाङ्गवां रक्षणाय धृतो गिरिवरस्तदा ॥ २२।२३ ।
 सोऽन्नकूट इति ख्यातः सर्व्वतः शक्रपूजितः ।
 देवा देव्यस्तथा गावो ऋषिभिश्च समन्विताः ।
 पूजितास्तर्पिताः श्रेष्ठाः श्रमतो विष्णुना पुरा ।
 तस्मिन् स्थाने तर्पणेन शतक्रतुफलं लभेत् ॥ २४।२५ ।
 ततः कदम्बखण्डाख्यं कुण्डन्तु विमलोदकम् ।
 स्नात्वा पितॄन् समभ्यर्च्य ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ २६ ।
 ततो गच्छेद्देवगिरिं शतबाहुसमुच्छ्रितम् ।
 यत्र स्नानाद्दर्शनाच्च वाजपेयफलं लभेत् ॥ २७ ।
 महादेवं ततो दृष्ट्वा गत्वा ध्यात्वा फलं लभेत् ।
 कुण्डे स्नात्वा पितॄस्तर्प्य^१ कृतकृत्यो दिवं व्रजेत् ॥ २८ ।
 गङ्गायाश्चात्तरं यावद्देवदेवस्य चक्रिणः ।
 अरिष्टेन समं यत्र महद्युवं प्रवर्त्तितम् ॥ २९ ।
 घातयित्वा ततश्चेममरिष्टं हषरूपिणम् ।
 कोपेन पाष्णिघातेन मर्त्यां तीर्थं प्रवर्त्तितम् ॥ ३० ।
 हृषभस्य वधाज्ज्ञेयं तीर्थं सुमहदद्भुतम् ।
 स्नातस्तत्र तदा कृणो हृषं हत्वा महासुरम् ॥ ३१ ।
 हृषहत्यासमायुक्तः कृष्णश्चिन्तान्वितोऽभवत् ।

हपोहतोमया चायमरिष्टः पापपुरुषः ॥ ३२ ।
 तत्र राधा समाश्लिष्य कृष्णमश्लिष्टकारणम् ।
 खनान्ना विदितं कुण्डं कृतं तीर्थमदूरतः ॥ ३३ ।
 राधाकुण्डमिति ख्यातं सर्व्वपापहरं शुभम् ।
 अरिष्टराधाकुण्डाभ्यां स्नानात्फलमवाप्नुयात् ।
 राजसूयाश्वमेधानां नात्र कार्या विचारणा ।
 गोहत्याब्रह्महत्यायाः* पापं क्षिप्रं विनश्यति ॥ ३४।३५ ।
 तीर्थं हि मोक्षराजाख्यं नृणां मुक्तिप्रदायकम् ।
 यस्य दर्शनमात्रेण सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३५ ।
 इन्द्रध्वजोच्छ्रयं यत्र पूर्व्वस्यां दिशि वै कृतम्† ।
 इन्द्रध्वजमिति ख्यातं तीर्थञ्चैवातिमुक्तिदम्‡ ।
 तत्र स्नाता दिवं यान्ति ये मृतास्तेऽपुनर्भवाः ॥ ३६ ।
 ततो हरौ निवेश्याशु यात्राफलमनुत्तमम् ।
 चक्रतीर्थं नरः स्नात्वा पञ्चतीर्थाख्यकुण्डके ।
 समाप्य तीर्थयात्राञ्च रात्रौ जागरणं तथा ।
 गोवर्द्धने च कर्त्तव्यं महापातकनाशनम् ॥ ३७।३८ ।
 एकादश्यां तदा रात्रौ कृत्वा जागरणं शुभम् ।
 द्वादश्यामुषसि स्नात्वा पिण्डं निर्वाप्य शक्तितः ।
 पितॄणां मुक्तिदं तेषां य एवं कुरुते तरः ।

* गोहत्याब्रह्महत्यायोरिति साधु । एवं कृते तु कन्दोदीषः । † इन्द्रध्वजोच्छ्रयः कृत
 इति साधु । इन्द्रध्वजोच्छ्रयमिति (क), (ख) । ‡ अथ मुक्तिदमिति (क), (ख) ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ३८।४० ।

एतत्ते कथितं भद्रे अन्नकूटपरिक्रमम् ।

यथानुक्रमयोगेन तथाषाढेऽपि चोच्यते ॥ ४१ ।

य एतच्छृणुयाद्भक्त्या तीर्थानुक्रमणं हरेः ।

गोवर्द्धनस्य माहात्म्यं गङ्गास्नानफलं भवेत् ॥ ४२ ।

इति वराहपुराणे गोवर्द्धनमाहारस्य अन्नकूटपरिक्रमप्रभावी नाम

चतुःषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ।

यथा वृत्तं प्रतिष्ठाने दक्षिणापथमण्डले ॥ १ ।

सुशीलो नाम वैश्यस्तु तस्मिन्वसति पत्तने ।

धनधान्यसमृद्धस्तु बहुपुत्रः कुटुम्बवान् ॥ २ ।

कुटुम्बभरणासक्तो नित्यकालं हि तिष्ठति ।

स्नानं दानं जपं होमं देवार्चां न करोति सः ॥ ३

क्रयविक्रयसक्तस्य कालो दीर्घो गतस्तदा ।

कदाचिदपि पापोऽसौ न साधु गमनं गतः ॥ ४ ।

न तेन धर्मश्रमणं कदाचिदपि संश्रुतम् ।

देवानां ब्राह्मणानाञ्च भक्तिस्तस्य न विद्यते ॥ ५ ।
 आत्मादरनिमित्तं हि पापञ्च कुरुते सदा ।
 गच्छन्तं बहुकालञ्च न तं बुध्यति पापकृत् ॥ ६ ।
 न तस्य जायते बुद्धिर्दानं दातुं कदाचन ।
 तस्यैवं वसतस्तत्र प्रतिष्ठाने पुरोत्तमे ॥ ७ ।
 धनयुक्तोऽपि पापोऽसौ न ददाति कदाचन ।
 नैवान्यमतिदातारं शक्नोति च निरीक्षितुम् ॥ ८ ।
 स तु कालेन महता कुटुम्बासक्तमानसः ।
 कदाचिद्देवयोगेन सार्धं भार्यां प्रियान् सुतान् ।
 त्यक्त्वा जगाम निधनं प्रेतत्वं समुपागतः ॥ ९ ।
 निरुदकेषु देशेषु विच्छायेषु वनेषु च ।
 परिभ्रमन् क्षुधाविष्टो मरुदेशं गतोऽपि सः ॥ १० ।
 तत्रैव च कृतावासो बहुकालं स वै बणिक् ।
 कदाचिद्देवयोगेन तत्र सार्धं उपागतः ॥ ११ ।
 तस्य मध्ये तु बणिजो मथुरायां विनिस्तृताः ।
 गते सार्धं तु स बणिक्तं वृत्तं समुपाश्रितः ॥ १२ ।
 तत्रैव वसति प्रेतो रौद्ररूपो भयानकः ।
 दीर्घदंष्ट्रः सुविकटो ह्रस्वबाहुर्विभीषणः ।
 महाहनुर्विशालाक्षो विडालसदृशाननः ॥ १३ ।
 अथ कालेन बहुना देवयोगेन भामिनि ।
 तत्राजगाम कश्चित् क्रयविक्रयकारकः ॥ १४ ।
 तं दृष्ट्वा दूरतः प्रेतः अतिहर्षेण संयुतः ।

तत्राजगाम नृत्यन्स इदं वचनमब्रवीत् ।
 भक्ष्यभूतो ममाद्य त्वं क्व भवन् यातुमिच्छति ॥ १५ ।
 प्रेतस्य वचनं श्रुत्वा सोऽतिभीतो द्रुतङ्गतः ।
 गच्छन्तं तं गृहीत्वा सः प्रेतो वचनमब्रवीत्* ॥ १६ ।
 मम त्वं विहितो भक्ष्यः स्वयम्प्राप्तोऽसि मानव ।
 मांसन्ते भक्षयिष्यामि पिबामि तव शोणितम् ॥ १७ ।
 इत्याकर्ण्य वचस्तस्य स ब्रूणिग्वोक्यमब्रवीत् ।
 कुटुम्बभरणार्थाय सम्प्राप्तो दुर्गमाटवीम् ॥ १८ ।
 वृद्धः पिता मम गृहे माता पत्नी पतिव्रता ।
 मयि सम्भक्षिते रक्षः कुटुम्बं हि मरिष्यति ॥ १९ ।
 ततो वचनमाकर्ण्य प्रेतो वचनमब्रवीत् ।
 कम्पात्स्यानात्ममायातः सत्यं ब्रूहि महामते ॥ २० ।

विभ्रुवाच ।

गोवर्हन्तो गिरिवरो यमुना च महानदी ।
 तयोर्मध्ये पुरी रम्या मथुरा लोकविश्रुता ।
 तस्यां वसाम्यहं प्रेतः पितृपैतामहं गृहे ॥ २१ ।
 तत्र मे वसतो नित्यं यद्व्यं पूर्वसञ्चितम् ।
 तत्सर्वं तत्स्करैर्नीतिं क्षीणवित्तोऽभवं तदा ॥ २२ ।
 स्वल्पं वित्तं गृहीत्वाऽहं समायातो† मरुस्थलम् ।

* पञ्चदशश्लोक्य पराङ्गं धीइशश्रीकथ (ग) पुस्तके न क्तः । † सम्प्राप्त इति
 (क), (ख), तत्र कुन्दीभट्टः ।

तव दृष्टिपथं यातो यत्कार्यं तत्कुरुष्व मे॥ २३ ।

प्रेत उवाच ।

न त्वां खादितुमिच्छामि कृपा मे जायते त्वयि ।

समयेन हि मोक्ष्यामि कुरुष्व वचनं मम ॥ २४ ।

निवृत्य गच्छ मथुरां मम कार्यार्थमाधकः ।

तत्र गत्वा त्वया कार्यं यत्कर्त्तव्यं वदामि तत् ॥ २५ ।

स्नानं कृत्वा तु विधिवत्कृपे चातुःसमुद्रिके ।

पिण्डदानं कुरुष्व त्वं मम नाम्ना प्रयत्नतः ।

स्नानस्य च फलं देहि ततो गच्छ यथासुखम् ॥ २६ ।

प्रेतवाक्यं ततः श्रुत्वा विभुर्वचनमब्रवीत् ।

नाहं यास्यामि मथुरां द्रव्याभावे कथञ्चन ।

भक्षयस्व शरीरं मे ततस्तृप्तिमवाप्स्यसि ॥ २७ ।

प्रेत उवाच ।

गृहे बहुधनं तेऽस्ति त्वं गच्छ मम सत्कुरु॥ ।

आस्ते धनमपर्याप्तं गच्छ त्वं मा विलम्बय ॥ २८ ।

विभुर्तवाच ।

गृहे मम धनं नास्ति यत्त्वया समुदीरितम् ।

गृहशेषं मम धनं न चान्यत्तत्र विद्यते ।

पितृपैतामही कीर्तिरविक्रेशा हि स्या मया ॥ २९ ।

• कुरुष्व भी इति (ग) । + तत्त्वं गच्छ मम सत्कुरु इति (घ) पाठेऽभिप्रेतकाराधि-
क्यात् कन्दोदीयः ।

प्रेतः प्रहस्य सानन्दमिदं वचनमब्रवीत् ।
 अस्ति चैव धनस्मीकं यन्मया त्वद्गृहे विभं ।
 सुवर्णभारी गर्तस्थो गृहे तिष्ठति सञ्चितः ॥ ३० ।
 निवर्त्तः गच्छ सन्तुष्टः सहृदां प्रीतिवर्द्धनः ।
 एवं द्रक्ष्यामि ते मार्गं मधुरा येन गम्यते ॥ ३१ ।

सूत उवाचः ।

वणिग्गृहमना भूत्वा पुनर्वचनमब्रवीत् ।
 इमामवस्थां सम्प्राप्य कथं ज्ञानसमुद्भवः ।
 ततः स कथयामास यहत्तं हि पुरातनम् ॥ ३२ ।
 प्रतिष्ठाने पुरवरे विष्णोरायतनं महत् ।
 प्रभातसमये तत्र विष्णोरायतने शुभे ।
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रास्तत्र समागताः ॥ ३३ ।
 वाचकः पठते तत्र कथां पौराणिकीं शुभाम् ।
 मम मित्रञ्च तत्रैव नित्यकालञ्च गच्छति ॥ ३४ ।
 तस्मिन् काले तु मित्रेण नीतोऽहं विष्णुमन्दिरम् ।
 अत्यादरेण महता सन्तोष्य च पुनः पुनः ।
 मित्रेण सह तत्रैव तस्य पार्श्वे व्यवस्थितः ॥ ३५ ।
 श्रुतो मया ततः कूपः पुण्योऽयं पापनाशनः ।
 समुद्राः किल तिष्ठन्ति चत्वारोऽत्र समागताः ॥ ३६ ।

* निवर्त्तस्व निवर्त्तयति वा साधु । † दर्शयिष्यामि ते मार्गमिति चेत् साधु भवेत् ।

‡ अत्रापि वराह उवाच इति पाठः सम्यक् तस्यैव वाक्प्रसङ्गान् ।

तस्य कूपस्य माहात्म्यं श्रुतं तत्र महत्फलम् ।
 वाचकाय ततो दानं दत्तं सर्व्वैर्महाजनैः ॥ ३७ ।
 मित्रेण प्रेरितो दाने मया मौनं समाश्रितम् ।
 मित्रेण च पुनः प्रोक्तं यथाशक्त्याः प्रदीयताम् ।
 तदा मित्रप्रसङ्गेन दत्तो वै स्वर्णमापकः ॥ ३८ ।
 ततः कालेन महता गतो वैवस्वतक्षयम् ।
 वैवस्वतनियोगेन ततोऽहं पूर्व्वकर्म्मभिः ।
 प्रेतत्वं समनुप्राप्तो दुस्तरं दुर्गमं महत् ॥ ३९ ।
 न दत्तं न हुतञ्चापि तीर्थं नैवावगाहितम् ।
 न तर्पिताम् पितरः प्राप्तोऽहं प्रेततां ततः ॥ ४० ।
 इत्येतत्कथितं सर्व्वं यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ।
 गच्छ त्वं सम्मुखस्तत्र यत्र सा मथुरा पुरी ॥ ४१ ।
 प्रेतस्य वचनं श्रुत्वा विभुर्वचनमब्रवीत् ।
 कथं धारयसे प्राणान्वृत्तमूलं समाश्रितः ॥ ४२ ।

प्रेत उवाच ।

कथितं हि मया पूर्वं यद्दत्तं हि पुरातनम् ।
 वाचकाय तु यद्दत्तं सुवर्णस्य च माषकम् ।
 तद्दानस्य प्रभावेण नित्यं ततोऽस्मि वै विभो ॥ ४३ ।
 अकामेन मया दत्तस्तस्येदङ्गर्म्मणः फलम् ।
 प्रेतभावङ्गतस्यापि न मे ज्ञानस्य विभ्रमः ॥ ४४ ।

ततश्च स बणिकश्चेष्ट आगत्य मथुरां पुरीम् ।
 कृतं तेन च तत्सर्वं यथा प्रेतन भाषितम् ।
 तेन कृत्येन प्रेतोऽसौ मुक्तिं प्राप्य दिवङ्गतः ॥ ४५ ॥
 एतत्ते कथितं भूमे माहात्म्यं मथुराभवम् ।
 चतुःसामुद्रिके कूपे पिण्डदाने पराङ्गतिम् ॥ ४६ ॥
 तीर्थे चैव गृहे वापि देवस्थानेऽपि चत्वरे ।
 यत्र तत्र मृता देवि मुक्तिं यान्ति न चान्यथा ॥ ४७ ॥
 अन्यत्र हि कृतं पापं तीर्थमासाद्य गच्छति ।
 तीर्थे तु यत्कृतं पापं वज्रलेपो भविष्यति ॥ ४८ ॥
 मथुरायाङ्कृतं पापं तत्रैव च विनश्यति ।
 एषा पुरी महापुण्या यस्यां पापं न विद्यते ॥ ४९ ॥
 कृतघ्नश्च सुरापश्च चौरो भग्नव्रतस्तथा ।
 मथुरां प्राप्य मनुजो मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ५० ॥
 तिष्ठेद्युगसहस्रान्तु पादेनैकेन यः पुमान् ।
 तस्याधिकं भवेत्पुण्यं मथुराया निवासिनः ॥ ५१ ॥
 परदाररता ये च ये नरा अजितेन्द्रियाः ।
 मथुरावासिनः सर्वे ते देवा नरविग्रहाः ॥ ५२ ॥
 बलिभिर्चाप्रदातारस्ते मृताः क्रोधवर्जिताः* ।
 तीर्थस्नानरता ये च देवास्ते नरमूर्त्ययः ॥ ५३ ॥
 यदन्येषां सहस्रेण ब्राह्मणानां महात्मनाम् ।

एकेन पूजितेन स्यान्माथुरेणाखिलं हि तत् ॥ ५४ ।
 अट्टम्वे माथुरो यत्र चतुर्वेदस्तथापरः ।
 वेदैश्चतुर्भिर्न च स्यान्माथुरेण समः कश्चित् ॥ ५५ ।
 भवन्ति सर्वतीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च ।
 मङ्गलानि च सर्वाणि यत्र तिष्ठन्ति माथुराः ॥ ५६ ।
 चतुर्वेदं परित्यज्य माथुरं पूजयेत्सदा ।
 सिद्धा भूतगणाः सर्वे ये च देवगणा भुवि ।
 मथुरावासिनो लोकान् पश्यन्ति च* चतुर्भुजान् ।
 मथुरायां ये वसन्ति विष्णुरूपा हि ते नराः ॥ ५७ ।
 ज्ञानिनस्ता हि पश्यन्ति† अज्ञाः पश्यन्ति तान्न च ॥ ५८ ।

इति ब्राह्मपुराणे मथुरामाहात्म्ये कृष्णभावे ब्राह्मणमाहात्म्यं नाम

षट्पञ्चदशतमोऽध्यायः ।

षट्पञ्चदशतमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतानि तु महादेव तीर्थानि विविधानि शु* ।
 असिकुण्डेति संज्ञेयं तस्मै त्वं कथय प्रभो ॥ १ ।

* लोकांश्च पश्यन्तीति (ग) । † ताहि पश्यन्तीति सार्वभिकः पाठः, ताह्येति साधु

.. विविधानीति (क), (ख) ।

वराह उवाच ।

सुमतिर्नाम राजासीदार्भिको लोकविश्रुतः ।
 तीर्थयात्रानिमित्तेन स्वर्गलोककृतः पुरा ॥ २ ।
 गते स्वर्गन्तु नृपती पुत्तो राज्यञ्चकार ह ।
 विमतिर्नाम नाम्ना च राज्ये पैतामहे स्थितः ॥ ३ ।
 राज्यञ्च कुर्व्वतस्तस्य आगतो नारदस्तदा ।
 विष्टरं पादमर्घ्यञ्च तस्मै दत्तं यथोचितम् ॥ ४ ।
 प्रतिगृह्य च तत्सर्व्वं तमुवाच स नारदः ।
 पितुर्ह्यनृणतां गत्वा स पुत्तो धर्मभागभवेत् ॥ ५ ।
 इत्युक्त्वा नारदस्तत्र तत्रैवान्तरधीयत ।
 नारदे तु गते राजा पप्रच्छ स्वात्ममन्त्रिणः ॥ ६ ।
 तदा किमुक्तमधिना नारदेन पितुः कृते ।
 आनृण्यमिति यदाक्यं मया ब्रुवं न किञ्चन ॥ ७ ।
 मन्त्रिणश्च ततो ज्ञात्वा पितुर्मरणमेव च ।
 तीर्थयात्रानिमित्तञ्च तस्मै राज्ञे न्यवेदयन् ॥ ८ ।
 अतएवाक्तमानृण्यं नारदेन पितुस्तव ।
 श्रुत्वा वाक्यं तदा राजा तीर्थयात्राञ्चकार ह ॥ ९ ।
 विमतेर्बुद्धिकल्पना गच्छामो मथुरां पुरीम् ।
 चतुरोवार्षिकान्मामाभ्युदायां वसामहे ॥ १० ॥
 सर्वाणि तत्र तीर्थानि तिष्ठन्ति विविधानि च ॥

आगते तु नृपे तत्र तीर्थान्यृचुः परस्परम् ॥ ११ ।
युद्धं विमतिना साहं स्वयं कर्तुं न शक्नुमः ।
कल्पयामन्तु गच्छामी वराहो यत्र तिष्ठति ॥ १२ ।
गतानि तत्र तीर्थानि कल्पयामं वसुन्धरे ।
तत्र वाराहरूपेण स्थितोऽहञ्च यदृच्छया ।
यावन्निरीक्षयाम्ययं तावन्तिष्ठन्ति सविधी ॥ १३ ।

तीर्थान्यृचुः ।

जय विष्णो जयाचिन्त्य जय देव जयाच्युत ।
जय विष्णेश कर्त्तेशः जय देव नमोऽस्तु ते ॥ १४ ।

वराह उवाच ।

तीर्थैः स्मृतोऽहं वसुधे वचनघेदमब्रवम् ।
वरं वृणुत भद्रं वा यद्वा मनसि वर्त्तते ॥ १५ ।

तीर्थान्यृचुः ।

वराह यदि देवेश अभयं दातुमर्हसि ।
विमतिना सुपापेन कृतस्त्रासः सुदारुणः ।
तस्मिन्निष्कृष्टो पापिष्ठं यदि पश्यसि नः सुखम् ॥ १६ ।

वराह उवाच ।

हिताय सर्वतीर्थानां हनिष्यामि महारिपुम् ।
तत्र तीर्थनियोगेन आगतोमथुरां पुरीम् ॥ १७ ।
तच्चागतं तु वसुधे युद्धं कृत्वा तु तेन वै ।

तदासिना तु दिव्येन स राजा बलदर्पितः ।
 सूदितो हि मया देवि अस्ययं निहितं भुवि ॥ १८ ।
 असेरयेण उडृत्य सृक्तिकां वरवर्णिनि ।
 तत्र कुण्डं महद्दिव्यं देवर्षिविधिनिर्मितम् ।
 असिकुण्डेति संज्ञा च प्राप्ता तेन वसुन्धरे ॥ १९ ।
 तत्राद्यर्थ्यं प्रवक्ष्यामि मनःकर्णसुखावहम् ।
 पश्यन्ति मनुजाः मिठाः सर्वपापविवर्जिताः ॥ २० ।
 हादृश्याश्च चतुर्दृश्यां श्रद्धधाना जितेन्द्रियाः ।
 फलानि तस्य पश्यन्ति लभन्ते न सुनिश्चिताः ॥ २१ ।
 तस्मिन् काले ज्ञाहं देवि मथुरायां समागतः ।
 तत्र तिष्ठाम्यहं भद्रे पश्चिमां दिग्मायितः ॥ २२ ।
 तत्र कृत्वा च हेरण्या मूर्त्तयश्च । चतुर्विधाः ।
 तीर्थं वाराहमंजुं तु मथुरायां व्यवस्थिताः ।
 सुदृढाः सुस्पृग् सुभूर्यः पश्यति स मुच्यते ॥ २३ ।
 एका वराहमंजु च तथा नारायणस्य च ।
 वामनस्य तृतीया वै चतुर्थी राघवस्य च ॥ २४ ।
 एताश्चतस्रोः यः पश्येत् स्नात्वा कुण्डेऽसिमंज्रिते ।
 चतुःसागरपथ्यन्ता क्रान्ता तेन धरा ध्रुवम् ।
 तीर्थानां माथुराणाञ्च सर्वेषां फलमश्नुते ॥ २५ ।

• लभन्ते तु सुनिश्चिता इति (क), (ख) । † मूर्त्तिरिति साधु । ‡ एताश्चतसृर्गति

तत्र सर्वेषु तीर्थेषु अभिकुण्डं महत्तरम्* ।
 या संख्या कथिता पूर्वं तीर्थानां दक्षिणोत्तरे ।
 असिकुण्डं समारभ्य तीर्थानुक्रमणिका वराहः ॥ २६ ।
 सुमोत्थितोऽपि हादश्यामसिकुण्डाद्भुतो नरः ।
 मूर्त्तिः पश्यति यस्ताम् ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 नास्तीह पुनरावृत्तिर्भवेत्कालविपर्यये ॥ २७ ।

इति वराहपुराणं अभिकुण्डप्रभाषां नाम

षट्पञ्चदशतमोऽध्यायः ।

•

सप्तपञ्चदशतमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु देवि यथा संज्ञा विद्यान्तेः कीर्तिता पुरा ।
 राक्षसेन पुरा प्रोक्ता ब्राह्मणाय महात्मने ॥ १ ।

पृथिव्युवाच ।

किमर्थं राक्षसेनोक्ता संज्ञा विद्यान्तिसंज्ञिता ।
 किमर्थं पृष्टवान्विप्रः सर्व्वद्वय मे प्रभो ॥ २ ।

* महत्तरमिति मध्य । + तीर्थानुक्रमणिका वरिष्यैकाक्षराविक्रमः ।

वराह उवाच ।

उज्जयिन्यामभूदिप्रः सदाचारविवर्जितः ।
 न स पूजयते* देवान्न स साधून्ममस्यति ॥ ३ ।
 पुण्यतीर्थं समासाद्य न च स्नानङ्करोति सः ।
 देववेदाग्निरहितः परदाररतः सदा ॥ ४ ।
 सम्ये हे शयनस्थश्च नित्यङ्कालं स तिष्ठति ।
 न स देवमनुष्यांश्च पितॄन् पूजयते सदा ॥ ५ ।
 पापाचाररता नित्यं पापसङ्गः सुदुर्मतिः ।
 गार्हस्थ्यधर्ममाश्रित्य मोहितावर्तते सदा ॥ ६ ।
 गार्हस्थ्यं सर्वधर्माणां श्रेष्ठमुक्तं स्वयम्भवा ।
 यावन्ति† जन्तवः सर्वे यथा गाः सर्वतः स्थिताः ॥ ७ ।
 यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।
 एवं गार्हस्थ्यमाश्रित्य‡ सर्वे जीवन्ति जन्तवः ॥ ८ ।
 ततः स चौर्यतां प्राप्तः पापैः सह नराधमः ।
 स च राज्ञो द्रव्यलोकाङ्गव्याऽसौ राजरक्षिभिः ।
 पलायमानः स परमन्थकूपेऽपतत्तदा ॥ ९ ।
 मृतोऽसौ पतितस्तत्र§ राक्षसत्वमुपागतः ।
 अन्धकूपे स पतितो घोररूपोऽवसत्तदा ॥ १० ।

* पूजयतीति साधु । एवं परत्र + जीवतीति (ग) । † एवं गार्हस्थ्यमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति चागमा इति कश्चिन्त्याहः । § मृतः स पतितोऽसुच राक्षसत्वमुपागत-इति (ग) ।

कदाचिदथ कार्येषु महान् सार्धं उपागतः ।
 तेषां मध्ये हिजः कश्चिद्रक्षाङ्गत्वा वसुन्धरे ।
 रक्षाग्निं च मन्त्रेण सर्व्वं सार्धंश्च रक्षति ।
 तत्रागत्य च रक्षन् ब्राह्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥ ११ १२ ॥

राक्षस उवाच ।

अहं दास्यामि ते विप्र यस्ते मनसि वर्त्तते ।
 बहुकालेन सम्प्राप्तं भोजनञ्च यथेष्टितम् ॥ १३ ॥
 उत्तिष्ठ विप्र गच्छ त्वमन्यत्र शयनं कुरु ।
 येनाहं भक्षये सार्धं यावत्तृप्तिर्भवेन्नम ॥ १४ ॥
 राक्षसस्य वचः श्रुत्वा विप्रो वचनमब्रवीत् ।
 एकः सार्धं प्रयातोऽहं नोत्सृजामि कथञ्चन ॥ १५ ॥
 तस्माद्राक्षस गच्छ त्वं सार्धं मम परिग्रहम् ।
 निरीक्षितुं न शक्नोऽसि मम मन्त्रबलेन हि ॥ १६ ॥

राक्षस उवाच ।

मम भक्ष्ये हृतं विप्र दीपस्तव भविष्यति ।
 दयां कुरु त्वं विप्रर्षे भोजनं मम दीयताम् ॥ १७ ॥
 ततोऽपृच्छदसौ विप्रो राक्षसं दाहणं प्रति ।
 केन त्वं कश्चिर्दायेण राक्षसत्वमुपागतः ॥ १८ ॥
 ततश्च कथयामास यथा वृत्तं पुरातनम् ।
 अनाचारादिहेतोश्च राक्षसत्वमुपागतम् ॥ १९ ॥

आत्मानङ्गययामास विप्राये स यथातथम् ।
तस्य दुःखेन संयुक्तो विप्रोऽसौ वाक्यमब्रवीत् ॥ २० ।

विप्र उवाच ।

मित्रत्वे वर्त्तसे रक्षस्तव दास्यामि किं वद ।
आत्मना चोपकारेण प्रियं किं करवाणि ते ॥ २१ ।

राक्षस उवाच ।

ददासि यदि तद्विप्र यन्मे मनसि वर्त्तते ।
मथुरायाञ्च यत्स्नातं कृतं विश्रान्तिसंज्ञके ।
तस्य स्नानफलं देहि येन मुक्तिं व्रजाम्यहम् ।
तस्य दुःखेन संयुक्तो विप्रो वाक्यमथाब्रवीत्* ॥ २२/२३ ।

विप्र उवाच ।

कथं जानासि रक्षस्त्वं तीर्थं विश्रान्तिसंज्ञकम् ।
कथञ्च संज्ञा तस्याभूत्तत्कथयस्व राक्षस ॥ २४ ।

राक्षस उवाच ।

पुरी उज्जयिनी नाम्ना तस्यां वासो हि मे सदा ।
कर्ष्मिंश्चिदथ कालेन† गतोऽहं त्रिणुमन्दिरम् ॥ २५ ।
तस्याग्रे तिष्ठते‡ विप्रो वाचको वेदपारगः ।
विश्रान्तितीर्थमाहात्म्यं श्रावयन् स दिने दिने ॥ २६ ।
तस्य श्रवणमात्रेण मम भक्तिर्हृदि स्थिता ।

* एतद्वरणं (ग) पुनर्कं नास्ति । † कर्ष्मिंश्चिदथ कालेन इति सार्वत्रिकः पाठः,
कालं न इति कृतं माधु स्यात् । ‡ तिष्ठतीति माधु ।

सा संज्ञा च श्रुता तत्र विश्रान्तेषु मयाऽनघ ॥ २७ ।

वासुदेवो महाबाहुर्जगत्स्वामी जनार्दनः ।

विग्रहं कुरुते तत्र तेन विश्रान्तिसंज्ञिताः ॥ २८ ।

राक्षसस्यैव वचः श्रुत्वा विप्रो वचनमब्रवीत् ।

एकस्त्रानस्य हि फलं तव दत्तञ्च राक्षस ।

विप्रे इत्युक्तमात्रे च मोक्षवासमवाप सः ॥ २९ ।

इति वराहपुराणे विग्रहनिमाहात्म्यं नाम

अष्टपञ्चदशतमोऽध्यायः ।

अष्टपञ्चदशतमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

मथुरां रक्षतेः कोऽसौ क्षेत्रपालोव्यवस्थितः ।

तेन दृष्टेन यत्पुण्यं कथयस्वाखिलं प्रभो ॥ १ ।

वराह उवाच ।

दृष्ट्वा भूतपतिं देवं वरदं पापनाशनम् ।

तस्य दर्शनमात्रेण मथुरायां फलं भवेत् ॥ २ ।

* संज्ञका इति (ग) । † एकं स्त्रानस्येति (ग) । ‡ इत्युक्तमात्रे च वने ततो
मोक्षमवाप स इति (ग) ।

० रक्षतीति सङ्गः । । लभेदिति (ग), तत्र आपं लभेतेति साधु ।

पुरा वर्षसहस्रन्तु तपस्तप्तं सुदारुणम् ।
 पूर्णे वर्षसहस्रे तु मया सन्तोषिता हरः ।
 वरं वरय भद्रन्ते यस्ते मनसि वर्त्तते ॥ ३ ।

ईश्वर उवाच ।

सर्व्वगम्बुं हि देवेश मया ज्ञातं सुनिश्चितम् ।
 मथुरायाञ्च मे स्थानं सदा देव प्रदीयताम् ॥ ४ ।
 देवदेववचः श्रुत्वा हरिर्वचनमब्रवीत् ।
 मथुरायाञ्च देव त्वं क्षेत्रपालीभविष्यसि ॥ ५ ।
 त्वयि दृष्टे महादेव मम क्षेत्रफलं भवेत्* ।
 अन्यथा नाप्नुयात्किञ्चिमेवमेतन्न संशयः ॥ ६ ।
 येन यस्यादृशं पुण्यङ्गतं तीर्थं प्रयत्नतः ।
 भजते मनुजः सिद्धिमात्मभावेन तादृशीम् ॥ ७ ।
 मम क्षेत्रप्रवेशे च भूमिः संसारनाशिनी ।
 इन्द्रस्यैव पुरी रम्या यथा नाकेऽमरावती ।
 जम्बूद्वीपे तथोत्कृष्टा मथुरा मम वल्लभा ॥ ८ ।
 विंशतिर्योजनानां हि माथुरं मम मण्डलम् ।
 पदे पदेऽश्वमेधानां फलं नात्र विचारणा ॥ ९ ।
 न मया कथितं देवि ब्रह्मण्य महात्मनः ।
 रुद्रस्य न मया पूर्वं कथितञ्च वसुन्धरे ।
 मया सुगीपितं पूर्वं गुह्याद्गुह्यतरं परम् ॥ १० ।

अत्र क्षेत्रे पुरी रम्या सर्व्वरत्नविभूषिता ।
 तस्यां तिष्ठन्ति तीर्थानि तानि वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ११ ।
 षष्टिकोटिसहस्राणि षष्टिकोटिशतानि च ।
 तीर्थसंख्या च वसुधे मधुरायां मर्यादिता ॥ १२ ।
 गोवर्द्धनं तथाक्रूरं हे कोटी दक्षिणोत्तरे ।
 प्रस्कन्दनञ्च भाण्डीरं कुरुक्षेत्रममानि षट् ॥ १३ ।
 पुण्यात्पुण्यतरं श्रेष्ठमेतद्विश्रान्तिमञ्चकम् ।
 असिकुण्डं सवैकुण्ठं कौटिलीर्थोत्तमं स्मृतम् ॥ १४ ।
 अविमुक्तं सोमतीर्थं यमनन्तिन्दुकं ततः* ।
 चक्रतीर्थं तथाक्रूरं द्वादशादित्यसंज्ञितम् ॥ १५ ।
 एतत्पुण्यं पवित्रञ्च महापातकनाशनम् ।
 कुरुक्षेत्राच्छतगुणं मधुरायां न संशयः ॥ १६ ।
 ये पठन्ति महाभागाः शृण्वन्ति च समाहिताः ।
 मधुरायास्तु माहात्म्यं ते यान्ति परमम्पदम् ।
 कुलानि ते तारयन्ति हे शते विंशत्योर्द्वयोः ॥ १७ ।
 एतन्मरणकाले तु यः स्मरेत्प्रयतो नरः ।
 स गच्छेत्परमां सिद्धिमिह संसारनाशिनीम् ॥ १८ ।
 एतत्ते कथितं देवि सर्व्वपातकनाशनम् ।
 तीर्थानाञ्चैव माहात्म्यं किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १९ ।

इति बराहपुराणे भगवत्पादो मधुरामाहात्म्ये

अष्टपञ्चदशतमोऽध्यायः ।

ऊनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

मथुरायाः परहेत्रं त्रैलोक्ये न च विद्यते ।

तस्यां वसाम्यहं देवि मथुरायाञ्च सर्व्वदा ॥ १ ।

सर्व्वेषामेव तीर्थानां मथुरा च परं महत् ।

क्षणो न क्रीडितं तत्र तच्छुद्धं हि पदे पदे ॥ २ ।

चक्रस्थितं हि तत्सर्व्वङ्गणस्यैव पदेन तु ।

तत्र मध्यन्तु तत्स्थानमर्द्धचन्द्रे प्रतिष्ठितम् ।

तत्रैव वासिनां लोका मुक्तिं यान्ति न संशयः ॥ ३ ।

क्षणस्य दक्षिणा कौटिकुत्तरा कौटिमध्यतः* ।

तयोर्मध्ये स्थिता देव आकारात्† सोमचक्रता ॥ ४ ।

तो देवा नैव फलदा स्नानदानादिकर्मणि ।

तस्माद्वि मरणञ्चात्र हे कौटी सर्व्वकर्मसु ॥ ५ ।

अर्द्धचन्द्रे तु यः स्नानङ्करोति नियताशनः ।

तेन वै चाक्षया लोकाः प्राप्तायैव न संशयः ॥ ६ ।

दक्षिणस्यां समारभ्य उत्तरस्यां समापयेत् ।

यज्ञोपवीतमात्रेण त्रायन्ते च कुलस्यङ्ग ॥ ७ ।

पृथिव्युवाच ।

यज्ञोपवीतमात्राया विधानं कीदृशमभो ।

* उत्तराकौटिमध्यत इत्यर्थं साधु । † आकारः सोमचक्रतेति ग ।

यथा मानं हि कर्त्तव्यं तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ ८ ।

वराह उवाच ।

यज्ञोपवीतस्य विधिं शृणुष्वः वरवर्णिनि ।

दक्षिणस्यां समारभ्य उत्तरस्यां समापयेत् ॥ ९ ।

यज्ञोपवीतस्य विधिरेव एव प्रकीर्तितः ।

मनुजा येन विधिना मुक्तिं यान्ति न संशयः ॥ १० ।

अनेन विधिना चैव उत्तरस्यां समापयेत् ।

गृहान्निसृत्य मौनेन यावत्स्नानं समाचरेत् ॥ ११ ।

पूजां कृण्वन् कृत्वा वै ततो ब्रूयादसुन्दरे ।

स्नाने समाप्ते विधिवद्देवदेवस्य चैव ह ॥ १२ ।

कृण्वन् कृत्वा तु मुखं स्नानादीनि यथाक्रमम् ।

गां वै पयस्विनीं दत्त्वा हिरण्यं वसुमेव च ॥ १३ ।

ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्विधिरेव उदाहृतः ।

तथा शयनमुद्दिश्य एवमेवन्तु कारयेत् ॥ १४ ।

न तस्य पुनरावृत्तिर्मम लोके महीयते ।

अर्हचन्द्रे मृता देवि मम लोकं व्रजन्ति ते ॥ १५ ।

अन्यत्र तु मृता ये च अर्हचन्द्रकृतक्रियाः ॥ १६ ।

तेऽपि स्वर्गङ्गमिष्यन्ति दाहादिकरणैर्युताः ॥ १६ ।

यावदस्यीन्यर्हचन्द्रं यस्य तिष्ठन्ति देहिनः ।

तावत्सुपुण्यकर्त्ता च स्वर्गलोके महीयते ॥ १७ ।

अर्धचन्द्रे विशेषोऽस्ति तीर्थे विद्यान्तिसंज्ञके ।
 दाहादिकरणे तत्र गर्दभोऽपि चतुर्भुजः ॥ १८ ।
 गर्त्तेश्वरोऽथ भूतेशो द्वे कीटी तु वसुन्धरे ।
 मध्ये सदैव तिष्ठामि न त्यजामि कदाचन ॥ १९ ।
 माथुराणाञ्च यद्रूपं तद्रूपं मे वसुन्धरे ।
 माथुरेण तु त्वमेन तस्माऽहं नात्र संशयः ॥ २० ।
 शृणु देवि यथा वृत्तं गरुडस्य महात्मनः ।
 मथुरामागतो योऽसौ कृष्णदर्शनकाङ्क्षया ।
 मथुरायां स्थितं देवं भिन्नरूपं न पश्यति ॥ २१ ।
 तदा गतोऽसौ वसुधे देवस्याये विहङ्गमः ।
 कृष्णस्य दर्शनार्थाय दिव्यं स्तोत्रमुदीरयन् ॥ २२ ।

गरुड उवाच ।

विग्वरूप जयादित्य जय विष्णो जयाच्युत ।
 जय केशव ईशान जय कृष्ण नमोऽस्तु ते ॥ २३ ।
 जय मूर्त्त जयाचिन्त्य जय लोमविभूषण ।
 इत्येवं संस्तुतो देवो गरुडेन महात्मना ॥ २४ ।
 गरुडस्य पुरस्तत्र स्थितो देवः शरीरवान् ।
 सान्त्वयामास गरुडं प्रीतिपूर्वमुवाच ह ॥ २५ ।
 किं कुर्यात्स्तोत्रमेतन्मे किं वा तव चिकीर्षितम् ।
 मथुरागमकृत्ये ते सर्व्वं ब्रूहि ममाग्रतः ॥ २६ ।

गरुड उवाच ।

मथुरामागतद्याहं तव दर्शनकाङ्क्षया ।

आगते तु मया देव न दृष्टं तव रूपकम् ॥ २७ ।

माथुरेरेव लोकैस्तु समं दृष्टं हि रूपकम् ।

एकीभूतमहं सर्व्वं दृष्ट्वा मां मां ह आविशत् ।

तस्मात् मृतिम् देवेश कृतानुग्रहकाम्यया ॥ २८ ।

गरुडस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मधुसूदनः ।

उवाच श्रुत्वा वाचा गरुडं प्रति भाविनिः ॥ २९ ।

कृष्ण उवाच ।

माथुराणाञ्च यद्रूपं तद्रूपं मे विद्वद्भ्यः ।

ये पापास्ते न पश्यन्ति मद्रूपा माथुरा द्विजाः ॥ ३० ।

एवमुक्त्वा ततः कृष्णस्तत्रैवान्तरधीयत ।

गरुडोऽपि ततः स्थानाद्गतो देवि यथासुखम् ॥ ३१ ।

एतत्ते कथितं देवि माथुराणान्तु रूपकम् ।

येषां पूजितमात्रेण तुष्टोऽहञ्चैव सर्व्वदा ॥ ३२ ।

मथुरायां मृता ये च मुक्तिं यान्ति न चान्यथा ।

अपि कीटः पतङ्गो वा तिर्यग्योनिं गतोऽपि वा ।

चतुर्भुजान्तु ते सर्व्वे भवन्तीति विनिश्चितम् ॥ ३३ ।

यः पश्येत्पद्मनाभन्तु हादश्यामाश्विनस्य तु ।

एकदेहधरो देवो शिवकेशवरूपिणी ।

एकादश्याञ्चौपवासी कृतशौचः समाहितः ।

कालिन्यान्तु नरः स्नातो मुच्यते योनिसङ्कटात् ॥ ३४।३५ ।

चैत्रस्य शुक्लद्वादश्यामुपोष्य स्नानमाचरेत् ।
 चिन्ताविष्णुं समभ्यर्च्य कृत्वा वै जागरं निशि ।
 यः करोति स मुच्येत नात्र कार्या विचारणा ॥ ३६ ।
 एकां संशान्ततोऽ देवीं यशोदां देवकीं तथा ।
 महाविद्येश्वरीं देविः^१ मुच्यते ब्रह्महृत्यया ॥ ३७ ।
 या धारा धर्मराजस्य मथुरायाश्च पश्चिमे ।
 स्नानं करोति तस्यान्तु ग्रहदोषैर्न लिप्यते ॥ ३८ ।
 यं यं देवमभिध्यायेद्भक्तियुक्तेन चेतसा ।
 विश्रान्तिसंज्ञकं दृष्ट्वा दीर्घविष्णुञ्च केशवम् ।
 सर्वेषां दर्शनं पुण्यं पूजनात् फलं भवेत् ॥ ३९ ।
 इति जपविधिर्होमध्यानकाले स सम्यक्
 सततमभिसमीक्ष्यः^२ ब्रह्मणा यत्प्रयुक्तम् ।
 सकलगुणगणानामास्पदं ब्रह्मसंज्ञं
 जननमरणहीनं विष्णुमेवाभियातिः^३ ॥ ४० ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासे मथुरामाहात्म्ये

ऊनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

१. एकां नंदां ततो देवीमिति (ग) । अत्र एकां पश्यन्ततो देवीमिति पाठः सन्धा-
 त्ते तथा कृत एवायमङ्गतिर्भवति । २. देवीमिति ग । ३. अतिसमीक्ष्यति (ग) ।
 ४. अभियान्ति (ग) ।

सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ।

मथुरायां पुरा वृत्तं गोकर्णस्य महात्मनः ।

वसुकर्णः पिता तस्य वैश्यां धनसमृद्धिमान् ॥ १ ।

तस्य भार्या सुशीला तु नाम्ना गुणसमन्विता ।

भर्तुः प्रियकरी साध्वी न प्रसूता वयोऽधिका ।

विललाप च सुश्रोणी एकान्ते दीनमानसा ।

सरस्वतीसङ्गमेऽथ स्त्रियो दृष्ट्वा प्रजावतीः ॥ २।३ ।

वृक्षमूले तु तत्रैव मुनिरेकः समास्थितः ।

तस्या विलपितं श्रुत्वा शनैः सकर्णं हृदि ।

जातहार्दः प्रियं दृष्टं^२ शनैः स्त्रियमथान्नवीत् ।

का त्वं कस्यासि सुभगे किमर्थं रोदिषि स्वयम् ॥ ४।५ ।

इति तस्य वचः श्रुत्वा सा स्त्री ऋषिमथान्नवीत् ।

सापत्याम् स्त्रियो दृष्ट्वा क्रीडन्त्यो बालकैः सह ।

मम तन्नास्ति हि मुने दुर्भगायाः प्रजासुखम् ॥ ६ ।

उवाच मुनिशार्दूलस्तां स्त्रियं पुच्छगर्दिनीम् ।

देवतायाः प्रसादेन तव पुत्री भविष्यति ॥ ७ ।

शिवस्यायतनं पुण्यङ्गीकर्णेति^३ च विश्रुतम् ।

तमाराधय देवेशं पत्या सह यशस्विनि ।
 स्नानदीपोपहारेण स्त्राचैर्नानाविधैर्जपैः ॥ ८ ।
 इत्युक्ता सा च सुश्रोणी प्रणिपत्य प्रसाद्य तम् ।
 भर्त्रे सा कथयामास यदुक्तं मुनिना प्रियम् ॥ ९ ।
 स तद्वचनमाकर्ण्य प्रीतियुक्तं सुसंयतम् ।
 जगादोच्चैः प्रियां देवि भद्रं जातो मनोरथः ।
 ममाप्येतन्मतं देवि यदुक्तमृषिणा ततः ॥ १० ।
 इति प्रियां समाभाष्य प्रियया च तथाऽकरोत् ।
 सरस्वत्याः सङ्गमे तौ स्नात्वा गोकर्णमर्चतुः* ।
 पुष्पदीपोपहारन्तु चक्राते तौ दिने दिने ॥ ११ ।
 एवं तयोर्दगाद्दानि† गतानि सुतहेतवे ।
 ततः प्रसन्नो भगवानुमापतिरुवाच ह ।
 भविष्यति युवांः‡ पुत्री रूपवान् गुणसंयुतः ॥ १२ ।
 गम्यसन्ततिवद्दृश्यः सन्तानो यस्य वै बहुः ।
 देवतानां प्रसादेन खलु तस्य भविष्यति ॥ १३ ।
 इत्युक्ता तौ तु देवेन स्नानकृत्वा सरस्वतीम् ।
 प्रभाते देवदेवाय ददौ द्रव्यमनन्तकम् ।
 ब्राह्मणेभ्यो ददौ भोज्यं वस्त्राद्यं बहुदक्षिणम् ॥ १४ ।
 ततस्तस्यां सुगीलायाङ्गर्भाधानमविन्दत ।
 ततः प्रवृद्धे गर्भे शुक्लपत्ने यथा गयी ।

* स्नानसंनिरिति साधु । † संवत्सरी वयसरीऽन्दी हायनीऽस्त्रीति अनुशासनात् अष्टा-
 नीति कौवत्वभावेम् । ‡ युवांसि सायं, युवयोः इति वा साधु ।

सुषुवे दशमे मासि पुत्रम्बालशशिप्रभम् ॥ १५ ।
 गोसहस्रं तदा दत्त्वा ससुवर्णं सवस्त्रकम् ।
 बहुशः सर्व्ववर्णेभ्यः पुत्रजन्ममहोत्सवे ।
 जातकर्म्म तथा चैव नामकर्म्म चकार च ।
 गोकर्णं नाम तस्यैव पिता चक्रे निरूप्य च ॥ १६ । १७ ।
 एवमन्नप्राशनञ्च चृडोपनयनं तथा ।
 अतः परञ्च गोदानं वैवाहिकमनुत्तमम् ॥ १८ ।
 दानन्तु ददतस्तस्य देवतां पूजयिष्यतः ।
 कृतानि बहुमुख्यानि मङ्गलानि यथाविधि ॥ १९ ।
 ततः प्रविष्टे तारुण्ये अप्रजं वीक्ष्य पुत्रकम् ।
 पुनर्विवाहयामास भार्यास्तस्य चतुष्टयम्* ॥ २० ।
 वयोरूपगुणोपेतास्तस्य भार्याः† सुलोचनाः ।
 अप्रजा एव ताः सर्वा नाभवत्पुत्रिणी कचित् ॥ २१ ।
 तेनैव धन्यं आरब्धः प्रजार्थो‡ देवसेवनम् ।
 वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।
 प्रपा मालाख§ नित्यान्नं भोजनं वर्त्तनानि च ॥ २२ ।
 अनित्यतां ततो मत्वा चञ्चलाऽस्थिरजीवितम् ।
 त्रिनियोगः कृतस्तेन सर्व्वदा सर्व्वकर्मसु ॥ २३ ।
 गोकर्णस्य समीपे तु पश्चिमे चक्रपाणिनः ।

* चतुष्टयी इति साधु । † सती भार्या इति (क, ख) । ‡ प्रजार्थमिति (ग) ।

§ प्रपा मतादिति (ग) ।

प्रासादङ्कारयामास पञ्चायतनकं हरेः ॥ २४ ।

आरामस्तत्र विस्तीर्णः पुष्पजात्यस्तथैव च ।

आम्रजम्बीरनारङ्गं बीजपूरः सदाङ्गिमः ॥ २५ ।

प्राकारङ्कारयामास परिखामण्डलीयकम्* ।

प्रावर्त्तनञ्च कूपेषु येन सिञ्चेत्प्रवाटिकाम् ॥ २६ ।

पुष्पाणि च विचिन्वन्ति सर्वास्ता वरयोषितः ।

स्नानं पूजादिकं तद्विभार्जनं दीपकर्म च ।

कुर्वन्ति देवतागारे ताः सर्वाः शुभलोचनाः ॥ २७ ।

पतिव्रता महाभागाद्यतुरो भगिनीर्यथा ।

नित्यकालं पतेर्वाक्ये† स्थिताः कुर्वन्त्यहर्निशम् ॥ २८ ।

मालाकारस्तथा नित्यं विटपांश्च प्रसिञ्चति ।

पालयामास विधिवद्विधिट्टेन कर्मणा ॥ २९ ।

जाताः सुपुष्पवन्तश्च द्रुमाः फलसमन्विताः ।

नित्यकालमर्पयन्तः फलानां सुमहांसवम् ।

दीयते भुज्यते सर्वैर्यथा शक्रस्तथा सदा ॥ ३० ।

एवन्तु वसतस्तस्य मधुरायां स्थितस्य च‡ ।

धनस्य सहयोगो यातः प्रत्यहं ददतः सतः ॥ ३१ ।

शेषमात्रे धने तस्य चिन्ताभूम्नहती तदा ।

मातापित्रोः कुटुम्बस्य भरणीयस्य भोजनम् ।

* परिखाः मण्डलीयकमिति (ग) । † पत्युर्वाक्यं इति साधु । ‡ स्थितस्य तु इति (ग) ।

कथं ब्रूहि करिष्यामि महाकटमिति सोऽब्रवीत्* ॥ ३२ ।
 इति निश्चित्य मनसा बणिग्भावं† ‡ हृदि स्थिरम् ।
 कृत्वा सार्थमुपामन्त्र्य निर्गतः पूर्वमण्डलम् ॥ ३३ ।
 तत्र क्रीत्वा‡ः सुपण्यानि उत्तरापथगानि च ।
 बहूनि बहुमौल्यानि परदेशगमानि च ।
 यातायातं ततः कृत्वा लाभालाभविचक्षणः ।
 क्रीत्वा क्रेयानि वस्तूनि लाभालाभं विचार्य च ।
 उत्तरापथदेशान्तु सार्थं स बहुविस्तरम् ।
 अश्वरत्नं मणिरत्नं पट्टरत्नं समर्थकम् ।
 गृहीत्वा तु समागच्छन्मथुरायां गृह्णति ॥ ३४।३५।३६ ।
 एकदा सार्थसम्भारो विप्रान्तुं समुपक्रमे§ ।
 सानौ पर्वतसामीप्ये प्रभूतयवमोदके ।
 नद्यास्तीरे सुप्रदेशे आवासांश्च प्रचक्रिरे ॥ ३७ ।
 निवेश्य भाण्डं तत्रैव अश्वानां यवसादिकम् ।
 समादिश्वेतिक्तत्यश्च भृत्यैः कतिपयैर्वृतः ।
 समारुरोह तं शैलम्बहुकन्दरशोभितम् ॥ ३८ ।
 क्रीडार्थं विहरंस्तत्र सोऽपश्यत् स्थानमुत्तमम् ।
 प्रसन्नसलिलोपेतं नारङ्गैस्तु विभूषितम् ॥ ३९ ।
 फलवन्तश्च वृक्षाश्च पुष्पाणि सुरभीश्च च ।

* महाकटमिति सोऽब्रवीदित्यत्राक्षराधिक्याच्छब्दोदीषः, महाकटमघोऽब्रवीदिति कृते तु न दीषः । † बणिग्भागमिति (म) । ‡ कृत्वेति (क, ख) । § विप्रान्तुमुपक्रमे इति मध्यम् ।

पाषाणसन्धौ तत्रस्थैर्मालाकारैश्च रोपितम् ॥ ४० ।
 तत्रारुह्य दरीद्वारं यावद्वटिर्निपात्यते ।
 तावदभ्यागतादीनि स्वागतादि शृणोति च ॥ ४१ ।
 श्रुत्वाऽपि शब्दप्रभवं किमेतदिति निश्चयम् ।
 करिष्यंस्तत्र चेकान्ते दृष्टः पञ्चरगः शुकः ॥ ४२ ।
 तेनोक्तं भो इहागच्छ आतिथ्यं कर्त्तव्यं ते ।
 पादं गृहाण भोः पात्य आसनन्ते इदं शुभम् ॥ ४३ ।
 फलानीमानि स्वादूनि मधुमांसोदकानि च ।
 यथेष्टं यावतीच्छा च तावद्गृह्णस्विमे नराः ।
 आगत्य पितरौ मन्त्राः विनश्ये तौ करिष्यतः ॥ ४४ ।
 अतिथिरागतस्येह पूजायां विमुखो भवेत् ।
 गृहस्थस्तस्य पितरौ वसन्ति नरके[†] ध्रुवम् ।
 पूजितं पूजिताः स्वर्गे मोदन्ते कालमजयम् ॥ ४५ ।
 अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्प्रव्रजते यदि ।
 आत्मनो दुष्कृतं तस्मै दत्त्वा तत्सुकृतं हरेत् ॥ ४६ ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूज्यां वै गृहमेधिना ।
 काले प्राप्तस्त्वकाले वा यथा विष्णुस्तथैव सः ॥ ४७ ।
 एवंविधाः शूभा वाची वैश्यो धर्मोपदेशकात् ।
 श्रुत्वा शुकाल सव्यायः[‡] गोकर्णो मुदितोऽब्रवीत् ॥ ४८

* समेयत्र मन्त्रमित्यादि । † वसन्ते नरके इति (ग), तत्र वसन्ते इति आर्यम्
 ‡ सव्यायै इति साधु । श्रुत्वा शुकाल सव्यायं श्रुति (ग) ।

कस्त्वमृषिः पुराणघ्नः किं वा देवोऽथ गुह्यकः ।
 तव प्रसन्नरूपस्य यस्येयं वागमानुषी ।
 कस्त्वं कथय मे सत्त्वमुक्ताह्वयातिथिप्रियः ॥ ४९ ।
 धन्यः स मानुषो यस्य नित्यं सन्निहितो भवान् ॥ ५० ।
 इत्युक्तः स शुकः सर्व्वं शशंसात्मपुराकृतम् ।
 शृणु रौद्रं यथा पूर्वं मया कृतमबुद्धिना ।
 शुकस्य विप्रियं यादृक्षहर्षेण तपस्यतः ॥ ५१ ।
 सुमेरोरुत्तरे पार्श्वे महर्षिगणसेविते ।
 तपश्चचार विप्रलङ्घ्य शुको व्याससुतो महान् ॥ ५२ ।
 श्रोतुकामाः पुराणानि सेतिहासानि नैगमाः ।
 ऋषयस्तत्र आजन्मुरसितो देवलस्तदा ॥ ५३ ।
 मार्कण्डेयो भरहाजा यवक्रीतस्ततो भृगुः ।
 अङ्गिरास्तैत्तिरीयेभ्यः काश्वो मेधातिथिः कृतः ॥ ५४ ।
 तन्तुः सुतन्तुरादित्यो वसुमानेकतो हितः ।
 वामदेवद्याश्वगिरास्त्रिशीर्षीगीतमोदरः ॥ ५५ ।
 अन्ये च सिद्धा देवाश्च पन्नगा गुह्यकास्तथा ।
 शुकं सम्मुखयामासुः पप्रच्छुर्द्वयसंहिताम् ॥ ५६ ।
 अहन्तु वामदेवस्य शिष्यो नाम्ना शुकोदरः ।
 अष्टः श्रद्धान्वितो बाह्यात्सुनीत्यामयतस्वरन् ।
 ऊहापोहकरम्भं वारंवारश्च पृष्टवान् ।

अन्यायवादिनं मासु गुरुर्नित्यं निषेधति ॥ ५७॥५८ ।
 गुरुणामग्रतो वाक्यं कथायाद्वयतां सह ।
 पूर्वपक्षाद्य सिद्धान्ताः परस्परजिगीषवः ।
 अस्तरे चान्तराक्षेपं पुनर्नैवमवाचथाः ॥ ५९ ।
 एवं निषेधितद्याहं गुरुणा मुनिसत्तमैः ।
 न कृतं यन्मया वाक्यं तेनाहं श्रपितस्तदा ॥ ६० ।
 शुकेन कोपाच्छापो मे दत्तोऽयं जल्पको वटुः ।
 यथानामा त्वयं पक्षी शुको भवति नान्यथा ॥ ६१ ।
 इत्युक्तमात्रे वचने तत्रैवाहं शुकोदरः ।
 शुकत्वं तत्क्षणात्प्राप्तं क्षमस्वेत्युचुरोजसा ।
 मुनयस्तं महात्मानं शुकं तत्त्वार्थवित्तमम् ॥ ६२ ।
 नान्यथा नान्यथा चोक्तं कदाचित्स भविष्यति ।
 आगामिकाले दास्यामि वरमस्मै शुकाय भी ॥ ६३ ।
 युष्माकमुपरोधेन यथारूपो विहङ्गमः ।
 अयं भविष्यति सदा सद्भावहितभावनः ॥ ६४ ।
 पुराणतत्त्ववेत्ता च सर्वशास्त्रार्थपारगः ।
 मथुरायां मृतः पश्चाद्ब्रह्मलोकङ्गमिष्यति ॥ ६५ ।
 एवं श्रापं दरं गृह्यः तस्माद्दीनां ह्यहं द्रुतम् ।
 मथुरा मथुरोच्चारं कुर्यान्नित्यमतन्द्रितः ॥ ६६ ।
 नित्योद्दिग्मस्य मे गात्रं हिमाद्रौ तु गुहां वसन् ।

प्राप्नोऽहं शवरेणैव येनाहं पञ्चरे कृतः ॥ ६७ ।
 शवरस्तु सभाय्यो वै क्रीडते स मया सह ।
 मुनेः प्रसादान्मे ज्ञानं न जहाति कदाचन । ६८ ।
 भुज्यते ह्यवशेनैव कृतं येन यथा च यत् ।
 स्वस्थो भव महाभाग मा आ शोके मनः कथाः ॥ ६९ ।
 इत्युक्तः स तु गोकर्णस्तदा तेन शुकेन च ।
 तस्य च वचनं हृद्यं शुकमोक्षप्रदायकम् ॥ ७० ।
 या सा मुक्तिप्रदा रम्या मथुरा पापनाशिनी ।
 तस्यां वसाम्यहं भद्र बाणिज्यार्थमिहागतः ।
 पुनरिच्छामहे तत्र भाण्डं गृह्य यथासुखम् ॥ ७१ ।
 मथुरावासिनं श्रुत्वा गोकर्णं स शुकस्तदा ।
 पुत्रं संस्थाप्य चात्मानं गोकर्णस्य यथेष्टितम् ॥ ७२ ।
 एवञ्च वदतस्तस्य* शवरी शयनोत्थिता ।
 दर्पान्निःसृत्य तु वह्निर्ददर्शासनसंस्थितम् ।
 भृत्यैः परिहृतं चारुदर्शनीयस्वरूपकम् ॥ ७३ ।
 निरीक्ष्य बहुशस्तत्र शुकोवचनमब्रवीत् ।
 प्रियातिथिञ्च सम्प्राप्तं मातः पूज्यतमं शुचिम् ।
 कुरु पूजां यथार्हञ्च गोकर्णस्य वरातिथेः ॥ ७४ ।
 शुकस्य वचनाद्यावत्पूजार्थमुपकल्पितम् ।
 न ददाति ततस्तत्र वनाच्छवर आगतः ॥ ७५ ।

तस्याग्रे तु पुनस्तेन शुकेनातिथिपूजनम् ।
 शंसितं स तथेत्युक्त्वा कृत्वा पूजां प्रणम्य च ।
 फलानि मांसयुक्तानि मधूनि सुरभीणि च ।
 सम्पाद्य संविदङ्गत्वा वद किङ्करवाणि ते ॥ ७६।७७ ।
 द्रुतः शवरेणाय गोकर्णो वाक्यमब्रवीत् ।
 अन्यत्किञ्चिदथो देयं यदि किञ्चिद्दासि च ।
 शुकोऽयं पञ्जरस्थश्च पुत्रार्थं मे प्रदीयताम् ।
 मथुरायां गमिष्यामि कृतार्थः पितुरन्तिके ॥ ७८।७९ ।
 द्रुत्युक्तमात्रे वचने शवरो वाक्यमब्रवीत् ।
 अस्माकं यमुनास्नानं सङ्गमे यमुनाश्रमः ।
 सरस्वत्याश्च पतने दत्ते दास्यामि ते शुकम् ॥ ८० ।
 शवरैर्णैवमुक्तम् गोकर्णः प्रत्यभाषत ।
 सरस्वत्याः सङ्गमे च यत्फलं लभते नरः ।
 स्नानेन किम्फलं तस्य यदि जानासि तद्वद ॥ ८१ ।

शवर उवाच ।

शुकेनानेन मे सर्व्वं मथुरायाश्च यत्फलम् ।
 यत्फलं सङ्गमस्थोक्तं शृणुयाद्वाद्गीव्रतम् ॥ ८२ ।
 वियोनिस्यो राक्षसो वा तिर्यग्योनिङ्गतस्य वा* ।
 यस्याद्दृश्य* व्रतं कुर्यात्स गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ८३ ।
 सङ्गमस्य फलं तस्य दृष्ट्वा गोकर्णमीश्वरम् ।

* तिर्यग्योनिं गतोऽपि वा इति सम्यक् । + य उद्दिश्य इति कृते तु पाठे अर्थ

नासौ यमपुरं याति विष्णुलोकश्च गच्छति ।

एवं मया श्रुतं तस्य सङ्गमस्य महत्फलम् ॥ ८४ ।

इति वराहपुराणं श्रीकृष्णमन्वन्तरीमाहात्म्यम् ।

सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शुकं गृह्य ततः स्थानात्प्रस्थितोः मथुरां पुरीम् ।

प्रविश्य गृह्य तत्पुण्यं मातापित्रोस्तदर्पितम् ।

शुकस्य चरितं सर्व्वं निवेश्य च महामतिः ॥ १ ।

एवं निवसतस्तस्य बहुवर्षाणि तत्र वै ।

सुखम्नासं मतश्चापि व्यवहारे च पूजने ॥ २ ।

एवं निवसतस्तस्य द्रव्यशेषमजायत ।

पुनस्तत्रैव गमने बणिग्भावे मतिर्गता ॥ ३ ।

समुद्रयाने रत्नानि महामौल्यानि साधुभिः ।

रत्नपरीक्षकैः सार्द्धमानयिष्ये बहूनि च ।

एवं निश्चित्य मनसा महासार्थपुरःसरः ।

समुद्रयायिभिर्लोकैः संविदं सूच्यन् निर्गतः ॥ ४।५ ।

पेयाहारसमाहारङ्गत्वा कृत्यविदार्थकम् ।
 शुक्रं गृहीत्वा प्रस्थानमकरोत्पुण्यवासरे ॥ ६ ।
 मातापित्रोः शुभा वाचो गृहीत्वा देवतागृहे ।
 भार्याणां देवकार्यञ्च वाटिकायाश्च पोषणम् ।
 पितुः शुश्रूषणञ्चोक्ता सर्व्वं यूयं करिष्यथ ॥ ७ ।
 यथायोगं यथाकालं यथाकृत्यं यथा च यत् ।
 भवतीभिश्च कृत्यं मे करणीयं यथा तथा ।
 सन्दिश्य भार्याः सुश्रीणीर्देवं दृष्ट्वा प्रसाद्य च ।
 भार्याभिः समनुज्ञातो यानपात्रङ्गतस्तदा ॥ ८ ।
 शुकेन सह सम्प्राप्तो महान्तं लवणार्णवम् ।
 पोतारूढास्ततः सर्व्वे पोतवाहैरुपोहिताः* ।
 अपारे दुस्तरेऽगाधे यान्ति वेगेन नित्यशः ॥ १० ।
 अथ दैववशादायुर्विलोमः समजायत ।
 दुर्व्वर्तिन तदा नित्यं बलात्पोत उपोहितः ॥ ११ ।
 पोतवाहास्ततः सर्व्वे विसंज्ञा मोहिताः कृशाः ।
 हा कष्टं हि कथञ्चिच्च कुत्र गच्छामहे वयम् ॥ १२ ।
 तेषान्तु वचनं श्रुत्वा ज्ञात्वा दुर्व्वर्तपीडनम् ।
 आक्षिपद्वाग्भिरुयाभिरन्योन्याशङ्क्य† मूर्च्छिताः ॥ १३ ।
 जल्पन्ति कोऽत्र पापिष्ठः समारूढो निराकृतिः ।
 तस्य पातकसंस्पर्शान्मृताः सर्व्वे न संशयः ॥ १४ ।

* पोतवाहैरुपोहिता इति (क), (ख) । † अन्योन्याशङ्क्य इति साधु ।

एवं विलपतां तेषां चत्वारोऽपि समभ्ययुः ।
 मासास्तत्रैव बाणिज्यं षण्मासान्सिध्यते फलम् ॥ १५ ।
 निर्भर्त्सनं ततस्तेषामन्योऽन्यमभिजल्पनम् ।
 श्रुत्वा शुकस्य गोकर्णः शशंसात्मविनिन्दनम् ॥ १६ ।
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति इति सर्व्वस्य निश्चितम् ।
 एषां मध्ये ह्यहं पापस्तेन तप्यामि पुत्रक ॥ १७ ।
 यदत्र युक्तङ्कालेऽस्मिन्विषमे समुपस्थिते ।
 वद स्वाध्यायषाड्गुण्यङ्गच्छे त्वङ्कार्य्यवित्तमः ॥ १८ ।

शुक उवाच ।

मा भैस्तात जीषमास्व* अस्मिन्काले यथोचितम् ।
 अहङ्करित्ये तत्सर्व्वं मा विषादे मनः कथाः ॥ १९ ।
 एवमाश्वास्य पितरं समुड्डीय ततो द्रुतम् ।
 ध्रुवाख्यां दिशमुद्दीक्ष्य उत्तराभिमुखो ययौ ॥ २० ।
 नीचगत्या रक्षयन्वै सुतरं दुस्तरं जलम् ।
 सानौ पर्व्वतसामीप्ये योजनेन वरङ्गिरिम् ॥ २१ ।
 रोमाञ्चिततनुर्जातः शुको वीक्ष्य महागिरिम् ।
 क्रमित्वोर्ध्वं यात्युग्रं तावद्देवालयं शुभम् ।
 दृष्ट्वा विष्ण्वायतनं तेजसा चोपशोभितम् ।
 दिक्षु सर्वास्वटित्वैवं निलिप्ते देवमन्दिरं ॥ २२।२३ ।
 वत्साऽयङ्कोऽत्र सञ्चारी कदा किन्तु पिता मम ।

वितरिष्यति नो कालं दुरन्तं सकृत्तिर्यथा ॥ २४ ।
 क्षणमेकं तथा चैनं तस्य चिन्तान्वितस्य हि ।
 सौवर्णपात्रहस्ता च देवी देवं समर्चयत् ।
 नमोनारायणायोक्ता निपसाद् वरामने ॥ २५ ।
 निमेषान्तरमात्रेण वयोरूपसमन्विताः ।
 असंख्याताः समायाता यथा देवी तथैव ताः ॥ २६ ।
 गीतं वाद्यञ्च नृत्यञ्च यथासौख्यं विहृत्य च ।
 गतास्ता देवताः सर्वा यथास्थानमनुत्तमम् ॥ २७ ।
 देवतादक्षिणे भागे पक्षिणाञ्च जटायुषाम् ।
 लक्ष्यान्यनेकयूथानि ब्रूहन्ति बहुसङ्ख्यः ॥ २८ ।
 शुको लिख्यासमस्तेषां मध्ये कृत्वा तु संविदम् ।
 स्वभाषां पुरतः कृत्य* शरणञ्च अयाचयत् ॥ २९ ।
 ते समाश्वास्य तम्प्राहुः कथमस्मिन् भवान् गतः ।
 वारिराशिर्दुराधर्षः समुद्रो भूपसंकुलः ॥ ३० ।
 शकस्तान् प्रत्युवाचाथ पिता मे पीतसंस्थितः ।
 दुर्गवाताद्दुर्गमस्थो विषमे समुपस्थिते ॥ ३१ ।
 तस्य त्राणमभीप्सन्वै आगतोऽत्र वरङ्गिरिम् ।
 कुरुध्वं तस्य मे त्राणं यथा सुखमवाप्यते ॥ ३२ ।

पक्षिण ऊचुः ।

एहि पुत्र सुकार्यन्ते मार्गं द्रक्ष्यामहे वयम् ।

पोताभ्यासगतिं यासि पितुस्तव गतिं प्रति ॥ ३३ ।
 ममैव पादविन्यासे क्रमयिष्ये यथा जलम् ।
 तेन ते पृष्ठतो मच्छं स पिता सन्तरिष्यति ॥ ३४ ।
 मम चक्षुवावगाहेन नह्यन्ति जलजन्तवः ।
 एतत्पितुः समच्छं हि शंस क्षिप्तं नदीपतिम् ॥ ३५ ।
 तरयामास वेगेन गत्वा पृष्ठं जटायुषः ।
 स ययौ पर्वतं तीर्त्वा कचिन्नाभिसमं जलम् ।
 हृत्कण्ठश्चैव गम्भीरं सुखेन सुकृती यथा ॥ ३६ ।
 स्तोकांतरे ततः सोऽथ देवागारमनुत्तमम् ।
 सरोवरञ्च पद्माक्ष्यं मणिरत्नविभूषितम् ।
 स्नात्वा देवान् पितृश्चैव तर्पयित्वा यथासुखम् ।
 पुष्पाण्यादाय देवञ्च पूजयित्वा स केशवम् ।
 पञ्चायतनकश्चैव खचितं रत्नसञ्चयैः ।
 दृष्ट्वा निलिख्ये चैकान्ते शुकस्यानुमते स्थितः ॥ ३७ । ३८, ३९ ।
 क्षणेन ता यथापूर्वं देवताद्यागताः पुनः ।
 नर्त्तयित्वा यथायोग्यं तासां ज्येष्ठाऽब्रवीदिदम् ॥ ४० ।
 स्वागतस्य क्षुधार्त्तस्य ब्रह्मेष्टस्य महात्मनः ।
 भोजनार्थं फलं दिव्यं पानार्थं तीयमुत्तमम् ।
 गोकर्णस्य प्रयच्छध्वं येन दृप्तिस्त्रिमासिकी ॥ ४१ ।

यथा शोको यथा पापं यथा मोहः प्रणश्यति ।
 तथा कृत्वा तमूचुस्ता अभयं तेऽस्तु मा शुचः ।
 वस स्वर्गोपमे स्थाने यावत्सिद्धिर्भवेत्तव ॥ ४२ ।
 गतास्ताः पुनरेवञ्च नित्यमेव दिने दिने ।
 वसते स सुखं तत्र मधुरायां यथा तथा ॥ ४३ ।
 पोतात्तस्मादुत्तार सुवातेनोपवाहितः ।
 रत्नाकरः शुभो यत्र भावित्वाद्देवयोगतः ।
 रत्नानि बहुमौल्यानि आहृतानि बहुन्यथ ॥ ४४ ।
 यावत्परीक्षणार्थञ्च गोकर्णे रत्नकोविदम्* ।
 निरीक्ष्यतेऽस्य संवासो न दृष्टश्चकुशस्ततः† ॥ ४५ ।
 कुतोऽसौ गतवान् भद्रो मृतो नष्टो जले प्लुतः ।
 ब्रीडायुतो निमग्नोऽयं निश्चितं मकरालये ॥ ४६ ।
 पितुरस्य वयं सर्वे पुत्रवद्विचरामहे ।
 यथाभागञ्च रत्नानां भागं दास्यामहे परम् ।
 एष धर्मः सदास्माकमेकसार्थागमेन हि ॥ ४७ ।
 एवं वसन् स गोकर्णे हीपस्थः शोकविह्वलः ।
 शुक्लम्रोवाच दीनात्मा मातापित्रोः कृतं तदा ॥ ४८ ।
 शुकेन मन्त्रमोहत्वात्पितुरेवं निवेदितम् ।
 अहं पत्नी लघुतनुर्भवन्तं नेतुमक्षमः ।
 याताऽस्मि‡ मधुरां मार्गे समुद्रे जलमालिनि ॥ ४९ ।

* दिदृक्षुर्भविष्यिभिरिति शेषः । † ते वणिज इति शेषः । ‡ यातोऽस्मीति (ग) ।

पित्रोर्वाक्यं तवाख्यास्ये त्वदीयं च तयोरहम् ।
 अवश्यञ्च गमिष्येऽहमनुज्ञा तु प्रदीयताम् ॥ ५० ।
 सत्यमुक्तं ततस्तेन गोकर्णेन शुकम्प्रति ।
 गच्छ त्वं पुत्र मथुरामवस्थां मामकीमिमाम्* ।
 त्वया विना न यत्नोमि शीघ्रमागमनं कुरु ॥ ५१ ।
 इत्युक्तः स तथेत्युक्त्वा पोतारुढः खगोत्तमः ।
 कालेन मथुराम्प्राप्तः सर्व्वं पित्रे न्यवेदयत् ॥ ५२ ।
 श्रुत्वा तौ† विषमावस्थं मृतं हृदि निवेश्य च ।
 रुदित्वा सुचिरङ्कालं शुकं स्नेहानिवेशितः ॥ ५३ ।
 अस्माकं जीवनार्थाय त्वया कार्य्यं विहङ्गम ।
 कथाभिरनुकूलाभिर्धर्मदार्श्याभिरेव च ॥ ५४ ।
 शुकेन पञ्जरस्थेन कथालापेन विद्यया ।
 पुत्रशोकाभिसन्तप्तो तथैवानेन सान्त्वितौ ॥ ५५ ।
 अथ सार्थः समायातो रत्नपूर्णो यथादधिः ।
 वसुकर्णस्य पुत्रार्थमकरोत्स जनो महान् ॥ ५६ ।
 सर्व्वैस्तैर्विंशतिः संख्याः‡ एकैकेन समुद्रगैः ।
 रत्नैः समर्चितोऽत्यर्थं पर्व्वतः कुसुमोत्करैः§ ।
 प्रसाद्य सर्व्वं सम्पूज्य प्रेषितास्ते गृहं ययुः ॥ ५७ ।

* मामकीमिमामवस्थां ताभ्यां निवेदयेत्यन्वयः कर्त्तव्यः । † तौ इत्यस्य समापक-
 क्रियापदं नास्ति । ताभ्यामिति कृते वाक्यार्थसङ्गतिः स्यात् किन्तु कन्दोदीची भवेत् ।
 ‡ विंशतिः संख्या इत्यस्य तत्तौयान्ततोचिता, चतन्वयापत्तेः । § दुर्भेदिवेति शेषः ।

एवं ते न्यवसंस्तत्र यावत्कालं सुखेन तु ।
शुश्रूषमाणास्तं वैश्यं यथा स्वपितरं तथा ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे भगवक्तास्त्रे गोकर्णमाहात्म्ये
एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

गोकर्णस्तु तथा चक्रे* तस्मिन्नायतने शुभे ।
प्रथमेऽङ्गि यथा कृत्यमेवमेव त्रयोदश ॥ १ ।
ता देव्यो नृत्यगीतेषु कुशलाद्यागमेऽभवन् ।
सुरुपाश्च स्त्रलङ्कारा रमयन्ति दिने दिने ॥ २ ।
गोकर्णः सर्वभावेन गृहं विष्मृतवानसी ।
तथैकदा स गोकर्णस्ता देव्यश्च हतौजसः ॥ ३ ।
विवर्णवदना दीना भग्नालङ्कारवाससः ।
हीनाङ्गा लुब्धितशिरःकेशपक्ष्मनखादयः ॥ ४ ।
दृश्यन्ते विकृताकाराः सत्रणा रुधिरस्त्रवाः ।
ता दृष्ट्वाऽतीवदुःखार्त्ताश्चक्रे मनसि वेदनाम् ॥ ५ ।
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गे नैव च नैव च ।

मम सङ्गादिमा देव्यो दशमीञ्च दशाङ्गताः ॥ ६ ।

एवं ज्ञात्वा स पप्रच्छ तासां रूपविपर्ययम् ।

कथयध्वं महाभागाः किमेतद्रूपव्यत्ययम् ॥ ७ ।

देव्य ऊचुः ।

अप्रष्टव्यं महाभाग दैवः सर्वेषु कारणम् ।

कालात्मकः स भगवान् भुज्यतेऽसुकृतं यतः ॥ ८ ।

स एव नित्यकालञ्च पृच्छति स्म तदुत्तरम् ।

दुःखार्त्तस्य सुदीनस्य न जल्पन्त्यतिदुःखिताः ॥ ९ ।

निश्चयार्थं पुनः सोऽथ गोकर्णस्ताः प्रणम्य च ।

पृच्छत्याग्रहरूपेण निश्चयं विन्दते यथा ॥

यदि गोप्यं ममार्त्तस्य वैरूप्यं कथयिष्यथ ॥

अगाधे दुस्तरे प्राणास्त्यक्त्याम्यद्य सुदुःखितः ॥

एवमुक्ते तदा तासां मध्ये एकाऽब्रवीदिदम् ।

दुःखं तस्य समाख्येयं यो विनाशयतेऽऽरुजम् ॥ १० ।

शृणु वत्स वदिष्येऽहं विरूपकारणं यथा ।

अस्माकञ्च समुत्पन्नमेकचित्तोऽवधारय ॥ ११ ।

आस्ते मधुपुरी रम्या नृणां मुक्तिप्रदायिनी ।

अयोध्याधिपतिर्वीरश्चतुरङ्गबलान्वितः ।

चातुर्मास्यं तीर्थसेवी स गतो भक्तिपूर्वकम् ॥ १२ ।

० भङ्क्ते इति साधु । + अथ नेति पदस्य न्यूनता । ‡ विनाशयतीति साधु ।

§ विरूपकरणमिति ५ग ।

तत्र देवस्य चागारं विष्णोः पञ्चसमन्वितम् ।
 आरामवाटिकाः शुभ्राः प्राकारावरवेष्टिताः ।
 कूपप्रावर्त्तकोपेताः पुष्पजात्यः सुवासिताः ॥
 फलवन्तो द्रुमास्तस्मिन् सर्व्वं तु सुमनोहराः ।
 तस्याभ्यासे स राजर्षिश्चकारावासमुत्तमम् ॥ १३।१४।१५ ।
 सेवकैर्नाशितः सर्व्व आरामः सफलद्रुमः ।
 प्राकारपरिखा चैव स्थण्डिलप्रतिमा कृता ॥ १६ ।
 बहुधा वार्थ्यमाणैस्तु पापबुद्धिसमाश्रितैः ।
 एवं तेन कृतं तत्र सोऽपि दैववशङ्गतः ॥
 पञ्जरस्थो यथा सिंहः कोऽम्मांस्ताता भवेदिति* ।
 पिधायाञ्जलिना वक्त्रमशुक्लितस्तनान्तरा ।
 रुरादीच्चैःस्वरं† दीना हा कष्टमिति जल्पती ॥ १७।१८ ।
 सर्वासां रुदतीनाञ्च कुररीणामिव स्वनः ।
 श्रूयते बहुधाकारो गोकर्णोऽप्यतिदुःखितः ॥
 एकैकस्यास्तु चक्रेऽसौ मूर्ध्ना पादाभिवन्दनाम् ।
 प्राञ्जलिर्दीनया वाचा सान्त्वयामास ताः शनैः ॥ १९।२० ।
 प्राप्तसंज्ञास्तु ताः सर्वाः गोकर्णोऽप्याह सुस्वनः ।
 भविता यदि तत्राहं राजानं तं निवारयम्‡ ॥
 किङ्करिष्यामि दैवेन समर्थोऽप्यवसादितः ॥ २१ ।

* (ग) पुलके इतः पूर्वं गोकर्ण उवाच इति पाठो वर्त्तते, स तु न सङ्गच्छते ।

† रुरोद सुस्वरं दीनेति (ग) । ‡ निवारयेयमिति साधु ।

द्विसप्तत्यधिकोऽथ ततमोऽध्यायः ।

इत्युक्तमात्रे वचने ताः सर्वा लब्धचेतसः ।

ऐक्यभावेन ताः सर्वाः पप्रच्छुर्बुद्धिजम्भति ।

कस्त्वङ्गथय कस्माच्च स्थानाद्यस्त्वमिहागतः ॥ २२ ।

गोकर्ण उवाच ।

गोकर्णोऽहं सुचार्वीस्यः सुकपोलः सुलोचनः ।

पूर्वं दृष्टा भवत्यो मे चार्वङ्ग्याकलोचनाः ।

इदानीं मलिना जाता मम शोकविवर्दिनाः ।

कथयध्वं ममात्मानमत्र तस्तदनन्तरम् ॥ २३ ॥ २४ ।

ज्येष्ठा सोवाच तस्याग्रे पुष्पजात्या स्त्रलङ्घिताः ।

वयमारामसंस्थायां स्वामिना परिपालिताः ॥ २५ ।

हृदयवेषाः सुचार्वङ्ग्यः पुष्पवृद्धिरताः सदा ।

पूर्वं दृष्टाः स्वरूपाश्च विपर्ययमथो नृणु ॥ २६ ।

राजलोकैः पीडिताश्च क्षेदनोन्मूलनेन च ।

पीडिता भृशमुद्दिग्नास्तेनेदानीं सकल्मषाः ॥ २७ ।

पुष्पमालाविहीनाश्च मूलस्कन्धावशोषिताः ।

एवंविधाश्च सम्भूता नष्टसंज्ञाः स्थिता वयम् ॥ २८ ।

यो देवस्तत्र पाषाणो नृत्पिण्डेष्टकयन्त्रितः ।

सोऽत्र सत्त्वमयः साक्षी तस्य पुण्यस्य कर्मणि ॥ २९ ।

पुण्यं सोदकपूर्णोऽयं तस्यारामस्य सेवकम् ।

सरसोत्पलपूर्णश्च कलहंसैर्युतं सदा ॥ ३० ।

ये ते वृक्षाः फलोपेतास्ते सोवर्णाश्च सत्तम ।

एता रक्षन्ति सततमारामं सुखदं नृणाम् ।

तस्या नाशायथा नोऽत्र जातेयञ्च विरूपता ॥ ३१ ।

गोकर्ण उवाच ।

आरामकर्तुः किञ्चात्र फलं भवति यादृशम् ।

करणात्कूपदेवानां तस्य पुण्यफलं वद ॥ ३२ ।

ज्येष्ठोवाच ।

दृष्टापूर्त्तं द्विजातीनां प्रथमं धर्मसाधनम् ।

दृष्टेन लभते स्वर्गं पूर्त्तं मोक्षञ्च विन्दति ॥ ३३ ।

वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ।

पतितान्युद्धरेद्यस्तु स पूर्त्तफलमश्नुते ॥ ३४ ।

भूमिदानेन ये लोका गोदानेन च कीर्त्तिताः ।

ते लोकाः प्राप्यते* पुंभिः पादपानां प्ररोहणे ॥ ३५

अश्वत्थमेकं पितुमर्हमेकं

न्यग्रोधमेकं दशपुष्पजातिः ।

द्वे द्वे तथा दाडिममातुलिङ्गे

पञ्चाम्ररोपी† नरकं न याति ॥ ३६ ।

यथा सुपुत्रः कुलमुद्धरेच्चि

यथाऽतिकच्छान्नियमप्रयत्नात् ।

तथाऽत्र वृक्षाः फलपुष्पभूताः

स्वं स्वामिनं नरकादुद्धरन्ति ॥ ३७ ।

* प्राप्यन्ते इति साधु, तथा कृते तु कन्दोदीषः । † पञ्चाम्रवापीति बहुषु पाठः

गोकर्ण उवाच ।

इत्थनार्थं यदानीतमग्निहोत्रं तदुच्यते ।
 छायावियामपथिकैः पक्षिणां निलयेन च ॥ ३८ ।
 पत्रमूलत्वगादिषु औषधार्थन्तु देहिनाम् ।
 उपकुर्वन्ति हृत्तस्य पञ्चयज्ञः स उच्यते ॥ ३९ ।
 गृहकृत्यानि काष्ठानि क्षुद्रजन्तुगृहास्तथा ।
 यत्र निर्वर्त्तनं प्रोक्तं भिक्षा पत्रैः समीकृता ॥ ४० ।
 फलन्ति वत्सरे मध्ये द्विवारं शकुनादयः ॥ ४१ ।
 सांवत्सरं पितुर्मातृरूपकारम्फलैः कृतम् ।
 एवं पुत्रसमारोपा एवं तत्त्वविदो विदुः ॥ ४२ ।

वराह उवाच ।

एवमुक्तस्तया देव्या मालत्या पुष्पजातया ।
 हा कष्टङ्कथमित्येवं मुमोह च पपात च ॥ ४३ ।
 ताभिराश्वासितो धीमान् ससंज्ञो वारिणोक्षितः ।
 आत्मानं कथयात्माकं यस्माच्च त्वमुपागतः ॥ ४४ ।

गोकर्ण उवाच ।

वृद्धो च मातापितरौ साधुभार्याचतुष्टयम् ।
 मथुरायां ममैवैतदुद्यानं देवतागृहम् ॥ ४५ ।
 यदि तत्र गतस्याहं पिष्टराश्रीस्तु सन्निधौ ।
 इमामापदमापन्ना यूयं तहै निवेदये ॥ ४६ ।
 ज्येष्ठा प्रोवाच नेष्यामि यदि ते रोचतेऽनघ ।
 अन्यैव मथुनां देवीमवेक्ष्यामोऽधिगम्यताम् ।

विमानप्रतिमाकारं यानमारुह्य सत्वरः ।
 दिव्यानीमानि रत्नानि भूषणानि फलानि च ।
 गृह्णीष्वोपायनं राज्ञे तस्मै त्वं देह्यनर्घ्यकम् ॥ ४७।४८ ।
 आरुह्य स तथेत्युक्त्वा नमस्कृत्य हरिश्च ताः ।
 उत्पपात ततः स्थानाद्यत्र राजा व्यवस्थितः ॥ ४९ ।
 राज्ञे निवेदयामास रत्नानि सुवह्नि च ।
 राजा दर्शनमात्रेण सन्तुष्टः सन् ब्रवीदिदम्* ॥ ५० ।
 स्वागतं ते महाभाग परिपूज्य सुमान्य च† ।
 अर्डासने कृतः प्रीत्या रत्नदां धनदो यथा ॥ ५१ ।
 अस्मात्स्थानादिदानीञ्च अपसर्प्य क्षणान्तरे ।
 आश्चर्य्यं दर्शयिष्यामि कथयिष्यामि चापि भोः ॥ ५२ ।
 स तथेति प्रतिश्रुत्य सेनापतिमुवाच ह ।
 मुहूर्त्तार्डाद्यथा याति सैन्यं तच्च तथा कुरु ॥
 क्षिप्रं तत्प्रतिपद्यस्व न कालोऽत्यभ्यगाद्यथा ।
 कृतं तेन तथा सर्व्वं यथा राज्ञा प्रभाषितम् ॥ ५३।५४
 ता देव्यो दिव्यरूपाश्च विमानकतरूपकाः ।
 साधु साञ्चिति गोकर्णं प्रशशंसुः पुनः पुनः ।
 वरं दत्त्वा अथाकामं स्वस्तीत्युक्त्वा दिवं ययुः ॥ ५५ ।
 गोकर्णम् तदाचङ्गे तत्सर्व्वं नृपतः सुखी ।
 सर्व्वं तच्चात्मचरितं पूर्त्तधर्मस्य यत् फलम् ॥ ५६ ।

राज्ञा तस्मै प्रदत्ताय ग्रामाद्यैव पुराणि च ।
वस्त्राणि च गजाद्यैव वाजिनोऽन्यदनम्बहु ॥ ५७ ।
आश्चर्य्यं परमं धर्ममारामस्य महत् फलम् ।
श्रुत्वा सर्व्वञ्चकारासौ सार्व्वभौमो महीपतिः ॥ ५८ ।

इति वराहपुराणे गोकर्णमाहात्म्ये

त्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

त्रयःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच

तत्र स्थित्वा यथान्यायङ्गोर्कर्णः सर्व्वमङ्गलम् ।
शुकञ्च मातापितरं साधुभार्य्याचतुष्टयम् ।
सम्मान्य पूजयामास यथाविभवशक्तितः ।
मथुरावासिभिर्लोकैरुद्यानङ्गारयत्तदा* ॥ १।२ ।
स्वयञ्च कृतवांस्तत्र अविघ्नस्य महामखम् ।
भक्तभोज्ये ब्राह्मणेभ्यो ददौ दानानि नित्यशः ॥ ३ ।
गीतवादित्रमाङ्गल्यं पुत्तवृद्धौ यथोचितम् ।
तत्सर्व्वङ्गतवाङ्मोको गोकर्णस्य महात्मनः ॥ ४ ।
एकैकञ्च परिष्वज्य प्रणिपत्य यथाक्रमम् ।
मातापित्रोः प्रणम्याथ शिरसा पादवन्दनाम्† ॥ ५

शुकं हृदि समालोक्य प्ररुद स वै वणिक् ।
 यस्य प्रसादाज्जीवस्य धर्मस्यानुत्तमा गतिः ।
 विशिष्टेन मया प्राप्तो राज्ञो लाभः सुपुष्कलः ।
 शुकपुत्त्रान्मया प्राप्तमिहलोके परत्र च ॥ ६।७ ।
 एवं वसन् सुखं तत्र गोकर्णः सह बन्धुभिः ।
 शुकनाम्ना कृतं तेन शिवस्यायतनं महत् ॥ ८ ।
 शुकेश्वरं प्रतिष्ठाप्य दिव्यं सत्रञ्चकार ह ।
 ब्राह्मणानां श्रुते द्वे च मिष्टान्नवरभोजने ॥ ९ ।
 शुकसत्रमिति ख्यातं मृता मुक्तिमवाप सः ।
 विमानवरमारुह्य स्वर्गलोकङ्गतः शुकः ॥ १० ।
 शुकप्रदाने गोकर्णः फलं स्नानस्य सङ्गमात् ।
 याङं सुवर्णं गोदानं कृत्वा तस्मै ददौ च सः ॥ ११ ।
 शवरस्य सभार्यस्य तेन स्वर्गङ्गतस्य ह ।
 शुक्रादरेण सहितो विमानवरमास्थितः* ॥ १२ ।
 एतत्ते कथितं सर्वं मथुरायां महत्फलम् ।
 सरस्वतीसङ्गमस्य गोकर्णस्य शिवस्य च ॥ १३ ।
 गोकर्णस्य तु सन्तानमक्षयं धर्मतोऽव्ययम् ।
 सम्भूतं स सुखं भुक्त्वा ततो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ १४ ।

इति वराहपुराणे गोकर्णमाहात्म्ये

त्रयसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि* महापातकनाशनम् ।

सङ्गमस्य प्रभावं हि पापिनामपि मुक्तिदम् ॥ १ ।

अत्रैव श्रूयते पूर्वं ब्राह्मणः संगितव्रतः ।

महानामेति विख्यातः स्थितोऽसौ वनमाश्रितः ॥ २ ।

स्वाध्याययुक्तो होमे च नित्ययुक्तः स योगवित् ।

जपहोमपरो नित्यं स्वकालं क्षयते च सः ॥ ३ ।

एवङ्गर्भाणि कुर्वन्स ब्रह्मलोकजिगीषया ।

बह्व्यष्टान्यतीतानि ब्राह्मणस्य वने तदा ॥ ४ ।

तस्य बुद्धिरियं जाता तीर्थाभिगमनं प्रति ।

पुनस्तीर्थजलेरेतत्क्षालयामि कलेवरम् ।

प्रयातो विधिवत्साक्षात् सूर्यस्योदयनं प्रति ॥

असिकुण्डादितः कृत्वा दक्षिणां कोटिकां ततः ।

तथाचोत्तरकोट्यान्तु तथा मन्माथुरञ्च यत् ।

क्रमेण सर्व्वतीर्थानि स्नात्वा मामपि पुष्करम् ।

गत्वा सर्व्वानि तीर्थानि स्नात्वा पूतो भवाम्यहम् ॥ ५।६।७ ।

इति कृत्वा मथुराया निर्जंगामाथ स द्विजः ।

क्षतपूजानमस्कारः अध्वानं प्रत्यपद्यत ॥ ८ ।

अध्वप्रपन्नो दृष्ट्ये पञ्च प्रेतान् सुभीषणान् ।
 अरण्ये कण्टकवृत्तं निर्जने शब्दवर्जितं ॥ ८ ।
 ताण्डुला विक्षताकारानतितीव्रभयङ्करान् ।
 ईषदुवस्तहृदयोऽतिष्ठदुःखी चक्षुषी ॥ १० ।
 आलम्ब्य स ततो धैर्यं त्रासमुत्सृज्य दूरतः ।
 पप्रच्छ मधुरालापः के यूयं रोद्रमूत्तयः ॥ ११ ।
 भवन्तः कर्मणा केन दुष्कृतेन भयावहाः ।
 एकस्थानात्सदा यूयं प्रस्थिताः कुत्र वा सदा ॥ १२ ।
 प्रेता जम्बुः ।

क्षुत्पिपासातुरा नित्यं बहुदुःखसमन्विताः ।
 दुर्बुद्धा च हताः सर्वे हीनज्ञाना विचेतसः ॥ १३ ।
 न जानीमो दिग्गङ्गाञ्चिद्दिग्वापि चाध्वनि ।
 नान्तरिक्षं महीञ्चापि जानीमो दिवसन्तथा ॥ १४ ।
 यदेतद्दुःखमापन्नं सुखोदकफलं भवेत् ।
 अप्रकाममिदं भाति भास्वरोदयनम्रति ॥ १५ ।
 अहं पर्युषितो नाम सूचिमुखस्ततः परः ।
 शीघ्रगो रोधकश्चैव पञ्चमो लेखकस्तथा ॥ १६ ।

ब्राह्मण उवाच ।

प्रेतानाङ्गर्भजातानां नाम्नां वै सम्भवः कुतः ।
 किं तत्कारणमेतद्दि यूयं सर्वे सनामकाः ॥ १७ ।
 प्रेत उवाच ।

अहं स्वादु सदाश्रमि दन्नि पर्युषितं द्विजे ।

एतत्कारणमुद्दिश्य नान्नि पर्युषितं द्विज ॥ १८ ।
 सूचिता बहवोऽनेन विप्राश्चादिकाङ्क्षिणः ।
 एतत्कारणमुद्दिश्य सूचिमुखस्ततः परः ॥ १९ ।
 समर्थितो द्विजेनैव ग्रीष्मं याति यतो हि सः ।
 एतत्कारणमुद्दिश्य ग्रीष्मगस्तेन सोच्यते* ॥ २० ।
 एको गृहस्थ मध्ये तु भुङ्क्ते द्विजभयेन हि ।
 समारुह्योद्विग्नमना रोधकस्तेन चोच्यते ॥ २१ ।
 मौनेनापि स्थितो नित्यं याचिताऽपि लिखेन्महीम् ।
 अस्माकमपि पापिष्ठो लेखकस्तेन नाम वै ॥ २२ ।
 मदेन लेखकां याति रोधकमु ह्यवाक्शिराः ।
 ग्रीष्मगः पङ्क्तुतां प्राप्तः सूचिमुखस्ततः परम् ॥ २३ ।
 उपितः केवलग्रीवो लम्बोष्ठो बृहतोदरः† ॥
 बृहद्वषणशुष्काङ्गः पापादेव प्रजायते ॥ २४ ।
 एतस्ते सर्वमाख्यातमात्मवृत्तान्तमश्ववम् ।
 यदि ते श्रवणे श्रद्धा पृच्छ चान्यद्यदिच्छसि ॥ २५ ।

ब्राह्मण उवाच ।

ये जीवा भुवि तिष्ठन्ति सर्वं आहारजीविनः ।
 युष्माकमपि चाहारं श्रातुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ २६ ।

प्रेता जनुः ।

शृणु चाहारमस्माकं सर्वभूतदयापर ।

* स उच्यते इति माधु । † एतदर्थं गोपुष्पके नामि । ‡ बृहदुदर इति साधु ।

यच्छ्रुत्वा निन्दसे नित्यं भूयोभूयश्च नित्यशः ॥ २७ ।
 श्रेष्ठमूत्रपुरीषेण योषितानां समस्ततः ।
 गृहाणि त्यक्तशौचानि प्रेता भुञ्जन्ति तत्र वै ॥ २८ ।
 बलिमन्त्रविहीनानि दानहीनानि यानि च ।
 गुरवो नैव पूज्यन्ते स्त्रोजितानि गृहाणि च ॥ २९ ।
 यानि प्रकीर्णभाग्डानि प्रकीर्णोच्छेषणानि च ।
 नित्यञ्च कलहो यत्र प्रेता भुञ्जन्ति तत्र वै ॥ ३० ।
 अपात्रे प्रतिदत्तानि विधिहीनानि यानि च ।
 निन्दितानां द्विजातीनां जुगुप्सितकुलोद्भवे ।
 जातानां विहितानाञ्च कर्मदुष्कृतकारिणाम् ।
 तेभ्यो दत्तं तदस्माकमुपतिष्ठति भोजने ॥ ३१ । ३२ ।
 एतत्पापतरश्चान्यद्भोजनं दुष्टकर्मिणा ।
 निर्व्विम्बाः प्रेतभावेन पृच्छामः सुदृढव्रत ।
 प्रेतो यथा न भवति तथा ब्रूहि तपोधन ॥ ३३ ।

ब्राह्मण उवाच

एकरात्रिचिरात्रेण कच्छचान्द्रायणदिभिः ।
 व्रतैरभ्युद्यतः पूतो न प्रेतो जायते नरः ॥ ३४ ।
 मिष्टान्नपानदाता च सततं श्रद्धयान्वितः ।
 यतीनां पूजको नित्यं न प्रेतो जायते नरः ॥ ३५ ।
 त्रिरङ्गिः पञ्च चैकं वा प्रतिनित्यन्तु प्रोषयेत् ।

सर्वभूतदयालुश्च न प्रेतो जायते नरः ॥ ३६ ।
 देवातिथिषु पूजासु गुरुपूजासु नित्यशः ।
 रतो वै पितृपूजायां न प्रेतो जायते नरः ॥ ३७ ।
 जितक्रोधो ह्यमात्मर्थेऽस्तृणासङ्गविवर्जितः ।
 चमायुक्तो दानशीलो न प्रेतो जायते नरः ॥ ३८ ।
 एकादशीं सिताङ्गणां सप्तमीं वा चतुर्दशीम् ।
 उपवासपरो नित्यं न स प्रेतोऽभिजायते ॥ ३९ ।
 गां ब्राह्मणञ्च तीर्थानि पर्वतांश्च नदीस्तथा ।
 देवांश्च वन्दते नित्यं न प्रेतो जायते हि सः ॥ ४० ।

प्रेता ऊचुः ।

त्वत्तस्तच्छ्रुतमस्माभिर्यो न प्रेतोऽभिजायते ।
 प्रेतम् जायते केन* तद्वद त्वं महामुने ॥ ४१ ।

विप्र उवाच ।

शूद्रान्नेन तु भुक्तेन ब्राह्मणोन्मियते यदि ।
 तेनैव उदरस्थेन स प्रेतो जायते ध्रुवम् ॥ ४२ ।
 नम्रकापालिपापण्डमेलनासनभोजनैः† ।
 मनुष्यः प्रेततां याति स्पर्शेन सुतरां तथा‡ ।
 पूर्वपुण्यं विनश्येत् प्रेतो भवति नित्यशः§ ॥ ४३ ।

* केव (की वा ?) इति (ग) । † नम्रकापालिपापण्डमेलनापासनभोजनैरिति (ग) ।

‡ संस्पर्शेन सुदर्शयति (ग) । § न भक्षय इति (क), (ख), अथ तु कुन्दीदीपः ।

निश्चितम् इति कते त ७ दीपः ।

पाषण्डाग्रमसंख्यं मद्यपः पारदारिकः ।
 हथामांसरतो नित्यं स च प्रेतोऽभिजायते ॥ ४४ ।
 देवस्त्वं ब्राह्मणस्वञ्च गुरोर्द्रव्यं हरेत्तु यः ।
 कन्यां ददाति शुल्केन स च प्रेतोऽभिजायते ॥ ४५ ।
 मातरं पितरं भ्रातृभगिन्यौ चः स्त्रियं सुतम् ।
 अदुष्टान् यस्यजसोऽपि प्रेतो भवति च ध्रुवम् ॥ ४६ ।
 अयाज्ययाजनाच्चैव याज्यानां परिवर्ज्जनात् ।
 रतो वाः शूद्रसेवायां स प्रेतो जायते नरः ॥ ४७ ।
 ब्रह्महा च कृतघ्नश्च गोघ्नोऽतिपञ्चपातकी ।
 भूमिकन्याहृती चैवः स प्रेतो जायते नरः ॥ ४८ ।
 गुरोर्धर्मोपदेष्टुश्च नित्यं हितमभीष्टतः § ।
 न करोति वचस्तस्य स प्रेतो जायते नरः ॥ ४९ ।
 असद्गः प्रतिगृह्णाति नास्तिकेभ्यो विशेषतः ।
 स पापो जायते प्रेत आहारादिविवर्जितः ॥ ५० ।

प्रेता जनुः ।

य एतत्कर्म कुर्वन्ति मूढाऽधर्मपरायणाः ।
 विरुद्धकारिणः पापास्तेपाङ्गाच्चिह्नति वद ॥ ५१ ।

ब्राह्मण उवाच ।

ये धर्मविमुखा मूढा दयादानविवर्जिताः ।

३ भ्रातृन् भगिनीञ्चेति (ग) । । रतोऽपि इति (ग) । । भूमिकन्यापहृती भति (ग) ।
 § हितमपग्रतः इति प्रायः सार्वत्रिकः पाठः, स चासङ्गतः लिपिकरप्रसादगतानुगतिक-
 इत्यनुमीयते ।

तेषां गतिर्भवेदेका मथुरायान्तु सङ्गमे ॥ ५२ ।
 श्रवणहादशीयोगे मासि भाद्रपदे तथा ।
 वामनं तत्र देवन्तु पूजयेज्जुह्यात्तथा ।
 सुवर्णमन्त्रं वस्त्रञ्च कृत्रोपानहसंयुतम् ॥ ५३ ।
 तत्र स्नात्वा पितृस्तर्प्यं दत्त्वा करकमेव च ।
 न ते प्रेता भविष्यन्ति मार्गस्थो यो नमस्यते ।
 विमानवरमारुह्य विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ५४ ।
 तत्र तीर्थे नरः स्नातो हृष्टपट्टो यथाश्रुतः ।
 ध्यातव्यं कीर्त्तितां वापि तेन गङ्गावगाहिता ॥ ५५ ।
 तीर्थस्यैव तु माहात्म्यं प्रेतो भूत्वा शृणोति यः ।
 तस्याक्षयपदं विष्णोर्भवतीति मया श्रुतम् ॥ ५६ ।

प्रेता ऊचुः ।

अस्माकं वद कल्याणं व्रतस्यास्य विधिं परम् ।
 येन वै क्रियमाणेन प्रेतत्वञ्च विमुच्यते ॥ ५७ ।

ब्राह्मण उवाच ।

एवमेव व्रतस्यास्य विधानङ्गमसंहितम् ।
 पुराणङ्कथितं राज्ञे मान्धात्रे पृच्छते पुरा ।
 वसिष्ठेन महाभागा शृणुध्वं कथयाम्यहम् ।
 प्रेतानां मोक्षणं पुण्यं गतिप्रवरदायकम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥
 मासि भाद्रपदे शुद्धा द्वादशी श्रवणान्विता ।

तस्यां दत्तं द्रुतं स्नानं सर्वं लक्षणं भवेत् ॥ ६० ।

सङ्गमे च पुनः स्नात्वा पूजयित्वा तु वामनम् ।

कलशं विधिना दत्त्वा तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ६१ ।

कपिलानां शतं दत्त्वा हिरण्योपस्कराञ्चितम्* ।

तेन यत्फलमाप्नोति तद्वादश्यामखण्डितम् ॥ ६२ ।

राक्षसत्वं न गच्छेत्* अवणहादशीव्रतात् ।

स्वर्गं च वसते तावद्यावदिन्द्राद्यतुर्दश ॥ ६३ ।

ततः स्वर्गात्परिभ्रष्टो ब्राह्मणो वेदपारगः ।

जातिस्मरौ महायोगी मांक्षमार्गपरायणः† ।

ध्यानयोगेन भावेन मुक्तो यात्यपुनर्भवम् ॥ ६४ ।

करकञ्च सुसम्प्रीतं सात्रं रत्नसमन्वितम् ॥ ६५ ।

यथालाभोपपन्नेन सौवर्ण्ये वामनः कृतः ।

उपानच्छत्रसंयुक्तो विधिमन्त्रपुरःसरः ।

कृत्वा च विधिवत्तस्य स्नानपूजादिकं नरः ।

मन्त्रैस्तथाविधैर्होमैर्ब्राह्मणं चोपपादयेत् ॥ ६६।६७ ।

आगच्छ वरदानन्तु शीपते मदनुग्रहात् ।

सर्वगोपिनिजांशेन स्थानमेतदलङ्कृतम् ॥ ६८ । आवाहनम् ।

यत्त्वं नक्षत्ररूपेण द्वादश्यां नभसि स्थितः ।

तन्नक्षत्रमहं वन्दे मनोवाञ्छितसिद्धये ॥ ६९ । नाक्षत्रम् ।

नमः कमलनाभाय कमलालय केयव ।

* हिरण्योपस्कराञ्चितमिति 'ग' । † गच्छेदिति माधु । । मांक्षमार्गपरायण

कमूर्त्ते सर्व्वतोव्यापिनारायण नमोऽस्तु ते ॥ ७० । स्नानम् ।

सर्व्वव्यापिजगद्योने नमः सर्व्वमयाच्युत ।

श्रवणाहादशीयोगे पूजां गृह्णीष्व केशव ॥ ७१ । पूजा ।

धूपोऽयं देवदेवेश शङ्खचक्रगदाधर ।

अच्युतानन्त गाविन्द वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥ ७२ । धूपः ।

तजसा सर्व्वलोकाश्च विहताः सन्तु तेऽव्ययः ।

त्वं हि सर्व्वगतं तेजो जनार्दन नमोऽस्तु ते ॥ ७३ । दीपः ।

अदितेर्गर्भमाधाय वैरोचनिशमाय च ।

त्रिभिः क्रमेर्जिता लोका वामनाय नमोऽस्तु ते ॥ ७४ ।

नैवेद्यम् ।

देवानां सम्प्रतद्यापि योगिनां परमा गतिः ।

जलगाथी जगद्योने अर्घ्यं मे प्रतिगृह्यताम् ॥ ७५ ।

अर्घ्यम् ।

हव्यभुक् हव्यकर्त्ता त्वं होता हव्यं त्वमेव च ।

सर्व्वमूर्त्ते जगद्योने नमस्ते केशवाय चेति स्वाहा ॥ ७६ ।

होमः ।

हिरण्यमन्नन्त्वं देव जलवस्त्रमयो भवान् ।

उपानच्छत्रदानेन प्रीतो भव जनार्दन ॥ ७७ । दक्षिणायाम् ।

पर्य्यायो वरुणः सूर्य्यः सलिलं केशवः शिवः ।

अग्निर्वैश्रवणो देवः पापं हरतु मेऽव्ययः ॥ ७८ ।

वामनस्तुती ।

अन्नम्प्रजाप्रतिर्विष्णुरुद्रेन्द्रचन्द्रभास्कराः ।

अन्नं त्वष्टा यमोऽग्निश्च* पापं हरतु मेऽव्ययः ॥ ७८ ।

करकदाने ।

वामनोबुद्धिदाता च द्रव्यस्थो वामनः स्वयम् ।

वामनस्तारकोभाभ्यां वामनाय नमोऽस्तु ते ॥ ८० ।

यजमाने ।

वामनं प्रतिगृह्णानि वामनो मे प्रयच्छति ।

वामनस्तारकोभाभ्यां वामनाय नमो नमः ॥ ८१ ।

द्विजप्रतिग्रहे ।

कपिलाङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।

दत्त्वा कामदुषां लोका भवन्ति सफला नृणाम् ॥ ८२ ।

गोदाने ।

मम पापच्छिदे तुभ्यं देवगर्भा सुपूजिता ।

मया विसर्जिता देव स्थानमन्यदलङ्कृता† ॥ ८३ ।

विसर्जनम् ।

एवं विहांसु हादृश्यां यो नरः श्रद्धयान्वितः ।

यत्र तत्र नभस्ये तु कृत्वा फलमवाप्यते‡ ॥ ८४ ।

ब्राह्मण उवाच ।

यस्तु सारस्वते तीर्थे यमुनायाश्च सङ्गमे ।

करोति विधिनानेन तस्य पुण्यं शतोत्तरम् ॥ ८५ ।

मयापि श्रद्धया चैतत्कालं तीर्थस्य सेवनम् ।

* अन्नं त्वष्टृमाप्रियंति (क), (ग) । † स्थानमेतदलङ्कृत इति (ग) । ‡ अवाप्नोतीति

चेत्रसंस्थासरूपेण कृतं भक्तिसमन्वितम् ।
 तेन यूयं न शक्ता मां बाधितुं पापकर्म्मिणः ॥ ८६ ।
 श्रवणहादशीयोगे व्रतं तिथिसमन्वितम् ।
 तावद्व्रतं तु कर्त्तव्यं यावदेकं क्षयं व्रजेत् ॥ ८७ ।
 तीर्थस्थैव प्रभावां हि प्रत्यक्षमिह दृश्यते ।
 श्रवणादो गतिः साक्षात्साधु लक्ष्यामहेऽधुना ॥ ८८ ।

वराह उवाच ॥

एवं ब्रुवति विप्रे तु आकाशे दुन्दुभिस्त्रयः ।
 पुष्पवृष्टिः पतद्भूमौ^१ देवैर्मुक्ता सहस्रशः ॥ ८९ ।
 प्रेतानान्तु विमानानि आगतानि समन्ततः ।
 देवदूत उवाचेदं प्रेतानां शृण्वतां तदा ॥ ९० ।
 अस्य विप्रस्य सम्भाषात्पुण्यसत्कीर्त्तितेन च ।
 प्रेतभावविमुक्ताः स्य तीर्थस्य श्रवणादपि ॥ ९१ ।
 तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन सता सम्भाषणं वरम् ।
 कर्त्तव्यस्तीर्थभावश्च व्रतभावश्च भाविनिः^२ ॥ ९२ ।
 तीर्थाभिषेकिपुरुषाद्यथा तेषां दुरात्मनाम् ।
 प्रेतानामक्षयः स्वर्गः सरस्वत्याश्च सङ्गमात् ॥ ९३ ।
 प्राप्तन्तीर्थप्रभावस्य श्रवणान्मुक्तिदं फलम् ।
 तिलकं सर्व्वधर्म्माणां पञ्च प्रेतत्वमुक्तिदम् ॥ ९४ ।
 यः पठेत्परया भक्त्या शृणुयाद्भक्तितत्परः ।

^१ श्रीवराह उवाच इति (ग) । ^२ अपतद्भूमौ इति साधु । ^३ भाविनीति (ग)

करोति श्रद्धया युक्तो न प्रेतो जायते नरः ॥ ८५

पिशाचसंज्ञकं नाम तीर्थं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।

यस्य श्रवणमात्रेण न प्रेतो जायते नरः ॥ ८६ ।

इति वराहपुराणे मर्धतीर्थे यमुनामङ्गमपभागे नाम

चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ॥

शृणु चान्यद्वरारोहे कृष्णगङ्गासमुद्भवम् ।

यमुनास्नीतसि स्नात्वा कृष्णदेपायनो मुनिः ॥

ध्यात्वा मनसि गङ्गां तां कालिन्दीं पापहारिणीम् ।

नित्यकालञ्च कुरुते तत्र तीर्थजलाप्लुतिम् ॥ १।२ ।

सोमवैकुण्ठयोर्मध्ये कृष्णगङ्गेति कथ्यते ।

यत्रातप्यत स व्यासो मथुरायां स्थितोऽमलः ॥ ३ ।

तत्राश्रमपदं दिव्यं मुनिप्रवरसेवितम् ।

आगच्छन्ति सदा तत्र चातुर्मास्यमुपासितुम् ।

मुनयो वेदतत्त्वज्ञाः ज्ञानिनः शंसितव्रताः ॥ ४ ।

१ श्रीवराह उवाच इति (ग) । २ नित्यकालम् इति (ग) । ३ वैद्यतत्त्वज्ञा-
इति (क) ।

श्रीतन्मार्त्तपुराणेषु सन्देहो बन्ध कस्यचित् ।
 व्यासोऽपनोदयामास नानावाक्यैः सताकृतिः ॥ ५ ।
 कालञ्जरे महादेवं तत्र तीर्थपतिं शिवम् ।
 यस्य सन्दर्शनादेव कृष्णगङ्गाफलं भवेत् ॥ ६ ।
 तत्र स्थितो द्वादशाब्दव्रती सङ्गविवर्जितः ।
 पञ्चाहारी च फलभुग्दर्शं वै पौर्णमासिके ॥ ७ ।
 गत्वा हिमालयश्चासी वदरीमभितो गतः ।
 व्यासश्चर्यापरस्तत्र ध्यानयोगपरायणः ।
 त्रिकालदर्शी शुद्धात्मा सिद्धत्वं प्राप्नुयात्प्रभुः ॥ ८ ।
 तस्यायमपदस्यस्य यहृष्टं ज्ञानचक्षुषा ।
 प्रत्यक्षं कृष्णतीर्थं तु पाञ्चाल्यकुलतन्तुना ॥ ९ ।
 पाञ्चाल्योऽथ द्विजः कश्चिन्नान्ना वसुरिति श्रुतः ।
 दुर्भिक्षपीडितोऽत्यन्तं सभार्यी दक्षिणाङ्गतः ॥ १० ।
 शिवनद्या दक्षिणे तु कूले सुवरपत्तने ।
 निवासमकरोत्तत्र ब्राह्मणीं वृत्तिमाश्रितः ॥ ११ ।
 तत्रस्थस्य तदा पञ्च पुत्रा कन्याभवत्तदा ।
 ब्राह्मणाय च दत्ता सा धनधान्यसमन्विता ॥ १२ ।
 स द्विजः कालसम्पन्नः सभार्यस्तत्र संस्थितः ।
 कन्याऽस्थीनि तु संगृह्य मथुरामाजगाम ह ॥ १३ ।
 श्रुत्वा पुराणे पतितमर्धचन्द्रेऽस्थिपातनम् ।
 स्वर्गं वसति स नित्यं यस्यास्थि ह्यर्धचन्द्रके ॥ १४ ।
 तीर्थयात्राप्रसङ्गेन लोकैः प्रचलिता वह्निः ।

तेन सार्धेन सा कन्या मथुरायां जगाम च ॥ १५ ।
 कनिष्ठा भगिनी तेषां बालरण्डा बभूव ह ।
 सुरूपा सुकुमाराङ्गी नीलकुञ्चितमूर्धजा ॥ १६ ।
 कदलीकाण्डसङ्गागे तस्या जरु समांसले ।
 सुस्निग्धाङ्गुलिपादा तु नखास्ताम्नोज्ज्वलाः शभाः ॥ १७ ।
 गम्भीरा दक्षिणावर्त्ता नाभिस्त्रिवलिशोभिता ।
 चामोदरी समकुक्षिः पीनोन्नतपयोधरा ॥ १८ ।
 कम्बुग्रीवा संवृतास्या सुदती स्वधराहनुः ।
 सुनखी स्वक्षिणी सुम्भुः सुप्रमाणसुभाषिणी ॥ १९ ।
 तेन तेनैव सम्पूर्णरूपेण च तिलोत्तमा ।
 यं यं पश्यति चार्वङ्गी यस्ताञ्चैव प्रपश्यति ।
 स स चित्र इव न्यस्तां विचेता जायते नरः ॥ २० ।
 एवंविधा तत्र तत्र तीर्थस्नानपरायणा ।
 दृष्टा वेश्यासमूहेन प्रागल्भ्येन तदा क्वचित् ॥ २१ ।
 कान्यकुब्जाधिपो राजा क्षत्रधर्मे व्यवस्थितः ।
 तस्य सत्रं सर्वकालं देवगत्तेश्वरे शिवे ।
 प्रवर्त्तते सुवित्ताढ्यं प्रेक्षणीयं मनोरमम् ।
 वादित्राणि च गीतानि शक्रस्य भवने यथा ॥ २२ । २३ ।
 तस्य देवस्य या वेश्यास्ताभिः सा प्रतिलोभिता ।
 गीतनृत्यादिषु रता तासां धर्ममुपागता ॥ २४ ।
 अल्पैर्दिवसैः सा साध्वीः असाध्वीभिः परीहता ।

एवं वसति सा बाला देवस्यास्य परिग्रहा ।
यथासुखं समेताभिर्विहरन्ती दिने दिने ॥ २५ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहास्ये कृष्णगङ्गाकालिन्नप्रभावे

षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पञ्चानान्तु कनिष्ठो यः पञ्चालो ब्राह्मणात्मजः ।
बाणिज्यभाग्डमादाय समूहस्य प्रसङ्गतः ॥ १ ।
सार्थेन निष्ठितः सोऽथ धनवान् रूपवांस्ततः* ।
क्रमेण तं सर्वदेशान्विषयान् पर्वतान्नदीः ॥
आक्रम्य तत्र सम्प्राप्ता यत्र सा मथुरा पुरी ।
आवासं कारयामासुः प्रभूतयवसेम्बने ॥ २।३ ।
तस्मिन्स्थाने स पाञ्चालः† प्रातस्तु पुरुषैः सह ।
तस्मिंस्तीर्थवरे स्नाप्य‡ वस्त्रालङ्कारभूषितः ।
ऐश्वर्यमदभावेन यानेन महता तदा ।
देवतादर्शनं कृत्वा दत्त्वा दानान्यनेकशः ।

* धनवान्पर्वतान्त इति (को), (ख) । † पाञ्चाल्य इति (ग)

‡ स्नापयि

कौतुकार्थं ततो गत्वा देवङ्गर्त्तेश्वरं तदा ।
 तिलोत्तमायास्तद्रूपं दृष्ट्वा मोहवशं गतः ॥ ४।५।६ ।
 धात्रेयिकायास्तस्याथ बहुमानपुरःसरम् ।
 वस्त्राणि बहुरूपाणि कटकानां शतानि च ।
 हारा रत्नमयास्तद्वद्दी लोभविमोहितः ॥ ७ ।
 ददौ अगुरुसारञ्च सकर्पूरं सचन्दनम् ।
 तस्या गृहवरे तत्र वसति स्म दिने दिने ॥ ८ ।
 प्रहरार्धे दिने जातिं ततः स्वशिविरं ययौ ।
 स्नात्वा तीर्थे समीपे च कृष्णगङ्गाद्वये सदा ॥ ९ ।
 एवं नित्यं प्रसक्तो हि करोति द्रव्यगर्वितः ।
 एवन्तु कुर्वतस्तस्य मासषट्कं ततो गतम् ॥ १० ।
 अथैकदा समायातः स्नातुं तत्र सुमन्तुना ।
 स्वाश्रमस्थेन दृष्टः स क्षमियुक्तः समागतः ॥ ११ ।
 क्षमयो रोमकूपेभ्यः पतमानाः अनेकशः ।
 यावत्स्नानं स कुरुते पततः राशिमात्रकः ।
 स्नाने कृते नश्यति च सुरूपस्याभिजायते ॥ १२ ।
 एवं सुमन्तुना दृष्टमाश्चर्यं बहुवासरम् ।
 सुमन्तुस्तर्कयामास कोऽयं कस्यात्मजो युवा ।
 इति चिन्तासमायुक्तस्तमपृच्छद्विशङ्कितः ॥ १३ ।
 कस्त्वं कस्यासि सुभग का जातिः कथं ते पिता ।

किङ्करोपि दिवारात्री ब्रूहि त्वं पृच्छतो मम ॥ १४ ।

पाञ्चाल उवाच

पाञ्चालो ब्राह्मणसुतो बाणिज्यञ्च समाश्रितः ।

दक्षिणापथदेशाच्च मथुरायां समागतः ॥ १५ ।

निशामुपित्वा शिविरे प्रातस्तीर्थं समाश्रितः ।

स्नात्वा महेश्वरं दृष्ट्वा त्रिगर्तेश्वरसंज्ञितम् ।

कालिञ्जरं भवत्पादौ गच्छामि शिविरं ततः ॥ १६ ।

सुमन्तुरुवाच ।

आश्चर्यं तव देहेऽस्मिन्नित्यं पश्यामि निःसृतम् ।

अस्नाते कृमिसम्पूर्णं स्नाते निर्मलवर्चसम् ॥ १७ ।

अस्ति किञ्चिद्व्याहृत्यापं तव प्रच्छन्नसम्भवम् ।

अस्यां तीर्थप्रभावेण स्नानाद्गच्छति दूरतः ।

कालिञ्जरस्य संस्पर्शाच्छुद्धं देहञ्च दृश्यते ॥ १८ ।

निरूप्य कथयास्माकं यत्ते प्रच्छन्नकित्विषम् ।

तीर्थमाहात्म्यभावञ्च दृष्ट्वा पृच्छामि ते हितम् ॥ १९ ।

इति तस्य मुनेः श्रुत्वा त्रिकालज्ञस्य भाषितम् ।

किञ्चिन्नोवाच पृष्टोऽपि एवमेव गतः पुनः ॥ २० ।

तस्यामासीत्* स एकान्ते तान्तु पप्रच्छ सादरम् ।

का त्वं कस्यासि सुभगे कस्य देशः प्रियंवदे ।

किं तत्कारणमुद्दिश्य वसस्य च सुखं सदा ॥ २१ ।

इति निर्वन्धपृष्ठा सा किञ्चिन्नोवाच तस्मति ।
 पुनः पुनश्च पप्रच्छ सा प्रोवाच न किञ्चन ॥ २२ ।
 किञ्चित्कालं समास्थाय तेनीत्तं हि प्रियाम्प्रति ।
 त्यक्त्यामि हि प्रियान् प्राणान्यदि सत्यं न वक्ष्यसि ॥ २३
 निर्वन्धं तस्य तज्ज्ञात्वा दुःखेनोवाच तस्मति ।
 पितरौ भ्रातरश्चेति देशं ज्ञातिं ततः कुलम् ॥ २४ ।
 पञ्चालनगरी रम्या गङ्गायाश्चोत्तरे तटे ।
 तस्यां तौ पितरौ मर्त्या वसतश्च यदृच्छया ॥ २५ ।
 दुर्भिक्षपीडिते रात्रे गतौ तौ दक्षिणार्पथम् ।
 नर्मदादक्षिणे कूले ब्राह्मणानां पुरोत्तमे ॥ २६ ।
 तस्मिन् स्थाने पितुर्मर्त्या पञ्च पुत्रा मया सह ।
 जातास्तेषामहं षष्ठी कनिष्ठा विधवाऽभवम् ॥ २७ ।
 योऽसौ कनिष्ठको भ्राता मम ज्येष्ठश्च पञ्चमः ।
 बाल एव गतो देशं धनदृष्ट्याप्रलोभितः ॥ २८ ।
 तस्मिन् गतेऽथ पितरौ कालधर्ममुपेयतुः ।
 तीर्थेऽस्मिन्नस्थितातार्थमहं सार्थैः सहागता ॥ २९ ।
 अत्र स्नानपरा नित्यं देवब्राह्मणवन्दनम् ।
 कुर्वन्ती वशमापन्ना आसां यस्या ममेदृशम् ।
 आश्रिता कुलटाधर्मं कुलनाशो मया कृतः ॥ ३० ।
 कुलद्वये^१ च पुरुषा एकविंशतिसंख्यया ।

नीता नरकमतुष्यं मया पापिष्ठया भृशम् । ३१ ।
 एवं सा तस्य तत्सर्व्वं हृथयित्वा तिलोत्तमा ।
 करोद सुखरं दीना स्मृत्वा पूर्व्वं कुलं वरम् ।
 विलप्य बहुधा रात्रौ संस्मृत्य स्वं विचेष्टितम् ॥ ३२ ।
 तस्या विलपितं श्रुत्वा स्त्रीजनः स तदागतः ।
 सान्त्वयामास तां बालां किं भद्रे रुदितं तव ॥ ३३ ।
 एतच्छ्रुत्वा स पाञ्चाल्योमूर्च्छितो धरणीं गतः ।
 ताः स्त्रियस्तां समाश्वास्य पाञ्चाल्यं परिवार्य्य च ।
 तैस्तोरुपायैर्विविधैर्जीवयित्वा च तं नरम् ।
 लब्धप्राणन्तु तं दृष्ट्वा पप्रच्छुर्मोहकारणम् ॥ ३४।३५ ।
 ततस्तेन सवृत्तान्तं कथितञ्च कुलं महत् ।
 तिलोत्तमासहायानां स्त्रीणामग्रे सविस्तरम् । ३६ ।
 ततः स विमना जातो अगम्यागमनेन च ।
 प्रायश्चित्ते मतिरभून्निर्व्विण्णस्य दुरात्मनः ॥ ३७ ।
 ब्रह्महा च सुरापञ्च* ब्राह्मणो यदि जायते ।
 प्रायश्चित्तं विनिर्द्दिष्टं मुनिभिर्देहनाशनम् ॥ ३८ ।
 मातरं गुरुपत्नीञ्च स्वसारं पुत्रिकां बधूम् ।
 गत्वा तु प्रविशेदग्निं नान्या शुद्धिर्विधीयते ॥ ३९ ।
 ब्रह्मघ्नञ्च सुरापञ्च स्त्रीघ्नञ्च गुरुतल्पगः ।

अगम्यागमनङ्गत्वा एषां स समतामियात् ॥ ४० ।
 इति श्रुत्वा तु पाञ्चाली ज्येष्ठभ्रातरमेव तम् ।
 दिजेभ्यः प्रददौ सर्व्वमङ्गलग्नं विभूषणम् ॥ ४१ ।
 रत्नं वस्त्रं धनं धान्यं यत्किञ्चित्तत्र संस्थितम् ।
 तत्सर्व्वं ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाशेषं ददौ धनम् ॥ ४२ ।
 कालिञ्जरस्य भूपार्थमारामार्थं विशेषतः ।
 कृष्णगङ्गोद्भवे तीर्थे चितां कृत्वा विधानतः ।
 आत्मनश्च विशुद्धार्थं प्रजज्वाल हताशनम् ॥ ४३ ।
 इति निश्चित्य तत्रैव स्नात्वा देवं प्रणम्य च ।
 पञ्चालोऽपि विधानेन नमस्कृत्य मुनिं गुरुम् ।
 सुमन्तुश्च महाभागमुपविश्याग्रतश्च सः ।
 मरणार्थोपयोग्यानि कृत्वा कर्माणि तत्र च ।
 माथुरान् स समाहूय दत्त्वा दानानि सर्व्वशः ।
 क्रीत्वा ग्रामांश्च तत्रैव ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ॥ ४४।४५।४६।
 ईशावास्यं जपं दिव्यं जापकेभ्यः शृणोति च ।
 तेभ्योऽपि प्रददौ द्रव्यं सत्रार्थञ्च विभागशः ॥ ४७ ।
 श्रीर्द्धदेहि कभागार्थं कल्पयित्वा यथाविधि ।
 स्नात्वा तीर्थे च कृष्णस्य देवं दृष्ट्वा प्रणम्य च ।
 कालिञ्जरस्य पूजार्थं सत्रार्थम्परिकल्प्य च ।
 देवालयश्च तत्रैव कृत्वा सन्दिश्य सार्थकान् ।
 सुमन्तोः प्रवरस्याथ पादौ जग्राह धर्मवित् ॥ ४८।४९ ।
 देव ज्ञानश्च ते दिव्यमद्भुतं लोमहर्षणम् ।

अगम्यागमनादेव* पापं जातं मम प्रभो ॥ ५० ।
 आगतोऽहं यदारभ्य मथुरायां ततो गुरो ।
 भगिन्या सह संयोगो जातोऽयं कुलनाशकः ॥ ५१ ।
 त्वया निर्म्मलदृष्ट्या च वीक्षितोऽहं पुरा मुने ।
 कमयो मम गात्रात्तु निर्गच्छन्तो हि नित्यदा ।
 कृष्णगङ्गाप्रभावेण पुनर्निर्म्मलताङ्गतम् ।
 तत्सर्व्वं हि त्वया दृष्टं पृष्टयाहं पुनः पुनः ।
 तत्सर्व्वं मम सञ्जातमगम्यागमपातकम् ॥ ५२।५३ ।
 तत्पापस्य विशुद्धार्थं देहत्यागङ्करोमि वै ।
 अनुज्ञां देहि भो स्वामिंस्तव पादाभिवन्दये ॥ ५४ ।
 विश्राव्य तस्य तत्पापं† चिता दीप्य घृताक्षिताम् ।
 प्रवेष्टुकामं तत्राग्नीं खे प्रोवाचाशरीरिणी ॥ ५५ ।
 मैवङ्कार्पिः साहसञ्च विपाप्मानो सतश्च वः‡ ।
 कम्पादा कस्य सन्दासान्तरणे कृतनिश्चयी ॥ ५६ ।
 यत्र कृष्णस्य सञ्चारः क्रीडितश्च यथासुखम् ।
 चक्राङ्कितपदा तेन स्थानं ब्रह्मसमं शुभम् ॥ ५७ ।
 अन्यत्र हि कृतं पापं तीर्थमासाद्य गच्छति ।
 तीर्थे च यत्कृतं पापं वज्रलेपां भविष्यति ॥ ५८ ।
 हावेतौ च यथावश्यं गङ्गासागरसङ्गमे ।

* अगम्यागमनादेवमिति (ग) । † एवं विश्राव्य तत्पापमिति (ग) । ‡ विपाप्मानो
 सतश्च व इति आर्षः प्रयोगः, विपाप्मानो युवां यत एवं कृते साधु भ्याम् ।

सकृदेव नरः स्नात्वा मुच्यते ब्रह्महत्याया ॥ ५९ ।
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि सर्वाण्येवाभिषेचनात् ।
 तत्पञ्चतीर्थस्नानेन समन्नास्त्यत्र संशयः ॥ ६० ।
 एकादश्याञ्च विश्रान्ती द्वादश्यां सौकरे तथा ।
 त्रयोदश्यां नैमिषे च प्रयागे च चतुर्दशीम् ।
 कार्तिक्यां पुष्करे चैव कार्तिकस्य सितासिते ।
 कालेष्वेव नरः स्नात्वा सर्वपापं व्यपोहति ॥ ६१।६२ ।
 मथुरायाञ्च तीर्थेभ्यो विश्रान्तः पञ्चसंज्ञकः ।
 सरस्वत्यामसिकुण्डे तथा कालिञ्जरस्य च ।
 पञ्चतीर्थाभिषेकाञ्च यत्फलं लभते नरः ।
 कृष्णगङ्गादशगुणं लभते च दिने दिने ॥ ६३।६४ ।
 ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि यत्पापं समुपार्जितम् ।
 सुकृतं दुष्कृतञ्चापि मथुरायां प्रणश्यति ॥ ६५ ।
 वराहेण पुरा चेदं पृथिव्यै कथितं शुभम् ।
 तीर्थानाङ्गुणमाहात्म्यं महापातकनाशनम् ॥ ६६ ।
 सर्वदेवमयो योऽसौ सर्ववेदमयस्तथा ।
 अनन्तश्चाप्रमेयश्च यस्य चान्ता न विद्यते ॥ ६७ ।
 यस्य योत्रैकदेशे तु आकाशो लेशमात्रकः ।
 विलीनो नैव ज्ञायेत तस्य देवस्य का कथा ॥ ६८ ।
 तथा नयनयोः प्रान्ते तेजो लीनञ्च दृश्यते ।
 निःश्रामे च विलीनोऽसौ वायुर्नष्टो न दृश्यते ॥ ६९ ।
 खुराग्रेषु तथा लीनः समुद्राः सप्त च प्रभोः ।

दृश्यन्ते स्नेदसङ्काशा नाममात्रा यथा पुरा ॥ ७० ।
 रोमकूपान्तरे लग्ना सग्रैलवनकानना ।
 नष्टा पृथ्वी न लभ्येत तस्य देवस्य कोऽधिकः ॥ ७१ ।
 सोऽत्र तीर्थपरिचाणं कुर्वन्देवः स्वयम्भुः ।
 वराहः संस्थितः साक्षात्पुराणं येन सूचितम् ॥ ७२ ।
 पृथिव्याः सर्वसन्देहान् स्फोटयामास योऽव्ययः ।
 तस्य सन्दर्शनादेव सर्वपापविवर्जितः ।
 तत्क्षणादेव जायेत नात्र कार्या विचारणा ॥ ७३ ।
 ज्यैष्ठशुक्लस्य नवम्यां स्नात्वा गङ्गादके नरः ।
 शूकरे तु त्रिरात्रञ्च* मानवोदीपदः सक्तत् ।
 दत्त्वा दानं यथाशक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७४ ।
 कलिञ्जरे च द्वादश्यां स्नात्वा पूज्य* च देवताम् ।
 द्वादशादित्यसङ्काशो विमाने च समास्थितः ।
 विष्णुना समनुज्ञातो विष्णुलोके महीयते ॥ ७५ ।

वराह उवाच ।

एवं सुखदशयेन देववाण्या प्रबोदितः† ।
 पाञ्चालसंज्ञकस्तत्र सुमन्तुं पर्यपृच्छत ।
 अस्मद्गुरुः पिता त्वच्च ब्रूहि किङ्करवाणि मे ॥ ७६ ।
 पावकालभ्रनं मे स्यादुताहो तीर्थसेवनम् ।
 त्रिरात्रं कच्छपाराकं चान्द्रायणमथापि वा ।
 तव पादाङ्गिते वापि स्थित्वा मोक्षमवाप्नुयाम् ॥ ७७ ।

* शूकरेऽपि त्रिरात्रञ्चेति (ग) । † प्रबोधित इति (ग)

सुमन्तुरुवाच ।

आकाशभारती यत्तु तत्सत्यं नानृतं क्वचित्* ।
 मया प्रत्यक्षतः पूर्वं तव गात्रेषु पातकम् ।
 दिने दिने च स्नानात्पाक् प्रतिगच्छति नित्यशः ।
 आश्रमे त्वं स्थितश्चात्र निर्मलश्च शशी यथा ॥ ७८।७९
 तिष्ठोपरमितः† पापाद्यावत्कालञ्च जीवसि ।
 इयन्तु भगिनी पापादुपावृत्ता सती परम् ।
 सगतिश्च विपापा च भविष्यति न संशयः ॥ ८० ।

वराह उवाच ।

एवं प्रभावस्तीर्थस्य मथुरायां वसुन्धरे ।
 कृष्णगङ्गोद्भवस्यापि तथा कालिञ्जरस्य च ॥ ८१ ।
 शूकरस्य च माहात्म्यं यथा ते वर्णितं पुरा ।
 यः शृणोति वरारोहे श्रद्धया परया युतः ।
 पठते प्रातर्गवापि न स पापेन लिप्यते ॥ ८२ ।
 समजन्मकृतं पापं तस्य सर्व्वं व्यपोहति ।
 फलञ्च गोशतस्यापि दत्तस्य समवाप्नुयात् ।
 अमृतत्वञ्च लभते स्वर्गलोकञ्च गच्छति ॥ ८३ ।

इति वराहपुराणे कृष्णगङ्गोद्भवमाहात्म्यं नाम

षट्सप्तम्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शृणु चान्यद्वरारोहे कृष्णस्यान्यद्विचेष्टितम् ।

हारकां वसमानस्य साम्बशापादिकं शृणु ॥ १ ।

सुखासीनस्य कृष्णस्य पुत्रदारसुतैः सह ।

आगतो नारदस्तत्र यदृच्छागमनो मुनिः ॥ २ ।

पादमर्घ्यञ्चासनञ्च मधुपर्कं सभाजनाम् ।

गाञ्च दत्त्वा यथान्याय्यं कृतं संवादमुत्तमम् ॥ ३ ।

एकान्ते प्राप्य कृष्णञ्च विन्नप्तिमकरोत्प्रभुः ।

कृष्ण किञ्चिद्वक्तुकामस्तत्त्वं शृणु महामतेः ॥ ४ ।

शाम्बनामा तव पुत्रोऽयं युवा वाग्मी तु रूपवान् ।

सृष्टृणीयः सदा कान्तः स्त्रीजनस्य सुरेश्वर ॥ ५ ।

एतास्तु वरनार्यो वै क्रीडार्थं हि पुरेश्वरः ।

देवयोन्यो ददुमुभ्यं सहस्राणि च षोडश ।

शाम्बं दृष्ट्वा च सर्वासां क्षुभ्यते च मनः प्रभो ॥ ६ ।

एतत्तु ब्रह्मलोके च गीयते देवतैः स्वयम् ।

त्वन्प्रियार्थं समायातः कथितुं ते सुरोत्तम ॥ ७ ।

श्रूयते चार्थविद्रूपः श्लोको द्वैपायनेन वै ।

कृतिमतः स्वर्गवासी नरकस्तद्विपर्ययात् ॥ ८ ।

० वदामि ते इति (ग) । † अत्र हन्दीदोषः, तव सुत इति कृते तु न दोषः ।

‡ कथयितुमिति साधु ।

पुण्यरूपन्तु यत्कर्म दिशो भूमिञ्च संस्पृशेत् ।
 यावत्त शब्दो भवति* तावत्पुरुष उच्यते ॥ ८ ।
 पुरुषयाविनाशो च कथ्यते शाश्वतोऽव्ययः ।
 नरके पुरुषः प्रोक्तो विपरीतो मनोषिभिः ॥ १० ।
 तन्माच्छास्त्रं समाह्वय तथा देवीगणञ्च तम् ।
 आसनेषूपविष्टानां तासां चाभञ्च तत्त्वतः ।
 लज्जयिष्याम्यहं सर्वं सत्यज्ञामत्यमेव च ॥ ११ ।
 तावत्सभ्यासनान्येव स्वास्तीर्य च विभागयः ।
 स्रवोस्ताम् समाह्वय आमने चोपवेश्य च ।
 पश्चाच्छास्त्रः समायातस्तस्याग्रे करसम्पुटम् ।
 कृत्वा स्थितो मुहूर्तन्तु किमाज्ञापयसि प्रभो ॥ १२ । १३ ।
 दृष्ट्वा रूपमतीवाम्य सास्त्रस्यैव वरस्तियः ।
 चुक्षुभुः सकला देव्यः कृणुस्यैव तु पश्यतः ॥ १४ ।
 उत्तिष्ठत प्रियाः सर्वा गच्छत स्वं निवेशनम् ।
 कृणुवाक्यात्तदा देव्यो जग्मुः स्वं स्वं निवेशनम् ॥ १५ ।
 शास्त्रस्तत्रैव संतस्थौ वेपमानः कृताञ्जलिः ।
 स कृणो नारदं वीक्ष्य लज्जयावाङ्मुखोऽभवत् ॥ १६ ।
 कृणुन्तु कथयामास नारदाय सविस्तरम् ।
 स्त्रीस्वभावं चरित्रञ्च आश्चर्यं पापकारकम् ॥ १७ ।
 क्षणं नास्ति रहो नास्ति नास्ति कृत्ये विभावना ।

तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १८ ।
 एकवामास्तथा गौरी श्यामा वा वरवर्णिनी ।
 मध्यगता प्रगल्भा च वयोऽतीतास्तथा स्त्रियः ।
 सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा क्षरन्ति मुनिसत्तम ।
 स्वभाव एव नारीणां शास्त्रस्य शृणु कारणम् ॥ १९ । २० ।
 अतीव मानी तेजस्वी धार्मिकोऽतिगुणान्वितः ।
 रूपकारणमुद्दिश्य गतः क्षोभङ्गथञ्चन ॥ २१ ।
 नारदस्त्विवमेवञ्च प्रतिपूज्य हरेर्वचः ।
 अन्तरङ्ग उवाचेद् शास्त्रशापकरं तथा ॥ २२ ।
 यथा एकेन चक्रेण रथस्य न गतिर्भवेत् ।
 पुरुषास्त्वादनाञ्चैवं क्षरन्ति सततं स्त्रियः ।
 पुंसः सुदृष्टिपातेन कृतकृत्या भवन्ति ताः ॥ २३ ।
 प्रद्युम्नं वीक्ष्य नार्थं लज्जामापुः सुपुष्कलाम् ।
 शास्त्रं* दृष्ट्वैव ताः सर्वा अनङ्गेन प्रपीडिताः ।
 उद्दीपनविभावोऽयं तासां मन्थादिकं यथा ।
 तस्माच्छास्त्रं दुष्टात्मा तव स्त्रीणां विनाशकत् ॥ २४ । २५ ।
 सत्यलोके प्रवादो यस्तव जातो दुरत्ययः ।
 मया श्रुतस्तु लोकेभ्यो ब्रह्मर्षिभ्यो मुहुर्मुहुः ।
 शास्त्रत्यागात्प्रमाणं त्वमयशः कीर्त्तिनाशकम् ।
 कर्त्तुमर्हस्यमेयात्मन्यया ते कथितं हितम् ॥ २६ । २७ ।

इत्युक्त्वा वचनं तत्र नारदो मौनमास्थितः ।

कृष्णः शशाप शाम्बन्तु विरूपस्त्वं भविष्यसि ॥ २८ ।

शापयुक्तः स शाम्बस्तु कुष्ठयुक्तोऽभवत्क्षणात् ।

शरीरात्तु गलद्रक्तं पूतिगन्धयुतं सदा ।

पशुवत्कर्तितो यस्तु तद्दृष्ट्वोऽस्य दृश्यते ॥ २९ ।

ततस्तु नारदेनैव शाम्बशापविनाशकः ।

समादिष्टो महान्धर्मो आदित्याराधनम्प्रति ॥ ३० ।

शाम्ब शाम्ब महाबाहो शृणु जाम्बवतीसुत ।

उदयाचले च पूर्वोक्तेः उद्यन्तस्तु विभावसुम् ।

नमस्कुरु यथान्यायं वेदीपनिषदादिभिः ।

त्वयोदितं रविः श्रुत्वा तुष्टिं यास्यति नान्यथा ॥ ३१३२ ।

शाम्ब उवाच ।

अगम्यागमनात्पापाद्व्याप्तो यः पुरुषो भवेत् ।

तस्य देवः कथं तुष्टो भविष्यति स वै मुने ॥ ३३ ।

नारद उवाच ।

भविष्यत्पुराणमिति* च तव वादाद्भविष्यति ।

ब्रह्मलोके पठिष्यामि ब्रह्मणोऽग्रे त्वहं सदा ।

सुमन्तुर्मर्त्यलोके च मनोः प्रकथयिष्यति ॥ ३४ ।

शाम्ब उवाच ।

कथमूर्ध्वोचले गत्वा मांसपिण्डोपमः प्रभो ।

* अत्रैकाक्षराधिकाच्छन्दीदीपः । † भविष्यं पुराणमिति चेति (ग) । अत्र

छन्दीदीपः, 'भविष्यात् पुराणञ्च तव वादाद्भविष्यति' इत्येवं कृतं तु न दीपः ।

त्वत्प्रसादान्महदुःखं प्राप्तस्त्वहमकल्मषः ॥ ३५ ।

नारद उवाच ।

यथोदयाचले देवमाराध्य लभते फलम् ।

मथुरायां तथा गत्वा षट्सूर्ये लभते फलम् ॥ ३६ ।

मध्याह्ने च तथा देवं फलप्रियमकल्मषम् ।

मथुरायाञ्च मध्याह्ने मध्यन्दिनरवौ तथा ।

अस्तङ्गते तथा देवं सद्यो राज्यफलं भवेत् ॥ ३७ ।

मथुरायां तथा पुण्यमुदयास्तं रवेर्जपम् ।

मध्याह्ने प्रयतो वाग्भिः* जपन्मुच्यते† पातकात् ॥ ३८ ।

कृष्णगङ्गोद्भवे स्नात्वा सूर्यमाराध्य यत्नतः ।

सर्वपापविनिर्मुक्तः कुष्ठादिभ्यो विमुच्यते ॥ ३९ ।

वराह उवाच ।

ततः शाम्बो महाबाहुः कृष्णाग्रतो ययौ पुरीम् ।

मथुरां मुक्तिफलदां रवेराराधनोत्सुकः ॥ ४० ।

नारदोक्तेन विधिना शाम्बो जाम्बवतीसुतः ।

षट्सूर्यात् पूजयामास उदयन्तं दिवाकरम् ॥ ४१ ।

कृत्वा यागेन आत्मानं शाम्बस्याग्रे रविस्तदा ।

वरं वृणीष्व भद्रन्ते मद्गतव्यापनाय च ।

यस्तोषितो नारदेन तद्ददस्व ममायतः ॥ ४२ ।

शाम्ब पञ्चाशकैः श्लोकेर्वेदगृह्यपदाक्षरैः ।

यः स्तुतोऽहं त्वया वीर तेन तुष्टोऽस्मि ते सदा ॥ ४३ ।
 स्पृष्टो देवेन सर्वाङ्गे तत्क्षणहीनसंश्रविः ।
 व्यक्ताङ्गावयवः साक्षाद्द्वितीयोऽभूद्रविर्यथा ॥ ४४ ।
 मध्याङ्गे याज्ञवल्करस्य यज्ञं माध्यन्दिनीयकम् ।
 अध्यापयच्छास्त्रसहितो रविर्मध्यन्दिनोऽभवत् ॥ ४५ ।
 वैकुण्ठपश्चिमे पार्श्वे तीर्थं माध्यन्दिनीयकम् ।
 स्नात्वा माध्यन्दिनं दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ४६ ।
 उदयास्ते ततो देवः शाम्बेन सहितो विराट् ।
 सायाङ्गे कृष्णगङ्गाया दक्षिणे संस्थितस्तदा ॥ ४७ ।
 तत्र दृष्ट्वा तु सायाङ्गे रविमस्तोदयं प्रभुम् ।
 सर्वपापविशुद्धात्मा परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ४८ ।

वराह उवाच ।

एवं शाम्बस्य तुष्टेन मध्याङ्गे तु नभस्तलात् ।
 द्विधाकृतात्मयोगेन शाम्बकुष्ठमपीहत ।
 शाम्बप्रख्याततीर्थं तु तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४९ ।
 शाम्बम् सह सूर्येण रथस्थेन दिवानिशम् ।
 रविं पप्रच्छ धर्मात्मा पुराणं सूर्यभाषितम् ॥ ५० ।
 भविष्यत्पुराणमिति ख्यातङ्गत्वा पुनर्नवम् ।
 शाम्बः सूर्यप्रतिष्ठाञ्च कारयामास तत्त्ववित् ॥ ५१ ।
 उदयाचले च संश्रितो यमुनायाश्च दक्षिणे ।
 मध्ये कालप्रियं देवं मध्याङ्गे ख्याप्य चोत्तमम् ।
 मूलस्थानं ततः पश्चादस्तमानाचले रविम् ।

स्याप्य त्रिमूर्तिं शाम्बमु प्रातर्मध्यापराह्निकम् ।

मथुरायां तथा चैकं स्याप्य शाम्बो वसुधरे ।

स्वनाम्ना स्थापयामास पुराणविधिना स्वयम् ॥ ५२ । ५३ । ५४ ।

एवं शाम्बपुरं नाम मथुराणां कुलेश्वरम् ।

रथयात्रां तथा कृत्वा रविणा कथिता यदा ।

माघमासस्य सप्तम्यां देवं शाम्बपुरं नराः ।

रथयात्रां प्रकुर्वन्ति सर्व्वे इन्द्रविवर्जिताः ।

गच्छन्ति तत्पदं शान्तं सूर्य्यमण्डलभेकदम् ॥ ५५ । ५६ ।

एतत्ते कथितं देवि शाम्बश्रापसमुद्भवम् ।

पापप्रशमनाख्यानं महापातकनाशनम् ॥ ५७ ।

इति वराहपुराणे शाम्बवचनत्रयस्येप्रतिष्ठानं नाम

अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

शत्रुघ्नेन पुरा घोरो लवणः सूदितो यथा ।

द्विजानुग्रहकामार्थमन्नमुग्रस्वरूपिणम् ॥ १ ।

हादृश्यां मार्गशीर्षस्य उपोस्य नियतः* शुचिः ।

यः करोति वरारोहे शत्रुघ्नचरितं यथा ।
 द्विजानां प्रीणनङ्गत्वा स्वधादपटुभोजनैः* ॥ २ ।
 लवणस्य वधादेव शत्रुघ्नस्य† शरीरके ।
 हर्षसु सुमहाज्जातो रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ३ ।
 अयोध्यायाः समायातो रामः सबलवाहनः ।
 महोत्सवञ्च कर्तुं स शत्रुघ्नस्य महात्मनः ॥ ४ ।
 सितामाग्रहणीं प्राप्य मथुरां लवणान्तकः ।
 एकादश्यां सोपवासः स्नात्वा विश्रान्तिसंज्ञके ।
 कृत्वा महोत्सवं तत्र कुटुम्बसहितः पुरा ।
 तस्मिन् भुक्त्वा यथाकामं ब्राह्मणान्वै प्रतर्प्य च ॥ ५।६ ।
 तस्मिन्नहनि तत्रैव यः कुर्यात्स महोत्सवम् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पितृभिः सह मोदते ।
 स्वर्गलोके चिरङ्कालं यावत्स्थित्यन्तजन्मनः ॥ ७ ।

इति वराहपुराणे मथुरामाहात्म्ये शत्रुघ्ननावर्णे रामतीर्थयात्रायाम्

षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

* वदभोजनैरिति 'ग'.

† शत्रुघ्नेति वदम् पाठः

स चामन्न इव प्रतिभाति .

ऊनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

तवापराधाद्देवेश वर्ज्या ये वेणवेन च ।

निरपराधो मनुजः सापराधश्च जायते ॥ १ ।

कर्मणाचरणैवाकरणेन जुगुप्सितम् ।

तच्च पूजाफलं सर्व्वं ज्ञायते तद्वदस्व मे ॥ २ ।

वराह उवाच ।

कर्मणा मनसा वाचा ये पापरुचयो जनाः ।

भक्षणं दन्तकाष्ठस्य राजान्नस्य तु भोजनम् ॥ ३ ।

मैथुनं श्वसंस्पर्शं पुरीषोत्सर्गमेव च ।

सूतक्युदक्याप्रेक्षा च स्पर्शनं मेहनं तथा ॥ ४ ।

अभाष्यभाषणङ्गोषं पिण्याकस्य च भक्षणम् ।

रक्तपारक्यमलिनवस्त्रधारित्वनीलिजम् ॥ ५ ।

गुरोद्यालीकनिर्बन्धः पतितान्नस्य भक्षणम् ।

अभक्ष्यभक्षणञ्चैव तुन्दुलीयविभीतकम् ॥ ६ ।

अदानन्तु वरान्नस्य जालपाद्वराकयोः ।

भक्षणं देवतागारे सोपानत्कोपसर्पणम् ॥ ७ ।

तथैव देवपूजायां निषिद्धकुसुमार्चनम् ।

अनुत्तार्य्य च निर्माल्यं पूजा क्षीणान्धकारयोः ॥ ८ ।

पानं सुरायाः देवस्य अन्धकारे प्रबोधनम् ।

तावत्कर्म्मार्चने विष्णोरनमस्कारणं तथा ॥ ९ ।

अपराधास्तयस्त्रिंशसमाख्याता मया धरे ।
 एभिर्युक्तस्तु पुरुषो विष्णुं नैव प्रपश्यति ॥ १० ।
 दूरस्थो न नमस्कारं कुर्यात्पूजा तु राक्षसी ।
 एकरात्रं द्विरात्रं वा त्रिरात्रं स्नानमेव च ।
 सवासाः पञ्चगव्याशी मलमंवस्त्रकं क्रमात् ॥ ११ ।
 नीलीरक्षापनोदार्थं गोमयेन प्रघर्षणम् ।
 प्राजापत्येन शुद्धिः स्यान्नीलीवस्त्रस्य धारणात् ॥ १२ ।
 चान्द्रायणद्वयं कुर्याद्गुरोः क्षयितमुत्तमम् ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च पतितान्नस्य भक्षणात् ॥ १३ ।
 चान्द्रायणं पराकञ्च प्राजापत्यं तथैव च ।
 गोप्रदानञ्च भोज्यञ्च अभक्ष्यं च भक्षणे ।
 उपवासस्तु पञ्चाहं पञ्चगव्येन शुद्धयति ॥ १४ ।
 सोपानक्तश्चरेत्पादङ्गुलस्य द्विरभोजनम् ।
 पुष्पाभावेऽर्चनं स्नानं देवस्पर्शञ्च कारयन् ।
 अनिर्मल्यनमस्कारं स्नानं पञ्चामृतेन तु ॥ १५ ।
 सुरापाने द्विजातीनां चान्द्रायणचतुष्टयम् ।
 तथैव द्वादशाब्दन्तु प्राजापत्यत्रयश्चरेत् ।
 ब्रह्मर्क्षेण शुद्धिः स्याद्गोप्रदानत्रयेण च ॥ १६ ।
 त्रयाणामेकरात्रेण पञ्चामृतनिषेवणात् ।
 मुच्यते त्वपराधैस्तु तथा विष्णोः स्तवं पठन् ॥ १७ ।

एतत्ते कथितं गुह्यद्विमेतच्छ्रोतुमिच्छसि ।

पुनः पुनरुवाचेदं देवदेवो जनार्दनः ।

मोहकृता तु शृणुते^{*} नष्टसंज्ञेव लक्ष्यते ॥ १८ ।

मुहूर्त्तमात्रे सा देवी संज्ञां प्राप्तेदमब्रवीत् ।

अपराधे कृते देव सूतकी हि प्रजायते ।

प्रायश्चित्तानि भूरीणि कृतानि तु नरैः सदा ।

तेन मे मनसो मोहो दुःखदो यः समभ्ययात् ॥ १९ । २० ।

अस्ति कश्चिदुपायोऽत्र येन त्वं नृषु तुष्यसि ।

पूजितः सफलश्चासि अपराधविशोधनम् ॥ २१ ।

वराह उवाच ।

संवत्सरस्य मध्ये तु तीर्त्नं सूकरवे मम ।

कृतोपवासः स्नानेन गङ्गायां शुद्धिमाप्नुयात् ।

मधुरायां तथाप्येवं सापराधः शुचिर्भवेत् ॥ २२ ।

अनयोस्तीर्थयोरिव यः सेवेत सकृन्नरः ।

सहस्रजन्मनि जातानपराधाञ्जहाति सः ॥ २३ ।

स्नानात्पानात्तथा ध्यानात्कीर्त्तनाद्धारणात्तथा ।

श्रवणात्सननाच्चैव दर्शनाद्याति पातकम् ॥ २४ ।

पृथिव्युवाच ।

मधुरा सूकरश्चैव दावेतो तव वल्लभौ ।

विशिष्टमनयोः किञ्च सत्यं ब्रूहि सुरेश्वर ॥ २५ ।

वराह उवाच ।

पृथिव्यां यानि तीर्थानि आसमुद्रसरांसि च ।
 कुञ्जाम्बकं प्रशंसन्ति सदा मञ्जावभाविताः ॥ २६ ।
 तस्मात्कोटिगुणङ्गुह्यं सौकरं तीर्थमुत्तमम् ।
 एकाहं मार्गशीर्ष्याञ्च द्वादश्यां सितवैष्णवम् ॥ २७ ।
 गङ्गासागरिकं नाम पुराणेषु च पठ्यते ।
 गुह्याद्गुह्यतरङ्गुह्यं मथुरं मम मण्डलम् ।
 फलम्परार्द्धगुणितं सिततीर्थान्न संशयः ॥ २८ ।
 अटित्वा सर्व्वतीर्थानि कुञ्जाम्बादीनि नित्यशः ।
 अर्घा* विनश्यते क्षिप्रं मथुरामागतस्य च ॥ २९ ।
 विश्वमणाच्च विश्रान्तिस्तेन संज्ञा वरा मम ।
 सारात्सारतरं स्नानं गुह्यानां गुह्यमुत्तमम् ।
 गतिरन्वेषणीयानां मथुरा परमा गतिः ॥ ३० ।
 कुञ्जाम्बके सौकरे च मथुरायां विशेषतः ।
 विना सांख्येन योगेन मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३१ ।
 या गतिर्योगयुक्तस्य ब्राह्मणस्य मनीषिणः ।
 सा गतिस्त्यजतः प्राणान्मथुरायां न संशयः ॥ ३२ ।
 एतत्ते कथितं सारं मया सत्येन सुव्रते ।
 न तीर्थं मथुराया हि न देवः केशवात्परः ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे अपराधप्रायश्चित्तमाहात्म्यं नाम

ऊनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि पितॄणां तृप्तिकारकम् ।
ध्रुवतीर्थे पुरा वृत्तं तच्छृणुष्व वसुधरे ॥ १ ।
अस्यां पुण्यान्तु राजासीदार्णिकः सत्यविक्रमः ।
चन्द्रसेनेति नाम्ना च यज्वा दानहिते रतः ॥ २ ।
तस्य नार्थः शते हे तु कुलशीलवयोयुते ।
तासां मध्येऽधिकां चैका यतिव्रतपरायणा ।
नाम्ना चन्द्रप्रभा चैव वीरसूर्वीरपुत्रका ॥ ३ ।
तस्या दासीशतस्यैका दासी नाम्ना प्रभावती ।
तस्याः परियहास्वेकोद्दिष्टाचारविहीनकाः ॥ ४ ।
तस्याः पितृगणाः सर्वे अतीताः शतसंख्यया ।
स्वदोषैः पतिताः सर्वे नरकं प्रति भामिनि ।
सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य हि ॥ ५ ।
कदाचिदपि तस्यायो भ्रष्टः प्राणिजनो महान् ।
सूक्ष्मः प्राणिसमूहो हि ध्रुवतीर्थे तदापतत् ॥ ६ ।
कृणुरूपायद्भ्रमन्तो मशकाकारसन्निभाः ।
दृष्टास्ते ऋषिणा तत्र त्रिकालज्ञेन भविनि* ।
षष्ठान्नकालभोक्ता च पयोव्रतमहात्मना ॥ ७ ।

मोनव्रतेन सा देवि सूर्यमत्या स्थितेन च ।
 तस्मिन् क्षणे न च कृतं व्रतजप्यं विमोहनात् ।
 कृपया परिभूतस्य कौतुकेन निरीक्षता ।
 चतुर्थांशावशेषश्च दिवसः पर्यवर्त्तत ॥ ८।८ ।
 एके तत्र समायान्ति पितरो नभसोऽवनिम् ।
 अन्ये पूर्वोत्तरादेशादक्षिणात्यदिमात्तथा ॥ १० ।
 केचित् स्वभावतो हृष्टाः केचित्पुत्रैः स्वधाकृताः ।
 हृष्टाक्षुष्टाः सुपुष्टाङ्गा गच्छन्तो दिवि सङ्गमः ॥ ११ ।
 तपस्विनः स्नानरता रुचाक्षामशरीरिणः ।
 वस्त्रालङ्कारपुष्टाङ्गा हृष्टा गच्छन्ति सङ्गमः ॥ १२ ।
 तथाऽपरे नग्नदेहाः सुपुष्टा यान्ति तत्र वै ।
 अन्ये यथागतं यान्ति आयायन्ति पुनरेव हि ॥ १३ ।
 यानैरुच्चावचैः केचिन्नानारूपैः खगैस्तथा ।
 समागच्छन्ति गच्छन्ति ईरयन्नाशिषो मुदा ॥ १४ ।
 केचिद्यथागता यान्ति क्रुद्धाः प्रापप्रदायिनः ।
 निर्गतोदरसूक्ष्माश्च गच्छन्ति सुविमानिताः ।
 सम्मानितास्तथान्ये तु पितरः श्राद्धपूजिताः ॥ १५ ।
 महोत्सवमिदालक्ष्य विस्मितो मुनिरुत्थितः ।
 गते पितृगणे पुत्राः सकलत्रा गृहान् ययुः ।
 निर्जनं ध्रुवतीर्थन्तु व्रतवेलमिवाभवत् ॥ १६ ।

तत्रैकान्ते कथाङ्गोऽथ क्षुत्क्षामो गतिविह्वलः ।

वेपथुः कोटराक्षश्च घृष्टलग्न इवोदरः ।

ऊरुचर्मास्थिरुक्चस्त्रोः* जृम्भमाणा भृशं कथः ।

न वाचा श्रूयते तस्य क्षुद्रपक्षिभिरिवोदिता ॥ १७।१८ ।

को भवान्विक्रताकारो वेष्टितो मयकैर्बहु ।

न गच्छसि यथास्थानमागतस्तु निरुदयमः ।

यथावत्पृच्छते मद्बद्धयथात्मविचेष्टितम् ॥ १९ ।

ममाद्य नैत्यकङ्कर्म तीर्थेऽस्मिन्नश्रयतेऽनिशम् ।

इमानुच्चावचाञ्जलून्ट्टश्वा मां मोह आविश्यत् ॥ २० ।

त्वां दृष्टेदृक्स्वरूपञ्च क्रिया मे सा गता त्वयि ।

विस्त्रब्धः कथयाम्भाकं करोमि च हितं तव ॥ २१ ।

जन्तुरुवाच ।

वृहन्नमित्तमद्यैव पितृणां तृप्तिकारकम् ।

ध्रुवतीर्थे च यः श्राद्धं पुनः कुर्यात्तिलोदकम् ।

तिलतृप्ता दिवं यान्ति पितरस्तेन पुत्रिणः ॥ २२ ।

सोऽहं स्वान्तरिकादत्तस्तृप्त्यर्थस्तु बुभुक्षितः ।

योनिसङ्करदोषेण नरकं समुपाश्रितः ।

आशयापाशयतैर्बुधः शतवर्षैरिहागतः ।

अगतिर्गमने मे स्यात्ते त्रितापैः समरगतः ॥ २३।२४ ।

सन्तानैः पुष्टवपुषो दत्तश्राद्धैः कृतोदकैः ।

बलयुक्ता ययुः स्वर्गं निर्वलस्य कुतो गतिः ॥ २५ ।
 येषां सन्ततिरक्षय्या तिष्ठती च प्रजावती ।
 ते स्वधापूजितैः पुत्रैर्गच्छन्ति परमाङ्गतिम् ॥ २६ ।
 अथ राज्ञस्य पितरद्यन्द्मेनस्य पूजिताः ।
 दृष्टास्त्वया त्रिकालज्ञ दिव्यदृष्ट्या दिवङ्गताः ॥ २७ ।
 ब्राह्मणानाञ्च वैश्यानां शूद्राणां पितरस्तथा ।
 प्रतिलोमानुलोमानां शूद्राणां ग्राहकर्मिणाम् ।
 सर्वेषाञ्च त्वया दृष्टं येषां सन्ततिरक्षय्या ॥ २८ ।
 एवं पृष्टः स विप्रेण कथयामास कारणम् ।
 पुनः पप्रच्छ तं जन्तुः कौतूहलसमन्वितः ॥ २९ ।
 तवापि सन्ततिस्तात नास्ति देवाद्ययोचिताः ।
 यदि कश्चिदुपायोऽत्र मया तव हितैषिणा ।
 वद सर्व्वङ्गरिष्यामि^१ यदि शक्यं भवेन्नम ॥ ३० ।
 ततः स कथयामास दुःस्थः पितृगणैर्हृतः ।
 इमे ये मम देहे तु भवन्ति मशकाः कृशाः ।
 सन्तानप्रक्षयादेते मम देहं समाश्रिताः ।
 तन्तुमन्त्रमहं तेषां मम तन्तुमयी सकृत् ॥ ३१ ३२ ।
 आस्ते नगर्यां मध्ये तु चन्द्रमेनस्य वेश्मनि ।
 महिष्याः प्रेषणे नित्यं दासी नाम्ना प्रभावती ॥ ३३ ।

१ यथोदिता इति 'ग' । । कश्चिन्ने इति कर्मणि प्रयोगः साधुः, अनया मयेति
 कर्मपदस्यानन्वयः ।

तस्या दामी कर्मकरी विरूपनिधिनामतः ।
 अस्माकं सन्ततेस्तन्तुस्तस्या आडकते वयम् ॥ ३४ ।
 आशया बहुहृदयाः आहतर्पणहेतवः ।
 स्थिता एतावदेवन्तु कालं यास्यामहेऽम्बुधौ ।
 नरके त्वप्रतिष्ठे तु निराशाः स्वेन कर्मणा ।
 श्रुत्वैतत्त्रिकालज्ञा मोहाविष्टोऽब्रवीदिदम् ॥ ३५।३६ ।
 कथं निकृष्टयोन्या यद्वत्तच्चापद्यते हविः ।
 विधिरत्र कथं तस्या येन यूयं सपुत्रिणः ॥ ३७ ।
 प्रोवाच स त्रिकालज्ञं ज्ञानक्लिष्टं कृपान्वितम् ।
 पूर्व्वकर्मविपाकेन यां यां गतिमधोमुखीम् ।
 ऊर्द्धां याच्चापि पितरः पुत्रिणः पुत्रमीहते ॥ ३८ ।
 आद्यं पिण्डोदकं दानं नित्यनैमित्तिकं तथा ।
 नान्या गतिः पितॄणां स्यात्पितरस्तेन पुत्रिणः ॥ ३९ ।
 इति स्मृतिः ।

अपि स्यात्सकुलोऽस्माकं यो नो दद्याज्जलाञ्जलिम् ।
 नदीषु बहुतोयासु ग्रीतलासु विशेषतः । ४० ।
 विशेषात्तीर्थमध्ये तु तिलमिश्रं जलाञ्जलिम् ।
 रौप्यजुष्टजलेनाथ* नाभिदन्ने जले स्थितः ।
 दर्भपाणिस्त्रिस्त्रिगोत्रे पिष्टनाम समुच्चरन् ।
 नाम शर्म लप्यत्वेवं स्वधाकारमुदाहरन् ॥ ४१।४२ ।

आदावेकाञ्जलिर्दे तु निस्रोते तर्पणे स्मृताः ।
 देवर्षिपितृणाञ्चैव क्रमाज्ज्ञेयं विषक्षणैः ॥ ४३ ॥
 तप्यध्वमिति चान्ते वै मन्त्रं मन्त्रप्रतिक्रियाः ।
 उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न इत्युत ॥ ४४ ॥
 पित्रे प्रथमतो दद्यान्मात्रे दद्यात्तथा चरन् ।
 गोत्रं माता नाम देवो तप्यत्वेवं स्वधीचरन् ॥ ४५ ॥
 एवं मातामहः शर्मा गोत्रे पितामहस्तथा ।
 जड्वं पितृभ्यां ये चेह ते पितर इहोच्यते ॥ ४६ ॥
 मधुवातेत्युचं तद्वत्पूज्यैवत्सुदीरयेत् ।
 पितामहीं प्रपितामहीं मातृवत्पतिना सह ॥ ४७ ॥
 एवं मातामहानाञ्च पूर्ववत्क्रमशो बुधः ।
 नमो व इति मन्त्रेण प्रत्येकं त्रितयं त्रिषु ।
 गोत्राच्चारं प्रकुर्वीत अमूर्त्यान्नाशयामहे ॥ ४८ ॥
 गोत्राय पित्रे महाय शर्मणे चेदमासनम् ।
 गोत्रायै मात्रे मध्ये तु देव्यै चासनकर्म्मणि ।
 गोत्रः पितामहः शर्मा गोत्रा मातामही मही ।
 अर्घपात्रसङ्कल्पे तु पिण्डदानेऽवनेजने ।
 गोत्रस्य पितुर्महस्य शर्मणोक्तस्य कर्मणि ।
 गोत्रायै मातुर्महायै देव्याद्याक्षयकर्मणि ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥
 आवाहने द्वितीया च चतुर्थी पूज्यकर्मणि ।
 प्रथमा चाग्निषि प्रोक्ता दत्तस्याक्षयकारका ।
 आदपक्षे तथा षष्ठी अक्षय्यासनयोः स्मृताः ।

पितुरक्षय्यकाले तु पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥ ५२।५३ ।

एवमेतत्तु पुत्रेण भक्तिपूर्व्वं द्विजेन तु ।

वार्य्यपि अहया दत्तं तदानन्त्याय कल्पते ॥ ५४ ।

अहया ब्राह्मणेनैव यथा ग्राहविधिक्रिया ।

कृत्वा ग्राहं तु पितरो हृष्टा मुमुदिरे सदा ॥ ५५ ।

जोषमाम्स्व त्रिकालज्ञ गच्छामो नरकाय वै ।

पूर्व्वकर्म्मविपाकेन चिरन्तु वसितुं मुने ॥ ५६ ।

त्रिकालज्ञ उवाच ।

ये मया चागता हृष्टा तीर्थेऽस्मिन्पितरोऽथ वै ।

बहवः स्वस्थमनसो बहवो दुःस्थमानसाः ॥ ५७ ।

पुत्रदत्तं तथा ग्राहं जयासीद्दिग्नरूपिणः* ।

मीनैर्न गच्छतां तेषाङ्गिमेतद्वद निश्चयम् ॥ ५८ ।

अगस्तिरुवाच ।

अत्र यन्निश्चयं ग्राहे पुत्रस्य विफलभवेत् ।

नरस्य करणङ्गिञ्चित्तम्भे निगदतः शृणु ॥ ५९ ।

अदेशकाले यद्दत्तं विधिहीनमदक्षिणम् ।

अपान्ने मलिनं द्रव्यं महत्पापाय जायते ॥ ६० ।

अग्राह्यमपान्नेयं दुष्टप्रेक्षितमीक्षितम् ।

तिलमन्त्रकुशैर्हीनमासुरं तद्भवेदिति ॥ ६१ ।

वैरोचनाय देवेन वामनेन विभूतये ।

सच्छूद्रस्य च आइस्य फलं दत्तं पुरा किल ॥ ६२ ।
 तथा दाशरथी रामो हत्वा राक्षसमीश्वरम् ।
 रावणं सगणङ्गीरं तुष्टेन सह सीतया ।
 श्रुत्वा भक्तिं च राक्षस्यास्त्रिजटायास्त्रिलोककृत् ।
 सीतावाक्यप्रतुष्टेन तस्ये प्रादाद्वरं विभुः ॥ ६३ ।
 अशुचीनि गृहाण्येव तथा आइहंवीषि च ।
 क्रोधाविष्टानि दानानि विधिपात्रयुतानि च ।
 पादशौचमनभ्यङ्गप्रतिश्रयमभोजनम् ।
 त्रिजटे त्वत्प्रयच्छामि यच्च आइमदक्षिणम् ॥ ६४।६५ ।
 तथैव शम्भुना दत्तं नागराजाय भक्तितः ।
 वासुकये सुतुष्टेन तन्मे निगदतः शृणु ॥ ६६ ।
 अनुग्राह्य व्रतं जन्तुर्वार्षिकी सकला क्रिया ।
 यज्ञस्य योचिता देया दक्षिणा नाददद्विजः ।
 वृथाशपथकारी यो देवब्राह्मणसन्निधौ ।
 अथोत्रियाणि आदानि क्रिया मन्त्रैर्विहीनका ।
 सरात्रिवाससा स्नानं यथासत्त्वस्वरूपतः ।
 यः शिष्यो न नमेद्वक्त्या गुरुं ज्ञानप्रदायकम् ।
 तथैव प्राकृतं धर्ममग्रे गेयं करिष्यतः ।
 सर्व्वं तुभ्यं मया दत्तं नागराजाय वार्षिकम् ॥ ६७।६८।६९ ।
 इत्येतद्वै पुराणेषु सेतिहासेषु पठ्यते ।
 तद्वदलीककरणं आहं दानं व्रतं तथा ।
 नापतिष्ठति तेषां वै तेन नग्नादयस्त्वमी ॥ ७० ।

मुषिताच्छिद्रकरणैस्तद्दानफलभोक्तृभिः ।

यथा गतास्तथा ते तु आडे ह्यतासु निष्फलाः ।

मौनव्रतधरा यान्ति पुनः प्राप्यार्थहेतवे ।

एवमेतन्महाप्राज्ञ यन्मात्स्वं परिपृच्छसि ॥ ७२।७२ ।

चिकालञ्ज उवाच ।

षट्काले भोजनं त्वद्य नाहं भोक्तुमिहोत्सहे ।

यावत्तृप्तिर्न ते भूयादृष्टा हन्त स्थिरां भव ।

तावत्कालं प्रतीक्षस्व यावदागमनं मम ॥ ७३ ।

अस्मिंस्तीर्थे सदैवाहं दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ७४ ।

सोऽहमद्य व्रतं त्यक्त्वा तव कारुण्यपूरितः ।

गत्वाहमानयिष्यामि त्वयोक्तां तां वरां स्त्रियम् ।

अनया कारयिष्यामि आदन्तु विधिना सह ॥ ७५ ७६ ।

एवमुक्त्वा स प्रष्टाशी मौनवाक् संययौ द्रुतम् ।

राजा समीपगं दृष्ट्वा अकस्मादागतं ऋषिम् ।

क्षित्यास्तले विलुलितः पादौ कृत्वा तु मूर्धनि ॥ ७७ ।

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यद्भवान्गृहमागतः ।

सदा यज्ञं करिष्यामि गृहमागमने तव ।

अद्य मे सफलं जन्म यद्भवांस्त्वमिहागतः ॥ ७८ ।

इदम्पाद्यमिदञ्चार्घ्यं मधुपर्कमिमाञ्च गाम् ।

गृहाण मुनिगार्हूल येनाहं शान्तिमाप्नुयाम् ॥ ७९ ।

तस्य तत्प्रतिगृह्णाशु स मुनिस्वरितोऽब्रवीत् ।
 मदीयागमने राजन् शृणु त्वङ्कारणं महत् ।
 तच्छ्रुत्वा कुरु तत्सर्वं येनाहं तौषितोऽभवम् ॥ ८० ।
 एवमुक्तस्तु राजर्षिरब्रवीत्तं तपोधनम् ।
 किं तद्वद यथा कार्यं येन सिद्धिर्भवेदिदम् ॥ ८१ ।

त्रिकालञ्च उवाच ।

या सा ते राजमहिषी तामानय वराननाम् ।
 तस्या दासी वरारोहा प्रभावत्यपि विश्रुता ।
 सापि देव्या तु सहिता आयातु मम सन्निधौ ॥ ८२ ।
 ततश्चान्तःपुरादेवी सदासी तत्र चागता ।
 क्षिती विलुलिता साध्वी प्रणाममकरोदृषेः ॥ ८३ ।
 समासीनाञ्च विप्रेन्द्रः प्रोवाच विनताननाम् ।
 ध्रुवतीर्थे मयाश्चर्यं यद्वष्टुदृश्ययामि वः ॥ ८४ ।
 ये केचित्पितरो लोके लोकानां सर्वतः स्थिताः ।
 ते पूजिताः श्राद्धकृद्भिः पुत्रैः प्रीता दिवं ययुः ॥ ८५ ।
 एको वृद्धो नरस्तत्र सूक्ष्मप्राणिभिरावृतः ।
 क्षुत्क्षामदेहः शुष्कास्था निर्गतोदरसूक्ष्मदृक् ।
 निराशो गन्तुकामश्च पुनः स निरयेऽशुचौ ॥ ८६ ।
 कारुण्यात्स मया पृष्टः कस्त्वं ब्रूहि किमिच्छसि ।
 तेनात्मकर्मजनितां मम कर्म निवेदितम् ॥ ८७ ।
 ततस्तत्रैव तच्छ्रुत्वा तस्य कारुण्ययन्त्रितः ।
 तत्र दास्याथ या दासी तस्य तन्तुः किलोत्पते ।

नाम्ना विरूपकनिधिस्तामानय वरानने ॥ ८८ ।
इति श्रुत्वानवद्याङ्गी तस्या आनयनेऽत्वरत्न* ।
प्रेषयामास सर्व्वं च तस्या आनयने बह्वन् ॥ ८९ ।
सा चैकान्ते च दिवसे पानमांसरता सदा ।
पुरुषेण सहासीना शय्यायां मदविह्वला ।
सेवकैः सा करे गृह्णात् † आनीता मुनिसन्निधौ ॥ ९० ।
तां दृष्ट्वा मदिरामत्तां स मुनिः प्राह धर्मवित् ।
प्रत्ययार्थन्तु तस्या वै मुनिः प्राह क्रियाम्प्रति ॥ ९१ ।
पितृणाञ्च कृते दत्तं दानं वारि न वा स्वधा‡ ।
तर्पणञ्चापि ना दत्तं पितृणाञ्चातिमुक्तिदम् ॥ ९२ ।
सा नेवमित्युवाचेदं तं मुनिं संश्रितव्रतम् ।
न जानामि पितृन् स्वान्वे क्रियां कार्य्यञ्च वै विभो ॥ ९३ ।
इति ब्रुवाणान्तां दासीं त्रिकालज्ञोऽभ्युवाच ह ।
पत्नी च मथुरेशस्य नृपः सपुरसज्जनः ।
सर्व्वं द्रक्ष्यथ माहात्म्यं पितृणां सन्ततेः फलम् ॥ ९४ ।
सकौतुका महाभागाः श्राद्धदानञ्च चैव ह ।
नगरस्थापि तं § सर्व्वं ब्राह्मणा भावपूजिताः ।
राज्ञानीतास्तत्र तीर्थे श्राद्धार्थं मुनिना सह ॥ ९५ ।
लोकैः परिहृतो राजा ध्रुवतीर्थं गतः प्रभुः ।
तत्र दृष्टः स वै जन्तुर्नष्टतन्तुर्विचेतनः ।

* अत्वरतेति साधु । † गृहीत्विति साधु । ‡ त्वया पितृणाञ्च कृते दत्तं न वा वारि न वा स्वधा इति (ग) । § नगरस्था अपीति साधु ।

मशकैर्वेष्टितः सुद्वैः सुधया चातिपीडितः ॥ ८६ ।

उवाच तं तदा विप्रोऽभवत्सन्तानजाः स्त्रियः ।

आनीतास्तव पुष्ट्यर्थं यदिच्छसि तथा कुरु ॥ ८७ ।

अगस्त्य उवाच ।

स्नात्वेषा ध्रुवतीर्थे तु ब्रह्मणाक्तक्रमेण च ।

करोतु तर्पणञ्चास्मिन् पूर्वोक्तविधिना त्वियम् ॥ ८८

ततः श्राद्धं सरोप्यञ्च सवस्त्रं सविलेपनम् ।

अर्चित्वा पिण्डदानेन करोत्वेषा च भक्तितः ॥ ८९ ।

अत्रैव भवतः सर्वे मामीक्ष्य सुखान्वितम् ।

कारयित्वा यथासर्वं श्राद्धदानं हि तन्तुना ॥ ९० ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजपत्नी यशस्विनी ।

कारयामास दास्या वै श्राद्धं सुबहुदक्षिणम् ॥ ९१ ।

पट्टवस्त्रं तथा धूपङ्कपूरागुरुचन्दनम् ।

तिलोत्तरं तथावञ्च बहुरूपं सपिण्डकम् ॥ ९२ ।

कृतं श्राद्धे पिण्डदाने स जन्तुः सुकृती यथा ।

दिव्यकान्तिरदीनात्मा तथा भूतैः पृथक् पृथक् ।

वेष्टितः शुशुभेऽतीव दीक्षितोऽवभृथे यथा ॥ ९३ ।

स्वर्गागतैर्विमानैश्च छादितं तत्र वै नभः ।

तेषां मशकगात्राणां सुगात्राणां सुरुपिणाम् ॥ ९४ ।

ततस्तुष्टमना जन्तुर्विमानं प्रेक्ष्य चागतम् ।

गन्तुं स्वर्गमुवाचेदं त्रिकालज्ञं मुनिं नृपम् ॥ ९५ ।

शृण्वन्तु वचनं सर्वे मदीयं पितृतुष्टिदम् । ०

तीर्थानि सरितः श्रेष्ठाः पर्वताश्च सरांसि च ।
 कुरुक्षेत्रं गया चैव स्थानान्यायतनानि च ।
 पितॄणां मुक्तिदं चान्यन्न भूतं न भविष्यति ॥ १०६।१०७ ।
 आषाढ्याः पञ्चमे पक्षे प्रतिपत्त्यभृतिस्तथा ।
 शुक्लप्रतिपदान्तञ्च तीर्थम्प्राप्य सप्तत्वरः ।
 पितरः श्राद्धपिण्डोदा आश्विने ध्रुवमास्थिताः ।
 कृत्वा प्रेतपुरीं शून्यां स्वर्गं पातालमेव च ।
 ईदृमानाः स्वकं पुत्रं गोत्रतन्तुमथानुजम् ॥ १०८।१०९ ।
 कन्यां गते सवितरि यः श्राद्धं सम्प्रदास्यति ।
 तर्पणं ध्रुवतीर्थे ते पितॄणां षोडशान्तरे ।
 सुहृताः स्मो वयं शश्वद्यास्यामः परमाङ्गतिम् ॥ ११० ।
 एष एव प्रभावोऽत्र ध्रुवस्य कथितो मया ।
 दृष्टो भवद्भिः सर्वं यदस्माकं सुदुरत्ययम् ।
 दुस्तरं तरितं पापं त्वत्प्रसादान्महामुने ॥ १११ ।
 इति विश्राव्य वचनं राजानं सक्लृपिं जनान् ।
 राजपुत्रीं तथा दासीं स्त्र्यां सुतां शिवमस्तु वः ।
 आरुह्य वरयानन्ते गताः स्वर्गं वृताः सुरैः ॥ ११२ ।

वराह उवाच ।

ततः स राजशार्ङ्गः सगणः परिवारकः ।
 दृष्ट्वा तीर्थस्य माहात्म्यं प्रणम्य ऋषिसत्तमम् ।
 प्रविष्टो नगरीं रम्यां संस्मरन्नित्यमच्युतम् ॥ ११३ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे माहात्म्यं मधुराभवम् ।

स्मरणाद्यस्य पापानि नश्यन्ते पूर्वजन्मनि ॥ ११४ ।
 पठति श्रद्धयायुक्तो ब्राह्मणानाञ्च सविधौ ।
 स पितृस्तृर्पयेत्सर्वानभिगम्य गयाश्रिरे ॥ ११५ ।
 एतत्त्वयान्तव्रतिने न चाशुश्रूषवे तथा ।
 कथनीयं महाभागे यच्च नार्चयते हरिम् ॥ ११६ ।
 तीर्थानां परमं तीर्थं धर्माणां धर्ममुत्तमम् ।
 ज्ञानानां परमं ज्ञानं लाभानां लाभमुत्तमम्* ।
 कथनीयं महाभागे पुण्यान् भागवतान् सदा ॥ ११७ ।

सूत उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा प्रभोर्वाक्यं धरणी विस्मयान्विता ।
 पप्रच्छ मुदिता देवी प्रतिमास्थापनम्प्रति ॥ ११८ ।

इति वराहपुराणं भगवच्छास्त्रं मथुरावर्णनं नाम

अशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं श्रुत्वा परं स्थानं सा मही संगितव्रता ।
 सर्वक्षेत्रविभागेषु यच्च वै परमो विधिः ।
 संश्रुत्वा विस्मयाविष्टा प्रत्युवाच वसुन्धरा ॥ १ ।

धराण्यवाच ।

अहो जेचप्रभावी वै यस्त्वया समुदाहृतः ।

यं श्रुत्वा देव तत्त्वेन जातास्मि विमतज्वरा ॥ २ ।

एकं मे परमद्गुह्यं यन्नित्यं हृदि वर्तते ।

मम प्रीत्यर्थमखिलं तद्विष्णो वक्तुमर्हसि ॥ ३ ।

कथं तिष्ठसि काष्ठेषु शैलमृगमयजेषु च ।

ताम्रे कांस्ये च रौप्ये च स्थापितस्तिष्ठसेः कथम् ॥ ४ ।

सौवर्णेषु च सर्व्वेषु स्थापितस्तिष्ठसेः कथम् ।

ब्रह्मचारी समासाद्य कथं तिष्ठसि माधव ।

दन्तरत्ने समासाद्य कथं सन्तिष्ठसेः भवान् ॥ ५ ।

कथं तिष्ठसि वा सेल्ये भित्तिसंस्थो जनार्दनः ।

भूमिसंस्थो महाभाग विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ६ ।

एवं धरावचः श्रुत्वा प्रत्युवाचादिशूकरः ॥ ७ ।

वराह उवाच

प्रतिमा यस्य कर्त्तव्या तदानीय वसुन्धरे ।

प्रतिमाङ्गारयेच्चैव लक्षणोक्तां वसुन्धरे ॥ ८ ।

अर्चाशुद्धिं ततः कृत्वा प्रतिष्ठाप्य विधानतः ।

ततः सम्पूजयेद्देवि संसारभवमुक्तये ॥ ९ ।

तत्र काष्ठेषु मधुकमानीय च वसुन्धरे ।

कृत्वा तत्प्रतिमाञ्चैव प्रतिष्ठाविधिनार्चयेत् ॥ १० ।

तान्त्तु दद्यात्तु गन्धांस ये मया समुदाहृताः ।
 कर्पूरं कुङ्कुमञ्चैव त्वचञ्चागुरुमेव च ।
 रसञ्च चन्दनञ्चैव सिल्हकां ग्रीरकं तथा ।
 एतैर्विलेपनं दद्यादर्चितसु विचक्षणः ॥ ११।१२ ।
 स्वस्तिकं वर्द्धमानञ्च श्रीवत्सङ्कीर्तनं तथा ।
 विधानपूर्वकञ्चैव मङ्गल्यञ्चैव पायसम् ।
 वर्त्तिस्तिलफलञ्चैव कर्मण्यानि न संशयः ॥ १३ ।
 एवं सर्व्वं ततो दद्यात्पूजायां विहितं शुभम् ।
 कर्मणा विधिदृष्टेन शुद्धो भागवतः शुचिः ।
 प्राणायामं ततः कृत्वा इमं मन्त्रमुदीरयेत् ॥ १४ ।
 योऽसौ भवांस्तिष्ठते सर्व्वयोगप्रधानतः ।
 ससन्धमं लोकं सुप्रतीतस्तिष्ठ काष्ठे स त्वं भुवि ॥ १५ ।
 एवं संस्थापनकृत्वा काष्ठस्य प्रतिमासु च ।
 पुनः प्रदक्षिणीकृत्य* शुद्धेर्भागवतैः सह ।
 प्रज्वालय दीपं तत्रैव अर्च्चायाः सम्मुखं स्थितः ।
 नोद्धुं न तिर्यगीक्षेत कामक्रोधविवर्जितः ।
 नमो नारायणायेति इमं मन्त्रमुदीरयेत् ।
 कुर्यात्संस्करणं तेषां विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १६।१७।१८
 मन्त्रः—योऽसौ भवान् सर्व्वजनप्रवीर
 गतिः प्रभुस्त्वं वससि ह्यमोघ ।

अनेन मन्त्रेण च लोकनाथ

संस्थापितस्तिष्ठ सुवासुदेव ॥ १८ ।

सर्व्वमेवं ततः कृत्वा मम संस्थापनक्रियाम् ।

पूज्या भागवताः सर्व्वे ये तत्र समुपामताः ॥ २० ।

गन्धमात्यैरर्चयित्वा उपलेपैश्च भोजनैः ।

कुर्यात्संस्करणं तेषां विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ २१ ।

एतत्कर्मविधानेन मधुकाष्ठस्य सुन्दरि ।

धर्मसंस्थापनार्थाय एतत्ते कथितं मया ॥ २२ ।

ये त्वनेन विधानेन अर्चां काष्ठस्य स्थापयेत् ।

ते न गच्छन्ति संसारं मम लोके च गच्छन्ति ॥ २३ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे मधुकाठाभिस्थापनं नाम

एकाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

द्वाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्र वक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यथा तिष्ठामि शैलेषु प्रतिमायामितस्ततः ॥ १ ।

सुरूपाच्च शिलां दृष्ट्वा निशल्यां सुपरीक्षिताम् ।

तत्र दत्तं रूपकारं शीघ्रञ्च विनियोजयेत् ॥ २ ।

शीघ्रमालिख्य तं तत्र श्वेतवर्तिकया नरः* ।

प्रदक्षिणां ततः कृत्वा पूजयेदक्षतादिभिः ॥ ३ ।

दीपकञ्च ततो दद्याद्दलं दध्यौदनेन च ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदीरयेत् ॥ ४ ।

मन्त्रः—योऽसौ भवान्सर्वजनप्रवीरः

सोमाग्नितेजा समतिप्रधानः ।

एतेन मन्त्रेण तु वासुदेव

प्रतिष्ठितः कीर्त्तिञ्च वर्द्धयस्व ॥ ५ ।

प्रवर अयुतवराह जय जय वर्द्धस्व ।

अनेनैव तु मन्त्रेण कर्त्तव्यं यस्य यादृशम् ।

एवं रूपं ततः कृत्वा देवं नारायणमभुम् ।

ततो वै स्थापयेत्तत्र पूर्वाभिमुखमेव तु ॥ ६ ।

अहोरात्रमुपित्वैवं शुक्लवस्त्रेण भूषितः ।

शुक्लयज्ञोपवीती च कृत्वा वै दन्तधावनम् ।

सर्वगन्धोदकं गृह्य* इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ७ ।

मन्त्रः—योऽसौ भवांस्तिष्ठति सर्वरूप

मायाबलं सर्वजगत्स्वरूपम् ।

एतेन मन्त्रेण जगत्स्वरूप

सम्पूजितस्तिष्ठसि लोकनाथ ॥ ८ ।

करणधारणप्रवध्यमुदाहरणमपराजितमजरामर सम्पूज्य
स्नापयत्मानमनेन मन्त्रेण श्रीं नमो वासुदेवाय ।

एवन्तु स्थापनकृत्वा शिलायां मम सुन्दरि ।

ततोऽधिवासनङ्कार्यं पूर्वमोष्ठपदासु च ॥ ८ ।

यो मां संस्थापयंश्चूमे मम कर्मपरायणः ।

स याति वैष्णवं लोकं नात्र कार्या विचारणा ॥ १०

यावत्कं पायसभुक्ता अहोरात्रं समापयेत् ।

ततः पश्चिमसन्ध्यायां दद्याच्चत्वारिंशद् दीपकान् ॥ ११

पञ्चगव्यञ्च गन्धञ्च वारिणा सह मितयेत् ।

चतुरः कलशंश्चैव स्थापयत्पादमूलतः ॥ १२ ।

गीतवादित्रघ्रापेण उक्तं तत्र कारयेत् ।

ब्राह्मणैः सामगैस्तत्र वेदघ्रापन्तु कारयेत् ॥ १३ ।

ब्रह्माक्षरसहस्राणि पठतां ब्रह्मवादिनाम् ।

येषां पठितशब्देन शुभगीतस्वरैश्च च ।

आगमिष्याम्यहं देवि मन्त्रपाठोमम प्रियः ॥ १४ ।

निःशब्दञ्च ततः कृत्वा स्थाप्यो भागवतैः सह ।

पुनरावाहनं कुर्यान्मन्त्रेणानेन सुव्रतः ॥ १५ ।

आगच्छ हे देव समन्त्रयुक्तः

पञ्चेन्द्रियैः षट्सु तथा प्रधानः ।

एतेषु भूतेषु च संविधाता

आवासिता तिष्ठसि लोकनाथ ॥ १६ ।

अनेनैव तु मन्त्रेण समित्तिलघुतेन च ।
 मधुना चैव हीतव्यमष्टोत्तरशताहुतीः ।
 एवं कृते विधानेऽथ तत्र सन्निहितोऽभवम् ॥ १७
 व्यतीतायान्तु शर्व्वर्थां प्रभाते विमले ततः ।
 पञ्चगव्यं ततः प्राश्य मन्त्रेण विधिपूर्व्वकम् ।
 सर्व्वगन्धैश्च लाजैश्च पञ्चगव्यजनं तथा ।
 ततः प्रासादे स्थाप्योऽहं गीतवादित्रमङ्गलैः ।
 सर्व्वगन्धांस्ततो गृह्य द्रुमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १८।१९ ।
 मन्त्रश्च—योऽसौ भवान्लक्षणलक्षितश्च

लक्ष्मणश्च युक्तः सततं पुराणः ।

अत्र प्रासादे सुममिद्वर्तजाः

प्रवेशमायाहि नमोनमस्ते ॥ २० ।

तत एतेन मन्त्रेण प्रासादं प्रविवेशयेत् ।
 प्रतिमा स्थापितव्या मे मध्ये न तु विपार्श्वतः ॥ २१ ।
 एवं संस्थापनङ्गत्वा दद्यादुद्वर्त्तनं विभोः ।
 चन्दनं कुङ्कुमञ्चैव मिश्रङ्गालेयकेन च ।
 एवञ्चोद्वर्त्तनङ्गत्वा द्रुमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २२ ।

योऽसौ भवान् सर्व्वजगत्प्रधानः

सम्पूजितो ब्रह्मावृहस्पतिभ्याम् ।

प्रवन्दिनः कारणं मन्त्रयुक्ताः

सुस्वागतं* तिष्ठ सुलीकनाथ ॥ २३ ।

एवं संस्थापनं कृत्वा गन्धमालैश्च पूजयेत् ।

शुक्लवस्त्राणि मे दद्याद्विधितेन मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २४ ।

मन्त्रः—वस्त्राणि देवेश गृहाण तानि

मया सुभक्त्या रचितानि यानि ।

इमानि सन्धारय विश्वमूर्ते

प्रसीद मङ्गलं नमो नमस्ते ॥ २५ ।

एवं वस्त्राणि मे दद्याद्विधितेन कर्मणा ।

धूपनं मे ततो दद्यात्कुङ्कुमागुरुमिश्रितम् ।

एवञ्च धूपनं दद्याद्विधितेन मन्त्रमुदीरयेत्* ॥ २६ ।

मन्त्रः—असावनादिः पुरुषः पुराणो

नारायणः सर्वजगत्प्रधानः ।

गन्धञ्च माल्यानि च धूपदीपौ

गृहाण देवेश नमो नमस्ते ॥ २७ ।

एवं पूजां ततः कृत्वा प्रापणञ्च निवेदयेत् ।

पूर्वोक्तिन विधानेन प्रापणञ्चापकल्प्य च ।

पूर्वोक्तिनैव मन्त्रेण दद्यात्प्रापणकम्बुधः ॥ २८ ।

प्रापणान्ते चाचमनं दद्याद्देहविशुद्धये ।

शान्तिजाप्यं ततः कार्यं सर्वकार्यार्थसिद्धिदम् ॥ २९ ।

मन्त्रः—ओं शान्तिर्भवान्कुर्वतुः[†] लोकनाथ

राज्ञः सराष्ट्रस्य च ब्राह्मणानाम् ।

बालेषु वृद्धेषु गवाङ्गणेषु

कन्यासु शान्तिश्च पतिव्रतासु ॥ ३० ।

रोगा विनश्यन्तु च सर्व्वतश्च

कृषीबलानाञ्च कृषिः सदा स्यात् ।

सुभिक्षयुक्ताश्च सदा हि लोकाः

काले सुवृष्टिर्भविता च शान्तिः ॥ ३१ ।

एवं विधिं ततः कृत्वा विधिदृष्टेन कर्मणा ।

संपूज्य तत्र देवेशं ब्राह्मणान्भोजयेद्गती ।

दीनानाथान्प्रतर्प्यथ यथाविभवशक्तिः ॥ ३२

य एतेन विधानेन कुर्यात्संस्थापनं मम ।

यावन्तो मम गात्रेषु जायन्ते जलविन्दवः ।

तावद्वर्षसहस्राणि मम लोकेषु तिष्ठति ॥ ३३ ।

यो मां संस्थापयेद्भूमे सर्व्वाहङ्कारवर्जितः ।

तारितश्च कुलन्तेन सप्त सप्त च सप्ततिः ॥ ३४ ।

एतत्ते कथितं भद्रे शैलिकास्थापनं मम ।

धर्मसन्धारणार्थाय मम भक्तसुखाय च ॥ ३५ ।

इति वराहपुराणे शैलार्चास्थापनं नाम

द्वाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।
तिष्ठामि मृगमयाद्यापिः प्रतिमाम्पूजनेच्छया ॥ १ ।
अर्चाञ्च मृगमयाङ्गत्वात् अस्फुटाच्चाप्यखण्डिताम् ।
नाधिकां वामनाद्यापि न वक्राङ्गारयेद्बुधः ॥ २ ।
ईदृशीं प्रतिमां कृत्वा मम कर्मपरायणः ।
भूमे सर्वाणि कर्माणि यथा वा रोचते तथा ॥ ३ ।
काष्ठानामप्यलामे तु मृगमयाः तत्र कारयेत् ।
शैलजां वा ततो भूमे मम कर्मपरायणः ॥ ४ ।
ताम्रेण कांस्यरौप्येण सौवर्ण्यपुत्रीतिकान् ।
कुर्वन्ति शुभकर्माणिः कोविदोऽहमहं भवम् ॥ ५ ।
अर्चनस्त्वपरं वेद्यां मम कर्मपरिग्रहात् ।
केचिन्नोकापवादेन ख्यात्यै कुर्वन्ति केचन ।
गृहश्चालोच्य कश्चिन्मां पूजयेत्कामनापरः ॥ ६ ।
पूजयेद्यदि वा चक्रं मम तेजोऽशसम्भवम् ।
भूमे एवं विजानीहि स्थापितोऽहं न संशयः ।
सर्वसम्पत्प्रयच्छामि पूजितोऽहं धराधरे ॥ ७ ।
मन्त्रैर्वा विधिपूर्वेण यो मे कर्माणि कारयेत् ।
यं यं फलं समुद्दिश्य मां पूजयति मानवः ।

* मृगमयीर्धति साधु । † मृगमयीर्हति साधु । ‡ मृगमयीर्मति साधु ।

तत्तत्फलमयच्छामि प्रसन्नेनान्तरात्मना ।
 मम चैव प्रसादेन प्राप्नोति गतिमुत्तमाम् ॥ ८।८ ।
 मङ्गलः सततं नित्यं कर्मणा परिवेष्टितः ।
 स वै मत्परितोषार्थं मनस्येव प्रपूजयेत् ।
 दद्याज्जलाञ्जलिं मह्यं तेन मे प्रीतिरुत्तमा ॥ १० ।
 तस्य किं सुमनोभिश्च जाप्येन नियमेन किम् ।
 मह्यं चिन्तयती नित्यं निभृतेनान्तरात्मना ॥ ११ ।
 तस्य कामान् प्रयच्छामि दिव्यान् भोगान्मनोरमान् ।
 एतत्ते सर्व्वमाख्यातं सुगोप्यञ्च प्रयत्नतः ॥ १२ ।
 मृण्मयीं प्रतिमाङ्गत्वा मम कर्मसु निष्ठितः ।
 श्रवणे चैव नक्षत्रे कुर्यात्तस्याधिवासनम् ॥ १३ ।
 पूर्व्वोक्तेन विधानेन स्थापयेन्मन्त्रपूर्व्वकम् ।
 यच्चगव्यञ्च गन्धैश्च वारिणा सह मिश्रयेत् ।
 ततो मे स्नपनङ्कार्य्यमिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १४ ।
 मन्त्रः—योऽसौ भवान्सर्व्वजगत्प्रकर्त्ता

यस्य प्रसादेन भवन्ति लोकाः ।

स त्वं कुरुष्वाच्युत मत्प्रसादं

सन्तिऽ अर्च्चासु च मृण्मयीषु ॥ १५ ।

कारणकारणं ह्युग्रतेजसं द्युतिमन्तं महापुरुषं नमो नमः ।
 अनेन मन्त्रेण वैष्मनि प्रविश्य स्थापनां कुर्यात् ।
 अनेनैव तु मन्त्रेण स्थापयेन्मां समाहितः ।

पूर्ववत्स्थापयेत्तत्र चतुरः कलशान् पुरा ।

चतुरस्तान् गृहीत्वा च इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १६ ।

मन्त्रः—ओं वरुण समुद्रो लब्ध्वा

संपूजितो ह्यात्मप्रतिप्रसन्नः ।

एतेन मन्त्रेण ममाभिषेकं

प्राप्तं वरिष्ठं हि स ऊर्ध्वबाहुः ।

अग्निश्च भूमिश्च रसाश्च सर्वे

भवन्ति यस्मात्सततं नमस्ये ॥ १७ ।

एवमास्त्राप्य विधिवन्मम कर्मपरायणः ।

पूर्वोक्तविधिना चैव गन्धमान्त्रैश्च पूजयेत् ॥ १८ ।

अगुरुच्चैव धूपञ्च सकर्पूरं सकुङ्कुमम् ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा धूपम्प्रकल्पयेत् ॥ १९ ।

धूपं दत्त्वा यथान्यायं पीतं वस्त्रन्तु दापयेत् ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २० ।

मन्त्रः—वस्त्रेण पीतेन सदा प्रसन्नो

यस्मिन्प्रसन्ने तु जगत्प्रसन्नम् ।

गृह्णातु वस्त्रं सुमुखः प्रसन्नो

देवः सदा पातु भवस्य बन्धात् ॥ २१ ।

तत एतेन मन्त्रेण वस्त्रं दद्याद्यथोचितम् ।

धूपदीपादिभिः पूज्यं प्रापणम्परिकल्पयेत् ॥ २२ ।

पूर्वोक्तेन विधानेन दद्यात्प्रापणकं नरः ।

पश्चादाचमनं दद्यात्सन्तपूर्वं प्रयत्नतः ॥ २३ ।

मन्त्रः—शान्तिर्भवतु देवानां ब्राह्मणचक्षिणान्तथा ।

शान्तिर्भवतु वृक्षानां बालानां शान्तिरुत्तमा ।

देवो वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी यस्य पूरिता ॥ २४ ।

अनेनैव तु मन्त्रेण शान्तिं कृत्वा विधानतः ।

पश्चाद्भागवतान् पूज्यः ततो ब्राह्मणपूजनम् ।

शिरसा वन्दनङ्कार्यं दक्षिणाभिः प्रपूज्य च ।

अच्छिद्रं वाच्यं पश्चाच्च कुर्यादेवं विसर्जनम् ॥ २५ । २६ ।

एवं विसर्जनं कृत्वा ये च तत्र समागताः ।

पूजयेत्तांश्च विधिवदस्त्रालङ्कारभूषणैः ।

पूजयेत्तः गुरुं तत्र यदीच्छेन्मम सात्म्यताम् ॥ २७ ।

यो गुरुं पूजयेद्भक्त्या विधिवद्वेन कर्मणा ।

तेनाहं पूजितो नित्यं देवि सत्यं ब्रवीमि ते ॥ २८ ।

तुष्टो ददाति कृच्छ्रेण ग्राममात्रं नराधिपः ।

आब्रह्मपदपर्यन्तं हेलया यच्छते गुरुः ॥ २९ ।

तथैव मम शास्त्रेषु ममैव वचनाच्छुभे ।

सर्वशास्त्रेषु कथाणि गुरुपूजा व्यवस्थिता ॥ ३० ।

यएतेन विधानेन कुर्यात्संस्थापनं मम ।

तारितानि कुलान्येव त्रीणि त्रिंशच्च सप्ततिः ॥ ३१ ।

पूजायां मम मार्गेषु पतन्ति जलविन्दवः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोकेषु मोदते ॥ ३२ ।
 एवं ते कथितं भूमे स्थापनं मृग्यस्य तु ।
 कथयिष्यामि ते ह्यन्यत्सर्व्वभागवतप्रियम् ॥ ३३ ।

इति वराहपुराणे मृग्ययाज्ञां स्थापनं नाम

चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

ताम्रेण प्रतिमाङ्गत्वा सुरुपाच्चैव भास्वराम् ।
 उचितेनोपचारेण वेश्ममध्य उपानयेत् ॥ १ ।
 ततो वेश्मन्युपागम्य स्थापयित्वा उदङ्मुखः ।
 चित्रायां चैव नक्षत्रे कुर्याच्चैवाधिवासनम् ॥ २ ।
 जलञ्च सर्व्वगन्धेन पञ्चगव्येन मिश्रितम् ।
 स्त्रापयेच्च ततो मां वै इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ३ ।
 मन्त्रः—योऽसौ भवांस्तिष्ठसि* सारभूतः •

स ताम्रके तिष्ठसि नेत्रभूतः •

आगच्छ मूर्त्तौ सह पञ्चभूतै-

र्मया च पात्रैः सह विश्वधामेति ॥ ४ ।

अनेनेव तु मन्त्रेण स्थापयित्वा यशस्विनि ।
 पूर्वन्यायेन कर्त्तव्यमधिवासनपूजनम् ॥ ५ ।
 व्यतीतायाञ्च शर्व्वर्यामुदितं च दिवाकरे ।
 ऋचः शुद्धिं विधायाऽथ स्थापयेन्मन्त्रपूर्व्वकम् ॥ ६ ।
 ब्राह्मणा वेदपाठांश्च कुर्य्यस्तत्र समागताः ।
 बहूनि मङ्गलान्यत्र मण्डपे स्थापयेत्ततः ॥ ७ ।
 सुगन्धद्रव्यसंयुक्तं जलञ्चादाय पूजकः ।
 ततो मे स्नपनङ्कार्य्यमिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ८ ।
 मन्त्रः—ओं वौऽसौ भवान्सर्व्ववरः प्रभुश्च

मायाबलौ योगबलप्रधानः ।

आगच्छ* शीघ्रञ्च मम प्रियाय

सन्तिष्ठ† ताम्नेष्वपि लोकनाथ ॥ ९ ॥

ज्वलन पवनतुल्यावन भावन तपन श्वासन स्वयं तिष्ठ
 भगवन् पुरुषोत्तम ओम् । इति सूत्रम् ।

ततो द्वारमुपागम्य वेश्म शीघ्रं प्रवेशयेत् ।

आसने चापि मां स्थाप्यः‡ पूजयेद्भक्तिपूर्व्वकम् ।

मन्त्रेणानेन मां स्थाप्य गन्धपुष्पादिदीपकैः ॥ १० ॥

स्थापनामन्त्रः—ओं आकाशप्रकाश जगत्प्रकाश विज्ञान-
 मयानन्दमय त्रैलोक्यनाथात्रागच्छ इह सन्तिष्ठतु§ भवान्पुरु-
 षोत्तम मामव इति सूत्रम् ।

* आगच्छतु इति माधु । † सन्तिष्ठतामिति माधु । ‡ स्थापयित्वेति साधु, एवं
 परत्रापि । § सन्तिष्ठतामिति माधु

अनेन स्थापनङ्कत्वा मम शान्तानुसारतः ।

शुक्लवस्त्रं समादाय द्रुमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

मन्त्रः—ओं शुद्धस्वयात्मा पुरुषः पुराणो

जगत्सु तत्त्वं सुरलोकां नृपः ।

वस्त्राणि गृह्णीष्व* मम प्रियाणि

नमोऽस्तु तस्मै पुरुषोत्तमाय ॥ १२ ।

वस्त्रैर्विभूषितङ्कत्वा मम कर्मपरायणः ।

यथान्यायेन मे शीघ्रमर्चनं तत्र कारयेत् ॥ १३ ।

अर्चनालङ्कृतङ्कत्वा गन्धधूपादिभिः प्रभुम् ।

सम्पूज्य विधिवन्मान्तु नैवेद्यं परिकल्पयेत् ।

दत्त्वा स्वादु च नैवेद्यं शान्तिपाठन्तु कारयेत् ॥ १४ ।

मन्त्रः—शान्तिर्भवतु देवानां विप्राणां शान्तिरुत्तमा ।

शान्तिर्भवतु राज्ञाञ्च सराष्ट्राणां तथा विशाम् ॥ १५ ।

बालानां व्रीहिपण्यानां† गर्भिणीनाञ्च देहिनाम् ।

शान्तिर्भवतु देवेश त्वत्प्रसादान्ममाखिला ॥ १६ ।

एवं शान्तिं पठित्वा तु ब्राह्मणांस्तत्र पूजयेत् ।

गुरुं भागवतञ्चैवमर्चयेच्च यथाविधि ॥ १७ ।

ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र यथोत्पन्नेन माधवि ।

विशेषेण गुरुं पूज्य‡ वस्त्रालङ्कारभोजनैः ।

* गृह्णाणेति साधु । † बालानां हि विपन्नानामिति (को, ख) । ‡ पूजयित्वेति

तेनाहं पूजितो भूमे सत्यमेतद्वीमि ते ।
 गुरुर्यस्य न तुष्टो वै तस्माद्दूरतरो ह्यहम् ॥ १८।१८ ।
 य एतेन विधानेन कुर्यात्संस्थापनं मम ।
 तारितञ्च कुलं तेन नवभिः समविंशतिः ॥ २० ।
 एतत्ते कथितं भट्टे ताम्नार्चास्थापनं मम ।
 कथयिष्यामि ते ह्येवं कात्स्न्येन प्रतिमार्जनम् ॥ २१ ।
 जलस्य विन्द्वो यावन्मम स्नाने च सुन्दरि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि मम लोके महीयते ॥ २२ ।

इति वराहपुराणे तामाचांस्थापनं नाम

चतुर्शीत्यधिकशततमोऽध्यायः

पञ्चाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

कांक्षेन प्रतिमाङ्गत्वा सुरूपां सुप्रतिष्ठिताम् ।
 सर्वाङ्गावयवैर्युक्तां विमलाङ्गुलानिर्णिताम् ।
 ज्येष्ठायाञ्चैव नक्षत्रे मम वेश्मन्युपानयेत् ॥ १ ।
 गीतवादित्रशब्देन बहुभिर्मङ्गलैस्तथा ।
 अर्घ्यं गृह्य* यथान्यायमिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २

योऽसौ भवान्सर्व्वयज्ञेषु पूज्यो
ध्येयो गोप्ता विश्वकामो महात्मा ।
प्रसन्नात्मा भगवान्मे प्रसन्नः
सुपूजितस्तिष्ठ हि लोकनाथ ॥ ३ ॥

अर्घां दत्त्वा यथान्यायं स्थापयेत्तदुदञ्चुखः ।
यथान्यायेन संस्थाप्य कुर्याच्चैवाधिवासनम् ॥ ४ ॥
चतुरः कलशांश्चैव पञ्चगव्यसमन्वितान् ।
सर्व्वगन्धैश्च लाजैश्च मधुना च विशेषतः ॥ ५ ॥
चतुरः कलशान् पूर्य्यः स्नानार्थं मे समन्त्रकम् ।
ततश्चास्तङ्गते सूर्य्ये शुद्धैर्भागवतैः सह ॥ ६ ॥
कुर्यात्संस्थापनं तत्र ममाश्चायास्तु पूजकः ।
गृहीत्वा कलशांस्तत्र शुद्धान् भागवतांस्तथा ।
नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ७ ॥
मन्त्रः—आदिर्भवान् ब्रह्मयुगान्तकल्पः

सर्व्वेषु कालेष्वपि कल्पभूतः ।

एकोभवान्नास्ति कश्चिद्वितीय-

उपागतस्तिष्ठ हि लोकनाथ ॥ ८ ॥

विकार अविकार अकार सकार शकार षकार स्वच्छन्दरूपः
चरमच्चरं धृतिरूपः अरूपमिति नमः पुरुषोत्तमायेति सूत्रम् ।
व्यतीतायान्तु सर्व्वैर्य्यामुदिते च दिवाकरे ।

अश्विनः* च मुहूर्त्तेन प्राप्ते मूलेषु चोत्तरे ॥ ८ ।

पूर्वोक्तेषु विधानेन मम शास्त्रानुदर्शनाम् ।

स्थापयेद्धारमूले तु मम वेष्मस्य† सुन्दरि ॥ १० ।

सर्वशान्त्युदकं गृह्यः‡ सर्वगन्धफलानि च ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ।

मन्त्रः—ओं इन्द्रो भवांस्त्वञ्च यमः कुबेरा

जलेश्वरः सोमवृहस्पती च ।

शुक्रः शनैश्चरवुधौ सह संहिकेय-

केतू रविश्चैव धरात्मजस्त्वम् ॥ १२ ।

तथैव सर्वौषधयो जलानि

वायुश्च पृथ्वी च सवायुसारथिः ।

नागाः सयक्षाश्च दिग्धश्च सर्वा-

स्तस्मै नमस्ते पुरुषोत्तमायेति सूत्रम् ॥ १३ ।

अनेनैव तु मन्त्रेण कृत्वा कर्म सुपुष्कलम् ।

मम तां प्रतिमां गृह्य ततो वेष्मन्युपानयेत् ॥ १४ ।

एकान्ते स्थापयेन्माञ्च जलैः पूर्वाभिमन्त्रितैः ।

प्रगृह्य कलशेभ्यश्च जलं गन्धसमन्वितम् ।

गात्रसंशोधनार्थाय इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १५ ।

मन्त्रः—सरांसि ये ते च समस्तसागरा-

नद्यश्च तीर्थानि च पुष्कराणि ।

* श्वतेनेति (ग) । † वेष्मस्य इति आर्षं, देष्मन इति साधु । ‡ गृहीत्विति साधु,

आयान्तु तान्येव तव प्रसादा-

च्छुद्धौ च मे स्युः पुनरोत्तमायेति सूत्रम् ॥ १६ ।

एवं मां स्नाप्य* विधिना मम कर्मानुसारिणः ।

एवं न्यायेन मां तत्र अर्चयित्वा यथोचितम् ॥ १७ ।

गन्धधूपादिभिश्चैव यथाविभवशक्तितः ।

पद्यादस्ताणि मे दद्यान्मम गात्रसुखानि च ॥ १८ ।

तान्यानयित्वा वस्ताणि ममाग्रे स्थापयेन्नरः ।

उभौ तौ चरणी नत्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १९ ।

मन्त्रः—ओं वस्तांणि देवेन्द्र मयाहृतानि

सूक्ष्माणि सौम्यानि सुखावहानि ।

गात्रस्य सन्तुष्टिकराणि तुभ्यं

गृह्णीष्व देवेश सुलोकनाथ ॥ २० ।

वेदापवेद ऋग्वेद यजुर्वेद सामवेद अथर्ववेद संस्तुत इति नमः

परम्परायेति सूत्रम् ।

अर्चितालङ्घतङ्घत्वा पूर्व्वन्यायेन सुन्दरि ।

पद्यान्मे प्रापणं दद्यान्मन्त्रवद्विधिपूर्व्वकम् ॥ २१ ।

दत्त्वा प्रापणकं तत्र दद्यादाचमनं ततः ।

शान्तिपाठश्च वै कार्थी मन्त्रेणानेन सुन्दरि ॥ २२ ।

विद्याः सर्व्वे† ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च

यहाः सर्व्वे सरितः सागराश्च ।

इन्द्रायष्टौ लोकपालाश्च सर्वे

पूर्वोक्ता ये सर्वशान्तिश्च कुर्युः ॥ २३ ।

आयाम यमः कामदम वाम श्रीं नमः पुरुषोत्तमायेति सूत्रम् ।

हत्तेष्वेवोपचारेषु मम कुर्यात्प्रदक्षिणम् ।

अभिवादनं सुतिश्चापि कृत्वा भागवतान् शुचीन् ।

सम्पूज्य ब्राह्मणान्पद्याङ्गोजयेत्पायसादिभिः ॥ २४ ।

तेभ्यः शान्त्युदकं गृह्यन् द्विजेभ्यः कमलेक्षणे ।

दद्यादभ्युक्षणं मङ्गलं तेनाहं पूजितोऽभवम् ॥ २५ ।

सर्वान्विसर्जयित्वा तु कुर्याद्दे गुरुपूजनम् ।

अङ्गुलीयकवासोभिर्दानसम्माननादिभिः ॥ २६ ।

यो गुरुं पूजयेद्भूमे भक्तियुक्तेन चेतसा ।

तेनाहं पूजितो देवि एवमेतन्न संशयः ॥ २७ ।

ब्राह्मणान्मम भक्तांश्च गुरुंश्चैव हि निन्दति ।

नाशयिष्यामि तं देवि सत्यमेतद्भवीमि ते ॥ २८ ।

जलस्य विन्दवो यावन्मम गात्रेषु तिष्ठतिः ।

तावद्वर्षसहस्राणि मम लोकेषु तिष्ठति ॥ २९ ।

य एतेन विधानेन स्थापयिष्यति मां नरः ।

तारितश्च कुलं तेन पित्रजं मातृजं तथा ॥ ३० ।

एतत्ते कथितं भद्रे कांक्षेन स्थापनं मम ।

कथयिष्यामि ते ह्येवं रौप्येण स्थापनं मम* ॥ ३१ ।

इति वराहपुराणे कांक्ष्यप्रतिमास्थापनविधिर्नाम

षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

षडशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वराह उवाच ।

राजतीं प्रतिमां कृत्वा सुरूपां निर्मलां शुचिम्* ।

अश्लिष्टाञ्चैव निर्दोषां सर्व्वतः परिनिष्ठिताम् ।

चन्द्रपाण्डुरसङ्काशां सुश्लक्ष्णां निर्घृणां शुभाम् ।

श्रिया युक्तां मनोज्ञाञ्च दीप्यमानां दिशो दश† ॥ १ २

ईदृशीं प्रतिमाङ्गत्वा मम कर्मपरायणः ।

गीतवादित्रयब्देन शङ्खदुन्दुभिनिस्त्रनैः ।

स्तुतिभिर्मङ्गलैश्चैव मम वैश्वन्युपानयेत् ।

अर्घ्यपाद्यादिकं गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ‡ ॥ ३४ ।

* एतदर्थं (ग) पुस्तके नास्ति ।

† शचिरिति (५) । । दीपयन्तीं दिशोदशति तु स ममीचीनम् ।

मन्त्रः—ओं यः सर्वलोकेष्वपि सर्वमर्घं
 पूज्यश्च मान्यश्च दिवीकसामपि ।
 उपागतो गृह्ण इदं ममार्घं
 प्रसीद मां तिष्ठ सुलोकनाथ ।
 यो राजते यज्ञपतिश्च यज्ञे
 सूर्योदये मम कर्माग्निहोत्रम् ॥ ५ ।

मन्द्स्वेति आदिमध्यस्वरूपायेति सूक्तम् ।

तत एतेन मन्त्रेण अर्घं दत्त्वा यथाविधि ।
 सुस्नातोऽलङ्कृतश्चैव स्थापयेत्तामदङ्मुखः ॥ ६ ।
 अश्लेषासु च नक्षत्रे राशी कर्कटकेऽस्थिते ।
 अस्तङ्गस्ते दिनकरे स्वजने यजति स्थिते ।
 अधिवासनं तत्र कुर्याद्विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ॥ ७ ।
 चत्वारः कलशास्तत्र चन्दनोदकमिश्रिताः ।
 सर्वोपधिसमायुक्ताः सहकारविभूषिताः ॥ ८ ।
 ततस्ते कर्म्मिणः सर्वे मम शास्त्रानुसारिणः ।
 गुरोन् वचनाद्देवि मनोज्ञान् सुखगीतलान् ।
 नमो नारायणायति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ९ ।

मन्त्रः—योऽसौ भवान् सर्वलोकेककर्त्ता
 सर्वाध्यक्षः सर्वरूपैकरूपः ।
 आयातु मूर्त्तौ सहितो मया च
 ध्रुवादिभिर्लोकपालैर्न पूज्यः ॥ १० ।

नमोऽनन्तायेति सूत्रम् ।

व्यतीतायान्तु शर्व्वर्य्यामदिते सूर्य्यमण्डले ।

दिशासु च प्रसन्नासु द्वारमूले उपानयेत्* ॥ ११ ॥

एवं संस्थापनङ्कत्वा मम कर्म्मनुसारिणः ।

घटैः पूर्णैर्यथान्यायं कुर्यात्तत्राभिषेचनम् ॥ १२ ॥

अभिषिच्य† ततः पश्चात्स्थापयेत्‡ विधानतः ।

नमो नारायणायिति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १३ ॥

मन्त्रः—गङ्गादिभ्यो नदीभ्यश्च सागरेभ्यो मया हृतम् ।

स्नानाय ते सुरैश्च कर्पूरावासितं जलम् ॥ १४ ॥

एवं स्नाप्य§ विधानेन गृहस्थाभ्यन्तरं नयेत् ।

स्थापना तत्र मे कार्या मन्त्रेणानेन सुन्दरि ॥ १५ ॥

मन्त्रः—वेदैर्वेद्यो वेदविद्भिश्च पूज्यो

यज्ञात्मको यज्ञफलप्रदाता ।

यज्ञार्थं त्वामाहूये देवदेव

मूर्त्तावस्थान्तिष्ठ सुलोकनाथ ॥ १६ ॥

धनजन रूप्यस्वर्णं अनन्ताय नम इति सूत्रम् ।

एवं संस्थापनङ्कत्वा प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।

अर्चयित्वा यथान्यायं पूर्व्वोक्तविधिना नरः ।

नीलवस्त्राणि मे दद्यात्प्रियाणि मम भूषणम् ॥ १७ ॥

ततो वस्त्राण्युपादाय जानुभ्यां पतितो भुवि ।

* द्वारमूले तु स्थापयेदिति (गोपाठोऽत्र हन्दीदीपः । † अभिषेच्य इति म. ।

‡ स्थापयेदिति साङ्गि । § स्नापयित्वाति साधु ।

नमो नारायणायेति उक्ता काममुदाहरेत् ॥ १८ ।

मन्त्र.— योऽसौ भवांश्चन्द्ररश्मिप्रकाशः

शङ्केन कुन्देन समानवर्णः ।

क्षीरोज्ज्वलः कौमुदवर्ण देव

वस्ताणि गृह्णीष्व मम प्रियाय ॥

वेषः सुवेषः अनन्तः अमरः मारणः कारणः सुलभः दुर्लभः

श्रेष्ठः सुवर्चा इति सूत्रम् ।

अनेनेव तु मन्त्रेण दत्त्वा वस्ताणि मे शुचिः ।

ततो मे प्रापणं दद्याद्भक्तियुक्तेन चेतसा ।

नमो नारायणायेति इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १९ ।

शाल्यत्रं पायसैर्युक्तं सितया च घृतेन च ।

प्रापणं गृह्यतां देव अनन्त पुरुषोत्तम ॥ २० ।

दत्त्वा तु मम नैवेद्यं दद्यादाचमनं बुधः ।

सर्व्वलोकहितार्थाय शान्तिपाठमुदाहरेत् ॥ २१ ।

ओं शान्तिं करोति ब्रह्मा च रुद्रो विष्णुर्हि भास्करः ।

रात्रियैव तु सन्ध्ये द्वे नक्षत्राणि ग्रहा दिशः ॥ २२ ।

अचल चञ्चल सचल खेचल प्रचल अरविन्दप्रभ उद्भव चेति नमः

संस्थापितानां वामुदेव इति सूत्रम् ।

कृत्वा वै शान्तिकं नत्र सर्व्वपापप्रणाशनम् ।

पूज्यं भागवतांस्तत्र यथाविभवशक्तितः ।

ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र* गुहं मन्त्रेण पूजयेत् ॥ २३ ॥
 तैभ्यः शान्त्युदकं गृह्य कुर्यादभ्युक्षणं ततः ।
 ब्राह्मणान् स्वजनञ्चैव अभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
 ग्रीष्मं विसर्जयेत्तांश्च ये तत्र समुपगताः ॥ २४ ॥
 ततो गुरुञ्च संपूज्य दानमानादिभिर्विभुम् ।
 गुरौ सम्पूजिते तत्र मम पूजा कृता भवेत् ॥ २५ ॥
 जलस्य विन्द्वो येऽन्नभोजनान्ते पतन्ति हि ।
 तावद्वर्षसहस्राणि विष्णुलोके स मोदते ॥ २६ ॥
 य एतेन विधानेन पूजयेन्न्यतिमात्ररः ।
 उद्धृतञ्च कुलं तेन पितृजं मातृजं तथा ॥ २७ ॥
 अनेन विधिना देवि† रौप्याच्चास्थापनं मम ।
 सुवर्णस्य प्रवक्ष्यामि स्थापनं मम सुप्रियम् ॥ २८ ॥
 यथैव राजतीं कुर्यात्तथैव च सुवर्णिकाम् ।
 तेनैव विधिना सर्व्वं कुर्यादावाहनादिकम् ॥ २९ ॥
 यत्फलं दारुशैलादिनाम्ना कांस्यरदिराजते ।
 तत्फलं कीटिगुणितं सौवर्णस्य प्रपूजने‡ ॥ ३० ॥
 कुलानि तारयेत्सुभ्रु अयुतान्येकविंशतिम् ।
 याति मल्लयतां भूमे पुनरावृत्तिवर्जितः ॥ ३१ ॥

* (ग) पुस्तके कृत्वा वै शान्तिकं तत्र इत्यनन्तरं चरणचतुष्टयं नास्ति तत्र २२ ग्रीका-
 दनन्तरं दृश्यते । † एतत्ते कथितं देवीति (ग) । ‡ सौवर्णस्य च स्थापने इति (क),
 (ख), पाठेऽत्र कन्दोदीर्घः ।

एतत्ते कथितं भूमे यत्त्वया परिपृच्छितम्* ।

रहस्यं विपुलश्राणि किमन्यत्कथयामि ते ॥ ३२ ।

भूमिरुवाच ।

उक्ता याः प्रतिमाः सर्वाः सुवर्णादिविनिर्गिताः ।

तासु तिष्ठसि सर्वासु शालग्रामे च सर्वदा ॥ ३३ ।

कति पूज्या गृहादौ च अविशेषस्तु पूजने ।

विशेषो वा भवेत्तन्मे रहस्यं वद माधव ।

शिवादिपूजने के वा संख्याताः†स्तच्च मे वद ॥ ३४ ।

वराह उवाच ।

गृहे लिङ्गद्वयं नार्च्यं शालग्रामत्रयं तदा ।

द्वे चक्रे द्वारकायास्तु नार्च्यं सूर्यद्वयं तथा ।

गणेशत्रितयं नार्च्यं शक्तित्रितयमेव च ॥ ३५ ।

शालग्रामयुगाः पूज्या युग्मेषु द्वितयं न हि ।

विषमा नैव पूज्याः स्युर्विषमे एक एव हि ॥ ३६ ।

गृहेऽग्निदग्धा भग्ना वा नैव पूज्या वसुस्थरे ।

आसान्तु पूजनान्नेहे उद्देगं प्राप्नुयाद्गृही ॥ ३७ ।

शालग्रामशिला भग्ना पूजनीया सचक्रका ।

खण्डिता स्फुटिता वापि शालग्रामशिला शुभा ॥ ३८ ।

शिला द्वादश वै देवि शालग्रामसमुद्भवा ।

विधिवत्पूजिता येन तस्य पुण्यं वदामि ते ॥ ३९ ।

कोटिद्वादशलङ्कैः पूजितैः स्वर्णपद्मजैः ।
 यस्याद्वादशकल्पैः दिनैकेन हि तद्भवेत् ॥ ४० ।
 यः पुनः पूजयेद्भक्त्या शालग्रामशिलाशतम् ।
 तत्फलं नैव शक्नोऽहं वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ४१ ।
 सर्वैर्वर्णैः सम्पूज्याः प्रतिमाः सर्वदेवताः ।
 लिङ्गान्यपि तु पूज्यानि मणिभिः कल्पितास्तथा ॥ ४२ ।
 शालग्रामो न स्पृष्टव्यो हीनवर्णैर्वसुन्धरे ।
 स्त्रीशूद्रकरसंस्पर्शो वज्रस्पर्शाधिकोऽपि मतः ॥ ४३ ।
 मोहाद्यः संस्पर्शच्छूद्रो योषिडापि कदाचन ।
 शयते नरके घोरं यावदाभूतसंग्रवम् ॥ ४४ ।
 यदि भक्तिर्भवेत्तस्य स्त्रीणां वापि वसुन्धरे ।
 दूरादेवास्पृशन् पूजाङ्कारयेत्समाहितः ॥ ४५ ।
 चरणामृतपानेन सर्वपापक्षयो भवेत् ।
 अभक्ष्यं शिवनिर्माळ्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् ।
 शालग्रामशिलायोगात्पावनं तद्भवेत्तदा ॥ ४६ ।
 दद्याद्भक्त्या यो देवि शालग्रामशिलां नरः ।
 सुवर्णसहितां तस्य यत्पुण्यं तच्छृणुष्व मे ॥ ४७ ।
 सुवर्णसहिता भूमिः सपर्वतवनाकरा ।
 ससमुद्रा भवेद्भक्ता सत्पात्राय वसुन्धरे ॥ ४८ ।
 शालग्रामशिलायास्तु मूल्यमुद्घाटयेत्कचित् ।

विक्रीता क्रयकर्त्ता च नरके नीयते भुवम् ।
 पूजा फलं न शक्येत वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ ४८ ।
 एतत्ते कथितं गुह्यं प्रतिमास्थापनम्प्रति ।
 शालग्रामे विशेषश्च लिङ्गादीनाञ्च यो भवेत् ।
 पूजनादौ विधिष्यापि किमन्यच्छातुमिच्छसि ॥ ५० ।

इति वराहपुराणे प्रागितिहासं भगवन्दास्त्रे रीष्यमावर्णाचांस्थापनं
 नाम षडशोऽन्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सप्ताशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

एवं नारायणाच्छ्रुत्वा सा मही शंसितव्रता ।
 कराभ्यामञ्जलिङ्गत्वा माधवं पुनरब्रवीत् ॥ १ ।

धरण्युवाच ।

श्रुतमेतन्मयाख्यानं क्षेत्रस्य च महत्फलम् ।
 एकं मे परमं गुह्यं तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥ २ ।
 पितृयज्ञस्य माहात्म्यं सोमदत्तो नराधिपः ।
 ऋगयां समुपागम्य यज्ञया पूर्वभाषितम् ॥ ३ ।
 को गुणः पितृयज्ञस्य कथमेव प्रयुज्यते ।
 केन चोत्पादितं ग्राहं कस्मिन्नर्थे किमात्मकम् ।
 एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण वदस्व मे ॥ ४ ॥

वराह उवाच ।

साधु भूमे महाभागे यन्मात्स्वं परिपृच्छमि ।
 मोहितासि वरारोहे भाराक्रान्ता वसुन्धरे ।
 दिव्या ददामि ते बुद्धिं शृणु सुन्दरि तत्त्वतः ॥ ५ ।
 कथयिष्यामि ते ह्येवं* आर्द्धोत्पत्तिविनिश्चयम् ।
 आदौ स्वर्गस्य चोत्पत्तिं देवानाञ्च वरानने ॥ ६ ।
 निष्प्रभेऽस्मिन्निरालोके सर्व्वतस्तमसावृते ।
 स्रष्टुं वै बुद्धिरुत्पन्ना त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ७ ।
 सोऽहञ्च शेषपर्य्यङ्के एकश्चैव पराङ्मुखः ।
 स्वपामि च वरारोहे अनन्तशयने ह्यहम् ॥ ८ ।
 निद्रां मायामयीं कृत्वा जागर्मि च स्वपामि वाच ।
 विष्णुमायामयङ्कृत्वा जानासि त्वं न धारिणि ॥ ९ ।
 युगं युगसहस्राणि यास्यन्ति च गतानि च ।
 न त्वं मम विजानासि ज्ञातुं मायां यशस्विनि ॥ १० ।
 धारितं मम सुश्रोणि दिवा पञ्चशतानि च ।
 वाराहं रूपमादाय न जानासि हि भामिनि ॥ ११ ।
 यन्मां पृच्छसि वै ज्ञातुमात्मानञ्च यशस्विनि ।
 एकमूर्त्तिस्त्रिधा जातो ब्रह्मविष्णुहरात्मकः ॥ १२ ।
 क्रोधहेतोर्मया सृष्ट ईश्वरोऽसुरनाशनः ।
 मम नाभ्यां भवत्पद्मं† पद्मगर्भः पितामहः ॥ १३ ।

* ते हीदमिति (ग) । । स्वपानि चति (ग) । । अभवत् पद्ममिति साधु, मसुत्पन्न-
 इति कृते तु सुसद्गतिः स्यात् ।

एवं त्रयो वयं देवाः कृत्वा ह्येकार्णवां महीम् ।
 तिष्ठामः परमप्रीत्या मायां कृत्वा तु वैष्णवीम् ॥ १४ ।
 सर्वं तज्जलपूर्णन्तु न प्रज्ञायत किञ्चन ।
 वटमेकं वर्जयित्वा विष्णुमूलं यशोद्रुमम् ।
 तिष्ठामि वटवृक्षेऽहं मायया बालरूपधृक् ॥ १५ ।
 पश्यामि च जगत्सर्वं त्रैलोक्यं यन्मया कृतम् ।
 धारयामि वरारोहे जानासि त्वं धरे शुभे ॥ १६ ।
 कालेन तु तदा देवि कृत्वा वै वड्वामुखम् ।
 विनिःसृतं जलं तत्र मायया तदनन्तरम् ॥ १७ ।
 प्रलये च विनिर्वृत्ते ब्रह्मा लोकपितामहः ।
 मुहूर्तं ध्यानमास्थाय भाषितं वचनं मया ।
 शीघ्रमुत्पादय ब्रह्मन् दैवतासुरमानुषान् ॥ १८ ।
 एवमुक्त्वा मया देवि गृह्य तत्र कमण्डलुम् ।
 उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा ब्रह्मा चोत्पादयत्पुरान्* ।
 आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च मरुद्गणाः ।
 तारणार्थञ्च सर्वेषां ब्राह्मणान् भुवि देवतान् ॥ १९ । २० ।
 बाहुभ्यां क्षत्रमुत्पन्नं वैश्या ऊरुविनिःसृताः ।
 पद्भ्यां विनिःसृताः शूद्राः सर्व्ववर्णोपचारकाः ॥ २१ ।
 देवताद्यासुरा देवि जातास्ते ब्रह्मणस्तथा ।
 देवता ह्यसुराः सर्व्वे तपोवीर्य्यबलान्विताः ॥ २२ ।

आदित्या वसवोरुद्रा अश्विनौ च मरुद्गणाः ।
 देवतासु त्रयस्त्रिंशददित्यां जनयत्पुरा* ।
 दित्या च जनिताः पुत्रा असुराः सुरशत्रवः ॥ २३ ।
 प्रजापतिश्चाजनयदृषयश्च† तपोधनान् ।
 तेजसा भास्कराकाराः सर्वे शास्त्रविदो हिजा ।
 तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च जनिता ब्रह्मसूनुना ॥ २४ ।
 निमेषु वंशसम्भूतो आत्रेय इति विश्रुतः ।
 जातमात्रो महात्मा स यथीमांश्चापि तपोनिधिः ।
 एकचित्तं समाधाय तपश्चरति निश्चलः ॥ २५ ।
 पञ्चाग्निर्वायुभक्षश्च एकपादोर्ध्वबाहुकः ।
 शीर्णपर्णाम्बुभक्षश्च शिशिरे च जलाशयः ।
 स कच्छे फलभक्षश्च पुनश्चान्द्रायणश्चरन् ।
 वर्षाणाञ्च सहस्राणि तपस्तप्त्वा वसुधरे ।
 मृत्युकालमनुप्राप्तस्ततः पञ्चत्वमागतः ॥ २६।२७ ।
 नष्टञ्च तं सुतं दृष्ट्वा निमिः शोक उपाविशत् ।
 पुत्रयोकाभिसंयुक्तो दिवा रात्रौ च चिन्तयन् ।
 निमिः कृत्वा ततः शोकं विधानात्तत्र माधवि ।
 तं मनोगतसङ्कल्प‡ऽन्निरात्रे प्रत्यपद्यत ॥ २८।२९ ।
 तस्य प्रति विशुद्धस्य माघमासे तु द्वादशीम् ।

* अजनयदिति साधु । † ऋषीन्धेव तपोधनानिति साधु । ‡ तमेव गतसङ्कल्प-
 मिति (ग) ।

मानसं सृज्यः विषयम्बुद्धिर्विस्तारगामिणी ।
 स निमिषान्तयामास आडकल्पं समाहितः ॥ ३० ।
 यानि तस्यैव भीज्यानि मूलानि च फलानि च ।
 यानि कानि च भक्ष्याणि नवस्य रससम्भवः ।
 यानि तस्यैव चेशानि सर्वमेतददाहरेत् ॥ ३१ ।
 आमन्त्रा ब्राह्मणं पूर्वं शुचिर्भूत्वा समाहितः ।
 दक्षिणाव्रततः सर्वं ऋषिः स्वयमकुर्वत ॥ ३२ ।
 सप्तकृत्वा ततस्तत्र युगपत्सम्पाविशत् ।
 दत्त्वा तु मांसशकानि मूलानि च फलानि च ।
 पूजयित्वा तु विप्रान्स सप्तकृत्वश्च सुन्दरि ।
 कृत्वा तु दक्षिणाप्रांश्च कुशांश्च प्रयतः शुचिः ।
 प्रददौ श्रीमतेः पिण्डं नामगोत्रमुदाहरन् ॥ ३३।३४ ।
 तत्कृत्वा स मुनिश्रेष्ठो धर्मसङ्कल्पमात्मनः ।
 एवं दिने गते भद्रे अस्तम्याप्ते दिवाकरे ।
 ब्रह्मकर्मात्तमं दिव्यं भावसाध्यमुपासत ॥ ३५ ।
 एकाकी यतचित्तात्मा निराशी निष्परिग्रहः ।
 शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
 नात्युच्चं नातिनीचञ्च चेलाजिनकुशोत्तरम् ।
 तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तोजितेन्द्रियः ।
 उपविश्यासनेऽयुञ्जद्योगमात्मविशुद्धये ॥ ३६।३७ ।

समकायशिरोशीवं धारयन्नचलं स्थितः ।
 संप्रस्थ नासिकाग्रं स्वं दिग्ग्यानवलोकयन् ।
 प्रकाशात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारी व्रते स्थितः ।
 संयम्य मयि चित्तं भो युक्त आसीत मत्परः ।
 प्रयुञ्जीत सदात्मानं मङ्गतो नान्यमानसः ॥ ३८।३९ ।
 एवं सन्ध्यां निवृत्तायां ततो रात्रिरुपागता ।
 पुनश्चिन्तितुमारब्धः शोकमंविग्नमानसः ।
 कृत्वा तु पिण्डसङ्कल्पं पश्चात्तापमकुर्वन् ॥ ४० ।
 अकृतं मुनिभिः सर्व्वं किं मया तदनुष्ठितम् ।
 निवापकर्म ह्यशुचिः पुत्रार्थे विनियोजितम् ।
 अहो स्नेहप्रभावेण मया चाकृतबुद्धिना ॥ ४१ ।
 कथन्ते मुनयः शापात्प्रदहेयुर्न मामिति ।
 सदेवासुरगन्धर्व्वपिशाचोरगराक्षसाः ।
 किं वक्ष्यन्ति च मां सर्व्वे ये वै पितृपदे स्थिताः ॥ ४२ ।
 एवं विचिन्त्यमानस्य* गता रात्रिर्वसुन्धरे ।
 पूर्व्वसन्धानुसम्प्राप्ता उदिते च दिवाकरे ।
 सन्ध्याविधिं विनिर्वर्त्य हुत्वाम्नीन्दिजसत्तमः ।
 पुनश्चिन्ताप्रपन्नः स आत्रेयो ह्यतिदुःखितः ।
 एकाकी भाषते तत्र शोकपीडितमानसः ॥ ४३।४४ ।
 धिग्वयो धिक् च मे कर्म धिग्बलं धिक् च जीवितम् ।
 पुत्रं सर्व्वसुखैर्युक्तं जीवितं हि न दृश्यते ॥ ४५ ।

* एवं विचिन्त्यमानस्य अथवा एवं चिन्तयतस्येति साधु ।

नरकं पूतिकाख्यातं हृदि दुःखं विदुर्बुधाः ।
 परित्राणं ततः पुत्रादिच्छन्तीह परच च ॥ ४६ ।
 पूजयित्वा तु देवांश्च दत्त्वा दानत्वनैकशः ।
 हुत्वाग्निं विधिवच्चैव स्वर्गन्तु लभते नरः ॥ ४७ ।
 पुत्रेण लभते येन पौत्रेण च पितामहाः ।
 अथ पुत्रस्य पौत्रेण मोदन्ति प्रापितामहाः ।
 पुत्रेण श्रीमता ह्रीनं नाहं जीवितुमुत्सहे ॥ ४८ ।
 एतस्मिन्नन्तरे देवि नारदो हिजसत्तमः ।
 जगाम तापसारण्यमृष्याश्रमविभृषितम् ।
 सर्व्वकामयुतं रम्यं बहुपुष्पफलोदकम् ॥ ४९ ।
 तत्रविश्याश्रमपदं भ्राजमानं स्वर्तजसा ।
 तं दृष्ट्वा पूजयामास स्वागतेनाथ धर्म्मवित् ॥ ५० ।
 अर्घ्यं पाद्यं तस्य दत्त्वा आसने चोपवेश्य च ।
 उपविश्यासने देवि नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५१ ।

नारद उवाच ।

निमे शृणु महाप्राज्ञ श्रीकमुत्सृज्य दूरतः ।
 अशोच्यमनुशोचस्त्वं प्रज्ञावान्नावबुध्यसे ॥ ५२ ।
 गतासूनगतसूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः* ।
 मृतं वा यदि वा नेष्टं यां यान्तमनुशोचति ।
 अमित्रास्तस्य हृष्यन्ति स चापि न निवर्त्तते ॥ ५३ ।
 अमरत्वं न पश्यामि त्रैलोक्ये सचराचरे ।

देवतासुरगन्धर्वा मानुषा मृगपक्षिणः* ।
 सर्वे कालयशं यान्ति सर्वे कालमुदीक्षते† ॥ ५४ ॥
 जातस्य सर्वभूतस्य कालो मृत्युरुपस्थितः ।
 अवश्यञ्चैव गन्तव्यं कृतान्तविहितेन च ॥ ५५ ॥
 तव पुत्रो महात्मा वै श्रीमान्नाम श्रियो निधिः ।
 पूर्णं वर्षसहस्रन्तु तपः कृत्वा सुदुश्चरम् ।
 मृत्युकालमनुप्राप्य गतो दिव्यां पराङ्गतिम् ।
 एतत्सर्वं विदित्वा तु नानुयोचितुमर्हसि ॥ ५६।५७ ॥
 नारदेनैवमुक्ते तु श्रुत्वा स द्विजसत्तमः‡ ।
 प्रणम्य शिरसा पादौ निमित्कद्विग्नमानसः ।
 भीतो गद्गदया वाचा निश्चसंख्य मुहुर्मुहुः ।
 सत्रीङ्गो भाषते विप्रः कारुण्येन समन्वितः ॥ ५८।५९ ॥
 अहो मुनिवरश्चेष्ट अहो धर्मविदां वर ।
 सान्त्वितोऽस्मि त्वया विप्र वचनैर्मधुराक्षरैः ॥ ६० ॥
 प्रणयात्सौहृदादापि स्नेहादह्यामि तच्छृणु ।
 शोको निरन्तरं चित्ते§ ममैतद्बुद्धिं वर्त्तते ॥ ६१ ॥
 कृतस्नेहस्य पुत्रार्थे मया सङ्कल्पः यत्कृतम् ।
 तर्पयित्वा द्विजान् सप्त अन्नाद्येन फलेन च ।

* गावपक्षिण इति (क), (ख) । † सर्वे कालमुदीक्षन्ते, येषां सर्वः कालमुदीक्षते इति साधु । ‡ श्रुत्वा तु द्विजसत्तम इति (ग) । § शोकस्य निरतं चित्तं (शोकस्य नियतं चित्तं ?) इति (ग) ।

पद्मादिसर्जितं पिण्डं दर्भानास्तीर्थं भूतले ।
 उदक्कानयनञ्चैव ह्यपसव्येन वासितम् ॥ ६२ । ६३ ।
 शोकस्य तु प्रभावेण एतत्कर्म मया कृतम् ।
 अनार्य्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्त्तिकरणं हिजः ।
 नष्टबुद्धिस्मृतिसत्त्वो ह्यज्ञानेन विमोहितः ॥ ६४ ।
 न च श्रुतं मया पूर्वं न देवैर्ऋषिभिः कृतम् ।
 भयं तीव्रं प्रपश्यामि मुनिशापात्कुदावृणात् ॥ ६५ ।

नारद उवाच ।

न भेतव्यं हिजैश्चैष्ट पितरं शरणं व्रज ।
 अधर्मं न च पश्यामि धर्मो नैवात्र संशयः ॥ ६६ ।
 नारदेनैवमुक्तस्तु निमिर्ध्यानमुपाविशत् ।
 कर्मणा मनसा वाचा पितरं शरणं गतः ॥ ६७ ।
 ततोऽतिचिन्तयामास वंशकर्त्तारमात्मनः ।
 ध्यायमानस्ततोऽप्याशु आजगाम तपोधनम् ॥ ६८ ।
 पुत्रशोकेन सन्तप्तं पुत्रं दृष्ट्वा तपोधनम् ।
 पुत्रमाश्वासयामास वाग्भिरिष्टाभिरव्ययैः ॥ ६९ ।
 निमे संकल्पितस्तेऽयं पितृयज्ञस्तपोधन ।
 पितृयज्ञेति निर्दिष्टो धर्मोऽयं ब्रह्मणा स्वयम् ॥ ७० ।
 ततो ह्यतितरो धर्मः क्रतुरेकः प्रतिष्ठितः ।
 कृतः स्वयम्भुवा पूर्वं श्राद्धं यो विधिवत्तमः ॥ ७१ ।

शृण्वतो नारदस्यापि विधिं विधिविदां वरः ।
 ग्राहकर्मविधिश्चैव प्रेतकर्म च या क्रिया ।
 शृणु सुन्दरि तत्त्वेन यथा दाता सपुत्रकः ।
 मम चेव प्रसादेन तस्य बुद्धिं ददाम्यहम् ॥ ७२॥७३ ॥
 जातस्य सर्वभूतस्य कालमृत्युरपस्थितः ।
 अवश्यमेव गन्तव्यं धर्म्मराजस्य शासनात् ॥ ७४ ॥
 अमरत्वं न पश्यामि पिपीलादीनि जन्तवः* ।
 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च† ।
 मोक्षः कर्मविशेषेण प्रायश्चित्तेन च ध्रुवम् ॥ ७५ ॥
 सत्त्वं रजस्तमश्चैव त्रयः शारीरजाः स्मृताः ।
 अल्पायुषो नराः पञ्चाङ्गविध्यन्ति युगक्षये ॥ ७६ ॥
 सात्त्विकं नाऽवबुध्यन्ति कर्मर्दाषेण तामसः ।
 तामसं नरकं विन्द्याः‡तिर्यग्योनिञ्च राक्षसीम् ॥ ७७ ॥
 सात्त्विकं मुक्तियानाय यान्ति वेदविदो जनाः ।
 धर्म्मज्ञानं तथैश्वर्यं वैराग्यमिति सात्त्विकम् ॥ ७८ ॥
 क्रूरो भीरुर्विषादी च हिंसको निरपत्रपः ।
 अज्ञानान्धश्च पेशाचमेतेषां तामसा गुणाः ॥ ७९ ॥
 तामसं तद्विजानीयादुच्यमानो न बुध्यते ।
 दुर्मर्दाऽश्रद्धधानश्च विज्ञेयास्तामसा नराः ॥ ८० ॥
 प्रबली वाचि युक्तश्च कलबुद्धिः सदायतः ।

शूरः सर्वेषु व्यक्तात्मा विज्ञेया राजसा नराः ॥ ८१ ।
 क्षान्ता दान्ता विशुद्धात्मा विज्ञेयः अहयान्वितः ।
 तपःस्वाध्यायशीलश्च एतेषां सात्विका गुणाः ॥ ८२ ।
 एवं सञ्चिन्तयानस्तु न शोकं कर्त्तुमर्हसि ।
 त्यज शोकं महाभाग शोकः सर्वविनाशनः
 शोका दहति गात्राणि बुद्धिः शोकेन नश्यति ॥ ८३ ।
 लज्जा धृतिश्च धर्मश्च शोः कीर्त्तिश्च स्मृतिर्नयः ।
 त्यजन्ति सर्वधर्मश्च शोकेनापहतं नरम् ।
 एवं शोकं त्यजित्वा तु निःशोका भवं पुत्रक ॥ ८४ ।
 मृदुः स्नेहप्रभावेण कृत्वा हिंसानृते तथा ।
 पचते नरके घारे ह्यात्मदाषैर्वसुन्धरे ॥ ८५ ।
 स्नेहं सर्वेषु संयम्य बुद्धिं धर्मं नियोजयेत् ।
 धर्मलोकहितार्थाय शृणु सत्त्वं ब्रवीम्यहम् ॥ ८६ ।
 चतुर्जगण्यस्य वक्ष्यामि यथ स्वायम्भुवोऽत्रब्रीत् ।
 नेमिप्रभृतीनामेवं येन आहं प्रवर्त्तते ॥ ८७ ।
 कण्ठस्थानं गते जीवे भीतिविभ्रान्तमानसः ।
 ज्ञात्वा च विह्वलं तत्र शीघ्रं निःसारयेद्गृहात् ॥ ८८ ।
 कुशास्तरणशायी च दिशः सर्वा न पश्यति ।
 लब्धस्मृतिर्मुहूर्त्तन्तु यावज्जीवो न पश्यति ।
 वाचयेत्स्नेहभावेन भूमिदेवा द्विजातयः ।

सुवर्णञ्च हिरण्यञ्च यथोत्पन्नेन माधवि ॥ ८८।८० ।
 परलोकहितार्थाय गोप्रदानं विशिष्यते ।
 सर्वदेवमया गाव ईश्वरेणावतारिताः ।
 अमृतं जलयन्त्यश्च प्रचरन्ति महीतले ।
 एतासाञ्चैव दानेन शीघ्रं मुच्यति* किल्बिषात् ॥ ८१।८२ ।
 पथाच्छ्रुतिपथं दिव्यमुत्कर्णेन च यावयेत् ।
 यावत्प्राणान् प्रमुञ्चेत्† कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥ ८३ ।
 दृष्ट्वा सुबिह्वलं ह्येनं मम मार्गानुसारिणम् ।
 प्रयाणकाले तु नैरा मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
 मन्त्रेणानेन कर्त्तव्यं सर्वसंसारमोक्षणम् ।
 मधुपर्कं त्वरन्‡ गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ८४।८५ ।
 मन्त्रः—ओं गृहाण वै मे मधुपर्कमाद्यं
 संसारनाशनकरं त्वमृतेन तुल्यम् ।
 नारायणेन रचितं भगवत्प्रियाणां
 दाहे च शान्तिकरणं सुरलोकपूज्यम् ॥ ८६ ।
 तत एतेन मन्त्रेण दद्याद्दे मधुपर्ककम् ।
 पुरुषो मृत्युकाले तु परलोकसुखावहम् ।
 एवं विनिःसृताप्राणात्संसारञ्च न गच्छति ॥ ८७ ।
 नष्टसंज्ञं समुद्दिश्य ज्ञात्वा मृत्युवशङ्कितम् ।
 महावनस्पतिङ्गत्वा गन्धांश्च विविधानपि ।

घृततैलसमायुक्तं कृत्वा वै देहशोधनम् ।

तेजोऽव्ययकरश्चास्य तत्सर्व्वं परिकल्प्य च ।

दक्षिणायां गिरः कृत्वा सलिले तन्निधाय च ।

तीर्थाद्यावाहनकृत्वा स्नापनं तस्य कारयेत् ॥ ८८८॥ १०० ।

गयादीनि च तीर्थानि ये च पुण्याः गिलाञ्च ताः ।

कुरुक्षेत्रञ्च गङ्गा च यमुना च सरिदरा ।

कौशिकी च पयोष्णी च सर्व्वपापप्रणाशिनी ।

गण्डकी भद्रनामा च सरयूर्बलदा तथा ।

वनानि नव वाराहे तीर्थे पिण्डारके तथा ।

पृथिव्यां यानि तीर्थानि चत्वारः सागरास्तथा ।

सर्वाणि मनसा ध्यात्वा स्नानमेवन्तु कारयेत् ॥ १०१ १०२ १०३ ॥

प्राणहतन्तु तं ज्ञात्वा चिताङ्कत्वा विधानतः ।

तस्या उपरि तं स्थाप्य दक्षिणाग्रं गिरस्तथा ।

दिव्यानग्निमुखाभ्यात्वा गृह्य हस्ते हुताशनम् ।

प्रज्वाल्य विधिवत्तत्र मन्त्रमेतदुदाहरेत् ॥ १०४ १०५ ॥

कृत्वा सुदुष्करङ्गम् जानता वाप्यजानता ।

मृत्युकालवशम्प्राप्य नरः पञ्चत्वमागतः ।

धर्म्माधर्म्मसमायुक्तो लोभमोहसमाहतः ।

दह एतस्य गात्राणि देवलोकाय गच्छतुः ॥ १०६ १०७ ॥

एवमुक्त्वा ततः शीघ्रङ्कत्वा चैव प्रदक्षिणाम् ।

ज्वलमानं च तदा वक्त्रं शिरःस्थाने प्रदापयेत् ॥ १०८ ॥

चातुर्वर्ण्येषु संस्कारमेवं भवति पुत्रक ।

गान्धाणि वाससी चैव प्रक्षाल्य विनिवर्त्तयेत् ॥ १०८ ।

मृतं नाम ततोद्दिश्य* दद्यात्पिण्डं महीतले ।

तदाप्रभृति आशौचं देवकर्म न कारयेत् ॥ ११० ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे आष्टीत्यंती

समाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

देवदेवोऽसि देवानां लोकनाथोऽपरियहः ।

आशौचकर्म विधिवच्छ्रोतुमिच्छामि माधव ॥ १ ।

वराह उवाच ।

आशौचं शृणु कल्याणि यथा श्रुध्यन्ति मानवाः ।

गतायुषस्तृतीयेन स्नातव्या स्नोतसा नदी ।

पिण्डं सक्षूरणं* दद्यात्क्षीणि दद्याज्जलाज्जलीन् ॥ २ ।

चतुर्थे पञ्चमे षष्ठे पिण्डमेकं जलाज्जलिम् ।

अन्यस्थानेषु दातव्यं स्नानात्त्वहनि सप्तमे ॥ ३ ।

* तत उद्दिश्य इति साधु ।

* पिण्डसंकमणमिति (ग) ।

एवमप्रतिदिनं कार्यं यावच्च दशमं दिनम् ।
 चारादिना वस्त्रशीघ्रं दिने च दशमे तथा ।
 तिलामलकस्नेहेन गोचरैः स्नानमाचरेत् ।
 पिण्डदानं विवर्त्याथ क्षीरकर्म तु कारयेत् ।
 स्नानकृत्वा विधानेन स्नातिभिः स्वगृहं व्रजेत् ॥ ४।५ ।
 एकादशे च दिवसे एकोद्दिष्टं यथाविधि ।
 स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा प्रेतं विप्रेषु योजयेत् ॥ ६ ।
 एकोद्दिष्टं मनुष्याणां चातुर्वर्ण्यस्य माधवि ।
 यथा कं द्रव्यसंयुक्तं स्वं विप्रं भोजयेत्तदा ।
 स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा प्रेतं प्रेतेषु योजयेत् ॥ ७ ।
 एकोद्दिष्टन्तु द्रव्याणां चातुर्वर्ण्यस्य माधवि ।
 अपाकद्रव्यं संगृह्य ब्रह्मणा वचनं यथा ।
 त्रिषु वर्णेषु कर्तव्यं पाकभोजनमित्युत ।
 शुश्रूषया विपन्नानां शूद्राणाञ्च वरानने ॥ ८।८ ।
 त्रयोदशे दिने प्राप्ते पाकेन भोजयेद्भिजान् ।
 मृतस्य नाम चोद्दिश्य यस्यार्थे च प्रयोजितः ॥ १० ।
 स्मरितस्येतिः सङ्कल्प्य कृत्वा ब्राह्मणमन्दिरम् ।
 गत्वा निमग्नितं विप्रं नम्रो भूत्वा समाहितः ।
 मन्त्रेणानेन भो देवि मनस्येव पठन्ति तम् ॥ ११ ।

* समाचरेदिति (ग) । † यस्यार्थे विप्रयोजित इति (ग) । ‡ अः करिष्येति
 अः करिष्ये इति साधु ।

मतोऽसि दिव्यलोके त्वं कृतान्तविहितेन च ।
 मनसा वायुभूतस्त्वं विप्रमेनं समाश्रय ॥ १२ ।
 अस्तङ्गते तथादित्ये गत्वा ब्राह्मणमन्दिरम् ।
 दत्त्वा तु पादं विधिवन्नमस्कृत्य द्विजोत्तमम् ।
 पादसंवाहनद्वार्यं प्रेतस्य हितकाम्यया ।
 प्रेतभोगशरीरे तु ब्राह्मणस्य च सुन्दरि ॥ १३।१४ ।
 यावत्तु तिष्ठते* तत्र प्रेतभोगमुदीक्षते ।
 तावन्न संस्पृशेद्भूमे मम गात्रं प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ।
 प्रभातायान्तु शर्व्वर्यामुदिते च दिवाकरे ।
 श्मश्रुकर्म प्रकर्त्तव्यं विप्रस्य तु यथाविधि ।
 स्नापनाभ्यञ्जनद्वार्यं प्रेतसन्तोषदायकम् ॥ १६ ।
 गृहीत्वा भूमिभागञ्च स्थण्डिलं तत्र कारयेत् ।
 निपातदेशं संगृह्य शुचिदेशे समाहितः ॥ १७ ।
 नदीकूले निखाते वा प्रेतभूमिं विनिर्द्दिशेत् ।
 चतुःषष्टिकृतं भागं यथावत्सुकृतं भवेत् ॥ १८ ।
 ततो दक्षिणपूर्व्वेषु दिग्विभागेषु सुन्दरि ।
 छायायां कुञ्जरस्यापि नदीकूलद्रुमे तथा ।
 चाण्डालादिप्रहीणे तु प्रेतकार्य्यं समाचरेत् ॥ १९ ।
 यं देशञ्च न पश्यन्ति† कुक्कुटः खानशूकराः ।
 श्वा चापोहति रावेण गर्ज्जितेन च शूकरः ।

कुक्कुटपक्षवातेन चाच्छालय यथा धरे ।

तत्र कुर्वन्ति ये श्रावं पितॄणां बन्धनप्रदम् ।

वर्जनीया बुधैरेते प्रेतकार्येषु सुन्दरि ॥ २ । २१ ।

देवतासुरगन्धर्वाः पिशाचारगराक्षसाः ।

नागा भूतानि यक्षाश्च ये च स्यावरजङ्गमाः ।

स्नानङ्गत्वा यथा देवि तव पृष्ठे प्रतिष्ठिताः ।

धारयिष्यामि सुश्रोणि विष्णुमायाततं जगत् ॥ २२ । २३ ।

चण्डालमादितः कृत्वा नराणान्तु शुभाशुभम् ।

स्नानङ्गुर्वन्तु ते भूमे स्थण्डिले तदनन्तरे ॥ २४ ।

अकृत्वा पृथिवीभागं निवापं ये तु कुर्वन्ते ।

त्वदधीनं जगद्भद्रे तवोच्छिष्टं हतं भवेत् ॥ २५ ।

न देवाः पितरस्तस्य गृह्णन्तीह कदाचन ।

पतन्ति नरके घोरि तेनोच्छिष्टेन सुन्दरि ॥ २६ ।

स्थण्डिले प्रेतभागन्तु दद्यात्पूर्वाह्निकन्तु तम् ।

कृत्वा तु पिण्डसङ्कल्पं नामगोत्रेण माधवि ।

पश्चादश्रन्ति गोत्राणि कुलजाद्यैकभोजनाः ।

न दद्यादन्यगोत्रेभ्यो ये न भुञ्जन्ति तत्र वै ॥ २७ । २८ ।

चतुर्णामपि वर्णानां प्रेतकार्येषु सुन्दरि ।

एवं दत्तेन प्रीयन्ते प्रेतलोकगता नराः ॥ २९ ।

अदत्त्वा प्रेतभागन्तु भुङ्क्ते यस्तत्र मानवः ।

गत्वा महानदीं सोऽपि सचेलं स्नानमाचरेत् ॥ ३० ।

तीर्थानि मनसा गत्वा त्रिभिरभ्युक्षयेद्बुधम् ।

एवं शुचिं ततः कृत्वा माघ्नवान् ग्रीष्ममामयेत् ॥ ३१ ॥

आगतांश्च द्विजादृष्ट्वा कर्त्तव्या स्वागतक्रिया ।

अर्घ्यं पाद्यं ततो दद्याद्दृष्टपुष्टेन माधवि ।

आसनञ्चापकल्पेत मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ॥ ३२ ॥

मन्त्रः—इदन्ते आसनं दत्तं विश्रामं क्रियतां द्विज ।

कुरुष्व मे प्रसादञ्च सुप्रसीद द्विजोत्तम ॥ ३३ ॥

उपवेश्यासने विप्रं कृत्रं सङ्कल्पयेत्पुनः ।

निवारणार्थमाकाशे भूतागमनचारिणः ।

देवगन्धर्व्यचास्यै सिद्धसङ्घा महासुराः ।

धारणार्थं तथाकाशे कृत्रं तेजस्विनाङ्गतम् ।

प्रेतस्य च हितार्थाय धारयेत वसुन्धरे ॥ ३४।३५ ॥

पूर्वम्* सङ्कष्टतुष्टेन प्रेतभागञ्च दापयेत् ।

कृत्रमावरणार्थन्तु दद्याच्चैव द्विजातये ॥ ३६ ॥

आकाशे तत्र पश्यन्ति देवाः सिद्धपुरोगमाः ।

गन्धर्वा ह्यसुराः सिद्धा राक्षसाः पिशिताश्विनः ॥ ३७ ॥

पश्यमानेषु† सर्वेषु प्रेतः संव्रीडितो भवेत् ।

व्रीडमानं ततो दृष्ट्वा हसन्त्यसुरराक्षसाः ॥ ३८ ॥

एवं निवारणं कृत्रमादित्येन कृतं पुरा ।

प्रेतलोकगतानाञ्च सर्व्वदेवर्षिणा पुरा ॥ ३९ ॥

अग्निवर्षं शिलावर्षं तप्तं तत्र जलोदकम् ।

भस्मवर्षं ततो घोरमहोरात्रेण माधवि ।
 एवं निवारणं कृत्वा दद्याद्विप्राय माधवि ॥ ४० ॥
 पश्चादुपानहौ दद्यात्पादस्पर्शकरे शुभे ।
 उपानहे च वक्ष्यामि दत्ते भवति यत्फलम् ।
 पादौ च तौ न दह्येत यमस्य विषयङ्गते ॥ ४१ ॥
 तमोऽभ्यकारविषमं दुर्गमं घोरदर्शनम् ।
 एकाकी दुःसहं लोके पथा येन स गच्छति ॥ ४२ ॥
 कालो मृत्युश्च दूतश्च यष्टिमुद्यम्य पृष्ठतः ।
 अहोरात्रेण घोरैरेण प्रेतं नयति माधवि ।
 दद्यात्तदर्थं विप्राय पदत्रे च सुखावहेः ॥ ४३ ॥
 तप्तवालुमयी भूमिः कण्टकैरुपसंस्तृता ।
 तेन दुर्गाणि तरति दत्तेनोपानहेन तु ॥ ४४ ॥
 पश्चाद्भूपञ्च दीपञ्च दद्याद्द्वै मन्त्रपूर्वकम् ।
 याति येन विजानीयात्पृथक् प्रेतेन याजयेत् ॥ ४५ ॥
 नामगात्रमुदाहृत्य प्रेताय तदनन्तरम् ।
 शीघ्रमावाहयेद्भूमे दर्भपात्रे च भूतले ॥ ४६ ॥
 मन्त्रः—इहलोकं परित्यज्य गतोऽसि परमाङ्गतिम् ।
 गृह्णन् गन्धं मुदा युक्तो भक्त्या प्रेतापपादितम् ॥ ४७ ॥
 गन्धमन्त्रः—सर्वगन्धं सर्वपुष्पं धूपं दीपं तथैव च ।

प्रतिगृह्णीष्व* विप्रेन्द्र प्रेतमोक्षप्रदो भव ॥ ४८ ।

एवं वस्त्राणि विप्राय सर्वाण्याभरणानि च ।

पुनः पुनश्च पक्वान्नं प्रयच्छेत्† वसुन्धरे ।

एवमादीनि द्रव्याणि प्रेतभागानि‡ सर्व्वशः ॥ ४९ ।

पादशीचादि त्रिःकृत्वा चातुर्वर्णस्य माधवि ।

एवं विधिः प्रयोक्तव्यः शूद्राणां मन्त्रवर्जितम् ।

अमन्त्रस्य च शूद्रस्य विप्रो मन्त्रेण गृह्णाति§ ॥ ५० ।

एतत्सर्व्वं विनिर्वर्त्य पक्वान्नं भोजयेद्भिजम् ।

भोक्ष्यमाणेन विप्रेण ज्ञानशुद्धेन सुन्दरि ॥ ५१ ।

प्रेताय प्रथमं दद्यान्न सृष्टेः परात्परम् ।

सर्व्वं व्यञ्जनसंयुक्तं प्रेतभागम्प्रकल्पयेत् ॥ ५२ ।

देवत्वं ब्राह्मणत्वञ्च प्रेतपिण्डे प्रदीयते ।

मानुषत्वं निवापेपु ज्ञातव्यं सततं बुधैः ॥ ५३ ।

पितृस्थाने प्रदातव्यं विधानान्मन्त्रसंयुतम्॥ ॥

एवं विप्रेषु प्रेतेषु एककालो न विद्यते ॥ ५४ ।

हस्तशीचं पुनः कृत्वा उपसृश्य यथाविधि ।

समन्त्रं प्रतिगृह्णाति पक्वान्नं भक्ष्यभोजनम् ॥ ५५ ।

भुज्यमानस्य॥ विप्रस्य प्रेतभागञ्च नित्यशः ।

ज्ञातिवर्गेषु गोत्रेषु सम्बन्धिस्त्वजनेषु च ।

* प्रतिगृह्णाणेति साधु । † प्रयच्छेदिति साधु । ‡ प्रेतभागानिति साधु ।

§ गृह्णातीति साधु ॥ ॥ विधिना मन्त्रसंयुतमिति (ग) । ॥ भुञ्जानसेति साधु ।

पिपीलिकादिभूतानि* प्रेतभागश्च सर्व्वशः ।

कृत्वा तु तर्पणं देवि यस्यार्थं तस्य कल्पयेत् ॥ ७३ ।

भुक्तेषु तेषु सर्व्वेषु दीनानाथान् प्रतप्य च ।

प्रेतराजपुरं गत्वा प्रयच्छति स माधवि ।

सर्व्वान्नमन्नयं तस्य दत्तं भवति सुन्दरि ॥ ७४ ।

कर्त्तव्य एवं संस्कारः प्रेतभावविशोधनः ।

नेमिप्रभृतिभिः शौचं चातुर्वर्ण्यस्य सर्व्वतः ।

भविष्यति न सन्देहो दृष्टपूर्वं स्वयम्भुवा ॥ ७५ ।

कृत्वा तु धर्मसङ्कल्पं प्रेतकार्य्यं विशेषतः ।

न भेतव्यं त्वया पुत्र प्रेतकार्य्यं कृते सति ॥ ७६ ।

विस्तरेण मया प्राक्तं प्रत्यक्षं नारदस्य च ।

त्वया वत्स सुतस्यार्थं क्रतुरेकः प्रतिष्ठितः ।

तस्मात्प्रभृति लोकेषु पितृयज्ञा भविष्यति ॥ ७७ ।

एवं यास्यसि वत्स त्वं न शोकं कर्त्तुमर्हसि ।

शिवलोकं ब्रह्मलोकं विष्णुलोकं न संग्रयः ॥ ७८ ।

एवमुक्त्वा तदान्नेयः पितृकर्म यथाविधि ।

दातव्यन्तु तृतीये च मासे सप्त नवेषु च† ।

एकादशे तथा मासे दद्यात्सांवत्सरीं क्रियाम् ॥ ७९ ।

प्रेतस्यावाहनङ्कृत्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः ।

* भूतानौति सार्व्वत्रिकः पाठः भूतानामिति कृते तु सुमङ्गतिः स्यात् । † नवः साधु, तथा कृते तु कन्दोदीपः स्यात् ।

पक्वात्रं भोजयेत्तत्र प्रेतभागं यथाविधि ॥ ८० ।
 मन्त्रयुक्तोपचारेण चातुर्वर्णस्य सर्व्वतः ।
 वृषलानाममन्त्राणां प्रयोक्तव्यं यथाविधि ॥ ८१ ।
 प्रेतकार्य्ये निवृत्ते तु पूर्णं संवत्सरे तथा ।
 प्रयान्ति जन्तवः केचिद्भत्वा गच्छन्ति चापरे ॥ ८२ ।
 पितामहः स्रुपा भार्या ज्ञातिसम्बन्धिन्यन्धवाः ।
 यद्येते बहवः सन्ति स्वप्नोपममिदं जगत् ॥ ८३ ।
 स्वयं मुहूर्त्तं रोदित्वा ततो याति पराङ्मुखः ।
 स्नेहपाशेन बद्धो वै* चण्डाद्वान्मुच्यते ततः ॥ ८४ ।
 कस्य माता पिता कस्य कस्य भार्या सुतास्तथा ।
 युगे युगेषु वर्त्तन्ते मोहपाशेन बध्यते† ।
 स्नेहभावेन कर्त्तव्यः संस्कारो हि मृतस्य च ॥ ८५ ।
 मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
 संसारेष्वनुभूतानि‡ कस्य ते कस्य वा वयम् ॥ ८६ ।
 स्वयम्भुवा विधिः प्रोक्तः प्रेतसंस्कारलक्षणः§ ।
 प्रेतकार्य्ये निवृत्ते तु पितृत्वमुपजायते ।
 मासि मासि ह्यमायां वै कर्त्तव्यं पितृतर्पणम् ॥ ८७ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 जुहुयाद्वाह्मणमुखे तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥ ८८ ।

* नद्धोवै इति (ग) । † बद्धत इति (ग) । ‡ अनुभूतस्येति (ग) । § प्रेतसंसार-
 लक्षण इति (ग) । ●

एवमुक्त्वा स आत्रेयः पिढयज्ञविनिश्चयम् ।
मुहूर्त्तं ध्यानमास्थाय तत्रैवान्तरधीयत ॥ ८९ ।

नारद उवाच ।

श्रुत्वा तु मृतसंस्कारमात्रेयोक्तं यथाविधि ।
चातुर्वर्ण्यस्य सर्वस्य त्वया धर्मः प्रतिष्ठितः ॥ ९० ।
पिढयज्ञमुपश्राद्धे मासि मासि दिने तथा ।
वर्त्तयन्ति यथान्यायमृषयश्च तपोधनाः ।
निर्द्दिष्टं ब्राह्मणानां वै शूद्राणां मन्त्रवर्जितम् ९१ ।
नेमिना च कृतं श्राद्धं ततः प्रभृति वै द्विजाः ।
कुर्वन्ति सततं श्राद्धं नेमिश्राद्धं तदुच्यते ॥ ९२ ।
स्वस्त्यस्तु ते महाभाग यास्यामि मुनिसत्तम ।
एवमुक्त्वा मुनियेष्ठो नारदो द्विजसत्तमः ।
तेजसा द्योतयन्सर्वं गतः शक्रपुरम्प्रति ॥ ९३ ।
एवञ्च पिण्डसङ्कल्पं श्राद्धोत्पत्तिञ्च माधवि ।
आत्रेयेणैव मुनिना स्थापितं ब्राह्मणेषु च ॥ ९४ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे पिण्डकल्पश्राद्धोत्पत्तिर्नाम

अष्टाशौत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

जननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

श्रुतं श्राद्धं यथावत्तं शौचाशौचांश्च सर्व्वशः ।
चतुर्णामपि वर्णानां प्रेतभोज्यं यथाविधि ।
उत्पन्नं संशयं मेऽद्य भगवन्वक्तुमर्हसि ॥ १ ।
चातुर्वर्ण्येषु सर्व्वेषु दद्याद्दानं द्विजोत्तमे ।
प्रतिगृह्णन्ति ये तत्र प्रेतभागं विशेषतः ॥ २ ।
अनिष्टं गर्हितं तत्र प्रेतेन सह भोजनम् ।
भुक्त्वा तेषां द्विजो देव मुच्यते केन कर्मणा ॥ ३ ।
कथन्ते तारयिष्यन्ति दातारं पुरुषोत्तम ।
प्रणयात्स्त्रीस्वभावेन पृच्छामि त्वां जनार्दन ॥ ४ ।
एवमुक्तोऽपि भूम्याऽसौ शङ्खदुन्दुभिनिस्त्रनः ।
वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५ ।

वराह उवाच ।

साधु भूमे वरारोहे यन्मान्वन्मय रिपृच्छसि ।
कथयिष्यामि ते देवि तारयन्ति यथा द्विजाः ॥ ६ ।
भुक्त्वा तु प्रेतभोज्यानि ब्राह्मणो ज्ञानदुर्लभः ।
विशोधनार्थं देहस्य उपवासन्तु कारयेत् ॥ ७ ।
अहोरात्रोषितो भूत्वा विप्रो ज्ञानेन संयुतः ।
पूर्व्वसन्ध्यां विनिर्वर्त्य कृत्वा चैवाग्नितर्पणम् ।
तिलहोमं प्रकुर्व्वीत शान्तिमङ्गलपाठकः ।

प्राक्स्नोतां च नदीं गत्वा स्नानं कृत्वा विधानतः ।
 पञ्चगव्यं ततः पोत्वा मधुपर्केण संयुतम् ।
 श्रीङ्मुखं च पात्रे च कृत्वा ग्रान्थुदकानि च ।
 प्रोक्षयेच्च गृहं सर्वं यथातिष्ठस्वयं द्विजः ॥ ८८ १० ।
 देवाद्याग्निमुखाः सर्वे तर्पयित्वा विभागयः ।
 भूतानाञ्च बलिं दद्याद्ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ।
 एका गीम् प्रदातव्या पापक्षयकरी तदा ॥ ११ ।
 एवं तु कुरुते यश्च स याति परमां गतिम् ।
 प्रेतान्ने चोदरस्य तु कालधन्मेमुपागतः ।
 आकल्पं नरकं घोरं वसमानः सुदुःखितः ।
 प्राप्नोति राजसत्वं वै ततो मुच्यति किल्बिषात् ॥ १२ ।
 प्रायश्चित्तं कर्त्तव्यं दातृभोक्तृसुखावहम् ।
 गावो हस्यश्व-आदीनि सागरान्तानि माधवि ।
 प्रतिगृह्णन्ति ये विप्रा मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
 प्रायश्चित्तश्चरन्त्यस्य स तारयति निश्चितम् ॥ १३ १४ ।
 द्विजो ज्ञानेन सम्पन्नो वेदाभ्यासरतः सदा ।
 स तारयति चात्मानं दातारं नैव संशयः ॥ १५ ।
 ब्राह्मणो नाकमन्तव्यस्त्रिभिर्वर्णैर्धराधरे ॥ १५ ।
 देवे च जन्मनक्षत्रे यावत्काले च पर्वसु ।

प्रेतकार्येषु सर्वेषु परीक्ष्य निपुणं हिजम् ।
 वेदविद्याव्रतस्त्रातम्बदुधम्ननिरन्तरम् ॥
 गोलयुक्तं सुसन्तुष्टं धर्मज्ञं सत्यवादिनम् ।
 क्षमायुक्तञ्च शास्त्रज्ञमहिंसायां रतं तथा ।
 एभिर्गुणैश्च संयुक्तं ब्राह्मणं प्राप्य सत्वरः ।
 दद्याद्दानानि विप्राय स वै तारयितुं ह्यमः ॥ १६ १७ १८ ॥
 कुण्डगोलेषु यदत्तं निष्फलं तत्तु जायते ।
 कुण्डगोलः प्रतिग्राही दातारश्चाप्यधो नयेत् ॥ १९ ॥
 पित्रे कर्मणि चैकन्तु कुण्डं वा गोलकं तथा ।
 दृष्ट्वा तं पितरं यान्ति निराशा निरयं द्रुतम् ॥ २० ॥
 देवे कर्मणि चैवन्तु तेषां दत्तं सुनिष्फलम् ।
 तस्माद्दानं न दातव्यमपात्राय यमस्त्रिणि ।
 अपात्रे यत्पुरा हत्तं तच्छृणुष्व वसुधैव ॥ २१ ॥
 अवन्तीविषये कथिद्राजा अत्यन्तधार्मिकः ।
 नाम्ना मेधातिथिश्चैव मनुवंशविवर्धनः ॥ २२ ॥
 राज्ञः पुरोहितयामीश्वन्द्रगम्भी हिजोत्तमः ।
 आत्रेयगोत्रे चोत्पन्नी वेदवादरतः सदा ॥ २३ ॥
 स राजा ब्राह्मणेभ्यश्च गा ददाति दिनेऽदिने ।
 शतं दत्त्वा विधानेन पञ्चाङ्गुलं नराधिपः ॥ २४ ॥
 गते बहुतिथे काले राज्ञो मेधातिथिः पितुः ।
 आहस्य दिवसः प्राप्नो वैशाखे वरवर्षिणि ॥ २५ ॥

स विप्रानाह्वयामास पितुर्धैः श्राद्धकारणात् ।
 आगतान्ब्राह्मणान्दृष्ट्वा मेधातिथिरकल्पयः ।
 विप्रान्नत्वा गुरुर्धैव श्राद्धारम्भमथाकरोत् ॥ २६ ।
 श्राद्धं कृत्वा तु विधिवत्पिण्डान्निर्वाप्य यत्नतः ।
 श्राद्धमहस्मितं चासं विप्रेभ्यः प्रदत्तं बहु ॥ २७ ।
 तन्मध्ये ब्राह्मणः कथिहोत्रकोऽवस्थितस्तदा ॥
 श्राद्धं सङ्कल्पितं चासं तस्मै दत्तं विधानतः ॥ २८ ।
 तेनैव श्राद्धदीपेण राज्ञम् पितरस्तदा ।
 स्वर्गाद्गता लब्ध्वास्तं स्मरन् कण्ठकमयुत ।
 क्षत्तिपामार्दिता नित्यं कन्दर्पः ॥ च पुनः पुनः ॥ २९ ।
 कदाचिद्दिव्यांगेन राजा मेधातिथिः स्वयम् ।
 मृगयायुक्तस्तत्र द्विजैः परिजनैर्वृतः ॥ ३० ।
 तत्रावलम्ब्यतोऽदृष्ट्वा तानपृच्छद्विजप्रियः ।
 के भवन्तोऽव संपाप्ता दयामेतां सुदुःखिताः ।
 केन कस्यैविपाकेन भवन्तः कथयन्तु मे ॥ ३१ ।

पितर ऊचुः ।

अस्मदंगकरो नित्यं नाम्ना मेधातिथिः प्रभुः ।
 वयं तस्यैव पितरो नरकहन्तुमुद्यताः ॥ ३२ ।
 तेषाम्नु वचनं श्रुत्वा राजा दुःखसमन्वितः ।
 उवाच तान् पितॄन् सखीन् सात्त्वपूर्वमिदं वचः ॥ ३३ ।

तस्यैति तः ॥ ३३ ॥ प्रददी बहु इति ॥ ३४ ॥ कन्दर्प इति ॥ ३५ ॥

मेधातिथिरुवाच ।

मेधातिथिरहं नाम्ना भवन्तः पितरो मम ।

केन वै कर्मदोषेण निरयङ्गमुमुक्षताः ॥ ३४ ।

पितर ऊचुः ।

आहं महत्पितं चासं दत्तं तद्गोलकाय वै ।

तेनैव कर्मदोषेण प्रयाता नरकं वयम् ।

तत्र दुःखं महद्भुक्ता पुनर्गच्छामि वै दिवम् ॥ ३५ ।

पुत्र त्वत्सैव दाता च सर्वलोकहिते रतः ।

असंख्यातास्त्वया दत्ता गावः सुबहुदक्षिणाः ॥ ३६ ।

तेन पुण्येन गच्छामः स्वर्गं ह्यतिसुखप्रदम् ।

तत्र चासं न विद्येत येन दृष्टिर्भविष्यति ।

पुनः आहस्त्वया कार्यं पितॄणां दृष्टिदायकम् ॥ ३७ ।

तेषाम्नु वचनं श्रुत्वा मेधातिथिरगाहृहम् ।

आहूय चन्द्रगर्भाणं गुरुं वचनमब्रवीत् ॥ ३८ ।

मेधातिथिरुवाच ।

चन्द्रगर्भपुनः आहं करिष्ये पितुरस्य वै ।

आहूयतां द्विजाः सर्वे कुण्डलोत्कवर्जिताः ॥ ३९ ।

इत्युक्तमात्रे वचने चन्द्रगर्भा पुरोहितः ।

आहूतवान्द्विजान् सर्वान्वेदपाठकतन्त्रमान् ।

साधूश्चात्मान् कुलीनांश्च सुमीसात्मानवर्जितान् ॥ ४० ।

रात्रा तु कारयामास आहं विधिविद्वां वरः ।

कृते श्राद्धे ततः पद्यात्पिण्डान्निर्वाप्य यत्नतः ।
 ब्राह्मणान् भोजयामास दक्षिणाभिः प्रपूज्य च ॥ ४१
 पद्यादिसर्जयामास स्वयन्तु बुभुजे तृपः ।
 भुक्त्वा पुनर्वनङ्गत्वा दृष्टवांश्च स्वकान् पितॄन् ।
 हृष्टान् पृष्टान् बलीर्युक्त्वा राजा तु मुमुदे भृगम् ॥ ४२ ।
 दृष्टा तु पितरश्चैवं राजानं पितृवत्सलम् ।
 जघुर्विनयमस्यन्नाः प्रीतिपूर्वमिदं वचः ॥ ४३ ।
 स्वस्ति तेऽन्तु गमिष्यामः स्वर्गलोकमिति प्रभा ।
 इदानीञ्च त्वया कार्यमस्मादितमनुत्तमेम् ॥ ४४ ।
 गोलकाय न दातव्यं देवं पितृमद्यापि वा ।
 तयोर्देत्तन्तु यच्छ्राद्धं निष्फलं तस्मृतं बुधैः ॥ ४५ ।
 देवे कर्मणि पित्रो च ब्राह्मणो नैव लभ्यते ।
 सङ्कल्पयित्वाः श्रद्धन्तु गोभ्यां देयं यथाविधि ॥ ४६ ।
 गवामभावे नद्यां वा क्षिपेद्द्रव्यं प्रयत्नतः ।
 अपात्राय न दातव्यं नास्तिकाय गुरुद्रुहे ।
 गोलकाय न दातव्यं कुण्डाय च विगेषतः ॥ ४७ ।
 इत्युक्त्वा पितरः सर्व्वे गताः स्वर्गाय भामिनि ।
 मेधातिथिरपि प्रायस्त्रपुरं ब्राह्मणैर्वृतः ।
 यदुक्तं पितृभिः सर्व्वं तच्चकार मुदा युतः ॥ ४८ ।
 तस्मात्ते कथितं देवि एकोऽपि ब्राह्मणोत्तमः ।
 सन्तारयति दुर्गंभ्यो विषमेभ्यो न संशयः ॥ ४९ ।

एकोऽपि तारितुं शक्नो यथा नावा महज्जसम् ।

तस्माद्दानं प्रदातव्यं ब्राह्मणाय वसुन्धरे ॥ ५० ।

देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वीरगरक्षसाम् ।

सर्वे आहृदयिष्यन्ति नेमिप्रभृति माधवि ।

मासे मासे च वै पद्यात्पिष्टपत्रे तपोधनाः ॥ ५१ ।

इति बराहपुत्राक्ष भगवत्पाद्ये पिण्डकर्मोद्दिष्टमोऽ

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

धरण्युवाच ।

देवमानुषतिर्य्यक्षु प्रेतेषु नरकेषु च ।

आयान्ति जन्तवः केचिद्भूत्वा गच्छन्ति चापरे ॥ १ ।

स्वप्नापममिमं लोकं ह्यात्मकर्म शुभाशुभम् ।

वर्त्तते तिष्ठते देव तव मायाबलैर्जगत् ॥ २ ।

क एते पितरो देव आहं भोष्यन्ति योगतः ।

आत्मकर्मवशात्त्राके गतिः पञ्चसु वर्त्तते ॥ ३ ।

कथन्तं पिण्डसङ्कल्पं मासे मासे नियोजयेत् ।

के भवन्ति च भोक्तारः आद्ये पिण्डान् पिष्टक्रियाः ।

निश्चयं श्रोतुमिच्छामि परर्होत् हलं हि मे ॥ ४ ।

पृथिव्या एवमुक्तम् देवीनारायणोद्गरिः ।

वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुन्धराम् ॥ ५ ॥

वराह उवाच ।

साधु भूमे वरारोहे सर्वधर्मव्यवस्थिते ।

कथयिष्यामि ते देवि यन्मात्स्वम्यरिपृच्छसि ॥ ६ ॥

ये ते भवन्ति भोक्तारः पितृयज्ञेषु माधवि ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।

क्रियते पिण्डसङ्ख्या मामे झेकदिने तथा ॥ ७ ॥

ज्ञात्वा नक्षत्रसंयोगं पितृपत्ने ज्ञापागते ।

तिथिं पर्वं विजानीयाद्येषु दत्तं महत्फलम् ॥ ८ ॥

करिष्यन्ति च ये श्राद्धं श्रद्धया ज्ञानिनो जनाः ।

तत्सर्वं कथयिष्यामि श्रुयतां शुभलोचने ॥ ९ ॥

केचिद्यजन्ति यज्ञं वै ब्रह्मयज्ञं द्विजातयः ।

केचिद्यजन्ति सुभगं देवयज्ञं हुताशनं ॥ १० ॥

केचिच्च भूतयज्ञेन वर्त्तयन्ति सुमध्यमे ।

केचिन्ननुष्ययज्ञेन पूजयन्ति गृह्यायमे ।

पितृयज्ञश्च भो देवि शृणु वक्ष्यामि निययम् ॥ ११ ॥

ये यजन्ति वरारोहे क्रतुनेकशतैरपि ।

सर्वे ते मयि वर्त्तन्ते सत्यमेतद्वीमि ते ॥ १२ ॥

अग्निर्मुखश्च देवानां हव्यकव्येषु माधवि ।

उत्तरोऽग्निरहश्चैव दक्षिणाग्निरहं तथा ।

अहमाहवनीयोऽग्निः सर्वयज्ञेषु सुन्दरि । ॥

पावनः पावकश्चैव सहमेव व्यवस्थितः ॥ १३।१४ ।
 सर्व्वश्चैव तु कार्य्येषु देवसन्नेषु माधवि ।
 वैश्वदेवे नियुञ्जीत ब्राह्मणारी शुचिः मदा ॥ १५ ।
 भिक्षुर्को देवतीर्थेषु वानप्रस्थो यतिस्तथा ।
 एताव भोजयेच्छाहे देवतीर्थेषु पूजयेत् ॥ १६ ।
 व्रतस्यान् संप्रवक्ष्यामि श्राद्धमर्हन्ति ये द्विजाः ।
 उत्तमो गृहसन्तुष्टः क्षान्तो दान्तो जितेन्द्रियः ।
 उदासीनः सत्यमन्थः त्रिभिर्यो धर्मपाठकः ।
 वेदविद्याव्रतस्त्रातो सुविमृष्टासभोजकः ।
 ईदृगान् भोजयेच्छाहे पितृयज्ञेषु माधवि ॥ १७।१८ ।
 दत्त्वा हुतागनायादौ देवतीर्थेषु सुन्दरि ।
 पयाद्ब्राह्मणमुखे दद्यात्पित्र्यर्थञ्च यथाविधि ॥ १९ ।
 चतुर्णामेव वर्णानां यद्यथा श्राद्धमर्हति ।
 तथा विधिः प्रयोक्तव्यः पितृयज्ञेषु सुन्दरि ॥ २० ।
 यन्न पश्यन्ति ते भोज्यं श्वानः कुक्कुटशूकराः ।
 ब्राह्मणाद्याप्यपांक्त्या नराः संस्कारवर्जिताः ॥ २१ ।
 सर्व्वकर्मकरा ये च सर्व्वभक्षाय ये नराः ।
 एतान् श्राहे न पश्येत पितृयज्ञेषु सुन्दरि ।
 एते पश्यन्ति यच्छाहं तच्छाहं राक्षसं विदुः ॥ २२ ।
 मया प्रकल्पितो भागो बलये पूर्व्वमेव तु ।

हृतं यदा तु चैलाक्षे शक्रस्यार्थे त्रिविक्रमे ।
 एवं श्राद्धं प्रतीचन्ति* मन्त्रहीनमविक्रियम् ।
 वर्जनीया बुधैरते पितृयज्ञेषु सुन्दरि ॥ २३।२४ ।
 प्रच्छन्नं भोजयेच्छ्राद्धे तर्पयित्वा हिजं शुचिः ।
 पितृस्तत्राह्वयेद्भूमे मन्त्रेण विधिपूर्वकम् ।
 पिण्डास्त्रयः प्रदातव्याः सह व्यञ्जनमंयुताः ॥ २५ ।
 पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
 अपसव्येन दातव्यं मासि मासि तिलोदकम् ॥ २६ ।
 प्रणम्य शिरसा देवीर्निवापस्य च धारिणीः ।
 वैष्णवी काश्यपी चेति अजया चेति नामतः ।
 एवं दत्तेन प्रीयन्ते पितरश्च न संशयः ॥ २७ ।
 परमात्मा शरीरस्थो देवतानां मया कृतः ।
 त्रयस्तत्र वरारोहे देवगात्राहिनिःसृताः ।
 पितृदेवा भविष्यन्ति भोक्तारः पितृपिण्डकान् ॥ २८ ।
 देवतासुरगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
 छिद्रं श्राद्धेऽस्य पश्यन्ति वायुभृता न संशयः ॥ २९ ।
 पितृयज्ञं विद्यान्नाद्यि ये कुर्वन्ति विदो जनः ।
 आयुः कीर्तिं बलं तेजो धनपुत्रपशुस्त्रियः ।
 ददन्ति पितरस्तस्य आरोग्यं नात्र संशयः ॥ ३० ।
 आत्मकश्चैव शार्ङ्गकान् प्राप्नुवन्तीह शोभनान् ।

तिर्य्यक्तु च विमुच्यन्तेऽप्रेतभावेन मानवाः ॥ ३१ ।
 नरकं पश्यमानानां जाता भवति मानवः ।
 पूजकः पितृदेवानां सर्वकालं गृह्णायमे ॥ ३२ ।
 द्विजातींस्तर्पयित्वा तु पूर्णेन विधिना नरः ।
 अक्षय्यं तस्य मन्यन्ते पितरः ग्राहतर्पिताः ॥ ३३ ।
 नरा ये पितृभक्तास्ते प्राप्नुवन्ति पराङ्गतिम् ।
 सात्विकं शुक्लपयानमेते यान्ति विद्वज्जनाः ॥ ३४ ।
 पुनरन्यत्रवक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ।
 अघ्नानतमसारुढां निकृतिष्ठाः शठास्तथा ।
 खेहपाशगतैव पश्यन्ते नरके नराः ॥ ३५ ।
 कल्पान्तं पश्यमानापि^१ ये न चायन्ति^२ मानवाः ।
 तेषां पुष्पाश्च पौष्पाश्च कदाचिदपि सुन्दरि ।
 मुच्यन्ते जलविन्दूश्च अमां प्राप्य जलाशये ।
 तेनैव भविता तृप्तिस्तेषां निरयगामिणाम् ॥ ३६ । ३७ ।
 ये वै ग्राह्यकुर्वन्ति तर्पयित्वा द्विजातयः ।
 दत्त्वा तिलोदकं पिण्डान् पितृभ्यो भक्तिभावतः ।
 निरयास्तेऽपि मुच्यन्ते तृप्तिर्भवति चाक्षया ॥ ३८ ।
 गृह्य चोदुम्बरं पावकृत्वा तत्र तिलोदकम् ।
 विप्राणां वचनकृत्वा यथाशक्त्या^३ च दक्षिणा ।
 देया तेषाम्नु विप्राणां पितॄणां मोक्षणाय च ॥ ३९ ।

० तिर्य्यक्तु न च मुच्यन्ते इति को, ख । १ पश्यमाना वयोति साधु । २ चायन्ते
 इति साधु, कर्त्ता च प्रह्वीनीयम् । ३ यथाशक्तीति साधु ।

देवो नीलो वषस्तत्र नरकार्त्तिविनाशनः ।
 नीलघण्डस्य लाङ्गुले तीयमप्युदरंशदि ।
 षष्टिवर्षमहस्त्राणि पितरस्तेन तर्पिताः ॥ ४० ॥
 मुक्तमात्रेण शृङ्गेण नीलघण्डेन सुन्दरि ।
 उद्धृती यदि सुश्राणि पङ्कः शृङ्गेण तेन च ।
 बान्धवाः पितरस्तस्य निरये पतितास्त ये ।
 तानुद्धृत्य वरारोहे सोमलोकं प्रयच्छति ॥ ४१।४२ ॥
 मुक्तेन नीलघण्डेन यत्पुण्यं जायते भवि ।
 षष्टिवर्षमहस्त्राणि षष्टिवर्षगतानि च ।
 सोमलोकेषु मोदन्ते क्षुत्तुङ्ग्भ्याश्च विवर्जिताः ॥ ४३ ॥
 एष धर्म्मो गृहस्थानां पुत्रपौत्रसमन्विताः ।
 चातारय भविष्यन्ति वर्त्तयन्तो यथासुखम् ॥ ४४ ॥
 पिपीलिकादिभूतानि जङ्गमाश्च विहङ्गमाः ।
 उपजीवन्ति सुश्राणि गृहस्थेषु न संग्रयः ॥ ४५ ॥
 एवङ्गृहायमो मूलं धर्म्मस्तत्र प्रतिष्ठितः ।
 मामि मामि तु ये ग्राहं प्रवर्त्तन्ति गृहायमे ।
 तिथी पर्वणि ये चैव स्वपितृस्तारयन्ति वै ॥ ४६ ॥
 न यज्ञदानाध्ययनोपवासे-
 स्तीर्थाभियंकेरपि चाग्निहोत्रैः ।
 दानैरनेकैर्विधिसम्पदसै-
 न तत्फलं यावद्गृहस्थधर्म्म ॥ ४७ ॥

पितरो निर्गतास्तत्र ब्रह्मविष्णुशरीरगाः ।

पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ ४८ ।

एवं क्रमेष वै तत्र पितृदेवा वसुन्धरे ।

देवताः कश्यपोत्पन्नाः याज्ञेषु विनिर्योजिताः ॥ ४९ । ५० ।

तत एतं न जानन्ति देवाः शक्रपुरोगमाः ।

ईश्वरश्च न जानाति आत्मदेहविनिःसृताः ।

न च ब्रह्मा विजानाति निःसृतो मम मायया ।

एवं मायामयी भूर्भो ब्रह्मरुद्रो वहिष्कर्तो ॥ ५१ । ५२ ।

पुनश्चान्यत्रवक्ष्यामि पितृयज्ञेषु सुन्दरि ।

दद्याद्दे ब्राह्मणमुखे नाम्नौ तु जुहुयात्कश्चित् ।

कृत्वा वै पिण्डमहत्त्वं दर्भानास्तीर्थं भूतले ॥ ५३ ।

तेन ते पितृपिण्डेन पितृदेवा वसुन्धरे ।

अजीर्णेनाभिपीद्यन्ते भुज्यन्ते न च सुन्दरि ॥ ५४ ।

ततो दुःखेन सन्तप्ताः सोममेवाभिपद्यते ।

दृष्टाः सोमेन सुत्रेणि देवताजीर्णपीडिताः ॥ ५५ ।

स्वागतेनाथ वाक्येन पूजितास्तदनन्तरम् ॥ ५५ ।

सोमोवाच ॥

देवताः कस्य चोत्पन्ना दुःखिताः केन हेतुना ।

एवमु भावमावस्य सोमस्य तदनन्तरम् ।

जबुस्ते सोममेवापि वाक्यं नः श्रूयतामिति ॥ ५६ ।

त्रयस् पितरो देवा ब्रह्मविष्णुहरोद्भवाः ।

श्राद्धे नियोजितास्तैस् पितृपिण्डेन तर्पिताः ।

अजीर्णं जायते सोम तेन वै दुःखिता वयम् ॥ ५७ ।

सोम उवाच ।

सखा चाहं भविष्यामि त्रयाणाञ्च चतुर्थकः ।

सहितास्तत्र गच्छामो यथा श्रेयो भविष्यति ॥ ५८ ।

एवमुक्ताम् । सोमेन पितृदेवास्तदन्तरे ।

सोमं सोमेन गच्छन्ति । श्रेयस्कामा वसुधरे ॥ ५९ ।

शरण्यं शरणं देवं ब्रह्माणं पद्ममभवम् ।

मेरुशृङ्गे सुखामीनं ब्रह्मर्षिगणसेवितम् ।

दृष्ट्वा पितामहं देवम्रणम्य सहसा क्षितौ ।

अत्रिपुत्रेण सोमेन भापितो वै पितामहः ॥ ६० । ६१ ।

य एतं पितरो देव दुःखिताजीर्णपीडिताः ।

आगताः शरणं चात्र सोमं सोमेन सत्तम ।

यथा नश्यन्त्यजीर्णानि तथा कुरु पितामह ॥ ६२ ।

मुहूर्तं ध्यानमास्थाय ईश्वरञ्च ददर्श ह ।

उवाच वचनं तत्र ब्रह्मा योगीश्वरमिति ॥ ६३ ।

एतं ते पितरो देव दुःखिताजीर्णपीडिताः ।

आगताः शरणं चात्र सोमेन सहिता मम ।
 आचक्षु निर्मिता येन यथा श्रेयो भवेत्तव ॥ ६४ ।
 ब्रह्मणा चैवमुक्तम् ईश्वरं परमेश्वरः ।
 मुक्तं ध्यानमास्थाय दिव्यं योगं च माधवि ।
 पश्यते ईश्वरं च योगवेदाङ्गनिर्मितम् ।
 विष्णुं परमं कृत्वा ब्रह्माणं वाक्त्रमब्रवीत् ॥ ६५ । ६६ ।
 निर्मिता विष्णुना ब्रह्मन् वैष्णव्या मायया च ते ।
 प्रथमं पितरो देवा ये च श्रेष्ठा भवन्ति ते ॥ ६७ ।
 पिता तु ब्रह्मदेव्यो मम गात्राहनिर्मितः ।
 पितामहो विष्णुदेवो विष्णुगात्राहनिर्मितः ।
 प्रपितामहो रुद्रदेवो मम गात्राहनिर्मितः ॥ ६८ ।
 आहो नियोजितास्तेऽत्र मर्त्येषु पितृदेवताः ।
 ब्राह्मणानां हितार्थाय निर्मिता विष्णुमायया ॥ ६९ ।
 तर्पिताः पितृयज्ञेषु पितरोऽजीर्णपीडिताः ।
 आगताः शरणं ब्रह्मन् सोमेन सहिता यदि ।
 येन नश्यत्यजीर्णं च पितृणाञ्च सुखं भवेत् ।
 शृणु तस्मै प्रवक्ष्यामि ब्रह्मन् लोकपितामह ॥ ७० । ७१ ।
 शान्तिं पुत्रस्तेजस्वी धूम्रकेतुर्विभावसुः ।
 आहो तु प्रथमं तस्य दातव्यं मानुषेषु वा ।
 सह तेनैव भोक्तव्यं पितृपिण्डविसर्जितम् ॥ ७२ ।

ईश्वरेणैवमुक्तास्तु ब्रह्मा कमलसम्भवः ।

आङ्गय मनसा चैव आगता हव्यवाहनः ।

प्रदीप्तस्त्रीजसा वक्त्रिः सर्वभक्षो हुताशनः ॥ ७३ ।

योजितः पञ्चयज्ञेषु ब्रह्मणा मम मायया ।

ब्रह्माग्निं भायते तच्च शृणुष्व च हुताशन ॥ ७४ ।

भोक्तव्यं प्रथमं ब्रह्मन् पितृपितृविसर्जितम् ।

त्वया मुक्तेति भोष्यन्ति देवताः समहङ्गवाः ॥ ७५ ।

भोक्तव्यं मध्यमं आहं पप्यमुत्सृज्य वै सह ।

पयादत्तन्तु तं पिण्डं सह सोमन भुञ्जते ॥ ७६ ।

ब्रह्मणा ह्यैवमुक्तास्तु पितृदेवहुताशनाः ।

प्रस्थिताः सह सोमन देवतास्ता वसन्धरे ॥ ७७ ।

पितृयज्ञं वरारोहे भोष्यन्ति सहिताः सदाः ।

एवन्तु प्रथमं आहं दद्यादग्नेर्वसुधरे ॥ ७८ ।

उद्दिश्य च पितृभ्यो तर्पयित्वा द्विजातयः ।

पयात्पिण्डान् विसर्जति दर्भानास्तीर्थं भूतले ॥ ७९ ।

प्रथमं ब्रह्मणोऽंगाय दद्यात्पिण्डं विधानतः ।

पितामहाय रुद्रांगसम्भूताय तु मध्यमम् ॥ ८० ।

प्रपितामहाय विष्णोस्तु दद्यात्पिण्डं महीतले ॥ ८१ ।

विधिना मन्त्रपूर्व्वेण आहं कुर्व्वन्ति ये नराः ।

तेषां वरम्प्राप्यच्छन्ति पितरः आहतर्पिताः ॥ ८२ ।

मम मायाबलेनैव कृतं यावद् द्विजातिभिः ॥ ८३ ।

अपांशियांस्तथा विप्राग्रवक्ष्यामि वसुन्धरे ॥

नपुंसकाद्यिचकरा वसुपालविनिन्दकाः ॥ ८४ ।

कुनखाः श्यावदन्ताश्च काशाश्च विकटादराः ।

नर्त्तका गायनाश्चैव तथा रङ्गीपजीविनः ॥ ८५ ।

वेदविक्रयिणश्चैव सर्व्वयाजनयाजकाः ।

राजपसेवकाश्चैव बाणिज्ये क्रयविक्रयाः ॥ ८६ ।

ब्रह्मयोन्यां समुत्पन्नाः सङ्गीणोः पतिताश्च ये ।

असंस्कारप्रहृताश्च शूद्रकर्म्मोपजीविनः ॥ ८७ ।

शूद्रकर्म्मकरा ये च गणका ग्रामयाजकाः ।

दोषितः क्रोडपृष्ठश्च यश्च वार्धुषिको द्विजः ॥ ८८ ।

विक्रेतारो रसानाश्च ये च वैश्यापजीविनः ।

तत्करा लेखकाराश्च याजका रङ्गकारकाः ॥ ८९ ।

शौलिका गिरिका ये च दान्भिका ये च माधवि ।

सर्व्वकर्म्मकरा ये च सर्व्वविक्रयिणस्तथा ॥ ९० ।

एताश्च भोजयेच्छाहे पित्र्ये च वसुन्धरे ।

दूराध्वनि गता ये च तच्च कर्म्मोपजीविनः ॥ ९१ ।

रसविक्रयिणश्चैव शैलपुस्तिलविक्रयी ।

आहकालमनुप्राप्तं राजसं तं विदुर्बुधाः ॥ ९२ ।

अन्ये ये दूषिता देवि द्विजरूपेण राक्षसाः ।

एताव पश्येच्छाहेषु पितृपिण्डेषु माधवि ॥ ८३ ।

अपांशेयांस्तथा विप्रान् भुञ्जतः पश्यतां द्विजान् ।

पितरस्तस्य घण्टासं दुःखमृच्छन्ति दातव्यम् ॥ ८४ ।

न्यस्तपात्रं द्रुतं कुर्यात्पायश्चित्तमुभौ धर ।

पुतन्तु जुहुयादग्नावादित्यं चावर्त्ताकयेत् ॥ ८५ ।

पुनरावपनङ्गत्वा पितरश्च पितामहान् ।

गन्धपुष्पञ्च धूपञ्च दद्यादर्थ्यं तिलादकम् ॥ ८६ ।

यथाविधि च विप्राय भोजयेच्च पुनः शुचिः ।

~~पुनर्यान्त्यप्रवक्ष्यामि शृणु तत्त्वेन सुन्दरि ॥ ८७ ।~~

ज्ञानशुद्धेन विप्रेण मन्त्रशुद्धिं यथाविधि ।

मृतात्रं ये न भुञ्जन्ति कदाचिदपि माधवि ॥ ८८ ।

वैश्वदेवेषु दातव्यं यात्रेषु च न योजयेत् ।

प्रेतात्रं भुञ्जमानान् याजमर्हन्ति ये द्विजाः ॥ ८९ ।

तेषां दाप्यं प्रवक्ष्यामि भूक्तं भोजयते तु सः ।

दम्भकारकृतांश्छिद्यत्वा तु नरकं व्रजेत् ॥ ९० ।

प्रायश्चित्तम्प्रवक्ष्यामि यथा शुध्यन्ति ते नराः ।

माघमासे तु द्वादश्यां सर्पिर्युक्तान्तु पायसम् ॥ ९१ ।

स लिङ्गेक्षधुम्भमेन तर्पयित्वा द्विजातयः ।

सवक्त्राङ्गपिलां दद्यादात्मनः शुद्धिमिच्छता ॥ ९२ ।

पुनः यात्रं प्रकुर्वीत आत्मनः शुभमिच्छता ।

स्नानोपलेपनं भूमे कृत्वा विप्रान् प्रमग्नयेत्* ॥ ९३ ।

दन्तकाष्ठं विसर्जयेत्* ब्रह्मचारी शुचिर्भवेत् ।
 यत्नेन मिथुनं यावे भोजयित्वा विसर्जयेत् ॥ १०४ ।
 अमायाञ्च विद्यानाञ्चि दन्तकाष्ठं न स्नादयेत् ॥ १०५ ।
 अमायान्तु च यो मूर्खो दन्तकाष्ठं हि स्नादति ।
 हिंसितो भवति† सांसां देवताः पितरस्तथा ॥ १०६ ।
 प्रभातायान्तु शर्व्व्यामुदितं च दिवाकरं ।
 दिवाकृत्यं ततो गृह्य विप्रस्य विधिपूर्व्वकम् ।
 श्मश्रुकर्म च कर्त्तव्यं नखानां छेदनानि च ॥ १०७ ।
 स्नापनाभ्यञ्जनं दद्यात्पितृभक्तेन सुन्दरि ।
 पक्वान्नं तत्र वै कार्य्यं सुविमृष्टञ्च शुद्धितः ॥ १०८ ।
 वृत्ते तु तत्र मध्याह्ने आहारभक्ष्यं कारयेत् ।
 स्वागतञ्च तथा कृत्वा पादार्थं सलिलं शुचिः‡ ॥ १०९ ।
 पादं दत्त्वा तु विप्राय गृहस्याभ्यन्तरं नयेत् ।
 आसनद्वययित्वा तु आवाह्यं तदनन्तरम् ॥ ११० ।
 अर्घ्यं दत्त्वा विधानेन गन्धमाल्यैः प्रपूज्य च ।
 धूपं दीपं तथा वस्त्रं तिलोदकमथापि वा ॥ १११ ।
 पात्रञ्च भोजनस्यार्थं विप्राये धारयेत्तथा ।
 भक्षना मण्डलद्वार्य्यं पङ्क्तिदोषनिवारकम् ॥ ११२ ।
 अग्निकाश्यं ततः कृत्वा अन्नञ्च परिवेषयेत् ।
 तत्र कार्य्यो न सकल्पः पितृनुद्दिश्य सुन्दरि ॥ ११३ ।

यथासुखेन भीक्षव्यमिति ब्रूयाद्विजम्पति ।
 रत्नोन्नमन्त्रपाठांश्च श्रावयेत् विचक्षणः ॥ ११४ ।
 दत्तन्तु ब्राह्मणं दत्त्वा दद्याद्देविकिरं ततः ।
 उत्तरीयासनं दत्त्वा पिण्डप्रश्नन्तु कारयेत् ॥ ११५ ।
 दक्षिणाभिमुखो भूत्वा दर्भानास्तीर्य भूतले ।
 पिण्डदानं प्रकुर्वीति पित्रादिदत्तये तथा ॥ ११६ ।
 पिण्डानाम्पूजनं कुर्यात् तन्तुवृद्धौ यथाविधि ।
 ब्राह्मणस्य च हस्ते तु दद्यादक्षय्यमात्मवान् ॥ ११७ ।
 दक्षिणाभिः प्रतायापि स्वस्तिवाच्यं विसर्जयेत् ।
 पिण्डास्त्वयम् वसुधे यावत्तिष्ठन्ति भूतले ॥ ११८ ।
 आप्यायमानाः पितरस्तावत्तिष्ठन्ति वै गृहे ।
 उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा दद्याच्छान्त्युदकानि च ॥ ११९ ।
 प्रणम्य गिरमा भूर्मा निवापस्य च धारिणीः* ।
 वैष्णवी काश्यपी चेति अक्षया चेति नामतः ॥ १२० ।
 भक्षयेत्प्रथमं पिण्डं पत्नैः देयन्तु मध्यमम् ।
 तृतीयमुदके दद्याच्छ्राद्धे एवं विधिः स्मृतः ॥ १२१ ।
 पितृदेवान्बिसर्जितं ततश्च प्रणमेत्तु तान् ।
 एवं दत्तेन तुष्यन्ति पितृदेवा न संग्रयः ।
 दीर्घायुष्यं प्रयच्छन्ति पुत्रपौत्रधनानि च ॥ १२२ ।
 श्रानोत्तमेषु विधेषु दद्याच्छ्राद्धं विधानतः ।

अथवा तत्तु वै चाहं निष्कलं नाम्नि संशयः ॥ १२३ ॥

मन्त्रहीनं क्रियाहीनं यः चाहं कुर्वते द्विजः ।

मङ्गलस्यासुरेन्द्रस्य फलं भवति भागतः ॥ १२४ ॥

उद्वेगयति पापान्ता माद्वेषो ज्ञानवर्जितः ।

राजमैर्जियते तच्च भुञ्जतस्तस्य सुन्दरिः ॥ १२५ ॥

एतस्मै कथितं भद्रे पितृकार्यमनुत्तमम् ।

उत्पत्तिश्चैव दानान्ता यत्पुण्यकथितम् ॥

अपरञ्चापि वसुधेः^७ किमन्य^८ कृतमिच्छसि ॥ १२६ ॥

इति वाराहपुराणे द्वाविंशत्यध्यायनिरुद्धो नाम

नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

एकनवत्यधिकशततमोऽध्याय

सूत उवाच ।

एवं श्रुत्वा बह्वन्धर्माधर्माशास्त्रविनिश्चयात्

वाराहकृपिणं देवं पुनः पप्रच्छ मेदिनी ॥

धरण्युवाच ।

एवं शास्त्रं मया देव तव वक्त्राद्भिनिःसृतम् ।

७ कथितं मयेति चेन्न । + अतः परञ्च वसुधे इति (न ।

श्रुतं सुबहुशयेव तस्मिन्मम न विद्यते ॥ २ ।
 ममैवानुग्रहायैव रहस्यं वक्तुमर्हसि ।
 कीदृशोऽमधुपर्कश्च किं पुण्यं वा च देवता ॥ ३ ।
 कानि द्रव्याणि कस्मै च देवो विष्णो वदस्व मे ।
 इति भूस्या वचः श्रुत्वा देवदेवा जनार्दनः ।
 वराहरूपी भगवान्प्रत्युवाच वसुधैराम् ॥ ४ ।

वराह उवाच ।

शृणु भूमे प्रयत्नेन मधुपर्को यथा कृतः ।
उत्पत्तिश्चैव दानञ्च सर्व्वं यस्य च होयते ॥ ५ ।
 अहं ब्रह्मा च रुद्रश्च कृत्वा लोकस्य संचयम् ।
 अव्यक्तानि च भूतानि यानि कानि च सर्व्वथा ॥
 ततो भूमे दक्षिणाङ्गात्पुरुषो मे विनिःसृतः ।
 रूपवान् द्युतिमांशैव शीमान् क्लीकान्तिमाक्षरः ॥ ६।७ ।
 तत्र पप्रच्छ मां ब्रह्मा मम गात्रादिनिःसृतः ।
 य एव तिष्ठते विष्णो चयाणाञ्च चतुर्थकः ॥ ८ ।
 स रहस्यं लघुर्देव एतत्तव न युज्यते ।
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा मयाप्येवं प्रभाषितम् ॥ ९ ।
 एषच मे समुत्पन्नः सर्व्वकर्म्मसुनिष्ठितः ।
 मधुपर्केति* विख्यातो भक्तानां भवमोक्षणः ॥ १० ।
 मयात्र शंसितः† ब्रह्मवृद्धे चापि समासतः ।

साधु विनो भागतस्तेऽ एष चापि विनिःसृतः ॥ ११ ।

उद्भवं मधुपर्कस्य चात्मसम्भवनिश्चयम् ।

ततस्तु मां ब्रवीद्ब्रह्मा^१ कारणं मधुरं वचः ॥ १२ ।

मधुपर्केण किङ्कार्यमेतदाचक्ष्व निष्कलम् ।

पितामहवचः श्रुत्वा मयाऽसौ प्रतिभाषितः ॥ १३ ।

कारणं मधुपर्कस्य दानं सङ्हरणं तथाः^२ ।

ममार्चनविधिज्ञत्वाऽ मधुपर्कं प्रयच्छति ॥ १४ ।

ब्रह्मन्यात्युत्तरं स्थानं^३ यच्च गत्वा न शोचति ।

तस्य क्रियाम्भवामि मम दानप्रतिग्रहात् ॥ १५ ।

यस्य दानविधिं प्राप्य यान्ति दिव्याङ्गतिं मम ।

तन्त्रेष्वोपचारेषु ये च ब्रह्मन्मम प्रियाः ।

संगृह्य मधुपर्कं वै इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १६ ।

मन्त्रः—ओं एषां हि देव भगवंस्तव गात्रभूतः

संसारमोक्षणकरो मधुपर्कनामा ।

भक्त्या मयायम्प्रतिपादिताऽय

गृह्णाण देवेश नमो नमस्ते ॥ १७ ।

पुनरन्यत्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुन्धरे ।

यादृशो मधुपर्को वै या च तस्य महत्क्रियाः^४ ॥ १८ ।

१ प्रभातमे इति (ग) । २ चब्रवीदङ्गतिं साधु । ३ दानं स कारणवक्ष्येति (ग) ।

४ ममार्चनविधिज्ञत्वा इति (ग) । ५ ब्रह्मन् यात्युत्तरं स्थानमिति (ग) । ६ यादृक्को (स. ?)

मधुपर्को वै इति (ग) । ७ महत्क्रियां चार्थे, महत्कथयति साधु ।

घृतं दधि मधुचैवः करवीत समं । तथा ।
 विधिना मन्त्रपूतेन यदीच्छेत्किञ्चिन्मत्तमाम् ॥ १८ ।
 समासाद्य ततः कृत्वा मम कर्मपरायणः ।
 उचितेनोपचारेण यत्त्वया परिपृच्छितम् ॥ २० ।

इति बराहपुराणे मधुपर्कान्तिदानमन्त्राणां नाम

एकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

इनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

श्रुत्वा तु मधुपर्कस्य उत्पत्तिं दानमेव च ।
 पुण्यञ्चैव फलञ्चैव कारणं ग्रहणं तथा ।
 विष्णयम्परमङ्गत्वा सा महामंशितव्रता ।
 पादौ गृह्य यथान्यायमत्युवाच जनार्दनम् ॥ १ । २ ।
 देव हर्त्तापचारेण तव यन्मनसि प्रियम् ।
 किञ्च तत्रैव दातव्यं तव कर्मपरायणे ।
 एतदाचक्ष्व तत्त्वेन तत्र यत्परमं महत् ॥ ३ ।

• मधुचैवेति माधु • कर्त्तव्यं सममिति माधु , कारणीत सममिति (व) ।

• परिपृच्छितमिति माधु ।

वराह उवाच ।

साधु भूमे महाभाग यन्मात्स्वम्यरिपृच्छसि ।

कथयिष्यामि तत्सर्वं दुःखसंसारमोक्षणम् ॥ ४ ।

कृत्वा तु मम कर्माणि यत्त्वया पूर्वभाषितम् ।

पद्याच्छान्तिं च मे कुर्याद्भूमे राष्ट्रसुखावहम् ॥ ५ ।

सर्वकर्मां ततः कृत्वा भूम्यां जानु निपात्य च ।

नमो नारायणायेति उक्त्वा मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ६ ।

मन्त्रः— श्रीं नमोनमो वासुदेव त्वं गतिस्त्वं परायणम् ।

शरणं त्वां गतो नाथ संसारार्णवतारक ॥ ७ ।

आगतस्त्वं च सुमुख समुचितेन वै पुनः ।

दिशः पश्य अधः पश्य व्याधिभ्यां रक्ष नित्यशः ॥ ८ ।

प्रसीद स्वस्य राष्ट्रस्य राष्ट्रः सर्व्वबलस्य च ।

गर्भिणीनाञ्च वृद्धानां व्रीहिणाञ्च गवान्तथा ।

ब्राह्मणानाञ्च सततं शान्तिं कुरु शुभं कुरु ॥ ९ ।

अन्नं कुरु सहस्रिञ्च सुभिन्नमभयं तथा ।

राष्ट्रं प्रवर्द्धतु विभो शान्तिर्भवतु नित्यशः ॥ १० ।

देवानां ब्राह्मणानाञ्च भक्तानाङ्गन्यकासु च ।

पशूनां सर्व्वभूतानां शान्तिर्भवतु नित्यशः ॥ ११ ।

एवं शान्तिं पठित्वा तु मम कर्मपरायणः ।

पुनर्जलाञ्जलिं दत्त्वा इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ १२ ।

मन्त्रः—योऽमी भवाग्निर्वज्रगन्धसूतो

यज्ञेषु देवेषु च कर्मसाक्षी ।

यान्ति भवाग्नूर्वातु वासुदेव

संसारमोक्षश्च कुरुष्व देव ॥ १३ ॥

एषसिद्धिश्च कीर्तिश्च श्रीजसन्तु महोजसम् ।

लाभानां परमो लाभो गतीनां परमा गतिः ॥ १४ ॥

एवं पठति तत्त्वेन मम यान्तिं सुखावहाम् ।

तं तु मन्त्रयतां यान्ति पुनरावृत्तिवर्जिताः ॥ १५ ॥

एव यान्तिं पठित्वा तु मधुपर्कमयोजयेत् ।

नमो नारायणायैति उक्त्वा मन्त्रमदाहरेत् ॥ १६ ॥

मन्त्रः—योऽमी भवान्देववरप्रसूतो

यो वै समर्थो मधुपर्कनामा ।

आगच्छ सन्तिष्ठ इमे न पात्रे

ममापि संसारविमोक्षणाय ॥ १७ ॥

सर्पिर्दधिमधुश्चैव* समं पात्रे उदुम्बरे ।

अलाभे मधुनद्यापि† गुडेन सह मिश्रयेत् ॥ १८ ॥

घृतालाभे तु सूर्याणि लाजैः सह विमिश्रयेत् ।

अलाभे वापि दध्नश्च क्षीरेण सह मिश्रयेत्‡ ॥ १९ ॥

दधि मधु घृतश्चैव§ कारयेत् समं तथा ।

* मधुश्चैवेति माध । † मधुना वाऽपीति ग । ‡ एष श्लोकः (गो पुनर्कं नास्ति ।

§ दधि मधु घृतश्चैवेति (ग) ।

अहं दधि मधु रुद्रः सर्पिषापि पितामहः ॥ २० ॥

सर्व्वेयामर्धलाभे तु मम कर्मपरायणः ।

अथ एव ततो गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २१ ॥

मन्त्रः—योऽसौ भवान्नाभिमात्रप्रसूतो

यज्ञेय मन्त्रैः सरहस्यजप्यैः ।

सोऽयं मया ते परिकल्पितश्च

गृहाण दिव्यो मधुपर्कनामा ॥ २२ ॥

यो ददाति महाभागे मयांक्तं विधिपूर्व्वकम् ।

सर्व्वयज्ञफलम्माप्य मम लोकम्पदाने ॥

अन्यश्च ते प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व वसुधरे ।

यो वै प्राणान्प्रमुञ्चेत् मम कर्मपरायणः ।

तस्य चैव ह दातव्यं मन्त्रेण विधिपूर्व्वकम् ॥ २४ ॥

यावत्प्राणान् प्रमुञ्चेत् कृत्वा कर्म सुपुष्कलम् ।

मङ्गलेन तु दातव्यः सर्व्वसंसारमोक्षणः ॥ २५ ॥

दृष्ट्वा तु विद्वलीं ह्येनं मम कर्मपरायणः ।

मधुपर्कं परं गृह्य इमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ २६ ॥

मन्त्रः—योऽसौ भवांस्तिष्ठसि सर्व्वदेहे

नारायणः सर्व्वजगत्प्रधानः ।

गृहाण चैवं सुरलोकनाथ

भक्तोपनीतं मधुपर्कसंज्ञम् ॥ २७ ॥

अनेनेव तु मन्त्रेण दद्याच्च मधुपर्ककम् ।
 नरस्य मृत्युकाले तु दद्यात्संसारमोक्षणम् ॥ २८ ।
 एषायतिर्महाभागे मधुपर्कस्य कोर्त्तिता ।
 एवङ्गच्छिन्न जानाति मधुपर्कं वसुधरे ॥ २९ ।
 एवं हि मधुपर्कस्य देयः सिद्धिमभीप्सुभिः ।
 अर्चित्वा देवदेवेशं सर्वसंसारनाशनम् ॥ ३० ।
 ददाति मधुपर्कं यः स याति परमाङ्गतिम् ।
 अयं पवित्रो विमलः सर्वकासविशोधनः ॥ ३१ ।
 दातव्यताय च दातव्यो यस्य शिष्यो गुरुप्रियः ।
 न मूर्खाय प्रदातव्यमविनोताय कर्हिचित् ॥ ३२ ।
 शृणाति मधुपर्कस्य आख्यानं पापनाशनम् ।
 याति दिव्यां परां सिद्धिं मधुपर्कस्य कारणात् ॥ ३३ ।
 एतत्ते कथितं भद्रे मधुपर्कविभावनम् ।
 सर्वसंसारमोक्षायं यदीप्सेत्सिद्धिमुत्तमाम् ॥ ३४ ।
 राजद्वारे श्मशाने वा भये च व्यसने तथा ।
 ये पठन्ति इमां शान्तिं शीघ्रं कार्यं भविष्यति ॥ ३५ ।
 अपूर्वा लभते पुत्रमभार्य्यश्च प्रियां लभेत् ।
 अपातिलभते भर्ता वदो मय्येत वय्यनात् ॥ ३६ ।
 एतत्ते कथितं भूमे महाशान्तिसुखावहम् ।

सर्वसंसारमोक्षार्थं रहस्यं परमं महत् ॥ ३७ ।

यस्त्वेनेन विधानेन कुर्याच्छान्तिमनुत्तमाम् ।

सर्वमज्ञानं परित्यज्य मम लोकाय गच्छति ॥ ३८ ।

इति वराहपुराणे भगवत्पादं सर्वज्ञानिच्छरत्नं नाम

चिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

लोमहर्षण उवाच ।

व्यासशिष्यं महाप्राज्ञं वेदवेदाङ्गपारगम् ।

हारद्वेगे समासीनं हृतपूर्वार्किकक्रियम् ।

अश्वमेधे तथा वृत्ते राजा वै जनेजयः ।

ब्रह्मवध्याभिभूतस्य दोषां द्वादशवार्धिकीम् ।

प्रायश्चित्तं चरित्वा तु आगतो गजसाह्वयम् ।

उपगम्य महात्मानं जाह्नवीतीरसंश्रयम् ।

ऋषिं परमसम्पन्नं वैशम्पायनमश्रुता ।

कर्ष्मणा प्रेरितस्तेन चित्ताव्याकुललोचनः ।

कुरुणां पश्चिमी राजा पश्चात्तापेन पीडितः ।

व्यासशिष्यमुपाभ्येत्य प्रश्नेन मपृच्छत ॥ १—५

जनमेजय उवाच ।

भगवन्नायते तीव्रं चिन्तयानस्य सुत्रत ।

कर्मपाकफलं यस्मिन्मानुषैरुपभुज्यते ॥ ६ ।

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं कीदृशं तु यमालयम् ।

क्लिम्पमाणश्च किंरूपं कथयित्वा स पश्यति ॥ ७ ।

न गच्छेयद्धृद्यं विप्र प्रेतराज्ञोऽनिवेशनम् ।

धर्मराजस्य धीरस्य सर्व्वलोकानुगासिनः ॥ ८ ।

मृत उवाच

एवं पृष्टो महातेजास्तेन राज्ञा दिर्जातमः ।

उवाच मधुरं वाक्यं राजानं जनमेजयम् ॥ ९ ।

वैशम्पायन उवाच ।

शृणु राजन् । पुरावृत्ताङ्गथां परमशोभनाम् ।

धर्मवृद्धिकरीं नित्यां यशस्यां कीर्त्तिवर्हिनीम् ।

पावनीं सर्व्वपापानां प्रवृत्तीं शुभकारिणीम् ।

इतिहामपुराणानाङ्गथां वै विदुषाम्मियाम् ॥ १०।११ ।

कथिदासीत्पुरा राजवृषिः परमधार्मिकः ।

उद्दाल इति विख्यातः । सर्व्ववेदाङ्गतत्त्ववित् ॥ १२ ।

तस्य पुत्रो महातेजा योगमास्थाय बुद्धिमान् ।

नाचिकेत इति ख्यातः सर्व्ववेदाङ्गतत्त्ववित् ॥ १३ ।

* प्रेतराज्येति मायु । + महाराज पुरावृत्तामिति ग) । ; उद्दालक इति ख्यात

तेन हृष्टेन शमीऽभूत्पुत्रः परमधार्मिकः ।
 गच्छ गीघ्रं यमं पश्य मम क्रोधेन दुर्गते ॥ १४ ।
 तथैत्युक्त्वा महातेजाः पुत्रः परमधार्मिकः ।
 चिन्तयित्वा मुहुर्त्तन्तु योगमास्थाय बुद्धिमान् ।
 जर्णनान्तर्हितां जातः पितरमत्युवाच ह ।
 विनयात्पृष्ठतो वाक्यं भावेन च समन्वितम् ॥ १५ ।
 मा भूदाक्यश्च ते मिथ्या धार्मिकस्य कदाचन ।
 गमिष्यामि पुरं रम्यं धर्मराजस्य धीमतः ।
इह चैव पुनस्तावदागमिष्ये न संशयः ॥ १६ ।

पितावाच ।

एकस्त्वमसि वत्स नान्यो बन्धुर्विधीयते ।
 अधर्मं चानृतञ्चामु अकीर्तिर्वापि पुत्रक ॥ १७ ।
 मिथ्याभिगंसिनं तात यथेष्टं तारयिष्यति ।
 रापेण हि मृषावादी निर्ह्यः कुलपांसनः ॥ १८ ।
 अप्रवृत्तस्त्वमन्वाण्योऽहं मिथ्याप्रयुक्तवान् ।
 त्वां वै धर्मसमाचारमभिधानेन शप्तवान् ॥ १९ ।
 अहं पुत्र न सहादी न चमे धर्मदूषितम् ।
 मम त्वं हि महाभाग नित्यं चित्तानुपालकः ॥ २० ।
 धर्मज्ञश्च यशस्वी च नित्यहान्तोजितेन्द्रियः ।
 शुश्रूषुरनहंवादी यत्तस्तारयितुं मम ॥ २१ ।

यावितस्तु मया पुत्र गन्तुं वै तत्र नार्हसि ॥ २२ ।

यदि वैवस्वतो राजा तत्र प्राप्तं यदृच्छया ।

रोपेण त्वां महातेजा विसृज्य कदाचन ॥ २३ ।

विनश्येयमहं पश्य कुलमेतुविनाशनः ।

धिकृतः सर्वलोकेन पापकर्ता नराधमः ॥ २४ ।

पूतेति नरकस्यास्या दुःखेन नरकं विदुः ।

पुत्रिणां भवेत्पुत्रमिह्यन्ति परत्र च ॥ २५ ।

हुतं दत्तं तपस्तप्तं पितरयापि प्रीयिताः ।

पुत्रस्य हि तत्सर्वं मोघं भवति निययः ॥ २६ ।

शुश्रूषावान्भवेच्छुद्रा वैश्या वा कृषिजीवनः ।

सम्यगोमा तु राजन्या ब्राह्मणो वा स्वकर्मेकतः ।

तपो वा विपलं तप्त्वा दत्त्वा दानमनुत्तमम् ।

अपुत्रो नाप्नुयात्स्वर्गं यथा तात मया श्रुतम् ॥ २७।२८ ।

पुत्रेण लभते जन्म पोत्रेण तु पितामहः ।

पुत्रस्य च प्रपोत्रेण मोदते प्रपितामहः ॥ २९ ।

न हाम्यामीति वक्ष्ये त्वां मम वंशविवर्धनम् ।

याच्यमानः प्रयत्नेन तत्र गन्तुं न चार्हसि ॥ ३० ।

वैशम्पायन उवाच ।

एवं विलपमानन्तं पितरमत्युवाच ह ।

दृष्टपुष्टवपुर्भूत्वा* पुत्रः परमधार्मिकः ॥ ३१ ।

पुन उवाच ।

न विषादस्त्वया कार्थो द्रव्यमे मामिहागतम् ।
 दृष्ट्वा च तमहं देवं सर्व्वलोकनमस्कृतम् ।
 आगच्छामि पुनश्चात्र न मेऽस्ति सत्युतो भयम् ।
 पूजयिष्यति मां तात राजा त्वदनुकम्पया ॥ ३२।३३ ।
 सत्ये तिष्ठ महाभाग सत्यञ्च परिपालय ।
 सत्यं स्वर्गस्य सांपानं पारावारस्य नौरिव ॥ ३४ ।
 सूर्य्यस्तपति सत्येन वातः सत्येन वाति च ।
 अग्निर्दहति सत्येन सत्येन पृथिवी स्थिता ॥ ३५ ।
 उदधिर्ऋषयेष्वैव मर्यादां सत्यपालितः ।
 मन्त्रः प्रयुक्तः सत्येन सर्व्वलोकहितायते ॥ ३६ ।
 सत्येन यज्ञा वर्त्तन्ते मन्त्रपूताः सुपूजिताः ।
 सत्येन वेदा गायन्ति सत्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ ३७ ।
 सत्यं गातिं तथा साम सर्व्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।
 सत्यं स्वर्गश्च धर्मश्च सत्यादन्यत्र विद्यते ॥ ३८ ।
 सत्येन सर्व्वं लभते यथा तात मया श्रुतम् ।
 न हि सत्यमतिक्रम्य विद्यते किं तदुत्तमम् ॥ ३९ ।
 देवदेवेन रुद्रेण वेदगर्भः पुरा किल ।
 सत्यस्थिते तदेवान्यः परित्यक्तो महात्मना ॥ ४० ।

३ न च मे सत्युतोभयमिति (ग) । † कश्चित् मन्त्राः प्रयुक्ता इति बहुवचनान्क. पाठः,

स च हितायते इत्यनेन न सङ्गच्छते, हितायते इति कृते तु बन्दीदीपः स्यात् ।

दीक्षां धारयते ब्रह्मा स तेनैव सुयन्वितः ।
 श्रीर्वेणाम्निस्तथा क्षिप्तः सत्येन बड़वामुखे ॥ ४१ ।
 संवर्त्तेन पुरा तात सर्व्वे लोकाः सदैवताः ।
 देवानामनकम्पार्थं धृता वीर्य्यवता तदा ॥ ४२ ।
 पाताले पालयन् सत्यं बड़ो वैराचनो वसन् ।
 वर्द्धमानो महाशृङ्गैः शतशृङ्गो महागिरिः ।
 स्थितः सत्ये महाविन्ध्यो वर्द्धमानो न वर्द्धते ।
 सर्व्वं चराचरमिदं सत्येन त्रियुते जगत् ॥ ४३ । ४४ ।
हृधर्म्मोऽथ ये दृष्टा वानप्रस्थाश्च शोभिताः ।
 पतीनाञ्च गतिः शुद्धा ये चान्ये व्रतसंस्थिताः ॥ ४५ ।
 अश्वमेधमहस्त्रञ्च सत्यञ्च तुलया धृतम् ।
 अश्वमेधमहस्त्रादि सत्यमेव विशिष्यते ॥ ४६ ।
 सत्येन पाल्यते धर्म्मा धर्म्मा रक्षति रक्षितः ।
 तस्मात्सत्यं कुरुष्वान्य रक्ष आत्मानमात्मना ॥ ४७ ।
 एवमुक्त्वा हृष्टपुष्टः स्वेन देहेन सुव्रत ।
 तपसा प्राप्तयोगम् जितात्मा कृतसंयमः ।
 ऋषिपुत्री महातेजा सत्यवागनमूयकः ।
 प्राप्तश्च परमं स्थानं यत्र राज्ञो यमस्य तु ॥ ४८ । ४९ ।

इति वराहपुराणे प्राणिनिहामि संसारचक्रे ऋषिपुत्रप्रयाणी

नाम त्रिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वैशम्पायन उवाच ।

गतश्च परमं स्थानं यत्र राजा दुरामदः ।

अक्षितस्तु यथान्यायं दृष्ट्वैव तु विसर्जितः ॥ १ ।

ततो हृष्टमना राजन् पुत्रं दृष्ट्वा तपोनिधिः ।

परिष्वज्य च बाहुभ्यां मूर्धन्याघ्राय यत्नतः ।

दिवश्च पृथिवीश्चैव नाटयामास हृष्टवत्

स संहृष्टमनाः प्रीतिस्तानुवाच तपोधनान् ॥ २।३ ।

पश्यन्तु मम पुत्रस्य प्रभावं दिव्यतेजसः ।

यमस्य भवनङ्गत्वा पुनः शीघ्रमिहागतः ॥ ४ ।

पितृस्नेहानुभावेन गुरुशुश्रूषयापि च ।

दैवेन हेतुना चायं जीवन्टुष्टो मया सुतः ॥ ५ ।

लोके मत्सदृशो नास्ति पुमान् भाग्यसमन्वितः ।

एष मृत्युमुखङ्गत्वा मम पुत्र इहागतः ॥ ६ ।

कश्चित्त्वं न हृतो वत्स नैव बर्हा यमालये ।

कश्चित्ते सशिवः पत्न्या गच्छतस्तव पुत्रक ॥ ७ ।

कश्चित्ते व्याधयो घोरा नान्वगच्छन् यमालये ।

किमपूर्वं त्वया दृष्टं कश्चित्तुष्टो महातपाः ॥ ८ ।

कश्चिद्राजा त्वया दृष्टः प्रेतानामधिपो बली ।

परुषेण न कश्चित्त्वां चक्षुषा पश्यतेऽयमः ॥ ९ ।

कश्चिन्न तुष्टी भगवांस्त्वां दृष्ट्वा स्वयमागतम् ।
 कश्चिच्छीघ्रं विसृष्टोऽमि धर्म्मराजेन पुत्रक ॥ १० ।
 कश्चिद्वावारिकास्तत्र न रौद्रास्त्वां यमालये ।
 कश्चिद्राज्ञा विसृष्टं तु न बाधन्तेतरे जनाः ॥ ११ ।
 कश्चित्पत्यास्त्वया लब्ध्वा निगमेमां वा यमालये ।
 अयं मम सुतः प्राप्तः प्रसन्ना मम देवताः ॥ १२ ।
 ऋषयश्च महाभागा द्विजाश्च सुमहाव्रताः ।
 यन्मे वक्तुः पुनः प्राप्ता यमलोकाद्भिरामदात् ॥ १३ ।
 एवमाभाषमाणन्तु श्रुत्वा सर्वे वर्णोक्तमः ।
 त्यक्त्वा व्रतानि सर्वाणि नियमांश्च तथैव च ॥ १४ ।
 जपन्त्यथैव जाप्यानि पृजयन्त्यथ देवताः ।
 उद्भृष्टैवाहवः केचित्तिष्ठन्तोऽन्ये सुदारुणम् ॥ १५ ।
 एकपादेन तिष्ठन्तः पश्यन्तोऽन्ये दिवाकरम् ।
 एवमेव परित्यज्य नियमान् पूर्वसञ्चितान् ॥ १६ ।
 वैश्वानरा महाभागास्तपसा शंसितव्रताः ।
 आगतास्त्वरितं द्रष्टुं नाचिकेतं सुतं तदा ॥ १७ ।
 दिग्वाससश्च ऋषयो दन्तोलूखलिनस्तथा ।
 अश्मकूटाश्च शीनाश्च शीर्णपर्णाश्च भोजनाः ॥ १८ ।

* न बाधन्तेतरे जना इति सार्थविकः पाठः, ततश्चास्याभिरपि स एव रक्षित
 किन्त्वत्र नाबाधन्तेतरे जनाः इतरे जना न बाधन्तु इत्येव समग्रतः पाठः लिपिकर
 प्रमादात्कदाचित् 'ना' इत्यस्याकारः पतितोऽर्थापि तदवस्थानिष्ठतीर्थयाकमनुमानम् ।

धूमपाय तथा चान्ये तप्यमानाश्च पावके ।
 परिवार्य तथा दृष्टा तस्य पुष्पं तपोनिधिम् ॥ १८ ।
 उपविष्टास्तथा चान्ये स्थिताश्चान्ये सुयन्त्रिताः ।
 ते सर्वे तन्नु पृच्छन्ति ऋषयो वेदपारगाः ॥ २० ।
 नाचिकेतकन्तं दृष्ट्वा यमलोकादिहागतम् ।
 भीतास्तत्र स्थिता दृष्ट्वाः केचित्कौतुहलान्विताः ॥ २१ ।
 केचिदिमनस्यैव केचित्संग्रयवादिनः ।
 तमूचुः सहिताः सर्वे अपि पुष्पं तपोधनम् ॥ २२
 ऋषय ऊचुः ।

भो भो सत्यव्रताचार गुरुश्रूयणे रत ।
 नाचिकेत सुत प्राज्ञ स्वधर्मपरिपालक ॥ २३ ।
 ब्रूहि सत्यं त्वया दृष्टं श्रुतञ्च सविशेषकम् ।
 ऋषीणां श्रोतुकामानां पितृष्वैव विशेषतः ॥ २४ ।
 अपि गुह्यञ्च वक्तव्यं पृष्टे सति विशेषतः ।
 सर्वस्यापि भयं तीव्रं यद्वारा प्रतिदृश्यते ॥ २५ ।
 मृतं नैव परं तात दृश्यते कालमायया ।
 स्वकर्म भुज्यते तात प्रयत्नेन च मानवैः ॥ २६ ।
 इहैव कृतं यत्तु तत्परचोपभुज्यते ।
 करोति यदि तत्कर्म शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ २७ ।
 तथाऽत्र दृश्यते काले कालस्यैव तु मायया ।

म्रियते च यथा जन्तुर्यथा गर्भे च तिष्ठति ॥ २८ ।

तस्य पारं न गच्छन्ति ब्रह्मवः पारचिन्तकाः ।

तच्च स्थिते जगत्सर्वं लोभमोहतमोहतम् ॥ २९ ।

चिन्तयेत न चिन्ताऽचः मृगयन्ति च यद्वितम् ।

करोति चिच्चगुप्तः किं किञ्च जल्पत्यसौ पुनः ॥ ३० ।

धर्मराजस्य किं रूपद्वालो वा कोटयो मुने ।

किंरूपा व्याधयस्यैव विपाका वापि कीदृशः ॥ ३१ ।

किञ्च कुर्वन् प्रमथेत् किं वा कर्म समाचरेत् ।

आम्यदं सर्वलोकस्य तत्कर्म दुरतिक्रमम् ॥ ३२ ।

क्रोधवध्यनजं क्रोगदुर्षणं क्रिदनं तथा ।

येन गच्छन्ति विप्रेन्द्र लोके कर्मविदो जनाः ॥ ३३ ।

सितात्मानः कथं यान्ति कथञ्छ्रुति पापकृत् ।

यथा श्रुतं यथा दृष्टं यथा चैवावधारितम् ॥ ३४ ।

प्रणयात्कौट्टदात् स्नेहादन्माभिरभिष्टुष्टितम् ।

वद सर्वं महाभाग याथातथ्येन विस्तरम् ॥ ३५ ।

वैशम्पायन उवाच ।

ऋषिभिस्त्वेवमुक्तस्तु नाचिकेती महामनाः ।

यदुवाच महाराज शृणु तज्जनमेजय ॥ ३६ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे ऋषिसम्भाषणी नाम

चतुर्नवत्यधिकतमोऽध्यायः ।

पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नाचिकेत उवाच ।

कथ्यमानं मया विप्राः शृण्वन्तु तपसि स्थिताः ।

प्रणम्य तस्मै देवाय धर्मराजाय धीमते ॥ १ ।

संसारन्तु यद्याशक्त्याः कथ्यमानं निबोधत ।

अमत्यवादिनां ये च जन्तुस्त्रीबालघातकाः ॥ २ ।

तथैव ब्रह्महणः पापा ये च विश्वासघातकाः ।

ये ये शठाः कृतघ्नाश्च लालुपाः पारदारिकाः ॥ ३ ।

कन्यानां दूषका ये च ये च पापरता नराः ।

वेदानां दूषितारश्च वेदमार्गविहिंसकाः ॥ ४ ।

शूद्राणां याजकाश्चैव हाहाभूता हिजातयः ।

अयान्ययाजकाश्चैव ये ये कुठयुता नराः ॥ ५ ।

सुरापो ब्रह्महा चैव यो हिजा वीरघातकः ।

तथा वार्धुषिका ये च जिह्मप्रेक्षाश्च ये नराः ॥ ६ ।

मातृत्यागी पितृत्यागी यः स्वसाध्वीं परित्यजेत् ॥ ७ ।

गुरुद्वेषी दुराचारो दूताद्याव्यक्तभाषिणः ॥ ८ ।

गृहक्षेत्रहरा ये च सेतुबन्धविनाशकाः ।

अपुत्राद्याप्यदाराश्च शत्रूणां च विवर्जिताः ॥ ९ ।

* यथाशक्तीति साय । । श्रेयसंविद्युता ?) नरा इति साय ; यच्च साध्वी

अग्रीचा निर्हयाः पापा हिंसका व्रतभङ्गकाः ।
 सोमविक्रयिणश्चैव स्त्रीजितः सर्वविक्रयी ॥ ८ ।
 भूम्यामृतवादी च वेदजीवी च यो द्विजः ।
 नक्षत्री च निमिस्त्री च चाण्डालाध्यापकस्तथा ॥ १० ।
 सर्वमैथुनगामी च अगम्यागमने रतः ।
 मायिका रतिकाश्चैव तुलाधाराश्च ये नराः ॥ ११ ।
 सर्वपापसुसङ्गाश्च चिन्तका येऽतिवैरिणः* ।
 स्वाम्यर्थे न हता ये च ये च युष्मदपरासुखाः ॥ १२ ।
 परवित्तापहारी च राजघाती च यो नरः ।
 अशक्तः पापघोषश्च तथा ये ह्यग्निजीविनः ॥ १३ ।
 शूयूपया च मुक्ता ये लिङ्गिनः पापकर्म्मिणः ।
 पात्रगारी चक्रिणश्च नरा ये चाप्यधार्मिकाः ॥ १४ ।
 देवागारांश्च सत्रांश्च तीर्थं विक्रयिणस्तथा ।
 व्रतविद्वेषिणो ये च तथाऽमहादिनो नराः ॥ १५ ।
 मिथ्या च नखरोमाणि धारयन्ति च ये नराः ।
 कूटा वक्रस्वभावाश्च कूटशासनकारिणः ॥ १६ ।
 अन्नानाद्व्रती यश्च यस्याश्रमवहिष्कृतः ।
 विप्रकीर्णप्रतिग्राही सूचकस्तीर्थनाशकः ।
 कलहश्च प्रतर्कश्च निष्ठुरश्च नराधमः ॥ १७ ।
 एते चान्ये च बहवो ह्यनिर्दिष्टाः सहस्रशः ।

स्त्रियश्च पुरुषाद्यैव यच्च गच्छन्ति तच्छृणु ॥ १८ ।

कुर्वन्तीह यथा सर्व्वं तच्च गत्वा यमालये ।

तानि तत्कथयिष्यामि श्रूयतां दिजसत्तमाः ॥ १९ ।

वैशम्पायन उवाच

एवं तस्य वचः श्रुत्वा सर्व्वं एव तपोधनाः ।

पप्रच्छुर्विस्मयाविष्टा नाचिकेतमृषिं तदा ॥ २० ।

ऋषय ऊचुः ।

त्वया सर्व्वं यथा दृष्टं ब्रूहि तच्च विदां वर ।

यथास्वरूपः कालोऽसौ येन सर्व्वं प्रवर्त्तते ॥ २१ ।

इह कर्माणि यः कृत्वा पुरुषो ह्यल्पचेतनः ।

वारयेत् तदा तन्तु ब्रह्मलोकं च स प्रभुः ॥ २२ ।

कल्पान्तं पच्यमानोऽपि दह्यमानोऽपि वा पुनः ।

न नाशो हि शरीरस्य तस्मिन्देहे तपोधनाः ॥ २३ ।

यस्य यस्य हि यत्कर्म्म पच्यमानः पुनः पुनः ।

अवश्यश्चैव गन्तव्यं तस्य पार्श्वं पुनः पुनः ॥ २४ ।

न तु चासाद्विजः शक्तस्तत्र गन्तुं हि कथन ।

न गच्छन्ति च ये तच्च दानेन नियमेन च ॥ २५ ।

वैतरण्याय यद्रूपं किं तोयं च वहत्यसौ ।

दीरघो वा कथं विप्र किं रूपं कूटमात्मलेः ॥ २६ ।

कीदृशा वा हि ते दूताः किंकार्याः किम्पराक्रमाः ।

किञ्च किञ्च तु कुर्वाणाः किञ्च किञ्च समाचरन् ॥ २० ।
 न चेती लभते जन्तुश्चादितं पूर्वतजसा ।
 धृतिं न लभते किञ्चित्तेस्त्रीर्दीपैः सुवासिताः ॥ २८ ।
 दीपं सत्यमजानन्तस्तथा मांहेन मोहिताः ।
 बाहव्यं नावबुध्यन्ते गुणानान्तु गुणोत्तरम् ॥ २९ ।
 हाहाभूताश्च चिन्तातीः सर्वदीपसमन्विताः ।
 परं परमजानन्ती रमन्ते कस्य माययाः ॥ ३० ।
 क्लिश्यन्ते बहवस्तत्र कृत्वा पापमचेतसः ।
 एतत्कथय वत्स त्वं यतः प्रत्यक्षदर्शितान् ॥ ३१ ।

इति वराहपुराणे समारम्भे दक्षतदेवी नाम

पञ्चमव्याधिकशततमोऽध्यायः ।

पञ्चवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वैशम्पायन उवाच

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ऋषीणां भाषितात्मनाम् ।
 उवाच वाक्यं वाक्यघ्नः सर्वं निरवगेषतः ॥ १ ।

नाचिकेत उवाच ।

श्रूयतां द्विजगार्हूलाः कथ्यमानं मया द्विजाः ।
 योजनानां सहस्रान्तु विस्तराद्विगुणायतम् ।
 द्विगुणं परिवेषेण तद्वै प्रेतपतेः पुरम् ॥ २ ।
 भवनैराहतं दिव्यैर्जाम्बूनदमयैः शुभैः ।
 हर्म्यप्रामादसंवाधमहाहाससमन्वितम् ॥ ३ ।
 सौवर्णेनैव महता प्राकारेणाभिवेष्टितम् ।
 कैलासशिखराकारैर्भूतैरुपशोभितम् ॥ ४ ।
 तत्र वै विमला नद्यस्तोयपूर्णाः सुशोभनाः ।
 दीर्घिकाश्च तथा कान्ता नलिन्यश्च मरांसि च ॥ ५ ।
 तडागाश्चैव कूपाश्च वृक्षखण्डाः सुशोभनाः ।
 नरनारीसमाकीर्णा गजवाजिसमाकुलाः ॥ ६ ।
 नानादेशसमुत्थानैर्नानाजातिभिरेव च ।
 सर्व्वबीजैस्तथाकीर्णं तस्य राज्ञः पुरोत्तमम् ॥ ७ ।
 क्वचिद्युषं क्वचिद्वृन्दं ते न बहो यमालये ।
 क्वचिद्वायुहसंघैव क्वचिदुःखेन दुःखितः ॥ ८ ।
 क्वचित्क्रीडन्यथाकर्म क्वचिद्भुञ्जन् क्वचित्स्वपन् ।
 क्वचिन्मृत्युन् क्वचित्तिष्ठन् क्वचिदश्वनसंस्थितः ॥ ९ ।
 एवं शतसहस्राणि तस्य राज्ञः पुरोत्तमे ।
 स्वकर्मभिः प्रदृश्यन्ते स्थूलाः सूक्ष्माश्च जन्तवः ॥ १० ।

मया दृष्टा हिजयेष्ठ तस्य रात्रः पुरीक्षमे ।
 अङ्गानि चैव सीदन्ति मना विह्वलतीव मे ॥ ११ ।
 दिव्यं भावाः स्पृगस्थेन विलस्यानस्य तत्फलम् ।
 तथापि कथयिष्यामि यथा दृष्टं तथा श्रुतम् ॥ १२ ।
 पुष्पादका नाम तत्र नदीनां प्रवरा नदी
 दृश्यते न च दृश्येत नानावृक्षसमाकुला ॥ १३ ।
 सुवर्णकृतसोपाना दिव्यकाञ्चनबालका ।
 प्रमद्रेण च तंयिन गोतलेन सुगन्धिना ॥ १४ ।
 पुष्पफलवनाकीर्णा नानापल्लिसमाकुला ।
 भ्राजते सरितां येष्टा सर्वपापप्रणाशिनी ॥ १५ ।
 तस्यास्तीरे मया दृष्टाः पादपाय सहस्रगः ।
 अमराः क्रीडमानाश्च जलक्रीडां पुनः पुनः ।
 विगलजघना यस्यां गन्धर्वाः सामगा इव ।
 भुजङ्गावन्ताश्चैव किञ्चर्यथ सुगायनाः ॥
 दिव्यभूषणमभोगैः क्रीडन्त्यत्र समागताः ॥ १६।१७ ।
 एवं नारीसहस्राणि तत्र दिव्यानि नित्यशः ।
 क्रीडन्ति मल्लिने तत्र प्रसादेषु शुभेषु च ॥ १८ ।
 तत्रापरे वृक्षखण्डा नित्यपुष्पफलान्विताः ।
 ते च कामप्रदा नित्यं तमहिजसमायुताः ॥ १९ ।
 प्रमदाश्च जले तत्र कामरूपाः सुमेखलाः ।

रमयन्त्यो नरांस्तत्र यथाकामं यथासुखम् ॥ २० ।
 तां नदीहोभयन्यस्ताः क्रीडन्ति सहिताः प्रियैः ।
 गायन्ति सलिले काचिन्मधुरं मधुविह्वलाः ॥ २१ ।
 जलतुर्यनिनादेन भूषणानां स्वनेन च ।
 भाति सा निम्नगा दिव्या दिव्यरत्नैरलङ्किता ॥ २२ ।
 वैवस्वती नाम महानदी सा
 शुभा नदीनां प्रवराऽतिरम्या ।
 प्रयाति मध्ये नगरस्य नित्यं
 मार्तव पुत्र परिपालयन्ती ॥ २३ ।
 तीयानुरूपा च मनोहरा च
 दिव्येन तीयेन सदैव पूर्णा ।
 यस्यास्तु हंसाः पुलिनेषु मत्ताः
 कुन्देन्दुवर्णाः प्रचरन्ति नित्यम् ॥ २४ ।
 रथाङ्गसाहैः प्रवरेद्य पद्मैः
 प्रतप्तजाम्बूनदकर्णिकाभिः ।
 या दृश्यते चैव मनोहररूपा
 सुवर्णसोपानयुता सुकान्ता ॥ २५ ।
 यस्यास्तु तीर्थं विमलं सुगन्धि
 स्नातु प्रसन्नमस्तोपमदिव्यरूपम्* ।

वृक्षाम् यस्या वनखण्डजाताः
 सदा शुभैः पुष्पफलैरुपिताः ॥ २६ ।
 नार्थः सुरूपा मदविह्वलाश्च
 क्रीडन्ति ता यत्र मनोज्ञरूपाः ।
 यस्या जलं क्रीडनताडनाद्यै-
 र्विवर्षतां याति न वै कदाचित् ॥ २७ ।
 या देवतानामपि पूजनीया
 तपोनिधीनाश्च तथा मुनीनाम् ।
 या दृश्यते तोयभरणे कान्ता
 कृतिः कवीनामिव निर्मलार्था ॥ २८ ।
 जलञ्च दत्तम्वहुभिर्नरैश्च
 तस्याः स्वरूपप्रतिमा च निष्ठा ।
 प्रासादपङ्क्तिर्वृक्षनप्रकाशा
 तस्याम् तीरे बहुभक्तिरम्या ॥ २९ ।
 वादिवगीतस्वनतालयुक्ता
 गायन्ति नार्थः सहिताः सदा हि ।
 कन्याकुलानां मृदुभाषितानि
 मनोहराणाञ्च वनेषु तेषु ॥ ३० ।
 कुर्वन्ति संहर्षमिव स्वनन
 मनोज्ञरूपा दिवि देवतानाम् ।
 मृदङ्गनादश्च सुतन्त्रियुक्ते-
 र्गीतध्वनिश्चैव सुवन्त्रियुक्तः ॥ ३१ ।

प्रासादकुक्षेऽपि विहायिमाणा-

न क्षतिमेष चक्षुः ताः० प्रचरन्ति ।

गन्धः सुगन्धोऽगुरुचन्दनानां

वातः शुभोवाति सुशीतमन्दः ।

क्षचित् सुगन्धः प्रचचार भूयः

प्रासादरोधं प्रविरुद्धमार्गः ॥ ३२ ।

क्षिप्त्वाः क्रीडनकावसक्ताः

क्षचित् नारीनङ्गीतमन्दाः ।

तथाऽपरे क्रीडनकाः सकान्ताः

सुवर्णवेदीकृतसानुशोभाः ॥ ३३ ।

विमानभूताः प्रचरन्ति तोये

प्रमत्तनारीनरसङ्कुलाय ।

शक्यो विभागो न हि रम्यताया-

प्रसौ दिनैर्वा बहुभिः प्रवक्तुम् ।

नैषा कथा कथं समाधियुक्ता

शक्या प्रवक्तुं दिवसेरनल्पैः ॥ ३४ ।

इति बगवद्वक्त्रे संसारचक्रे धर्मराजपुरुवर्चनं

नाम पञ्चवचनं कथिततमोऽध्यायः ।

सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

दशयोजनविस्तारं ततो द्विगुणमायतम् ।
प्राकारेण परिचितं प्रासादशतशोभितम् ॥ १ ।
समालिखन्निवाकाशं प्रदीपमिव तेजसा ।
गोपुरस्तत्तमं तत्र प्रासादशतशोभितम् ॥ २ ।
नानायन्त्रैः समाकीर्णं ज्वालामालासमायुतम् ।
देवतानामृषीणाञ्च ये चान्ये श्मशानकारिणः ॥ ३ ।
प्रवेशस्तत्र तेषां हि विहिता धर्मदर्शिनाम् ।
राजतं गोपुरं सर्वं शारदाम्रचयप्रभम् ।
मानुषाणां सुकृतिनां प्रवेशस्तत्र निर्मितः* ॥ ४।५ ।
अग्निप्रश्मसमाकीर्णं सर्वदीपसमन्वितम् ।
आयसङ्कापुरं तत्र दक्षिणं भीमदर्शनम् ।
रौद्रप्रतिभयाकारं सुतमं दुर्निरीक्षणम् ।
प्रवेशो हि ततस्तेन विहिता रविसूनुना ।
पापिष्ठानां नृशंसानां क्रव्यादानां दुरात्मनाम् ।
पापानां चैव सर्वेषां ये चान्ये घातकारकाः ॥ ६।७।८ ।
श्रीदुम्बरमवीचीकमुच्चावचमनोक्तम् ।
गोपुरं पश्चिमं तच्च दुर्निरीक्षं समन्ततः ।

महता वज्रजालेन समालिप्तं भयानकम् ।
 दुष्कृतीनाम्यवेशार्थं यमेन विहितं स्वयम् ॥ ८।१० ।
 तस्मिन्पुरवरे रम्ये रम्या परमशीभना ।
 सर्व्वरत्नमयी दिव्या वैवस्वतनियोजिता ।
 सभा परमसम्पन्ना धार्मिकैः सत्यवादिभिः ।
 जितक्रोधैरनुज्यैश्च वीतरागैस्तपस्विभिः ॥ ११।१२ ।
 सा सभा धर्म्ययुक्तानां सा सभा पापकारिणाम् ।
 सा सभा सर्व्वलोकस्य शुभस्यैवाशुभस्य च ।
 कर्मणा सूचितस्याथ सा सभा धर्मसंहिता ॥ १३ ।
 अनिर्वर्त्यं यथा कर्म शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
 निर्विग्रहा निरालेपा धर्मज्ञा धर्मपाठकाः ॥ १४ ।
 चिन्तयन्ति च कार्याणि सर्व्वलोकहिताय ते ।
 यथादृष्टं यथाशास्त्रं यथाकालनिवेदकाः ॥ १५ ।
 ततः सर्व्वे च तत्सर्व्वं चिन्तयन्ति सुयन्त्रिताः ।
 मनुः प्रजापतिश्चैव पाराशर्य्यो महामुनिः ॥ १६ ।
 अचिरौहालकिश्चैव आपस्तम्बश्च वीर्य्यवान् ।
 बृहस्पतिश्च शुक्रश्च गौतमश्च महातपाः ॥ १७ ।
 शङ्खश्च लिखितश्चैव अङ्गिरा भृगुरेव च ।
 पुलस्त्यः पुलहश्चैव ये चान्ये धर्मपाठकाः ॥ १८ ।

यमेन सहिताः सर्वे चिन्तयन्ति प्रतिक्रियाम् ।
 सर्वे च कामप्रचुरा ये दिव्या ये च मानवाः ॥ १८ ।
 कुण्डलाभ्यां पिनहाभ्यामङ्गदाभ्यां महातपाः ।
 भ्राजते मुकुटस्तस्य ब्रह्मदत्तो महाद्युतिः ॥ २० ।
 तेजसा वचसा चैव दुर्निरीक्षो महाबलः ।
 एकस्यमिव सर्वेषां तेजस्तेजस्विनां तदा ॥ २१ ।
 तस्य पार्श्वे महादिव्या ऋषयो ब्रह्मवादिनः ।
 दीप्यमानाः स्ववपुषा वेदवेदाङ्गपारुगाः ॥ २२ ।
 दियार्थानां विचारज्ञाः सत्यधर्मपुरस्कृताः ।
 कुन्दः शिखाविकल्पज्ञाः सर्वगास्त्विकल्पकाः ॥ २३ ।
 निरुक्तमतिवादाय सामगान्धर्व्वशीभिताः ।
 धातुवादाय विविधा निरुक्ताश्चैव नैगमाः ॥ २४ ।
 तत्र चैव मया दृष्टा ऋषयः पितरस्तथा ।
 भवन् धर्मराजस्य प्रगायन्तः कथाः शुभाः ॥ २५ ।
 तस्य पार्श्वे मया दृष्टः कृष्णवर्णो महाहनुः ।
 उत्तमः प्रकृताकार जङ्घरांमा निराकृतिः ॥ २६ ।
 वामबाहुय दण्डेन प्रवरेण समन्वितः ।
 विकृतास्यो मङ्गादङ्गो नित्यक्रुद्धोभयानकः ॥ २७ ।
 शिखार्थे धर्मराजेन मन्दितः स पुनः पुनः ।
 शृणोति चैव कालोऽसौ नित्ययुक्तः सनातनः ॥ २८ ।
 तथान्ये चापरे तत्र गामनेषु समाहिताः ।
 दृष्टा तत्र मया तात सर्वतज्जोमयी शुभा ॥ २९ ।

यमेन पूज्यमाना सा दिव्यगन्धानुलेपनैः ॥ ३० ।
 संहारः सर्व्वलोकानां गतीनाञ्च महागतिः ।
 अतः परं न कर्त्तव्यं साधनद्वयितं बुधैः ॥ ३१ ।
 विभ्यति असुरास्तत्र ऋषयश्च तपोधनाः ।
 असुराश्च सुराश्चैव योगिनश्च महौजसः ॥ ३२ ।
 नमस्कार्या च पूज्या च मोहनी सर्व्वसाधनीः ।
 तस्याङ्गेभ्यः समुद्गता व्याधयः क्लेशसम्भवाः ॥ ३३ ।
 अपराश्च महाघोराः व्याधयः कालनिर्मिताः ।
 पौरुषेण समायुक्ताः सर्व्वलोकनयायताः ॥ ३४ ।
 प्रकृत्या दुर्विनीतश्च महाक्रोधः सुदारुणः ।
 महासत्त्वो महातेजाः जरामरणवर्जितः ॥ ३५ ।
 मृत्युर्दृष्टो दुराधर्षो दिव्यगन्धानुलेपनः ।
 गायना हसनाद्यैव सर्व्वजीवप्रबोधकाः ॥ ३६ ।
 मृत्युना सहिता नित्यं कालघ्नाः कालसम्भवाः ।
 दिव्याभरणशोभाभिः शोभमानाः सुतेजसः ॥ ३७ ।
 सबालव्यजनच्छत्रैः^१ केचित्तत्र महौजसः ।
 पर्यास्तरणसंछन्नेष्वासनेषु तथा परे ॥ ३८ ।
 पूज्यमाना मया दृष्टाः केचित्तत्र महौजसः ।
 अनेकाश्च ज्वरास्तत्र^२ वेदनाश्च सुदारुणाः ॥ ३९ ।

• इत्येवमनन्तरं लक्ष्यते, परार्द्धेनाश्रयसेत् बहुवचनान्ता युक्ता । † सुवासक्यजन
 भूतिरिति (ग) । १. अथाद्यै च ज्वरास्तविति (ग) ।

नारीनरस्वरूपाय मया दृष्टा अनेकयः ।
 कामक्रोधविचारिण्या नानारूपधराः स्त्रियः ॥ ४० ।
 जीवभक्षकराः शंखरास्त्रीवरीणा भयानकाः ।
 तामां हनहन्तायद्दः सर्वासाञ्च समन्ततः ॥ ४१ ।
 धर्मराजसमीपे तु दारयन्ति धरामिमाम् ।
 कुष्माण्डा यातुधानाश्च राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ४२ ।
 एकपादा द्विपादाश्च त्रिपादा बहुपादकाः ।
 एकबाहुर्द्विबाहुश्च त्रिबाहुर्बहुबाहुकः ॥ ४३ ।
 शङ्खकर्णा महाकर्णा हस्तिकर्णास्तथाऽपरे ।
 केचित्तु तत्र पुरुषाः सर्वशोभाविशोभिताः ॥ ४४ ।
 केयूरैर्मुकुटैश्चान्ये चित्रैरङ्गैस्तथाऽपरे ।
 स्वर्गिणी बहुपादाश्च सर्वभरणभूषिताः ॥ ४५ ।
 सकुठाराः सकुहिलाः सचक्राः शूलपाणयः ।
 सशक्तिमोमराः केचित्सधनुष्का दुरासदाः ॥ ४६ ।
 अमिहस्तास्तथा चान्ये तथा मुद्रपरायणाः ।
 सज्जिता दधिहस्ताश्च गन्धहस्ता ह्यनेकयः ॥ ४७ ।
 विचित्रभजहस्ताश्च वस्त्रहस्तास्तथैव च ।
 धूपान् प्रगृह्णन्ति विविधान्वासांसि शुभदर्शनाः ॥ ४८ ।
 गिरिकाय महाशोभा यानानि विविधानि च ।
 वाजिकुञ्जरयुक्तानि हंसयुक्तानि चापरे ॥ ४९ ।

शरभे ऋषभेद्यापि हस्तिभिर्य सुदर्शनैः ।
 मयूरैः सारसैश्चैव चक्रवाकैश्च वाजिभिः ॥ ५० ।
 एवंरूपा मया दृष्टास्तत्र चान्ये भयानकाः ।
 उज्ज्वला मलिनाश्चैव जीर्णवस्त्रा नवांशुकाः ॥ ५१ ।
 सुमनाभिमना मूका मारकाः शतमारकाः ।
 समार्जारी काचवर्णा कृष्णा चैव कलिस्तथा ॥ ५२ ।
 धर्महस्ता यशहस्ताः कीर्त्तिहस्तास्तथापरैः ।
 एते पुरोगमास्तत्र कृतान्तस्य महात्मनः ॥ ५३ ।
 यद्येतानि यजेद्दिप्रो नास्ति तस्य पराभवः ।
 नमस्कार्यार्थाय पूज्याय आपन्नेन हि नित्यशः ।
 परितुष्य कृता नित्यं विहिताः सार्व्वलौकिकाः ॥ ५४ ।

इति बराहपुराणे संसारचक्रे कृतान्तकालसृष्टिक्रूरवरवर्चमो

नाम अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

वर्त्तमानः सभामध्ये राजा प्रेतपुराधिपः ।
 मामेकसृष्टभं तत्र दर्शनञ्च ददौ यमः ॥ १ ।

याथातथान मे पूजा कार्येण विधिनाऽकरीत् ।

आसनं पाद्यमर्घ्यञ्च वेददृष्टेन कर्मणा ॥ २ ।

अत्रवीच पुनर्हृष्टो आस्यताञ्च वरामने ।

काञ्चने कुशसंस्तुते दिव्यपर्णोपगोभिते ॥ ३ ।

तस्य वक्तुं महारीदं नित्यमेव भयानकम् ।

पश्यतस्तस्य मां विप्रास्ततः सोम्यतरं ब्रूमि ॥ ४ ।

लोहितं तस्य वै नेत्रे जल्पतश्च पुनः पुनः ।

पद्मपत्रनिभे चैव जज्ञाते मम सौहृदात् ॥ ५ ।

।तोऽहं तस्य भावेन भावितश्च पुनः पुनः ॥

प्रहृष्टमानसो जातो विश्वामञ्च परङ्गतः ॥ ६ ।

तस्य प्रीतिकरं सद्यः सर्व्वदीपविनाशनम् ।

कामदञ्च यशोदञ्च देवतेद्यापि पूजितम् ॥ ७ ।

कालवृद्धिकरं स्तोत्रं क्षिप्रं तत्र उदीरयन् ।

येन प्रीतो महातजा यमः परमधार्मिकः ॥ ८ ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

त्वं धाता च विधाता च शक्तिश्चैव हि दृश्यते ।

पितृणां परमो देवश्चतुष्पाद नमोऽस्तु ते ॥ ९ ।

कालञ्च कृतञ्च सत्यवादी दृढव्रतः ।

प्रेतनाथ महाभाग धर्मराज नमोऽस्तु ते ॥ १० ।

कर्म कारयिता चैवः भूतभव्यभवत्प्रभो ।

• एतदहं (ग पुस्तके नास्ति । † तस्य प्रीतिरमो दृष्टः सर्व्वदीपविनाशन इति

(क), (ख), । ‡ कर्ता कारयिता चैवेति (ग) ।

पावकामोहनश्चैव सङ्क्षेपो विस्तरस्तथा ॥ ११ ।
 दण्डपाणिं विरूपाक्षं पाशहस्तं नमोऽस्तु ते ।
 आदित्यमदृशकारं सर्वजीवहरं प्रभो ॥ १२ ।
 कृष्णवर्णं दूराधर्षं तैलरूपं नमोऽस्तु ते ।
 मार्तण्डमदृशं श्रीमन्मार्तण्डसमतेजसः ॥ १३ ।
 हृद्यकथ्यवहस्त्वं हि प्रभविष्णो नमोऽस्तु ते ।
 पापहन्ता व्रती आर्ही नित्ययुक्तो महातपाः ॥ १४ ।
 एकदृग्बहुदृग्भूत्वा कालं मृत्यो नमोऽस्तु ते ।
 कचिद्गण्डी कचिन्मण्डी कचित्कालो दूरामदः ॥ १५ ।
 कचिद्बालः कचिद्बहः कचिद्द्रोढो नमोऽस्तु ते ।
 त्वया विराजितो लोकः ग्रामितो धर्महेतुना ॥ १६ ।
 प्रत्यक्षं दृश्यते देव त्वद्दिना न च सिध्यति ।
 देवानां परमो देवस्तपसां परमन्तपः ॥ १७ ।
 जपानां परमं जाप्यं त्वत्तथान्यो न दृश्यते ।
 ऋषयो वा तथा क्रुद्धा हतबन्धुसुहृज्जनाः ॥ १८ ।
 पतिवतास्तु या नार्यो दुःखितास्तपसि स्थिताः ।
 न त्वं शक्त इह स्थानात्पातनाय कदाचन ॥ १९ ।
 तस्मात्त्वं सर्वदेवेषु एको धर्मभृतां वरः ।
 कृतज्ञः सत्यवादी च सर्वभूतहिते रतः ॥ २० ।

वैशम्पायन उवाच ।

एवं श्रुत्वा स्तवं दिव्यमृषिपुत्रेण भाषितम् ।

परितुष्टस्तदा धर्मो श्रीहालकस्तुतम्प्रति ॥ २१ ।

यम उवाच ।

परितुष्टोऽस्मि भद्रन्ते माधुर्य्येण तवानघ ।

याथातथ्येन वाक्येन ब्रूहि किं करवाणि ते ॥ २२ ।

वरं वरय भद्रन्ते यं वरङ्गाङ्गसेः द्विज ।

शुभं वा श्रेयसा युक्तं जीवितं वाप्यन्नामयम् ॥ २३ ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

नेच्छाम्यहं महाभाग मृत्युं वा जीवितम्प्रभो ।

यदि त्वं वरदो राजन् सर्व्वभूतहिते रतः ॥ २४ ।

द्रष्टुमिच्छाम्यहं देव तव देशं यथातथम् ।

पापानाञ्च शुभानाञ्च या गतिस्त्विह दृश्यते ॥ २५ ।

सर्व्वं दर्शय मे राजन्यदि त्वं वरदो मम ।

चित्रगुप्तञ्च तं राजन् कार्य्यार्थं तव चिन्तकम् ॥ २६ ।

दर्शयस्व महाभाग सर्व्वलोकस्य चिन्तक ।

यथा कर्मविशेषाणां दर्शनार्थं कुरीति सः ॥ २७ ।

एवमुक्त्वा मह्यतेजाः हारस्थं संदिदेश ह ।

चित्रगुप्तमकागन्तु नय विप्रं सुयन्त्रितम् ॥ २८ ।

वक्तव्यञ्च महाबाहुरग्निन्विप्रे यथातथम् ।

प्राप्तकालश्च युक्तश्च तत्सर्वं वक्तुमर्हमि ॥ २८ ।
 ततोऽहं त्वरितो नीतस्तेन दूतेन दर्शितः ।
 प्राप्तश्च परया प्रीत्या चित्रगुप्तनिवेशनम् ॥ २९ ।
 प्रत्युत्थितश्च मां दृष्ट्वा चिन्तयित्वा तु तत्त्वतः ।
 स्वागतं मुनिगार्हूलं यथेष्टं परिगम्यताम् ॥ ३१ ।
 एवं सम्भाष्य मां वीरः स्वान् भृत्यान् सन्दिदेश ह ।
 कृताञ्जलिपुटान् सर्वान् प्रारूपां भयानकान् ॥ ३२ ।

चित्रगुप्त उवाच ।

भो भो शृणुत मे दूता मम चित्तानुवर्त्तकाः ।
 भक्तिमन्तो दुराधर्पा नित्यं व्रतपरायणाः ॥ ३३ ।
 अयं विप्रो मयादिष्टः प्रेतावासं गमिष्यति ।
 अस्य रक्षा च गुप्तिश्च भवद्भिः क्रियतामिति ॥ ३४ ।
 नैव दुःखेन खेदः स्यान्न चोष्णेन च शीततः ।
 बुभुक्षापि दृषा वापि एष आज्ञापयामि वः ॥ ३५ ।
 एवं दत्तवरो विप्रो गुरुचित्तानुचिन्तकः ।
 सर्वभूतदयावांश्च द्रव्यवांश्च स वै हिजः ॥ ३६ ।
 यथाकाममयं पश्येदहर्नराजपुरोत्तमम् ।
 एवमुक्त्वा महातेजा गच्छ गच्छेति चाब्रवीत् ॥ ३७ ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

सन्दिष्टाश्च ततो दूताश्चित्रगुप्तेन धीमता ।
 धावन्तस्त्वरमाणाम् गृह्णन्तो घ्नन्त एव च ॥ ३८ ।
 बन्धयन्ति महाकाया निर्हन्ति महाबलाः ।

पाटयन्ति प्रहारैश्च ताडयन्ति पुनः पुनः ॥ ३८ ।

वेणुयष्टिप्रहारैश्च प्रहरन्ति ततोऽधिकैः ।

भग्ना भिन्ना विभिन्नाश्च तथा भग्नाशिराधराः ॥ ४० ।

रुदन्ति करुणहोरं चातारं नाप्नुवन्ति ते ।

नरकेऽपि तथा पूर्णं अग्राधं तमसावृतं ॥ ४१ ।

केचिच्च तेषु पच्यन्ते दह्यन्ते पावकैश्चनम् ।

तैलपाके तथा केचित्केचित्क्षारेण सर्पिषा ॥ ४२ ।

पतन्ति ते दुरात्मानस्तत्र तत्र च कुर्मभिः ।

यातनाभिर्दह्यमाना घोराभिश्च ततस्ततः ॥ ४३ ।

केचिद्यन्त्रमपारोप्य सम्पीड्यन्ते तिला इव ।

तेषां सम्पीड्यमानानां शोणितं स्रवते बहु ॥ ४४ ।

ततो वैतरणी घोरा सम्भूता निम्नगा तथा ।

सफेनसलिलावर्त्ता दुस्तरा पापकर्म्मिणाम् ॥ ४५ ।

अथान्ये शूल आरोप्य दूताः पादेषु गृह्यन्ते ।

वैतरण्यां सुघोरायाम्बुक्षिपन्ति सहस्रशः ॥ ४६ ।

नानुणो रुधिरं तत्र फेनमालाममाकलाः ।

दग्गन्ति सर्पास्तांस्तत्र प्राणिनस्तु सहस्रशः ॥ ४७ ।

अनुत्तार्य तदा तस्या उच्छ्रिता विकृतावगाः ।

आवर्त्तादूर्ध्वं यथैव उत्तिष्ठन्ति सहस्रशः ॥ ४८ ।

तत्र शुष्यन्ति ते पापाः सर्व्वदीपसमन्विताः ।

मज्जन्तश्च यमन्तश्च चातारं नाप्नुवन्ति ते ॥ ४९ ।

अथान्ये बहुवस्तत्र बहुभियापि दूतकैः ।

कूटगात्रलिमारोप्य लोहकण्टकसंघताम् ॥ ५० ।
 असिगतिप्रहारेण ताडयन्ति पुनः पुनः ।
 तत्र शाखासु घोरान् मया दृष्टाः सहस्रगः ॥ ५१ ।
 कुष्माण्डा यातुधानाश्च लम्बमाना भयानकाः ।
 प्रतिक्रम्य च ते स्कन्धास्तीक्ष्णकण्टकमण्डलाः ॥ ५२ ।
 वेदनार्त्तास्तु वेगेन शीघ्रं शाखान्पारुहन् ।
 तत्र ते निहता घोरा राक्षसाः पिग्दितायनाः ॥ ५३ ।
 आरुढगात्राणि घ्नन्ति निःशङ्कं तमसावृतम् ।
 संक्रामय सुखादन्ति गालायाद्विविद्गृहम् ॥ ५४ ।
 यथा च कुक्कुटं खादेत्कश्चिन्म्लेच्छो निराकृतिः ।
 तथा कटकटाशब्दस्तस्मिन्वृत्ते मया श्रुतः ॥ ५५ ।
 पक्षमात्रफलं यद्वनरः खादेद्यथा वने ।
 एवं ते सुखतः कृत्वा महावक्त्रा दुरासदाः ॥ ५६ ।
 चूषयित्वा तु तान् सर्वांस्ते च तस्मिन्नगोत्तमे ।
 विमृजन्ति क्षितिं यावदस्थिभूताक्षरांस्तथा ॥ ५७ ।
 ततो जवेन संयुक्ता वनस्याचूषिताः पुनः ।
 आविष्टानि च कर्माणि पुनः शीघ्रमकामयन् ॥ ५८ ।
 अधस्तात् पुनस्तत्र पश्यन्तः पापकर्म्मिणः ।
 बहुसंख्येषु पापेषु दारुणेषु सदुःखिताः ॥ ५९ ।
 विधानं पाहि चैवेति वदन्तः परुषं वचनम् ॥

यमदूता निरामर्षाः सूदयन्ति पुनः पुनः ॥ ६० ।

पापानवर्षैः कंचित् पांशवर्षेण विद्रुताः ।

प्रविशन्ति नगच्छायां ततस्ते प्रज्ज्वलन्ति तु ॥ ६१ ।

द्रवन्ति च पुनस्तत्र दूतैसापि दृढं हताः ।

भुवनेषु च घोरेषु पच्यन्ते ते दृढाग्निना ॥ ६२ ।

वारिपूर्णं ततः कुम्भं शीतलञ्च जलं पुनः ।

दीयतां दीयताञ्चेति ब्रूवते नः प्रसीदथ ॥ ६३ ।

ततः पानीयरूपेण जलं तमन्तु दीयुते ।

तन दग्धाश्च आर्त्ताश्च कोशस्तथ परस्परम् ॥ ६४ ।

आलिङ्गालिङ्ग्य दुःखात्ताः कंचित्तत्र पतन्ति वै ।

तथान्ये क्षुधितास्तत्र हाहाभूतमचेतसः ॥ ६५ ।

अवानाश्च सुमिष्टानां भक्ष्याणाञ्च विशेषतः ।

पश्यन्ति राशिं तत्रस्थां सुगन्धां पर्वतोपमाम् ॥ ६६ ।

दधिक्षीररसाद्यैव क्लृप्तरान्पायसं तथा ।

मधुमाधवपूर्णानि सुरामैरेयकस्य च ॥ ६७ ।

माध्वीकस्य च पानस्य सीधोर्जातिरसस्य च ।

पानानि चैव दिव्यानि शीतलानि सुगन्धि च ॥ ६८ ।

गौरसस्य च दानानि भाजनानि च नित्यशः ।

तपोऽर्जितानि दिव्यानि तिष्ठन्ति सुकृतात्मनान् ॥ ६९ ।

माध्यानि धूपङ्गन्धाश्च नानारससमायुताः ।

मनोहराश्च कान्ताश्च भूमिस्थाश्च सहस्रशः ॥ ७० ।

भोजनेषु च सर्वेषु स्त्रियः कान्ता मनोहराः ।

गृहीतकुशमणिकाः सर्वाभरणभूषिताः ॥ ७१ ।
 फलानि कुण्डहस्ताश्च पात्रहस्तास्तथापराः ।
 सुमनःपाद्यहस्ताश्च अदीनाः परमाङ्गनाः ॥ ७२ ।
 अन्नदानरताश्चैव भोजयन्ति सहस्रयः ।
 नूपुरोज्ज्वलपादाश्च तिष्ठन्ति च मनोहराः ॥ ७३ ।
 उपस्थाप्य महायोग्यमन्नं काले च योषितः ।
 ब्रुवन्ति सर्वास्ताश्चैव तस्यां तस्य च दक्षिणाः ॥ ७४ ।
 निघ्नन्त्यश्च हसन्त्यश्च दत्ता निष्ठुरवादिनः ।
 भो भो कृतघ्ना लुब्धाश्च परदारभिमर्षकाः ॥ ७५ ।
 पापाशयाⁿ निष्कृतिकाः सर्वदानविवर्जिताः ।
 परापवादनिरताः पापैर्बद्धकथानकाः ॥ ७६ ।
 निर्लज्जा गृहका देया याचितुं मनसा हि ताः ।
 सुलभानि न दत्तानि विभवे सति लौकिके ॥ ७७ ।
 पानीयमथ काष्ठानि यद्यन्नं सुखमागतम् ।
 तेन वध्या भवन्ती वै यातनाभिरनेकशः ॥ ७८ ।
 कर्मणाश्च चयो जातः संसारे यदि पश्यथा[†] ।
 विमुक्ता इहलोकात्तु जनिष्यथः[‡] सुदुर्गताः ॥ ७९ ।
 कुलेषु सुदरिद्रेषु सञ्जाताः पापकर्म्मिणः ।
 पापैरनुगता घोरेर्मानुषं लोकमाश्रिताः ॥ ८० ।
 वृत्तस्था भुञ्जते होमांश्चातुर्वर्ष्णान्विशेषतः ।

ⁿ पापाः ऋता र्जित (न) । [†] यदि पश्यन्ते इति साधु । [‡] परलोपदमार्गम् ।

ततः सत्यरताः शान्ता दयावन्तः सुधान्मिकाः ॥ ८१ ।

इह विश्राम्य ते धीराः किञ्चित्कालं सहानुगाः ।

गच्छन्ति परमं स्थानं पृथिव्यां वा महत्कुले ॥ ८२ ।

बहुसुन्दरनारीके समृद्धे सुसमाहितः* ।

अजायन्त तथा चान्ताः प्राप्स्यन्ति परमाङ्गतिम् ॥ ८३

इति वराहपुराणे भगवत्कह्लं समावचक्यातनानां स्वरूपवर्णनी

नाम अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नवनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

तस्मिन् क्षितितलं सर्व्वमायमैः कण्टकेयितम् ।

प्रभवन्ति पुनः केचिद्विषमं तमसाश्रितम् ॥ १ ।

अथान्ये क्षिप्रपादाम् क्षिप्रपाणिशिरंधराः ।

पापाचारास्तथा देशादुपसर्पत मा चिरम् ॥ २ ।

ये तु धर्मरता दान्ता वपुष्मन्तो यथा गृहे ।

परिपान्ति क्षितिं सर्व्वे पात्यन्ते पापकारिणः ॥ ३ ।

याचमानाः स्त्रिता नित्यं सुग्रीतेस्तायभोजनैः ।

स्त्रियः श्रीरूपसहागाः सुकुमाराः सुभोजनाः ॥ ४ ।

कृत्वा पूजां परां तत्र प्रतीक्षन्ते परं जनम् ।
 अग्नितप्ते सुधोरे च निक्षिप्यन्ते शिलातले ॥ ५ ।
 आर्त्ताङ्के च प्रदर्शयन्ते* वृक्षाश्च भुवनानि च ।
 आयान्ति दृष्टमानेषु पृष्ठपादोदरेषु च ॥ ६ ।
 तत्र गत्वा तु ते दूताः प्रविशन्ति सुदारुणाः ।
 क्रिष्यन्ति बहवस्तत्र चातारं नाप्नुवन्ति ते ॥ ७ ।
 अथान्ये तु श्वभिर्घोरैरापादतलमस्तकम् ।
 भक्ष्यमाणा रुदन्त्यश्च क्रोग्यन्त्यश्च पुनः पुनः ॥ ८ ।
 अथान्ये तु महारुपा महादंष्ट्रा भयानकाः ।
 सूचीमुखकृताः पापाः क्षुधितास्तृषितास्तथा ॥ ९ ।
 अन्नानि दीयमानानि भक्ष्याणि विविधानि च ।
 भोज्यानि लेह्यचोष्याणि यैर्निषिद्धं दुरात्मभिः ॥ १० ।
 असौ सारमयी* नारी वज्रितसा सुदारुणाः ॥
 आलिङ्गति नरं तत्र धावन्तं चानुधावति ॥ ११ ।
 धावन्तं चानुधावन्तो हृदं वचनमब्रवीत् ।
 अहं ते भगिनी पाप अहं भार्या सुतस्य ते ।
 मातृष्वसा ते दुर्बुद्धे मातुलानी पितृष्वसा ॥ १२ ।
 गुरुभार्या मित्रभार्या भ्रातृभार्या नृपस्य च ।
 त्र्योत्रियाणां द्विजातीनां जायाम्नु धर्षितास्त्वया§ ॥ १३ ॥

* प्रदृश्यन्ते इति (ग) । । असौ सारमयीति सार्धचक्रः पाठः, अयःसारमयीति
 न सम्यक् । । वज्रितमिति (क), खः । § त्र्योत्रियाणां द्विजानाम्नु जायाम्ना धर्षिता-
 स्त्वयिति (ग) । •

मोक्षसे न हि पापास्त्वं रसातलगतो यथा ।
 किम्प्रधावसि निर्लज्ज व्यसनेष्टोपपादितः ॥ १४ ।
 वधिव्येऽहं ध्रुवं पाप यथा कर्म त्वया कृतम् ।
 एवं वै बोधयन्तोह यावयन्ति पुनः पुनः ॥ १५ ।
 अभिद्रवन्ति तं पापं घोररूपा भयानकाः ।
 ज्ञानिनाञ्च सहस्रेषु जातं जातं तथा स्त्रियः ॥ १६ ।
 अनुपीड्य दुरात्मानं धर्षयन्ति सुदारुणम् ।
 हृषली बहुलैर्दुःखैः किं क्रन्दसि पुनः पुनः ॥ १७ ।
 किं क्रन्दसि सुदुर्बुद्धे परिष्वक्तः स्वयं मया ।
 दग्धा त्वं मया पाप नोयमानः पुनः पुनः ॥ १८ ।
 अञ्जलिं वापि कुर्वाणो याचमानो न लज्जसे ।
 न मोक्ष्यसे मया पाप कुतो गच्छसि मूढ वै ॥ १९ ।
 यत्र यत्र प्रयासि त्वमिति गत्वा यमालये ।
 तत्र तत्रैव पाप त्वां न त्यज्यैः पारदारिकम् ॥ २० ।
 लाहयष्टिप्रहारेण ताडयन्ति पुनः पुनः ।
 गोपाला इव दण्डेन कालयन्तो मुहुर्मुहुः ॥ २१ ।
 व्याघ्रसिंहशृगालैश्च तथा गर्दभराक्षसैः ।
 भक्ष्यन्ते श्वापदैरन्यैः श्वभिः काकैस्तथाऽपरेऽपि ॥ २२ ।
 अमितालवनं तत्र धूमज्वालासमाकुलम् ।
 दावाग्निसदृशाकारं प्रदीपं सर्वतोऽर्षिषा ॥ २३ ।

तत्र क्षिप्त्वा ततः पापं यमदूतैः सुदारुणैः ।
 दह्यमानाः सुतप्तांश्च संश्रयन्ते द्रुमान् पुनः ॥ २४ ।
 असिपत्रैस्ततो वृक्षान्छिन्दन्ति बहुर्गो नरान् ।
 तत्र क्षिप्त्वा, दग्धाश्च हन्यमानाश्च सर्व्वयः ॥ २५ ।
 विष्टृष्टा विकृताश्चैव दह्यमाना नदन्ति ते ।
 असितालवनहारि ये तिष्ठन्ति महारथाः ॥ २६ ।
 पापकर्मसमायुक्तांस्तर्ज्जयन्ति सुदारुणाः ।
 भो भो पापसमाचारा धर्ममेतुविनाशकाः ॥ २७ ।
 अतो निमित्तं पापिष्ठा यातनाभिः सहस्रयः ।
 अनुभूयेह तत्सर्व्वं मानुष्यं यदि यास्यथ ॥ २८ ।
 कुलेषु सुदरिद्राणां गर्भवासेन पीडिताः ।
 भोगैश्च पीडिताः नित्यं उत्पत्स्यथ सुदुर्गताः ॥ २९ ।
 अग्निज्वालानिभास्तत्र अग्निसर्गा महारवाः ।
 पक्षिणश्चायसैस्तुण्डैर्व्याघ्राश्चैव सुदारुणाः ॥ ३० ।
 तत्र घोरा बहुविधाः क्रव्यादाः श्वाद्यस्तथा ।
 खादन्ति रुषितास्तत्र बहवो हिंसका नरान् ॥ ३१ ।
 ऋक्षहीपिसमाकीर्णं बहुकोटिपिपीलके ।
 असितालवने विप्रा बहुदुःखसमाकुले ॥ ३२ ।
 तत्र क्षिप्त्वा मया दृष्टा यमदूतैर्महाबलैः ।
 असिपत्रसुभम्नाङ्गाः शूललम्बास्तथाऽपरे ॥ ३३ ।

तथाऽपरी महादेशी नानारूपो भयानकः ।
 पुष्करिण्यश्च वाप्यश्च ऊदा नद्यस्तथैव च ॥ ३४ ।
 तडागानि च कूपाश्च रुधिरस्य सहस्रशः ।
 पूतिमांसकमीणाश्च अनेध्यस्य तथैव च ॥ ३५ ।
 अन्यानि च मया तत्र दृष्टानि मुनिसत्तमाः ।
 तत्र क्लिश्यन्ति ते पापास्तस्मिन्मध्ये सहस्रशः ॥ ३६ ।
 जिघ्रन्त्यश्च तथा गन्धं मज्जन्त्यश्च सहस्रशः ।
 अस्थिपापाणवर्षाश्च रुधिरस्य बलाहकाः ॥ ३७ ।
 अश्रमवर्षश्च ते घोराः पातयन्ति सहस्रशः ।
 धावतां प्रवताश्चैव हा हताऽस्मीति भाषिणाम् ॥ ३८ ।
 प्राहतानां पुनः शब्दो बध्यताश्च सुदारुणः ।
 क्रन्दताङ्गकर्णान्मित्रं दिशोऽपूर्यन्त सर्वशः ॥ ३९ ।
 क्वचिद्दुः क्वचिद्दुः क्वचिद्दुः सुदारुणैः ।
 क्वचित्सूलेस्तथावद उद्दह्य क्वचित्तथा ॥ ४० ।
 हाहा भयानकोन्मियः शब्दोऽन्यत दारुणः ।
 अपश्यन्मुनरन्यत्र यत्स्मृत्वा चाद्विजन्नरः ॥ ४१ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे यातनास्वरूपवर्णनो नाम

नवमबन्ध्याधिकशततमोऽध्यायः ।

द्विद्यततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

तप्तश्चैव महातप्तं महारौरवरौरवी ।

सप्ततालद्य नरकी नरकः कालसूत्रकः ॥ १ ।

अन्धकारद्य नरकी अन्धकारपरस्तथा ।

अष्टात्रैतं तु नरकाः पच्यन्ते यत्र पापिनः ॥ २ ।

प्रथमे प्रथमं विद्याद्वितीये द्विगुणं तथा ।

तृतीये त्रिगुणं विद्याच्चतुर्थे तु चतुर्गुणम् ॥ ३ ।

पञ्चमे तु गुणाः पञ्च षष्ठे षड्गुणमुच्यते ।

सप्तमे तु गुणाः सप्त अष्टमेऽष्टविधा गुणाः ॥ ४ ।

अहोरात्रेण चाध्वानं प्रेता गच्छन्ति तत्पुरम् ।

दुःखितानां ततो दुःखं दुःखाद्दुःखतरं ततः ॥ ५ ।

दुःखमेवात्र हि सुखं दुःखैर्दुःखं विवध्यते* ।

उपायस्तत्र नैवास्ति येन स्वल्पं सुखम्ववेत् ॥ ६ ।

मुच्यते च मृतस्तत्र मारकास्तत्र दुर्लभाः ।

शब्दे स्पर्शे तथा रूपे रसे गन्धे तु पञ्चमे ॥ ७ ।

न सुखं तत्र तस्यास्ति किञ्चिदेवात्र विद्यते ।

शारीरैर्मानसैश्चैव दुःखैर्दुःखान्तगामिभिः ॥ ८ ।

आयसैः कण्टकैस्तीक्ष्णैस्तप्तैस्तमावृता मही ।

अन्तरीक्षं खगानीकैरग्निजिह्वैः समावृतम् ॥ ८ ।

अतीव च बुभुक्षा च पिपासा चाप्यतीव हि ।

उष्णमत्युष्णमेवात्र शीतलञ्चातिशीतलम् ॥ ९ ।

पातुकामश्च पानीयं राक्षसैर्नीयते सरः* ।

हंससारससङ्कोर्णं पद्मात्पलविभूषितम् ॥ १० ।

पातुकामश्च पानीयं सहसा तत्र धावति ।

सलिलं प्रवृत्तं चैव तत्र तप्ततरं तथा ॥ ११ ।

ततः पक्वानि मांसानि राक्षसैः परिणीयते ।

चारोदकेऽपि च तथा क्षिप्यतेऽत्र महाङ्गदे† ॥ १२ ।

तत्र चैव ङ्गदे नैका मत्स्याः खादन्ति सर्व्वगः ।

ततः कालावमाने तु कथञ्चित्प्रपलायिनः ॥ १३ ।

किञ्चिदन्तरमागम्य वेदनार्थाः पतन्ति हि ।

यातनार्थं पुनस्तत्र मांसञ्चैवोपजायते ॥ १४ ।

शिरस्थेवोपविटस्य प्रस्थितस्य प्रधावतः ।

तस्यान्तायामवस्थायां दुःखमभवति दारुणम् ॥ १५ ।

करीषगर्त्तस्तत्रैव कुम्भीपाकः सुदारुणः ।

पद्मपत्राकृतस्तस्य पेशी तत्र शरीरज ॥ १६ ।

पाटयन्ति‡ सुमार्गेण राक्षसाः करपत्रिकाः ।

निपीड्य दृग्नैरोषं भीमनादाः सुरोषिताः ॥ १७ ।

असिपत्रवनञ्चात्र गृह्णाटकवनं तथा ।

तत्र मृगाटकाद्यैव तप्तबालुकमित्रिताः ॥ १८ ।
 दह्यते क्षिद्यते चैव विध्यते भिद्यते तथा ।
 पाय्यते पीयते चैव लप्यते च विग्रस्यते ॥ २० ।
 श्यामाय शबलायैव श्वानस्तेऽत्र दुरासदाः ।
 खादन्ति च सुमरन्त्याः सर्पवृश्चिकमन्त्रिभैः ॥ २१ ।
 कण्टकैः प्रतिकूलैश्च तत्रान्या कूटयात्मजलिः ।
 कर्षन्ति तत्र वै वै नं यावदस्यावशेषितः ॥ २२ ।
 यद्दुःखं तस्य दुर्बुद्धेः प्रतिकूलञ्च तस्य यत् ।
 तत्तदात्पद्यते शीघ्रं यातनार्थाय यत्नतः ॥ २३ ।
 शीतकामस्य वै चोष्णमुष्णकामस्य शीतलम् ।
 सुखकामस्य वै दुःखं सुखं नैवाऽत्र विद्यते ॥ २४ ।
 हिवाय शतधाप्येवं ह्यनिशन्तैः सहस्रशः ।
 क्षिप्वाङ्गाः सर्वगात्रेषु सर्वमेव स विन्दति ॥ २५ ।
 सलिलञ्च नदीहोरां व्यालाकीर्णां भयानकाम् ।
 तां चैवोत्तार्यतेऽप्रेता यां दृष्ट्वैव भयं भवेत् ॥ २६ ।
 करभबालुका नाम शतयोजनमायता ।
 अग्निज्वालासमा घोरा यथा येन स गच्छति ॥ २७ ।
 ततो वैतरणी नाम चारोदा तु महानदी ।
 योजनानि तु पञ्चाशदधस्तात्पञ्चयोजनम् ॥ २८ ।
 अगाधपट्टा वै तत्र चर्ममांसास्त्रिभेदना ।
 तत्र कर्कटका घोरा वज्रदंष्ट्रा विग्रन्ति ताम् ॥ २९ ।

उल्काय धनुर्मात्रा वज्रजिह्वास्थिभेदनाः ।
 महाभिषा महाक्रोधा दुर्विषह्याः सुदारुणाः ॥ ३० ।
 समुत्तीर्य तु कच्छेण तस्माद्योजनकर्ममात् ।
 वसत्यत्र धरे केचिन्मूल्यागारे निराश्रये ॥ ३१ ।
 यत्र वै मूपिकगणा भक्षयन्ति ह्यनेकगः ।
 मूपिकैर्जग्धगात्रम् अस्थिमात्रावगणितः ॥ ३२ ।
 प्रभाते वायुना स्पृष्टः पुनर्मीसं स विन्दति ।
 शून्यागारप्रवेष्टात्तु गच्छती नातिकूलतः ॥ ३३ ।
 सहकारवनं नाम रोद्रा । यत्र च पत्तिणः ।
 निस्त्वगस्थिम् क्रियते निर्मीसयेव मानवः ॥ ३४ ।
 निःशिराजालकथैव निरन्त्रियवणस्तथा ।
 वटवृक्षो नातिदूरे दक्षिणे तु त्रियोजनम् ॥ ३५ ।
 सस्याम्न इव चाभाति प्रदीप्तो नित्यमेव तु ।
 दग्योजनविस्तीर्णा अधः शतसमायता ॥ ३६ ।
 यमचुकीति विख्याता गम्भीरा सा त्रियोजनम् ।
 नित्यं प्रज्वलिता सा तु नित्यं धूमाश्रकारिता ॥ ३७ ।
 तत्र प्रेतसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
 प्रक्षिप्यन्ते त्वहोरात्रं राजसैर्यमकिङ्करैः ॥ ३८ ।
 मासमेकं वसत्यन्ये तस्यां चुक्यां परिभ्रमन् ।
 ततः शकुनिका नाम वसामेदोवहा नदी ॥ ३९ ।

* (ख) पुलके एतद्वर्णं परवर्त्तिनः षट् पादाश्च न सन्ति । । चमरा यत्र ।
 इति ग ।

चुकीकुर्वा तु विग्रान्ता वेगिनी वहते तु सा ।
 तां समुत्तीर्य कच्छेण यातनाः समकाः पुनः ॥ ४० ॥
 एकैकं दुस्तरहोरं यथापूर्वं यथाकमात् ।
 अगुभुक्ते स कच्छेण दुष्कृती तीव्रवेदनाः ॥ ४१ ॥
 दग्धं तत्र लताः शूनाः कुम्भीपाकास्त्रयोदश ।
 याति पापमहोरात्रं तस्मिन्नियमितेन तु ॥ ४२ ॥
 रात्रमेनिरनुक्रोशेर्दुर्निरीक्षेस्ततस्ततः ।
 अङ्गारेषु विधूमेषु शूलपातसु पच्यते ॥ ४३ ॥
 शुष्कोदपाने धूमे च अधःशीर्षोऽवलम्बते ।
 ज्वालयते तीक्ष्णतैले तु कटाक्षां स तु पच्यते ॥ ४४ ॥
 करीषगर्तं स पुनः पच्यते मेदवज्जिना ।
 एकैकस्मिन्दगाहञ्च शूलादिषु स पच्यते ॥ ४५ ॥
 यातनाः समकास्तस्य निष्क्रान्तस्य त्रियोजने ।
 यतो यमनदी नाम तप्तचपुजलोष्मिणी ॥ ४६ ॥
 समुत्तीर्य तु कच्छेण दह्यमानस्त्वचेतनः ।
 ततो मुहूर्तं विग्रान्तः किञ्चिदन्तरमागतः ॥ ४७ ॥
 दीर्घिकां मोक्षते कान्तां शीतोदां शीतकाननाम् ।
 सर्वकामान्स लभते भगिनी सा यमस्य तु ॥ ४८ ॥
 भक्ष्यभ्राज्यञ्च सर्वैस्तु पापिभिस्तत्र लभ्यते ।
 स सर्वं विस्मरत्यत्र चिरात्रमुपितोऽपि च ॥ ४९ ॥
 ततो शूलग्रही नाम पर्यतः शतयोजनः ।
 निराश्रयः स सत्वानामेकपाषाण एव च ॥ ५० ॥

तत्र वर्धति पर्जन्यस्तत्र तप्तजलं सदा ।

तत्र कृच्छ्रेण तरति अहीराक्षेण मानवः ॥ ५१ ।

शृङ्गारकवनं नाम तत्र पश्यन्ति ग्राहलम् ।

नीलमक्षिकदंशैश्च सुव्याप्तं तदनं महत् ॥ ५२ ।

यैस्तु स्पृष्टश्च दृष्टश्च क्षमिरूपश्च जायते ।

प्रेतो वर्धति मांसासृगस्मात्कच्छास्तु निर्गतः ॥ ५३ ।

ततोऽन्यलभते चैव यातनार्थम्यत्नतः ।

ततः पश्यति पुत्रान् महद्दुःखं सुद्वारुणम् ॥ ५४ ।

मातरं पितरश्चैव पुत्रान्दारांस्तथा प्रियान् ।

पुरस्तादभ्यमानं स क्रन्दमानमचेतनम् ॥ ५५ ।

हा पुत्र बाहि बाहोति क्रन्दमानस्ततस्ततः ।

लगुहैर्महरेदण्डेजान्भिर्वैष्णुभिस्तथा ॥ ५६ ।

मृष्टिभिश्च कशाभिश्च व्यालैरङ्गतेरपि ।

तद्वदा तादृशं दुःखं ततो मोक्षं स गच्छति ॥ ५७ ।

एवमेवात्मकस्याणि पर्यायेण पुनः पुनः ।

प्राप्नुवन्नाह तेऽथैव नरा द्यूतकारिणः ॥ ५८ ।

पातकानि च चत्वारि समाचारेण पञ्चमम् ।

कृत्वा तानि नरा यान्ति तं देवं पापकारिणः ॥ ५९ ।

तमादिपु च सर्वेषु गुणान्तरपथहतः ।

यदा भवति स प्रेतस्तदा व्यावर्तां व्रजेत् ॥ ६० ।

तदा वा स्यादरे तेषु जातस्य हि भवेन्नरः ।
 क्रमशः स भवेत्येतस्तदा पशुगणेष्वपि ॥ ६१ ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि षष्टिवर्षशतानि च ।
 गतः स वसति प्रेतो नरके तु पुनः पुनः ॥ ६२ ।
 ततो निवृत्तकर्मो तु खेदजः सन्भवेत्पुनः ।
 खेदजानां ततो नित्यं सर्वसंसारचक्रमात् ॥ ६३ ।
 ततश्च पक्षिणां योनिं सर्वां संसरते पुनः ।
 गायोनी तु ततो गत्वा पुनर्मानुषतां व्रजेत् ॥ ६४ ।
 मानुषे शूद्रतां याति लब्ध्वा यदि तु तुष्यति ।
 ततो विग्रत्वङ्मयेत कर्मणाऽनेन वेष्टितः ॥ ६५ ।
 वैश्यात्क्षत्रियतां याति तस्माच्च ब्राह्मणा भवेत् ।
 ब्राह्मणत्वमपि प्राप्तः पापकर्मा दुरात्मवान् ॥ ६६ ।
 दुःशिक्षितेन मनसा आत्मद्रुहो भवेत्तदा ।
 शरीरं मानसहोत्रं व्यसनैरुपपादितम् ॥ ६७ ।
 उपयुक्तो नरो जातः पूर्वकर्मभिरन्वितः ।
 ज्ञेयश्च ब्रह्महा कुठो काकाचः काकतातुकः ॥ ६८ ।
 सुरापः श्मावदन्तश्च प्रतिगन्धश्च पापकृत् ।
 राजहा पित्रहा चैव सुरापश्चापि यो भवेत् ॥ ६९ ।
 सुवर्णहर्ता च नरो ब्रह्मघ्नेन समो हि सः ।
 कश्चिच्च विकृपाणां नराणां पापकर्म्मिणाम् ॥ ७० ।

यावताः कर्मभिस्तैस्तैषु निर्याणवेक्षसु ।
 क्षिप्रमिदमिदं स्थानं बधिरेष समन्ततः ॥ ७१ ।
 व्याप्तं महीतलं सर्वमापगात्रापि निर्गताः
 अजस्रं क्षिप्रमानानां कन्दताञ्च सुदारुणम् ॥ ७२
 समुत्तस्थौ महानादौ हाहाकारममाकुलः ।
 बध्नतां विविधैर्बन्धैर्घातयन्त्यस्य दारुणम् ॥ ७३ ।
 लोहयटिप्रहारेण आयुधैश्च सुदारुणैः ।
 क्लेदनेर्भेदनेष्टाभिः पाङ्गनाभिश्च सर्वगः ।
 आन्ताः कन्धकरा दूता मोहनायत्तचेतसः ॥ ७४ ।
 यदा आन्ताश्च खिन्नाश्च हन्तारः पापकर्म्मिणाम् ।
 विज्ञापयेत्तदा दूताश्चित्रगुप्तं महीजसम् ॥ ७५ ।

इति वराहपुराणे समाप्तं नरकव्याप्तनाम्नरूपवर्णनं नाम ॥

(दशतमोऽध्यायः)

एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अटपिपुत्र उवाच ।

ततस्ते सहिताः सर्वे अन्योऽन्याभिरताः सदा ।
 नानावेगधरा दूताः कृताञ्जलिपुटास्तदा ॥ १ ।

दूता जघुः ।

वयं यान्ताय जीवाय अन्यान्योजितमर्हसि ।

वयमन्यत्करिष्यामः स्वामिन्कार्यं सुदुष्करम् ॥ २ ॥

अन्ये हि तावत्सत्कुर्युर्यथेष्टं तव सुव्रत ।

भगवन्परिक्लिष्टाः स्म चाहि नः परमेश्वर ॥ ३ ॥

ततो विवृत्तरक्ताक्षस्तेन वाक्येन रोपितः ।

विनिःश्वस्य यथा नागो ह्यपश्यत्सर्वतो दिग्म् ॥ ४ ॥

अदूरे दृष्टवान् कश्चित्पुरुषं स ज्ञानाकृतिम् ।

स तु वेगेन सम्प्राप्त इङ्गितज्ञो दुरात्मवान् ॥ ५ ॥

निःसृतः स च रोपिणं चित्रगुप्तेन धीमता ।

ततः स त्वरितो गत्वा सन्देहो नाम राक्षसः ॥ ६ ॥

नानारूपधरा घोरा नानाभरणभूषिताः ।

विनाशाय महामत्सो यत्र तिष्ठन्महायशाः ॥ ७ ॥

चित्रगुप्तो महाबाहुः सर्वलोकार्यचित्तकः ।

समः सर्वेषु भूतेषु भूतानाञ्च समादिशत् ॥ ८ ॥

ततस्ते विविधाकारा राक्षसाः पिशिताशनाः ।

उपदृष्ट्वा तथा सर्वे मातङ्गाञ्च हयन्तथा ॥ ९ ॥

बहगोधाङ्गुलित्राणा नानायुधधरास्तथा ।

अग्रतः किङ्करास्तिष्ठन् कृत्वा पादाभिवन्दनम् ॥ १० ॥

ब्रुवन्तश्च पुनर्दृष्टाः शीघ्रमाज्ञापय प्रभो ।

तव सन्देशकर्तारः कस्य कृन्ताम जीवितम् ॥ ११ ॥

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चित्रगुप्तो ह्यभाषत ।
 रोगघ्नदया वाचा निःश्वसन्वै मुहुर्मुहुः ॥ १२ ।
 भो भो मन्देहका वीराः मम चित्तानुपालकाः ।
 एकान् बध्नीत गृह्णीत भूतराक्षसपुङ्गवाः ॥ १३ ।
 एवं हत्वा च बह्ना च आगच्छत पुनर्यथा ।
 हन्तारः सर्वभूतानां कृतज्ञा दृढविक्रमाः ॥ १४ ।
 हत्वा वै पापकानेतान्मम विप्रियकारिणः ।
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य वचनञ्चेदमब्रुवद् ॥ १५ ।

राक्षसा ऊचुः ।

श्रान्ता वा क्षुधिता वापि दुःखिता वा तपोधनाः ।
 अमात्या एव ज्ञातव्या भृत्याः गतसहस्रयः ॥ १६ ।
 एतं वधार्थं निर्दिष्टास्त्वयैव च महात्मना ।
 न युक्तं विविधाकारा ह्यस्माकं नागनाय वै ॥ १७ ।
 यथा ह्येते समुत्पन्नाः सर्वधर्मानुचिन्तकाः ।
 तथा वयं समुत्पन्नास्तदर्थं हि भवानपि ॥ १८ ।
 मा च मिथ्या परिज्ञातं धर्म्मिष्ठस्य भवत्विति ।
 अस्माकं विग्रहं वीर मुच्यन्ते यदि मन्यसे ॥ १९ ।
 परिचायस्व नो वीर किङ्कराणां महाबलान् ।
 हन्यमानान्हि रक्षोभिरस्मानद्य रणाजिरे ॥ २० ।
 एवमुक्त्वा ततो घोराः व्याधयः कामरूपिणः ।
 सन्नहास्वरितं गूरा भीमरूपा भयानकाः ॥ २१ ।

मजेरन्ये तथा चाग्रे रथेषापि महाबलाः ।

कण्टकेसुरयैर्हंसैरन्ये सिंहैस्तथापरे ॥ २२ ।

शृगैः शृगालैर्महिषैर्व्याघ्रैर्मेषैस्तथापरे ।

गृध्रैः श्येनैर्मयूरैश्च सर्पगर्भभकुटैः ॥ २३ ।

एवं वाहनमंयुक्ता नानाप्रहरणोद्यताः ।

समागता महासत्त्वा अन्धान्यमभिक्वाहिणः ॥ २४ ।

तुर्थक्षेष्टितसङ्गटैर्बलिताम्फाटितैरपि ।

जयार्थिनो द्रुतं वीरुद्यालयन्त्य मेदिनीम् ॥ २५ ।

ततः समभवद्यद् तन्मिंस्तमसि सन्तते ।

मुकुटेरङ्गदैश्चैः केयूरैः पट्टिशासिकैः ॥ २६ ।

सकुण्डलैः शिरोभिश्च भ्राजते वसुधातलम् ।

बहुभिश्च सकेयूरैश्चैश्च मणिभूषणैः ॥ २७ ।

शूलशक्तिप्रहारैश्च यष्टितामरपट्टिभैः ।

असिखड्गप्रहारैश्च बलप्राणसमीरितैः ॥ २८ ।

अभवद्धारणं युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् ।

नखैर्दन्तैश्च पादैश्च तेऽन्याऽन्यमभिजघ्निरे ॥ २९ ।

बाहुभिः समनुप्राप्तः केयाकेशि ततः परम् ।

अयुक्तमतुलं युद्धं तेषां वै समजायत ॥ ३० ।

ततस्ते राक्षसा भग्ना दूतैर्घोरपराक्रमैः ।

देहि देहि वदन्त्येव भिन्दु गृह्णीष्व तिष्ठ च ॥ ३१ ।

वध्यमानाः पिशाचास्ते ये निहता रक्षादिताः ।

आह्वयन्त प्रतिभयात्क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥ ३२ ।
 तिष्ठ तिष्ठ क्व यासीति न गच्छामि दृढो भवः ।
 मया मुक्तमिदं शस्तं तव देहविनाशनम् ॥ ३३ ।
 किन्तु मूढ त्वया शस्तं न मुक्तं मे रुजाकरम् ।
 मया क्षिप्तान् इषवः प्रतीच्छ किम्पलायसे ॥ ३४ ।
 किञ्च वदसि दुर्बुद्धे एषोऽहं पारगो रणे ।
 मम बाहुविमुक्तम् यदि जीवस्यती वद ॥ ३५ ।
 तत्र ते सहसा घोरा राक्षसाः पिशिताशनाः ।
 मन्देहा नाम नाम्ना ते वध्यमानाः सहस्रगः ॥ ३६ ।
 ततो भग्ना यदा ते तु राक्षसाः कामरूपिणः ।
 प्रतिपद्यन्त ते मायां तामसीं तमसा वृताः ॥ ३७ ।
 अदृश्याद्यैव दृश्याथ तद्वत् तमसा वृताः ।
 ततस्ते शरणं जग्मुर्ज्वरं परमभीषणम् ॥ ३८ ।
 शून्यपाणिं विरूपाक्षं सर्वप्राणिप्रणाशनम् ।
 मन्देहा नाम नाम्ना वै राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ३९ ।
 खादन्ति चैव घ्नन्ति स्म चित्रगुप्तेन चोदिताः ।
 व्याधीनाश्च सहस्राणि दूतानाश्च महाबलाः ॥ ४० ।
 वयमद्य महाभाग त्रायस्व जगतः पते ।
 ततस्तेषां वचः श्रुत्वा दूतानाङ्गामरूपिणाम् ॥ ४१ ।
 ज्वरः कुर्वी महानेजा योधानान्तु सहस्रगः ।
 कालो मुण्डः केकराक्षो लोहयष्टिपरियङ्गः ॥ ४२ ।

विविधान् सन्दिदेशाऽथ पुरुषानग्निवर्चसः ।
 बह्वङ्गलिपुटान् सव्वानिदमाह सुरेश्वरः ॥ ४३ ।
 पात शीघ्रमिमान् पापान्धोगिन च बलेन च ।
 ततस्ते त्वरितङ्गत्वा यच्च ते पिशितागनाः ॥ ४४ ।
 ज्वराग्रया च ते सर्व्व जीमूतघननिम्बनाः ।
 बह्वंस्ते राक्षसान् घोरान्दर्पोन्मिक्तान् सहस्रशः ॥ ४५ ।
 बहुगन्धप्रहारैश्च शस्त्रैश्च विविधोज्ज्वलैः ।
 तरसा राक्षसा विम्बा रुधिरेण परिप्लुताः ॥ ४६ ।
 मोचयामास सङ्ग्रामं स्वयमेव यमस्ततः ।
 राक्षसान्मोचयित्वाऽथ हन्यमानान्समस्ततः ॥ ४७ ।
 गत्वा ज्वरं महाभागं विनयात्मान्स्वयम्बुधुः ।
 पृजयन्ते ज्वरं दिव्य गृह्यः । हस्ते महायशाः ॥ ४८ ।
 प्रविवेक गृहं सन्तु सन्धमेणेदृशेन तु ।
 आननं तु समुत्प्राञ्ज्य स्वेदसङ्ग्रामविन्दुवत् ॥ ४९ ।
 धर्मराजोऽथ विशान्तं कालभूतं महाज्वरम् ।
 किङ्किं हतमिदं देव व्यापिनस्त्वं ॥ महातपाः ॥ ५० ।
 रापायासकरश्चैव सर्व्वलोकनमस्कृतः ।
 अहंस्त्वश्चैव देवेश इमं लोकं चराचरम् ॥ ५१ ।
 शासेमहिः यथाकामं यथादृष्टं यथाश्रुतम् ।

त्वया याज्ञो ह्यहं देव मृत्युना च सुसंहतः ॥ ५२ ।
 लोकान् सर्वानहं हन्मि सर्वघाती न संग्रहः ।
 गच्छ गच्छ यथास्थानं युद्धञ्च शमय स्वयम् ॥ ५३ ।
 राक्षसानां हतास्तत्र पटिकीर्त्या रणाजिरे ।
 अमराद्याक्षयाद्यैव न हि त्वाम्पापयन्ति वै ॥ ५४ ।
 ततो ह्युपरतं युद्धं धर्मराजो यमः स्वयम् ।
 दूतानां चित्रगुप्तेन सख्यमेकमकारयत् ॥ ५५ ।
 ततः सभापतेः दूताद्यिचगुप्तं तथैव च ।
 नियुज्जस्वः* मया पूर्वं सर्वकर्माणि जन्तुषु ॥ ५६ ।
 स्वकर्मगुणभूतानि शशुभानि शुभानि तु ।
 दूताः रुद्रैः समागम्य चित्रगुप्तस्य पार्श्वतः ।
 उपस्थानञ्च कुर्वन्ति कालचिन्तकमब्रुवन् ॥ ५७ ।
 यथा लोका यथा राजा यथा मृत्युः सनातनः ।
 तदेवात्तिष्ठ तिष्ठेति ज्ञम्यतां ज्ञम्यताम्रभा ॥ ५८ ।

इति बराहपुराणे भगवत्पादो संसारचक्रे राजसर्गकण्डोऽष्टमः

नाम एकाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

अधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

ऋषिरुवाच ।

विष्णुमनु मया दृष्टस्तस्मिन्नङ्गुतदर्शनः ।

विष्णुस्य सन्देशो धर्मराजेन धीमतः ॥ १ ।

प्राप्नुवन्ति फलानि । वै ये च विष्णोः पुरा जनाः ।

अग्निना वै प्रतप्तास्ते ब्रह्मा बन्धैः सुदारुणैः ॥ २ ।

सन्तप्ता ब्रह्मवां ये ते तैस्तैः कर्माभिरुत्थणैः ।

श्यामानां दशनानाञ्च इमं शीघ्रं प्रमापय ॥ ३ ।

दुराचारं पापमतं निर्घृणं पापचेतसम् ।

श्वानम् हिंसायां ये च भक्षयन्तु दुरात्मनः ॥ ४ ।

पितृघ्नो मातृघ्नश्च सर्वदोषसमन्वितः ।

आरोप्य शाल्मलीहारां कण्टकैस्तैर्विपाटय ॥ ५ ।

एनं पाचय तैलस्य घृतर्चाद्रस्य वा पुनः ।

तप्तद्रीक्षां ततो मुञ्च ताम्रतप्तखले पुनः ॥ ६ ।

नराधममिमं क्षिप्वा प्रदीप्ते हव्यवाहने ।

ततो मनुष्यतां प्राप्य ऋणैस्तत्र प्रदीप्यते ॥ ७ ।

शयनासनहर्तारमग्निदायी च ॥ यो नरः ।

७ मन्दिहो धर्मराजेन धीमतेति सम्यक् । + फलकीति साध । † दुरात्मानं

दुरात्मानो वा साध । § शयनासनहर्ता च वज्रिदायीति कृते तु सम्यक् स्यात् । अथवा

शयनासनहर्तारमिति द्वितीयान्तपदमन्त्रयं तिष्ठत् ।

वैतरण्यामयञ्चैव क्षिप्यतामचिरं पुनः ॥ ८ ।

पापकर्मायमत्यर्थं सर्व्वतीर्थविनाशकः ।

तस्य प्रदीप्तः कीलोऽयं वज्रितप्तोऽतिदुष्टशः ॥ ९ ।

आदेश्य उभयोरस्यः कर्णयोः कूटसाक्षिणः ।

यो नरः पिशुनः कूटसाक्षी चालीकजल्पकः ॥ १० ।

ग्रामयाजनकं विप्रमध्रुवं दाम्भिकं शठम् ।

बद्धा तु बन्धने घोरे दीयतान्तु न किञ्चन ॥ ११ ।

जिह्वाऽस्य छिद्यतां शीघ्रं वाचा दुष्टस्य पापिनः ।

गस्यागम्यं पुरा येन विज्ञातं न दुरात्मना ॥ १२ ।

कृतं लोभाभिभूतेन कामसम्प्राहितेन च ।

तस्य छित्वा ततो लिङ्गं चारमग्निञ्च दीपय ॥ १३ ।

इमन्तु खलकङ्गत्वा दुरात्माः पापकारिणम् ।

दायादा बहवो येन अर्थहेतोर्विनाशिताः ॥ १४ ।

इमं वार्द्धपिकं विप्रं सर्व्वत्राङ्गेषु क्लेदय ।

तथायं यातनां यातु पापम्बुद्गु समाचरन् ॥ १५ ।

सुवर्णस्तेयिनं पापहृतघ्नञ्च तथा नरम् ।

कुरुं पितृहणञ्चैनं ब्रह्मघ्नेषु समीकुरु ॥ १६ ।

अस्थि छित्वा ततः क्षिप्रं चारमग्निञ्च दापय ।

१ आदेश्य उभयोरस्यः इति वक्ष्य पाठः, सप्त आदेशः, कीलकशब्दस्य पञ्चादादेश्यामित्यर्थः अपि
पुनर्मुच्यते । २ कर्णयोर्विषयः कर्णयोर्विनि कर्णित् पाठः सप्तमंगल एव । ३ दुरा
आत्मनिति माधु

इमन्तु विप्रह्लादन्तु तीक्ष्णदंष्ट्राः सुदारुणाः ॥ १७ ।
 पिशुनं हि महाव्याघ्राः पञ्च घोराः सुदारुणाः ।
 इमं पचत पाकेषु बहुधा मर्म्मभेदिनम् ॥ १८ ।
 येनाग्निरुज्झितः पूर्वं गृहीत्वा च न पूजितः ।
 इमं पापसमाचारं वीरघ्नमतिपापिनम् ॥ १९ ।
 कर्कटस्य तु घोरस्य नित्यकुडस्य प्रापय ।
 इमङ्क्षारे क्रुदे क्षिप्रं सर्व्वयाजनयाजकम् ॥ २० ।
 सर्व्वेषान्तु पशूनां यो नित्यं धारयते जलम् ।
 न त्राता न च दाता च पापस्यास्य दुरात्मनः ॥ २१ ।
 अदानव्रतिनो विप्राः वेदविक्रयिणस्तथा ।
 सर्व्वकर्म्मणि कुर्य्युर्ये दीयते न च किञ्चन ॥ २२ ।
 तीर्थभाजनहृत्तारं भोजनं योऽनिवारयन् ।
 हन्यतां सुदृढे गण्डेर्यमदूतैर्महाबलैः ॥ २३ ।
 वेणुदण्डकशाभिश्च * लाहदण्डैस्तथैव च ।
 जलमस्मै न दातव्यं भोजनञ्च कथञ्चन ॥ २४ ।
 तस्मा अन्नञ्च * पानञ्च न दातव्यं कदाचन ।
 हतविभ्रास्यहन्तारं वङ्गी ग्रीष्मम्पाचय ॥ २५ ।
 ब्रह्मदेयं हतं येन तं वै ग्रीष्मं विपाचय *
 बहुवर्षसहस्राणि पातयेः कर्म्मविस्तरे ॥ २६ ।
 समुत्तीर्णन्ततः पद्यात्तिथ्यग्यानां प्रपातयेः ।

सूक्ष्मदेहविपाकेषु कीटपक्षिविजातिषु ॥ २७ ।
 क्लिष्टो जातिसहस्रैस्तु जायते मानुषस्ततः ।
 तत्र जातो दुरात्मा च कुलेषु विविधेषु च ॥ २८ ।
 हिंसारूपेण घोरिण ब्रह्मबध्नां प्रदापयेत् ।
 राजप्रमारकङ्घोरं ब्रह्मघ्नं दुष्कृतं तथा ॥ २९ ।
 सुवर्णस्तेयिनश्चैव सुरापञ्चैव कारयेत् ।
 अनुभूय ततः काले ततो यक्ष प्रयोजयेत् ॥ ३० ।
 गोघातको ह्ययम्पापः कूटशाल्मलिभूकहेत् ।
 क्लृप्यते विविधैर्घोरै राक्षसैर्घोरदर्शनैः ॥ ३१ ।
 पूतिपाकेषु पच्येत जन्तुभिः सम्प्रयोजितः ।
 ब्रह्मबध्नाच्चतुर्भागैर्मृगपशुत्वमागतः ॥ ३२ ।
 उद्दिग्न्वासं पतितं यत्र यत्रोपपद्यते ।
 पापकर्मसमुद्दिग््नो जातो जातः पुनः पुनः ॥ ३३ ।
 अयं तिष्ठति किं पापः पितृघाती दुरात्मवान् ।
 ते तु वर्षशतं सायं भक्षयन्तु विचेतसः ॥ ३४ ।
 ततः पाकेषु घोरिषु पच्यताञ्च नराधमः* ।
 ततो मानुषतां प्राप्य गर्भस्थो स्त्रियतां पुनः ॥ ३५ ।
 व्यापन्नो दशगर्भेषु ततः पञ्चादिसुच्यताम् ।
 तत्रापि लब्ध्वा मानुष्यं क्लेशभागी च जायताम् ॥ ३६ ।

* पच्य तावन्नराधम इति (ग), अत्र पच्यति आर्ष, पञ्चा पाचयिषा वा साधु ।

शुभुचारुग्विकारैश्च सततं तत्र पीड्यताम् ।
 पापाचारमिमहोरं मित्रविश्वासघातकम् ॥ ३७ ।
 यन्त्रेण पीड्यतां क्षिप्रं ततः पश्चाद्विमुच्यताम् ।
 दीप्यतां ज्वलने घोरं वर्षाणाञ्च शतद्वयम् ॥ ३८ ।
 जायताञ्च ततः पश्चाच्छुनां योनौ दुरात्मवान् ।
 अष्टोऽपि जायतां तस्मान्मानुषः क्लेशभाजनः ।
 प्राप्तवान्विविधान्नोगान् संसारे चैव दारुणाम् ॥ ३९ ।
 ब्रह्मस्वहारी पापोऽङ्गं नरो लवणहारी च ।
 वर्षाणान्तु शतं पञ्च तत्र क्लिष्टो दुरात्मवान् ।
 क्लमिको जायते पश्चाद्विष्टायाक्लमिकोऽपरः ।
 शकुन्तो जायते घोरस्तत्र पश्चाद्दुःखो भवेत्* ॥ ४० । ४१ ।
 इममग्निप्रदहोरङ्गाष्टाग्नौ सम्प्रतापय ॥ ४२ ।
 स्वकर्म्मसु विहीनेषु पश्चात्तत्त्वगतिस्तथा ।
 ततश्चाथ सृगो वापि ततो मानुषतां व्रजेत् ॥ ४३ ।
 तत्रापि दारुणं दुःखमुपभुङ्क्ते दुरात्मवान् ।
 सर्वदुष्कृतकार्येषु सह सङ्घातचिन्तकैः ॥ ४४ ।
 एवङ्कर्म्मसमायुक्तास्ते भवन्तु सहस्रशः ।
 परद्रव्यापहाराश्च रौरवे पतितास्तथा ॥ ४५ ।
 कुम्भीपाकेषु निर्दग्धः पश्चाद्गर्ह्यभताङ्गतः ।
 ततो जातस्वसौ पापः शूकरो मलभुक्तया ॥ ४६ ।

प्राप्नोतु विविधांस्तापान्यथा हृतधनश्च सन् ।
 क्षुधादृष्ट्यापराक्रान्तो गर्हभो दशजन्मसु ॥ ४७ ।
 मानुषं समनुप्राप्य चैरो भवति पापकृत् ।
 परोपघाती निर्लज्जः सर्वदोषसमन्वितः ॥ ४८ ।
 हृत्क्षयाखावलम्बोऽत्र* अधःशीर्षः प्रजायते ।
 अग्निना पच्यतां पश्चात्क्षुब्धो वै पुरुषाधमः ॥ ४९ ।
 ततो वर्षयते पूर्णे मुच्यते स पुनः पुनः ।
 अजितात्मा तथा पापः पिशुनश्च दुःशात्मवान् ॥ ५० ।
 पूर्वैश्च शूकरो भूत्वा नकुलो जायते पुनः ।
 विमुक्तश्च ततः पश्चान्मानुषं लभते चिरात् ॥ ५१ ।
 धिक्कृतः सर्वलोकेन कूटसाध्यनृतव्रतः ।
 न शर्म लभते कापि कर्मणा स्वेन गर्हितः ॥ ५२ ।
 इमं ह्यावृत्तिकं दुष्टं क्षेत्रहारकमेव च ।
 स्वकर्म दुष्कृतं यावत्तावद्दुःखं भुनक्तसी ॥ ५३ ।
 कर्मण्येकैकशचायं स तु तिष्ठत्वयं पुनः ।
 वर्षलक्षं न सन्देहस्ततस्तिष्ठत्वयं पुनः ॥ ५४ ।
 ततो जातीः स्मरेत्सर्वास्तिथ्यग्योनिसमाश्रितः ।
 जायतां मानुषः पश्चात्क्षुधया परिपीडितः ॥ ५५ ।
 सर्वकामविमुक्तस्तु सर्वदोषसमन्वितः ।
 क्वचिज्जात्यां भवेदन्यः क्वचिदधिर एव च ॥ ५६ ।

कचिन्मूकश्च काणश्च कचिद्ग्राधिसमन्वितः ।
 एवं हि प्राप्नुयाद्दुःखं न च सौख्यमवाप्नुयात् ॥ ५७ ।
 जात्यन्तरसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
 शान्तिं न लभते चैव भूमे चैव हरोऽनरः ॥ ५८ ।
 तीव्रैरन्तर्गतैर्दुःखैर्भूमिहर्ता नराधमः ।
 इमं बन्धैर्दृढैर्बद्धा विपाचय तथाचिरम् ॥ ५९ ।
 प्रबद्धः सुचिरद्वालं मम लोकगती नरः ।
 जायतां स चिरमप्यो मार्जारस्तेन कर्मणा ॥ ६० ।
 तीव्रक्षुधापरिक्लिष्टो बद्धो बन्धनयन्वितः ।
 दुःखान्यनुभवंस्तत्र पापकर्मा नराधमः ॥ ६१ ।
 सप्तधा सप्त चैकाञ्च जातिङ्गत्वा स पथ्यते ।
 इमं शाकुनिकम्पापं श्वभिर्गृध्रैश्च घातय ॥ ६२ ।
 ततः कुक्कुटतां यातु विड्भक्षश्च दुरात्मवान् ।
 दंशश्च मशकश्चैव ततः पक्षाद्भवेत्तु सः ॥ ६३ ।
 जातिकर्मसहस्रान्तु ततो मानुषतां व्रजेत् ।
 इमं सौकरिकं पापं महिषा घातयन्तु तम् ।
 वर्षाणाञ्च सहस्रान्तु धावमानस्ततस्ततः ।
 विभिन्नश्च प्रभिन्नश्च शृङ्गाभ्यां पङ्क्तिरेव चः ॥ ६४ । ६५ ।

* भूमेः चैवहर इति बहुषु पाठः । † तमाचिरमिति (न) । ‡ इमं सौकरिकं
 पापं महिषाघातसंयुता । वर्षाणाञ्च सहस्रान्तु धावमानस्ततस्ततः । विभिन्नश्च प्रभिन्नश्चैव
 प्रायः सार्वत्रिकः पाठः, सचासङ्गतः सद्विशेषणपापमिति कर्मपदज्ञानान्वितत्वात् ।

तस्माद्देशात्ततो मुक्तस्ततः शूकरतां व्रजेत् ।
 महिषः कुक्कुटश्चैव शशो जम्बूक एव च ॥ ६६ ।
 यां यां याति पुनर्जातिं तच्च भक्ष्यो भवेत्तु सः ।
 कर्मक्षयोऽन्यथा नास्ति मया पूर्वं विनिर्गमितम् ॥ ६७ ।
 प्राप्य मानुषतां पश्चात्पुनर्ब्याधो भविष्यति ।
 अन्यथा निष्कृतिर्नास्ति जातिजन्मशतैरपि ॥ ६८ ।
 उच्छिष्टान्नप्रदातारं पापाचारमधार्मिकम्* ।
 अङ्गारैः पचताञ्चैनं† चीणि वर्षशस्त्रेण च ॥ ६९ ।
 भिन्नचारित्र्यदुःशीला भर्तुर्व्यलीककारिणी ।
 आयसान्पुरुषान् सप्त आलिङ्ग्य तु समन्ततः ॥ ७० ।
 ततः शुनी भवेत्पश्चात्सूकरी च ततः परम् ।
 कर्मक्षये ततः पश्चान्मानुषी दुःखिता भवेत् ।
 न च सौख्यमवाप्नोति तेन दुःखेन दुःखिता ॥ ७१ ।
 अनेन भृत्या बहवः श्रान्ताः श्रान्ताः प्रवाहिताः ।
 भक्ष्यं भोज्यञ्च पानञ्च न तेषामुपपादितम् ।
 अनुमोदे प्रजा दृष्ट्वा लिप्समानो दुरात्मवान् ॥ ७२ ।
 एवं कुरुत भद्रं वो मम पार्श्वे तु दुर्मतिः ।
 रौरवे नरके घोरे सर्वदोषसमन्विते ।
 सर्वकर्मणि कुर्वाणं क्षपयध्वं दुरासदम् ।

* विनिर्गमितमिति (क), (ख), विनिर्गमितामिति (ग) । † पचतामित्यात्मनेपदमा
 पचत्विति बाधु । पचतामिति (ग), तदपि चाप्यं कर्मक्षयोऽनुक्तत्वात् ।

वर्षाणान्तु सहस्राणि तैस्तैः कर्मभिरावृतम् ॥ ७३।७४ ।

प्रक्षिप्यतामयं पञ्चादस्युजातौ दुरात्मवान् ।

जायतामुरगः पञ्चात्ततः कर्म समाश्रयेत् ॥ ७५ ।

ततः पञ्चाङ्गवेत्पापघ्नेतरः* सर्वपापकृत् ।

शूकरस्तु भवेत्पञ्चाश्वेपञ्च जायते पुनः ।

हस्त्यश्वश्च गृगालश्च शूकरो वक्र एव च ॥ ७६ ।

ततो जातस्तु सर्वेषु संसारेषु पुनः पुनः ।

वर्षाणामयुतं सप्त† ततो मानुषतां व्रजेत् ॥ ७७ ।

पञ्चगर्भेषु सापस्तु पञ्च जातो म्रियेत सः ।

अपीगण्डो म्रियेत्पञ्च‡ कर्मशेषक्षये तु सः ।

ततो मानुषतां याति एष कर्मविनिर्णयः§ ॥ ७८ ।

पापस्य सुकृतस्याथ प्रजानां विनिपातने ।

भूतानाञ्चाप्यसम्मानं दुष्प्रहारश्च सर्वशः ।

अतः स्वयम्भुवा पूर्वं कर्मपाको यथार्थवत् ॥ ७९ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे कर्मपाको नाम

हाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

अधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

अन्यानपि तथा पापांश्चिन्तुतो दिदेश ह ।
ध्यामित्रान् कथ्यमानांश्च शृणुष्व तान्महीजसः ॥ १ ।
शीलसंश्रमहीनानां क्षणपक्षानुगामिनाम् ।
महापापैरुपेतानाङ्गयतां तत्पराभवम् ॥ २ ।
राजद्विष्टा गुरुद्विष्टाः सर्वे ते वै विगर्हिताः* ।
अविश्वास्या ह्यसम्भाष्याः कुक्षिमात्रपरायणाः ॥ ३ ।
हिंसाविहारिणः क्रूराः सूचकाः कार्यदूषकाः ।
गवेडकस्य वधका महिषाणामजां† तथा ॥ ४ ।
दावाग्निं ये च मुञ्चन्ति ये च सौकरिकास्तथा ।
तत्र कालमसंख्येयं पच्यन्ते पापकारिणः ॥ ५ ।
कर्म्मक्षयाद्यदा भूयो मानुषं प्राप्नुवन्ति ते ।
अत्यायुषो भवन्तीह व्याधियस्ताश्च नित्यशः ॥ ६ ।
गर्भं एव विपद्यन्ते म्रियन्ते बालकास्तथा ।
परिरिङ्गरताः केचिन्म्रियन्ते पुरुषाधमाः ॥ ७ ।
काष्ठवंशे च शस्त्रे च वायुना ज्वलनेन च ।
तोयेन वा पाशबन्धैः पतनेन विषेण वा ॥ ८ ।

मातापितृवधकृष्टं मित्रसम्बन्धिवन्धजम् ।

बहुशः प्राप्नुवन्त्येते विद्रवञ्चाप्यभीक्ष्णशः ॥ ८ ।

प्राणातिपातनन्ते वै प्राप्नुवन्ति यथा तथा ।

लोहका कारुकाश्चैव गर्भाणां विनिहिंसकाः ॥ १० ।

मूलकर्म्मकरा ये च गरदाः पुरदाहकाः ।

ये च पञ्जरकर्त्तारो ये च शूलोपघातकाः ॥ ११ ।

पिशुनाः कलहाश्चैव ये च मिथ्याविदूषकाः ।

गोकुञ्जरखरोद्याणां चर्म्मका मांसभेदकाः ॥ १२ ।

उद्देजनकराश्चण्डाः पचन्ते नरकेषु ते ।

तत्र कालन्तु सम्प्राप्य यातनाश्च सुदुःसहाः ॥ १३ ।

कर्म्मक्षयो यदा भूयो मानुष्यम्प्राप्नुवन्ति ते ।

हीनाङ्गाः सुदरिद्राश्च भवन्ति पुरुषाधमाः ॥ १४ ।

श्रवणच्छेदनश्चैव नासाच्छेदनमेव च ।

छेदनं हस्तपादानां* प्राप्नुवन्ति स्वकर्म्मणा ॥ १५ ।

शारीरं मानसं दुःखं प्राप्नुवन्ति पुनः पुनः ।

गलवेदनास्तथोग्राश्च† तथा मस्तकवेदनाः ॥ १६ ।

कुक्ष्यामयं तथा तीव्रं प्राप्नुवन्ति नराधमाः ।

जङ्गान्धवधिरा मूकाः पङ्गवः पादसर्पिणः ॥ १७ ।

एकपक्षहताः काणाः कुनखाद्यामयाविनः ।

कुजाः खस्त्रास्तथा हीना विकलाश्च घटोदराः ॥ १८ ।

गलकुष्ठाः श्वित्रकुष्ठा भवन्ति स्वैद्य कर्मभिः ।
 वाताण्डाद्याण्डहीनाश्च प्रमेहमधुमेहिनः ॥ १८ ।
 योनिशूलाक्षिशूलाश्च श्वासहृद्गुह्यशूलिनः ।
 पिण्डकावर्त्तभेदैश्च ग्रीहगुल्मादिरोगिणः ॥ २० ।
 बहुभिर्दारुणैर्घोरैर्व्याधिभिः समनुकृताः ।
 इत्येतान्हिंसकान् क्रूरान् घातयन्तु सुदारुणान् ।
 मिथ्याप्रलापिनो दूतान् पाचयन्तु यथाक्रमम् ॥ २१ ।
 कर्कशाः पुरुषाः सत्या ये च योषा निरर्थकाः ।
 एषां चतुर्विधा भाषा या मिथ्याप्यभिधीयते ॥ २२ ।
 हास्यरूपेण या भाषा चित्ररूपेण वा पुनः ।
 अरहस्यं रहस्यं वा पेशुन्येन तु निन्दनात् ।
 उद्देगजनना वापि कटुका लोकगर्हिताः ॥ २३ ।
 स्नेहक्षयकरां रुचां भिन्नहृत्तविभूषिताम् ।
 कदलीगर्भनिःसारां मर्षस्यकटुकाक्षराम् ।
 स्वरहीनामसंख्येयां भाषन्ति* च निरर्थकाम् ॥ २४ ।
 अयन्वितमुखा ये च ये निबद्धाः प्रलापिनः ।
 दूषयन्ति हि जल्पन्तोऽनृजवो निष्ठुराः शठाः ।
 निन्दया गतलज्जाश्च मूर्खा मर्षविभेदिनः ॥ २५ ।
 न मर्षयन्ति येऽन्येषां कीर्त्त्यमानाञ्छुभान् गुणान् ।
 दुर्वाचः परुषांश्चण्डान्बन्धयध्वं नराधमान् ॥ २६ ।

ततस्तिथ्यक् प्रजायन्ते बहुधा कीटपक्षिणः ।
 लोके दोषकराश्चैव लोकद्विष्टास्तथापरे ॥ २७ ।
 तत्र कालं चिरहोरां पथ्यन्ते पापकारिणः ।
 कर्मक्षयो यदा भूयो मानुष्यम्प्राप्नुवन्ति ते ॥ २८ ।
 परिभूता अविज्ञाना नष्टचित्ता अकीर्तयः ।
 अनर्थाद्याप्यनर्हाद्यः स्वपन्ने ह्यवमानिताः ॥ २९ ।
 त्यक्ता मित्राणि मित्रेषु ज्ञातिभिश्च निराकृताः ।
 लोकदोषकराश्चैव लोकद्वेष्याश्च ये नराः ॥ ३० ।
 अन्यैरपि कृतं पापं तेषां पतति मस्तके ।
 वज्रं शस्त्रं विषं वापि देहाद्देहनिपातनम् ॥ ३१ ।
 मिथ्याप्रलापिनामेषामुक्ता क्लेशपरम्परा ।
 स्तेयहारम्प्रहारश्च नीतिहारं तथैव च ॥ ३२ ।
 स्तेयकर्माणि कुर्वन्ति प्रसह्य हरणानि च ।
 करचण्डाशिनो ये च राजशब्दोपजीविनः ॥ ३३ ।
 पीडयन्ति जनान् सर्वान् कृपणान् ग्रामकूटकान् ।
 सुवर्णमणिमुक्तानां कूटकर्मानुकारकाः ॥ ३४ ।
 समये कृतहर्तारो लोकपीडाकरा नराः ।
 अनादिबुद्ध्यस्यान्ये अर्थातिशयकारिणः ॥ ३५ ।
 भूतनिष्ठाभियोगज्ञा व्यवहारेष्वनर्थकाः ।
 भेदकाराश्च धातूनां रजतस्य च कारकाः ॥ ३६ ।

न्यासार्थहारका ये च सम्मोहनकराश्च ये ।
 ये तथोपाधिकाः क्षुद्राः पच्यन्ते तेषु तेष्वथ ॥ ३७ ।
 निरयेष्वप्रतिष्ठेषु दारुणेषु ततस्ततः ।
 तत्र कालन्तु सुचिरं पच्यन्तां पापकारिणः ॥ ३८ ।
 कर्मक्षयो यदा तेषां मानुष्यं प्राप्नुवन्ति ते ।
 तत्र तत्रोपपद्यन्ते यत्र यत्र महद्भयम् ॥ ३९ ।
 यस्मिंश्चौरभयं देशे क्षुब्धं राजतो भयम् ।
 आपद्भ्योऽपि भयं यत्र व्याधिमृत्युभयं तथा ॥ ४० ।
 ईतयो यत्र देशेषु लुब्धेषु नगरेषु च ।
 क्षयाः कालोपसर्गा वा जायन्ते तत्र ते नराः ॥ ४१ ।
 बहुदुःखपरिक्लिष्टा गर्भवासेन पीडिताः ।
 एकहस्ता द्विहस्ता वा कूटाश्च विकृतोदराः ॥ ४२ ।
 शिराविहृतगात्राश्च हीनाङ्गा वातरीगिणः ।
 अशुपातितनेत्राश्च भार्या न प्राप्नुवन्ति ते ॥ ४३ ।
 तेषामपत्यं न भवेत्तद्रूपञ्च सुलक्षणम् ।
 अतिङ्गस्त्रं विवर्णञ्च विकृतं भ्रान्तलोचनम् ॥ ४४ ।
 संसारे च यथा पक्वं कृपणं भैरवस्त्रनम् ।
 महतः परिवारस्य तुष्टयोच्छिष्टभोजकः ॥ ४५ ।
 रूपतो गुणतो हीनो बलतः शीलतस्तथा ।
 राजभृत्या भवन्त्येते पृथिवीपरिचारकाः ॥ ४६ ।
 अनालया निरामर्षा वेदनाभिः सुसंहताः ।
 समकार्यसजात्यानां मित्रसम्बन्धिनां तथा ॥ ४७ ।

कर्मान्तकारका* ह्येते दृष्टाभूता भवन्ति ते ।
 अनर्थो राजदण्डो वा नित्यमुत्पाद्यते वधः ॥ ४८ ।
 कर्मकल्याणकष्टेषु भृशञ्चापि विमुह्यति ।
 कर्षकाः पशुपालाश्च वाणिज्यस्यापजीवकाः ॥ ४९ ।
 यद्यत्कुर्वन्ति ते कर्म सर्वत्र क्षयभागिनः ।
 सत्यमन्विष्यमाणापि† नैव ते कीर्त्तिभागिनः ॥ ५० ।
 यत्किञ्चिदशुभङ्गर्म्भः‡ तस्मिन्देहे समुच्छ्रितम् ।
 तस्य देशस्य नैवास्ति वर्जयित्वातुराक्षरान् ॥ ५१ ।
 सुवृद्ध्यामपि तेषां वै क्षेत्रन्तन्तु विवर्जयेत्§ ।
 अशनिर्वा पतेत्तत्र क्षेत्रं वापि विनश्यति ॥ ५२ ।
 न सुखं नापि निर्वाणं तेषां मानुषता भवेत् ।
 उत्पद्यते नृशंभानां तीव्रः क्रोधः सुदारुणः ॥ ५३ ।
 स्तेयकर्मप्रयुक्तानां मुक्ता क्रोधपरम्पराम् ।
 परदारप्रसक्तानामिमां शृणुत यातनाम् ॥ ५४ ।
 तिर्यङ्मानुषदेहेषु यान्ति विक्षिप्तमानसाः ।
 विहरन्ति ह्यधर्मेषु धर्मचारित्रदूषकाः ॥ ५५ ।
 तांस्तेनैव प्रदानेन संग्रहे तु ग्रहेण वा ।
 मूलकर्मप्रयोगेण राष्ट्रस्यातिक्रमेण वा ॥ ५६ ।

* कर्मान्तकालया इति (क), ख । † अन्विष्यमाणा अपीति साधु । ‡ सत्य-
 मन्विष्यमाणाऽपीति (ग) । § तन्तु विवर्जयेदिति साञ्चेत्तिकः पाठः, तन्तु विवर्जयेदिति
 साधु ।

प्रसह्य वा प्रकृत्या वै ये चरन्ति कुलाङ्गनाः ।
 वर्णसङ्करकर्तारः कुलधर्मादिदूषकाः ॥ ५७ ।
 शीलशौचादिसम्पन्नं ये जनं धर्मलक्षणम् ।
 धर्षयन्ति च ये पापाः श्रूयतां तत्पराभवः ॥ ५८ ।
 निरयम्प्रापभूयिष्ठा अनुभूय महाभयम् ।
 बहुवर्षसहस्राणि कर्मणा तेन दुष्कृताः ॥ ५९ ।
 कर्मक्षये यदा भूयो मानुषं यान्ति दारुणम् ।
 सङ्कीर्णयोनिजाः क्षुद्रा भवन्ति पुरुषाधमाः ॥ ६० ।
 वेष्ट्यालङ्ककञ्जूटानां शीण्डिकानां तथैव च ।
 दुष्टपाषण्डनारीणां नैकमैथुनगामिनाम् ॥ ६१ ।
 निर्लज्जाः पण्डकाः केचिद्दहपौरुषगण्डकाः ।
 स्त्रीबन्धकाः स्त्रीविनाशाः स्त्रीविषाः स्त्रीविहारिणः ॥ ६२ ।
 स्त्रीणाञ्चानुप्रवृद्धा ये स्त्रीभोगपरिभोगिनः ।
 तद्वैवतास्तन्नियमास्तद्वेषास्तत्प्रभाषिताः ॥ ६३ ।
 तद्भावास्तत्कथालापस्तद्भोगाः परिभोगिनः ।
 विप्रलोभश्च दानेषु प्राप्नुवन्ति नराधमाः ॥ ६४ ।
 सौभाग्यपरमासक्ता नरा वीभत्सदर्शनाः ।
 अबुद्धैः सह संवासं प्रियञ्चाविप्रियं तथा ॥ ६५ ।
 शरीरं मानसं दुःखमप्राप्नुवन्ति नराधमाः ।
 कृमिभिर्भक्षणञ्चैव तप्ततैलोपसेवनम्* ।

अग्निचारनदीभ्यान्तु प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥ ६६ ।

परदारप्रसक्तानां भयं भवति निग्रहः ।

सर्व्वं च निखिलङ्कार्य्यं यन्मया समुदाहृतम् ॥ ६७ ।

इति बराहपुराणे पापसमुद्धानुक्रमी नाम

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिरुवाच ।

इदञ्चैवापरं तस्य वदतो हि मया श्रुतम् ।

चित्रगुप्तस्य विप्रेन्द्रा वचनं लोकशासिनः ॥ १ ।

दूरेऽसाविति किङ्कार्य्यं न क्षयोऽस्त्यस्य कर्मणः ।

किङ्कपां कुरुते तस्मिन्गृहाण जहि मा व्यथः ॥ २ ।

वीडितः किञ्चवान् ज्ञातं किं तिष्ठसि पराङ्मुखः ।

किं न गच्छसि वेगेन किं त्वया सुचिरङ्कृतम् ॥ ३ ।

गच्छ गच्छ पुनस्तत्र शीघ्रञ्चैनमिहानय ।

अशक्तोऽस्मीति किं रोषमर्हन्ते दर्पमीदृशम् ॥ ४ ।

किं त्वं वदसि दुर्बुद्धे विवाहस्तस्य वर्त्तते ।

जर्हरेतस्तपस्वीति त्वं मां भाषयसे कथम् ॥ ५ ।

किं त्वं वदसि गर्ह्यञ्च ॥ मुहूर्त्तं परिपालय ।
 रमते कान्तया सार्धमिति किं त्वं प्रभाषसे ॥ ६ ।
 पतिव्रतति साध्वीति रहस्यं भाषसे पुनः ।
 किञ्चिं वदसि बालो हि निशि चैवागतो गृहम् ॥ ७ ।
 आनीयते कथं ज्ञात्वा भीतुकामं कथं हरे ।
 जलशायिनङ्गथञ्चैव^१ दातुकामङ्गथं हरेः ॥ ८ ।
 धार्मिका यूयमेवात्र अहमेको नृशंसवत् ।
 यात यात तथा दृष्ट्वा यथाकालो नातिक्रमेत् ॥ ९ ।
 शीघ्रं त्वं भव सर्पो हि व्याघ्रस्त्वच्च सरीसृपः ।
 जलेग्राही भव त्वं हि त्वङ्गमिस्त्वं सरीसृपः ॥ १० ।
 नरकानुगतस्त्वं हि व्याधिभूतः समाययः ।
 अतीसारो भव त्वं हि त्वं कृदिस्त्वं पुनर्भवः ॥ ११ ।
 कर्णरोगो विसूची च नित्यरोगश्च सम्भव ।
 ज्वरो भव महाघोरो जलेग्राहो दुरासदः ॥ १२ ।
 वातव्याधिस्तथा घोरस्तथैव त्वं जलादरः ।
 उन्मादोऽपस्मारश्चैव वातरोगस्तथैव च ॥ १३ ।
 विभ्रमस्त्वं भवेच्छीघ्रं विष्टम्भश्च पुनर्भव ।
 व्याधिर्भव महाघोरो ह्ययं दृष्ट्वान्तु विन्दतु ॥ १४ ।

* गर्जन् वे इति 'ग' । † अथैकाक्षराधिकाच्छन्दोदोषः । ‡ वङ्गपृथग्वापि
 हरिरिति पञ्चान्त. पाठः । § नातिक्रमेदित्यत्र कृन्दादोषः । नतिक्रमेदिति कृते तु
 आर्यप्रयागी भवेत् । ॥ अत्रापि कृन्दादोषः । ॥ विन्दतौति (ख) ॥

यथाकालं यथादृष्टं तावत्कालोऽत्र तिष्ठतु* ।
 कालं संहरणे वापि शुभस्यागमनेऽपि वा ॥ १५ ।
 भवन्तः कृतकस्त्रीणस्ततो मोक्षमवाप्स्यथ ।
 द्रुतं द्रवत वेगेन सर्वे गच्छत मा चिरम् ॥ १६ ।
 वराज्ञा धर्मराजस्य या मया समुदाहृता ।
 एकाहं क्षपयेस्तत्र हिरात्रं तत्र मा चिरम् ॥ १७ ।
 त्रिरात्रं चतुरात्रं वै षड्रात्रं दशरात्रकम् ।
 पक्षं वा मासमेकं वा बह्वन्त्यामांस्तथापि वा ॥ १८ ।
 क्षपयित्वा यथाकालं ततो मोक्षमवाप्स्यथ ।
 भूतात्मा मूढवांस्तत्र करुणः कष्टमेव च ॥ १९ ।
 यस्मिन्यस्मिंस्तु कालेऽहं यावतश्च श्रयाम्यहम् ।
 तस्मिंस्तस्मिन्महाकालं यूयं तत्कर्तुमर्हथ ॥ २० ।
 विनियोगा मया सूक्ताः यथापूर्वं यथाश्रुतम् ।
 जाग्रतं वा प्रमत्तं वा यथा कालो न सम्पतेत् ॥ २१ ।
 यत्रात्तथा तु कर्तव्यं भवद्भिर्मम शासनात् ।
 अभयञ्चात्र यच्छामि ब्राह्मणेभ्यो न संशयः ॥ २२ ।
 तस्माद्यात ऋषिभ्यश्च स्त्रीभ्यश्चैव महाबलाः ।
 यातनाया न भेतव्यमहमाज्ञापयामि वः ॥ २३ ।
 यथावाच्यञ्च कुरुत यथा कालो न गच्छति ।
 यथाकामं प्रकुरुत यच्च दृष्टं यथा तथा ॥ २४ ।

मयाज्ञप्ता विशेषेण मृत्युना सह सङ्गतः ।
 यथावीरो महातेजाश्चित्रगुप्तो महायशः ॥ २५ ।
 यथाब्रवीत्स्वयं रुद्रो यथा शक्रः शचीपतिः ।
 यथाज्ञापयते ब्रह्मा चित्रगुप्तस्तथा प्रभुः ॥ २६ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे दृतप्रवर्णं नाम

चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

इदमन्यत्पुरा विप्राः श्रूयतां तस्य भाषितम् ।
 यमस्य चित्रगुप्तस्य यच्च तत्र मया श्रुतम् ॥ १ ।
 अयन्तु भवतां यातु यातु स्वर्गं महीक्षिताम् ।
 अयं वृक्षस्वयं तिर्यगयं मोक्षं व्रजेन्नरः ॥ २ ।
 अयं नागा भवेच्छीघ्रमयन्तु परमाङ्गतिम् ।
 स्वपूर्वकान् पश्यते* यमात्मनस्तु पितामहान् ॥ ३ ।
 क्लिश्यती रुदतयैव वदतश्च पुनः पुनः ।
 स्वेन दायेण सर्वे वै अक्षयं नरककृताः ॥ ४ ।

दारत्यागी अधर्म्मिष्ठः पुत्रपौत्रविवर्जितः ।
 क्षिप्तं वै रौरवे ह्येनं क्षपयन्तु महीजसः ॥ ५ ।
 मुच्यतान्त इमे सर्वे अतीतानागतांस्तथा ।
 मुच्यतामाशु मुच्यन्तां त एते पापवर्जिताः ॥ ६ ।
 आगमे च विपत्तौ च सर्वधर्म्मानुपालकाः ।
 ते तु कल्पान् बहून् स्वर्गे उषित्वा ह्यनमूयकाः ॥ ७ ।
 बहुसुन्दरनार्यङ्गे* ह्याद्ये परमधर्म्मिकम् ।
 कलौ मानुषतां यातु धर्म्मस्येह निदर्शनम् ॥ ८ ।
 त्रिपिष्टपे परिक्षेप्तो वामो ह्यस्याक्षयो भवेत् ।
 अयमायोधने शत्रुं हत्वा तु निधनङ्गतः ॥ ९ ।
 ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा राष्ट्रार्थे निधनङ्गतः ।
 शक्रस्य ह्यमरावत्यां निवेदयत मा चिरम् ॥ १० ।
 तत्र वैमानिको भूत्वा कल्पमेकं निवत्स्यति ।
 तथैवायं महाभागो धर्म्मात्मा धर्म्मवत्सलः ॥ ११ ।
 बहुदानरतो नित्यं सर्वभूतानुकम्पकः ।
 एनङ्गस्यैव मात्स्यैव शीघ्रमेव प्रपूजय ॥ १२ ।
 अस्मै पूजा भवेद्देया मया दिष्टा महात्मने ।
 वीज्यतां चामरैरेव रथमस्मै प्रदीयताम् ॥ १३ ।
 प्रेतवासं समुत्सृज्य इतो यातु त्रिविष्टपम् ।
 इन्द्रस्योर्ध्वं भवेच्चैवं देवदेवस्य धीमतः ॥ १४ ।

शङ्खतुर्थ्यनिनादेन तत्र वै विजयेन च ।
 तत्र वै पूजयित्वा च प्रायशी लभतां सुखम् ॥ १५ ।
 अयङ्गच्छतु भद्रञ्च इन्द्रदेशं दुरासदम् ।
 अनेन वै कीर्त्तिमता लोकः सर्वो ह्यलङ्कृतः ॥ १६ ।
 गुणैश्च शतसंख्याकैः शक्र एनं प्रतीक्षते ।
 तावत्स्यास्यति धर्मात्मा यावच्छक्रस्त्रिपिष्टपे ॥ १७ ।
 तावत्स मोदते स्वर्गे यावद्धर्म्माऽनुमीयते ।
 ततश्च्युतश्च कालेन मानुष्ये सुखमश्नुते ॥ १८ ।
 रत्नवेणुप्रदश्चैव सर्वधर्म्मैरलङ्कृतः ।
 अश्विनोर्नयलोकन्तु सर्वसौख्यसमन्वितम् ॥ १९ ।
 अयं यातु महाभागो देवदेवं सनातनम् ।
 अतिसृष्टः पुरा येन यथोक्ताः सुखदीहनाः ॥ २० ।
 सर्वशक्त्या समेतेन द्विजेभ्य उपपादिताः ।
 शुचीनां ब्राह्मणानाञ्च अन्नदानं विशेषतः ॥ २१ ।
 तेन कल्पं वसिष्ठन्ति* रुद्रकन्या मनोरमाः ।
 तत्र कल्पं वसेत्तत्वा रुद्रलोकां न संशयः ॥ २२ ।
 तेन दत्तं द्विजातिभ्यो मधुखण्डं पुरःसरम् ।
 रसैश्च विविधैर्युक्तं सर्वगन्धमनोरमम् ॥ २३ ।
 तरुणी क्षीरसम्पन्ना गौः सुवर्णयुता शुभा ।
 सवत्सा हेमवासाश्च दत्ताऽनेन महात्मना ॥ २४ ।

अस्य लेख्यं मया दृष्टं तिस्रः कोट्यस्त्रिपिष्टपे ।
 स्वर्गात्परिच्युतस्यापि ऋषीणां जायते कुले ॥ २५ ।
 सुवर्णस्य प्रदाता च त्रिदशेभ्यो निवेद्यताम् ।
 त्रिदशानभ्यनुज्ञाप्य* यातु देवमुमापतिम् ॥ २६ ।
 तत्रैष वै महातेजा यथेष्टं काममाप्नुयात् ।
 तत्रैवायमपि प्रेतगणभक्तो महातपाः ॥ २७ ।
 प्रयातु पित्रभिः सार्धं तर्पिता येन पूर्वजाः ।
 दानव्रता दिवं यातु नानालोकनमस्कृताः ॥ २८ ।
 अयं भद्रो महाकामं सर्वभूतहिते रतः ।
 सर्वकामैरयं पूज्यः सर्वकामप्रदो नरः ॥ २९ ।
 क्षितिप्रदो हिजातिभ्यो ह्ययं यातु त्रिपिष्टपम् ।
 तत्रैव तिष्ठतां वीरो ब्रह्मलोके सहानुगः ॥ ३० ।
 विविधैः कामभोगैस्तु सेव्यमानो नरोत्तमः ।
 अक्षय्यं चाजरं स्थानं पूज्यमानो महर्षिभिः ॥ ३१ ।

इति बराहपुराणे भगवच्छालि संमारचक्रे शुभाशुभफलानुकीर्तनं

नाम पञ्चाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

षडधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिरुवाच ।

चित्रगुप्तस्य सन्देशो वदतो यो मया श्रुतः ।

श्रूयतां वै महाभागास्तपःसिद्धा द्विजोत्तमाः ॥ १ ।

इमं सर्व्वान्तिथिं दान्तं सर्व्वभूतानुकम्पकम् ।

समान्नदानदातारं शेषभोजनभोजिनम् ॥ २ ।

मुञ्च मुञ्च महाभृत्य एष धर्मस्य निर्णयः ।

अहङ्कालेन साधं हि मृत्युना प्रकृतस्तथा ॥ ३ ।

मम स्यास्यन्ति पार्श्वेषु पापा वै विकृतास्तथा ।

एनङ्गास्यन्ति गन्धर्वा गगनेऽप्सरसस्तथा ॥ ४ ।

दीयतामासनं दिव्यं तथान्यन्यानमेव च ।

अन्यानान् कामयेत्कामान्नसा यानि चेच्छति ॥ ५ ।

तत्तु* शीघ्रं प्रदातव्यं धर्मराजस्य शासनात् ।

अक्रियाणि तु दानानि पूर्वं दत्तानि धीमता ॥ ६ ।

प्रेक्षताञ्च महाभागी भोक्तुञ्चैव सहानुगः ।

तिष्ठत्येषोऽत्र वै वीरो ममादेशान्महायशः ॥ ७ ।

यावत्स्वर्गादिमानानि समागच्छन्ति कृत्स्नशः ।

ततः स प्रवरैर्यानैः सानुगः सपरिच्छदः ॥ ८ ।

देवानां भवनं यातु दैवतैरभिपूजितः ।

तत्रैव रमतां श्रीरो यावन्नोक्तो हि धार्यते ॥ ८ ।
 स कृतार्थः सदा लोके यत्रैषोऽभिप्रयास्यति ।
 तत्र मेध्यं पवित्रञ्च यत्र स्यास्यत्ययं शुचिः ॥ १० ।
 नैककन्याप्रदातारं नैकयज्ञकृतं तथा ।
 पूज्यतां* सर्वकामैस्तु पदङ्गच्छतु वैष्णवम् ॥ ११ ।
 तत्रैष रमतां धीरः सहस्रमयुतं समाः ।
 ततो वै मानुषे लोके आद्ये वै जायतां कुले ॥ १२ ।
 भूतानुकम्पको ह्येष क्रियतामस्य चार्चनम् ।
 वर्षाणामयुतञ्चायं तत्र तिष्ठतु देववत् ॥ १३ ।
 जायते तु ततः† पञ्चाक्षर्व्वमानुषपूजितः ।
 उपानहौ च छत्रञ्च जलभाजनमेव च ॥ १४ ।
 असकृद्येन दत्तानि तस्मै पूजां प्रयच्छथ ।
 सभा यत्र प्रवर्त्तन्ते यस्मिन्देसे सहस्रशः ॥ १५ ।
 हस्तेन संस्पृशत्येष मृदुना शीतलेन च ।
 विद्याधरस्तथा ह्येष नित्यं मुदितमानसः ॥ १६ ।
 महापद्मानि चत्वारि तस्मिंस्तिष्ठन्तु‡ नित्यशः ।
 ततश्चतस्र कालेन मानुषं लोकमास्थितः ॥ १७ ।
 बहुसुन्दरनारीके§ कुले जन्म समाप्नुयात् ।

* पूज्यतामिति आर्यं, पूजयन्त्विति साधु । † स धीरो जायते इति (ख) ।

‡ तस्मिंस्तिष्ठन्तु नित्यश इति (ग), यस्मिन् पाठे तस्मिन्नित्येकवचनमात्रम् । † बहुसुन्दरि-
 नारीके इति (ग), एवं परञ्च बहुसुन्दरिनारीभिरिति ।

दधि क्षीरं घृतञ्चैवं येन दत्तं द्विजातिषु ॥ १८ ।
 एष वा यातु नः पार्श्वे अग्नौ पूजाम्प्रयच्छथ ।
 नीयतां नीयतां शीघ्रं यत्र यत्र न चालयेत् ॥ १९ ।
 गौरसस्य तु पूर्णानि भाजनानि सहस्रशः ।
 यत्र दत्त्वा च पीत्वा च बान्धवेभ्यो विभागशः ॥ २० ।
 ततः पश्चादयं यातु यत्र लोकोऽनसूयकः ।
 तत्रैव रमतां धीरो बहुवर्षशतान्ययम् ॥ २१ ।
 बहुसुन्दरनारीभिः सेव्यमानो महात्माः ।
 अमराख्यो भवेत्तत्र गोलोकेषु समाहितः ॥ २२ ।
 इदमेवापरञ्चैव चित्रगुप्तस्य भाषितम् ।
 सर्वदेवमया देव्यः सर्ववेदमयास्तथा ॥ २३ ।
 अमृतं धारयन्त्यस्य प्रचरन्ति महीतले ।
 तीर्थानां परमं तीर्थमतस्तीर्थं न विद्यते ॥ २४ ।
 पवित्रञ्च पवित्राणां पुष्टीनां पुष्टिरेव च ।
 तस्मात्पुरस्तु दातव्यं गवां वै मेध्यकारणात् ॥ २५ ।
 दध्ना हि त्रिदशाः सर्व्वे क्षीरेण च महेश्वरः ।
 घृतेन पावकां नित्यं पायसेन पितामहः ॥ २६ ।
 सङ्गहत्तेन प्रीयन्ते वर्षाणां हि त्रयोदश ।
 तां दत्त्वा चैव पीत्वा च प्रीतो मेध्यस्तु जायते ॥ २७ ।
 पञ्चगव्येन पीतेन वाजिमेधफलं लभेत्* ।

गव्यन्तु परमं मेभ्यं गव्यादन्यन्न विद्यते ॥ २८ ।
 दन्तेषु मरुतो देवा जिह्वायान्तु सरस्वती ।
 खुरमध्ये तु गन्धर्वा खुराग्रेषु तु पन्नगाः ॥ २९ ।
 सर्वसन्धिषु साध्याश्च चन्द्रादित्यौ तु लोचने ।
 ककुदे सर्वचक्राणि लाङ्गुले धर्मं आश्रितः ॥ ३० ।
 अपाने सर्वतीर्थानि प्रस्त्रावे जाङ्गवी नदी ।
 नानाहीपसमाकीर्णश्चत्वारः सागरास्तथा ॥ ३१ ।
 ऋषयो रोमकूपेषु गोमये पद्मधारिणी ।
 रोमे वसन्ति विद्याश्च त्वक्केशेष्वयनद्वयम् ॥ ३२ ।
 धैर्यं धृतिश्च शान्तिश्च पुष्टिर्वृद्धिस्तथैव च ।
 स्मृतिर्मेधा तथा लज्जा वपुः कीर्त्तिस्तथैव च ॥ ३३ ।
 विद्या क्षान्तिर्मतिश्चैव सन्ततिः परमा तथा ।
 गच्छन्तमनुगच्छन्ति एता गावो न संशयः ॥ ३४ ।
 यत्र गावो जगत्तत्र देवदेवपुरोगमाः ।
 यत्र गावस्तत्र लक्ष्मीः सांख्यधर्मश्च शास्त्रतः ॥ ३५ ।
 सर्वरूपेषु ता गावस्तिष्ठन्त्यभिमतास्तथा ।
 भवनेषु विशालेषु सर्वप्रासादपङ्क्तिषु ॥ ३६ ।
 स्त्रियश्च पुरुषाश्चैव रक्षयन्तः सुयन्त्रिताः ।
 शयनासनपानेषु उपविष्टाः सहस्रशः ॥ ३७ ।
 क्रीडन्ति विविधैर्भोगैर्भोगेषु च सहस्रशः ।
 तत्र पानगृहेष्वन्ये पुष्पमालाविभूषिताः ॥ ३८ ।
 भक्ष्याणां विविधानाञ्च भोजनानाञ्च सञ्चयान् ।

शयनासनपानानि वाजिनो वारणास्तथा ॥ ३८ ।
 अपश्यन्वि विधास्तत्र स्त्रियश्च शुभलोचनाः ।
 शोभयन्ति स्त्रियः काश्चिज्जलक्रीडागतास्तथा ॥ ४० ।
 उद्यानेषु तथा चान्या भवनेषु च पुण्यतः ।
 अनेन सदृशं नास्ति अस्मादन्यत्र विद्यते ॥ ४१ ।
 अहो सूतकृतं शिल्पमहो रत्नैरलङ्कृतम् ।
 एवं गृहाद्गृहङ्गच्छन्नहं तत्र ततस्तमः ॥ ४२ ।
 ततस्तु निखिलं सम्यग्दृष्ट्वा कर्म महोदयम् ।
 पुनरेवागतः पार्श्वं यमस्य द्विजसत्तमः ॥ ४३ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे शम्भुकर्मफलौटयो नाम

षडधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

सप्ताधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

इदमन्यन्महाभागा नारदात्कलहप्रियात् ।
 श्रुतं विप्रा यथा तत्र यमस्य सदसि स्वयम् ॥ १
 तथा च पृच्छतस्तस्य पुरातनं महात्मनः ।

पात्यानङ्गययामास यदुक्तं चित्रभानुना ॥ २ ।
 यथा च जनको राजा कामान्दिव्यानवाप्तवान् ।
 तत्सर्व्वङ्गयिष्यामि श्रूयतां मुनिसत्तम ॥ ३ ।
 अयं तत्र महार्तजा नारदो मुनिसत्तमः ।
 धर्मराजसभां प्राप्तस्तपसा द्योतितप्रभः ॥ ४ ।
 तत्र राजाऽथ वेगेन तं दृष्ट्वा स्वयमागतम् ।
 अर्चयित्वा यथान्यायकृत्वा चैव प्रदक्षिणम् ॥ ५ ।
 उवाच च महार्तजाः सूर्य्यपुत्रः प्रतापवान् ।
 स्वागतन्ते द्विजश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि नारद ॥ ६ ।
 सर्व्वज्ञः सर्व्वदर्शी च* सर्व्वधर्म्विदां वरः ।
 गान्धर्व्वस्येतिहासस्य विज्ञाता त्वं महामुने ॥ ७ ।
 वयं पूताश्च मेध्याश्च त्वां दृष्ट्वा ह्यागतं विभो ।
 अयं देशः पुनः पूतः सर्व्वतो मुनिसत्तम ॥ ८ ।
 यत्कार्य्यं येन वा कार्य्यं यद्द्वै मनसि वर्त्तते ।
 प्रब्रूहि भगवन्नाशु यच्चान्यत्किञ्चिदुत्तमम् ॥ ९ ।
 दुर्लभं त्रिषु लोकेषु यच्च प्रियतरं तव ।
 तपोमयानां सर्व्वेषां द्विजातीनाञ्च सुव्रत ॥ १० ।
 इति धर्म्ववचः श्रुत्वा नारदः प्राह धर्म्ववित् ।
 अहं ते कथयिष्यामि यत्पृष्टं संशयास्पदम् ॥ ११ ।

नारद उवाच ।

भवान् पाता च गोप्ता च नेता धर्मस्य नित्यशः ।

* सर्व्वशीलश्चेति (क), (ख) ।

सत्येन तपसा क्षान्त्या धैर्येण च न संशयः ॥ १२ ।

भावन्नय हतन्नय त्वदन्यो न हि विद्यते ।

संशयं सुमहत्प्राप्तस्तन्ममाचक्ष्व सुव्रत ॥ १३ ।

अमरत्वङ्मयं याति व्रतेन नियमेन च ।

केन वा दानधर्मेण तपसा वा सुरोत्तम ॥ १४ ।

अतुलाच्च श्रियं लोके कीर्त्तिश्च सुमहत्फलम् ।

लभन्ते शाश्वतं स्थानं दुर्लभं विगतज्वराः ॥ १५ ।

केन गच्छन्ति नरकं पापिष्ठं लोकगर्हणम् ।

सर्वमाख्याहि तत्त्वेन परङ्गीतूहलं हि मे ॥ १६ ।

यम उवाच ।

न गच्छन्ति नरा घोरा बहवो धर्मनिर्मितम् ।

बन्धांश्च सुबहूँस्तत्र प्राप्नुवन्ति तपोधन ॥ १७ ।

विस्तरेण तु तत्सर्वं ब्रवीमि सुनिसत्तम ।

श्रूयतां तन्महाभाग श्रुत्वा चैवोपधारय ॥ १८ ।

नाग्निचिन्नरकं याति न पुत्नी न च भूमिदः ।

शूरश्च शतवर्षी च वेदानाञ्चैव पारगः ॥ १९ ।

पतिव्रता न गच्छन्ति सत्यवाक्याश्च ये नराः ।

अजिताद्याशठायैव स्वामिभक्ताश्च ये नराः ॥ २० ।

अहिंसका न गच्छन्ति ब्रह्मचर्यव्यवस्थिताः ।

पतिव्रता दानवन्तो द्विजभक्ताश्च ये नराः ॥ २१ ।

स्वदारनिरता दान्ताः परदारविवर्जकाः ।

सर्वभूतात्मभूताश्च सर्वभूतानुकम्पकाः ॥ २२ ।

न गच्छन्ति तु तं देशं पापिष्ठं तमसावृतम् ।
 सातनास्थानसम्पूर्णं हाहाप्रतिभयाकुलम् ॥ २३ ।
 ज्ञानवन्तो द्विजा ये च ये च विद्यापरङ्गताः ॥
 उदासीना न गच्छन्ति स्वाम्यर्थे च हता नराः ॥ २४ ।
 न गच्छन्त्यत्र दातारः सर्वभूतहिते रताः ।
 शुश्रूषका मातृपित्रां न गच्छन्ति च ये नराः ॥ २५ ।
 तिलान् गाञ्च हिरण्यञ्च पृथिवीञ्चापि शाश्वतीम् ।
 ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छन्ति न गच्छन्ति न संशयः ॥ २६ ।
 यश्चोक्तं यजमानाञ्च सत्रयाजिन एव च ।
 चातुर्मास्यकरा ये च ये द्विजा आहितात्मनः ॥ २७ ।
 गुरुचित्तानुपालाञ्च कृतिनो मौनयन्त्रिताः ।
 नित्यस्वाध्यायिनो दान्ताः सदा सभ्याञ्च ये नराः ॥ २८ ।
 मां न पश्यन्ति ते चैव आत्मभावेन भाविताः ।
 अपूर्वमैशुना[†] ये च न गच्छन्ति जितेन्द्रियाः ।
 ब्राह्मणा अमरत्वञ्च प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥ २९ ।
 निवृत्ताः सर्वकामेभ्यो निराशाः सुजितेन्द्रियाः ।
 न गच्छन्ति हि तदीरं यत्र ते पापकर्म्मिणः ॥ ३० ।

नारद उवाच ।

किं दानं श्रेय आहोस्त्रित्पात्रेण फलमुच्यतेऽऽ ।

* पारङ्गता इति (क), (ख), तथा कन्दोदीयः । † असम्भवेनैशुना इति (ग) ।

‡ अशुते इति (ख), (ग) ।

किं वा कर्म महत्कृत्वा स्वर्गलोके महीयते ॥ ३१ ।

रूपं वा धनधान्यं वा आयुश्च कुलमेव वा ।

प्राप्यते येन दानेन तन्ममाचक्ष्व सुव्रत ॥ ३२ ।

यम उवाच ।

न शक्यं विस्तरेणेह वक्तुं वर्षशतैरपि ।

शभाशुभानाङ्गतयो द्रष्टुं वा प्रष्टुमेव वा ॥ ३३ ।

किञ्चिन्मात्रं प्रवक्ष्यामि येन यत्प्राप्यते नरैः ।

विविधानि च सौख्यानि प्रायशस्तु गुणागुणैः ॥ ३४ ।

रहस्यमिदमाख्यानं श्रूयतां मुनिसत्तम ।

या गतिः प्राप्यते येन प्रेत्यभावे न संशयः ॥ ३५ ।

तपसा प्राप्यते स्वर्गस्तपसा प्राप्यते यशः ।

आयुःप्रकर्षा भोगाश्च भवन्ति तपसैव तु ॥ ३६ ।

ज्ञानविज्ञानमारोग्यं रूपसौभाग्यसम्पदः ।

तपसा प्राप्यते भोगो मनसा नोपदिश्यते* ॥ ३७ ।

एवमप्राप्नोति पुण्येन मौनेनाज्ञां महासुने ।

उपभोगांस्तु दानेन ब्रह्मचर्य्येण जीवितम् ॥ ३८ ।

अहिंसया परं रूपं दीक्षया कुलजन्म च ।

फलमूलाग्निर्वा राज्ञ्यं स्वर्गः पर्णाग्निनां भवेत् ॥ ३९ ।

पर्याभक्ष्या दिवं यान्ति जायते द्रविणाव्यताः ।

* मनसा योर्वादिष्यते इति (ग), तनु आयं येन यदिष्यते इति साधु । + द्रवि
तथा इति (क), (ग) ।

गुरुशुश्रूषया नित्यं श्राद्धदानेन सन्ततिः ॥ ४० ।
 गवाद्याः कालदीक्षाभिर्ये तु वा दणशायिनः ।
 स्वयं त्रिषवणाद्भक्ष्य त्वपः* पीत्वेष्टलोकभाक् ॥ ४१ ।
 ऋतयष्टा† दिवं याति उपहारश्च सुव्रत ।
 कृत्वा तु दशवर्षाणि नीरपानाद्विशिष्यते‡ ॥ ४२ ।
 रसानां प्रतिसंहारात्स्त्रीभाग्यमनुजायते ।
 आमिषस्य प्रतीहाराद्भवत्यायुष्मती प्रजा ॥ ४३ ।
 गन्धमात्यनिवृत्त्या तु मूर्त्तिर्भवति पुष्कला ।
 अन्नदानेन च नरः स्मृतिं मेधाञ्च विन्दति ॥ ४४ ।

कृत्रप्रदानेन गृहं वरिष्ठं

रथं तथोपानहसम्प्रदानात्§ ।

वस्त्रप्रदानेन सुरुपता च॥

धनैश्च पुत्रैश्च भृता भवन्ति ॥ ४५ ।

पानीयस्य प्रदानेन दृप्तिर्भवति शाश्वती ।

अन्नपानप्रदानेन कामभोगैस्तु दृष्यते ॥ ४६ ।

पुष्पोपगन्धञ्च फलोपगन्धं

यः पादपं स्पर्शयते द्विजाय ।

स स्त्रीसमृद्धं हि सुरद्रपूर्णं .

* त्वाप इति (ग) । † ऋतयष्टेति (ग) । ‡ वीरयानादिति (ग) । § ततोपानह-
 सम्प्रदानादिति (ग) । तत्तु चार्धं, तत उपानहसम्प्रदानादिति साधु । ॥ वस्त्ररूपता
 चेति (ग) ।

गृहं हि सर्वोपचितं लभेत ॥ ४७ ।
 वस्त्रान्नपानीयरसप्रधानान्
 प्राप्नोति तानेव रसप्रदानात्* ।
 स्नग्धूप† गन्धान्यनुलेपनानि
 पुष्पाणि गृह्याणि मनोरमाणि ।
 दत्त्वा द्विजेभ्यः स भवेत्सुरूपो
 रोगांश्च कांश्चिन्नभते न जातु ॥ ४८ ।
 वीजैरशून्यैः शयनाभिरामं
 दद्याद्गृहं यः पुरुषो द्विजाय ।
 स स्त्रीसमृद्धं गजवाजिपूर्णं
 लभेदधिष्ठानवरं वरिष्ठम् ॥ ४९ ।
 धूपप्रदानेन‡ तथा गवाश्च
 लोकानवाप्नोति नरो वसूनाम् ।
 गजं तथा गोवृषभप्रदानैः
 स्वर्गे सुखं शाश्वतमामनन्ति ॥ ५० ।
 घृतेन तेजः सुकुमारताञ्च
 प्राणद्युतिः स्निग्धता चापि तैले§ ।

* वस्त्रान्नपानीयरसप्रधानान् प्राप्नोति तानेव रसप्रधानानिति (ग) । अयं प
 सम्यक् । † स्नग्धूपेति (क), (ख) । ‡ धूपप्रदानेनेति (ग) । § स्निग्धतेत्यत्र दीर्घः
 कर्न्दीदीर्घः ।

क्षौद्रेण नानारसतृप्तताञ्च

दीपप्रदानाद्युतिमाप्नुवन्ति ॥ ५१ ।

पायसेन वपुःपुष्टिं कृशरात्स्निग्धसौम्यताम् ।

फलैस्तु लभते पुत्रं पुष्पैः सौभाग्यमेव च ॥ ५२ ।

रथैर्दिव्यं विमानन्तु गिविकाश्चैव मानवः ।

प्रेक्षणैरपि सौभाग्यं प्राप्नोतीह न संशयः ।

अभयस्य प्रदानेन सर्व्वकामानवाप्नुयात् ॥ ५३ ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे पुरुषविर्लोभनी

नाम अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

मुहूर्त्तस्य तु कालस्य दिव्याभरणभूषितान् ।

प्रयातान्दिवि संप्रेक्ष्य विमानैः सूर्य्यसन्निभैः ॥ १ ।

ब्राह्मणास्तपसा सिद्धाः सपत्नीकाः सवान्धवाः ।

सानुरागा ह्युभयतो मन्युनाभिपरिप्लुताः ॥ २ ।

विवर्णवदनो राजा प्रभातेजोविवर्ज्जितः ।

अचिरादैव सञ्जातः क्रोधेन भृशदुःखितः ॥ ३ ।

तं तथा निष्प्रभं दृष्ट्वा धर्म्मराजं तपोधनः ।
 नारदश्चाब्रवीत्तत्र ज्ञात्वा तस्य मनोगतम् ॥ ४ ।
 अपि त्वं भ्राजमानस्तु पशोः पतिरिवापरः ।
 कस्मात्ते शोभनं वक्त्रं क्षणाद्वैवर्ण्यतां गतम् ॥ ५ ।
 विनिश्चसन्त्यथा नागः कस्मान्नं परितप्यसे ।
 राजन्कस्माद्विभेषि त्वमेतदिच्छामि वेदितुम् ॥ ६ ।

यम उवाच ।

विवर्णं जायते वक्त्रं शुष्यते न च संशयः ।
 यन्मया ईदृशं दृष्टं श्रूयतां तन्महामुने ॥ ७ ।
 याथावरान्तु ये विप्रा उच्छृत्तिपरायणाः ।
 दृढस्वाध्यायतपसा क्लीमन्तो ह्यनसूयकाः ॥ ८ ।
 अतिथिप्रियकाश्चैव नित्ययुक्ता जितेन्द्रियाः ।
 ते त्वहंमानिनः सर्वे गच्छन्त्युपरि मे दिज ॥ ९ ।
 न च मामुपतिष्ठन्ति* न चैव वगगा मम ।
 ममूक्ते मम गच्छन्ति सपत्नीकाः सहानुगाः ॥ १० ।
 दिव्यगन्धैर्विलिप्ताङ्गा माल्यभूषितवाससः ।
 सृजन्तो मम माल्यानि तेन ताम्ये दिजोत्तम ॥ ११ ।
 मृत्यो तिष्ठमि कस्यार्थे को वा मृत्युः कथं भवेत् ।
 किं त्वं न भाषसे मृत्यो ब्रूहि लोके निरर्थकः ॥ १२ ।
 लोभाभक्तान्सदा हंसि† पापिष्ठान्धर्मवर्जितान् ।

* उपतिष्ठन्तीति आर्यम्, उपतिष्ठन् इति साधु । † त्वमशक्तान् सदा हंसीति (ग

एषां* तपसि सिद्धानो नाहं विग्रहवानिह† ॥ १३ ।
 निग्रहानुग्रहौ नापि मया शक्यौ महात्मनाम् ।
 कर्तुं वा प्रतिपेक्षुं वा तेन तप्ये भृशं मुने ॥ १४ ।
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमानेन महाद्युतिः‡ ॥
 पतिव्रता समं भर्ता सानुगा सपरिच्छदा ॥ १५ ।
 महता तूर्यघोषेण सम्प्राप्ता प्रियदर्शना ।
 धर्मराजहितं सर्वं धर्मज्ञा धर्मवत्सला ।
 साव्रवीक्षु विमानस्था साधयन्ती शुभाङ्गना ।
 विचित्रं प्रसृतं वाक्यं सर्वसत्त्वसुखावहम् ॥ १६।१७ ।

पतिव्रतीवाच ।

धर्मराज महाबाहो कृतज्ञः सर्वसम्मतः§ ।
 मैवमीर्षीं कुरुष्व त्वं ब्राह्मणेषु तपस्विषु ॥ १८ ।
 एतेषां तपसां वीर माहात्म्यम्बलमेव च ।
 अचिन्त्याः सर्वभूतानां ब्राह्मणा वेदपारगाः ॥ १९ ।
 ब्राह्मणाः सततं पूज्या ब्राह्मणाः सर्वदेवताः ।
 मात्सर्यं क्रोधसंयुक्तं न कर्त्तव्यं द्विजातिषु ॥ २० ।
 त्वया शुभाशुभद्वन्द्वं नित्यं पूजा मनस्विनाम् ।
 रागो वा रोषमोहौ वा न कर्त्तव्यौ सदा०सताम् ।
 प्रयाता गगने दृष्टा विद्युत्कीदामिनी यथा ॥ २१ ।

* येषामिति (ख) । † विग्रहवानिवेति (ग) । ‡ नहामतिरिति (ग) । § सत्य-
 सम्मत इति (क) । •

दृष्ट्वा पतिव्रतां नारीं धर्मराजेन पूजिताम् ।

अब्रवीन्नारदस्तत्र धर्मराजं तथागतम् ॥ २२ ।

नारद उवाच ।

का एषा सुमहाभागा सुरूपा प्रमदीक्षिता ।

या त्वया पूजिता राजहितमुक्ता गता पुनः ॥ २३ ।

एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं परङ्गीतूहलं हि मे ।

एतन्मे सुमहाभाग कथयस्व समासतः ॥ २४ ।

यम उवाच ।

अहं ते कथयिष्यामि कथां परमशीभनाम् ।

एषा मया यथा तात पूजिताऽपूजि कृतस्त्रयः ॥ २५ ।

पुरा कृतयुगे तात निमिर्नाम महायथाः ।

आसीद्राजा महातेजाः सत्यसन्धेति विश्रुतः ॥ २६ ।

तस्य पुत्री मिथिर्नाम जननाज्जनकोऽभवत् ।

तस्य रूपवती नाम पत्नी प्रियहिते रता ॥ २७ ।

सा चाप शुभकर्माणि पतिभक्ता पतिव्रता ।

प्रीत्या परमया युक्ता भर्तुर्वचनकारिणी ॥ २८ ।

सीऽपि राजा महाभागः सर्व्वभूतहिते रतः ।

धर्मात्मा च महात्मा च सत्यसन्धो महातपाः ॥ २९ ।

य इमां पृथिवीं सर्व्वीं धर्मेण परिपालयन् ।

न व्याधिर्न जरा मृत्युस्तस्मिन्नाजनि शासति ॥ ३० ।

ववर्ष सततं देवस्तस्य राद्रे महायुतेः ।

एवं बहुगुणोपेतं तस्य राज्यं महात्मनः ॥ ३१ ।

न कश्चिद्विद्यते मर्त्यो वजार्त्तो दुःखितोऽपि वा ।

अथात्र बहुकालस्य राजानं मिथिलाधिपम् ।

उवाच राज्ञी विप्रेन्द्र विनयाभस्रतं वचः ॥ ३२ ।

राज्ञोवाच ।

भृत्यानाञ्च द्विजातीनां तथा परिजनस्य च ।

यदस्ति द्रविणं किञ्चित्पृथिव्यां यद्गृहे च ते ॥ ३३ ।

विनियुक्तन्तु तत्सर्वं सान्निध्यन्तु तथा त्वया ।

न च राजन्विजानामि भोजनस्य प्रशंससि ॥ ३४ ।

नास्ति तन्नियमः कश्चित्पुष्पमूल्यञ्च नास्ति नः ।

न वा मवादिकङ्किञ्चिन्न च वस्त्राणि कर्हिचित् ॥ ३५ ।

न चैव वार्षिकः कश्चिद्विद्यते भोजनस्य च ।

दृश्यते हि महाराज मम चैवाथ सुव्रत ॥ ३६ ।

यत्कर्त्तव्यं मया वापि तन्मे ब्रूहि नराधिप ।

कर्त्तव्यं ह्यहं विशेषेण यदाक्यमपि मन्यसे ॥ ३७ ।

राज्ञोवाच ।

न शक्यमुपरोधेन वक्तुं भामिनि विप्रियम् ।

न च पश्याम्यहं देवि तव चैव जनस्य च ॥ ३८ ।

तद्ब्रवीमि यथाशक्त्या यदि मे मन्यसे प्रिये ।

हविष्ये वर्त्तमानानामिदं वर्षशतकृतम् ॥ ३९ ।

कुहालेन हि काष्ठेन क्षेपं वै कुर्वहे प्रिये ।

ततो धर्म्मविधिं तत्त्वात्प्राप्नुयां मे न संशयः ॥ ४० ।

भक्ष्यं भोष्यञ्च ये ये च ततस्त्वं सुखमाप्स्यसि ।

एवमुक्ता ततो राक्षी राजानमिदमब्रवीत् ॥ ४१ ।

देव्युवाच ।

भृत्यानान्तु सहस्राणि तव राजन्निवेशने ।

अश्वानाञ्च गजानाञ्च सौरभानां तथैव च ॥ ४२ ।

उद्घाणां महिषाणाञ्च खराणाञ्च महायशाः ।

एते सर्वे कथं राजन् कुर्वन्ति तवेप्सितम् ॥ ४३ ।

राजोवाच ।

नियुक्तानि हि कर्माणि वार्षिकाणीतराणि च ।

सर्वकर्माणि कुर्वन्ति ये भृत्या मे वरानने ॥ ४४ ।

बलीवर्हाः खरा अश्व गजा उद्घा ह्यनेकशः ।

सर्वे नियुक्ता मे देवि सर्वकर्मांसु शोभने ॥ ४५ ।

आयसन्त्वपुषन्ताम्रं राजतङ्काञ्चनं तथा ।

नियुक्तानि तु सर्वाणि सर्वकर्मस्वनिन्दिते ॥ ४६ ।

ननु पश्याम्यहं देवि किञ्चिद्वैमं न चायसम् ।

येन कुर्याम्यहं देवि कुदालं सुसमाहितः ॥ ४७ ।

एवमुक्ता महादेवी तेन राज्ञा सुशोभना ।

दृष्टपुष्टमना देवी राजानमिदमब्रवीत् ॥ ४८ ।

गच्छ राजन्त्यथाकाममनुयास्यामि पृष्ठतः ।

एवमुक्तः सुनिष्क्रान्तः सभार्यः स नरेश्वरः ॥ ४९ ।

ततो राजा च देवी च क्षेत्रं मृगयतस्तदा ।

गती च परमाध्वानं ततो राजाब्रवीदिदम् ॥ ५० ।
 इदं भद्रं मम चेचमास्त्राच्च वरवर्णिनि ।
 यावद्गुल्मानिमान् भद्रे कण्टकांश्च वरानने ।
 अहं हिनन्नि वै देवि त्वमेताच्छाधय प्रिये ।
 एष ते कर्मयोगस्तु ततः प्राप्स्यामि चेप्सितम्* ॥ ५१।५२ ।
 एवमुक्ता महादेवी तेन राज्ञा तपोधन ।
 उवाच मधुरं वाक्यं प्रहसन्ती नृपाङ्गना ॥ ५३ ।
 वृक्षाऽत्र दृश्यते पार्श्वे सौवर्णो गुल्म एव च ।
 पानीयस्य तु सान्निध्यं न किञ्चिदिह दृश्यते ।
 कथञ्चेत्रङ्गरिथावो हृद्रोगस्य तु कारकम् ॥ ५४ ।
 इयं नदी ह्ययं वृक्ष इयं भूमिः समांसला ।
 अस्मिन्वापि कृतङ्कर्म कथं गुणकरं भवेत् ॥ ५५ ।
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा राजा वचनमब्रवीत् ।
 शुभं सानुनयं वाक्यं भूतानां गुणवत्सलः ॥ ५६ ।
 पूर्वग्रहे भवेत्पूर्वं विनियुक्तं तथा प्रिये ।
 पानीयस्य तु पार्श्वेन सन्निकृष्टेन सुन्दरि ॥ ५७ ।
 चतुर्थं जनपथ्यन्त† न किञ्चिदिह दृश्यते ।
 अयङ्माहो महादेवि न च बाधाऽत्र कस्यचित् ॥ ५८ ।

* प्राप्स्यामि चेप्सितमिति (ग) । † चतुर्थं जनपथ्यन्तमिति सार्वत्रिकः पाठः स च
 लिपिकरपरम्पराप्रमादकृत एवेति सम्भाव्यते । चतुर्थोऽजनपथ्यन्तमित्येवंरूपस्यैव मौलिकत्व-
 मासीदित्यद्यदनुमीतम् ।

ततस्तच्छोधयामास तत्त्वेन भार्यया सह ॥ ५८ ।
 वियन्मध्ये तथोग्रस्य सविता तपते सदा ।
 समृद्धस्य तदा* तत्र निदाघः काल आगतः ॥ ६० ।
 प्रवृजो दारुणो घ्नः कालश्चैवातिदारुणः ।
 ततः सा त्वविता देवी क्षुधिता च तपस्विनी ॥ ६१ ।
 स्निग्धौ ताम्रतलो पादौ तस्यां सन्तापमागता ।
 गुणप्रवाहरकौ तु तस्याः पादौ च सुव्रत ॥ ६२ ।
 सूर्यस्य पादा मध्याह्ने तापयन्त्यग्निसन्निभाः ।
 ततः सा व्यथिता देवी भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ ६३ ।
 त्ववितास्मि महाराज उष्णेन पीडिता भृगम् ।
 पानीयं दीयतां राजञ्छीघ्रं मम प्रसादतः ॥ ६४ ।
 द्रव्युक्ता पतिता देवी विह्वला दुःखपीडिता ।
 पतन्त्या च तया सूर्यो दृष्टो विह्वलया तथा ॥ ६५ ।
 यदृच्छया पतन्त्या तु सूर्यः कांपेन वीक्षितः ।
 ततो विवस्वान् भगवान् सन्वस्तो गगने तदा ॥ ६६ ।
 दिवं मुक्ता महातेजाः पतितो धरणीतले ।
 ततो दृष्टा तु राजामा^१ स्वभावेन च वर्जितम् ॥ ६७ ।
 किमर्थमिह तेजस्विंस्यक्ताः॥ मण्डलमागतः ।
 किङ्करोमि महातेजाः सर्व्वलोकनमस्कृतः ॥ ६८ ।

एवं ब्रुवन्तं राजानं सूर्यः सानुनयोऽब्रवीत् ।
 पतिव्रता शुभाची च ममैषा कषिता भृशम् ॥ ६८ ।
 ततोऽहं पतितो राजंस्तव कार्यानुशासनः ।
 अनया सदृशी नारी त्रैलोक्ये नैव विद्यते ॥ ७० ।
 पृथिव्यां स्वर्गलोके वा न काचिदिह दृश्यते ।
 अहोऽस्याः परमं सत्त्वमहोऽस्याः परमन्तपः ॥ ७१ ।
 अहो धैर्यं च शक्तिश्च तवैवं शंसिता गुणाः ।
 तथेयं ते महाभाग तव चित्तानुसारिणी ॥ ७२ ।
 अनुरूपा विशुद्धा च तपसा च वराङ्गना ।
 पतिव्रता च साध्वी च नित्यं तव हिते रता ॥ ७३ ।
 सदृशी ते महाभाग शक्रस्येह यथा शची ।
 पात्रं पात्रवता प्राप्तं सुकृतस्य महत्फलम् ॥ ७४ ।
 अनुरूपः सुरूपो वा यतो जातः सुयन्त्रितः ।
 मा च ते वितथः कामो भवेच्चैव नराधिप ॥ ७५ ।
 कुरुष्व दयितह्वेनं यथा मनसि वर्तते ।
 भोजनार्थं महाराज त्वदन्यो न हि विद्यते ॥ ७६ ।
 फलदश्च सुशस्यश्च भविष्यति हि कामदम् ।
 एवमुक्त्वा ततः सूर्यः ससर्ज जलभाजनम् ॥ ७७ ।
 उपानहौ च कृत्वा दिव्यालङ्कारभूषितम् ।
 ददौ च रात्रे सविता प्रीत्या परमया युतः ॥ ७८ ।
 उपभोक्तुं सुखस्यार्थं सुपुण्यस्य विशेषतः ।
 दत्त्वा तत्पुण्यकर्माणं ततः प्राह दिवाकरः ॥ ७९ ।

एवमुक्त्वा तु भगवांस्तथा तत्कृतवान् क्वचित् ।
 राज्ञा च जनकेनैव प्रियाया हितकाम्यया ॥ ८० ।
 ततः साप्यायिता देवी तौयेन शुभलक्षणा ।
 लब्धसंज्ञा गतभया राजानमिदमब्रवीत् ॥ ८१ ।
 देवी दृष्ट्वा तदाश्चर्यं विस्मयोत्फुल्ललोचना ।
 केन दत्तं शुभं तौयं दिव्यं क्वचम्पानहौ ।
 एतन्मे संशयं राजन् कथयस्व तपोधन ॥ ८२ ।

राजीवाच ।

एष देवो महादेवि विवस्वान्नाम नामतः ।
 तवानुकम्पया देवि मुक्ताकाशमिहागतः ॥ ८३ ।
 एवमुक्त्वा तु सा देवी भर्तारमिदमब्रवीत् ।
 करवाण्यस्य कां प्रीतिं ज्ञायतामस्य वाञ्छितम् ॥ ८४ ।
 ततो राजा महानेजाः प्रणिपत्य कृताञ्जलिः ।
 विज्ञापयामास तदा भगवन् किङ्करोमि ते ॥ ८५ ।
 एवमुक्तो नरेन्द्रेण सूर्यो वचनमब्रवीत् ।
 अभयं मे महाराज स्त्रीभ्यो भवतु मानद ॥ ८६ ।
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भास्करस्य तु मानदः ।
 तां प्रियां प्रीतहृदयां श्रावयंस्तस्य भाषितम् ॥ ८७ ।
 राज्ञस्तु वचनं श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत् ।
 प्रीत्या परमया युक्ता तस्य राज्ञो मनःप्रिया ॥ ८८ ।
 रश्मीनां वारणार्थाय क्वचं दत्त्वा तु कुण्डिकाम् ।
 इमौ चोपानहौ दत्त्वा पादस्य शङ्करावुभौ ॥ ८९ ।

अभयं ते महाभाग यथा त्वं हतवानसि ।

एवं पतिव्रतां विप्र पूजयामि नमामि च ॥ ८० ।

इति बराहपुराणे संसारचक्रं पतिव्रतोपाख्यानं नाम

अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

नारद उवाच ।

कर्माणां केन राजेन्द्र तपसा वा तपोधनाः ।

उत्तमाश्च गतिं याति कृष्णवासः प्रशंस मे ।

एवमुक्तस्तु धर्मात्मा नारदेनाव्रवीत्तदा ॥ १ ।

यम उवाच ।

न तस्या नियमो विप्र तपो नैव च सुव्रत ।

उपवासो न दानं वा न देवो वा महामुने ॥ २ ।

यादृशी तु भवेद्विप्र शृणु तत्त्वं समासतः ॥ ३ ।

प्रसुप्ते या प्रस्रपिति जागर्ति विबुधे स्वयम् ।

भुङ्क्ते तु भोजिते विप्र सा मृत्युं जयति ध्रुवम् ॥ ४ ।

मीने मीना भवेद्या तु स्थिते तिष्ठति या स्वयम् ।

सा मृत्युञ्जयते विप्र नान्यत्पश्यामि किञ्चन ॥ ५ ।

एकदृष्टिरेकमना भर्तुर्वचनकारिणी ।
 तस्या विभीमहे सर्व्वे ये तथान्ये तपोधन ।
 देवानामपि सा साध्वी पूज्या परमशीभना ॥ ६ ।
 भर्त्ता चाभिहिता यापि न प्रत्याख्यायिनी भवेत् ।
 वर्त्तमानापि विप्रेन्द्र प्रत्याख्यातापि वा सदा ॥ ७ ।
 न देवतं सम्प्रयाति पत्युरन्यद्भदाचन ।
 सा न मृत्युमुखं याति एवं या स्त्री पतिव्रता ॥ ८ ।
 एवं या तु भवेन्नित्यं भर्तुः प्रियहिते रता ।
 अनुवेष्टनभावेन भर्त्तारमनुगच्छति ॥ ९ ।
 सा तु मृत्युमुखद्वारं न गच्छेद्द्विहसम्भव ।
 एष माता पिता बन्धुरेष मे देवतम्परम् ॥ १० ।
 एवं शुश्रूषते या तु सा मां विजयते सदा ।
 पतिव्रता तु या साध्वी तस्याच्चाहङ्कृताञ्जलिः ॥ ११ ।
 भर्त्तारमनुध्यायन्ती भर्त्तारमनुगच्छति ।
 भर्त्तारमनुशोचन्ती मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १२ ।
 गीतवादिन्नृत्यानि प्रेक्षणीयान्यनेकशः ।
 न शृणोति न पश्येत्* मृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १३ ।
 स्नायन्ती तिष्ठती वापि कुर्वन्ती वा प्रसाधनम् ।
 नान्यं या मनसा पश्येमृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १४ ।
 देवता अर्चयन्तं वा भोजमानमपि द्विजान् ।
 पतिं न त्यजते† चित्तामृत्युद्वारं न पश्यति ॥ १५ ।

भानौ चानुदिते वापि उत्थाय च तपोधनाः ।
 गृहं मार्जयते नित्यं मृत्युहारं न पश्यति ॥ १६ ।
 चक्षुर्देहश्च भावश्च यस्या नित्यं सुसंहतम् ।
 ग्रीवाचारसमायुक्ता सापि मृत्युं न पश्यति ॥ १७ ।
 भर्तुर्मुखमपश्येद्या भर्तुश्चित्तानुसारिणी ।
 वर्त्तते च हिते भर्तुर्मृत्युहारं न पश्यति ॥ १८ ।
 एवङ्गीर्त्तिमतां लोके दृश्यन्ते दिवि देवताः ।
 मानुषाणाञ्च भार्या वै तत्र देशे तु दृश्यते ॥ १९ ।
 कथितैव पुरा विप्र आदित्येन पतिव्रता ।
 मया तस्मात्तु विप्रर्षे यथा वृत्तं यथा श्रुतम्* ।
 गुह्यमेतत्ततो दृष्ट्वा पूजयामि पतिव्रताः ॥ २० ।

इति वराहपुराणे संसारचक्रे पतिव्रतामाहात्म्ये नाम

नवाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

दशधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

नारद उवाच ।

रहस्यं धर्ममाख्यानं त्वयोक्तव्यं महाशयः ।
 स्त्रीणां माहात्म्यमुद्दिश्य भास्करस्य मतं यथा ॥ १ ।

इदं हि सर्वभूतेषु परङ्गीतूहलं मम ।
 तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व महातपः ॥ २ ।
 ये नरा दुःखसन्तप्तास्तपस्वीव्रं समाश्रिताः ।
 नानाव्रतशतोपायैः सुखहेतोर्महाप्रभ ॥ ३ ।
 मनसा निश्चितात्मानस्त्यक्त्वा सर्वप्रियाप्रियम् ।
 काङ्क्षन्ते बहवः केचित्केनाचिद्विनिहन्यते ॥ ४ ।
 श्रुता लोके श्रुतिस्तात श्रेयोधर्मा हि नित्यशः ।
 सम्यक्कृच्छ्राश्रितस्याथ कथं पापे मतिर्भवेत् ॥ ५ ।
 कस्यैतच्चेष्टितं तात कर्त्ता कारयिताऽपि वा ।
 कः कर्षति जगच्चैकोभूतग्रामं चतुर्विधम् ॥ ६ ।
 कं वा द्वेषं पुरस्कृत्य मतिस्तस्य प्रवर्त्तते* ।
 सुखदुःखादि लोकेऽस्मिन्प्रकरोति सुदारुणम् ॥ ७ ।
 यद्येवन्तु मया गुह्यं दुर्विज्ञेयं सुरैरपि ।
 शक्यं श्रोतुं महाराज तदाख्याहि† तपोधनाः ॥ ८ ।
 नारदैनैवमुक्तम् धर्मराजोमहामनाः ।
 विनयात्प्रसृतं वाक्यमिदमाह महामुनिः‡ ॥ ९ ।

यम उवाच ।

देवर्षे श्रूयतां पुण्यं यद्ब्रवीषि महामुने ।
 त्वदुक्त्या मे कथयतः शृणुष्यावहितोऽनघ ॥ १० ।

* मतिस्तस्य च वर्त्तते इति (ग) । † तदाख्याति तपोधन इति (क),

‡ महामतिरिति (ग) ।

न कश्चिद्विद्यते* लोके कर्त्ता कारयितापि वा ।
 यद्वै परमधर्मात्मन्यस्मिन् कर्म प्रतिष्ठितम् ॥ ११ ।
 यस्य वै कीर्त्यते नाम येन चाज्ञाप्यते† जगत् ।
 व्याहरामि वचसाहं यः करोति स्वयङ्मतम् ॥ १२ ।
 दिव्येऽस्मिन् सदसि ब्रह्मन् ब्रह्मर्षिगणसंहते ।
 यथाश्रुतं यथादृष्टव्यमिष्टाम्यहं विभो ॥ १३ ।
 स्वकर्म भुज्यते तात सम्भूतैर्यत्कृतं स्वयम् ।
 आत्मानं पातयत्यात्मा किञ्चित्कर्म च कारयेत् ॥ १४ ।
 वायुना भाविता संज्ञा संसारे सा दृढीकृता ।
 तामेव भजते जन्तुः सुकृतं वाथ दुष्कृतम् ॥ १५ ।
 अभिघाताभिभूतस्तु आत्मनात्मानमुद्धरेत् ।
 आत्मा शत्रुश्च बन्धुश्च न कश्चिद्वन्धुरात्मनः ॥ १६ ।
 बन्धुं बन्धुपरिक्षेपं निर्मितं पूर्वकर्मभिः ।
 जगत्यामुपभुङ्क्ते वै जीवो योनिशतैरपि ॥ १७ ।
 मिथ्याप्रवृत्तः शब्दोऽयं जगद्वमति सर्व्वशः ।
 यावत्तत्कुरुते कर्म तावत्कर्म स्वयङ्मतम् ॥ १८ ।
 यथा यथा क्षयं याति अशुभं पुरुषस्य वै ।
 तथा तथा शुभा बुद्धिर्मनुजस्य प्रवर्त्तते ॥ १९ ।
 संसारे प्राप्तदोषस्य जायमानस्य देहिनः ।
 पतताञ्च गतो भावः पापकर्मक्षयेन तु ।

शुभाशुभकरीं बुद्धिं लभते पौर्व्वदैहिकीम् ॥ २० ।

दुष्कृतैः कर्मभिर्देही शुभैर्वा स्वयमर्जितैः ।

क्लेशक्षयं पापहरं शुभङ्गमं करोत्यथ ॥ २१ ।

शुभाशुभं प्राप्य नरः कर्माकर्म तथैव च ।

विवृते विमले कर्मण्यमरेषु महीयते ॥ २२ ।

स्वर्गः शुभफलप्राप्तिर्निरयः पापसम्भवः ।

नैव कश्चिद्व्यदाता च नाऽपहर्ता प्रदृश्यते ॥ २३ ।

नारद उवाच ।

यद्येवं स्वकृतङ्गमं समन्वेति शुभाशुभम् ।

शुभस्येह भवेद्विरशुभस्य क्षयोऽपि वा ॥ २४ ।

मनसा कर्मणा वापि तपसा चरितेन वा ।

यथा न रोहते जन्तुस्तथा त्वं वक्तुमर्हसि ॥ २५ ।

यम उवाच ।

इदं पुण्यं पवित्रञ्च अशुभानां शुभप्रदम् ।

कीर्त्तयिष्यामि ते सम्यक् पापदोषक्षयं सदा ॥ २६ ।

प्रणस्य शिरसा सम्यक् पापपुण्यकराय च ।

कर्त्तृणे जगतो नित्यं विश्वस्य जगतो ह्यहम् ॥ २७ ।

येन सृष्टमिदं सर्व्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।

अनादिमध्यनिधनं दुर्व्विज्ञेयं सुरासुरैः ॥ २८ ।

यः समः सर्व्वभूतेषु जितात्मा शान्तमानसः ।

स पापेभ्यो विमुच्येत ज्ञानवाग्सर्व्ववेदवित् ॥ २९ ।

तत्त्वार्थं वेत्ति यः सम्यक् पुरुषम्भक्तिं तथा ।

ज्ञात्वा वा यो न मुञ्चेत पदम्प्राप्नोति शाश्वतम् ॥ ३० ।

गुणागुणपरिज्ञाता ह्यक्षय्यस्य चयस्य च ।

ध्यानेनैव ह्यसंमूढः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३१ ।

स्वदेहे परदेहे च सुखदुःखेन नित्यगः ।

विचारज्ञो भवेद्यस्तु स मुच्येतैनसा ध्रुवम् ॥ ३२ ।

अहिंस्रः सर्वभूतेषु दृष्ट्वाक्रोधविवर्जितः ।

शुभन्यायं सदा यद्य स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३३ ।

प्राणायामैश्च निर्गृह्य अधः सन्धारणानि च ।

व्यवस्थितमना यस्तु स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३४ ।

निराशः सर्वतस्तिष्ठेदिष्टार्थेषु न लोलुपः ।

परीतात्मा त्यजेत्प्राणान् सर्वपापात्ममुच्यते ॥ ३५ ।

अहधानो जितक्रोधः परद्रव्यविवर्जकः ।

अनसूयश्च यो मर्त्यः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३६ ।

गुरुशुश्रूषया युक्तस्त्वहिंसानिरतश्च यः ।

अशुद्रशीलस्तु नरः* स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३७ ।

प्रशस्तानि च यः कुर्यादप्रशस्तानि वर्जयेत् ।

मङ्गलपरमो यश्च स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३८ ।

योऽभिगच्छति तीर्थानि विशुद्धेनान्तरात्मना ।

पापादुपरतो नित्यं स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३९ ।

उत्थाय ब्राह्मणं च्छेन्नरो भक्त्या समन्वितः ।

अभिगम्य प्रदानेन स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ४० ।

नारद उवाच ।

पतच्छ्रेयो हितञ्चैव सर्वेषां वै परस्तप ।

उपपन्नञ्च युक्तञ्च तत्त्वया समुदाहृतम् ॥ ४१ ।

विविधैः कारणीपायैः सम्यक्कृतार्थदर्शितैः ।

संशयोऽभून्मम पुरा स त्वया नाशितः प्रभो ॥ ४२ ।

ततोऽप्यल्पतरश्चेत्स्यादुपायो योगवित्तम ।

कथ्यतां मे महाभाग येन पापमरणश्यति ॥ ४३ ।

दुष्करं पूर्वमुक्तं हि योगधर्मस्य साधनम् ।

पापापहरणं लोके यदन्यत्सुखसाधनम् ॥ ४४ ।

अल्पोपायकरञ्चैव सुखोपायञ्च सर्वशः ।

येन पापकृतान्दोषान्वापोहति सुदारुणान् ॥ ४५ ।

आत्मायताश्च ये नित्यं न च विस्तारविस्तरः ॥ ४६ ।

गुणैश्च विविधैर्युक्ता इहलोके परत्र च ।

कर्म्मणामशुभानाञ्च विविधात्पत्तिजन्मनाम् ।

यः समर्थः स्फोटयितुं तन्मे ब्रूहि महातपः ॥ ४७ ।

यम उवाच ।

यथा स भगवानाह धर्ममेतं प्रजापतिः ।

तदहं भावयिष्यामि नमस्कृत्य स्वयम्भुवे ॥ ४८ ।

लोकानां श्रेयसोऽर्थन्तु पापानान्तु विनाशनम् ।

क्रियाकारनियोगञ्च प्रोच्यमानं निबोध मे ॥ ४९ ।

कैवल्यमभिसम्पन्ने ग्रहधानो भवेन्नरः ।

अनन्यमानसः कुर्याद्यथा धर्मानुशासनम् ॥ ५० ।

प्राप्नुयादीक्षितान् कामान् पापैर्मुक्ती यथाशुचम् ।

यः कुर्याद्वर्णसंयुक्तं विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ ५१ ।

यस्तु कारयते रुषं शिशुमारमजपतिम् ।

दृष्ट्वा नमस्येन्नयतः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ५२ ।

यदा तस्य शरीरस्थं सोमं पश्येत्समाहितः ।

महापातकनाशस्तु तदा तस्य विधीयते ॥ ५३ ।

ललाटे तूत्थितं दृष्ट्वा मुच्यते च स पातकैः ।

कण्ठस्थं पातकैः सर्वैर्हृदिस्थञ्च कृताकृतैः ॥ ५४ ।

मनसा कर्मणा वाचा यत्किञ्चित्कलुषकृतम् ।

उदरस्थन्तु तं दृष्ट्वा मुच्यते नान्न संशयः ॥ ५५ ।

वाङ्मनोभिः कृतानान्तु पापानां विप्र मोक्षणम् ।

यदा लाङ्गूलकण्ठे तु स्थितं पश्येद्दिवाकरम् ॥ ५६ ।

तदा स दुष्कृतान् सर्वान्विनाशयति मानवः ।

यदा सोमङ्गुलं सर्वं यः कुर्यान्तु प्रदक्षिणम् ॥ ५७ ।

ध्यायेत ह्यक्षयं यस्तु स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।

शुगुर्बुधः शनैश्चारो लोहिताङ्गश्च वीर्यवान् ॥ ५८ ।

सौम्यरूपो यदा चन्द्रः कुरुते च प्रदक्षिणम् ।

हृदि कृत्वा तु तत्पार्ष्ण्यो ध्यायेद्दक्षरं शुचिः ॥ ५९ ।

तदा निर्मलतां याति चन्द्रमाः शरदो यथा ।

प्राणायामशतं कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६० ।

जघनस्थं शुचिर्दृष्ट्वा नरखण्डमसं मुने ।

नमस्येन्नयतो भूत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६१ ।

आर्द्रस्वमार्द्रकर्मा तु ध्यात्वा चाष्टशताक्षरम् ।
 यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च द्वावन्योऽन्यम्पश्यतः ॥ ६२ ।
 सम्पूर्णौ विमलौ सम्यग्भ्राजमानौः स्वतेजसा ।
 कृत्वा हृदि तथा पापं यो ध्यायेत्परमाव्ययम् ॥ ६३ ।
 वामनं ब्राह्मणं दृष्ट्वा वाराहश्च जलोत्थितम् ।
 धरणी चोद्धृता येन सिंरुश्चापि महामुने ॥ ६४ ।
 नमस्येहै पद्मोभक्षः स पापेभ्यः प्रमुच्यते ।
 प्राणायामश्च यः कुर्यात्सोऽपि पापात्प्रमुच्यते ॥ ६५ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे संसारचक्रे

दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋषिपुत्र उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं धर्मराजस्य नारदः ।
 इमं भावेन भक्त्या च पुनर्वचनमब्रवीत् ॥ १ ।

नारद उवाच ।

समः सर्वेषु भूतेषु स्यादरेषु चरेषु च ।

धर्मराज महाबाहो पितृमुख्यपराक्रम ॥ २ ॥

ब्रह्मणानां हितार्थाय यदुक्तं मे प्रदक्षिणम् ।

इदं श्रेयःसमाख्यानं श्रुतं श्रुतपरम्पदम् ॥ ३ ॥

त्रयो वर्णा महाभाग यज्ञसामान्यभाभिः ।

शूद्रा वेदपवित्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वहिष्कृताः ॥ ४ ॥

यथैव सर्वसमतां तव भूतेषु मनद ।

तथैव तेषामपि हि श्रेयो वार्त्तं महामते ।

यथा कर्म हितं वाक्त्वं शूद्राणामपि कथ्यताम् ॥ ५ ॥

यम उवाच ।

अहं ते कथयिष्यामि चातुर्वर्ण्यस्य नित्यशः ।

यद्वितं धर्मयुक्तञ्च नित्यं भवति सुव्रत ॥ ६ ॥

केवलं श्रुतिसंयोगाच्छ्रद्धया नियमेन च ।

करोति पापनाशार्थमिदं वक्ष्यामि तच्छृणु ॥ ७ ॥

गावः पवित्रा मङ्गल्या देवानामपि देवताः ।

यस्ताः शुश्रूषते भक्त्या स पापेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ८ ॥

सौम्ये मुहूर्त्ते संयुक्ते पञ्चमथ्यन्तु यः पिवेत् ।

यावज्जीवकतात्पापात्तत्क्षणादेव मुच्यते ॥ ९ ॥

लाङ्गूलेनोद्धृतं तीर्थं मूर्ध्ना गृह्णाति यो नरः ।

सर्वतीर्थफलमप्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १० ॥

प्रजवेन च यः स्नायाद्रोहिण्यां मानवे द्विज ।

प्राचीनायाङ्कुशान् कृत्वा स्थापयित्वा वृषं नरः ।
 द्विजैः सह नमस्कृत्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २१ ।
 दक्षिणावर्त्तसव्येन कृत्वा प्राक्स्नोतसं नदीम् ।
 कृत्वाऽभिषेकं विधिवत्ततः पापात्प्रमुच्यते ॥ २२ ॥
 दक्षिणावर्त्तशङ्खेन कृत्वा चैव करे जलम् ।
 शिरसा तद्गृहीत्वा तु विप्रो हृष्टमनाः शुचिः ।
 तस्य जन्मकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २३ ।
 प्राक्स्नोतसं नदीं गत्वा नाभिमात्रजले स्थितः ।
 स्नात्वा कृष्णतिलैर्मित्रा दद्यात्समाञ्जलीनरः ॥ २४ ।
 प्राणायामत्रयङ्कृत्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ।
 यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ २५ ।
 अष्टिद्रुपद्रुपत्रेण सर्वरत्नोदकेन तु ।
 त्रिशो यस्तु नरः स्नायात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २६ ।
 अन्यच्च ते प्रवक्ष्यामि गुह्याद्गुह्यतरं मुने ।
 कार्तिके मलपक्षे तु स्मृता ह्येकादशी तिथिः ॥ २७ ।
 भुक्तिमुक्तिप्रदा या तु नाम्ना ख्याता प्रबोधिनी ।
 या सा विष्णोः परा मूर्तिरव्यक्तानेकरूपिणी ।
 सा क्षिप्ता मानुषे लोके द्वादशी मुनिपुङ्गव ॥ २८ ।
 ये उपोष्यन्ति विधिवन्मारायणपरायणाः ।
 न तेषामशुभं किञ्चिज्जन्मकोटिकृतं मुने ॥ २९ ॥

एकादशीं समन्वित्य पुरा पृष्टी महेश्वरः ।

वाराहरूपी धरया सर्वलोकहिताय वै ॥ ३० ।

धरण्युवाच ।

अस्मिन् कलियुगे घोरं नराः पापरताः प्रभो ।

ब्रह्मस्वहरणे युक्ता तथा ब्राह्मणघातकाः ॥ ३१ ।

गुरुद्रोहरता देव मित्रद्रोहरतास्तथा ।

स्वामिद्रोहरताद्यैव परदाराभिमर्शकाः ॥ ३२ ।

परद्रव्यापहारे हि संसक्ताश्च सुरेश्वर ।

अभक्ष्यभक्षणरता वेदब्राह्मणनिन्दकाः ॥ ३३ ।

दानिका भिन्नमर्यादा नायमस्तीति वादिनः ।

असत्यप्रतिग्रहे सक्ता अगम्यागमने रताः ॥ ३४ ।

एतैवान्यैश्च पापैश्च संसक्ता ये नरा विभो ।

किमासाद्य गतिर्देव तेषां वद सुरेश्वरः ॥ ३५ ।

वराह उवाच ।

साधु देवि महाभागे यत्पृष्टोऽहं वरानने ।

रहस्यं ते प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ॥ ३६ ।

महापातकयुक्ता ये नराः सुकृतवर्जिताः ।

तेषां मया हितार्थाय निर्भिन्नं तच्छृणुष्व मे ॥ ३७ ।

या मा त्रिणाः परा शक्तिरव्यक्तानेककृपिणी ।

स मर्त्ये निर्भिन्ना भूमे द्वादशी रूपधारिणी ॥ ३८ ।

तामुपोष्य नरा भद्रे महापापरताश्च ये ।
 पुण्यपापविन्निर्मुक्ता गच्छन्ति पदमव्ययम् ॥ ३८ ।
 उपायोऽतः परो नान्यो विद्यते हि वसुधरे ।
 एकादशीं विना येन सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ४० ।
 यथा शुक्ला तथा कृष्णा उपोष्य सा प्रयत्नतः ।
 शुक्ला भक्तिप्रदा नित्यं कृष्णा मुक्तिं प्रयच्छति ॥ ४१ ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्या द्वादशी सदा ।
 यदीच्छेद्द्वैषणं लोकं गन्तुं वै भूतधारिणि ॥ ४२ ।
 वाचा च मनसा चैव कर्मणा समुपार्जितम् ।
 पापं मासकृतं पुंसां दहत्येकादशी कृता ॥ ४३ ।
 दहन्तीह* पुराणानि भूयोभूयो वरानने ।
 न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥ ४४ ।
 यदीच्छेन्न नरा गन्तुं तद्विष्णोः परमम्पदम् ।
 न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं तदा केशववासरे ॥ ४५ ।
 ऊर्ध्वबाहुर्विरोम्येष प्रलापं मे शृणुष्व तम् ।
 आराधयस्व विश्वेशमेकादश्यामतन्द्रितः ॥ ४६ ।
 न शङ्केन पिवेत्तोयं न हन्यान्मत्स्यसूकरौ ।
 एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि ॥ ४७ ।
 स ब्रह्महा सुरापश्च स स्त्रियी गुरुतल्पगः ।
 एकादश्यान्तु यो भुङ्क्ते पक्षयोरुभयोरपि ॥ ४८ ।

किं तेन न कृतं पापं दुर्दृत्तेनात्मघातिना ।
 एकादश्यां विशालाक्षि भुक्तं येन विजानता ॥ ४९ ।
 एकादशीञ्च यः शुक्लामसमर्घ्य उपोषितुम् ।
 तदा नक्तं प्रकर्त्तव्यं तथाऽयाचितमेव वा ॥ ५० ।
 एकभक्तेन दानेन कर्त्तव्यं द्वादशीव्रतम् ।
 न करोति यदा भूमे व्रतं वा दानमेव वा ॥ ५१ ।
 महापातकभागी स्यात्सुगतिं नाप्नुयात्कचित् ।
 उपवासासमर्थानां तथैव पृथुलोचने ॥ ५२ ।
 एका सा द्वादशी पुण्या सोपोष्या सा प्रबोधिनी ।
 तस्यामाराध्य विश्वेशं जगतामीश्वरेश्वरम् ।
 प्राप्नोति सकलं चैतद्द्वादश द्वादशीफलम् ॥ ५३ ।
 पूर्वाभद्रपदायोगे सैव या द्वादशी भवेत् ।
 अतीव महती तस्यां सर्व्वङ्गतमिहाक्षयम् ॥ ५४ ।
 उत्तराभाद्रसहिता यदि सैकादशी भवेत् ।
 तदा कौटिगुणं पुण्यं केशवात्मभते फलम् ॥ ५५ ।
 सकृदेवार्चिते तस्यां लभते भूतधारिणि ॥ ५६ ।
 यथा प्रबोधिनी पुण्या तथा यस्यां स्वपेठरिः ।
 उपोष्या हि महाभागे अनन्तफलदा हि सा ॥ ५७ ।
 शयने बोधने चैव हरेस्तु परिवर्त्तने ।
 उपोष्यैव विधानेन नरो निर्मलतां व्रजेत् ॥ ५८ ।
 तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन द्वादशी समुपोषयेत् ।
 यदीच्छेत् विशालाक्षि शान्मतीं गतिमात्मनः ॥ ५९ ।

एकादशी सोमयुता कार्त्तिके मासि भामिनि ।
 उत्तराभाद्रसंयोगे अनन्तफलदा हि सा ॥ ६० ॥
 तस्यां यत्क्रियते भद्रे तदनन्तगुणं स्मृतम् ॥ ६१ ॥
 एकादशी भीमयुता यदा स्याद्भूतधारिणि ।
 स्नात्वा देवं समभ्यर्च्य प्राप्नोति परमम्फलम् ।
 प्राप्नोति सकलञ्चैव द्वादशद्वादशीफलम् ॥ ६२ ॥
 जलपूर्णं तथा कुम्भं स्थापयित्वा विचक्षणः ।
 पञ्चरत्नसमोपेतं घृतपात्रयुतं तथा ॥ ६३ ॥
 तस्योपरि न्यसेन्मत्स्यस्वरूपन्तु* जनार्दनम् ।
 निष्कमात्रा†सुवर्णेन घटितन्तु वरानने ॥ ६४ ॥
 पञ्चामृतन संस्नाप्य कुङ्कुमेन विलेपितम् ।
 पीतवस्त्रयुगच्छ्वनं कृत्वापानद्युगान्वितम्‡ ।
 पूजयेत्कमलैर्देवि मद्भक्तः संयतेन्द्रियः ॥ ६५ ॥
 मत्स्यं कूर्मं वराहञ्च नरसिंहञ्च वामनम् ।
 रामं रामञ्च कृष्णञ्च बुधञ्चैव च कल्किनम् ॥ ६६ ॥
 एवं द्वावताराञ्च पूजयेद्भक्तिसंयुतः ।
 पुष्पैर्धूपैस्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ ६७ ॥
 सम्पूज्यैवमलङ्कारैर्विविधैरुपशोभितम् ।
 रात्रौ चोत्थापनङ्कार्यं देवदेवस्य सुव्रते ॥ ६८ ॥

* तस्य स्वरूपन्तु इति कचित्पाठः । † मासमात्रमिति (ख) । ‡ पीतवस्त्रयुगच्छ्वन-
 चक्रीपानद्युगान्वितमिति (ग) ।

प्रभाते विमले स्नात्वा भक्त्या सम्पूज्य केशवम् ।
 पुष्पधूपादिनैवेद्यैः फलेर्नानाविधैः शुभैः ॥ ६८ ।
 ततस्तु पूजयेद्दिद्वानाचार्यं भक्तिसंयुतः ।
 अलङ्कारोपहारैश्च वस्त्राद्यैश्च स्वशक्तितः* ॥ ७० ।
 पूजयित्वा विधानेन तं देवमतिपादयेत् ॥ ७१ ।
 जगदादिर्जगद्रूपी जगदादिरनादिमान् ।
 जगदादिर्जगद्यानिः प्रीयतां मे जगद्गर्भिनः ॥ ७२ ।
 अनेनैव विधानेन कुर्यादेकादशीव्रतम् ।
 तस्य पुण्यं भवेद्यत्तु तच्छृणुष्व वसुन्धरे ॥ ७३ ।
 यदि वक्त्रसहस्राणां सहस्राणि भवन्ति हि ।
 संख्यातुं नैव शक्यन्ते प्रबोधिन्त्यास्तथा गुणाः ॥ ७४ ।
 तथाप्युद्देशमात्रेण शक्त्या वक्ष्यामि तच्छृणु ।
 चन्द्रतारार्कसङ्काशमधिष्ठायानुजीविभिः ।
 सहैव यानमागच्छेन्मम लोकं वसुन्धरे ॥ ७५ ।
 ततः कल्पसहस्रान्ते सप्तदीपेश्वरो भवेत् ।
 आयुरारोग्यसम्पत्नी जन्मातीतो भवेत्ततः ॥ ७६ ।
 ब्रह्मन्नश्च सुरापश्च स्त्रीयौ च गुरुतल्पगः ।
 पापान्येतानि सर्वाणि श्रवणेनैव नाशयेत् ॥ ७७ ।
 पश्येच्च धीमानधनोऽपि भक्त्या
 स्पृशेन्ननुष्यं ब्रह्म धीयमानः ।

शृणोति भक्तस्य मतिं ददाति
विकल्मषः सोऽपि दिवं प्रयाति ॥ ७८ ।
दुःस्वप्नः प्रथममुपैति पठ्यमाने
माहात्म्ये भवभयहारके नरस्य ।
यः कुर्याद्भक्तवरमेतदव्ययायाः

बोधिन्याः किमुत फलन्तु तस्य वाचम् ॥ ७९ ।

ते धन्यास्ते कृतार्थाश्च तैरेव सुकृतकृतम् ।
तैरात्मजम् सफलकृतं ये व्रतकारकाः ॥ ८० ।
नारायणाच्युतानन्त वासुदेवेति यो नरः ।
सततह्रीर्त्तयेद्भूमे याति मल्लयताम्रिये ॥ ८१ ।
किं पुनः श्रद्धया युक्तः पूजयेन्मामनन्यधीः ।
गुरूपदिष्टमार्गेण याति मल्लयतां नरः ॥ ८२ ।
तस्य यज्ञवराहस्य विष्णोरमिततेजसः ।
प्रयाणं ये च कुर्वन्ति ते पूज्याः सततं सुरैः ॥ ८३ ।
तस्मात्सुनियतैर्भावं वैष्णवं मार्गमास्पदम् ।
दुर्लभं वैष्णवत्वं हि त्रिषु लोकेषु सुन्दरि ॥ ८४ ।
जन्मान्तरसहस्रेषु समाराध्य वृषध्वजम् ।
वैष्णवत्वं लभेत्कश्चित्सर्वपापक्षये सति ॥ ८५ ।
पापक्षयमवाप्नोति ईश्वराराधने कृते ।
ज्ञानमन्विच्छता रुद्रं पूजयेत्परमेश्वरम् ॥ ८६ ।
मामाराध्य तथा याति तद्विष्णोः परमम्पदम् ।
वैष्णवा हि महाभागाः पुनन्ति सकलं जगत् ॥ ८७ ।

संस्मृतः कीर्तितो वापि दृष्टः स्पृष्टोऽपि वा प्रिये ।
 पुनाति भगवद्भक्त्याण्डालोऽपि यदृच्छया ॥ ८८ ।
 एतज्ज्ञात्वा तु विद्वद्भिः पूजनीयो जनार्दनः ।
 वर्दाक्तविधिना भद्रे आगमोक्तेन वा सुधीः ॥ ८९ ।

यम उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा महाभागा धरणी शंसितव्रता ।
 समाराध्य जगन्नाथं विधिना तल्लयङ्गता ।
 अतो यत्नेन वै साध्यं वैष्णवत्वं विपश्चिता ॥ ९० ।
 ये वैष्णवा महात्मानो विष्णुपूजनतत्पराः ।
 तेषां नैवाप्त्ययं लोको यान्ति तत्परमम्पदम् ॥ ९१ ।
 ये सकृद्वाद्गीमेतामुपाप्यन्ति विधानतः ।
 प्रबोधनाख्यां सुधियस्ते यान्ति परमम्पदम् ॥ ९२ ।
 न यमं यातनादण्डान्नरकन्न च किङ्करान् ।
 पश्यन्ति द्विजशार्ङ्गल इति सत्यं मयोदितम् ॥ ९३ ।
 एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा दृष्टं यथा श्रुतम्* ।
 कथितं मे महाभाग यत्त्वया परिपृच्छितम्† ॥ ९४ ।
 स्वयम्भुवा यथा प्रोक्तं गुह्याख्यानं महामुने ।
 तत्ते सर्वं समाप्तेन आख्यातं‡ धर्मवत्सल ॥ ९५ ।

इति वराहपुराणे प्रबोधिनीमाहात्म्यं नाम

एकादशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

* यथा तत्त्वं यथा श्रुतमिति (स्वः), तत्रातः परं सार्द्धकः प्रोक्तो नास्ति ।
 † पृष्टमिति साधु । ‡ आख्यातमिति (ग) ।

तदशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

नारद उवाच ।

साधु साधु महाराज सर्वधर्मविदां वर ।

त्वया तु कथिता दिव्या कथेयं धर्मसंहिता ॥ १ ।

अतोऽहमपि सुप्रीतस्तव धर्मपथे स्थितः ।

तव वाक्यानि सृष्टानि प्रोक्तानि च श्रुतानि च ॥ २ ।

त्वयाहञ्चैव राजेन्द्र पूजितश्च विमेषतः ।

गच्छामि त्वरितो लोकान्यत्र मे रमते मनः ॥ ३ ।

स्वस्ति तेऽमु महाराज अकम्पो भव सुव्रत ।

एवमुक्त्वा ततो यातो नारदो मुनिसत्तमः ॥ ४ ।

तेजसा द्योतयन्सर्वं गगनं भास्करो यथा ।

विचचार दिवं रम्याङ्गामचारो महामुनिः ॥ ५ ।

गते तस्मिंस्तु सुचिरं स राजा धर्मवत्सलः ।

मां दृष्ट्वा सुमनोविप्रा वाक्यैश्चित्रैश्च वन्दयन् ॥ ६ ।

कृत्वा पूजाञ्च मे युक्तां प्रियमुक्त्वा च सुव्रत ।

विसर्जयामास विभुः सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ७ ।

एतद्वः कथितं विप्रास्तस्य राज्ञः पुरोत्तमे ।

यथा दृष्टं श्रुतञ्चैव यथा चेहागतो ह्यहम् ॥ ८ ।

वैशम्पायन उवाच

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टपुष्टास्तपोधनाः ।

केचिद्वैखानसास्तत्र केचिदासन्निरासनाः ॥ ८ ।
 साधु साध्विति चैवोक्ता विष्णयोत्पुल्ललोचनाः ।
 यायावरास्तथा चान्ये वानप्रस्थास्तथापरे ॥ १० ।
 शालीनाश्च तथा केचित्कार्यातीं वृत्तिमास्थिताः ।
 तथा चान्ये जगुर्वृत्तिं सर्व्वभूतदयां शुभाम् ॥ ११ ।
 शिलोव्क्षाश्च तथैवान्ये काष्ठान्तश्च मर्हजसः ।
 अपाकपाचिनः केचित्पाकिनश्च क्वचित्पुनः ॥ १२ ।
 नानाविधिधराः केचिज्जितात्मानसु केचन ।
 स्थानमौनव्रताः केचित्तथान्ये जलशायिनः ॥ १३ ।
 तथार्द्धगायिकाद्यान्ये तथान्ये मृगचारिणः ।
 पद्मान्नयस्तथा केचित्केचित्पुष्पफलाग्निनः ॥ १४ ।
 अम्भक्षा वायुभक्षाश्च तथान्ये शाकभक्षिणः ।
 अतोऽन्येऽप्यतितीव्रं वै तपश्चैव प्रपदिरे ॥ १५ ।
 तपसोऽन्यत्र चास्तीति चिन्तयित्वा पुनः पुनः ।
 जन्मनो मरणाच्चैव केचिद्दीरा महर्षयः ।
 त्यक्त्वा धर्ममधर्मश्च शाश्वतीं धियमास्थिताः ॥ १६ ।
 श्रुत्वा चैव कथामेतामृषयो दिव्यवर्चसः ।
 जगदुर्नियमांस्तुभंस्तान् भयहेतोरनिन्दिताः ॥ १७ ।
 नाचिकेतोऽपि धर्मात्मा पुच्छं दृष्ट्वा तपोधनम् ।
 प्रीत्या परमया युक्तो धर्ममेवान्वचिन्तयत् ॥ १८ ।
 वेदार्थममितं विष्णुं शुद्धं चिन्मयमीश्वरम् ।
 चिन्तयामास धर्मात्मा तपः परममास्थितः ॥ १९ ॥

इदन्तु परमाख्यानं भगवद्भक्तिकारकम् ।

शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ २० ।

इति वराहपुराणं प्रागितिहासं संसारचक्रोपाख्यानं प्रबोधनीयं

नाम द्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

पुरा देवैर्विनिहते सङ्ग्रामे तारकामये ।

अत्युच्छ्रिते प्रतिबले दानवानाम्बले तथा ॥ १ ।

लब्धपदे सहस्रान्ने चीणशत्रौ गतास्पदे ।

सम्यक्प्रसूतिमापन्ने त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ २ ।

शृङ्गे चैवाचलेन्द्रस्य मेरोः सर्वहिरण्यये ।

मणिविद्रुमविडे च विपुले पङ्कजासने ॥ ३ ।

सुखोपविष्टमेकाग्रं स्थिरचित्तं कृतज्ञम् ।

निवृत्तकार्यं मुदितं सूर्यवैश्वानरद्युतिभ् ॥ ४ ।

प्रणम्य मूर्ध्ना चरणानुपगृह्य समाहितः ।

अध्यायं परिपश्येत् कुमारः सनत्पूर्वकः ॥ ५ ।

सनत्कुमार उवाच ।

भगवन्ब्रीहोतुमिच्छामि पुराणमृपिसंस्तुतम् ।
 पुराणन्तु महाभाग त्वत्तस्तत्त्वविदां वर ॥ ६ ।
 कथमुत्तरगोकर्णं दक्षिणञ्च कथं विभो ।
 शृङ्गेश्वरस्य परमङ्गथं सम्यक् प्रतिष्ठितम् ॥ ७ ।
 क्षेत्रस्य किम्प्रमाणं स्यात्किञ्च तीर्थफलं स्मृतम् ।
 कथं पशुपतिस्तत्र भगवान्मृगरूपधृक् ॥ ८ ।
 सर्वैस्त्वत्प्रमुखैर्देवैः कथमामादितम्पुनः ।
 मृगरूपङ्गथञ्चाम्य शरीरं क्व प्रतिष्ठितम् ॥ ९ ।
 यथा यत्र च यस्तत्र विधिः सम्यगनुष्ठितः ।
 तत्सर्वं निखिलेनाशु ब्रूहि मे वाग्विदां वर ॥ १० ।
 एवमुक्तः स भगवान्ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ।
 उवाच तस्मै पुत्राय गुह्यमेतत्पुरातनम् ॥ ११ ।

ब्रह्मावाच ।

शृणु वत्स महाभाग यथातत्त्वं ब्रवीमि ते ।
 पुराणमेतद्ब्रह्मर्षे सरहस्यं यथाश्रुतम् ॥ १२ ।
 अस्ति भूधरराजस्य मन्दरस्योत्तरे शुची ।
 मुञ्जवान्नाम शिखरी नन्दनोपवनद्युतिः ॥ १३ ।
 वज्रम्फटिकपाषाणः प्रबालाङ्गुरशर्करः ।
 नीलामलगिलावर्णो गुह्यानिर्भरकन्दरः ॥ १४ ।

विचित्रकुसुमोपेतैर्लतामञ्जरिधारिभिः ।
 रेजे यः प्रांशुभिः शृङ्गेरुलिखद्विरिवाम्बरम् ॥ १५ ।
 दर्थ्यस्तत्राधिकं रेजुर्नानाधातुपरिस्रवैः ।
 शिलीन्ध्रकुसुमोपेतायिचिता इव सर्व्वतः ॥ १६ ।
 तेऽत्र केतकिखण्डाय कुन्दखण्डाय पुष्पिताः ।
 उन्मीलिता इवाभान्ति धातकीवनराजिभिः ॥ १७ ।
 भिन्नेन्दनीलविमलैर्धौतैः प्रस्रवणाम्बुभिः ।
 चित्रैः कुसुमसंछन्नेः शिलाप्रस्तरविस्तरैः ।
 शक्रचापनिभै रम्यैः कुवेरभवनद्युतौ ।
 तस्मिन्नगवरे रम्ये महोरगनिषेविते ॥ १८।१९ ।
 क्रीडद्भिर्देवमिथुनैर्नृत्यद्विद्याप्सरोगणैः ।
 कूजद्भिः शिखिभिर्मत्तैः सेविते च नगोत्तमे ॥ २० ।
 कङ्कारकुसुमोपेतं हंससारससेविते ।
 प्रसन्नसलिलाकीर्णे सरैःकृतफुल्लपद्मजैः ॥ २१ ।
 गजयूथानुकीर्णाभिर्जुष्टाभिर्मृगपक्षिभिः† ।
 सेविताभिर्मुनिगणैः सरिद्रूपशोभिते ॥ २२ ।
 किन्नरोद्गीतकुहरे परपुष्टनिनादिते ।
 विद्याधरशताकीर्णे देवगन्धर्व्वसेविते ॥ २३ ।
 धारापातैश्च तोयानां विस्फुलिङ्गैः सहस्रशः ।
 प्रज्वालितातुले शृङ्गे रम्ये हरितशादले ॥ २४ ।

सरैरिति शब्दैः, सरोभिरिति साधु । † मृगपक्षिण इति (ग) ।

सर्व्वर्तुकवनोद्याने पुष्पाकरसुशोभिते ।
 यत्तत्किम्पुरुषावासे गुह्यकानामथाश्रये ॥ २५ ।
 तस्मिन् गिरिवरे रम्ये सेवितव्ये सुशोभने ।
 धर्म्मारण्ये तपःक्षेत्रे मुनिसिद्धनिषेविते ॥ २६ ।
 वरदस्तत्र भगवान् स्थाणुर्नाम महेश्वरः ।
 सर्व्वामरगुरुर्देवो नित्यं सन्निहितः प्रभुः ॥ २७ ।
 भक्त्यानुकम्पी* स श्रीमान् गिरीन्द्रसुतया सह ।
 स ह्यध्यास्ते गिरिवरं† पार्षदैश्च गुह्ये च ॥ २८ ।
 विमानयायिनः सर्व्वं तं देवमजमव्ययम् ।
 आजग्मुः सेवितुं देवा वरेण्यमजमव्ययम् ।
 अन्ये देवनिकायाश्च सेवितुं प्रपतन्ति‡ तम् ॥ २९ ।
 ततस्त्रेतायुगे काले नन्दी नाम महामुनिः ।
 आरिराधयिषुः शर्व्व§न्तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३० ।
 ग्रीष्मे पञ्चतपास्तिष्ठेत् शिशिरे सलिलाश्रयः ।
 ऊर्द्ध्वाहुर्निरालम्बस्तोयाऽनिलहुताशनैः ॥ ३१ ।
 व्रतैश्च विविधैरुग्रैस्तपोभिर्नियमैस्तथा ।
 जपपुष्पापहारैश्च काले काले मुनिः सदा ॥ ३२ ।
 शङ्करं विधिवद्भक्त्या सोऽर्च्यद्विजपुङ्गवः ।
 उद्येण तपसात्मानं योजयामास सुव्रतः ॥ ३३ ।

* भक्त्यानुकम्पीति (ग) । † गिरिवरे इति (ग) । ‡ प्रयतन्तीति (क)
 चार्धं, प्रयतन्ते इति साधु । § सर्व्वमिति (ग), एवं परत्रापि सर्व्व इति ।

काष्ठभूतो यदा विप्रः कृगो धमनिसन्ततः ।
 चामोऽभूत्क्षणवर्णस्य ततः प्रीतस्य शङ्करः ॥ ३४ ।
 सम्यगाराधितो भक्त्या नियमेन च तोषितः ।
 तदात्मदर्शनम्प्रादात्स मुनेर्वृषभध्वजः ॥ ३५ ।
 उक्तवांश्च मुनिं शर्व्वसत्तुर्दिव्यं ददामि ते ।
 अदृश्यं पश्य मे रूपं वत्स प्रीतोऽस्मि ते मुने ॥ ३६ ।
 यत्पश्यन्तीह विद्वांसो रूपमप्रतिमौजसम् ।
 सहस्रसूर्यकिरणं ज्वालामालिनमूर्जितम् ॥ ३७ ।
 बालार्कमण्डलाकारं प्रभामण्डलमण्डितम्* ।
 जटाजूटतटास्त्रिष्टं चन्द्रालङ्कृतशेखरम् ॥ ३८ ।
 जगदालोचनं श्रीमत्प्रदीप्तत्रयलोचनम् ।
 प्रादेशमात्रं रुचिरं शतशीर्षं शतोदरम् ॥ ३९ ।
 सहस्रबाहुचरणं सहस्राक्षिशिरोमुखम् ।
 अणीयसामणीयांसं वृहद्वृहद्वृहत्तरम् ॥ ४० ।
 अक्षमालापवित्राङ्गं कमण्डलुकरोद्यतम् ।
 सिंहचर्माम्बरधरं व्यालयज्ञोपवीतिनम् ॥ ४१ ।
 दृष्ट्वा देवं महादेवं हृष्टरोमा महातपाः ।
 प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वाऽगुणद्वन्द्व सनातनम् ॥ ४२ ।
 नमो धात्रे विधात्रे च शम्भवे वरदाय च ।
 जगन्नीक्षे त्रिनेत्राय शङ्कराय शिवाय च ॥ ४३ ।

भवाय भवगीप्ते च मुनये कृत्तिवाससे ।
 नीलकण्ठाय भीमाय भूतभव्यभवाय च ॥ ४४ ।
 लम्बभ्रुवे करालाय हरिनेत्राय मीढुषे* ।
 कपर्दिने विशालाय मुञ्जकेशाय धीमते ॥ ४५ ।
 शूलिने पशुपतये विभवे स्थाणवे तथा ॥
 गणानां पतये स्त्रष्ट्रे सङ्क्षेप्ते भीषणाय च ॥ ४६ ।
 सौम्याय सौम्यतपसे भीमाय अम्बकाय च ।
 प्रेतवासनिवासाय रुद्राय वरदाय च ॥ ४७ ।
 कपालमालिने तस्मै हरिश्मशुधराय च ।
 भक्तप्रियाय सततं नमोऽस्तु परमात्मने ॥ ४८ ।
 एवं नन्दी भवं सुत्वा नमस्कृत्य च सर्व्वशः ।
 प्रणम्य शिरसा देवं पुनः पुनरवन्दत ॥ ४९ ।
 ततस्तु भगवान्प्रीतस्तस्मै विप्राय शङ्करः ।
 उवाच च वचः साक्षात्तमृषिं† वरदः प्रभुः ॥ ५० ।
 वरान्वृणीष्व विप्रेन्द्र यानिच्छसि महामुने ।
 तांस्ते सर्व्वान् प्रयच्छामि दुर्लभानपि मारिष ॥ ५१ ।
 प्रभुत्वममरत्वं वा शक्रत्वमिति वा प्रभो ।
 ब्रह्मत्वं लोकपलत्वमपवर्गमथापि वा ॥ ५२ ।
 अथाष्टगुणमैश्वर्य्यं गाणपत्यमथापि वा ।
 यदिच्छसि मुने शीघ्रं तद्ब्रूहि द्विजपुङ्गव ॥ ५३ ।

इत्युक्तोऽसौ भगवता शर्व्वेण मुनिपुङ्गवः ।
 प्रोवाच वरदं देवं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ५४ ।
 न प्रभुत्वं न देवत्वं नेन्द्रत्वमपि वा प्रभो ।
 ब्रह्मत्वं लोकपालत्वं नापवर्गं वरप्रद ॥ ५५ ।
 नैवाष्टगुणमैश्वर्य्यं गाणपत्यं न च प्रभो ।
 स्पृहये देवदेवेश प्रसन्ने त्वयि शङ्कर ॥ ५६ ।
 यदि प्रीतोऽसि भगवन्ननुक्रोशतया मम ।
 अनुग्राह्यो ह्ययं देव त्वयावश्यं सुराधिप ॥ ५७ ।
 यथान्ये न* भवेद्भक्तिस्त्वत्तो नित्यं महेश्वर ।
 तथाहं भक्तिमिच्छामि सर्व्वभूताशये त्वयि ॥ ५८ ।
 यथा च न भवेद्विघ्नं† तपस्यानिरतस्य मे ।
 कीटिजप्येन रुद्राणामाराधनपरस्य च ॥ ५९ ।
 एतत्तु वचनं श्रुत्वा नन्दिनः स महेश्वरः ।
 प्रहस्योवाच तं प्रीत्या ततो मधुरया गिरा ॥ ६० ।
 प्रीतोऽस्म्युत्तिष्ठ विप्रर्षे तप्यमानेन सुव्रत ।
 आराधितश्च भक्त्याहं त्वया शुद्धेन चेतसा ॥ ६१ ।
 पर्याप्तं ते महाभाग तपः कर्त्तुं तपोधन ।
 निवर्त्तयति मां वत्स मत्पादाराधने रतः ॥ ६२ ।
 जप्ता ते त्रिगुणा कीटी रुद्राणां पुरतो मम ।
 पूर्णं वर्षसहस्रञ्च तपस्तीव्रं महामुने ॥ ६३ ।

न कृतं यत्पुरा देवैर्नासुरैर्ऋषिभिर्न च ।
 कृतं सुमहदाद्यर्थं त्वया कर्म सुदुष्करम् ॥ ६४ ।
 सङ्क्षोभितमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
 आगमिष्यन्ति ते* द्रष्टुं देवाः सर्वे सवासवाः ॥ ६५ ।
 अक्षय्यश्चाव्ययश्च त्वं अतर्क्यः ससुरासुरैः ।
 दिव्यतेजोवपुः श्रीमान्दिव्याभरणभूषितः ॥ ६६ ।
 मत्तुल्यो मत्प्रभावश्च त्वमेकः ससुरासुरैः ।
 मद्रूपधारी मत्तेजास्त्यक्षः सर्वगुणोत्तमः ।
 भविष्यसि न सन्देहो देवदानवपूजितः ॥ ६७ ।
 अनेनैव शरीरेण जरामरणवर्जितः ।
 दुष्प्राप्येयमवाप्ता ते देवैर्गाणेश्वरी गतिः ॥ ६८ ।
 पार्षदाणां वरिष्ठस्त्वं मामकानां द्विजोत्तम ।
 नन्दीश्वर इति ख्यातो भविष्यसि न संशयः ॥ ६९ ।
 प्राप्तमष्टगुणं सत्यमैश्वर्यं ते तपोधन ।
 द्वितीयां मे तनुं त्वान्तु नमस्यन्ति च देवताः ॥ ७० ।
 अद्यप्रभृति देवाग्र देवकार्येषु सर्वतः ।
 प्रभुस्त्वं भविता लोके मत्प्रसादान्मुनीश्वर ॥ ७१ ।
 त्वामेवाभ्यर्चयिष्यन्ति सर्वभूतानि सर्वतः ।
 मत्तः समभिवाञ्छन्ति प्रसादम्पार्षदाधिप ॥ ७२ ।
 वरान्वरार्थिनां दाता विधाता जगतः सदा ।
 भविष्यसि च धर्मज्ञ भीतानामभयप्रदः ॥ ७३ ।

यस्त्वां हेष्टि स मां हेष्टि यस्त्वामनु स मामनु ।
 नावयोरन्तरङ्गिञ्चिदम्बरानिलयोरिव ॥ ७४ ।
 हारं तु दक्षिणे नित्यं त्वया स्त्रियङ्गणाधिप ।
 वामे तु विभुना चापि महाकालेन सर्व्वदा ॥ ७५ ।
 प्रतीहारो भवानद्य सर्व्वदा त्रिदशोत्तमः ।
 शिरो मे रक्षतु भवान्महाकालोऽपि मे गणः ॥ ७६ ।
 न वज्रेण न दण्डेन न चक्रेण न चाग्निना ।
 कश्चिच्छक्नोति वै बाधां कर्त्तुं वै भुवनत्रये ॥ ७७ ।
 देवदानवगन्धर्व्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
 त्वामेव संश्रयिष्यन्ति मङ्गलाः पुरुषाश्च ये ॥ ७८ ।
 त्वयि तुष्टे ह्यहन्तुष्टः कुपिते कुपितस्त्वहम् ।
 त्वत्तः प्रियतरो नास्ति ममान्यो द्विजपुङ्गव ॥ ७९ ।
 एवं तस्य वरान्दत्त्वा प्रीतः स्वयमुमापतिः ।
 उवाच भूयः स्पष्टेन स्वरेणाम्बरचारिणा ॥ ८० ।
 आगतान्विद्धि सर्व्वान्वै त्रिदशान् समरुद्गणान् ।
 दिदृक्षया च भद्रन्ते कृतकृत्यश्च साम्प्रतम् ॥ ८१ ।
 यदीरितं मया वत्स वरम्प्रतिवचस्त्वयि ।
 प्रविष्टं न श्रुतिपथं दिवि सर्व्वदिवीकषाम् ॥ ८२ ।
 नारायणं पुरस्कृत्य सेन्द्रास्ते समरुद्गणाः ।
 प्रेमार्थं चागमिष्यन्ति वरार्थं तपसाऽमराः ॥ ८३ ।
 यक्षविद्याधरगणाः सिद्धगन्धर्व्वपन्नगाः ।
 मुनयश्च महात्मानस्तपोलब्धाः सहस्रशः ॥ ८४ ।

ते बुद्धा त्वद्गतामृद्विस्मयताः परमेष्ठ्या ।
 तपांसि विविधान् पुत्र विविधात्रियमांस्तथा ।
 चतुं समभिवाञ्छन्ति सदाभ्यासे वरार्थिनः ।
 वरदं मामभिज्ञाय मेरी मौञ्जावति स्थितम् ॥ ८५।८६
 अत्रेते यावदागम्य न मां पश्यन्ति मानवाः ।
 तावदेव इतः शीघ्रं भूमिष्यामि महामुने ॥ ८७ ।
 अथ ते तु मया सर्वे देवा ब्रह्मपरोक्षमाः ।
 द्रष्टव्याश्चानुमन्तव्या मत्तोऽनुग्रहकाङ्क्षिणः ॥ ८८ ।
 अभिप्रायश्च सर्वेषां जानामि द्विजसत्तम ।
 अनुगृह्य वरैस्तेषु तत्रैवान्तरधीयत ॥ ८९ ।

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे गोकर्णेश्वरमाहात्म्ये ।

चतुर्दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

चतुर्दशाधिकद्विंशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मावाच ।

अन्तर्हिते ततस्तस्मिन्भवे वै भूतनायके ।
 बभूव दिव्यः स तदा नन्दी गणचमूपतिः ॥ १ ।
 चतुर्भुजस्तिनयनो दिव्यसंस्थानसंस्थितः ।
 दिव्यवर्णवपुश्चारुदिव्यागुरुसमन्वितः ॥ २ ।

त्रिशूली परिधी दण्डी पिनाकी मौञ्जमेखली ।
 शुशुभे तेजसा तत्र द्वितीय इष शङ्करः ॥ ३ ।
 आस्थितः पादमाकृत्य आह्वयन्निव स द्विजः ।
 त्रिभिः क्रमैः कान्तुमनास्त्रिविक्रम इवाव्यतः ॥ ४ ।
 तं दृष्ट्वा खचराः सर्वा देवताः परिरुद्धिताः ।
 आख्यातुं पुरुङ्गताय सम्भ्रान्ताः प्रययुर्दिवम् ॥ ५ ।
 तेभ्यः श्रुत्वा सहस्राक्षः सर्वं चान्ये दिवाकसः ।
 विप्रादम्परमङ्गत्वा चिन्तामापेदिरे भृशम् ॥ ६ ।
 अयङ्गधिहरं लब्ध्वा उमाकान्तात्महेश्वरात् ।
 अत्यूर्जितबलः श्रीमांस्तेलोक्यम्प्राप्स्यति ध्रुवम् ॥ ७ ।
 यादृगोऽस्य महात्माहस्तेजोबलसमन्वितः ।
 नूनमेव महासत्त्वा हरेत्स्थानं दिवाकसाम् ॥ ८ ।
 यावच्चैवीजसा नाकमसौ चङ्क्रमते प्रभुः ।
 प्रसादयामो वरदं तावदेव महेश्वरम् ॥ ९ ।
 एवमुक्त्वा तु ते तत्र मया सह सुरोत्तमाः ।
 गिरिं मौञ्जवतं शृङ्गमाजग्मुर्देवनिर्मितम् ॥ १० ।
 विधाता भगवान्विष्णुः प्रभुस्त्रिभुवनेश्वरः ।
 अभ्यधावंस्ततः सोऽथ स हि जानाति हृदयतम् ।
 कृतेन तेन विबुधाः पश्यन्ति मुनयश्च ते ॥ ११ ।
 ततः स भगवान्विष्णुः सहदेवः सधातृकः ।

जगाम तत्र यथासौ नन्दी तिष्ठति देववत् ॥ १२ ।

नन्मुवाच ।

सफलं जीवितं मेऽद्य सफलञ्च परित्यजः ।

यन्मे दृष्टः सुराध्यक्षः सर्व्वलोकगुरुर्हरिः ॥ १३ ।

पर्याप्तं तन्ममाद्येहः कृतकृत्याऽस्मि तेन वै ।

यच्च मे प्रभुरव्ययः प्रीतः पापहरी हर ॥ १४ ।

विधाय पार्षदत्वं मे वरानिष्टान्ददौ शिवः ।

परो मेऽनुग्रहः सोऽत्र पूर्तोऽस्मि खलु साम्प्रतम् ॥ १५ ।

यच्चोक्तं विधिना वाक्यं देवान् प्रति महात्मना ।

मामुद्दिश्य हितं तथ्यं तथैव च न चान्यथा ॥ १६ ।

यन्मां देवर्षयः प्रीत्या समागत्य प्रियंवदाः ।

तेनास्मि परमप्रीत आदृतः परमेष्ठिना ॥ १७ ।

देवा ऊचुः ।

वयं तं वरदं देवं द्रक्ष्यामस्ते वरप्रदम् ।

तवैष तपसा तुष्टः स्वयम्प्रत्यक्षताङ्गतः ॥ १८ ।

इत्युक्तवन्तस्ते देवाः पुनरुचुर्दिजोत्तमम् ।

कुत्र द्रक्ष्यामहे देवं भगवन्तं कपालिनम् ॥ १९ ।

नन्मुवाच ।

अनुगृह्य तु मां देवस्तत्रैवादर्शनङ्गतः ।

न जाने कुत्र वा देवं कुत्रास्ते तद्भवेष्टताम् ॥ २० ।

सनत्कुमार उवाच ।

किमाह नन्दिनं देवो येनासी नोक्तवान् प्रभुम् ।
तन्मे कथय देवेश गुह्यद्विधास्ति शूलिनः ॥ २१ ।

ब्रह्मावाच ।

यदुक्तवान्महेशानो नाख्योऽस्मि सुरान् प्रति ।
किमुक्तवान्महादेवो नन्दिनं तच्छृणुष्व मे ॥ २२ ।

ईश्वर उवाच ।

अस्ति कथिक्समुद्देशः क्षितः सिद्धोऽद्रिसङ्घटः ।
पारे हिमवतः पुण्ये तपोवनगुणैर्युतः ॥ २३ ।
तत्र श्लेष्मातको नाम वसते पद्मगोत्तमः ।
सोऽभुग्राह्यो मयावश्यं तपसा दग्धकिल्बिषः ॥ २४ ।
तदभ्यासे च रुचिरं न चासौ वानराश्रयः ।
तस्य नाम्ना च तत्स्थानं दिव्यं चिरतपोभृतम्* ॥ २५ ।
श्लेष्मातकवनं नाम पुण्यशीलशिलोच्चयम् ।
मृगरूपेण चरता तत्र वै त्रिदशा मया ।
द्रष्टव्याः सञ्ज्ञितचन्तः खिन्नाश्चान्वेषणे मम ॥ २६ ।
नाख्यातव्यं त्वया तेषां देवतास्मरसामिदम् ।
अनुगृह्य वरैस्तैश्च तत्रैवान्तरधीयत ॥ २७ ।
विद्योतयन्दिशः सर्वास्त्रिदशैः परिवारितः ।
बालुकेन्दुनिभं दिव्यमर्चितं दिव्यविन्दुभिः ।

कामगं रथमारुह्य महेन्द्रः समरद्वयः ।

आयातः शैलपृष्ठन्तमोजसा पूरयन्निव ॥ २८।२९ ।

वरदो गणहस्तश्च वरुणो यादसाम्पतिः ।

वज्रस्फटिकचित्रेण विमानेनातिर्तजसा ॥ ३० ।

तप्तकाञ्चनवर्णेन रत्नचित्रेण भास्वता ।

विमानेनागतः शृङ्गे द्योतयन्वै धनाधिपः ।

विमानशतकोटीभिरागतो यत्तराक्षसे ॥ ३१ ।

श्रीमद्भिर्बहुभिर्दिव्यैर्विमानैः सूर्यसन्निभैः ।

अधिष्ठितः सुकृतिभिः प्रायाद्देवस्वर्तापमः ॥ ३२ ।

चन्द्रादित्या यक्षाः सर्वे समयमृक्षमण्डलम् ।

विमानैरग्निमूताभैराजम्भुः स्वान्महीधरम् ॥ ३३ ।

रुद्रास्त्वेकादगायाताः सूर्या हादग एव तु ।

आगतावश्विनौ देवौ मौञ्जवन्तं महागिरिम् ॥ ३४ ।

विश्वेदेवाश्च साध्याश्च गुरुश्च तपसान्वितः ।

संछाद्यैरावतपथं सहसाभ्याययुर्द्रुतम् ॥ ३५ ।

स्कन्दश्चैव विशाखश्च भगवांश्च विनायकः ।

सम्प्राप्तस्तङ्गिरिवरं मयूरगतनादितम् ॥ ३६ ।

नारदमुम्बुरुश्चैव विश्वावसुपरावसू ।

हाहाहृहस्तथा चान्ये सर्वे गन्धर्वसत्तमाः ॥ ३७ ।

वैहायसैर्यानवरेर्विविधैर्वासवाज्ञया ।

अनिलश्चानलयैव धर्मः सत्या ध्रुवोऽपरः ॥ ३८ ।

देवर्षयश्च सिद्धाश्च यक्षा विद्याधरास्तथा ।

गुह्यकाय महाकानः सर्व्व एव समागताः ॥ ३८ ।
 गन्धकाली घृताची च बुधा गौरी तिलोत्तमा ।
 उर्व्वशी मेनका रम्भा पद्मस्था च तथापरा ॥ ४० ।
 एताद्यान्याश्च तच्छैलमाजग्मुर्देवयोषितः ।
 पुलस्त्याऽत्रिर्मरीचिश्च वसिष्ठा भृगुरेव च ॥ ४१ ।
 कश्यपः पुलहश्चापि विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
 भारद्वाजोऽग्निवेशश्च तथा वृद्धपराशरः ॥ ४२ ।
 मार्कण्डेयोऽङ्गिरा गर्गः संवर्त्तः क्रतुरेव च ।
 मरीचिर्जमदग्निश्च भागवेश्वावनस्तथा ॥ ४३ ।
 नयोगान्मम विष्णीश्च शक्रस्य त्रिदिवस्पतिः ।
 सिन्धुश्च पुरुषश्चैव सरयूश्च महानदी ॥ ४४ ।
 ताम्रारुणा चारुभागा वितस्ता कौशिकी तथा ।
 पुण्या सरस्वती कौका नर्मदा वाहुदा तथा ॥ ४५ ।
 शतद्रुश्च विपाशा च गण्डकी च सरिद्धरा ।
 गोदावरी च वेणी च तापी च सरिदुत्तमा ॥ ४६ ।
 करतोया च शीता च तथा चीरवती नदी ।
 मन्दा च परनन्दा च तथा चर्मण्वती नदी ॥ ४७ ।
 पर्णाशा देविका चैव वितस्ता च तथापरा ।
 सिन्धुश्च पुरुषश्चैव प्रभासः सोमएव च ॥ ४८ ।
 लोहितश्चाययुस्तत्र* गङ्गासागरएव च ।

अन्यानि चापि मेदिन्या तीर्थान्यायतनानि च ॥ ४८ ।

निजस्वरूपाण्याजग्मुस्तत्र पुण्यान्यनेकशः ।

उपागताः सुरेन्द्रस्य नियागादुत्तमङ्गिरिम् ॥ ५० ।

शैलौत्तमो महामेरुः कैलासो गन्धमादनः ।

हिमवान्हेमकूटश्च निषधश्च महागिरिः ॥ ५१ ।

विन्ध्यो महेन्द्रः सद्यश्च मलयो दर्दुरस्तथा ।

मान्यवाञ्छित्रकूटश्च तथा द्रोणः शिलाञ्चयः ॥ ५२ ।

श्रीपर्वतो लतावेष्टः पारियात्रश्च शैलराट् ।

आगताः सर्व्वएवैते शैलेन्द्राः काननौकसः ॥ ५३ ।

सर्व्वे यज्ञाः सर्व्वविद्या वेदाश्चत्वार एव च ।

धर्म्मः सत्यं दमः स्वर्गः कपिलश्च महानृपिः ॥ ५४ ।

वासुकिश्च महाभागः अमृताशी भुजङ्गराट् ।

ज्वलत्फणसहस्रेण अनन्तश्च धराधरः ॥ ५५ ।

फणीन्द्रो धृतराष्ट्रश्च किर्म्मिराङ्गश्च नागराट् ।

अश्वधरश्चैवः श्रीमान्नागराजो महाद्युतिः ॥ ५६ ।

अर्व्वुदो न्यर्व्वुदवलस्तथा चक्षुःश्रवाधिपः ।

विद्युज्जिह्वां विजिह्वेन्द्रः शङ्खवर्च्चो महाद्युतिः ॥ ५७ ।

ख्यातस्त्रिभुवने धीमान्नहुषो निमिषेभ्यः ।

विरोचनसुतः सत्यम्फुटमणिग्रतेक्षितः ॥ ५८ ।

फणाग्रतधरो रूपी भूरिशृङ्ग इवाचलः ।

अरिमेजयसंयुक्तः प्रज्ञावान् भुजगेभ्यः ॥ ५९ ।

विनतो नागराजश्च कम्बलाग्रतरौ तथा ।
 भुजगाधिपतिर्वीर एलापत्रस्तथैव च ॥ ६० ।
 उरगानामधिपती कर्कोटकधनञ्जयौ ।
 एवमाद्याः समायाता भुजगेन्द्रा महाबलाः ॥ ६१ ।
 अहारात्रे तथा पक्षा मासाः संवत्सरास्तथा ।
 द्यौर्मर्दिनी दिग्धैव विदिग्ध समागताः ॥ ६२ ।
 ततश्चैवागतैर्देवैर्यज्ञैः मिदं सर्वशः ।
 अपूर्यत गिरेः शृङ्गं वेलाकाले यथादधिः ॥ ६३ ।
 तस्मिन्देवसमाजे तु रम्ये शैलेन्द्रमूर्धनि ।
 पुष्पाणि मुमुक्षुस्तत्र तरवो ह्यनिलाद्दिताः ॥ ६४ ।
 प्रगीता देवगन्धर्वाः प्रवृत्ताप्सरसोगणाः ।
 पक्षिणः सम्प्लवङ्गाश्च कूजन्ति मधुरं तदा ॥ ६५ ।
 पुण्यगन्धाः सुखस्पर्शास्तत्र वान्ति च वायवः ।
 एवमागत्य ते सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ ६६ ।
 श्रिया ज्वलन्तन्दृष्टुर्नन्दिनं पुरतः स्थितम् ।
 स च तानागतान्दृष्ट्वा गन्धर्वाप्सरसाङ्गणान् ॥ ६७ ।
 स हि तान्देवराजेन साईमन्यैश्च दैवतैः ।
 मूर्ध्ना प्रणम्य चरणौ प्राञ्जलिः प्रयतात्मवान् ॥ ६८ ।
 सम्भ्रान्तः सहसा तेभ्यो नमस्कृत्तुम्यचक्रमे ।
 नमस्कृत्य च तान् सर्वान् स्वागतानभिभाष्य च ॥ ६९ ।
 अर्घ्यपाद्यादिभिः शीघ्रमासनैश्च न्यमन्त्रयत् ।
 प्रणिधानेन तस्यार्थं श्रुत्वा तत्प्रतिपूजयेत् ॥ ७० ।

आदित्या वसवी रुद्रा मरुतद्याग्निनावपि ।
 सा या विष्णे सगन्धर्वी गृह्यकाश्च प्रपूजयेत् ॥ ७१ ।
 पिशावसुहोहाह्वतथा नारदतुम्बुरी ।
 चित्रसेनादयः सर्वे गन्धर्वीस्तमपूजयन् ॥ ७२ ।
 तं वासुकिप्रभृतयः पन्नगेन्द्रा महौजसः ।
 सौम्यमभ्यर्चयन्ति स्म दृष्ट्वा नन्दोश्वरं तथा ॥ ७३ ।
 मिडचारणमङ्गाश्च विद्याद्याप्सरमाङ्गणाः ।
 सत्कृतं देवदेवेन गणास्तमभिपूजयन् ॥ ७४ ।
 यज्ञविद्याधराश्चैव ग्रहाः सागरपर्वताः ।
 मिहा ब्रह्मर्षयश्चैव गङ्गाद्याः सरितस्तथा ।
 आग्निपः प्रददुस्तस्य सर्वे एव मुदान्विताः ॥ ७५ ।

देवा ऊचुः ।

स सुप्रीतोऽग्रे तः देवः सदा पशुपतिर्मुने ।
 सर्वत्र चाप्रतिहता गतिद्यान् तवानघ ॥ ७६ ।
 भवान्देवैर्वा न स्यादत ऊर्ध्वं द्विजोत्तम ।
 निरामयोऽमृतीभूतश्चरित्यति विभुः सुखी ॥ ७७ ।
 लोकेषु समसु विभो त्वम्बकेन सहाच्युत ।
 इत्युक्तस्त्रिदशैर्नन्दी पुनस्तान् प्रत्युवाच ह ॥ ७८ ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।

यज्ञवल्किः प्रियं सर्वैः प्रीतिमद्भिः सुरोत्तमैः ।

आशिषानुगृहीतोऽस्मि नियोज्योऽहं सदा हि वः ॥ ७८ ।

ब्रूत यूयं किमस्माभिः कर्त्तव्यं भवतामिह ।

आज्ञापयध्वमाज्ञमस्तस्माद्विबुधमत्तमाः ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शक्रः प्रोवाच तं तदा ॥ ८० ।

शक्र उवाच ।

कुत्रासी प्रस्थितो भद्रं कृत्वा वा स गतोऽपि वा ।

पश्यामो विप्रं तं सर्व्वं देवानामधिपं विभुम् ॥ ८१ ।

स्थानुमग्रं शिवं देवं शर्व्वमेव स्वयं मुने ।

यदि जानामि भगवानीश्वरो यत्र तिष्ठति ॥ ८२ ।

तत्स्थानं न समाख्याहि महर्षे शीघ्रमेव हि ।

तच्छ्रुत्वा वचनं धीमानीरितं वज्रपाणिना ।

प्रत्युवाच ततः शक्रं मन्दी पशुपतिं स्मरन् ॥ ८३ ।

नन्दिकेश्वर उवाच ।

श्रोतुमर्हसि देवेन्द्र यथा तत्त्वं दिवस्पते ।

अस्मिन् गिरी मुञ्जवति स्थानुरभ्यर्चिती मया ॥ ८४ ।

प्रीतोऽसौ मां वरैर्दिव्यैरनुगृह्य हरः प्रभुः ।

प्रीतो विनिर्गत इतस्तं विज्ञातुं विभेम्यहम् ॥ ८५ ।

यद्याज्ञापयसे देव अहं त्वच्छासने स्थितः ।

मार्गयामो हि यत्नेन भगवन्तस्तु वासव ॥ ८६ ।

इति वराहपुराणे गीर्णमाहात्म्ये नन्दिकेश्वरवर्षप्रदान्तो

नाम चतुर्दशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

पञ्चदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।

ततः शक्रः सुरगणैः सह सर्वैः समेत्य च ।

बुद्धिञ्चकार गमने मार्गितं* यत्र शङ्करः ॥ १ ।

तत उत्थाय ते देवाः सर्व एव शिलीञ्चयात् ।

विहायसा ययुः शीघ्रं तेनैव सह नन्दिना ॥ २ ।

स्वर्लोकं ब्रह्मलोकञ्च नागलोकञ्च सर्व्वगः ।

बभ्रमुस्त्रिदशाः सर्व्वे रुद्रान्विपणतत्पराः ।

खिन्नाः क्लिष्टाश्च सुभृगं न पुनस्तत्पदं विदुः ॥ ३ ।

चतुःसमुद्रपर्य्यन्तां सप्तद्वीपवतीं महीम् ।

सगैलकाननोपितां मार्गयद्भिर्हि तं सुरम् ।

कन्दरेषु महाद्वीपां तङ्गेषु शिखरेषु च ।

विततेषु निकुञ्जेषु विहारेषु च सर्व्वतः ।

विचिन्वद्भिः क्षितिमिमां लणं द्विविदलीकृतम् ।

न प्रवृत्तिः क्वचिदपि शश्वोरासान्यते सुरैः ॥ ४।५।६ ।

यदा निर्विक्रमनसो मार्गमाणाः सुरास्तदा ।

न पश्यन्ति शिवं तत्र तद्देवां भगमाविशत् ॥ ७ ।

भीतास्ते संविदङ्गत्वा सञ्चिन्त्य गुरुलाघवम् ।

सम्भूयान्योऽन्यममराः॥ मामेव शरणं ययुः ॥ ८ ।

* मार्गयत्युच्यते साधु । + इत्युच्यते ग । ; सम्भूयान्योऽन्यममराः
सम्भूता अन्योऽन्यममरा इति साधु ।

तमेकाग्रेण मनसा शङ्करं लोकशङ्करम् ।
 उपायमानं दृष्टं मे ध्यायंस्तद्देवभूपणैः ॥ ८ ।
 यथा यत्र च सोऽस्माभिर्द्रष्टव्या वृषभध्वजः ।
 सर्व्वं त्रैलोक्यमस्माभिर्विचितं वै निरन्तरम् ।
 श्लेषातकवनोद्देशं स्थानं मुक्ता महीतले ॥ १० ।
 आगच्छध्वं गमिष्यामस्तमुद्देशं सुरोत्तमाः ।
 इत्येवमुक्ता तैः सर्व्वैस्तामाशां प्रस्थिता वयम् ॥ ११ ।
 तत्क्षणादेव सम्प्राप्ता विमानैः शीघ्रयायिभिः ।
 श्लेषातकवनं पुण्यं सिद्धचारणसेवितम् ॥ १२ ।
 तस्मिन् सुरमणीयानि विविधानि शुचीनि च ।
 ध्यानस्थानानि रम्याणि बह्वनि गुणवन्ति च ॥ १३ ।
 आश्रमारण्यभागेषु दरीणां विवरेषु च ।
 विभ्राजद्वनराजीका नद्यश्च विमलोदकाः ॥ १४ ।
 सिंहशार्दूलमहिषगोलाङ्गूलर्क्षवानरैः ।
 नादितं गजयूथैश्च मृगयूथैश्च तद्वनम् ।
 प्रमुखे वासवङ्गत्वा विविशुप्ते सुरास्तदा ।
 विमुच्य रथयानानि पद्भिः सिद्धादिसङ्कटम् ।
 कन्दरोदरकूटेषु तरुणाङ्गहनेषु च ।
 सर्व्वदेवमयं रुद्रं मार्गमाणाः यनैः शनैः ॥ १५ । १६ । १७ ।
 प्रविशन्तश्च ते देवा वनोद्देशे कचिच्छुभे ।
 कदलोवनसंकुले फुल्लपादपशीभितं ॥ १८ ।
 गिरिनद्यांस्तु पुलिने हंसकुन्देन्दुसन्निभे ।

गन्धामोदेन पुष्पाणां वासितं मधुगन्धिमत् ॥ १८ ।
 मुक्ताचूर्णनिकाशाभिर्बालकाभिस्ततस्ततः ।
 विक्रीडमानां ददृशुः कन्याङ्गाश्चिन्ननारमाम् ॥ २० ।
 तत्र ते विबुधा दृष्ट्वा सर्व्वे मां समर्चोदयन् ।
 आद्योऽहं सर्व्वदेवानां कथं मे तद्भवेदिति ॥ २१ ।
 सुहृत्तं ध्यानमास्थाय विज्ञाता सा मया तदा ।
 भुवं शैलेन्द्रपुत्रीयमुमा विश्वेश्वरेश्वरी ॥ २२ ।
 ततस्तदुच्चशिखरमारुह्य विबुधेश्वराः ।
 अर्धा विलोक्य ते सर्व्वे ददृशुस्तं सुरोत्तमम् ॥ २३ ।
 मध्ये मृगसमूहस्य गोप्तारमिव सस्थितम् ।
 एकशृङ्गेकचरणं तप्तहाटकवर्चसम् ॥ २४ ।
 चारुवक्त्राचिदग्रनं पृष्ठतः शुक्लविन्दुभिः ।
 शुक्लेनोदरभागेन राजतैरुपशोभितम् ॥ २५ ।
 पीनोन्नतकटिस्कन्धं निमग्नांसगिरोधरम् ।
 विम्बोष्ठं ताम्रजिह्वास्थं दंष्ट्राङ्गुरविराजितम् ॥ २६ ।
 तं दृष्ट्वा विबुधाः सर्व्वे शिखरात्प्रतिधाविताः ।
 सर्व्वोद्यमेन तरसा तं मृगेन्द्रं जिष्टवः ॥ २७ ।
 शृङ्गाग्रं प्रथमं धृत्वा गृहीत्वा वज्रपाणिना ।
 मध्यं मया तस्य तदा गृहीतमग्नतात्मना ॥ २८ ।
 जग्राह केशवश्चापि मूलं तस्य महात्मनः ।

त्रिभिरेवं गृहीतन्तु त्रिधा भूतमभज्यत ॥ २८ ।
 शक्रस्यायं स्थितं हस्ते मध्यं हस्ते मम स्थितम् ।
 विष्णोर्मूलं स्थितं हस्ते प्रविभक्तं त्रिधागतम् ॥ ३० ।
 शृङ्गस्यैव गृहीतस्य त्रिधाम्नाकं मृगाधिपः* ।
 विषाणरहितस्तस्य† प्रनष्टः पुनरत्र वै ॥ ३१ ।
 अन्तर्हिताऽन्तरीक्षस्यः प्रोवाचाम्नानुपालभन् ।
 भो भो देवा मया यूयं वंच्यमानानवाप्साथः‡ ॥ ३२ ।
 सशरीरोऽहं युष्माभिवंशात्§ प्रगतस्त्वितः ।
 शृङ्गमात्रेण सन्तुष्टा भवन्तस्तेन वञ्चिताः ॥ ३३ ।
 यद्यहं सगरीरः स्यां गृहीत्वा स्थापितोऽभवम् ।
 तदा चतुष्पात्सकलोधन्मैः स्यात्प्रतिपादितः ॥ ३४ ।
 कामं शृङ्गाणि मेऽत्रैव श्लेषात्मकवनेऽमराः ।
 न्यायतः स्थापयिष्यध्वं लोकानुग्रहकाम्यया ॥ ३५ ।
 अत्रापि महती व्युष्टिर्भविष्यति न संशयः ।
 पुण्यक्षेत्रे सुमहति मत्प्रभावानुभाविते ॥ ३६ ।
 यावन्ति भुवि तीर्थानि आसमुद्रसरांसि च ।
 क्षेत्रेऽस्मिंस्तानि तीर्थानि आगमिष्यन्ति मत्कृते ॥ ३७ ।
 अहं पुनः शैलपतेः पादे हिमवतः शुभे ।

* नराधिप इति (ख), (ग) । † तस्य इत्यस्य न सङ्गतिर्दृश्यते, सोऽय इति कृते तु सङ्गतिः स्यात् । ‡ वाञ्छितान् स्नानवाप्साथ इति कृते तु सस्यक् स्यात् । § न प्राप्त इति (क), (ख) ।

नेपालास्थे समुत्पत्त्ये स्वयमेव महीतस्मात् ॥ ३८ ।

दीप्ततेजोमयगिराःशरीरश्च चतुर्मुखः ।

शरीरेश इति ख्यातः सर्व्वच भुवनत्रये ॥ ३९ ।

तत्र नागहृदे घोरे स्थास्याम्यन्तर्ज्जले ह्यहम् ।

त्रिंशद्वर्षसहस्राणि सर्व्वभूतहिते रतः ॥ ४० ।

यदा वृष्णिकुलात्पत्रः कृष्णशक्रेण पर्व्वतान् ।

पाटयित्वेन्द्रवचनादानवान्निहनिष्यति ॥ ४१ ।

तदा सदेशो भविता सर्व्वस्त्रैश्चैरधिष्ठितः ।

ततोऽन्ये सूर्य्यवंशीयाः क्षत्रियास्तान्निहत्य च ॥ ४२ ।

वसिष्यन्ति च तं देशं ब्राह्मणैः सम्भवर्त्तितान् ।

धम्मान् संस्थापयिष्यन्ति राज्यम्प्राप्स्यन्ति शाश्वतम् ॥ ४३ ।

ततो लिङ्गार्चनन्तश्च प्रतिष्ठास्यन्ति पार्थिवाः ।

क्षत्रियाः सूर्य्यवंशीयाः शून्ये लप्स्यन्ति मां नृपाः ॥ ४४ ।

ततो जनपदस्तत्र भविष्यति महाम्भदा ।

स्फीतो ब्राह्मणभूयिष्ठं सर्व्ववर्णायमैर्युतः ॥ ४५ ।

सम्यक्प्रवृत्ता राजानो भविष्यन्त्यायतौ स्थिताः ।

एवं सम्यक्स्थिते तस्मिन्देसे पौरजने तथा ॥ ४६ ।

तत्र मामर्चयिष्यन्ति सर्व्वभूतानि सर्व्वदा ।

तत्राहं यैः सकृद्वष्टो विधिवद्वन्दितस्तु यैः ।

गत्वा शिवपुरं ते मां द्रक्ष्यन्ते दग्धकिल्बिषाः ॥ ४७ ।

उत्तरेण तु गङ्गाया दक्षिणे चाश्विनीमुखात् ।

क्षेत्रं हि मम तज्ज्ञेयं योजनानि चतुर्दश ॥ ४८ ।

हिमाद्रेशुङ्गशिखराग्राहता वाग्मती नदी ।
 भागीरथ्याः शतगुणम्यविचं तज्जलं स्मृतम् ॥ ४८ ।
 तत्र स्नात्वा हरेर्लोकानुपसृग्य दिवस्यते ।
 मुक्ता देहं नरा यान्ति मम लोकं न संशयः ॥ ५० ।
 अपि दुष्कृतकर्माणिः चेत्तेऽस्मिन्निवसन्ति ये ।
 नियतं पुरुहूतस्य श्रिताः स्थाने वसन्ति ते ॥ ५१ ।
 देवदानवगन्धर्वाः सिद्धविद्याधरारगाः ।
 मनयोऽप्सरसा यक्षा मोहिता मम मायया ।
 तद्दे गुह्यं न जानन्ति यत्र सन्निहितो ह्यहम् ।
 तपस्तपोधनानाञ्च सिद्धचेत्रं हि तस्मृतम् ॥ ५२।५३ ।
 प्रभामाञ्च प्रयागाञ्च नैमिषात्पुष्करादपि ।
 कुरुक्षेत्रादपि बुधाः चेत्रमेतद्विशिष्यते ॥ ५४ ।
 श्वशुरो मे स्थितो यत्र हिमवान् भृधरेश्वरः ।
 प्रभवन्ति यतः सर्वा गङ्गाद्याः सरितां वराः ॥ ५५ ।
 तस्मिन् चेत्रवरे पुण्ये पुण्याः सर्वाः सरिहराः ।
 सर्वे प्रश्रवणाः पुण्याः सर्वे पुण्याः शिलोच्चयाः ॥ ५६ ।
 आश्रमस्तत्र भविता सिद्धचारणसेवितः ।
 शैलेश्वर इति ख्यातः शरीरं यत्र मे स्थितम् ॥ ५७ ।
 स्रवन्तीनां वरा पुण्या वाग्मती पर्वतीत्तमात् ।
 भागीरथी वेगवती कलुषं दहते नृणाम् ॥ ५८ ।
 कीर्त्तनादेव संशुद्धे दर्शनाद्भूतिमाप्सरति ।
 पानांवगाहनात्तस्यास्तारयेत्स वै कुलान् ॥ ५९ ।

लोकपालस्तु चरति तीर्थव्यातिष्ठ तत्स्वयम् ।
 तत्र स्नात्वा दिवं यान्ति मृतास्ते त्वपुनर्भवाः ॥ ६० ।
 स्नात्वा स्नात्वा तु ये तत्र नित्यमभ्यर्चयन्ति माम् ।
 उदराम्यहमेतान्वै प्रीतः संसारमागतात् ॥ ६१ ।
 यस्तस्या वारिणा पूर्णमेकञ्च घटमुदरेत् ।
 स्नापनार्थं मम शुचिः यद्दधानाऽनसूयकः ।
 वेदवेदाङ्गविदुषा श्रोत्रियेण विगेषतः ।
 आहृतस्याग्निर्होत्रस्य यत्फलं तस्य तद्भवेत् ॥ ६२।६३ ।
 तस्यास्तीरे जलोद्भेदं मन्मूलादभिनिःसृतम् ।
 मृगशृङ्गादकं नाम नित्यं मुनिजनप्रियम् ।
 तत्राभिषेकं कुर्वीत उपस्पृश्य समाहितः ।
 यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ६४।६५ ।
 तीर्थं पञ्चनदम्पाप्य पुण्यं ब्रह्मर्षिमेवितम् ।
 अग्निष्टोमफलं तत्र स्नातमात्रः प्रपद्यते ॥ ६६ ।
 पट्टिं धेनुमहस्त्राणि यानि रक्षन्ति वाग्मतीम् ।
 न तां पापाः कृतघ्ना वा कदाचित्प्राप्नुयान्नरः ॥ ६७ ।
 शुचयः यद्दधानाश्च सत्यमन्याश्च ये नराः ।
 वाग्मत्यां ते नराः स्नान्ति लभन्ते चोत्तमां गतिम् ॥ ६८ ।
 आत्ता भीताश्च मन्त्रमात्रं व्याधितोऽव्याधितोऽपि वा ।
 वाग्मत्याः सलिले स्नात्वा ये मां पश्यन्ति संस्कृताः ।

तेषां शान्तिर्भवेन्नित्यं पुरुषाणां न संशयः ॥ ६८ ।
 मत्प्रभावात् स्यात्तस्य* सर्वं नश्यति किल्बिषम् ।
 ईतयः समुदीर्णापि† प्रथमं यान्ति सर्वशः ॥ ७० ।
 वाग्मत्याः सलिले स्नात्वा ये मां पश्यन्ति संस्कृताः ।
 वाग्मती सरितां श्रेष्ठा यत्र यत्राऽवगाह्यते ।
 तत्र तत्र फलं दद्याद्राजमूयाश्चमेधयोः ॥ ७१ ।
 योजनाभ्यन्तरङ्गे‡ समन्तात्सर्वतो दिग्म् ।
 मूलक्षेत्रन्तु विज्ञेयं रुद्रेणाधिष्ठितं स्वयम् ॥ ७२ ।
 तत्र पूर्वोत्तरे पार्श्वे वासुकिर्नाम नागराट् ।
 हतो नागसहस्रैश्च हारि तिष्ठति मे सदा ॥ ७३ ।
 स विघ्नङ्कुरते नृणां तत्क्षेत्रं विशतां सदा ।
 प्रथमं स नमस्कार्यस्ततोऽहं तदनन्तरम् ।
 अनेन विधिना पुंसामविघ्नं विशतां भवेत् ॥ ७४ ।
 वन्दते परया भक्त्या यो मां तत्र नरः सदा ।
 पृथिव्यां स भवेद्राजा सर्वलोकनमस्कृतः ॥ ७५ ।
 गन्धैर्माख्यैश्च मे मूर्त्तिमभ्यर्चयति यो नरः ।
 उत्पत्स्यते स देवेषु तुषितेषु न संशयः ॥ ७६ ।
 यस्तु दद्यात्प्रदीपं मे‡ पर्वते श्रद्धयान्वितः ।
 सूर्यप्रभेषु देवेषु तस्वीत्यत्तिर्विधीयते ॥ ७७ ।

* यत्र कन्दोदीषः । + समुदीर्णा षडौति साधु । ‡ यत्कृत्वा तत्प्रदीपं मे
 इति (ग) ।

गीतवादिबन्धुसु सुतिभिर्जागरेण वा ।
 ये मे कुर्वन्ति सेवां वै मत्संस्थास्ते भवन्ति हि ॥ ७८ ।
 दध्ना क्षीरेण मधुना सर्पिषा सलिलेन वा ।
 स्नापनं ये प्रयच्छन्ति ते तरन्ति जराम्भकौ ॥ ७९ ।
 यः श्राद्धे भोजनं दद्याद्विप्रेभ्यः श्रद्धयान्वितः ।
 सोऽमृताशी भवेन्नृणं त्रिदिवे सुरपूजितः ॥ ८० ।
 व्रतोपवासैर्होमैर्वा नैवेद्यैश्चारुभिस्तथा ।
 यजन्ते ब्राह्मणा ये मां परया श्रद्धयान्विताः ॥ ८१ ।
 षष्टिवर्षसहस्राणि उषित्वा दिवि ते ततः ।
 ऐश्वर्य्यमतिपद्यन्ते मर्त्यलोके पुनः पुनः ॥ ८२ ।
 ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रः स्त्री वापि सङ्गताः ।
 शैलेश्वरन्तु तत्स्थानं भक्तितः समुपासते ।
 मत्पार्श्वदास्ते जायन्ते सततं सहिताः सुरैः ॥ ८३ ।
 शैलेश्वरम्परङ्मुह्यं गतिः शैलेश्वरः परा ।
 शैलेश्वरात्परं क्षेत्रं न क्वचिद्भवि विद्यते ॥ ८४ ।
 ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्पृष्टो वै सर्वपातकैः ।
 क्षेत्रमेतदनुप्राप्य निर्गन्तो जायते नरः ॥ ८५ ।
 विविधान्यत्र तीर्थानि सन्ति पुण्यानि देवताः ।
 येषाम्तायैर्नरः स्पृष्टः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ८६ ।
 क्रोधं क्रोधं सुरैरूपं संहृत्य तच्च निर्मितम् ।

तीर्थं क्रीडोदकं नाम पुष्पं मुनिजनप्रियम् ।

तत्र स्नात्वा शुचिर्दान्तः सत्यसन्धो जितेन्द्रियः ।

विमुक्तः क्लिप्तिषैः सर्वैः सर्वमेव फलं लभेत्* ॥ ८७ ॥ ८८ ।

अनायकं व्रजेद्यस्तु दक्षिणेन महात्मनः ।

शैलेश्वरस्य पुरुषः स गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥ ८९ ।

भृगुप्रपतनङ्गत्वा† कामक्रोधविवर्जितः ।

विमानेन दिवङ्गच्छेद्भूतः सोऽप्सरसाङ्गधैः ॥ ९० ।

भृगुमूले परं तीर्थं ब्रह्मणा निर्णितं स्वयम् ।

ब्रह्मोद्भेदेति‡ विख्यातं तस्यापि नृणु यत्फलम् ॥ ९१ ।

संवत्सरन्तु यस्तत्र स्नापते नियतेन्द्रियः ।

स ब्रह्मलोके विरजे गच्छते§ नात्र संशयः ॥ ९२ ।

तत्र गोरक्षकं नाम गोवृषः पदविद्यतम् ।

दृष्ट्वा च तानि हि पुमान् गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ९३ ।

गौर्यास्तु शिखरं तत्र गच्छेत्सिद्धनिषेवितम् ।

यत्र सन्निहिता नित्यं पार्वती शिखरप्रिया ॥ ९४ ।

लोकमाता भगवती लोकरक्षार्थमुद्यता ।

तस्याः सालोक्यमायाति दृष्ट्वा स्पृष्ट्वाभिवाद्य च ॥ ९५ ।

त्यजते¶ पतितुं तस्या अधस्ताद्वाग्मतीतटे ।

उमालोके व्रजेदाशु विमानेन विहायसा ॥ ९६ ।

स्तनकुण्डे उमायास्तु यः स्नायात्खलु मानवः ।

* लभेतेति साधु, एवं परचापि । † भृगुप्रपतनं ललेति कश्चित्पाठः । ‡ ब्रह्मोद्भेद-

प्रति साधु । § गच्छतीति साधु । ¶ त्यजतीति साधु ।

स्कन्दलोकमवाप्नोति भूत्वा वैश्वानरद्युतिः ॥ ८७ ।

तीर्थं पञ्चनदम्याप्य पुण्यं ब्रह्मर्षिसेवितम् ।

अग्निहोत्रफलं तत्र स्नानमात्रेण लभ्यते ॥ ८८ ।

नकुलोद्देनमतिमान्ः स्रपयेत्प्रयतात्मवान् ।

जातिस्मरः स तु भवेत्सिध्यते । चास्य मानसम् ॥ ८९ ।

तस्यैवोत्तरतस्तीर्थमपरं सिद्धसेवितम् ।

नाम्ना प्रान्तकपानीयं गुह्यं गुह्यकरञ्जितम् ॥ ९० ।

संवत्सरं यस्तु पूर्णं तत्र स्नायान्नरः सदा ।

गुह्यकः स भवेदाश रुद्रस्यानुचरः सुधीः ॥ ९१ ।

देव्याः शिखरवासिन्या ज्ञेयं पूर्वोत्तरेण वै ।

दक्षिणेन तु वाग्मत्याः प्रसृतङ्गन्दरोदरात् ।

तीर्थं ब्रह्मादयं नाम पुण्यम्यापप्रणाशनम् ॥ ९२ ।

तत्र गत्वा जलं स्पृष्ट्वा स्नात्वा चाभ्युच्य मानवः ।

मृत्युलोकं न पश्येत्तः कच्छेषु च न सीदति ॥ ९३ ।

गत्वा सुन्दरिकातीर्थं विधिना तीर्थमादिमम् ।

तत्र स्नात्वा भवेत्तोये रूपवानुत्तमद्युतिः ॥ ९४ ।

त्रिसन्ध्यं तत्र गच्छेत् पूर्व्येण विधिवन्नरः ।

तत्र सन्ध्यामुपासित्वा हिजोमुच्येत किल्बिषात् ॥ ९५ ।

वाग्मत्या मणिवत्याश्च सन्धेदे पापनाशने ।

अहोरात्रं वसेद्यस्तु रुद्रजापो हिजः शुचिः ॥ ९६ ।

• नकुलोद्देनमतिमानिति (क, 'य') । † सिद्धातीति साधु । ‡ न पश्येदिति ।

§ गच्छेदिति साधु, एवं परचापि । ¶ उपास्येति साधु । ॥ रुद्रयाजीति कश्चि

स भवेद्देविद्विहान् यज्वा पार्थिवपूजितः ।
 तारितश्च कुलं तेन सर्व्वं भवति साधुना ॥ १०७ ।
 वर्णावरोऽपि यः कश्चित्स्नात्वा दद्यात्तिलोदकम् ।
 तर्पिताः पितरस्तेन भवेयुर्नात्र संग्रयः ॥ १०८ ।
 यत्र यत्र च वाग्मत्यां स्नाति वै मानवोत्तमः ।
 तिर्य्यग्योनिं न गच्छेत् समृद्धे जायते कुले ॥ १०९ ।
 वाग्मतीमणिवत्याश्च* सम्भेदो ऋषिसेवितः ।
 धीमान्गच्छेत् विधिना कामक्रोधविवर्जितः ॥ ११० ।
 गङ्गादारे तु यत्प्राक्तं स्नानपुण्यफलं महत् ।
 स्नानस्य तद्दशगुणं भवेदत्र न संग्रयः ॥ १११ ।
 अत्र विद्याधराः सिद्धा गन्धर्व्वामुनयः सुराः ।
 स्नानमेतदुपासन्ते† यच्चाद्य भुजगैः सह ॥ ११२ ।
 स्वल्पमप्यत्र यत्किञ्चिद्विजेभ्यो दीयते धनम् ।
 तदक्षय्यं भवेदातुर्दानपुण्यफलं महत् ॥ ११३ ।
 तस्मात्सर्व्वप्रयत्नेन करणीयञ्च देवताः ।
 वरिष्ठं चेन्नमेतस्मान्नान्यदेव हि विद्यते ॥ ११४ ।
 तस्मिन् श्लेषातकवने पुण्ये त्रिदशसेविते ।
 यत्र यत्र मया देवाश्चरता मृगरूपिणा ॥ ११५ ।
 आसितं श्लपितं यातं विद्धतं वा समन्ततः ।

* मणिवत्याश्चेति प्रायः सार्व्वत्रिकः पाठः । † उपासते इति साधु, स्नानमेकमुपासते
 इत्यर्थं कृते तु सुसङ्गतं भवति ।

तत्र तत्राभवत्सर्वं पुण्यक्षेत्रं च सर्व्वशः ॥ ११६।११७

शृङ्गमेतत्त्रिधाभूतं सम्यक्सुश्रूयतां मराः* ।

गोकर्णेश्वर इत्येतत्पृथिव्यां स्थातिमेष्यति ॥ ११८ ।

एवं सन्दिश्य विबुधान्वेवदेवः सनातनः ।

अदृश्यएव विबुधैः प्रययावुत्तरां दिशम्† ॥ ११९ ।

इति वराहपुराणे भगवत्प्राप्ते भगवद्गोकर्णेश्वर

माहात्म्ये जलेश्वरमाहात्म्यावर्णने नाम

पञ्चदशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

षोडशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मोवाच ।

तस्मात्स्थानादपक्रान्ते चाम्बके* शृङ्गरूपिणि ।

अन्योऽन्यं मन्त्रयित्वा तु मया सह सुरोत्तमाः ॥ १ ।

त्रिधाविभक्तं तच्छृङ्गं पृथक्पृथगवस्थितम् ।

सम्यक्स्थापयितुं देवा विधिदृष्टेन कर्मणा ।

स्थापितं दिवि नीत्वा वै शृङ्गाग्रं वज्रपाणिना ॥ २ ।

* चमरा इति माध । † प्रयातवुत्तरां दिशमिति (ग) ।

• चम्बके इति (क, ग) ।

मया तत्रैव तन्मध्यं स्थापितं विधिवत्प्रभोः ॥ ३ ।
देवेर्देवर्षिभिश्चैव सिद्धैर्ब्रह्मर्षिभिस्तथा ।
गोकर्ण इति विख्यातिः* क्षता वैशेषिकी वरा ॥ ४ ।
विष्णुना देवतीर्थेन तन्मूलं स्थापितं ततः ।
तस्य शृङ्गेखर इति नाम तत्राभवत्प्रभुः ॥ ५ ।
तत्र तत्रैव भगवांस्तस्मिन् शृङ्गे त्रिधा स्थिते ।
सान्निध्यकल्पयामास भागेनैकेन सोमनाः† ॥ ६ ।
शतं तेन तु भागानामात्मनो निहितं मृगे ।
तस्माद्विकन्तु भागानां शृङ्गाणां त्रितये न्यधात् ॥ ७ ।
मार्गेण तच्छरीरेण निर्याय भगवान्निभुः ।
शैशिरस्य गिरेः पादं प्रपेदे स्वयमात्मनः ॥ ८ ।
शतसंख्या स्मृता व्युष्टिस्तस्मिन्कैलेखरे विभोः ।
त्रिधाविभक्ते शृङ्गेऽस्मिन्नेकाग्रगतिनि प्रभोः ॥ ९ ।
ततः सुरासुरगुरुर्देवभूतमहेश्वरम् ।
तपसोऽप्येण संसेय बन्निरे‡ विविधान्वरान् ॥ १० ।
देवदानवगन्धर्वाः सिद्धयन्त्रमहोरगाः ।
श्लेष्मातकवनङ्कटस्त्रं सर्वतः परिमण्डलम् ।
तीर्थयात्रां पुरस्कृत्य प्रादक्षिण्यञ्च चक्रतुः§ ॥ ११ ।
फलाभिर्द्दिश्यन् तीर्थानां तथा क्षेत्रफलं महत् ।

* विख्याता इति (क) । † सोमना इति आर्षे, स उन्मना इति साधु । ‡ बन्निरे
इति आर्षे, बन्ने इति साधु । § चक्रगुराति आर्षे, चक्रुरिति साधु । ६ फलानि दंश्य
इति आर्षे, फलानि निर्दिश्य इति साधु ।

यथास्थानानि ते तस्मान्नितृताय सुरादयः ।
 एवं तस्मान्नितृत्तेषु दैवतेषु तदा ततः ।
 पौलस्त्या रावणी नाम भ्रातृभिः सह राजसैः ।
 आगम्योपेष तपसा देवमाराधयद्भिभुम् ।
 शृग्वृषया च परया गोकर्णेश्वरमव्ययम् ॥ १२।१३।१४ ।
 यदा तु तस्य तुष्टां वै वरदः शङ्करः स्वयम् ।
 तदा त्रैलोक्यविजयं वरं वत्से स राजसः ॥ १५ ।
 प्रमादात्तस्य तत्सर्वं वाञ्छितं मनसा हि यत् ।
 अवाप्य च दशयोवस्तुदिष्टं परमेश्वरात् ।
 त्रैलोक्यविजयायाश्च तत्क्षणादेव निर्व्ययौ ॥ १६ ।
 त्रैलोक्यं स विनिर्जित्य शक्रश्च त्रिदशाधिपम् ।
 तदुत्पाद्यानयामास पुत्रेणेन्द्रजिता सह ॥ १७ ।
 शृङ्गाग्रं यत्पुरा नीत्वा स्थापितं वज्रपाणिना ।
 तदुत्पाद्यानयामास पुत्रेणेन्द्रजिता सह ॥ १८ ।
 तद्यावद्रावणः स्थाप्यः मुहूर्त्तमुदधेस्तटे ।
 सभ्यामुपासते तत्र लग्नस्तावदसौ भुवि ॥ १९ ।
 न शशाक यदा रक्षस्तदुत्पाटयितुं बलात् ।
 वज्रकल्पं समुत्सृज्य तदा लङ्कां विनिर्ययौ ॥ २० ।
 स तु दक्षिणगोकर्णे विज्ञेयस्ते महामते ।
 स्वयम्प्रतिष्ठितस्तत्र स्वयम्भूतपतिः शिवः ॥ २१ ।

* शृङ्गाग्रमित्यादि उदधेस्तटे इत्यन्तः पाठः (ख) पुस्तके नास्ति । + स्थापयित्वा

एतत्ते कथितं सर्वं मया विस्तरतो मुने ।
 यथावदुत्तरस्तस्य गोकर्णस्य* महात्मनः ॥ २२ ।
 दक्षिणस्य च विप्रपे तथा शृङ्गेरस्य च ।
 शैलेरस्य च विभो स्थित्युत्पत्तिर्यथाक्रमम् ॥ २३ ।
 व्युष्टिः क्षेत्रस्य महती तीर्थानाञ्च समुद्रवः ।
 ब्रह्मं सर्वं मया वक्ष्ये किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ २४ ।

इति वगहपुराणे गोकर्णशृङ्गेरवादीनां माहात्म्यं नाम
 षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सप्तकुमार उवाच ।

उक्तं भगवता सर्वं यथावत्परमेष्ठिना ।
 दृष्टेन संशयं सम्यक् परब्रह्मनिश्चयम् ॥ १ ।
 भगवद्विश्वरूपस्य स्थाणोरप्रतिमौजसः ।
 क्रीडतो लोकनाथस्य कानने सृगरूपिणः ॥ २ ।
 यथा शरीरं शृङ्गञ्च पुण्यक्षेत्रे प्रतिष्ठितम् ।
 हिताय जगत्स्तत्र तीर्थानि च यथाभवन् ।
 तन्मे ब्रूहि महाभाग यथातत्त्वं जगत्पते ॥ ३ ।

* उत्तरखेट्वेति कृतं चेत्युक्तं भवेत् ।

ब्रह्मोवाच ।

पुलस्त्यो वक्ष्यते शेषं यदतोऽन्यन्महामुने ।
 सर्वेषामेव तीर्थानामेषां फलविनिययम् ॥ ४ ।
 कुरुराज्यं पुरस्कृत्य मुनीनां पुरतो वने ।
 पुत्रो मे मत्समः सम्यग्वेदवेदाङ्गतत्त्ववित् ॥ ५ ।
 यच्छ्रुत्वा पुरुषस्तात विमुक्तः सर्वकिल्बिषैः ।
 यगस्वी कीर्त्तिमान्भूत्वा वन्द्यतेऽप्रेत्य चेह च ॥ ६ ।
 श्रोतव्यमेतत्सततं चानुर्वर्ण्यैः समंयतैः ।
 मङ्गल्यच्च शिवञ्चैव धर्मक्रामार्थसाधकम् ॥ ७ ।
 शोभूतिजननं पुण्यमायुष्यं विजयावहम् ।
 धन्यं यगस्यं स्वस्तीयं पापघ्नं शान्तिकारकम् ॥ ८ ।
 शुत्वेवं पुरुषः सम्यङ् दुर्गतिमवाप्नुयात् ।
 कीर्त्तयित्वा ब्रजत्स्वर्गङ्गल्यमृत्याय मानवः ॥ ९ ।

सूत उवाच ।

इत्युक्त्वा भगवान्देवः परमेष्ठी प्रजापतिः ।
 सनत्कुमारं सन्दिग्धं विरराम महायशः ॥ १० ।
 एतदः कथितं सर्वं मया तत्त्वेन सत्तमाः ।
 वराहभूमिसंवादं सारमुद्धृत्य सत्तमाः ॥ ११ ।
 यथैव कीर्त्तयेन्नित्यं शृणुयादापि भक्तितः ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमाङ्गतिम् ॥ १२ ।

प्रभासे नैमिषारण्ये गङ्गाद्वारेऽथ पुष्करे ।
 प्रयागे ब्रह्मतीर्थे च तीर्थे चामरकण्टके ॥ १३ ।
 यत्पुण्यफलमाप्नोति तत्कोटिगुणितं भवेत् ।
 कपिलां द्विजमुख्याय सम्यग्दत्त्वा तु यत्फलम् ॥ १४ ।
 प्राप्नोति सकलं श्रुत्वा अध्यायन्तु न संशयः ।
 श्रुत्वाऽस्यैव दद्याध्यायं शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ १५ ।
 अग्निष्टोमातिरात्राभ्यां फलम्प्राप्नोति मानवः ।
 यः पुनः सततं शृण्वन्नैरन्तर्येण बुद्धिमान् ॥ १६ ।
 पारयेत्परया भक्त्या तस्यापि शृणु यत्फलम् ।
 सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ॥
 सर्वतीर्थाभिषेकेन यत्फलं मुनिभिः स्मृतम् ।
 तत्प्राप्नोति न सन्देहो वराहवचनं यथा ॥ १७ १८ ।
 यदेतत्पारयेद्भक्त्या मम माहात्म्यमुत्तमम् ।
 अपुत्तस्य भवेत्पुत्तः सपुत्तस्य सुपुत्तकः ॥ १९ ।
 यस्येदं लिखितङ्गेहे तिष्ठतः पूज्यते सदा ।
 तस्य नारायणी देवः सन्तुष्टः स्याद्वि सर्वदा ॥ २० ।
 यद्येतच्छृणुयाद्भक्त्या नैरन्तर्येण मानवः ।
 श्रुत्वा तु पूजयेच्छास्त्रं यथा विष्णुं सनातनम् ॥ २१ ।
 गन्धपुष्पैस्तथा वस्त्रैर्ब्राह्मणानाञ्च तर्पणैः ।
 यथाशक्त्या नृपो ग्रामैः पूजयेच्च वसुधारे ॥ २२ ।

श्रुत्वा तु पूजयेद्यस्तु पौराणं नियतः शुचिः ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २३ ॥

इति वराहपुराणे भगवच्छास्त्रे धर्माण्वराहसंवादे फलश्रुतिर्नाम

सप्तदश्याधिकद्विप्रततमोऽध्यायः ।

अष्टादशाधिकद्विप्रततमोऽध्यायः ।

त्रिःसप्तषट्क्षितिमितं नृपविक्रमस्य
काले गते भगवतो हरिबोधनस्य ।
वीरेश्वरेण सह माधवभट्टनाम्ना
काश्यैः वराहकथितं लिखितं पुराणम् ॥ १ ॥
काशीविश्वेश्वराभ्यां नमः ॥*

वराहस्य पुराणस्य वृत्तान्तान्प्रव्रवीम्यहम् ।
आदौ सम्बन्धकथनं वृत्तान्तश्चादिकर्मकः ॥ २ ॥
आदिष्टष्टिस्ततः प्रोक्ता चरितं दुर्जनस्य च ।
वृत्तान्तोद्दिश्यभाग्यं† आदिकल्पस्ततः परम् ॥ ३ ॥
आदिः‡वृत्तान्तकथने सरमाख्यानमेव च ।
महातपोपाख्यानञ्च§ अन्युत्पत्तिस्ततः परम् ॥ ४ ॥

* एष पाठः (ग), पुस्तके नास्ति । † द्वैपभागवति (ख) ।

‡ आदीत्यादिभ्यामन्युत्पत्तिस्ततः परमन्यतः सन्दर्भः (ख), (ग) पुस्तकयोर्नास्ति ।

§ महातप उपाख्यानमिति माधु ।

अग्निनोरपि चोत्पत्तिर्गौर्युत्पत्तिस्तथैव च ।
 विनायकस्य चोत्पत्तिर्नागोत्पत्तिस्तथैव च ॥ ५ ।
 स्कन्दोत्पत्तिश्च भानोश्च उत्पत्तिः समुदाहृता ।
 कामादीनां तथोत्पत्तिः देव्युत्पत्तिस्तथैव च ॥ ६ ।
 धनदस्य तथोत्पत्तिः परापरविनिर्णयः ।
 धर्मोत्पत्तिस्तथोत्पत्ती रुद्रस्य च ततः स्मृता ॥ ७ ।
 सोमोत्पत्तिरहस्यश्च क्षित्यापि समासतः ।
 उक्तः प्रागितिहासश्च व्याधोपाख्यानमेव च ॥ ८ ।
 ततः सत्यतपोपाख्याः मत्स्यद्वादशिका तथा ।
 कूर्मद्वादशिका चापि वराहद्वादशी तथा ॥ ९ ।
 नृसिंहद्वादशी चापि वामनद्वादशी तथा ।
 भार्गवद्वादशी चापि श्रीरामद्वादशी तथा ॥ १० ।
 कृष्णद्वादशिका चापि बुद्धद्वादशिका तथा ।
 कल्किद्वादशिका चापि पद्मनाभस्य द्वादशी ॥ ११ ।
 धरणीव्रतं ततः^१ प्रोक्तङ्गीतागस्त्यस्य चोत्तमा ।
 पशुपालस्य चाख्यानं भर्तृप्राप्तिव्रतं तथा ॥ १२ ।
 शुभव्रतं धन्यव्रतं कान्तिव्रतमतः स्मृतम् ।
 सौभाग्यव्रतमाख्यातमविघ्नव्रतमेव च ॥ १३ ।
 शान्तिव्रतं क्लामव्रतमारोग्यव्रतमेव च ।
 पुत्रप्राप्तिव्रतं शौर्यव्रतं वै सार्वभौमिकम् ॥ १४ ।

पुराणस्तवनञ्चैव नारायणेश्वरेण च ।

रुद्रगीता ततः पुंसां प्रकृतेष्वपि निर्णयः ॥ १५ ।

ततो भुवनकोषस्य वर्णनं समुदाहृतम् ।

जम्बूद्वीपस्य मर्यादावर्णनं परिकीर्तितम् ॥ १६ ।

भरतादिसमुद्देशः सृष्टिसम्भाग एव च ।

नारदस्य च संवादा महिषेण प्रकीर्तितः ॥ १७ ।

शक्तिमाहात्म्यकथनं महिषासुरपातनम् ।

रुद्रमाहात्म्यकथनं पञ्चाध्यायस्ततः परम् ॥ १८ ।

श्रुतोपाख्यानमत्रोक्तं तिलधनुर्विधिस्ततः ।

जलधनूरसधनुर्गुडधनुस्ततः परम् ॥ १९ ।

ततश्च शर्कराधनुर्मधुधनुस्ततः परम् ।

दधिधनुश्च लवणधनुः कार्पासधनुका ॥ २० ।

धन्याधनुश्च भगवच्छास्त्रलक्षणमेव च ।

विष्णुस्तोत्रं ततो नाना प्रश्नाः प्रोक्ता हरिस्मृति ॥ २१ ।

ततो भागवतानाञ्च लक्षणस्परिकीर्तितम् ।

लक्षणं सुखदुःखानां हात्रिंशदपराधकाः ॥ २२ ।

नानामन्त्रास्ततः प्रोक्ता देवोपकरणे विधिः ।

भोज्याभोज्यस्य कथनं सन्ध्यापस्थानकारणम् ॥ २३ ।

वियोगिगर्भमार्चय कौकामुखप्रशंसनम् ।

* पञ्चाध्याय इति (ग) । । एतदर्थं (ग) पुस्तकेऽष्टादशश्लोकादगन्तरं विद्यते ।

तदर्थम्

† प्रसंशनमिति (ग) ।

भगवच्छास्त्रकथने माहात्म्यं पुण्यगन्धयोः ॥ २४ ।

रूपकारणमत्रोक्तं मायाचक्रं ततः परम् ।

कुलाम्बकस्य माहात्म्यं वर्णदीक्षां ततः परम् ॥ २५ ।

कङ्कताञ्जनदर्पणां मन्त्राः प्रोक्तास्ततः परम् ।

राजाश्वभक्षणे प्रायश्चित्तस्मोक्तं ततः परम् ॥ २६ ।

दन्तकाष्ठायकरणे प्रायश्चित्तं ततः परम् ।

गयादिस्वर्गने मन्त्रव्यागं चोक्तं ततः परम् ॥ २७ ।

नीलवस्त्रपरिधाने क्रोधयुक्तस्य चार्चने ।

रक्तवस्त्रपरिधाने अन्यकारे प्रपूजने ॥ २८ ।

कृष्णवस्त्रपरिधाने धौतवस्त्रस्य धारणे ।

क्रोडादिमांसभक्षे च प्रायश्चित्तम्प्रकीर्तितम् ॥ २९ ।

दीर्घाच्छिष्टस्य तैलस्य करलेपेन पूजने ।

श्मशानगमने स्पृष्टपूजने चैव शोधने ॥ ३० ।

पिण्याकभक्षणे चैव उपानद्गूढपादके* ।

भगवच्छास्त्रविहिताकरणे शोधने ततः ॥ ३१ ।

शूकरचेत्रे हिमा ततो जम्बूकगृध्रयोः ।

खञ्जरीटस्य चाख्यानं पुनः कोकामुखस्य च ॥ ३२ ।

बदरीखण्डमाहात्म्यं गुह्यधर्मप्रकीर्तनम् ।

मन्दारगुह्यमहिमा शालग्रामप्रशंसनम् ॥ ३३ ।

सीमेश्वरस्य महिमा मुक्तिचेत्रस्य चापि हि ।

त्रिवेण्याच्चैव माहात्म्यं माहात्म्यङ्गुलीभवम् ॥ ३४ ।

चक्रतीर्थस्य महिमा हरिचैत्रसमुद्भवः ।

देवदत्तस्य चाख्यानं रुरुचैत्रस्य चापि हि ॥ ३५ ।

गोनिष्क्रमस्य महिमा द्वारवत्यास्ततः परम् ।

तत्रत्यतीर्थमहिमा लौहार्गलमतः परम् ॥ ३६ ।

मथुरातीर्थमाहात्म्यं प्रादुर्भावस्तथैव च ।

यमुनातीर्थमाहात्म्यमक्रूरस्य च तीर्थकम्* ॥ ३७ ।

देवारण्यस्य माहात्म्यं चक्रतीर्थस्य चोत्तमम् ।

कपिलस्यापि महिमा तथा गोवर्धनस्य च ॥ ३८ ।

तथा आख्यायिकायुक्तं विश्रान्तिश्च ततः परम् ।

गोकर्णस्य च माहात्म्यं सरस्वत्यास्तथैव च ॥ ३९ ।

यमुनोद्भेदमहिमा कालिञ्जरसमुद्भवः ।

गङ्गोद्भेदस्य महिमा गायः शाम्बरस्य वै तथा ॥ ४० ।

मधुकप्रतिमायाश्च स्थापनं सम्प्रकीर्तितम् ।

शैलार्चास्थापनञ्चापि मृगमयार्चास्थितिस्तथा ॥ ४१ ।

ताम्रार्चास्थापनञ्चापि कांस्यार्चास्थापनं तथा ।

रौप्यार्चास्थापनञ्चाथ सौवर्णप्रतिमास्थितिः ॥ ४२ ।

याङ्गोत्पत्तिस्ततः प्रोक्तम्विगुणं सङ्कल्प एव च ।

पिण्डोत्पत्तिस्ततः प्रोक्ता पिष्टयज्ञविनिर्णयः ॥ ४३ ।

मधुपर्कदानफलं संसारचक्रवर्णनम् ।

दुष्कृतकर्मकरणं सुखवर्णनमेव च ॥ ४४ ।
 कृतान्तदूतकथनं यातनारूपमेव च ।
 वर्णनं नरकाणाञ्च किङ्कराणाञ्च वर्णनम् ॥ ४५ ।
 तथा कर्मविपाकश्च यादृशकर्म तादृशम् ।
 पापकर्मस्य कथनं दूतप्रेषणकर्म च ॥ ४६ ।
 शुभाशुभस्य कथनं शुभकर्मफलोदयम् ।
 लोभनं पुरुषस्यापि निमेराख्यानमद्भुतम् ॥ ४७ ।
 प्रबोधिनीकथां दिव्याङ्गीकर्णेशसमुद्भवाम् ।
 नन्दिनो वरंदाने च जलेशशैलयोस्तथा ॥ ४८ ।
 शृङ्गेखरस्य महिमा एवं हत्तान्तसङ्ग्रहः ।
 एतच्छ्रुत्वाप्नुयान्मर्त्यो वराहयवणात् फलम् ॥ ४९ ।

इत्यनुक्रमणिका नाम अष्टादशाधिकविंशततमोऽध्यायः ।

समाप्तं वराहं शुभम् ।

यादृशं पुस्तकं दृष्टं तादृशं लिखितं मया ।
 यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम् ॥

BIBLIOTHECA INDICA

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 601, 631, 635, 640, 647, 654, 677,
694, 710, 714, 719, 726, 733 and 829.

THE VARÁHA PURÁṆA

EDITED BY

PANḌIT HRISHIKESA ŚASTRÍ

Professor, Sanskrit College, Calcutta.

CALCUTTA :

PRINTED BY SAŚIBHĪSHANA BHATTĀCHÁRYYA, AT THE GIRIŚA-
VIDYÁRATNA PRESS, .

24, GIRIŚA-VIDYÁRATNA'S LANE, UPPER CIRCULAR ROAD.

AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1893.

वराहपुराणम्

श्रीलक्ष्मी-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता संस्कृतकलेजाध्यापकेन

श्रीहृषीकेश-शास्त्रिणा

संशोधितम्

कलिकाताराजधान्यां

गिरिश विद्यारव-वर्त्मनि चतुर्विंश-संख्यक सप्तनि

गिरिश-विद्यारव-यन्त्रे

श्रीशशिभूषण-भट्टाचार्येण

मुद्रितम्

१८८३

PREFACE.

The characteristics and the definite number of the *Purāṇas* and *Upapurāṇas* are well known to our readers ; so we need not enter into their details here. The *Purāṇa* under notice, viz. the *Varāhapurāṇa*, belongs to the former class, being the twelfth of them in serial number ; consequently it is attributed to Vedavyāsa, the father of the *Paurāṇic* Literature, as its author. But it may be well inferred that, the *Varāhapurāṇa*, though originally composed by Vedavyāsa, might have been recompiled in its present form in comparatively recent times, when the present popular forms of the Hindu religion assumed this sectarian character and Vaishevism took a deep root in several parts of the country. For we find it chiefly advocating the superiority of the God Vishnu in every legend described in it. Although the date of its recompilation cannot be exactly ascertained, still we think the following *Śloka* in the beginning of chapter 218, quite competent to throw some light in the matter.

त्रिसप्तत्युत्तरितिमिते त्रयविंशतस्य
कार्त्तिके गते भगवतो हरिर्बोधनम् ।
वैविश्वेण सह साधवभद्राणां
काव्या ब्रह्मकवितं निखिलं पुराणम् ॥

The *Purāṇa*, narrated by Vishnu as *Varāha* or the boar incarnation, was written by Manuśa-bhatta, associated with Vire venia Bonares in 1621, the era of the king Viranana (known by the name of Saṃvāt), after the waning of the God Vishnu.

The following is Professor Wilson's account of this work.

"It is narrated by Vishnu as *Varāha* or the boar incarnation to the personified Earth. Its extent, however, is not half that specified, little exceeding ten thousand stanzas."

Nor can the *Varāhapurāṇa* be regarded as a *Purāṇa* agreeably to the common definition, as it contains but a few scattered and brief allusions to the creation of the world and the reign of kings ; it has no detailed genealogies either of the Patriarchal or regal families, and no account of the reigns of

the Manus. Like the Lingapurāṇa, it is a religious manual almost wholly occupied with forms of prayer and rules for devotional observances addressed to Vishnu.

Rev. William Taylor in his catalogue of Oriental manuscripts says—

"The use of the Purāṇa in illustrating mythology is considerable. In so far as historical inquiries are concerned, the most remarkable sections are 19 and 20. The latter in particular, very clearly relates to the great exterminating war in the reign of the votaries of Buddha. The combat of Durgā against Mahārastra has been to some termed the combat of personified virtue against personified vice. No doubt there are several poetical, allegorical and mystic allegories."

The MSS. of Vāṇhapurāṇa are very difficult to procure ; so after a long and continuous effort I was able to secure only three complete MSS. (क, ख and ग) to consult with. (क) was borrowed from the library of the late Paṇḍit Madhusūdana¹ of Lahore ; I received (ख) from the library of the Asiatic Society of Bengal ; and my lamented friend Paṇḍit Durgāprasāda of Jeypur in Rājpurāṇā, who died only five or six months ago, favoured me with ग. All these were in Devanāgarī character and almost correct. In the course of my editing the work, I got also two Bengali MSS. from my native place, which were incomplete, old and incorrect. I have not given preference to any one of the above in particular. But I have tried to pick up correct passages from every one, and the rejected ones have been placed as different readings in the foot notes, where I have given also the modern forms of nearly all the *arsha* words. In fact, I have spared no pains in order to render this edition an useful and correct one, but I do not know how far I have been successful.

I must acknowledge here my deep obligations to my learned friend Paṇḍit Harīchandra Kaviratna, assistant Professor of Sanskrit in the Presidency College, who kindly afforded me material help on this occasion.

HRISHIKÉŚA ŚĀSTRÍ.

वराहपुराणस्य स्वरूपनिरूपणम् ।

अन्येऽस्मिन्नुपक्रमे सद्यःप्रलयाश्रमः समुत्थितया धरण्या—

“कथञ्च सृष्टेरादिः स्यादवसानं कथं भवेत् ?

कथं युगस्य गणना संख्याऽस्यानु चतुर्युगम् ?”

इत्येवमनुक्रमेण पृष्टेन भगवता क्रीडरूपेण सृष्टिस्थितिप्रलय-
प्रभविष्णुना विष्णुना यथाक्रममादिसृष्टि-प्रजासृष्टि-वंश-मन्व-
न्तर-वंशानुचरितोपवर्णनादस्य पुराणत्वं सिद्धमेव । पुराण-
लक्षणं यथा—

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।

वंशानुचरितञ्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥

श्रीमद्भागवते तु पुराणलक्षणमन्यथैव कृतम् । यथा—

सर्गोऽस्याथ विसर्गश्च वृत्तिरक्षान्तराणि च ।

वंशो वंशानुचरितं संस्थाहेतुरपात्रयः ॥

दशभिर्लक्षणैर्युक्तं पुराणं तद्विदोविदुः ।

केचित् पञ्चविधं ब्रह्मन् महदल्पव्यवस्थया ॥

पुराणोपपुराणभेदेन पुराणानां द्वैविध्यं दृश्यते । तत्र पुरा-
णान्यष्टादश तावन्त्येवोपपुराणानि, पूर्व्याणि महर्षिः श्रीकृष्ण-
द्वैपायनप्रणीततया प्रसिद्धान्यन्यानि चान्यमहर्षिगणप्रणीत-
तया । तथाहि—

वराहपुराणस्य

ब्राह्मं पाशं वैष्णवञ्च शैवं भागवतं तथा
अथान्यत् नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च सप्तमम् ॥
आग्नेयमष्टमञ्चैव भविष्यं नवमस्तथा ।
दशमं ब्रह्मवैवर्त्तं लेङ्गमेकादशं स्मृतम् ।
वाराहं हादशञ्चैव स्कान्दश्चात्र त्रयोदशम् ॥
चतुर्दशं वामनञ्च कौर्म्यं पञ्चदशं स्मृतम् ।
मात्स्यञ्च गरुडञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परम् ॥
इति विष्णुपुराणम् । एवं—

अन्यान्युपपुराणानि मुनिभिः कथितानि तु ।
आयं सनत्कुमारीक्तं नारमिंहमथापरम् ॥
तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारिण तु भाषितम् ।
चतुर्थं शिवधर्माख्यं स्यान्नन्दीश्वरभाषितम् ॥
दुर्वाससीक्तमाश्रय्यं नारदीक्तमतः परम् ।
कपिलं वामनञ्चैव तथैवाश्विनसेरितम् ॥
ब्रह्माण्डं वारुणश्चाथ कालिकाह्वयमेव च ।
मार्हेश्वरं तथा शास्त्रमेवं सर्वार्थसञ्चयम् ।
पराशरीक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥

इति गरुडपुराणञ्च ।

इत्थं नाम वराहपुराणस्य पुराणत्वमतएव महर्षिवेदव्या
प्रणीतत्वञ्च सिद्धम् । श्रीमद्भागवतानुसारतः पुराणानाम
महदल्पव्यवस्थया द्वैविध्यमस्ति । तत्र दशलक्षणयुतं महापुर
यञ्चलक्षणाश्रितमल्पपुराणमिति । ततश्च—

“मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च ।

आग्नेयश्च षडेतानि तामसानि निर्वाधत ॥

वैष्णवं नारदीयश्च तथा भागवतं शुभम् ।

शारङ्गश्च तथा पार्श्वं वाराहं शुभदर्शनं ! ।

सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै ॥

ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्त्तं मार्कण्डेयं तथैव च ।

भविष्यं वामनं ब्राह्मं तामसानि निर्वाधत ॥

सात्त्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजमाः स्वर्गदाः शुभाः ।

तथैव तामसा देवि निरयप्रामिहितवः ॥

इति पद्मपुराणवचनात् वराहपुराणस्य सात्त्विकत्वं मोक्षप्रद-
त्वञ्च प्रतीयते ।

वराहपुराणस्य ग्रन्थसंख्या ।

अत्र अष्टादशाधिकद्विंशताध्यायाः सन्ति । तत्र प्रथमा-
ध्याये—२८ श्लोकाः, द्वितीयाध्याये—८३, तृतीयाध्याये—२८,
चतुर्थाध्याये—४२, पञ्चमाध्याये—५८, षष्ठाध्याये—४१, सप्त-
माध्याये—४७, अष्टमाध्याये—५४, नवमाध्याये—३५, दश-
माध्याये—७२, एकादशाध्याये—११३, द्वादशाध्याये—२१,
त्रयोदशाध्याये—५८, चतुर्दशाध्याये—५४, पञ्चदशाध्याये—

२२, षोडशाध्याये—१८, सप्तदशाध्याये—७४, अष्टादशाध्याये
 —२५, जनविंशाध्याये—१०, विंशाध्याये—१७, एकविंशा-
 ध्याये—८८, द्वाविंशाध्याये—५४, त्रयोविंशाध्याये—१८, चतु-
 विंशाध्याये—३३, पञ्चविंशाध्याये—५२, षड्विंशाध्याये—१८,
 सप्तविंशाध्याये—४३, अष्टाविंशाध्याये—४५, जनत्रिंशाध्याये
 —१६, त्रिंशाध्याये—७, एकत्रिंशाध्याये—२१, द्वात्रिंशाध्याये
 —३२, त्रयस्त्रिंशाध्याये—३४, चतुस्त्रिंशाध्याये—८, पञ्चत्रिंशा-
 ध्याये—१५, षट्त्रिंशाध्याये—२३, सप्तत्रिंशाध्याये—४५, अष्टा-
 त्रिंशाध्याये—३२, जनचत्वारिंशाध्याये—७७, चत्वारिंशाध्याये
 —११, एकचत्वारिंशाध्याये—४६, द्वाचत्वारिंशाध्याये—१६,
 त्रयचत्वारिंशाध्याये—१७, चतुश्चत्वारिंशाध्याये—२१, पञ्च-
 चत्वारिंशाध्याये—१८, षट्चत्वारिंशाध्याये—१५, सप्तचत्वा-
 रिंशाध्याये—२४, अष्टाचत्वारिंशाध्याये—२४, जनपञ्चागा-
 ध्याये—४६, पञ्चागाध्याये—२८, एकपञ्चागाध्याये—२८,
 द्वापञ्चागाध्याये—११, त्रिपञ्चागाध्याये—२६, चतुःपञ्चागा-
 ध्याये—१८, पञ्चपञ्चागाध्याये—५८, षट्पञ्चागाध्याये—१६,
 सप्तपञ्चागाध्याये—१८, अष्टपञ्चागाध्याये—१८, जनषष्टि-
 तमाध्याये—१०, षष्टितमाध्याये—८, एकषष्टितमाध्याये—
 १०, द्विषष्टितमाध्याये—३४, त्रयःषष्टितमाध्याये—१२, चतुः-
 षष्टितमाध्याये—६, पञ्चषष्टितमाध्याये—१५, षट्षष्टितमा-
 ध्याये—१८, सप्तषष्टितमाध्याये—८, अष्टषष्टितमाध्याये—१८,
 जनसप्ततितमाध्याये—१८, सप्ततितमाध्याये—४३, एकसप्त-

पञ्चसंख्या ।

तितमाध्याये—६२, द्विसप्ततितमाध्याये—१६, त्रयःसप्ततितमाध्याये—५०, चतुःसप्ततितमाध्याये—७ श्लोका गद्यांशश्च कश्चिद्वर्त्तते, पञ्चसप्ततितमाध्याये—३८ श्लोकाः, षट्सप्ततितमाध्याये—१६, सप्तसप्ततितमाध्याये—३८, अष्टसप्ततितमाध्याये—२२, जनार्गीतितमाध्याये—२५ श्लोकाश्च वर्त्तन्ते । अग्नीतितमाध्याये—द्वौ श्लोकाः, अवशिष्टांशश्च गद्यमयः । एकाग्नीतितमाध्यायः—गद्यमयः । द्व्यग्नीतितमाध्यायः—तथैव । त्र्यग्नीतितमाध्यायः—तथैव । चतुरग्नीतितमाध्याये—आदौ षट् श्लोकास्ततो गद्यमयोऽंशः । पञ्चाग्नीतितमाध्याये—एकः श्लोकोऽवशिष्टांशश्च गद्यमयः । षड्-अग्नीतितमाध्यायः—गद्यमयः । सप्ताग्नीतितमाध्यायः—तथैव च । अष्टाग्नीतितमाध्याये—एकः श्लोकोऽवशिष्टांशश्च गद्यमयः । जनवतितमाध्याये—त्रयः श्लोका अवशिष्टांशश्च गद्यमयः । नवतितमाध्याये—४४ श्लोकाः । एकनवतितमाध्याये—१५ श्लोकाः, द्विनवतितमाध्याये—३३ श्लोकाः, त्रयोनवतितमाध्याये—३१, चतुर्नवतितमाध्याये—१६, पञ्चनवतितमाध्याये—६५, षण्णवतितमाध्याये—७१, सप्तनवतितमाध्याये—३३, अष्टनवतितमाध्याये—३५, नवनवतितमाध्याये—८४, शततमाध्याये—१८, एकाधिकशततमाध्याये—१५, द्व्यधिकशततमाध्याये—१८, त्र्यधिकशततमाध्याये—१७, चतुरधिकशततमाध्याये—१८, पञ्चाधिकशततमाध्याये—१६, षड्धिकशततमाध्याये—८, सप्ताधिकशततमाध्याये—१३, अष्टाधिकशततमाध्याये—१२, नवाधिकशततमाध्याये—८, दशाधिकशततमाध्याये

—१६, एकादशाधिकशततमाध्याये—१८, द्वादशाधिकशत-
तमाध्याये—२५, त्रयोदशाधिकशततमाध्याये—५०, चतुर्दशा-
धिकशततमाध्याये—६४, पञ्चदशाधिकशततमाध्याये—८६,
षोडशाधिकशततमाध्याये—४४, सप्तदशाधिकशततमाध्याये
—४८, अष्टादशाधिकशततमाध्याये—४८, जनविंशत्यधिक-
शततमाध्याये—१८, विंशत्यधिकशततमाध्याये—२२ श्लोकाः,
एकविंशत्यधिकशततमाध्याये—२८, द्वाविंशत्यधिकशततमा-
ध्याये—१५, त्रयोविंशत्यधिकशततमाध्याये—३४, चतुर्विंश-
त्यधिकशततमाध्याये—५१, पञ्चविंशत्यधिकशततमाध्याये—
१८०, षड्विंशत्यधिकशततमाध्याये—२१८, सप्तविंशत्यधिक-
शततमाध्याये—६४, अष्टाविंशत्यधिकशततमाध्याये—७८,
ऊनविंशदधिकशततमाध्याये—५३, त्रिंशदधिकशततमा-
ध्याये—२४, एकत्रिंशदधिकशततमाध्याये—१०, द्वात्रिंश-
दधिकशततमाध्याये—३८, त्रयस्त्रिंशदधिकशततमाध्याये—
१२, चतुस्त्रिंशदधिकशततमाध्याये—६८, पञ्चत्रिंशदधिक-
शततमाध्याये—५७, षट्त्रिंशदधिकशततमाध्याये—१२१,
सप्तत्रिंशदधिकशततमाध्याये—२५६, अष्टात्रिंशदधिकशतत-
माध्याये—८६, ऊनचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—१०८,
चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—८६, एकचत्वारिंशदधिक-
शततमाध्याये—६७, द्वाचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—६१,
त्रयश्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—५१, चतुश्चत्वारिंशदधिक-
शततमाध्याये—१६०, पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—

११६, षट्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—७७, सप्तचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—६२, अष्टचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये—८१, जनपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—८४, पञ्चाशदधिकशततमाध्याये—५८, एकपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—८३, षापञ्चाशदधिकशततमाध्याये—६८, त्रयःपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—४६, चतुःपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—३२, पञ्चपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—६८, षट्पञ्चाशदधिकशततमाध्याये—१६, सप्तपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—४४, अष्टपञ्चाशदधिकशततमाध्याये—४१, जनषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—३२, षष्ठ्यधिकशततमाध्याये—८०, एकषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—११, द्विषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—५७, त्रयःषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—६४, चतुःषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—४२, पञ्चषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—५८, षट्षष्ठ्यधिकशततमाध्याये—२७, सप्तषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—१८, अष्टषष्ठ्यधिकशततमाध्याये—१८, जनसप्तत्यधिकशततमाध्याये—४०, सप्तत्यधिकशततमाध्याये—८४, एकसप्तत्यधिकशततमाध्याये—५८, द्विसप्तत्यधिकशततमाध्याये—५८, त्रयःसप्तत्यधिकशततमाध्याये—१४, चतुःसप्तत्यधिकशततमाध्याये—८६, पञ्चसप्तत्यधिकशततमाध्याये—२५, षट्सप्तत्यधिकशततमाध्याये—८३, सप्तसप्तत्यधिकशततमाध्याये—५७, अष्टसप्तत्यधिकशततमाध्याये—७, जनाशीत्यधिकशततमाध्याये—३३, अशीत्यधिकशततमाध्याये—११८,

एकाशीत्यधिकशततमाध्याये - २३, द्वाशीत्यधिकशततमा-
 ध्याये - ३५, त्रशीत्यधिकशततमाध्याये - ३३, चतुरशीत्य-
 धिकशततमाध्याये - २२, पञ्चाशीत्यधिकशततमाध्याये - ३१,
 षडशीत्यधिकशततमाध्याये - ५०, सप्ताशीत्यधिकशततमा-
 ध्याये - ११०, अष्टाशीत्यधिकशततमाध्याये - ८४, जननव-
 त्यधिकशततमाध्याये - ५१, नवत्यधिकशततमाध्याये - १०६,
 एकनवत्यधिकशततमाध्याये - २०, दिनवत्यधिकशततमा-
 ध्याये - ३८, त्रयोनवत्यधिकशततमाध्याये - ४८, चतुर्नवत्य-
 धिकशततमाध्याये - ३६, पञ्चनवत्यधिकशततमाध्याये - ३१,
 षण्णवत्यधिकशततमाध्याये - ३४, सप्तनवत्यधिकशततमाध्याये
 - ५४, अष्टनवत्यधिकशततमाध्याये - ८३, नवनवत्यधिकशत-
 तमाध्याये - ४१, दिगशततमाध्याये - ७५, एकाधिकदिगशत-
 तमाध्याये - ५८, द्व्यधिकदिगशततमाध्याये - ७८, त्र्यधिक-
 दिगशततमाध्याये - ६७, चतुरधिकदिगशततमाध्याये - २६,
 पञ्चाधिकदिगशततमाध्याये - ३१, षडधिकदिगशततमाध्याये -
 ४३, सप्ताधिकदिगशततमाध्याये - ५३, अष्टाधिकदिगशततमा-
 ध्याये - ८०, नवाधिकदिगशततमाध्याये - २०, दशाधिक-
 दिगशततमाध्याये - ६५, एकादशाधिकदिगशततमाध्याये - ८५,
 द्वादशाधिकदिगशततमाध्याये - २०, त्रयोदशाधिकदिगशततमा-
 ध्याये - ८८, चतुर्दशाधिकदिगशततमाध्याये - ८६, पञ्चदशा-
 धिकदिगशततमाध्याये - ११८, षोडशाधिकदिगशततमाध्याये
 - २५, सप्तदशाधिकदिगशततमाध्याये - २४, अष्टादशाधिक-

द्विगततमाध्याये—४८ श्लोकाः सन्ति । मिलित्वा प्रायः
८,६५३ श्लोकाः सन्ति । गद्यांगेन मिलित्वा ग्रन्थसंख्या प्रायः
१०,००० अथवा १०,५०० श्लोका भवन्ति ।

श्रीमद्भागवतं तु पुराणानां श्लोकसंख्या एवं दर्शिता—

“ब्राह्मं दश सहस्राणि पादं पञ्चानपट्टि च ।

श्रीवैष्णवं चर्याविंशच्चतुर्विंशति शैवकम् ॥

दशाष्टौ श्रीभागवतं नारदं पञ्चविंशतिः ।

मार्कण्डेयं नव वाङ्मयं दशपञ्चचतुःशतम् ॥

चतुर्दश भविष्यं स्यात्तथा पञ्चशतानि च ।

दशाष्टौ ब्रह्मवैवर्तं लैङ्गमेकादशैव तु ॥

चतुर्विंशति वाराहमेकाशीतिसहस्रकम् ।

स्कान्दं शतं तथा चैकं वामनं दश कीर्त्तितम् ॥

कौर्म्यं सप्तदशाध्यातं मातृयं तत्तु चतुर्दश ।

एकोनविंशत् सौपर्णं ब्रह्माण्डं द्वादशैव तु ।

एवं पुराणसन्दोहयतुर्लक्ष उदाहृतः ॥

एतेन महर्षीणां प्रमादो न शङ्कनीयः । एतत्तु श्लोकस्यै-
कस्य द्वाविंशदक्षरात्मकत्वमङ्गीकृत्यैव लिखितमिति मन्यामहे ।
अस्माभिस्तु चतुस्वरणात्मकश्लोकानां संख्या दर्शिता, तत एवा-
न्तरं प्रतीयते । इति सर्व्वमवदातम् ।

वराहपुराणस्य

प्रत्यध्यायमाभाषितविषयाणां विवरणम् ।

तत्र प्रथमाध्याये प्रथमं मङ्गलाचरणं, मङ्गलाचरणमिदमा-
धुनिककाव्यादिग्रन्थवद्भीष्टदेवता वराहमूर्त्ति- श्रीनिर्णानाम् -
स्क्रियारूपञ्च दृश्यते । ततो ग्रन्थारम्भाऽग्रेष्वपराणतिहासविदां-
वरन्धी-सूतमुखेनैवोपक्रान्तः । यथा वराहवपुषा भगवता सृष्टि-
स्थितिप्रलयप्रभविष्णुना विष्णुना प्रलयपथःप्रवाहात् समुद्धृता
धरणी तं भगवन्तं पप्रच्छ, हे देव ! कथं सृष्टेरादिरवसानञ्च
कथं भवति ? केन प्रकारेण युगानां गणना, कति वा युगानि,
तेषु च युगेषु कस्मिन् कस्मिन् के यज्वानो राजानश्च परां
प्रसिद्धिं गताः ? एतत्सर्व्वं मां समासेन कथयितुमर्हसि, मयि
प्रसीदेति । पृथिव्या एवं पृष्टो वराहरूपी भगवान् परमेश्वरो
जहास । हसतस्तस्मै कुक्षौ जगद्वात्री धरणी वसुभिः सिद्ध-
सङ्घैर्महर्षिभिश्च सार्धं रुद्रान् देवान् सचन्द्रसूर्य्यग्रहान् सप्त
लोकान्वापश्यत्, अभवच्च तस्याः सर्व्वशरीरेषु महान् वेपथुः,
सा ससन्धमं चक्षुषी न्यमीलयत् । अथ सा क्षणादुन्मीलिताक्षी
तं देवं चतुर्भुजं महोदधौ शेषपर्य्यङ्कशयने प्रसुप्तं दृष्ट्वा तुष्टाव ।

अत्र द्वितीयाध्यायप्रारम्भः । श्रुत उवाच । धरण्याः स्तनेन
सन्तुष्टो हरिर्मायां प्रकाशय पुनस्तेनैव वराहद्वेषेण स्थितः ।
अगाद च प्रथमं सर्वेषां पुराणानां साधारणं लक्षणं यथा—

“सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तरादि च ।

वंशानुचरितश्चैव पुराणं पञ्चलक्षणम्”मिति ॥

तत आदिसर्गमकथयत्, स चादिसर्गो विष्णुपुराणादिकथि-
तादिसर्गेण सह प्राय ऐक्यमभजते । तस्य चादिसर्गस्य नव
भेदाः कथिताः । यथा—(१) महत्सर्गः, (२) तन्मात्रसर्गः,
(३) वैकारिकः, (४) ऐन्द्रियिकः, (५) मुख्यसर्गः, (६) तैर्यक्-
स्त्रोतसः, (७) श्रीहस्त्रोतसः, (८) मानवसर्गः, (९) कौमार-
सर्गः । ततोऽसी धरण्या कथमेषां सर्गाणां वृद्धिरिति पृष्टः
सर्गवृद्धिं वक्तुमारभे । प्रथमं सनकादीनां मरीचिप्रभृतीनाञ्च
महर्षीणामुत्पत्तिमेकादशरुद्रोत्पत्तिश्चाभिधाय सत्यादियुगचतु-
ष्टयमुज्जिख्य तत्तत्त्वानां महासत्त्वानां राज्ञां देवासुराणाञ्च
चरितमाख्यातवान् । यथा प्रथमकल्पे स्वायम्भुवो नाम मनु-
रभवत् । तस्य द्वौ पुत्रौ प्रियव्रतोत्तानपादनामानौ बभूवतुः ।
तयोः प्रियव्रतो राजा विपुलैर्भूरिदक्षिणैर्विविधैर्यज्ञैरिष्टा सप्त-
होत्रेषु भरतादीन् निजान् सुतान् संस्थाप्य स्वयं विशालां गत्वा
महत्तपस्तेपे । अथ कदाचित् तपसि स्थितस्य तस्य समीपे
नारदः समुपागतः । राजा नारदमभ्युद्ययौ, यथार्हमर्हणाञ्ज-
कार च । ततो राजा नारदं पप्रच्छ, यदस्मिन् कृतयुगे किम-
प्याचर्यं दृष्टं न वेति । नारदः प्रोवाच, अस्तनेऽहनि खेतदीप-

मतेन मयाध्यक्षेणैकं दृष्टं, तच्च किमपि रम्यसरस्तस्य तीरे
कापि पृथुलोचना कुमारी दृष्टा । सा मया काऽसि किं करो-
षीति पृष्टाऽकथयत्, अहं सर्व्ववेदानां माता सावित्री । त्वं
वेदशास्त्राणि सर्व्वज्ञत्वञ्च गृह्णीत्वाऽस्मिन् वेदसरसि स्नानं कुरु,
ततोऽन्यजन्मीयं स्मरिष्यसि । एवमुक्त्वा सा तिरोदधे ।

तृतीयाध्यायारम्भे प्रियव्रतं नारदः पृष्टो, भो भगवन्,
तवान्यजन्मचेष्टितं सर्व्वं कथयेति । नारद उवाच, हे राजेन्द्र !
सावित्र्या वचनमाकर्ण्य तस्मिन् वेदसरसि स्नातस्य मे प्राक्तन-
जन्मसहस्रवृत्तं स्मृतिमारुढं, तच्च पूर्व्वजन्मवृत्तं शृणु । अहं
पूर्व्वस्मिन् जन्मनि अवन्तीपथ्यां सारस्वती नाम वेदवेदाङ्ग-
धारिणी द्विजोत्तम आसम् । अथैकदा मया चिन्तितं, नास्ति
मे विषयसुखेन किमपि प्रयोजनं, तत्सर्व्वमेतत् पुत्रेषु न्यस्याऽहं
वनाय गच्छामीति । एवं विचिन्त्याहं तपसे धृतसङ्कल्पः
सारस्वतं सरोद्रुतं गतवान् । तत्र सारस्वतं सर इदानीं
'पुष्कर'नाम्ना प्रसिद्धम् । तत्र गत्वा मया पुराणः पुरुषो
विष्णुर्भक्त्या ब्रह्मपारम्यं परमस्तवं जपता च समाराधितः,
सोऽपि भगवान् तुष्टो मम प्रत्यक्षत्वं जगाम । ततः प्रियव्रतो
ब्रह्मपारम्य स्वरूपं पप्रच्छ । नारदश्च तदकथयत् । कथित-
वाञ्छ, ममेतेन स्तवेन प्रसन्नो देवा मां वरं हृणीष्वेति जगाद् ।
अहञ्च तस्यैव देहे लयमिष्टवान् । तच्छ्रुत्वा प्रकृतिं गच्छेत्युक्त्वा
मन्त्रान्वाच "नारं पानीयमित्युक्तं पितॄणां तद्देवो भवान् । तदा
प्रभृति ते नारदेति नामे"ति व्युत्पत्तिश्च कथयित्वा संध्याऽदर्शनं

प्राप्तः । पुनर्ब्रह्मणाऽहं दग्धमिन्दनयः सह सृष्ट्यादा सृष्टाऽऽम् ।
हे नृप । एतावदेव मे पूर्वजन्मवृत्तम् ।

ततश्चतुर्थाध्यायारम्भे धरणी तं क्रौडरूपिणं भगवन्तं नारा-
यणस्वरूपं पप्रच्छ । सोऽपि तस्य मत्स्यादिभेदेन दग्धमूर्त्ति-
रकथयत् । विष्णुपद्म भागवतपुराणमते कृष्णस्य नावतारत्वं
किन्तु पूर्णत्वमेव, बलरामस्य तु दग्धावतारेषु गणना कृता । अत्र
हि दग्धावतारेषु कृष्णनाम कृतं, न बलरामस्य । कथितञ्च तेन,
एता हि दग्ध मूर्त्तयो द्रष्टुमिच्छूनां सोपानानि, तस्य परमं
रूपन्तु देवता अपि न पश्यन्ति, देवान् अस्मदादिस्वरूपं दृष्ट्वा
धृतिं पूरयन्तीति । ततो वराहेण भगवतोऽन्या अपि पृथि-
व्याद्यष्टमूर्त्तयः कथिताः । एवं नारायणेन जगदिदमखिलं
व्याप्तमिति कथयित्वा स पृथिवीं पप्रच्छ किमन्यच्छातुमिच्छ-
सीति । ततः पृथिव्युवाच, नारदेनैवमुक्तं राजा प्रियव्रतः
किं कृतवान् तन्मे समाख्याहि । ततो वराह उवाच, स हि
नृपतिर्भवतीं सप्तधा कृत्वा पुत्रेभ्यः प्रदाय स तपस्तेपे । ततः
स नारायणात्मकं परं ब्रह्म जप्त्वा परं निर्व्याणमाप्तवान् । अथा-
सावर्ण्यशिरसो राज्ञो वृत्तमाख्यातवान् । • यथा पुराऽश्वगिरा
नाम कश्चित्परमधार्मिको राजा बभूव । सोऽश्वमेधेन यद्वा-
ऽवभृथे स्नातश्च यावद्वाह्मणैः परिवृत आसीत्, तावत्कपिलो मुनिः
श्रीमान् योगिराट् जैगीषव्यश्च तत्राजग्मतुः । राजा त्वरित-
मुत्थाय परीया मुदा युक्तस्त्रियोः स्नातवात्पूर्वं यथार्हमर्हणाञ्च-

कार । ततस्तौ नारायणाराधनप्रकारं पप्रच्छ । तावूचतुरा-
 वामेव ही नारायणी भवत्प्रत्यक्षतां गताविति । राजोवाच
 कथमेवम् । ततस्तौ हसन्तावूचतू राजन् नारायणं पश्येति ।
 एवमुक्त्वा कपिलो विष्णुर्जैगीषव्यश्च गरुडः समजायत । ततो
 राजमण्डलं सर्व्वं गरुडस्थं समातनं दृष्ट्वा विस्मितं । ततो राजा
 कृताञ्जलिरुवाच, विष्णुर्नेदृशः, स हि पद्मनाभस्तस्य नाभिकमले
 प्रजापतिर्ब्रह्मा चोत्पन्न इति । अथ तौ मायाबलेन तादृक्
 स्वरूपमपि दर्शयामासतुः । तद्दृष्ट्वा राजा जगाद, स विश्वेशो
 हरिः सर्व्वव्यापी न स दृश्यो भवतीति । एवमुक्तवतस्तु राज्ञः
 सदसि सर्व्वविधा जन्तवः समाययुः । तं भूतसङ्घातं दृष्ट्वा
 राजा यावत्किमेतदिति चिन्तयति, तावत्तौ द्विजावूचतुरावां
 त्वया पृष्टौ कथं विष्णुरिज्यते प्राप्यते चेति, तन्नेदं तव दर्शितम् ।
 हे राजन् ! तस्य नारायणस्य गुणा एव तव दर्शिताः, स हि
 देवः सर्व्वज्ञः कामरूपवान् । तस्य परमार्थाराधनन्तु न कोऽपि
 जानाति, स हि सर्व्वगरीरग्न्यः परमात्मा जगत्पतिः । सुरा-
 नराः पशवः कीटसङ्घाश्च सर्व्वे विष्णुमयास्ततो हे नृप ! हरिः
 सर्व्वव्यापीति भावनां दृढां कुर्यात् । हे राजश्रेष्ठ तं ज्ञान-
 सङ्घावां दर्शितस्त्वं परिपूर्णं भावेन नारायणं गुरुं स्मर । स
 हि परमेश्वरः पूज्योपहारैर्ब्राह्मणानां तर्पणैः सुस्थितेन ध्यानेन
 च सुप्राप्यः ।

अथ पञ्चमाध्यायारम्भे पुनरश्वगिरास्तौ पप्रच्छ, भवन्तावय
 नि सन्देहमेकं हेतुमर्हतः । यस्मिंश्चिन्ने मम संसारविधुति-

जीयेतति । कपिल उवाच, राजन् ! कस्ते सन्देहस्तं ब्रूहि,
 क्लेश्याम्यहम् । राजावाच, हे मुने ! यदि ममोपरि तवानुग्रह-
 स्तदेवं संशयं ह्निम्नि, कर्मिणा उताहो ज्ञानिना मोक्षः प्राप्यत
 इति । कपिल उवाच, हे राजन् ! प्रश्नमिमं ब्रह्मपुत्रो वैभ्यो
 राजवसुध दृढस्यतिं पप्रच्छतुः । ततो दृढस्यतिरवोचत, पुरुषो
 यत् किञ्चित् कर्म कुरुते, तत्कर्म नारायणे न्यस्य न केनापि
 कर्मणा लिप्यते । अत्रायं संवादः कथ्यते । कश्चिदात्रेयः प्रातः-
 स्नायी वेदाभ्यासरतस्तपस्वी ब्राह्मण आसीत् । स कदाचिदध्या-
 रण्ये भागीरथीं स्नातुं गतः । तत्र हरिणानां महायूथमासीनं
 व्यलोकयत् । आययौ च तद्यूथं जिघांसुः कश्चिदनुष्णाभिः
 कृतान्तवन्निष्ठुरो व्याधः । ततः संयमनो विप्रस्तं मृगयारतं
 दृष्ट्वा तस्माहिंसाव्यापाराविवारयामास । ततो व्याधः स्मित-
 पूर्वमुवाच, भो ब्रह्मन्नाऽहं पृथग्भूतं जीवं हिंसामि । हे
 ब्रह्मन् ! मुमुक्षुभिः कदापि नाऽहंभावो विधेयः । एतदाकर्ण्य स
 द्विजो विस्मयेन तं लुब्धकं प्राह, किमेतदुच्यत इति । ततोऽसौ
 व्याधो लौहमयं जालं कृत्वा तस्याधो ज्वलनं ददौ । ततो
 द्विजं काष्ठसञ्चयो ज्वालयतामिति प्राह । विप्रश्च मुखेनाग्निं
 प्रजज्वाल । ज्वलिते तु वङ्गौ ततोऽहसम्भवं जालं रन्ध्रनिर्गत-
 जालकदम्बगोलवद्भौ । एकस्यानगतस्यापि वङ्गेः पृथक्
 पृथक् सहस्राणि ज्वाला निखेलुः । ततो लुब्धोऽब्रवीत्, हे
 महासुने ! त्वमेकां ज्वालां गृह्णास, अहं शेषाणां नाशनं करि-
 ष्यामीति । तदा कृते तौऽग्निं निष्पापयामास, ब्राह्मणं प्राह

च, भगवन् ! त्वया गृहीतां ज्वालां प्रयच्छ, अहं मां सान्त्वयानाथ
 भक्षये इति । एवमुक्तो ब्राह्मणो यावदायसजालकं पश्यति
 तावत्तामपि मूलनाशे क्षयगतामपश्यत् । लुब्धक उवाच, यथै-
 तस्मिन् बहुशाखो वह्निर्ज्वलितो मूलनाशे च युगपद्दिनष्टः,
 तथैवात्मा प्रकृतिस्थश्च भूतानां संश्रयः, तस्य विकृतादुद्भव एषैव
 जगतः स्थितिरिति । व्याधेनैवमुक्ते तस्योपरि पुष्पवृष्टिराका-
 शात्पपात, कामगानि महान्ति च विमानानि दृष्टानि ।
 तेषु सर्वेषु च स ब्राह्मणो लुब्धकं समवस्थितम् अद्वैतवासनासिद्धं
 योगाद्बहुगरीरकञ्च ददर्श । दृष्ट्वा विप्रो मुदितो निजाश्रमं
 प्रययौ । एवं स्वजातिकं कर्म कुर्वतोऽपि ज्ञानं मुक्तिश्च सम्भ-
 वति । एवं तौ रैभ्यराजवत्सू संश्रयच्छेदं प्राप्नोतु हृदयस्तेर्षिणा-
 न्निजमाश्रमं जग्मतुः । तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र ! नारायणं देवम्
 आराधयन् स्वस्मादभेदेन पश्य । कपिलस्य वचः श्रुत्वा स राजा
 अश्वशिराः स्थूलगिरसं ज्येष्ठपुत्रं समाहूय निजे राज्ये अभि-
 षिच्य नैमिषं वनं प्रययौ । तत्र यज्ञतनुं हरिं तपसा स्तवेन
 चाराधयामास । ततस्तस्य सुवतः पुरः हुताशनार्चिःप्रख्यं
 तेज आविर्बभूव । स राजा तस्मिँल्लयं प्राप्तवान् ।

अथ षष्ठाध्यायारम्भे धरणी पृष्ठवती, स वत्सू रैभ्यश्चाङ्गिरसं
 वचः श्रुत्वा किं चक्रतुः । वराह उवाच, स वत्सुः स्वराज्यं
 प्रत्यपालयत्, बहुभिर्भूरिदक्षिणैर्यज्ञैरेष्टवान् । तथा देवेशं हरिं
 स्वाभेदेन चिन्तयन् कर्मकाण्डेन तापयामास । ततो महता
 कालेन राजाऽसौ निवृत्तराज्यभोगैः आहृतस्तस्य ज्येष्ठ

विवस्त्रन्तं नाम पुत्रं स्वराज्येऽभिषिच्य तपोवनमुपगतः । अथ तीर्थानां प्रवरे पुष्करे गत्वा स काश्मीराधिपतिर्वसुरति-
तीव्रेण तपसा स्वगरीरमशोषयत् । स देवं नारायण-मारि-
राधयिषुः पुण्डरीकाक्षसारं नाम स्तवं जजाप, स्तोत्रान्ते च
तस्य देहात् कश्चिद्दग्धस्थूणासमप्रभोऽङ्गस्वकायोरक्ताक्षो भयङ्करः
पुरुषो निर्गत्य प्राञ्जलिर्भूत्वा किं करोमीत्युवाच । राजा तं
पप्रच्छ कोऽसि, कस्मादागतोऽसि एतन्मे कथय । सो-
ऽब्रवीत्, राजन् त्वं पूर्वस्मिन् कलियुगे दक्षिणापथे जनस्थाने
पूर्णधर्माद्भवं नाम राजाऽभूः । कदाचित् स त्वं तुरगैः परि-
हृतो मृगयार्थमरण्यमागतः । तत्र त्वयाऽकामेनापि कश्चि-
न्मृगवेषधरो मुनिर्दण्डयुग्मेन पातितः, स च विप्रेन्द्रः सद्यो-
मृतश्च । त्वन्तु हरिणाऽयं हत इति यावत् पश्यसि तावत्
प्रस्रवणे गिरी मृगवपुर्विप्रो मृतो दृष्टः । ततः क्षुभितेन्द्रिय-
मानसेन त्वया कतिपयदिवसानन्तरं ब्रह्महत्याभयाङ्गी-
तेन चिन्तितमेतत् । येनाहं पातकान्मुच्येयं शान्त्यर्थं तत्
कृत्यं करिष्यामीति । इति नारायणं प्रभुं सञ्चिन्त्य त्वया
शुद्धा द्वादशी उपोषिता । कस्मिंश्चिच्छुभेऽहनि त्वया नारा-
यणो मे सुप्रीत इति प्रीक्षा विधिना भौर्दत्ता । तत उदर-
शूलतां मृतोऽसि । तदा कण्ठगतप्राणेन त्वया भवत्पत्नी
साध्वी नारायणो नाम्ना व्याहृता तेनैव ते गतिरभूत् । ततः
कल्पमेकं त्वं विष्णुपुरेऽवस्थितः । अहं कदाचित् त्वां पीडया-
मीति चिन्तितवान् । तथा चिन्तासमकालमेव विष्णुपुरुषैरहं

मुषलैर्हतः सङ्ग्रहं जातस्ते रोमकूपतीर्निर्गतस्य । मां ब्रह्म-
हत्यापापकृपं विद्धि । अहं स्वर्गस्यस्यापि तं देहे स्वेन तेजसा
स्थितः । ततोऽहःकल्पे रात्रिकल्पेन निवर्त्तितं सम्प्रति आदि-
ष्टुं त्वं काश्मारदेशाधिपते राज्ञः समनसो गृहे सम्भृतः ।
अहञ्च तव रोमकूपैः सम्भूतः यद्यपि बहुविधैरापदक्षिणै-
र्यज्ञैस्त्वया इष्ट, तथापि हरिस्मरणवर्जितैस्तेर्नाहमपनीतः ।
इदानीं त्वया यत् स्तात्रं पठितं, तत्प्रभावात् तव रोमकूपाणि
विहायैकीभूता व्याधरूपेण निर्गतस्य । अहं भगवतः स्तात्रं
श्रुत्वा पापस्वभावेन मुक्तोऽस्मि साम्प्रतं धर्मबुद्धिश्च वर्त्तते ।
एतदाकर्ण्य विस्मयमागतो राजा तं व्याधं वरेण कन्दयामास
यथा त्वयाऽहं जन्मान्तरं स्मारितोऽस्मि, तथा त्वं मत्प्रभावेण
धर्मव्याधोभविष्यसि । यद्येतत्स्तात्रं शृणुयात् तस्य पुष्करया-
त्रायां विधिसन्धानफलं भवेत् । एवमुक्त्वा राजा विमानवरमा-
स्थितो विष्णुना सायुज्यमवाप ।

अथ सप्तमाध्यायारम्भे पृथिवी पुनः पप्रच्छ, वसुं सिद्धं श्रुत्वा
रैभ्यः किमकरोदिति । वराह उवाच, स च मुनिशार्ङ्गलो
रैभ्योवसुं सिद्धं श्रुत्वा गयामाजगाम । तत्र गत्वा भक्तिपूर्वकं
पितॄन् पिण्डदानेन तर्पयन् परमदुश्चरं तीव्रं तपस्तेपे । तीव्रं
तपश्चरतस्तस्य रैभ्यस्य सकाशे कश्चिदतिदीप्तिमान् विमानस्थो
महायोगी आजगाम । स च पुरुषः प्रथमं परमाणुप्रमाण-
आसीत्, ततो रैभ्य कथं तपश्चरसीत्युक्त्वा व्यावाभूमी मापया-
मास । तं युगपद्विष्णुभवनपर्यन्तं द्वापुवन्तं दृष्ट्वा स राजा

विष्णुयाविष्टस्तं पप्रच्छ, भो महायोगिन् को भवानिति । स पुरुष उवाच, अहं रुद्रादवरजो ब्रह्मणो मानसः सुतः सनत्कुमारनामाऽस्मि, जनलोके वसामि च । प्रणयेन भवतः पार्श्वमायातः, त्व धन्यात्रह्मणः कुलवर्द्धनयासि । रैभ्य उवाच, मया किं करणीयं वद, कथञ्चाहं धन्य इति उक्तः ? स उवाच, यतस्त्वं वेद्वादाभिरतो गयां समामाद्य पितॄन् पिण्डाद्यैस्तर्पयसि । एवमुक्त्वाऽभौ गयामाहात्म्यं तत्र पिण्डदानफलञ्च वर्णयामास । रैभ्यश्च गदापाणर्हरैः स्तोत्रं कर्तुं प्रवृत्तः । ततारैभ्येन संजुतो हरिः पीतवासाः सहसा प्रादुर्बभूव, उवाच च, भो रैभ्य तव भक्त्या मृत्या च तुष्टोऽस्मि तद्वाञ्छितं ब्रूहि । रैभ्य उवाच, यत्र सनकादयस्सन्ति त्वत्प्रसादात्तत्र वसेयमिति । एवमस्त्वित्युक्त्वा नारायणोऽन्तरधीयत, रैभ्यश्च स्वाभिलषितं स्थानं गतवान् ।

अष्टमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तमिदानीं वसुंशरीरनिर्गतस्य व्याधस्य वृत्तं शृणु । स हि तथा निर्गतश्चतुर्वर्षसहस्रपरिमितं कालं स्ववृत्त्या यापयामास । स प्रत्यहमेकैकं वनेचरं मृगं हत्वा मृत्युकुटुम्बातिथिहुताशनानां प्रीणनं करोति स्म । स विचक्षणो मिथिलायां निवसन् पर्वणि पर्वणि पितॄणां आहं कुर्वन्, अग्निं परिचरन्, प्रियं सत्यञ्च वदन् प्राणयानामकरोत् । एवं निःसतस्तस्य धर्मबुद्धिरर्जुनको नाम सुनिवज्जितन्द्रियः पुत्रोऽर्जुनका नाम काचिहरवर्णिनी कन्या चाऽजायत । अथ सा कन्या यौवनवयसि मतङ्गपुत्राय प्रदत्ता ।

साऽपि श्वशुरयोर्भर्तुषु शूयूषणपराऽभवत् । अथैकदा सा
 श्वशुरा उक्ता त्वं व्याधपुत्री ततस्तपयर्तुं भर्तुराराधनञ्च न
 जानासि । सा स्वस्यापराधेनैवमुक्ता रुदती पितुर्वेश्म गता ।
 ततः सा पित्रा रोदनकारणं पृष्टा सर्व्वं श्वशूयूषत्तं कथितवती ।
 तदाकर्ण्य तत्पिता मतङ्गस्य गृहं जगाम । तत्र मतङ्गेन
 सादरं प्रत्युद्गृहीत आगमनकारणं पृष्ट्य व्याध उवाच, अहं
 चैतन्यवर्जितं किञ्चिद्भाक्तुम् इच्छामि, तेन भवतांगृहे समाग-
 तोऽस्मि । मतङ्गः प्रत्यवादीत्, गांधूमा व्रीहयश्च मम गृहे
 संस्कृताः सन्ति, यथाकामं भुज्यताम् । व्याध उवाच, ते
 कीदृशाः सन्तीति द्रष्टुमिच्छामि । मतङ्गेन च शूर्पे कृत्वा
 दर्शिता गांधूमा व्रीहयश्च । धर्मव्याधस्तु तान् दृष्ट्वा स्वास-
 नादुत्थाय गन्तुमारम्भे, मतङ्गेन निवारित उक्त्य किमर्थं मदृहे
 उत्तममन्नं पाचयित्वा त्वयाऽभुक्तेव गन्तुमारब्धम् । व्याध-
 उवाच, त्वं प्रत्यहं सहस्रयः कीटिशश्च जीवान् हंसि तत ईदृ-
 शस्य पापस्यान्नं कः साधुर्भुङ्क्ते । अथाचैतन्यमन्नं सुसंस्कृतं
 विद्यते चेत् तदा सन्नोक्ताऽस्मि । अहं कुटुम्बार्थे प्रत्यहं
 पशुमेकं हन्मि तन्मांसं सत्कृत्य पितृभ्यां दत्त्वा सानुगो भुञ्जे ।
 त्वन्तु ब्रह्मन् जीवान् हत्वा सततं सानुगः सकुटुम्बश्च भुङ्के, तत-
 स्वदन्नमभोज्यं वेद्मि । ब्रह्मणा तु पुरा प्रापद्ध्यः सर्व्ववीरु-
 धश्च यन्नार्थं सृष्टाः, यन्नानन्तरं तासांप्रजलादीनि भक्ष्याणि ।
 दिव्या, भौमः, पैत्रो, मानुषो, ब्राह्मणश्चैव महायज्ञा ब्राह्म-
 णानां हितार्थाय ब्रह्मणा पुरा निर्मिताः । यज्ञैरेवैतैरन्नानां

विशुद्धिर्भवत्यन्यथैते ब्रीहय एकेके मृगपक्षिणोमन्तव्याः, तेषा-
मन्नञ्च दाढभोक्तृणां महामांसन्तु विज्ञेयं ; भवत्वहं तव पुत्राय
वरवर्णिनी दुहिता दत्ता, सा च त्वद्भार्यया जन्तुघातकस्य
दुहितेति विगर्हिता, अस्मादेव कारणादहं तव गृहस्थाचारं
देवपूजामतिथिसत्कारञ्च समीक्षितुमागतः, परमेतेषामेकमपि
कुर्वन् न दृश्ये । तदहं पितृणां श्राद्धकाम्यया गन्तुमिच्छामि ।
हे तपोधन त्वत्सुतेन मत्सुता यदूढा, तेन मया महत्त्वं जीव-
घातस्य प्रायश्चित्तञ्च सम्प्राप्तम् । एवमुक्त्वा समुत्थाय च स सर्वान्
नारोजनान् मां स्तुवाभिः समं क्वचित् स्वश्राविश्वासो भवतु
मा च स्तुवा कदाचिच्छृणु जीवन्तीमिच्छेदिति श्रयाप । एवं
श्रद्धाऽसौ स्वगृहं प्रतिगतः । तत्र च देवान् पितृंश्च भक्त्या
सम्पूज्य स्वपुत्रमर्जुनकं नाम स्वाधिकारे संस्थाप्य पुरुषोत्तमाख्यं
तीर्थमाशु जगाम । तत्र गत्वा समाहितोविष्णुस्तोत्रं पठं-
स्तपश्चकार । तेन स्तुवेन तुष्टो भगवान्विष्णुः स्वयमस्य पुरो-
गताबभूव, उवाच च वरं वृण्विति । इत्युक्तोऽसौ धर्मव्याधः
स्ववंशीयस्य सर्वज्ञानोदयमात्मनश्च विष्णो लयं प्रार्थयामास,
विष्णुश्च यथाभिलषितं वरं दत्त्वाऽन्तर्दधे ।

नवमाध्यायारम्भे पुनर्धरणा “आदौ कृतयुगे विश्वमूर्तिना
नारायणेन किं कृतमिति” शीवराहः पृष्टः प्रत्युवाच, हे धरे,
पूर्वमेक एव नारायण आसीत् नान्यत् किमपि, स्वच्छन्दकर्म-
कृतं स एकः सन्नैव कृतं लेभे, द्वितीयमिच्छतस्तस्य चिन्ता
बुद्धिरूपा चैषां भास्करसन्निभा बभौ । तस्मा अपि उ-मेति द्विधा

चिन्ता भूता ततोऽसौ मर्त्यं उमेत्येकाक्षरीभूता व्यवस्थिता,
ततश्च भूरादिजनपर्यन्तान् लोकान् समर्ज्ज । येयं भगवतः
शङ्करात्मिका मूर्तिः स स्वयं हरिः । एवं क्रमेण निखिलजगत्-
सृष्टिं कथयामास । अथ लोकसृष्टिमभिधाय भगवान् श्रीव-
राहमूर्तिः सङ्केपादिदमवाच —

“यावत् स्वमूर्तिर्भगवान्तावदेव जगत्त्विटम् ।

कूटस्थे तत्तयं याति विक्ततस्थे विवर्धते ॥”

ततो दशमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तम्, भूतभावना भग-
वानिवं सर्व्वं जगत् सृष्ट्वा विरराम, सृष्टिश्च स्वयं बभूव । इत्थं
सृष्ट्वा विवर्द्धमानायां देवाः सर्व्वेर्भहद्विर्द्युर्भगवन्तं नाराधिणं
तापयितुं बहुवर्षमहस्ताण्ययजन्त । सन्तुष्टश्च भगवान् तेषां
प्रत्यक्षत्वं जगाम । उवाच च भो देववराः किं कार्य्यं ब्रूत । देवा
ऊचुः हे विश्वमूर्त्ति वयं सर्व्वे भवन्तं शरणमागता अस्मान् पूज्यान्
कुरुष्व । तैरेवमुक्ता हरिस्तथैव करिष्यामीत्युक्त्वाऽन्तरधीयत ।
देवास्तं सुवन्तां निजोकांसि जग्मुः परमेशम् त्रिविधं सात्त्विकं
राजसं तामसञ्च भावमास्थितः । स एवं त्रिधा भूत्वा देवा-
नाराधयामास, ततो लोकाऽपि त्रिविधाऽभवत् । स च प्रभुः
कृतं नारायणस्तेतायां रुद्ररूपो हापरे यज्ञमूर्त्तिः काली तु
बहुरूपाऽभ्यजायत । हे सुयोनि तस्यैर्दिकर्त्तुर्विण्णोद्यरितं
शृणु । कृतयुगे सुप्रतीको नाम महद्गङ्गलोराजासीत्, तस्य
भार्याद्वयं तुल्यरूपं मनोरमं बभूव । एषा विद्युत्प्रभा, द्वितीया
कान्तिमती । यदा राजा तयोः पुत्रं न लेभे तदा सुनिश्रेष्ठं

वीतकल्मषमात्रेयं विधिना तोषयामास । दीर्घकालं वरा-
थिना तेन तोषितः स ऋषिर्वावहरदानान्मुखोऽभूत् तावदिन्द्रो-
ऽपि तस्य पार्श्वेन देवमैत्र्यैः परिवृतः स्वकीयमेरावतमारुह्य
गतः ; प्रीतो मुनिस्तं भक्तिहीनमवलोक्य तस्मै चुकोप, शापञ्चाग्रं
समर्ज्ज । “यस्मात्त्वया ममाऽवज्ञा कृता, भो दिवस्पति ततस्त्वं
स्वराज्याञ्चलितोऽन्यस्मिन्लोकं वत्स्यसीति । तच्च राजानमुवाच,
भो राजंस्ते दृढविक्रम इन्द्ररूपोपमः प्रतापवान् विद्याप्रभाव-
तत्त्वज्ञः पुत्रोभवितेति । स च क्रूरकर्मा दुर्जयोऽतिबली
भविष्यतीत्युक्त्वा महर्षिः स्वस्थानं गतः । अभवच्च विद्युत्प्रभायां
गर्भमञ्चारः । सा काले पुत्रमेकं स्रुतवती । तस्याः पुत्रो
दुर्ज्याख्योऽबभूव । मुनिः स्वयञ्च तस्या जातकर्मादिसंस्कार-
कर्माणि कृतवान् । स च पुत्रस्तस्य मुनेर्यज्ञप्रभावात् शुचिः
सौम्योवेदशास्त्रार्थविद्यायां पारगो धर्मिष्ठश्च बभूव । तस्य
राज्ञो या द्वितीया कान्तिमतीति पत्यासीत् तस्यां वेदवेदाङ्ग-
पारगो सुदुग्धनामा पुत्रो बभूव । अथ महता कालेन स राजा
वाराणस्यधिपः सुप्रतीको दुर्जयं पुत्रं योग्यमात्मनश्च वृद्धभाव-
मवलोक्य तस्मिन्नाज्यधुरं न्यस्तुमना बभूव । स बहु विचिन्त्य
तस्मै राज्यं ददौ स्वयञ्च चित्रकूटाख्यं पर्वतं गतवान् । दुर्जयो-
ऽपि तन्महद्राज्यं हस्य वरयैः संयोज्य राज्यवृद्धिं प्रति चिन्तया-
मास । स बाहिनीं समेतां कृत्वा क्रमेण भारतकिम्पुरुष-
हरिरोमावतकुरुभद्राख्येनाहतप्रभृतीनि वर्षाणि जिगाय,
नित्वा च जम्बूाख्यमेतद्दीपं, यावद्देवराजं विजेतुमना मेरुपर्वत-

मारुतं गन्धर्वदानवगुह्यककिन्नरान् जितुमारभे तावद्दृष्ट्वापुत्री
 नारदो मुनिर्देवराजाय तस्य जयवाक्तां शयम् । देवराजश्च
 तदाकर्ण्य त्वरात्विनो लोकपालैः समेतथ तं पतिं प्रस्थितः ।
 परमचिरेण तदस्वनिर्जितो लोकपालैः समं मेरुपर्वतं विहाय
 मर्त्यलोके समागतः । दुर्जयश्च सुरान् जित्वा प्रतिनिवृत्य च
 गन्धमादनपृष्ठे स्नात्वा वारं निवेश्य स्थितस्तावद्वा तापसा समा-
 गम्य तमब्रूतां राजन् त्वया सर्वं लोकपालाः स्वाधिकारान्निरा-
 कृताः, लोकपालैश्च विना न जगत् प्रवर्तते तदावाभ्यां तत्पदं
 देहि । ताभ्यामेवमुक्ते दुर्जयः प्राह कीं भवन्ताविति, तावृचतु-
 रावां विद्युत्सुविद्यनामानावसुरो लोकपालानां सर्वं क्षम्य
 कर्तुमद्यतौ । ततस्तौ दुर्जयेन स्वर्गं सन्निवेश्य लोकपालौ कृतौ ।
 अथ दुर्जयो मन्दरोपरि धनदस्यैतन्दनमन्निभं दिव्यं वनं दृष्ट्वा
 मुदा तस्मिन् यावद्बभ्राम, तावत् सुवर्णवृक्षाधः कन्याद्वयमप-
 श्यत् । दृष्ट्वा त्वतीव रूपसम्पन्नं कन्याद्वयं विस्मयाविष्टो यावत्
 के इमे शुभलाचने एवं सञ्चिन्त्य क्षणमेकं व्यवस्थितः, ताव-
 त्तस्मिन् वने ही तापसावलोकयत् । तौ दृष्ट्वा राजा परां मदं
 प्राप्य प्रीत्या तूर्णं द्विपादवतीर्थं तयोर्नमयकार । अधोपविष्ट-
 स्ताभ्यां पृष्ठः कस्त्वं कुतः कस्य वाऽसि । ततो राजा प्रहस्य
 तावन्नवीत् सुप्रतीक इति विद्युतः कर्ण्यिद्राजाऽभूत् । अहं
 तस्यात्मजो दुर्जयो नाम । पृथिव्यात् सर्वान् नरपतीन्
 विजित्य स्वर्गमपि स्ववशमानीय सङ्गीतीहागताऽस्मि भवन्तो
 च काविति कपया ब्रूतम् । तावृचतुर्वां स्वायश्रुवमनोः सुतो

हेतुप्रहेतुनामानौ । आवां देवविनाशाय मेरुपर्वतं गतौ । जिगाय च आवयोर्महत्सैन्यं देवानामसंख्यानि सैन्यानि । ततस्ते देवाः क्षीराब्धौ शयानं हरिं शरणं गताः । तस्मै चावयो-
र्जयवृत्तं प्रणतिपूर्वकं विज्ञापयामासुर्येयाचिरे चाभयम् । ततो देवेरेवमर्थितौ हरिस्तानुवाचाहं तौ हन्तुं यास्यामीति । एवमुक्त्वा देवा मेरुपर्वतं प्रति प्रतस्थिरे । तत्रागत्य तं जना-
हिनं मनसा सम्मरुः । स च चक्रधरो देवः स्मृतमात्र एवास्मत्-
सैन्यं प्रविश्य माययात्मानं सहस्रधा कृत्वा क्षणेनावयोरखिलं
चतुरङ्गबलं निहत्यावाञ्च शेषौ दृष्टान्तर्धानं गतः । अतःपर-
मावान्तमेव शरणं गतौ । हे राजन् त्वमावयोर्मित्रतनयः,
इमे आवयोः कन्ये त्वमेतं गृहाण । एतयोरेका सुकेशीनामा-
परा च मिश्रकेशीति । एवमुक्त्वा राजा ते कन्ये भार्यार्थं यथा-
विधि जग्राह । ततो राजा परया मुदान्वितः स्वकं राष्ट्रं
प्रत्याजगाम । ततः कालेन तस्य राष्ट्रः सुकेश्यां प्रभवो नाम
मिश्रकेश्याञ्च सुदर्शनो नाम पुत्रौ बभूव । अथ कदाचिद्राजा
सृगयार्थं वनं गत्वा गौरमुखनामानं कञ्चित् तपस्यन्तमकल्मषं
मुनिं ददर्श । प्रविवेश च तस्य रम्यमाश्रमपदम् । इति
दशमाध्यायः ।

अथैकादशाध्यायः । अष्टाश्रमपदं प्रविष्टस्य राज्ञो गौर-
मुखी मुनिः स्वागता-
क्रियापूर्वकं पूजां चकार उवाच च,
भो नृपश्रेष्ठ अहं स्वशरीरा सातुगस्य ते भोजनं कारयिष्यामि
वाहाः प्रमुञ्चन्तामिति । गतमप्यस्य मुनी तूष्णीं स्थिते राजा

स्वसहायैरन्वितस्तत्र स्थितिं चकार । अथ गौरमुखो मयाऽस्य
 किं भोजनं देयमिति विचिन्त्य मनसा नारायणं देवं सम्भार,
 गङ्गायां स्नात्वा भक्त्या तं तृष्टाव च । तस्य मत्स्या जगतां पति-
 हरिस्ततोप, तस्मै स्वकं रूपं दर्शयाम स च । उवाच व तं मनिं
 वरं ब्रूहीति । अथ मनिश्चक्षुषो उन्मोह्य साक्षाद्यत् किं विष्णु-
 रूपं दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्लोचनः कृताञ्जलिस्तं देवं गिरमा-
 ननाम । अत्रवीच देहि मेऽतिथिमत्कारसामर्थ्यमिति । एव-
 मर्थीतोहरिस्तस्मै चित्तशक्तिं समहाप्रभमणिश्चेकं समर्प्यान्तर्दधे ।
 मुनिरपि तद्वरप्रभावात् तस्य राज्ञोन्नितमण्यं सत्कारं कृत-
 वान् । ततः परेद्युः प्रभाते राजा मणिप्रभावं सर्व्वं प्रत्यक्ष-
 तोऽवगम्य तस्य जिघृक्षां चकार । ऋषिणा सादरं विसृष्ट-
 आश्रमस्य किञ्चिद्विहितां तत्रैव स्थितिं कुर्व्वन् विरोचनास्थं
 मन्त्रिणमृषेः सकागे मणियाचनार्थं प्रेषयामास । स च
 विरोचनस्तमृषिं समागत्य मणिं याचितुमुद्यत उवाच, राजा
 सर्व्वेषां रत्नानां भाजनं, ततस्तस्मै मणिः प्रदीयताम् । अमात्ये-
 नैवमुक्त्य गौरमुखोऽब्रवीत् विप्रः प्रतिग्राही राजा च दाता
 भवति । तत् कथं स राजा भूत्वा स्वधर्मविरुद्धमाचरति ।
 त्वं नृपान्तिकं गत्वैतद्ब्रूहि । शीघ्रं नृपान्तिकं गच्छ । तेनैव-
 मुक्तो दूतो नृपान्तिकं गत्वा तदुक्तं सर्व्वं कथयामास । ततो
 ब्राह्मणभाषितं श्रुत्वा क्रोधपरीतात्मनो दुर्जयो राजा नील-
 नामानं सामन्तमुवाच, सत्वरं याहि ब्राह्मणान्मणिं गृहीत्वा
 तूर्णमागच्छ । एवमुक्तो नीलो बहुर्नापरिवृतो विप्रस्य वन्य-

मायमं प्रति जगाम । तत्राम्निहोत्रशालायां तं मष्णिमाहितं
दृष्ट्वा स नीलः स्यन्दनाद्भूतलेऽवततार । तस्मिन् परमदारुणे
नीलेऽवतीर्णं तस्मान्मणः सरथाः सध्वजाः साश्वाः सगर्वाः सासि-
चम्पिणः सधनुष्काः परमदुर्जया योधा निर्जग्मुः । हे महाभागे
तान्नामतः कथयामि शृणु । इत्युक्त्वा भगवान् तेषां नायकानां
नामानि कथितवान् । नायकाश्च पञ्चदशसन् । ते च विवि-
धायुधपाणयो योद्धागर्भिरे । ततस्तस्मिन् युद्धे राज्ञो महत्
कदनमभवत् । हेतुप्रहेतुभ्यां च जामातुर्युद्धवृत्तमाकर्ण्य सदै-
त्याभ्यां तत्रागतम् । यावत्त घोरः सङ्गरो व्यवर्धत, तावत्
गौरमुखो मुनिः समिक्षुणादीन्यादायागत्वं तत्र भीमदर्शनं
संश्रामं दृष्ट्वा विस्मयमाप । ततस्तत्र युद्धे मर्णः कारणत्वमाकर्ण्य
भगवन्तं नारायणं सम्भार । स चात्र चतुर्भुजस्वरूपेण तस्य
दर्शने तस्थौ । अथ ऋषिणा प्रार्थितः ससैन्यं तं विनाशयामास ।
तान् हत्वा हरिस्तृप्तिमुवाच यस्मादस्मिन् स्थाने निमि-
षेण सर्वं दानवकुलं निहतं ततोऽरण्यमिदं नैमिषारण्यसंज्ञितं
ब्राह्मणानां परं निवेशनं भविष्यति । तथाऽस्मिन्नरण्ये अहमेते
च पञ्चदश दैत्यानां सैन्यनायकाः सदा याज्यास्ते च कृतयुगे
मणिजा राजानो भविष्यन्ति । इत्युक्त्वा स देवोऽन्तर्दधौ, गौर-
मुखश्च स्वायमान्तः विवेश ।

अथ द्वादशाध्यायपरम्भे वराह उवाच, ततः स पार्थिवो
नारायणाम्निना सर्वं दानवकुलं निहतमाकर्ण्य चिन्तयामास,
चित्रकूटे नारायणो रक्षित इति कीर्त्यते, ततोऽहं तत्र गत्वा

नामसंज्ञाभिस्तं हरिं स्तौमि । इति विचिन्त्य महापुण्यं चित्र-
कूटं गत्वा स्तोत्रैस्तं तुष्टाव । अथ तेन स्तुतो देववरः प्रसन्नो
राज्ञः सुप्रतीकस्य मूर्तिं प्रदर्श्य वरं वृणीष्वेति उवाच । इत्युक्तः
स राजा नारायणवपुषि लयं प्रार्थयामास । नारायणस्तथे-
त्युवाच । इत्यमितिहासं वर्णयित्वा वराह उवाच किमन्य-
च्छोतुमिच्छसीति । वृत्तमिदं नन्दिनीमधिकृत्य वशिष्ठविश्वा-
मित्रयोर्विवादमनुस्मारयति ।

अथ त्रयोदशाध्यायारम्भे धरणी पप्रच्छ ततः श्रीमान् गौर-
मुखः किं कर्म चकारेति । ततो वराह उवाच, ततो भगवता
निमिषेण तत्कर्म कृतं दृष्ट्वा तं देवमारिराधयिषुः प्रभासं नाभ-
तीर्थं जगाम । तत्र नारायणं देवमाराधयतस्तस्याग्रमे महा-
योगी महामुनिर्मार्कण्डेयः समाजगाम । तमागतं दृष्ट्वा स
गौरमुखः पाद्यार्घ्यादिभिः परया भक्त्या मुदा चाराधयामास ।
ततस्तं कौशासनसमासीनं पप्रच्छ किं मया कार्यं शाधीति ।
एवमभिहितो मार्कण्डेय उवाच । आर्यो नारायणो देवस्तस्मात्
ब्रह्मा समुत्पन्नः सोऽपि सप्त मुनीन् ससर्ज । ते त्वात्मध्यानरता
बभूवुस्ततो ब्रह्मा तानशपत् सर्वे प्रभ्रष्टज्ञानिनो भविष्यन्तीति ।
एवं ब्रह्मणा शप्तास्ते दंशकरान् पुत्रानुत्पाद्य त्रैदिवं ययुः । तेषु
प्रयातेषु तत्पुत्राः श्रावदानेन तर्पयामासुः । ततो गौरमुखः
पप्रच्छ, कियन्तः पितृगणा इति । मार्कण्डेय उवाच, ते मरीच्या-
दयः सप्त स्वर्गे पितरः स्मृताः । तेषां श्रित्वारां मूर्तिमन्तोऽन्ये
त्रयो ह्यमूर्त्यः । तेषां लोकाः सन्तः, नका नाम, ते देवानां

पितरस्तान् देवा यजन्ति । एते पुनर्लोकविभ्रष्टा युगान्तेषु
ब्रह्मवादिनो जायन्ते । एते पितरः आदौ योगिनां योगवर्धनाः
योगबलेनाप्यायिताश्च । तेषां सृष्टिर्हि सोमपानां प्रथमः सर्ग
उच्यते । एतेषां याज्या मरुहणाः, तेषामपि सनकाद्या वैराजाः,
सप्त गणाश्च तेषां, एषा वै पितृसन्ततिः । तेऽपि पृथग्वर्णैर्याज्याः
शूद्राऽपि वर्णत्रयाभ्यनुज्ञातस्तान् सर्वान् पितॄन् यष्टुमर्हति ।
शूद्रस्य तु ते पृथक् शूद्रजातयः पितरः सन्ति । वस्त्रादीनां
पितरः कश्यपादयः, वर्णानाञ्च वस्त्रादयः, गन्धर्व्याश्चा अपि ।
एष ते पैतृकः सर्ग उद्देशेन कथितः, यतोऽस्यान्तो नास्ति ।
इदानीं आदस्य कालान् वक्ष्यामि, तान् शृणु, आदयोग्यं द्रव्यं
अथवा विशिष्टं द्रव्यं दृष्ट्वा आदं कुर्वीत, तथा व्यतिपाते,
अयने, विषुवे, चन्द्रसूर्ययोः ग्रहणे, संक्रमदिवसेषु, नक्षत्रग्रह-
पीडासु, दुष्टस्वप्नावलोकने, नवशस्यागमे च आह्वानि कुर्वीत ।
अमावास्या चैत् स्वातिविशाखार्द्रायोगिनी तदा तत्र आद्वैः
पितॄणामष्टवार्षिकी तृप्तिर्भवति । यदा अमावास्या पुष्यापुन-
र्वसुयुक्ता भवति, तदा तत्र आद्वैः पितॄणां द्वादशाब्दिकी
तृप्तिर्भवति । एवं बहुविधान् आदकालानुज्ञाऽन्ततः श्लोकोऽयं
कथितः—

“चित्तञ्च चित्तञ्च नृणां विशुद्धं
ग्रस्तञ्च कलः कथितो विधिश्च ।

पात्रं यथोक्तं परमा च भक्ति-

• नृणां प्रयत्नस्य भिवाञ्छितानि

ततः पितृगीताः श्लोकाः पठिताः । ततोऽसमर्थस्य विधि-
रुक्तः । यथाऽब्रदानासमर्थो वन्येन शाकेन स्वशक्तितः आहं
कुर्यात्, तत्रासमर्थो हिजवर्ध्याय भितांस्तिलान् दद्यात्, सर्वा-
भावे वनं गत्वा पितृनुद्दिष्य रोदनं कुर्यात् । यथा—हे
पितरः न मे वित्तं धनम् अन्यच्च किमपि आह्वयार्थं वस्तु
विद्यते, तन्मे भक्त्यैव भवन्तस्तृप्यन्त्विति । एवं कृतोऽपि आह-
फलमविकलं भवति ।

अथ चतुर्दशाध्यायारम्भे मार्कण्डेयेन आहभोजनयोग्याः
आहवर्जनीयाश्च ब्राह्मणाः कथिताः, आहानुष्ठानपद्धतिश्च
विष्टता ।

पञ्चदशाध्यायारम्भे धरण्या पुनर्व्वराहदेवः पृष्ट एवं आह-
विधिं श्रुत्वा महामुनिर्गौरमुखः किं कृतवानिति । वराह
उवाच, महामुनिर्गौरमुखस्तत् पितृतन्त्रं श्रुत्वा जन्मशतं
संस्मर । तत्र धरणी पप्रच्छ, असौ गौरमुखोऽन्यास्मिन् जन्मनि
क आसीत् कथन्तेन पूर्व्वजन्मशतं स्मृतं स्मृत्वा चासौ किञ्चकार ।
वराह उवाच । अन्यस्मिन् जन्मनि स स्वयं साक्षाद्गुरासीत्
महामुनिर्मार्कण्डेयश्च तदन्वयसम्भूतः, पुत्रैः प्रबोधितः सुगति-
प्राप्तयेति ब्रह्मणा पूर्व्वमुक्तन्ततोऽसौ मार्कण्डेयेनाद्य बोधितः ।
इदानीं पूर्व्वजन्मस्मरणकारणं शृणु समाप्ताः कथयामि । स
हादय संवत्सरान् पितृणां आहं कृत्वा सर्व्वेणाकेषु विश्रुतं प्रभास-
ज्ज्वा हरिं स्तोतुमारभे । एवं नमस्तस्मै शङ्खचक्रगदा-
धरो हरिः प्रत्यक्षतां गतः । तं दृष्ट्वा तस्याप्रतिर्हृतं ज्ञानं

प्रादुर्भूव । ततः स शाश्वते परब्रह्मणि लयं गतवान् ।

षोडशाध्यायारम्भे धरण्यवाच, पूर्वं दुर्वाससा शम इन्द्र
सर्वदेवसमन्वितो मर्त्यमुपागम्य तस्मिन् दुर्जये विनिपातिरे
किञ्चकारेति । स्वर्गे च विद्युत्सुविद्युच्च किञ्चक्रतुः कृपया कथ-
येति । वराह उवाच, दुर्जयेन जितः शतक्रतुर्देवैर्यक्षमहोरगैश्च
सह वाराणसीमाश्रित्य स्थितः । विद्युत्सुविद्युच्च तदा योग
मास्थाय योगमायया लोकपालायत्तं कृत्स्नं कर्म चक्रतुः ।
ततस्त्वा तं दुर्जयं मृतं श्रुत्वा समुद्रान्तःस्थितं चतुरङ्गमानीय
देवान् प्रति जग्मतुः । तदा तौ दैत्यौ महता सैन्येन हिम-
वन्तं पर्वतमाश्रित्य स्थितौ । देवा अपि कृतदंशा मह-
सैन्यं संहत्य ऐन्द्रं पदमभीप्सवो मन्त्रयाञ्चक्रुः । ततो मुनि-
राङ्गिरसो देवेभ्यो गोमिधप्रभृतीन् यागान् यष्टुमुपदिदेश
एवमुक्ता देवा गाः पशून्वानुकल्पा प्रचरणार्थं मुमुचुस्तद्रक्षणार्थं
च सरमां ददुः । हे धराधरे तास्य गावो देवशून्या सरमया रक्ष्य-
माणा यत्र तेऽसुरा आसन् चरन्त्यस्तत्र जग्मुः । ते चासुरास्ता-
गावो दृष्ट्वा पुरोहितं शुक्रमूचुः, हे ब्रह्मन् देवशून्या सरमया
रक्ष्यमाणा गाः पश्य । एवमुक्तः शुक्रः प्रत्युवाच, भो असुराः,
गावो ह्रियन्तां मा विलम्बथ । एवमुक्ता दैत्या यदृच्छया ता-
गा जङ्गुः । हृता तासु सरमा . मार्गान्विषण्व्यपदेशेन दितेः
पुत्रैरपहृता गा अपहृता । दैत्यासु सरमां दृष्ट्वा तां क्षीरप्रदा-
नेन प्रमोदयामासुः । जञ्जुश्च क्षीरमिदं पिब देवराजायेमा
गा मा निवेदय । एवमुक्ता ते दैत्यास्तां वने मुमुचुः । मुक्ता

सा वेपमाना तूर्णं सुरान् जगाम । देवेन्द्राय नमस्कृत्य तृष्णीं
स्थिता । पूर्वं देवेन्द्रेण देवशून्या रक्षार्थं गूढं गच्छतेति महा-
बला मरुत आगताः । तं च सूक्ष्मेण वपुषा तामनुजग्मः । तं तु
समागत्य देवेन्द्राय सर्वं वृत्तं कथयामासुः । ततो देवरार्जुन
गवां वृत्तं पृष्ट्वा सरमानं जानामीत्यब्रवीत् । मरुद्भ्यः श्रुतवृत्तम्
देवरार्जुनः क्रुधा समुत्थाय तां शुनीं पदा समताडयत् । तथाहता
सा क्षीरं ववाम । अथ क्षीरं वमन्ती सा शुनी यतो दुद्राव
देवरार्जुनश्च ससैन्यस्तामनुगतः । एवं तामनुगच्छता देवेन्द्रेण
गोहारकान्देव्यान्निहत्य गावः समुद्धृताः । ततो देवरार्जुनः
परया मुदा ता गाः समानीय बहुविधान् यज्ञान् वितन्ते । तैर्य-
ज्ञैश्च देवेन्द्रस्य बलं बृद्धि । तेन बलेनासुरान् निःशेषं विजित्य
पुनः स्वाधिकारं प्राप । य इदमुपाख्यानं शृणोति स गोमिधस्य
फलं लभते । राजा च भ्रष्टराज्यं पुनः प्राप्नोति ।

सप्तदशाध्यायारम्भे धरणी वराहदेवं पप्रच्छ, गौरमुखमणि-
सम्भूतभ्यो नरपुङ्गवभ्यो भगवान् “त्रेतायुगे राजानो भवि-
तारः” इति वरं ददौ । इदानीन्तेषां वृत्तं यथायथं श्रोतु-
मिच्छामीति । वराह उवाच, सुप्रभोनाम मणिजः श्रुतकीर्ति-
नामकस्य राज्ञः पुत्रत्वमापेदे । स कदास्मिन्नेह न वनं प्रविश्य
तस्मिन् महातपोनामकस्य कस्यचित्परमं शक्तिं कस्य महान्त-
मायमं प्रविवेग । तस्मिन् प्रविश्य मुनिर्गता सम्यक् सत्कृतः
कृतासनपरिग्रहस्तं मुनिपुङ्गवं प्रणम्य तं मोक्षोपायं पप्रच्छ ।
मुनिश्चोवाच—

“नारायणं नरकहरं सुरेशं
भक्त्या नमस्कृष्यति यो नृपेश ।
स वीतशोकः परमं विशोकं
प्राप्नोति विष्णोः पदमुच्यते यत् ॥”

नमस्कृष्यतीत्यार्षम् । ततो राज्ञा विष्णुमाहात्म्यं पृष्टः सी-
ऽकथयत् “सर्वे देवाः सपितरो ब्रह्माद्याद्याण्डमध्यगा विष्णोः
सकाशादुत्पन्ना” इति ततो विष्णुदेहात्मवैषामुत्पत्तिप्रकारम-
कथयत् ।

अष्टादशाध्याये पूर्वोक्तेन राज्ञा प्रजापालेनान्यस्त्रिनी-
कुमार-गौरी-गणपति-प्रभृतीनां सर्वेषां देवानामुत्पत्तिं पृष्टः
महातपास्तत्सर्वं कथयामास । अथैकदा क्रीडतः परमात्मनः
सर्वज्ञस्य नारायणस्यात्मनि भोगेच्छा बभूव । ततः स विकारं
प्राप, विकुर्वतस्तस्मात्तदा महानग्निः समुत्थितः । असा-
वपि वङ्गविकारं समरोचयत्, विकुर्वतस्तस्माद्वायुः समपद्यत,
विक्रताश्च वायोराकाशम् । तच्च तेजोऽभ्यसास्त्रिष्टं तेजसा शोषितं
तोयं व्योममार्गे पिण्डीभूतं सर्वं काठिन्यं समपद्यत । तच्च
पृथ्वीत्वमुपागतम् । चतुर्दशयोगकाठिन्यादेकैकगुणवृद्धितः पृथ्वी
पञ्चगुणा, सा च पृथ्वी क्रमेण काठिन्यं कुर्वती ब्रह्माण्डं समप-
द्यत । तस्मिन्नारायणो देवो विविधाः प्रजाः सिसृक्षुः प्राजा-
पत्येन रूपेण संस्थिताः । ततोऽस्य दाहणः कोपोऽजायत । स
च कोपएवाग्निर्बभूव ततोऽग्नेर्हव्यवाहनादिनाम्नां व्युत्पत्तिः
प्रदर्शिता; यथा हव्यसहनात् हव्यवाहनः, गृहं शरीरं

तत्पतित्वाद्वाहपत्यं, विम्बनराणां सद्गतिनयमाहैश्वरानरः ।
द्रविणप्रदत्वाद्द्रविणोदाः, पापनिरोधकत्वात्सर्वमतत्वाच्चाग्नि-
रिति, पूर्त्तिविधायकत्वादिभ्य इति ।

स जनविंशाध्यायारम्भे तिथीनां माहात्म्यं वक्तुं प्रक्रमः कृतो
वथा, ब्रह्मकोपसमुद्भवोऽग्निर्व्रह्माणमुवाच, तिथिर्मे दीयता-
मिति । ब्रह्मणा च तस्मै प्रतिपत्तिधिर्दत्ता । तस्याच्चाग्नि-
पूजनफलञ्च कथितम् । अग्निजन्मवृत्तयवणेन नराणां सर्व-
पापविमुक्तिर्भवति ।

विंशाध्यायारम्भे प्रजापालेन महातपाः पृष्ठः कथं प्राणा-
पानौ अश्विनी सम्बभूवतुरिति । ततस्तेन सूर्यसंज्ञासंवादः
कथितः । सूर्येण बड़वारूपायां संज्ञायां यद्दीजं निहितं तदा-
श्वित्यैव प्राणापानावश्विरूपेण जन्म जगृहतुरिति चोक्तम् ।
तौ चाश्विनी तीव्रन्तपस्तप्ता नारायणं सन्तोष्य देवत्वमापतुः ।
तौ हि द्वितीयायामुत्पन्नौ ततो द्वितीयैव तयोः पूजायां
प्रशस्ता । रूपकामेण द्वितीयायां पुष्पाहारं कृत्वा संवत्सरं
यावत्तयोः पूजा विधातव्या ।

एकविंशाध्यायारम्भे प्रजापालेन गौरीकुरितं पृष्ठो महा-
तपा उवाच, पूर्वं प्रजापतेः कोपाद्दुः संज्ञो, रोदनात्, तस्य
कद्र इति नाम बभूव । ब्रह्मा तस्मै तार्थार्थं गौरीनाम्नीं
स्वमूर्त्तिसम्भवां कन्यां ददौ । अथ सांताले ब्रह्मा तं प्रजाः
स्मृष्टुं प्रणुनोद । स च स्वासामर्थ्यं सूचयित्वा जलमग्नौ बभूव ।
ततो ब्रह्मा तां गौरीं स्वशरीरस्त्रीनां कृत्वा पुनर्दद्यादीन् सप्त

प्रजापतीन्मनसाऽसृजत् । दक्षस्य दौहित्राः सवामवाः सर्वे
 देवाः, अष्टौ वसवो, रुद्रा, आदित्या मरुतश्च । दक्षः प्रजापतेः
 प्रीतये यज्ञमारभे । तत्र देवा आदित्या वसवो विश्वेदे-
 पितरो गन्धर्वा मरुद्गणा यावद्भागान् जगृहुः, तावत्कालं
 पूर्वं जलमग्नी रुद्रो जलादुत्तस्थी, तदा दिव्यानां पृथिवीस्थानां
 चतसृणां मरजातीनाञ्च सर्गोऽभवत् । स रुद्रो दश वर्षसह-
 स्राणि जले तपस्वधात्याय दक्षसन्नि कृत्विजां शब्दान् शुश्राव ।
 ताञ्छब्दान् श्रुत्वा स भृगं चुकोप । अहमेव परमेश्वरेण प्रजाः
 स्रष्टुमाज्ञप्तः केन पुनरिदं स्रष्टमिति विचिन्त्य स भृगं ननाद,
 नदतस्तस्य श्रोत्रेभ्यो ज्वाला निर्ययुः । तत्र वेताल-भूताः
 • कोटिशः प्रेतभेदाश्च समजायन्त । स ससैन्यो यज्ञभागार्थं
 दक्षयज्ञं जगाम । तत्र गत्वा स देवैः सह युयुधे, यज्ञश्च
 विध्वस्तः । ततः पराजितेर्देवैः रुद्रस्य यज्ञभागः कल्पितः ।
 देवैः रुद्रस्य स्तुतिः कृता । रुद्रश्च स्तवेन तृतीष । युयोज च
 • विध्वस्तमपि यज्ञं समग्रेण फलेन । ततो ब्रह्मा रुद्राय गौरीं
 देहीति दक्षमब्रवीत् । दक्षेण च रुद्राय गौरी दत्ता । ततो
 ब्रह्मणा कैलासे रुद्रस्थानं कल्पितम् । ततो रुद्रः सगणस्तत्र
 जगाम । देवाश्च यथास्थानं गताः । • ब्रह्मापि दक्षसहितः
 प्राजापत्यं पुरं ययौ । इत्थं दक्षयज्ञसंवादः सम्यग्भिनव इव
 प्रतीयते । भागवतेदिषु दक्षयज्ञवृत्तमन्यथैव कर्णितम् । एवं
 परवृत्तमपि ।

द्वारविंशध्याये मत्स्यतपा गौर्याः पार्व्वतीत्वं यथाऽभवत्

तद्वत् वर्षयामास । तदाहि कदाचिद्गौरी कैलाशं निवसन्ती
 रुद्राक्षं पितुर्यज्ञविधातमनुष्मन् रुद्राय चुकोप । ततः सा
 कुशं कलेवरं त्यजामि किंवा क्षयितवान्धवं पितरं गच्छामि
 इति सञ्चिन्त्य तपस्यार्थं हिमवन्तं महागिरिं जगाम । तत्र
 महता कालेन शरीरं परित्यज्य शैलसुताऽभवत् । तत्रापि देवं
 त्रिलोचनं स्मृत्यर्थं तपश्चकार । एवमुद्यत्तपस्यत्याग्याभावा-
 परीक्षणार्थं शिवः स्वयं विप्रवेशं कृत्वा तत्राजगाम । ततोऽसौ
 तस्या भावं परीक्ष्य स्वमूर्तिं प्रकाशयामास । ततः शिवस्तस्याः
 पाणिं ग्रहीतुं स्वाभिलाषं सूचयामास । ततः पार्वती पितु-
 रनुष्मां विना नाऽहं स्वतन्त्रा भवन्तं विवीदुं शक्तेत्युवाच ।
 हिमालयोऽपि सर्वं वृत्तं समाकर्ण्य धन्यमन्यस्तां तस्मै रुद्राय
 समर्पितवान् । एतत्सर्वं तृतीयायामभवत् । ततो या
 नारी तृतीयायां लवणं परित्यज्योपवासं करोति, सा महत्कौ-
 भाग्यं लभते ।

त्रयोविंशोऽध्यायारम्भे प्रजापालः पप्रच्छ, कथं गणपतेर्जन्म,
 तत्र मे संशयं किञ्चि इति । महातपा उवाच, कदाचिदसत्-
 कार्याणां विघ्नार्थं सेन्द्राः सुराश्चिन्तयामासुः । तथा चिन्तयन्तश्च
 ते कैलासनिलयस्य भगवतोरुद्रस्य सकाशं गच्छन्त जघुश्च विघ्न-
 करान् काञ्चिदुत्पादयितुमर्हसीति । देवैरेवमुक्तो भवः पर-
 मया मुदा पार्वतीं ददर्श । उमां पश्यन्तस्य मनस्यभूत्कथं
 व्योम्नि मूर्त्तिर्न दृश्यते । इति विचिन्तयन्तसौ जहास । हसतः
 परमेष्ठिनः कश्चिददीप्तास्यः कुमारोदयो भासयन् साक्षादपरो

वद्व इव समुत्पन्नः । तं सुरूपं पार्वती निर्निमेषचक्षुषा ददर्श ।
 पार्वत्यास्तादृशं भावं दृष्ट्वा महादेवश्चकोप, तं कुमारश्च गज-
 वक्त्रत्वं लब्ध्वाद्रवत्वं गच्छेति शशाप । एवं शम्भाऽसौ
 त्वाय स्वगरीरमधुवत् । शरीरं धुन्वतस्तस्याङ्गरहेभ्यो जलानि
 क्षितौ निदितुस्तेभ्यश्च विविधा गजवक्त्रा विनायका उत्तस्युः ।
 तैश्च विनायकैः क्षमा क्षुभिता बभूव । ततश्चतुर्मुखो विमान-
 मारुच्छेदं वाक्यमब्रवीत्, अथ देवान्स्त्रिचनानुगृहीता धन्याः
 स्य इति । पितामहे विगते महादेवस्तं गजवक्त्रं जगाद । त्वं
 कार्यसिद्धिं सम्पादयन्नेतेषां विनायकानां राजा भव । इत्युक्त्वा
 तं विनायकराज्येऽभिषिच्य देवैः स्तुतोऽन्तर्दधौ । ततो देवा
 गजवक्त्रं तुष्टुवुः । एषा गणेशोत्पत्तिकथा ब्रह्मवैवर्तपुराणादि-
 वर्णितकथातो भिन्नरूपैव । गणपतेस्तिथिश्चतुर्थी ।

चतुर्विंशध्यायारम्भे पृथिव्या कथं नागानां जन्मेति पृष्टो
 भगवान्वराहः प्रोवाच, प्रश्नमिमं प्रजापालोऽपि महातपसं
 पप्रच्छ । ततो महातपा उवाच, प्रजापतेर्ब्रह्मणः कश्यप-
 इति मानसः पुत्र आसीत् । तस्य कदुर्नाम दाक्षायणी भार्या
 बभूव । तस्यां स कश्यपोऽनन्तं, वासुकिं, कम्बलं, कर्कोटकं,
 पद्मं, महामद्मं, मङ्गं, कुलीरकञ्च पुत्राञ्जनयामास । एतेषां
 सन्तानपरम्परया जगदिदमापूरितम् । सर्पाश्च समन्तात्
 मनुष्याणां क्षयं कर्तुं निरभिरे । ततो मनुष्या ब्रह्माणं शरणं
 ययुः । जनुश्च सर्पाणां भीषणं वृत्तम् । ततो ब्रह्मा सर्पानाह्वय
 सान्त्वयामास । ततो नागाः पृथक् स्थानं ययाचिरे । ततो

ब्रह्मा तेषां पातालादिस्थानानि कल्पयामास । कथयामास
च ये क्रूराः सर्पाः, सुपर्णेन तेषामन्तो भविता, यूयश्च कालप्राप्त-
पुत्रकुर्वाणश्च मनुष्यं भक्षयिष्वम् । एवं ब्रह्मणा कृतसमया-
नागाः पातालनिलयं जग्मुः । एतत्सर्वं पञ्चम्यां जातम् । अतः
सा नागपूजायां प्रशस्ता । अत्रास्त्वं न भक्षयेत् ।

अथ पञ्चविंशध्यायारम्भे प्रजापालेन महातपा. कार्तिकेय-
जन्म पृष्टः अहङ्काराक्तं कार्तिकेयस्य जन्म इति । महा-
तपा उवाच, सर्वेषामेव तत्त्वानां परः पुरुषः स्मृतः, तस्माद्-
व्यक्तमुत्पन्नमव्यक्तपुरुषयोर्मध्ये महत्त्वं समपद्यत । स चाहङ्कारो
महांश्च इत्युक्तः पुरुषस्तु नामतो विष्णुः शिव इति, अव्यक्त-
ञ्चोमा श्रीर्वेति गीयते । तत्संयोगादहङ्कारः, स च देवसेना-
पतिर्गुह इति कथ्यते । पुरा किल देवदानवयोः सुमहान्
संग्रामो बभूव । ततो देवा दैत्यैर्निराकृता भगवन्तं रुद्रमुपगम्य
तुष्टुवुः । ततस्तुष्टो रुद्र उवाच, ददामि वः कश्चिन्नेनानाथं
विज्वरा भवत । एवमुक्त्वा भगवान् हरः शक्तिं संचोभयामास ।
ततश्च ज्वलनार्कसमप्रभः कश्चित्कुमारोऽजायत । योऽसौ शरी-
रगोऽहङ्कारः स एव देवसेनापतिरभूत् । ततः प्रजापाल-
उवाच, कथं स कृत्तिकापुत्रः, पावकिः, प्रेमाटनन्दन इति
कथ्यते । आदिमन्वन्तरे तस्यैवमुत्पत्तिरभूत् । गुहस्य द्वितीये
जन्मनि तु कृत्तिकापावकास्त्रिका उत्पत्तिस्तुल्यं ययुः । तस्य
तिथिः पष्टी भगवता प्रकल्पिता । पञ्चमं तस्य पूजां कुर्वतो-
ऽपुत्रस्य पुत्रो धनञ्जय जायते ।

पञ्चविंशाध्यायारम्भे प्रजापालः पप्रच्छ, कथं ज्योतिषः
शरीरस्य मूर्त्तिग्रहणमभ्युदिति । महातपा उवाच, यदा
शक्तिः सनातन आत्मा द्वितीयमैच्छत्तदा तेजः समुत्थितं,
सूर्यो भास्वानिति च बभूव । तस्य तेजसो यच्छरीरमभवत्
स रविः कीर्त्यते, तस्य च जगदुद्भासनादिधर्मवत्त्वात् भास्करा-
दीनि नामानि जातानि । एतस्यैव तेजसा पृथक् पृथक्
हादय आदित्याः सभूताः । ततो देवास्तमुग्रतेजसन्तुष्टुवुः ।
तुष्टुश्च स स्वतेजः शमयामास । सप्तम्यां सूर्यस्य मूर्त्तिग्रहण-
मभवत् । ततः सप्तम्यां सूर्यपूजनेनाभीष्टफलं जायते ।

सप्तविंशाध्याये महातपसाऽन्धकासुरवधकथा कथिता ।

- ब्रह्मणः सकाशालम्बवरोऽसौ दैत्यो देवान् स्ववशमानिनाय ।
ततो देवा ब्रह्मणा सहितास्त्राम्बकं शरणं गताः । रुद्रः सग-
णोऽन्धकं हन्तुं निर्जगाम । प्रथममन्धकस्य सेनापतिर्नील-
नामा दैत्यो हस्तिस्वरूपेण रुद्रान्तिकमागतः, स च सिंहरूपेण
• वीरभद्रेण हतः । वीरभद्रस्तं निहत्य तस्य चर्म रुद्रायार्पित-
वान् । ततः प्रभृति रुद्रोऽपि गजचर्मपटोऽभवत् । अथ रुद्र-
स्तमन्धकं त्रिशूलेनाजघान । हतस्य तस्य यावन्तो रक्तविन्दवो
भुवि निपेक्षस्तावन्तोऽन्धका बभूवुः । ततो रुद्रोऽतिरुषाऽष्टौ
मातृः ससर्ज, ताश्च मातङ्गी, कौमारी, ऐन्द्री, याम्या, वाराही,
वैष्णवी, योगीश्वरी, माहेश्वरी च । ताभिश्च रक्ते शोषिते
सोऽसुरः क्षयं नीतः । एतदिदं हतमष्टम्यामभवत् । ततोऽष्टमी
मातृणां तिथिः । अन्धककथा तु रक्तबीजकथया सादृश्यं भजते ।

अष्टाविंशाध्यायारम्भे प्रजापालः कथं प्रकृतिः कात्यायनी-
रूपेण समुत्पन्नेति पप्रच्छ । महातपा उवाच, पुरा किल मिथु-
नापोनाम राजा वेत्रवतीगर्भे वेत्रासुरनामानं दैत्यमुत्पादया-
मास । स चातीव बलवान् पृथिवीं जित्वा स्वर्लोकमपि
जिगाय । तर्ता देवा ब्रह्माणं शरणं ययुः । तान् दृष्ट्वा ब्रह्मा
क्षणं चिन्तयामास । चिन्तयतस्तस्य पुरतः काचिदष्टभुजा
सिंहाधिरूढा कन्या प्रादुरामीत्, सा दिव्यवर्षसहस्रं युद्धा वेत्रा-
सुरं निजघान । अयं वेत्रासुरः, वेत्रासुरस्त्वन्यः स च महेन्द्रेण
निहतः । नवम्यामेतत्सङ्घटितमिति तस्या नवमी तिथिः ।

ऊनत्रिंशाध्याये महातपसा दिगुत्पत्तिकथा समाख्याता ।
आदिसर्गे सृष्टिं सृजतो ब्रह्मणः आत्रेभ्यां दिशः समुत्पन्नाः ।
ताश्च क्रमेण इन्द्रादिभ्यः प्रदत्ताः । दिशां तिथिर्दशमी ।

त्रिंशाध्याये महातपसा धनदस्योत्पत्तिः कथिता । यथा
सृष्टिकामस्य ब्रह्मणी मुखाद्वायुर्विनिर्गयी, स चातीव प्रचण्डो
बभूव । तं ब्रह्मा मूर्त्तीभवत्युवाच । स च मूर्त्तिमान् बभूव ।
ततः स धनपतिः कृतः । तस्य तिथिरेकादशी, तत्र योऽ-
नग्निपक्वाशी भवति तस्य धनपतिसृष्टः सर्वं पीयच्छति ।

एकत्रिंशाध्याये महातपसा विष्णोत्पत्तिकथा कथिता ।
स च प्रजापालनार्थं मूर्त्तिभत्परब्रह्मैव । तस्य तिथिर्द्वादशी ।

द्वात्रिंशाध्याये महातपसा धर्मस्योत्पत्तिः कथिता । पूर्वं
ब्रह्मा प्रथमं प्रजाः सिसृक्षुः पालनार्थं विचिन्तयन् स्थितः ।
एवं चिन्तयतस्तस्य दक्षिणादङ्गाच्छेतकुण्डलः श्वेतमास्यानुले-

- पनः पुरुषः प्रादुर्बभूव । तं चतुष्पादं वृषाकृतिं दृष्ट्वा
वाच प्रजा इमाः पालय, जगतो ज्येष्ठो भव । असौ कृते चतु-
ष्पादभवत्, चेतायां त्रिपात्, हापरे द्विपदः, कलौ त्वेकेन पादे
लोकान् पालयते । स ब्राह्मणानां षोढा, चत्रियाणां त्रिधा,
वैश्यानां द्विधा, शूद्राणामेकधैव व्यवस्थितः । स च धर्मः
प्रथमं भ्रातुः पत्नीं ताराञ्चिष्टुणा सोमेन पीडितोऽभूत्
तथा पीडितश्च घोरमरणमाविवेश । तस्मिन् गते देवा असु
राश्च निश्चर्यादाः परस्परं बाधितुमारभे । क्रमेण तेषां महार
युद्धं प्रववृते । तान् युध्यमानान् दृष्ट्वा नारदो ब्रह्माणमुपेत
प्राह । ततो ब्रह्मा तान् युद्धतो निव्वर्त्य तैर्धर्ममन्वेष्टुं गत
• ददर्श च महारण्ये चरन्तं वृषाकृतिं तम् । ततो देवार
तुष्टुवुः । ततः सन्तुष्टोऽसौ प्रसन्नमनास्तानपश्यत् । दृष्टमात्रा
ते धर्मरताः शान्तिमुपगताः । ततो ब्रह्मा तस्य त्रयोदश
तिथिं कल्पयामास । तच्चारण्यं धर्मारण्यमिति नाम्ना प्रख्यात
• मकरोत् ।

चतुस्त्रिंशाध्याये महातपसा रुद्रोत्पत्तिः कथिता । अर
तिथिश्चतुर्दशी । इयं च कथा पूर्वोक्लिखितरुद्रोत्पत्तिकथय
प्राय ऐक्यं भजते इति न पुनरुक्ता ।

चतुस्त्रिंशाध्याये ब्राह्मनि योगं गतस्य परमेष्ठिनो देहाङ्गः
वर्णकृतत्विषस्तस्मान्नामोपस्थिनो निर्ययुः । तान् दृष्ट्वा ब्रह्मा उवा
भवन्तो गृहमेधिनः कितरः सन्ति । तत्र ये ऊर्ध्ववक्त्रा
नान्दीमुखं संप्रिताः । अथ पितामहस्तेषां पत्न्यां दक्षिणाय

संज्ञकरोत् । तेषां तिथिद्यामावास्या कल्पिता । तस्याश्च
ते पूज्यन्ते ।

षष्ठत्रिंशाध्याये महातपसा सोमसम्बन्धिनी कथा कथिता ।
अत्रिर्नाम ब्रह्मणो मानसः पुत्रस्तस्य पुत्रः सोमः । स च सप्त-
विंशतिं दक्षकन्या उपयेमे, परं रोहिण्यामेवानुरक्ता बभूव ।
अथ तस्येतराः पत्न्याः स्वपितरमुपगम्य तस्यानौचित्यं विज्ञा-
पयामासुः, दक्षः सोममसक्तदागत्य समतां कर्तुमनुगमाम,
सोमस्तु तद्वचनं नाकरोत् । ततो दक्षः शशापान्तर्हिंतो भवेति,
सोमः क्षयं गतः । सोमे क्षीणे देवा मनुष्याः पशवो वीरधु-
ओषध्यश्च क्षयं प्राप्ताः । ततः सर्वे देवाः विष्णुं शरणं ययुः ।
ततो विष्णुवचनेन ते समुद्रं ममयुः । मथितं च तस्मिन् सोमः
पुनर्जातः । योऽसौ जीवसंज्ञकः पुरुषो देहिनां देहे तिष्ठति स
एव सोमः । तस्य च पौर्णमासी तिथिर्निर्दिष्टा ।

षट्त्रिंशाध्याये प्रजापालो नृपतिरात्मनोऽपरेषाञ्च मणि-
जानां राज्ञां जन्मवृत्तमाकर्ण्य लब्धज्ञानस्तपश्चरणार्थं वृन्दावनं
गतवान्, तत्र गत्वा च गोविन्दनामानं हरिं पृष्टाव । ततः
स्वकलेवरं त्यक्त्वा मोक्षं प्राप ।

सप्तत्रिंशाध्याये पृथिव्या कथं भक्तिमद्भिर्नृभिः, स्त्रीभिर्वा, कथ-
माराध्यसे इति पृष्टो वराहः प्रोवाच । ॐ देवि अहं न वित्तै-
र्न जपैः किन्तु भावैरेव साध्योऽस्मि । इहानीं भक्तानां काय-
क्लेशं वदामि । यो मनुष्यः कर्मणा निनसा वाचा मसितो
भवेत्, तस्य विविधानि व्रतानि वक्ष्यामि । अहिंसां सत्यम-

स्तैर्य ब्रह्मचर्य्यज्ञैतानि मानसव्रतानि, एकभक्तं, नक्तमुपवासादि-
 कश्च कायिकव्रतानि । वेदाध्ययन-सत्यभाषणापेक्षान्यहितानि
 च वाचिकव्रतानि । पुराकल्पे ब्रह्मपुत्र आरुणिर्नाम कश्चि-
 दुद्यतपा ऋषिरजायत । स हिजसत्तमस्तपोऽर्थो वनमगमत् ।
 उपवासपरायणश्च रम्ये देविकायास्तटे तपस्तेपे । कदाचित्
 सांभ्रमिकाय महानदीं जगाम । तत्र स्नात्वा जपन्नयत-
 आत्मना वल्कलानां जिष्टनया समायान्तं धनुष्पाणिं कञ्चित्
 व्याधं ददर्श । तं दृष्ट्वा स हरिं ध्यायन् तत्रैव स्थितः ।
 व्याधस्तु तमन्तर्गतं हरिं दृष्ट्वा भीतः सगरं चापमुत्सृज्य वचनमब्र-
 वीत् । हे ब्रह्मन् त्वां दृष्ट्वा मे हृदयज्जिघांसावृत्तिर्दूरं गता
 इदानीं तमुमिच्छामि, उपदेशदानेन प्रसादं कर्तुमर्हसीति
 स ऋषिर्ब्रह्महेति मत्वा तस्मै न किमप्युत्तरं ददौ, व्याधस्तथापि
 तत्र तस्थिवान् । अथैकदा जलमग्नं तस्मिं हन्तुं कश्चिद्ग्राहं
 वेगेनागतः । तमायान्तं स व्याधो निजघान । ततस्तच्छरी-
 रात्कञ्चित् पुरुषोनिर्गतो ब्राह्मणं तं प्राह, अहं त्वत्प्रसादा
 मुक्तपाप्मा विशुद्धानं गच्छामि । अथ कोऽसीति ब्राह्मणः
 पृष्टोऽसौ प्राह, अहं पूर्वजन्मनि दीर्घबाहुरिति ख्यातो वेदज्ञ
 आसम् । ब्राह्मणां भयमवज्ञातवान् । ततो ब्राह्मणाः क्रुद्धा स
 व्याधो भविष्यतीति श्रेपुः । ऊचुश्च इषुघातं लब्ध्वा यस्मिन्का
 भवान् कण्ठगतैः प्राक्षिर्दिवक्तात्तु नमो नारायणायेति श्रोण्य
 ततश्च ते स्वर्गगतिर्भविष्यति । अहञ्चाद्य व्याधेन हतस्तव मु-
 नो नारायणायेति श्रुत्वा निष्पापोऽस्मि । इत्युक्त्वा स ।

ययौ । ब्राह्मणस्य तुष्टो व्याधमुवाच, अथ त्वयाऽहं रक्षितस्तुष्टो-
ऽस्मि, वरं वृणु । व्याध उवाच यन्मया सहाय्य सन्भाषणं कृतमेष-
णम् । वरः, मां शाधि किङ्करोमीति । ऋषिरुवाच देविकास्त्रानेन
महर्षनेन विष्णुनामश्रवणेन च तव पापानि विनष्टानि, विशु-
द्धोऽसि, साम्प्रतं तपः कुरु । व्याध उवाच, कथं विष्णुः प्राप्यते ।
ऋषिराह भक्त्यैव । हे पुत्र त्वं गणान्नमनृतवाद्दध परित्यज्या-
नैव तपश्चरन्निवस । एवमुक्त्वा स ऋषिस्तं संस्थाप्यान्यत्र गतः ।

अष्टात्रिंशाध्याये वराहेण व्याधस्य तपःसम्पदभिहिता ।
तथा निराहारं तपः कुर्वतस्तस्याश्रमे कदाचिदुर्वासाः
समागतः । व्याधस्य परया भक्त्या तस्यातिथ्यं सम्पादयामास ।
स मुनिः प्रसन्नस्तस्मै साक्षाः सरहस्या वेदा ब्रह्मविद्या पुरा-
णानि च ते प्रत्यक्षाणि भविष्यन्तीति वरं दत्त्वा तस्य सत्यतपा-
इति नामाऽकरोत् ।

जनचत्वारिंशाध्याये सत्यतपसा पृष्टो दुर्वासाः प्रथमं
शरीरभेदान् कथयित्वा पथात्परब्रह्मस्वरूपं कथितवान् । तस्य
प्राप्तुमपायम् दानयज्ञादीनीति चोक्तवान् । तदाः सत्यतपसा
पृष्टं, दानयज्ञाद्यक्षमेण निर्धनेन कथं स प्राप्यत इति ।
दुर्वासा उवाच पृथ्वी खलु पुरा रसातले निमग्ना व्रतोपवासैर्निय-
मैश्च तं देवमाराधयामास । महता कालेन च प्रसन्नो देवस्ता-
मुज्जहार । ततः सत्यतपाः पप्रच्छ, भक्त्या कोऽसावुपवासः
सञ्जीर्णः व्रतानि च कान्यनुष्ठितानि । ततो दुर्वासा धरण्या
यद्यद्व्रतं कृतं तत्सर्वं कथयामास ।

इत आरभ्य—पञ्चाशाध्यायान्तं यावत् धरणीक्रान्ति
सविस्तरमुक्तानि ।

एकपञ्चाशाध्याये वराहेणीकं, सत्यतपाः सर्वमेतत्समाकर्ष्य
हिमवत्पार्श्वे पुष्पभद्रानदीतीरे भद्रवटस्याधःप्रदेशे आश्रमं
निर्माय तपश्चरितुम्भारभे । ततो धरण्या अगस्त्यभद्राश्रयोर्वृत्तं
पृष्टो वराह उवाच । भद्राश्रो राजा भगवन्तमगस्त्यं स्वगृह-
गतं प्रेक्ष्य पप्रच्छ, भगवन् केन कर्मणा भवसंसृतिश्छिद्यते ।
किं कृत्वा च मूर्त्ता न शोचन्तीति । अगस्त्येन तु कथितम्—
यदा नाहो न रात्रिर्न दृश्यो दिग्द्य न द्यौर्न देवा न दिनं न
सूर्यस्तस्मिन् काले पशुपालो नाम राजाऽनेकान् पशून् पालयामास ।
स राजा कदाचित्पूर्वं समुद्रं दिदृक्षुर्महोदधेस्तीर्णं
गत्वा वनमेकं ददर्श, तत्र खलु सर्पा निवसन्ति । तत्राष्टौ
ह्रमाः, कामवहानदी च, पञ्च प्रधानाः पुरुषाः, स्त्री चैका तेजस
दीप्यमाना दृष्टा । कश्चित्त्रिवर्णः पुरुषश्च तां धारयन् स्थितः
नृपस्तद्वनं प्रविष्टमात्र एव तेः सर्पैः संवेष्टितो मोक्षोपा-
चिन्तयामास । एवं चिन्तयतो राज्ञस्त्रिवर्णः पुरुषोऽसौ सम-
गतः प्रोवाच क्व आस्यसीति । एवं ब्रुवाणस्य तस्य महत्क-
व्यजायत, सोऽपि राजानं संरुध्य बुध्यस्वेति चाब्रवीत् । एवम्
ततः स्त्री तु सा तं राजानं रुरोध । ततोऽन्यः पुरुषस्तं
संवेष्ट्य स्थितवान् । ततोऽपरे पञ्च पुरुषा आगत्य तं नृपस्य
संवेष्ट्य स्थिताः । ततस्ते सर्वे दस्यव एकीभूताः शस्त्रमादा-
न्याऽन्यं मैथितुं प्रवृत्ता भयात्कीनाः, स्त्रीनैस्तैर्नृपतर्वेश्म प

भिन्नमभवत् । ततस्त्रिवर्णः पुरुषस्तं राजसत्तममब्रवीत् हे
 राजा अहं तव पुत्रोऽस्मि, ब्रूहि ते किं करवाणि, वयं
 वस्तु बन्धुमित्राः । एवमुक्तो राजा तत्वरं पुनरब्रवीत् ।
 पुत्रो ममान्येषामपि कर्त्ता भवति, नाऽहं सुखं भविष्ये म-
 मिच्छामि । एवमुक्तो राजा तमात्मजमकरोत् । तं विमुक्त्य
 स्वयं तेषां मध्ये विरराम ।

हापञ्चाशाध्याये पुनरगस्त्यः प्रोवाच, स त्रिवर्णः पुत्रः अहं-
 नामानं पुत्रमसृजत्, तस्याप्यवबोधस्वरूपिणी कन्याचामभवत् ।
 सा तु मनोज्ञं विज्ञानदं पुत्रं ससर्ज । तस्यापि पञ्च साधुरूपा-
 स्तनया अभवन् । तेषाञ्चाक्षाभिर्धियाः पुत्रा जाताः । ते प्रथमं
 दस्यव आसन्, पश्चाद्राज्ञा वशीकृता बभूवुः । ते अमूर्त्ता इव
 नवहारमेकस्तम्भं चतुष्पथं नदीसहस्रसङ्कीर्णं पुरं निर्मितवन्तः ।
 ततस्ते एकीभूतास्तत्पुरं प्रविविशुः । क्षणात्पुरुषो मूर्त्तिमान्
 पशुपालोऽभवत् । अथ तत्पुरस्थितः पशुपालो नृपो वाचकान्
 शब्दान् संसूच्य वेदान् सम्भार । स राजा सर्वाणि व्रतानि
 नियमान् कर्तुं चकार । अथ स नृपः खिन्नः कर्माकाण्डेषु
 मतिं चकार । स योगनिद्रायां स्थित्वा चतुर्वर्त्तुं चतुर्वर्त्तुं
 पुत्रमेकं ससर्ज । ततो नृपः समुद्रे वने, विनादिषु च समो-
 ऽभवत् ।

त्रिपञ्चाशाध्यायारम्भे भद्राश्व उवाच, हे ब्रह्मन् मत्प्रश्ना-
 कर्णं त्वयैवं कथिता, तत्केन हेतुना तस्याविर्भूतिरभवत् ।
 अगस्त्य उवाच, सर्वस्मिन्विषये स्थिता विचित्रैवेयं कथा सर्वत्र

समरूपैव शोभते । पशुपालाद्यद्यतुष्याच्चतुर्मुखश्च पुरुषः । सम-
त्यत्रः, स गुरुः कथायाः प्रवर्त्तकश्च । तस्य पुत्रः स्वरो नाम,
असी मल्यमूर्त्तिः स्मृतः । तस्य प्रवृत्त्याख्या मूर्त्तिर्निवृत्त्याख्यः
महत् गिरः । एतस्मादेव कथायाः सम्भूतिरभवत् । एष-
जगतः प्रथम इतिहासः ।

चतुःपञ्चाशाध्याये भद्राखेन पृष्ठं हे हिज विज्ञानोत्पत्ति-
कामस्य क आराध्यः, कथञ्च स आराध्यते इति । अथागस्त्येनी-
क्तम्, सर्वैरपि देवैर्विष्णुर्व सदा राध्यः । येनासी वरप्रदो
भवति तस्योपायं प्रवक्ष्यामि, शृणु । नारायणः परो देवस्तं
प्रणम्य न सीदति । श्रूयते च नारदेन पुरा विष्णोःमुष्टिप्रदं
• वक्ष्यमाणं द्वादशीव्रतं कथितमित्युक्त्वा स ऋषिर्विस्तरेण तद्वतं
कथयामास ।

पञ्चपञ्चाशाध्यायेऽपि अगस्त्येनान्यद्विष्णुप्रीतिकरं व्रतं कथित-
वान् । कथितवाञ्छ किञ्चित्स्तोत्रम् । षट्पञ्चाशाध्याये धन्य-
• व्रतं, सप्तपञ्चाशाध्याये कान्तिव्रतं, अष्टपञ्चाशाध्याये सौभाग्य-
करणं व्रतं, नवषष्टितमाध्याये विघ्नहराख्यं व्रतं, षष्टितमा-
ध्याये शान्तिव्रतं, एकषष्टितमाध्याये कामव्रतं, द्विषष्टितमा-
ध्याये आरोग्यव्रतं तत्र च सार्वभौमनृपतिव्रतं, त्रयःषष्टितमा-
ध्याये पुत्रप्राप्तिव्रतं, चतुःषष्टितमाध्याये शौर्यव्रतं, पञ्चषष्टितमा-
ध्याये सार्वभौमव्रतं सप्रयोगानुक्रमं कथितम् । षट्षष्टितमा-
ध्यायारम्भे भद्राखेन पृष्ठं, भगवन् किमप्याश्चर्यं दृष्टं नवेति ।
अगस्त्येनोक्तं, एष भगवाञ्जनार्दन एव आश्चर्यरूपः, तत्रैव

विविधान्याय्याणि दृष्टानि । हे पार्थिव कदाचिन्मनिर्नारदः
 खेत्तुं गतस्तत्र तिग्मतेजसो बहन् शङ्खचक्रधरान् पुरुषान-
 ण्यथ । तान् दृष्ट्वा तस्य कांश्च विष्णुरिति चिन्ता बभूव ।
 एवं चिन्तयतस्तस्य कथं शङ्खचक्रगदाधरमाराधयामीति पुन-
 र्चिन्ता बभूव । एवं चिन्तयतस्तस्य दिव्यं वर्षसहस्रं गतम् ।
 ततोविष्णुः परितोषं जगाम । प्रसन्नः प्रत्यक्षतां गतश्च प्रोवाच,
 भो ब्रह्मसुत ब्रूहि किन्ते ददामीति । नारद उवाच, भो भग-
 वन् यदि तुष्टोऽसि त्वन्प्राप्नुयायं ब्रूहि । तदाकर्ण्य नारायणेन
 स उपायः कथितः ।

सप्तपष्टितमाध्यायारम्भे भद्राग्नेन पृष्टं, जगति सितकृष्णे ये
 द्वे स्त्रियौ बभूवतुः, तत्र का सिता, का कृष्णा च, कथासौ
 पावकः पुरुषः समधाऽभवत्, कांश्चोऽसौ पट्गिराः द्विदेहश्च पुरुषो
 द्वादशधाऽभवत्, किञ्च दाम्पत्यं कस्माच्चैतज्जगज्जातम् । अगस्त्य-
 उवाच, सितासिता द्विवर्णा नारी रात्रिरुदाहृता, यः पुमान्
 समधा जात एको भूत्वा नरेश्वरः स समुद्रः, यश्च द्वादशधा द्वि-
 देहः पट्गिराश्च सोऽसौ संवत्सरः, दाम्पत्यं तर्जुनीरात्रं, ततो
 जगत्समुत्तस्थौ । स हि विष्णुः परमो देवः । वेदक्रियाहीनो
 मनुष्यो न हि तं परमं देवं पश्यति ।

अष्टपष्टितमाध्यायारम्भे भद्राग्नेन पृष्टं, योऽसौ सर्वगतो
 देवः परमात्मा चतुर्युगे स परमेश्वरः केन केनोपायेन ज्ञायते,
 युगे युगे वर्णानां कीदृगाचारश्च भविता, अन्यस्त्रीसङ्ग-
 वेप्राणाञ्च कीदृशी शुद्धिर्भवति । ततोऽगस्त्य उवाच, सत्य-

युगे मही देवैर्वेदकर्मणा युज्यते, त्रेतायुगे यज्ञकर्मणां विस्तर-
कृतः, द्वापरे यावहर्कमुपुत्री युधिष्ठिरः स्वास्यति तावत्सत्त्वरजस्तो-
र्बाहुल्यं भविष्यति, ततस्तमःप्रधानः कलिः प्रादुर्भविष्यति ।
तस्मिन् कलौ ब्राह्मणाः, क्षत्रियाः, वैश्याः, शूद्राश्च स्वमार्गे
च्युता हीनजातयो भविष्यन्ति । सर्व्वे ते सत्यशौचहीना भवेयु-
स्ततो लोकांऽयं वर्णधर्म्यश्च विनश्यति । ततो भद्राखेन
अगम्यागमनस्य प्रायश्चित्तं पृष्टमगस्त्येन च गम्यागम्यविवेक-
पुरःसरं तत्कथितम् ।

जनसप्ततितमाध्यायारम्भे भद्राखेन अगस्त्यस्य स्वशरीरवृत्तं
पृष्टम् । अगस्त्येन कथितं यथा मम शरीरमिदं बहुकल्पस्यायि ।
कदाचिदहं सर्वां महीमटन् मेरोः पार्श्वे व्यवस्थितमिलाहृतं
नाम वर्षं गतवान् । तत्र रम्यं सरोदृष्टं, तस्य च तीरे महा-
कुटी दृष्टा, तत्रोपवासशिथिलमस्थिचर्मावशेषं चीरवल्कल-
धारिणन्तापसं दृष्टवान् । मया स आतिथ्यं याचितः प्राह—
ब्रह्मन् स्वीयतामातिथ्यं ते करवाणि । एतद्वच आकर्ण्यहं
तां कुटीं प्रविष्टः तच्च तापसं स्रतेजसा ज्वलन्तमिव दृष्टवान् ।
अथाऽसौ मां मृतलोपविष्टं दृष्ट्वा हुङ्कारमकरोत्, तद्बुद्धारात्
पञ्च कन्यकाः पातालं भित्तोत्तस्थुः, तासामेकस्या मस्तके
काञ्चनपीठमेकमासीत् । सा मङ्गलपादौदेकं प्रादात् । अहञ्च
तदुदकं गृहीत्वा पादौ चालितुमुपक्रान्तवान् । ततोऽन्ये द्वे
मत्पार्श्वे स्थिते व्यजनञ्चक्रतुः । ततः स महातपाः पुनरेव
हुङ्कारमकरोत् । तच्छब्दानन्तरं काचिव्योजनविस्तृतां हैमद्रीणीं

गृहीद्वागत्य तस्मिन् सरसि प्रावं चकार । तस्याञ्च द्रोण्यां
 शतमोहेमकुम्भकराः कन्या आययुः, ता दृष्ट्वा स मुनिर्मां प्राह
 के ब्रह्मन् तव स्नानार्थमिदं कल्पितं, ततस्त्वमिमां द्रोणीं प्रविश्य
 स्नातुमर्हसीति । ततोऽहं तस्य वचनात्तस्यां द्रोण्यां याव-
 दिशामि तावत्सा द्रोणी सरसि ममज्ज । जले मग्नोऽहं
 मेरुगिरेर्मूर्ध्नि स्थितमात्मानं दृष्टवान्, दृष्ट्वाञ्च तत्रैव सप्त
 समुद्रान्, सप्त कुलपर्वतान्, सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीञ्च । अद्यापि
 तं लोकं स्मरामि । हे राजन् पूर्वं मम शरीरे यहत्तं तत्कथितं
 किमन्यच्छातुमिच्छसीति ।

सप्ततितमाध्यायारम्भे भद्राश्वः पप्रच्छ, भगवन् तं लोकं
 दृष्ट्वा तत्प्राप्त्यर्थं भवता किं व्रतं, कीदृक्तपः, कीदृशो वा धर्मोऽनु-
 ष्ठित इति । अगस्त्येनाक्तम् हरराराधनामन्तरा न शुभलोक-
 प्राप्तिर्भवतीति मनसा सञ्चिन्त्य मया भूरिदक्षिणेः क्रतुभिर्वर्ष-
 शतं स सनातनो विष्णुराराधितः । बहुना कालेन जनार्दनं
 यजतो मे सकाशं कदाचित्सवासवा देवाः सममेव समा-
 गताः । यावच्च ते देवाः स्वस्मिन् स्वस्मिन् स्थाने व्यवस्थिता-
 स्तावद्देवो वृषभध्वजश्च तत्र समागतः । ताम् सर्वानागतान्
 दृष्ट्वा ब्रह्मपुत्रः सनत्कुमारो महायोगी चसरेणुप्रमाणे सूर्यसन्नि-
 विमाने समवस्थितश्च सजाजगाम । स हि भूतभवद्भविष्य-
 विद्ब्रह्मर्षिर्देवं भगवन्तं रुद्रं शिरसा प्रणनाम । ततस्तान्
 सर्वानहमुक्तवान् भवतां को याज्यो वरिष्ठश्चेति । ततो भग-
 वान् रुद्रो मामुवाच नारायण एव सर्वेषां वरिष्ठो याज्य-

येति । एवमुक्तासौ विस्तरेण तस्य माहात्म्यं कथयामास ।

एकसप्ततितमाध्याये अगस्त्येन उक्तं ततो यावदहं तदेवं
रुद्रं प्राणमम् तावत्तस्यैव हृदये स्थितं कमलासनं नारायणम्
देवमद्राक्षम् । दृष्टुं चापरे तत्र समेताः सर्व्वे । ततो विस्मितास्तो
सर्व्वे जयगण्डं चक्रुः । ततो रुद्र उवाच, पश्यत यूयं मामुद्दिश्य
हुतं हव्यं वयं त्रय एव गृह्णीमः, नाम्नाकं पृथग्भावो वर्त्तते ।
रुद्रेणैवमुक्ते तत्र समागता मुनयस्तं मां ह्यश्वत्थप्रयोजनं पप्रच्छुः ।
ततो महादेवेन तत्प्रयोजनं विवृतं, तदवसरे च गोदावर्या
उत्पत्तिस्तत्र गोदानफलञ्च विवृतम् ।

द्विसप्ततितमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तम्, अथ महर्षि-
रगस्त्यः सर्व्वज्ञं सर्व्वकर्त्तारं पुरातनं देवं परमेश्वरं रुद्रं प्रणम्य
पप्रच्छ, भवान् ब्रह्मा च विष्णुश्चेति त्रयं त्रयीति स्मर्य्यते, परं
कस्मिन् काले भवतः प्राधान्यं, कस्मिन् विष्णोः, कस्मिन् वा
ब्रह्मण एतन्मां ब्रूहीति । ततो रुद्रेणोक्तं विष्णुरेव परं ब्रह्म, स
एव वेदत्रयं प्रतिपद्यते, मुग्धास्तु तत्स्वरूपं न जानन्ति । विष्णु-
प्रवेशने इत्युक्तातोः स्तुत्येन विष्णुरिति पदं सिद्धमर्थस्तु
सनातनः परमात्मा, स दग्धा चैकधा च कीर्त्त्यते, स योगैश्वर्य्य-
समन्वित आदित्यरूपी च । स युगे युगे मनुष्यभावमाश्रित्य
देवकार्याणि कुरुते, मां स्तौति च । अहं तु विष्णुब्रह्माणौ
स्तौमि । सृष्टिकालेऽहं चतुर्वक्त्रं स्तौमि, ब्रह्मा च मां कते
युगे स्तौति । लिङ्गमूर्त्तिञ्च मां देवा यजन्ते । सुमुत्सवस्तु यं
सहस्रशीर्षकं देवं यजन्ते स स्वयं विष्णात्मा नारायणः । हे

विजोऽम ये तु नित्यं ब्रह्मयज्ञेन यजन्ते, ते ब्रह्माणं प्रीणयन्ति,
वेदो हि ब्रह्म प्रकीर्त्यते । नारायणं गिरिं विष्णुं शङ्करं पुरुषो-
त्तमं तैत्तिरीयैर्नामभिः परं ब्रह्मैव प्रकीर्त्यते । अहं विष्णुस्तथा
वेदा ब्रह्म कर्माणि च एतत्सर्वमेकमेव, सुधीर्नैतानि पृथग्भाव-
येत् । यत्स्वन्यथा भावयति स नरकं प्रयातीति ।

त्रयःसप्ततितमाध्याये रुद्रेणादित्यवृत्तकथनपुरःसरं विष्णु-
माहात्म्यं कथितम् ।

चतुःसप्ततितमाध्यायारम्भे वराहेणोक्तम्, पुनस्ते मुनयस्तं
पुराणपुरुषं शूलपाणिनं देवं रुद्रं पप्रच्छः, हे देवदेव अस्मभ्यं,
कृपया भूमेः प्रमाणं पर्वतानाञ्च संस्थानं ब्रूहीति । ततो
रुद्रेणोक्तमाकर्ण्यताम्, अहमिदानीं समासात् क्षमातलस्य
प्रमाणादिकं वर्णयामि । ततो रुद्रेण सृष्टेरारभ्य पृथिव्या-
उत्पत्तिं, विभागान्, संस्थानानि च कथितानि, कथितानि च
तत्तद्विभागविशेषाधिपतीनां नामधेयानि ।

पञ्चसप्ततितमाध्याये भगवता रुद्रेण जम्बूद्वीपस्य सविस्तरं
विवरणं कथितम् ।

षट्सप्ततितमाध्याये दिक्पालानां नगराणि वर्णितानि ।
सप्तसप्ततितमाध्याये भिक्षुसन्निहितानां कतिपयपर्वतानां
विवरणं कथितम् ।

अष्टसप्ततिमाध्याये यथाक्रमं चैत्ररथादिशैलचतुष्टयस्य
वर्णनमस्ति ।

अनाशीतितमाध्यायेऽपि सीतान्तप्रभृतीनां केषाञ्चित्पर्व-

विषयविवरणम् ।

तानां कीर्तनमस्ति । एवमूननवतितमाध्यायं यावः

कोशस्य सविस्तरं वर्णनमस्ति ।

नवतितमाध्याये तु पुनर्धरण्या वराहमूर्तिर्देवः ~~पृ-~~ !
स्त्रयाणां ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणां कतमो देवः परः, कतमस्यापर-
इति । ततो वराह उवाच, नारायणो देवः सर्वेभ्यः पर-
स्तस्माच्चतुर्मुखोऽभवत्, तस्माच्च रुद्रो जात इति । तस्य
रुद्रस्य बह्वन्याद्यर्थाणि चरितानि सन्ति । हे चार्वाङ्गि ! मया
कथ्यमानानि तानि सर्वाणि शृणु । एकदा स रम्ये कैलास-
शिखरे गणैः परितुतो देव्या सह क्रीडन् यावदास्ते, तावत्
ब्रह्मा तत्र समाजगाम । ततो महादेवेनागमनप्रयोजनं पृष्टो
• ब्रह्मोवाच अस्यश्वको नाम महादैत्यस्तेनाहिता दिवौकसो मां
शरणं प्राप्ताः । ततोऽहं किञ्चित्प्रतिकर्तुमेषमस्तेः सार्धमत्रा-
गतः । ततस्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा एकत्र संस्थिताः सूक्ष्म-
दृष्ट्या वीचाञ्चक्रुः । ततस्तेषां त्रिधा दृष्टिरेका समजायत ।
• तस्यां दृष्ट्यां काचिद्विषयरूपिणी कुमारी समजायत । अथ तां
कुमारीं दृष्ट्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः प्रोचुः, हे शुभे ! काऽसि
किं वा ते कार्यं ब्रूहि । सा उवाच, किं मां न वेत्स्य, अहं हि
भवतां शक्तिः परमेश्वरीति । तदोक्तं ब्रह्मादयः प्रोचुस्त्रिभि-
र्वर्णैर्मूर्तित्रयं कुर्विति । ततः सा सिता, रक्ता, कृष्णा चेति
त्रिधाऽभवत् । या तस्याः सिता मूर्तिः सा ब्रह्मणी, तया सृष्टिं
विदधाति । या रक्ता सा वैष्णवी, तया जगत्पालयति । या च
कृष्णा सा रौद्री, तया जगत्संहरति । ततः सिता

कुमारी ब्रह्माणमामन्वा तपस्तप्तुं श्रितपर्वतं ययी । रक्ता च
केयवं समनुज्ञाप्य दुस्वरं तपस्तप्तुं मन्दराद्रिं जगाम । कृष्णा
पुनः रुद्रमाभाष्य नीलपर्वतं तपस्यार्थं गतवती । ततः सृष्टि-
काले सृष्टिरूपिणी सा ब्रह्मणा स्मृता श्रितपर्वतादागत्य सृष्टिं
वर्धयामास ।

एकनवतितमाध्याये तस्या एव प्रभावो वर्णितः ।

द्विनवतितमाध्याये वैष्णव्या तपःप्रभावेण रम्यं पुरं
निर्मितं, तत्र साऽऽसरसां गणैः परिवृता विहरति स्म । अथे-
कदा नारदस्तां दृष्ट्वा तस्या रूपं महिषासुराय कथितवानिति
कथा विद्यते ।

त्रयोनवतितमाध्याये महिषासुरो नारदमुखात्तस्या देव्या-
रूपं समाकर्ण्य रक्षां मन्त्रिभिस्तां वशीकर्तुमुपायञ्चिन्तयित्वा
प्रथमं कञ्चिद्दूतं प्रेषयामास । देवानां विजयायादयमञ्चकार
चेति कथा विद्यते ।

चतुर्नवतितमाध्याये ससैन्यो महिषासुरो देवान्निगायेति
वर्णितमस्ति ।

पञ्चनवतितमाध्याये देव्या ससैन्यो महिषासुरो निहत-
इति वर्णितम् । इयं हि महिषासुरकथा देवीमाहात्म्योक्त-
महिषासुरकथात् सम्यग्भिन्नेव ।

षष्ठनवतितमाध्याये नीलगिरौ तपः कुर्वन्त्या संहार-
कारिण्याः कृष्णाया माहात्म्या वर्णितं, यथा कदाचिद्गुह्यनाम
कथितमुद्रमध्यवासी दैत्यः देवान्निर्मित्य पीडयामासे । तेन

क्षुभिता देवा नीलगिरौ तपश्चरन्तीं तां देवीं शरणं ययुः ।
अथ सा देवैरावेदितं भयकारणमाकर्ण्यैर्वैजंहास, हस्त्या-
स्तस्या वक्त्रात्, बद्ध्या देव्या विनिर्ययुः । ततस्ताः सर्वाः
कोटिगं देव्या देवीं संवेष्ट्य दानवैः सार्धं युयुधिरेः क्षणेन च
तत्सर्वं दानवबलं ज्वाभिर्निहतम् । ततस्ता देव्यः क्षुधाभि-
भूताः किञ्चिद्भक्ष्यं प्रार्थयामासुः । रुद्रेण तु ताभ्यां भक्ष्यं प्रद-
त्तम् । ततो रुद्रेण देव्याः स्तवः कृतः, स्तौत्रमाहात्म्यञ्च
कथितम् ।

सप्तमवतितमाध्याये वराहं रुद्रोत्पत्तिः कथिता । यथा
ब्रह्मणा रुद्रः सृष्टः स्वस्त्ये कृतः कपालिब्रित्यामन्त्रितोऽसौ
क्रुद्धा ब्रह्मणः शिरश्चकर्त्त । तच्च निकृष्टं शिरस्तस्य हस्तलम्बं
बभूव । ततः स कथं तच्छिरः करात्पतदिति ब्रह्माणमब्र-
वीत् । ब्रह्मणोक्तमिदं कापालिकव्रतं चर इति । अथ
हादशाब्दान्यावत्तत्कपालं गृहीत्वा परितः पृथिवीं भ्रमत-
स्तस्य वाराणस्यां सीमाकारिगणैस्तद्वस्तात् बलात्कारेण भुवि
कपालं पातितं ततस्तत्कपालमोचनं नाम त्रैलोक्यविश्रुतमघा-
पहञ्च तीर्थं जयतम्, तच्च ब्रह्महाऽपि नरो विशुद्धिमाप्नोति ।
ततो रुद्रहस्तात्कपालमोचनमाकर्ण्य ब्रह्मं तत्रागत्य मधुरवचनैः
रुद्रं परिसाम्बुधायामास ।

अष्टमवतितमाध्यायारम्भे धरणी भगवन्तमादिदेवं वराहं
पप्रच्छ, योऽसौ सत्यतपा नाम लुब्धो भूत्वा द्विजो बभूव, तस्यो-
परि महीक्षिप्तं भविष्यतीति त्वया कथितं, सम्प्रति कीदृशं तेन्या-

वराहपुराणस्य

माचक्षिति । वराह उवाच, स हि सत्यतपाः पूर्वं भृगुवंशो-
 ऽङ्गो हिज आसीत्, दस्युसंसर्गात्, दस्युवत्समजायत । ततश्च
 महता कालेन ऋषिसङ्गादुर्व्वाससा विगपता बाधितश्च हिजत्वं
 प्राप । ततोऽसौ हिमाद्रेरुत्तरं पादे पुष्पभद्राया नद्यास्तीरे
 स्थितायां दिव्या-नाम वित्रगिलायां स्थित्वा तपश्चकार । स
 कदाचित्कुठारेण समिधयकर्त्तुं, विच्छेद चास्य वामतर्जनीं,
 छिन्नायां तस्यां केवलं भस्मचूर्णमदृश्यत न मांसं, न रुधिरं, न
 वा मज्जा दृश्यते स्म । अथ तेन संयोजिता सा अङ्गुली पूर्व-
 वदभवत् । तत्पार्श्वे भद्रवटी नाम कश्चिन्महाव्रणधपाक्षप-
 आसीत्तत्र तस्यां रात्रौ किन्नरमिथुनमेकं न्युवास, तत्तु तद-
 द्रुतमालोक्य प्रभाते इन्द्रलोकं जगाम । अथन्द्रेण सर्वे
 सुरा यक्षगन्धर्वकिन्नराश्च पृष्टाः किञ्चिदाश्चर्यं दृष्टं चेद्भवद्भिः
 कथ्यतामिति, ततो रुद्रसरस्तीरे यद्वत्तं किन्नरमिथुनेन तत्कथि-
 तम् । तच्छ्रुत्वा शक्रः सहसा विस्मितो विष्णुमब्रवीत् विष्णो
 आगच्छ किन्नरमिथुनेन यदपूर्वमाश्चर्यं कथितं तद्दृष्टुं हिम-
 वत्पार्श्वं गच्छाव इति । एवमुक्तो विष्णुर्वाहिरूपमग्रहीत्,
 शक्रश्च मृगयुरूपम् । ततस्तौ तमृषिं प्रतिजग्मतुः । तत्र
 गत्वा विष्णुर्वाराहरूपेण ऋषिदृष्टिपथे कदाचिदृश्यः कदाचि-
 द्वादृश्यो भूत्वा योवत्तिष्ठति स्म, तावत्तीक्ष्णसायकधृग्-धनु-
 ष्याणिरिन्द्र आगत्य सत्यतपममृषिमुवाच, भगवन् त्वया
 कथितं पृथुलो महान्वराहो दृष्टयेत्कथय येन भूत्यानां पोष-
 णार्थं तं निहन्मि । एवमुक्तो मुनिश्चिन्तयामास यदि तमस्मै

दर्शयामि तदा हन्यते, नो चेदस्य कुटुम्बः सीदति । लुप्तको-
ऽयं जायापुत्रसमन्वितः क्षुधार्त्तो वर्त्तते, वराहश्च मम हृदय-
शरणमुपागतः एवं स्थिते किं कार्यमिति । ततः किं कर्त्तव्य-
मिति चिन्तयतस्तस्य क्षणाद्बुद्धिर्नयत । सोऽब्रवीत्—

“दृष्टं चक्षुर्निहितं जङ्गमेषु

जिह्वा वक्तुं मृगयो तद्विदृष्टम् ।

द्रष्टुं चक्षुर्नास्ति जिह्वेह वक्तुं

जिह्वायाः स्यात्तत्त्वतोऽस्तीह चक्षुः ॥”

एतद्वच आकर्ण्य तौ तृष्टौ स्वमूर्त्तिं दर्शयन्तौ वाक्यचेद-
मूचतुर्वरं वृण्वति । ततोऽसौ द्वौ वरौ प्रार्थयामास । एकेन
विप्रानर्च्यतां विप्राणां मासेन पापविमोचनं, द्वितीयेन निजस्य
मुक्तिरिति याचितवान् । तौ च देवौ तथेत्युक्त्वाऽन्तर्हिता ।
वरं लब्ध्वा सत्यतपाः कृतकृत्यो ब्रह्मभूतश्च यावदास्ते ताव-
न्तस्य गुरुराकृणिः समदृश्यत । ततस्तेनाऽसौ पूजितः स्वशिशुं
सिंहं ज्ञात्वा पुरतः स्थितं प्राञ्जलिं विनयापन्नं तमुवाच । हे
पुत्र तपसा सिद्धोऽसि, ब्रह्मभूतोऽसि, तदिदानीमुत्तिष्ठ मया
साधं मुक्तिपदं सम्यताम् । ततस्तौ नारायणं देवं ध्यात्वा लयं
गतौ ।

नवनवतितमाध्यायारम्भे धरण्युवाच, या सा मायाऽव्यक्त-
जन्मनो ब्रह्मणः शरीरान्निर्गताऽष्टभुजा गायत्री भूत्वा चेचासुरेषु
सहाऽयुध्यत, सैव देवी देवकार्यचिकीर्षया ब्रह्मभूता महि-
माख्यासूरस्य वधं कुर्वती कथं वैष्णवीत्याख्यां प्राप्त्वा तन्मे

कथयेत् । वराह उवाच, इयं जगद्धिता देवी गङ्गाप्रिया भद्रा
 सर्ववेद । स्वायम्भुवे मन्वन्तरे वैष्णव्या मन्दरे गिरी महिषास्यो
 देव्यो हतः पञ्चाशैवासुरस्य निहतः । नन्द्या विन्ध्याचलः
 महाबलपराक्रमो महिषो निहतः । अथवा सा ज्ञानशक्तिः
 महिषसु मूर्त्तिमदज्ञानं, अज्ञानं ज्ञाननाशकमित्यत्र सन्देह एव
 नास्ति । मूर्त्तिपत्रे चेतिहासममूर्त्ते चैक्यमेव वेदवाक्यरिदानीं
 पञ्चपातकनाशनं देवदेवस्य विष्णोः पुत्रवसुप्रदं पूजाप्रकारं
 शृणु—यः खल्विह जन्मनि दारिद्र्यव्याधिकृष्टादिपीडितोऽपचय
 भवति, स चेन्मण्डलगतं देव्या सह देवं नारायणं पश्यति, तस्य
 सद्यः आयुर्वित्तं सुतः सुखञ्च सञ्जायते । ततस्तस्य पूजाप्रकाराः
 पूजनकालाश्च कथिताः । ततो वमिष्ठस्य श्वेतस्य च राज्ञः
 संवादाऽवदानफलञ्च कथितम् । ततस्त्रिलधेनुदानविधिस्तत्-
 फलञ्च कथितम् ।

शततमाध्याये जलधेनुदानविधिस्तत्फलञ्चोक्तम् ।

एकाधिकशततमाध्याये रसधेनुदानविधिस्तत्फलञ्चाभि-
 हितम् ।

द्वादशशततमाध्याये गुडधेनुदानविधिस्तत्फलञ्चोक्तम् ।

त्रयोदशशततमाध्याये किराधेनुदानविधिस्तत्फलञ्चोक्तम् ।

चतुरधिकशततमाध्याये मधुधेनुदानविधिस्तत्फलञ्च कथि-
 तम् ।

पञ्चाशदधिकशततमाध्याये क्षीरधेनुदानविधिस्तत्फलञ्चोक्तम् ।

इष्टशततमाध्याये दधिधेनोर्बिधानं, समाधिकशत-

विषयविवरणम् ।

तमाध्याये नवमीतमयधेनो—रथाधिकशततमाध्याये ~~सवण-~~
धेनो-नवाधिकशततमाध्याये कार्पासधेनो-दंशाधिकशततमा-
ध्याये धान्यधेनो-रेकादशाधिकशततमाध्याये कपिलाधेनो-दीन-
विधानञ्चोक्तम् ।

द्वादशाधिकशततमाध्याये प्रसूयमानाया धेनो-दीनविधान-
मुक्तमन्ते च वराहपुराणस्य माहात्म्यामष्टादशपुराणानि च
नामतः कीर्तितानि ।

त्रयोदशाधिकशततमाध्याये सनत्कुमारेण पृष्टा धरणी
भगवतो नारायणस्य माहात्म्यं कथयामास । कथयामास च
प्रलयसमये गुरुभाराद्दिताऽहं कश्चिदपि महारणचममयान्ती
भगवन्तं नारायणं शरणं गता ।

चतुर्दशाधिकशततमाध्यायारम्भे नारायणः प्रसन्नो वसु-
न्धरां प्रत्युवाचाऽहं त्वां सशैलवनकाननां ससागरां सदीपाञ्च
धारयिष्यामीति कथा वर्त्तते । ततो नारायणो वाराहं रूपमा-
ख्याय वामया दंष्ट्रया मेदिनीमुज्जहार । ततः पृथिवी नारा-
यणं प्रति बहूनां प्रश्नानकरोत् यथा, कीदृश आचारः, काले
काले कीदृशः कर्मणः कीदृश उपयोगश्चेत्यादि ।

पञ्चदशाधिकशततमादष्टादशाधिकशततमाध्यायान्तं या-
वद्वाराहरूपेण भगवता कर्मणां शुभाशुभानां स्वरूपाणि फलानि
प्रायश्चित्तानि च कथितानि ।

अनविंशत्यधिकशततमाध्याये प्रथमं धरणी-~~उपप्लव~~, कोन
प्रकारेण संयुक्तस्तव प्रापणकविधिर्भवतीति तन्मां कथयेति ।

ततः शीतमानसो वराहः प्रत्युवाच कथयामास च येन प्रका-
रेण प्रापणं भवति ।

विंशत्यधिकशततमाध्याये वराहेण विष्णुपूजाविशेषविधानं
कथितम् ।

एकविंशत्यधिकशततमाध्याये वराहेण पुनर्जन्मनिवर्त्तको
विष्णुपूजाविशेषप्रकारः कथितः ।

द्वाविंशत्यधिकशततमाध्यायस्यादौ वराहेण येन सर्वपाप-
विमुक्तिर्भवति तदुपायाः कथिताः । तेषु च कौकामुखमरण-
मन्यतम उपाय इति कथिते धरण्या वराहः पृष्टः, कथं वारा-
णसीप्रभृतीनि तीर्थानि विहाय कौकायाः प्रागस्त्यं निर्दिष्ट-
मिति । तथैवं पृष्टः स वराहरूपी भगवान्तां वसुन्धरां
प्रत्युवाच, वाराणसीप्रभृतीनि रुद्रक्षेत्राणि, कौका तु साक्षाद्-
भगवतः क्षेत्रमन्यच्च कदाचित् श्येनमुखात्कौकायां पतितो
मत्स्यो राजपुत्रीं बभूव । काचिद्राधविद्धा चिह्निका तत्र निप-
तिता परमशोभना राजपुत्री सञ्जाता । तयाश्च परस्परं विवा-
होऽभवत् । ताभ्यां परमसुखेन च बहुतिथः कालोऽतिवाहितः ।
ततः कदाचिद्राजपुत्री गिरःपीडाकुलं राजपुत्रमुवाच कथं
ते पीडा नानाविधैरप्युपायैर्निर्दिशाम्यति । राजपुत्रस्तु मानुषत्व-
मेव सर्वव्याधीनां तारणमित्युवाच । सा तु न किञ्चिद्बुधे ।
ततस्तया निर्बन्धः पृष्टः कौकमुग्धं गत्वा सर्वं कथयिष्यामीत्यु-
वाच । तदा राजपुत्रः स्वपूर्वजन्मवृत्तं कथयित्वा तस्यै स्वास्ती-
न्यवशिष्टानि दर्शयामास । साऽपि स्मृतपूर्वजन्मवृत्तां निज-

विषयविवरणम् ।

पूर्वजन्मवृत्तञ्च तस्मै कथयित्वा निजास्थीनि दर्शयामास ।
ततस्ती शुभानि कर्माणि कृत्वा मानुषं भावं परित्यज्य स्थित-
द्दीपमुपागतौ । कोकाया एवं खलु प्रभावः ।

त्रयाविंशत्यधिकशततमाध्याये. प्रथमं कोकामाहात्म्यव-
र्णेन विस्मितया पृथिव्या पृष्टो भगवान् वराहः, हे भगवन्
कोकामाहात्म्यं श्रुतं मया, सम्प्रति केन धर्म्येण कर्मणा तपसा
वा मानवास्त्वां पश्यन्तीति वेदितुमिच्छामि प्रसन्नो निखिलं
मां वक्तुमर्हसि । एवं पृष्टो देव्या पृथिव्या वराहस्तत्सर्वं वक्तु-
मुपचक्रमे । कथयामास च क्रमेण तत्सर्वम् । षडृतुकर्त्तव्यानि
च कर्माणि कथितानि । चतुरधिकशततमाध्यायेऽपि तदेव
वृत्तमस्ति ।

पञ्चविंशत्यधिकशततमाध्याये पृथिव्या मायास्वरूपं पृष्टो
भगवान् वराहः सविस्तरं तत्कथयामास । कथितानि च
तेन तत्सम्पृक्तानि वृत्तानि ।

षड्विंशत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहं कुब्जाम्बकना-
मकतीर्थस्य माहात्म्यं पप्रच्छ, वराहश्च कुब्जाम्बतीर्थस्य व्युत्पत्तिं
माहात्म्यं तद्गतमिति वृत्तञ्च कथयामास ।

सप्तविंशत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहो मोक्षकारणं
धर्मं दीक्षाञ्च पृष्टो ब्राह्मणानां धर्मादीक्षाविधिञ्च कथयामास

अष्टाविंशत्यधिकशततमाध्याये वराहेण योऽरूपं चक्षिय-
वैश्यशूद्राणां धर्मा दीक्षाविधिश्च कथिताः ।

जनत्रिंशदधिकशततमाध्याये वराहेण तिलकदानकर्मः

ताम्बूलीहातां तदुत्पत्तिकथा, दीक्षितानां सन्ध्योपासना-
प्रकारादयश्च कथिताः ।

त्रिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या अपराधास्तद्विषयपाय-
प्रायश्चित्तानि कीदृशानीति पृष्टो वराहस्त्रिंशदधिकशततमा-
दारभ्य षट्त्रिंशदधिकशततमाध्यायं यावदेकैकमपराधं तन्नि-
वारणप्रायश्चित्तानि च कथयामास ।

सप्तत्रिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या किं व्रतं शुभं कतरद्वा
भक्तसुखावहं चेन्नमिति पृष्टो वराह उवाच । कोकामुखं,
कुञ्जाम्बकं तथा सौकरवच्चेत्येतानि भागवतप्रियाणि पराणि
स्थानानि । एतेषु च सौकरं स्थानं श्रेष्ठं सर्वसंसारमोक्षणञ्च
यत्र संस्था त्वं रसातलादुद्भूतासि, यत्र भागीरथी शतगा च
वर्त्तते । ततः पृथिवी पुनः पप्रच्छ, सौकरवे मृता मनुष्याः
केषु केषु लोकेषु यान्ति, तत्र स्नातस्य पिवतश्च किं पुण्यं भवति,
कानि वा तत्र तीर्थानि एतत्सर्वं वक्तुमर्हसीति । ततो
वराहः क्रमेण सर्वं प्रत्युवाच, कथयामास च प्रसङ्गगता-
नीतिवृत्तानि ।

अष्टात्रिंशदधिकशततमाध्याये धरणी पप्रच्छ, सौकरवे क्षेत्रे
गायतो वादयतो नृत्यर्त्तधर्माण्यतश्च किं पुण्यं, किञ्च गोदानस्य,
जलदानस्य, सन्मार्जनस्य, लेपनस्य, गन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यादि-
दानस्य च किं फलं, जपयज्ञादिना कर्मणा वा का गतिः
प्राप्यते कर्त्ति । एवं पृथिव्या वचः श्रुत्वा वराहः क्रमेण
प्रोवाच ।

विषयविवरणम् ।

जनचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये, च पूर्वप्रश्नविषयस्यैव कथा वर्तते ।

चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरणी पप्रच्छ, हे देव त्वं कस्मिन् स्थाने नित्यं तिष्ठसि, कस्मिन् स्थाने वा कृतं कर्म उत्तमायै गतये भवतीति । वराहम् कोकामुखमेव निर्दिदेश । ततो धरण्या पृष्ठं, कथं कोकामुखं श्रेष्ठमिति । वराहस्तदपि कथयामास । एवं क्रमेण धरण्या पृष्ठो वराहः कोकामुख-गतानि सर्वाणि गुह्यानि कथयामास ।

एकचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये वदरिकामाहात्म्यं वरा-हेण कथितम् ।

द्वाचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये रजस्वलाकर्त्तव्यानि कथि-तानि ।

त्रयश्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये वराहेण मन्दारमाहात्म्यं कथितम् ।

चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरणी पुनर्वराहं पप्रच्छ, हे देव यदि मन्दारादपि किमपि श्रेष्ठं स्थानमस्ति तद्वक्तुमर्ह-सीति । वराह उवाच, अस्ति शालग्रामो नाम स्थानं, ततः शालग्रामस्य स्वरूपं माहात्मा च वर्णयामास, कथितवांश्च तस्मिन् स्थाने शिवः स्वयं नन्दिरूपेण शालङ्कायनस्य मुनेः पुत्रत्वं प्रापेति ।

पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठं, शालङ्काय-नो मुनिस्त्वं मुक्तिप्रदे शालग्रामत्वेने तपः कुर्वन् किं चक्रेति ।

वराहलोत्तं, स हि तत्र दीर्घं कालं तपः कुर्वन्मम सन्दर्शनं
लेभे इति, कथितञ्च ततः शालग्रामान्तर्गतानामन्येषामपि
पुण्यक्षेत्राणां माहात्म्यम् ।

षट्चत्वारिंशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठे वराहः
सेतिहासं कुरुक्षेत्रस्य माहात्म्यं समचत्वारिंशदधिकशततमा-
ध्यायं यावद्वर्णयामास

अष्टाचत्वारिंशदधिकशततमाध्याये मृतस्वामीतिविख्या-
तस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यं वर्णितम् ।

जनपञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठे वराहो हारु-
वतीमाहात्म्यं वर्णयामास ।

पञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरण्या पृष्ठे वराहः सान-
न्दुरेतिख्यातस्य पुण्यक्षेत्रस्य माहात्म्यं वर्णयामास ।

एकपञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरणी वराहं पप्रच्छ, यदि
सानन्दूरात् परं किमपि गुह्यक्षेत्रं वर्तते तद्वर्तुमर्हसीति ।
वराह उवाच, अस्ति क्लेच्छमध्ये परं गुह्यं समन्तात्पञ्चयोजनं
दुर्गमं लोहार्गलं नाम क्षेत्रं तत्राऽहमुदीचीं दिशमाश्रित-
स्तिष्ठामि । ततस्तस्माद्माहात्म्यं वर्णयामास ।

द्वापञ्चाशदधिकशततमाध्याये धरणी लोहार्गलात्परं गुह्यं
दुर्लभञ्च तीर्थं श्रद्धामयेष । वराहश्च त्रयःपञ्चाशदधिकशत-
तमाध्यायं यावद्वर्णयामाहात्म्यं कथयामास ।

चतुःपञ्चाशदधिकशततमाध्याये मथुरासन्निहितयामुन-
तीर्थमाहात्म्यं वर्णितम् ।

अष्टमसप्तत्यधिकशततमाध्याये मधुराक्षेचस्य चेचपासादीनां
कथा वर्तते ।

जनसप्तत्यधिकशततमाध्याये मधुराक्षगताईचन्द्रचेचादीनां
माहात्म्यं वर्तते ।

सप्तत्यधिकशततमाचिसप्तत्यधिकशततमाध्यायं यावत् गो-
कर्णतीर्थमाहात्म्यं वर्णितम् ।

चतुःसप्तत्यधिकशततमाध्याये वामनसङ्गमप्रभावो वर्णितः ।

पञ्चसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गाकालिञ्जरप्रभावो
वर्णितः ।

षट्सप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गोद्भवमाहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णपुत्रस्य शाम्बस्य वृत्तं वर्तते ।

यथा, शाम्बं सुरूपं दृष्ट्वा सर्वाः कृष्णपत्न्येतसि चाभं प्रापुः ।

ततो नारदवचनात्कृष्णः शाम्बं शशाप विरूपो भविष्यसीति ।

शाम्बश्च तत्तच्छात्कुष्ठयुक्तोऽभवत् । ततस्तच्छापविमोचनार्थं

नारदेनैव शाम्बायादित्याराधनमुपदिष्टम् । ततः शाम्बो

मधुरां गत्वा सूर्यस्याराधनं कृतवान् । तेन च रोगमुक्ति-

रभवत् । शाम्बश्च तत्र सूर्यमूर्तिं स्थापयामासेति ।

अष्टसप्तत्यधिकशततमाध्याये लवणवधोद्यतं शत्रुघ्नकृतद्वादशी-
व्रतमाहात्म्यं वर्णितम् ।

ऊनाशीत्यधिकशततमाध्याये पापप्रायश्चित्तमाहात्म्यं
वर्णितम् । अर्थात्कीदृशां पापिनां विष्णुपूजानधिकारः, कथं
वा तेषां पापविमोचनं, तथाधिकारश्च भवतीति कथा वर्तते ।

काष्ठादिप्रतिमानिष्काणप्रतिष्ठापनविधानानि वक्तुमारभे । तत्र

एकाशीत्यधिकशततमाध्याये मधुककाष्ठप्रतिमार्चाविधानमुक्तम् ।

द्वाशीत्यधिकशततमाध्याये शैलप्रतिमार्चाविधानम् ।

त्राशीत्यधिकशततमाध्याये मृण्मयप्रतिमार्चाविधानम् ।

चतुरशीत्यधिकशततमाध्याये ताम्रप्रतिमास्थापनविधानम् ।

पञ्चाशीत्यधिकशततमाध्याये कांस्यप्रतिमास्थापनविधानम् ।

- षडशीत्यधिकशततमाध्याये रौप्यसौवर्णप्रतिमास्थापनञ्च कथितम् ।

सप्ताशीत्यधिकशततमाध्याये पितृयज्ञस्य माहात्म्यं सेति-
वृत्तं कथितम् ।

- अष्टाशीत्यधिकशततमाध्याये प्रेतश्राद्धादिविधानकथा कथिता ।

जननवत्याधिकशततमाध्याये केनापायेन द्विजानां प्रेत-
श्राद्धभोजनजनितपापविमोचनं भेषदिति धरण्या पृष्टो वराह-
स्तदुपायं राज्ञी मेधातिथेरिति वृत्तञ्च कथयिमास ।

नवत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहं पश्य, हे देव कुत्र
पितरः श्राद्धं भक्षयन्ति कथञ्च पिण्डसङ्कल्पं कुर्यादिति । ततो
वराहः श्राद्धानुष्ठानप्रकारं तच्च कीदृशा ब्राह्मणा भोजनीयाः

षष्ठ्यधिकशततमाध्याये मथुराक्षेत्रस्य त्रिपपालादीनां
वर्णितम् ।

जनसप्तत्यधिकशततमाध्याये मथुरान्तर्गतार्धचन्द्रक्षेत्रादीनां
माहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तत्यधिकशततमाहिसप्तत्यधिकशततमाध्यायं यावत् गो-
कर्णतीर्थमाहात्म्यं वर्णितम् ।

चतुःसप्तत्यधिकशततमाध्याये बामुनसङ्गमप्रभावो वर्णितः ।

पञ्चसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गाकालिञ्जरप्रभावो
वर्णितः ।

षट्सप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णगङ्गाद्वयमाहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तसप्तत्यधिकशततमाध्याये कृष्णपुत्रस्य शाम्बस्य वृत्तं वर्णितम् ।
यथा, शाम्बं सुरूपं दृष्ट्वा सत्त्वाः कृष्णपत्नयेतसि शोभं प्रापुः ।
ततो नारदवचनात्कृष्णः शाम्बं यथाप विरूपो भविष्यतीति ।
शाम्बय तत्तज्जनात्कुष्ठयुक्तोऽभवत् । ततस्तच्छापविमोचनार्थं
नारदेनैव शाम्बायादित्याराधनमुपदिष्टम् । ततः शाम्बो
मथुरां गत्वा सूर्यस्याराधनं कृतवान् । तेन च स्य रोगमुक्ति-
रभवत् । शाम्बय तत्र सूर्यमूर्तिं स्थापयामासेति ।

अष्टसप्तत्यधिकशततमाध्याये लवणवधोद्यतशत्रुघ्नकृतहादग्नी-
व्रतमाहात्म्यं वर्णितम् ।

जनानीत्यधिकशततमाध्याये पापप्रायश्चित्तमाहात्म्यं
वर्णितम् । अर्थात्कीदृशां पापिनां विष्णुपूजानधिकारः, कथं
वा तेषां पापविमोचनं, तत्राधिकारश्च भवतीति कथा वर्णितम् ।

अशीत्यधिकशततमाध्याये मधुरान्तर्गतध्रुवतीर्थे पितृश्राद्ध-
फलं तत्संसृष्टमिति वृत्तञ्च वर्णितम् ।

एकाशीत्यधिकशततमाध्याये पृथिवी वराहं पप्रच्छ, कथं
त्वं शैलकाष्ठमृगमयधातुप्रतिमासु तिष्ठसीति, वराहश्च क्रमेण
काष्ठादिप्रतिमानिष्क्रान्तिप्रतिष्ठापनविधानानि वक्तुमारभे । तत्र
एकाशीत्यधिकशततमाध्याये मधुककाष्ठप्रतिमार्चाविधानमुक्तम् ।

द्वाशीत्यधिकशततमाध्याये शैलप्रतिमार्चाविधानम् ।

त्राशीत्यधिकशततमाध्याये मृगमयप्रतिमार्चाविधानम् ।

चतुरशीत्यधिकशततमाध्याये ताम्रप्रतिमास्थापनविधानम् ।

पञ्चाशीत्यधिकशततमाध्याये कांस्यप्रतिमास्थापनविधानम् ।

षडशीत्यधिकशततमाध्याये रौप्यसौवर्णप्रतिमास्थापनञ्च
कथितम् ।

सप्ताशीत्यधिकशततमाध्याये पितृयज्ञस्य महात्म्यं सेति-
वृत्तं कथितम् ।

अष्टाशीत्यधिकशततमाध्याये प्रेतश्राद्धादिविधानकथा
कथिता ।

जननवत्यधिकशततमाध्याये केनापायेन हिजानां प्रेत-
श्राद्धभोजनजनितपापविमोचनं भवेदिति धरण्या पृष्ठे वराह-
स्तदुपायं राज्ञो मेधातिथेरिति वृत्तञ्च कथयित्वा स ।

नवत्यधिकशततमाध्याये धरणी वराहं पप्रच्छ, हे देव कुत्र
पितरः श्राद्धं भक्षयन्ति कथञ्च पिण्डसङ्कल्पं कुर्यादिति । ततो
वराहः श्राद्धानुष्ठानप्रकारं तत्र कीदृशा ब्राह्मणा भोजनीयाः,

कीदृशश्च वर्जनीया, इत्यादिकं सर्वं विस्तरशः कथयामास ।

एकनवत्यधिकशततमाध्याये पृथिव्या पृथो वराहो मधुपर्क-
स्योत्पत्तिं प्रदानप्रकरादिकञ्च कथितवान् ।

द्विनवत्यधिकशततमाध्याये शान्तिविधानमुक्तम् ।

त्रिनवत्यधिकशततमाध्याये कुरूणां पश्चिमो राजा जनमे-
जयो वैशम्पायनमुवाच, यमालयः कीदृशः, किंप्रमाणः, किं-
स्वरूपश्च ; कथञ्च न मे तत्र गतिर्भवेदिति । ततो वैशम्पायनो
यमस्य यमालयस्य च वृत्तं वक्तुमारभे । सा च कथा द्वादशा-
धिकद्विशततमाध्यायपर्यन्तं वर्त्तते । तत्र नरकाणां स्वरूपाणि,
पापिनां यातनाश्च विस्तरशोवर्णिताः, पुण्यवतां गतिः शुभा-
शुभकर्मविपाकश्च कथितः ।

त्रयोदशाधिकद्विशततमाध्याये ब्रह्मणा सनत्कुमाराय गो-
कर्णेश्वरमाहात्म्यं कथितम् ।

चतुर्दशाधिकद्विशततमाध्याये नन्दिकेश्वरवरप्रदानवृत्तं
वर्णितम् ।

पञ्चदशाधिकद्विशततमाध्याये जलेश्वरमाहात्म्यं वर्णितम् ।

षोडशाधिकद्विशततमाध्याये गन्धर्वाण्यस्य, तदन्तर्गतशृङ्गेश्वर-
शैलेश्वरयोश्च माहात्म्यं वर्णितम् ।

सप्तदशाधिकत्रिंशत्ततमाध्याये सूतेन मुनिभ्यो वराहपुराण-
माहात्म्यं कथितम् ।

अष्टादशाधिकद्विशततमाध्याये वराहपुराणोक्तविषयाणा-
मनुकर्मणी वर्त्तते । अध्यायस्यास्यारम्भे प्रायः सर्वेष्वेव परस्पर-

दूरदेशसंगृहीतेष्वप्यादर्शपुस्तकेषु श्लोक एष वर्तते — ।

“त्रिःसप्तषट्चितिमिते नृपविक्रमस्य

काले गते भगवतो हरिवोधनस्य ।

वीरेश्वरेण सह माधवभट्टनाम्ना

काश्यां वराहकथितं लिखितं पुराणम् ॥”

श्लोकेऽस्मिन् महद्दुर्भेद्यं रहस्यं वर्तते । यद्येतत् पुस्तकविशेष-
लिपिसमयमानं, तदा कथं भिन्नदेशीयेषु विभिन्नाक्षरलिखिते-
ष्वपि पुस्तकेष्वस्य सङ्गाव इति तु न विज्ञायते ।

विषयाणां सूची ।

विषयः	पृष्ठे	पङ्क्त्याम्
ग्रन्थारम्भः	१	१
मङ्गलाचरणम्	१	१
सूतकृतप्रस्तावना	२	१
पृथिव्याः प्रश्नः	२	४
पृथिवीकृतपरमेश्वरमुक्तिः	५	२
द्वितीयाध्यायः	६	४
सूतंक्तिः	६	७
वराहेण पुराणलक्षणकथनपूर्वकं सृष्टिकथनम्	६	१४
आदिसर्गं प्रति पृथिव्याः प्रश्नः	८	२
वराहेण विस्तरश आदिसर्गकथनम्	८	५
वराहेण रुद्रसनत्कुमारमरीच्यादीनामुत्पत्तिकथनम्	११	११
प्रियव्रतकथा	१२	२१
प्रियव्रतनारदसंवादः	१३	१५
तृतीयाध्यायः	१६	१
नारदेन ब्रह्मपारकथनम्	१७	८
चतुर्थाध्यायः	२०	११
वराहेण दशमस्तारकथनपूर्वकं नारायणस्वरूप-		
कथनम्	२१	१
	२२	१२

विषयाणां सूची ।

६

विषयाः

प्रष्ठे पङ्क्तयः

पञ्चमाध्यायः

२७ १

अश्वशिरःकपिलसंवादः

२७ ११

रैभ्यां पाख्यानम्

२८ १

यज्ञतनुस्तोत्रम्

३४ १

षष्ठाध्यायः

३६ १

पुण्डरीकाक्षपारस्तोत्रम्

३८ १

धर्मव्याधोपाख्यानम्

३८ १

सप्तमाध्यायः

४३ १

रैभ्यसनत्कुमारसंवादः

४४ १

रैभ्येण पितृदर्शनम्

४६ १

रैभ्यक्तगदाधरस्तोत्रम्

४८ १

अष्टमाध्यायः

५१ १

धर्मव्याधोपाख्यानम्

५१ १

धर्मव्याधकृतपुरुषोत्तमाख्यस्तोत्रम्

५७ १

नवमाध्यायः

६० १

आदिकृतयुगवृत्तम्

६० ३

दशमाध्यायः

६५ १

विराटरूपदर्शनम्

६५ १२

सुप्रतीकोपाख्यानम्

६७ ७

एकादशाध्यायः

७५ १

गौरमुखीपाख्यानम्

७७ १

विषयाः.

पृष्ठ पङ्क्त्याम्

द्वादशाध्यायः	८८	६
दुर्जयकृतनारायणस्तोत्रम्	८०	१
त्रयोदशाध्यायः	८४	१
गौरमुखमार्कण्डेयसंवादः	८५	३
आवकालः	८७	१५
पितृगीता	१००	४
आदि नियोज्यानां नामानि	१०१	४
आदि अकेतनार्हाणां नामानि	१०२	४
आद्यानुष्ठानपद्धतिः	१०२	१०
गौरमुखस्य पूर्वजन्मवृत्तम्	१०८	२
गौरमुखकृतनारायणस्तोत्रम्	१०८	१६
दुर्जयकृतस्वर्गजयः	१११	१३
प्रजापालचरितम्	११६	७१
अग्न्युत्पत्तिकथा	१२६	१
तिथिमाहात्म्यकथा	१२८	१
अश्विनीकुमारजन्मकथा	१३०	८
द्वितीयाकृत्यम्	१३५	६
गौरीप्रादुर्भावकथा	१३३	१५
दक्षयज्ञकथा	१३७	३
क्षद्रसर्गः	१३८	८
दक्षयज्ञविनायः	१४०	१

विषयः	पृष्ठे	अङ्कसंख्याम्
रुद्रस्तोत्रम्	१४२	१८
रुद्रप्रसादः	१४४	६
पार्वतीजन्मकथा	१४६	१
हरपार्वतीविवाहः	१५०	१
तृतीयाक्त्यम्	१५२	८
गणेशजन्मकथा	१५२	१३
गणेशं प्रति महादेवस्य शपः	१५४	१५
गणेशस्तोत्रम्	१५७	८
चतुर्थीक्त्यम्	१५७	१६
नागोत्पत्तिकथा	१५८	७
पञ्चमीक्त्यम्	१६२	६
कार्तिकेयोत्पत्तिकथा	१६२	१३
देवगणकृतमहादेवस्तोत्रम्	१६४	१२
कडीमाहात्म्यम्	१६८	१५
आदित्योत्पत्तिकथा	१७०	११
सप्तमीक्त्यम्	१७२	१३
अश्वकासुरवधकथा	१७३	३
मातृगणोत्पत्तिकथा	१७६	७
अष्टमीक्त्यम्	१७७	८
कात्यायन्युत्पत्तिकथा	१७९	१५
विज्रासुरवधम्	१७९	१९

विषयः	पृष्ठ	पङ्क्त्याम्
महेश्वरकृतकात्यायनीस्तोत्रम्	१८१	८
नवमीकृत्यम्	१८२	१६
दिगुत्पत्तिकथा	१८३	१४
दशमीकृत्यम्	१८५	५
कुवेरोत्पत्तिकथा	१८५	१३
एकादशीकृत्यम्	१८६	८
नारायणकृतमनुरूपग्रहणम्	१८७	३
द्वादशीकृत्यम्	१८८	२०
धर्मापत्तिकथा	१८८	१०
देवगणकृतधर्मस्तोत्रम्	१८९	१७
त्रयोदशीकृत्यम्	१८३	१२
रुद्रोत्पत्तिकथान्तरम्	१८४	२
देवगणकतरुद्रस्तोत्रम्	१८७	३
रुद्रस्य पशुपतित्वम्	१८५	८
चतुर्दशीकार्याणि	१८८	१२
पितृसम्भवकथा	१८८	६
अमावस्याकार्याणि	२००	५
चन्द्रं प्रति दक्षशपः	२०१	१
यौर्णमासीकृत्यम्	२०२	५
अणिजङ्गमानां वृत्तानि	२०२	१२
प्रजापालकृतसोविन्दस्तोत्रम्	२०३	१७

विषयाणां सूची ।

७८

विषयः	पृष्ठ	अङ्कम्
विष्णुपूजाधनप्रकारः	२०६	१५
आरुणित्तम्	२०७	८
सत्यतपोनामव्याधित्तम्	२१२	२
पृथिवीकृतप्रतोषाख्यानम् /	२१८	३
पौषशुक्लदशमीव्रतम्	२२४	१६
माघशुक्लद्वादशीव्रतम्	२२६	१६
फाल्गुनशुक्लैकादशीव्रतम्	२३२	६
चैत्रशुक्लद्वादशीव्रतम्	२३५	३
वैशाखशुक्लद्वादशीकृत्य-जामदग्न्यव्रतम्	२३७	१३
ज्येष्ठमासीय-रामद्वादशीव्रतम्	२४१	३
आषाढमासीय-कृष्णद्वादशीव्रतम्	२४२	११
श्रावणमासीय-बुधद्वादशीव्रतम्	२४४	८
भाद्रमासीय-कल्किद्वादशीव्रतम्	२४७	८
आश्विनमासीय-पद्मनाभद्वादशीव्रतम्	२५०	१०
कार्तिकद्वादशीव्रतम्	२५६	४
प्रगल्बगीतारम्भः	२५८	१६
उत्तमभर्तृलाभव्रतम्	२६८	७
शुभ्रव्रतम्	२७०	१४
वक्त्रशीतृपूजितनारायणस्तोत्रम्	२७३	२१
धन्यव्रतम्	२७५	१
कान्तिव्रतम्	२८०	१

विषयः	पृष्ठे	पङ्क्त्याम्
सौभाग्यव्रतम्	२८२	६
अविघ्नव्रतम्	२८४	१३
शान्तिव्रतम्	२८६	३
कामव्रतम्	२८७	३
आरोग्यव्रतम्	२८८	११
पुत्रप्राप्तिव्रतम्	२८२	५
शौर्यव्रतम्	२८४	३
सार्धभौमव्रतम्	२८५	३
नारदविष्णुसंवादः	२८७	६
अहोरात्रचन्द्रसूर्यादिरहस्यकथनम्	२८८	१३
युगभेदे धर्मभेदकथनम्	३०१	६
गम्यागम्यानिरूपणम्	३०२	३
अगम्यागमनप्रायश्चित्तम्	३०२	१८
अगस्त्यशरीरवृत्तम्	३१३	१३
अगस्त्यावदानम्	३०५	१६
त्रिदेवाभेदमधिकृत्य रुद्रोपदेशः	३०७	३
औतममारीचशाण्डिल्यसंवादः	३१२	४
कालभेदे ब्रह्मादिदेवत्रयप्राधान्यनिरूपणम्	३१८	६
रुद्रकृतनारायणमाहात्म्यकीर्तनम्	३२१	३
रुद्रकृतनारायणस्तोत्रम्	३२२	१७
भूमिप्रमाणादिकथनम्	३२८	१२

विषयाः

पृष्ठे

पङ्क्त्याम्

जम्बूद्वीपप्रमाणादिकथनम्

३३२

१३

अमरावतीवर्णनम्

३४१

३

मेरुमूलवर्णनम्

३४३

३

चैत्ररथादिशैलचतुष्टयवर्णनम्

३४६

१३

सुरोचनीप्रमुखस्थानवर्णनम्

३४८

११

दाक्षिणात्यपर्वतवर्णनम्

३५३

३

पर्वतान्तेषु देवानामवकाशवर्णनम्

३५६

११

निषधाचलपश्चिमवर्तिपर्वतादीनां वर्णनम्

३६१

११

भारतवर्षवर्णनम्

३६५

३

शाकद्वीपवर्णनम्

३६७

७

कुशद्वीपवर्णनम्

३६८

११

क्रौञ्चद्वीपवर्णनम्

३७०

३

माल्यादिद्वीपानां वर्णनम्

३७१

७

ब्रह्मादिदेवगुह्येषु परापरत्वविवेकः

३७३

७

अथकासुरकथा

३७४

१२

वैष्णव्याद्युत्पत्तिः

३७५

३

ब्रह्मकृतशक्तिस्तीक्ष्णम्

३७८

१०

वैष्णवीचरितम्

३८०

१६

वैष्णवीग्रहणार्थं महिषासुरस्य स्त्रामाल्यैरभि-

मन्त्रणम्

३८५

११

(पद्याः)

पृष्ठे

पङ्क्त्याम्

ष्णवीमहिषासुरस्य मेरुपर्वतं

प्रति प्रयाणम्

३८८

३

ष्णवीमहिषासुरदूतसंवादः .

३८९

६

।हिषासुरवधः

१

३८६

१८

देवगणकृतवैष्णवीस्तोत्रम्

३८७

१३

रौद्रीचरितम्

४००

३

रुद्रदैत्योपाख्यानम्

४००

६

रुद्रदैत्यवधः

४०१

८

रुद्रकृतकालरात्रिस्तोत्रम्

४०६

१०

चामुण्डाभेदकथनम्

४०८

८

रुद्रस्य कपालित्वम्

४११

७

रुद्रकृतकापालिकव्रतानुष्ठानम्

४१२

२

रुद्रस्य कपालमोचनम्

४१४

७

कपालव्रतफलाख्यानम्

४१५

४

सत्यतपसः सिद्धिः

४१६

११

चैत्रासुरकथा

४२१

१२

पञ्चपातकनाशनीपायकथनम्

४२२

८

विष्णुपूजाविशेषप्रकारकथनम्

४२२

१७

वराहपुराणश्रवणफलम्

४२८

१

अन्नदानफलम्

४२८

४

तिलधेनुदानफलम्

४३२

१५

विषयाणां सूची ।

८३

विषयः	पृष्ठ	पङ्क्त्याम्
जलधेनुदानफलम्	४३४	७
रसधेनुदानफलम्	४३७	६
गुडधेनुदानफलम्	४३८	८
शर्कराधेनुदानफलम्	४४६	३
मधुधेनुदानफलम्	४४५	१२
क्षीरधेनुदानफलम्	४४८	१०
दधिधेनुदानफलम्	४५१	८
नवनीतधेनुदानफलम्	४५३	६
लवणधेनुदानफलम्	४५६	३
कार्पासधेनुदानफलम्	४५८	७
धान्यधेनुदानफलम्	४६०	३
कपिलाधेनुदानफलम्	४६३	३
उत्तममुखीधेनुदानफलम्	४६५	३
वराहपुराणस्य प्रचारक्रमः	४७३	११
पुराणानां नामानि संख्या च	४७४	८
पृथिवीसनत्कुमरसंवादः	४७६	५
पृथ्वीं प्रति नारायणस्य प्रसादः	४८४	३
नारायणपृथिवीसंवादः	४८५	११
विष्ण्वाराधनाप्रकारकथनम्	४८२	७
दुःखसौख्यभेदकथनम्	५००	३
हानिंशोपराधकथनम्	५०१	१

विषयः	पृष्ठे	पङ्क्त्याम्
भक्तस्वरूपकथनम्	५१०	१
अपराधभञ्जनप्रायश्चित्तानि	५१२	३
प्रापणनिर्माणविधानम्	५२१	२
त्रिसन्ध्यविष्णुपासनाविधिः	५२४	६
मुनर्जन्मवारणकर्मणि	५२७	३
सनातनधर्मस्वरूपकथनम्	५२८	१
गर्भोत्पत्तिवारणकर्मणि	५३०	२
तिर्य्यग्योनिपतनवारणकर्मणि	५३१	३
क्रौकामुखक्षेत्रप्रशंसा	५३३	११
गन्धपुष्पविशेषदानमाहात्म्यम्	५४८	७
ऋतूपकरणदानमाहात्म्यम्	५५४	३
मायास्वरूपकथनम्	५६२	१४
कुजास्त्रकमाहात्म्यम्	५८६	२
संसारमोक्षकर्मकथनम्	६११	१६
क्षत्रियदीक्षाविधिः	६२६	१३
वैश्यदीक्षाविधिः	६२८	११
शूद्रदीक्षाविधिः	६३०	२
दीक्षितकर्त्तव्यानि	६३२	२०
दीक्षितानां विष्णुपूजाविधिः	६३८	३
अपराधप्रायश्चित्तानि	६४८	१४
दन्तकाष्ठाभक्षणप्रायश्चित्तम्	६५१	१७

विषयाणां सूची ।

८५

विषयाः

पृष्ठ

प्रकृत्याम्

मृतस्यर्शप्रायश्चित्तम्

६५६

५

पुरीषोत्सर्गप्रायश्चित्तम्

६५८

३

अकार्याचरणप्रायश्चित्तम्

६५८

१७

जालपादाद्यभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तम्

६६७

२

प्रायश्चित्तकर्मसूत्रम्

६७३

१५

सौकरचेत्रमाहात्म्यवर्णनम्

६८८

१०

गृध्रमृगालीतिहासः

६८४

४

वैवस्वततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्

७१३

३

खञ्जरीटोपाख्यानम्

७१५

६

सौकरकृतकर्मफलकथनम्

७१६

१०

गोमयलेपनादिफलकथनम्

७२६

८

चाण्डालब्रह्मराक्षससंवादः

७२८

१३

दोषाकामुखस्य श्रेष्ठत्वनिरूपणम्

७३८

१७

वदरिकाक्षमाहात्म्यवर्णनम्

७४८

३

गुह्यकर्माख्यानम्

७५७

३

मन्दराक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्

७६३

११

शालग्राममाहात्म्यवर्णनम्

७६८

१०

त्रिवेणीमाहात्म्यवर्णनम्

७७८

११

गण्डकीमाहात्म्यवर्णनम्

७८१

३

सालङ्कायनकोपाख्यानम्

७८७

११

रूपपाख्यानम्, रुक्मचेत्रमाहात्म्यवर्णनञ्च

८०१

११

हृषीकेशमाहात्म्यवर्णनम्	८०७	१
गोनिष्क्रमणमाहात्म्यवर्णनम्	८०८	१०
स्तुतस्वामितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८१७	१
हारवतीमाहात्म्यवर्णनम्	८२५	७
सानन्दूरमाहात्म्यवर्णनम्	८३५	१२
लोहार्गलमाहात्म्यवर्णनम्	८४१	२०
पञ्चसरःत्रेवमाहात्म्यवर्णनम्	८४४	१८
मथुरामण्डलमाहात्म्यवर्णनम्	८५०	१८
मथुरामण्डले अक्रूरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८६६	६
मथुरामण्डले वत्सक्रीडनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७४	१०
मथुरामण्डले मलयार्जुनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८७६	१६
मथुरापरिक्रमणफलम्	८८७	७
विश्रान्तितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८८८	८
देववनप्रभाववर्णनम्	८८९	६
चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	८९८	८
गोवर्द्धनमाहात्म्यवर्णनम्	९०१३	८
मथुरामण्डले कूपमाहात्म्यवर्णनम्	९२२	१८
असिकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्	९२५	१५
मथुरामण्डले गोकर्णमाहात्म्यवर्णनम्	९४१	३
शुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	९६५	८
महानसप्रेतसंवादः	९६७	४

सरस्वतीयमुनासङ्गमे विष्णुपूजाफलकथनम्	८७६	१३
क्षणगङ्गामाहात्म्यवर्णनम्	८७८	८
पाञ्चालब्राह्मणेतिहासवर्णनम्	८८१	७
शाम्बोपाख्यानम्	८८१	३
रामतीर्थ हादशीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्	८८८	१
प्रायश्चित्तनिरूपणम्	८८८	७
सेतिहासध्रुवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्	१००३	३
काष्ठप्रतिमास्थापनविधानम्	१०१७	१५
शैलप्रतिमास्थापनविधानम्	१०१८	१५
मृण्मयप्रतिमास्थापनविधानम्	१०२५	३
ताम्रप्रतिमास्थापनविधानम्	१०२८	८
कांस्यप्रतिमास्थापनविधानम्	१०३२	१३
लोहप्रतिमास्थापनविधानम्	१०३७	७
आर्द्रावर्णनम्	१०४५	४
आर्द्रावर्णनम्	१०५३	१२
मेधातिथिपिटुक्छादः ५३)	१०७१	१५
पिण्डसङ्कल्पप्रकारः	१०७६	४
मधुपर्कनिरूपणम्	१०८०	८
मधुपर्कदानप्रकारकथनम्	१०८३	२
यमालयादिस्वरूपकथनम्	१०८८	१२
नाचिकेतस्य यमालयागमनम्	११०३	३

विषयाः	पृष्ठे	पङ्क्तयः
यमनगरस्य प्रमाणादिकथनम्	१११६	३
यमसभाववर्णनम्	११२१	१५
पापिनां गतिवर्णनम्	११३०	१७
नरकाणां वर्णनम्	११३५	३
यमदूतानां स्वरूपवर्णनम्	११४२	३
चित्रगुप्तप्रभाववर्णनम्	११४८	३
चित्रगुप्तकृतप्रायश्चित्तनिर्देशः	११५८	३
चित्रगुप्तकृतदूतप्रेषणम्	११६५	७
यमचित्रगुप्तसंवादः	११६८	८
चित्रगुप्तकृतशुभकर्मफलनिर्देशः	११७२	३
नारदसन्दिष्टपुरुषविलोभनानि	११७६	१४
पतिव्रतोपाख्यानम्	११८५	४
यमनारदसंवादः	११८३	-
भास्करकृतधर्मीपदेशः	११८५	१६
प्रबोधिनीमाहात्म्यकथनम्	११८५	८
गोश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	११८५	७
नन्दिकेश्वरवरप्रदानोपाख्यानम्	१२२४	१४
जलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	१२३४	३
शृङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्	१२४६	११
फलश्रुतिः	१२५०	२
विषयानुक्रमणी	१२५२	१२

प्रार्थप्रयोग-शुद्धाशुद्धानां विवेकः ।

सन्ति खल्वनाम्नादर्थितेभ्योऽप्यतिरिक्ता प्रार्थप्रयोगास्ते च
दिघ्नाचमुदाक्रियन्ते—

तनैव स्थितो वाराहः पूतिना (२अ, १) इति प्रार्थं, तथैव
वाराहमूर्त्या इति साधु ।

तिर्य्यक्स्त्रोतसु वै यस्मात्तिर्य्यक्स्त्रोतसु वै स्मृतः (२अ, ३०),
तिर्य्यक्स्त्रोतश्चतुर्मुखः (२अ, ३१) इत्यादिषु तिर्य्यक्स्त्रोत इति
प्रार्थं, तिर्य्यक्स्त्रोता इति साधु । एवं (२अ, ३२ श्लोके) जड्व-
स्त्रोतस्त्रिधा इत्यत्र जड्वस्त्रोता इति साधु । एवमतः परं—ततः
स चिन्तयामास अर्वाक्स्त्रोतसु स प्रभुरित्यत्र अर्वाक्स्त्रोतस-
मिति साधु सर्गविशेषणत्वात् । तिर्य्यक्स्त्रोतश्च यः प्रोक्तस्तै-
स्त्रोतस उच्यते (२अ, ३८) अत्र क्रमेण तिर्य्यक्स्त्रोताः
स्त्रोतस् इति साधु ।

स्त्रोतः (२अ, ११) स्वायम्भुव इति साधु ।

तं जिघां (२अ, २०) तज्जिघांहरिति साधु ।

काष्ठसञ्चयं (२अ, २१) काष्ठसञ्चय इति साधु ।

दैभ्यराजवसोः (५अ, ४३) दैभ्यराजवसोरिति साधु ।

परिवारितः (६अ, २१) परिवृत इति साधु ।

कण्ठगेन प्राणेन (६अ, २८) कण्ठगैः प्राणैरिति साधु ।

यदोढा (८अ, ३८) यदूढा इति साधु ।

इपेत् (८अ, ४०) इच्छेदिति साधु ।

हस्त्यश्वरथवाजिभिः (१० अ, ३५) अश्व पीनस्तथम्-
 देवराजानं (१० अ, ४) देवराजमिति साधु ।
 क इमे (१० अ, ५३) के इमे इति साधु ।
 प्रतस्थुः (१० अ, ६३) प्रतस्थिरे इति साधु ।
 करिष्यामि (११ अ, ४) कारयिष्यामीति साधु ।
 वसवादयः (१३ अ, ३०) वस्वादयः इति साधु ।
 वेपती (१६ अ, १६-२०) वेपमाना इति साधु ।
 प्रजाः सृजस्व (२१ अ, ६) सृज इति साधु ।
 चतुर्णां मरजातीनां (२१ अ, १६) चतसृणां मरजातीना-
 मिति साधु ।

हिमवन्तगृहे (२२ अ, ७) हिमवद्गृहे इति साधु ।
 युध्यतः (२२ अ, १३) युध्यमानानिति साधु ।
 ददमि (६६ अ, ८) ददामीति साधु ।
 सत्त्वरजमात्रहुने (६८ अ, ४) सत्त्वरजावहुने इति साधु ।
 सा मां प्रादात् (६८ अ, १०) सा मया प्राप्ता दिव्या ।
 रुद्राश्रिताः जेवाः (६८ अ, १८) रुद्राश्रित जेवानी-
 साधु ।

गायमानस्य वाद्यमानस्य (७१ पृ, १७ प,) गायतो वाद-
 यत इति साधु ।

सन्त्यन्तेऽपि सद्दृश्यैः स्वयमुद्गावनीयाः । दृश्यन्ते चात्र
 कचिद् कचिद् प्रमादकृतानि वर्णविन्यासविपर्ययासरूपस्खलि-
 तानि । यथा—

त्रिवेदगतसु
 त्रिवेदगम्य
 भगवती
 निर्वृत्ते
 निर्जितं
 सुप्रतीकस्य
 सर्वगत्वा च
 स्वयं ब्रह्मा
 कथाया
 आधारः
 मम लोकस्थिताः सा मम लोकस्थिता सा ५१०

तिथ्यक्स्त्रोतम्

त्रिवेदगम्यं

भगवतः ,

निर्वृत्ते

निर्जितः

सुप्रतीकस्य

सर्वगत्वाच्च

स्वयं ब्रह्मा

कथाया

आचारः

पृष्ठ

पृष्ठ

१०

३

१८

११

२१

८

४१

५

७१

१

८२

५

१२८

८

१३८

७

२६७

१४

४८५

१३

११

इति दिक् ।

